Pranas Skardžius

Rinktiniai raštai

4

Moksliniai straipsniai ir studijos

Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas
Vilnius 1998

Pr. Skardžius.

UDK 808.82
Sk-12

Sudarė ir parengė spaudai
prof. habil. dr. Albertas Rosinas

Išleista Valstybinės lietuvių kalbos komisijos prie Lietuvos Respublikos Seimo lėšomis pagal Valstybinės kalbos vartojimo ir ugdymo 1996–2005 metų programą

© Albertas Rosinas, 1998
© Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 1998

ISBN 5–420–01430–0 (4 t.)
ISBN 5–420–01364–9 (6 t.)

Turinys

Pratarmė 12
Kalbos mokslas ir kalbininkai 18
Mėnesių pavadinimai lietuvių kalboje 28
Dėl „Universitas Lingvarum Litvaniae“ autoriaus 38
J. Baudoin de Courtenay 42
M. Durys, Kalbos mokslo pagrindai 45
Adolf Stender-Petersen, Slavisch-germanische Lehnwortkunde 53

DIE SLAVISCHEN LEHNWÖRTER IM ALTLITAUISCHEN

Vorwort 62
Abkürzungen 63
Einleitung 72
Die slavischen Lehnwörter im Altlitauischen 80
Berichtigungen 308

SMULKMENOS

I–VIII (1931 m.) 311
IX–X (1932 m.) 314
XI–XVI (1933 m.) 315
XVII–XX (1935 m.) 318
XXI–XXIV (1937 m.) 320
XXV–XXVIII (1938 m.) 321
J. Jablonskis 323
Eugenjusz Kucharski, Etniczne oblicze ziem polskich przed przyjściem słowian 331
Lietuvių latvių kalbos žodyno dalykai 334
Eduard Hermann, Lautgesetz und Analogie 342
Jan Otrębski, Wschodniolitewskie narzecze twereckie. Część III. Zapożyczenia słowiańskie 348

Wörterbuch der litauischen Schriftsprache 351
P. Arumaa, Untersuchungen zur Geschichte der litauischen Personalpronomina 360
Sugli imprestiti dallo slavo dell'antico lituano 365
Kazimieras Būga 369
Analoginė balsių kaita 371
Etimologinės mažmenos 378
Dr. Kurt Stegmann von Pritzwald, Das Attribut im Altlitauischen 384
Jan Otrębski, Wschodniolitewskie narzecze twereckie. Część 1. Gramatyka 387
Istorijos Archyvas 389
Pranas Bopp 390
Dėl pusdalyvių raidos 392
Šis tas iš žodžių darybos 399
Simanas Daukantas, Darbay senuju Lituwiu yr Żemaycziu 1822 403
Dr. K. Alminauskis, Die Germanismen des Litauischen 410
Prof. P. Šmits, Ievads valodniecībā 414
Prof. P. Šmits, Ievads baltu filoloģijā 418
Fr. Specht, Lituanica 421
Eugen Seidel, Geschichte und Kritik der wichtigsten Satzdefinitionen .. 424
Prof. dr. Pranas Brenderis 427
Dėl balsių asimiliacijos 428
Priesagos *-ja-*, *-jo-* ir kaikurie jų vartojimo atvejai lietuvių kalboje 433
Pranas Brenderis 441
Walter Fenzlau, Die deutschen Formen der litauischen Orts- und Personennamen des Memelgebietes 444
Dr. Jurgio Šlapelio kirčiuotas lenkiškas lietuvių kalbos žodynas 445
Jan Otrębski, Indogermanische Forschungen 455

LIETUVIŲ KALBA IR JOS RAIDA

I 462
II 465
III 467

ISTORINĖ LIETUVIŲ KALBOS GRAMATIKA

Morfologija 470

Morfologijos vieta gramatikoje 470
1. Žodžio analizė 471
2. [Skaičiai] 472

3. Linksniai ... 473
4. Daiktavardis ... 474
a) *a*- kamienas ... 474
b) *ja*- kamienas ... 478
c) *o*- kamienas ... 479
d) *jo*- kamienas ... 480
e) *ė*- kamienas ... 481
f) *i*- kamienas ... 481
g) *u*- kamienas ... 482
h) *ju*- kamienas ... 483
i) Priebalsiniai kamienai ... 484
Dalyvių linksniavimas ... 487
Iliatyvai ... 488
Būdvardžiai ... 490
Įvardžiuotiniai būdvardžiai ... 491
Būdvardžių laipsniai ... 493
Skaitvardžiai ... 494
a) Kiekiniai skaitvardžiai ... 494
b) Kelintiniai skaitvardžiai ... 495
c) Dauginiai skaitvardžiai ... 496
d) Kuopiniai skaitvardžiai ... 496
Įvardžiai ... 496
a) Asmeniniai įvardžiai ... 496
b) Savybiniai įvardžiai ... 498
c) Parodomieji įvardžiai ... 498
d) Pažymimieji įvardžiai ... 499
e) Klausiamieji įvardžiai ... 500
Veiksmažodis ... 500
Asmeninės galūnės ... 501
Veiksmažodžių kamienai ... 502
Nuosakos ... 502
Imperativus ... 503
Verbum infinitum. Dalyviai ... 503
Supinum ... 504
Preteritas ... 505

Sintaksė ... 506

Bendroji dalis ... 506
1. Sintaksės sąvoka ir dalykas ... 506
2. Sintaksės dispozicija ir jos santykiai su kitomis gramatikos dalimis ... 513

3. Kalbos dalių skyrimas 514
Žodžių grupės 520

Subordinuojamosios grupės 521

Daiktavardinė grupė 521
a) Pažymininis daiktavardis 521
b) Daiktavardžio pažymimasis būdvardis 524
c) Tarininis pažyminys 525
Būdvardinė grupė 525
Veiksmažodinė grupė 526
Prielinksninės grupės 533

Koordinuojamosios grupės 540
Kongruencija 544
Žodžių samplaika, sakinys ir žodžių grupė 547
Sakinio problema 548
Sakinio kilmė ir daryba 551
Sakinio rūšys 552
Sakinio forma 553

a) Sakinio kirtis 553
b) Žodžių tvarka sakiny 554

Nepilni sakiniai 555
Dvinariai posakiai 558
Pagrindinės sakinio dalys 559
Sudėtiniai sakiniai 564

1) Sujungtiniai sakiniai 564
a) Sudedamieji sakiniai 565
b) Priešpriešiniai sakiniai 566
c) Paremiamieji sakiniai 566
2) Prijungtiniai sakiniai 567
Šalutinių sakinių priklausomybė 567
a) Veiksniniai sakiniai 567
b) Tarininiai sakiniai 568
c) Pažymininiai sakiniai 568
d) Papildininiai sakiniai 568
e) Aplinkybiniai sakiniai 568
Forminės šalutinių sakinių ypatybės 570
Šalutiniai sakiniai ir žodžių grupės 572

Šis tas iš sintaksės istorijos 574
Sintaksės tiriamasis metodas 575
Mūsų raštų kalbos sintaksės bruožai 577
Jaunius 582
Lietuvių kalba ir jų senovinė kultūra 587
Naujas prof. E. Fraenkelio veikalas 598
Prof. Eduardas Hermannas 607
Zur Entstehung des *ē*- Ausganges im Litauischen 614

XVI amžiaus lietuvių asmenvardžiai 620

1. Liet. asmenvardžių svarba ir jų pažintis 620
2. Vardai ir pavardės 621
3. Dvikamieniai asmenvardžiai 622
4. Trumpiniai vardai 624
5. Priesaginiai asmenvardžiai 625
6. Asmenvardžių pakaitumas 627
7. Svetimieji vardai ir jų vediniai 628
8. Bendrinės kilmės pavardės 630
9. Moterų vardai 632
10. Bendrosios pastabos 632
Lietuvių mitologiniai vardai 634

Tarybinės kalbotyros teorija ir praktika 649

1. Bendroji kryptis 649
2. Naujasis N. Marro kalbos mokslas 650
3. N. Marro mokslo vertė 651
4. Tarybinės [kalbotyros] reakcija 653
5. Tarybinės kalbotyros krizės priežastys ir tolimesnės pasekmės 656
J. Jablonskis ir K. Būga 660
Die Bindevokale in den litauischen zweistämmigen Personennamen 665
Alte Wurzelnomina im Litauischen 675

Prof. Max Vasmeris 684

1. Žymieji gyvenimo bruožai 684
2. Svarbesnieji moksliniai darbai 686
3. Etimologinis rusų kalbos žodynas 687
4. Sukaktuvininkas ir jo nuopelnai baltistikai 698
Nauja lietuvių kalbos gramatika 701
Russ. *vitina* und lit. *vytinė* 708

Prof. E. Fraenkelis 710
Baltisches 714
1. Lit. PN *Radvila(s)* und *radvilà* „Findling“ 714
2. Ist. lit. *dvakas* entlehnt? 715
3. Lit. ON *Vilk(a)mergė* und *Ukmergė* 716
Zum Wandel *ai, ei* > *ie* im Litauischen 719
Russisch-Weissrussisches *дякло* (*дзякло*) und litauisches *duoklė* 727

Baltica I 734

1. Ernst Fraenkel, Litauisches etymologisches Wörterbuch 734
2. Jan Otrębski, Gramatyka języka litewskiego. Tom III. 741
3. Lietuvos TSR Mokslų Akademija, Lietuvių Kalbos ir Literatūros Institutas, Lietuvių kalbos žodynas. III: G–H. 745
4. Z. Zinkevičius, Lietuvių kalbos įvardžiuotinių būdvardžių istorijos bruožai 748
5. Kai kurie lietuvių kalbos gramatikos klausimai 748

Alkas ir krienas 749

1. Alkas 750
2. Krienas 754
Lit. zweistämmige Personennamen mit *mant-* und *mantà* „bewegliche Habe“ 758
In honorem Endzelini 763
Upių ir ežerų vardai 765

Dievas ir perkūnas 771

1. Dievas, jo daryba ir kilmė 772
2. Dievo reikšmė ir jos raida 778
3. Perkūnas, jo daryba ir kilmė 781
4. Perkūno reikšmė ir jo prievardžiai 786
5. Reikšminiai senovės Dievo ir Perkūno santykiai 792
Santrauka ir išvados 795
Nauja lietuvių kalbos sintaksė 797

Prof. B. Larinas 799

Baltistika 802
Dėl kai kurių mūsų tikrinių vardų aiškinimo 812
Lietuvių kalbos istorijos studija 820
Lietuvių kalbos dialektologija 823

Prof. J. Gerulis ir jo likimas 832
Etimologinio lietuvių kalbos žodyno problemos 834
Jan Otrębski, Gramatyka języka litewskiego. Tom II 843
Vandenvardžių darybos studija 851
Lietuvių kalbos tarmių chrestomatija 854
Lituanistikos Instituto „Suvažiavimo darbai" 856
Donum Balticum 858
Kalbotyrinių terminų žodynėlis 869
„Lituanistikos darbų" trečiasis tomas 874

LIETUVIŲ VANDENVARDŽIAI SU *-nt-* 879

Pratarmė 879

I. Lietuvių *nt-* vandenvardžiai ir jų giminaičiai 882
II. Lietuvių *nt-* vandenvardžių daryba ir reikšmė 913

1. *nt-* vandenvardžių kamienai 913
2. Apeliatyvinė ir asmenvardinė *nt-* vandenvardžių kilmė 915
3. Denominalinė liet. *nt-* vandenvardžių daryba 918
4. Priesagos *-nt-* sudėtis ir priesaga *-nd-* 927
5. Liet. *nt-* vandenvardžių reikšmė 931

Santrumpos 939

Lithuanian Hydronyms in *-nt-* 943

Petras Jonikas, Lietuvių bendrinės rašomosios kalbos kūrimasis antrojoje XIX a. pusėje 944
J. Kazlauskas, Lietuvių kalbos istorinė gramatika 951
Baltistica, VII(1–2) 965
Padavimų katalogas ir E. Volterio bibliografija 970
Kalbiniai svaičiojimai 972
Prūsų kalbos gramatika 974
K. Būgos niekinimas 978

Pratarmė

Ketvirtajame tome spausdinami Prano Skardžiaus moksliniai straipsniai, studijos ir recenzijos, parašytos 1930–1975 metais ir paskelbtos įvairiuose žurnaluose, mokslo darbų rinkiniuose ir laikraščiuose. Daugelis jų šiandien jau yra tapę bibliografine retenybe ir sunkiai prieinami mokslo žmonėms.

Tomas pradedamas dar 1927 metais parašytu ir „Lietuvoje" išspausdintu publicistiniu straipsniu „Kalbos mokslas ir kalbininkai", kuriame keliami aikštėn to meto kalbotyroje įsigalėjusių dviejų kraštutinybių – natūralizmo ir neoidealizmo – trūkumai, aptariama kalbos mokslo ir bendrinės kalbos sąsaja, aiškinama kalbininko sąvoka ir reikšmės, patariama skirti kalbininką mokslininką nuo kalbininko praktiko. Autorius pagrįstai teigia, kad „Kalbos mokslas yra aukščiau pakilęs už kasdieninius reikalus; jis gali būti bendrinei kalbai tik parama, pagalbininkas". Skardžiaus nuomone, „nereiktų bendrinės kalbos darbo identifikuoti su kalbos mokslu: bendrinės kalbos darbą gali dirbti kiekvienas žmogus, turįs šiek tiek kalbinės nuovokos bei nuojautos, o kalbai (= kalbos – *A.R.*) mokslo darbą priešingai, ne kiekvienas gali varyti: **čia reikia turėti dar tam tikro palinkimo, ryškesnio intuityvinio sumetimo, aiškios metodologiškos orientacijos, begalinio darbo ir triūso** [...] Reikia suprasti, – rašo toliau autorius, – kad kalbininkas, kalbos mokslo darbininkas (lingvistas), rimtai žiūrįs į savo darbą, nesitenkina vien praktiniais dalykais: jis stengiasi dar sužinoti, kaip kalba susidaro, kaip ji plėtojasi, kaip ji pasireiškia žmogaus gyvenime, koks jos yra tikslas, kokie jos keliai ir t. t.; jis nori suprasti, konstatuoti kalbos faktus tokius, kokie jie iš tikrųjų yra, o ne tokius, kokie kieno norėjimu turėtų atrodyti". Šis straipsnis svarbus ir dar dėl vieno dalyko – jame nusakomi tie pavojai ir klystkeliai, kuriais kartais nueina kalbininkai prak-

tikai, ignoruojantys kalbos raidos dėsnius ir polinkius. „Visai kas kita yra su kalbininkais praktikais: jie dažniausiai rūpinasi ne kalba del kalbos, bet kalba del praktikos, del gyvenimo, ir todel, dažnai pamiršę esminius kalbos dalykus, ima sielotis del mažesnių, kartais net sugalvotų vertybių. Jie kartais norėte nori, kad kalba plėtotųs ne savais, natūraliniais keliais, bet tokiais, kurie jiems, kalbos praktikams, atrodo geriausi, įmanomiausi. O kadangi toks atrodymas dažniausiai esti subjektyvus, neparemtas esminiais kalbos plėtotės pagrindais, tad tokiais atvejais ne retai yra vienašališkai nukrypstama nuo tikrojo kelio, pasineriama į smulkmenas, susipainiojama". Kaip tikrą kalbininką, mokslininką ir praktiką, Skardžius iškelia Kazimierą Būgą, kartu nesumenkindamas ir Jono Jablonskio nuopelnų. Šio straipsnio mintys nepasenusios ir šiandien. Turėdamas galvoje Būgos nuopelnus lietuvių kalbos mokslui ir praktikai, Skardžius pabrėžia, kad „toks kalbininkas kovojo ir kovos prieš bet kokį kalbos sukaustymą, susiaurinimą arba, būgiškai tariant, susinimą". O kas galėtų paneigti, kad žemiau pateiktoje kalbamojo straipsnio pastraipoje Skardžius rašo ne apie mūsų laikų kalbininkus. „Pas mus kalbininko sąvoka šiandien yra visai neaiški pasidariusi: kiekvienas, kas tik parašo kokį straipsnelį apie kalbą, jau tas tuojau yra krikštijamas kalbininku. Del to dabar, po a. a. K. Būgos mirties, vadinamųjų kalbininkų yra kaip grybų po lietaus pridygę. Ir daugelis iš jų vis tariasi ne bet kas esą: vieną iš jų paliesk, tai tuoj kaip širšuolas ims ūžti. O apie vertinamąją kvalifikaciją nei neprasitark: vienas sakys – tas nieko nenusimano, kitas sakys – tas nenusimano..."

Apie šį Skardžiaus straipsnį kalbėta kiek daugiau todėl, kad iš jo ryškėja kalbininko požiūris į kalbos mokslo darbą, galima sakyti, tam tikra jo tolesnės mokslinės etikos ir principų programa, kurios jis iš esmės laikėsi visą gyvenimą ir kuri gražiai įgyvendinama jo mokslo ir praktiniuose darbuose. Simboliška, kad tomas baigiamas Būgos mokslo tiesų ir principų ginamuoju straipsniu, kurį parašyti Skardžių inspiravo Česlovo Gedgaudo knyga „Mūsų praeities beieškant" ir straipsniai, atmetantys Būgos mokslo laimėjimus. Straipsnis „K. Būgos niekinimas" baigiamas principingo mokslininko neabejotinai teisingais žodžiais: „Pigus, diletantiškas mokslininkų niekinimas nesudaro jokios garbės nei tam pačiam niekintojui, nei mūsų tautai: tai yra pilka, kad ir įžūliai skelbiama, menkysta".

Ketvirtojo tomo pagrindą sudaro reikšminga, visiems baltistams ir slavistams žinoma studija „Die slavischen Lehnwörter im Altlitauischen“, išspausdinta 1931 m. Humanitarinių mokslų fakulteto leidinyje „Tauta ir žodis“ (VII knyga). Šio darbo pratarmėje Skardžius rašo, kad tai esanti jo tyrimų pirmoji dalis. Antrąją dalį (apie slavų ir lietuvių kultūrinius ir istorinius santykius, apie slavų įtaką lietuvių kalbai, apie gramatinius skolinius ir jų chronologiją) autorius šioje pratarmėje žada įteikti spaudai vėliau. Deja, tos dalies jis neparašė. Kalbamoji studija, apie kurią jau nemaža rašyta kalbininkų specialioje literatūroje ir kurios medžiaga bei teiginiais naudojosi visi, kurie tyrė slavybes ir apskritai svetimybes, savo reikšmės nenustojo ir šiandien. Tapusi bibliografine retenybe, dabar naujai išleista ji ir toliau atliks savo mokslinį vaidmenį.

Šiame tome spausdinami ir iki šiol neskelbti kai kurie Skardžiaus darbai. Pirmiausia čia minėtina nebaigta rašyti Skardžiaus studija „Lietuvių kalba ir jos raida“, kurios 13 p. rankraštis (F 63–28) rastas Lietuvos MA bibliotekoje. Rankraštį sudaro 3 skyriai (trečiasis nebaigtas). Manytina, kad šis darbas rašytas apie 1932–1938 metus.

Istorinės gramatikos specialistų dėmesį tikriausiai patrauks 1932–1938 metais Skardžiaus skaitytos istorinės lietuvių kalbos gramatikos paskaitos, kurių du rankraščiai yra minėtoje bibliotekoje. Pirmąjį – „Istorinė lietuvių kalbos gramatika: morfologija“ (F 63–17) sudaro 69 puslapiai. Rišlaus teksto yra tik 47 puslapiai – iki paskaitos „Veiksmažodžių kamienai“. Šios paskaitos (p. 48–51) ir kitų – „Prieveiksmiai“ (p. 61–63), „Prielinksniai ir priešdėliai“ (p. 64–67) ir „Jungtukai“ (p. 67–69) – tekstai nerišlūs; iš esmės juose pateikiami tik pavyzdžiai, vietomis kai kas pakomentuojama. Todėl šiame tome spausdinamas tik rišlus istorinės morfologijos tekstas, vietomis šiek tiek paredaguotas.

Yra išlikę Skardžiaus paskaitų užrašai, išspausdinti mašinėle, su K. Gailiūno ekslibrisu „K. Gailiūno knygos“ № 85: Dr. Skardžius, Istorinė lietuvių kalbos gramatika, III dalis, Morfologija (užrašai), Vilnius, 1941 m. Jų apimtis – 79 mašinraščio puslapiai. Tačiau lyginant Skardžiaus paskaitų rankraštinį tekstą su kalbamuoju mašinraščiu matyti daug ne tik dalykinių, bet ir redakcinių skirtumų, kurie ir yra pagrindinis motyvas spausdinti ne paskaitų užrašus, o paties Skardžiaus rašytą tekstą. Istorinės morfologijos paskaitos, nors ir ne-

pasižymi kokiomis naujomis idėjomis ar kalbos reiškinių raidos aiškinimo originalumu, tačiau savo gausia baltų ir kitų indoeuropiečių kalbų medžiaga ir jos tradiciniu apdorojimu gerai atspindi to meto istorinės ir lyginamosios kalbotyros lygį, kuris per 60 metų kai kurių istorinės gramatikos specialistų darbuose mažai kuo tepasikeitė.

Antrasis paskaitų tekstas „Istorinė lietuvių kalbos gramatika: sintaksė“ (F 63–22) yra rišlus. Rašytas jis tikriausiai apie 1935–1938 metus. Jo apimtis – 133 puslapiai. Skardžiaus skaitytas sintaksės paskaitas vadinti grynai istorinės sintaksės paskaitomis nėra pagrindo; jos iš esmės skirtos sinchroninės sintaksės problemoms ir atspindi ketvirtojo dešimtmečio Europos sintaksinės minties laimėjimus. Daugelį naujų to meto sintaksės idėjų Skardžius įdiegė lietuvių kalbotyroje. Savo paskaitose jis dažnai nukrypsta į istorinę kokio sintaksės reiškinio analizę, pateikia jo kilmės aiškinimą, raidos polinkius ir motyvus, paplitimą, lygina su kitų indoeuropiečių kalbų atitinkamais sintaksės reiškiniais. Vienas skyrelis skirtas sintaksės tiriamajam metodui, net du skyreliai – „Šis tas iš sintaksės istorijos“ ir „Mūsų raštų kalbos sintaksės bruožai“ – grynai istoriniams dalykams. Manau, kad Skardžiaus sintaksės paskaitose dar nepasenusių dalykų ras ir sinchroninės, ir diachroninės sintaksės specialistai, studentai bei doktorantai.

Reikšmingos tebėra Skardžiaus onomastikos studijos „XVI amžiaus lietuvių asmenvardžiai“, „Lietuvių vandenvardžiai su *-nt-*“, taip pat straipsniai „Lietuvių mitologiniai vardai“, „Lit. zweistämmige Personennamen mit *mant-* und *mantà* „bewegliche Habe“, „Dėl kai kurių mūsų tikrinių vardų aiškinimo“, „Baltisches“ ir kt. Tai buvo svarus įnašas į vardyno tyrinėjimus; jie nenustojo savo mokslinės vertės ir šiandien. Skaitytojas susidomės ir vertinga studija „Dievas ir Perkūnas“, kurioje Skardžius aptaria *Dievo* ir *Perkūno* žodžių darybą ir kilmę, *Dievo* reikšmę ir jos raidą, *Perkūno* reikšmę ir jo prievardžius, taip pat senovės *Dievo* ir *Perkūno* reikšmines sąsajas.

Vienas didesnis straipsnis skirtas pokario metų tarybinės kalbotyros krizės priežastims ir tolesnėms pasekmėms apibūdinti. Jis vadinasi „Tarybinės kalbotyros teorija ir praktika“. Šiame straipsnyje kritiškai įvertintas „naujasis“ Nikolajaus Marro kalbos mokslas ir tarybinės kalbotyros reakcija.

Šiame tome taip pat spausdinami ir kiti įvairiais laikotarpiais parašyti straipsniai, gvildenantys aktualias lietuvių kalbos mokslo problemas.

Nepasenusios savo faktine medžiaga ir mokslinės tiesos sakymu tebėra ir daugelis Skardžiaus parašytų mokslinių recenzijų. Mokslininkas visą gyvenimą stengėsi operatyviai atsiliepti apie savo kolegų žymiausius darbus. Radęs juose naujų idėjų, pagrįstų tiriamųjų kalbos reiškinių aiškinimų, Skardžius visuomet tinkamai įvertindavo recenzuojamojo autoriaus laimėjimus. Jei recenzuojamajame darbe su kuo nesutikdavo ar rasdavo nekorektiškų aiškinimų, principingai, išlaikydamas mokslinės etikos reikalavimus ir pagrįsdamas savo pastabas nenuginčijamais kalbos duomenimis, jis teigdavo mokslo tiesą.

Šiame tome spausdinama daugiau kaip 40 mokslinių recenzijų, kuriose įvertinti Mykolo Durio, Eugenjuszo Kucharskio, Eduardo Hermano, Jano Otrębskio, Peterio Arumaa, Simono Daukanto, Kazio Alminauskio, Pėterio Šmito, Franzo Spechto, Walterio Fenzlau, Eugeno Seidelio, Petro Joniko, Ernsto Fraenkelio ir kitų kalbininkų darbai. Nors gyveno toli nuo Lietuvos, Skardžius niekada nebuvo atitrūkęs nuo lietuvių kalbotyros. Jis džiaugėsi jos augimu, teigiamai vertino (nors ir su tam tikromis kritinėmis pastabomis ar pageidavimais) lietuvių kalbininkų darbus, naujus kalbotyros leidinius. Šiame tome spausdinamos ir pokario metais parašytos recenzijos apie „Lietuvių kalbos žodyną“ (III: G–H), Zigmo Zinkevičiaus „Lietuvių kalbos įvardžiuotinių būdvardžių istorijos bruožus“ ir „Lietuvių dialektologiją“, leidinius „Kai kurie lietuvių kalbos gramatikos klausimai“, „Lietuvių kalbos tarmės“, 1966 metais pradėjusią eiti „Baltisticą“, „Lietuvos upių ir ežerų vardyną“, Jono Palionio „Lietuvių literatūrinę kalbą XVI–XVII a.“, Aleksandro Vanago „Lietuvos TSR hidronimų darybą“, Jono Kazlausko „Lietuvių kalbos istorinę gramatiką“ ir kitus.

Keletas straipsnių ir studijų skirta žymių baltistų, slavistų ir indoeuropeistų gyvenimui, jų darbams ir nuopelnams nušviesti. Iš jų savo apimtimi išsiskiria darbas „Prof. Max Wasmeris“, kuriame aptariami šio žymaus slavisto gyvenimo bruožai, svarbesnieji mokslo darbai ir jo nuopelnai baltistikai. Ketvirtajame tome taip pat spausdinami turiningai parašyti straipsniai apie Janą Baudoiną de Cour-

tenay, Joną Jablonskį, Kazimierą Būgą, Franzą Boppą, Franzą Brenderį, Kazimierą Jaunių, Eduardą Hermaną, Ernstą Fraenkelį ir Jurgį Gerulį.

Ketvirtasis Skardžiaus „Rinktinių raštų“ tomas (greta pirmojo) rodo, kokį didžiulį ir vertingą lietuvių kalbotyros barą per 50 metų yra išvaręs mūsų kalbininkas. Jo mokslo darbai, sugrįžę į mokslo apyvartą, pelnytai įeina į lietuvių kalbotyros aukso fondą. Kalbos duomenų gausa, pagrįstomis išvadomis ir naujomis idėjomis jie prisidės prie lietuvių kalbos mokslo plėtros ir augimo.

Albertas Rosinas

Kalbos mokslas ir kalbininkai

(Lietuva, 1927 04 23)

Šiandien kalbos mokslas, kaip ir kiti mokslai, pergyvena nemažą krizį. Ir iš tikrųjų: vos gimęs, jis tuojau buvo pakliuvęs į natūralizmo pinkles. Bet ilgainiui, ėmus filosofijai ir menui, taip pat ir kai kuriems kitiems mokslams vaduotis iš tų pinklių, pamažu ėmė atkrusti ir kalbos mokslas. Bet, deja, kaip mene ir filosofijoj, taip ir čia iš vienos kraštutinybės tuojau buvo striuoktelėta į kitą, priešingą kraštutinybę, t. y. nuo natūralizmo ir natūralistiško galvojimo buvo griežtai tuojau pasukta į neoidealizmą. Visa, kas pirma buvo materija ir mechaniškai sutvarkyta, dabar liko tik dvasia, visų kalbos reiškinių alfa ir omėga. Vyriausias šios krypties obalsis galima beveik šiaip formuluoti: „Materialas yra niekai, dvasia viskas“. Vyriausias tos linkmės atstovas yra Karl Vossler'is, Müncheno universiteto profesorius romanistas, žymiausias dabartinio idealistiškojo kalbos mokslo teoretikas. Tačiau ilgainiui ėmė ir tas optimizmas slūgti: šiandien vis daugiau ir daugiau linkstama manyti, kad kalbininkas negali vaduotis vienu intelektu, kuris pirma natūralistiškame kalbos moksle yra vaidinęs pirmaujamąjį vaidmenį, nei viena intuicija. Intelektas kalbininkui yra konstruktyvinis padedamasis įrankis kalbos materialui įstebėti, tvarkyti, aiškinti, studijuoti, su jo pagalba jis susidaro sau metodologiškas sąvokas, tipus, kategorijas, tokias sąvokas kaip „garsų dėsniai“, „gramatinės formos“, „veldiniai“, „skoliniai“, „tarmių ribos“, „kalbų sąmyšis“ ir t. t. Bet taip pat kalbininkas negali išsižadėti ir intuicijos: tai yra jam tyrimo organas ir metodas kalbos faktų jungčiai ir visuotinumui suvokti. Šalia analizuojančio intelekto turi dar stoti sintezuojančioji intuicija. „Jei šiandien visur moksle steigiamasi suvokti didžiosios jungtys (Zusammen-

hänge), – sako Fr. Schür, – jei visur yra privalingas sintezis, tai tas raiškiai rodo, jog visur intuicija kyla gyvatos principu. Visur vyksta įmanoma ir didžiai naudinga reakcija prieš vienatinį viešpatavimą intelekto, kuris praslinkusiam amžiuj viską buvo analiziui pajungęs, suskaidęs, apribojęs, sumechaninęs ir tuo pražudęs. Begalinis pavienių mokslinių padarinių chaosas geidauja suglausties (suimties) ir organizacijos, gyvybės atadvėsio. Sintezis yra kūryba, analizis – mirtis. Žinoma, norint ką organizuoti, pirma reikia išanalizuoti. Tatai buvo praslinkusio laikotarpio uždavinys ir darbas" (Sprachwissenschaft und Zeitgeist[2], Marburg, 1925, 79 pusl.). Tuo būdu įtraukdami intuiciją į kalbos potyrius, mes tik galime sugyvinti kalbos mokslą, padaryti tinkamesnį, tikslesnį; bet tai dar nereiškia, kad tuo būtų nutraukiami visi santykiai su visu istoriškuoju kalbos plitimu. Ne, užuot dardėję ekspresionistiškais šuoliais į neišbrendamas klampas ir nuolat skendėję relativizmo bangose, mes galim istoriškai stebėti visas kalbos kaitas, organizuoti intelektų įgytuosius analitiškuosius ir sučiuopiamuosius rezultatus, juos pripildyti gyvybės ir per intuiciją sujungti su istoriškąja kalbinės kūrybos kontempliacija (innere Anschauung). Taigi šitaip elgdamiesi, rodos, būtume kiek realesni ir nuoseklesni.

Bet dabar, kad ir nebesiimant daugiau šitą dalyką nagrinėti *), kyla klausimas: o kaipgi taip suprastas kalbos mokslas turi santykiuoti su bendrine kalba? Bendrinė kalba (Gemeinsprache), kaip žinome iš gyvenimo, yra praktinė, tiksli, socialinė, konvencinė ir del to abstraktinė kalba; tai yra kolektyvinis dalykas, kuriuo turi rūpintis platesnioji visuomenė: kalbos draugijos, mūsų geresnieji kalbininkai (prof. J. Jablonskis, J. Balčikonis...) ir visi kiti tuo susidomėję žmonės, o ne du trys kabinetiniai rausikai, kurie dažnai, visai nesuprasdami visuomenės ir jai svetimi būdami, stengiasi monopolizuojamos įtakos šioj srity įsigyti. Todel, aišku, kalbos mokslas negali tenkintis vien bendrine kalba, t. y. negali tilpti vienuos tos kalbos

*) Apie tą ir kitus aktualesnius bendrinės kalbos dalykus aš plačiau kalbu savo straipsny „Bendrinė kalba ir jos vartojimas"; tas straipsnis bus spausdinamas sekančiuose „Šv. Darbo" numeriuose, todel skaitytojas norėdamas ten ir tesikreipia.

rėmuos. Kalbos, kaip ir kiekvienas kitas tikras, mokslas stengiasi, be abejonės, objektyviai ir iš pagrindų suprasti visą kalbą tokią, kokia ji iš tikrųjų yra, su visu jos kūnu ir dvasia. O tai jau ne visa gali būti vartojama bendrinėj kalboj. Kalbos mokslas yra aukščiau pakilęs už kasdieninius reikalus; jis gali būti bendrinei kalbai tik parama, pagalbininkas. Todel tad nereiktų bendrinės kalbos darbo identifikuoti su kalbos mokslu: bendrinės kalbos darbą gali dirbti kiekvienas žmogus, turįs šiek tiek kalbinės nuovokos bei nuojautos, o kalbai (= kalbos – *A. R.*) mokslo darbą priešingai, ne kiekvienas gali varyti: **čia reikia turėti dar tam tikro palinkimo, ryškesnio intuityvinio sumetimo, aiškios metodologiškos orientacijos, begalinio darbo ir triūso**. Todel čia dažnos ambiciškos, šlifuojamosios, kartais del akių net falšivuojamosios kalbinės medžiagos pertraktacijos negali gauti vietos. Tatai ypač reiktų atsiminti mums visiems, pradedant nuo praktinių kalbininkų, įvairaus plauko puristų ir baigiant net kalbos „mokslinčiais“, kurie kartais, dirbdami praktinės kalbos darbą, labai mėgsta savo savanaudiškiems tikslams net moksliškos erudicijos laurais vainikuotis visuomenės akivaizdoj, o tuo tarpu iš tikrųjų su ta niekuo nedėtąja medžiaga elgiasi visai nemokamai, nesąžiningai ir kartais, pasakyčiau, net sukčiai. Taigi ar neturėtų visuomenė čia aiškiai pasakyti Quousque tandem abutere, Catilina patientia nostra?

Tačiau to dar neužtenka pasakyti: reikia dar pažiūrėti, kas yra tie mūsų kalbininkai, kurie daug apie kalbą šneka. Pas mus kalbininko sąvoka šiandien yra visai neaiški pasidariusi: kiekvienas, kas tik parašo kokį straipsnelį apie kalbą, jau tas tuojau yra krikštijamas kalbininku. Del to dabar, po a. a. K. Būgos mirties, vadinamųjų kalbininkų yra kaip grybų po lietaus pridygę. Ir daugelis iš jų vis tariasi ne bet kas esą: vieną iš jų paliesk, tai tuoj kaip širšuolas ims ūžti. O apie vertinamąją kvalifikaciją nei neprasitark: vienas sakys – tas nieko nenusimano, kitas sakys – tas nenusimano... Ir t. t. Bet vis delto, kad ir nenorint sutrėkti niekieno majestotiškos didenybės tenka atsakyti į klausimą: kas yra kalbininkas ir ko jis nori?

Kalbininkas, lietuviškais kalbos duomenimis aiškinant, yra tas, kas rūpinasi kalba, dirba kalbos darbą; todel kai kas norėtų **kalbininką**

suprasti kaip **vargonininką, skardininką** (blėkininką), **vištininką** ir kt. Bet vien taip aiškinant, kalbininko sąvoką (= sąvoka – *A. R.*) visai praskystų, ir mes tada jokio kalbininko nebeturėtume, arba, kitaip sakant, prieitum ad absurdum. Tad čia reikia aiškinti kalbininko sąvoką ne vien formaliu žodžio sudarymu, bet kiek kitaip. Reikia suprasti, kad kalbininkas, kalbos mokslo darbininkas (lingvistas), rimtai žiūrįs į savo darbą, nesitenkina vien praktiniais dalykais: jis stengiasi dar sužinoti, kaip kalba susidaro, kaip ji plėtojasi, kaip ji pasireiškia žmogaus gyvenime, koks jos yra tikslas, kokie jos keliai ir t. t.; jis nori suprasti, konstatuoti kalbos faktus tokius, kokie jie iš tikrųjų yra, o ne tokius, kokie kieno norėjimu turėtų atrodyti. Todel toks kalbininkas tiria visų pirma kalbą del pačios kalbos, o ne del ko kito, tam tikrais kalbos metodais, o ne kitokiais. Taigi visai nestebėtina, jei stropus kalbininkas, atsidavęs savo moksliniam darbui, kartais pamiršta gyvenimo praktiką, pamiršta net ir save, kaip a. a. K. Būga, nes jam tada daugiausia rūpi tikroji objektyvinė kalbos tiesa, kuri kartais kai kam ir nemaloni gali būti. Todel toks kalbininkas kovojo ir kovos prieš bet kokį kalbos sukaustymą, susiaurinimą arba, būgiškai tariant, susinimą, nes jam rūpi, kad kalba eitų savo plačiu, natūraliniu, niekieno nevaržomu kūrybiniu keliu. Jis stengsis visuomet visus kalbos dalykus tiktai kalbiniais metodais ir duomenimis aiškinti, tirti; jam taisyklės bus tik kaip gairės miške, tam, kad lengviau galėtų orientuotis savo darbe, kalbos duomenų galybėse, bet ne tam, kad kalba tomis taisyklėmis būtų kreipiama norimon pusėn. Bet taip pat jis akyliai žiūrės, kad esantieji kalbos duomenys nebūtų darkomi kaip papuolus, kaip kam ant seilės užeina; jis rūpinsis, kad tie duomenys liktų tokie, kokie jie iš tikrųjų yra, kokie jie natūraliai yra gyvenime susidarę arba gali susidaryti.

Visai kas kita yra su kalbininkais praktikais: jie dažniausiai rūpinasi ne kalba del kalbos, bet kalba del praktikos, del gyvenimo, ir todel, dažnai pamiršę esminius kalbos dalykus, ima sielotis del mažesnių, kartais net sugalvotų vertybių. Jie kartais norėte nori, kad kalba plėtotųs ne savais, natūraliniais keliais, bet tokiais, kurie jiems, kalbos praktikams, atrodo geriausi, įmanomiausi. O kadangi toks atrodymas dažniausiai esti subjektyvus, neparemtas esminiais kal-

bos plėtotės pagrindais, tad tokiais atvejais ne retai yra vienašališkai nukrypstama nuo tikrojo kelio, pasineriama į smulkmenas, susipainiojama, ir tada nieko gera iš to nebeišeina. O tuo tarpu kalbininkas mokslininkas, sintetikas ir analitikas, yra kur kas pastovesnis, tvirtesnis savo faktais paremtuose įsitikinimuose: jis, teisybė, kad ir pamažu, bet vis eina pirmyn, vis daugiau plečia savo akiratį kalbos linkmėje ir tuo būdu vis daugiau paryškina kalbos tiesą gyvenime, ir tuo jis padaro labai daug naudos. Taigi del šito dalyko mes turėtume visų pirma stengtis kelti aikštėn ne antrinius, bet pirminius kalbos faktus, t. y. pirmiausia turim rūpintis kalbą suprasti visašališkai ir esmingai, o jau paskum iš taip suprastos kalbos daryti išvadas. Kol dar neturim tvirtų faktų savo rankose, kol dar nesam kurio daikto kaip reikiant išgromuloję, verčiau nutylėkime tuo tarpu, bet nesiskubinkime su savo nepamatuotais tvirtinimais: būkime atsargūs ir akylūs!

Ir štai šito akylumo ir atsargumo mes daug galime pasimokyti iš prof. J. Jablonskio: jis tik del to savo akylumo ir didelio kalbos dvasios nuvokimo yra įstengęs tiek daug pasidarbuoti mūsų dabartinei bendrinei kalbai susidaryti; jis pagaliau del jos yra ir visą savo gyvenimą paaukojęs. Todel mes visi jam turėtume būti širdingai dėkingi! Jeigu jis dabar, būdamas luošas, nebegali laisvai sueiti su kitais žmonėmis ir del to jam kai kada pasunkėja tikresnės išvados daryti, tai, man rodos, tuo niekas neturėtų rūstauti: čia mes visuomet savo nuomones galime laisvai, bet atvirai ir širdingai pareikšti. Bet, antra vertus, atsiminkime čia turį reikalo ne su vieno žmogaus asmenybe, – čia mes turime reikalo su visa linkme; su tipingu tos linkmės žmogumi. Ne gana to: čia mes turime reikalo su tam tikra bendrine ypatybe, būtent – su visuomeniškumu, kurio gudnas atstovas yra J. Jablonskis (Rygiškių Jonas), tas stropus lietuviškas visuomenininkas realistas ir praktikas.

Ne toks yra buvęs K. Būga: tai buvo visų pirma mokslininkas, karštas kalbinės tiesos ieškotojas, teoretikas, o paskum praktikas, todel jo keliai buvo kiek kitokesni, kaip J. Jablonskio, bet už tat universalesni. Ir iš tikrųjų: kiekviena teorija, atsimenu prof. A. Voldemarą sakius K. Būgos minimame vakare, juo ji yra abstraktesnė, objektyvesnė, juo ji daugiau ir plačiau viską aprėpia. O K. Būga kaip

tik ir nėrėsi iš paskutiniosios į mokslines platybes ir gilybes. Bet tatai mums neturėtų atrodyti gyvenimo kontrastu; priešingai, mes turėtum suprasti, jog čia ir J. Jablonskio ir K. Būgos yra vienos lietuvių kalbos darbas, tik dviem keliais. Ir todel dabar, ieškodami išeities, mes neturim nei vieno nei kito pamiršti: bendrinės kalbos dalykuose neturime nutolti nuo praktikos, nuo bendrinių visuomenės reikalų – čia mums kelią neužmirštinai yra pramynęs J. Jablonskis; bet taip pat negalim pamiršti ir lietuvių kalbos mokslo, objektyvinių kalbos pagrindų, kurie praktininkams yra didžiai galingu ramsčiu, t. y. jie juos paramsto, kad neiškryptų į šalis, – čia mums pavyzdžiu visuomet bus K. Būga, ypač jo moksliškas kuklumas ir atvirumas. Ir dar daugiau: mes turim savo mokytojų darbą toliau varyti – vis naujesnius kelius skindami mūsų kalbos dirvonuose, vis daugiau objektyvinės kalbos tiesos ieškodami ir ko daugiau vengdami darytųjų klaidų, vis tiek, kieno jos būtų buvusios: K. Būgos, J. Jablonskio, A. Vireliūno ar kitų. Čia mes visi turėtume aiškiai atsiminti, kad klysti nėra negarbingas darbas: kas nedirba, tas ir neklysta; o kas dirba, to darbuose visuomet buvo ir bus daugiau ar mažiau klaidų. Todel Cuiusvis hominis est errare. Bet už tat ne visai garbingas darbas yra daryti klaidas ir tų klaidų neprisipažinti, o dar negarbingesnis daiktas yra būti tuščiam netaukuotam pagyrų puodui. Taip pat negirtinas daiktas yra, įstebėjus vieno kito gerokai įsidirbusio žmogaus klaidą, tuojau tą žmogų nieku versti ir pačiam už jį didesniu dėtis. Tai ypač reikia atsiminti ką sprendžiamai kalbant apie J. Jablonskį ir K. Būgą: šiaip ar taip kalbėsim, bet jie buvo vieninteliai žmonės, kurie mūsų bendrinei kalbai ir kalbos mokslui yra pagrindus nutiesę; mes čia tuo tarpu galime tik vieną kitą dalyką taisyti, taip sakant, lopyti ir viską toliau varyti, bet nieku būdu nesitaryti esą gudriausi: tai parodys ne tušti žodžiai, bet rimtas savarankiškas darbas!

Pranas Skardžius su mokslo draugais

Prof. Eduard Sievers, prof. Jurgis Gerulis (Georg Gerullis), Antanas Salys ir Pranas Skardžius Leipcigo universitete 1926 m.

Pranas Skardžius Palangoje su Adomu Varnu,
Vanda Sruogiene, Vincu Krėve ir Baliu Sruoga

Dviračiu po tėviškę apie 1927 m.

Pranas Skardžius apie 1932 m.

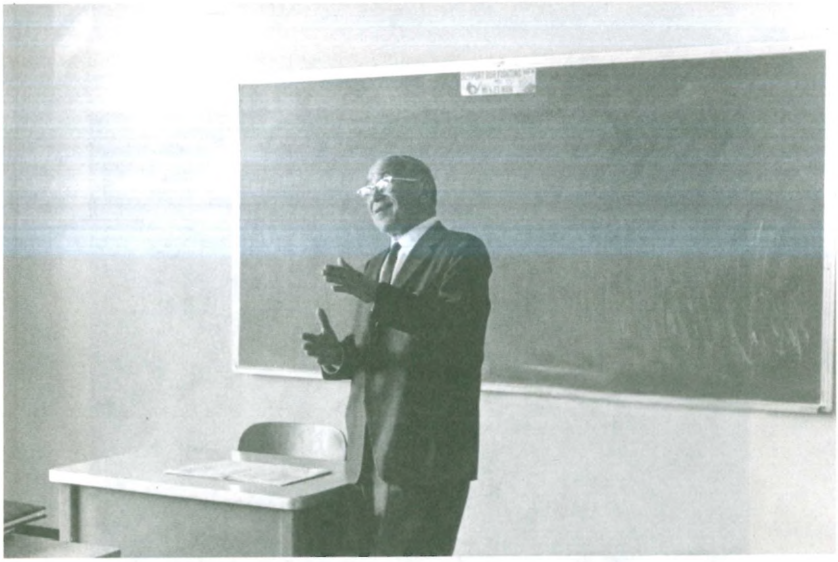

Pranas Skardžius skaito paskaitą (JAV)

Mėnesių pavadinimai lietuvių kalboje

(Archivum Philologicum, 1930 m., I kn., p. 103–113)

Indoeuropiečiai bendrų mėnesių pavadinimų nėra turėję, – bent tokių mes nerandame jų kalbose. Tie vardai, kuriais dabar vadiname dvylika mėnesių, yra visai jauni, išskirti iš didesnio skaičiaus vardų, vartotų arba tebevartojamų kurios kalbos tarmėse ir ką kita reiškusių arba reiškiančių, plg. Schrader, Reallexikon der Altertumskunde II^2, 71. Lietuvių kalboje mes turime arba esame turėję šiokių mėnesių pavadinimų:

1. **Balandis, balandinis:** menesis B a l a n d z a Maž. 92; karwelinnis, b a l a n d i n n i s „März" Qu. 84, 279; karwelis, b a ł u n d i s (= b a l a n d i s) „kwiecień" Ludwik Litw. 306; b a l a n d i s arba karwelis „aprilis" 1847 Kal. 12; b a l a n d û m e n ů, b a l a n d i s „der Monat März" Ness. 318; karwelinis, b a l a n d i n i s „t. p." 1878 Liet. Kal. 8; b a l a n d i s, k a r w e l i s „t. p." 1885 „Auszros" Kal. VII. – K a r w e l o menuo „aprilis" SzDi. 126; k a r-

welinnis „der März“ Lepner Litt. 110; karwelinnis (menů) „Märzmonat“ Ruhig II 255, Mielcke II 340; karwelinnis „t. p.“ Ostermeyer Gram. 19; Dyino 20; Karwela Kozonis K. Mykola Karpawicias... Wilniuw 1794; 5 dieno Karwele mienesies Woł. ŻW. I 172; karwelinnis menů „der Monat März“ Ness. 183; karwelìnis mėnů „der Tauben- oder Märzmonat“ K. 171; balandis, karvelis „kwiecień“ Mież. 26.

2. **Berželis, birželis, biržis:** berzelis „Mai“ Lex. 122; berzelis, berzis „Maimonat“ Qu. 83, 339, birźelis „der Brachmonat“ Lepner Litt. 110; birźelis, birźetas „der Aprilmonat“ Ruhig I 14; berżėlis, birżėlis „t. p.“ Mielcke I 25, „Maimonat“ II 337; birżis (siejos mienu) „junius“ 1847 Kal. 14, 1878 Kal. 10; pirmo dieno Birżieli Woł. ŻW. I 193; berźelis „der Maimonat“ Ness. 328; birzeliś oder sultekis „Mai“ Prätorius DPr. 50; birželis „junius“ 1885 „Auszros“ Kal. IX; birżis „Juni“ 1890 Kal. 10; birźẽlis „der Maimonat“ K. 49; biržis, -elis „czerwiec“ Mież. 32.

3. **Degėsis:** degėsis „der Augustmonat“ Ruhig I 23; deggėsis „t. p.“ II 41; dėgėsis „t. p.“ Mielcke I 47, deggėsis „t. p.“ II 55; degẽsis „der Monat August“ Ness. 134; rugpjutis arba degẽsis „augustus“ 1870 Prus. Kal. 18.

4. **Gegužės mėnuo, gegužis, gegužinis:** aschma diena menesio Geguszes BrP. II 337; geguzinnis „April“ Qu. 83, 283; geguzinnis „der April“ Lepner Litt. 110; geguźinnis (menů) „die erste Hälfte des Mais“ Ruhig I 37, „der Maimonat“ II 253; geguźinnis menů „die erste Hälfte des Mais“ Mielcke I 76; geguźinnis, birźelis (menů) „der Maimonat“ II 337; geguźie „maj“ Ludwik Litw. 306; giaguźie „t. p.“ 1847 Kal. 13; 9 dieno Gegužies Woł. ŻW. I 222; geguźis, geguźinnis „der Monat April“ Ness. 247; geguźinis „Mai“ 1870 Prus. Kal. 12; gegguszinnis „April“ Prätorius DPr. 50; gegužis „Mai“ 1885 „Auszros“ Kal. VIII; geguźìnis (näml. mėnů) „April“ K. 117; gegužios „maj“ Mież. 66; gegužẽs mėnuo arba mãjus Slnt.

5. **Gruodis, gruodinis (mėnuo):** gruodis „december“ SzDi 67; grodis „Christmonat“ Qu. 84, 87; groclis (vietoj grodis) „der Wintermonat“ Lepner Litt. 111; grodinnis mėnů „der

Monat November“ Ruhig I 43; grodiñis (mėnů) „t. p.“ II 269; grodinnis menů „der Monat November“ Mielcke I 87; grodinnis, gródis „Wintermonat, November“ Ruhig II 403, Mielcke II 543; gródis, grodinnis „der Monat Dezember“ Ness. 272; 16 dieno Gruodi Woł. ŻW. I 254; grůdinis „november“ 1870 Prus. Kal. 24; grůdis „december“ 1885 „Auszros“ Kal. XV; grůdis mēnů „grudzień“ Mież. 76; grúodis (dial. grọ́ud'is) „t. p.“ Slnt.

6. **Jaunis:** jaunis „junius“ 1885 „Auszros“ Kal. IX.

7. **Kalėdų mėnuo, kalėdis:** kalēdû mēnů „december“ 1870 Prus. Kal. 20; kaledu meno „t. p.“ 1878 Liet. Kal. 26; kalēdis „t. p.“ 1885 „Auszros“ Kal. XV.

8. **Kirmėlių mėnuo:** kirmelu menuo „junius“ SzDi. 36; kirmélû menů „der Monat Junius“ Ness. 201.

9. **Kovas, kovinis (mėnuo):** menesis Kowa Maž. 81; kowinnis „Hornung“ Lepner Litt. 110; kowinnis menů „der Februarius“ Ruhig I 66, kowinnis (mėnů) „Hornung, Monat Februarius“ II 210, Mielcke II 280; kowinnis „der Februar“ Ostermeyer Gram. 19; kowas „marzec“ Ludwik Litw. 307; 23 Kowa Woł. ŻW. I 237; kowas „martius“ 1847 Kal. II; kowinnis menů „der Februar“ Ness. 206; kows „t. p.“ Prätorius DPr. 50; kowinis arba ragutis „t. p.“ 1878 Liet. Kal. 6; kovas, kovinis „t. p.“ 1885 „Auszros“ Kal. VII; kovìnis (näml. mėnů) „der Dohlenmonat, d. i. Februar“ K. 198; kovas „marzec“ Mież. 116; kóvas (dial. kọ́us) „martius“ Slnt.

10. **Lapkritis (-ys), lapkristis (-ys):** łapkritis „november“ SzDi. 133; lapkritis „Weinmonat“ Lex. 208, Qu. 84, 487; lapkristis „Weinmonat“ Lepner Litt. 111; lapkristys (mėnů) „der Oktober“ Ruhig I 74, „Weinmonat, Oktober“ II 396; lapkristys, lapkrittys (menů) „der Oktober“ Mielcke I 142; łapkritis „listopad“ Ludwik Litw. 307; lapkritis „november“ 1847 Kal. 19; lapk'ristys „der Monat Oktober“ Ness. 349; lapkristis „t. p.“ Prätorius DPr. 50; lápkristis „t. p.“ 1870 Prus. Kal. 22; lapkritis „november“ 1885 „Auszros“ Kal. XIV; lapkristỹs od. lapkritỹs „altlit. Name des Monats November“ K. 221; lapkritys „listopad“ Mież. 126; lãpkristis Slnt.

11. **Liepa, liepos mėnuo, liepinis (mėnuo), liepžiedis:** liepos

mienuo „julius“ SzDi. 113; liepinnis „Heumonat“ Lex. 97; liepos „Julius Heumonat“ Qu. 83, 38; lepas mienu „Heumonat“ Lepner Litt. 110; lėpinnis menů „der Monat Julius“ Ruhig I 77; lėpos mėnů, lėpinnis „Heumonat“ II 202; lepinnis menů „der Monat Julius“ Mielcke I 149; liepas mienu „julius“ 1847 Kal. 15; Liepas mieniesie Woł. ŻW. I 173; lêpôs menů, lepinnis menů, lẽpźẽdis menů „der Monat Julius“ Ness. 357; lepůinis (= lepinis) „Juli“ Prätorius DPr. 50; liepinis arba szienawimo „t. p.“ 1878 Liet. Kal. 16; liepos m. 1885 „Auszros“ Kal. X; liepìnis mėnů „der Julimonat“ K. 230; liepžiẽdis „t. p.“ ib.; líepos mėnuo arba líepa Slnt.; liepìnis (retkarčiais) „october“ Skriaũdžiai.

12. **Mikelės mėnuo:** aschma diena menesio Mikieles BrP. II 346.

13. **Mildvinis:** Karwelis, Bałundis, albo Mildwinis „kwiècièń“ Ludwik Litw. 306.

14. **Militis:** militis „majus“ 1885 „Auszros“ Kal. VIII.

15. **Paukštlekis**, žr. rujos mėnuo.

16. **Pjūmonies mėnuo:** menuo pjumonies „augustus“ SzDi. 336; rugpjutis, albo pjumonies „sierpień“ Ludwik Litw. 307; pjumonês menů „der Erntemonat, der August (Sz.)“ Ness. 303.

17. **Pjūtis, pjūvės mėnuo:** piutis „der Augustmonat“ Lepner Litt. 110; pjútė, pjútis „der August“ Ruhig I 106; pjuwês menů „t. p.“ Ness. 302.

18. **Pūdymo mėnuo:** púdimo mėnů „Brachmonat, Junius“ Ruhig II 81, Mielcke II 107; d. 12-toi Pudima menesio 1770 m. Istatimas (žr. V. Biržiškos Liet. Bibliografija I 75); púdimo menů „der Monat Junius“ Ness. 302; pudimo mėnů „junius“ 1870 Prus. Kal. 14, 1878 Liet. Kal. 14.

19. **Pusis, pustis, pusčius (pūsčius?):** pusis, pustis „februarius” SzDi. 138; pusćius „Jenner, der Monat Januarius“ Ruhig II 215, Mielcke I 286; pustis, sczio „der Monat Februar (Sz.) od. Januar (M.)“ Ness. 300; pusczus „t. p.“ ib.; pusczus „januarius“ 1870 Prus. Kal. 4; pusczius „t. p.“ 1878 Liet. Kal. 4; puszczius „februarius“ 1885 „Auszros“ Kal. V.

20. **Ragutis:** diddélis raguttis „der Monat Januar“ Ness. 426; maźas raguttis „der Monat Februar“ ib.; ragutis „februarius“ 1870 Prus. Kal. 6, 1878 Liet. Kal. 6; didysis ra-

gùtis „der Monat Januar“ K. 341; maźàsis ragùtis „der Monat Februar“ ib.

21. **Rudens, rudeninis mėnuo:** ruddeninnis mėnů „Herbstmonat“ Ruhig II 200, Mielcke II 265; rudeninnis „der Herbstmonat“ Ness. 448; rudens mẽnů „september“ 1870 Prus. Kal. 20.

22. **Rudugys, rudugis:** ruddugis „Herbstmonat“ Ruhig II 200, Mielcke II 265; rudduggys „der Herbstmonat, September“ Mielcke I 228; rudugis, ruduggys „der Herbstmonat, September“ Ness. 448; rudugys „september“ 1870 Prus. Kal. 20; rudugỹs (gen. rùdugio) „der Erntemonat, September“ K. 260.

23. ***Rugius mėnuo:** ruggus menu „der Herbstmonat“ Lepner Litt. 110.

24. **Rugpjūtis (-tė):** rugpjutis „Augustmonat“ Qu. 83, 53; rugpjutė „der August“ Ruhig I 106, Mielcke I 198; rugpjûtis, -ćio „der Augustmonat“ Ruhig II 41, Mielcke II 55; rugpjutis „sierpień“ Ludwik Litw. 307; rugpjutis „augustus“ 1847 Kal. 16; rugpjútis „der Augustmonat“ Ness. 448; 28 d. Rugpjutes Woł. ŻW. I 255; rugpjutis „augustus“ 1870 Prus. Kal. 18, 1885 „Auszros“ Kal. XI, Mież. 209; rugpjűtis Slnt.

25. **Rugsėjas:** rugiusieis „wrzesień“ Ludwik Litw. 307; rugsiejas (szilun mienu) „september“ 1847 Kal. 17; rugsejas „t. p.“ 1885 „Auszros“ Kal. XII; rugsẽjis „t. p.“ Mież. 209; rugsė́jas (dial. rugsíes) arba rugsė́jo mė́nuo „t. p.“ Slnt.

26. **Rujos mėnuo, rujis:** rujis „Herbstmonat“ Lex. 95; rujôs mėnů „Herbstmonat“ Ruhig II 200, Mielcke II 265; rujôs menů „der Monat September (?)“ Ness. 449; rujis „der Brunstmonat, September“ ib.; růjos menů, auch paukształekis „September“ Prätorius DPr. 50.

27. **Sausis:** Menesis Sausia Maž. 1; sausis „januarius“ SzDi. 356, „december“ Klein Gram. 61, „Christmonat“ Lex. 42, „der Monat Dezember“ Mielcke I 234, „Christmonat“ Lepner Litt. 111, „styczień“ Ludwik Litw. 307, „der Monat Dezember“ Ness. 457, „januarius“ 1847 Kal. 9; d. Sause Woł. ŻW. I 206; sausis „Dezember“ Prätorius DPr. 50, „december“ 1878 Liet. Kal. 26, „januarius“ 1885 „Auszros“ Kal. IV, „Dezember“ K. 367; sausis „styczeń“ Mież. 213; saũsis „januarius“ Kv., Slnt.

28. **Sėjos mėnuo, sėjinis (mėnuo):** sėjôs mėnů „Herbstmonat“ Ruhig II 200, Mielcke II 265; sėjinnis „Brachmonat, Junius“ Ruhig II 81, Mielcke II 107; sējôs menů „der Saatmonat, der Monat Juni“ Ness. 459; sējinnis menů (auch ohne menů) „der Monat Juni“ ib.; sējinis arba pudimo menů „junius“ 1870 Prus. Kal. 14; sējos m. „t. p.“ 1885 „Auszros“ Kal. IX; sėjìnis (mit od. ohne mėnů) „der Saatmonat Juni“ K. 369.

29. **Sėmenis (-ys), sėmenija:** pirma lieka Menesio Semenies BrP. II 337; semenios vel semenis „Brachmonat“ Lex. 37, „Junius, Brachmonat“ Qu. 83, 287; „Mai“ Lepner Litt. 110, „Juni“ Prätorius DPr. 50; sēmenis, sēmenija (taip pat sēmeninnis, sēmenojis) „der Monat Juni“ Ness. 459.

30. **Septintinis:** Spalun menu, albo septintinis „październik“ Ludwik Litw. 307.

31. **Siekis:** 6 dienaije menesies siekia 1578 m. Skait. 61; Dĩjno 5 sĩjkio 1842 metû (= 5 января 1842 года) Dauk. Abec. II; 3 d. Sijkie Woł. ŻW. I 246; sijkis „grudzień“ Ludwik Litw. 307; sijkis (grudis) „december“ 1847 Kal. 20; sēkis „der Monat Dezember” (Bd. Qu.) Ness. 459; siekis „december“ 1885 „Auszros“ Kal. XV, 1890 Kal. 16; sĩekis (dial. sę́ikis) „t. p.“ Slnt.

32. **Spalių (spalio) mėnuo, spalinis, spalis:** spalu menuo „october“ SzDi. 244; spalun menu „październik“ Ludwik Litw. 307; spaliu mienu „october“ 1847 Kal. 18; Spalu mienesie Woł. ŻW. I 255; spalû menů „der Monat Oktober“ Ness. 491; spalinis (spaliu mienuo) „Oktober“ 1878 Kal. Uk. 14; spalinis „t. p.“ 1885 „Auszros“ Kal. XIII, 1890 Kal. 14; spalių mėnesis „październik“ Miež. 225; spālis arba spālio mėnuo Slnt.

33. **Sultekis:** sultekis (mėnů) „April“ Ruhig II 30; sultekis (sc. menů) „der Monat April“ Mielcke I 264; sú·ltekis „der April“ Ostermeyer Gram. 19; sùltekis „der Aprilmonat“ Ness. 469; sultekis „aprilis“ 1878 Liet. Kal. 10, 1885 „Auszros“ Kal. VII; sùltekis (näml. mėnů) „der April“ K. 413.

34. **Šienpjūtis, šienpjūvis:** szinpjutis „lipiec“ Ludwik Litw. 307; szienpjuvis „julius“ 1885 „Auszros“ Kal. X; dėl šienavimo žr. liepos mėnuo.

35. **Šilų, šilinis mėnuo, *šilius:** szilun mienu „september“ 1847 Kal. 17; 8 d. Szilu meniese Woł. ŻW. I 235; szilinis m.

„september“ 1885 „Auszros“ Kal. XII; szillus, -aus „der Augustmonat (Bd.)“ Ness. 518.

36. **Vasaris:** wasaris „januarius“ Klein Gram. 61, „Januar“ Lex. 103; wassaris „Januarius“ Schultze Comp. 25; wasaris „der Januarius“ Lepner Litt. 110; wassáris mėnů Ruhig I 174, Mielcke I 318; wasáris „t. p.“ Ness. 55; wassaris „der Januarius“ Prätorius DPr. 50; wasaris „luty“ Ludwik Litw. 307; wasáris „januarius“ 1870 Prus. Kal. 4; waseris „februarius“ 1847 Kal. 10; 23 dieno Wasere Woł. ŻW. I 206; pradioj waserio Dauk. Tab. aug. 28; vasẽris „februarius“ Kv., Slnt.

37. **Velykų mėnuo:** Welykû Mėnů „aprilis“ 1870 Prus. Kal. 10; Welyku Meno „t. p.“ 1878 Liet. Kal. 10.

38. **Vėlių mėnuo:** vẽlių m. „november“ 1885 „Auszros“ Kal. XIV.

39. **Viržių mėnuo:** wirżiu menuo „september“ SzDi. 404.

40. **Wisjauwis** „der August“ Prätorius DPr. 50.

41. **Visagavis:** wissagawys „der Weinmonat“ Lepner Litt. 110.

42. **Žiedų mėnuo, žiedis:** żiedu menuo „aprilis“ SzDi. 126; ziedu meno „majus“ 1878 Liet. Kal. 12; źiedis „t. p.“ 1835 „Auszros“ Kal. VIII.

43. ***Žilio mėnuo:** zillomenuo „der August“ Prätorius DPr. 50.

Prūsų lietuviams Jucevičiaus liudymu buvę žinomi šie mėnesiai: Zimowy, Kruczy, Gołębi, Kukułczy, Zielonéj brzozy, Siéjby, Lipowy, Zbożowy, Spieki, Odlotu ptaków, Listopad, Grudzień ir Mroźny (Ludwik Litw. 307).

Permetę akimis visus čia surašytuosius mėnesių pavadinimus, visų pirma pastebime jų dažną būdvardinę darybą ir būtent vyriškos giminės: balandinis, gegužinis, gruodinis, liepinis, vasaris (sc. mėnuo) ir t.t.; plg. Delbrück Gr. III 90, Wackernagel Vorl. II^2 30.

Daugelis iš tų mėnesių pavadinimų reiškia ne vieną dabartinį kalendorinį mėnesį, bet kelis gretiminius kaimynus; pav.: balandis yra martius ir aprilis; birželis – aprilis, majus ir junius; gegužis, gegužinis – aprilis ir majus; gruodis – november ir december; kovas – februarius ir martius; lapkritis (lapkristis) – november ir october; sausis – december ir januarius; vasaris – januarius ir februarius; žiedų

mėnuo – aprilis ir majus. Ir priešingai: vienas mėnuo turi kelis pavadinimus, pav.: augustus yra degėsis, pjūmonies mėnuo, pjūtis, rugpjūtis...; aprilis – balandis, birželis, gegužinis, sultekis, žiedų mėnuo; junius – biržis, birželis, kirmėlių mėnuo, pūdymo mėnuo, sėmenys, sėmenija; september – rudens mėnuo, rudugys, rugsėjas, rujos mėnuo, paukštlekis, šilų, viržių mėnuo... Taip pat ir dabartiniai mėnesių vardai žmonių kalboje daugkur dar po šiai dienai reiškia tam tikrus laikotarpius, kurie nevisai sutampa su kalendoriniais mėnesiais; apie tuos laiko tarpus žmonės sprendžia pagal savo reikalą ir juos savaip vadina. Pav., gegužis, gruodis, kovas, lapkritis, liepa, pjūmonies m., rugsėjas, rujis, sėmenija, sultekis... yra arba buvęs tik toks laikas, kada gegužės kukuoja, kada žemė gurvoliais sušalus (gruodo laikas), kada kovai parlekia, kada medžių lapai krinta, kada liepos žydi, kada javai pjaunami, kada rugiai sėjami, kada šunes, vilkai ir kt. žvėrys rujoja, kada sula teka ir t.t. Tą pat rodo ir patys žodžiai: rugpjūtis (-tė) yra rugių pjovimo laikas, Roggenernte; sėmenija – sėjimo laikas, Saatzeit (plg. dabar pati geroja sėmenija, kai visi sėja Dus.); atais piumenis („žniwo“) Post. 7; metu piumenies tarisiu piaweiams PS. I 281; nesilaus semo ir pjumo („siew i žniwo“) Chyl. I Moz. 8, 22; wino pjutis iki semenies metuy III Moz. 26, 5; ne duotu sulaukti mums naudos, semenijos musu KM. 73.

Aplamai imant, mėnesių vardai yra susiję arba su augmenimis (berželis, birželis, biržis, biržỹs Birkenwald Jušk. ž. 211, biržýnas „t. p.“ Dus., biržliai „die langen abhängenden Äste von den Birken“ Mielcke I 25, béržas, beržýnas; lapkritis; liepos mėnuo; šilų̃, vìržių mėnuo, šilaĩ, -ų̃ „Heidekraut“ Kv., vìržiai, -ių „t. p.“ Sub., Dus., S. Naum., Mielcke II 270; žiedų mėnuo...), arba su gyvuliais (balandis, karvelis, gegužės mėnuo, gegužis, kirmėlių mėnuo, kovas, rujos m., paukštlekis...), arba su tam tikrais metų laikais, oro atamainomis arba gamtos reiškiniais (gruodis: grúodas „hart gefrorene Erde; steif gefrorener Straßenschmutz“, grúoduotis „gruodo laikas“ Endr.; lapkritis; síekis: airių sic [<*siccu-] „Frost“ Fick Wb. II^4 303; sul-

tekis, paukštlekis, rudens mėnuo; rudugys: rud-as „rotbraun“, gen. sg. rud-ens, rud-inỹs „Herbst“ Būga Aist. St. 116; saũsis: sausas „trocken“...), arba su metų darbais (pjūtis, pūdymo mėnuo; rugpjūtis, rugsėjas, sėjos mėnuo, sėmenija, spalių m., šienpjūtis...), arba su šventėmis (Kalėdų, Velykų m., mikelės m.: Mikelė, Mikelis, Mikas „Michael“ Ness. 399). Plg. Fr. Miklosich, Die slav. Monatsnamen (Wien, 1867) 2 pusl.

Ir ne vien tik taip yra su mūsų mėnesių vardais, – taip yra su latvių ir su slavų mėnesių pavadinimais. Pav.: ziemas mėnesis „januarius“, sērsnu arba baložu m. (t. y. šerkšnų ar balandžių m.) „februarius“, sulu m. (= sultekis) „aprilis“, lapu arba sējas m. „majus“, ziedu arba papuves m. (t. y. papuvos, pūdymo m.) „junius“, siena arba liepu m. (= šienpjūtis, liepos, liepinis m.) „julius“, suńu arba rudzu m. (= rujos m., rugiapjūtis), sila m. (= šilų, viržių m.), vēļu m. (= vėlių m.), salnas m. (t. y. šalnos, spéigo m. = siekis, gruodis) ir kt., žr. P. Šmits, Latviešu mītoloģija (Rīgā, 1926) 99 pusl. Dar mums artimesni yra latvių rytiečių mėnesių vardai; pav.: dzaguzies menesis Kurmin Słow. 72, wossoras men. „junius“ l. c. 20, rudzu plowes m. „augustus“ l. c. 195, rudinia m. „september“ l. c. 242, łapkritis m. „november“ l. c. 68. Panašios darybos mėnesių vardų yra ir slavų kalbose; pav.: sen. rus. соухый „martius“ Срезн. III 632, брѣзьнъ (nuo брѣза || beržas) „aprilis“ I 186, листопадъ „october“ II 23, гроудьнъ „november“ I 600; lenkų kwiecień (= sen. rus. цвѣтьнъ), czerwiec (sen. len. czyrwień = sen. sl.*čьrvьnъ), lipiec (sen. lipień), wrzesień (t. y. „šilų, viržių“ m.), październik (nuo październierz „spalis“), grudzień (nuo gruda „kawał, bryl“; droga pokryta bryłami zamarzłej ziemi) ir t.t., plg. Łoś Gram. II 183 pp.

Belygindami lietuviškus, latviškus ir slaviškus mėnesių pavadinimus, mes pastebime daug bendrybių, kurių skaičius senovėj yra daug didesnis buvęs, kaip dabar. Ir tikrai: juo kurie mūsų mėnesių vardų yra senesni, plačiau pažįstami, juo jie yra lietuviškesni, juo jų sinonimų skaičius didesnis. Mat, seniau lietuviai nėra turėję vienos ben-

drinės kalbos visam kraštui, ir dėl to nebuvo reikalingi bendrų mėnesių pavadinimų, – jiems užtekdavo vietinių (lokalinių) vardų. Bet ilgainiui, kada ėmė kilti mūsų tautinė sąmonė, vienybės reikalas (spaudoje, mokyklose...), mes iš daugybės lokalinių mėnesių pavadinimų pasirinkome tik dvylika, o kiti turėjo pasitraukti iš vartosenos. Pasirinkome tuos, kuriuos mūsų kultūrininkai, rašytojai ir šiaip visuomeninkai ėmė savo raštuose dažniau vartoti. Didžiausią čia vaidmenį bus suvaidinę žemaičiai, kurie ligšiol gražiausiai senovinius mėnesių vardus yra išlaikę. Ta pati istorija yra buvusi latvių, rusų ir lenkų kalbose.

Tik kįla dar klausymas: kodėl kaikuriais vardais yra vadinami tokie mėnesiai, kurie žymi visai skirtingus laikus? Štai kad ir mūsiškis vasaris: etimologiškai jo negalime skirti nuo vasara „Sommer“, plg. vasãris vėjas Sub., Dus., Salos; vasãriai javai Sub.; vasãriai „pietūs, Süd“ Dus., Salos; dėl kitų panašios darybos pavyzdžių žr. 1927 m. „Šv. Darbo“ XI, 1231. Bet vasaris vėjas, vasãriai javai, vasãriai „Süd“ yra labai glaudžiai susiję su vasara savo réikšme; plg. dar latvių wossoras (= vasaros) mėn. „junius“ Kurmin l. c., vasarõšiltis „drungnas“ Lkm.; o vasaris „januarius ir februarius“ juk yra toli nuo vasaros? Man rodos, čia yra šiaip buvę: vasariu buvo pradėtas januarius ar februarius vadinti todėl, kad tuo metu, baigiantis žiemai ar jau pavasariui esant, ima šiltesni, vasãriai vėjai pūsti – tai viena; o antra, seniau metai gal prasidėdavo ne sausiu „januarius“, kaip dabar, – sausis seniau buvo dar december, – arba vasariu „februarius“, t. y. tais dabartiniais mėnesiais, kurie apskritai dar yra žiemai priskiriami, bet kitu kuriuo vėlesniu mėnesiu; pav., Jucevičius (Ludwik z Pokiewa) sako metus prasidėdavus balandžio mėnesį: Rok zaczynał się w Kwietniu (306 p.).

Nevisai tik aišku yra, kodėl januarius ir februarius yra ragučiu vadinami. Gal tai koks senovės palikimas? Savo réikšme jis primena vok. Hornung ir vendų augšt. mały rózk „Februar“ (žr. Dr. Rězak, Němsko-serbski słownik hornjołužiskeje reče. Bautzen 1920, 324 psl.). Plg. Miklosich l. c. 28. Jucevičiaus Mildvinis, gretinamas su Milda „meilės dievaitė“, veikiausiai yra kieno nors pramonė. Dėl kitų mėnesių vardų čia netenka skyrium kalbėti.

Be savų mėnesių vardų, mes turime ir skolintų. Tos rūšies skolinių sutinkame jau senoviniuose raštuose: m o i u s „majus“ SzDi. 144; m o r c i u s „martius“ l. c. 143; M o r c z i u y sniegas tirpsta Post. 346. Iš anksčiau minėtųjų mėnesių pavadinimų r u j a yra paskolintas iš lenkų r u j a „Brunst, Brunstzeit“, žr. Būga РФВ. 75, 145, Trautmann Wb. 241. Vėliau pakraštiniai lietuviai ėmė plačiau vartoti skolinius: janvāris, aprỹlis, mõrcius, mõjus, áugustas... Sub.; stìčnius, mõrčius, kviẽtnius, mõjus... Leip.; januorjis, februorjis, mercas, junius, meijis, septemberis... 1870 Prus. Kal. 4 pp., ir t.t. Dabar tie skoliniai pamažu nyksta.

Dėl „Universitas Lingvarum Litvaniae“ autoriaus

(Archivum Philologicum, 1930 m., I kn., p. 115–119)

Ši mažutė, 56 psl. knygutė yra pirmą kartą išspausdinta 1737 m. Vilniuje šiokia antrašte: „Universitas Lingvarum Litvaniae In Principali Ducatus Ejusdem Dialecto Grammaticis Legibus circumscripta et in obsequium Zelosorum Neo-Palaemonum ordinata Permissu Superiorum Anno Descriptione Universi Orbis 1737. Vilnae Typis Collegii Academici Soc: Jesu“. Tai yra pirmoji gramatika, kur mėginama skirti ir žymėti priegaidės. 1829 m. ją išleido Vilniuj Sim. Stanevičius šiaipjau neprastai, tik svarbiausio dalyko – akcento nėr stropiai žiūrėjęs: kaikuriuos akcentus jis yra išmetęs, pakeitęs arba pats pridėjęs. Visai sąžiningai tą gramatiką iš naujo yra išleidęs ir jai indeksą pridėjęs Jonas Rozwadowskis 1896 m. Krokuvoj; jos akcentologiją jis yra aprašęs Indogerm. Forschungen VII, 233–270 psl.

Kas šią gramatiką yra parašęs, niekas ligšiol negalėjo tikrai pasakyti. Pirmas, kiek abejojamas* A. G. Krause mėgino ją priskirti Jonui Jaknavičiui; šią nuomonę palaiko ir V. Biržiška „Tautos ir Žodžio“ IV, 312 psl. Bet iš ko galime apie tai spręsti? Aiškių dokumentinių įrodymų neturime, todėl tenka apie tai spręst tuo tarpu aplinkiniu keliu. V. Biržiška l. c. pirma nusprendžia, kad J. Jakna-

* Veikiausiai *abejodamas* – *A. R.*

vičius yra buvęs autorius „De publicatione Bullae Caenae Domini“ (Collectanea Constitutionum Synodalium... Anno Dei 1690, Caput XXI, 146–151 psl.) ir „Ewangelie polskie y litewskie tak niedzielnie jako y wszystkich świąt“ (žr. V. Biržiškos „Lietuvių bibliografija“ I, 35, 38, 43), ir jau paskum iš kalbos norėtų spręsti jį esant autorium ir „Universitas Lingvarum Litvaniae“.

Pirmiausia tad kįla klausymas: jeigu mes neturime tiesioginių dokumentinių žinių, tai ką sako apie autorių pati kalba? Iš Universito kalbos matyti, kad jo autorius yra rašęs rytiečių pietiečių, ne rytų šiaurės bei vakarų augštaičių ir žemaičių tarme, plg. Rozwadowskį l. c. 235. Tai rodo kirčio atitraukimas nuo galūnės į šaknį: nom. sg. kàłba 4, słûga 4, diêna 51, acc. pl. pônus 5, tùlżis 10, sùnkus 14, kàrtus 14, smàrkus, padôrus, pùykus, sàłdus 14, bûwu 27, tĩlu 32, gìrdziu 22, trùnku, sèrgu, griêbiu 25 ir kt. Palyginę šiuos žodžius su dabartine kalba, matome, kad kirtis čia visur atitraukiamas nuo trumpųjų galūninių skiemenų (su a, e, i, u) į ilguosius šaknies skiemenis (su o, ū, y, ą, ę, į, ų arba ie, uo, au, ar, am...); atitrauktojo kirčio priegaidė visuomet esti cirkumfleksinė. Pav., subatėnai, kupiškėnai ir kt. išrašytuosius Universito žodžius šiaip taria: kaĨba, sūdžia, slūga, diẽna, põnus, tuĨžis, suñkus, kařtus (acc. kártų), smařkus, puĩkus, saĨdus, bū̃vu, tỹliu, giřdžiu, truñku, seřgu, griẽbiu... (= vak. augšt. kalbà, sūdžià, slūgà, dienà, ponùs, tulžìs, sunkùs, kartùs, smarkùs, puikùs, saldùs, bų̃vù, tyliù, girdžiù, trunkù, sergù, griebiù...); taigi su Universito kirčiavimu jie čia visai sutinka. Ir dar daugiau: jie vienodai su Universito autorium kirčiuoja ir tuos žodžius, kurie šakninius balsius turi trumpus, t. y. jie tada neatitraukia galūninių kirčių į šaknį; pav.: šakà, -õs, balà, acc. pl. visùs vaĨkus ir t.t. Tuo būdu galime iš dabartinių tarmių jau apytikriai apibrėžti ir tokio kirčiavimo plotą, būtent – kirtį nuo galūnės į šaknį ima jau traukti viešintiškiai, šimoniečiai, kupiškėnai: jie sako ruñka, su ruñku, aũsis..., rokiškėnai, svėdasiškiai, anykštėnai... taria runkà, ausìs, žūsìs...*) Pačiuose

*) Kirtį atitraukia dar Ukmergės, Deltuvos, Bagaslaviškio, Giedraičių... apylinkėse.

Rytuose kirčio vieta beveik visai sutinka su vakariečių augštaičių; pav., Rimšėje, Mielagėnuose yra sakoma žūsìs, tulžìs, sunkùs, ponùs (dial. pånùs), Tverečiuje – kartùs, saldùs, sūdzià, girdziù..., Linkmenyse – acc. pl. akuliorùs, nupirksiù, momà... Taip pat kirčio vieta neatitraukiama ir Pietuose, pav., Lazdūnuose. Plg. K. Būgos Žod. Ll.

Evangelijose irgi randame nemaža rytietybių. Pirmiausia tai rodo priešdėlio **až-, ažu-** vartojimas; ażuraugie 32, ażusitroszkina 38, ażłaysiu 97, ażudraudinejo 109, ażvertos duris 156. Šitą priešdėlį plačiai vartoja pietų rytų augštaičiai, būtent – kupiškėnai, šimoniečiai, skapiškėnai, dusetiškiai, rimšėnai, tverečėnai, linkmeniškiai, lazdūniečiai ir kt.; Rodūnios, Ukmergės, Subačiaus par. jo jau nebevartoja, – čia pažįsta tik **už-, užu-, užuo-** [1].

Tose evangelijose yra ir kitokių rytiečių tarmės ypatybių: atajo 31, prieji 31, sułase 37, nułaiskis 42, apłayde 43, pakieły 45, pałays 56, essuntis 90, ażłaysiu 97, paskui mani 142, tawi 144, 152, buwo jemis 144, atsigrizis 152, sapni 154, pażini 171, żimćiugą 182 ir kt. Viena kita rytietybė pasitaiko ir Universite: nusigundaw 48, skindaw 49, unt 54...

Palyginę Universito ir Evangelijų kalbą, randame aiškių bendrybių. Dat. pl. Universite dažniausiai baigiasi galūne **-mis,** rečiau **-ms** ir **-mus**: tomis kałbômis vel tôms kałbôms 4, tiemus pônamus vel tiêms pônams 5, tiems akmenimis 8, mumis, iumis 16, jêmis, jômis, patiemis 17, kuriemis 18, dwiemis 19; **-mis** yra sutinkamas ištisai ir Evangelijose: jemis 2, 4, 12 (ir jemus 12); jumis 3, 4, mumis 12, źmoniemis 11 (= żmôniemis Un. 11) arba

[1] 1572. metų priesaikoje, J. Gerullio Valstybiniame Karaliaučiaus archyve rastoje ir AfslPh. 40, 294/5 paskelbtoje, sutinkame taip pat priesagą (tikriausiai čia ir kitur turi būti žodžio *priešdėlis* formos – *A. R.*) aſchа-; vienoj vietoj priesagą aſbu esu radęs ir Wilento Evangelijose bei Epistolose: aſchumuſchtas 28_5. Bet šiaipjau Maž. Lietuvos raštuose lig Kleino, o juo labiau vėliau, tos priesagos nėra pavykę daugiau rasti: matyti, XVII. ir XVIII. amž., kada šios Evangelijos buvo spausdinamos, ši priesaga yra buvusi charakteringa tik Rytų Pietų augštaičių tarmės ypatybė.

wisiemus żmoniemus 10, wiejemis 29, siedintiemis 50... Taip pat: dat. sg. rukszti Ev. 32, Wieszpati 92, 132: seseriy Un. 9, ausij 10; loc. sg. śirdiy Ev. 23, naktiy 154; anoy wałandoy Ev. 28, ligumoy 193: tôy kałboy Un. 4; su manim Ev. 36, 81: manìm, tavìm Un. 18[2]; gen. sg. akmenio, wandenio Ev. 25: âkmenio Un. 8; sawimp Ev. 40, 53, manimp 83, 171: manimp, tawimp, sawimp Un. 16; prieżodziose Ev. 32, 33: leżuwiose Un. 6, akmeniose 8; mań Ev. 36, 43, 55: mań Un. 16 (minkštą -ń čia taria rytiečiai ir dabar); asz eyćia Ev. 76, bućia 170, 201: bûczia Un. 23, kayszczia 48; ape Ev. 4, 12, 15: ape Un. 54 (pietiniai dzūkai ir šiandien taria apė); ing Ev. 10: ing vel i Un. 54.

Dviskaitą pažįsta Universitas ir Evangelijos. Pats Universito autorius apie ją rašo: „Dualis tamen in verbis non adhibetur, in nominibus quoque raro, proinde hic solum de illo sit regula generalis“ (3 psl.). Ir tikrai veiksmažodžių dviskaitos šis autorius visai nevartoja, – ją pažymi jis tik daiktavardžių: du ponu, dwiem ponam, dwi duoni, dwiem duonom Un. 3. Visai taip pat yra dviskaita vartojama ir Evangelijose: dwi żuwi 50, du brolu 141; veiksmažodžių dviskaitos čia irgi nesutinkame.

Ilatyvą labai dažnai sutinkame Evangelijose: namosna 21, duobien 89, vienon eldźion 97, ausisna 109, kelinesna 215. Šitą linksnį, kad ir rečiau, pažįsta ir Universito autorius: „sed usitatius pro illo ponitur ordinarius cum praepositione ing. v. g. Bazniczią loco Bażniczą̨n do kościoła“ (3 psl.).

Evangelijų ir Universito rašybos yra beveik vienodos, būtent – garsinės: isipilditu Ev. 33, dźiauksmu 21, uždenktus dayktus 33, abdinge 44, aukszto 44, pawarksite 105, griszta 138, gieyzdamas 176, nieždamas 236, luoptis 191; bayksztus Un. 14, aukszcziausias 15, grîsztu, łusztu 48, nusigąszczia 48, skięszczia 49...

Nosiniai balsiai Universite vienur žymimi, kitur ne: acc. sg. kal-

[2] Evangelijose (ir Universite) mėgstama ypač trumpinti; plg. dar aklie regi (= aklieji) Ev. 4, raiszey ib...: gerą̄ „gerąjį“ Tverečius, Didźą̄ Salà „Wielka Wieś“ ib.; regeĩ „regėjai“ ib. ir kt.

bą 4, poną: acc. ausi, gen. pl. pônu 5, krîžiu 11; kalbąs, szątu 37: buwias, buwe 23. Daug kur visai rašoma lenkiškai: giętis 7, pęki 20, brędu 35, gięsu 36, szwęcziu 38, arba: nusiganstu 48, gięndu 38. Beveik panašiai, kad ir nenuosaikiai, nosiniai yra žymimi ir Evangelijose: nusiuntes, nueje 4, surinkęs 20, atejęs 21, gięćiu 22, szwęta 70, isztęsk 70, arba: indejo, isake 109, inejo 29, ineis 48, atsiunsi 81.

Dvibalsis **uo** kaitaliojamas su o: gen. sg. juo Ev. 193: jo 221; rankuosa 70 (plg. dzūkų akysa...): žodźiose 64, nuoriu 96: nubuosta Un. 49, nubostu ib.

Yra šiek tiek ir skirtumų: Evangelijose yra esmi 36, 170 (ir esmiu 232, 234), eymi 75, duomi 83, o Universite terašoma esmu 22, einu vel eymu 31, duodu (duomu eodem modo) 44. Universito yra êsate 22, o Evangelijose este 59, ir kt. Tačiau šitų skirtumų palyginti yra visai nedaug, – daugiau yra bendrybių.

Pagaliau Evangelijose sutinkame ir didey 104, žodey 177, medis 102, jautis 120... Tokie žodžiai gali būti kilę iš žemaičių tarmės.

Iš visa pasakyta aiškėja, kad Evangelijų ir Universito kalba yra rytiečių pietiečių išlyginta koinė: tai rodo kirčio atitraukimas, morfologinės lytys ir kaikurios kalbos dalys, taip pat žodynas. Šita koine (bendrinė kalba), kurios žymių jau randame XVI. amžiuj (pav., 1598 m. M. Petkevičiaus Katekizme), prieštaraute neprieštarauja V. Biržiškos spėjimui, – tik tiek tepasako, kad jų autorius galėjo būti kilęs iš Vilniaus krašto ir, kaip dvasininkas, buvojęs kur kitur (pav., Žemaičiuose; plg. didey, žodey...).

†

J. Baudoin de Courtenay

(Archivum Philologicum, 1930 m., I kn., p. 170–173)

1929 m. lapkričio mėn. 3 d. mirė Varšuvoj garsus kalbininkas prof. Jonas Baudoin de Courtenay.

Gimė Baudoin de Courtenay 1845 m. kovo mėn. 13 d. Rodzymine, Varšuvos gubernijoj. 1857–61 m. mokėsi Varšuvos realinėj gim-

nazijoj. 1862–66 m. ėjo augštąjį mokslą vadinamojoj Didžiojoj Mokykloj. Vėliau, 1867–68 m., studijavo lyginamąją gramatiką ir sanskritą Prahoj, Jenoj ir Berlyne. 1870 m., parašęs disertaciją „Einige Fälle der Wirkung der Analogie in der polnischen Deklination", jis įgijo Leipcigo universiteto daktaro laipsnį; tais pat metais jis gavo Petrapily ir lyginamojo kalbų mokslo magistro laipsnį už didelį mokslo darbą „O drevnepol'skom jazyke do XIV stoletija". Gavęs tuos laipsnius, jis tapo lyginamojo kalbų mokslo privatdocentu Petrapilio universitete. Parašęs du naujus veikalus „Opyt fonetyki rezjanskich govorov" ir „Rezjanskij katichizis", jis gavo tame pat universitete lyginamojo kalbų mokslo daktaro laipsnį ir potam tuojau tapo lyginamosios indoeuropiečių kalbų gramatikos docentu, o netrukus profesorium Kazanės universitete; čia profesoriavo 1875–83 m. 1883 m. buvo perkeltas į Tartu (Dorpato) universitetą lyginamosios slavų kalbų gramatikos katedrai. 1893 m., neištarnavęs pilnos emeritūros, persikėlė į Krokuvos universitetą, kur ligi 1899 m. dėstė lyginamąją kalbotyrą ir sanskritą. 1900 m. jis sugrįžo į Petrapilį, kur ligi karo dėstė universitete bendrąją kalbotyrą ir lyginamąją slavų gramatiką. Prieš pat revoliuciją jis buvo nuteistas kalėti už brošiūrą „Tautinis ir teritorinis autonomijos pažymys" (1913); bet, žlugus carizmui, jį paleido iš kalėjimo ir sugrąžino jam pastarąją vietą universitete. Kurį laiką padirbėjęs čionai, jis 1918 m. išvažiavo į Varšuvą, per revoliuciją netekęs beveik viso kilnojamojo turto ir didelės savo bibliotekos bei mokslo rinkinių dalies; čia, Varšuvoj, jis ir mirė, eidamas 85 savo amžiaus metus.

J. Baudoin de Courtenay buvo labai gabus, didžios erudicijos ir didžiai pastabus kalbininkas mokslininkas. Gerai mokėdamas daugybę kalbų (tarp kitų lietuvių ir latvių kalbas) ir daug kur buvęs, studijavęs, dirbo labai įvairų darbą: jis yra rašęs apie pietų slavų tarmes Austrijoj ir Italijoj, apie senovinę lenkų kalbą, apie lyginamosios slavų gramatikos dalykus, apie bendrus kalbotyros uždavinius, apie garsų dėsnius, apie psichiškus kalbos reiškinių pagrindus, apie bendras kalbos atmainų priežastis, apie šaknies balsių kaitą (alternaciją), ir t.t. Be anksčiau minėtųjų darbų, jis dar yra parašęs „Próba teorji alternacyi fonetycznych" (Kraków, 1894) = „Versuch einer Theorie phonetischer Alternationen" (Strassburg, 1895), „O psichicznych podstawach zjawisk językowych" (Przegląd Filozoficzny. War-

szawa, Rok VI, 1903), „O prawach głosowych“ (Rocznik Slavisticzny. Kraków, Tom III, 1910) ir kt.

Svarbesni J. B. de Courtenay's potyrių dalykai yra šie: kalba nėra organizmas, kaip kad A. Schleicheris yra manęs; tai yra visai psichiškas socialus reiškinys. Visas kalbos gyvenimas ir plitimas yra apibrėžiamas psichiškų dėsnių; nėra nei vieno kalbos reiškinio, kuris nebūtų ir psichiškas. Garsų dėsnių nėra ir negali būti; todėl klysta ir junggramatikai, kurie, kalbos atmainumą priskirdami fiktyviam visos žmonijos vienetui, kalbamuosius faktus traktuoja atitrauktus nuo visuomeninio gyvenimo. Kalbos gyvenimo ir plitimo dėsniai dar nesurasti, bet juos galime patirti rūpestingais induktyviniais potyriais. Todėl kalbotyrai svarbiau yra dabartinės gyvosios, ne mirusios kalbos. Betyrinėdami mes susekame, kad visų kalbos atmainų priežastim yra patogumo, lengvumo siekimas tarimo, klausymo bei suvokimo ir kalbiško galvojimo (cerebracijos) srityse. Kalbos pradžia yra ne monogenetiška, bet poligenetiška. Kalbos vienetai (fonemos, morfemos...) susidaro ne iš nieko, bet iš gatavo materialo ir gauna tik naujas formas. Šaknų esti visuomet: vienai alternacijai (ablautui) nykstant, randas naujų alternacijų. Šaknų vienaskiem[en]iškumo indoeuropiečių kalbose dar niekas nėra įrodęs. Ir t.t. Iš to jau matyti, kad B. de C. yra buvęs visai ne toks, kaip a. a. K. Būga: jis stengėsi kalbą suprasti plačiai ir todėl rūpinosi ne tik konkrečiais kalbos duomenimis, bet ir galiausiais, bendriausiais (t. y. psichologiškais, filosofiškais) kalbos dalykais.

Šitokiam J. B. de C. visašališkumui išsidirbti padėjo daug veiksnių. Viena, jis, dar jaunas būdamas, studijavo Vokietijoj tuo metu, kada vadinamieji junggramatikai judino pačius kalbos mokslo pagrindus: gilinos į bendruosius istorinės lyginamosios gramatikos dalykus, kreipė daugiau dėmesio į gyvąją žmonių kalbą, į tarmes, į fonetiką ir tuo būdu ryžos reviduoti senovinius kalbotyros pamatus. Visa tatai turėjo B. de C. didelės įtakos. Iš kitos pusės, profesoriaudamas Rusijoj, jis susidūrė su tam tikromis aplinkybėmis: čia pirma reikėjo jam dar paruošti dirva tikriems kalbininkams – pradėti nuo bendrų elementarinių dalykų; tatai, žinoma, jį vertė susidurti su bendruoju kalbos mokslu. Bet svarbiausia B. de C. yra pats, dėl savo ypatybių, linkęs į kalbos pagrindus, į objektyvią jos reiškinių observaciją.

Ir ne tik viena kalba rūpėjo B. de C., – jam rūpėjo dar ir visuomeniniai dalykai. Būdamas tiesus, karšto temperamento žmogus, didelis, jo žodžiais tariant, „nepataisomas“ individualistas, gilus demokratas, smarkus šovinizmo priešas, jis niekur nerimo, netylėjo matydamas kokią neteisybę ar skriaudą kam darant. Pav., būdamas Kazanėj, jis su didžiausiu atkaklumu, prisispyręs reikalavo, kad universitetas, naudodamasis savo autonominėmis teisėmis, išspausdintų kun. Ant. Juškevičiaus dainų rinkinius ne rusiškomis raidėmis, kaip kad valdžia reikalavo, bet lotyniškomis, ir tuo savo reikalavimu pasiekė tikslą. Tuo būdu B. de C. yra daug padėjęs mūsų spaudai atgauti; jis yra lietuviams ir vėliau nemaža simpatijos reiškęs. Plg. jo „Jan Juszkiewicz“ (Prace filol. I, 1886), „Kwestya alfabetu litewskiego w państwie rosyjskiem i jej rozwiązanie“ (Kraków, 1904), „Autonomja Polski“ (Kraków, 1907).

J. B. de C. buvo geras ir mokytojas, pedagogas. Savo dėstomuosius dalykus jis būdavo visuomet gerai supratęs, ištyręs, visa širdžia pamėgęs ir jiems atsidėjęs, todėl savo savaimingu, ne sekamuoju darbu jis visuomet gyvai sudomindavo savo mokinius, juos įtraukdavo į tą darbą ir jiems atverdavo naujas lingvistikos sritis, išmokydavo juos laisvai, savarankiškai tirti. Jis visados buvo pilnas gyvybės, entuziazmo ir idealizmo. Jo iniciatyva darbe ir kalboj visuomet žymėdavo*. Kitiems žmonėms jis buvo draugus, tiesus ir atviras. Vertindamas svetimus darbus, jis visuomet ieškojo mokslo pagrindų ir tiesos ir baisiai nekentė paviršutiniškumo bei tendencingumo, kuris nieko bendra neturi su mokslu.

M. Durys, **Kalbos mokslo pagrindai**. Vadovėlis aukštesniosioms mokykloms ir mokytojų seminarijoms. „Švyturio“ b-vės leidinys. Kaunas 1929. 207 pusl.

(Archivum Philologicum, 1930 m., I kn., p. 206–214)

Ligšiol mūsų augštesniosiose mokyklose buvo stengiamasi vien tik su praktiniais, deskriptyviniais kalbos dalykais susipažinti. Bet dabar norima pamažu kiek pagilinti visuomenės žinios apie mūsų kalbą, – norima duoti didesnio supratimo apie pagrindesnius mūsų kal-

* Greičiausiai *žavėdavo – A. R.*

bos dalykus, t. y. atsakyti į kláusymą kodėl? Ir štai M. Durys yra šiam reikalui parašęs „Kalbos mokslo pagrindus".

Šio vadovėlio tikslą pats autorius šiaip nusako: „Šitas vadovėlis, kaip v a d o v ė l i s, nėra koks originalus veikalas. Jo sudarytojas siekė ne grynojo mokslinio tikslo, ką nors atskiro (specialaus) tyrinėdamas (kaip tai pritinka universiteto profesoriams), bet tiktai p e d a g o g i n i o, populiariai išdėstydamas parinktuosius dalykus" (2 psl.). Šitas autoriaus pasisakymas yra kuklus. Aplamai dėl paties vadovėlio galiu štai ką pasakyti.

Dabartinėse augštesniosiose mokyklose ir mokytojų seminarijose dar labai maža tesimokoma senųjų kalbų; išskyrus vieną kitą (pav., jėzuitų ar marijonų) gimnaziją, graikų kalba, rodos, daugiau niekur kitur neinama; o apie sanskritą, gotų kalbą ir kt. nėra ko ir kalbėti: tai yra perspecialūs dalykai. Todėl populiarizuojant kalbos mokslo dalykus platesnei visuomenei, būtinai reikia, nors populiariai, ši visuomenė supažindinti su svarbesniais tų kalbų dalykais (pav., su graikų raidynu, su nepaprastesniais sanskrito transkribuojamais rašmenimis ir kt.), kurie tuojau yra reikalingi. To šiame vadovėlyje mes kiek pasigendame.

Kitas, man rodos, nevisai tikslingas dalykas yra autoriaus pats pasirinktasis kelias, kuriuo jis nori mūsų visuomenę supažindinti su kalbos mokslo pagrindais. Pirmiausia jis plačiai kalba apie tokius dalykus, kurie visuomenei nedaugiausia padeda norimo tikslo siekti. Pav., autorius beveik pat pradžioj plačiai kalba apie genealogišką kalbų klasifikaciją (apie graikų italikų tarmes, apie jų šaltinius, net atskirus autorius [26 ir 27 p.], apie senovės indų raštus ir t.t.). Pagaliau, norėdamas išaiškinti šaknies balsių kaitą, jis įsigilina į bazes, į tuos visai abstrakčius, hipotetiškus dalykus, kurių nei vienoje kalboje nėra buvę, bet kurie yra tik mokslininkų sugalvoti balsių kaitos laipsniams suprasti. Todėl gimnazijos mokiniams jie yra persunkūs. Tas pat yra ir su germanų Lautverschiebung'u. Man rodos, apie šitokiuos dalykus populiariame vadovėlyje, skiriamame dabartinių gimnazijų ir mokytojų seminarijų mokiniams, reikėjo nedaugiausia kalbėti: jų reikia tokiems vadovėliams tik tiek imti, kiek yra reikalinga pagrindesniams mūsų kalbos dalykams suprasti. Pav., šaknies balsių kaitai suprasti čia tereikia tik nurodyti, kad tokių kaitos laipsnių, kaip mūsų kalboje, yra iš dalies latvių, slavų, lotynų... kalbose,

ir išaiškinti, kad šis kalbos reiškinys yra dėl to labai senas, kad jis yra gyvas buvęs tik senovėje, o dabar bėra tik to vyksmo liekanų, t. y. mes naujų šaknų maža besukuriame. Ir, nurodžius pagrindinius mūsų balsių kaitos laipsnius, jų tarpusavinius santykius bei atliepimą mums artimesnėse ir žinomesnėse kalbose, būtų to visai užtekę. Bet užtat būtų buvę patogiau, kad autorius būtų plačiau ir įmanomiau pakalbėjęs apie kitus dalykus, pav., apie šakninį ir galūninį kirčiavimą, apie kirčio atstūmimą nuo šaknies į galūnę ir atvirkščiai; taip pat pageidautina, kad kalbos reiškiniai pirmiausia būtų iš mūsų kalbos aiškinami, o tik paskiau iš mūsų kaimynų kalbų ir kt., kaip kad M. Niedermannas yra gražiai parodęs savo veikalėliu „Historische Lautlehre des Lateinischen" (Heidelberg 1911).

Dėl antrinių dalykų yra štai kas pastebėtina.

52 psl. autorius kartoja Būgos nuomonę (Kalba ir Senovė, 209), kad Klaĩpėda esanti kilusi iš kuršių *klaipas (latvių klàips „duonos kepalas") ir -ėda (nuo ė́da, ė́sti „essen"); taigi mums tas miestas būtų *Duonė́da, t. y. duonos ėdėja (sc. pilis). Tokia etimologija, žinoma, yra labai aiški, tik nesuprantama, kodėl tas miestas būtų buvęs tuo vardu pavadintas? Šiaipjau tų miestų vardai, kurių kilmė lengva suvaikyti, šiuo ar tuo būdu yra susiję su aplinkine vietove arba su atskirais vardais. Veikiausiai tad yra Klaipėda kilus, kaip J. Gerullis mano, iš tikrinio ar bendrinio daiktavardžio klaipėda „kuris pėdas klaipo, kleipia"; plg. Kleipėdžiai (Gāstų par. kaimas); Klaipėdžius, Klaipėdaitis, Kleipėdžius : Kleipa, Kleipys, Kleipštys (žr. V. Kalvaitis, Lietuviškų Wardų Kletelė 12 psl.); viena vietovė prie Ančios ežero vokiečių gener. štabo žemėlapy 1 : 1000000 irgi yra pavadinta „Klejpeda". Kad vienaskaitos asmenvardis gali tapti miestelio ar miesto pavadinimu, rodo, pav., Šakių apskričio Sudárgas (Sudérgas), Vilkyškių par. Bervaĩnis (kaimas) ir kt.

Nevisai įtikima atrodo ir J. Endzelyno nuomonė, kad Klaipėda yra gretinta su latvių klajš „lygus, eben" ir gr. *πέδον* „Erdboden, Land" MLV. II 209: čia gretinami perdaug tolimų kraštų žodžiai.

129 psl. M. Durys sako, kad mūsų kalboje nėra buvusio įspraustinio **d** (žodžiuose duomi, ėmi...), ir tam savo sakymui paremti jis mini Būgos nuomonę KS. 213. Bet tai nevisai tikslu: čia Būga

kaip tik sako, kad tokiuose žodžiuose d u o m i, r a u m i, ė m i, g i e m i... yra **d** buvęs, tik vėliau prieš **m** išnykęs; jo neberandam jau nei senoviniuose raštuose, nei gyvojoj žmonių kalboj. Ir tikrai: mūsiškis d ú o m i ir sen. sl. d a m ь yra kilę iš vienos bendros prolytės *d ō d - m i (plg. d ú o d a, sen. sl. d a d ę t ъ), kaip kad mūsiškis r a u m u õ < *r a u d-m u o : r a ũ d-as, r a u d-ó n a s...; g i e s m ė < *g i e d - s m ė : g i e d-ó t i, g a ĩ d-a s... Žr. Trautmann Wb. 57.

Nosinis **n** prieš **s** yra visur nykęs arba linkęs nykti; tas nykimas yra ypač pastebimas vakariečių augštaičių tarmėje: s k į́ s i u, p į́ - s i u, g y v ę́ s i u, s ę́ s i u (s ę́ s t u), s ų s ù, s ų s t ù..., bet pagal s k i n a, p i n a, g y v e n a, s k i n t i, p i n t i, s e n t i, a n k a, b u n k a... iš naujo susidarė kitose tarmėse (ir dabar net rašomoje kalboje, tik ne rašomosios kalbos tarmėje) s k ì n s i u, p ì n s i u, g y v é n s i u, s é n s i u, s é n s t u, s u n s ù...; taip sako, pav., subatėnai. Čia veikia ta pati paradigminė analogija, kaip ir slavų kalbose; pav., prosl. *š ь v ь c ь, s ъ j ь m ъ > lenk. s z w i e c, s j e m (XV—XVI amž.), bet vėliau tie nominatyvai pagal gen. sg. s z e w - c a, s e j m a (<*š ь v ь c a, *s ъ j ь m a) pavirto į s z e w c, s e j m. Taigi ir mūsiškis **n** nebus vien dėl to nenykęs prieš minėtuosius garsus, kaip M. Durys mano, kad vienas iš tų garsų sudaro žodžio galūnę (arba tos galūnės dalį).

Mūsų **č** yra kilęs ne tik iš t̨ (pav., j á u č i o iš *j a u t-i̯o) 97, bet ir iš **tš** [g i n č a s iš g i n t-š a s (plg. g i n t i, g i n t y-t i[1]), v ė č a s iš v e t-š a s < v e t u š a s || sen. sl. v e t ъ c h ъ] arba iš **dš** (pav., s n u č a s iš *s n u d-š a s || s n u d a; plg. d r i b š a s...).

Autoriaus parinktieji haplologiniai pavyzdžiai (k a s d i e n i s < k a s d i e n i n i s, p a d i e n i s < p a d i e n i n i s..., plg. lot. n u - t r i x „žindyvė, auklė“ < sen. n u t r i t r i x) 131 yra abejotini. Čia veikiausiai yra paprasta hipostazė: k a s d i e n a > k a s d i ē n i s, š v e n t a d i e n a > š v e n t a d i ē n i s (pav., drabužis) Sub., š i o - k i a d i e n a > š i o k i a d i ē n i s ib., š i ų m e t ų > š i ū m ē t i s (pav., kumeliukas) ib., a r t i p i ĩ n i o Dus. > a r t i p i ĩ n i s (puodelis) Sub., Ram. Dėl darybos plg. v a s ã r i s vėjas, v a n d ē n ė žolė, p a k ù l i a i linai ir kt., žr. 1927. ŠD. XI 1232. Visai aiškūs

[1] Plg. wiſsas g î n t i i i m a s („spor“) DP. 136_{31}, g î t i i e („spiera się“) l. c. 138_{16}.

haplologiniai pavyzdžiai yra šiokie: kógaliai Mos., Slnt., Kv. < kójagaliai, kógalviai „Gekröse“ Kurš. (plg. kógalvės Kařtena, Kùrtuvėnai) = kójagalviai „kojos ir galva“ Sub., Vab., gýsakiai Mos. < gývasakiai „gyvieji sakaĩ, живица“...

Taip pat autorius, daugiau pasidairęs, būtų galėjęs rasti aiškesnių lietuviškų kontrakcijų (pav., nėdi < ne ėdi, Vilkỹškiai < Vilkijiškiai: Vilkija, žem. náika < gud. naháika...) arba metatezių (pav., lãtrankis Sub. < ratlankis, kẽralaikštis Sub. < keliaraikštis „Knieband“, vilkãtas „wilkołek, Werwolf“ Dus. < *vil-takas, *vilk(a)takas) (plg. žem. vilktrasa „žmogus, kurs vilku tresia, bėga“), žr. Būga KS. 300, KZ. 51, 132... Bet M. Durys tokių arba panašių pavyzdžių neėmė, – jis ėmė pavyzdžiais nevisai aiškius arba abejotinus žodžius; pav., jis sako, kad gerójі esanti sutraukta (kontrahuota) iš *gerãji 125; bet čia tėra tik **ã > o***. Tad kur čia yra kontrakcija? Taip pat, imdamas kontrakcijos pavyzdžiu gen. pl. sūnų, vyrų < *sūnuon, *vyruon, jis tuo pat būdu būtų galėjęs paminėti ir nom. pl. trỹs < *triję́s < *trejes || skr. *tráyaḥ*, lot. *trēs*..., žr. Endzelin Le. Gram. 360. Bet tatai yra vis negyvi, nevaizdingi pavyzdžiai gyviems kalbos reiškiniams aiškinti, juo labiau tai yra nevisai įmanoma gimnazijų mokiniams.

Vienas kitas dalykas yra autoriaus (ar korektoriaus) nevisai teisingai parašytas. Pav., gr. *ἵστημι* reikia transkribuoti histēmi (h- čia yra spiritus asper), ne istēmi 124.

Ryt. ladas, saula 126, pala, pelita 140 turėtų būti ładas, saułā, pałā, pelītā. Kupiškėnai **ė** verčia į **ā**, ne į **a**: tãvas, sã́du, dã̃dā = tė́vas, sė́du, dė̃dė; čia -ā yra aptrumpėjęs. 1925 m. Kopenhageno fonetikų konferencijos nustatytąja transkripcija parašytume dā·da. – t. y. **a·** ilgas, o **a**. pusilgis, aptrumpėjęs.

Žodžiai pleĩskanos 123, geryñ 131, perdėm̃ ib. turi būti plė́iskanos, gerỹn, perdė̃m.

Čekai tokių žodžių kaip *kràva, vràna* 145 nepažįsta, – tai yra serbų kroatų žodžiai; čekai sako tik kráva, vrána; tas **á** = ā.

Valaka (žemės) iš gyvosios ir senovinės kalbos man nepažįsta-

* Turėtų būti *ã>o̯ – A. R.*

ma; jos nemini ir Būga ZfslPh. I 36; jos nepatvirtina ir kiti šaltiniai. Tad iš kur autorius yra gavęs valaka, -os? Visiems žinomiems šaltiniams tėra valãkas, -ai < gud. волок : valakas Sub., Dus. wałakas SzDi. 400, walako BrB. I Sam. 14, 14...

Lenkų **ier(z)** nereikia kildinti iš ***ir** (t. y. iš tokios formos, kurios mes nežinome iš šaltinių ar gyvosios kalbos, bet kuri gali būti) 150. Ne, **i** prieš **r** lenkų kalboj tikrai buvo tariamas ir rašomas lig XIV amž. pabaigos; tik nuo XV amž. čia atsirado **e**, t. y. sen. śmirć, wirzch, wirzba > śmierć, wierzch (ne wierszch, kaip Durys klaidingai rašo), wierzba, žr. Łoś Gram. I 65. O kitur, kur reikia, M. Durys neprideda žvaigždelės; pav., prie lot. trejes, nehemo, liet. sūnuon, vyruon 125. Šie žodžiai yra rekonstruoti, todėl reikia rašyti: **treję̃s* (> lot. trēs), **ne-hemo* (lot. nēmo), **sūnuon* > sūnų ir t.t.

Sen. bulgarų kalboj yra buvęs ne perst, bet prьstъ, prъstъ (ir pьrstъ) < prosl. *pьrstъ || liet. piřštas, žr. Miklosich Lexicon palaeosl.-gr.-lat. 716, Trautmann Wb. 220, ir todėl lenkų naparstek yra kilęs ne iš perst, bet iš napьrstъkъ; iš tos lyties yra kilęs ir gud. напёрсток (> liet. nopeřckas arba nõperckas „Fingerhut“).

Sen. slavai nėra turėję nulinio laipsnio *schnǫti 166: šalia suchъ, sušiti (= liet. saũsas) yra buvęs sъchnǫti (> lenk. schnąć, rus. сохнуть || liet. sùs-ti „räudig werden“, susnà „nusùsėlis, sudžiūvėlis“ < *sus-sna...) ir -sychati (lenk. wy-sychać); plg. liet. klaũpti : klùpti : klũpoti.

Šalia teisiu : tiesiu 169 nereiktų dėti tysoti, nes šio įstangos veiksmažodžio vieta veikiau yra šalia tęsti : tį̃sti, ir todėl yra rašytina tį̃soti „ištįsus gulėti“, ne týsoti, žr. Būga KZ. 52, 281. Taip pat šalia teisiu : tiesiu nevisai vieta yra porai lejù : lí̃eju; žem. ir ryt. lejù yra naujadaras vietoj senesnės formos lḗju (<**lēi̯-ō* : slav. *lějǫ*, ryt. praet. lḗjau), kuri vėliau pagal bendratį lí̃eti buvo paversta į lí̃eju, plg. Trautmann Wb. 156; todėl negalima pasakyti, kad čia **ei : ie** eitų tokiu pat pamatiniu balsių kaitos laipsniu, kokį mes randame žodžiuose šveičiu : šviečiu : švaistau : švito : švyturys. Lygiai taip pat šalia gr. *πέτομαι* : *ἐπτόμην* : *ποτάομαι*, nereiktų dėti lenk. dzień : dnia, pies : psa 156, nes tai nėra tokia pat

senovinė balsių kaita, kaip graikų, – čia yra vėlesnių laikų padaras, būtent – sen. sl. дьнь : дьне, рьсъ : рьsа, – tos lytys jokios balsių kaitos nerodo, – pavirto į dzień : dnia, pies : psa.

Išsprūsta ir sūsta 170 turi **ū** ne tokį pat, kaip žodžiai lūžti, dūburys, palūkėti: tas ū tik per vilniečių nesusipratimą buvo pradėtas rašyti vietoj ų: išsprųsta, sųsta (<*suñsta); plg. sųsa, ryt. suñsa. Todėl sųsta negali būti pailgintuoju láipsniu žodžiui susti, kaip kad M. Durys mano.

Lušna 170 yra rašytina lūšna (<*lūž-sna); suvalkiečiai taria lūšnà, -õs, lűšną arba lűšna. Leveris ib. turi būti léveris, plg. Léveris (pavardė) S. Naum.

Rűmų nereikia jungti su žodžiais ramus, rimtas, romus..., nes šis žodis yra paskolintas iš vid. vok. žem. rûm „Raum“, žr. Endzelynas MLV. III 570. Rűmas (ir rùimas) reiškia mums „erdvę, Raum“, paskum „gyvenamąją vietą, Wohnraum“ ir pagaliau „gyvenamąjį namą“.

Šis tas yra pastebėtina ir dėl pačios lietuvių kalbos – dėl rašybos ir atskirų žodžių tinkamumo.

M. Durys rašo semaziologija 9, prozodija 44, bet esoteriški 40, tačiau visai be reikalo: šalia esoteriškas (gr. *ἐσώτερος, ἐσωτερικός*) mums reikia rašyti ir prosodija (gr. *προσῳδία*) ir semasiologija; čia **z** yra visai nereikalingas, – tik vokiečiai tą **z** čia aiškiai taria.

Labai nevienodai autorius rašo ir tikrinius graikiškus vardus; pav: Eschylas (gr. *Αἰσχύλος*, lot. Aeschylus) 18, Krėtas (gr. *Κρήτη*, lot. Crēta arba Crētē) 19, Epiras (gr. *Ἤπειρος*, lot. Ēpīrus) 19, Milėtas (gr. *Μίλετος*, lot. Mīlētus) 18 ir Samosas (gr. *Σάμος*, lot. Samos ir -us) 18, Efezas (gr. *Ἔφεσος*, lot. Ephesus) 18, Naksosas (gr. *Νάξος*, lot. Naxos ir -us) 18, Lesbosas (gr. *Λέσβος*, lot. Lesbos) 19 ir kt. Šitie vardai, mano nuomone, reikia vienodžiau ir tiksliau rašyti, būtent: Eschylas, Krėta, Epyras, Milėtas ir Samas, Efesas, Naksas, Lesbas... Čia mes vietoj graikiškos galūnės **-os** ir lot. **-us** rašome savo galūnę **-as**, bet nekergiame jos prie tų svetimų galūnių: juk mes sakome Jėzus, -aus (gr. *Ἰησοῦς*, lot. Iēsūs; **z** turime iš slavų), ne Jėzusas, Kristus, -aus (gr. *Χριστός*, lot. Christus), ne Kristusas, Morkus (lot. Marcus; plg. liet. Norkus

„tokia pavardė"), ne Morkusas, -o ir t.t., kaip kad seniau buvome pratę sakyti.

Mes savo alfabete x neturime, todėl, užuot rašę anaptyxis 129, turėtume rašyti anaptyksis (ar anaptiksis).

Visai negirtinas dalykas yra nevienodai rašyti; pav., pelignijanų 20, bet pelignų 22; periodas 23, bet Tertulijonas 28; indo-iranėnų 18, bet indų-iranėnų 38 ir t.t.

Taip pat ir kaikurie žodžiai yra vis dėlto nevisai pateisinamai vartojami. Pav., skydiškoji ir žiediškoji kremzlė „Schild- u. Ringknorpel" bus mums veikiausiai skydinė ir žiedinė kremzlė; plg. burõkinės bulbos (raudonos kaip burokai) Sub., grūdìnės bulbos (smulkios kaip grūdai) ib., obuolìnė spynà „ein apfelförmiges Vorhängeschloß" Kurš., siūlinės šaknys (kaip siūlai) Sub., toriẽlkinės akėčios (kaip torielkos) Surdegis (Panevėžio apskr.) ir t.t. Dabartinėse gramatikose apie priesagą -iškas yra sprendžiama labai siaurai.

Būdvardis senbulgariškas (vok. altbulgarisch) 146, kaip ir Maž. Lietuvos senprūsiškas (vok. altpreussisch), mums yra visai svetimas: tokios darybos būdvardžių mūsų kalboj šiaipjau nepasitaiko.

Primityvės etimologijos 11 ir progresyvės asimiliacijos 121 vietoj, mano nuomone, geriau būtų sakyti primityvi (-inė) etimologija ir progresyvi(-inė) asimiliacija; čia primityvus, -i, progresyvus, -i (adv. primityviai, progresyviai) taip santykiuoja su primityvinis, -ė, progresyvinis, -ė, kaip rūgštus ir rūgštinis (tam tikros rūšies), pav., obuolys.

Pagaliau šis tas yra pasakytina ir dėl sintaksės. Pav., M. Durys šiaip rašo: reikšmės perkėlimas gali eiti įvairiomis kryptimis 10; suskirstymą kalbų žiūrint jų giminystės... vadiname genealogiškuoju suskirstymu 17; prozos kalba savo tobulumą gauna ypač del Cicerono pastangų 26; norvegai darė pastangų atstatyti senovinį savo kalbos charakterį 37; Vedos kalba, nežiūrint jos archaiško charakterio, nebuvo gyvoji liaudies kalba 42; lenkų kalba savo plėtotės bėgyje prisiėmė nemaža pašalinės įtakos 82; to vertimo rankraštis eina iš 16-jo amžiaus 83; ą, ę savo kilmės atžvilgiu yra trumpi 100; sofistai perkėlė svarstymą filosofinių temų į gatves 189; einant jų teorija, tu-

rėtų būti kalboje griežto atliepimo 189 ir kt. Šitie pavyzdžiai, šiaip ar taip kalbėsime, yra nevisai vykę. Ir tikrai: veiksmažodiniais daiktavardžiais drauge su veiksmažodžiais mes nelabai linkstame veiksmą žymėti; pav., posakiai „jis turi galėjimo į miestą važiuoti“, „jis daro dažnus pasivaikščiojimus“ ir kt., yra, galiu sakyti, iš kitur atkeliavę, tik ne lietuviškais pavyzdžiais sudaryti; čia mūsiškiai paprastai pasakys: jis gali į lauką važiuoti, jis dažnai vaikšto (eina pasivaikščioti), taigi ir r e i k š m ė g a l i b ū t i į v a i r i a i (įvairiomis kryptimis?) perkeliama... Taip pat lietuviškiau ir laisviau, paprasčiau pasakytume ir kitus sakinius: norvegai s t e n g ė s i ...; Vedos kalba, kad (nors) ir archaiška būdama (buvo)...; lenkų kalba besiplėtodama (beplisdama...) prisiėmė...; ą, ę kilimo (dėl kilimo, kilmės...) yra trumpi; jų teorija (pagal jų teoriją...) turėtų būti..., ir t.t.

Aplamai dėl šio vadovėlio reikia štai kas pasakyti: 1. visai abstraktūs, mokiniams sunkiai suprantami dalykai (bazės, germanų Lautverschiebung'as...) nereiktų į tokį mokyklinį vadovėlį traukti; 2. pamatiniai kalbos dalykai, jos ypatingi reiškiniai yra daugiau aiškintini iš pačios mūsų kalbos; 3. kaikurie dėstomieji dalykai reikia griežčiau ir tiksliau nusakyti; 4. pati kalba reikia dar kiek pasklandinti ir suvienodinti. Šiaipjau pats atliktasis autoriaus darbas yra mums didžiai brangus ir sveikintinas: iš jo daug kas galės pagilinti savo kalbos žinias.

A d o l f S t e n d e r-P e t e r s e n, **Slavisch-germanische Lehnwortkunde.** Eine Studie über die ältesten germanischen Lehnwörter im Slavischen in sprachlicher und kulturgeschichtlicher Beleuchtung. Göteborg 1927. XXII+572 psl.

(Archivum Philologicum, 1930 m., I kn., p. 214–220)

Šis didelis Stender-Peterseno darbas savaime nėra naujas: apie germanų skolinius slavų kalbose yra rašęs Dubrovský's, Kopitaras, Šafařikas, Miklosichius, Metzenaueris, Kluge, Uhlembeckas, Hirtas, Mladenovas ir kt. Nauja tame darbe yra tai, kad autorius, pradžioje kritiškai įvertinęs visą ligšiolinę specialinę literatūrą ir trumpai apžvelgęs germanų bei slavų santykius, tiria skolinius ne skyrium paimtus, bet drauge organiškai susietus su visuotiniais kalbos ir kultūros reiškiniais. Bet vietomis sunku su autorium sutikti: kaikurie

dalykai yra jo perdaug ant vieno kurpalio traukiami, o kaikurie iš greitosios dar nekaip reikiant baigti tirti. Čia aš turiu galvoje tik germ.-slav. skolinius lietuvių kalboje.

1. Aplamai Stender-Petersenas akceptuoja tą Būgos nuomonę, kad germ.-got. skoliniai (asilas, istuba, katilas, lūkas, muitas, stiklas, šalmas, tuinas) per slavus yra patekę į aisčių kalbas (133 psl.). Tik jam vis dėlto rodos, kad istuba ir stiklas nebūtinai turėję per slavus pakliūti aisčiams: aisčių *stikla- esąs daug artesnis germ. *stiklaz, o priešdėlinis i- galėjęs žodyje istuba spontaniškai atsirasti tiek aisčių, tiek slavų kalbose (134 psl.). Bet kitoj vietoj jis tuojau sako: „Wir haben Anlass zu der Meinung, dass das urslav. stьklo erst auf slav. Boden die allgemeinere Bedeutung von „Glas" erhielt; aus dem Gotischen wird es (doch nur als Variante) auch in der Bedeutung „Trinkglas" entlehnt worden sein. Darauf deutet jedenfalls der Umstand, dass das, wie man meint, nicht aus dem Gotischen, sondern Slavischen (oder Urpolnischen) entlehnte balt. Wort altpr. sticlo „Trinkglas", lit. stìklas „Glas, Trinkglas", lett. stikls „Fensterglas, Scheibe, Glasscheibe" sowohl die Stoff-, als auch die Sachbedeutung bewahrt hat" (399 psl.). Čia yra kiek prieštaros: vienoj vietoj jam rodos nevisai abejotina („nicht ganz ausser allem Zweifel"), kad istuba ir stiklas gali būti tiesiog iš germanų paskolinti, o kitoj – jo tezei paremti nebevisai svetima yra ir ta nuomonė, kad šie žodžiai aisčių pirmiausia yra iš slavų paskolinti. Tai viena; antra, patys spėliojimai nėr visai įtikimi.

Ir išties: priešdėlinis i- tikrai lietuviškuose žodžiuose savaime neatsiranda; jį sutinkame pirmiausia slaviškuose skoliniuose: istrova „Speise" BrB. I Moz. 9, 3, izbraja „Waffen" 1600 Post. 2, izrada „Verrat", izbõnas „Krug" Lex. III, Mielcke I 101, Dauk. Dajnes 22, izgada „Eintracht, Friede" 1600 Post. ir kt. Iš tų skolinių istrova, izbraja, izrada veikiausiai yra paskolinti iš gudų истрава Лит. Метр. (1510) 20, 9, Карскій Бѣл. II 1, 318, изброя Лит. Лѣт. Супр. 68, израда; taip pat ir iškadà, -ãdos „Schaden" bei iškalà, -ãlos „Schule", kuriomis remiasi Stender-Petersenas, gali būti paskolintos iš gudų *ишкода ir *ишкола, plg. O. Broch AfslPh. 30, 430, A. Brückner Slav. Fremdw. 25, Bezzenberger Mitt. I, 46f.

Nors ištikrųjų šitų gudiškų atitikmenų labai sunku rasti, bet jų buvimas, kaip kad prof. E. F. Karskis man rašo, yra visai galimas, juo labiau dar dėl to, kad tokių žodžių su priešdėliniu i- yra nemaža pačioj gudų kalboj, pav.: истужка, искрыпка, игруша... Žodžiai izbõnas (ir uzbõnas Sub.), izgada gali būti anksčiau minėtais pavyzdžiais perdirbti iš zbõnas, zgada arba tiesiog iš lenk. ar gud. atitikmenų. Taigi dėl tos priežasties nėra jokio reikalo liet. latv. istuba kildinti tiesiog iš germ. kalbos, – ji be abejonės gali būti paskolinta iš sen. rus. истъба, žr. Būga KS. 68, Endzelynas MLV. I 711.

2. Stender-Petersenas, kaip jau buvo minėta, mano, kad prosl. stьklo bendresnę reikšmę „Glas“ bus gavęs slavų kalbose, o reikšmė „Trinkglas“ esanti iš gotų paskolinta. Bet tai yra nevisai suprantama: iš gotų kalbos paminklų, teisybė, mums yra likęs tik stikls „Becher, Kelch“ (žr. Feist Got. EW. 341); bet mes negalime pasakyti, kad gotų kalboj nebūtų buvęs stikls „Glas“: jei gotų kalboj yra buvęs stikls „Trinkglas“, tai juo labiau galėjo būti ir stikls „Glas“, iš kurio Trinkglas yra padarytas, tik tas stikls Wulfilo biblijoj ir kituose gotų kalbos dokumentuose galėjo mums neišlikti. Slavai abi reikšmes – Glas ir Trinkglas – veikiausiai yra pasiskolinę iš gotų ir jas ligšiol išlaikę, o aisčiai savo ruožtu šiuos žodžius su tomis reikšmėmis bus pasiskolinę iš slavų. Formaliai aisčių *stikla- nėra nei kiek artimesnis germ. *stiklaz, kaip kad Stender-Petersenas sako; iš sl. stьklo lygiai taip pat gali būti paskolintas liet. stìklas, -aĩ, kaip ir miestas iš sl. mě̀sto; be to, mūsiškį stiklą „Glas, Scheibe, Fensterscheibe, Trinkglas“ glaudžiai jungia su slav. stьklo ir reikšmės. Plg. Endzelynas MLV. III 1067.

3. Tas pat yra ir su mūsų pulku: šis žodis senoviniuose raštuose reiškia ne tik „Haufen, Schar“, kaip dabar, bet ir „Volk, Pöbel, Heer, Regiment; Gemeinde; Versammlung“; šis žodis labai plačiai vartojamas yra ir šiandienėj lietuvių (taip pat ir latvių) kalboje. Todėl dėl tokios reikšmės įvairybės ir didžios vartosenos pulkas turi būti labai senas, taigi jis negali būti paskolintas iš lenkų pułk: su lenkais mes pervėlai ėmėme santykiauti; antra vertus, lenkų pułko reikšmė su tuo nevisai sutinka; pagaliau ir patys lenkai seniau dar yra turėję -pełk (Świętopełk, Jaropełk), plg. Łoś

Gram. I 70. Todėl yra daug tikslingiau mūsų puĨkas ir latvių pùlks „Haufen, Schar“ drauge su Būga KS. 71 ir Endzelynu MLV. III 407 iš sen. rus. пълкъ „Heer, Heeresabteilung, Lager Feldzug, Volk“ Срезн. Мат. II 1727 kildinti, kaip su Brückneriu Slav. Fremdw. 123 ir Stender-Petersenu 195 iš lenkų pułk.

4. Kad „die lit. Form kliẽpas schon längst als Lehnwort aus dem Weißrussischen oder Polnischen erkannt worden ist“ (133 psl.), labai abejotina. Jeigu jis būtų paskolintas iš gudų хлѣбъ (хлеб) arba lenkų chleb, tai šiandien turėtume *kliebas, arba *klebas, nes šiaip niekaip negalima išaiškinti priebalsio p atsiradimo šiame žodyje; nieko čia neišaiškina ir A. Sennas (German. Lehnwortstudien 50), tvirtindamas slav. skolinį (rus. chlĕbъ, lenk. chleb) susikryžiavus su mūsiškiu kepalu! Mano nuomone, šis žodis vis dėlto yra tiesiog iš germanų (pav., got. hlaifs) paskolintas; dėl dvibalsių **ei** || **ai** kaitaliojimos čia būtų pasakytina tas pat, ką Stender-Petersenas sako dėl kviečio (ib.).

5. Stender-Petersenui valdaũ, -ýti „physische Macht haben, physisch mächtig, übermächtig sein“ griežtai skiriasi nuo véldžiu, veldė́ti „erben“ arba „erblich besitzen“, ir todėl, nesutikdamas su Trautmannu Wb. 341, yra linkęs manyti, kad mūsiškis valdyti, kaip ir slav. *vols-ti, *vold-ēti, yra iš germanų paskolintas. Bet tai nebūtinas daiktas: formaliai valdýti taip santykiauja su veldė́ti, kaip vartýti su vértėti, svarstýti su sverdė́ti ir t.t.; taigi tenka vis dėlto su Trautmannu (ib.) pripažinti, kad valdyti seniau bus buvęs dažninės (iteratyvinės) reikšmės. Pagaliau mūsiškis valdyti „verwalten, herrschen, regieren“ ne tik šaknies balsių kaitos láipsniu, bet ir semasiologiškai nėra atskirtinas nuo veldė́ti „erben, erblich, besitzen, владеть по наследству“, paveldė́ti „ererben“, pavilsti, -dau „etwas in Besitz nehmen“, žr. Būga KZ. 52, 274. Ir tikrai: ką aš paveldžiu, yra mano nuosavybė, ir aš ją veldžiu arba valdau, t. y. turiu paveldėtą daiktą, ir ne tik turiu, bet ir žiūriu, kad jis mano būtų, pasiliktų... Tuo būdu yra susidariusi valdymo „Verwalten, Herrschen, Regieren“ reikšmė; tat mes galime pastebėti vietomis ir dabartinėj gyvojoj kalboj; tai turėjo būti ir seniau, kada, pav., Lietuvos kunigaikščiai paveldėtas žemes valdydavo – visiški jų šeimininkai ir savininkai būdavo. Taigi apie žodžio sveti-

mumą čia visai netenka kalbėti. Kad Stender-Peterseno iš germanų kalbos kildinamasis rusų владыка „δεσπότης“ (213 psl.) yra savas, neskolytas žodis, žr. A. Sobolevskis Slavia VIII 3, 496.

6. Žodžio waldimieras „Herrschen“, kaip kad Stender-Petersenas (208 psl.) drauge su J. Rozwadowskiu Rocznik Slav. V 21 ir E. Fraenkeliu KZ. 51, 249 rašo, lietuvių kalboje nėra, – yra tik valdýmieras. Taigi netiesa, kad „die Existenz jenes Wortes ausserst zweifelhaft ist“. Taip pat netikėtina yra ir A. Brücknerio nuomonė (KZ. 46, 222), kad valdymierą Daukantas išradęs: tiesa, Daukantas tą žodį plačiai vartoja, pav., waldimiers „imperator, princeps, rex“ Žodrod. 20, 31, 35; bet jį vartoja ir Valančius: židu žiames valdimiers Prade 44; jį pažįsta plačiai ir šiaip žemaičiai: numai be valdýmiero niekis Kvėd. Kilimo valdýmieras gali būti slaviškas, būtent – iš *Волдимѣръ arba per *val(a)dymieras iš Володимѣръ (plg. kalmaškà, -ãškos „brička, ratai su sėdyne ir liñgynėmis“ Sub. per kalamaška Rėkliai (Panevėžio apskr.) iš gud. коломáжка)*).

7. Stender-Peterseno nuomone, mūsų stulpas, stulbas „Pfosten, Pfeiler, Säule, Götzenbild“, latvių stulbs „Pfosten“, gal būt („wahrscheinlich“), esą paskolinti iš slavų, veikiausiai iš gudų kalbos (280 psl.). Norėdami tų žodžių kilmę patirti, pažiūrėkime, ką jie reiškia. Mūsų senoviniuose raštuose stulpas (ir stulpa) yra reiškęs „Säule, Bildsäule, Bild, Götzenbild, Götze, Turm“: ketures stulpas („vier Säulen“) BrB. II Moz. 27, 16; Szmones... meldesi in Stulpų (paraštėj: Deiwių) IV Moz. 25, 2; padarat saw Stulpas (Aebrosus) V Moz. 4, 25; Moterischke... pawirta ing stulpa druskos BrP. II 178; dailidemus stułpo Bábilóno („Babilońskiej wieże“) DP. 475; schiekschta arba stulpas („truncus aut statua“) MT. 68; stułpas aba waizdas („bałwan“) PS. I 78; acc. sg. stułpu aba stiebu („słup“) l. c. 132; stułpas „stiebas, filar, słup“ SzDi. 53, 343; stulpas („Säule“) Lex. 152; dėl kitų pavyzdžių žr. Bezzenberger BB. I 44 ir BGLS. 327. Šiandien stulpas reiškia „Säule, Pfeiler, Pfosten; Strahl, Lichtstrahl; Falte“.

*) Dėl sen. sl. *karlь „König“, kurį Stender-Petersenas nori kildinti iš germ. *karlaz „freier Mann“ plg. E. Schwarz AfslPh. 42, 302.

Šalia stulpo yra dar ir stuĩbas: ligonies akys jau į stuĩbą pavirto, stulbù atsistojo Kvėd. (plg. močia akis stulpù nunėrė Sub., rus. остолбенеть). Šiaipjau mūsų senoviniai raštai ir žodynininkai (Širvydas, Ruhigas, Mielcke, Nesselmannas, Kuršaitis, Miežinis) stulbo nepažįsta; nepažįsta jo ir rytų bei vakarų augštaičiai, net ir patys žemaičiai, išskyrus atskirus posakius, daugiausia vartoja tik stulpą. Latviai pažįsta stùlps „Pfosten, hoher Abschluß der Bank am Gesindetisch; Abteil zwischen Röhren; Schienbein; Stiefelschaft“ ir (rečiau) stulbs „Pfosten; betäubt, verblüfft, geblendet, beschrenkt...“ MLV. III 1102/4. Panašiai ir slavų kalbose: plačiausiai čia yra įsigalėjęs стълпъ (rus. столп, serbų stûp, slov. stółp, čekų sloup, lenkų słup...); tik atskirose sl. kalbose pasitaiko стълбъ, pav., rus., gud. столб. Taigi dėl vartosenos ir reikšmės mūsiškis stulpas gali būti paskolintas iš sen. rusų стълпъ „Säule, Pfahl, Götzenbild, Stütze, Turm, Gefängnis, Ofen“, kaip kad kùrtas yra paskolintas iš sen. rus. хъртъ, tuĩkas – iš тълкъ. Bet stulbas sunku atskirti nuo stulbis „неповоротливый, тяжелый человек, лентяй“ Jon., stalbúotis „apsistoti“ Kup., stelbti „smelkti, kalėti“ S. Naum., Sub., latv. stiĩbs „Vorderarm, Schienbein, Röhrknochen“...; plg. kulti ir kalti, stulgus ir stalgus... O stulbas savo ruožtu gali santykiauti su stulpu lygiai taip pat, kaip stiebiúos, stiẽbtis, stíebas, stáibis su stiepiù, stiẽptis, staipýti...; dėl to stulpas su stulbu galėtų būti ir savi žodžiai. Plg. Būga LT. I 211, KS. 264 ir 285 f., Trautmannas Wb. 290 f., Endzelynas MLV. III 1103/4.

8. Pagaliau tenka dar paminėti ir aisčių įsikūrimas istorinėse vietose. Dėl to Stender-Petersenas sako: „Die Urheimat der Letzteren (sc. der Balten) fällt durchaus nicht mit den Grenzen ihres jetzigen Siedelungsgebietes zusammen, und es ist wesentlich Būgas Verdienst nachgewiesen zu haben, dass dieselbe bedeutend weiter nach Osten zu suchen sei“ (116 psl.). Taip, Būga tuo dalyku yra didžiai rūpinęsis ir didele daugybe medžiagos tai įrodinėjęs; bet pagrindinės mintys apie lietuvių atsikraustymą iš rytų yra daug senesnės. Aleks. Kočubinskis jau 1897 m. yra rašęs: „Бѣлорусскій край — славянскій, но крещенъ отъ литовца; литовецъ былъ не-

когда хозяиномъ и въ болотахъ Припяти и на востокъ къ Днѣпру, къ устью Березины“ („Территорія доисторической Литвы“ Журн. М.Н. Пр., CCCXIX, 1897 Январь, 91 psl.). Jis žinojo, kad ši jo hipotezė dar nėra kaip reikiant pagrįsta, bet neabejojo, kad ji ateity bus galutinai įrodyta. Beveik tos pačios nuomonės buvo ir Pogodinas („Изъ исторіи славянскихъ передвиженій“ Петербургъ 1901, 3, 91 psl.).

9. Taip pat yra čia atitaisytinas dar ir šis Stender-Peterseno mažas neapsižiūrėjimas, būtent – 116 psl. jis rašo: «Wir dürfen in ihnen (t. y. galinduose Sk.) sicher nicht mit Gerullis „verschleppte, kriegsgefangene preussische Galinder“ sehen». Bet tai yra ne Gerullio, o Brücknerio nuomonė, tik ją Gerullis neoponuodamas yra paminėjęs. Jis šiaip rašo: „Der Name (sc. Gol'adь) ist russifiziert aus balt. *Galind-. D. h. dieser am weitesten nach O. verschlagene balt. Stamm heißt genau so wie der westlichste „die Markmänner“. Dagegen hält sie A. Brückner (IF. 41 Anz. S. 36) für verschleppte kriegsgefangene preuß. Galinder“ (Eberts RL. I 339).

TAUTA ir ŽODIS

Humanitarinių Mokslų Fakulteto leidinys

VII knygos

Red. prof. V. Krėvė-Mickevičius

EPE LITUANA

sumptibus Ordinis Philologorum Universitatis Vitauti Magni edita

Liber VII

1931 m. :-: :-: „Spindulio“ B-vės spaustuvė :-: :-: Kaunas

Die slavischen Lehnwörter im Altlitauischen

von
Pr. Skardžius

Vorwort.

Die vorliegende Arbeit stellt den ersten Teil meiner Untersuchungen über die slavischen Lehnwörter im Litauischen dar. Den zweiten Teil, in welchem von den kulturhistorischen Beziehungen zwischen Slaven und Litauern, vom slavischen Einfluß auf das Litauische, von den Entlehnungen auf grammatischem Gebiete und deren Chronologie die Rede ist, werde ich später zum Abdruck bringen.

Bei Ausführung der Arbeit konnte ich leider einige Quellen nicht persönlich erreichen. In entscheidenden Fragen wurde mir aber auf brieflichem Wege hinreichende Auskunft zuteil, so besonders durch die Herren Prof. J. Łoś † und Prof. E. Karskij. Auf manche wertvollen Quellen hat mich Prof. G. Gerullis aufmerksam gemacht. Durch briefliche Mitteilungen halfen mir die Herren Prof. A. Brückner, Prof. E. Berneker und Prof. J. Endzelin über manchen Zweifel hinweg. In Krakau wurden mir sehr entgegenkommend sämtliche für die Untersuchung notwendigen Quellen zur freien Benutzung überlassen. Hier waren mir Prof. J. Rozwadowski, Prof. K. Nitsch und Dr. H. Oesterreicher behilflich. Für das große Entgegenkommen, das man meiner Arbeit erwies, und für all die wertvollen Winke und Ratschläge, die meine Untersuchungen förderten, sei an dieser Stelle mein aufrichtigster Dank ausgesprochen.

Abkürzungen.

a) Quellen und Literatur.

AfslPh. = Archiv für slavische Philologie. Berlin 1875 ff.

Agrell BL. = Zur baltoslavischen Lautgeschichte von Sigurd Agrell. Lund 1921.

Ак. = Акты, издаваемые Виленскою Коммиссіею, высочайше учрежденною для разбора древнихъ актовъ въ Вильнѣ. Т. 1—38. Вильна 1865—1914.

AM. = Apie popieszischkaie missche. D. Aegidius Hunnius | lſchſpauſta Karaliaucʒiuie Pruſu per Jurgi Oſterbergera | mætůſą Chriſtaus 1600.

APh. = Archivum Philologicum. Kaunas 1930 ff.

BB. = Beiträge zur Kunde der indogermanischen Sprachen. Göttingen 1877 - 1906.

Berneker EW. = Slavisches etymologisches Wörterbuch von Erich Berneker. 1. Bd. Heidelberg 1908—1913; 2. Bd., 1. Lieferung 1914.

Bezzenberger BGLS. = Beiträge zur Geschichte der litauischen Sprache auf Grund litauischer Texte des XVI. und des XVII. Jahrh. von A. Bezzenberger. Göttingen 1877.

— Lit. Forsch. = Litauische Forschungen. Beiträge zur Kenntniss der Sprache und des Volkstumes der Litauer. Göttingen 1882.

B.Bdg. = Słownik łacińsko-polski Bartłomieja z Bydgoszczy. Podług rękopisu z roku 1532 opracował i wydał B. Erzepki. Poznań 1900.

BrB. = Biblia tatai eſti Wiſsas Schwentas Raſchtas Lietuwiſchkai perguldítas per Janą Bretkuną Lietuwos pleboną Karaliaucʒiuie.

BrP. = Postilla tatai eſti Trumpas ir Praſtas lſchguldimas Euangeliu... Per Jana Bretkuna... lſſpauſta Karaliaucʒiuie | Jurgio Oſterbergero. Mæta Pono 1591.

Brückner Cyw. = Cywilizacja i język. Warszawa 1901.

— Dzieje = Dzieje języka polskiego. Napisał A. Brückner. Wydanie drugie. Kraków 1913.

— Sl. Fw. = Die slavischen Fremdwörter im Litauischen von A. Brückner. Weimar 1877.

— Słow. = Słownik etymologiczny języka polskiego. Kraków 1927.

Brugmann Gr. = Grundriß der vergleichenden Grammatik der indogermanischen Sprachen. Straßburg 1897—1916.

Būga KS. = Kalba ir senovė. I dalis. Kaunas 1922.

— LKŽ. = Lietuvių kalbos žodynas. Sudarė K. Būga. Kaunas 1924.

— Pries. -ūnas = Priesaga -ūnas ir dvibalsio uo kilmė. Kaunas 1921.

BZ. = Biblja Król. Zofji (von Sáros-Patak).

Chyl. = Biblia Lithvanica Coepta qvidem edi Londini 166... Sed pręveniente Morte Autoris, Samuelis Bohuslai Chylinsky, a. 1668 non absoluta porrò. Andreae Mülleri Greiffenhagij 1684.

Curtius Etym. = Grundzüge der griechischen Etymologie von Georg Curtius. Leipzig 1879.

Даль. = Толковый словарь живого великорусскаго языка Владиміра Даля. Третье изданіе. С.-Петербургъ—Москва 1903—1909.

DK. = Литовскій катихизисъ Н .Даукши. По изданію 1595 года, вновь перепечатанный и снабженный объясненіями Э. Вольтеромъ. Приложеніе къ LIII-му тому Записокъ Имп. Академіи Наукъ № 3. Санктпетербургъ 1886 г.

Добр. = Смоленскій обласной словарь. Составилъ В. Н. Добровольскій. Смоленскъ 1914.

DP. = Daukšos Postilė. Fotografuotinis leidimas. Kaunas 1926.

DPr. = Matthäus Prätorius, Deliciae Prussiciae, hrsg. von W. Pierson Berlin 1871.

Endzelin Лат. пр. = Латышскіе предлоги. I и II часть. Юрьевъ 1905—1906.

— Le. Gr. = Lettische Grammatik von J. Endzelin. Heidelberg 1923.

— Lekc. = J. Endzelīna Lekcijas par baltu valodu salīdzināmo gramatiku. Uzrakstījusi M. Endzelīne. Rīgā 1927.

— Сл.-балт. эт. = Славяно-балтійскіе этюды. Харьковъ 1911.

Enc. = Encyklopedja Polska. Tom II. — Dział III. Kraków 1915.

Fed. = Federowski, Lud Białoruski na Rusi Litewskiej. I—III. Kraków 1897—1903.

Frinta Naz. = Náboženské názvosloví československé. Jazykopytný rozbor s doklady z naší reformační literatury. Sestavil Dr. A. Frinta. V Praze L. P. 1918.

FBR. = Filologu biedrības raksti. Rīgā 1921 ff.

Gebauer Ml. = Historická Mluvnice jazyka českého. Napsal Jan Gebauer. Díl I. V Praze a ve Vídni 1894.

Geitler Lit. St. = Litauische Studien von L. Geitler. Prag 1875.

Gerullis SLS. = Senieji lietuvių skaitymai. I. dalis. Sutaisė J. Gerullis. Kaunas 1927.

GD. = Gieſmes Duchaunas | iſch Wokiſchka in Lietuwiſchka ſießuwi | per nekurius Plebonus Hercegiſtes Pruſu | pergulditas. Iſſpauſtas Karaliaucʒuie | per Jurgi Osterbergera 1589.

GGA. = Göttingische gelehrte Anzeigen.

GJP. = T. Benni, I. Łoś, K. Nitsch, J. Rozwadowski, H. Ułaszyn, Gramatyka języka polskiego. W Krakowie 1923.

GK. = Naujos Giesmju Knygos... Karalaucʒuje Iśſpaude ſawo iſſirádimais Pridrikis Reusneris Métůſe M.DC.LXVI.

Grinčenko Сл. = Словарь украинскаго языка. Редактировалъ Б. Д. Гринченко. Кіевъ 1907—1909.

Gr. Litv. = Grammatik | Litvanica... à M. Daniele Klein... Regiomonti... Anno Χρεσογονιας CIↃↃ CLIII.

Hermann LiSt. = Litauische Studien. Eine historische Untersuchung schwachbetonter Wörter im Litauischen von E. Hermann. Berlin 1926.

IF. = Indogermanische Forschungen. Straßburg 1892 ff.

Изв. = Извѣстія отдѣленія русскаго языка и словесности. Санктпетербургъ 1896 ff.

Jd. = Lietùviškos dájnos, užrašýtos par Antaną Juškevičę. Kazanius 1880—2.

JP. = Język Polski. Organ Towarzystwa Miłośników Języka Polskiego.

Jung. = Slownik česko-německý Jozefa Jungmanna. Praha 1835—1839.

Юшк. Лит. сл. = Литовскій словарь А. Юшкевича. Выпускъ первый и второй. Санктпетербургъ 1897 --1904.

K. = Litauisch-deutsches Wörterbuch von Fr. Kurschat. Halle a. S. 1883.

Kanc. = Kancionalas nekuru Gieſmiu... Iſſpauſtas Karaliaucʒuie | per Jurgi Oſterbergera 1589.

Karłowicz SGP. = Słownik gwar polskich. Ułożył Jan Karłowicz. Tom I - VI. Kraków 1900—1911.

— SWO. = Słownik wyrazów obcego a mniej jasnego pochodzenia używanych w języku polskim. Ułożył Jan Karłowicz. Kraków 1894—1905.

Karskij Бѣл. = Бѣлоруссы. Т. I. Варшава 1903; т. II. 1908 - 1911.

— Къ ист. = Къ исторіи звуковъ и формъ бѣлорусской рѣчи. Варшава 1893.

— Обз. = Обзоръ звуковъ и формъ бѣлорусской рѣчи. Сочиненіе Е. Ѳ. Карскаго. Москва 1885.

— Псал. = Западнорусскіе переводы псалтыри въ XV—XVI вѣкахъ Изслѣдованіе Е. Ѳ. Карскаго. Варшава 1896.

Kat. = Katechiſmas Aba Trumpas Pamokſlas Wieros Krikśćionißkos del waykialu maʒu (gedruckt gleich nach Maldos Krikśćioniszkos, s. Gerullis SLS. 267 f., 272).

KGr. = Grammatik der litauischen Sprache von Fr. Kurschat. Halle 1876.

KL. = Kathechismas aba pamokimas wienam kvriamgi krikszczonivy reykiamas. Paraszitas Nuog D. Jokvbo Ledesmos... iſſpáuſtas Wilnivy... 1605.

Klich Term. = Polska terminologja chrześcijańska. Poznań 1927.

Kluge EW. = Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache von Friedrich Kluge. Siebente Auflage. Straßburg 1910.

KM. = Maldos krikscioniszkos... Kiedainise, spaude, Jochimas Jurgis Rhetas, Meatu Poná, 1653.

KN. = Kn'ga Nobaʒniſtes Krikśćicn'ßkos... Kiedainise, drukawoia, Joachimas Jurgis Rhetas, Meatu Poná, 1653.

КнМ. = Книга посольская метрики Великаго Княжества Литовскаго. Москва 1843.

KP. = Polski ʒ Litewskim Katechiſm... Nakładem Jego Mśći Páná Mâlcherá Pietkiewicʒá... W Wilnie | Drukował Stániſław Wierʒeyſki | Roku 1598.

KPS. = Sprowa Krikßtimá Sʒwenta (gedruckt gleich nach KP. in demselben Buch).

KS. = Summa Abá Trumpas iſzguldimas Ewangeliv Szwentu... Kiedaynise, Drukawoia, Jochimas Jurg.s Rhetas, Meatu Poná 1653.

KZ. = Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung, begründet von A. Kuhn. Berlin und Gütersloh. 1852—1707 ; Göttingen 1907 ff.

Leskien Bild. = Die Bildung der Nomina im Litauischen von A. Leskien. Leipzig 1891.

Лѣт. = Полное собраніе русскихъ лѣтописей. Томъ XVII. Санктпетербургъ.

Lex. = Lexicon Lithuanicum in usum eorum conscriptum qvi hujus lingvae nondum capaces sunt, sed fieri cupiunt; s. darüber Gerullis KZ. L 233.

Лит. Мет. = Литовская Метрика (= Русская историческая библіотека, издаваемая Императорскою Археологическою Коммиссіею). Петербургъ.

Лит. ст. = Литовскій статутъ 1529 г. (= Svod zakonův slovanských. Praha 1880)

Linde = Słownik języka polskiego przez S. B. Linde. Wydanie drugie. Tom I—VI. Lwów 1854—1860.

Łoś Gr. = Gramatyka polska. Część I. Lwów—Warszawa—Kraków 1922; część II, 1925.

Lpm. = J. Basanavičiaus Lietuviškos pasakos. Medega mitologijai 1. Shenandoah, Pa. 1898—1902

LT. = Lietuvių Tauta. L. Mokslo Draugijos raštai. Vilniuje 1910—1919.

Maž. = Mažvydas. Seniausieji Lietuvių kalbos paminklai iki 1570 metams. Spaudai parūpino J. Gerullis. Kaunas 1922.

Meillet Étud. = Études sur l'étymologie et le vocabulaire du vieux slave. Paris 1904—1905.

Mielcke Wb. = Littauisch-deutsches und deutsch-littauisches Wörterbuch von Chr. G. Mielcke. Königsberg 1800.

Mikkola Ber. = Berührungen zwischen den westfinnischen und slavischen Sprachen von Joos. J. Mikkola I. Helsingfors 1894.

— Balt. = Baltisches und Slavisches von Joos. J. Mikkola. Helsingfors 1903.

— Urs l. Gr. = Urslavische Grammatik. I. Teil. Heidelberg 1913.

Miklosich EW. = Etymologisches Wörterbuch der slavischen Sprachen von Fr. Miklosich. Wien 1886.

— Fremd. = Die Fremdwörter in slavischen Sprachen von Fr. Miklosich. Wien 1867.

Mitt. = Mitteilungen der Litauischen Litterarischen Gesellschaft. Bd. I—V. Heidelberg 1880—1911.

MK. = Naujos labbay priwalingos ir duszoms naudingos maldu knygeles... iśdůtos nůg M. Danjelo Kleino... Metůſe Krjſtaus 1666.

MLV. = K. Mülenbacha Latviešu valodas vārdnīca (Lettisch-deutsches Wörterbuch). Rīgā 1923 ff.

MMAe. = Monumenta medii aevi historica... W Krakowie 1874 ff.

MPKJ. = Materjały i prace Komisji językowej Akademji Umiejętności w Krakowie, 1904 ff.

Mrong. = Ausführliches Polnisch-Deutsches Wörterbuch von Ch. C Mrongovius. Königsberg 1835.

MT. = Margarita theologica... Lituwiſchkai jra perguldita per Simona Waiſchnora... Iſchſpauſta Karaliaucžiuie Pruſu | per Jurgi Oſterbergera | mætůſą | Chriſtaus 1600.

Mucke Wb. = Prof. Dr. Ernst Mucke, Wörterbuch der niederwendischen Sprache und ihrer Dialekte. St. Petersburg-Prag 1911—1926.

Ness. = Wörterbuch der litauischen Sprache von G. H. F. Nesselmann. Königsberg 1851.

Niederle SSt. = Slovanské starožitnosti. Sepsal Lubor Niederle. V Praze 1902—1925.

Нос. = Словарь бѣлорусскаго нарѣчія, составленный И. И. Носовичемъ. Санктпетербургъ 1870.

NT. = Naujas Testamentas... Karaliaućiuj | Métu MDCCI.

Persson Beit. = Beiträge zur indogermanischen Wortforschung von P. Persson. Uppsala 1912.

— LW. = Studien zur Lehre von der Wurzelerweiterung und Wurzelvariation von P. Persson. Uppsala 1891.

Petersson Heter. = Studien über die indogermanische Heteroklise von H. Petersson. Lund 1921.

PK. = Pvnkty Kazań... Przez Kśiędzá Konstantego Szyrwida... W Wilnie W Drukárni Akádemiey Societatis Jesv Roku M. DC. XXIX.

Pogodin Сл. = Слѣды корней-основъ въ славянскихъ языкахъ. Варшава 1903.

Post. = Poſtilla Lietuwiszka... iß nauia ſu didżiu perweiʒdeghimu eſt iʒduotá... Per Jokubą Morkuną ... Metuoſe Diewa | 1600.

Potebnja Эт. = А. А. Потебня, Къ исторіи звуковъ русскаго языка. III. Этимологическія и другія замѣтки. Варшава 1881.

Pr. Fil. = Prace Filologiczne. Warszawa 1885 ff.

Prellwitz DLw. = Die deutschen Lehnwörter im Preussischen und Lautlehre der deutschen Lehnwörter im Litauischen von Walther Prellwitz Göttingen 1891.

Preobraženskij Эт. Сл. = Этимологическій словарь русскаго языка. Составилъ А. Преображенскій. Москва 1910—1914.

Qu. = Handschriftliches Wörterbuch des Königsberger Staatsarchivs Msc. 83^3 und Msc. 84^4.

Rastorhujev СБГ.= Северско-белорусский говор. Ленинград 1927.

Rehsa Ps. = Psalteras Dowido | Ing Lietuwiſchkus Sʒodʒius pirmiauſei iſchgulditas | per K. Jona Bretkuna... Per K. Jona Rehsa dabbar ſchittů cʒieſu Lietuwninku plebonu Karaliautʒoie ſupilnaſte atnaugintas... Karaliautʒoje Pruſſu per Lorintʒu Segebadu | Mætoſſa Chriſtaus 1625.

РФВ. = Русскій филологическій вѣстникъ. Варшава 1879 ff.

РИБ. = Русская историческая библіотека.

R. Jonas MŽ. = Mūsų žodynėlis. „Vargo mokyklos“ priedėlis. Surinko Rygiškių Jonas. Voroneže 1918.

RKr. = Rakstu krājums, Rīgas Latviešu Biedrības Zinību Komisijas izduots . – XVII. Rīgā.

Rost. = Symbola ad historiam naturalem medii aevi. Pars I. Collegit, ad artis rationem redegit Josephus Rostafiński. Sumptibus Univesitatis Cracoviae MCM.

Rozpr. = Rozprawy Wydziału filologicznego Akademji Umiejętności w Krakowie, 1874 ff.

Rozwadowski Sem. = Semazyologia czyli nauka o rozwoju znaczeń wyrazów. Jei stan obecny, zasady i zadania. Napisał Jan Rozwadowski. Lwów 1903 (= Odbitka z IX. Rocznika „EOS“).

Schmidt Voc. = Zur Geschichte des indogermanischen Vocalismus 2 Bde. Weimar 1871—1875.

— Verw. = Die Verwandtschaftsverhältnisse der indogermanischen Sprachen. Weimar 1872.

Schrader RL. = Reallexikon der indogermanischen Altertumskunde Zweite Auflage. Berlin und Leipzig 1917—1923.

Сборн. = Сборникъ отдѣленія русскаго языка и словесности Императорской Академіи Наукъ. Санктпетербургъ 1867ff.

Senn Germ. LSt. = Germanische Lehnwortstudien. Dissertation von Alfred Senn. Heidelberg 1925.

Сержп. = Сержпутовскій, Сказки и рассказы бѣлоруссовъ-полешуковъ. Петербургъ 1911.

SJP. = Słownik języka polskiego, ułożony pod redakcją J. Karłowicza, Ad. Kryńskiego i Wł. Niedźwiedzkiego. Tom I—VIII. Warszawa 1900—1927.

Symb. = Symbolae gramaticae in honorem Johannis Rozwadowski. Cracoviae 1927—28.

Sobolevskij Лекціи. = Лекціи по исторіи русскаго языка. Четвертое изданіе. Москва 1907.

Sommer Balt. = Die indogermanischen iā- und io- Stämme im Baltischen. Leipzig 1914.

Срезн. Мат. = Матеріялы для словаря древне-русскаго языка по письменнымъ памятникамъ. Трудъ И. И. Срезневскаго. Санктпетербургъ 1893—1912.

Stender-Petersen SGLw. = Slavisch-germanische Lehnwortkunde. Göteborg 1927.

Stppp. = Starodawne prawa polskiego pomniki. Warszawa—Kraków 1856 ff.

Суд. = Судебникъ великаго князя Іоанна Васильевича 1497 г. (= Svod zakonův slovanských. Praha 1880).

Šachmatov Очеркъ. = Очеркъ древнѣйшаго періода исторіи русскаго языка (= Энциклопедія славянской филологіи. Выпускъ II. 1). Петроградъ 1915.

ŠD. = Švietimo Darbas. Kaunas 1920 ff.

SzDi. = Dictionarium trium lingvarum... auctore R. P. Constantino Szyrwid. 5 editio. Vilnae MDCCXIII.

Šein Мат. = Матеріялы для изученія быта и языка русскаго населенія Сѣверозападнаго края, собраные и приведенные въ порядокъ П. В. Шейномъ. С.-Петербургъ 1887—1902.

Taszycki PIO. = Witold Taszycki, Najdawniejsze polskie imiona osobowe. W Krakowie 1925.

— WT. = Wybór tekstów staropolskich XVI—XVIII wieku. Lwów 1928.

Trautmann Sprachd. = Die altpreussischen Sprachdenkmäler. Göttingen 1910.

— Wb. = Baltisch-slavisches Wörterbuch. Göttingen 1923.

TŽ. = Tauta ir Žodis. Humanitarinių Mokslų fakulteto leidinys. Kaunas 1923 ff.

Ułaszyn Ent. = Über die Entpalatalisierung der urslav. e- Laute im Polnischen. Leipzig 1905.

Vasmer Гр.-сл. эт. = Греко-славянскіе этюды. III. Греческія заимствованія въ русскомъ языкѣ. Санктпетербургъ 1909.

Vondrák Vergl. sl. Gr. = Vergleichende slavische Grammatik. I. Band. Lautlehre und Stammbildungslehre. Zweite Auflage. Göttingen 1924.

Walde EW. = Lateinisches etymologisches Wörterbuch. 2. Auflage. Heidelberg 1910.

WE. = Enchiridion | Chatechiſmas maßas... perguldítas | per Baltramieju Willentha... Iſchſpauſtas Karalauczui per Jurgi Oſterbergera | Metu Diewo M.D.LXXIX.

WEE. = Euangelias bei Epiſtolas... perguldítas ant Lietuwiſchka Szodzia | per Baltramieju Wilenta... Iſchſpauſtas Karalauczui per Jurgi Oſterbergera | Metu M.D.LXXIX.

WP. = Wolfenbütteler Postille vom Jahre 1573.

WS. = Wörter und Sachen, hrsg. von H. Güntert, R. Meringer und W. Meyer-Lübke. Heidelberg 1909 ff.

Zb. = Zbiór wiadomości do antropologji krajowej, wydawany staraniem komisji antropologicznej Akademji Umiejętności w Krakowie, 1877 ff.

Зборн. Форт. = Зборникъ статей, посвященныхъ... Филиппу Ѳедоровичу Фортунатову. Варшава 1902.

ZfslPh. = Zeitschrift für slavische Philologie, hrsg. von M. Vasmer. Berlin 1925 ff.

Зрус. сб. XV в. = Западно русскій сборникъ XV вѣка Императорской Публичной библіотеки въ С.-Петербургѣ O I № 391 (Изв. II 964—1036).

Жив. Ст. = Живая Старина. С.-Петербургъ.

ЖМНП. = Журналъ Министерства Народнаго просвѣщенія. С.-Петербургъ 1867 ff.

b) Sonstige Abkürzungen.

acc. = Accusativus.
a č. = altčechisch.
adv. = Adverbium.
ahd. = althochdeutsch.
aksl. = altkirchenslavisch.
ap. = altpolnisch.
ar. = altrussisch.
aR. = am Rande.
č. = čechisch.
d. = Dativus.
dass. = dasselbe.
est. = estnisch.
g. = Genetivus.
gestr. = gestrichen.

got. = gotisch.
gr. = griechisch.
grr. = großrussisch.
idg. = indogermanisch.
klr. = kleinrussisch.
kor. = korrigiert.
Kup. = Kupiškis.
lat. = lateinisch.
l. c. = loco commemorato.
le. = lettisch.
lit. = litauisch.
loc. = Locativus.
mhd. = mittelhochdeutsch.
mnd. = mittelniederdeutsch.
n. = Nominativus.
nd. = niederdeutsch.
p. = polnisch.
pl. = Pluralis.
pr. = altpreussisch.
r. = russisch.
s. = siehe.
sbkr. = serbokroatisch.
sg. = Singularis.
sl. = slavisch.
Slnt. = Salantai.
Sub. = Subačius.
u. a. = und andere(s).
vgl. = vergleiche.
wr. = weißrussich.

Einleitung.

Mit den slavischen Lehnwörtern im Litauischen haben sich noch nicht viele Sprachforscher befaßt. Unter den ersten, die ihr Augenmerk darauf richteten, sind Peter Preiß und August Schleicher zu nennen. Preiß führt in seinem Bericht vom 1. März 1840 (Mitt. II 313—324) einige Wörter (z. B. būbnas, čėdyti, četvergas, gavėti, griekas, gromata, kažemėkas, kisielius, knygos, kodylas, muilas, paramas, parakas, pėtnyčia, sereda, smertis, sopagas, subata sūdyti, svetlyčia, temnyčia, urėdas, utarninkas u. a.) als aus dem Russischen, besonders dem Westrussischen, entlehnt an. Wenn diese Wörter ihre Herkunft dem Polnischen verdankten, dann würden viele von ihnen seiner Meinung nach andere Gestalt bekommen haben. Schleicher weist in einer kurzen Auseinandersetzung (Lit. Grammatik. Prag 1856. S. 167—69) scharfsinnig auf manche Merkmale slavischer Lehnwörter im Litauischen hin; z. B. sei dūšia ‚Seele' wegen š nicht litauisch. Dieses Wort komme nicht von der lit. Wurzel dus- ‚atmen' her, sondern von slav. duch- (*duchja> duša). Žyvyti ‚nähren, beleben' sei slavisch, da im Litauischen die Wurzel gyv-, nicht wie im Slavischen živ- laute. Aber bei anderen Wörtern trifft er in der Frage, ob sie entlehnt oder einheimisch seien, eine falsche Entscheidung, z. B. sind morai ‚Totenbahre', padonas ‚Untertan', svotas ‚Schwiegervater' u. a. für ihn echt litauisch.

Auch J. Schmidt hat in seiner Abhandlung „Zur Geschichte des indogermanischen Vocalismus" (Weimar 1871—1875) einige slav. Lehnwörter im Litauischen festgestellt. So führt er z. B. būbnas ‚Trommel', čėdyti ‚sparen', dėka ‚Dank', dėkavoti ‚danken', kalada ‚Hauklotz', karabas ‚Düte', karalius ‚König', mūka ‚Qual', rėtežis ‚Kette', skamarakas ‚Sänger', smūtnas ‚traurig' u. a. auf das Russische bezw. Polnische zurück, aber in vielen Fällen (z. B. bei blogas ‚schlecht, schwach, mager', kora ‚Strafe' noglas ‚plötzlich, jäh', prova ‚Recht', rojus ‚Paradies', rona ‚Wunde', trotyti ‚fehlen, verlieren' u. a.) gibt er auf die Frage, ob diese Wörter urverwandt oder entlehnt seien, nicht die richtige Antwort. Ähnlich liegen die Verhältnisse bei A. Fick „Vergleichendes Wörterbuch der indogermanischen Sprachen" (Bd. II², Göttinegn 1876): Wörter wie dovyti ‚quälen', kalada ‚Hauklotz', kardas ‚Degen', nuoglas ‚plötzlich, jäh', velyti ‚wünschen' u. a. sind nach seiner Ansicht gemeinbaltoslavisch, aber

b ū b n a s ‚Trommel', d ū š i a ‚Seele', k u i l a ‚Bruch', m ū k a ‚Qual, Pein', r u b e ž i u s ‚Grenze' u. a. sollen aus aksl. b ǫ b ь n ъ, d u š a, k y l a, r ǫ b e ž ь entlehnt sein.

Weiter ausholend und systematisch hat denselben Gegenstand J. Karłowicz in seiner Schrift „O języku litewskim" (Rozpr. II, Kraków 1875. S. 310—324) behandelt. Zum erstenmal finden wir hier eine Einteilung der Lehnwörter im Litauischen. An die erste Stelle stellt Karłowicz die poln. Lehnwörter, an die zweite die weißrussischen („krewickie"), an die dritte die altkirchenslavischen, an die vierte die deutschen und an die fünfte die gotischen. Vom heutigen Standpunkt aus betrachtet kann diese Einteilung der Kritik nicht mehr standhalten. Denn die Litauer haben kein einziges Wort direkt aus dem Altkirchenslavischen übernommen, hingegen haben sie einige Wörter dem Lettischen, Russischen, Skandinavischen und Finnischen entlehnt. Was die polnischen und weißrussischen Lehnwörter betrifft, so kann die Behauptung von Karłowicz, im Litauischen gebe es mehr polnische Lehnwörter als weißrussische, sicher nur für die slav. Lehnwörter im Altlitauischen stimmen. Zieht man jedoch die heutigen slav. Lehnwörter im Kleinlitauischen[1]), im Ostlitauischen und in anderen Dialekten in Betracht, so bin ich eher geneigt zu glauben, daß die Zahl der weißrussischen Lehnwörter im heutigen Litauisch größer ist als die der polnischen.

Auch täuscht sich Karłowicz, wenn er gewisse lit. Wörter (z. B. k a t ė ‚Katze', k l y k t i, k l y k a u t i ‚sehr laut, wild schreien', k r ė s l a s ‚Stuhl', t u š č i a s ‚leer', v a l k a t a ‚Landstreicher, Vagabund' u. a.) für slavisch ansieht. In vielen Fällen weist auch er den slav. Lehnwörtern falschen Ursprung zu. Beispielsweise läßt er a l a s a s ‚Lärm', d ė k a ‚Dank', k a r a l i u s ‚König', t u r g u s ‚Markt', v a r g o n a i ‚Orgel' u. a. aus dem Polnischen stammen.

Die erste umfassende und für das damalige Wissen ausgezeichnete Arbeit über unseren Gegenstand lieferte A. Brückner „Die slavischen Lehnwörter im Litauischen" (Weimar 1877). Nach einem kurzen Vorwort schildert der Verfasser in einer längeren Einleitung zunächst die Geschichte Litauens und kommt zu dem Ergebnis, daß slavischer Einfluß in Litauen überall festzustellen sei: „Nicht nur die Sprache ist es, welche er durchdringt, auch Glaube und Aberglaube, Sitten und Gebräuche, sogar Kleidung und Ernährungsweise werden von ihm gleich tief getroffen" (S. 11). Um jeden Zweifel über die leichte Beeinflußbarkeit des Litauischen zu beseitigen, weist er auf die deutschen Lehnwörter im Litauischen hin. Weiter führt der Verfasser die lautlichen Kriterien an, mit deren Hilfe die Frage, aus welcher Slavine ein Wort entlehnt ist, entschieden werden kann. Dann bespricht er die bei den

---

[1]) Unter dem Kleinlitauischen verstehe ich das Litauische in Ostpreussen und im Memelgebiet.

Lehnwörtern hervortetenden konsonantischen Erscheinungen. Am Schluß der Einleitung behandelt er einige Einwirkungen des Slavischen auf den lit. Lautwandel und die Bedeutung der Wörter. Der Einleitung folgt ein Verzeichnis der slav schen Lehnwörter im Litauischen.

Dieses Wörterverzeichnis muß, selbstverständlich vom heutigen Stande der Forschung aus, als lückenhaft angesehen werden. Denn der Verfasser hat sein Material nur einer beschränkten Anzahl von Quellen, zumeist Wörterbüchern, entnommen. Seine Hauptquellen sind Nesselmann, Geitler und die ‚niederlitauischen' (d. h. ‚großlitau schen') Schriften gewesen. Darüber sagt er in Rozpr. (1917) LVI 159 sebst: ‚Opracowałem ten temat przed czterdziestu laty, ale cóż, źródeł obfitszych nie miałem wtedy po ręką; Nesselmann i Geitler byli głównymi, niebyło słowników Kurszata, Mieżinisa, Lalisa itd., nie było dawnych tekstów, o zbiorach dylektologicznych było głucho, tak, że dziś na podstawie tylu nowych źródeł możnaby rzecz znacznie uzupełnić'.

Deswegen ist es nicht zu verwundern, wenn viele Wörter dieses Verzeichnisses fehlerhaft sind, z. B.: aktáva, akváta, alkierus, alunas, anukas, apẽkunas, arẽlka, asẽtras, bẽsas, brilus, budà, čiẽdyti, čėrẽslas, gubyti, kótas, krõsa, minýkas, mójus, morčius, mukà u. a. (=aktavà, -ãvos, akvatà, -ãtos, aĩkierius alũnas, anũkas, apiekũnas od. apekũnas, arielkà, -iẽlkos, asẽtras, bíesas, brỹlius, būdà, -õs, būdą, čẽdyti, gũbyti, kõtas, krosà, -õs, krõsą, minỹkas, mõjus, mõrčius, mūkà, g. sg. mūkos).

Nicht selten gibt Brückner eine nicht richtige Quelle an. So führt er z. B. abriẽskai, ãkrūtas, akvatà, ãsilas, birkavas, dainyčià, grabnyčià, karūnà, kùmetis, kùrtas, nomẽtas, paldiẽnykas, pelỹnos, Póvilas u.a. zurück auf klr. obrizki, p. okręt, wr. p. ochota, klr. osel, p. osioł, grr. berkovec, p. donica, p., korona, klr. kmet, p. kmieć, kumieć, klr. chort, p. chart, wr. nametka, klr. namitka, p. poniedziałek, p. piołun, p. Paweł (=wr. обрѣзки, wr. *окрутъ, wr. охвота, ar. осьлъ od. got. asilus, ar. *бьрковъ, wr. дойница, p. grobnica, wr. коруна od. ap. koruna, ar. къметь, ar. хъртъ, wr. *наметъ, wr. понедѣльникъ, wr. пелынъ od. p. piołyn, ar *Павьлъ).

Erstaunlich ist, wieviel echt litauische Wörter ohne ausreichenden Grund für slavisch erklärt werden: arúodas ‚Getreidekasten', le. aruõds dass.; wohl mit Būga KS. 72 zu *arūs ‚Getreide', pr. acc. sg. arrien ‚Tenne' (wr. арудъ ‚засѣка' ist wahrscheinlich aus dem Baltischen entlehnt, s. Karskij Бѣл. I 127, Endzelin MLV. I 142); bandà ‚Vermögen, Profit, Vieh, Rinderherde, Zusaat, nachträglich besäter Feldstreifen; Weißbrot (auch ein Laib Weißbrot); bernui pasėti javai kaipo priedas prie metinės algos': pr. enbāndan ‚zum Nutzen' (wr. бонда ‚ein ge-

backenes Brot; ein ausgedien'es Stück Land' ist aus dem Litauischen entlehnt, s. Endzelin MLV. I 262); bãsas ‚barfuß', le. bass dass.: sl. bosъ; bėdà, -õs, bẽdą ‚Not', le. bèda ‚Sorge, Kummer, Leid': sl. bědа (< *bēdā); blẽsčioti ‚flimmern': blẽsti ‚ausgehen (vom Feuer), im Erlöschen sein'; bóba ‚altes Weib', le. bãba dass.: sl. baba; būrỹs (g. sg. bũrio) ‚Regenschauer' ist nicht von žmonių (paukščių, avių..) būrys ‚Menschenmenge, Haufe' zu trennen und hat nichts mit r. буря ‚Sturm, Sturmwind' zu tun; dabà ‚Natur, Eigenschaft, Charakter', le. daba ‚Art, Weise, Charakter': sl. doba; dỹkas ‚leer, müßig, unbeschäftigt, übermütig', le. dīks ‚leer, müßig': sl dikъ ‚wild'; érzinti, érzdinti (aus érzidinti) ‚knurren machen, zum Knurren rezen, ärgern, aufhetzen': erzẽti ‚knurren, etwas schnell und unklar reden'; gaĩgalas ‚Enterich': sl. gogolь; gluodenà, gluõdenas ‚Blindschleiche', le. gluõdena, gluõdens dass: gluodùs ‚glatt' (auch gluodas dass. SzDi. 59: glõdnas, glodnùs dass. Юшк. Лит. сл. I 707), s. Būga РФВ. LXX 107, Endzelin MLV. I 631; góvėda ‚Menge, Schar': góveda, góvena, govija dass., s. Būga РФВ. LXVII 232; grasìnti, grasýti ‚jmd. etwas verekeln': gresiù, grẽsti ‚abgewöhnen, verekeln, streng verbieten'; gražóti ‚bedrohen': sl. groza ‚Furcht, Schauder'; gruižyti ‚rundschneiden': graižýti, gríežti dass. (zum Ablaut **ui : ai** vgl. Būga KS. 266); grúodas ‚hart gefrorene Erde, steif gefrorener Straßenschmutz': sl. gradъ (< *grōda-); ievà, -õs, iẽvą ‚Faulbaum': sl. iva; ìkrai ‚Rogen', le. ikri dass.: sl. ikra; ýnis ‚Reif': r. иней (in Ostlitauen wird ýnis von šerkšnas unterschieden); júšė ‚Fischsuppe, schlechte Suppe': p. jucha, sbkr. júha ‚Suppe' u. a.; klėtis ‚Klete', le. klẽtis: sl. klětь (<*klēti-); klúonas ‚Bleichplatz hinter der Scheune, Tenne': klóti ‚hinbreiten'; krẽslas ‚Stuhl', le. krêsls dass.: sl. krěslo, s. Būga KS. 139, Trautmann Wb. 141, Endzelin MLV. II 276; kuõlas ‚Pfahl': kálti ‚schlagen (mit Hammer, Axt), schmieden', kùlti ‚schlagen, dreschen', s. Būga Pries.-ūnas 432; kuinienà ‚Pferdefleisch' ist eine lit. Bildung von kuĩnas ‚Pferd'; kumpis (und kùmpis) ‚geräucherter Schweineschinken', le. kumpis ‚der Bucklige, Krumme': kam̃pas ‚Ecke, Winkel', kum̃pas ‚krumm' (p. kump, kumpie ‚Schinken' ist aus dem Litauischen entlehnt); kùrpė ‚Schuh', le. kurpe dass.: p. kurpia, sbkr. kŕplje u. a., s. Trautmann Wb. 146. Endzelin MLV. II 325; lopetà (acc. sg. lópetą) ‚Schaufel': sl. lopata; lóva ‚Bettgestell', le. lâva ‚Schwitzbank in der Badstube; Schlafbank': sl. lava ‚Bank'; lúobas ‚Baumrinde', le. luobs ‚Schale': sl. lubъ; liútis, -ies ‚Gußregen, Wolkenbruch' (dazu liútingas ‚regnerisch', paliútis ‚ilgai ljjamas laikas'): lietùs, lytùs ‚Regen'; mãras ‚Pest': sl. morъ; meñtalas ‚Sauerteig, Gemisch': menčiù, mę̃sti ‚umrühren, maischen'; mylùs (und mýlas) ‚lieb', le. mĩĺš dass.: míelas, sl. milъ; nýtis ‚Weberheftel', le. nĩ-

tis dass.: sl. nitь; núogas ‚nackt': sl. nagъ (<*nōga-); nuogatà ‚Nacktheit': núogas ‚nackt' (vgl. sveikatà ‚Gesundheit': sveĩkas ‚gesund'); pajemlùs (auch pajemblùs) ‚fähig, empfänglich' ist wie pagaulùs, užgaulùs ‚kuris ką tuojau pagauna, užgauna (įžeidžia), kuris geba ką tuojau pagauti, užgauti' gebildet; pãkulos ‚Hede', le. pakulas dass.: kùlti ‚schlagen, dreschen' (vgl. núokulos ‚die vom Flachs abgedroschenen Teile'); paĩvas ‚falb': sl. *polvъ (r. половóй); papártis (und papařtis, papartỹs) ‚Farnkraut', le. papařde dass.: sl. *portъ; pasagà ‚Sattelgurt': pasègti von sègti ‚heften'; piestà ‚Stampffaß, Stampfe', piẽstas ‚Mörserkeule', le. piesta (und piests) ‚Stampfe': sl. pěsta und pěstъ; pìršys ‚Brust': sl. pьrsi; pjudýti ‚hetzen' (zu pjáuti ‚schneiden'): ostlit. pliudýti dass.; prašýti ‚fordern, bitten', le. prasît dass.: sl. prositi; prẽskas ‚süß, ungesäuert': sl. prěsnъ; rankóvė ‚Ärmel': sl. rękava; rizénti ‚scherzend mäßig lachen', vgl. krizénti dass. Sub., Kup.; sarmatà, -ãtos ‚Schande', sarmãtytis ‚sich schämen': sarmótiesdass. Dusetos, s. Būga Изв. XVII 1, 5, KS. 21; síetas ‚Sieb', le. siêts dass.: sl. sito; skardýti ‚schroten, zerstampfen': skerdžiù, skeřsti ‚schlachten (Schweine); slabnẽti ‚schwach werden' von slãbnas ‚schwach', Naumiestis, Kvėdarna (slõbnas Anykščiai, Dusetos): slàbti ‚schwach werden', Alsėdžiai, Salantai (slõbti Subačius, Kupiškis); súodžiai, súodžios, súodys ‚Ruß': sẽdu ‚ich setze mich' (vgl. plúoštas ‚eine Handvoll, Wisch': plẽšiu ‚ich reiße'); strėlà, -õs, strẽlą ‚Pfeil' (auch strėlẽ ‚Sprößling' Sub.): sl. strěla; súris ‚Käse': súras ‚salzig'; šãmas ‚Wels': sl. somъ; šiřdytis ‚zornig werden', le. siřdîtiês ‚eine Zeitlang böse sein, sich erzürnen'; širstù, šiřsti dass.; šývas ‚schimmelicht (von Pferden): sl. sivъ; šlóvė und šlovẽ (acc. sg. šlóvę und šlõvę) ‚Herrlichkeit, Pracht, Ehre': sl. slava; šùlas ‚Ständer, Pfosten' (dazu šùlė ‚Faß', šulinỹs, niederlit. šulinẽ ‚Brunnen'; wr. шуло ‚Säule' ist wohl aus dem Litauischen entlehnt); tẽlias ‚Kalb', le. teľš dass.: aksl. telę dass.; tùščias ‚leer': aksl. tъštь; valià ‚Wille': sl. vol'a; válkata (auch válketa ‚Landstreicher', vgl. vařgeta ‚varguõlis, Elender'): válkiotis ‚sich umhertreiben, sich umherschleppen'; vaĩsčius ‚Amtsbezirk': sl. *volstь (r. вóлость, p. włość); várža ‚Reuse': veřžti ‚schnüren, einengen, pressen'; vénteris, véntaris ‚Fischreuse aus Weidengerten', le. veñteris ‚Setzkorb, Reuse': le. viete ‚Rute (zum Schlagen)' <*ventē (zum Suffix -eris vgl. skiauterìs ‚Hahnenkamm' zu skiáutė ‚ein Flick', s. Būga РФВ. LXXV 162, KS. 298f., Endzelin IF. LII 111 f.); vìlna ‚Wolle': sl. vьlna; žárdas ‚Pfahlgerüst': sl. *zordъ (r. зорóдъ ‚Gerüst zum Heutrocknen, zu einem Heuschober eingehegter Platz').

Brückner hält ferner manche Wörter für slavisch, die aber in Wirklichkeit aus anderen Sprachen übernommen sind. So z. B. können meirõnai ‚Majoran', mùrgas ‚Morgen Landes' und reĩzas ‚Mal' nicht auf p. majeran, morg und wr. разъ, p. raz (daraus lit. rõzas) zurückgeführt werden. Vielmehr stammen sie von nd. meiran, nd. morgen und mnd. reise ‚Reise, Zug, Mal' her; vgl. Bezzenberger GGA. (1878) VII 200, Endzelin MLV. III 507.

Dasselbe ist auch bei den Wörtern kliẽpas (Brückner schreibt falsch klẽpas) ‚Laib Brot' SzDi. 16b, Kup. und zuĩkis (auch zuikỹs) ‚Hase' der Fall. Die Quelle für kliẽpas kann nicht wr. хлѣбъ od. p. chleb sein, da man daraus etwa eine Bildung wie *kliebas (od. *klebas) erwarten müßte. So bliebe aber der Übergang des slav. **b** in lit. **p** ganz unerklärt. Dabei hilft auch die von Senn Germ. LSt. 50 erklügelte Kreuzung eines slavischen Lehnwortes (r. хлѣбъ, p. chleb) mit lit. kẽpalas ‚Laib Brot' sehr wenig. Am geratensten ist es wohl, dieses Wort aus dem Germanischen herzuleiten; hier könnte dieselbe Erklärung gelten, die Stender-Petersen SGLk. 133 für die Entlehnung von lit. kvietỹs ‚Weizenkorn' gibt.

Entsprechend steht es mit zuĩkis. Denn aus wr. зайка wären Formen etwa wie *zaika od. *zaikas, aber keineswegs zuĩkis zu erwarten. Außerdem kommt dieses Wort nicht in Ost- od. Südlitauen, sondern in West- und Niederlitauen vor, so daß auch sein Verbreitungsgebiet gegen eine Entlehnung aus dem Weißrussischen spricht. Meiner Meinung nach ist die Erklärung von Endzelin IF. XXXIII 103, der dieses Wort aus altkurisch *zuojikas herleitet, zutreffend.

Manche Unzulänglichkeiten von Brückners Arbeit sind ja bereits von Hugo Weber AfslPh. III 185—200, Bezzenberger GGA. (1878) VII 193—224 und J. Mikkola BB. XXI 118—121 hervorgehoben worden. Später hat auch Brückner selbst einiges berichtigt, als Leskien in ‚Bildung der Nomina im Litauischen' reiches Material veröffentlicht hatte (s. AfslPh. XX 518), aber im großen und ganzen hat er seine Ansichten nicht geändert. So sieht er z. B. in seinem Artikel ‚Die lituslavische Spracheinheit' (KZ. XLVI 216 ff.) kárvė ‚Kuh', klúonas ‚Tenne', krẽslas ‚Stuhl', kùlšė ‚Hüfte', paĩvas ‚fahl', válkata ‚Herumstreicher', valstis ‚Bezirk' u. a. noch immer für slavische Lehnwörter an. Ähnliche Ansichten äußert er neuerdings in seiner Besprechung des „Baltisch-slavischen Wörterbuchs" von R. Trautmann (s. ZfslPh. IV 212 ff.).

Einen ganz anderen Weg beim Studium der slav. Lehnwörter hat K. Būga eingeschlagen. In seinen Artikeln ‚Lituanica' (Изв. XVII 1, 1—16) und ‚Die litauisch-weißrussischen Beziehungen und ihr Alter' (ZfslPh. I 26—55) behandelt er die Chronologie der wr. Lehnwörter im Litauischen nach ihrer lautgesetzlichen Entwicklung. Darauf kommen wir später im II. Teil zu spre-

chen. Bei den genannten Arbeiten Būgas wird natürlich nicht das gesamte Lehnwörtermaterial durchgesprochen. Vollständig hätte es Būga in seinem ‚Lietuvių kalbos žodynas' zusammengetragen, wenn nicht sein plötzlicher Tod dazwischen gekommen wäre.

Außer Būga zieht noch J. Endzelin in ЖМНП. (1899) III 285—312 und ‚Latviešu valodas vārdnīca' (Lettisch-deutsches Wörterbuch) manche slav. Lehnwörter im Litauischen zur Untersuchung heran, aber nur insofern, als er sie zur Erklärung slavischer Lehnwörter im Lettischen braucht.

Äußerungen über vereinzelte slavische Lehnwörter im Litauischen können wir hier übergehen; sie werden später bei der Behandlung der betreffenden Wörter erwähnt werden.

Aus der obigen Durchsicht der bisherigen Literatur über die slavischen Lehnwörter im Litauischen ergibt sich die Notwendigkeit sowohl einer neuen Sammlung als auch einer Neubearbeitung.

In der vorliegenden Schrift konnte jedoch nicht das gesamte Material herangezogen werden. Erstens würde die Bearbeitung des Stoffes in seinem vollen Umfange den Rahmen einer Dissertation weit überschreiten, und zweitens muß die Vorbedingung dazu, die lückenlose Sammlung aller slavischen Lehnwörter im Litauischen, erst erfüllt werden, was noch lahrelange Arbeit erfordern dürfte. Daher wurden zunächst nur die slavischen Lehnwörter des Altlitauischen gesammelt und bearbeitet.

Unter Altlitauisch soll die Sprache verstanden werden, wie sie uns in den litauischen Texten, mit dem Mosvidschen Catechismus von 1547 angefangen bis zu Kleins Gesangbuch von 1666, entgegentritt (s. Gerullis SLS. Vf.) Die Sprachdenkmäler d eses Zeitabschnittes sind im folgenden sämtliche als Quellen benutzt worden. Außerdem wurden auch noch solche litauische Schriften berücksichtigt, die wahrscheinlich zu Kleins Zeit oder unmittelbar nach seinem Tode verfaßt worden sind, z. B. Lex, Qu.[1], Qu [2], DPr. Benutzt wurde schließlich auch NT., weil dessen Sprache an die Kleins erinnert.

Von den Ableitungen, die der Litauer mit eigenen Sprachmitteln aus slavischen Lehnwörtern gebildet hat, habe ich nur jene abgedruckt, die den Gebrauch der betreffenden Lehnwörter zu veranschaulichen geeignet sind, und die bei der Aufklärung des Bedeutungswandels wertvolle Dienste leisten.

Für die Wörtersammlung waren folgende Gesichtspunkte maßgebend: 1) Sämtliche Stichwörter werden in der heutigen Schreibung aufgeführt, hauptsächlich deswegen, weil eine Menge slavischer Lehnwörter, die sich im Altlitauischen vorfinden, heute noch im lebendigen Gebrauche stehen. 2) Die Bedeutungen der Stichwörter sind so angegeben, wie sie aus den Texten ermittelt werden konnten. 3) Die Belege werden grundsätzlich in der Originalschreibung, und wo es wünschenswert erscheint, in ganzen Sätzen ge-

bracht, weil ja die Wortbedeutung sehr oft nur aus dem Satzzusammenhang zu erschließen ist. Die Anzahl der Belege hängt von der Zahl der Schreib- und vor allem der Bedeutungsvarianten ab. 4) Jedem Stichwort ist das slavische Grundwort beigefügt. Die slavischen Grundwörter, die nicht belegt werden können, aber mit Sicherheit zu erschließen sind —es gibt deren nicht viele –, wurden rekonstruiert. In Fällen, wo sowohl das Polnische als auch das Weißrussische als Quelle des Lehnwortes angesehen werden kann, wird auf beide Sprachen verwiesen.

Die slavischen Lehnwörter im Altlitauischen.

a ‚und': tokiu trumpu ir praĩtu a pygu budu WE 1_{10}; didi ĩtebuklai a darbai WP. $2b_{27}$. S. **o**.

abà ‚oder': du a b a tris KP. 148_{21}; Iżganitoiás a b á iżgiełbetoias KL. 33_2; nuĩdejo a b a ne nuĩdeio PK. I 5_{22} — <p. a b o od. wr. áбo.

abavem ‚denn': Diewa a b a w e m eĩti tau ant giẽra Maž. 32_5; Tarnas a b a w e m Dewa eĩti l.c. 32_8 — <ap. a b o w i e m.

ābazas ‚Lager, Feldlager; Heer': Jautį... ſukurena ghis vgnimi Lauke Ābăſŏ (aR.: Lager. Naktigulto. Gůlis) BrB. 3. Mos. VIII 17; Abaſas per Wandenį perkopa 1.Makk. V 43; Guli âbaʒu Angelas DP. 522_{21}; iĩzeyt abazas prieſz neprietelus tawo Chyl. 5. Mos. XXIII 9; iĩzeys uż abaza, noteys widuryń abazaus l. c. XXIII 11; abazas Qu.[1] 40 — <p. obóz ‚Lager, Feldlager, Kriegsexpedition'; s. Brückner Sl. Fw. 66.

abelnaĩ ‚zu eigen; erblich; eitel; ganz und gar, durchaus': ta ſaĩch iumus doſiu abelnai (aR.: zu eigen, paweldetinai) BrB. 2. Mos. VI 8; důkit iemus Sʒemę... ant paweldeghimo (aR.: abelnai) 4. Mos. XXXII 29; kiellei Wieſchpaties ira abelnaj (später eingeschoben) geribe ir tiesa Ps. XXV 10; abbelnai gwôltą darôt Rankomis Rehsa Ps. LVIII 3; mus neiśgaißinnai abelnay MK. 35_{17}; abelnay (‚omnino, prorsus') Gr. Litv. 136_{21}; abelnay (‚ganz und gar, durchaus') Lex. 7, 49. — Zu abeĩnas.

abeĩnas ‚eigen; eigentümlich; vollkommen; gewöhnlich, communis': buſite man Abelnu daiktu ant wiſsų Sʒmonių (aR.: Eigenthum, abelnjſta) Br.B. 2. Mos. XIX 5; Jeʒus káyp ʒmogus abełnàs | Stojoſi ſmertełnàs KN. $137b_{17}$; Abełnas pałodawimas Chyl. 1. Mos. VI 1; padawe jůs ing kalinę abełną NT. ApG. V 18; ne walgiau nieko abełno l. c. X 14. — < wr. обéльный ‚rund, voll; eigen; vollkommen'; s. Brückner KZ. XLVI 224, Būga KS. 174.

abelnysta ‚Eigentum'. S. abeĩnas.

***abičajus** ‚Sitte, Gewohnheit, Brauch': atmayne abyczajus ſawo po akim ju Chyl. 1. Sam. XXI 13 — < p. obyczaj.

abydà, -ỹdos ‚Unrecht; Schaden; Unfall; Gewalt; Hochmut; Schande; Abscheulichkeit': eſch tau nedarau abidas WEE. 33_{26}; maſʒu mane nepaſaims (aR.: Vnfal, abida) apimtų BrB. 1. Mos. XIX 19; anis puikjſte (aR.: homut mudraĩtis, abida) iemus padarę buwa 2. Mos. XVIII 11; dara abi-

dą (newalę) Spr. XIV 31; abîdą taw dâro DP. 36_3; abidás...ʳ kę́nte l. c. 362_{51}; didʒiu abidu acc. sg. (‚wielką hańbę') PK. I 35_9; afierawotume Egypczoniu abidą (‚obrzydliwość') Chyl. 2. Mos. VIII 26 — < wr. оби́да; s. Brückner Sl. Fw. 66.

abỹdyti ‚Unrecht tun, beeinträchtigen, schädigen, quälen': abidiju (‚krzywdzę kogo') SzDi. 118 b; iie bewêliie abîdit (‚szkodzić') DP. 285_{32}; abiditi Lex. 137 — < wr. оби́дить.

abỹdnykas ‚der einem Unrecht tut': abidnikas (‚krzywdziciel, fraudator') SzDi. 118 b — < wr. оби́дникъ.

***abliūbelnykas** (oder ***abliubelnykas**) ‚Bräutigam, Junggeselle': ßwęncʒiauśia mergá... ſu Jóʒephu ablubélniku ſawûiu kęnte DP. 39_{25}. — In Anlehnung an die Wörter mit Suffix -elnykas aus *abliūbenykas oder direkt aus p. *oblubiennik umgebildet.

***abliūbenykas** (oder ***abliubenykas**) ‚Bräutigam, Junggeselle': ąblubenikas DP. 38_{32}; ablubeniko g. sg. l. c. 461_{27}. — Būga LKŽ. 7 hält dieses Wort für aus p. oblubiennik entlehnt, ohne es mit einem Sternchen versehen zu haben, aber *oblubiennik kann man weder im heutigen Polnischen noch im Altpolnischen finden; dafür gibt es nur oblubieniec (schon in 1420 belegt, s. Rozp. XXIV 26) wie pirworodzieniec ‚primogenitus' BZ. Num. XXVI 5, zakupieniec ‚emptitus' BZ. Gen. XVII 27 u. a.; zur Bildung vgl. noch Doroszewski Pr. Fil. XIII 96 f. Liegt in diesem Fall keine lit. Umbildung vor, so kann im Altpolnischen ein *oblubiennik (daher lit. *abliūbenykas) ‚sponsus' nebst oblubiony von oblubić ‚desponsare' Pr. Fil. I 48 (ca. 1428) bestanden haben; vgl. męczennik ‚Märtyrer' nebst męczyć ‚martern, quälen' u. a.

***abliūbenykė** ‚Braut': ne ißklausis... ablubênikes ſawôs DP. 337_{30}; iʒġ... ablubenikes l. c. 504_{20}. — Zu *abliūbenykas.

ablūdas ‚Täuschung, Betrug': abłudai DP. 579_6 — < wr. облудъ od. p. obłuda.

ablūdnas ‚heuchlerisch, falsch': koki ir abłudna ir priwilianti meiłe tárp ʒmoniu Post. 217 b_{12} — < wr. облу́дный od. p. obłudny.

abrãkas ‚Futter, Viehfutter, Haferfutter': dawe welbludams ſzaudu, ir abrako Chyl. 1. Mos. XXIV 32; dotu abraką asiłuy l. c. LXII 27; abrakas (‚Futterhaber') Qu[1]. 202 — < wr. обро́къ ‚Hafer für Pferde'; s. Brückner Sl. Fw. 66, Būga LKŽ. 7.

ãbrisas ‚Abbildung, Bild': dawe... Salomonuy Abryſą prieſenio (‚wizerunk przysionku') Chyl. 1. Chr. XXVIII 11 — < p. obrys.

Abrõmas ‚Abraham': Abrômo g. sg DP. 24_8; Abrômą acc. sg. l. c. 53_{41}; ſu Abromú l. c. 73_{28} — < wr. Обрамъ od. p. Abram; vgl. Būga LKŽ. 9.

ãbrozas, abrazas ‚Bild, Bildnis, Ebenbild, Figur; Götze': abroʒas iô butibes WEE. 10$_{19}$; Abroſų ne paſsi iekt BrB. Jes. XXVII 9; apleis abroſus Tob. XIV 8; Abroſas baßniczjas WP. 103 b$_{29}$; âbrozus acc. pl. KL. 57$_{8}$; regéio... ábrôzą DP. 581$_{30}$; paweikſłu arbá abrôʒu l. c. 581$_{32}$; pagimde ſunu... and abroza ſawo (‚na podobieństwo swoje') Chyl. 1. Mos. V 3; Abroʒa ne gárbink wiſokia KN. 189$_{12}$; abrozas Qu.[1] 183; Giwas abraſas tikraſias baßniczes WP. 100$_{8}$ — < p. obraz ‚Bild; Figur, Gestalt, Statue' od. wr. обра́зъ ‚Form, Gestalt, Antlitz; Heiligenbild'.

ãbrozdas ‚Bild': altorius | abroʒdus (‚imagines')... sugriauie MT. 212 b$_{9}$; ſu tais regimaiſeis abroʒdais AM. 30 b$_{7}$. — Mit Einschub des **d** aus abrozas umgebildet; vgl. lit. dial. Jẽzdus ‚Jesus', rãzdumas ‚Vernunft, Verstand' aus Jẽzus, rãzumas; s. Bezzenberger BGLS. 351 Būga РФВ. LXV 308.

abroznykas ‚Bildner': pagal kunſtą Molerų (aR.: bildner, abroſnjkų) BrB. 2. Chr. III 10 — < p. obraznik.

abrūsas ‚Handtuch, Schweißtuch': ſchluoſte... ias praſtire (aR.: abruſu) BrB. Joh. XIII 5; abruſas (‚ręcznik') SzDi. 314 b.; abrusas Lex. 90 — < wr. обру́съ ‚Laken'; s. Brückner Sl. Fw. 66.

abrūsẽlis ‚Schweißtüchlein': Schitai jra ſwaras tawa kuri eſmi Abruſelije palaikes WEE. 185$_{23}$; Abruſelius... ant ligonių laike BrB. ApG. XIX 12. — Zu abrūsas.

absolvavoti ‚absolvieren': nůg grieku abſoluawotu ir iſchwalnjtu MT. 108$_{7}$ — < p. absolwować.

ach ‚ach!': ach SzDi. 205 b — < p. och.

achvatas, achvotas ‚Lust, Tun': Schirdies achwatas BrB. Jes. XXVI 8; padara... Darßus achwoto l. c. LI 3; reges ſu noru (aR.: lust achwotu) l. c. LIII 15; akių gieidulį (darüber: achwota; aR.: augenlust, pagaida) atimſiu Ezech. XXIV 16; wiſsas achwatas (‚Tun') 2. Sam. XXIII 5 — < wr. охво́та Karskij Бѣл. II 428, Būga LKŽ. 49.

achvatnai, achvotniai ‚willig, zärtlich, lüstern': ne achwatnai nei nôrei dâro (‚nie ochotnie ani chętliwie...') DP. 569$_{26}$; læpei ir gieidulioſa (darüber: achwotnei; aR.: zertlich, lust, achwotnei, raſkaſnai) BrB. 5. Mos. XXVIII 56. — Zu *achvatnas (achwotnas) bezw. *achvotnus

achvotingas ‚lüstern': achwotingas BrB. 5. Mos. XXXII 15. — Zu achvotas.

achvotnas ‚lüstern': achwotnas BrB. 5. Mos. XXXII 15 — < wr. охво́тный.

adalniai ‚distincte': Powilas apie ſawe addalnei kalba MT. 56b$_{11}$ — < wr. отдѣльно od. p. oddzielnie; dal- statt del- wohl nach da-

lis ‚Teil', dalyti ‚teilen'; vgl. dalénka ‚Anteil, Erbteil' Юшк. Лит. сл. I 289 aus wr. дѣлéнка ‚Teil, Anteil'; s. Būga LKŽ. 12.

adamoškà, -ōškos ‚Damast': adamoßka SzDi. 1a — < p. adamaszka bezw. adamaszek od. wr. адамáшка bezw. одамашка Лит. Мет. (1488) РИБ. XXVII 508; vgl. Brückner Sl. Fw. 66, Būga LKŽ. 12.

adynà, -ỹnos ‚Stunde; Weile': adiná n. sg DP. 173$_4$; adînos g. sg. l. c. 173$_8$; ißeis ape adinu trećiu PK. I 317$_7$; meatas ir adiná KS. 30$_{32}$; adyna (‚Weile') Lex. 208 — < wr. годúна ‚Zeit, Zeitlang, Stunde'; s. Brückner Sl. Fw. 83.

adỹnykas ‚Uhr': adinikas SzDi. 14a, 342a, 448a — < wr. *годúнникъ (heute гадзíннік); vgl. ap. godzinnik ‚Uhr' SJP. I 865.

administravoti ‚administrieren, verwalten': Sacramentai... jra adminiſtrawoiemi MT. 100$_4$; Yra macis... adminiſtrawoti Sacramentus l. c. 105$_4$ — < p. administrować.

adnas ‚tüchtig, wert': adnas Lex. 178, 214 — < wr. годный.

adnystė ‚Tüchtigkeit': adnyste Lex. 178. — Zu adnas.

adprovinėti ‚verrichten': Jonás ś. pradéio adprowinéti ßitą meilingą pâſiuntini ape atáiimą Meſsióſsiaus DP. 29$_{36}$. — Zu *adprovyti od. atprõvyti aus p. odprawić.

adpustas ‚Ablaß': ißranda... Mißiás ádpuſtus KS. 147$_{27}$ — < p. odpust.

adva ‚kaum': mes adwa iſchtaiſam kas ant ſzemes ira BrB. Weis. IX 16 — < wr. одва Būga LKŽ. 16.

adveñtas (und **ãdventas**) ‚Advent': Adwênto g. sg. DP. 252$_{16}$. adwentas SzDi. 1a — < p. adwent.

advẽrija ‚Pfosten, Türpfosten, Türgerüst, Oberschwelle': Langai... buwa ſtulpoſą (darüber: adweriſą; aR.: pfosten) BrB. 1. Kön. VII 5; lauktų ußu ſtulpų (aR.: pfosten, Adwieriju) mana wartų Spr. VIII 34; iżimęięs... adwerias muſu Post. 207$_2$; adwerija Lex. 130, Ou.^{1} 523 — < *одвéрья (heute адзьвéрья); s. Būga LKŽ. 15.

advernykas ‚Türhüter, Torwächter': adwêrnikas DP. 246$_{29}$; adwérnikai dągáus l. c. 611$_{21}$; Adwernikay Chyl. Neh. X 38 — < p. odźwiernik.

adveřniškas ‚verkehrt': adwernißkas (‚opaczny') SzDi. 226b. — Aus adveřnas ‚verkehrt' (< *odwierny, s. Būga LKŽ. 15) und lit. Suffix -iškas, vgl. dūkaũniškas ‚geistlich'; nicht mit Bezzenberger BGLS. 87 aus *at-vert-niš-kas und mit Leskien Bild. 360 im Anschluß an veřsti ‚wenden' aus klr. vidvorotny, wr. otvorotnyj.

adversorius ‚Gegner': adwerſôrius DP. 296$_{25}$ — < p. adwersarz.

advos ‚kaum': Rubus... adwos kádu wilkiámus kundžia pakrumto PK. II 7_{28}; adwos (‚ledwie, zaledwie') SzDi. 130 b. — Aus adva (s. dort) und vos ‚kaum'; s. Brückner Sl. Fw. 66, Būga LKŽ. 16.

advu ‚kaum': adwu iſchganíta BrB. Hiob XXI 13; adwu puſsę iſsilaikis l. c. XXI 21. — Aus adva; wegen **-u** statt **-a** vgl. Bezzenberger BGLS. 52.

afiera ‚Opfer': afierá DP. 274_{10}; affierá KL. 77_{16}; affiera kuno MT. 36_{9} — < ap. ofiera SJP. II 698, Łoś. Gr. I 40, Klich Term. 78.

afieravonė ‚Opfern': kas tikoś... prieg afierawónei bernêlo baźnįczioje DP. 419_{45-46} — < ap. ofierowanie.

afieravoti ‚opfern': Afferawoket afferas teisibes Maž. 509_{15}; anis affierawoij BrP. I 168_{15}; afierawójo DP. 22_{26} — < ap. ofierować.

afieraunykas, *afieravnykas ‚Opferpriester': jus fiunćiu... ne Afieraunikays Tárpinikáys, bet świedkáys KS. 94_{23}; ćionai ij tikray vźj... Mokitoią ir Afierawniką | pážina l. c. 5_{19} — < ap. *ofierownik (ofiarownik).

afiernykas ‚Opferpriester': tenai affiernikas meldcże AM. $30b_{19}$ — < ap. *ofiernik (ofiarnik).

agurkas ‚Kürbis; Knoten; Gurke': Mes atmenam... didžu Agurkų BrB. 4. Mos. XI 5; ruſtaukitė delei to Agurko Joh. IV 9; buwa maſgai (aR.: knoten, agurkai) ant iu krafchto 1. Kön. VII 24; agurkas SzDi. 221 b; Atmename ant... agurku Chyl. 4. Mos. XI 5 — < ap. ogurek (seit dem XVI. Jahrh. ogórek) Łoś. Gr. I 124, Brückner Słow. 376 od. wr. огурокъ Лит. Мет. (1521) РИБ. XX 1523; vgl. Brückner Sl. Fw. 66, Būga LKŽ. 19.

ākrūtas ‚Schiff': prekija akrutas WEE. 140_{17}; fiunte tem akrutus BrB 2. Chr. VIII 18; ákruto g. sg. DP. 523_{12}; ákrutas NT. 2. Korin. XI 25 — < wr. *окрутъ; s. Mikkola Зборн. Форт. 277, Būga KS. 121, LKŽ. 46. Wr. *окрутъ ist wohl, wie Būga l. c. meint, aus p. okręt entlehnt, was an sich durchaus möglich ist; vgl. lit. apcūgai ‚Zange' Sub. < wr. обцуги < p. obcęgi, s. Karskij Бѣл. I 156. Berneker EW. I 624 gibt wr. окрутъ an, ohne es mit einem Sternchen versehen zu haben, obwohl dieses Wort nach seiner schriftlichen Mitteilung von ihm rekonstruiert ist. Nicht mit Brückner Sl. Fw. 67 direkt aus p. okręt: daher stammt ākrentas bezw. ākrantas.

akrutesnis ‚wilder': piktesnis ir akrutefnis buwa BrB. 2. Makk. V 22. — Es ist wohl ein Schreibfehler für akrutnesnis von akrutnas; s. Būga LKŽ. 46.

akrutnas ‚grausam', grimmig': Kunigs ſcho Swieta Akrutnu ſtangu .. GD. 32_{11} — < p. okrutny od. wr. окрутный.

I. **akrutnykas** ‚Tyrann, Wüterich': Duok akrutnikams weidan KP. 143_4; gálibe ano akrutnikà Post. 42_{16} — < p. okrutnik.

II. ***akrūtnykas** ‚Schiffer, Seemann": nuſiunte... aneys akruteys... akrutnikus (‚żeglarze') Chyl. 1. Kön. IX 27 — < wr. *окрутникъ.

akrutnystė ‚Grausamkeit': ſutrink... mełą akrutnistę (‚tyrańſtwo') KP. 143_{6-7}; báyſiá akrutniſtę ſáwo gáłetu ſurąmdit Post. $34b_{17}$. — Zu akrutnas.

aksamintas ‚Samt": ſuwiſtits... ing ſchilkus alba akſaminta BrP. I 60_8. S. aksomintas.

aksómitas, aksamitas ‚Samt': neapgraßintas... akſomitu BrP. I 345_{25}; ąnt ákſomita priegalwia Post. $125b_{16}$; Akſómits GK. 17_3; ghis netur tarnu... Akſamitu apwilktuBrP. I 8_{25} — < p. aksamit.

aksomintas ‚Samt': ʒmones io ßiłkůſe, akſomintůse... ießko DP. 41_{37} — < ap. aksamint.

aktovà, -õvos (und **aktavà, -ãvos**) ‚Oktave, der achteTag nach einem Fest': po aktôwai DP. 263_{22}; aktowa SzDi. 224b; Nedelian pirman prawadų angu aktawas WP. 55_{27}. — < p. oktawa.

akvatà, -ãtos ‚Lust, Bereitwilligkeit': akwatá (‚ochota'), ſu akwatu (‚ochotnie') SzDi. 206 a; Weiʒdékig... koki io akwátą parôde DP. 574_{29} — < wr. охвóта; s. achvatas.

akvatùs ‚gern, willig': akwatus SzDi. 206 a. — Hybride Bildung von akvatà.

ãlasas ‚Stimme': alaſas Qu.[1] 508 — < wr. гóлосъ (heute гáлас) ‚Geschrei, Lärm, lärmendes Gespräch'; s. Brückner Sl. Fw. 67.

ãlavas ‚Richtblei': ghiſsai per ie trauks... Allawą (aR.: ein Richtblei) BrB. Jes. XXXIV 11 — < wr. óлово Лит. Мет. (1507) РИБ. XX 557.

alba ‚oder': netik alba ſilwartau Maž. 28_2; Pruſu ßemeie alba Lietuwoie BrP. I 63_{16}; alba DP. 23_{17}; arba, alba, angu Lex. 131 — < p. albo (älter alibo Berneker EW. I 22); s. Brückner Sl. Fw. 67, Būga LKŽ. 51.

aldavnykas ‚Lehnsmann, Vasall': kiti miéſtai tapę eſt' ałdawnîkais kunigáikßcʒiui DP. 395_{28} — < wr. голдовникъ Лит. Мет. РИБ. XXVII 397 od. p. hołdownik.

alè ‚aber': Ale to negaleia... gauti Maž. 8_7; Alie ranka tikuſiųių pralobin BrB. Spr. X 4; Alle to budu... BrP. I 417_6 — < p. ale od wr. але.

aleikus ‚wohlriechendes, köstliches Öl': ſugatáwiio aleikus DP. 180_{12}; imsi tada tepiamą-aleiku Chyl. 2. Mos. XL 9 — < p. olejek.

aleinykas ‚Ölschläger': aleijnikas SzDi. 225a — < p. olejnik.

aliabãstras ‚Alabaster'; alabaſtras SzDi. 1 b; and... alabaſtra Chyl. Esth. I 6 — < p. alabastr.

aliẽjus ‚Öl': aliéius DP. 569_{11}; aliẽieus g. sg. l. c. 569_{18}; alieius SzDi. 225a — < wr. олéй od. p. olej; s. Brückner Sl. Fw. 67.

aliekus ‚wohlriechendes, köstliches Öl': Aliékumis... wartóio DP. 479_{17}; kwepiąs aliékus l. c. 558_{64}. — Es ist wohl eine Verschreibung für **aleikus**.

alyvà, -ỹvos ‚Ölbaum; Baumöl': aliwos medis BrB. Sirach L 11; ßakás alîvų nukapóia DP. 4_{43}; ne tepei aliwá l. c. 481_{26}; aliwa (‚oliwa drzewo') SzDi. 225 a; aliwa (‚oliwa sok') ib. — < p. oliwa od. wr. олúва.

alyvnyčia ‚Ölgarten': winniczas ir aliwniczas Chyl. 5. Mos. VI 11 — < p. oliwnica.

alyvnas ‚Ölbaum-': aliwnos atžãłełes Post. $219\,b_{21}$: ne regieio... kiałmą àliwną l. c. III $25\,b_{10}$ — < p. oliwny.

alka(s) ‚Knauf, Buckel': [bůße] alka (aR.: knauff aguonas) BrB. 2. Kön. XXV 17; ſu ſidabrinais alkais Hohes Lied I 11 — < wr. галка, голка; vgl. Bezzenberger BGLS. 76.

alodė ‚Kuchen, Fladen': Imk... neraugintus karwoius [pliſkas] (aR.: Allodes) BrB. 2. Mos. XXIX 2; teim... neraugintus karwoius (darüber: allodes; aR.: fladen, plade) 3. Mos. II 4. — Es ist eine dial. Form anstatt alodžia.

alodžia(s), aladžia ‚Fladen, eine Art Kuchen, Kloß in Öl': su aliwa ir preſku alodziu, pateptu aliwa Chyl. 2. Mos. XXIX 2; imsi... wieną alodzią l. c. XXIX 23; bus prieſki ragayſzey... ir preſkos ałodzios 3. Mos. II 4; aładźios SzDi. 239 a — < wr. олáдья; s. Vasmer Гр.-сл. эт. III 124, Būga LKŽ. 63.

altõrius, altarius ‚Altar': mieſtok... Altorių (aR.: Altorą) BrB. Off. XI 1; ant altoriaus BrP. I 424_3; altôreus g. sg. DP. 367_9; ałtoriús paßwętina l. c. 455_{40}; altorius SzDi. 225a; Ape Swetaſti... altariaus Maž. 25_{10}; ant Altariaus BrB. 1. Mos. VIII 20 — < p. ołtarz od. wr. олтáрь Лит. Мет. (1517) РИБ. XX 441.

ambìcija ‚Ehrgeiz': prieß ambicią DP. 338_{31} — < p. ambicja.

ambyti ‚schelten': ghiſsai pats ambija WP. 38_{16}; ambiti Lex. 148 — < wr. гáмбить od. p. hańbić; s. Brückner Sl. Fw. 67, Bezzenberger KZ. L 139, Būga LKŽ. 73.

Ambražiējus ‚Ambrosius': nog biſskupa Ambraßieiaus WP. 25_{21}; Ambražieius DP. 514_{14} — < wr. Омброжей, Амбражей Лит. Мет. (1517) РИБ. XX 446.

Andriējus ‚Andreas': Andriejus WEE. 50_{21}; Andrieus BrP.I 305_{12}; iſchwida... Andrieių BrB. Matt. IV 18 — < wr. Андрей, Ондрей (vgl. Ондрѣй Sobolevskij Лекціи [4] 72) od. p. Andrzej.

angelčikas ‚Engländer': Angélczikus acc. pl. DP. 91_{11} — < p. angielczyk.

angiolas ‚Engel': Atſiuſkì angiołą KP. 36_{12}; reikia turet... angiołus l. c. 39_{24}. — < ap. angioł (noch im Jahre 1559) Łoś. Gr. I 156, Klich Term. 123 f.

anialas, ãniolas ‚Engel': anialai Maž. 63_{7}; Anialai (kor. in Angelai) BrB. Off. VIII 6; Anialas l. c. VIII 3; aniołus... páſkirs KP. 80_{5}; Aniołas Post. 2 b_{38} — < p. anioł.

anielas ‚Engel': Anielai (kor. in Angelai) BrB. Ps. 103 20; ſiunczių maną Anielą Matt. XIII 39; aniełas SzDi. 2b; Aniełay PK. I 4_{20}; aniełay KP. 149_{13}; Anieło g. sg. DP. 423_{3}; Anjelas Chyl. 1. Mos. XVI 9 — < ap. anieł (< č. anjel) > anioł; vgl. Klich Term. 123 f.

anyžius ‚Anis': důſiite deſetiną iżģ aniżiaus DP. 514_{54}; deßimtinę důdate... nůg anijżiaus NT. Matt. XXIII 23 — < p. anyż; s. Brückner Sl. Fw. 68.

anũkas ‚Neffe; Enkel': turreia... waikų waikus (aR.: Neffen; nepotes, anukų) BrB. Richt. XII 14; anukas SzDi. 401 b; annuks Lex. 107. — Wohl durch Vermittelung des Weißrussischen aus klr. онýк. Nach Karskijs schriftlicher Mitteilung wird онýк stellenweise in Ostweißrußland statt ўнук gebraucht. Vgl. Brückner Sl. Fw. 68, Būga РФВ. LXV 828 ff., Schrader RL. I^2 401.

apalka ‚Wanne' (= Getreide-, Futterschwinge, vgl. mhd. wanne ds., lat. vannus ‚Futterschwinge'): apàlka Qu.[3] 482 — < p. opałka ‚Schwinge, Getreide-, Futterschwinge; Kober'.

apastalas, apostalas ‚Apostel': Apaſtalai Maž. 96_{10}; Apâſtałas DP. 110_{16}; ſu Apôſtałays l. c. 15_{38}. — Būga ZfslPh. I 41 glaubt in Daukšas Schreibung apaſtalas eine Bestätigung seiner Meinung gefunden zu haben, daß nämlich älterer apastalas unter Einfluß des verlorengegangenen *apuštulas (: le. apustulis < d. Apostel) umgebildet wurde, aber kaum mit Recht: das s vor t in apaſtalas bei Daukša

kann eine bloße Schreibung von **s** statt **š** sein, vgl. vrêdą piémeniſką DP. 246$_{33}$; sugrîſkime 280$_{44}$; vrêdiſkai 302$_{2}$; ʒmónes mirſtaię 450$_{50}$; Deiwiſką 451$_{5}$; Lotiniſkai 469$_{14}$... Vgl. noch iſkala (s. iškala), spiegas (s. špiegas), ſpiſka (š. špiſka) u. a.

apâštalas, apaštolas, apoštalas ‚Apostel': Apaſchtalu choras Maž. 84$_{1}$; Apâßtałai DP. 19$_{22}$; apaſztałas SzDi. 2b; Apaſchtolai MT. XXVII$_{4}$; daug kitu Apoſchtalu GD. 72$_{2}$. — Nach Būga Изв. XVII 1,3, ZfslPh. I 41 f. soll es unter deutschem Einfluß aus dem Slavischen entlehnt sein (s. apastalas); aber mir scheint das unwahrscheinlich, weil im Litauischen kein stichhaltiges Beispiel für eine solche Kreuzung von slavischen und deutschen Entlehnungen zu finden ist. Es ist wohl für das Altpolnische neben apostoł (< č. apostol) noch *aposztoł (< ač. apoštol Frinta Naz. 1, Klich Term. 98) anzunehmen, aus dem dann lit. apãštalas entlehnt sein könnte.

apbranyti ‚berauben': apbraniti Lex. 28. — Zu brãnyti ‚berauben, plündern' aus p. bronić ‚verwehren, anhalten, hindern'; s. Schmidt Voc. II 125, Brückner Sl. Fw. 73. Es ist möglich, daß dieses Wort im Altpolnischen eine dem litauischen Lehnwort nähere Bedeutung gehabt hat, vgl. z bronienia albo pobicia „a cede" MPKJ. V 38.

apčestyti ‚beehren': Apczeſtik mus... krauju KM. 62$_{13}$. — Zu čestyti aus wr. честить.

apeka (heute nur **apiekà, -iẽkos**) ‚Schutz, Obhut, Vormundschaft': ing apeką... atſiduokim KP. 223$_{25}$; nepriwilencʒioy ápekoy Post. 60 b$_{27}$; áß eſmi apekoy táwo KN. 74$_{12}$ — < p. opieka od. wr. опека, vgl. r. опѣка Sobolevskij Лекціи [4] 64.

apekavotis ‚Vormund sein': biaurus apekunàs iau tawi apekáwotis muſiia Post. 263b$_{32}$ — < p. opiekować się.

apekũnas (und **apiekũnas**) ‚Vormund, Pfleger': yra po apekunais ir po priewaiſdumis WEE. 17$_{22}$; Karalei tur buti tawa apekunais BrP. II 501$_{14}$; tu eſsi mano draugas, mana apekunas BrB. Ps. LV 14; ghis mano... ápekunu niekad negali ſtotis KP. 65$_{10}$; apekûnai DP. 156$_{3}$; gimditoiei alba apekunai MT. 226$_{10}$ — < p. opiekun od. wr. опекунъ Лит. Мет. (1506—23) РИБ. XX 1034.

apeliacija ‚Appellation': be... appelacios DP. 7$_{49}$; Padeſt daʒnay apelacia aba atſiliepimas aukßtesniop ſudop PK. I 11$_{1}$ — < p. apelacja.

apeliavoti ‚appellieren': appellawót DP. 15$_{32}$; appellawot PK. I 11$_{7}$ — < p. apelować.

apertūra ‚Öffnung': ąnt pecžio apertûrą dâro DP. 422_{33} -- < p. apertura.

apierà, -iẽros ‚Opfer': appiera Lex. 132. — Zu afiera.

apieravóti ‚opfern': appierawoti Lex. 134. — Zu afieravoti

apikoliečyti ‚verstümmeln, zum Krüppel machen': arklus ju apikolieczysi Chyl. Jos. XI 6. — Zu koliẽčyti aus wr. калѣчить od. p. kaleczyć.

apiprova ‚Ausbesserung, Pflege': iokios ápiprowos átlikt neſiteikie Post. 367_{38}. — Wohl aus p. oprawa umgebildet.

apkaronavoti ‚krönen': nebus apwainikotas angu apkaronawatas WP. 82_{27}; Newenas nebus apkaronawatas ÷ apgarbintas l. c. 247 b_{32}. — Zu karonavoti aus p. koronować.

apklepoti ‚bezichtigen, rügen': apklepoti Lex. 34, Qu.[1] 91; ne norejo... ios apkalbeti [apſchlowinti] (aR.: apklepoti; rügen apſkelpti apſkunſti) BrB. Matt. I 19. — Zu klepóti.

aplika, aplìkas ‚Haft, Heftel': atims... applikas (aR.: Heft) BrB. Jes. III 18; aplikas (‚haftka, fibula') SzDi. 70 a — < wr. гаплйкъ Karskij Бѣл. I 176, Šein Мат. III 9, s. Būga KS. 120; nicht mit Leskien Bild 163 zu *aplinkas von leñkti ‚biegen'.

apmõnyti ‚bezaubern, durch Zaubern verblenden, berücken; beschwören': apmoniju ku (‚mamię kogo, zamydłam komu oczy') SzDi. 141 b; žmones ápmonija KS. 142_{31}; welnus uſchkalba ir apmonije AM. 27_{19}; iůdßiniſtomis nor apmoniti l. c. 27_{22}; apmonyti Lex. 34. — Zu mõnyti aus wr. манить; vgl. Brückner Sl. Fw. 109, Berneker EW. II 18, Endzelin MLV. II 583; nicht nach Mikkola Ber. 139 urverwandt. S. mõnas.

apmõnijimas ‚Beschwören; Verblendung, Täuschung': Burtinikai... padare ſawo apmonijmu (darüber: ußkalbeghimu) BrB. 2. Mos. VII 11; Burtinikai padare... ßinaughimu [apmonijmu] (aR.: beschweren, ußkalbeghimu) l. c. VI 22; per apmônìiimą regéiimo žmonių (‚przez omamienie') DP. 254_{41}. - Zu apmõnyti.

apmūravóti ‚ummauern': pardos giwenącius namus apmurawotame Mieſte Chyl. 3. Mos. XXV 29. — Zu mūravóti aus p. murować.

aprač ‚außer, ohne': nieka negirk apracz Diewa Maž. 388_{6}; Diewas koroie žmones | kurie apracž politias (‚extra politiam') Moyſeiſchkoſes jra MT. 223 b_{18} — < p. oprocz od. wr. опрóчь.

apračiai ‚außer': dabar ſaka | Chriſtaus kuna apracžei Sacramenta Weczeres | kitur niekur | kaip tiektai danguie tegalinti buti AM. 31 b_{3}. — Zu aprač; vgl. kač und kačiai.

apranyti ‚verwunden': jra... ghis apranitas WP. 138$_{7}$. — Zu *ranyti (= rõnyti). S. išrõnyti.

aprìč ‚außer, ohne': Nieka negirk apricz Diewa GK. 158$_{18}$; apricz Lex. 131 — < wr. опрíчь Hoc. 366, Добр. 532; unrichtig Bezzenberger BGLS. 57.

apričnas ‚gewiß, sicher': apryczнas iſzłaykimas Chyl. Neh. XI 23 — < wr. опрíчный.

aprokavotis ‚abrechnen': gerai aprokawôtiś norêtumbime DP. 362$_{17}$ — < p. obrachować się.

aprubežyti ‚begrenzen': aprubeźyk źmones apiſkritey Chyl. 2. Mos. XIX 12; aprubeźitas (‚cgraniczony') SzDi. 221 b; turi eſsby... neaprubeźitu PK. I 79$_{7}$. — Zu rubežyti; wohl nach p. ograniczyć von rubežius ‚Grenze' gebildet.

aprūsas ‚Schurz': eme Praſtire [ſchurcząſ] (aR.: apruſą) BrB. Joh. XIII 4. S. abrũsas.

apsoliùcija ‚Absolution': kalbant ape Apsolucių ~ ape ſpawedaghimu WP. 47 b$_{9}$; ape apſoluciun l.c. 109$_{1}$ — < p. absolucja.

apsolvavoti ‚absolvieren': ghį apſoluauotų ~ iſchriſchtų WP. 163$_{23}$ — < p. absolwować.

apsūdyti ‚verurteilen, böse beurteilen, in Verdacht haben, beschuldigen' vnt ſmerties apſudiia PK. I 249$_{28}$; ißmókis mus... kitús apſúdit ir źudit DP. 477$_{14}$; pat's ſaw apsudima gaus WE. 36$_{20}$. — Zu sũdyti.

apsviečioti ‚bezeugen': ánis idánt' weikei apſwieczįotų Hérodo tarnáis DP. 364$_{49}$ — Wohl aus p. oświadczać umgebildet.

apsviedčyti ‚bezeugen'; ans apſwiedczyjo mus Chyl. 1. Mos. XLIII 3. — Zu sviedčyti.

apšarvavoti ‚bewaffnen': apſcharwawoia BrB. Jes. XV 7. — Zu šarvavoti, mit. sl. Suffix -avoti von šárvas ‚Harnisch' gebildet.

aptiekà, -iẽkos ‚Apotheke': iź ßwentos Aptekos Post. 338 b$_{19}$; aptieka DP. 503$_{34}$; iź àptiekos PK. II 223$_{22}$ — < p. apteka.

aptiẽkorius ‚Apotheker': pagal darba Aptekoraus Chyl. 2. Mos. XXX 35; aptiekorius SzDi. 3 a. — < p. aptekarz.

aptiẽkorka ‚Apothekerin': Dukteris wel juſu ims uź aptiekorkas Chyl. 1. Sam. VIII 13 — < p. aptekarka.

aptinkavóti ‚übertünchen, tünchen': aptynkawos anos namus Chyl. 3. Mos. XIV 42. — Zu tinkavóti aus p. tynkować.

apzalãtyti ‚übergolden, mit Gold überziehen': atneſche... įklijotus (aR.: apſalatitus, inſodintus) akmenis BrB. 2. Mos. XXXV 27; Salomonas ap-

trauke [apkloia, apdenge] Namus... Aukſu (aR.: apſalatija) 1. Kön. VI 21; Moteriſchke buwo... apdeta [apgraßinta] aukſu (aR.: vbergülden, apſalatiti) Off. XVII 4. — Zu zalãtyti aus wr. золотить.

arcibyskupas ‚Erzbischof': Arcibiſkupų g. pl. DP. 91$_{21}$ — < p. arcybiskup.

arciheretikas ‚Erzketzer': Arciheretikas DP. 456$_{5}$ — < p. arcyheretyk.

areginalas ‚Original': areginałas SzDi. 229b. — Aus p. oryginał umgebildet.

arendà, g. sg. **areñdos** ‚Pacht, Miete': iay turi àrenda Post. III 55b$_{22}$ — < p. arenda.

arendavóti ‚verpachten, in Pacht geben': krikßczionimus muitus | kárczemas... arendawôie DP. 294$_{2}$ — < p. arendować.

arfa ‚Harfe': ant Arfu... ǯaiſti liepe KP. 98$_{5}$; arfa SzDi. 71a; prades ǯayſt vnt Arfos PK. II 58$_{8}$; Arfas uǯſikabinę KN. 111$_{1}$ — < p. arfa.

archa ‚Arche': Archoie Noach... ßweris buwa BrP. I 212$_{3}$; Noes archą átráſtumbim KN. 218$_{5}$ — < p. archa.

archanielas ‚Erzengel': Archaniełas DP. 506$_{6}$; Archaniełay PK. II 197$_{16}$; Archániełay KN. 175$_{13}$. S. archaniolas und anielas.

archaniolas ‚Erzengel': ſu... balsu Archaniola WEE. 128$_{23}$; Archániołas DP. 15$_{7}$ — < p. archanioł.

arcibažničnykas ‚Vorsteher einer Synagoge': wienas Arcibaǯnicnikas | tai yra kunʒgáikßtis | arba wîreſnis ąnt' Synagôgos DP. 368$_{39}$. — Aus p. *arcybożnicznik entlehnt (zur Bildung vgl. bóżniczny ‚Aufseher einer Kirche' SJP. I 198, winniczník ‚Weingärtner'...) od. aus p. arcybożnik umgebildet.

arganykas ‚Organist': arganikas SzDi. 229 b — < p. organnik ‚psaltes' MPKJ. V 41 (von 1471) od. wr. оргáнникъ, аргáнникъ.

argonai ‚Orgel': ʒaide and... Argonu Chyl. 1. Mos. IV 21; argonay SzDi. 229 b — < p. organy od. wr. оргáны.

arielkà, -iẽlkos ‚Branntwein': ariełka SzDi. 1 b; arielka Lex. 38, Qu.[1] 100 — < wr. горѣлка.

arkabūzas ‚Büchse, Gewehr': iay Ponàs bárninikàs | ißwiſi koǯną ſu árkábuʒu prieg iam Post. 364 b$_{24}$ — < p. arkabuz.

árkužas ‚Bogen Papier': arkuſzas popieriaus SzDi. 3a; arkuzas Lex. 37 — < p. arkusz; s. Brückner Sl. Fw. 55, 68.

armanas (ostlit. Form für armenas od. armėnas) ‚Armenier': armanas SzDi. 228 b — < p. Ormianin.

arnotas ‚Ornat': arnôtas DP. 167$_{29}$; arnotas SzDi. 229 b; regi toie | Miſcholnika... ipacʒu arnatu apdarjta AM. 25 b$_{21}$ — < p. ornat.

artas ‚eine Silbermünze': artas SzDi. 229 b — < p. ort.

artikulas ‚Artikel': Artikúłas KL. 39$_{1}$; artikúłai DK. 9$_{13}$; artikułús acc. pl. DP. 138$_{35}$; artikułas SzDi. 3a — < p. artykuł.

asabà, -ãbos ‚Gestalt; Person': Gimis Vgnies (aR.: gestalt aſsaba paweikſlas) BrB. 4. Mos. IX 15; mana weidas (darüber: aſsaba) pagieda Ps. XXXI 10; rodik man tawa formą (aR.: gestalt, aſsaba, weidą) Hoh. II 14; po áſabomis duonos ir wino PK. II 190$_{22}$; ing wienybę tawo Perſonos alba Aſabos MK. 44$_{7}$; ne ʒiuri ánt áſſabos ʒmoniu KS. 233$_{17}$. — < p. osoba od. wr. ocóба; s. Brückner Sl. Fw. 68.

asablyvai ‚außer, besonders': Eſch taw Sʒemes kampą dawiau ſkiriu [aſsabliwai] tawa Brolių BrB. 1. Mos. XLVIII 22; dawe... kożną gardą aſabliwey Chyl. 1. Mos. XXXII 16. — Zu asablỹvas.

asablỹvas ‚abgesondert, besonders, apart': aſsabliwą daiktą dariſiu (aR.: ein sonders thun, Stebulą, ipatjnį) BrB. 2. Mos. VIII 18 (22); giwena Aſsabliwoſų Namůſų (aR.: atſkirtoſų) 2. Chr. XXVI 21; aſabliwu budu Chyl. 1. Mos. XV 1 — < p. osobliwy od. wr. особлúвый.

asabniaĩ ‚apart, besonders, abgesondert': paſtate aſabney Chyl. 1. Mos. XXI 28. — Zu asãbnas Sub. od. *asabnus aus p. osobny od. wr .особный.

asẽtras ‚Stör': aśietras SzDi. 77a; aſetras Qu.[1] 509 — < wr. осéтръ; s. Būga KS. 193.

ãsilas ‚Esel': Aſſils Maž. 186$_{4}$; áſiłas DP. 338$_{12}$; áſiłamus d. pl. l.c. 340$_{33}$; aſiłas SzDi. 231 a — < ar. осьлъ (s. Būga ZfslPh. I 41, KS. 68) od. aus dem Germanischen (got. asilus) (s. Trautmann Wb. 14, Brückner Słow. 385).

asilyčià, -ỹčios ‚Eselin': a ilîcʒią acc. sg. DP. 1$_{10}$; aſsilîcʒios g. sg. l.c. 3$_{49}$. — Wohl nach ãsilas aus aslyčia umgebildet.

aslyčia ‚Eselin': ſiunte... deſchimtį Aſlicʒių BrB. 1. Mos. XLV 23; Aſlicʒia WP. 29 b$_{11}$; aſlîczios g. sg. DP. 2$_{44}$ — < p. oślica.

astonkas ‚Rest, Überbleibsel': áſtonką wiłnos nudrekſtumbey Post. 280$_{27}$; áſtonką ißmániſiim iß tos Ewángelios l.c. 342$_{25}$ — < p. ostanek od. wr. остáнокъ.

atdavãdyti: nůg muſu namů... atdawadijo MK. 166$_{23}$; atdawádik kárą GK. 367$_{17}$. — Zu davãdyti ‚ordnen' aus wr. доводúть od. p. dowodzić.

atenčikas ‚Athener'; A t e n c ǯ i k à m u s... padawe Post. 210 b_{18} — < p. A t e ń c z y k; A t e n i e n c ǯ i k u m p Post. 137 b_4 ist wohl für A t e n c ǯ i k u m p verschrieben.

atgriẽšyti ‚entsündigen': tur... ghį... a t g r i e ſ c h i t i BrB. 4. Mos. XIX 19. — Nach dem deutschen Vorbild von g r i ẽ š y t i gebildet; vgl. a t g r i e k á u t i dass.: Plebonas ßmogu grieſchna... a t g r i e k a u j a BrP. II 52_{10}.

atkonyčia ‚Kopfband': a t k o n i c z a (‚anadema, redimiculum') SzDi. 370 a. — Mit a- Vorschlag aus ap. t k a n i c a ‚weiblicher Kopfputz, Staatshaube' Mrong. 528, SJP. VII 62; vgl. a r a r õ t a i ‚Morgenandacht im Advent' Sub. (= r a r õ t a i dass.) und a p s á l m a s ‚Psalm' KGr. § 121 (= p a s a ĩ m a s dass. Vilkyškiai); vgl. Brückner Sl. Lw. 48, Bezzenberger Mitt. I 48.

atpečẽtyti ‚entsiegeln': a t p e ć i e t i i u SzDi. 213 b. S. u-ž p e č ẽ t y t i.

atprõvyti ‚richten, handeln': anis Sʒmones wisſadai ſuditų (aR.: a t p r o w i t ų) BrB. 2. Mos. XVIII 22; tur... iſchkados atliktas buti [nuſuditas] (aR.: a t p r o w i t a s) 5. Mos. XXI 5. — Zu p r õ v y t i aus wr. п р а́ в и т ь od. p. p r a w i ć.

ãtpuskas ‚Ablaß, Ablaßfest': prieß âtłaydas arba â t p u ſ k u s DP. 62_{41}; ghießkodamás abroʒu | ſtulpu | a t p u ſ k u Post. 215 b_{17} — < wr. о́ т п у с к ъ (: ‚На сороковой день послѣ смерти члена семьи родные варятъ брагу или квасъ, готовятся ‚къ о т п у с к у' души" Добр. 560; маэть его милость, безъ о т п у с к у, тымъ (штрафомъ и потерею уряда) казнити Лит. Мет. РИБ. XX 797), vgl. r. о́ т п у с к ‚ein Gebet, womit der Priester den Gottesdienst beschließt; Erlassung einer Schuld, Nachlaß der Sünden, Vergebung, Ablaß' Даль II^2 1942, auch wr. з а́ п у с т ы und з а́ п у с к и (заговины) Karskij Бѣл. II 2, 119. Es ist möglich, daß die Bedeutung von a t p u s k a s von der des Wortes a t p u s t a s = p. o d p u s t beeinflußt worden ist. Vgl. Bezzenberger BGLS. 351, Leskien AfslPh III 494.

atpustas ‚Ablaß': po a t p u ſ t u s beginet Post. III 72 b_{35}; pramani ira... wigilias, a t p u ſ t u s WP. 124 b_{17}. — Aus a d p u s t a s umgebildet.

atsitiẽšyti ‚sich rächen': Ponas a t ſ i t i e ß i j a ant tawa neprieteliu BrB. Richt. XI 36; Diewas ateit ieib a t ſ i t e ß i t ų Jes. XXXV 4. — Zu t i ẽ š y t i (s).

atstanka(s), **atstonkas** ‚Überfluß, Rest': apĩtą (aR.: vberfluß, prabanga, a t ſ t a n k a, atlikkas) Lobio turreſi BrB. 5. Mos. XXVIII 11; pennekities iſch palaiko (aR.: a t ſ t a n k o s) 2. Kön. IV 7; a t ſ t a n k a s Chyl. 4. Mos. III 1, Lex. 182; mes à t ſ t o n k a cʒeſa ǯiwata muſu átgręßtumbim Post. 33_{12}. — Mit Anlehnung an das lit. Präfix at- aus a s t o n k a s umgebildet.

attancavóti ‚abtanzen, zu Ende tanzen': attuncawoiu (ostlit. Form für attancawoju) SzDi. 217a — < p. odtancować.

atverija ‚Türgerüst, Pfosten, Schwelle': [abudu Stulpu wartų] (aR.: abeias atwerias) ir aukſchtughi Slenkſnį (aR.: wirſchutinnę atwerią)... aptepkite BrB. 2. Mos. XII 7; raſchik ios ant aukſchteių ſlenkſnių (aR.: wirſchutiniu atweriu) tawa Namų 5. Mos. VI 9; kaiſchalawa ant atwerų ant durrų WP. 72_{33}; atwerija Lex. 174. — Wohl volksetymologisch nach atvérti ‚öffnen' aus advĕrija umgebildet; vgl. Sommer Balt. 25.

atvobinti ‚reizen zu etwas, auffordern': kitus nabaßniſteſp ir wießlibumop atwobintumbime MT. $92b_6$. — Zu vobinti, aus võbyti umgebildet.

atžemkai (= **ādžiamkai**) ‚Unterhemd': atzemkai Qu.[2] 465. — Zu atžemkas, aus p. odziemek (odziomek) ‚der untere gröbere Teil des Weiberhemdes'.

aznyčia ‚Malzdarre, Darre': aznićia SzDi. 237b; asnyczia Qu.[1] 117 — < ap. oznica (ożnica) SJP. III 924 od. ozdnica; nicht mit Brückner Sl. Fw. 69 aus p. ozdownia.

babilonskas ‚babylonisch': po kárâliſte bábiloniſka Post. $337b_5$ — < p. babiloński.

babka(s) ‚Lorbeer': Lorbero medis (aR.: Lorberbaum. laurus. Babku) BrB. Ps. XXXVII 35 — < ap. bobek dass. Taszycki WT. 244; s. Brückner Sl. Fw. 69. Falsch Walde EW.[2] 80.

bačkà, g. sg. **bāčkos** ‚Lägel, Krug, Eimer, Tonne, Faß': eme... dwi pleczki [baczki] wino BrB. 1. Sam. XXV 17; ſchimta baczku alieiaus WEE. 99_6; Szimtą baczku kwieciu KS. 175_1; wieną tedůs Batſchką (aR.: Eimer) BrB. Jes. V 10; baczkų g. pl. (‚bareł') DP. 305_{19}; baczka SzDi. 8b; batſzka Lex. 174. — < wr. бóчка; s. BūgaZfslPh. I 47.

bagoctva ‚Reichtum': Lobis ir bagotztwas bus io namuſu Maž. 460_2 — < p. bogactwo.

bagõčius (und niederlit. **bāgočius**) ‚Reicher': bagoczius BrP. II 191_8; bágoczius Post. $58b_{25}$; bágoćius KS. 140_{14}; bagoczus Lex. 140 — < wr. богáчъ od. p. bogacz.

bagótas, bogotas ‚reich': ßmogus bagotas BrP. II 190_4; Septini bagoti [piggus] metai BrB. 1. Mos. XLI 29; bagotas Lex. 140; bogotais BrB. 1. Kor. Chron. XXI 6 — < wr. богáтъ od. p. bogaty; nicht mit Trautmann Wb. 23 gemeinbaltoslavisch. Vgl. Endzelin MLV. I 249.

bagotìngai ‚reichlich': kurię iſchleia ant muſu bagotingai WE. 8_8; bagotingai [daugia] dawo BrB. 2. Korin. VIII 2. — Zu bagotìngas, aus bagótas und Suffix -ingas zusammengesetzt.

bagotyti ‚bereichern, reich machen': per ubagiſtę ſawo b á g o t i d á m á s KS. 19_1 — < p. b o g a c i ć od wr. б о г а т и т ь.

bagotỹrius, bagotỹras ‚Reicher': Sʒmo... buwa bagatas (darüber: Buwa b a g o t i j r i u s) BrB. Luk. XVI 19; Ape b a g o t i r a alba bagoczʒiu BrP. II 194_2; B a g o t i r u s MT. 262_4 — < wr. б о г а т ы р ь Karskij Бѣл. I 175 f., Добр. 31.

báika ‚Fabel': b a i k a DPr. 136_4 — < p. b a j k a.

bajõras ‚Bojar, Edelmann, freier Herr, Gutsbesitzer': B a j o r a i [Geriauſieghi] Sʒmonių (aR.: Schlechticʒius) BrB. 4. Mos. XXI 18; tarnas tur bjotiſſi... Wieſchpaties | Laukiniks ſawa B a i o r o BrP. II 50_{15}; tik jauniki... ſanti b a j o r u (‚nobiłem') MT. $226\ b_{13}$; b a i o r a s (‚schlachcic urodzony') SzDi. 364 a; b a j o r a s (‚ziemianin, wolny sobie, dzierżawca starodawny') l. c. 452 a; b a i o r a s (‚bojarzyn') l. c. 17 b; b a j o r a s (‚freier Herr') Lex. 74 — < ar. bezw. wr. б о я р ъ; vgl. Brückner Sl. Fw. 69, Berneker EW. I 72, Būga KS. 168, Šmits FBR. VII 7 f..

bajus, bojus ‚Streit, Schlacht': ſugriſcha nůg Kowos (darüber: B a i a u s) BrB. Richt. VIII 13; buwa labai didis pakirtimas (aR.: schlacht B a i u s. kowa) 1. Sam. IV 10; B o j u s nuſsidawe 2. Mos. XIII 17; łáymiay gywęnſi be wyſokia b á j a u s KN. 41_{14} — < wr. б о й od. p. b ó j.

bakalorius ‚Schulmeister; Vorsänger': b a k a ł o r i u s SzDi. 5a; b a k k a l o r u s Qu.[2] 476 — < p. b a k a ł a r z ‚Bakkalaureus, Dorfschulmeister, Lehrer; Pedant, Schulfuchs'; s. Brückner Sl. Fw. 69.

bakšta ‚Turm': kaklas tawa eſti kaip turmas (darüber: weße; aR.: b a k ſ c h t a) BrB. Hoh. IV 4 — < p. b a s z t a; vgl. Brückner Sl. Fw. 73 Endzelin Изв. XVII 4, 111.

balamūtas ‚Spötter; Lotterbube; Schmeichler; Betrüger': Sara regeia Sunų... lepuną ſanti (aR.: b a l l a m u t ą; pametataghi) BrB. 1. Mos. XXI 9; b a l a m u t a s eſt neapikanta ßmonems Spr. XXIV 9; atmenam ſchi b a l a m u t a kalbeiuſi BrP. I 396_5; b a l l a m u t a s Lex. 151, Qu.[1] 85 — < wr. б а л а м ý т ъ, б а л о м ý т ъ; s. Brückner Sl. Fw. 69.

balamūtyti ‚heucheln, schmeicheln; schwindeln, faseln': b a l l a m u t i j BrB. Jer. III 10; b a l l a m u t i j a ſu jů kiti Sʒidai Galat. II 13; b a ł a m u t i i a DP. 588_3; b a l l a m u t y t i Lex. 151 — < wr. б а л а м ý т и т ь, б а л с м ý т и т ь.

balanka ‚Fensterscheibe': b a ł u n k a (ostlit. Form für b a l a n k a) SzDi. 16a — < wr. б о л ó н к а dass.; s. Brückner Sl. Fw. 70.

balbiẽrius ‚Barbier, Arzt': Liekarus [b a l b i e r u s, ßalinikas] BrB. Kołos. IV 14; b a l b i e r i u s SzDi. 6b — < p. b a l b i e r z.

balgaras ‚Bulgare': B á l g a r a i DP. 91_{18} — < wr. б о л г а р ъ.

balsamas, balsomàs ‚Balsam': balſamas (balsam olejek, sok balsamowy') SzDi. 5a; liekorey iſchtepe balſomu Izraeli Chyl. 1. Mos. L 2; Bałſomu patepe io kuna KN. 152₁ — < p. balsam.

***baltas** ‚Kelter; Bleiwurf': Boaltą (gestr.; darüber: Sobaių; aR.: Kelter. spauſtuwe) BrB. Matt. XXI 33; įleida wirwele alwu pririſchta (darüber: Swirtį; aR.: Bleijwurff, Bålts) ApG. XXVII 28 — < wr. *болтъ, vgl. r. болт ‚Bolzen; Riegel'.

Baltramiẽjus, Baltromiejus ‚Barthelomäus': Baltramieius BrP. I 350₃₀; Bałtramieiaus g. sg. Post. III 46₃₇; Baltromieių acc. sg. BrB. Mark. III 18. — Aus wr. Болтромей Лит. Мет. (1486) РИБ. XXVII 405; schwerlich durch Metathese aus ap. Bartłomiej.

balvachvolstva ‚Abgötterei, Götzendienst': Hieranimui... bałwachwółſtwa priraßinéie DP. 540₄ — < p. bałwochwalstwo.

balvõnas ‚Gott, Abgott, Götze, Götzenbild': ſlußiſi Swetimiems... Balwonams BrB. 5. Mos. XXVIII 36; Ne darik ſawi bałwona KP. 107₉; gárbino bałwonus Post. 106₂₃; be bałwónu gárbinimo DP. 116₄₄; Bałwonays garbę tawo patreme KN. 64₂₄; bałwonas Lex. 4, Qu.² 4 — < болванъ; s. Brückner Sl. Fw. 70, Būga ZfsPh. I 47; kaum mit Berneker EW. I 41 aus dem Polnischen.

balvonystà(-ỹstė) ‚Götzendienst, Abgötterei': Reike... wengti balwoniſtu MT. 211b₂; Diewą... papiktintų ſawo Balwoniſte BrB. 1. Kön. XVI 26. — Zu balvõnas.

bankartas ‚Hurensohn': bąkarts DPr. 136₂. — Zu beñkartas.

bankiẽtas ‚Bankett': eia ánt Bånkieta KS. 209₂₆ — <p. bankiet

bapkà, bãpkos ‚Lorbeer': Bâpkû mædis Rehsa Ps. XXXVII 35; bapka Lex. 118. — Zu babka(s).

Barabõšius ‚Barabbas': Barabôßius DP. 168₁₆ — <p. Barabasz.

barãgas ‚Dach über dem Getreide': baragas Lex. 43 — <wr. *борóгъ (heute абарóг, klr. оборíг); vgl. Bezzenberger KZ. XLIV 294, Būga KS. 263, ZfslPh. I 35; unrichtig Karskij Бѣл. I 125.

baranka ‚Bratrost': daikts kokſai ira keptas barankoie (neben: rinkeleie [ſkaurado] (gestr.); aR.: rost) BrB. 3. Mos. II 7; Strowos affiera... ant Barankos, alba Skauradoie iſchkepta (aR.: Rost) l.c. VII 9 — < wr. барáнка.

barankas ‚Widder, Farre, Bock': Barankų (darüber: Awinus) tawa Pekaus eſch ne walgiau BrB. 1. Mos. XXXI 38; ſu trimis awinais [barankais] 1. Sam. I 24; atweſiu... barankus ſu Awinais Jer. LI 40 — <wr. барáнокъ (auch борáнокъ) od. p. baranek.

barankienas ‚Halljahrs-': kaip bus truba [b a r a n k i e n a] trubijama BrB. Jos. VI 5; Plebonai teneſch ſeptines trubas b a r a n k i e n a s (aR.: trubijmo mætų) l. c. Jos. VI 6. — Adj. von b a r a n k a s ‚Widder' [1]).

baravỹkas ‚Steinpilz': b a r a w y k a s Lex. 167, Qu.[2] 399 — < wr. б о р о в и́ к ъ; s. Brückner Sl. Fw. 70.

barbiẽrius ‚Arzt': B a r b i e r i u s [Giditoius] (aR.: waiſtitoius) BrB. 2. Chr. XVI 12; tûiaus klauſineij... b a r b i e r i a u s BrP. I 191$_{13}$; b a r b e r i u s angu liekarius WP. 88$_{3}$. — Aus wr. б а р б ѣ р ь Лит. Мет. (1510) РИБ. XX 3 entlehnt od. aus p. b a l b i e r z (balwierz) umgebildet.

barbierysta (-ystė) ‚Arznei, Heilmittel': liekarſtwa butų ~ b a r b e r i ſ t e prieſch karſchcʒiawimu... WP. 60 b$_{11}$; wiſſa ſawa turta ant b a r b i e r ı ſ t o s prarada BrP. II 511$_{1}$. — Zu b a r b i ẽ r i u s.

baſgas ‚Borg, Entleihen': b á r g á n a eme Post. 281 b$_{34}$ — < p. b o r g.

barõnas, boronas ‚Bock, Widder': ganik tawa B a r o n u s BrB. Hohes Lied I 8; b a r o n a s Lex. 37, 210; ganik Tawo B o r o n u s BrB. Hoh. I 8 — < wr. б о р а́ н ъ Karskij Бѣл. II 83, Псал. 178 bezw. б а р а́ н ъ; s. Brückner Sl. Fw. 70.

baſštis ‚Bärenklau', **baſščiai** ‚Roterübensuppe': b a r ſ z t i s (‚acanthus, topiaria et urbana herba, Branca urtina') SzDi. 6a; b a r ś ć i e y (‚jusculum acanthinum') ib. — < wr. б о р щ ь Šein Мат. I 1, 541; s. Būga ZfslPh. I 47.

bartišius ‚Partisane': b a r t i ß u s Lex. 132; b a r t i ſ z u s Qu.[1] 379. — Durch b a r d i š i u s ‚der Spieß od. ein Stock mit eiserner Spitze' K. 38 aus p. b a r d y s z entlehnt; vgl. Brückner Sl. Fw. 71, Mikkola Ber. 84.

bartkus ‚Schneider': b a r t k u s Qu.[2] 367. — Lautlich dürfte b a r t k u s aus p. b a r t e k ‚kleiner Bartholomäus, Lümmel, ungeschliffener Tölpel' entlehnt sein (vgl. Š i m k u s ‚Simeon' < p. S z y m e k, T a m k u s ‚Thomas' < p. T o m e k, V a i t k u s ‚Albrecht' < p. W o j t e k u. a.), aber die Bedeutungen gehen auseinander. Es stammt wohl aus einer vorläufig noch unbekannten poln. Form mit ähnlicher Bedeutung, od. die Bedeutung ‚Schneider' hat sich schon auf lit. Boden entwickelt.

barvička ‚Schminke': pirgdama... brindás | b á r w i c ʒ k a s Post. III 37$_{16}$ — < p. b a r w i c z k a.

bãtas ‚Stiefel, Halbstiefel': rubais b a t a i s WE. 13$_{7}$; b a t a s Lex. 153, Qu.[1] 240, 465 — < wr. б о т ъ Лит. Мет. (1516) РИБ. XX 253, Šein Мат. I 1, 555 od. ap. b o t (jetzt b ó t).

---

[1]) Die von Juden gebrauchten Halljahrsposaunen waren nicht von Metall, sondern von krummen Widderhörnen.

baziliškas ‚Drache; Basilisk': kiſch ſawa ranką ſkilena Baſiliſchko BrB. Jes. XI 8; po Bázilißkui Post. 594; bazyliſzkas SzDi. 8a — < p. bazyliszek.

bãžytis ‚schwören': pripratį ira... baßites WP. 12619; baǯijos | meldáwo MK. 3919 — < wr. божиться (: Ты бажиўся, прысягаўся Сборн. 77, № 3, 12).

bažnýčia ‚Stift, Kirche, Tempel, Gemeine': atweſk... Sunus thies wartu [ußu wartu) Schætro Baßnicʒios (darüber: Tabernakulo Suſsieijmo) BrB. 2. Mos. XXIX 4; po akim Suſirinkimų [Baßnicʒos] 2. Korin. VIII 24; baʒnićia krikſčioniu KP. 716; Baǯnîcʒia DP. 125; bažnicia (‚cerkiew') SzDi. 24a — < wr. божний ца (bezw. божьница) od. ap. bożnica; vgl. Būga Изв. XVII 1, 12 f., ZfslPh. I 52, Endzelin MLV. I 269.

bėdavóti ‚wehklagen': bedáwot | deiuot Post. 169 b7; kurie darbůſu bedawoiete MT. 6120. — Nach bėdà ‚Not' aus p. biadować umgestaltet.

bekerėlis ‚Becher': kaušielis, bikierells (wohl für biekierelis verschrieben), taurelė SzDi. 116b. — Zu *bekeras(-is) aus p. becher (bekier) dass. SJP. I 109.

beñkortas ‚Bastard': Bękortas Chyl. 5. Mos. XXIII 2; buwo bękortu Richt. XI 1 — <p. bękart.

Bernardas ‚Bernhard': Bernardo g. sg. DP. 42115 — < p. Bernard.

bernadýnas ‚Bernhardiner': Bernadinú... vǯítotúmbei DP. 1145; tikras Bernàdinas Post. 69 b14 —<p. Bernadyn (gew. Bernardyn).

Bernotas ‚Bernhard': Bernôtas DP. 557; Bernoto g. sg. MT. 276 —<p. Biernat od. wr. Бернатъ Лит. Мет. (1510—17) РИБ. XX 75.

besieda ‚Gelage, Gastmahl; Kurzweil': kitomis beſiedomis Post. 69b34; beſieda (‚krotochwila') l. c. 366 b30 — < wr. бесѣда od. p. biesiada.

bespiečnas ‚sicher': karris... buwa neſsiſsaugans (aR.: buwa be priſsidaboijmo, sicher, beſpiecʒnas) BrB. Richt. VIII 11; ateiſite... Sʒmoniump Beſpecʒniump (aR.: sicher, kweſchincʒiump) l. c. XVIII 10; busit beſpiecʒni (aR.: sicher ſpakaini) 2 Chr. XX 20 —<p. bezpieczny.

bespiečnastis ‚Sicherheit': bus... beſpiecʒnaſtis (darüber: pakaius; aR.: kweſchimmas) BrB. Jes. XXXII 17 — < p. bezpieczność.

bestijà, -ijos (und **bestija, bẽstija**) ‚Bestie': beſtiá DP. 33915; beſtiiés acc. pl. l. c. 33149; ta bestia PK. I 27310; neſtowes pirm beſtyos Chyl. 3. Mos. XVIII 23; beſtija NT. Off. XVII 11 —< p. bestja ‚Bestie, Vieh, wildes Tier'.

bevẽlyti ‚lieber wollen, vorziehen': Ką tu b e w ẽ l i i i DP. 104_{15}; nékurie b e w e l i i o apweiʒdinét' kiemús l. c. 353_{21}; b e w e l i i a ghis ta uſchmuſchęs, nekaip... MT. XXXIII_{15}; b e w e l i i a praĩtu duonu... krimĩt | negi... PK. II 85_2. — Zu vẽlyti.

bẽzdas ‚Holunder': b e z d a s SzDi. 9b — < p. dial. *b e z d (<bъzdъ), s. Pogodin Сл. 267, Iljinskij РФВ. LXV 220, Berneker EW. I 111, Brückner Słow. 22; es könnte aber auch mit Einschub des **d** aus bẽzas (< p. b e z) entstanden sein; s. ãbrozdas.

bezecnas ‚ehrlos, schändlich': Biiokimes... tu b e ʒ e c n u kiemu Post. 234_{34} —< p. b e z e c n y;

bezdžiona, beziona, bezdžiõnė ‚Affe': b e z d ź i o n a SzDi. 141a; atgabędami... b e z i o n n a s ir powus (s i m i a s et pavos Vulg.) Chyl. 1. Kön. X 22, 2. Chr. IX 21; ĩu b e z d ĩ o n e m i s DP. 13_{40}. — Wohl volksetymologisch nach b e z d ẽ t i ‚pēdere' aus wr. о б е з ь я́ н а umgebildet; s. Būga Изв. XVII 1, 10, KS. 2, Schrader RL. I^2 17.

bezliepyčia (bezw. **bezlẽpyčia**) ‚Unsinn, Narrenpossen, Affen-, Kinderwerk': b e z l i e p i ć i o s SzDi. 8a, 15a; beſſlépiczios Qu.[1] 296, b e ſ l i e p i c z i o s Qu.[2] 19; uß niekų turri ſaw tas b e ß l e p i c ʒ i a s WP. 73_{21} < wr. б е з л ѣ́ п и ц а od. p. b e z l e p i c a.

bezmẽnas ‚Besemer': b e ſ m e n a s Lex. 30; b e z m e n a s Qu.[1] 286 — < wr. б е з м е́ н ъ (б е з м ѣ н ъ) Лит. Мет. (1514) РИБ. XX 71, Šein Мат. II 111.

beždžionkà (und **bezdžionkà**) ‚Affe, Meerkatze': atgabendawa... B e ß d ʒ o n k a s BrB. 1. Kön. X 22; beźcianka Lex. 6; b e ſ z d z a n k a Qu.[1] 341; b e ſ ć i o n k a Qu.[2] 14 —<wr. о б е з ь я́ н к а; s. b e z d ž i o n a.

biẽdnas ‚arm, elend, jämmerlich, gequält': b i e d n i Bernelei Maž. 97_{17}; mane... b i e d n a vʒmirſti nori KP. 47_2; b i e d n o m u ſ i o m s ſąʒinems MT. 140_{16}; b i e d n a ſ i s ßmagus WP. 174_{10} —<wr. б ѣ д е н ъ od. p. b i e d n y.

biednykas ‚Elender, Armer': b i e d n i k a y Post. 8_{11}; regek tuos b i e d n i k u s KN. 151_4 — < wr. б ѣ д н и к ъ od. p. b i e d n i k.

biedningas ‚elend, jämmerlich': b e d n i n g o giwenimo gerai dabokimes BrP. II 149_{24}; gloſsæle teip jra b i e d n i n g a AM. 4_{12}. — Aus b i e d n a s und dem lit. Suffix -i n g a s zusammengesetzt.

bielas ‚Kalk, Ton, Kreide': eme... moli wietoie kalkio (gestr.; darüber: mielo; aR.: kalck b e l a s) BrB. 1. Mos. I 3; paſunkina iemus ių giwenima ſunkumi darbu Molio (übergeschrieben: iſchlinų, kor. in iſchline; aR.: thon b i e l o) 2. Mos. I 14; iſchligin... ios piktu b i e l u [kalku] Ezech. XXII 28 — < wr. б ѣ л ъ od. p. b i e ł.

biesas ‚Gespenst, Teufel': Monas [gestr.; darüber: b i e ſ a s (gestr.); aR.: Gespenst, bieſas, blaĩnus...] BrB. Matt. XIV 26; B i e ſ a s pagunda

ßmones BrP. I 213$_6$; gárbina... ałkús, Medeinés, kaukús ir kitús biéſſus DK. 24$_{26}$; welinas, bieſas, cʒertas pikulas WP. 85b$_{28}$; geriaus pridera bieſa bernams AM. 34b$_8$ —< wr. бѣсъ; 'p. bies (aus älterem *bias) kommt hier wohl nicht in Frage, da dieses Wort in der Bedeutung ‚Dämon, Teufel' sehr spät (erst im XV.—XVI. Jh.) in den Schriften der weltlichen Literatur auftritt; s. Ułaszyn Ent. 63 f., Brückner Słow. 26.

bindolikas ‚Ohrring': eme ans źmogus bindoliką Chyl. 1. Mos. XXIV 22; uźdejau tada bindolika and jos weyda l. c. XXIV 49 —<p. bindalik, vgl. SJP. I 156.

birmavóti ‚firmen': birmawôtų DP. 357$_{36}$; birmawóio l. c. 443$_{47}$ —<ap. birzmować (heute bierzmować).

býskupas ‚Bischof': O yus Biſkupai WE. 2$_4$; Biſkupai BrP. I 168$_{21}$; Biſkupų DP. 89$_{35}$; biſkupas Post. III 82b$_{15}$ —<p. biskup.

byskupystà, (-ỹstė) ‚Bistum': Biſkupiſtos g. sg. DP. 505$_{20}$; jo Biſkupiſte teatim kitas WEE. 146$_5$. — Zu býskupas.

blazenstva ‚Narrheit, Possen': ąnt tu błaʒenſtwu.... weyʒdi Post. 238b$_{43}$ — <p. błazeństwo.

blažeikas: pádek iamuy ąnt afieros ne grámnicʒią | ne błažeyką Post. 91b$_4$ —<p. błażejek, vgl. SJP. I 172.

blėcha (heute **blėkà**, g. sg. **blẽkos**) ‚Blech': kiti ʒerpłéięcʒiomis blechomis deginti DP. 621$_{48}$; kruties-blecha Chyl. 2. Mos. XXVIII 4 —<wr. бляха od. p. blacha.

blechorius ‚Bleicher': and wieſzo kiala lauka bliechoraus Chyl. 2. Kön. XVIII 17 —<p. blecharz ‚Bleicher; Walkmüller'.

blėdis ‚Schaden': kurie máń dare bledis KN. 47$_1$. — Wohl aus wr. *блядь, vgl. ar. блядь ‚Betrug; Betrüger' Срезн. Мат. I 123 (daher lett. blèdis ‚Betrüger, Spitzbube, Schalk, Taugenichts', s. Endzelin MLV. I 314). Die Bedeutung „Schaden" hat sich wohl sekundär entwickelt, vgl. skamarakas ‚Laute', vaznyčia ‚Kutsche'. S. auch Specht LM. II 495.

blẽkai ‚Rindskaldaunen, Fleck (von Tiereingeweiden)': blekay SzDi. 53b; blekai Lex. 72; blèkai Qu.[1] 186. — Zunächst aus plẽkai (<p. flaki) Ness. 306, K. 318, KGr. 542, Юшк. Лит. сл. I 217 umgebildet; **p-** (< **f-**) ist hier vor **l** in **b** übergegangen; vgl. paglebčius (s. dort). S. Brückner Sl. Fw. 56.

blỹnas, -ai ‚Kuchen, Krapfen': eme nerauginta ragaiſchų (darüber: praplotį; aR.: kuchen blinai praplotis) BrB. 3. Mos. VIII 26; Lagone [karwoius] (aR.: blinai) Hos. VII 8; blinay (‚kręgle, ciasto smażone') SzDi. 113a —<wr. блинъ, блины Добр. 29, Šein Mam. II 356; vgl. Brückner Sl. Fw. 72, Schulze KZ. LII 249.

bliũdas ‚Schüssel, Schale, Becken': man důtumbei b l i u d e galwa Jona WEE. 171$_{16}$; ſidabrinas b l i u d a s BrB. 4. Mos. VII 13; b l u d a s (‚misa') SzDi. 152a; padarysi teypag b l u d u s Chyl. 2. Mos. XXV 29; b l u d a s Qu.[1] 70 — < wr. б л ю д о; s. Būga ZfslPh. I 39.

blõgas ‚schlecht, schlimm; gering, schwach; mager': b l o g o s Sʒmones (darüber: ¸lætos; aR.: lose, piktas, pabaſtunai) BrB. Richt. XI 3; ne eſmi b l o g eſ n i s (aR.: læteſnis) ußu ius Hiob XIII 2; pirm doſt gera wina | a kaip paſſiger | tada doſt b l o g eſ n i BrP. I 173$_{2}$; b l o g a s (‚schwach') Lex. 154; tatai... uſch b l o g a daikta papeike MT. XLIV$_{2}$; łaidos anop b ł o g o p mieſteliop Post. 54b$_{16}$; b ł o g o s ir biauros karwes Chyl. 1. Mos. XLI 20; ligonis b l o g u tapo (‚deterior') Gr. Litv. 160$_{13}$ — < wr. б л а г и й ‚schlecht, elend, kläglich, nichtig, schwach, mager, häßlich'; s. Berneker EW. I 58, Būga Изв. XVII 1, 12, KS. 41 f., Endzelin MLV. I 311; falsch Trautmann BB. XX 328, Hoffmann BB. XXVI 133.

blota ‚Morast, Kot' DPr. 136$_{10}$ — < p. b ł o t o.

blotnus ‚kotig' DPr. 136$_{11}$ — < p. b ł o t n y.

bloviẽščius (heute auch **bloviẽščiai, bloviẽščios**) ‚Mariä Verkündigung': Ant dienos B ł o w i eß c ʒ i u DP. 437$_{37}$; B l o w è ſ z c z u s Qu.[1] 348 — < wr. б л а г о в ѣ щ і е, б л а г о в ѣ с т ь; vgl. Brückner Sl. Fw. 72, Būga Изв. XVII 1, 11, 12.

blõznas ‚Schwätzer, Lästerer, Spötter; Feldgeist, Gespenst; Narr': tokius b l o ſ n u s peik BrB. Sirach XIX 5; b l o ſ n a i, bei puikorius l. c. XXIII 8; B l o ſ n a s Antiochas 2. Makk. IX 23; b l o ſ n a s eſsi (aR.: apiůktoias) Spr. IX 12; Sʒemes b l o ſ n a i thinai ſchokines Jes. XIII 21; Monas (aR.: Gespenst, b l a ſ n a s) Mark. VI 49; b l o z n a s Qu.[1] 361 — < wr. б л á з е н ъ ‚minderjährig, dumm; Spaßmacher' od. p. b ł a z e n ‚Narr, Spaßmacher'.

bloznyti(s) ‚lästern; närrisch sein': krapidami, ſudidami, ir kita teip daug b l a ſ n i d a m i WP. 72$_{28}$; atſtoia b ł o ʒ n i i a s nůg tawęs DP. 490$_{26}$; b l o z n y t i DPr. 136$_{10}$ —< wr. б л а з н и т ь(ся) od. p. b ł a z n i ć(się).

bloznysta, bloznystė ‚Spaß, Torheit': iůkus alba pagoniſchkas b l o z n i ſ t a s iſch to dare WE. 44$_{7}$; ape Pona b l o ſ n i ſ t ę (darüber: kleioghimus) kalbetų BrB. Jes. XXII 6. — Zu b l õ z n a s.

blũdas ‚Irrtum, Verirrung, Fehler, Täuschung; Heidentum; Spötter, loser Mensch': Regimai gin ſawa b l u d u Maž. 51$_{12}$; atwes ij inġ b ł ů d ą DP. 518$_{12}$; iakia b l u d a mcxle næra MT. 103b$_{13}$; del d dʒicia b ł u d ą (‚dla... pogaństwa') KP. 133$_{21}$; b l u d a s neklauſa pamokſlo (aR.: spötter, paiokęſis) BrB. Spr. XXXI 1; kas puikus... ira, tas wadinnams ira b l u d u (aR.: loser mensch) l. c. XX 24; Godenikui (übergeschrieben: B l u d u i) ne

pridera... bagotam buti Sirach XIV 1 — < wr. блудъ ‚Verirrung; böser Geist'.

blūdyti ‚irren, fehlen': bludidami nůg rheda paĩtatitoia MT. 55$_4$; nenoreia bludiiencʒu gaĩchlumu l.c. 222b$_1$ —< wr. блудйть.

blūdnas ‚irrig, verirrt': pádâre ghi błudnu Post. 41b$_{34}$; nenoreio tawę toi błudnoi nodieioy átlikt l.c. 8b$_{17}$ —<wr. блудный.

bluzniẽrius (und **bliužniẽrius**) ‚Lästerer, Gotteslästerer': bluzniêriųs n. pl. DP. 239$_{41}$; ape... bluʒnierus Post. 64b$_8$; Bluʒnieriay KS. 121$_6$; bluznierus Lex. 113 —<ap. bluźnierz.

bluznierskas ‚lästerlich': ſu bluznierska gromata Chyl. 2. Kön. XIX 1 —<ap. bluźnierski.

bluznierstva, bliužnierstvà, -iẽrstvos ‚Lästerung, Gotteslästerung': Tenekalb bliußnierſtwas tawa naĩrai Maž. 436$_{17}$; bluʒnierſtwos g. sg. DP. 538$_{20}$; dare didzias bluźnierſtwas Chyl. Neh. IX 26; bluʒnierſtwa Post. 163$_{11}$; Błuʒnierſtwop naĩrus pałaidi ſawo KN. 54$_{14}$ – <p. bluźnierstwo.

blùznijimas, blužnijimas, bliùžnijimas ‚Lästerung, Gotteslästerung, Fluch': bluſnighimas BrB. Matt. XII 31; Blußnijma [keikimma] girdes 3. Mos. V 1; bliußniimas (‚blasphemia') MT. 60$_5$; nepalau kalbeti ßodžiu blußnimo WEE.1 3$_{16}$. — Zu blùznyti, blužnyti.

blùznyti, blužnyti (und **bliùznyti, bliùžnyti**) ‚lästern': Tas Kriſtus bluſnij Diewa BrP. I 122$_{11}$; tu blúʒniieî DP. 10$_{19}$; bluʒniio l.c. 44$_{33}$; blußnidami atmetta MT. 11b$_9$; bluſnija ſ: Sacramentų WP. 211$_9$; bluzniti Lex. 113; Ghis Diewa blußniya WEE. 197$_{10}$; — < p. bluźnić od. wr. блюзнить.

bluznostva ‚Lästerung': anis piktai (aR.: bluſnoſtwą) ape tawe kalb BrB. Ps. CXXXIX 20. — Es ist wohl eine Umgestaltung von bluznierstvà nach anderen Lehnwörtern auf -ostva.

bobrus ‚Biber' DPr. 136$_{11}$ —<p. bóbr.

bočnastis ‚Aufmerksamkeit': teĩigi tátây prieg koʒna raʒumuy ir bocʒnaſti Post. 3U1b$_{38}$ —<baczność.

bodai ‚vielleicht': Bodây pachliebćiaus ʒedna nebebutu KN. 10$_{15}$ —< p. bodaj.

Boleslovas ‚Boleslaus': Boleſłówui d. sg. DP. 443$_{44}$ —<p. Bolesław.

bolkà, g. sg. **bõlkos** ‚Balken': pabudawoio widutyni prieſeni... redu cedro bolku Chyl. 1. Kön. VI 36; pilorey... ſu ſtoromis bolkomis l.c. VII 6 —<ap. balka.

bolvarkas ‚Anfurt, Bollwerk': prifch... [priejgą] Marių (aR.: B o l w a r k ą [krafchta]) BrB. 5. Mos. I 7; fu... B o l w a r k a i s Jes. XXIX 7 — < ap. b o l w a r k SJP. I 104; s. Bezzenberger BGLS. 276.

bonė ‚Grapen': b o n e Qu.[1] 231. — Zu b o n i a, aus p. b a n i a ‚ein bauchiges Gefäß, bauchige Kanne, Krug'; s. Brückner Sl. Fw. 73.

bonkà, g. sg. **bõnkos** ‚Büchse, Fläschchen': b o n k á Post. III 48$_{19}$; rada Samuel aliwos-b o n k ą Chyl. 1. Sam. X 1 — < p. b a ń k a.

borsukas (heute **barsùkas** und **barsiùkas**) ‚Dachs': b o r f u k u - odas Chyl. 2. Mos. XXV 5 — < p. b o r s u k.

borva, barvà ‚Farbe; Vorwand; Mantel': Tatáigi ira b o r w á Chriftaus DP. 354$_{10}$; po b o r w á Ewangeliós l. c. 372$_{39}$; regeio... treiopą b o r w ą Post. 223$_{32}$; Tatáiġ yrá b a r w á Chriftaus DP. 528$_{41}$ — < p. b a r w a ‚Farbe; Livree, Montur, Uniform'.

bõstras ‚Bastard, Unehelicher': b o f t r a s SzDi. 8 b; b o f t r a s Lex. 102, Qu.[2] 456 — < ap. b a s t e r.

botãgas, batagas, Peitsche, Geißel': B o t a g a i s ghi iſch plake Maž. 443$_{3}$; b o t á g a i DP. 105$_{15}$; b o t a g a y PK. II 163$_{18}$; B o t a g a i s plákts tapa GK 72$_{21}$; b a t a g a s BrB. Sirach XXX 21; ſmarki b a t a g a i WP. 21$_{6}$ — < wr. б а т о́ г ъ.

botagotis, bõtkotis ‚Peitschenstock': b o t a g o t i s SzDi. 12 a; b o t k o t i s Qu.[1] 381. — Aus *b o t a g - k o t i s.

bõtas ‚Boot, Kahn': ſugrebem Walti [b o tą] BrB. ApG. XXVII 16; b a t a s angu waltis WP. 210 b$_{13}$; ǯalnierei pakirto wirwes nůg b o t e l o NT. ApG. XXII 32. — Aus p. b a t od. direkt aus dem Deutschen?

bóti ‚worauf achten': nitneka... neturrim b a t i WP. 19b$_{20}$. — Aus d b o t i umgestaltet; **d-** ist zur Erleichterung der Aussprache abgeworfen worden. Vgl. Leskien Bild. 457, Brückner AfslPh. VI 271, Endzelin MLV. I 428.

bõvytis ‚aufhalten, sich womit beschäftigen, etwas treiben': b o w i t i s Post. 36 b$_{3}$; b o w i j o s pekumi Chyl. 1. Mos. XLVI 32; b o w i j a s burteys 5. Mos. XVIII 19 — < wr. б а́ в и т ь с я od. p. b a w i ć się.

bradas ‚Furt' DPr. 136$_{13}$ — < p. b r ó d.

brãjyti ‚Unfug treiben; wüten, rasen': b r á i i a o gráǯa Post. 108 b$_{34}$; Tegul ßietonás b r à i j i a KN. 162$_{27}$ — < p. b r o i ć.

branyti ‚sich verteidigen' DPr. 137$_{19}$ — < p. b r o n i ć.

brãvoras ‚Brauer': b r a w o r a s SzDi. 19 b — < p. b r o w a r od. wr. б р о в а р ъ Лит. Мет. (1510) РИБ. XX 19.

brẽdyti ‚schwatzen; täuschen': taĩsai b r e d i j a angu nekus kalba WP. 256_{25}; b r e d i t i Qu.[1] 520 — < wr. б р е́ д и т ь (> б р е́ д з и ц ь); s. Brückner Sl. Fw. 73.

brednis ‚Geschwätz, Teiding': iſchwed mana Szmones... niekingais pleſchkeghimais (aR.: lose teidinge, b r i e d n i s) BrB. Jer. XXIII 32 — < wr. б р е д н я́ od. p. b r e d n i a.

brega ‚Anfurt, Gestade': B r e g o s (gestr.; darüber: marių kraſchtai; aR.: anfurt. Prieijmas, prieigos) BrB. Ezech. XXVII 28; tawe priſch B r i e g ą (aR.: anfurt, prieijmą, kraſchtą; portus, littus) pas Mares pataĩſe Jer. XLVII 7 — < p. b r z e g ‚Ufer, Gestade' B. Bdg. 143; s. Bezzenberger BGLS. 276.

brỹlius ‚Hut': b r i l u s SzDi. 84a — < wr. б р ы л ь dass. od. p. b r y l; vgl. Brückner Sl. Fw. 73.

britõnas (und **britonas**) ‚Kettenhund': b r i t o n a s Qu.[1] 295 — < wr. б р и т а́ н ъ od. p. b r y t a n; vgl. Brückner Sl. Fw. 73.

britvà, g. sg. **britvos** ‚Rasiermesser, Schermesser': b r i t w a Qu.[1] 440 DPr. 136_{13} — < wr. б р и́ т в а od. p. b r z y t w a.

brõkas ‚Fehler, Mangel; Auswahl, Brack': wietoie páĩnikų riijmai be b r ô k o wálgimų (‚bez brakowania') DP. 304_{10}; neiokioĩe perĩonoĩe b r o k a nera Post. 92_{29}; ne ęst iámp b r o k a ney tárp ǯidá ney tarp Greká l. c. 355_{6}; Be b r o k a... wiĩus imá KN. 231_{11} — < p. b r a k; s. Brückner Sl. Fw. 73.

brokavóti ‚auslesen, bracken, einen Unterschied machen': b r o k a w o j a t ǯmonemis Post. 362_{6} — < p. b r a k o w a ć.

brokavõnė ‚Mäkeln, Bracken': ißmánidámi to gaygoimu árba b r o k a w o n e walgimu KS. 55_{3} — < p. b r a k o w a n i e.

broma ‚Tor': mierawo B r o m a s (aR.: Wartus) BrB. Ezech. XL 13; b r o m a s alba wartai peklos neiweiks ie BrP. II 126_{8}; b r ó m ų g. pl. DP. 595_{35}; Lot ſedejo b r o m o y Chyl. 1. Mos. XIX 1 — < p. b r a m a; s. Brückner Sl. Fw. 74.

bromka, bramka ‚Besatz, Borte ‚Stirnband': pirgdama... b r o m k a s Post. III 37_{16}; liepĩiu atimt... tas margas b r o m k a s l. c. 37_{35}; koßnas tedůdi man kaktos dʒentilus [auĩu ßiedus] (aR.: Stirnband priekaktis od b r a m k a) BrB. Richt. VIII 24; auĩų [ßiedai] (darüber: b r a m k o s; aR.: dʒentilai) l. c. VIII 26 — < p. b r a m k a.

brona ‚Pforte, Tor': b r o n a [wartai] ira ardwus BrB. Matt. VII 18; Atwerkite b r o n a s twirtàs KN. 21_{5} — < ap. b r a n a.

bronyčė ‚Dachschindel': b r o n i c z e Qu.[2] 91. — Zu b r o n y č i a aus p. b r a n i c a ‚ein dünnes gespaltenes Dachbrett' SJP. I 201. Vgl. d r o n y č ė.

brùdnas ‚schmutzig, gemein': iſchwida nekurius... paſpalitomis (aR.: neczĩſtomis .. b r u d n o m i s) rankomis Duoną walgancžius BrB. Mark. VII 2 — <p. b'r u d n y od. wr. б р у д н ы й.

bubas ‚Schreckbild': kurie iždumoia patis ſáwi kitus b u b u s Post. 350 b_{36} — <p. b u b a.

būbelnykas ‚Trommelschläger': b u b e l n i k a s Post. 280$_{21}$, SzDi. 8a. — Zu b ū̃ b n a s, b ū̃ b n y t i. Vgl. Brückner Sl. Fw. 74.

būbinas ‚Trommel': ſu b u b i n u Chyl. 1. Mos. XXXI 29; b u b i n a s Lex. 178, Qu.^{2} 421. — Eher mit Einschub des i aus b ū̃ b n a s umgebildet, als nach Būga Изв. XVII 1, 3 aus ar. *б у б ь н ъ entlehnt; vgl. g r ì v i n a, m i n y c h a s.

būbnas, būbna ‚Trommel, Pauke': Widui margu b u b n u muſchancžiu Maž. 291$_{11}$; eme B u b n ą BrB. 2. Mos. XV 21; b u b n a s ir wamſdei 1. Sam. X 5; B u b n ȧ y s yr Triubomis gárbą duokit KN. 83$_7$; b u b n a DPr. 136$_6$ — <wr. б ý б е н ъ; s. Būga РФВ. LXV 228.

būbnyti ‚trommeln, pauken': b u b n i j u SzDi. 8a; tarp Mærgu B u b n i j æ n t ž i u Rehsa Ps. LXVIII 25 — <wr. б у б н и т ь.

bučnas ‚weidlich, aufgeblasen': ſtiprus ricerus (aR.: ein weidlich. B u c ž n a s ſtrapus) BrB. 1. Sam. IX 1; b u ſ z n a s Qu.^{1} 45 — <p. b u c z n y ‚stolz, prächtig, kostbar'.

būdà, -ōs ‚Hütte': guleia b u d o i e BrB. 1. Mos. IX 21; padare Pekui ſawam B u d a s l. c. XXXIII 17; eija anis B u d o n a (aR.: Schetrana) 2. Mos. XVIII 7 — <wr. б у д á.

budaunykas ‚Baumeister': Daylidems, ir b u d a u n i k a m s Chyl. 2. Kön. XXII 6; b u d á u n į k a i NT. Matt. XXI 42 — <p. b u d o w n i k.

budavorius ‚Bauherr': b u d a w o r u s Qu.^{1} 69. — Wohl mit Suffix -o r i u s von b u d a v o t i gebildet; vgl. š i r m a v o r i u s.

budavóti ‚bauen': buwau paſsitaiſens b u d a w o t i [kurti] BrB. 1. Chr. XXVIII 2; b u d a w o t PK. II 86$_{25}$ — <p. b u d o w a ć.

budavõnė ‚Wohnung, Halle, Gebaude, Bauen': Giwenimas (darüber: Schetras; aR.: b u d a w o n e. Troba) BrB. 4. Mos. IX 15; pabudawoia teipaieg B u d a w o n e [Troba] (aR.: halle, prieangę) 1. Kön. VII 6; ant B u d a w o n e s Baßnicžios 1. Makk. X 40; b u d a w ô n e DP. 575$_{34}$; pabaigie b u d a w o n ę namu Chyl. I Kön. III 1 — <p. b u d o w a n i e.

bũgnas, -ai ‚Pauke': Dukte iſcheit priſch ghį B u g n a i s BrB. Richt. XI 34; ghį prieme... B u g n a i s ir Wamſdeis Jud. III 8. — Mit Verschiebung des **bn** in **gn** (vgl. d ù g n a s ‚Boden' < *d ù b n a s, l ù g n i o s ‚Schlitten mit ausgebogenen Seiten' < l ù b n i o s u. a.) aus b ū b n a s umgebildet; vgl. Brückner Sl. Fw. 74, Brugmann Gr. I^2 1, 521, Būga РФВ. LXXI 468, KS. 181, Fraenkel KZ. L 208, Endzelin Lekc. 85.

buĩliai ‚Schnittlauch': builei Qu.[2]236. — Zu buĩlis aus wr. былъ; s. Būga Изв. XVII 1, 10.

buĩnas, buinus ‚streitbar; geil, üppig, ausschweifend, übermütig; unehelich; unkeusch': buwa Wiras kariaunikas [buinas] BrB. 1. Kön. XI 28; ßinnoia buinus wirus ſancẓius l. c. XI 16; biauraus ir buyna kunà Post. 169[28]; buynas elnis KP. 58[18]; buinus Lex. 182, Qu.[1] 211, Qu.[2] 168, 461 —< wr. буйный od. p. bujny.

bujóti ‚umherschweifen, ausgelassen sein': ką pades... ẓocnastis tawo | kurioſe nu płaukay | buioi Post. 8[16]; tàwimp buioià ir ponàwoià gàlibe l. c. 42[15]; tegul kunás ne buioiá KN. 168[21] —< p. bujać.

buklogas ‚Schlauch, Wasserschlauch': Sẓimtą bukłogu aliwos KS. 178[19]: Sẓimtą bukłógu (bácẓkû) alijwos NT. Luk. XVI 6 —< ap. bukłag (bei Rej bokłag und bukłak) Brückner Enc. II 1, 143, Słow. 48, Łoś. Gr. II 197.

buksos ‚Hosen': bukſos Qu.[1] 278 —< p. buksy dass. SJP. I 231; s. Brückner Sl. Fw. 75.

bulvarkas, bulverkas ‚Bollwerk': padaritu Bulwarkus Ginklui BrB. Jer. XXXIII 4; pabudawoſi bulwerką prieſz aną mieſtą Chyl. 5. Mos. XX 20 —< ap. bulwark, bulwerk; vgl. Bezzenberger KZ. XLIV 320.

buntavóti ‚aufwiegeln': buntáwojá ẓmones KS. 256[9] —< p. buntować.

buntovninkas ‚Aufrührer': buntowninkai DPr. 136[15]. — Aus p. buntownik dass. umgebildet.

burda ‚Hader, Lärm': ána burda buwo kieluſis ẓmoneſá Post. III 13b[27] —< p. burda.

burgamistras, burgmistras ‚Konsul, Bürgermeister': teſtew ghiſsai pas.. Burgamiſtrą BrB. 1. Kön. XXII 26; Burgamiſtras Rime 1. Makk. XV 16; Burgmiſtras alba Rota BrP. II 50[16] —< ap. burgomistrz SJP. I 237, burgmistrz (XIV—XV Jhd.) SJP. I 237, Łoś. Gr. I 89.

burkantai ‚Pastinake': burkuntai (ostlit. Form für burkantai) SzDi. 243 a. — Zu *burkan- (= le. buſ̃kãns ‚Möhre'; die Endung -tas ist gleich wie im est. porgand ‚gelbe Rübe, Möhre, Burkane') aus ar. бъркань; s. Brückner Sl. Fw. 75, Būga ZfslPh. I 48.

burnotinas ‚purpurfarbig': burnótinoii ge[a]łumbe DP. 169[4]; burnotinas SzDi. 19b — Aus wr. бурнатный Лит. Мет. (1509) РИБ. XX 600 od. p. brunatny umgebildet.

burõkas ‚rote Rübe, Runkelrübe': burokas SzDi. 18 a —< wr. бурáкъ od. p. burak; vgl Brückner Sl. Fw. 75.

bursa ‚Gemeinschaft, Gesellschaft, Rotte, Anhang': peklas b u r ſ a Maž. 176_{12}; ana Draugiſta (darüber: B u r ſ a) numire BrB. 4. Mos. XXVI 10; Simano Drauge (aR.: anhang b u r ſ a) 2. Makk. IV 3; aß turêcze turét kokią b ú r ſ ą ſu weliná is (‚jaką spółką') DP. 120_{11}; ne tur ne wienós draugés nei b u r ſ ó s ßwęntųiu (‚niema żadnego obcowania ani towarzystwa świętych') l. c. 343_{33}; pats welinas, ſu wiſa ſawa b u r ſ a WP. $93b_9$ — < p. b u r s a ‚Konvikt, Internat, Stiftschule, Pensionat; Börse; Sack, Beutel'.

bursauti ‚Gesellschaft halten': ſu... piktaiſeis ne b u r ſ a w a u (darüber: ne draugawau) BrB. Tob. III 18. — Zu b u r s a.

bursavoti ‚mit jdm. Gemeinschaft haben, umgehen': Szidai ne draugauia (darüber: b u r ſ a w o i j) ſu Samaritonais [ne tur draugiſtes ne wienos] BrB. Joh. IV 9; ſu ieis b u r ſ a w o i j BrP. I 299_8: ſu nuſsideiuſeis... b u r ſ a w o i o DP. 514_{33} — < ap. b u r s o w a ć.

bursenykas, bursinykas ‚Genosse, Bundesgenosse, Gefährte': sudereghimo draugas (aR.: bundgenos B u r ſ i n j k s Sandraugas) BrB. 1. Makk. X 16; prietelus ir b u r ſ i n î k a ś DP. 156_{20}; tapſime b û r ſ i n i k a i s l. c. 520_{34}; b u r ſ e n i k s alba draugas BrP. II 493_{13}. — Von b u r s a abgeleitet od. aus p. b u r s n i k umgebildet; vgl. m u i t e n y k a s, m u i t i n y k a s.

bursyti ‚Gemeinschaft haben': ſu ʒmonemis ne^a b ú r ſ i d a m a s (‚z ludźmi nie obcuiąc') DP. 20_{46}. — Zu b u r s a.

burtikas ‚Borte': ir b u r t i k a apſius aplinkui ſkile BrB. 2. Mos. XXVIII 32; padare... Siule [b u r t i k ą] (gestr.; unten: burto rambas, kor. in rumbą) l. c. XXXIX 23 — < p. b u r c i k.

buzavoti ‚hart bestrafen, scharf züchtigen': b u ż a w o i u (‚katuję') SzDi. 87 a — < wr. б у з о в а т ь ‚schlagen, geißeln, peitschen' od. p. b u z o w a ć dass. SJP. I 242; ź ist bei Širvydas als **z** zu lesen: dieses **ź** ist nicht dem **ž** gleich, vgl. s e l e z e n i u s.

cananeiskas, s. k a n a n e i s k a s.

cedras, cedrus ‚Zeder': c e d r o g. sg. PK. I 310_{26}; c e d r a s SzDi. 23 a; ʒenklino tą medi C e d r a u s Post. $76b_4$ — < p. c e d r.

ceklerius (od. **ceklėrius**) ‚Häscher, Stadtknecht': c e k l e r i u s ſugauna PK. II 159_7 — < p. c e k l a r z.

centnoras ‚Zentner': ſedai kaipo c ę t n o r a i (ßimto ſwárû) nupůłe NT. Off. XVI 21 — < p. c ę t n a r (c e n t n a r) dass.

ceremònija ‚Zeremonie': atprowinéio C e r e m o n i a s DP. 89_{33}; Bažnîczia daro túłas C e r e m o n i á s DK. 28_{17}; nuterioii c e r e m o n i a s PK. I 73_{18} — < p. c e r e m o n j a.

ceta ‚ein Spiel: gerade oder ungerade': c e t a (‚cetno, licho, gra') SzDi. 24 a. — < p. c e t; vgl. Brückner Sl. Fw. 76.

cetulė ‚Tante': c e t u ł e (‚ciotka po matce') SzDi. 31 a — < p. c i o t u l a; s. Brückner Sl. Fw. 78.

cėta ‚Spange, silberner oder goldener Buckel auf dem Gürtel': padarik Spitulas aukſinas [aR.: Spangen, appikakle (gestr.); neben: c e t a s] BrB. 2. Mos. XXVIII 13; c e t a (‚cętka; bulla cinguli aurea, argentea etc.') SzDi. 24 a — < wr. *ц а т а, vgl. r. ц а т а ‚Heiligenschein auf den Bildern'; nicht mit Brückner Sl. Fw. 76 aus klr. ćata od. p. c ę t k a.

chač ‚obwohl, obgleich': c h a c ʒ̇ MT. XVII_{24} — < wr. х о ц ь od. p. c h o ć. S. k a č.

chačiai ‚obwohl, obgleich': Meile niekada nepalauia | C h a c ʒ e i ir prarakiſtas paſiliaus WEE. 41_1; C h a t ʒ e i Pulkai prieſch mannę keltuſi Rehsa Ps. XXVII 3; C h a c ʒ e i g i cʒe primena weßpats WP. $5 b_{17}$; C h a c ʒ e i iam priſſitikus GD. 69_{12} — < wr. х о ч е й (: х о ч а й „Діалогъ о смерти" Изв. XVII 1, 271) od. p. c h o c i e j, c h o c i a j.

chaldeičikas ‚Chaldäer': nůġ c h a l d e y c ʒ i k u DP. 53_{41}; iʒ̇ ʒ̇iames C h a l d a y c ʒ y k u PK. II 168_7; nuſiunte... pułkus C h a l d e y c z y k u Chyl. 2. Kön. XXIV 2 — < p. c h a l d e j c z y k.

chalupa ‚Bauernhütte': c h a l u p p a. DPr. 136_{20} — < p. c h a ł u p a.

cherubinas ‚Cherub': ąnt c h e r u b i n ų DP. 4_{19}; C h e r u b i n a y PK. II 197_{16} — < p. c h e r u b i n.

chrikštas ‚Taufe': Prieme c h r i k ſ c h t a nůg Jana Maž. 129_8; C h r i k ſ c h t a s MT. $128 b_{11}$. — Nach dem lateinischen Vorbild aus k r ì k š t a s umgebildet.

chrikštyti ‚taufen': wokiſchkai c h r i k ſ c h t i t i pradeiau WE. 51_{21}; Paſiliekt... c h r i k ſ c h t i t ů ſ a m p MT. $57 b_2$. — Aus k r ì k š t y t i umgestaltet; s. c h r i k š t a s.

chvalšyvas ‚falsch': tawa ſchirdis c h w a l ſ c h i w a (gestr.; aR.: falsch, falſchiwa) BrB. Sirach I 38 — < wr. х в а л ь ш и́ в ы й Šein. Mam. III 407.

chvalčiavoti (vgl. ostlit. k v a l č i a v ó t i) ‚veruntreuen, fälschen': priſake Paguldima... ne c h w a l c ʒ a w o t i BrB. 2. Makk. III 15; Wogą ſ u c h w a l c ʒ a w o t u m b i m Amos. VIII 5 — < wr. х в а л ь ч о в а́ т ь bezw. х в а л ь ш о в а́ т ь; vgl. Brückner Sl. Fw. 101.

chvartūna ‚Glück': welidami iam c h w a r t u n o s BrB. Tob. XI 19; Diewas tedůdi... c h w a r t u n ą 1. Makk. VIII 23; turetu gera palaima | alba c h w a r t u n a BrP. II 375_{18} — < wr. х в о р т у́ н а; vgl. Brückner Sl. Fw. 101.

chvola ‚Lob': C h w o l a buk ir laupſe | Ir amßina garbe Maž. 166_{16}; Sulaukem C h w o l a Diewui BrP. I 52_5; c h w o ł á KN. 256_8; C h w o l a taw GD. 13_6 — < wr. х в а л а́ od. p. c h w a ł a.

chvolyti ‚loben, rühmen': C h w o l i k e m taip Sakramentą GK. 242_7; c h w o l y t i Lex. 143 — < wr. х в а л и́ т ь od. p. c h w a l i ć.

cibùkas ‚Mundstück': c i b u k a s Qu.[1] 352 —<wr. ц ы б ý к ъ od. p. c y b u c h; vgl. Brückner Sl. Fw. 76.

cibulia ‚Zwiebel": c i b u l l a DPr. 136_{13} —<ap. c y b u l a.

cickà g. sg. **cìckos** ‚Zitze': c i c k a DPr. 136_{21} — < p. c y c k a.

ciekas ‚Zunft, Gesellschaft': kaiṗ butų́ c i e k ú ˀpiktadéios norêio bût' paciekawôtas DP. 421_{26}; Ta sektá... buwo teypag wienas c i e k a s zokaniku Post. $342b_{12}$ —< p. c e c h.

ciẽlas ‚ganz, vollständig, vollkommen; unbeschädigt; rein': cʒiſtums ios kuna eſt c e l a s Maž. 153_{7}; ne c i e l a tawora dawiau WE. 27_{1}; c i e l a s kunas BrB. Matt. V 29; paîautimai c i e l i (‚smysły zupełne') DP. 306_{30}; c i e l a s pakluſnumas MT. $82b_{3}$ and c i e ł o s źiames Chyl. 1. Mos. I 29 — <wr. ц ѣ л ъ.

ciẽliu ‚Ziel, Mal': tu c i e l u s wiſſu... eſſi Maž. 416_{18}; giremies per mierą (darüber: c i e l i u) BrB. 2. Korin. X 15; kaip' c i é l a u s ṗ apgriß wiſśos ſtréłos DP. 8_{44}; nebutumbey tuo c i e l i u m Post. 47_{38}; c e l u s Lex 119 —< wr. ц ѣ л ь od. p. c e l.

cienyti ‚achten': kaip brangei ghis ira c i e n i a m s BrB. Jes. II 22 — < wr. ц ѣ н и́ т ь od. p. c e n i ć.

cíesorius ‚Kaiser': nůg Cieſoraus Auguſta WEE. 8_{16}; C i é ſ o r i ų s n. pl. DP. 15_{11}; c i e ſ o r i u s SzDi. 24 a —<wr. ц ѣ с а р ь od. p. c e s a r z.

cigankà, -añkos ‚Zigeunerin': c i g a n k a Lex. 218 —<wr. ц ы г á н к а

cigõnas ‚Zigeuner': c y g o n a s SzDI. 33a; c i g o n a s Lex. 218 —< wr. ц ы г á н ъ; s. Brückner Sl. Fw. 76.

cimbõlai(-os), cimbolas ‚Zimbel': ſu ſkambancʒiomis C i j m b a l o m i s BrB. 1. Chr. XV 16; Gàrbinkite gi ànt c i m b o ł u KP. 102_{7}; c y m b o ł e y s Chyl. 2. Sam. VI 5; c y m b a ł a s ſkumbus PK. I 120_{6} —< wr. ц ы м б á л ы od. p. c y m b a ł y (c y m b a ł).

cina ‚Zinn': c i n a SzDi. 33a; giełeźi, c y n ą, ir ſzwiną acc. sg. Chyl. 4. Mos. XXX 22 — < p. c y n a.

cinabras ‚Zinnober': c y n a b r a s SzDi. 33b —< p. c y n o b e r, c y n o b r.

cinamõnas ‚Zimt': ſawo gůlį... C i j n a m o n u apdrekinau BrB. Spr. VII 17; pute... c i n a m o n u iʒ konfektu Post. III 28_{39}; c i n n a m o n a i Lex. 219 — < p. c y n a m o n.

ciprisas ‚Zypresse': c y p r y ſ a s SzDi. 33b —< p. c y p r y s.

citara(-era) ‚Zither, Laute': Su c y t á r o m s | cymbołáys KN. 120_{10}; c i t e r a SzDi. 138 b —< p. c y t a r a.

citarista ‚Lautenspieler': c i t a r i ſ t a SzDi. 138 b —< p. c y t a r i s t a.

citarninkas ‚Zithersänger': b a ł ſ a s c i t a r n į k u ir ʒ́áiſlinįkû NT. Off. XVIII 22. — Zu c i t a r a.

cytra ‚Zither': c i t r o m i s ßirdies ʒ́ayʒdámi KN. 83_5; unt c i t r o s żaydźius SzDi. 33b; wamʒdis arba c i t r a NT. 1. Korin. XIV 7 —< p. c y t r a.

cytras ‚Zitronenbaum': c y t r a s SzDi. 33b — < p. c y t r.

***cytrinis** (od. ***cytrynis**) ‚Zitronen-': c y t r i n i s (‚cytrynowy') SzDi. 34a. — Zu c y t r a s od. von c y t r ý n a ‚Zitrone' abgeleitet.

cnatà, g. sg. **cnãtos** ‚Tugend': c n a t a DP. 497_{48}; dûſtis múmus małône Dîewo ſu wiſsomis gámtomis (aR.: c n á t o m i s) DK. 30_{17}; wiſas c n a t a s... papłatina KP. 17_{14}; garbintyngomis c n a t o m i s Chyl. 2. Sam. I 1 — < p. c n o t a.

cnatlỹvas ‚tugendhaft': Berneley c n á t l i w y KP. 95_{15}; c n á t l i w i ǯmones Post. 2 b_{30}; c n a t l y w a s Qu.[2] 421 —< p. c n o t l i w y.

***cučialažnykas** ‚Ehebrecher': ſchaukia c u c ʒ i a l a ß n i k ų ⁘ perßenktaiu wencʒiawaniſtes WP. 24 b_{29}. — Für c u d z a l a ž n y k a s geschrieben.

cudzalastva ‚Ehebruch': c u d ʒ ȧ ł a ſ t w ȧ ¦ ſmáłstumás Post. 344_7 —< p. c u d z o ł o s t w o.

cudzalažnykas ‚Ehebrecher': ghie ira Adulteri, tai eſt c u d z a l a ß n i k a i WP. 63_6; ape ...c u d ʒ ȧ ł ȧ ǯ n i k u s Post. 64 b_8 — < p. c u d z o ł o ż n i k.

cukravójimas ‚das Zuckern': ąnt c u k r á w o g h i m u iſtrowu Post. 37_{30}. — Zu c u k r a v ó t i ‚zuckern' aus p. c u k r o w a ć.

cukrovotas ‚gezuckert": c u k r o w o t i wȧlgimay Post. 202 b_{29}. — Zu c u k r a v ó t i. S. c u k r a v ó j i m a s.

cùkrus ‚Zucker': C u k r u m instr. sg. Post. 110 b_{39} —< p. c u k i e r.

čarnas ‚schwarz': c z a r n a s DPr. 136_{16} —< p. c z a r n y.

čarnastis ‚Schwärze': c z a r n a s t i s DPr. 136_{17} — < p. c z a r n o ś ć.

***čarovninka** ‚Zauberin': c z a r o w n i n k a DPr. 136_{18}. — Zu *č a r o v n i n k a s (vgl. č ė r á u n y k a s Sub., č e r a u n i ñ k a s Slnt.) aus p. c z a r o w n i k umgebildet.

***čarovonė** ‚Zauberei': c z a r o w o n e DPr. 136_{18} — < p. c z a r o w a n i e.

***čarovoti** ‚zaubern': c z a r o v o t i DPr. 136_{17} — < p. c z a r o w a ć.

čartas ‚Teufel': c ʒ a r t a Karaliſtoie Maž. 136_{17}; nůg macies c ʒ a r t a WE. 53_2; pats c ʒ a r t a s gerai ßinna BrP. I 77_{17}; Nůg c ʒ a r t o GK. 138_{22}; c ʒ a r t a s Gr. Litv. 5_9 — < wr. ч о р т ъ od. p. c z a r t. S. č e r t a s.

čebãtas ‚Stiefel, Schuh': czebatai WE. 19_9; Nuaukes kurpes (aR.: cʒebatus) BrB. Jos. V 15; cʒebâtai DP. 198_7; czebatay SzDi. 18a; be cʒiabatu KS. 249_{33} — < wr. чебо́тъ, чеботы́.

čebatõrius ‚Schuster': cʒebatôriųs n. pl. DP. 142_3; ćiebatoriu g. pl. SzDi. 62a — < wr. чеботáрь.

čẽbras, -ai ‚Pfefferkraut": cziebrai Qu.[1] 383 — < wr. чабо́ръ Karskij Бѣл. I 79, Добр. 987, Šein Mam. III 317; vgl. Būga Изв. XVII 1, 10.

čẽdyti ‚schonen, sparen; nachgeben, mit Schonung behandeln': Titas noreia cʒediti Baßnicʒos BrP. II 344_{13}; Ponas io cʒedija BrB. 1. Mos. XIX 16; Duſchę jû netʒedija nůg smertʒio Rehsa Ps. LXXVIII 51; iài per kokią gierádeyſtę aukßtinies | cǯedidamàs ǯmogui | o atſtodamàs nuog walios Diewo Post. 58_{39}; ſmalſcʒiey ingii wiſá | necǯedidámàs táme... dußiáy ſáwo l. c. $328b_{42}$; ghiſáy... ghiemus cǯedit wiſáda muſiia l. c. III $10b_{10}$ — < wr. щади́ть; s. Brückner Sl. Fw. 77.

čechas ‚Böhme': Czêchų g. pl. DP. 91_{21} — < p. czech.

***čelėdininkas** (bezw. ***čeledininkas**) ‚Waffenträger': czeledininkas Qu.[2] 479. — Aus wr. челя́дникъ ‚Mitknecht, Hilfsarbeiter' od. ap. czelednik dass. umgestaltet.

čemeriaĩ ‚Nieswurz': ćiemerey SzDi. 29a. — Zu čẽmeris(-ỹs) aus wr. чемерь (: czemier ‚helleborus niger' Fed. I 423); vgl. Berneker EW. I 142. Nicht mit Brückner Sl. Fw. 77 aus klr. čemeryća od. mit Endzelin MLW. I 402 zusammen mit le. čamarags ‚schwarze Nieswurz' aus slav. čemerica.

čemerýčia, čemeryčias ‚Nieswurz': rodʒ́ia cǯemericǯiás Post. $182b_{36}$; czemericzei Qu.[1] 369 — < wr. чемери́ца od. ap. cziemierzyca.

Čepanas ‚Stephan': Cʒepanas BrB. ApG. VI 8. S. Ščepanas.

čẽpčius, čepečius ‚Haube': atims cʒepcʒius (aR.: hauben) BrB. Jes. III 19; ciepćius SzDi. 35b; czepczus Lex. 91; ißriſchk iemus cʒepecʒius BrB. 2. Mos. XXIX 9; padare... anus graßus Cʒepecʒius l. c. XXXIX 28 — < wr. чепе́цъ od. p. czepiec ‚mitra' BZ. Judith X 3, ‚reticula' B.Bdg. 153.

čepetis ‚Haube': czepetis DPr. 136_{19}. — Aus čepečius umgebildet.

čeplyčia(-ė) ‚Warmbad': czeplycia Qu.[2] 482; czeplicze Lex. 205 — < p. cieplica.

***čėpronas** ‚Safran': czepronai Qu.[1] 427. — Zu šėpronas.

čėra ‚kleine Schüssel': Padarysi teypag bludus jo, ir rukiamas-czeras (‚przystawki') Chyl. 2. Mos. XXIX 21 — < p. czara ‚Schale, Kelch, Pokal'.

čerãslas ‚Beutel': ćieraſłas SzDi. 374a; nei wara cʒeraſłůſna NT. Matt. X 9. — Zu čerẽslas.

čėrãuninkė ‚Unhold': czerauninke Qu.[2] 461. — Zu čėrãuninkas (od. čerauniñkas) aus p. czarownik od. wr. чаро́вникъ ‚Zauberer' umgebildet; vgl. Brückner Sl. Fw. 77.

čerepyčia ‚Ziegel, Kachel': per plitas (aR.: cʒerepijcʒes) BrB. Luk. V 19; ćierepićia (‚kachel') SzDi. 79b — < wr. черепи́ца.

čerẽslas ‚Bündel, Gürtel, Hirtentasche, Beutel': rada koßnas cʒereſleli ſawa Piningu (aR.: bündlein, riſchuleli) BrB. 1. Mos. XLII 35; ideia ios ing cʒereſłą (darüber: kalitana; aR.: hirtentasche, kullina) 1. Sam. XVI 40; ne neſchtų... pinigų ioſtoia (aR.: gürtel, cʒiariaſłe) Mark. VI 8; kolitą [cʒereſłą] tureio Joh. XIII 29; czereſłas Qu.[1] 87 — < wr. чересло Ak. XXVI 338, s. Būga ZfslPh. I 35; nicht mit Brückner Sl. Fw. 77 aus klr. čeresło, p. trzosło.

čerešnia ‚Kirsche': czereśnios SzDi. 374a — < wr. черешня Лит. Мет. (1516) РИБ. XX 862; s. Būga ZfslPh. I 35.

čerevykas ‚Schuh': ne eſmi wertas... iʒrißti dirʒeli ćierewiku io PK. I 35[6]; czerewikas Lex. 153 — < wr. черевикъ.

čėrkà, g. sg. **čėrkos** ‚Schale; Becken': ćierka SzDi. 34a; czerku g. pl. Chyl. 1. Sam. XVII 28 — < wr. чáрка od. p. czarka.

černaknỹžnykas ‚Schwarzkünstler, Zauberer': ant ánu cʒernáknižniku Post. 170[2] — < wr. чернокни́жникъ.

černỹlas, čarnylas ‚Tinte': raſchiau... cʒernilu (aR.: tinte, inkauſtu) BrB. Jer. XXXVI 18; tintu [cʒiarnilu] instr. sg. 3. Ep. Joh. 13; czarnilas Lex. 154 — < wr. черни́ло; s. Būga ZfslPh. I 49.

černas ‚arm, gering': kudunių Sʒmoniu [aR.: Cʒernůſius (gestr.); cʒernuių |Lætuiu|] BrB. Jer. XXXIX 10; siratą [praſtanſes ßmones] (aR.: cʒernas ßmones)..., nuwede l. c. LII 15 — < wr. черный.

černis ‚Pöbel': pritar iemus ſwietas (aR.: cʒernjs, pöbel cʒernis) BrB. Ps. LXXIII 10 — < wr. чернь od. p. czerń.

černoknyžysta ‚Schwarzkünstlerei, Zauberei': niſiduodami neiokiuoſne žinawimuoſna ir cʒernoknižiſtoſn Post. 110b[17]. — Zu černaknỹžnykas.

čerpė ‚Kachel': czerpe Lex. 104, Qu.[1] 289. — Wohl aus wr. черепъ ‚Topfscherbe' umgebildet; vgl. Brückner Sl. Fw. 77, Būga ZfslPh. I 29. S. čerpyčia.

čerulninkas ‚Wundarzt': czerulninkas Qu.² 501. — Aus ap. cerulik ‚Arzt' SJP. I 266 lituanisiert; vgl. Brückner Sl. Fw. 77.

čerpyčia ‚Schiefer, Dachstein': randams ira paskui akmuo (gestr.; neben: tamſos akmuo; aR.: Schifer, Skaida; czerpjczios) BrB. Hiob XXVIII 3; czerpiczia (‚Dachstein, Ziegel') Lex. 43. — Aus čerepyčia verkürzt.

čeſtas ‚Teufel': Apgink mus... nog czìarta ʒdradas Maž. 54₁₈; Chriſtus iau czêrtą padôbe DP. 107₃₉; tu pátremey... ćierta kitribes KP. 19₂₀; czertas ira Apideme WP. 85b₂₅; Nug czìarto macis ſchitus ſaugok GD. 7₁₉ — < wr. чертъ bezw. чортъ; s. Būga ZfslPh. I 49.

červonas ‚rot': czerwonas DPr. 136₁₉ — < p. czerwony.

čẽsas ‚Zeit, Frist, eine Zeitspanne': Apgink mus kiek wiena czìeſa Maž. 54₁₇; kaip ateija czìeſas BrB. 1. Mos. XXV 24; Schwieſibe... maßą walandą [czìeſą] pas ius ira Joh. XII 35; ſugriebe mane pawargens czeſas (darüber: mætas) Hiob XXX 16; tatai walandą [ik czeſo] Dan. XI 24; wiſſais ſwieta czeſais buwo (‚omnibus mundi temporibus') MT. 97₁₉; czeſas Lex. 74 — < wr. часъ ‚Stunde, Zeit, Frist'; s. Būga Изв. XVII 1, 9.

česlyvas ‚honestus, anständig': per czeſliwa ir patogie grauſme (‚per honestam disciplinam') MT. 88₁₇ — < wr. *честливый, vgl. r. честли́вый ‚anständig, ehrerbietig' Даль V³ 1327.

česnãkas ‚Knoblauch': Mes atmenam... czeſnakų BrB. 4. Mos. XI 5; cieſnakas SzDi. 37a; Atmename and... czeſnaku Chyl. 4. Mos. XI 5; czesnakas Lex. 109 — < wr. чеснокъ Лит. Мет. (1521) РИБ. XX 1523; nicht mit Brückner Sl. Fw. 78 aus klr. časnyk.

česnavóti ‚ehren': ſchlawint a czeſnawati WP. 30₂₈; czeſnawatų ſ: wetų baßnicʒias l. c. 123b₄. — Nach česnìs aus čestavóti oder čestnavoti umgebildet.

česningas ‚prächtig, herrlich, ehrwürdig, ehrenvoll, ehrerbietig': io kromnikai czeſningiauſieghi BrB. Jes. XXIII 8; paniekintų wiſsus czeſningus Sʒemeie l. c. XXIII 9; czeſningaſis wiras (‚reverendus vir') MT. 3b₁₉; Czeſningas mielas Kunige l. c. 143b₇; czìaſningas KS. 263₂₂. — Zu česnis.

česnìs (und **čẽsnis**) ‚Ehre, Ruhm; Bankett, Schmaus': garbe czeſnis ir ſchlawe WP. 127₁₆; ſu wiſsakiu baiſibe | czesnim a garbe l. c. 268b₁₂; czesnis Lex. 24; czeſnis Qu.² 364 — < čestnis; s. Būga ZfslPh. I 49.

česnyvysta ‚Ehrbarkeit': ſu wiſsakia Czeſtingiſte (aR.: Erbarkeit czeſniwiſta) BrB. 2. Thessal. III 4. — Zu *česnyvas, vielleicht nach česnis aus čestyvas umgebildet?

čestavodyti ‚schmausen': ćzeſtawoditi Qu.² 364. — Zu čestavóti.

čestavóti (und **čẽstavoti**) ‚ehren, preisen; traktieren': Naſchles cʒiaſtawak Maž. 38$_8$; cʒeſtawotų tawa didę geribę BrB. Ps. CXLV 7; Ciaſtawok tewa KP. 5$_8$; czeªſtawóia draugą DK. 50$_1$; cʒeſtawoti Lex. 175 — < wr. чествовáть und чéствовать; s. Brückner Sl. Fw. 79, Būga ZfslPh. I 49.

čestingas ‚ehrenhaft, ehrbar': Cʒeſtingaghi... Sunu Maž. 85$_2$; nebutu pakwiestas nog io cʒestingesnis uß tawe BrP. II 419$_6$. — Zu čestis.

čestis (und **čẽstis**) ‚Ehre, Ruhm, Herrlichkeit; Schmuck; Gastmahl': Chriſtui... cʒeſti ſchlowe dukem Maž. 92$_{14}$; Cʒeſtis (aR.: herlichkeit, Garbe) iau nebera ſu Iſraelu BrB. 1. Sam. IV 21; garbe ir cʒeſtimi (aR.: schmuck, decus, honos graßumu) apkarunawoſi ghį BrB. Ps. VIII 6; teſsi czẽſtis ir garbé DP. 321$_{35}$; czẽſties g. sg. l. c. 315$_{14}$; padare cziaſti Chyl. 1. Mos. XXIX 22; gárbá ir ćiaſtis KP. 19$_{19}$ — < wr. честь; s. Brückner Sl. Fw. 78, Būga ZfslPh. I 48 f.

čẽstis ‚Glück': czeſtis Lex. 85 — < wr. счáстье; s. Būga KS. 252

čestyvas ‚ehrenvoll': ing cʒeſtiwą... wietą BrB. 1. Makk. XI 37 — < wr. честúвый.

čėstlyvas ‚glücklich': czeſtliwas Lex. 85 — < wr. счастлúвый.

čestnavoti ‚bankettieren, schmausen': ćzeſtnawoti Lex. 24. — Wohl nach čestnis aus čestavóti umgebildet.

čestnis ‚Gelage, Bankett, Mahl': czeſtnis Lex. 80, 132; pritaiſa czeſtnį NT. Luk. XIV 13. — Wohl nach wr. чéстный aus čestìs = честь umgestaltet.

čestningas ‚ehrenvoll': laupſe... cʒeſtninga GK. 258$_{23}$. — Zu čestnis.

čėta ‚Spange': iſchwida spangus auſų ir rankų Lankus (neben: ſpitulas įr aprankes; aR.: Spangen vnd armringe cʒetas ir maneles) BrB. 1. Mos. XXIV 30; dawe anis iem... ſawa auſų ſpangus (wainikus) [aR.: Ohrspangen, auſų cʒaetas (gestr.); Auſkaras] l. c. XXXV 4. — Zu cėta.

čėtra, čėtras ‚Wohnung, Stiftshütte, Zelt': Cietroy ſawoy mane łaykis KP. 53$_{16}$; Nometas, ir Czetra Chyl. 4. Mos. III 25; cʒetrus... ſudeginá KN. 65$_{11}$; padarijſim cʒe tris Cʒėtras NT. Mark. IX 5. — Zu šėtras.

četverga ‚Donnerstag': cʒetwergos diena BrP. II 82$_4$. — Zu četvefgas.

četvefgas ‚Donnerstag': Ant ʒala Cʒetwerga Koll. 27$_8$; Cʒetwergo g. sg. DP. 135$_{32}$; Vnt didʒio Cietwergo PK. II 172$_{21}$; Didʒian cʒetwergan WP. 127$_{18}$; czetwergas Lex. 47 —< wr. четвéргъ (1399) Karskij Къ ист. 69, Обз. 66; s. Būga ZfslPh. I 49.

četvirtainis ‚Viertel': czetwirtajnis BrB. 2. Kön. VI 25 —< lit. ketvirtáinis dass.; **č-** statt **k-** ist hier unter Beeinflußung des Slavischen geschrieben, vgl. čvértis ‚Viertel'.

čeverỹkas ‚Schuh': nuauk czewerikus tawo nog koiu Chyl. 2. Mos. III 5; czewerikey l.c. XII 11; czewerykas Qu.[1] 464. — Durch Metathese aus čerevykas entstanden; s. Būga ZfslPh. I 35.

čibùliai ‚Gartenlauch': czibullei Qu.[1] 247. — Zu čbùlis aus ap. cybula od. wr. цыбýля.

čičkà ‚Tannenzapfen, Tannenapfel': czyczka Lex. 44, 173. — Über šiškà (g. sg. šìškos) dass. Sub. oder direkt aus wr. шышка bezw. p. szyszka B. Bdg. 260 entlehnt.

čiẽlas ‚ganz; vollkommen': atneſche czielų kiepalaitį donas WP. 243$_{21}$; turrit pilni [tikri] (darüber: cʒieli; aR.: vollkommen) buti BrB. Matt. V 48. — Zu ciẽlas.

čielius ‚Ziel': kaip Striela iſchſchautoghi ing numerůtąghi cʒieliu WEE. 150$_{19}$. — Zu ciẽlius.

čienavoti (vgl. čieniavóti Sub.) ‚schätzen, taxieren': czienawoti Lex. 147, 172 – <wr. цѣновáть Добр. 976.

čienė ‚Taxe, Zahl': cziene Lex. 17, 217, Qu.[2] 503. — Zu čiena (: ćźiena Ruhig Lex. II 349, Mielcke Wb. 467) aus wr. цѣнá ‚Preis' od. p. ćena ‚Preis, Wert; Zahl, Norm'.

čiẽpas ‚Rebe, Faser, Pfropfreis': cʒepą ſudauße (aR.: reben, atßala) BrB. Jes. XVI 8; cʒepai (aR.: feser cʒepelei) l.c. V 7; czepas Lex. 134. — Aus ščiepas umgebildet.

čiẽpyti ‚pflanzen; pfropfen': cʒepik ies ant kalno BrB. 2. Mos. XV17; kada... mædʒius cʒepiſit 3. Mos. XIX 23; cʒiepiia medʒius Post. 62b$_{36}$; cziepiti, czepiti Lex. 134. — Aus ščiepyti umgebildet.

***čiežė** ‚Zins': priſake... ćʒießę (aR.: danį) důti BrB. 2. Chr. VIII 8; imma... cʒießę Matt. XVII 25. — Es ist **ie** = ī gemeint, vgl. cʒieſta BrB. Luk. XI 40 (= čysta), wienmedis Joh. XV 1 (= vynmedis).

čigankà, -añkos ‚Zigeunerin': cziganka Qu.[2] 508. — Zu ciganka.

čigõnas ‚Zigeuner': czigonas Qu.[2] 508. — Zu cigõnas.

činčiberis ‚Zitwer': cʒinćʒiberei Qu.[2] 509. — Vgl. klr. дзїндзи́вер ‚malva mauritiana' (bei Vasmer Гр. сл.-эт. II 63), lat. zingiber ‚Ingwer'.

činyti ‚tun': czynyti DPr. 137$_{20}$ —<p. czynić.

činšius ‚Zins': Párodikite man manietą cʒinśiaus KS. 233$_{21}$ —< p. czynsz.

čiõbras, -ai ‚Pfefferkraut': ciobray SzDi. 34a, 139b; cziobrai Lex. 133 — < wr. чабóръ. S. čẽbras.

***čirepčyna** ‚Schätzung': Kieleſi Judoſchus... dienoſų Meſſlewos [Cʒirepcʒinos] (aR.: Donies) BrB. ApG. V 37. — Aus wr. серебщина Лит. Мет. (1513) РИБ. XX 83 umgebildet; wegen i statt e in der ersten Silbe vgl. Bezzenberger BGLS. 58. Nicht mit Brückner KZ. XLVI 227 aus p. serebćzyzna.

***čyscyti** ‚reinigen': cʒiſcikit ſaukus Post. 49b19 —< p. czyścić.

čyščius ‚Fegefeuer': cʒîſcius DP. 548 18; cʒiſcʒių praſimanė WP. 221$_{16}$; apie Purgatorium alba cʒiſcʒiu MT. 263b17; cʒyßceªus g. sg. DK. 14$_{17}$; Eytigu kas kiſtû Prauſtôn aba ćzysczun KL. 47$_{22}$ — < p. czyścieć.

čystas ‚rein; keusch, unverfälscht; fein': cʒyſts bus kuns Maž. 66$_{12}$; Iſch wiſsokios cʒiſtos Bandos imk... patineli BrB. 1. Mos. VII 2; Kauſchus iſch cʒiſcʒiauſio Aukſo darik 2. Mos. XXV 29; nera brangeſnio, ußu cʒiſtą Moterį (‚als ein keusches Weib') Off. XIV 10; Inſakimai Wieſchpaties ira [cʒiſti) (aR.: ſkaiſtus) Ps. XIX 9; gimęs eſti iʒ mergos ciſtos Màrios KP. 7$_{7}$; bukite cʒiſtáis | arba graʒumis DP. 25$_{6}$; Pagirti ćiſtos ir neiʒagtos širdies PK. I 95$_{30}$; cʒiſtaghi maxla Euangelias priima (‚incorruptum... doctrinam') MT. 96b6 — < wr. чистый od. p. czysty.

čystastis ‚Reinlichkeit, Sauberkeit': Buk pawaiſdu tikintiėmus... Cʒiſtaſtije BrP. II 168$_{24}$; naugibei ÷ cʒiſtaſti a ſchwentibei ßiwata muſu pradeſime ßlußiti panu Dewui WP. 150$_{4}$ — < wr. чистость od. p. czystość.

čystatà, -ãtos ‚Reinlichkeit, Sauberkeit; Keuschheit': tů daugiaſń io... cʒiſtâtos będrinikú tapſi DP. 26$_{19}$; mótinos dúkteris... te prátini cʒiſtâtoie l. c. 566$_{35}$; Diewas... noreia cʒiſtata (‚castitatem') permanoma MT. 222$_{17}$ — < p. czystota.

čiška ‚Tannenzapfen': czyszka Qu.^{2} 92. — Aus šiškà od. direkt aus dem Slavischen.

čystyti ‚reinigen': cʒiſtiij Maž. 208$_{18}$; czîſtiio DP. 598$_{18}$ — < wr. чистить od. p. czyścić.

čỹtas ‚Giebel': czytas Qu^{1} 223 — < p. szczyt ‚Giebel, Zinne'; s. Brückner Sl. Fw. 78.

čiũdas ‚Wunder, Wunderzeichen, Wunderwort': daug cziudũ dareme WEE. 97$_{13}$; tu Sʒenklus (darüber: cʒudus) padarili BrB. 2. Mos. IV 17; Stebuklus daritumbei (aR.: Cʒudus) l. c. IV 21; Cʒudus darei (‚Zeichen und Wunder') Jer. XXXII 20; ſtebukłus arba cʒiudus po akim' ių rôdʒia DP. 166$_{44}$; czudas Lex. 214; cziudas Qu.^{1} 632 — < wr. чудъ, чудо (und чюдо).

čiùlkė ‚Strumpf': ćiulkies (‚pończochy, nagolenice') SzDi. 274a; ćiulkie drobine (‚szkarpetka') l. c. 364a. — Aus čiuſka umgebildet.

čiùlka ‚Strumpf': czulka Lex. 169, Qu.[1] 512 — < wr. чулка Ak. XXVI 93 od. p. czułka; vgl. čiùlkė.

čiūpoti ‚fühlen, betasten, berühren, tappen': Mes czupoiem Sienos (‚wir tappen nach der Wand') BrB. Jes. LIX 10; czupakite ir weiſdekite Luk. XXIV 39; Czupoket mane BrP. I 406[3]; Czîupokite ir ẏwalgîkite (‚macajcie') DP. 194[15]; liêpe czîupot (‚dotykać') kûną ſáwą l. c. 195[22]; Szirdi ſmárkiay ćiupoiá KN. 43[9]. — Aus ščiūpoti umgebildet.

čiuprýna ‚Zopf': czuprina, czupryna Lex. 109, 219, Qu.[2] 48 — < wr. чупри́на.

čýžė ‚Zins': dêragų dût' czižę Cieſoriųi DP. 363[31]; parôdykite man' monêtą czîżes l. c. 363[33]; rupinnaſſi delei... czißes BrP. II 212[21]; turi czižę Post. III 32b[21]; cižie SzDi. 38a; czize Lex. 219. — Mit Veränderung der Endung aus ap. czyża SJP. I 17 entlehnt.

***čyžoti** ‚zinsen': czijżoti Qu.[2] 509. — Wohl von *čyža (< ap. czyża) abgeleitet.

čmutavoti ‚lachen, Possen treiben': czmutawoiu SzDi. 53a — < wr. чмутова́ть.

čvértis ‚Viertel': Wiriauſis czwerties puſse (darüber: aſchmos daties; aR.: des halben virtels) BrB. Neh. III 17; czwertis Qu.[2] 451 — < p. ćwierć od. wr. чверть.

čvičyti ‚üben, bilden; züchtigen': muſiio pilnay czwiczżitis | mokitis rupintis Post. 262[16]; tarp tu ženkłu ir czwiczżima padeta ir małdá l. c. 213b[42]; dârime[a] (aR.: czżwiczżyiime) DK. 37[21] — < p. ćwiczyć.

čvikla ‚Bete, rote Rübe': czwikla DPr. 136[25] — < p. ćwikła.

čvirtis ‚Viertel': czwirtis Lex. 195, Qu.[2] 451. — Liegt hier keine Verschreibung vor, so kann es aus ap. ćwirć entlehnt sein.

da-: dabaigtas buwo wiſokias darbas (‚dokonana...') Chyl. 1. Kön. VII 51; dàdedams (‚dokładając') Post. 41b[9]; daduot (‚dodać') l. c. 44[16]; dadirbu (‚laborem perficio') Gr. Litv. 170[25]; teykies daginet wiſá (‚dokończyć') Post. 231[8]; ko tikrai daeyſim (‚dojdziemy') KP. 212[20]; wel dałayſi pážinti puwimá (‚dopuścisz') l. c. 50[9]; daraßau (‚dopisuję') SzDi. 43a; Karalus... daſidumawo Chyl. 2. Chr. X 18; wisur gali... dáſiekti (‚dosięgać') Post. 360b[35]; daſigodau (‚domyślam się czego') SzDi. 42b; io niekur ne gáłeio dáſikłauſt (‚dopytać się') Post. 58[1]; daſiłaidżia didżio... nuſideimo (‚dopuszcza się') PK. II 49[7]; Marios newienas wiriſchkis ne buwa daſſiliteies BrP. I 117[11]; daſiſpauſt (‚docisnąć się') SzDi. 41a; daſißaukt (‚dowołać się') PK. I 140[15]; ikki dassißinau (‚bis ich erfahre') BrB. 1. Sam. XXII 3; daſiżynokit ape... wetas Chyl. 1. Sam. XXIII 23; daſiżinodineia nûg yũ WEE. 21[20]; da-

t i r t (‚domačać się') PK. II 191_1; d à w à d ẑ i o i a (‚dowodźiła') Post. $53b_7$. — Das lit. Präfix **da-** wird meistens zur Vollendung der Handlung gebraucht[1]) und kommt am häufigsten in Ost-, Süd- und Mittellitauen vor. In Nieder- und Kleinlitauen ist es sehr wenig und stellenweise sogar gar nicht gebräuchlich. Im XVI. und XVII. Jahrh. war dieses Präfix denjenigen Autoren Kleinlitauens bekannt, welche aus Großlitauen eingewandert waren oder sonst mit solchen Leuten verkehrten, die des Polnischen oder anderer slav. Sprachen kundig waren. Bei Daukša finden wir **da-** so gut wie gar nicht; statt dessen braucht er per-, pri- u. a., z. B. p ê r ł a i d ẑ i a weſt kitą móterį = dopuszczają poiąć inszą żonę DP. 70_5; p r i d a w i n é i o tûłų gardumînų = dodawał rozmaitych przysmaków ib. 272_{47}. Am zahlreichsten begegnet es aber bei ost- und mittellitauischen Autoren jener Zeit, z. B. bei Širvydas, in KN., Post. u. a.; in vielen Fällen dient es bei ihnen nur zur Übersetzung von p. od. wr. **do-** in Kompositis. Demnach muß man annehmen, daß das Präfix **da-** wegen seiner geographischen Verbreitung und der vollständigen Übereinstimmung mit dem slav. **do-**, dem Sinne und dem Gebrauch nach, direkt aus dem Slavischen herübergenommen oder, falls es gemeinbaltoslavisch sein sollte, in späterer Zeit dem slav. **do-** syntaktisch sehr stark angeglichen worden ist. Vgl. Brückner Sl. Fw. 161, Leskien Bild. 457, Endzelin Лат. пр. I 72, II 42, Le. Gr. § 521, Osten-Sacken IF. XXXIII 202, Trautmann Wb. 42, Hermann LiSt. 21.

dabudavóti ‚ausbauen, fertig bauen, vollenden': aſzjen teypag bucia d a b u d a w o t a iſz jos Chyl. 1. Mos. XXX 3 — < p. d o b u d o w a ć.

dabóti(s) ‚sehen, schauen, betrachten, (be)merken, hinblicken; erwägen, beurteilen, entscheiden; hüten': Potam ßmogau d a b o k Maž. 156_{17}; ſturmo... ne d a b o i e s (darüber: ſuprant) nieks BrB. Sirach XVI 19; D a b o k e s *darbų* Diewo (aR.: Weiſdek) Ps. VII 13(14); d a b ó k i t e ś to (‚dojrzycie tego') DP. 16_{33}; iie... to ne d a b ó i o ś (‚nie baczyli') l. c. 40_{52}; ko reike d a b o t i e s? (‚Quae consideranda?') MT. 32_4; d a b o i u o ſ i (‚poglądam') SzDi. 266b; d a b o i u ſ i (‚rozsądzam') l c. 326a; d a b o t i s (‚uważyć') PK. I 176_6; d a b o t i, d a b b o t i Lex. 7, 147, 157. — Eher wegen der schwierigen Aussprache mit Einschub des **a** oder im Anschluß an Verba mit dem Präfix **da-** aus d b o t i oder direkt aus p. d b a ć ‚(worauf) achten' umgestaltet, als mit Būga РФВ. LXV 307, Fraenkel AfslPh. XXXIX 73 einheimisch. Vgl. Leskien Bild. 457, Brückner AfslPh. VI 27, KZ. XLVI 227, Pogodin Сл. 208 f., Osten-Sacken IF. XXX 206, Endzelin MLV. I 428.

dachadas, dakãdas ‚Einkommen, Einnahme, Lohn, ‚Gebühr; gute Ernte': del ſawa d a c h a d u Maž. 51_{11}; be d a c h a d u ſawa tikruiu (praeter

[1]) Vgl. „**Da** significat perfectionem ejus rei, qvam nomé seu verbum intendit, ut d a k e p ę s perfectè a//atus, wol ausgebraten' Gr. Litv. 172.

legitima stipendia') MT. 218_{11}; dȧháday Post. III $32b_{21}$; ſurrynkſit dačhadą źiamės (‚urodzȧj') Chyl. 3. Mos. XXIII 39; dakadas Lex. 78, Qu.[1] 207 — < wr. дохóдъ od. p. dochod.

dakučióti (und **dakùčioti**) ‚lästig werden, belästigen, auslachen': butu... ßaukſmu ſȧwo dakućioiȧs (‚dociskał') Post. 74_{39}; dakucʒojo... ana jamuy Chyl. Richt. XIV 17; dakkuczoti Qu.[1] 57 — < wr. докучáть od. p. dokuczać; vgl. Brückner Sl. Fw. 79.

dalmõnas ‚Diebsack, Schiebsack': dalmonas Lex. 46, 149 — < p. dołman od. wr. долманъ, доломанъ; Лит. Мет. (1511) РИБ. XX 263.

dambras (vgl. dámbra Юшк. Лит. сл. I 290, dam̃bros Jd. 236,5) ‚Brummeisen': dambras Lex. 39 — < wr. *домбра, vgl. ar. домбра (домрá) Preobraženskij Ет. сл. I 190, Brückner Sl. Fw. 79.

dastainas ‚würdig, wert': Tas at pent teiſei daſtainas eſti Maž. 27_{13}; kaplanai... dweiapas cʒiesſtis daſtainy l. c. 28_{9}; tas daſtainei | tatai eſti | wertingai imma Kriſtaus kuna BrP. I 69_{3} — < p. dostojny od. wr.; достойный.

dastainystė ‚Würde, Wert': daſtainiſte garbin Angelu Maž. 326_{15} daſtainiſte Kanc. 52_{1}. — Zu dastainas.

dastõtkas ‚Gefäß, Gerät; Hülle und Fülle': apſijmtų Sidabrinų ir Aukſinų Indų [Daſtotkų] (aR.: rikų) BrB. 2. Mos. XI 2; neſchat Pono daſtotkus Jes. LII 11; padawe... Rikus [daſtotkus] Dan. I 1; daſtotkas (‚Hülle und Fülle') Lex. 101 — < p. dostatek ‚Vorrat, Überfluß, Fülle'. Zur Bedeutungsentwicklung vgl. ar. дъстатъкъ ‚Vermögen, Habe, Gut', wr. стáтокъ ‚Vieh' und p. statek ‚Vermögen; Gefäß, Geschirr'.

davãdas (und **dãvadas**) ‚Beweis; Ordnung; Beschaffenheit': giwas paſſirode per tulus dawadus WE. 72_{11}; mokiek tuos... graʒieys dawadays gierop... prywerſt PK. II 186_{24} dawâdas DP. 119_{41}; dâwadas l. c. 606_{9}; dawadas Lex. 132; dawàdas Qu.[1] 60, 80 — < wr. доводъ Лит. Мет. (1501) XX 573 (zur Betonung vgl. r. довóдъ und дóводъ Даль I[3] 1111) od. p. dowod.

davadenas ‚wichtig, triftig': Daugi dawadenais argumentais (‚multis gravissimis argumentis')... patwirtin MT. $241b_{18}$. — Mit Einschub des **e** aus davadnas umgebildet.

davadnas (vgl. **davadnùs** K. 80) ‚annehmbar, wahrscheinlich; triftig; ordentlich' adv. davadnai(-niai) ‚mit Fleiß, ordentlich': tada nuſidůſtis da-

wadnas prieżaſtis (‚probabilis ratio') MT. 224$_{18}$; tur dawadna prießaſti probabilem causam') uſchginti l. c. 228$_{2}$; dáwádnais páweikłłais gałetu paſirodit Post. III 68b$_{46}$; pilnai... raſchiti (aR.: [dawadnai]) BrB. Luk. 3; dawadney Lex. 134, — < p. dowodny.

daviẽryti ‚vertrauen': daweryti DPr. 136$_{27}$ —< p. dowierzyć dass.

dazvãlyti ‚erlauben, lassen': nedaſwalik (darüber: důk) mums prapulti BrB. Jon. I 14; daʒwaliià o dałåydo Post. 81$_{44}$ — < wr. дозво́лить od. p. dozwolić.

dbóti ‚auf etwas achten': apie tátay nieka nedboiom Post. 8$_{28}$; kurſey dboja and ſzauksma-paukſzczo Chyl. 5. Mos. XVIII 10 — < p. dbać.

debesỹlas ‚Alant': debeſylai Qu.[1] 20. — Wohl nach debesis ‚Wolke' aus wr. девясúлъ (> дзевясúлъ Сб... ..., № 6, 4, dziewiesìł Fed. I 426); vgl. Brückner Sl. Fw. 79, Leskien Bild. 484.

dẽdyna (und niederlit. **dẽdina**) ‚des Vaterbruders Frau': dedina (‚stryjenka') SzDi. 355b; ſu dedyna (‚z żoną stryja') Chyl. 3. Mos. XX 20 — < wr. дя́дина Лит. Мет. (1516) РИБ. XX 317, Добр. 206.

dejos ‚Taten, Geschichten': deioſa ÷ darboſa aptų WP. 24$_{19}$; priwalingoms dæioms prieſchſtatos MT. 211$_{15}$ — < p. dzieje.

deinyčià, -ỹčios (auch **dainyčià, -ỹčios**) ‚Reibtopf': deyniczia Lex. 140 — < wr. дойни́ца Šein Mat. II 675, s. Endzelin ЖМНП. (1910) XXVIII 197; nicht mit Brückner Sl. Fw. 79, Bezzenberger Jagić Festschrift 280, Trautmann Sprachd. 145 aus p. donica.

dėkà, -õs ‚Dank': affierawoia... diekos affieras BrB. 1. Chr. XVI 2; ſawa deka giwen BrP. II 176$_{20}$; dare dekas Diewuy KP. 13$_{17}$; darikime dekás DP. 40$_{63}$; dékas darit turime l. c. 577$_{46}$; dæka jra lemtumas MT. 196$_{20}$: Affera dėkôs atneßa GK. 123$_{30}$ — < wr. дя́ка.

dẽkavoti (und **dėkavóti**) ‚danken': dekavoti Maž. 112$_{7}$; Hanna diekawoia BrB. Tob. VIII 17; Diewui... diekawokem BrP. I 86$_{7}$; dékawot DP. 4$_{36}$; Dêkawokim' l. c. 42$_{26}$; Dêkawoiu tau DK. 54$_{10}$ — <wr. дя́коватъ Лит. Мет. (1538) РИБ. XXX 21 (jetzt дзя́коваць, дзя́каваць).

dėkavõnė ‚Dankbarkeit, Danksagung': Imm' ſu dekawone GK. 3$_{21}$; Taw... důſt nu dekawonę l. c. 147$_{6}$; dekawone Lex. 44 — < wr. дя́кованье.

dėkìngas ‚dankbar': bukite dekingi WEE. 30$_{4}$. — Zu dėkà.

deklaravoti ‚deklarieren, bekannt machen': ką dekłarawódamas Ewangeliſta ſåko DP. 45$_{20}$; Ewangeliſta ś. declarawóia l. c. 45$_{39}$ —< p. deklarować.

dekrẽtas ‚Dekret': didi Poną d e k r e t ú karâlaus... kirſt' DP. 8_9 —< p. d e k r e t.

dekretolai ‚Dekretalien': Ne ʒmoniu ißrâdimuose | ne d e k r e t o - ł u o f e... átſiriámti wiera musu gali KS. 193_{24} —< p. d e k r e t a ł y.

dẽkui ‚Dank, danke': Diewui te ſtow Diekawoghimas [bet d i e k u i Diewui] („Aber Gott sei gedankt') BrB. 2. Korin. II 14; D e k u i taw GK. 307_1. — Zunächst aus wr. д я́ к у й (>д з я́ к у й: д з я к у й тобѣ, моя матка Šein Мат. I 1, 244; D z i a k u j, siastrýca, ja ų̃žó paabiedaų̃ Zb. XVIII 213; д з я к у й Karskij Обз. 91, Бѣл. II 2, 99). Eine Ableitung (Gerullis KZ. LI 153) des d ẽ k u i von *d ẽ k u j u (sl. ďa k u j u) fällt somit dahin. Ebenfalls kann d ẽ k u ostlit., Jd. 183, 12 direkt aus wr. д я́ к у (>д з я́ к у Hoc. 134) entstanden sein; niederlit. d ẽ k u o (dial. d i ẽ k ọ u Slnt.) ist nach v é l - t u o, p a s k u õ (dial. v é l t ọ u, p à s k ọ̃ u) gebildet. Vgl. Bezzenberger GGA. (1885) XXIII 922.

dėkuju, dėkujam ‚ich danke, wir danken': D i e k u j u tau Diewe Maž. 407_8; D e k u i u Taw Pone BrB. Jes. XII 1; D e k u i u taw Diewe BrP. II 361_{10}; d e k u i u taw WP. $228b_{10}$; Taw d e k u j u GK. 154_7; D ė k u j' jums l. c. 97_8 (**-u** ist wegen des Reimes abgeworfen); D i e k u i a m taw BrB. Tob. VIII 17; D e k u i j e m tau Maž. 216_8; D e k u j e m taw GD. 7_8 —< wr. д я к у ю Изв. II 1029, д я к у е м ъ КнМ. 75, Šein Mam. III 1, 343. Später wurden diese Formen durch d ė k a v o j u, d ė k a v o j a m e (nach d ė k a v o t i) ersetzt.

delčius ‚Teiler; Feldmesser': d e l ć i u s SzDi. 50b —< wr. д е л ь - ч и й (: сказали есмо... д е л ь ч и и у господаря єго милости Узяти и тотъ островъ поделити на-полы Лит. Мет. 1517. РИБ. XX 487) od. p. d z i e l - c a, d z i e l c y.

desėtynà, -ỹnos, desėtynas ‚der Zehnte': d e ſ i e t i n a s důmi WEE. 103_6; mokêdamas d e ſ e t i n á s DP. 314_{47}; d e ſ e t în ų̃ ne môka l. c. 314_{50}; D e ſ e t i n ų̃ dawe WP. $228b_{16}$; iſch d e ſ e t y n u Chyl. 3. Mos. XXVII 31 —< wr. д е с я т и́ н а Лит. Мет. (1516) РИБ. XX 371, Ak. XXVI 249.

desẽtkas ‚ein Zehner, eine Rotte von 10 Mann; Dutzend': užſtatyt ant ju... wiriausieys d e ſ e t k u Chyl. 2. Mos. XVIII 21; d e ſ e t k a s moteru 3. Mos. XXVI 26; d e s e t k a s Lex. 51 —< wr. д е с я́ т о к ъ Лит. Мет. (1517) РИБ. XX 446.

desintyna(s) ‚ein Zehner': tris d e ſ i n t i n a s kwieczių miltų BrB. 3. Mos. XIV 10; Wiſsi D e ſ i n t i n a i l. c. XXVII 30; iſch D e ſ i n t i n o Neh. X 38 — <p. d z i e s ę c i n a; s. Bezzenberger BGLS. 79.

***desimtyna, dešimtyna(s)** ‚ein Zehner': D e ſ i m t i n ą BrB. 1. Makk. III 49; eſch taw attadůſiu D e ſ c h i m t j n ą BrB. 1. Mos. XXVIII 22; Wiſsi

Deſintinai [Deſchimtinai] 3. Mos. XXVII 30; ne wiena biłá deßimtîn u ir dônių nemokêtų DP. 84_{32}. — Nach dešimtìs, dešimtas aus desėtyna(s) umgebildet.

desperacija ‚Verzweiflung': Apé ßitą deſperaciią DP. 587_{37} — < p. desperacja.

diacēzija ‚Bistum, Distrikt': diacezya SzDi. 14b —< p. diacezja.

diamentas ‚Diamant': ant Diamento DP. 9_{20}; pardůſt... diamentús l. c. 383_{24} — < p. diament.

dybà, -õs ‚Pranger': dyba Lex. 136, Qu.[1] 289 — < p. dyba; s. Brückner Sl. Fw. 80,

diẽdas ‚Oheim, Onkel, Mutterbruder; Großvater, Greis': ne czedidamas... Sennalių (gestr.; aR.: grosväter, dædų) BrB. 2. Chr. XXXVI 17; [Tiewo Tiews] Dedas (aR.: grosuater Diedas; senalis) Sirach Vorrede; Diedái (aR.: ſtrůius) DK. 26_{16}; diedas (‚dziad, ojców abo macierzyn ojciec, dziadek') SzDi. 49b; diedas Qu.[1] 233 — < wr. дѣдъ; s. Berneker EW. I 191, Būga Изв. XVII 1, 7, KS. 138, Trautmann WE. 47.

dieškà, g. sg. **diẽškos** ‚Backtrog': dießka SzDi. 51a — < wr. дѣжка; s. Brückner Sl. Fw. 80.

dignitorstva ‚Würde, hohe Reichswürde': bewêliio nuteriot wiſsús turtús ir dignitorſtwas DP. 91_{4} — < p. dygnitarstwo.

dijablas ‚Teufel': Diablas ſtoweia MT. $180b_{13}$; ſu Diablu l. c. 365_{2} — < p. djabeł.

dijakas ‚Schreiber': Seraia buwa Diakv (kor. aus -as) BrB. II Sam. VIII 17; ſunus Siſa búwa Diakais 1. Kön. IV 3; mana ließuwis ira plukſna... gero [raſchitoio] (neben: Diako) Ps. XLV 1 — < wr. дьякъ Лит. Мет. (1510) РИБ. XX 39 od. p. djak.

dijakonas ‚Diakon': Diakonai NT. 1. Timoth. III 8 — < p. djakon.

dynia ‚Kürbis, Melone': dinia SzDi. 105a; Atmename and... dyniu Chil. 4. Mos. XI 5 — < p. dynia; s. Brückner Sl. Fw. 80.

disputacija ‚Disputation': tos biłós arba diſputacijós... [ſikłauſiſime DP. 342_{38} — < p. disputacja.

disputavoti ‚disputieren': ilgai buwo beſibarą (aR.: diſputawoię) BrB. ApG. XV 7; Chriſtus ſu Heretikais... diſputawóio DP. 343_{4}; ghie diſputawoie MT. $61b_{15}$ — < p. dysputować.

dỹvas ‚Wunder, Verwunderung': didi diwai BrB. Sirach XLIII 27; didi Diewo diwai ir Stebuklai BrP. II 178_{7}; rodis diwus KP. 122_{18}; Tu dywu dywus padaray GK. 388_{3}; dywas Lex. 193, 214 — < wr. дивo od. дивъ; s. Brückner Sl. Fw. 80.

dỹvytis ‚sich wundern': Maria... nuſiſtebeia ir d i w i a ſ i BrP. I 119$_{4}$; Mes.. tam d i w i j a m e s a ſtebimes WP. 75b$_{1}$; d y w i t i s i Lex. 193 — < wr. д и в и т ь с я.

dỹvinas ‚wunderbar': ſtebuklingas [d i w i n a s] BrB. 2. Tessal. I 10; d y w i n a y GK. 34$_{20}$. — Eher mit Einschub des **i** aus dỹvnas umgestaltet oder direkt von dỹvas mit Suffix -inas gebildet (vgl. a u k s i n a s, s i d a b r i n a s...), als aus ar. д и в ь н ъ entlehnt. Vgl. Bezzenberger BGLS. 68, Būga Изв. XVII 1, 7.

dỹvnas ‚wunderbar': Bernelis eſti d i w n a s Maž. 220$_{3}$; d i w n ą padárey átmainą KP. 128$_{14}$; d i w n u budu WP. 80$_{20}$; d y w n a s Lex. 214 — < wr. д и в н ы й.

do ‚zu': Kas tawi do to Post. III 15$_{32}$; kas mumus do to? WEE 198$_{21}$; kas mums do to? NT. Matt. XXVII 4 — < p. do; vgl. Fortunatov BB. III 65, Endzelin Лат. пр. I 73, Hermann LiSt. 351.

donìs, -iẽs ‚Zins, Steuer, Tribut': parodiket... penigus d o n i e s WEE. 126$_{11}$; liepe... d ó n į mokét DP. 75$_{40}$; d ô n i ų nemokêtų l. c. 84$_{32}$; d o n i s SzDi. 256b; ne ims... d o n i e s PK. II 147$_{12}$; d o n i e s ne mokańćius... padawe KS. 234$_{15}$ — < wr. д а н ь ‚Abgabe' Лит. Мет. (1514) РИБ. XX 71, Šein Мат. II 170; s. Būga РФВ. LXVII 236, Изв. XVII 1, 7, Endzelin MLV. I 447.

drãbnas ‚klein, fein': iß tu ſmulkiu dulkiu | o iß tu d r a b n u ſkiedeliu Post. 253$_{17}$ — < p. d r o b n y.

dragma ‚Drachme': dwilika tûkſtancžių d r a g n i ų (für d r a g m ų verschrieben) nuſiunte ing Hieruſâlem DP. 547$_{22}$ — < ap. d r a g m a.

dragūnas ‚Dragoner': d r a g u n a s Lex. 48. — < p. d r a g u n (dragon).

drakas ‚Drache, Walfisch': kowieſi... ſu Smaku [D r a k u] BrB. Off. XII 7; d r a k o g. sg. PK. I 270$_{12}$ — < wr. *д р о к ъ, vgl. ar. д р о к ъ; s. Vasmer Гр. сл. эт. III 55, Berneker EW. I 220.

draučia, draučius, driaučius ‚Spieß, Lanze': ßibba ragotine bei Sbroius (darüber: D r a u c ž i u s; aR.: lantzen, kopia, d r a u c ž i u s) BrB. Hiob XXXIX 23; Ragotinemis (darüber: D r a u c ž i o m i s) gnefi 2 Makk. V 3; d r a u ćius SzDi. 104b; nebaija... kalawių, d r a u c ž u WP. 73$_{16}$; Regiu d r i a u ćius KN. 25$_{14}$ — < p. d r z e w c e, d r z e w i e c od. wr. д р е в е ц ъ Лит. Мет. (1567) РИБ. XXX 436; vgl. Leskien Bild. 321.

draučininkas ‚Kriegsknecht': du ßimtu d r a u ćinįkû NT. ApG. XXIII 23. — Von d r a u č i a (-čius) gebildet.

draugavóti ‚sich gesellen, mit jdm. Gesellschaft haben': ne d r a u g a w o k ſu macnoiu BrB. Sirach XIII 2; d r a u g a w o t i Lex. 81. — Mit sl. Suffix -a v o t i von d r a ũ g a s ‚Gefährte, Kamerad' gebildet.

drigañtas ‚Hengst': drigants Qu.[1] 252 — < p. drygant ‚Hengst, Roß' (wohl von drygać ‚zucken, zappeln' gebildet); s. Brückner Sl. Fw. 81, Karłowicz SWO. 133, Būga KS. 123.

drobas, drabas ‚Krieger, Kriegsknecht: delei ſawa Drobų [Salnas] BrB. 2. Makk. XV 19; Popießei .. ſu ſawa drobais MT. 257[14]; mete anus tarp Drabų (darüber: karßigių) BrB. 2. Makk. XIV 46 — < p. drab od. wr. драбъ Лит. Мет. (1565) РИБ. XXXIII 241.

dronyčia(-čė) ‚Dachschindel, Schindel': dronycze Qu[1] 115; dronyczios l.c 446 — < p. dranica ‚ein dünnes, gespaltenes Dachbrett'; s. Brückner Sl. Fw. 81.

drukavódinti ‚drucken lassen': drukawodint nepagalim MT. XXI[8]. — Aus drukavóti ‚drucken' < p. drukować weitergebildet.

drùkorius ‚Drucker': drukorius MT. XLIV[23]; drukkorus Qu.[2] 81 — < p. drukarz.

drukornia ‚Buchdruckerei': Drukôrnioy l. sg. KL. 29[14] — < p. drukarnia.

dūchas, dūkas ‚Geist': ſchwents Duchs Maž. 233[12]; tur Duchą ßiniſtes BrB. 1. Sam. XXVIII 7; eſch iem Duchą (darüber: Dwaſę) dūſiu 2. Kön. XIX 7; dukas Lex. 80, Qu.[1] 211 — < wr. духъ od. p. duch.

dūchaunas, dūchavnas ‚geistlich': ne wiſsi gáli bût' duchaunáis DP. 388[41]; duchaunaſis apſipiauſumas WP. 48b[25]; ſu duchawnu budu Maž. 298[8]; pramane duchawnas gieſmes BrB. Sirach XLIV 5; Duchawnas KS. 2[11] — < wr. духóвный od. p. duchowny.

dūchauniškas, dūchavniškas ‚geistlich': wiſſokieme duchauniſchkame prote WEE. 126[23]; ateijmas Duchauniſchkas BrP. I 3[19]; walgimas dwaſiſchkaſis alba duchauniſchkaſis MT. 157[15]; iß Duchawniſcka Sthana WE. 43[10]; Duchawnißkas WP. 58b[26]. — Aus dūchaunas, dūchavnas und lit. Suffix -iškas zusammengesetzt.

dūchavenstva ‚Geistlichkeit': Duchawenſtwá páſkui Duchawénſtwą DP. 460[13–14] — < p. duchowieństwo.

dūdà, -ōs ‚Sackpfeife, Dudelsack': Duda ragine BrB. Ps. (Anhang); ſu dudomis Post. 337[13] — < wr. дудá; s. Brückner Sl. Fw. 81.

dūdkavoti ‚dudeln': negáli ißkięsti | idánt ne užbeginetumbey dudkawodámas ghiemus Post. 361[44] — < p. dudkować.

dúlia ‚Birne': dula SzDi. 67b — < wr. дýля od. p. dula; s. Brückner Sl. Fw. 81.

dūmà, g. sg. **dūmos, dūmas** ‚Gedanke, Trachten, Meinung; Tücke': teapſaugo ſchirdys ir dumas yuſſu WEE. 6[25]; iſchwijdens ponas... dumą

ſchirdies iụ piktą ſancʒią BrB. 1. Mos. VI 5; Gera tatai d u m a 1. Kön. II 38; Paikoio protas [d u m a] grieks ira Spr. XXIV 9; paláus wiſsos d û m o s (‚myśli') DP. 14_{46}; náudinga yra dûma l. c. 547_{24}; iʒġ wiſſós... d û m o s l. c. 344_{36}; — < wr. д у м á (vgl. r. д ý м а) od. p. d u m a.

dūmauti ‚denken': jusjen d u m a w o t pikt prieſz mane Chyl. 1. Mos. L 29. — Zu d ū m à.

dum̃čius ‚Rat, Kommissarius': Radnikai (darüber: D u m c ʒ i u s) BrB. Jes. XIX 11; Kunigai |D u m c ʒ u s| Rotininkai MK. 16_{18}; d u m c z u s Qu.[1] 112 — < wr. д ý м ч и й, д у м е ц ъ ‚Rat' od. p, d u m i e c.

dūmóti ‚denken, gedenken, dichten, trachten, sich vornehmen, meinen, den Willen haben': galetu... d u m o t i WE. 42_{18}; Eſch tawa Weidą regeiau, ko nebucʒiau d u m o i e n s [tikeiens] BrB. 1. Mos. XLVIII 11; Eſch buwau ſaw d u m o i e n s Namus pakurti 1. Chr. XXVIII 2; Ponas d u m o i a (aR.: ketinna) ios nußawinti 1. Sam. II 25; Schirdis mana d u m o i j (aR.: miſlij)... gieſmę Ps. XLV 2; Ließuwis ieſchka (darüber: d u m o i j) iſkados Ps. LIV 4; d û m o i o DP. 7_{30}; d u m o t i Lex. 121; gwoltą mums d u m o j a GK. 366_{18} — < wr. д ý м а т ь od. p. d u m a ć.

dunčikas ‚Däne': D û n c ʒ i k u g. pl. DP. 457_{42} — < p. D u ń c z y k.

duonis ‚Zins': ima muitą arba důnį NT. Matt. XVII 25. — Nach d ú o t i ‚geben' aus d o n ì s umgebildet.

dur̃nas ‚töricht, närrisch, verrückt, schnöde': permaß... tokiụ beproto [d u r n ụ] BrB. 1. Sam. XXI 16 (15); d u r n i e g h i ir paikieghi Ps. XLIX 11; d u r n a Moteriſchke Spr. IX 13; iſchwidau... d u r n ą [paiką] Jaunikaitį Spr. VII 7; prieß d u r n u s... kariaus (‚przeciw szalonych') PK. I 110_{10}; d u r n a s SzDi. 60b, Lex. 174, Qu.[1] 459 — < wr. д у р н ы й od. p. d u r n y; s. Brückner Sl. Fw. 82; nicht mit Endzelin MLV. I 519 direkt aus sl. d u r ь n ъ ‚töricht, unvernünftig'.

durnavóti ‚rasen': ghis po mana akim d u r n a v o t ụ (aR.: rasete ſchellitụſe, paikawotụ) BrB. 1. Sam. XXI 16(15) — < wr. д у р н о в á т ь.

durnystà, (-ỹstė) ‚Wahnsinn, Rasen, Torheit, Narrheit': půliu diel d u r n i ſ t e s mana Maž. 468_{18}; Ponas tawe iſchtiks [paikiſta] padukimu, Akljſta ir d u r n j ſ t a ſchirdies (aR.: wansin blindheit, d u r n i ſ t e; rasen, ſaubimu, kleiogh mu) BrB. 5. Mos. XXVIII 28; ghe d u r n i ſ t ę ir paikiſtę ſtate WP. 10_{24}. — Zu d u r̃ n a s.

dur̃nius ‚Tor, Narr': D u r n i u s (darüber: Paikaſis) BrB Sirach XXI 21; tu d u r n i a u BrP. II 283_{4}; d u r n i u s SzDi. 60b — < wr. д ý р е н ь od. p. d u r e ń.

dūšià, g. sg. **dūšios** ‚Seele, Geist': ane iaut vß duſchas iuſu Maž. 31_3; pagimde Jakubui... ſchſechol ką duſchių BrB. 1, Mos. XLVI 18; kodelei tawa duſche tępa nuſsiſmutija 1. Kön. XXI 5; duśia (‚dusza, duch') SzDi. 48a; ſu dūßiomis DP. 7_{49} — < p. dusza; s. Brückner Sl. Fw 82, Būga Изв. XVII 1, 10, Trautmann KZ. XLIV 223.

***dūšiagūbis, *dūšiahūba** ‚Totschläger, Mörder': Terp duſiągubiu (‚między zbójcy') ćionai máno giwenimas KP. 90_{16}; duſiagubiu ába rąžbáyn'ku (‚mężobójców albo zabijaków') KPS. 18_{24}; ghis ira nußawintojas (darüber: Duſchehuba) BrB. 4. Mos. XXXV 17; Nog to tad... duſchahubu galwas a pradzias Chus... jra gundiras WP. 97_{36}; kurſai... ira duſchahuba l c. 120_{18} — < wr. душегубъ.

dùžas ‚dick': duzas Qu.[1] 121 — < ap. duż (heute duży) ‚groß, stark'; vgl. Brückner Sl. Fw 82.

dužavonė ‚Ringen': Dużawones Diewo dużawau ſu ſeserimi mano Chyl. 1. Mos. XXX 1 — < p. dużowanie.

dužavotis ‚ringen': Diewas dużawojaś ſu jo Chyl. 1. Mos. XXXII 1 — < p. dużować ‚munter, kräftig sein' SJP. I 590.

dužiaĩ ‚ritterlich': kariawa Riceriſchkai (darüber: dußei) [ſtropei] BrB. 1. Makk. VI 31. — Zu dùžas (od. *dužus).

dužỹbė ‚Stärke, Festigkeit': pilnas ißminties ir dużybes KP. 83_2; dużybeią ſáwą neturi nuſ.twirtint Post. III 14_{345}. — Zu dùžas.

dužnas ‚dick, stark': darcſi riebu ir dußnu BrB. Hiob XV 27; Atremk págundinimus dußnoia Neprietelaus KM. 54_6 — < ap. *dużny, vgl. ap. dużniejszy, dużność SJP. I 590.

dvãras ‚Hof, Herrenhof, Edelhof': Dware to karalaus Maž. 200_5; mus ſawóp dwâroṗ priima DP. 24_{25}; mums cia dwáru reykia (‚dobrego imienia nam trzeba') KP. 46_{14}; dwaras Lex. 95 — < wr. дворъ od. p. dwór. Lit. dvãras könnte wegen der Lautentsprechung litauischen Ursprungs sein, aber seiner Bedeutung und Geschichte nach (noch heute bedeutet dvãras in ganz Litauen nur ‚Gut, имение') muß es als sl. Lehnwort angesehen werden. Zugunsten der Entlehnung aus dem Slavischen spricht noch die Tatsache, daß es in den anderen baltischen Sprachen nicht bekannt ist. Vgl. Leskien Bild. 170, Berneker EW. I 241, Endzelin ЖМНП. (1910) III 196, Būga KS. 147, Trautmann Wb. 63, Brückner Słow. 105.

dvarčius (und **dvárčius**) ‚Edelhof; Vorwerk': dwarćius SzDi. 48b, 54a; dwarczius Qu.[2] 477 — < wr. дворецъ Лит. Мет. (1471) РИБ. XXVII 28 od. p. dworzec.

dvaronis (und **dvarionis**) ‚Hofmann, Hofbeamter, Ritter': Ricerus [wienas iſch wiriauſiu dwaroniu] (aR.: D w a r o n i s bajoras) BrB. 2. Kön. VII 2; Wiriauſis D w a r i o n i s 2. Kön. XXV 18; d w a r i ó n i s Jóſephas DP. 425$_{29}$; ʒocni... d w à r i o n i s Post. 2b$_{27}$. — Aus d v a r o n a s (: d w a r ó n a s ‚einer vom Hofgesinde' Ness. 158; suvadino d v a r o n u s Lpm. I 161) bezw. *d v a r i o n a s (vgl. D v a r i o n a s ‚ein Personenname') umgebildet, das seinerseits aus wr. д в о р а н (и н ъ) [vgl. мещане и д в о р а н е Лит. Мет. РИБ. XXVII 409] bezw. д в о р я н (и н ъ) od. ap. d w o r a n (d w o r a n i n, d w o r z a n i n) entlehnt ist.

dvarnumas ‚Neugierde, Vorwitz': d w â r n u m a s DP. 276$_{9}$. — Zu *d v a r n a s aus p. d w o r n y ‚neugierig, interessant; witzig' SJP. I 535.

dvaronkà, -ōnkos ‚Weib, junge Frau': Razumniausics d w a r o n k u Chyl. Richt. V 29 —< p. d w o r z a n k a.

dzbonas ‚Krug, Kanne': Palęk d z b o n ą Chyl. 1. Mos. XXIV 14; turejo d z b o n ą l. c. XXIV 15 —< p. d z b a n.

***džėkas** (bezw. ***dzekas**) Kind': d z i e k a s DPr. 137$_{4}$. —< p. d z i a k.

dzentilas ‚Kleinod, Geschmeide, Stirnband, Stirnblatt': rada... Rankų apgraßinimą (aR.: armgeschmeide, rankų aprankes, d z e n t i l s) BrB. 4. Mos. XXXI 50; důſiu... neßinamus D ʒ e n t i l u s Jes. XLIV 3; auklinais D ʒ e n t i l a i s iſmana ira Hiob. XXVIII 17; dawe... auklįną kaktos d ʒ e n t i l ą l. c. XLII 11. — Es dürfte slavischen Ursprungs sein, aber ein passendes sl. Grundwort dafür zu finden gelang mir nicht. Vgl. Bezzenberger BGLS. 282.

ebrozas ‚Bild, Ebenbild, Vorbild; Götze': iuſų E b r o ſ u s iſchgaiſchinſiu BrB. 3. Mos. XXVI 30; iſchkurenkite... E b r o ſ u s iu Deiwių 5. Mos. XII 3; dawe... E b r o ſ ą [pawaiſdą] (aR.: furbild, paweikſlą) Weßimmo 1. Chr. XXVIII 18; Ligweids [e b r o ſ a s] (gestr.; darüber: Lijgmů; aR.: Ebenbild, Lijgmo) 2. Korin. IV 4; pramane koki e b r o ſ a | ir ta meldeſi BrP. II 100$_{3}$. — Zu ãbrozas.

ebrūsas ‚Schweißtuch': regeia... E b r u ſ ą [ſpietą] BrB. Joh. XX 7; e b r u ſ a... iſchwida BrP. I 400$_{7}$. — Zu abrūsas.

ēdelmonka ‚Edelfrau': e d e l m o n k a Qu.[1] 137. — Mit sl. Suffix -ka von ē d e l m o n a s ‚Edelmann' gebildet.

edva ‚kaum': æ d w a (kor. aus nedwa) rada deſchimti BrB. Hag. II 17; æ d w a buwa dwideſchimtis l. c. II 17. — Zu a d v a.

egipčionis ‚Ägypter': ant E g y p c i a n u BrB. 2. Mos. XV 26; E g y p c z o n i e y Chyl. 1. Mos. XII 12. — Aus p. e g i p c j a n i n (n. pl. e g i p c j a n i e) umgebildet.

egipčionka ‚Ägypterin': E g y p c z o n k a Chyl. 1. Mos. XV 12; E g y p c z o n k o s g. sg. l. c. XXI 9 —< p. e g i p c j a n k a.

ekrūtas ‚Schiff': ekrutai ſtatomi ira BrB. 1. Mos. XLIX 13; ſukullems ira laiwas | waltis | ækruts BrP. I 201_{10}; iß ſkendimmo ékruto MK. 69_{10}; ekrutas Qu.[1] 444. — Zu ãkrūtas.

elefantas ‚Elefant': ſoſtas... iȝ ilćiu ſtraygio aba elefanto padaritas PK. I 184_{25} — < p. elefant.

Elijõšius ‚Elias': Elioßiumi DP. 466_{44} — p. Eljasz.

elmužna ‚Almosen': elmużna SzDi. 74a; darote Ełmuȝnu PK. II 39_{32}. — Zu almužnà, -ùžnos (vgl. ebrozas, ebrūsas, ekrūtas, dial. ekmuõ ‚Stein' neben ãbrozas, abrūsas, ãkrūtas, akmuõ...) aus ap. *ałmużna (= č. almužna) > jałmużna; s. Būga LKŽ. 63.

elmužnykas ‚Almosengeber': Elmuȝniku pramintas PK. II 102_{23}. S. jalmužnykė.

Elžbietà, -iẽtos ‚Elisabeth': Elżbietos g. sg. DK. 19_{13}, KL. 56_{9} —< p. Elżbieta.

Endriẽjus ‚Andreas': Endrieius BrP. I 316_{3}; Endrieiaus g. sg. BrB. Joh. I 44. — Wohl zu Andriẽjus.

erbas ‚Wappen': erbas Lex. 205, Qu.[1] 606. — Aus herbas od. direkt aus p. herb.

evanẽlija ‚Evangelium': Ewánielios g. sg. KP. 24_{8}; Ewánielioy Post. $281b_{39}$; Ewánielia PK. II 209_{32}; baſſas Ewánielios KM. 63_{8} — < p. ewanielia Łoś Gr. I 256.

evanelista ‚Evangelist': Ewanieliſta PK. I 140_{1} —< p. ewanielista.

evangelička ‚die Evangelische, Protestantin': Ewángeliczkos n. pl. DP. 474_{48} —< p. ewangeliczka.

exorcistas ‚Exorzist': exo'rciſtai ȝydißki DP. 119_{43} —< ap. exorcyst (heute egzorcysta).

falešnykas ‚Fälscher, Heuchler': tus fałeßnikus papenešiu mę̣eleis Post. $86b_{14}$ —< p. fałesznik.

falgavoti ‚nachlassen, nachsehen, sich wonach richten': kad paſáului falgawôt' norétumbime DP. 574_{35}; Ciuſtà ćia mums falgáwoià KN. 235_{3} —< p. folgować.

falšerstva ‚Falschheit': Apłêidžiu kítás falßierſtwás Lútherio DP. 142_{48} — < p. fałszerstwo.

falševóti, falšiavóti ‚fälschen': per akis falßewôdami téxtą DP. 142_{46}; paiunkį ira raſchtų ſchwentų falſchawati WP. $98b_{12}$ —< p. fałszować.

falšierius ‚Fälscher': Seargiekis ir draugies tokiu fałßieriu KS. 173_{10} —< p. fałszerz.

falšỹvas ‚falsch': f a l ſ c h i w a dwaſse BrB. 2. Chr. XVIII 21; f a l ſ c h i w i Prarakai BrP. II 311_5; f a l ß i w i é i Prânaßai DP. 20_{39}; Religia... jra f a l ſ c h i w a MT. XXV_{24}; f a l ſ c h i w i bralei WP. $78b_{15}$ — < p. f a ł s z i w y.

falšyvystė ‚Falschheit': be f a l ß y w y ſ t e s GK. 262_9. — Zu f a l š ỹ v a s.

falvarkas ‚Vorwerk': krikßczionimus muitus | kárczemas | f á l w a r k u s... arendawôie DP. 294_1 — < p. f o l w a r k.

familija ‚Familie': wiéną f a m i l i ą aprįnko DP. 590_{11}; senos f a m i l i o s g. sg. PK. I 75_{26} — < p. f a m i l j a.

farbatkos ‚Spitzen': paprowidama f á r b á t k á s Post. III 37_{19} — < ap. f o r b o t k i.

faritavoti ‚fördern, begünstigen': kurie nůdemes f a r i t a w ó i e | ápigina ies DP. 219_7 — < p. f o r y t o w a ć.

***farizeūšas** ‚Pharisäer': F a r i ſ e u ſ c h a s WEE. 102_{24}; Biſkupai Phariſeuſchai BrP. I 40_{17}; P h a r i ſ é ußų g. pl. DP. 21_{28} — < p. f a r y z e u s z.

fartūchas ‚Schürze': f á r t u c h u apiioſtumbey Post. III $37b_{19}$ — < p. f a r t u c h.

febra ‚Fieber': f e b r o s g. sg. (‚febry') DP. 285_{28}; f e b r a arba drugių nůdemes mirßtamos l. c. 358_{16} — < p. f e b r a.

feravoti ‚beschließen, verordnen': gátawas yrá ių paſmerkimas | patiés W. Chriſtaus ǯódǯeis f e r a w ô t a s DP. 205_7; noretu kitą iſákimą f e r á w o t Post. III 50_{14} — < p. f e r o w a ć.

fygà, g. sg. **fỹgos** ‚Feige': ant f i g a s medǯ'a WEE. 4_9; vſchkopa ant medǯia F i g a s l. c. 183_7 — < p. f i g a.

figliavóti ‚Streiche spielen, Possen treiben': ſu tuo welnu teip noreio f i g l i á w o t Post. $108b_{25}$ — < p. f i g l o w a ć.

figliorius ‚Schmeichler': f i g l o r u s Qu.^{2} 365 — < p. f i g l a r z ‚Possenreißer, Spaßmacher, Schwindler'.

figlius ‚Streich, Schabernack, Possen': kitrus f i g l u s Post. $298b_9$ — < p. f i g i e l.

figūravoti ‚figurieren': tai aißkei f i g u r a w o i o paǯinimą DP. 75_{49}; ſu paćiu dayktu f i g u r a w o t u PK. II 127_1 — < p. f i g u r o w a ć.

fijolka ‚Veilchen': rôǯes arba f i ó ł k ų DP. 332_{35}; tas ne f i o ł k u wàykſcǯioia Post. III 63_{19}; f i j o ł k a SzDi. 53b — < ap. f i j a ł k a.

filiõrius ‚Pfeiler': pakrutįſis ios ſtiébai | arba f i l ô r i u s DP. 14_{39} — < p. f i l a r.

filozofas, filozafas ‚Philosoph': Philozophas Post. 302_1; Philozaffay KS. 109_{27} —< p. filozof.

filozofavóti ‚philosophieren': paikai Philoſophawoie MT. 62_9 —<p. filozofować.

flėška ‚Lägel, Flasche': atadęgie... pieno fleſzkką Chyl. Richt. IV 19 —<p. flaszka.

***fnūkas** ‚Neffe': ghis netures... ne wieno waiku wa'ko (darüber: palikonies; aR.: Neffe, nepos, nebczio, fnuko) BrB. Hiob XVIII 19. — Offenbar irrtümlich für vnūkas.

folšius, faĺšius ‚Falschheit, Fälschung': fołſzu ludyjo prieſz broli ſawo Chyl. 4. Mos. XIX 18; móſkłas io be fâlßiaus DP. 365_{32}; nepagiria ia phałtſchaus WP. $222b_{23}$ —<p. fałsz.

forba, farba ‚Farbe': dare... tułu forbu jupą Chyl. 1. Mos. XXXVII 3; tulu forbu g. pl. Richt. V 30; ghis daugia tur farbų (aR.: farb kroſka) BrB. Sirach XLIII 12; graſchomis farbomis iſchraſchita BrP. I 60_{13}; farba SzDi. 143b —<p. farba.

forbavoti, farbavoti ‚färben': iuos forbawoia Post. $237b_{41}$; ąpifârbâwoia l. c. $42b_{10}$; raudoney- farbawotas... odas Chyl. 2. Mos. XXV 5 —<p. farbować.

forma ‚Form, Gestalt, Figur': teym ta forma alba buda mokima WE. 2_{23}; Neweiſdek tu formos io (übergeschrieben: gestalt, aſsabos, paweikſlo) BrB. 1. Sam. XVI 7; forma duoſti kiekwienam dayktuy buyti PK I 99_{26} —<p. forma.

formavoti ‚formieren, bilden': ǯmôgus... formawôieś... iſc'oy mótinos DP. 112_{17}; kunas... ǯivati motinos... ira formawotas PK. I 174_{19} —<p. formować.

formnai ‚künstlich': wis kitrei dariti (aR.: künstlich, mandagei, formnai, raſsumnaj) BrB. 2. Chr. II 13(14). — Zu *formnas aus p. *formny?

forta ‚Pforte': ąngßtá yr' fôrta ir ſeuras kelás DP. 387_8 — ap. forta.

fortelius ‚Vorteil, Nutzen': pakrutiná aną ſáwo forteliu Post. 40_2 —<p. fortel.

fortkelė ‚Tür, Pförtchen': Sudekite annas ing dwi kruwi thies fortkelių warto (aR.: angų) BrB. 2. Kön. X 8; fortkiáłá Post. 265_{32}. — Zu *fortka aus p. fortka.

fortūna ‚Fortuna, Glück': fortuná n. sg. DP. 335_{18}; fortûnos g. sg. l. c. 335_{16}; Stebukłay fortunos PK. I 184_1 —<p. fortuna.

Franciškas, Frančiškas ‚Franz': ǯokane Francißku Post. $249b_{27}$; Franczißką acc. sg. DP. 414_6 —<p. Franciszek.

Francija ‚Frankreich': Francioy DP. 85$_{48}$; Franciós g. sg. l. c. 456$_{2}$ —< p. Francja.

francūzas ‚Franzose': Francúzų g. pl. DP. 457$_{41}$ —< p. Francuz.

fundacija ‚Stiftung': ſenomįſiomis | fundaciómis DP. 443$_{14}$ —< p. fundacja.

fundamentas ‚Fundament, Grund': ſubudavoti ant fundamenta Apaſchtalu WE. 168$_{6}$; Sekmines prâdžią ir fundaméntą tur DP. 34$_{38}$; fundamentas Post. 93$_{34}$; fundamentas SzDi. 67b —< p. fundament.

fundavoti ‚ſtiften, gründen, errichten': Bažnîczą ant' prâdžios... ne dide buwo: kad' ią pradêio | fundawoit DP. 87$_{40}$; anóii kurią W. Chriſtus fundáwóio l. c. 88$_{33}$; iſchganimas... teip jra fundawotas MT. 163$_{315}$; kłoßtorią | teykies ghie mus fundawot Post. 249b$_{9}$ —< p. fundować.

funtas ‚Pfund': apé ßimtą ſwarú arbá fúntų DP. 180$_{3}$; átneße fúntų (= fúntą) įwiniótą ſkêpetoie l. c. 384$_{49}$; funtas SzDi. 56a; ape ßimtą funtu KS. 263$_{32}$ —< p. funt.

furija ‚Wut, Raserei': kąntrumas dažnai... ing furią apgrißta DP. 9$_{15}$; ſu kokiá furiiá | aną ruſtibę... iſpiłs l. c. 9$_{32}$ —< p. furja.

furijotas ‚Rasender': iſg furióto rómumi... padâre DP. 84$_{23}$ —< p. furjat.

Gabrijolas ‚Gabriel': Gabriółas DP. 437$_{41}$: Gabriôłas DK. 19$_{12}$ —< wr Габриялъ Лит. Мет. (1515) РИБ. XX 236.

gacpadà, -ãdos ‚Gasthof': gadzpada sweczems Qu.^{2} 164. — Aus gaspadà umgebildet.

gadyna ‚Zeit, Stunde': Czeſu ghadinas ſcheſtas Maž. 443$_{8}$; Ghadina dewintoije: Ponas Jeſus nůmire l. c. 443$_{15}$; liepei... gerras gadynas... paźinti MK. 93$_{24}$; iſz ſennu Gadynu (‚von alters her') Qu.^{2} 471 —< wr. година ‚Zeit, Zeitlang, Stunde'; s. Brückner Sl. Fw. 83.

gadýnė (und **gadỹnė**) ‚Stunde, Jahr, Zeit': Po maßos potam ghadines... ſakie tarnas Maž. 433$_{13}$; Ape ghadine treczе l. c. 443$_{2}$; Ghadineije ſmertis muſu gelbek mus l. c. 555$_{16}$; Eſch atmenu ſenų czieſų (übergeschrieben: gadinių) BrB. Ps. LXXVII 6; tureſi geras gadines (‚gute Jahre') Spr. III 2; Tadda atwirs geros gadinnes BrP. I 315$_{10}$; turejo anos piktos gadines... ißwengt KS. 240$_{25}$. — Aus gadyna umgestaltet; nicht nach Būga РФВ. LXX 248 einheimisch, da le. gads ‚Jahr', mit welchem er lit. gadýnė zuſammenstellt, als ein sonst im Baltischen nicht bekanntes Kulturwort für entlehnt aus r. годъ anzusehen ist; s. Endzelin MLV. I 582.

gādytis ‚zutreffen, sich ereignen': kada gadios, Debeſiui ant Giwenimo buti BrB. 4. Mos. IX 20; pareitis... krikſchtiti | netiktai iaunus bernelius

Bet kada teip gadjes ir ſena ßmogu BrP. II 49$_3$; Jeigu jau gadituſi iemus turmã... eiti WP. 14$_{25}$ —< wr. годи́тьсл ‚sich ereignen; sich schicken'.

gãdnas, gadnùs ‚wert, würdig; fähig': wiras... gadnus makiti Maž. 29$_{13}$; ghadnas eſti darbinikas algas ſaua l. c. 31$_{12}$; lobi io tikrai per gadnus tarnus iſchdalitu MT. 107b$_{17}$; gadnieghi alba wertieghi (‚digni') l. c. 155b$_{17}$; eſmi gadnas praßudima GD. 61$_9$ —<wr. го́денъ, го́дный od. p. godny.

galileičikas ‚Galiläer': Galileicʒikas WEE. 195$_{21}$; ſu to Galileicʒiku WP. 156$_{32}$ —<p. galilejczyk.

galileiskas ‚galiläisch': Nůſiunte Angela... Ing ßeme Galileiſka Maž. 164$_5$ —< p. galilejski.

garčyčia ‚Senf': Priliginta ira karaliſte dungaus gruduy garcićios (‚ziarnu gorczycznemu') PK. I 296$_5$; kàip grudą garcžićios Post. 82$_1$ —<p. gorczyca.

garstýčia, garstýčios ‚Senf': garſtycʒiu grudui BrB. Matt. XIII 31; turreſit wiera ik grudu Garſticzʒiu BrP. I 285$_{14}$; ape Gruda Gárſticžios DP. 86$_{32}$; garſtîcžios g. sg. l. c. 86$_{36}$; garſticʒiá n. sg. l. c. 90$_{17}$; garſtyćios gruds GK. 199$_{10}$. — Aus garčyčia umgebildet; der Übergang **-čy-** *in* **-sty-** ist wohl als Dissimilation zu betrachten. Vgl. Bezzenberger KZ. XLII 370.

garsvýčia ‚Senf': garſwićia SzDi. 63b. — Aus garčyčia od. garstýčia umgestaltet; **v** nach **t** aus garšvà ‚Giersch'?

garškas ‚bitter': garskas (für garszkas geschrieben) DPr. 137$_{14}$ —< p. gorżki

gaspadà, -ãdos ‚Wohnung; Herberge, Wirtshaus': ateyſiu galiausioń gaspadoń Ghyl. 2. Kön. XIX 23; gaspada Lex. 95, 212 — < wr. госпóда od. p. gospoda.

gaspadinė ‚Wirtin': praſzys... nog gaſpadynes Chyl. 2. Mos. III 32; gaspadine Lex. 212—< wr. господы́ня; s. Brückner Sl. Fw. 83.

gaspadõrius ‚Wirt': ape gaſpadoru Chyl. 2. Mos. XXI 1; gaspadorus Lex. 218; gaſpadorius KS. 288$_{28}$ —<wr. господа́рь; s. Brückner Sl. Fw. 83.

gaspadorỹstė ‚Wirtschaft': tures deſetynas wiſoſe mieſtoſe gaſpadorystes Chyl. Neh. X 37. — Zu gaspadõrius.

gãtavas ‚fertig, bereit; freiwillig, willig; rüstig': Gataw eſt io ſchirdis tiketi Maž. 460$_{12}$; buk gatawas BrB. 2. Mos. XXXV 2; Tadda buwa kunigaikſchtei... gatawi (darüber: rodas; aR.: freiwillig, noringi, gatawi)

1. Chr. XXIX 6; panoriıgi [g a t a w i] (aR.: willig rodas) 2. Korin. VIII 3; Chriſtus... g á t a w a s yra wiſús apßwiêſt DP. 45_{49}; g â t a w i n. pl. l. c. 81_{43}; g a t a w a s Qu.² 344. — Wegen der Betonung wohl zunächst aus ap. g o t o w Łoś Gr. III 12; vgl ù b a g a s.

gatavysta, (-ystė) ‚Bereitschaft': iß tos... g á t á w i ſ t o s Post. III 76_{10}; rupintis ápe tą g á t á w i ſ t ę l. c. 73_{24}. — Zu g ă t a v a s.

gatãvyti ‚bereiten, fertigmachen': Eimi iumus wietas g a t a w i t i WEE. 151_{6}; tu g á t á w i i ſtálą mâna KP. 51_{6}; G a t a w i k i t e kieliu PK. I 122_{12} — < wr. г о т о́ в и т ь od. p. g o t o w i ć.

gavėnia (und **gavėnià, -ėnios** bezw. **-ẽnios**) ‚Fasten, die großen Fasten, Fastenzeit': páſnikawo tą g a w ê n i ą didę DP. 108_{42}; Saugoiimas g a w ê - n i o s | arba álkinimo (‚postu') l. c. 111_{40}; Saugok pásnikus G a w e n i o s KL. 72_{4}; páſtnikaukime... per g a w e n ę KS. 55_{7}; g a w e n e s Lex. 68 — < wr. г о в ѣ н и е.

gavėti ‚fasten': daug pâſnikawo | ir g a w ê i o DP. 20_{38}; g a w e t i Lex. 68 — < wr. г о в ѣ т ь; **-ė-** statt **-ie-** nach den anderen Verben auf **-ėti.** Vgl Būga Изв. XVII 1, 8f., 11, Berneker EW. I 339, Endzelin MLV. I 614.

geradėja ‚Wohltäter': g e r a d ê i o s g. sg. DP. 181_{11}; g i e r a d e i a SzDi. 40b. — Zwitterbildung aus p. d o b r o d z i e j od. wr. добродѣй und lit. gẽras ‚gut'; wobei auch lit. dė́ti ‚legen' herangezogen wurde. Vgl. Brückner Sl. Fw. 162, Leskien Bild. 309, Berneker EW. I 193, Sommer Balt. 21, Fraenkel KZ. LI 254.

geravalnas, adv. **geravalnai** ‚freiwillig, gutwillig': ſchyrdis ira g i e r a w a l n a Chyl. 2. Mos. XXXV 5; g i e r a w a l n a i, iſch ſawa gieras walias WP. 91_{18}; ſawe g i à r a w a l n a y ißdáwey KM. 14_{24}. — Hybrid aus p. d o b r o w o l n y, d o b r o w o l n i e und lit. gẽras ‚gut'.

germkas ‚Waffenträger': umai atwadinna iaunikaiti, kuris io ſcharwą neſche (aR.: Waffentreger Skidneſchijs G e r m k a s) BrB. Richt. IX 54 —< p. g i e r m e k.

giglavoti ‚fuchsschwänzen': g i g l a w o t i Qu.² 147 — ?

gledyti ‚glattmachen' DPr. 137_{9} —< p. g ł a d z i ć.

glosas ‚Stimme' DPr. 137_{10} —< p. g ł o s.

glosnus ‚laut' DPr. 137_{11} —< p. g ł o s n y.

glotkas ‚glatt': rinka ſau penkis nu[ap]diluſius (aR.: g l o t k u s) akmenis BrB. 1. Sam. XVII 40; glitus kelis (aR.: glat, g l o t k a s) Jer. XXIII 12; Burna iụ ſlideſnia (aR.: glatter g l o t k e ſ n i) ira nei ſwieſtas Ps. LV 22 — < wr. г л а д к и й od. p. g ł a d k i.

glozavoti ‚Striche oder Linien ziehen, zeichnen': g l o z a w o i o duris bromos Chyl. 1. Sam. XXI 13 —< p. g ł a z o w a ć.

glũpas ‚dumm; Narr, Bengel': glupas Lex. 49, 127, 174, Qu.[1] 78 — < wr. глупъ, глупый; s. Brückner Sl. Fw. 84.

glũpastis ‚Dummheit': glupastis DPr. 137_{12} — < wr. глупость od. p. głupość.

***gnygos** ‚Buch': Gnigoſų BrB. 2. Chr. XXXIV 30. — Offenbar falsch für knỹgos geschrieben.

gniũsas ‚Ungeziefer, Erdfliege': gniusas Lex. 198; gnuſai Qu.[1] 159 — < wr. гнюсъ (: не было... гàду; небыло ни ѣкаго гнюсу Сборн. 85, № 1, 63; камары́, мѡшки... авады й уселя́ки гнюсъ ib. 66).

góčios (-ės), gačios (-ės) ‚Niederkleider, Niederwat': padarik iemus drobinas Goczias (aR.: Niderkleid) BrB. 2. Mos. XXVIII 42; padare... Goczias l.c. XXXIX 28; tur... marſchkonas Goczes Ezech. XLIV 18; apwilka ghi gaczemis (aR.: Niderwad gaczos) Sirach XLV 10 — < p. gacie; s. Brückner Sl. Fw. 84, Mikkola Ber. 108, Berneker EW. I 297.

godlyvas ‚Geizhals': godliwas Qu.[1] 211. — Mit sl. Suffix -lyvas von gõdas ‚Geiz, Habsucht' od. godùs ‚habgierig, geizig' gebildet.

gõjus ‚Hain, Höhe': ių Goius pakirſkite BrB. 5. Mos. VII 5; tarnawa.. Goiams (aR.: haynen alkas) Richt. III 7; Szmones... papratę ira affierawoti ant kalno [aukſchtumoie] (aR.: Goiaus) 1. Sam. IX 12; goius SzDi. 58b — < wr. гай od. p. gaj; s. Brückner Sl. Fw. 84.

Golijõšius ‚Goliath': Golioßius Post. 25_{25} — < p. Goljasz.

golka, galka ‚Knauf, Zinne': padare dwi Boßi (aR.: dwi agůni, golki) BrB. 1. Kön. VII 16; Du piloru, ir gołkas Chyl. 2. Chr. IV 12; galka DPr. 137_8 — < wr. галка od. p. gałka.

gõnčius ‚Läufer': Mana dienas graiteĩnes buwa nei [Gonczius] (aR.: Sawadniks) BrB. Hiob IX 25 — < wr. гонéцъ od. p. goniec, gończy.

gõnkas ‚Eßlaube, Gang, Umgang, Mittelgang': nuwede ios po Paſchures (aR.: Esselaub kaladnjko . gonkona) BrB. 1. Sam. IX 22; pabudawoia Gonką (aR.: vmbgang) 1. Kön. VI 5; Szemiauſis Gankas l.c. VI 6; Iſchejo tada... gonkań Chyl. Richt. III 23 — < p. ganek; bei Bretke kann gonkas ‚Gang' auch direkt aus dem Deutschen entlehnt sein.

gordyti ‚verachten': łoſka jo ne gordidamás KS. 224_9; Panna... gordyja tawimi Chyl. 2. Kön. XIX 21 — < p. gardzić.

gotka ‚Niederwat': tur... drobiu Gotkas (kor. aus Votkas) ant ſawa kuna tureti BrB. 3. Mos. XVI 4 — < p. gatka.

grãbas, grobas ‚Grab; Sarg': Chriſtus... keles iſchgi graba Maž. 91_{21}; Kas atris akmeni nůg duru graba WEE. 56_9; tapa pakaĩtas ſawo Tiewo... kapůją [Grabas] BrB. Richt. VIII 32; pakaſkite manne tame grabe [toie

dûbeie] 1. Kön. XIII 31; grâbai atſiwêre DP. 179$_3$; grabas (‚truna') SzDi. 373a; grobas DPr. 137$_{16}$ — < wr. гробъ od. p. grob; vgl. Trautmann GGA. (1911) 255, Būga Изв. XVII 1, 31, KS. 168 ff., Schrader RL. II^2 281.

grabnỹčios ‚Mariä Reinigung, Lichtmesse': Dienoj' Grabnyćiu | alba apczyſtijimo Maryos Koll. 2$_7$; Dienoj' Grabnyczu GK. 6$_5$. grabniczios Lex. 117 — < p. grobnicy SJP. I 911, SGP. II 125, 128; schwerlich nach Brückner Sl. Fw. 84 aus p. gromnica.

grãmyti ‚schlagen, niederschlagen': kuſs grâmis | o nâykis ânus kâralus Post. 347$_{32}$ — < p. gromić.

gramnỹčios ‚Mariä Reinigung, Lichtmesse': ik Gramniczu Maž 149$_4$; tatai nuſſidawe | diena Gramniczìu BrP. I 116$_4$; degina ßwakes gramniczias WP. 75$_{17}$; Ant dienos Gramniczìu | arba Apczìſtiiimo Mergos Marios DP. 426$_{27}$ — < p. gromnicy SJP. I 911.

grãšis ‚Groschen': paradiketiem graſchin (aR.: Denarius groschen) BrB. Luk. XX 24; atradau graſchi BrP. II 218$_{13}$; grâßis aukſinas DP. 561$_{51}$; graśis PK. I 323$_{16}$ — < wr. грошь Лит. Мет. (1520) РИБ. XX 1453 od. p. grosz.

grazba ‚Drohung': gràžboy łaikà mokitin'us ſâwo Post. 71b$_{37}$; butu grazboy ir rupeſtiià l. c. 188$_{26}$ — < p. groźba.

gražylas ‚Schmuck, Schminke': gražiłas (‚piekrzydło') SzDi. 247b. — Mit sl. Suffix -ylas von gražùs ‚schön' gebildet.

grėbėžius (bezw. **grebėžius**) ‚Pfand, das für eine Schuld genommen ist': grebèzus Qu.^{1} 383 — < wr. грабежъ (: тую дань и грабежи... казал поотдавати [1514] Лит. Мет. РИБ. XX 71) bezw. грябежъ.

Grecija ‚Griechenland': kas' pirm' dêios Greciója DP. 412$_3$ — < p Grecja.

grečnas ‚stattlich, gut, wacker': gretßnas Lex. 164; greſznas grecznas Qu.^{1} 54, 503, Qu.^{2} 479 — < p. grzeczny.

grėda ‚Hühnerhof': greda SzDi. 124b — < wr. грядá ‚Reihe; Stange, Hühnerstange'.

grekas, grakas ‚Grieche': Grêkai DP. 414$_{47}$; Grekų Dáktaras l. c. 540$_{27}$; tarp Greká KN. 231$_{11}$; grakas SzDi. 65b — < p. grek; s. Brückner Sl. Fw. 85.

grỹbas ‚Pilz': gribas SzDi. 69a, Lex. 135 — < wr. грибъ; s. Brückner Sl. Fw. 85, Trautmann GGA. (1911) 255, Berneker EW. I 352, Būga Изв. XVII 1, 31, Endzelin MLV. I 656.

griechas, griėkas ‚Sünde, Mißtat': Uʒmirßk griechus KN. 23$_{24}$; Teykìs mums griechus átłayſti l. c. 123$_{19}$; Tikiu greku atleidima Maž. 22$_{10}$;

buk malonus mana... griekui [nuſsideghimui] BrB. Ps. XXV 11; nůdeme (arba griekas) DP. 393$_{21}$; nůdʒiás arbá griékus iʃpaʒindawo l. c. 443$_{48}$; prieß griekus PK. I 180$_{24}$; Tawę tulimais ſawo griekais... buwome paʒeidę MK. 35$_{1}$ —< wr. грѣхъ od. p. grzech.

griekáuti (vgl. pr. grīkaut) ‚beichten': ghriekautieſi WE. 24$_{16}$; eſmi ſavo griekus... iśpaaʒinnęs, paſkui ir tawam tarnui griekawęs MK. 149$_{10}$. — Zu griẽkas.

griekìngas ‚sündig': weiſd and Griekingos karaliſtes BrB. Am. IX 8; griekingas ßmogus BrP. I 65$_{15}$. — Zu griẽkas.

griekiniñkas (vgl. pr. grīkenix) ‚Sünder': wargai paſek Griekinikus BrB. Spr. XIII 21; griekininkus tur... korawoti MK. 35$_{7}$. — Zu griẽkas; vgl. Trautmann Sprachd. 343.

grienka ‚geröstetes Brot': grienkà Post. 270b$_{18}$ —< wr. грѣнка ‚geröstetes Brot, Zwieback'.

griešinykas ‚Sünder': grieſchinikai BrB. Luk. XV 1; ſu grieſchinikais Ps. XXVI 9. — Aus griẽšnykas umgebildet.

griẽšyti ‚sündigen': daug grieſchijem WE. 20$_{4}$; tawe grießiianti atatrãukt nůg pikto norėio DP. 9$_{10}$ —< wr. грѣшить.

griẽšnas ‚sündig; Sünder': ghrieſchnas ßmogus WE. 26$_{6}$; Grieſchnaſis paniekin ſawo artimą BrB. Spr. XIV 21; nůdʒioti arbá griéßni DP. 452$_{37}$; grießnas Lex. 170 —< wr. грѣшный й.

griešningas ‚sündig': grebe ghis ſawa grieſchningomis rankomis BrB. 2. Makk. V 16; iſch grieſchningos Seklos Rehsa Ps. LI 6; ʒmogus... grieśningas GK. 50$_{17}$; grießningas Lex. 170. — Aus griẽšnas und lit. Suffix -ingas zusammengesetzt.

griẽšnykas ‚Sünder': grieſchnikai Maž. 539$_{17}$; nebutu grieſchniku BrP. I 211$_{16}$; ſutrintų... grîeßnikus DP. 14$_{15}$; greßnikas WP. 154$_{26}$ —<wr. грѣшникъ.

grìkai (und **grikaĩ**) ‚Spelt, Buchweizen, Heidekorn': ſæia... Saros (darüber: Grikkus; aR.: Spelt, kamanes) BrB. Jes. XXVIII 25; grikkkai Lex. 40, Qu.[1] 105, 249 —< p. gryka; s. Brückner Sl. Fw. 85, Berneker EW. I 360, Vasmer Гр.-сл. эт. III 50, Endzelin MLV. I 655.

grinyčia ‚Rauchkammer': grinićia SzDi. 79b —< wr. *гридница (= ar. гридьница ‚Gesindestube', klr. грыдныця ‚Zimmer' Preobraženskij I Эт. сл. 159); vgl. Brückner Sl. Fw. 85, Berneker EW. I 349.

grinka ‚geröstetes Brot': keptas kepals (aR.: geröstet, kaitinta dũna. Grinka) BrB. 1. Kön. XIX 6. — Zu grienka; wegen **-i-** statt **-ie-** vgl. Bezzenberger BGLS. 54.

grivina ‚ein bestimmtes Geldstück, Mark': po tris g r i w i n a s gawome Gr. Litv. 75_5; g r i w i n a Lex. 120, Qu.[1] 338. — Eher mit Einschub des i (bezw. **e**, z. B. g r i v e n a ‚Zehnkopekenstük' Юшк. лит. сл. I 473) nach **v** zur Erleichterung der Aussprache aus wr. г р и в н а umgebildet, als aus ar. г р и в ь н а direkt entlehnt; vgl. Brückner Sl. Fw. 49, 85, Bezzenberger BGLS. 68, Būga Изв. XVII 1, 12.

grivna ‚Mark': g r i w n á DP. 339_{29}; dáwe.., dẽßimtį iłgųių arba g r i w n ų l. c. 382_{20} —< wr. г р и в н а.

grõmata ‚Brief, Sendbrief, Schreiben': Wernai mokin per g r o m a t a s Maž. 335_3; Imk tawa g r o m a t a BrP. II 319_{15}; Pówilas... râße g r ô m a t a s DP. 18_{33}; grómatoſe arba łákßtûſe l. c. 225_9; g r o m a t a SzDi. 133b; g r o m a t a Lex. 39, 158, Qu.[1] 463 —< wr. г р а м о т а.

gronyčià, -ỹčios, gronỹčė ‚Grenze': per ſawo G r o n i c ʒ e s [Arraikius] (aR.: Rubeßius) BrB. 4. Mos. XX 21; Ponas... g r o n i c ʒ e s (darüber: Rubeßius) naſchlių patwirtins Spr. XV 25; doti buwo mieſtey g r o n i c z o s ju Chyl. 1. Chr. VI 66 —< wr. г р а н и ц а od. p. g r a n i c a.

grùcė, grùčė ‚Grütze, Brei': g r u c e SzDi. 67a; g r u c z e Lex. 39 —< p. g r u c a.

grùčkai ‚Rapünzchen (Rüben)': g r u c z k a i Qu.[1] 404. —< p. g r u s z k i ‚eine Gattung von Kartoffeln' Linde II 157, SJP. II 135.

gruñtas ‚Grund, Fundament, Boden; Schutt': idant... gerai ir iſch g r u n t a paßinti mokintuſi Maž. 116_5; newiena pamata alba g r u n t a.., netur WE. 43_2: ßemes g r u n t ą [pamatą] padeia BrB. 1. Sam. II 8; patis anſai miéſtas... ik' g r ûn t u i | ſukûłe DP. 311_9; fundamentas ÷ g r u n t a s WP. 123_{28}; g r u n t a s łoſkos KN. 133_{11}; g r u n t a y s pamußu aſłu (‚gruzem nabijam') SzDi. 67b —< p. g r u n t; s. Brückner Sl. Fw. 86.

gruntaũnas ‚gründlich': Per kuriůs g r u n t a u n u s ludijmus... AM. 15_{13} —< p. g r u n t o w n y.

gruntavnai ‚gründlich': ghis gerai ir g r u n t a w n a i mokintuſi Maž 128_{10}; waikelis teip g r u n t a w n a i mokitas buwa BrP. I 158_{23}; giáray | ir g r u n t a w n a i KPS. 55_{19}. — Zu *g r u n t a v n a s, g r u n t a ũ n a s.

gruntavóti ‚gründen': Wieroy táwo mus g r u n t á w o k KN. 133_{13} —< p. g r u n t o w a ć.

grūšià, g. sg. **grūšios, grūšė** ‚Birnbaum; Birne': wêliieme turét' óbelis | g r û ß i a s | ir kitus mẽdʒius DP. 558_{40}; g r u ś i a dulia (‚gruszka drzewo') SzDi. 67b; g r u ſ i o s (‚muszkatelki, gruszki') l. c. 158b; g r u ſ z e Qu.[1] 83 —< p. g r u s z a; s. Brückner Sl. Fw. 86.

gubernatoras ‚Herrscher, Statthalter': budamas... wireſniu g u b e r n a t o r u wiſu redimu dangaus ir ʒiámes Post. 90_{30} —< p. g u b e r n a t o r.

gū̃byti ‚quälen': g u b i t i Qu.[1] 400 —< p. g u b i ć ‚verlieren, vernichten, verderben'; vgl. Bezzenberger KZ. L 139, Brückner Sl. Fw. 86.

gudriñčius ‚Klügling' g u d r i n c z i u s Qu.[1] 301. — Mit sl. Suffix -i n č i u s von g u d r ù s ‚klug' gebildet; vgl. m i s l i ñ č i u s.

guinyti ‚schimpfen, verachten': g u y n y t i DPr. 137$_8$. — Es ist wohl eine Umbildung nach g u i n y t i ‚treiben' (: g u i n i t DPr. 137$_{14}$), gùiti, g u i n i ó t i (s. ku ĩ n a s) u. a. aus g o n y t i (: g o n i t i ‚beschimpfen' Geitler Lit. Stud. 84, g õ n y t i ‚verunstalten, entstellen, verderben' Юшк. Лит. сл. I 456; g ó n y t i ‚beschmutzen, besudeln' Kvėdarna, Mosėdis); g o n y t selbst ist aus wr. г á н и т ь (> г á н и ц ь) ‚schmähen' entlehnt. Vgl. Bezzenberger KZ. XLIV 311, L 139, Endzelin MLV. I 618.

gūnià, g. sg. **gūnios**, ***gūnis** ‚Pferdedecke, Teppich': iſchklok kaurus (aR.: g u n i u s) BrB. Jes. LIX 2; patalą... pakloiau margais dekieis (darüber: kaurais g u n n e i s; aR.: tepich G u n i a. Kauras) Spr. VII 16; g u n e ł e SzDi. 69b; g u n i a l. c. 96a —< wr. г ý н я od. p. g u n i a.

gùzas ‚Beule': g u ś s a s Lex. 32; g u ſ ſ a s Qu.[1] 87 —< wr. г у з ъ od. p. g u z; s. Brückner Sl. Fw. 86.

gùzikas ‚Knopf': g u ſ i k a s Qu.[1] 302 —< wr. г ý з и к ъ od. p. g u z i k.

gvaltaũnas, gvaltovnas ‚gewaltsam': galime... nuſsilenkti rąkų g w a l t a u n ų WP. 123b$_{29}$; g w a ł t o w n a s nułupimas Post. 10b$_8$ —< p. g w a ł t o w n y.

gvaltavnai ‚gewaltsam'; ghi g w a l t a w n a i nor ußmußti BrP. I 322$_{14}$; g w a l t a w n a i a ſilingai WP. 211b$_1$. — Zu p. g w a ł t o w n y; vgl. g v a l t a ũ n a s.

gvazdikas ‚Nelke, Nägelein': ſu... g w a z d i k a angu kitu ßaliu wainiku WP. 95$_{27}$; g w a z d i k a i Lex. 111, Qu.[1] 308 —< wr. г в о з д и к ъ Лит. Мет. (1498) РИБ. XXVII 703 od. p. g w o ź d z i k.

gvintavótas ‚gezogen, gewunden': g w i n t a w o t a (puczka) Qu.[1] 105.— Zu g v i n t a v ó t i ‚ziehen, mit Gewinden versehen' Sub. aus p. g w i n t o w a ć.

gvõltas ‚Gewalt, Frevel': tu mane gelbi nog piktenibes [iſch g w a l t o] (aR.: freue) BrB. 2. Sam. XXII 3; ſtumdo... pawarguſi g w o l t u Rehsa Ps. X 10; tũ dideſni g w o l t ą dũßei táwai padariſsi DP. 37$_{19}$; ateme g w o ł t u Chyl. 1. Mos. XXI 25 —< p. g w a ł t.

gvoltaunykas, gvoltavnykas ‚Gewalttäter': korotu g w o l t a u n i k u s Deſchimties prieſakimu MT. 213b$_{19}$; g w o ł t a w n i k a s Post. 375$_{20}$; g w o ł t á u n į k a s NT. 1. Timoth. I 13 —< p. g w a ł t o w n i k.

gvoltavóti ‚gewaltsam behandeln, mißhandeln, Gewalt antun': g w o ł t a w ó i e m e Teſtaméntą DP. 142$_{13}$: iſtatimay... eſti g w o ł t a w o i a m i KP. 191$_{14}$; g w o l t a w o i e wießliba giwenima MT. 53b$_9$ —< p. g w a ł t o w a ć.

gvõltyti ‚gewalttätig handeln, mißhandeln': ghe... lauβa a g w a l t i j a ir perβengia ÷ greβia preĩch Zakanų WP. 59_{11} —< p. g w a ł c i ć.

hačiaigi ‚obwohl, obgleich': h a cʒ e i g i augibe ſunaus... melſtunſi... tai nieko negelbes WP. $10b_{8}$. S. c h a č i a i.

haftavojimas ‚Sticken, Heften': iʒſuwimas | arba h a f t a w ó i i m a s DP. 332_{32}. — Zu h a f t a v o t i.

haftavonė ‚Sticken, Heften': Prigatawiau... iždabinimo akmenu ir h a f t a w o n e s Chyl. 1. Chr. XXIX 2 —< p. h a f t o w a n i e.

haftavoti ‚sticken, heften': h a f t a w o t u darbu Chyl. 2. Mos. XXVI 36 —< p. h a f t o w a ć.

haftorius ‚Sticker': darytu wiſoki darbą... h a f t o r i a u s Chyl. 2. Mos. XXXV 31; h a f t o r u s l. c. XXXVIII 23 —< p. h a f t a r z.

hadyna ‚Stunde': h a d i n a ſmerties WE. 21_{6}; mana h a d i n a dabar neateia BrP. I 172_{4}; per iʒtiſsas tris h a d i n á s arbá wálandas DP. 180_{28}; ateis h a d i n a MT. 241_{13}; h à d i n à Post. $8b_{16}$. S. a d y n à.

hadynykas ‚Zeiger, Uhr'; ſcheĩchůlis eija... ant H a d i n j k a (‚am Zeiger') BrB. 2. Kön. XX 11; ant Siegoraus (aR.: H a d i n j k o) Jes XXXVIII 8; h a d i n i k s | alba ſiegarus BrP. I 233_{1}; ſzeĩzelis... nuſiſayde, pedoſe h a d y n i k a- ſaułes Chyl. 2. Kön. XX 11. S. a d ỹ n y k a s.

hadnas ‚würdig, tüchtig; geschickt': butų... pratingas, h a d n a s wiſsam darbui BrB. 2. Mos. XXXV 31; ne eĩmi wertas [h a d n a s] Mark. I 7; mus h a d n a i s padare Korin. I 12; ne eĩmi h a d n i tawes KP. 22_{3}; h a d n eĩ n i s uʒ n e h a d n ę ſ n i práβit gáli Post. 8_{24}. S. a d n a s.

hadnastis ‚Würdigkeit, Wert': Ape ſprowas io ir h à d n a ſ t i s KP. 132_{14}; paʒinę h á d n á ſ t i muſu draugiſtes l. c. 217_{24} —< wr. г ó д н о с т ь od. p. g o d n o ś ć.

hadnystė ‚Würdigkeit, Wert': h á d n i ſ t ę draugiſtes... vʒlecáwoia KPS. 27_{22}; h a d n i ſ t e s ſawa laukdami WP. 131_{35}. — Zu h a d n a s.

haldas ‚Geschenk': Dowanas neĩche (aR.: [atneĩche h a l d ą]) BrB. 1. Chr. XVIII 2 —< p. h o ł d.

haldavoti ‚huldigen': tureio h à ł d a w o t iàm Post. $3b_{19}$ —< p. h o ł d o w a ć.

hambavoti ‚schmähen': dukte... biaurei buwa loioiama (gestr.; darüber: ambijma; aR.: h a m b a w o t a, kor. in -b o w o t a) BrB. Tob. III 7 —< p. *h a ń b o w a ć; s. Būga LKŽ. 72.

hambyti ‚schmähen, verhöhnen': H a m b i a ghi teipaieg ir Sʒelnerei BrP. I 390_{8}; h a m b i j a a gied.na ſudų welina WP. 171_{35} —< wr. г á м б и т ь od. p. h a ń b i ć.

handliavoti ‚handeln': ieis prakáutų | arba h a n d l a w ô t ų DP. 382_{43}; h a n d l a w o k i t Chyl. 1. Mos. XXXIV 10 —< p. h a n d l o w a ć.

handlius ‚Handel': koking ſaw h a n d l ų padaréi piktái DP. 104_{8}; kurié wîlumi kokiů darbůſe | prakeſe | arba h a n d l ů ſ e ſawůſe êlgeś (‚w kupiach abo w handlach') l. c. 290_{31} —< p. h a n d e l.

harfa ‚Harfe': ant ſawa H a r f f u ßaid WEE. 139_{24}; H a r f f o s n. pl. BrB. 1. Sam. X 5; H a r f a | ába kunkliey PK. II 57_{30}; ſu h a r f f o m i s MK. 119_{19} —< p. h a r f a.

harda ‚Horde': ſu wiſsá h a r d á ſawá yrá falßiwi Pránaßai DP. 204_{17}; h a r d á yr' tarnų tįngincẓiuúių l. c. 387_{21} —< p. h o r d a.

harcavoti ‚scharmutzieren': h a r c a w o t Post. III $60b_{52}$ —< p. h a r c o w a ć.

harcavnykas, harcovnykas ‚Scharmutzierer': ąnt tu h a r c a w n i k u Post. III $64b_{48}$; turi ąnt ſáwę ruſtu h á r c o w n i k u l. c. $89b_{34}$ —< p. h a r c o w n i k.

harnosas ‚Harnisch, Waffen': rubus | h a r n o ſ ą, ir kwepalus Chyl. 2. Chr. IX 24 —< ap. h a r n a s.

hatlosas: wàykßcẓioio... h á t ł o ſ e (‚w hatłasie') Post. $17b_{7}$ —< p. h a t ł a s.

hebliavoti ‚hobeln': eſch ios hobloiu (aR.: h æ b l a w o i u) per Prarakus BrB. Hos. VI 5; h e b l a w o t' DP. 573_{35}; h e b l e w ó i a l. c. 575_{42} —< p. h e b l o w a ć.

Helijošius ‚Elias': H e ł y ô ß i u m i DP. 23_{9}; H e l i o ß i u m i l. c. 465_{42} —< p. H e l j a s z.

Helzbieta ‚Elisabeth': H e l ẓ b i e t ą acc. sg. DP. 47_{49} —< p. H e l ż b i e t a.

Henrikas ‚Heinrich': nê kokſai H e n r i k a s Luteriônas DP. 196_{46} —< p. H e n r y k.

herbas ‚Wappen': tátáy eſt h e r b á y muſu Post. III 86_{18} —< p. h e r b.

hercieras ‚Trabant': kurie io h e r c i e r a i s buwa (gestr.; aR.: drabanten. Drabantais) BrB. 2. Sam. XV 1 —< ap. h e r c e r z.

heretickas ‚ketzerisch': ne důtumbimes papuſt wiſsokiam' weiui... mokſłų H e r e t i c k ų DP. 517_{23} —< p. h e r e t y c k i.

heretikas ‚Ketzer': h e r e t i k a i | alba kleidunai BrP. I 211_{10}; H e r e t i k a y PK. I 30_{25}; daug H e r e t i k ų ~ klaidunų WP. 191_{34} —< p. h e r e t y k.

herezija ‚Ketzerei': muſiie bůt H e r e ẓ i o s DP. 83_{9}; per h e r e ſ i a s PK. I 345_{15} —< p. h e r e z j a.

hetmonas ‚Hauptmann, Feldherr': H e t m o n a s WEE. 211$_{7}$; H ê t m o n a s DP. 107$_{28}$; padare h e t m o n à i s Post. 90b$_{1}$; H e t t m o n a s Lex. 69 —< p. h e t m a n od. wr. г е т м а н ъ.

herodijonas ‚Herodianer': ſu H e r o d i ô n a i s DP. 364$_{21}$ —< p. H e r o d j a n.

hiacintas ‚Hyazinthe': h i a c i n t a s SzDi. 72a —< p. h i a c y n t.

Hieremijošius ‚Jeremias': H i e r e m i ô ß i u s DP. 394$_{23}$; H i e r e m i i ô ß e u s g. sg. l. c. 399$_{3}$ —< p. H i e r e m j a s z.

himnas ‚Hymnus': H y m n a s Ambroßeiaus Maž. 175$_{2}$ —< p. h y m n.

hipokritas ‚Fälscher, Heuchler': tie piktieii iſ̧gamái ir bediewiéi | h i p o k r i t a i | gôdai DP. 191$_{31}$ —< p. h i p o k r i t(a).

historija ‚Geschichte': H i ſ t o r i á DP. 144$_{4}$; ſ̧inome iſ̧ h i ſ t o r i u PK. I 205$_{13}$ —< p. h i s t o r j a.

historikas ‚Geschichtschreiber': H i ſ t o r y k ų g. pl. DP. 26$_{30}$; nuog anu h i ſ t o r i k u Post. 104b$_{34}$ —< p. h i s t o r y k.

Hišpanija ‚Spanien': Angliói | Hißpaniói DP. 443$_{11}$ —< p. H i s z p a n j a.

hišponas ‚Spanier': H i ß p ó n ų g. pl. DP. 457$_{40}$ —< p. H i s z p a n.

hočikas ‚Häkchen': idesi anos h o c z y k u s ing petliczełes Chyl. 2. Mos. XXVI 11; uźdągą pakabinsi po h o c z y k e y s l. c. XXVI 33 —< p. h a c z y k.

hokas ‚Haken': h o k e y ju bus iſz aukſa Chyl. 2. Mos. XXVI 32 —< p. h a k.

honba, hanba ‚Beschimpfung, Schmach': Nukiele Diewas h o ń b ą mano Chyl. 1. Mos. XXX 23; Apſaugok mus nůgi ghrieku | Giedas | H a n b o s Maž. 592$_{2}$ —< p. h a ń b a.

honbyti, hanbyti ‚schmähen, entehren': nenorek muſu giems duoti | ir h o ñ b i t ąpłàyſti KP. 142; Wirausio źmoneſa tawo n e h o ń b i s i Chyl. 2. Mos. XXII 28; H o n b i j o... Izraelieties Wardą 3. Mos. XXIV 11; h a n b i y mane neprietelei mana Maž. 473$_{6}$ —< p. h a ń b i ć.

horpa ‚Harfe': źayde ant H o r p u Chyl. 1. Mos. IV 21; ſu bubinu, ir ſu h o r p a l. c. XXXI 27. — Aus h a r f a umgebildet.

hostija ‚Hostie': h o ſ t i á DP. 134$_{3}$; h o ſ t i i ą acc. sg. l. c. 432$_{16}$; po... h o s t i i u PK. I 267$_{8}$ —< p. h o s t j a.

hulėti ‚sich ergehen, spazieren': Cieſarus... teip ſaw h u l e i j a ~ waikßtineija pa Pilį WP. 195$_{7}$ —< wr. г у л я т ь.

hūmas ‚Verstand': Vß ßiebk ſchweſei h u m u s muſu Maž. 47$_{6}$; wiſſus h u m u s dawe WE. 13$_{6}$; iſ̧g wiſſo h û m o arba ißmintiés DP. 324$_{11}$; turek

giarą h u m ą Chyl. 5. Mos. XXXI 7; Papildik... ſchirdį ir h u m a GD. 15_{11}. — Zu ū m a s; wegen **h-** vgl. h û k i n į k a s = ú k i n i n k a s DP. 390_{6}, h o r a n' = o r a ñ l. c. 508_{11}.

humerolas ‚Umerale': H u m e r ô ł a s | kuriů Kúnigas vʒdę́gia gáłwą ir pecʒiús DP. 167_{33} — < p. h u m e r a ł.

hūtaryti (vgl. süd-, ostlit. **ũtaryti**) ‚reden': ira h u t a r i j e s paſsakidamas iemus... walų ſawa WP. 128_{20}; Kalbeghimas angu h u t a r i j m a s l. c. 39_{11} — < wr. г ý т о р и т ь (heute г ý т о р и ц ь); s. Būga ZfslPh. I 55.

-yčia, -inyčia, -nyčia, -aunyčia : a k m e n i ć i a (‚kamienica') SzDi. 82a; a k ſ t i n y c i a (‚Pflugsterze') Lex. 134; nog a w i n i c z o s (‚z owczarni') Chyl. 1. Chr. XVII 7; d r u k a ú n i c i a (‚Buchdruckerei') Qu.[2] 81; d r u s k i y n i ć i a (‚Salzfaß') Lex. 144; Numiri ira ʒerkalu k a u l i n i ć i o y (‚w kośnicy') PK. I 216_{23}; k a r w e l i n i ć i a (‚gołębieniec') SzDi. 62b; k i r w i n y c z e (‚Axenbrett') Lex. 23; n a k t i n i c i a (‚nocnica') SzDi. 194b; r u k i l n n i ć i a (‚kadzielnica') ib. 80a; s t e r w i n y c i a (‚Luder') Lex. 118; s t o w i n i ć i a (‚fasa') SzDi. 52b; s u r i n y ć i a (‚sernik') SzDi. 325a; s z i r m a w o n y c z i a (‚Fechtstuhl') Lex. 177; t a b a k n y c i a (‚Tabakbüchse') Lex. 173; w a r p i n i ć i a (‚dzwonnica') l. c. 51b; w i l k i n i ć i a (‚Wolfsgrube') Lex. 214; z i b n y c z i a (Leuchte') Lex. 116. — Die Suffixe -y č i a, -i n y č i a, -n y č i a sind aus sl. -i c a, -i n i c a, -n i c a entlehnt und an echt lit. Stämmen produktiv geworden. Vgl. Brückner Sl. Fw. 160, Sommer Balt. 95.

ỹdas ‚Schlangengezücht; Ungeziefer; Mörder; Ketzer': iʒteploii biáurus i d u s (‚gadziny')... PK. II 4_{12}; Wiſokias prigimimas... paukśćiu | ir i d u l. c. 76_{22}; źiame gadynos nog anu i d u Chyl. 2. Mos. VIII 24; piktadéię ir î d ą pâgerbe (‚morderza uczcili') DP. 168_{9}; I d a i (‚kacerze') l. c. 459_{15} — < wr. г и д ъ (aus älterem г ы д ъ); s. Berneker EW. I 374, Būga ZfslPh. I 55.

imaginavoti ‚sich vorstellen, einbilden': teiſumi ſant i m a g i n a w o i e alba tikiſsi MT. $88b_{16}$ — < p. i m a g i n o w a ć.

im̃beras ‚Ingwer': pute i m b i e r u Post. III 28_{39}; i m b i e r a s SzDi. 78a — < p. i m b i e r; s. Brückner Sl. Fw. 87.

imienia ‚Gut, Erbe, Erbteil': taw ſawo Tiewo Tewoniſtę (aR.: I m e n i ę) docʒiau BrB. 1. Kön. XXI 3; giwendawa ant ſawa I m e n i ų (aR.: gütter) 1. Chr IX 2; koßnas ant ſawa [I m e n i o s] Tiewiſchkes (aR.: Erbteil) Neh. XI 20; ąnt grunta ába i m e n i o s Post. 358_{40} — < wr. и м е н ь е od. p. i m i e n i e.

indijõnas ‚Indianer': I n d i ó n ų g. pl. DP. 457_{42} — < p. i n d j a n.

indỹvnas, įdỹvnas ‚wunderbar, wunderlich': I n d i w n a kowa Maž. 265_{15}; Tris daiktai man į d i w n i ira BrB. Spr. XXX 18; i n d i w n a s daikts BrP. I 70_{25}; daug i n d i w n ų ßenklų bua WP. 6_{23}; I n d i w n o g h i macis

MT. 3_{11}; daugi indiwnu pramoniu... ſadumoia l. c. $145b_{19}$. — Aus Präfix **in-, į-** und dỹvnas zusammengesetzt. Zur Bldung vgl. váiskus ‚ryškus, klar, ausdrucksvoll' R. Jonas MŽ. 54, wayſkus ‚przezroczysty, klarowny' SzDi. 302a gegenüber įvaiskus (daher įvaiskumas ‚Ganz, Pracht': anł... įwaiſkumo Cherubinų DP. 595_{20}); vaizdùs ‚klar, deutlich, ausdrucksvoll' R. Jonas MŽ. 54: įvaizdùs ‚deutlich, ausdrücklich' Юшк. Лит. сл. I 669.

infliančikas ‚Livländer': Inflaćikas SzDi. 78b — < p. Inflanczyk.

Infliantai ‚Livland': Inflantay SzDi. 78b — < p. Inflanty (im XVI. Jahrh. noch Iflanty Brückner Dzieje² 66).

ingãdyti ‚willfahren, zufriedenstellen': Pons wiſam támuij ingadis KN. 102_{25}. — Zu gãdyti aus wr. годить (> годзйць) od. p. godzić und lit. Präfix in-.

inkaustas ‚Tinte': raſchiau cẓernilu (aR.: tinte, inkauſtu) BrB. Jer. XXXVI 18; Tintu [cẓarnilu] (aR.: inkauſtu) 2. Joh. 13; inkauſtas Qu.² 415; paraßijta ne inkauſtu NT. 2. Korin. III 3 — < p. inkaust.

instigatoras ‚Aufhetzer, Antreiber': paſſidáre... inſtigátoru DP. 160_{45}; anſay inſtigàtoras Post. 280_{41} — < p. instygator.

inteñcija ‚Absicht, Wunsch': tur ẓmôgus turêt... tikrą intenciią DP. 561_{38} — < p. intencja.

interdiktas ‚Interdikt': Cẓionay iau nera tàme ſiuntime idant màcia... interdiktu | turetu but kurſay ſurißtas Post. 176_{15} — < p. interdykt.

įsibíesyti ‚toll werden': įſibieſiię DP. 565_{40}. — Zu bíesytis aus wr. бѣситься.

įsipladyti ‚sich vermehren': ant to świeto iſipłádiio Post. 68_{35}. — Zu pladyti.

įsirėdýti ‚sich rüsten': idant ſawe pataiſitumbit ant kario (aR.: iſireditumbit) BrB. 4. Mos. XXXII 20. — Zu rėdýti.

įsislovyti (od. **išsislovyti**) ‚berühmt werden': iſiſłowijo słowa jo po wiſą źiamę Chyl. Jos. VII 27; tat iſſiſłowiio KP. 166_{21}. — Zu slõvyti.

įsistrovyti ‚vermachen; sich Kosten machen; verzehren; beschweren': tatai anis ant Balim iſsiſtrowija BrB. 2. Chr. XXIV 7; nor Karalius Iſsiſtrowiti iſch ſawo paties padatku 1. Makk. X 45; wiſsą ſawa Labį iſsiſtrowija Mark. V 26; iſsiſtrowik delei ių ApG. XXI 24; ne eikim, idant tu ne iſsiſtrowintumbei 2. Sam. XIII 25. — Zu strõvyti.

įsišutinti ‚sich lustig machen': idant tę pretelius linkſmai iſsilinkſmintų iſsiglaudatų a iſsiſchutintų WP. 249_{33}. — Aus *įsišutyti umgebildet; s. šùtyti.

[iſchpuſtija] anus Mieſtus l. c. XIX 25; ugnis iſchpuſtianti Ps. XVIII 9. — Zu pūstyti.

išpūstašijimas ‚Verwüsten': wêrkia wêizdedami ant' iß pûſtaßiimo S. garbės io DP. 533_{36}. — Zu *pūstašyti aus wr. пустóшить od. p. pustoszyć.

išrada ‚Verrat': wilius angu ißrada WP. $67b_{14}$; ißrada ÷ piktibe l. c. $90b_{37}$. — Volksetymologisch aus izrada umgebildet.

išroninti ‚verwunden': ghis... ira iſchronintas [paßeiſtas] BrB. Jes. LIII 5. — Aus išrõnyti umgebildet.

išrõnyti ‚verwunden': Chriſtus iſchronitas eſt Maž. 328_{10}; ij ir iß-roniio | ir ǯeide DP. 324_{37}. — Zu rõnyti aus wr. páнить od. p. ranić.

išrūgóti ‚das Mißtrauen aussprechen, vorwerfen': ißrúgôio iiémus ne ißtikėiimą (‚wymawiał im niedowiarstwo ich') DP. 225_{24}; ißrugoiiu (‚wyrzucam na oczy') SzDi. 418b. — Zu rūgóti.

iššpiegavóti ‚erkunden, ausspionieren': kurie Sǯemę pertirtų (aR.: iſ-spiegawotų) BrB. 5. Mos. I 22; źiamę iźſzpiegawoio Chyl. 4. Mos. XIII 32. — Zu špiegavóti.

išterióti ‚vernichten': butumime iſzteroti, uźmuſzti Chyl. Esther VII 4. — Zu terióti.

ištoblevoti ‚austäfeln, spünden': iſchtoblewoij Cedrais ir iſchmole-woij raudonai BrB. Jer. XXII 14; iſchkloia geriauſiu aukſu [aR.: spündete, iſch-toblewoia 2. Chr. III 5. — Zu *toblevoti aus p. taflować ‚täfeln'; wegen **b** aus **f** vgl. blėkai.

ištrivóti ‚ausdauern, aushalten': ißtriwoti Lex. 20; Jei kantrey iſtri-woſi GK. 405_{15}; Důk iſtriwoti kantrume l. c. 428_{6}. — Zu trivóti.

išvieryti ‚vertrauen': *Ghis iſchwierija Ponui* BrB. 2. Kön. XVIII 5; ghis mumus Euangelią iſchwieritų ant ſakimo Korin. II 4. — Zu viẽ-ryti; zur Bildung vgl. lit. ištikėti kuo ‚jdm. vertrauen'.

išzradas ‚verräterisch': per malonė neiſchǯradu angu newilaijan-cǯiu WP. 55_{20}. — Wohl für išzradnas verschrieben.

išzradnas ‚verräterisch, hinterlistig': tai wiſsa wilum a iſchǯradnu ßirdim kalb WP. 52_{28}. — Durch Kontamination aus lit. Präfix **iš-** und entlehntem Adjektivum izradnas bezw. zradnas entstanden; vgl. išdro-dyti.

izbõnas ‚Krug, Flasche': izbonas Lex. 111; iſbons Qu.[1] 186. — Mit **i-** Vorschlag aus zbõnas entstanden.

izbradnius ‚Übeltäter': (Ghis) ſu piktaiſeis [iſbradneis] paĩkaititas BrB. Luk. XXII 37; ſu Iſbradneis BrP. I 364_{19}. — Mit **i-** Vorschlag aus zbradnius umgestaltet.

izbraja ‚Waffen': budáms... neiokią iʒbraią nepriprowitas Post. 2_{16}. — Aus wr. изброя Лѣт. 68 entlehnt oder mit **i-** Vorschlag aus zbraja umgebildet.

izdradinykas ‚Verräter': Iſdradinikai BrB. Ezech. XXII 9. — Aus izdradnykas umgebildet.

izdradnas ‚verräterisch': ant iʒdradnaa wilaus klauſima... ira... atſakis WP. 268_{10}. — Durch Kontamination aus *izradnas und zdradnas (zdrodnas) enstanden od. mit **i-** Vorschlag von zdradnas (zdrodnas) gebildet.

izdradnykas, izdrodnykas ‚Verräter': ſu to ſawa iʒdradniku Judachum WP. 134_1; iſdrodnikas BrB. 2. Makk. III 11. — Durch Kontamination aus *izrodnykas und zdrodnykas entstanden od. mit **i-** Vorschlag aus zdradnykas (zdrodnykas) gebildet.

izgada ‚Eintracht, Friede': priłayſt tureio iuos toſp iʒgadoſp Post. 3_5; kurie giwena iʒgadoy | meiłey l. c. $69b_6$. — Mit **i-** Vorschlag aus p. zgoda umgebildet.

izrada ‚Verrat': nepagiria ia wiliaus a iʒradas WP. $222b_{23}$ — < wr. израда.

izraelskas ‚israelitisch': Diewas eĩt priemes | Iſraelſkaſes ßmones Maž. 170_{13}; ßmones Iſraelſkoſes BrP. I 247_9 — < p. izraelski.

ižgvoltyti ‚verletzen, verunehren': iʒgwółtiiei baʒnicʒią Diewo DP 95_{25}. — Zu gvõltyti.

***ižrangoti** ‚vorwerfen': iżrungoiu (ostlit. Form für -rangoiu) SzDi. 384a. — Zu *rangoti, wohl aus p. *rągać (in u-rągać) entlehnt. Formell könnte lit. *rangoti wr. ругáть entsprechen, aber wegen der Bedeutung ist es eher entlehnt als einheimisch. Vgl. Brückner Sl. Fw. 87.

ižzdrodyti ‚verraten': iʒʒdrodiia... biednika Post. $146b_{40}$. S. išdrodyti und išzradnas.

jacintas ‚Hyazinthe': jacintas SzDi. 142b; Jacinthus acc. pl. PK. II 215_{29} — < p. jacynt; s. hiacintas.

Jãckus ‚Hyazinth (Name)': Jackus Post. $361b_{21}$ — < p. Jacek (Demin. von Jacenty ‚Hyacinthus', s. Łoś Gram. II 79).

jalmožna, jalmažna ‚Almosen': Jalmoßnas důdawai BrB. Tob. II 15; Ghie... didʒuoia iſch iuſų Danių [Jalmaßnų] 2. Petr. II 13. — Liegt hier keine Verschreibung vor (vgl. Bezzenberger BGLS. 51), so kann es aus ap. jałmożna entlehnt sein.

jalmužna ‚Almosen, Handreichung': prijmtumbim... draugibę J a l m u ſ n o s [pagalbą, meſlewą] (aR.: handreihung, pridawimas) BrB. 2. Korin. VIII 4; J a ł m ú ž n o s g. sg. DP. 12_{22}; ſu i a ł m u ž n á l. c. 35_{26}; dokite j a l m u ß n u WP. 95_{17}; i a ł m u ž n à Post. 239_{39} — < p. j a ł m u ż n a.

jalmužnykė ‚Almosengeberin': i a ł m u ž n ỉ k ę acc. sg. DP. 548_{9}. — Zu *j a l m u ž n y k a s (s. e l m u ž n y k a s) aus p. j a ł m u ż n i k.

jarmarkas ‚Jahrmarkt': prėkiies po i a r m a r k u s waẓinėie DP. 211_{19}; i á r m a r k a s l. c. 382_{49} — < p. j a r m a r k.

jaunagriešnykas, jaungriešnykas, jaunogriešnykas ‚öffentlicher Sünder': turėkią ij vẓ... j a u n a g r i e ß n i k a DP. 205_{8}; j a u n a g r e ſ c h n i k a s ~ muitenikas WP. $230b_{1}$; i a u n o g r i e ß n i k a s Post. $176b_{40}$ — < p. j a w n o g r z e s z n i k.

javnogriešnas ‚der öffentlich sündigt': J á w n o g r i e ß n a s Post. 300_{33} — < p. j a w n o g r z e s z n y.

javaras, javoras (heute **jõvaras**) ‚Pappelbaum': eme laĩdas... J a w a r o BrB. 1. Mos. XXX 37; j a w o r a s Lex. 132 — < wr. я в о р ъ Šein Mam. I 1, 294.

jednas ‚irgendeiner': ßirdis iuſų nebutų apſunkintas n e i e d n u apſiriimu WP. 95_{13} — < p. jeden.

jednočius ‚Schiedsmann, Versöhner': J e d n o c ẓ i u mes Diewa melſkiem Maž. 417_{1}; geri wirai (aR.: teidingsleut J e d n a c ẓ i u s) [1]) nuſudis BrB. 2. Mos. XXI 22; ſawa tewa | i e d n o ć i a u s tikriauſia KP. 145_{7}; priimtu iau tą i e d n o c ẓ i u Post. $10b_{16}$ — < p. j e d n a c z.

jednonė ‚Ausgleichung, Versöhnung': i e d n o n e Post. 116_{18}; tikroghi i j e d n o n ė s affiera AM. 2_{9} — < p. j e d n a n i e.

jednóti ‚vereinigen, versöhnen': mes amẓiną paĩkandinimą i e d n o i e m KPS. 27_{2}; i j e d n o j a m o g h i alba ſumilima affiera AM. $6b_{9}$ — < p. j e d n a ć; s. Brückner Sl. Fw. 87.

Jadvygà, -ỹgos, Hedwig': J a d w i g a DP. 492_{38}; J é d w i g a l. c. 525_{45} — < p. J a d w i g a.

jerka ‚Sämischleder, dünnes Schafleder' SzDi. 79a — < ap. j e r c h a; s. Brückner Sl. Fw. 87.

***jermėkas** ‚Bauernrock aus Tuch': j e r m e k a s SzDi. 59a — < p. j e r m i a k, j e r m a k SJP. I 826 od. wr. е р м я к ъ Ак. XXXVI 22; nicht nach Brückner Sl. Fw. 87 aus p. g i e r m a k.

Jerozolima ‚Jerusalem': ant J e r o ẓ o l i m o s KP. 98_{24}; wiĩsa J e r o ſ o l i m a DP. 58_{1} — < p. J e r o z o l i m a.

---

[1]) Bezzenberger BGLS. 321 liest hier versehentlich ſ e d n a c z i u s statt j e d n a c z i u s.

jerozolimčikas ‚Jerusalemer': J e r o ʒ o l i m c ǯ i k a y Post. 287b$_{28}$ — < p. J e r o z o l i m c z y k.

jezuvita(s) ‚Jesuit': J e ſ u w i t u g. pl. MT. 37b$_{14}$ — < p. j e z u w i t a.

Jõnas ‚Johannes': J o n a s WEE. 7$_{19}$; J o n á s DP. 29$_{36}$ — < p. J a n.

Jokũbas ‚Jakob': J o k ú b o g. sg. DP. 179$_{17}$; J o k u b a s Post. 351$_{35}$ — < p. J a k u b od. wr. Я к ý б ъ.

jovnai ‚öffentlich': ußmokies taw atwirai [apreikſchtinai] (aR.: offentlich, regimai, J o w n a i) BrB. Matt. VI 6 — < wr. я в н о od. p. j a w n i e.

jovnaigriešnykas ‚öffentlicher Sünder': i o w n a i g r i e ß n i k u s... ißwadʒ́iodawa Post. 13$_{41}$. — Aus p. j a w n o g r z e s z n i k umgebildet.

jovonas ‚öffentlich': Jarmarkiei i o w o n i e g h i Gerullis SLS. (1589) 86$_{21}$ — Eigenartige Umbildung aus wr. я в н ы й od. p. j a w n y.

Jozefas ‚Joseph': J o ʒ ė f a s NT. Matt. I 24 — < p. J o z e f.

judikavoti ‚judizieren, urteilen': anſai pagonis... ira geriaus i u d i k a w o i ę s MT. XXV$_{10}$ — < p. j u d i k o w a ć.

Judõšius (und **Jūdõšius**) ‚Judas': J u d o ſ c h i u s BrB. Matt. XXVI 47; J u d o ſ c h u s MT. 156b$_{3}$; biedni J u d o ß i u s Post. III 21b$_{22}$ — < p. J u d a s z.

jukà, -õs ‚Suppe, Schwarzfleischsuppe': tur Srubbas [J u k k a s] neapikantos BrB. Jes. LXV 4; iſzliek j u k ą Chyl. Richt. VI 20; j u k k a Lex. 155, Qu.[1] 470 — < wr. ю х á od. p. j u c h a.

junokas ‚Held': ius ſilingi ſtipribeie (aR.: helde. Ricerus [J u n o k a s]) BrB. Ps. CIII 20 — < p. j u n a k ‚junger, kühner Mann, Held, Ritter'.

juodỹlas ‚Schwärze'. j u o d i ł a s SzDi. 35b. — Mit sl. Suffix -y l a s von j ú o d a s ‚schwarz' gebildet.

jupà, g. sg. **jùpos** ‚Joppe, Rock, Talar': Ghi dara j ù p a WEE. 160$_{21}$; i u p á (‚suknia') DP. 172$_{15}$; ant i ú p o s l. c. 172$_{18}$; ant mano j u p p a s AM. 12b$_{8}$; j u p a Lex. 84 — < p. j u p a od. wr. ю п а.

jupančia, jupančė, jupenčius ‚Filzmantel, Regenmantel, Mantel': j u p a n c z i a Lex. 140; j u p a n c z e l. c. 71; apdenge ghi ſkraiſte (aR.: J u p e n c ʒ i u) BrB. Richt. IV 18 — < ap. j a p o ń c z a (> j a p a n c z i a = j u p a n c z i a Ness. 36); ju- ist wohl unter dem Einfluß von j u p à entstanden; vgl. Brückner Sl. Fw. 88, Berneker EW. I 444.

jurgeltas ‚Jahrgeld, Pension': imi... didʒ́ius J u r g i e l t u s Post. 114$_{5}$ — < p. j u r g i e l t.

jùtryna ‚Frühmesse': ant J u t r i n a s Maž. 495$_{17}$; inſtate J u t r i n a s ir neſchparus WP. 55b$_{32}$; ąnt i û t r i n o s butų́ DP. 268$_{38}$. — Aus ap. *j u t r z y-

n a (: jutrznia; vgl. ap. l a t e r n a : l a t e r n i a) entlehnt od. aus p. j u t r z n i a umgebildet.

kabalnyčia ‚Schlagbaum': k a b a l n i c i a Qu.[2] 361. — Vgl. Brückner Sl. Fw. 88.

kabza ‚Laute': k a b ſa BrB. Ps. (Anhang) — < wr. к о́ б з а od. ap. **k o b z** a.

kacermistras ‚Erzketzer': Inquiſitorai ir k a c e r m i ſ t r a i DP. 88_{72} — < ap. k a c e r m i s t r z.

kacerskas ‚ketzerisch': ißkałoſe k a c e r ſ k o ſ e DP. 41_{46}; kłaideiimų k a c e r ſ k ų l. c. 86_1 — < p. k a c e r s k i.

kacierstva ‚Ketzerei': k a c i e r ſ t w o s n. p. DP. 83_8; paiutino... k a c i e r ſ t w á s l. c. 254_8 — < p. k a c e r s t w o.

kač ‚obwohl, obgleich': Tu mano Ponas | k á ć mána dowanu ne gieydi (‚acz ty darow moich niepotrzebujesz') KP. 49_6; Ir k a c ʒ miſlija bukley | Ta-cʒau... GK. 23_5; K a c ʒ newertu eſmi tarnu GD. 120_{12}; k a c ʒ Gr. Litv. 142_{16}. S. c h a č.

kačiaĩ, kačiaib, kačiaiba, kačiaĩg, kačiaigi, kačíaigel ‚obgleich, obwohl': k a c z e i paſtatye Diewa buwa WEE. 54_2; k a c ʒ e i tu mana brolis eſsi BrB. 1. Mos. XXIX 15; k a ć i e y ir wargina KN. 179_{12}; k a c ʒ e y (‚obgleich') Lex. 131; k à c ʒ e i b... eśt kriẑium ſuſpauſti (‚chociaj') Post. 9_{24}; K a c ż i e i b a... priwałús e[a]ſt mokſłas DK. 3_3; k a c ʒ e i g jis Diewa... yra GK. 136_5; k á ć i e y g i teyp łábay neciſtas (‚chociaj') KP. 62_{20}; k a c ʒ e i g e l ant ẑemes praſideſtiſsi... MT. 35_{18}. — Aus c h a č i a i umgebildet; wegen **-b, -ba, -g, -gi, -gel** vgl. Hermann LiSt. 310 f., 347.

kačérga ‚Ofenkrücke': k a ć i e r g a SzDi. 267b; k a c z e r g a Lex. 131 — < wr. к о ч е́ р г а (und к о ч е р г á); vgl. Brückner Sl. Fw. 88, Būga ZfslPh. I 47.

kadūkas ‚Epilepsie': k a d u k a s SzDi. 80a — < wr. к а д у́ к ъ od. p. k a d u k; s. Brückner Sl. Fw. 88.

kaimynkà, -ỹnkos ‚Nachbarin': turres nůg ſawa ſuſiedkos ir k a i m i n k o s praſchiti BrB. 2. Mos. III 22; k a i m i n k a BrP. II 265_2. — Mit sl. Suffix **-ka** von k a i m ý n a s ‚Nachbar' gebildet.

kajakas ‚quicumque, aliquis': k a i a k a s SzDi. 121a. — Wohl aus wr. к о й-к т о, к о е-к т о umgebildet.

kaladà, -ãdos, kalada(s) ‚Block, Klotz; Gefängnis': k a l l a d a, k a l a d a Lex. 36, 108, Qu.[1] 97; k a l l a d a (später **-s** hinzugefügt) Qu.[1] 209 — < wr. к о л о́ д а (vgl. тивунъ... того чл҃вка брата ималъ и въ к о л о д е держалъ Лит. Мет. [1516] РИБ. XX 383).

kalãdė ‚Hauklotz': kałade SzDi. 93b. — Mit Veränderung des Stammaustautes aus kaladà umgebildet.

kaladnykas ‚Laube, Hütte, Erkerstube': ſedeia pa paſchures waſaros (aR.. kaladniku) BrB. Richt. III 20; niekas wartų Paſchures (darüber: kaladniko) neatwere l. c. III 25; kaładnikie Chyl. Richt. III 24; kaładnikielis (‚alkierz') SzDi. 2a —< wr. *холодникъ, vgl. klr. r. холодникъ ‚Kühler, kühler Keller', p. chłodnik ‚Laube'.

kalamoras ‚Schreibzeug': kalamorą acc. sg. BrB. Ezech. IX 3 — < p. kałamarz.

kalãtyti ‚klopfen, pochen, ausschlagen': dręſam kałatit Post. 196_{19}; ßauks | kálátis l. c. $321b_6$; iłgay kálatiſis l. c. III 73_{44} — < wr. колотить; s. Būga ZfslPh. I 35.

kaldeiskas ‚chaldäisch': ʒódį kałdáiſką (=kałdeiſką) liko DP. 320_7 — < p. chaldejski.

kaldras ‚Teppich': [Tabernakulą] pabudawok... ich deſchimties kaurų (aR.: Teppich. Kaldrai. Gunių) BrB. 2. Mos. XXVI 1; kaurai (aR.: kaldrai) tur buti ſuſekti l. c. XXVI 6 — < p. kołdra od. wr. кóлдра; s. Brückner Sl. Fw. 88.

kalėdà, -ẽdos ‚Kalende, Almosen, Beisteuer': aß iumus ßią diéną vʒ káledą důmi DP. 57_{21}; kaleda (‚kolęda') SzDi. 97b; kalleda (‚Almosen, Beisteuer') Lex. 9, 34 — < wr. коляда́.

kalẽdos ‚Weihnachten': per Kaledas Maž. 149_3; ant ſchwentes kaledu BrP. I 163_{23}; pirm kalêdu DP. 30_4; kallėdu linkſmybę praneſche MK. 27_{20} — <wr. коля́ды; s. Brückner Sl. Fw. 89.

kalėdóti ‚nach Kalende fahren, gehen': kałedodama Post. III 37_{53}; ape kálėdoimal l. c. III $69b_{16}$. — Zu kalėdà.

kalendõrius ‚Kalender': kalendorius SzDi. 81a — < p. kalendarz.

kaliacija, koliacija ‚Gelage, Gastmahl, Mahl': kurſai lubijaſi daßnai kalacijaſa buti WP. $244b_{14}$; dweijaka ira kalacija l. c. 249_3; kałacioſp... nuweſt' teiktúmbeis DK. 54_{23}; ßmoniu pulkas ſuſſieitiſi ant ſchos kallacjos BrP. II 421_{15}; Abrahamas pakele dide Kollacien (aR.: ſwetiſte) BrB. 1. Mos. XXI 8; padare karalius Swetibą (aR.: kollacią) Est. I 5 — < p. kolacja.

kalmogai ‚Kalesche für ein Pferd' Lex. 41, Ou.^{2} 84. — < wr. колымага; nicht nach Brückner Sl. Fw. 89 aus wr. kołomažka.

kalmoras, kalmorius ‚Schreibzeug; Tintenfaß': tureia kalmorą BrB. Ezech. IX 2; kalmorus Lex. 35, 47, Qu.^{1} 94, 524. — Aus kalamoras (bezw. *kalamorius) verkürzt.

kalniẽrius, kolnierius ‚Koller, Kragen': kałnierius SzDi. 98b; atims... appikakles (übergeschrieben: kolnerus) BrB. Jes. III 23 — < p.

kołnierz od. wr. колнѣрь Karskij Къ ист. 115, колнеръ Лит. Мет. (1516) РИБ. XX 873.

kalpõkas ‚hohe Mütze, Filzmütze': kałpokas SzDi. 99b — < wr. колпáкъ od. p. kołpak.

kamarà, -ãros ‚Kammer, Schlafzimmer': iſcheit... iſch kamaros BrB. Ps. XIX 6; noretu kammaroie kokioie tupeti BrP. I 274_{2}; ieyk kamaron PK. II 40_{2}; Ede ſu tawimi... kamâroie DP. 200_{43}; gułejo... gulamoy kamaroy Chyl. 2. Sam. IV 7 — < wr. комора Лит. Мет. (1509) РИБ. XX 598 od. p. komora; nicht nach Walde EW.² 118 aus dem Germanischen.

kamarkẽlė ‚eine kleine Kammer': padarikem iem maßa kamarkelę BrB. 2. Kön. IV 10; eik ing Kamarkialią tawa Matt. VI 6. — Zu *kamarka aus wr. комóрка od. ap. komorka.

kamárnykas ‚Kämmerer, königlicher Kammerherr': ghį pardawe... Pharaona kamarnikui BrB. I Mos. XXXVII 36; ſawa kamarnikams bei tarnams dûs 1. Sam. VIII 15; kamarnikas (‚podkomorzy królewski') SzDi. 261a; Ateıjwieys... eſme ir kamarnikeys Chyl. 1. Chr. XXIX 15 — < wr. коморникъ Лит. Мет. (1502) РИБ. XX 97 od. ap. komornik.

kamcha ‚Seidenkleid, Chorrock': Apwilke kamcha apijuke Maž. 443_{4}; Plebanai ſed Baßn.cʒoſų ių ardwamis Sermegamis (aR.: Chorrock. kamchamis) BrB. Baruch VI 31; iſcheija Jeſus | turedams erſchkecʒiu wainika ir kamcha BrP. I 383_{5} — < ap. kamcha.

kãminas ‚Schornstein, Kamin, Feuermauer': kâminą acc. sg. DP 85_{35}; kaminas SzDi. 100a; imes ios ingi kaminu WP. $77b_{24}$; kaminas Lex. 68, 132 — < wr. кóминъ Šein Mam. I 2, 117, Лит. Мет. (1506—23) РИБ. XX 874 od. p. komin.

kámža ‚Meßhemd': kàmʒa ir płeiße Post. III 15_{35} — < p. komża.

kananaika ‚Kananiterin': patijrens wiera Kannanaikos BrP. I 279_{20}; moteriſchke Kananaika l. c. 287_{21} — < p. kananajka.

kananeiskas ‚kananäisch': moteriſchkie Cananeiſka WEE. 45_{18}; moteriſke Kananeyſka KS. 57_{15} — < p. kananejski.

kanãpė ‚Hanf': kanape SzDi. 103a; kanapia Post. III 63_{12}. — Eher mit Berneker EW. I 559, Meillet Étud. I 182, Preobraženskij Эт. сл. I 346, Endzelin MLV. II 257 aus sl. konopa entlehnt, als daß nach Būga РФВ. LXX 255 die Litauer dieses Wort mit den Slaven gleichzeitig kennengelernt haben, da sich das Wort und die Sache selbst wohl von Osteuropa aus verbreitet haben; vgl. Schrader RL. I² 440 f.

kanauka ‚Krug': kupkų ir kanaukų g. pl. BrB. Mark. VII 4; Kubkû ir Kanaukû g. pl. NT. Mark. VII 4 — < wr. кóновка Karskij Бѣл. I 154, Сборн. 89, № 1, 49 (und конóвка Rastorhujev СБГ. 145).

kanceliãrija ‚Kanzlei': nueija... ing kanclerią BrB. Jer. XXXVI 12; dągáus kancellariioi DP. 10_{26}; kancelaria SzDi. 82b — < p. kancelarja.

kančiùkas ‚Peitsche, Kantschu': kanczukas Lex. 90, Qu.[1] 246 — < wr. кончýкъ; s. Brückner Sl. Fw. 89.

Kandackas: paſiuntinis didis Kárálienes Kándackos Post. III $13b_{32}$ — < p. Kandacki (von Kandacja).

kanẽčnai ‚völlig, durchaus': Dabarjen doſi kaneczney Chyl. 1. Sam. II 16 — < p. koniecznie od. wr. конечно.

kaniukšlė, kaniukštė ‚Pferdestall, Viehstall': uʒgime kanîukßnłeia DP. 40_{32}; atlikey befedyns terp dwieju kaniukſzcziu Chyl. Richt. V 16; kániukßte KN. 135_{8}. — Aus kaniukšnė umgebildet; vgl. šermùkšnė ‚Eberesche' Ness. 516, K. 424, šermùkšnis Sub., Kup., Mież. 244 neben šermùkšlė K. l. c.; le. sērmūsnis, sērmuoksnis: sèrmûkslis, sèrmuôkslis (auch sērmūkstis) MLV. III 829.

kaniukšnė ‚Pferdestall, Stall': Ne noriu... imt... aßiu iſch tawa,.. kannukſchnių BrB. Ps. L 9; dumoghi... ape kaniukßnę Post. $202b_{20}$. — Mit Einschub von k aus kaniušnė entstanden.

kaniukšninis ‚den Stall betreffend': kaniukßninis SzDi. 351b. — Zu kaniukšnė.

kaniušnė ‚Pferdestall': kaniußne SzDi. 853a — < wr. конюшня.

kanivõlas (und mit sekundärer Akzentstelle **kanivolas** Sub.) ‚Pferdearzt': kanniwolas Qu.[1] 386. — Zunächst aus kanavõlas (Dysna) umgebildet, das seinerseits aus wr. коновáлъ od. p. konował entlehnt worden ist; zum Übergang des unbetonten **a** in **i** vgl. katalìkas Ness. 185, Sub.: katilìkas Ness. 185, K. 73, Vilkyškiai.

kanonikas ‚Kanonikus': nuog... kanoniko KL. 30_{7}; kanonikas SzDi. 83a; kanonikai WP. 199_{15} — < p. kanonik.

kantaras (vgl. ostlit. kañtorius) ‚Sänger': kantaras [Spiewokas] BrB. 1. Chr. VI 18 (33); balſas Kantarų Off. XVIII 22 — < p. kantor.

kantrifolas ‚Spiauter, Zink': uʒ ſidàbrą iſiuła kántrifoła KS. 142_{26} — < p. kontryfał.

kapà, -õs ‚Schock': pawogt kapu graśiu PK. I 148_{17}; del kapos pinigu l. c. II 54_{14}; kapa SzDi. 104a, Lex. 152. — In den Slavinen kommt dies Wort schon seit jeher vor, z. B. отъ негоже копу (= денежную плату) ем-

леть (Новгородская лѣтопись... С.-Петербургъ, 1888. S. 470); duo Cope grossorum 1289 Stppp. II, № 5243...; weiter s. Berneker EW. I 562. Daher ist es wohl mit den anderen Maß- und Gewichtsnamen (z. B. mierà ‚Maß', desẽtkas ‚ein Zehner', bìrkavas ‚Schiffspfund', pũdas ‚Pud' u. a.) aus wr. копá entlehnt; s. Brückner Sl. Fw. 90, Endzelin MLV. II 157.

kaparai ‚Kapern': kaparay SzDi. 83b — < p. kapary.

kãpčius ‚Grenzstein': kapczus Qu.[1] 231 — < wr. копéцъ od. p. kopiec.

kapeliõnas ‚Kapellan': kapelonas SzDi. 83b — < p. kapelan.

kapitõnas ‚Kapitän': kapitonas SzDi. 84a — < p. kapitan od. wr. капитáнъ Šein Мат. I 1, 474.

kapõčius ‚Totengräber, Teichgräber': palaidotoiei Lawonų (aR.: kapocʒius numirelių) BrB. Ezech. XXXIX 15; kapoczus Lex. 172, 175 — < wr. копáчъ od. p. kopacz; vgl. Berneker EW. I 563.

kapucìnas ‚Kapuziner': Kapucinú vʒ́ĩtotúmbei DP. 11_{46} — < p. kapucyn.

karaliaučionìs, -niẽs ‚Königsberger': karalaucʒonis Gr. Litv. 47_{8}; karalaucʒónis Comp. 25_{5}. — Wohl nach karãlius aus p. królewiczanin umgebildet; vgl. Leskien Bild. 395.

Karaliáučius ‚Königsberg': Karaliavcʒui loc. sg. Maž. 79_{21}; Karaáućius Gr. Litv. 62_{9}. — Aus wr. Королевець entlehnt oder nach karãlius aus p. Królewiec umgebildet; vgl. Brückner Sl. Fw. 90, Būga ZfslPh. I 35.

karalyčià, -ỹčios ‚Königstochter': karalicʒia Maž. 73_{6}; karalîcʒia DK. 19_{18}; karalićia SzDi 114a; karalicʒia GK. 24_{12} — < wr. королúца Лѣт. 65, Karskij Бѣл. II 2, 36.

karalius ‚Kaninchen': karalei Lex. 41, Qu.[1] 108 — < wr. *корóль, vgl. karãlikas dass.

I. **karãlikas** ‚Kaninchen': karalikai Lex. 41 — < wr. корóликъ; vgl. Brückner Sl. Fw. 90.

II. **karãlikas** ‚Nesselkönig': karaliks Lex. 128 — < wr. корóликъ; vgl. Brückner Sl. Fw. 90.

karãlius, ‚König': Karalus Maž. 85_{5}; penki karalius BrB. Jos. X16; karâlus n. sg. DP. 164_{4}; Karálų s. pl. l. c. 15_{11} — < wr. корóль.

kar̃bija ‚Kober, Kiepe, Schlachtel': karbija pinta (‚kobieł, kobiałka') SzDi. 95b; karbija (‚krobia; pudło, pudełko') l. c. 113b, 300b. — Neben karabijà, -ìjos ‚Korb, in welchem man auf Ostern Speisen zum Segnen

in die Kirche bringt' (Suvalkų Kalvarija) aus wr. коро́бья entlehnt? Vgl. Būga KS. 68, ZfslPh. I 35, Trautmann Wb. 117.

karbas ‚Korb': ſeptini karbay trupučiu átſirada KS. 167$_{26}$; ſurinko... dwijlika karbų piłnů NT. Matt. XIV 20. — Aus p. korb SJP. II 472 entlehnt od. neben karabas ‚Düte' Ness 179 aus wr. коробъ (vgl. karvõjus) umgebildet. Vgl. Berneker EW. I 568, Būga ZfslPh. I 35, Endzelin MLV. II 194.

karbunkulas ‚Karfunkel, Rubin': Karbunkulas BrB. 2. Mos. XXVIII 18; Akmuo Karbūkulas PK. II 215$_{22}$ — < p. karbunkuł.

karčiamà, -õs ‚Schenke, Wirtshaus': Ne eik Namůſna Swetibos (aR.: trinkhaus, karczemon) BrB. Jer. XVI 8; kárczemas... arendawôie DP. 294$_1$; eit ßmones karczamona BrP. I 311$_3$. — Būga ZfslPh. I 49 läßt lit. karčemà aus wr. *корчема mit e aus g. pl. корчемъ (nach seiner Meinung könnte deses e auch aus корчемникъ ‚Krüger' stammen) entlehnt sein. Im Weißrussischen sind aber keine Spuren eines *корчема zu finden. Deswegen ist vielleicht anzunehmen, daß das e in karčemà (< wr. корчмá cd. p. karczma) aus rein phonetischen Gründen eingeschoben worden ist; vgl. pr. karczemo ‚Dorfschenke', alit. davadenas (s. dort), grivena (s. grivina), łučenyčia (s. dort); weitere Beispiele s. bei Bezzenberger BGLS. 68. Vgl. Brückner Sl. Fw. 49, 90, 92, Berneker EW. I 666, Mikkola Ber. 127.

karčemninkas ‚Krüger': karczemninkas Lex. 111. — Aus wr. корчéмникъ cd. p. karczemnik umgebildet.

karčiáuninkas ‚Krüger': karczauninkas (verbessert aus karczaminінkas) Qu.^{1} 309 — < wr. корчевникъ Добр.

kárdas, -aĩ ‚Schwert, Säbel, Degen, Deichselhacke (= kurzstielige Hakke)': eme... ſawa kardą BrB. 1. Mos. XXXIV 25; kas karda imma | taſſai kardu prapuls BrP. I 113$_{11}$; kárdą acc. sg. (‚tesaka') DP. 156$_{14}$; kardas Lex. 45 — < wr. кордъ Лит. Мет. (1519) РИБ. XX 1320 od. p. kord (schon im Jahre 1279 belegt); vgl. Brückner Sl. Fw. 90, Słow. 256, Berneker EW. I 659.

kareta (heute **karietà, -iẽtos**) ‚Karosse, Kutsche': karêtoie^a brąngioia DP. 3$_{51}$ — < p. kareta.

karmazyna's), karmezynas ‚scharlachrotes Tuch, scharlachrote Seide': iſch... raudonų Schilkų (aR.: Sruſtos karmaſinos) BrB. 2. Mos. XXVI 1; drabe... iſch... raudonų ſchilkų (aR.: ſruſto karmeſino) l. c. XXVII 16; karmazinai DP. 332$_{34}$; mcka dirbt... karmazyne Chyl. 2. Chr. II 14 — < p. karmazyn, ap. *karmezyn, vgl. ap. kiermezyn.

karmõnas ‚Tasche': kas turi máßną | te'mą... ir kàrmoną KS. 250_2; karmonas Lex. 171 — < wr. корма́нъ od. p. karman (dial. auch korman).

karobius ‚Arche, Schiff': daylides karobiaus Nóe DP. 60_{46} — < p. korab.

karoblininkas ‚Schiffsmann': karoblinįkai NT. Off. XVIII 17. — Lit. Ableitung zu karõblius.

karõblius, karõblis ‚Arche, Schiff': karóbluie loc. sg. DP. 94_{23}; karôblus l. c. 110_{14}; Padaryk ſau Karobli Chyl. 1. Mos. VI 14; iłgumas Karoblies l. c. VI 15 — < wr. корабе́ль Šein Мат. I 1, 59.

karõsas ‚Karausche': karoſas SzDi. 84b — < wr. *карасъ (erhalten nur карась); vgl. aber r. карасъ neben карась РФВ. LXX 73.

kárpis ‚Karpfen': karpis SzDi. 85b — < p. karp; s. Brückner Sl. Fw. 91.

karstas ‚Sarg': iʒ kárſtų DP. 179_5; palitêio kârſtą l. c. 336_{24}; gerkłe iu yra karſtų́ l. c. 394_{34} — < wr. корста; vgl. Būga KS. 170 f.

kartyna, kortyna ‚Vorhang': Neſzos tada kartynas Nometo Chyl. 4. Mos. IV 25; Pękios kortynos 2. Mos. XXVI 3 — < p. kortyna.

kartūzas ‚Kartäusermönch': Kartuzú, Bernadinú... vʒſtotúmbei DP. 11_{45} — < p. kartuz.

karūnà, -ũnos, kariūna, korūna ‚Krone; Panier, Fahne; Kompanie': anis... karuna apturetu WEE. 32_5: koßnas po ſawa karuna (aR.: praparcʒumi) BrB. 4. Mos. II 2; eija karuna Gůlio waiku Dan. l. c. X 25; nupine Erſchkecʒ'u Wainika [karuną] Matt. XXVII 29; karuná DP. 425_8; karûną acc. sg. l. c. 425_{13}; karunás acc. pl. l. c. 485_{37}; raſi... ʒinkłu aba karunu (‚chorągwie') PK. I 13_{10}; karuna Lex. 42, 67, Qu.[1] 112; kariuna Qu.[1] 378; gierra koruna WP. 68_{13}; korunà KN. 60_{11} — < wr. коруна Лѣт. XVII 61, Лит. Мет. (1486) РИБ. XXVII 463 od. ap. koruna Brückner Rozpr. XXV 290, Enc. II 106, Słow. 257.

karūnavóti ‚krönen': karunawós DP. 21_6; karunawóio l. c. 38_{13}; karunawoiu SzDi. 106a; bus... erßkiećieys karunawotas PK. I 38_6 — < wr коруно́вать od. ap. korunować Brückner Rozpr. XXV 290.

karunkà, -uñkos ‚Rosenkranz': wiſus wàynikus ir kàrunkas... kußtetumbey Post. III $37b_{20}$; kàrunkàs kaßkokias kußteti KS. 116_{24} — < p. korunka (korónka).

karūnocija ‚Krönung': karunocia PK. II 161_{30}. — < ap. *korunacja, vgl karūnà.

karvatka ‚Trinkgeschirr': karwatka Lex. 177, Qu.[2] 419 — < ap. karwatka.

karvõjus, korvojus ‚Kuchen, Fladen, Osterfladen': walgikem... Welykas tikra karwoiju Maž. 266[17]; teim ghis... neraugintus karwoius (darüber: allodes; aR.: fladen plane) BrB. 3. Mos. II 4; karwojus Lex. 132; karwoius SzDi. 97a; korwoius BrB. 2. Mos. XII 32. — Wohl aus karavõjus ‚Hochzeitskuchen' (Tverečius) (= ostle. karawojs ‚Kuchen' Kurm. 51) < wr. коровáй verkürzt; zum Verlust von a vgl. karvolius (: karvõlis Юшк. *Лит. сл.* 1662, karwôlius Kossarzewski Litvanica 161a) aus p. korowaj Karłowicz SWO. 301, SJP. II 480; kalmaškà, -ãškos ‚Leichter, offener Wagen' Sub. neben kalamaškà (Rèkliai) aus wr. коломáжка, kalmoras (s. dort) neben kalamoras aus p. kałamarz u. a.; s. Brückner Sl. Fw. 91, Leskien Bild. 599, Berneker EW. I 578. Die Entlehnung von karvõjus aus wr. *корвай (nach Būga ZfslPh. I 29, 37) scheint mir wenig überzeugend.

kastyravimas ‚Würfelspielen': nâkti... ąnt kaſtirâwimo pêrłaiſtų DP. 30[6]. — Zu *kastyra, vgl. kastyria.

kastyria ‚Würfelspieler, Kartenspieler': kaſtiriu (‚kolterów') g. pl. KPS. 19[1] — <wr. костыря ‚Knochen' Šein Mat. III 1, 297 od. p. kostyra.

kašẽlė ‚Korb; Tasche': wienoie kaſcheleie (aR.: wiename pintinije) buwo... Figas BrB. Jer. XXIV 2; kaßele Lex. 171 — < wr. кошéль; s. Brückner Sl. Fw. 91, Endzelin MLV. II 170.

kašelka ‚Korb': tris pintos kaſzelkos buwo Chyl. 1. Mos. XL 16; kaſzelka 5. Mos. XXVIII 5 — < wr. кошелка.

kaštãnas ‚Kastanie, Kastanienbaum': kaßtanas medžias SzDi. 86b; rießutis kaßtano l. c. 87a; eme... rykſztes... kaſztanu- medzio Chyl. 1. Mos. XXX 37 — < p. kasztan.

kãštas ‚Kosten': ſu teip didžiu kaßtu Post. 233b[19] — < p. koszt.

kaštaũnas (und **kaštáunas), kaštavnas** ‚köstlich, kostbar': kaſchtaunas Indas BrB. Jer. XXV 34; Tai ira brangu [kachſtauna] 1. Peter. III 4; gimine... brangi a kaſchtauna WP. 91b[27]; didžiu a kaſchtawnu budu WE. 43[4]; brangi ir káßtawna ſmertis (‚droga a kosztowna śmierć') Post. III 52b[14] — < p. kosztowny.

kaštelionas ‚Kastellan': kaßtelonas SzDi. 87a — < p. kasztelan.

katalickas, katolickas ‚katholisch': pamokſłas Kathalickas PK. II 190[16]; katolickas tikêiimas DP. 257[50] — < p. katolicki.

katara ‚Hütte, Laubhütte': Budas iſch Lappo padaritumbim (aR.: Lapines k a t a r a s) BrB. Neh. VIII 15; dare ſaw Budas iſch Lappo (aR.: k a t t a r a s) l. c. VIII 16 — < ap. k o t a r a ‚eine tatarische Hütte'.

katas ‚Anker': SzDi. 109b — < p. k a t; s. Brückner Sl. Fw. 91.

katechizavoti ‚katechisieren': iûs Kunigai k a t h e c h i ʒ a w ó i a DP. 575_{42} — < p. k a t e c h i z o w a ć.

katėnka ‚Leibchen, Kamisol': k a t e n k a Lex. 115, Qu.[1] 105 — < wr. к а т а́ н к а od. p. k a t a n k a; s. Brückner Sl. Fw. 92.

kãtilas ‚Kessel': k a t i ł a s BrB. 3. Mos. XI 35; k a t i ł a s SzDi. 96a. — Entweder durch ar. к о т ь л ъ vermittelt oder direkt aus dem Germanischen (got. g. pl. k a t i l ē) entlehnt; vgl. Berneker EW. I 591, Trautmann Wb. 121, Būga KS. 68, ZfslPh. I 41, Endzelin MLV. II 171, Stender-Petersen SGLw. 400.

katlerystė ‚Kesselhandwerk': k a t l e r y ſ t e SzDi. 109a. — Zu *k a t l e r i u s aus p. k o t l a r z ‚Kesselschmied'.

katvyčia ‚Anker': numetę kėturias k a t w i j ć i a s nůg paſturgalio NT. ApG. XXVII 29 — < p. k o t w i c a.

kaurada ‚Pfanne': padare... Angliu k a u r a d a s BrB. 2. Mos. XXXVIII 3. — Wohl Schreibfehler für s k a u r a d à.

kaũras ‚Teppich, Tapete, Decke': Ghi pati dara k a u r u s WEE. 160_{17}; k a u r a i (aR.: kaldrai) tur buti ſuſekti BrB. 2. Mos. XXVI 6; tur... tikkrai geltona prikloti [k a u r u s] (gestr.: ußkloti) 4. Mos. IV 6; k a u r a y s ąpimußa ſienas PK. II 72_{16}; k a u r a s Qu.[1] 119 — < wr. к о в е́ р ъ Лит. Мет. (1516) РИБ. XX 344, Šein Mat. I 2, 381; s. Brückner Sl. Fw. 92, Berneker EW. I 592.

kaurnyčia ‚Tapete': atgabena... kaurus (aR.: tappet, k a u r n j c z i a s kaldras) BrB. Ezech. XXVII 16. — Lit. od. sl. Bildung zu k a ũ r a s?

kavolỹstė ‚Schmiedehandwerk': k a w o l i ſ t e SzDi. 109b. — Lit. Bildung zu k a v õ l i s ‚Schmied' aus wr. к о в а́ л ь od. p. k o w a l.

kavóti ‚pflegen, warten, verwahren': k a w o t i (‚pflegen, warten') Lex. 134, 205; jie tawą ßwentą Bažnićią tewiśkay k a w o t u MK. 2_{20}; buk Tu jû... Apekunas ir k a w o t o j a s l. c. 19_{23} — < p. c h o w a ć od. wr. х о в а т ь [: онъ не мялъ мене х о в а т и Лит. Мет. (1514) РИБ. XX 86].

kazõkas, kazakas ‚Kosak'. k a z o k a y SzDi. 109b; k a z a k a s l. c. 457b — < wr. к о з а к ъ Лит. Мет. (1542) XX 86.

kažemėkas, *kožamėkas ‚Gerber, Walkmüller': k a ź e m i e k a s SzDi. 57b; k a z e m e k a s Lex. 81; k a z e m ė k a s Qu.[1] 421; tur gaſpádą namůſe Simono k a ʒ e m e k o NT. ApG. X 32; ant dirwos k o ßa m i e k o

(gestr.; aR.: walckmüller. Welæſis Milwæljs melnikas) BrB. 2. Kön. XVIII 17; prieg koßamieko Simono ApG. X 6 — < wr. кожемя́ка; s. Brückner Sl. Fw. 92.

kertokas ‚Wassermühle' Qu² 483. — Wohl dissimilatorisch über kartokas ‚Schneidemühle' Ness. 182 aus tartõkas dass. Sub. (< p. tartak) umgebildet; vgl. Brückner Sl. Fw. 58, 91.

kešẽnius ‚Schiebsack': keßßenus Lex. 149 — < p. kieszeń.

ketveřgas ‚Donnerstag': tu ant ßo ßeßto ketwergo... danguna uʒʒengęs eſſi MK. 59_{12}. — Aus četveřgas umgebildet; k- für č- ist wegen lit. keturì ‚vier', ketviřtas ‚der vierte'; s. Brückner Sl. Fw. 93, Būga РФВ. LXVII 235.

kielichas, kiẽlikas ‚Kelch': Aukſins kellichas BrB. Jer. LI 7; kieſichą... pàduodá KS. 12_{28}; kiélikas DP. 138_{28}; kielikas SzDi. 89a — < p. kielich.

kiestenius ‚Streitkolben mit einem am Riemen befestigten Stück Blei': kieſtenius SzDi. 7a, 89b — < p. kieścień (vgl. r. кисте́нь ‚Metallkugel an einem Riemen, Wurfkugel'); vgl. Brückner Sl. Fw. 92.

kiestrankas ‚Kirschwein, Kirschtrank': gieſs... kieſtranku, winų WP. 96_1 — < ap. kiestrzank SJP. II 331.

kyka(s) ‚Haarband, Draht, den die Weiber um den Kopf tragen': dawiau taw wainjką (aR.: hahrbant, kaſpinjks, plauku raiſchtas; darüher kykas) BrB. Ezech. XVI 12; kyka Qu² 100 — < wr. ки́ка; s. Būga ZfslPh. I 53.

kiklikas ‚Weste, Leibchen': kiklikas SzDi. 120; kiktikkas (für kiklikkas ‚Leibchen' verschrieben) Lex. 115 — < wr. ки́тликъ Šein Мат. III 48 od. p. kitlik.

kilbãsas (vgl. **kilbasà, -ãsos** Sub.) ‚Bratwurst, Fleischwurst': kilbaſas Lex. 38, 72, Qu.¹ 101 — < wr. килбасá Šein Мат. I 1, 83, Karskij Обз. 48 od. p. kiełbas(a); wegen kil- für p. kiel- vgl. lit. kilbùkas ‚Grundel' Sub. neben kelbùkas dass. Dusetos zu keſbas ‚Gründling' Юшк. Лит. сл. II 69 aus p. kiełb.

kilčibaras ‚Nieswurz': kilcibaras (wohl kilćibaras zu lesen) SzDi. 29a — < p. kilczybor; s. Brückner Sl. Fw. 93.

kylichas, kylikas (und **kylỹkas**) ‚Kelch': gięrs kilicha MT. 157_9; iſch to kilicha AM $10b_{18}$; kilikas Maž. 27_1; eme kilika WEE. 192_2; kiljka maną gerſite MT. $130b_{20}$; eme kilika GK. 224_1; kilikas Qu.¹ 293. — Zu kielichas, kiẽlikas? Vgl. Brückner Sl. Fw. 93.

kylõčius ‚bruchleidend': kiłoćius SzDi. 90a — < wr. килáчъ od. p. kiłacz.

kisiẽlius ‚Kisel, gallerartiger Haferbrei': kiſielius SzDi. 90b; kiſſelus Lex. 89 — < wr. кисе́ль Сборн. 89, № 1, 50; s. Būga ZfslPh. I 53.

kytà ‚ein Topf Flachs': kyta Lex. 177 — < wr. кúта; s. Būga ZfslPh. I 53.

kỹtras, kytrùs ‚listig, schlau, witzig, verständig': Nug... welna kitroija Maž. 91_3; Sʒalti,s buwa kitreſnis BrB. 1. Mos. III 1; Jei mokini kitraghi, tada iſchmanis Spr. XIX 25; kitrus ira l. c. XII 16; [waikai] ſcha ſwieta, kitreſni ira ußu waikus ſchwieſbes Luk. XVI 8; kitri ßadei WP. $10b_{29}$; Żaltis buwo kitreſniu uź w.ſoki łauko żwery Chyl. 1. Mos. III 1; kijtrus (‚verschlagen') Lex. 19 — < wr. хитръ od. p. chytry; s. Būga ZfslPh. I 52, 55.

kytrastis, -iẽs ‚List, Arglist; Klugheit': galetumbit iſchtſowieti prieſch kitraſtis welna WEE. 120_{24}; ßinne ir kitraſtis (‚Verstand und Klugheit') BrB. Dan. V 12; nůg jů buklyſćiu ir kytraſćiu MK. 68_{16}; bukli kytraſtis GK. 326_{20} — < wr. хúтрость od. ap. chytrość ‚prudentia; dolus' Łoś Gr. II 227.

kytravõnė ‚List': Nů welno kitrawones GK. 259_3; kytrawone Lex. 117 — < wr. *хитрованье od. p. chytrowanie.

kytravóti ‚klügeln': kitrawoti Qu.[1] 301 — < wr. *хитровать od. p. chytrować SJP. I 314.

kyžia, kižė ‚Hütte, schlechtes Haus': ſmardʒión' kîʒion' tawón' vʒeit' DP. 358_{23}; grinoie kiʒêłeie (‚w ubogiej chałupie') l. c. 425_{22}; kiźie (‚chałupa') SzDi. 24b — < wr. хúжа; s. Būga ZfslPh. I 55.

klaistras ‚Kleister': klayſtras SzDi. 91a — < p. klajstr, klajster.

klanyti ‚neigen': klaniti Qu.[1] 363 — < wr. клонúть od. p. kłonić.

klãpas ‚Bauer': praſtemus liáikámus ir kłàpamus Post. $133b_{16}$ — < p. chłop; s. Brückner Sl. Fw. 93.

klapatà, -ãtos, klãpatas ‚Schande; Unruhe, Kummer, Sorge, Ungelegenheit': testow gedoia (übergeschrieben: kłappatoie) BrB. Ps. XXXV 26; Ponas iſchwed iůs iſch iu klapatos BrP. I 200_8; klapata Lex. 177, Qu.[1] 530; ramink tu muſu kłapatus KP. 135_{18}; kłápątas Post. 8_2; kłapatus... nuramdis KN. 19_{22} — < wr. клóпотъ (vgl. хлопота Kulbakin Изв. XI 4, 263) od. p. kłopot.

klapčius ‚Page, Bauernknecht': klapczus Qu.[1] 378, DPr. 136_{20} — < p. chłopiec ‚Knabe, Bursche; Lehrling; Knecht'.

klastõrius ‚Schalk, Betrüger': klastorus Lex. 32, 140, Qu.[1] 86. — Mit dem aus dem Slavischen stammenden Suffix -orius zu klastà ‚List, Betrug' gebildet.

klebõnas ‚Pfarrer, Priester': klebonus... palaikytumbei GK. 177_{5}; klebonas Gr. Litv. 65_{23}. Lex. 133, 136. — Aus wr. клебанъ Лит. Мет. (1492) РИБ. XXVII 516^{2}, Ак. XXI 201 od. p. dial. kleban SJP. IV 226, Karłowicz SGP. II 363, Brückner Słow. 417. Die Vermutung Karskijs Бѣл. I 134, daß lit. klebõnas unter dem Einfluß von klebù, klebĕti ‚klappern' aus p. pleban entstanden sei, ist unwahrscheinlich; kaum ist klebõnas nach Brückner Sl. Fw. 94 und Fraenkel KZ. L 207 aus wr. клибáнъ (daraus lit. klibonas) herzuleiten. Vgl. p klebanija ‚Pfarrhaus' Rocznik Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie I (1907) 115 (Bielsk. pow. Grodź. g.). S. klibonas.

klẽcius ‚Platz': klecus Lex. 135, Qu.[1] 391. — Es ist wohl ein Schreibfehler für plecus = plẽcius.

kleinotas, kleinatas ‚Kleinod': ghis turreia... warinas dcwanas (darüber: kleinotus; aR.: kleinod) BrB. 2. Sam. VIII 10; iꝛ̃ kłéinoto DP. 40_{14}; kłéinotus acc. pl. l. c. 324_{36}; iſzeme... sidabro kleynatus Chyl. 1. Mos. XXIV 53 — < p. klejnot.

klẽpkas ‚Klappholz': kliepkas Lex. 107 — < wr. клепка od. p. klepka; s. Brückner Sl. Fw. 94.

klepóti ‚verleumden': dárbus to ꝛ̃mógauś klepôiete DP. 121_{18}; iei tawé kas kłapôie (für kłepôie) l. c. 131_{9}; perſekdineija ir klepaija ius WP. $37b_{5}$ — < wr. клепáть.

kl'ẽštarius ‚Kloster': kleſtarius SzDi. 91b; wireſnis kließtariaus l. c. 297b — < wr. кляшторъ Лит. Мет. РИБ. XX 75.

klėtkà, g. sg. **klẽtkos** ‚Vogelbauer; Kapelle; Zelt; Hütte': kletkele paukſchczju (aR.: vogelbawer) BrB. Jer. V 27; nuweſk ios... ing kletkele (aR.: capelle, koplicze) l. c. XXXV 2; pas duris kletkos Chyl. 4. Mos. XI 10; pałayde żmcnes kłetkoſna ju 2. Chr. VII 10; kletka prekies SzDi. 20b — < wr. клѣтка (**-ė-** statt zu erwartendem **-ie-** wohl nach klétis ‚Vorratshaus'; vgl. klietkà Jd. 209_{5}) od. p. klatka (кletka) ‚Käfig, schlechtes Bauwerk'.

klibonas ‚Pfarrer': Ragaines klibons MT. XIX_{7} — < wr. клибáнъ. S. klebõnas.

klijas ‚Leim; Letten': kliies (‚klij') DP. 406_{48}; łoma... buwo piłna Kliju-ſzulnies Chyl. 1. Mos. XIV 10 — < p. klij Brückner Słow. 233; kaum mit Būga ZfslPh. I 41 aus wr. кльй (> клей).

klýnas (und **klỹnas** Юшк. Лит. сл. I 566) ‚Keil, Windlasche (heute auch ‚Hodenbruch')': klinu łaydźiu (‚kliniasto czynię, klinem puszczam, cuneo') SzDi. 93b; klynas Qu.[2] 496 — < p. klin ‚Keil; Einsatz am Kleide;

Hodenbruch'; s. Brückner Sl. Fw. 94, Leskien Bild. 361, Berneker EW. I 519, Endzelin MLV. II 230.

kliūbas ‚Klaube': klubas Lex. 107 — < p. klub; s. Brückner Sl. Fw. 95.

kliučininkas ‚Baumschließer': kluczininks Qu.[1] 69. — Aus p. klucznik ‚Schließer, dem die Schlüssel anvertraut sind' umgebildet.

klisteria ‚Klistier': wayſtas wienas kliſterios SzDi. 93b; kliſteriu duomi ib. — < ap. klistera.

klõniotis (und **klõnotis** K. 192) ‚sich verbeugen, sich verneigen': paſsilenke [klonioios] Ponvi ßemeſpi BrB. 1. Mos. XXIV 52; klôniotis DP. 61_{25}; kłónioiůs żemái DK. 54_{29}; kłonioios, iam PK. I 234_{4}; Kriſtui klonoieſſi Iſchmintingi BrP. I 110_{25}; wiſſi kelei iam tur klonotiſſi l. c. 136_{13} — < wr. кла́няться od. p. kłaniać się.

kloštarnykas ‚Klosterbruder, Mönch': Kloſchtarniku Minichu Sthanas WE. 43_{11} — < p. klasztornik.

klõštorius (und **kliõštorius**) ‚Kloster': y kloſchtoriu jeidami WE. 42_{23}; daug... kloſchtaru BrP. II 327_{18}; iſchwede iʒ klôßtoreus DP. 565_{48}; kłoßtorius Post. $69b_{1}$ — < p. klasztor; s. Brückner Sl. Fw. 94.

klumkas, klumokas ‚Ränzel, Satteltasche, Mantelsack': ne réikę búwo iiémus kłúmkų rąkiot' DP. 419_{24}; nukéłe werbłûdas... kłumkus ſawús l. c. 574_{40}; kłumkas SzDi. 370a; klumokas Qu.[1] 414, 430, Qu.[2] 479 — < wr. клу́мокъ Karskij Обз. 70; vgl. Brückner Sl. Fw. 95.

kmỹnas ‚Kümmel'; kminai BrB. Jes. XXVIII 27; mokêdamas deſetinás... iʒǵ kminų DP. 314_{48}; kminay SzDi. 86a — < wr. кминъ od. p. kmin.

knãtas ‚Docht, Lunte': knatas (aR.: tacht) apgęſsa BrB. Jes. XLIII 17; knata ßwælanti neuſchgeſis BrP. I 35_{12}; knàtàs | ir vgnis Post. 223_{31}; knatas SzDi. 95a, Lex. 43, Qu.[1] 333 — < p. knot od. wr. кнотъ; s. Brückner Sl. Fw. 95.

knygà, g. sg. **knỹgos** ‚Buch': kniga gimines Adoma Chyl. 1. Mos. V 1; Paraſzyk tey pometkos knigoń 2. Mos. XVII 14; paraſze ją Knigoy 1. Sam. X 25 — < wr. книга Лит. Мет. (1519) РИБ. XX 1347.

knỹgos ‚Buch': Iſchwadu Knigaſu Maž. 20_{9}; radau knigas Sakono (‚Gesetzbuch') BrB. 2. Kön. XXII 8; ißenklink tatai ing knigas (‚in ein Buch') Jes. XXX 8; ſkaitik trecʒias knigas Moſeſchaus BrP. I 220_{19}; Wienos yṙ knîgos giwâtos DP. 10_{11}; paraßîta pirmoſe knįgoſe Maiʒiéßeus l. c. 395_{39}; knigos (‚księga, książka') SzDi. 120a; wadinaſi ta ʒinia knigomis PK. I 17_{24}; Sálomon raßo knigoſe koronies ſawo Post. 69_{14}; pa-

raßyta ira k n̄ i g o ſe pranaßiſtes Iʒáiośiaus KS. 13_{18}; k n y g o s (‚Buch') Lex. 40 — < wr. к н и г и. K n ỹ g o s ‚Buch' ist als pl. tantum direkt aus dem Slavischen übernommen; jetzt wird k n ỹ g o s allmählich durch k n y g à ersetzt. Vgl. Salys ŠD. (1927) V 448 f., Verfasser ŠD. (1927) VI 545.

knygẽlės ‚Büchlein, Handbuch': K n i g i e l e s Maž. 8_1; Wencʒawoghima k n i g e l e s WE. 41_2; k n i g e l i e s ſchios MT. XIX_{17}; ąnt gało tu k n i g e^a l ų DK. 22_{18}; k n y g e l e s (‚Handbuch') Lex. 90. — Lit. Bildung zu k n ỹ g o s.

knyvai ‚Kümmel, Feldkümmel': k n y w a i Lex. 69, 112, Qu.[1] 311. — Dieses Wort geben Mielcke Wb. I 125 und Ness. 223 an, aber im heutigen Kleinlitauischen ist es nicht zu finden. Deswegen ist es möglich, daß k n y v a i im Lexicon (daraus kennen dieses Wort Mielcke, Nesselman u. a.) für k v ỹ n a i verschrieben ist und dieses seinerseits dissimilatorisch (m—n > v—n) aus k m ỹ n a i umgebildet wurde; das Wort k v ỹ n a i ist heute im Nieder- und Kleinlitauischen bekannt. Vgl. Brückner Sl. Fw. 52, 95, Niedermann TŽ. II 440.

kõbotas ‚Kragen, Wams': k o b o t a s Lex. 110, 205, Qu.[1] 306 — < p. k a b a t; vgl. Brückner Sl. Fw. 95, Berneker EW. I 464.

kocierius, kacierius ‚Ketzer': K o c e r u m s bus iſchwengtas Maž. 131_5; k o c e r u s ir kleidunai MK. 13_{20}; pakłaidûnai k a c i ê r i u s DP. 44_{21} — < p. k a c e r z.

kočẽlas ‚Rolle, Kleiderrolle, Mangel': k o c z e l a s Lex. 108, 120, 142; k o ć i e ł a s SzDi. 390a — < wr. *к а ч а л о (vgl. wr. к а ч а л к а; на двухъ к а ч а л е х ъ Лит. Мет. [1516] РИБ. XX 872); s. Būga Изв. XVII 1, 10.

kočẽti (vgl. **kočióti** Sub.) ‚rollen, mangeln': k o c z e t i Lex. 120, 142 — < wr. к а ч á т ь; s. Brückner Sl. Fw. 95.

***kočierijas** ‚Ketzer': Saugok nůg Turka K o c ʒ i e r i j a Maž. 391_2. — Unklare Bildung zu k o c i e r i u s.

kodelnyčia ‚Weihrauchfaß': eme... k o d e l n i c z ą Chyl. 3. Mos. X 1 — < p. k a d z i e l n i c a.

kodỹlas, kodyla ‚Weihrauch': dowanoia... k o d i l a WEE. 22_{17}; k o d î ł o afierawóiimas DP. 424_{20}; k o d i ł a y Post. 45_9; Imk ſau... cʒyſtos k o d y l o s Chyl. 2. Mos. XXX 34; ſu wiſa jos k o d y ł a 3. Mos. II 2; — < wr. к а д и л о Лит. Мет. (1516) РИБ. XX 876.

kodymas ‚Rauchwerk': k o d i j m ą paguldei... tu iemus BrB. Ezech. XVI 18; Diewas buwa priſakens Baßnicʒe... ußweiſdeti | K o d i m a i s | affieramis BrP. II 262_4. — Zu k o d y t i.

kodilnė ‚Weihrauchfaß': gerai kweꝛencʒe ir miela kodilne... wadinama jra AM. 22_{12}. — Aus wr. кадильня od. p. kadzilnia umgebildet.

kodyti ‚räuchern': ruki | kodij Post. III $72b_{41}$ — < wr. кадить od. p. kadzić.

kõdis, kodžius ‚Krug, Wasserkrug': ſcheſchis Kodʒus akmens | Werte winan... Maž. 224_{9}; pripilket kodʒius wandenimi WEE. 26_{10}; dawe.. tuſchcʒius kodʒius (aR.: krug, kragus) BrB. Richt. VII 16; kodis SzDi. 80a; kodʒus Qu.² 483 — < wr. кадь; s. Būga ZfslPh. I 39.

kodnyčė, kodnyčias ‚Napf, Geschirr': tur Rukielą (aR.: napff... kodnjcze) BrB. 3. Mos. XVI 12; tur... ing thą įwinioti Liktorą ſchwieſibes... ſu io (aR.: Indais kodnicʒias, kor. in -cʒiais) 4. Mos. IV 9 — < wr. *кадница? Vgl. kõdis.

kolieka, -iẽkos ‚Krüppel': koleka alba ubagas BrP. II 194_{10}; vž kolieką Post. $94b_{13}$; kolieka buwo Chyl. 2. Sam. IV 4 — < wr. калѣка od. p. kaleka.

koliekoti ‚betteln': buſi ubagu a kaieku kalekaſi vbagauſi WP. 245_{11}. — Lit. Bildung zu kolieką.

kolytą, -ỹtos ‚Beutel, Tasche, lederne Umhängetasche': wiena bus muſų wſsų kolita BrB. Spr. I 14; pnnigus indeſt kolitona Hag. I 6; jus ſiunčiau... be kolitos KS. 249_{32}; kolita (‚kale'a') SzDi. 81a — < wr. калита́ od. ap. kalita (jetzt kaleta) Rozwadowski GJP. 168; vgl. Brückner Sl. Fw. 95.

kõlioti ‚schelten, schimpfen, fluchen': ij kóloio notkõloio DP. 147_{4}; ir ką kolosiu, kuro nekoloia Wieszpats Chyl. 4. Mos. XXIII 8; koloio pktay PK. II 55_{12}; koloti Lex. 148 — < p. kalać ‚beschmutzen, beflecken, besudeln'; s. Brückner Sl. Fw. 95, Endzelin Жив. Ст. (1899) III 288, MLV. II 191.

konclierius, kanclierius ‚Kanzler': buwo Konclieru Chyl. 2. Sam. VIII 16; Ahiluda buwo Konclierumi 1. Chr. XVIII 15; kanclerus BrB. 1. Kön. IV 3; kanclierius SzDi. 83a, Post. 231_{18} — < p. kanclerz.

kondicija ‚Bedingung'; po tąie kondicyą DP. 11_{36}; ſu tokia kondicija pirmas ʒmógus ême l. c. 198_{49} — < p. kondycja.

konfektas ‚Eingemachtes, Konfekt': pute... cinamonu iž konfektu Post. III 28_{39}; rožiu konfektas SzDi. 32Cb — < p. konfekt.

kopyčia, kapyčia ‚Kutte, Mönchskappe': numẽtęs kôpicʒią DP. 518_{39}; wàykßcžioio... kopicʒioy Post. 17_{7}; ſu kapicʒiu WP. 95_{25} — < p. kapica.

kopija, kapija ‚Lanze, Faustst ange': ßibba... Sbroius (darüber: Draucʒius; aR.: lantzen, kopia, draucʒius) BrB. Hiob. XXXIX 23; ſukurens... kurrel us (aR.: fauststangen, kapijas) Ezech. XXXIX 9 — < wr. копьe od. p. kopja; vgl. Brückner Sl. Fw. 96.

koplyčià, -ỹčios, koplyčė ‚Höhe; Kapelle': Aukſchtibe [Goius] (aR.: die Hohe, Koplicʒia) BrB. Ezech. XX 29; pabudawoia Aukſchtibes (aR.: koplicʒes) Chr. XXXIII 3; koplićia SzDi. 84b — < p. kaplica.

koplonas, kaplanas, kaplonas ‚Kaplan': kopłônas DP. 56_{29}; Kúnigus arbá kopłonús ßwęncʒia l. c. 455_{41}; Kopłonay Post. III 81_{30}; Kopłonàs KN. 263_{3}; wieniems Kópłonams NT. Matt. XII 4; Kaplanai Maž. 30_{11}; paſſirodik kaplanui WEE. 27_{24}; paſſircd.k kaplonui BrP. I 194_{11}; Kàpłonas Post. $305b_{17}$ — < p. kapłan.

koplūnas ‚Kapaun, Kapphahn': koplunas Lex. 41, 105, Qu.[1] 109 — < ap. kapłun.

koptūras, kaptūras ‚Kogel, Kapuze': regedama... margas kepures [aR.: kogel, kapturs (kor. in kŏptūras,] BrB Ezech. XXIII 15; kapturu wainikctas WP. 95_{26} — < wr. каптýръ Добр. 311, Лит. Мет. (1515) РИБ. XX 304, коптýръ Šein. Mat. III 49.

kopūstas, -ai, kapūstas, -ai ‚Kohl, Kraut, Gemüse': kopuſtay SzDi. 84b; kopuſtas Lex. 109; walga kapuſtas BrB. Rčm XIV 2; tureiei... kapuſtų ßardi BrB. 5 Mos. XI 10; nog wiſsakių kapuſtų (gestr.; übergeschrieben: sietin u) Luk. XI 42; walça kapuſtus Röm. XIV 2 — < wr. капýста od. p. kapusta; vgl. Brückner Sl. Fw. 90, Berneker EW. I 486, Būga Изв. XVII 1, 7, Endzelin MLV. II 194.

koralius, koraliai ‚Koralle': koralus SzDi. 105a; Korallei [ßemcʒugos] (aR.: Corallen) BrB. Klag. IV 7 — < p. koral; s. Brückner Sl. Fw. 96.

koravóti ‚strafen': ta... koravos BrP. II 250_{23}; Griekininkus tur.. korawoti MK. 35_{7}; Miernay lub korawoti GK. 391_{5}; korawoti Lex. 168 — < wr. каровáть cd. p. karować SJP. II 277.

koravõnė ‚Strafe': man gailis korawonęs MK. 75_{22}; korawone Lex. 168 — < wr. каровaньe od. p. karowanie.

korbejenskas: Minichai Korbeienſkiėii DP. 91_{18} — < p. korbejeński.

korijandra ‚Koriander': koriandros grudas Chyl. 2. Mos. XVI 31 — < ap. korjandra.

kornastis ‚Zucht, Disziplin': po kornasćia (‚pcd karanie') bažnićics... paſiduoſt KPS. 19_{10} — < p. karność.

koronacija ‚Krönung': po koronaciei DP. 456_{3}; ſwęnte koronacios l. c. 494_{54} — < p. koronacja.

korõnė, korionė, karonė ‚Strafe, Plage': tą korônę acc. sg. DP. 169_{18}; korones ipaczes MT. $64b_9$; korone Lex. 168; vnt koriones PK. II 159_9; numire per thą karonę (aR.: plegą) BrB. 4.Mos. XIV 35 — < p. karanie.

koronovojimas ‚Krönung': koronowoimas PK. II 161_8. — Zu *koronovoti ‚krönen' aus p. koronować.

korona ‚Krone': iųs nůģ tieſós rêgîte korónoie DP. 424_{26} — < p. korona.

koróti, karoti ‚strafen': mus koroghij Maž. 426_{12}; koroio PK. I 243_{10}; Diewas... eſti karoghięs WE. 6_{22} — < wr. карáть od. p. karać.

kortà, acc. sg. **kõrtą** ‚Karte': ąnt' kórtų DP. 307_{13}; ant' kôrtų l. c. 523_{44}; kortomis ģayſt PK. I 43_4; neràßità kortà Post. $97b_{31}$ — < p. karta; s. Brückner Sl. Fw. 96.

***kostyrystė** ‚Kartenspielen, Spielerhandwerk': priwadģiodami iuos ing... koſtiriſtę | ing łátristę Post. $119b_{40}$. — Lit. Bildung zu *kostyria ‚Kartenspieler', s. kastyria.

kõtas ‚Henker, Peiniger, Büttel': nuſiunte Karalius Kota WEE. 171_{20}; neſsibiok koto BrB. 2. Makk. VII 29; koto rankon padůdamas ira Sunus BrP. I 420_{25}; nuog... ſmarkiauſ.u kotu PK. I 161_{19}; kotai ir Sudģios GK. 433_{20}; kotas Qu.[1] 107 — < p. kat; s. Brückner Sl. Fw. 96.

kotavóti ‚martern, peinigen': jie jį kotawoja GK. 68_{15}; kotawoti Lex. 133 — < p. katować.

kotinykas ‚Ketzer (Schimpfwort)': piktiėii kôtinikai (‚kacerze') DP. 86_{23}. — Zu kõtas ‚Henker, Peiniger' gebildet.

kozalnyčia, kozélnyčia, kozelnyčė ‚Kanzel, Stuhl, Predigtstuhl': Kunigas ant Kozalniczas kozoni tur... ſakiti Maž. 496_8; ant Kozalniczias WE. 45_1; apſaka ant Kozelniczas l. c. 41_{19}; ſtoweia ant Medzio aukſchto Kreſlo [ant Koſalniczios...] BrB. Neh. VIII 4; turi... ſkaitit ant kozalnićios KPS. 32_7; Per Edzias iſsimana kaſelniczę WP. $54b_8$; kozalnyczia Qu.[1] 395 — < p. kazalnica; s. Brückner Sl. Fw. 96.

koznadiejà, -iẽjos, koznodieja, koznadiẽjus, koznadẽja ‚Prediger': koznadeia WE. 3_1; Koſnadieiaus g. sg. BrB. Pred. 11; Koſnodieiaus g. sg. Jes. XL 3; Janas koſnodieia BrP. I 29_5; kozǹadieià Post. $373b_{21}$; kozǹadėja GK. 287_8; kazǹadieié DP. 301_{24} — < p. kaznodzieja; -dẽja statt -dieja wohl nach dẽti ‚legen'.

koznis ‚Strafe': Kozǹis gul ant io Maž. 229_7; Koſnis BrB. Jes. LIII 5; Kózǹis nůdemes DP. 199_{12}; anós kozǹiés g. sg. l. c. 623_{36} — < wr. казнь od. p. kaźń.

kõznyti, kožnyti ‚strafen, züchtigen': kozǹik mane Maž. 468_3; kurie bus koßniti WEE. 131_9; Wieſchpats koſnite pakoſnija mane BrB. Ps. CXVIII 18; kozǹik mus MK. 76_{14} — < wr. казнúть od. p. kaźnić.

kozonyčia ‚Kanzel, Predigtstuhl': kozonycia Lex. 41, 136, Qu.[1] 109 — < p. dial. kazanica.

kozonìs, -õnies (und **kõzonis**), **kozanis** ‚Predigt': pradeĩt ſakiti kozoni Maž. 499_{13}; kozonis WEE. 167_{5}; ant' kózonies DP. 106_{7}; Gieſme pirma kozonies KP. 23_{12}; intikejo kózonij muſû NT. Joh. XII 38; dabokimes io koſanies BrP. I 80_{14}; kozanis Gr. Litv. 13_{7} — < p. kazanie; s. Brückner Sl. Fw. 95.

kõžnas ‚jeder': koßnas Maž. 332_{1}; Koßnas medis WEE. 97_{4}; koßnas po ſawa karuna BrB. 4. Mos. II 2; kožnai perſonai DP. 497_{39}; kožnos wietos g. sg. KP. 31_{20} — < wr. кáженъ, кáжный Лит. Мет. (1510) РИБ. XX 30, Šein Mat. I 2, 189, Karskij Бѣл. II 2, 27 u. a.; vgl. Brückner Sl. Fw. 96.

krainika ‚Chronik': râße krayniką DP. 52_{22}; Perſkaitik wiſſás kraynikas l. c. 445_{11}; paraſzyti ira knigoy Kràyniku Chyl. 1. Kön. XIV 29 — < ap. krojnika (im 15.—16. Jahrh.) Łoś Gr. I 200, Brückner Słow. 270.

krakadylius, krokodylius ‚Krokodil': krakadilius SzDi. 114a; Eżys, ir Krokodylus Chyl. 3. Mos. XI 30 — < p. krokodyl.

krãlikas ‚Kaninchen': kralikai BrB. 1. Mos. XI 5; kiſchkis ir kralikas 5. Mos. XIV 7; kralikas SzDi. 114a; kraliko Chyl. 3. Mos. XI 5 — < p. krolik.

krãpas ‚Dill, Dillkraut': krapay SzDi. 104b — < p. krop; s. Brückner Sl. Fw. 96, Būga Изв. XVII 1, 31.

krapelė ‚Tüttel': ne praeis maßauſe Skaitidine ir Krapele nůg Sokano BrB. Matt. V 18. — Suffixbildung zu *krapia bezw. *krapė aus ap. kropia ‚Tropfen'; vgl. Bezzenberger BGLS. 296.

krãpyti, kropyti ‚besprengen, spritzen': tur... ſeptinis kartus krapiti [laiſtiti] BrB. 3 Mos. IV 17; krapiti Lex. 164; kropija ant Aarono BrB. 3. Mos. VIII 30; kunigai... kropija 2. Chr. XXXV 11 — < wr. кропúть od. p. kropić; s. Brückner Sl. Fw. 96.

kraũčius (und **kriaũčius**) ‚Schneider': krauczus Lex. 152, Qu.[1] 458 — < p. krawiec od. wr. кравéцъ Лит. Мет. (1503) РИБ. XXVII 868 Šein Mat. II 151.

kreidà, -õs ‚Kreide': ukſuſas ant kreidos BrB. Spr. XXV 20; kreidu krißius kraſidami WP. 72_{35}; kreida SzDi. 113a. — Wegen der Betonung und der Verbreitung über ganz Litauen eher aus p. krejda Karłowicz SGP. II 474, Brückner Słow. 567 oder wr. крейда Šein Mat. II 240, Добр. 358, Rastorhujev СБГ. 146, als nach Berneker EW. I 609 aus dem Deutschen.

kreivaprisiegnykas ‚Meineidiger': ißwẽſt' dawes... kreiwapriſiegnikui DP. 565$_{50}$. — Nach p. krzywoprzysięzca umgebildet: lit. kreĩvas ‚krzywy' + *prisiegnykas, s. prisėgnykas.

kreivaprisiegojimas ‚Meineid': kreiwapriſiegoiimai DP. 518$_{27}$. — Zu *kreiwaprisiegoti ‚Meineid leisten', hybride Bildung nach p. krzywoprzysięgać; s. prisiegoti.

kresas, kriẽsas ‚Grenze, Ende, Ziel': rubeßu alba kreſą uſchſmeigie MT. 44b$_{20}$; vȝmieruoghi... ȝmoguy krieſą Post. 367$_{30}$; Ape gálą ir krieſą... krikßczonies DK. 8$_2$; Krieſa ne uȝumierawo KN. 31$_{24}$ — < p. kres.

kresyfi ‚zeichnen': krißus kreſiti arba paßenkliti WE. 55 — < p. kresić; nicht nach Brückner Sl. Fw. 97 aus p. kreślić.

kriẽnas Meerrettich': krienas SzDi. 27a; krienai Lex. 121 — < wr. хрѣнъ.

krikščionìs, -iẽs ‚Christ': krikßczionis DK. 4$_{22}$; krikśćionis SzDi. 27a; krikſcȝonis Maž. 91$_1$; krikſczonis KL. 31$_{16}$; pastoîa krikſczonim l. c. 31$_{20}$ — < ar. крьстьян(инъ); vgl. Trautmann Sprachd. 363, Brückner AfslPh. XX 488, Berneker EW. I 635.

krikščionkà, -õnkos ‚Christin': motinos krikßczionkos g. sg. DP. 50$_{20}$ — < ar. крьстьянка.

krikščionỹstė ‚Christenheit': Wiſſa krikſchcȝoniſte iſch wieno tik BrP. I 5$_7$; wiſſa krikſchcȝoniſte wienu balſu gieſt l. c. II 5$_{21}$; krikſcioniſte (‚lud chrześcjański') KP. 150$_{18}$. — Zu krikščionìs.

krìkštas ‚Taufe; Grabkreuz': ſake ape krikſchta pakutos BrB. Mark. I 4; ąnt krikßto DK. 4$_{28}$; krikßtas SzDi. 27a; krikſztas Qu.^{2} 187 — < ar. крьстъ ‚Kreuz'. Das **s** nach dem eingeschobenen **k** ist auf litauischem Boden in **š** übergegangen, vgl. baĩkšvas ‚weißlich' : baĩsvas dass. Die Annahme Būgas ZfslPh. 1 41, daß krìkštas und auch krikštyti unter deutschem Einfluß aus den Formen *kri(k)stas und *kri(k)styti umgebildet worden sind, ist unwahrscheinlich, da wir im Litauischen sonst eine solche Beeinflussung nirgerds finden; s. apãštalas und krìkštyti.

krìkštai ‚Fest der Erscheinung': krikſztai Qu.^{1} 180. — Es ist eine lit. Übersetzung aus dem Weißrussischen; s. Būga Изв. XVII 1, 11.

krìkštyti ‚taufen': Eſch krikſchtiju wandenimi BrP. I 39$_{16}$; Janas krikſchtija l. c. 141$_7$; krikßtiju SzDi. 27a — < ar. крьстити; vgl. Endzelin Изв. XVII 4, 110, Сл.-бт. эт. 35, 60, Trautmann Sprachd. XIX, 364, KZ. XLIV 223, Būga Изв. XVII 1, 11, ZfslPh. I 41. S. krìkštas.

krikštỹnos ‚Kindtaufe, Taufmahl': éit' ąnt' krikßtinų DP. 490$_9$; krikßtinos SzDi. 147a, Lex. 107, 172 — < ar. крьстины.

krìkštolas ‚Kristall': búwo ne mâtęs anós úpes | giedrios kaip krikßtoło DP. 595_{32}. — Mit Einschub von **k** aus krìštolas umgebildet.

krìštolas ‚Kristall': kryßtołas SzDi. 117a; ant pawéikſlo krißtoło NT. Off. XXI 1 — < p. kryształ.

***kryuda** ‚Unrecht, Schaden': Kryuda mano ira ant tawęs Chyl. 1. Mos. XVI 5; nedarysit kryudos ſude 3. Mos. XIX 15. — Nebenform zu krivda. Zur Bildung vgl. štýuniai ‚steif' (Viekšniai, TŽ. I 340) < p. sztywnie.

kriūgas ‚Riegel, Vorschiebeschloß': kriugas (‚zapora, zawora') SzDi. 436b. — Wohl neben krukis (= kriukis) ‚Haspe' Ness. 200, kriùkas ‚Haken' Sub. aus wr. крюкъ ‚Haken'; wegen **g** statt **k** vgl. marszalka ‚Marschall' neben marszelga dass. Ness. 382, Miež. 134, striùkas ‚kurz' Sub. neben striùgas (strùgas) dass. K. 408; vgl. auch Brückner Sl. Fw. 56 f., 98.

krivda ‚Unrecht, Schaden': kriwdą kienćia KP. 84_1; dide kriwda MT. 228_{15}; Ape wſoki krywdos dayktą Chyl. 2. Mos. XXII 9; imàs ǯmoniu kriwdos KN. 89_{13} — < wr. кри́вда od. p. krzywda.

krìvida ‚Schaden; Schuld, Frevel; Unrecht': pækus kriwida padaris ſwetimoie Dirwoie BrB. 2. Mos. XXII 5; anis tur... kaltbę ſudairinti (aR: kriwidą attaduoti) 4. Mos. V 7; manip ner krividos (aR.: freuel) 1. Chr. XII 17; ßadaſi pats wiſsakias kriwidas angu abidas ant tų wiſsų paieſchkati WP. $45b_{15}$; daug labay kriwidu randaſi wiſſoſe wietoſe MK. 72_9. — Eher mit Einschub von **i** nach **v** zur Erleichterung der Aussprache aus wr. кри́вда bezw. p. krzywda umgestaltet, als aus ar. кривьда entlehnt. Vgl. Brückner Sl. Fw. 49, 97, Berneker EW. I 618.

kryžavõnė ‚Kruzifix, Fachwerk': krizawone Lex. 43; krizawones Qu.[1] 173 — < p. krzyżowanie ‚Kreuzigung'.

kryžaunykas, kryžiaunykas ‚Kreuziger': ánie piktádeios o kriǯiaunikay Post. $152b_{25}$; kriǯaunikamus d. pl. l. c. 291_{30}; vǯu Kriǯiaunikus KN. 151_3 — < p. krzyżownik od. krzyżewnik (1420) MMAe. VIII 459.

kryžavóti, kryžiavóti ‚kreuzigen': kriǯe^{a}wôii DP. 5_{11}; kriǯiawot PK. I 266_{13}; krißawaija ſunų Diewa WP. $9b_{19}$ — < p. krzyżować od. wr. крыжева́ть Šein Мат. II 601.

kryžikas ‚Kreuzchen'; kriǯikais ißmolotas Post. III 79_{36}; kriǯikai l. c. 80_7 — < p. krzyżik.

krỹžius ‚Kreuz': krißu reik neſchty Maž. 56_{11}; didis krißus BrP. II 198_{15}; Krîǯius DP. 615_9; kriźius SzDi. 119a — < p. krzyż od. wr. крыжъ Лит. Мет. (1511) РИБ. XX 1196, Šein Мат. I 2, 96.

kryžma ‚Chrisma; Tauftuch': k r i ß m a momeni tepti WE. 53_{16}; k r i ʒ m ą ßwęſdawo DP. 443_{47}; krikßtimas be k r i ʒ m o s l. c. 445_{17} — < p. k r y ż m o (krzyżmo) tezw. c h r y ż m o (chrzyżmo).

Krokava(s), Krokova ‚Krakau': K r o k a w a SzDi. 111a, Gr. Litv. 62_1; K r ó k a w o g. sg. DP. 460_{25}; K r o k o w a Qu.[1] 306 — < p. K r a k ó w.

krõmas ‚Kram, Kaufmannsladen': Kokſáy Ponàs | tokſáy k r o m à s Post. $364b_{23}$ — < p. k r a m.

krominykas ‚Krämer': k r o m i n i k a i bei kupcʒus BrB. 2. Chr. IX 14; k r o m i n i k a s | abà prekiiàs (‚kramarz abo kupiec') Post. $251b_{21}$. — Aus k r õ m n y k a s lituanisiert.

kromnas ‚Kram-': pabute:s k r o m n e s rieczes neſchodami Gerullis SLS. (1589) 86_2 —< p. k r a m n y.

krõmnykas ‚Krämer': důſt... K r o m n i k u i WEE. 160_{22}; k r o m n i k a i BrB. Neh. III 32; nog k r o m n i k u ir prakiju Chyl. 2. Chr. IX 14; k r a m n i k e s WP. 187_4 — < p. k r a m n i k.

kromoras ‚Kaufmann': nog K r o m o r u Chyl. 1. Kön. X 15 — < p. k r a m a r z.

krona ‚Krone': ußdeſſi ant jo Galwos aukſiną K r o n ą Rehsa Ps. XXI 4; apkorunawok mus... k r o n a MK. 125_9; mana k r o n a GD. 42_{24} — < p. k r o n a.

kronika ‚Chronik': K r o n i k o s n. pl. DP. 443_1 — < p. k r o n i k a.

krosà, -õs, krosas ‚Farbe, Schminke': k r o ſ a raudona (‚karmazyn, farba karmazynowa') SzDi. 85a; k r o ſ a (‚maść') l. c. 143b; k r o ſ ſ a i Qu.[1] 456; k r o ſ a s ib. — < wr. красá od. p. k r a s ‚Farbe' B. Bdg. 182; vgl. Brückner Sl. Fw. 97.

krosỹlas ‚Farbe': k r o ś i ł a s SzDi. 52b; k r o ſ ſ i l a s Lex. 67 — < wr. красúло; vgl. Brückner Sl. Fw. 97.

krõsyti ‚färben, anstreichen, schminken': wandů... krauihu k r o ſ i t a s Maž. 134_4; koia tawa bus k r o ſ i t a BrB. Ps. LXVIII 24; k r o ſ i j u SzDi. 52b; k r o ſ ſ y ł a s GK. 186_{22}; k r o ſ i t i Qu.[1] 36,456 — < wr. крáсить od. p. k r a s i ć B. Bdg. 182.

kroska ‚Farbe': ghis daugia graßų tur farbų (aR.: farb k r o ſ k a) BrB. Sirach XLIII 12 — < wr. крáска.

krõtos, krõtai ‚Gitter': Padarjk... k r o t a s BrB. 2. Mos. XXVII 4; k r o t a i l. c. XXVII 5; ßaukie per k r o t a s Chyl. Richt. V 28; k r o t o s SzDi. 111b; cʒiupoghi k r o t à s Post. $202b_{21}$ — < p. k r a t y.

kruõpos ‚Grütze; Graupen': pakraike... k r ů p a s BrB. 2. Sam. XVII 19; k r u o p o s mieźienes SzDi. 116a. — Plural von k r u o p à ‚Grützkorn' aus wr. к р у п á; s. Būga TŽ. I 8.

krùžikas ‚Becher, Krug, Butterfaß': uždes and jo... k r u ž y k u s Chyl. 4. Mos. IV 7; imk... k r u ž y k ą medaus 1. Kön. XIV 3; k r u z i k k a s Lex. 111, Qu.[1] 309 — < p. k r u ż y k.

kùbilas ‚Kübel, Faß, Zuber': miltus k u b i l e paduklîn BrP. 1314_{17}; k ú b i ł ą acc. sg. DP. 170_2; k u b i l a s Lex. 219, Qu.[1] 175 — < ar. к ъ б ы л ъ; s. Berneker EW. I 658, Būga Изв. XVII 1, 2, ZfslPh. I 38, Endzelin MLV. II 297, Stender-Petersen SGLw. 285.

kūbka(s), kūbkus ‚Becher': eme... k u b k a KP. 13_{23}; iß k u b k o s tos giârîit KPS. 26_6; raîtas ira k u b k a s Chyl. 1. Mos. XLIV 16; k u b k u s SzDi. 121b — < wr. к у б о к ъ Лит. Мит. (1516) РИБ. XX 872 od. p. k u b e k.

***kūcios** (od. ***kūčios?**) ‚Erbsen': ſu k u c i a m i s ÷ ſu ſzirneis WP. 72b — < wr. к у ц ц я́ od p. k u c j a?

kučkos ‚Laubhütten': ant Schwentes Lappinių (aR.: Laubhütten, k u c ʒ k ų) BrB. 2. Chr. VIII 13; ape Szwęte Kuczku Chyl. 3. Mos. XXIII 1; giweno anoſe k u c z k o ſ e Neh. VIII 18 — < wr. к у́ ч к и od. p. k u c z k i.

kūdas ‚gering, jämmerlich, albern; zart; mager': maßus (darüber: k u d u s) bernelius... turriu (aR.: zarte kinder, gleßnus waikus) BrB. 1. Mos. XXXIII 13; eſch maßas (aR.: k u d a s) pulkas eîmi 1. Mos. XXXIV 30; duſche paſsibaide... to k u d o walgimo (aR.: tos minkſchtes Strowes, lose speise, b l a g o) 4. Mos. XXI 5; k u d a s (‚jämmerlich') Off. III 17; k u d i e i j [praſtieij] Spr. I 4; waikelis k u d a ſ i s GK. 47_5 — < wr. х у д ъ od. p. c h u d y.

kudlà, g. sg. **kùdlos** ‚Zotte': k u d l a Lex. 219 — < wr. к у́ д л а od. p. k u d ł a.

***kudzalnykas** ‚Ehebrecher': kekſcheninkus a k u d ʒ a l n i k u s... ſudis WP. 65_4. — Aus p. c u d z o ł o ż n i k umgebildet; **k** für **c** kommt wohl auf Kosten des deutschen Abschreibers der WP., der des Polnischen unkundig für **c k** einsetzte.

***kudzalastva** ‚Ehebruch': ingi k u d z a l a ſ t w ų ÷ parßengimų wencʒiawaniſtes WP. $100b_{36}$. — Aus p. c u d z o ł o s t w o umgebildet.; vgl. *k u d z a l n y k a s.

kuchmistras ‚Küchenmeister': k u c h m i ſ t r à s Post. 245_{27} — < p. k u c h m i s t r z.

kùila ‚Hodenbruch': k u y ł a SzDi. 90a — < wr. к ы л а; s. Būga ZfslPh. I 52.

kuilỹs, -io ‚Eber': kuilys Qu.[2] 108 — < wr. *кыль; vgl. Endzelin IF. XXXIII 117, MLV. II 300, Būga KS. 71.

kuĩnas, -ai ‚Gaul, Mähre': kuinús... aprêdome DP. 242$_{46}$; kûinai l. c. 584$_{41}$; kuynas SzDi. 363b; kuinas Lex. 78. — Nach Brückner Sl. Fw. 93, Schmidt Voc. II 494, Leskien Bild. 513, Mikkola Ber. 37, Bezzenberger Jagić-Festschrift 280 (und auch KZ. XLIV 311), Trautmann Sprachd. 145 ist kuĩnas aus p. koń bezw. wr. r. конь entlehnt worden. Der Übergang des sl. **o** vor **n** in **ui** will man (z. B. Bezzenberger l. c., Trautmann l. c.) durch Epenthese erklären, und zum Nachweis führt man gainióti (und gáinioti) ‚hin und her jagen', guinióti dass., dainyčià ‚Reibtopf', muiliavoti=moliavoti ‚malen', numiruilis ‚Epilepsie'... an. Aber alle diese Beispiele sind nicht beweiskräftig: gainióti ist eine Neubildung für ganióti Юшк. Лит. сл. I 696 zu giñti ‚jagen' nach dem Vorbilde pìnti || páinioti, skìnti || skáinioti...; auch guinióti hat sein **i** nach **u** (vgl. gùnyti ‚treiben' Юшк. Лит. сл. I 492, gunióti dass. Joniškiai) aus gujù (auch guinù < *gūnu), gùiti (< *gūti || le. gũtı ‚jagen, treiben', s. Būga РФВ. LXVI 221, KZ. LII 294, Endzelin Le. Gr. 60, MLV. I 585. Es ist also nicht möglich, mit Bezzenberger Jagić-Festschrift 280 und Berneker EW. I 294 gainióti und guinióti auf r. гоня́ть (od. wr. гоня́ць) zurückzuführen. Dainyčià ist aus wr. дойни́ца entlehnt. Die Wörter muiliavoti, numiruilis, die Bezzenberger KZ. XLIV 311 anführt, werden auf ganz beschränktem Gebiete gebraucht und sind als vereinzelte, dialektische Bildungen anzusehen. Dagegen ist kuĩnas überall zu finden. Wenn in diesem Fall eine Epenthese tatsächlich vorläge, hätte dies Wort kaum eine so große Verbreitung gefunden wie jetzt. Deshalb versteht sich von selbst, wenn Endzelin ЖМНП. (1910) XXVIII 197 kuĩnas anders zu erklären sucht, in dem er annimmt, daß es aus wr. (od. klr.) куинь, куэнь entlehnt sei. Aber auch diese Annahme scheint mir nicht glaubwürdig: die Worte куинь, куэнь, куонь kommen doch nur in den nordkleinrussischen (und auch in den benachbarten weißrussischen) Dialekten vor, s. Vondrák Vgl. sl. Gr. I^2 119. Deswegen ist eine Entlehnung von kuĩnas, dessen derart große Vebreitung auf ein hohes Alter hinweist, aus einem weit entlegenen Dialekt unwahrscheinlich. Vielmehr ist die Annahme Būgas РФВ. LXVI 223 vorzuziehen, daß bei kuĩnas neben kuinùs, -à ‚hornlos' (s. Būga KS. 292) eine einheimische Bildung vorliege.

kūkãlis ‚Unkraut, Rade': vĩleia kukalus tarp kwieczìu WEE. 31$_7$; radoĩi... kukalei BrP. I 206$_4$; kukâlis DP. 84$_{19}$ — < wr. кукóль Šein Мат. III 480, Karskij Къ ист. 120.

kųkalis, kunkalis ‚Unkraut': paĩeia piktas ßoles [kųkaĩius] (aR.: vnkraut, kųkalei) BrB. Matt. XIII 25; piktoia ßole [kųkalei] l. c. XIII 26;

inſeia k u n k a l i u s BrP. II 436_{12}; turi... k u n k a l i u s WP. $78^{b}{}_{28}$ — < p. k ą k o l (daher pr. c u n l i s dass.); s. Bezzenberger BGLS. 41, KZ. XLIV 300.

kuknià, g. sg. **kùknios, kùknė** ‚Küche': biedna buwo k u k n i a io Post. $17b_4$; k u k n e Lex. 111, Qu.[1] 310 — < p. k u c h n i a.

kùkorius, kukarius ‚Koch': k u k o r u s Lex. 109, Qu.[1] 303; Samuelas biloia k u k a r u i (aR: koch) BrB. 1. Sam. IX 23 — < p. k u c h a r z.

kùkorka, kùkarka ‚Köchin': Dukteris... ims uź... k u k o r k a s Chyl. 1. Sam. VIII 3; butu... kukorienes (derüber: k u k a r k a m i s) BrB. 1. Sam. VIII. 13; k u k a r k a Lex. 109; — < p. k u c h a r k a.

kulis ‚Haut; Sack am Fischernetz; Schlauch': dawe... adą [k u l l i] BrB. Jud. X 6; k u l i s tinkło (‚matnia') SzDi. 144b; k u l l i s Lex. 130 — < wr. к у л ь ‚Sack am Fischernetz' od. p. k u l dass.

kūlỹs, g. sg. **kūlio** ‚Garbe, Bund Stroh': kukâlei ſurißti ing k u l ú s DP. 86_{24}; Surinkite pirma kukalius ingi pedus angu k u l i u s WP. 80_3; k u l y s Lex. 40, Qu.[1] 106 — < wr. к у л ь ‚Bund, Garbe'; vgl. Brückner Sl. Fw. 69, Būga KS. 272, Endzelin MLV. II 335.

kulkà, g. sg. **kuĨkos** (und **kùlkos**) ‚Kugel': k u l k a SzDi. 122b, Lex. 36 — < p. k u l k a; s. Brückner Sl. Fw. 99, Berneker EW. I 641.

***kulpius** (od. ***kulpis**) ‚Kufe': ne tiektái Ewangelikai | bet' ir Ewángelicʒkos prieg k ú l p i a m u s bibliá ßwaito | ir dręſſa ſu wirißkų apé wierą diſputawót' DP. 474_{48}. — Durch Metathese aus p. k u f e l umgebildet.

kūmà, -ōs ‚Gevatterin, Patin': waiku k u m o m i s jra WE. 52_6; k u m a Qu.[1] 380 — < wr. к у м á.

kūmas ‚Gevatter, Taufpate': k u m a i Maž. 108_3; k ûm a i DP. 321_{12}; k u m a s SzDi. 91a, Lex. 133, 380 — < wr. к у м ъ.

kumetỹs (und **kùmetis**) ‚Instmann, Gärtner': k u m e t t y s Lex. 78 — < ar. к ъ м е т ь; s. Berneker EW. I 661, Būga Изв. XVII 1, 2, ZfslPh. I 39 f.

***kūnyčia** (od. ***kunyčia**) ‚Halseisen': k u n i ć i a SzDi. 123a — < p. k u n i c a od. wr. к у н и ц а (: яго зловили и посадили ў к у н и ц у Šein Мат. II 306, auch Hoc. 259); s. Brückner Sl. Fw. 99.

kunštas ‚Kunst': kurie kitrus k u n ſ c h t u s ſekę buwo BrB. ApG. XIX 19; búdelei rêde... k u n ß t u s ſawús DP. 174_8; ſátrißkus k u n ß t u s acc. pl. Post. $162b_{24}$ — < p. k u n s z t.

kuodẽlis ‚Wickel': k u o d e l i s SzDi. 80b, Lex. 209 — < wr. к у д é л ь; s. Būga Изв. XVII 1, 15, Endzelin MLV. II 341.

kupà ‚Haufen, Versammlung': k u p a źmoniu SzDi. 123a; Tûs ʒódʒius... ſaw detų gerái k u p ó n' (‚pilnie uważył') DP. 285_{39} — < wr. к ý п а od. p. k u p a; vgl. Brückner Sl. Fw. 99.

kupčélninkas ‚Händler': knygu kupczus, kupczẽlninkas, pardawẽjas Qu.[2] 81. — Wohl mit Doppelsuffix -elninkas von kùpčius gebildet.

kùpčius ‚Kaufmann, Verkäufer': kupczius n. pl. BrB. Jes. XXIII 2; krominińkai ir pardůdantis (aR.: kupczius) Neh. XIII 20; kupczus Lex. 90 — < wr. купе́цъ od. p. kupiec.

kūpkà, g. sg. **kūpkos** ‚Becher, Kanne, Kelch': giere iſch io kupkos BrB. 2. Sam. XII 3; kupku gerſite PK. II 84_{27}. — Phonetische Schreibung für kūbka(s).

***kūpola** ‚Johanniskraut': ſu dilgilemis, ſu natrinemis kurias ßales ghe ſchwęſława dienā Jana krikßtitaija... a wadinlawa tas ßales kupalamis WP. 72_{23} — < wr. купа́ло ‚Johannes der Täufer; Johannisfeier'; s. Brückner Sl. Fw. 99.

kūpõlės ‚Johanniskraut': kupoles Lex. 104. — Ė-Stamm neben *kūpola.

kurapkà, -ãpkos ‚Rebhuhn': kurapka (kor. in ka-; aR.: Rebhun) BrB. 1. Sam. XXVI 20; Heretikus prilĩgina kurâpkomus DP. 91_{35}; kurapka SzDi. 124b; wija kurapką Chyl. 1. Sam. XXVI 20. — Wohl durch Vermittelung des Weißrussischen aus klr. куропка (> курíпка); vgl. Brückner Sl. Fw. 100, Berneker EW. I 649. S. anũkas.

kurta ‚kurzer Rock, Jacke' SzDi. 125a — < p. kurta od. wr. кýрта; s. Brückner Sl. Fw. 100.

kùrtas ‚Windhund': Kurtas BrB. Spr. XXX 31; kurtas SzDi. 24b, Lex. 212 — < ar. *хъртъ; s. Berneker EW. I 412, Buga ZfslPh. I 41, Endzelin MLV. II 326; nicht mit Brückner Sl. Fw. 100 aus klr. chort, p. chart.

kùrva ‚Hure': tenewed Kurwos BrB. 3. Mos. XXI 7; paiunkot ſu kurwomis elktiſſi BrP. I 179_{18}; kurwa Chyl. I. Mos. XXXVIII 21, Lex. 102 — < wr. кýрва od. p. kurwa.

kurvytis ‚Unzucht begehen, sich der Unzucht hingeben': anita tawo kurwijos Chyl. 1. Mos. XXXVIII 24; prades kurwitis dukte kunigo 3. Mos. XXI 9; padare durniſtę... besikurwidama namoſe tewa 5. Mos. XII 21 — < wr. курвиться od. p. kurwić się.

kusýti ‚reizen, aufhetzen': kuſſiti Lex. 141 — < p. kusić; s. Brückner Sl. Fw. 100.

kušniẽrius ‚Kürschner': kußnierus Lex. 112 — < p. kuśnierz (kusznierz); s. Brückner Sl. Fw. 100.

kùtas, -aĩ ‚Franse, Quaste, Faser': kutas SzDi. 125b; kutai l. c. 55b; kutai Lex. 68 — < p. kut SJP. II 651.

kūzãbas ‚Tüte': k u z a b a s Qu.[2] 422. — Aus k ū z ã v a s umgebildet.

kūzãvas ‚Butte; Bienenbeute; Mühlenkorb': winą renkanĩis kitą po kito įmes ing k u ĩ a w ą (aR.: Butte) BrB. Jer. VI 9; k u z a w a s (‚barć') SzDi. 6a; k u z a w a s melnićios (‚kosz młyński nad kameniem') l. c. 108a — < wr. к ý з о в ъ.

kvarma, kvafmas ‚Baumodell, Form; Zelle der Bienenkönigin': k w a r m a SzDi. 154b; k w a r m a Lex. 34; q v a r m a s Qu.[1] 191 — < wr. х в о р м а; vgl. Brückner Sl. Fw. 101.

kvartūna ‚Glück': k v a r t u n a (aR.: palaima) BrB. Weis. VI 26: n e k w a r t u n a (darüber: rabata) Ps. VII 17. — Mit lit. Anlaut aus c h v a r t ū n a.

kvietkà, g. sg. **kviẽtkos** (und **kvietkõs**) ‚Schmuck, Blume, Würzchen': tatai turia ußu aukĩina k w i e t k ą (darüber: Graikĩchtumą; aR.: schmuck) BrB. Sirach XXI 23; tatai ira graßi k w i e t k a (‚ein schöner Schmuck') Spr. 19; k w i e t k a kwiepanti GK. 324$_2$; k w i e t k a (‚Würzchen') Lex. 215 — < wr. к в ѣ т к а ‚Blume, Zweiglein, Hälmchen'.

kviẽtkas ‚Blume': meiit k w i e t k u s Post. 4b$_{21}$; k w i e t k a s Chyl. 2. Mos. XXV 33 — < wr. к в ѣ т о к ъ Karskij Псал. 154 od. к в ѣ т к а; s. k v i e t k à.

kvitacija ‚Quittung': pagàl senu k w i t à c i i u Post. 368b$_7$ — < p. k w i t a c j a.

kvìtas ‚Quittung, Quittierung': k w i t a s SzDi. 127a; be rokundos norim wiĩad k w i t u ir wàlnàĩcžiu nuog io Post. 374$_7$ — < p. k w i t.

kvitavóti ‚quittieren': k w i t a w o i u ku SzDi. 127a — < p. k w i t o w a ć.

kvola ‚Ruhm, Lob': k w o l a (‚Ruhm') Lex. 143; k w o ł a (‚laus') Gr. Litv. 7$_{30}$; k w o ł ą důket nu jem GK. 286$_1$. — Mit lit. Anlaut aus c h v o l a.

kvõlyti ‚rühmen': k w o l i t i Qu.[1] 423. — Mit lit. Anlaut aus c h v o l y t i.

kvorba, kvarba ‚Farbe': k w o r b a SzDi. 143b; k w a r b a Qu.[1] 109 — < wr. х в á р б а.

kvortà, g. sg. **kvõrtos** (und **kvortõs**) ‚ein Maß für Flüssigkeiten': puĩe k w o r t o s SzDi. 271b — < p. k w a r t a od. wr. к в á р т а.

kvõsas ‚Alaun': k w o ĩ a s SzDi. 70b, Lex. 8, Qu.[1] 21 — < p. k w a s; s. Brückner Sl. Fw. 101.

lachonė, (-ia), **lakonia** ‚Gefäß': impiłe wándenia ł á c h o n e n KS. 246$_{31}$; L a c h o n iû ir Skomiû g. pl. NT. Mark. VII 4; impiłe wundeni ł a k o n i o ń PK. II 173$_6$ — < p. ł o c h a n i a.

lagonė ‚Kuchen, Laib': iĩchkepk l a g o n e s BrB. Mos. XVIII 6; iĩchdalija... koßnam l a g o n e důnos (darüber: kukulį; aR.: brotkuchen) 2. Sam.

VI 19. — Mit Veränderung des Stammauslautes aus wr. *л а г а н а (vgl. ar. л а г а н а ‚dünner, bre.ter Kuchen' Срезн. Мат. II 2 aus gr. λάγανον, s. Vasmer Гр.-сл. эт. III 109); vgl. Leskien Bild. 391.

lãjus ‚Talg': l a j u s Qu.[2] 409 — < wr. л о й; s. Brückner Sl. Fw. 101, Berneker EW. I 729.

lakoška ‚Waschbecken': ł a k o ś k a SzDi. 147b — < wr. л а к о́ ш к а (: два л а к о́ ш к и талакна продала́ сусѣду Сборн. 77, № 3, 38); nicht nach Brückner Sl. Fw. 101 aus grr. ł o c h a n k a.

lamentas ‚Wehklagen': Wienus gâno l a m ę́ n t a i s gaiłėiimo nůdemių DP. 207_{11} — < p. l a m e n t.

lamentavoti ‚wehklagen': l á m e n t a w ó i e m e waikų budu DP. 192_{1} — < p. l a m e n t o w a ć.

***landzknektas** ‚Landsknecht': l á n d ʒ k n e k t à y Post. III 32_{20} — < p. l a c k n e c h t Linde II 589.

lanišius ‚Maiblume': ł a n i ś i u s SzDi. 104a — < p. ł a n y s z ‚lilium conval um' Rost. I 126, s. Brückner AfslPh. XX 518, KZ. XLVI 227; nicht nach Leskien Bild. 599 aus r. л а н д ы ш ъ.

lapatka ‚Schulterblatt' Lex. 153, Ou.[1] 466 — < wr. л о п а́ т к а od. p. ł o p a t k a.

latãkas ‚Rinne, Kanal, Wasserröhre': ł a t a k a s (‚rura wodna, ryna, kanał') SzDi. 328b, 329a; iſzkaks top ł a t a k o p Chyl. 2. Sam. V 8; l a t á k a s Qu.[2] 483. — Sicher mit Brückner Sl. Fw. 102, Berneker EW. I 735, Endzel n MLV. II 424 aus wr. л о т о́ к ъ ‚Dachrinne', nicht mit Būga РФВ. LXXI 465 ff. einheimisch.

latarnia ‚Laterne, Leuchte': atėjo ſu L a t a r n i o m i s NT. Joh. XVIII 3 — < p. l a t a r n i a.

laterna ‚Laterne, Leuchte': Jôs L a t e r n a neußges nakti WEE. 160_{10}; aná ßwieſibę apwilkt mumus teykes inġ l a t ê r n ą kûno ʒmogaus DP. 46_{40} — < ap. l a t e r n a SJP. II 690, Brückner Rozpr. XXV 291.

lãtras ‚Schalk, Bösewicht, Räuber': L a t r a i voc. sg. BrB. Matt. XXV 26; pats ſawa ſchirdije butu l a t r u WE. 5_{9}; L á t r a i... arba raʒbáinįkai DP. 246_{22}; ł á t r ą... Roiun prieme KPS. 62_{14}; l a t r a s (‚Bube') Lex. 40 — < p. ł o t r od. wr. л о т р ъ.

lauras ‚Lorbeerkranz': l a u r a s Lex. 118 — < p. l a u r.

lavenda ‚Lawendel': l a w e n d a SzDi. 130a — < p. l a w e n d a.

leda, ledo ‚irgend, ...auch immer': ne l e d á kokiuo budu KPS. 2_{7}; l e d o k à i p Post. $33b_{22}$; gaudineiàm... l e d o k ą l. c. 288_{13} — < ap. l e d a.

Iedakas ‚nicht wert, schlecht': I e d a k a s Qu.[1] 367; I é d a k a s Qu.[2] 361 — < ap. I e d a c o.

Iẽdva ‚kaum, schwerlich': I e d w á dwáĩa buwa KN. 67_{23}; I e d w a Qu.[1] 293 — < p. I e d w o.

Iegacija ‚Legation, Gesandtschaft': Ewangelia ape I e g a c i i ą Jona DP. 16_{45} — < p. I e g a c j a.

Iegotas ‚Legat, Gesandter': Ißpiłde tie vrêdą... I e g ô t ų DP. 18_{43}; L e g a t a s ~ paĩlas WP. 18_{34} — < p. I e g a t.

Iegavoti ‚vermachen, verschreiben': Chriſtus I e g a w ó i o ſawą Teſtaméntą DP. 142_{14} — < p. I e g o w a ć.

Ieicius ‚Laufleine': I e i c u s Lex. 114, Qu.[1] 319 — < p. I e j c ‚Leitseil, Zügel, Lenkseil'.

Iẽkcija ‚Lektion, Unterricht': Girdéiome... I e k c y ą DP. 421_{20} — < p. I e k c j a.

Iėlẽ -ẽs ‚Puppe': ł e ł e SzDi. 130a, Lex. 135 — < wr. л я л я; s. Brückner Sl. Fw. 102.

Ielijà, -ijos (und **Ielija**) ‚Lilie': I e l i j a Maž. 72_{7}; L e l i o s n. pl. BrB. Jes. XXXV 1; iſch I e l i o s GK. 80_{9} — < p. I e l i j a SJP. II 742; vgl. Brückner Sl. Fw 102.

Ielkus ‚Nachtrabe, Nachtreiher': Naro, ir L e l k a u s Chyl. 3. Mos. XI 17; bubl s, ir I e l k u s 5. Mos. XIV 17 — p. I e l e k.

Iiámpa, Iiompa ‚Lampe, Fackel': ſu ßibureis | I i a m p o m i s BrP. I 367_{15}; ǯiburius arba I à m p a s pataikikime DP. 430_{47}; ſu ǯiburieys aba ſu I a m p o m i s PK. I 227_{29}; Padarysi... I o m p a s Chyl. 2. Mos. XXV 37; teuždega... I o m p a s l. c. XXVII 20 — < p. I a m p a.

Ienciũgas, Ienciuga, Ianciũgas ‚Kette': padarik... dwi I e n c u g i (aR.: ketten, I e n c u g a s) BrB. 2. Mos. XXVIII 14; padare... L e n c i u g u s 2. Mos. XXXIX 15; Padar,k L e n cʒ u g u s Ezech. VII 23; buwo tankei pancʼomis ir L e n cʒ u g o m i s riſchtas Mark. V 4; ł i n c i u g a s (ostlit. Form für I e n c i u g a s) SzDi. 128b; I e n c u g a s Gr. Litv. 4_{15}; ł a n c i ũ g ą áukſo neßióie DP. 437_{26}; ł á n c i u g a s Post. 65_{27} — < wr. л а н ц ю́ г ъ, vgl. p. dial. ł a ń c u g Brückner Cyw. 63, SJP. II 794.

Iénkas, -ai ‚Pole': L e n k u g. pl. BrP. I 134_{5}; nekuroſa ſchaliſsa L e n k u MT. $11b_{20}$; L ę k a i DP. 91_{19}; ł y n k a s (ostlit. Form für I e n k a s) SzDi. 270a; L é n k a i Gr. Litv. 61_{13} — < ar. л ę х ъ (> л я х ъ); s. Brückner Sl. Fw. 103, Būga ZfslPh. I 33.

lepravotas ‚aussätzig': leprawôtas DP. 74_{20}. — Halb slavische, halb litauische Bildung zu lepra ‚Aussatz' DP. 73_{13}.

lẽvas ‚Löwe': iauni Lewai BrB. Jes. V 29; Læwas BrP. I 213_{20}; lewas angu lutas WP. $217b_6$; lewas PK. I 108_{30} — < левъ od. p. lew.

levyčia ‚Löwin': lewićia PK. I 272_{26} — < wr. левица MPKJ. II 187.

liaikas ‚Laie': łetůlius ir laikús aprįko DP. 378_{24}; praſtiemus liàikàmus Post. $133b_{16}$ — < p. lajk Mrong. 189.

lichtorius, liktõrius ‚Leuchter': lichtorius Chyl 2. Mos. XXV 31; and paties Lichtoraus l. c. XXV 34; ant liktoriaus WEE 184_8; anis tur ſergeti... liktoraus BrB 4. Mos. III 31; ant' liktôreus DP. 553_{53} — < p. lichtarz od. wr. лихтарь Лит. Мет. (1509) РИБ. XX 600.

lichva ‚Wucher': ape lichwa Chyl. 2. Mos. XXII 1; Neimsi nog jo lichwos 2. Mos. XXV 36 — < p. lichwa.

lichviorius ‚Wucherer': Jeigu życzyghi żmonemus... pinigu, tada nebusi prieſz jas, kaypo lichwiorus Chyl. 2. Mos. XXII 25 — < p. lichwiarz.

lỹcius ‚Mal, Wahrzeichen': lycus Qu.[1] 336, Qu.[2] 481 — < wr. лицó; s. Būga LKŽ. XXXIII.

lyčýna ‚Larve, Maske': nůģ ių nuims ßitas licʒînas DP. 273_{33}; biaurios Dwases (aR.: Larven, ljtſchjna) BrB. Weis. XVII 4; licʒinà Post. 280_{21}; lićina SzDi. 144a; licina Qu.[1] 317, 638 — < wr. личйна.

lyčynykas ‚maskierter Mann': lićinikas SzDi. 144a. — Sl. od. lit. Bildung zu lyčýna.

liecavoti ‚empfehlen': Dievui liecawoju daiktus mano wiſſus GK. 260_9 — < p. *lecować. Meist mit pa-, už- zusammengesetzt: paliecavóti, užliecavoti.

liẽčyti ‚heilen': àpweiʒdeio ¦ liecʒiio Post. $306b_{33}$ — < wr. лѣчйть od. p. leczyć.

liẽkarsta ‚Arznei': liekarſta Qu.[1] 41. — Aus liẽkarstva umgebildet.

liẽkarstva, liekorstva ‚Arznei; Salbe, Latwerge': Niera liekarſtwas Maž. 426_7; atneſchk Liekarſtwą (‚Salbe') BrB. Jer. XLVI 11; Liekarſtwą nog Figų imtų (aR.: pflaster, moſta) Jes. XXXVIII 21; wáiſtą (aR.: liekarſtwa) DK. 27_6; liekorſtwą raſi KS. 52_{12}; liekarſtwa Qu.[1] 318 — < wr. лѣкáрство od. p. lekarstwo.

liẽkorius, liekarius ‚Arzt, Wundarzt': Liekariaus ſweikims Maž. 77_3; ne reik Liekoriaus (aR.: Waiſtitoio) BrB. Matt. IX 11; liekorey Chyl. 1. Mos. L 2; liekorius KS. 35_5; Liekoraus ſwáiki nepriwála GK. 229_{23}; liekorus Lex. 214 — < wr. лѣкарь od. p. lekarz.

liesiñčius ‚Wildnisbereiter, Förster': liesinczus Lex. 211, Qu.[1] 191. — Wohl aus wr. лѣсничий Лит. Мет. (1514) РИБ. XX 79 od. p. lesniczy umgebildet; vgl. Brückner Sl. Fw. 103, Leskien Bild. 322.

liesiniñkas ‚Förster, Wildnisbereiter': liesininkas Lex. 73, 211. — Wohl aus wr. лѣсникъ (> liẽsnykas Dusetos) od. p. lesnik umgebildet.

liẽsvos ‚Leiter': Lieſwos [Kopeczas, Schlittes] ſtoweia BrB. 1. Mos. XXVIII 12; neſche Lieſwas (aR.: leiter kopeczias) 1. Makk. V 30 — < wr. лѣсва; s. Būga KS. 38.

***liešvyčiai** ‚Leiter': jra lieſchwiczai ~ koptas WP. 98b$_{26}$ — < wr. лѣсвица Śein Mat. III 503.

lietnykas ‚Kleid': ana turejo lietnika tułu forbu Chyl. 2. Sam. XIII 18 — < p. letnik ‚weibliches Sommerkleid, Rock'.

liktarna(s) ‚Leuchter, Leuchte': liktarna Lex. 116; dawe ghis Sidabrą Liktarnui BrB. 1. Chr. XXVIII 10 — < p. *lichtarna (bezw. p. lichtarnia) od. wr. лихтáрня.

lilija ‚Lilie': ant liliju WEE. 111$_{17}$; liliá n. sg. DP. 332$_{31}$; liliiés l. c. 332$_{22}$; liliių g. pl. l. c. 330$_{7}$; Dabokites liliamus PK. I 16$_{28}$ — < p. lilja.

limonija ‚Limone': limoṇia SzDi. 133a — < p. limonja.

lýna ‚Ankertau': lina (‚kotwiczna lina') SzDi. 109b. — Mit Brückner Sl. Fw. 103 aus p. lina.

linija ‚Linie': per liniią DP. 504$_{31}$; liniia l. c. 582$_{6}$ — < p. linja.

liniolas ‚Maßstab, Regel': liniolas geruiu darbu MT. 4$_{22}$; liniolas arba regula l. c. 72$_{13}$ — < p. liniał.

lipinis ‚Äsche (thymallus vulgaris)': lipinis SzDi. 133a — < p. lipień; s. Brückner Sl. Fw. 103.

Lipskas ‚Leipzig': Agendoi... Lipſke iſſpauſtói DP. 456$_{7}$ — < p. Lipsk.

***listničius** ‚Förster': tedůdi... Gromatas... Liſtnicziaſpi Karaliaus BrB. Neh. II 8 — < wr. *лѣстничий. Wegen **-i-** statt **-ie-** vgl. Bezzenberger BGLS. 58.

liš ‚sondern, nur': ghis neligoie... ne ieſchkoia Pona, liſch Barbierius BrB. 2. Chr. XVI 12; er gal griekus kas atleiſti liſch (darüber: tiktai) Diewas wiens Luk. V 21; Diewas ne ira numiruſių, liſch gwụių Diewas Luk. XX 38; nunay liß wienos turet ne dera PK. I 216$_{19}$; nesiżynojo ſu jo liſz ape doną Chyl. 1. Mos. XXXIX 6 — < wr. лишь ‚nur'; zur Bedeutung vgl. ḳlr. лиш ‚nur, sondern' Grinčenko Сл. II 366.

lišiai ‚außer, nur, sondern': Ne radaſi kurſai ſugriſchtų ir dotų garbę Diewui | liſchei taſsai atainijs BrB. Luk. XVII 18; ne k'tta ka ghe turri laukti, liſchei grumʒdimų WP. 13b9; tai turrime darriti nepriſiliti, liſchei iſch gierras walias l. c. 95₃ — < wr. лишай ‚außer' Fed. I 227; zur Bedeutung vgl. ar. лише ‚nur; außer' Срезн. Мат. II 35.

liška ‚ein Schachfigur, Stein im Damspiel': liſzka (‚bierka') SzDi. 13a; lyſzkomis zaidźiu ib. - < p. dial. liszka Karłowicz SGP. II 39 f.

lyšnai, lyšniai ‚sehr; überflüssig': ſumuſchtas eſmi liſchnai Maž. 469₉; duſchia mana liſchnai ſmutna eſti l. c. 513₆; Kudik's... liſchnai ſkaiſtas GK. 20₂₄; Liſchnei graßų priliginimų... ira tares WP. 195₃₀; atrada... liſchnei didʒius a ſmarkei baiſius nepretelius l. c. 249₃₅; lijßnay Lex. 180. — Zu lỹšnas.

lýšnas ‚übrig, überflüssig, zu groß; ungleich; einzeln': maß liſchnų (aR: lekancʒių) metų ira BrB. 3. Mos. XXV 52; rubay liß ni (‚zbytne') PK. I 54₄; lyßnas Lex. 54, 182, 198, Qu.[1] 580 — < wr. лишний.

lištvà, g. sg. **lištvos** ‚Leiste': tos Schalis... turreia lenteles (darüber: liſtwas) BrB. 1. Kön. VII 29; padarys aukſo wayniką apiſkrytey jo liſztwos Chyl. 2. Mos. XXV 25 — < p. lisztwa od. wr. лиштва.

litera ‚Buchstabe': pirmoſios litêros n. pl. DP. 56₁₇; pagál litêrą l. c. 141₁₉; literą prádęſt páʒint Post. 63b₁₈ — < p. litera.

litãnija ‚Litanei': Litania Maž. 54₁; Litanya GK. 175₁₀ — < p. litanja.

liūba ‚angenehm, lieb': kas tau luba butu Maž. 480₅; ghiemus jra luba MT. 218₁₅; Diewui... luba jra WP. 147₁₀ — < p. lubo od. wr. любо.

liūbas ‚lieb': Diewui eſſi luba Maž. 165₉; Neßkit io kriʒiu lubaghi KN. 223₂₂; Apkurtina... mokſłàys kunuy lubays KS. 188₂₁ — < p. luby od. wr. любый.

liūbastis, liūbestis ‚Wahl': iam walię [liubamaghi] dawe (aR.: wahl. Liubeſtin. Liubaſtis, aprinkimą) BrB. Sirach XV 14 — < p. lubość ‚Lust, Vergnügen' od. wr. любость.

liūbysta ‚Liebstöckel (Pflanze)': lubyſta Lex. 117 — < wr. любиста.

liūbyti ‚gern genießen, gern tun, behagen, lieben, pflegen': anis wiſsi lubij imti dowanas BrB. Jes. I 23; padaryk mi gardzus penus, kaypo lubiju jos Chyl. 1. Mos. XXVII 4; lubijus winų... nebus bagatas WP. 244b₁₂; lubyti Lex. 27, 134 — < p. lubić od. wr. любить.

Liuciferius ‚Luzifer': ąnt Luciferiaus Post. 89b₅ — < p. Lucifer.

liūdijimas (und **liūdyjimas**), **liūdymas** ‚Zeugnis': lûdiiimas DP. 196₄₈; apidęgie Skrynią ludyghimo Chyl. 2. Mos. XL 21; liudimas Maž. 25₂₂;

túrime.. lúdimus DP. 458_{52}; ludymai MT. 3_8. — Lit. Bildung zu liùdyti.

liudinti ‚Zeugnis ablegen': Ne liudink kreywiay KN. 189_{12}. — Aus liùdyti umgebildet.

liùdyti ‚Zeugnis ablegen': Ne liudiki Maž. 19_{14}; mana Teiſijbe man liudis BrB. 1. Mos XXX 33; Lûdiś prieß mús DP. 15_{40}; ludiju SzDi. 357b — < wr. *людить od. ap. ludzić; s. Brückner AfslPh. XX 516, KZ. XLVI 223 f., Būga KS. 30.

***liudna** (od. ***liūdna**) ‚Harfe': Diekawokete Arfomis (später h- hinzugefügt; aR.: harffe liudnomis harfa) BrB. Ps. XXX 2; ant Harfos (darüber: Liudnos; aR.: harff. Liudna) l. c. XLIII 4. — Wohl nach liūdnas ‚traurig, betrübt' aus liutnia (s. dort) umgebildet.

liūtas ‚wild; Löwe': bus ruſtus... piktemus, kaip ir lutas lewas WP. 8_{26}; liutas Maž. 515_2; Liutai [Lewai] BrB. 2. Sam. I 23; apgaleiau Liuta BrP. I 263_{16}; lûtas DP. 522_{45}; báyſus lutás KN. 213_{19} — < wr. лютъ (sc. звѣрь) ‚wildes, reißendes (Tier)', vgl. чьто бо єсть льва лютѣе (1073 r.) Срезн. Мат. II 95; s. Brückner Sl. Fw. 105, Jagić AfslPh. II 364, Berneker EW. I 760.

liuterõnas ‚Lutheraner': Luteronú instr. sg. DP. 892_3; Luterônai l. c. 91_{17} — < ap. luteran.

liutras ‚Lutheraner': Lútrais instr. sg. DP. 89_{20}; Lutrai l. c. 91_{32} — < p. luter.

liu'nia ‚Laute': ſu Lutniomis KN. 38_{18}; ſutykſi... lutnias Chyl. 1. Sam. X 5 — < p. lutnia.

locnas ‚lebhaftig': locnas Qu.[1] 323 — < p. łacny (= łatwy) ‚manierlich, gut erzogen, freundlich' SJP. II 801.

lõjoti (und **lojóti**) ‚schelten, lästern': Wiriauſi tawa... ne loiok BrB. 2. Mos. XXII 28; Diewo neſsibijanſis loioij ir apg edin ſawe patį Spr. XIII 5; lojoti Lex. 149 — < wr. лáять ‚schimpfen, schmähen' Добр. 371 od. p. łajać dass.; vgl. Brückner Sl. Fw. 104.

***lokamystė** ‚Gier, Habsucht': łokamiſtes priewila... daboſieſi KS. 162_{18}. — Wohl aus *lokamnystė (zu lokamñnas ‚naschhaft, gierig' Sub. < p. łakomny SJP. II 791) od. aus lokamstvà (vgl. unter malženysta) umgebildet.

lokamstvà, g. sg. **lokamstvos, lakamstvà** ‚Gier, Habsucht': łokamſtwos g. sg. Chyl. 2. Mos. XVIII 21; paſiłękie łokamſtwoſp 1. Sam. VIII 3; neiſchſakama lakamſtwa WP. 124_{29} — < p. łakomstwo.

lomka ‚Rand, Borte': and jos lomkos Chyl. 2. Mos. XXXIX 19; prairkas ans tureja lomką apiſkritey l. c. XXXIX 25 — < p. *łamka, vgl. SJP. II 793.

loskà, g. sg. **lõskos** (und **loskõs**) ‚Gnade, Barmherrzigkeit': Důkem l o ſ k a s BrB. 1. Mos. XXX 27; lenke iopi ſawo Suſsimilimą (aR.: hulde neigen, Ir pakreipe jopi ſawą l o ſ k ą) l. c. XXXIX 21; důk iem Mielaſchirding:ſte [l o ſ k ą] Neh. I 11; duok... ł o ſ k o s táwa páźinimą KP. 134_{14}; rado ł o ſ k ą Chyl. 1. Mos. VI 8; l o ſ k a Lex. 100 — < p. ł a s k a.

lõskavas ‚gnädig, günstig, holdselig': kamarnikas ſuſimilſtans (aR.: günstig. L o ſ k a w a s) BrB. Dan. I 9; buſi... prieſz jos ł o ſ k a w u Chyl. 2. Chr. X 7; roda ghi buti... ł o ſ k à w u KS. 152_{15}; Tewe ł o ſ k a w a s GK. 191_{13}; l o ſ k a w a s Lex. 100 — < wr. л á с к о в ы й.

lostalka ‚Schulters:ück, Windlasche': l o s t a l k a Qu.[1] 455, Qu.[2] 496. — Sicher slavischer Herkunft, aber Grundwort nicht zu finden.

lošțas ‚Last': ł o ß t a s SzDi. 129b — < p. ł a s z t.

lotà, -õs ‚Latte': l o t a Lex. 114 — < p. ł a t a.

lučenyčia ‚Fackel': buwo daug:a Sʒiburų [L u c ʒ e n i c ʒ ių] BrB. ApG. XX 8. — Mit Einschub von **e** aus l u č n y č i a.

lučnyčia, (-yčė) ‚Leuchte, Laterne': priwal:s thę Liktarno (aR.: L u c ʒ - n i c ʒ i o s) BrB. Off. XXII 5; L u c ʒ n i c ʒ i a tai eſt ſchweſumas WP. $22b_{16}$; Deganiiji L u c ʒ n y c ʒ e GK. 214_{18}; l u c z n y c z e Qu.[1] 332 — < p. ł u c z - n i c a; s. Brückner Sl. Fw. 104.

Lukõšius ‚Lukas': L u k o ſ c h u s BrP. I 24_{10}; L u k ô ß i u s DP. 27_{29} — < p. Ł u k a s z.

mãcė, mačė ‚Kraft, Macht': m a c i e Welna WE. 7_{16}; Eik toie tawa ſtipribeie [m a c e i e] BrB. Richt. VI 14; m a c e s krikßtui negaliu pridůti BrP. 46_6; turetu ſawa m a c ʒ e i e Maž. 29_{17}; m a c ʒ e m s d. pl. l. c. 31_{18}. — Aus m a c i s, m a č i s umgebildet.

macedonijonas ‚Mazedonier': M a c e d o n i ô n a i DP. 254_{12} — < ap. M a c e d o n j a n.

machametonas ‚Mohamedaner': M a c h a m e t ô n a i DP. 90_{24} — < ap. m a c h o m e t a n.

macìs, g. sg. **mãcies, mačis** ‚Kraft, Macht; Ruhm': tay turetu ſunus ſawo m a c i y arba galybey PK. I 167_{28}; m à c i duos KP. 53_{17}; m a c i e s dalinike ię padaritu (‚gloriae eam participem reddat') MT. 18_{18}; m a t c i s l. c. $112b_1$; m a c i s Lex. 110; daikta ſawo m a c ʒ i j waldo Maž. 70_4; Man m a - c ʒ i s ira důta BrP. I 10_{19} — < p. m o c od. wr. м о щ ь (im XV. Jahrh.) Karskij Псал. 140.

macnùs, mačnus ‚mächtig, gewaltig; Vornehmer': m a c n a gimine BrB. 1. Mos. XVIII 18; anis tampa m a c n u s Jer. V 27; m a c n u ſ i s Ponas BrP. I 71_{12}; Ponas Diewas m a c ʒ n u s Maž. 164_2; kaip tai welija M a c ʒ n i e g h i

Swieto BrB. 1. Mos. XLIX 26; uß tą karaliſtę neka ner... macznesna WP. 4_{17} — < p. mocny.

macnõrius, (-ras) ‚Vornehmer, Held; Tyrann, Gewaltiger': ſchitie wiriauſieghi (darüber: macnorai, ſtropeſnieij) BrB. 2. Sam. XXIII 13; tris Macnarus l. c. XXIII 16; Tas padeia macnoru buti 1. Chr. I 10; ką titſchaughi macnoriau [ſmarkinike] Ps. LII 3. —< p. *mocnarz, vgl. niederwend. mócnaŕ ‚Machthaber, Gewalthaber, Monarch' Mucke Wb. I 918.

mãčyti ‚helfen (intrans.)': ſekiotumite nes mornaſciu kuros nė maczyja Chyl. 1. Sam. XII 21. — Wohl aus pamãčyti abstrahiert; vgl. Brückner Sl. Fw. 105.

madijanskas ‚madianisch': karias Mádiańſkas Post. 21_{41} — < p. madjański.

madijančikas ‚Madianer': Madiańczykay Post. 21_{43} — < p. Madjańczyk.

magarỹčios ‚Leitkauf (heute ‚Zugabe beim Kauf, Vertragstrunk')': magaryczos Qu.[1] 324 — < wr. магорычь, магорычи; s. Brückner Sl. Fw. 105, Berneker EW. II 67.

magas ‚Weiser': Magai DP. 36_{17}; búwo ißkłáuſęs nůģ mágų l. c. 419_{37} — < p. mag.

mãgnesas ‚Magnet': magniaſui pritraukt' nedůſtis DP. 508_{46} — < p. magnes.

majeronas ‚Majoran': maieronas SzDi. 140a — < p. majeran.

majestõtas ‚Majestät, Thron': Pilnij eſti dangus ir ßeme Maieſtota garbes tawa Maž. 83_6; Maieſtotas ir macis BrB. 1. Chr. XXIX 11; didis bus Maieſtôtas DP. 14_{22}; Ponſtwos ir maieſtotay (tronowie') KP. 150_9 — < p. majestat.

maistras, maistris ‚Schulmeister, Meister': maiſtras (‚mistrz szkolny') SzDi. 152b; pagimde... Mayſtri Chyl. 1. Mos. IV 22 — < p. majster.

Maižiẽšius ‚Moses': Maiźiéßeus g. sg, DP. 395_{39}; Maiźießius Post. 3_{13}; Mayźeſzus Chyl. 2. Mos. XI 3 — < p. Mojżesz,

maklevóti ‚täuschen, betrügen': maklawoti Lex. 172; maklewoti Qu.[1] 520 — < wr. махлевáть od. p. machlować.

mãkliorius ‚Täuscher': maklorus Lex. 172 — < p. machlarz.

makna ‚Franse, Zotte': maknos SzDi. 55b; maknos ſuweltos l. c. 122a — < wr. мохнá.

maknótas ‚zottig': Vogos maknotos (‚kosmatki, truskawki') SzDi. 107b. — < wr. мохнáтый.

makras ‚Franse': makray rubu ir kitu redikłu, kutay, maknos (‚frężla') SzDi. 55b — < wr. мохóръ, мохрá Добр. 404, Нос. 292.

makula ‚Fleck': apczíſtiti nůg máżiauſios makûłos DP. 54_{42} — < ap. makuła.

malmozija (malmažia) ‚Malvasierwein': małmozya SzDi. 141a; giers ...winų, muſchkatelių malmaßių WP. 96_2 — < p. małmazja.

malžankas, malženkas ‚Ehemann, Gatte': małżankai DP. 535_5; tuos Małżankus acc. pl. KPS. 49_7; tiems małżenkams d. pl. Chyl. 1. Mos. XXVI 1 — < p. małżonek.

malženysta, (-ystė) ‚Ehe, Ehestand': augliuy ßwentàme małżeniſtos Post. 68_4; pág rdàms... Máłżeniſtes ſtoná KN. 263_{10}; małżenijſe NT. Hebr. XIII 4. — Aus małżenstva umgebildet.

maiženiškas ‚Ehe-, ehelich': nenutrauks... kałtes jos małżeniſzkos Chyl. 2. Mos. XXI 10. — Wohl im Anschluß an lit. Suffix -iškas aus małżenskas= p. małżeński umgebildet.

malženskas ‚Ehe-, ehelich': Małżeńſkoi draugiſtey KPS. 49_{10} — < p. małżeński.

malženstva ‚Ehe, Ehestand': Małżeńſtwa KPS. 37_{17}; małżeńſtwoy l. sg. Post. 62_{33}; Małżeńſtwoy... giweno KN. 263_1 — < p. małżeństwo.

malžonka(s) ‚Gattin, Gatte': yr małżonkos io Gerullis SLS. (1651) 243_{16}; wiſi Diewá biją małżonkai KS. 30_{11} — < p. małżonka, małżonek.

mandavojimas ‚Gesetz': tada priſakimas ir Mandawoghimas karaliaus ſkelbams buwa BrB. Esther II 8. — Zu mandawoti.

mandavoti ‚auftragen, befehlen': kiek wienam mandawaiam ir inſakam Gerullis SLS. (1578) 58_{11} — < p. *mandować.

mandotas ‚Mandat': Mandotą.. náuią duomi iúmus DP. 576_3; tatai W. prámine Mandotú l. c. 576_{10} — < p. mandat.

manelė, manelis ‚Armring, Armband': iſchwida Spangus auſų ir rankų Lankus(aR.: Spangen vnd armringe czetas ir maneles) BrB. 1. Mos. XXVII 30; uždejau... manelus and jos ráku Chyl. 1. Mos. XXIV 47; atneſzem... maneli, pirſzto-žiedą 4. Mos. XXXI 50 — < p. manele Karłowicz SGP. III 110; s. Brückner KZ. XLVI 227, Leskien Bild. 480.

maneta, moneta ‚Münze, kleines Geld': manieta SzDi. 155a; Mánętás ſtrochás ne ſiekia KN. 213_{20}; tikrą Monetą... kalti BrB. 1. Makk. XV 6; parôdikite man' monêtą czíſzes DP. 363_{34} — < p. moneta.

manipuliorius ‚Manipel, Armbinde (am Arme des Priesters bei der Messe)': M a n i p u l i ô r i u s DP. 167_{31} — < p. m a n i p u l a r z.

mañtelis ‚Mantel': m a n t e l i s SzDi. 252b — < p. m a n t e l.

mardavonia, (-nė) ‚Morden, Töten': Pálīgayłek... tarnu m a r d a w o n i o s KP. 114_{2}; Pálīgayłek... tarnu m a r d a w o n e s KN. 191_{25} — < p. m o r d o w a n i e.

mardavoti ‚morden, töten': Tárnus D. m a r d a w o j à KS. 105_{33} — < p. m o r d o w a ć.

márgas ‚Morgen (Acker Landes)': m a r g a s SzDi. 155 — < p. m o r g.

markãtnas (und **mařkatnas**) ‚verdrießlich': m a r k a t n a jam buwo Chyl. Richt. XVI 16 — < p. m a r k o t n y.

marmoras ‚Marmor': M a r m o r a y KN. 237_{8}; m a r m o r a pilorump Chyl. Esther I 6 — < ap. m a r m o r.

marmuras ‚Marmor' SzDi. 142b — < p. m a r m u r od. wr. м а́ р м у р ъ; vgl. Brückner Sl. Fw. 106.

maršálka(s) ‚Marschall, Hofmeister': M a r ß â ł k a DP. 182_{3}; m a r ß a ł k a SzDi. 143a; M a r ſ c h a l k a s (aR.: hoffmeister) BrB. 1. Kön. IV 6 — < p. m a r s z a ł e k od. wr. м а р ш а л о к ъ Лит. Мет. (1483) РИБ. XXVII 374 bezw. м а р ш а л к о Лѣт. 74, Лит. Мет. РИБ. XXVII 437.

Maskava ‚Moskau': M a ſ k a w a Lex. 124. — Mit Einschub von **a** aus M a s k v à umgebildet od. aus p. M o s k a w a Łoś Gr. II 20 entlehnt.

maskõlius ‚Moskowiter': m a ſ k o l u s Qu.[1] 353 — < wr. м о с к а́ л ь Šein. Mat. II 413, III 98.

Maskvà, -õs ‚Moskau': M a ſ k w o s g. sg. DP. 509_{46} — < wr. r. M o c к в а́; s. Brückner Sl. Fw. 106.

maskvytis ‚Moskowiter, Russe': m a ſ k w i t i s SzDi. 156a; m a ſ k w i ć i e y, m a ſ k w i ć i u źieme (‚Moskwa') ib. — Zu M a s k v à.

mašnà, -õs ‚kleines Säckchen, Beutel': rąkomis... m a ß n ú m p̀ (‚do mieszka') ißtieſtumbime DP. 336_{11}; m a ß n a (‚wacek') SzDi. 389a; Judoßius tureia m a ß n ą KS. 248_{19} — < wr. м о ш н а Лит. Мет. (1506—23) РИБ. XX 743 od. ap. m o s z n a Rozpr. XXVIII 350; s. Būga РФВ. LXVII 243; nicht mit Brückner Sl. Fw. 107 aus klr. m o š ń a, wr. m o š o n k a.

maštalierias ‚Stallknecht, Reitknecht': koki tatay m a ß t a l i e r ią tureſi Post. $245b_{9}$ — < p. m a s z t a l e r z.

matematočius ‚Betrüger, der sich der Mathematik bedient, Astrolog': welinump̀ | praktikoriųp̀ | m a k t h e m a t ó c ʒ i ų m p̀ (für m a t h e m a t ó c ʒ i ų m p̀ verschrieben) DP. 356_{28} — < ap. m a t e m a t a c z SJP. II 899.

materijalnas ‚materiell': Wiéton' padaliiimu m a t e r i a l n ų DP. 268_{31}; baẓnîcẓios m a t e r i á l n o s g. sg. l. c. 572_{23} — < p. m a t e r j a l n y.

Mateušas ‚Matthäus': M a t e u ß a s KP. 11_{24}; M a t t e u ß ą acc. sg. DP. 335_{47}; M a t t e u ß a s l. c. 512_{54} — < p. M a t e u s z.

matka, mãtkas ‚Zinsgarn': m a t t k a Lex. 219; m a t k a Qu.[1] 644; m a t k a (von späterer Hand -s hinzugefügt) Qu[2] 509 — < wr. м о т о к ъ Šein Mat. III 1, 342 od. p. m o t e k.

matočius ‚Schwindler, Lügner': bluẓnierius ir m a t o c ẓ i u s n. pl. Post. 258_{17} — < p. m a t a c z.

mazūras (heute **mozūras**) ‚Masure': M a z u r u źieme SzDi. 145a — < p. m a z u r.

maždierius, maždzieras ‚Mörser': Dwaĩá S. kaip prietelis m a ẓ d i é r e u s DP. 407_{27}; kule m a ź d z i e r o ĩ e Chyl. 4. Mos. XI 8 — < p. m o ź d z i e r z.

mẽčius ‚Schwert': m e ć i u m... atkirta auĩi KP. 160_{11}; nuĩiuĩcẓià m e c ẓ i u àbà kałàwią Post. 352_{40}; M e a ć i a u s aßtrojà KN. 17_{23}; m e c z u s Lex. 149 — < wr. м е ч ь Лит. Мет. (1508) РИБ. XX 589, Добр. 410 od. p. m i e c z.

medetka ‚Ringelblume': Qu. [1] 416. — Aus n e d e t k a umgestaltet; s. n e d a t k a.

meditavojimas ‚Nachdenken': M e d i t a w o i m a s MT. $3b_{17}$. — Lit. Bildung zu *m e d i t a v o t i aus p. m e d y t o w a ć.

mednyčià, -ỹčios ‚Becken': pamirkikites krauioĩą M e d n i c ẓ o i e BrB. 2. Mos. XII 22; padarik... m æ d n i c ẓ e s l. c. XXVII 3; m i e d n i c ẓ o y l. sg. Chyl. 2. Mos. XII 22 — < p. m i e d n i c a od. wr. м е д н и ц а Лит. Мет. (1510) РИБ. XX 406.

mekliavojimas ‚Makel': butumbit be wainos (aR.: be m e k l a w o g h i m o, ohn tadell...) BrB. Phil. II 15. S. m a k l e w o t i.

melionas ‚Melone': m e l o n a s SzDi. 145b — < p. m e l o n.

mélnyčia, (-yčė) ‚Mühle': Neimk... wirĩchutinį M e l n i c ẓ e s akmenį BrB. 5. Mos. XXIV 6; akmo maluna [m e l n i c ẓ a s] Luk. XVI 2; m e l n i ć i a SzDi. 153b; m e l n i c z o s - akmenio g. sg. Chyl. 5. Mos. XXIV 6 — < wr. м é л ь н и ц а; s. m é l n y k a s.

mélnykas ‚Müller': atimĩiu... balĩą M e l n i k ų BrB. Jer. XXV 10; m e l n i k a s SzDi. 153b; m e l n i k s giedoia GD. 111_{12} — < wr. м é л ь н и к ъ Лит. Мет. (1510) РИБ. XX 18, Šein Mat. I 1, 566.

mencė ‚Münze': piktà o fałßiwa m e n c e Post. 374_{20} — < ap. m e n c a SJP. II 922.

mendikas ‚Bettler': prâſto ʒêko ir m e n d i k o DP. 582$_{49}$ — < p. m e n d y k.

mensinyčė ‚Schlachtbank': nuweſkit ias ant ußmuſchimmo (aR.: zur schlachtbank, m e n ſ i n i c ʒ e) BrB. Jer. L 27. — Wohl aus p. m i ę s n i c a ‚Fleischbank' umgebildet.

mėsà, -õs ‚Fleisch': M æ ſ a BrB. 3. Mos. VII 19; m e ſ a BrP. II 26$_{21}$; m e ſ s á n. sg. DP. 110$_{42}$; m i e s a Lex. 72. — Eher mit Būga LKŽ. XXXII aus wr. м я с о entlehnt od. mit Trautmann Wb. 178 unter wr. Einfluß aus altem *m ę s à umgestaltet, als nach J. Schmidt KZ. XXVI 340, Mikkola BB. XXII 242, Meillet Збор. Форт. 199 aus der nasallosen idg. Form *m ē s- entstanden; vgl. pr. m e n s ā, le. m ì e s a, niederlit. *m e i s a (> m ẽ s à Slnt., m ã s à Kvėdarna) < *m e n s á.

Mesijõšius ‚Messias': M e ſ i o ſ c h u s BrB. Joh. IV 25; M e ſ ſ i o ſ c h i u s BrP. I 59$_{9}$; M e ſ i ô ß i u s DP. 2$_{34}$ — < p. M e s j a s z.

mesparas (bezw. ***mešparas***) ‚Vesper': po m e ſ p â r u i DP. 108$_{50}$. — Aus ap. *m i e s p ó r (> m i ę s p ó r Rozpr. XIX 238, SJP. III 346, s. Ułaszyn Symb. II 402) oder, falls **s** bei Daukša für **š** steht, aus ap. m i e s z p ó r (wohl aus ač. m e š p o r) Brückner Rozpr. XXV 290, Klich Term. 76 f. Wegen **-s-** statt **š** vgl. a p a s t a l a s.

meškà, g. sg. **mẽškos** (und **meškõs**) ‚Bär': M e ſ c h k o s koios BrB. Off. XIII 2; m e ß k a PK. I 273$_{8}$; liepe... m e ß k o m i s ißieit Post. 104b$_{2}$; m e ſ c h k a s WP. 39b$_{5}$ — < sl. m e š k a; vgl. ar. м е ш ь к а ‚ein kleiner Bär', ap. M i e s z k a ‚ein Königsname' u. a.; s. Brückner Sl. Fw. 108, AfslPh. XXI 14 f., KZ. XLIII 307 f., Berneker EW. II 30, Endzelin MLV. II 606.

meškoti ‚zögern': jaunikaitis ne m e ſ c h k o i a (aR.: trukka) tho darjti BrB. 1. Mos. XXXIV 19; ieib nebutumbim meſchkoię (aR.: trukkę) l. c. XLIII 10 — < p. m i e s z k a ć; s. Brückner Sl. Fw. 108.

mėtà, g. sg. **mẽtos** ‚Minze, Krauseminze': iʒǧ m e t o s DP. 515$_{1}$; m e t a SzDi. 150b, Lex. 110 — wr. м я т а Šein Мат. I 1, 251.

metavõnė ‚Buße': M e t á w o n e s goruoiąſis KN. 219$_{24}$; ant ſuſipratima m e t a w o n e s ir gayliſtes uǯ nuſideymus KS. 59$_{3}$ — < p. *m e t o w a n i e; s. m e t a v ó t i s.

metavótis ‚Buße tun': m e t a w o j a s KN. 52$_{27}$; m e t á w o i a s l. c. 220$_{5}$ — < p. dial. *m e t o w a ć || m ę t o w a ć ‚nachsinnen, überlegen' Karłowicz SGP. III 136, SJP. II 916: m e d y t o w a ć dass. (> m e d y k o w a ć || m e n d y k o w a ć dass.); vgl. lit. m e t a v o t i s = m e n t a v o t i s ‚sich bekehren, in sich gehen, sich zur Beichte vorbereiten' Geitler Lit. St. 96. Das **ę** im Verbum m ę t o w a ć ist so aufzufassen, wie in m i ę d z y || m i e d z y, m i ę s z k a ć || m i e s z k a ć u. a., s. Łoś Gr. I 60, Ułaszyn Symb. 401. Nicht mit Brückner Sl. Fw. 108 aus p. o p a m i ę t a ć s i ę.

metelnykas ‚Gaukler': metelnikas SzDi. 150b — < p. mietelnik.

metelninkas ‚Gaukler' Lex. 78. — Aus metelnykas umgebildet.

mėtlikas ‚Mäntelchen': metlikas SzDi. 146a — < wr. мятликъ ‚Hemd des neugeborenen Kindes' Добр. 427; schwerlich mit Brückner Sl. Fw. 107 aus p. mętlik.

mielasnykas ‚Liebhaber': Mielulei (aR.: liebhaber, mielaſnikaj) BrB. Jer. XXII 20. — Nach mielas ‚lieb' aus mylasnykas umgestaltet.

mielašiernas ‚barmherzig': páźinſime | miełaßierni miełaßierną KS. 232_{25}. — Nach mielas ‚lieb' aus p. miłosierny umgebildet.

mierà, -õs, mieras ‚Maß, Mäßigkeit': Diewas... jra miera wieros WEE. 23_{11}; Scheſches Mieras Mießių dawe BrB. Rut. III 17; turi mokitis meſtibes aba mieros gierimy (‚mierności') PK. I 212_{21}; bus apſirijmas be wena mera WP. $7b_7$; mieras et miera (‚modus, mensura') Gr. Litv. 72_{22}; miera (‚Maß') Lex. 120; miera (‚Zumaß') ib. 220 — < wr. мѣра. Altlit. mieras ‚Friede' Maž. 56_{19} (= le. miêrs ‚Friede, Ruhe, Stille') braucht als einheimisches Wort (s. darüber Endzelin MLV. II 654) nicht, wie dies Brückner Sl. Fw. 107 tut, in Zusammenhang mit mierà gebracht zu werden.

mieryti ‚zielen': kilpinę įtempe, ir mierija (gestr.; neben: mierůij; aR.: zilen, numieriti) BrB. Ps. VII 13; iu weidąna mieriſi l. c. XXI 13 — < wr. мѣрить ‚messen' od. p. mierzyć ‚messen, zielen'.

mierkà, g. sg. **miẽrkos** ‚ein kleines Maß': ǯadet teykies | ſkalſingą ir ſu kaupu mierką Post. $270b_{40}$ — < wr. мѣрка.

miẽrnas ‚mäßig, mittelmäßig; sittig: Biſkupas tur but... patogus | miernas WE. 35_2; Miernam [mokitam] ßmogui maß pakanka (aR.: sittiger sotus) BrB. Sirach XXXI 22; Biſkupas... miernas 1. Thes. III 2; miernas Qu.[1] 348 — < wr. мѣрный od. p. mierny.

miernastis .Mäßigkeit': miernaſtis ábà pągiriſte Post. $30b_{27}$; mernaſtis walgimoſa WP. $96b_2$ — < мѣрность od. p. mierność.

mierúoti ‚messen': turrit ſaw mieroti Rubeßių BrB. 4. Mos. XXXIV 10; mierawo Chyl. 2. Mos. XVI 18; mierůti Lex. 121. — Von mieras bezw. mierà gebildet; zur Bildung vgl. mãtas ‚Maß' und matúoti ‚messen', bangà ‚Welle' und bangúoti (statt *bangóti) ‚wogen'.

miẽstas ‚Stadt': Pabudawokem Mieſtą BrB. 1. Mos. XI 4; mieſtas SzDi. 147a; miêſtas DP. 22_{21}; mieſtús acc. pl. l. c. 410_{13} — < wr. мѣсто ‚Ort, Platz, Stadt, Flecken'.

miestkas ‚städtisch, bürgerlich': weikimůſſa ſwietiſchkůſa alba mieſtkůſſa (‚in... actionibus civilibus) MT. 64_{14}. — Wenn es nicht für mies-

tiškas verschrieben ist, kann es nach miẽstas aus p. miejski (ap. mieścki, miejścki) umgebildet sein.

mieščionis, -iẽs (und **miesčionis**) ‚Bürger, Stadtbewohner': iſchwede... Mieſchczionis ſawo Mieſto BrB. 5. Mos. XIII 13; Mieſchczonis Jer. XLIX 8; mießczionis n. pl. DP. 335_{36}; mieſcionis SzDi. 150a; mieſczonimi ne eſti MT. XXIII$_8$ — < wr. мѣщан(инъ) od. ap. mieszczan.

mieščionkà (und **mieščiankà, miesčianka**) ‚Einwohnerin, Städterin, Bürgerin': Mieſchczonka (aR.: einwonerin, czebuwe) BrB. Jer. XLVIII 19; Mieſcienkos (‚Miejskie panie') KP. 161_6; mieſczianka Ou.[1] 106 — < wr. мѣщáнка od. p. mieszczanka.

mieta ‚Ziel': paĩtate Mietą (darüber: cielių; aR.: Ziel, æße, rubeßių) BrB. Hiob XXVI 10; ĩtrela ſchaunama ira ant ßenklo (darüber: mietos) Weish. V 12 — < wr. мѣта ‚Muttermal, Merkmal, Zeichen'.

migdõlas, migdalas ‚Mandel': migdołas SzDi. 150b; rada ghis Laĩdą... Amigdalas (aR.: mandeln. Migdalai) neſchanczen BrB. 4. Mos. XVII 8 — < p. migdał od. wr. мигдалъ Лит. Мет. (1498) РИБ. XXIII 703.

Micholas ‚Michael': Micholas WEE. 173_{19}; Michoło g. sg. DP. 515_{36}; Michoła g. sg. Post. III 59_{38}; Micholas KS. 286_{25} — < p. Michał.

Mikalõjus ‚Nikolaus': Mikaloius BrP. I 199_{23}; nuog... Mikałóiaus Dáukszos KL. 20_7; Mikàłoiu acc. sg. Post. 35_{27} — < wr. Миколáй od. p. Mikołaj.

mylasnykas ‚Buhle, Liebhaber': Eſch tekeſiu paĩkui mana mĩlăĩnĭkų̃ (aR.: bule, miellulių) BrB. Hos. II 7(5); mana milaĩnikas l. c. II 14(12); mîłaĩniko g. sg. DP. 181_{11}; mîłaĩnikus... trótinó l. c. 311_{43}; ſamiems miłáĩnikams KP. 115_9; miłáĩnikás Post. 229_{18}; Miłaśnikay KN. 175_{27} — < wr. милосникъ Karskij Бѣл. II 2, 197.

mylastyvas ‚gütig, gnädig': Ponas... milaĩtiwas Maž. 117_{16}; milaĩtiwi ponai BrP. I 363_4; apturi miłaĩtiwu waſaru (‚miłościwe lato') PK. I 369_9; iki Miłaĩtywiems-metams Chyl. 3. Mos. XXV 28; meldżemes uż̃ muſu mylaĩtywą Erciki MK. 3_1; mylaĩtiwas Lex. 86 — < wr. милостивый Лит. Мет. (1538) РИБ. XXX 19.

mylastyvingas ‚gnädig': Diews milaĩtywingas GK. 90_{14}; Baßniczе milaĩtiwingai laikai Maž. 112_{16}. — Aus mylastyvas und lit. Suffix -ingas zusammengesetzt.

mylástnykas ‚Liebhaber': Wiſsi tawa draugalai (aR.: liebhader milaĩtnikai) ußmirſcht tawens BrB. Jer. XXX 14; ghi paĩkui Milaĩtnikų̃

(**t** scheint hier später eingefügt worden zu sein) ſawa tek Hos. II 7 — < wr. милостникъ ЛЪт. 257, Karskij Бѣл. II 2, 171 od. p. miłostnik (im XV. Jahr.) Łoś Gr. I 188.

mylià, g. sg. **mỹlios** (und **myliõs**), **mylė** ‚Meile': wercʒia tawe ant... Milios BrB. Matt. V 41 ; ſcheſches miles... keliawa BrP. II 481_{12} ; mila SzDi. 151a ; ant' wienós milos DP. 488_{31} ; milė Lex. 121 — < p. mila; s. Brückner Sl. Fw. 108.

mýlista ‚Gnade, Huld': miliſta Diewa WEE. 8_3 ; werſme wiſokios miliſtos PK. I 23_{13} ; dide malane a miliſta WP. $66b_{19}$; Weſk mus per tawa miliſtą GK. 102_3. — Aus wr. милость od. p. miłość lituanisiert; vgl. Brückner Sl. Fw. 108, Leskien Bild. 580, Berneker EW. II 58.

mylistyvas ‚gnädig': Pone mylistiwas GK. 89_{17}. — Aus mylastyvas verdruckt.

mincė ‚Münze; Münzkunst, Münzwesen': mince SzDi. 151b — < ap. minca.

mincorius ‚Münzer' SzDi. 151b, PK. I 337_3 — < ap. mincarz.

minychas, minykas ‚Mönch': Minichai ir miniſchkas WE. 42_{22} ; Minichú instr. sg. DP. 89_{24} ; minîchas l. c. 565_{46}; Phariſeuſchai... ligus Minikamus BrP. II 355_{20} ; minîkai DP. 13_{39} ; minikai WP. $132b_{22}$; minykas Lex. 123. — Mit Einschub von **i** aus p. mnich umgebildet; s. Brückner Sl. Fw. 49, 109, Būga Изв. XVIII 1, 10. Polnisch mnich stammt aus č. mnih (aus älterem мъnichъ < ahd. munih < vulgärlat. monicus < monachus), s. Gebauer Ml. I 160, Frinta Naz. 44, Klich Term. 105 f., Kluge EW. 318.

minia ‚Mennig' SzDi. 151b — < p. minia; s. Brückner Sl. Fw. 108.

ministras ‚Minister': Miniſtrás aba Miniſtray KP. 204_4; miniſtrai DP. 110_{23} ; per miniſtrús l. c. 110_{36} — < p. minister.

minyškà, -ỹškos ‚Nonne': miniſchkas n. pl. WE. 42_{22}; minîkai ſu minîßkomis DP. 13_{39}; minißka SzDi. 154a. — Mit Einschub von **i** aus p. mniszka umgebildet.

minucija ‚Kleinigkeit': minuciju raßitoias SzDi. 151b — < p. minucja.

myra ‚Myrrhe': mirа SzDi. 152a; myrą acc. sg. DP. 58_{17} — < p. mira.

mirtas ‚Mirte' SzDi. 152a — < p. mirt.

misliñčius ‚Dichter, Anschläger': buwa... iſchmintingeſnis nei pramanitoias (aR.: Tichter, iſchdumotoias, miſlinczius) BrB. 1. Kön. V 11 (31); mislinczus Lex. 13. — Mit sl. Suffix *-inčius* von mìslyti gebildet; kaum mit Leskien Bild. 322 vom Partizipialstamm mislint- abzuleiten, da der Partizipialstamm von mìslyti *mislijint-, nicht *mislint-, heißt.

mislìs, -iẽs ‚Gedanke, Anschlag': tur wiſſas ʒémes miſſis... pamêſt' DP. 314_{18}; tatai... ałgame gerá mislá l.c. 341_{2}; Miſſis alba dhumas MT. $50b_{3}$; miſſis (‚Anschlag') Lex. 13 — < wr. мысль.

mìslyti ‚trachten, betrachten, denken': miſſlija kunigaikſchtei BrB. Dan. VI 5(4); miſſlik apie Diewo priſakima Sirach VI 37; nieka negal dumoti | miſſliti BrP. I 24_{17}; ne mislij ko praßay KS. 112_{28} — < wr. мыслить.

misternas ‚meisterhaft, kunstvoll': padaris rįką... graʒêſni ir miſternéſnį DP. 396_{29} — < p. misterny.

misterstva ‚Kunst, Meisterschaft': koʒnas noretu kokią miſterſwą pàrodit Post. III $47b_{34}$ — < p. misterstwo.

mìstras ‚Meister, Lehrer': Tu eſſi Miſtras WEE. 82_{12} Miſtras ant piauſtijmo (aR.: dailidų) BrB. 2. Mos. XXXVIII 23; môkitoie i, arba mîſtrai DK. 26_{17}; mokiti Miſtrày ʒokanà Post. 261_{44}; miſtras SzDi. 152b — < p. mistrz.

mišià, -iõs, mišẽ ‚Messe, Predigt'; Mißiá DK. 31_{12}; mißia SzDi. 157b; pramanį ir a Miſchas WP. $124b_{16}$; miße Lex. 136, Qu.[1] 395. — Mit Einschub von i aus p. msza umgebildet; s. Brückner Sl. Fw. 100, Būga Изв. XVII 1, 10. Zusammen mit apierà, birmavóti, kiẽlikas, minỹkas, nešparas, pakūtà, peklà, põterius, rarõtai, spãviedis, šliũbas u. a. gehört dies Wort zu der christlich-katholischen Terminologie, die erst nach der Christianisierung Litauens aufgenommen wurde. Deshalb ist es nicht notwendig, mit Trautmann KZ. XLIV 223 lit. mišià als aus urp. *mьsza (im XI.—XIII. Jahrh.) entlehnt anzusehen. Zum Einschub von i vgl. bũbinas, dỹvinas, grìvina, krìvida, minychas.

mišiolnykas ‚der die Messe lesende Priester': Miſcha nûg alieiûtuiu Miſcholnikų... jra laikoma AM. 8_{22}; Miſcholnikai... ſakoſi pati ſutwereghi galį ſutwerti l.c. $27b_{16}$. — Zu mišíõlas ‚Meßbuch' Sub. (< p. mszał dass.) oder direkt aus p. *mszalnik entlehnt.

mišpãras (und **mìšparas**) ‚Vesper': Miß para turi pradeti Maž. 494_{15}; cʒeſe miß para GK. 73_{21}; Miß paras Lex. 194. — Wohl volksetymologisch im Anschluß an mišià aus nešparas od. mešparas umgestaltet; vgl. Brückner Sl. Fw. 109.

mizeřnas ‚elend, armselig': mizérnas ʒmôgus DP. 8_{43}; mizernu tarnawimu DK. 57_{28}; mizernamuy... Adomuy Post. $146b_{22}$ — < p. mizerny.

mõčeka ‚Stiefmutter': môcʒeka DP. 425_{7}; mocʒeka MT. $223b_{13}$; moćieka SzDi. 139b; moczeka Lex. 167 — < wr. мáчеха Šein Мат. I 1, 421, MPKJ. II 188, Лит. Мет. (1516) РИБ. XX 96.

mõjus ‚Mai, Maie': m o i u s SzDi. 144b; Graßinket ſchwentę Lapais (aR.: Meigen M a i u s) BrB. Ps. CXVIII 27 — < wr. м а й od. p. m a j.

mokavyčė ‚Panier': Meile eſt karuna (aR.: Panir praparczius, M o k a w i c z e) BrB. Hoh. II 4 — < p. m a k o w i c a ‚Mohnkopf, Kapitell einer Säule; Turmknopf' od. wr. м á к о в и ц а dass.

mõkolas ‚Pinsel': m o k o l a s Lex. 135, Qu.[1] 390 — < wr. м á х а л о.

moliavõnė ‚Gemälde, Malerei': m o l a w ô n e m i s instr. pl. DP. 1_{28}; m o l a w o n e s ſchwentaſes... ſugriauie MT. $212b_{10}$; Nepigu butu... ſidabru | m o l a w o n e m i s ir kełemis Bážnićias muſu âpſtatit KS. 8_6; m o l a w o n e Lex. 119, 171 — < p. m a l o w a n i e.

moliavóti ‚malen': pawéikłłą... m o l a w ó d a w o DP. 455_{14}; parode ánus kriżikus gráżey m o l e w o t u s Post. III $81b_3$ — < p. m a l o w a ć.

mõliorius ‚Maler': m o l o r u s Lex. 119 — <p. m a l a r z.

momkà, g. sg. **mõmkos** ‚Amme': pakaſimas... m o m k o s Rebekkos Chyl. 1. Mos. XXXV 1; pawadinśiu tau m o m k o s iſz Žydauku 2. Mos. II 7 — <p. m a m k a.

mõnas ‚Gespenst, Betrug, Verrat; Verführer': M o n a s (aR.: Gespenst blaſnas) BrB. Mark. VI 49; m o n a y (‚mamienie') SzDi. 141b; Ape m o n u s ir priwilimus (‚o zdradach i oszukaniach') PK. II 13_{25}; anſái m ô n a s (‚zwodziciel') biłôio DP. 180_{15}; ſekmes | ir m ó n a i (‚matactwa') l. c. 467_2; m o n a i (‚Gaukelei') Lex. 78 — < wr. м а н á ‚Erscheinung, Trugbild, Illusion, Gespenst; Betrug' od. *м а н ъ (vgl. м а н ъ ‚нечистый дух, живущий в бане под каменкой и на колокольне' Сборн. 87, № 3, 56; о б м а н ъ ‚Betrug'); vgl. Brückner Sl. Fw. 109.

monarcha ‚Monarch': ſmárkus M o n a r c h o s DP. 459_{24}; tikras m o n a r c h a aba wienowałdis PK. I 132_{18} — <p. m o n a r c h a.

moninykas, monininkas ‚Beschwörer, Zauberer': negirdetų balſo priſakitoio [ßoliniko] (darüber: m o n i n j k o; aR.: beschwerer) BrB. Ps. LVIII 6; per M o n i n i k u s [burtinikus] Weis. XVIII 13; m o n i n i n k a s Lex. 216. — Lit. Bildung zu m õ n a s.

monna ‚Manna': M o n n ą buwo Ponas nułaiſt teykięs Post. 99_{19} — < p. m a n n a.

mõrai ‚Totenbahre': padeio ios ant... M o r ų BrB. ApG. V 15; ánt m o r u KN. 230_{25}; m o r a i Lex. 175 — < p. m a r y od. wr. м á р ы; s. Brückner Sl. Fw. 110, Leskien Bild. 178.

moravlionis ‚der Mähre': M o r a w l ó n i s n. pl. DP. 91_{19}. — Aus wr. м о р а в л я н(и н ъ) umgebildet.

mõrcius, mõrčius ‚März': m o r c i u s SzDi. 143b; M o r c ǯ i u y ſniegas tirpſtà Post. 356b$_{35}$ — < p. m a r z e c od. wr. м á р е ц ъ; s. Brückner Sl. Fw. 119.

morkà, g. sg. **mõrkos** ‚Mohrrübe': m o r k a Lex. 123, Qu.[1] 338. — Aus m o r k v à umgebildet; zum Ausfall von v vgl. l i ẽ k a r s t a < l i ẽ k a r s t v a, k õ l y t i ‚ehren, rühmen' Slnt. < k v õ l y t i.

morkvà, g. sg. **mõrkvos** ‚Mohrrübe': m o r k w o s n. pl. SzDi. 142b — wr. м ó р к в а; s. Brückner Sl. Fw. 110, Būga ZfslPh. I 48.

mornas ‚eitel, vergänglich': tapo m o r n e y s Chyl. 2. Kön. XVII 15; dukśini m o r n a kuna tawo Post. 8$_{16}$ — < p. m a r n y.

mornastis ‚Eitelkeit, Vergänglichkeit': ſekiotumite... m o r n a ſ c i u Chyl. 1. Sam. XII 21 — < p. m a r n o ś ć.

Mortà, -õs ‚Martha': M o r t á DP. 492$_{9}$; ſeſů M o r t ó s l. c. 492$_{2}$ — < p. M a r t a.

morva ‚Maulbeere': prieſch m o r w u - medzius Chyl. 2. Sam. V 23 — < p. m o r w a.

mostìs, -iẽs ‚Salbe, Balsam': Brange m o ſ t i neſche Maž. 245$_{4}$; ſchwenta M o ſ t i s BrB. 2. Mos. XXX 31; m o ſ t i s Lex. 144 — < wr. м а с т ь od. p. m a ś ć.

mõstyti ‚salben, balsamieren': m o ſ t y t i Lex. 144, Qu.[1] 67 — < wr. *м а с т и т ь, vg. ar. м а с т и т и, klr. м а с т ы т ы ‚schmieren'.

motika, matika ‚Haue, Hacke, Hippe': noredami lopetą, m o t i k k ą... paaſchtrinti BrB. 1. Sam. XIII 20; aſchtra m o t i k k ą tureio Apok. XIV 18; tureio... Peilį (aR.: hippen m a t i k k ą) Off. XIV 18 — < wr. м о т ы к а od. p. m o t y k a.

motka ‚Mutter, Wehmutter': per M o t k a Maž. 118$_{9}$; Sennaghi (darüber: Boba; aR.: Wehemutter, m o t k a, boba) BrB. 1. Mos. XXXV 17; M o t k a manę... pradeja KN. 53$_{20}$ — < wr. м á т к а od. p. m a t k a.

mūčélnykas ‚Märtyrer': Tawe m u c ʒ e l n i k u... garbin Maž. 84$_{3}$; m u ć i á l n i k a y KP. 150$_{17}$; M u c ʒ ê l n i k a i DP. 119$_{46}$; daugi m u c ʒ e l n i k u MT. 3b$_{7}$; M u ć i e l n i k a y PK. II 28$_{8}$. — Wohl im Anschluß an das Suffix -e l n y k a s aus m ū č e n y k a s umgebildet.

mūčenykas ‚Peiniger': padawe ghi M u c ʒ e n i k a m u s (aR.: mucʒitoiams) BrB. Matt. XVIII 34 — < wr. м ý ч е н и к ъ.

mũčyti ‚martern, plagen': Jeſus eſt m u c ʒ i t a s Maž. 420$_{17}$; aſch tawa rubeßius warlemis m u c ʒ i ſ i u [warginſiu] BrB. 2. Mos. VII 27(2); ſunkiei m u ć i i a s PK. I 234$_{13}$; m u c z i t i Lex. 133, 137 — < wr. м ý ч и т ь.

mūdrastis ‚Hochmut': anis puikįſtę (aR.: homut m u d r a ſ t i s, abida) iemus padarę buwa BrB. 2. Mos. XVIII 11 — < wr. м у́ д р о с т ь.

muĩlas ‚Seife': m u i l a s WEE. 38_{18}; daugia m u i l a prijmtumbei BrB. Jer. II 22; m u y ł a s SzDi. 159a; m u i l a s Lex. 157 — < wr. м ы л о.

muĩlyti ‚einseifen': m u y l i j u SzDi. 159a — < wr. м ы л и т ь.

muĩtas ‚Zoll, Tribut; Fahrgeld': Attadokiet... kam m u i t a tam m u i t a Maž. 32_{18}; anis Meſſewą, M u i t ą ir Doni... ne důs BrB. Esra IV 13; m ů i t a s DP. 573_{50}; m u i t a s (‚Fahrgeld') Qu.[1] 174 — < wr. м ы т о.

muitenykas, muitinykas ‚Zöllner': M u i t e n i k a i BrB. Matt. V 46; m u i t e n i k a s WP. 228_{26}; M ů i t i n i k a i DP. 279_{39}; M u y t i n i k a y KS. 152_{3}. — Von m u ĩ t a s neu gebildet (dazu Endzelin Le. Gr. §189) od. aus wr. м ы т н и к ъ Лит. Мет. (1516) РИБ. XX 367 umgestaltet.

muityti ‚zinsen': karalius Moabitu... m u i t i d a w o karaliui Iſraelio wilnų BrB. 2. Kön. III 4. — Von m u ĩ t a s neu gebildet od. aus wr. *м ы т и т ь (vgl. Preobraženskij Эт. сл. I 475) entlehnt.

mūkà, g. sg. mūkos ‚Qual, Marter': kenczu m u k a WEE. 84_{14}; ant M u k o s eidams BrB. 2. Makk. VI 20; m u k a angu kantra WP. $90b_{20}$ — < wr. м у́ к а.

mula ‚Mauleselin': m u ł a SzDi. 158a — < p. m u ł a.

mùlas ‚Maulesel': m u ł a s Maž. 467_{9}; m ú ł a i DP. 209_{37}; arklis a m u l a s WP. 19_{19}; ǯmogus nuſideis wadinaſi... m u ł u PK. II 157_{7} — < p. m u ł.

mulyčia ‚Mauleselin': uźſodynkit funu... and m u l i c z o s Chyl. 1. Kön. I 33 — < p. m u l i c a.

mulinykas ‚Maultiertreiber': m u l i n i k a s SzDi. 158a. — Aus p. m u l n i k umgebildet.

mùliorius ‚Maurer': nuſiunte... daylides ir m u l o r u s Chyl. 2. Sam. V 11; budaunikams ir m u l o r a m s 2. Kön. XXII 6 — < p. m u l a r z.

Multonai ‚Moldau': M u l t o n a y SzDi. 158a — < p. M u l t a n y.

mumija ‚Mumie': m u m i a SzDi. 158a — < p. m u m j a.

munstravoti ‚mustern, berechnen': m u n ſ t r a w o j o ǯmones Chyl. Jos. VIII 10; waykey... Izraelaus m u n ſ t r a w o t i ira 1. Kön. XX 27 — < p. m u n s t r o w a ć.

murėlis ‚Maurer': důdawa M u r e l i a m s ir Dailidems akmenų BrB. 2. Kön. XII 13(12) — < wr. м у р а л ь Лит. Мет. (1514) РИБ. XX 147.

murenka ‚kleine Sackpfeife' BrB. Ps. (Anhang) — ?

mùrinas ‚Mohr': M u r i n u ǯeme Maž. 292_{11}; M u r i n a i BrB. Jer. XLVI 9; M ú r i n ų g. pl. DP. 457_{42}; m u r i n a s SzDi. 158b — < p. m u r z y n.

murinka ‚Mohrin': ghis M u r i n k a ing Moterį emens buwa BrB. 4. Mos. XII 1; M u r i n k a | tatai eſt iůda marcze BrP. I 190_{16} — < p. m u r z y n k a.

murorius ‚Maurer' SzDi. 158a — < p. murarz.

mùsyti ‚müssen': wiſi iʒpaʒint m ú ſ s i i o DP. 2_{34}; m u ſ i j eyt KP. 138_{9}; m u ſ i but átkirſtas Post. 93_{28}; m u ſ i j o apleyſt namus Chyl. 1. Mos. XIX 1 — < ap. m u s i ć ‚müssen, gezwungen sein'.

muškatelia, muškatelė ‚Muskatellerwein': gers... m u ß k a t i e l i ų WP. 96_{2}; iʒ m u ß k á t e ł e s Post. III 28_{39} — < p. m u s z k a t e l a.

mužikas ‚Bauer; Untertan': m u ż y k a s SzDi. 25b; ſu m u ʒ i k a y s PK. II 182_{27}; m u z i k k a s Lex. 25, Qu.^{2} 466 — < wr. мужикъ ‚Šein Mat. II 182, Сборн. 82, № 5, 21.

nabãšnykas ‚Verstorbener, Seliger': n a b a ß n i k a s SzDi. 173b. — Über *n a b a š t i n y k a s (vgl. n a b ã š t i n i n k a s K. 265) bezw. *n e b a š t i n y k a s (s. n e b ã š t i n i n k a s) aus (niederlit.) n a b ã š t i k a s bezw. n e b ã š t i k a s (Valkininkas) (< p. n i e b o s z c z y k od. wr. небóщикъ) neu gebildet. Wegen **na-** für ***ne-** vgl. n a b ã g a s aus älterem n e b ã g a s (s. dort), n ã š p a r a s aus n e š p a r a s (s. dort) u. a. Zum Übergang von -š č i- (< p. -s z c z y- bezw. wr. -щи-) in -š t i- vgl. Bezzenberger KZ. XLII 370.

náika ‚Peitsche': n a i k a Lex. 92, Qu.^{1} 246 — < wr. нагáйка, vgl. p a ĩ b e l i s ‚ein Schimpfwort' aus wr. п о г и б е л ь; s. Būga Изв. XVII 1, 2.

našpãras (und **nãšparas**) ‚Vesper': Cʒeſu N a ß p a r ą KN. 151_{27}. — Aus n e š p a r a s umgebildet; vgl. n a b ã š n y k a s.

natà, -õs, nota ‚Note, Melodie': Ant tos n a t o s KP. 457_{18}; giedate ant n o t a s Maž. 40_{4} — < p. n o t a.

navynà, -ỹnos, novyna ‚Botschaft': atneſchi gera paſſiſtę (aR.: botschafft. n a w i n a) BrB. 1. Kön. I 42; diena geros N a w i n o s 2. Kön. VII 9; gera ira Paſſiſta (aR.: botschafft, n o w i n a) 2. Sam. XVIII 25 — < wr. новина́ od. p. n o w i n a.

Nazareičikas ‚Nazarener': daug bů Zîdų N a ʒ a r é i c ʒ i k ų DP. 137_{41}; Chriſtus N a ʒ a r é i c ʒ i k u bů prámintas l. c. 137_{44} — < p. N a z a r e j c z y k.

Nazareñskas ‚Nazarener': Jesus N a ʒ a r e n ſ k a ſ i s WEE. 13_{18}; ghis bus wadintas N a ʒ a r e n ſ k a ſ i s BrB. Matt. II 23; N a ʒ a r e n ſ k a s BrP. I 104_{16} — < p. N a z a r e ń s k i Karłowicz SGP. III 282.

nebãgas ‚arm; armer, elender Mensch': n e b a g a y Post. $7b_{42}$; mes n e b a g a i apiakinti WP. 64_{26}; n e b á g á s KN. 74_{9}; Sulimilk man tad n e b a g u i GK. 424_{10} — < wr. небóгъ.

nebãštininkas ‚Verstorbener, Seliger': n e b a z t i n i n k a s (für n e b a s z t i n i n k a s) Qu.^{1} 479. — Lit. Umbildung aus n e b ã š t i k a s; s. n a b ã š n y k a s.

nebažnumas ‚Andacht': teweiʒd' dabár małdós ir nêbažnumo DP. 106_{15-16}. — Wegen der Bedeutung sicher als nôbažnumo zu lesen.

nebespečnas ‚unsicher': niekur nebespecʒna (aR.: [be ſmurto]) BrB. Jer. VI 25; Gielbti nuog nebeſpecžnu cieſu KP. 60_{23} — < p. niebezpieczny.

nebespečnastis ‚Gefahr': Baßnicʒe buvo didʒoie nebeſpecʒnaſtije (aR.: bedaie) BrB. 2. Makk. XV 17 — < p. niebezpieczność.

nebylkà ‚die Stumme': nebilka Lex. 169. — Mit sl. Suffix -ka von nebylỹs ‚Stummer' gebildet.

nebóti ‚auf etwas nicht achten': nitʒneka nebaijame WP. $57b_{29}$; nebaija ſcharwų l. c. 73_{16}. — Zu bóti.

necnatà, -ãtos ‚Untugend': ghis... reg netſnatą BrB. Hiob. XI 11; netſnata... toli butumbei nog tawens atſtatens (aR.: vntugent) l. c. XI 14 — < p. niecnota.

necnatlỹvas ‚gottlos, ehrlos': Tu wire netſnaliwas BrB. Hiob XXXIV 18; ney wel eiſiu námuoſna ſu necnátliwais (‚z niepobożnymi') KP. 51_{22} — < p. niecnotliwy.

necnatlyvystė ‚Untugend, Lasterhaftigkeit': mana kerſchtas ant iu netſnatliwiſtes (darüber: piktenibes) liauſis BrB. Jes. X 25. — Zu necnatlỹvas.

necnatlyvastis ‚Untugend, Lasterhaftigkeit': delei iu netſnatliwaſties BrB. Jes. XIII 11 — < p. niecnotliwość.

nečeslyvas ‚unehrbar, unverschämt': Newartok tu neczeſliway warda Pona Diewa Maž. 388_4; neczeſliwas paliekt Laidą ſawa BrB. Sirach XXIX 19. — Zu česlyvas.

nečėstlyvas ‚unglückselig': neczeſtliwas Qu.[1] 580. — Zu čėstlyvas.

nečestlyvystė ‚Unzucht': eſch Neczeſtliwjſtes (kor. aus -iſtas) Szemeie galą dariſiu BrB. Ezech. XXIII 28. — Zu *čestlyvas aus wr. *честливый; s. česlyvas.

nečestyvas ‚leichtfertig, lose, unzüchtig': nuſamde... niekingus [neczeſtiwus] wirus BrB. Richt. IX 4; neczeſtjwus ßmones 2. Sam. VI 20; wis pikto dare, ſawa neczeſtiwu (aR.: czíſtu) giwenimu 2. Peter. II 7 — < wr. нечестивый; s. čestyvas.

nečystastis ‚Unzucht, Unreinlichkeit': tokios neczíſtaſties ne darjtų BrB. Ezech. XXIII 48; nog wiſsu... neczíſtaſczių turri buti czíſtas rankas WP. $48b_{36}$. — Zu čystastis

nedastavoti ‚nicht erlangen': taczíau nieka ne pelniſi (aR.: laimeſi, ne daſtawoſi) BrB. Sirach XI 10. — Zu *dastavoti aus wr. доставáть oo. p. dostawać.

nedastotkas, nedostotkas ‚Mangel': n e d a s t o t k ą turetu donos Chyl. 2. Sam. IV29; tokime n e d o ſ t o t k i e paśirode Post. $3b_{40}$ — < p. n i e d o s t a t e k.

nedatka (auch n e d e t k a Ness. 418, K. 269, n a d a t k a Mież. 144) ‚Ringelblume': n e d a t k a SzDi. 194b., Lex. 141. — Wohl über n a g a t k a aus wr. нагóтка entlehnt; vgl. Preobraženskij Эт. сл. I 610.

***nedavirnystė** ‚Mißtrauen, Unglaube': n e d ȧ w i r n i ſ t e Post. 120_{41}. — Es ist wohl für *n e d a v i e r n y s t ė verschrieben und dies aus p. n i e d o w i e r n o ś ć umgebildet.

nedėkavystė ‚Undankbarkeit': per n e d e k a w i ſ t ę BrB. Stücke i. Esther V 3. — Lit. Bildung zu d ẽ k a v o t i.

nedėlia, nedėlė ‚Sonntag; Woche': kiek n e d e l i a s baßnicʒian waikſcʒiati Maž. 11_{13}; laikik... Sʒwentę N e d e l i ų (‚das Fest der Wochen') BrB. 5. Mos. XVI 10; ke[a]twirtá n e d ê l a DP. 2_{21}; n e d e l ą ßwęſki KP. 106_4; Dies Dominicus, tai eſt Diena weßpates, kurų mes paiunktu wardu wadiname N e d e l i u WP. 56_{10}; diena n e d e l i o s ßwęſtumbei (‚dzień odpoczynienia') KP. 4_{23}; n e d i e l e s diena (‚Sonntag') Lex. 161 — < wr. недѣля; wegen **-ė-** statt **-ie-** vgl. Būga Изв. XVII 1, 9.

nedvo, nedva, nedvai ‚kaum': Jakubas n e d w o iſcheiens buwa BrB. 1. Mos. XXVII 30; n e d w o atſiweſti galim Jes. XXVI 18; n e d w a pradeia Sirach XVIII 6; wos newos [n e d w a i] kibirkſchtį iſch iu paßiſti l. c. XLII 23. — Wohl aus lit. l ẽ d v a (l e d v a i) oder direkt aus p. l e d w o (l e d w i e) bezw. ap. j e d w a umgestaltet.

neiškvalčiavotas, nekvalčiavotas ‚unverfälscht': n e i ſ c h k w a l cʒ a w o t a s Euangelias balſás MT. $99b_{18}$; tikrame n e k w a l cʒ a w o t a m e... moxle l. c. XL_4. — Lit. Bildung zu k v a l č i a v ó t i; s. i š k v a l č i a v o t i.

neleda: tikray n e l e d ȧ dȧyktus ghioi sau ißwiſt gȧlim Post. $52b_9$; tikiek mȧni iog n e l e d ȧ kȧrią wadʒioghi | o n e l e d ȧ grąʒitoius ąnt ſȧwę turi l. c. $195b_6$ — < ap. *n i ė l e d a, *n i e l e d o.

nemylastyvastis ‚Ungnade': iſch didʒios n e m i l a ſ t i w a ſ t i e s BrB. 5. Mos. XXIX 28 — < p. n i e m i ł o ś c i w o ś ć.

nemylastyvysta, (-ystė) ‚Ungnade': n e m i l a ſ t i w i ſ t a (aR.: vngnad, nemalone) BrB. Jes. X 25; ghiſſai eſt Kudikis... N e m i l a ſ t i w i ſ t e s Maž. 100_7. — Zu *n e m y l a s t y v a s; s. m y l a s t y v a s.

nemuilyti ‚nicht irreführen, nicht irremachen': táme nieka n e m u y i l i a m KP. 110_{11}. — Zu *m u i l y t i aus wr. мылить (: дохторъ обмыліўся Šein Мат. II 242) od. p. m y l i ć.

nendza ‚Not, Elend': n e n d ʒ o i... yra páſtatiti Post. 9_{25} — < p. n ę d z a.

nendznas ‚elend, dürftig': del trupucẑia n e n d ʒ n o s giarádeyſtes Post. $58b_{18}$ — < p. n ę d z n y.

nenõbažnas ‚gottlos': Nudiewpulei alba n e n o b a ß n i e g h i (‚impii') MT. $103b_{1}$. — Zu n õ b a ž n a s.

nenobažniškas ‚gottlos': pikta aba ne n o b a ʒ́ n i ſ c h k a... daikta ſaka ſanti MT. $198b_{11}$. — Aus n e n õ b a ž n a s und lit. Suffix -i š k a s zusammengesetzt.

nenoraku(i) ‚von ungefähr, aus Versehen': Diewas ghį iſch neßiniu (aR.: ohn vngefer, n e n o r a k u, netitchſomis, kaip ir ne ketinens) iam ing rankas dawe BrB. 2. Mos. XXI 13; Jei duſche ſugrieſchitu iſch perſiweiſdeghimo (aR.: [n e n o r a k u]) 3. Mos. IV 2; mumus iſch neßinių nuſsidawe ([be nulemimo]; aR.: tatai n e n o r a k u i) 1. Sam. VI 9 — < wr. н е н а р о́ к о м ъ. Der Ausgang in n e n o r a k u i ist wie in a p l i ñ k u i ‚umher, herum', a p s u k u ĩ ‚ringsum gedreht' u. a.

nenuobažnas ‚gottlos': ant.. paſkandinimo nepaßnuių (wohl fehlerhaft für n e b a ß n u i ų od. n o b a ß n u i ų geschrieben) (aR.: n e n ů b a ß n u i ų) ßmonių [Diewo neſsibijanczuių] BrB. 2. Peter III 7. — Aus n e n õ b a ž n a s umgebildet.

nepagadà, -ãdos ‚Unwetter, Unheil': Nog n e p a g a d u... ſaugak Maž. 58_{13}; Cʒeſu n e p a g a d o s KN. 217_{3}; Nů wiſſû n e p a g a d û GK. 259_{11} — < wr. н е п о г о́ д а od. p. n i e p o g o d a.

nepagadas ‚Unfall' Lex. 197, Qu.[1] 577. — Zu n e p a g a d à.

nepahadnas ‚trüb, regnerisch': ant cʒeſo n e p a h a d n o Post. $26b_{1}$ — < wr. н е п о г о́ д н ы й od. p. n i e p o g o d n y.

neparėdnas ‚unordentlich, liederlich': nůġ to n e p a r e d n o noro wireſnibes DP. 516_{43}. — Zu p a r ė d n a s.

nepasidabóti ‚nicht gefallen': n e p a ſ i d a b o i à Post. 68_{4}. — Zu p a s i d a b ó t i aus p. p o d o b a ć s i ę.

nepãtūravoti ‚nicht achten, nicht nachlassen': tą tureſi... ſcheiminai n e p a t u r a w o d a m a s y akis ſakiti WE. 6_{14}. — Zu p ã t ū r a v o t i aus wr. *п о т у р о в а т ь; vgl. p ã t ū r o t i.

nepavožóti ‚nicht schätzen, verachten': nieko ſuw n e p ȧ w o ʒ́ o i a Post. III 39_{19}. — Zu p a w o ž ó t i Sub. aus p. p o w a ż a ć.

nepérškadyti ‚nicht verhindern': n e p e r ß k a d i i a KPS. 15_{18}. — Zu p é r š k a d y t i (aus p. p r z e s z k o d z i ć umgebildet).

neplotnas ‚nicht zahlbar': tátáy wiſád buwo nieko n i e p ł o t n a Post. $13b_{16}$ — < p. n i e p ł a t n y.

Nepras ‚Dniepr': N e p r a s SzDi. 183a; N é p r a s Gr. Litv. 61_{20} — < p. N i e p r Brückner Słow. 90.

nẽprietelius (und **neprietelius**) ‚Feind': Nogi n e p r e t e l i a u s... ſaugak Maž. 56_{17}; prieſchinikai ir n e p r i e t e l i u s BrD. Ps. XXVII 2; ataia n e p r i e t e l i u s BrP. I 206_{1}; n é p r i ê t e l u s n. pl. KL. 52_{20}; buwo... n e p r i ê t e l u m i s DP. 164_{35}; Miłekit n é p r i e t e l i u s NT. Matt. V 54 — < wr. н е́ п р и я т е л ь Hoc. 396, Сборн. 89, № 1, 23; zur Betonung vgl. auch r. н е п р и я́ т е л ь. S. p r i e t e l i u s.

nẽprietelka ‚Feindin': n e p r i e t e l k a BrB. Mich. VII 10, MT. $50b_{2}$ — < wr. н е п р и я т е л ь к а.

nerẽdas ‚Unmenge': ußpile... Jawų per n e r e d ą daugia BrB. 1. Mos. XLI 49; per n e r e d ą (‚zu viel') darom 2. Korin. V 13; Ponai... per n e r e d a pleſcha nůg ßmoniu dani BrP. II 497_{19}; n e r e d u (‚über die Maße') Lex. 179 — < wr н е р я́ д ъ ‚Unordnung; Zwietracht, Uneinigkeit'. Die Bedeutung der Wendung p e r n e r ẽ d ą ‚zu viel, über das Maß' hat sich wohl auf lit. Boden entwickelt.

nerėdas ‚unordentlich, unmäßig': prarada tę labin ſawa n e r e d u giwenimu BrB. Luk. XV 13. — Wohl fehlerhaft für n e r ẽ d n a s geschrieben.

nerẽdnas ‚unordentlich, unzüchtig': n e r e d n i wadimai móterų DP. 304_{12}; n e r e d n a m e ir ſawawâliie giwenime l. c. 535_{16}; Nekaraig n e r e d n ā girtawimā WP. 86_{5} — < wr. н е р я́ д н ы й.

nesmerteĩnas (und **nesmertélnas**) ‚unsterblich': n e ſ m e r t e ĩ n a s Diewe KP. 183_{23} — < p. n i e ś m i e r t e l n y. S. s m e r t e ĩ n a s.

nesmertelningas ‚unsterblich: Kiełes kunu... n e ſ m e r t e l n i n g u KN. 160_{4}. — Aus n e s m e r t e ĩ n a s und lit. Suffix -i n g a s zusammengesetzt.

nesmertelnastis ‚Unsterblichkeit': tur n e ſ m e r t e ł n ā ſ t i KN. 253_{24} — < p. n i e ś m i e r t e l n o ś ć.

nesmertelnystė ‚Unsterblichkeit': iůs... n e ſ m e r t e l n i ſ t e ſ p prikels MT. $32b_{19}$; tu mus apredyſi n e ſ m e r t e l n y ſ t e MK. 53_{3}. — Lit. Bildung zu n e s m e r t e ĩ n a s.

nestavičnas ‚wandelbar': n e ſ t a w i c ʒ n a s Qu.^{2} 481. — Aus p. n i e u s t a w i c z n y umgebildet.

nestetis ‚o weh!, o Unglück!': Ach n e ſ t e t y s ant... ßiu cẑeſu Post. 234_{16} — < p. n i e s t e t y.

nestotkas ‚Mangel': apé... n e ſ t ó t k ą DP. 579_{5} — < p. n i e s t a t e k.

nešliachetnykas ‚Unadeliger': n e ß l ȧ c h e t n i k a y Post. 258_{22} — < p. n i e s z l a c h e t n i k.

nešliachetnas ‚unedel': ẑwiłuoia ta n e ß l ȧ c h e t n a nendre Post 14_{38} — < p. n i e s z l a c h e t n y.

nešparas ‚Vesper': ant n e s z p a r a KM. 65_5; ąnt pirmoio n i e ß p â r o DP. 268_{39} — < p. n i e s z p o r.

nẽvadas (und **nevãdas**) ‚großes Fischnetz': karalîĩtę dągáus prilîgina wilktinemus arba n e w a d u i DP. 379_{29}; priligina n ê w a d u i l. c. 526_7; toþ n ê w a d o þ' l. c. 526_{24}; n e w à d à s Post. 258_5 —< wr. н é в о д ъ Сборн. 89, № 1, 51, Лит. Мет. (1500) 27, 809 od. p. n i e w ó d (g. sg. n i e w o d a).

nevalià, -ãlios, nevalė ‚Gewalt, Knechtschaft'; ing n e w a l e padůt WEE. 18_2; turreĩi n e w a l ę ir nėtieĩą kenteti BrB. 5. Mos. XXVIII 29; N e w a l a aba wergiĩte PK. I 108_{18}; bua n e w a l i a i Babilonias WP. $210b_{27}$; ią búwo n e w à l o n' perdawę DP. 362_{48}; eme n e w a l o ń moteris Chyl. 4. Mos. XXXI 9 —< wr. н е в о́ л я ‚Zwang, Nötigung' od. p. n i e w o l a ‚Zwang, Sklaverei, Gefangenschaft'.

neválnas ‚unfrei': Szidai iau pradeie buwa n e w a l n a i s... buti BrP. I 56_2; Tatai n e w a l n u ira l. c. II 359_{21} —< wr. н е в о́ л ь н ы й od. p. n i e w o l n y.

neválnykas ‚Leibeigener, Bedränger': mes... wergais (aR.: Leibeigen, n e w a l n i k a i s) butumbim BrB. 1. Mos. XLVII 19; ponawos ant ĩawa N e w a l n i k ų (darüber: Luppinjku; ar.: treiber, exactor, rangitoiu) [ant tu kurie iemus newalę dare] Jes. XIV 2; wießpatis formą n e w à l n i k o... prieme DP. 47_{30}; n e w a l n i k u arba wergu tumpa PK. $I108_{23}$ —< wr. н е в о́ л ь н и к ъ Лит. Мет. (1515) РИБ. XX 860 od. p. n i e w o l n i k.

nevẽlyti ‚abraten': n e w e l i t i Qu.^{2} 6. — Zu vẽlyti.

neviernastis ‚Untreue': dara... n e w i e r n a ĩ t i s WE. 44_{20} —< wr. н е в ѣ р н о с т ь od. p. n i e w i e r n o ś ć.

neviẽrnykas ‚Ungläubiger': ǯadeio... pàrodit prießtarnikams o n e w i e r n i k a m s Post. $5b_{28}$; atweĩk wieroĩp n e w i e r n i k u s KN. 182_{27} —< p. n i e w i e r n i k.

nevdečnas, nevdęčnas ‚undankbar': n e w d e c ǯ n a gimine Post. 4_{14}; n e w d i e c z n u źmoniu g. pl. Chyl. 4. Mos. I 1; jis ira małónus ànt n e w d ę c ǯ n ų (nedekingû) NT. Luk. VI. 35 —< p. n i e w d z i ę c z n y.

nevdečnykas ‚Undankbarer': O n e w d e c ǯ n i k i e Post. $215b_{34}$ — < p. n i e w d z i ę c z n i k.

nevdečnastis ‚Undankbarkeit': vǯmirßęs n e w d e c ǯ n a ĩ t i e s tos Post. 219_{36} — < p. n i e w d z i ę c z n o ś ć.

nevdzenčnas ‚undankbar': ĩwiets te eĩt n e w ʒ d ʒ i e n c ʒ n a s (= n e w d ʒ i e n c ʒ n a s) Maž. 396_{14}; nediekingi [n e w d ʒ e n c ʒ n i] BrB. 2. Tessal. III 2 —< p. n i e w d z i ę c z n y.

neviñnas ‚unschuldig': ápreißkie ſáwo átághimą nekałtu krauiu n e w i n - n u wáykiáliu Post. $42b_{11}$ — < p. n i e w i n n y.

nezbažnas ‚gottlos': iš trauksiu juos iß n e z b á ž n u j u KN. 10_{26}; grieß- nįkai n e z b a ž n i NT. Jud. 15 — < p. n i e z b o ż n y.

nezbažnystė ‚Gottlosigkeit': nugręß n e z b a ž n i j ſ t e s nůg Jokubo NT. Röm. XI 26. — Zu n e z b a ż n a s.

nežėdnas ‚keiner': neturit n i e ß e d n o s procżes Maž. 115_9; negeiſk n e ß i e d n a io daikta l. c. 389_{14}; niera n e ß e d n a atmainima WEE. 68_{20}; pa- tis per ſawe n e ß e d n o m i s ſilamis... negalim iſcheiti WP. 246_7 — < ap. n i e ż a d n y JP. XI 6, 179 ff.

Niderlantai ‚Niederland': N i d e r l a n t a y SzDi. 173a — < ap. N i - d e r l a n t y.

nikčemnas ‚niederträchtig, nichtswürdig': perguldidami... darbus to n i k - c z e m n a ſwieta Post. 8_{30}; o n i k c z e m n á s ſutwerime l. c. $219b_{44}$ — < p. n i k c z e m n y.

***nišparas** ‚Vesperzeit': atgriża iopi kaip ant N i ß p a r o BrB. 1. Mos. VII 11. — Für n e š p a r a s geschrieben; wegen **i** statt **e** vgl. Bezzenberger BGLS. 57 f.

nõbažnas, nobožnas ‚fromm, demütig': raſche ſchitą N o b a ß n ą raſch- tą BrB. 2. Makk. IX 18; N o b o ß n a s ApG. X 2; Wiruj pareitiſi n o b a ß - n a m buti BrP. I 180_3; praſikime n o b á ž n o m i s ſirdimis KP. 23_2; dûßios n ó b a ž n o ſ i o s DP. 40_{10}; n o b a z n a s Lex. 8 — < wr. н а б о́ ж н ы й (bezw. *н а́ б о ж н ы й, vgl. r. н а́ б о ж н ы й) od. p. n a b o ż n y.

nobažnykas ‚Andächtiger': tawęs n ô b a ž n i k u... ne ałgôtų DP. 186_{33} — < p. n a b o ż n i k.

nočelnykas ‚Denkmal, Stirnband': bus tey žiąkłu and rąkos tawo, Ir n o c z e l n i k a y s terp akiu tawo Chyl. 2. Mos. XIII 16; turejo... aukło n o - c z e l n i k u s Richt. VIII 24; iźtieſe anisjen rubą, ir mete and jo kiekwiens n o c z e l n i k ą l. c. VIII 25 — < p. n a c z e l n i k ‚Stirn-, Halsband'.

nodboti ‚auf etwes nicht achten': anjs ąnt' to nieko n o d b o i a DP. 510_{24}; nieko n o d b o i à Post. $62b_{35}$; ant to n o d b o i u KP. 59_{25}. — Aus ne-atbóti (> n e a d b o t i > n o d b o t i), vgl. n ó t m e t a DP. 404_{47} < n e - a t m e t a. Das Verbum a t b ó t i ist aus p. d b a ć umgebildet; s. Brückner AfslPh. VI 271, Leskien Bild. 457.

nodbolastis ‚Sorglosigkeit, Nachläßigkeit': per tokią n o d b o ł á ſ t i Post. 183_{24}. — Aus p. n i e d b a ł o ś ć umgestaltet. S. n o d b o l a s.

nodbolai ‚sorglos, nachläßig': teyp n o d b o ł a y vżniekina Post. III $67b_{38}$; n o d b á ł a y... kłauſa KS. 47_{33}. — Adverb zu n o d b o l a s.

nodbolas ‚sorglos, nachläßig': kas wel' búwo tingús ir nodbółas DP. 392_{26}. — Nach notboti aus p. niedbały umgebildet.

nodiejà, -iẽjos ‚Hoffnung': táwim áß guldżiu nodieią KP. 96_{12}; nodieia alba nuſitikeimas MT. 177_{2}; nodieia Post. $50b_{32}$ — < wr. надѣя od. p. nadzieja.

nogastis ‚Nacktheit, Blöße': uźdęgie nogaſty tewa ſawo Chyl. 1. Mos. IX 23; neregejo nogasties ib. — < p. nagość.

nõglas ‚plötzlich, jäh, schnell': ſmertis nogloghij Maž. 429_{6}; Nogli ir baiſus twanai MT. 238_{2}; nogla ſmertis l. c. 243_{16}; nů noglos ſmerties GK. 259_{16} — < p. nagły; s. Brückner Sl. Fw. 112.

nogrãdyti, nagrãdyti ‚vergüten, belohnen': teykis nogradit iłgu giweanimu KM. 55_{7}; iamuy tátay nori nàgrádit Post. III $33b_{31}$ — < p. nagrodzić.

noklodas ‚Ausgabe, Kosten': pripuſs gáyłeimas procies ir nokłoda Post. 65_{44}; nokłoday l. c. $66b_{19}$; neiokiu nokłodu l. c. III $58b_{2}$ — < p. nakład.

I. **nomẽtas, nametas** ‚Schleier, Hauptbinde': atims... nometus BrB. Jes. III 22; nametas (‚rąbek; tafta') SzDi. 312b, 367b; nometas Lex. 92, Qu.[1] 246 — < wr. *намётъ, vgl. wr. намётка ‚Hauptbinde der Frauen aus dünner Leinwand', намётъ ‚Fischnetz; s. Būga Изв. XVII 1, 7. Nicht mit Brückner Sl. Fw. 111 f. aus wr. nametka, klr. namitka.

II. **nometas** ‚Zelt, Lager': atſidenge widuriy nometo ſawo Chyl. 1. Mos. IX 21; ſedejo duryſe nometo l. c. XVIII 1; eys Nometań ſueygos 2. Mos. XXX 22 — < wr. наметъ Karskij Псал. 154 od. p. namiot.

nomiestnykas, namiestnykas ‚Statthalter': palikka ſawa wietoie kunigaikſchtį Androniką, ieib butų Nomieſtniku (aR.: Stadhalter Namieſtnikas) BrB. 2. Makk. IV 31 — < wr. намѣстникъ od. p. namiestnik.

nopeřckas (und **nõperckas**) ‚Fingerhut': noperſtkas Lex. 71 — < wr. напёрстокъ; s. Būga ZfslPh. I 50.

nopr̃osnai ‚umsonst, vergeblich, ohne Ursache': Ne imki noproſnai warda Diewa tawa Maž. 583_{12}; noproſnai [dowanomis] ſlußitumbei BrB. 1. Mos. XXIX 15; mane noproſnai (aR.: be prießaſties) peikia Ps. XXXV 19; nopr̃ôſnai ...laukti turi DP. 17_{30}; ſtowetu noproſnay ąnt targaus Post. 94_{30}. — Adverb zu nopr̃ösnas.

nopr̃ösnas ‚vergeblich, unnütz': Darbs muſu eſti noproſnas Maž. 341_{7}; yuſſu teneiſchwedżio noproſnais ßodżieis WEE. 74_{21}; noproſ-

ni [niekas] ira iu darbai BrB. Jes. XLI 29; págręże ių noproſną darbinéiimą DP. 183$_6$; noprosnas Lex. 198 — < wr. напрáсенъ, напрáсный.

noprosningas ‚unnütz, vergeblich': noproſningos gárbos neghieß-kotumbim Post. 73$_{21}$; weaja noproſningay KN. 44$_6$. — Aus noprõsnas und lit. Suffix -ingas zusammengesetzt.

norãgas, naragas ‚Pflugeisen, Pflugschar': noragas Lex. 134; ſutirpis kardus ſawo ingi naragus WP. 26b$_2$. — Eher aus wr. нарóгъ Сборн. 89, №1, 52, Лит. Мет. (1521) РИБ. XX 1522 entlehnt, als nach Brückner AfslPh. XX 517, KZ. XLVI 227 aus p. naróg. Vgl. Leskien Bild. 524, Endzelin MLV. II 701.

noraku ‚frevel; mit Fleiß': ghi kitriſtomis (aR.: frevel, noraku) uß-muſch BrB. 2 Mos. XXI 14; top, eik pilnai (aR.: top noraku eik) Sirach VI 36 — < wr. нарóкомъ; s. nenoraku(i).

noravas ‚Wille': Kurſay ſergt jo norawà KN. 22$_6$; Ne pagirdams io norawo l. c. 142$_{21}$; prieß Diewo norawą sunku ćia ßmoguy ſpirtis l. c. 185$_{20}$ — < p. narów ‚Unart, üble Angewohnheit'.

noravyti ‚geneigt sein': Norawikis teypag ioſp (‚bądź też tak ku niej skłonnym') KPS. 44$_6$; ánt kialia Diewa walos ir iſakimà wis norawia ir werćia KS. 22$_{22}$ — < p. narowić; s. noravas.

notūra ‚Natur': notura PK. II 23$_5$ — < p. natura.

novynėlė ‚kleine Nachricht': múmus nowinełes átneßa DP. 321$_{23}$. — Lit. Deminutiv zu novyna; s. navynà.

nukrivdyti ‚Gewalt antun': nukrywdyjau Chyl. 1. Sam. XII 3; Nekrywdyjey muſu l. c. XII 4. — Zu *krivdyti aus p. krzywdzić.

nuodieja ‚Hoffnung': Nůdeia [nuſsitikeghimas] BrB. Hiob XXVII 8; ßmogaus nůdieia prapůle l. c. XIV 19; Nůdieia Jer. XVII 13. — Aus nodiejà lituanisiert.

nuõglas, adv. **nuoglai** ‚plötzlich, jäh': Apſaugok mus nůg ſmerties nůglo GK. 155$_5$; nůglay turrim mirti l. c. 379$_4$; nûglas Lex. 152. — Aus nõglas lituanisiert.

nuomačnyti ‚stärken, kräftigen': paſtiprinti | nůmaczniti WEE. 87$_{16}$. — Zu *mačnyti, von mačnus gebildet.

nuomiera ‚Ausmessung': jra Butibe... paſibengenti | ſawa nuomieromis apraſchita (‚suis dimensionibus circumscripta') MT. 14b$_3$. — Lit. Neubildung zu mierà.

***nuprivigiliavoti** ‚privilegieren': Pétrą daugiâſń neg kitus nupriwigiſawoio (‚uprzywilejował') DP. 516$_{32}$. — Wohl für *nuprivilijavoti verschrieben; s. privilijavotas.

nuspakãjyti ‚beruhigen': nuſpakaiię̃s dumàs Post. 52_{37}; nuſpakaik KN. 209_{10}. — Zu spakãjyti Sub. aus p. spokoić.

o ‚und': Págaley mieláßirdiſtes dides **o** neißkalbamos KP. 146_{18}; gîrus to paſáulo | **o** ſiłpnumas giwâtos ʒmonių DP. 579_{27}; bràiia **o** gráža Post. $108b_{34}$ — < p. od. wr. **a**.

obelnas ‚allgemein': obełnas SzDi. 220b. S. abeĩnas.

obivetelis ‚Einwohner': Wiſsi Obiwietełei (aR.: Giwentoiei, cʒebuwei) BrB. 2. Mos. XV 15; aſch tawa Rankoſna padûſiu Obiwietelius [cʒebuwius] Sʒemes l. c. XXIII 31; ſudereghimą ſu obiweteleis (aR.: cʒebuweis) Sʒemes padariſi l. c. XXXIV 15 — < p. obywatel ‚Enwohner, Insaße'; wegen **e** für p. **a** vgl. Bezzenberger BGLS. 52.

obliga ‚Obligation': obliga Qu.[1] 372 — < ap. obliga SJP. III 475.

oficijolas ‚Offizial': oficiołas SzDi. 219b — < p. oficjał.

ofiera ‚Opfer': dawe Offierą balwanų BrB. ApG. VII 41; teiktumbeiś pryimt offiérą ßirdés DK. 47_{1}. S. afiera.

ofieravoti ‚opfern': Anis nenuboſta... offierawoti BrP. I 165_{24}; offerawoia BrB. Jos. VIII 31. S. afieravoti.

okrutnas ‚grausam, grimmig': Kunigs ſchio ſwieta | Okrutnu stangu... nepaßeis Maž. 396_{9}. S. akrutnas.

oliejus ‚Öl': lapa Oleaus tureia BrB. 1. Mos. VIII 11; Tu tepi galwą... Oleiumi Ps. XXIII 5; tepiau... Olieiumi l. c. LXXXIX 21. S. aliẽjus.

Onà, -õs ‚Anna': Onnós g. sg. DP. 52_{27} — < p. Anna.

opinija ‚Meinung': búwo rẽikią opiniás Philoʒophų pamint' DP. 610_{8} — < p. opinja.

ordinavoti ‚ordinieren': Lutheris bû nûg Bîſkupo ordinawôtas | arba páßwęſtas DP. 204_{36}; ne ʒbaras ordinawôio po mieſtús kúnigus l. c. 302_{16} — < p. ordinować.

ordinavojimas ‚Ordinieren': Ordinawojmas tarnu Baßniczes MT. 111_{5}. — Lit. Ableitung zu ordinawoti.

organai, orgonai ‚Orgel': ſkąbin organais Maž. 200_{5}; diekawoſiu taw Pſaltero ßaiſlais (aR.: orgonais) BrB. Ps. LXXI 22; wiſſokeis Organais ſkambama BrP. I 52_{8} — < p. organy od. wr. opráны; s. argonai.

originolas ‚Original': paród... Originołus baʒniczių DP. 460_{26} — < p. originał.

ortas ‚Ort, Örtchen' SzDi. 384b — < p. ort; s. Brückner Sl. Fw. 112.

pabaras ‚Steuer': wienok eme ghis Meſſlewa iſch Sʒemes (eR.: schetzen ein land, p a b a r u s rinka, Sambares imti) BrB. 2. Kön. XXIII 35; nueija in Perſia, idant p a b a r u s iſch ios rinktu 1. Makk. III 31; ąnt donių ir p a b a r ų DP. 39_{11} — < wr. п о б о р ъ Лит. Мет. РИБ. XXVII 168 (vgl. r. п о б о́ р ъ) od. p. p o b ó r.

pabarčius ‚Rentmeister, Steuereinnehmer': Adomiram... buwa p a b a r c ʒ i u s (aR.: Rentmeister, patſkarbis) BrB. 1. Kön. IV 6; nuſiunte Adoram patſkarbniką (gestr.: aR.: Rentmeister, p ă b ā c ʒ i ŭ s. Skarbnaſis) l. c. XII 18; kaip turi ißeyt ano bàyſaus p à b à r c ʒ i a u s Post. $25b_{28}$ — < wr. п о б о́ р е ц ъ od. p o b o r c a.

pabāžnas (und **pābažnas**) ‚fromm, demütig': p a b a ß n a ßiwata... wedam WE. 18_1; eſch eſmi... p a b a ß n a s BrB. Matt. XI 29 — < p. p o b o ż n y.

pabažnastis ‚Frömmigkeit': teyſibe | ir p à b à ʒ n à ſ t i s Post. 34_7 — < p. p o b o ż n o ś ć.

pablõgti ‚schwach werden': p a b l o g t i Lex. 154. — Zu b l õ g t i, von b l õ g a s gebildet.

pabloznytl ‚betören': p a b ł o ʒ n i i a wiſus ſekiotoius ſàwo Post. 9_3 — < p. p o b ł a z n i ć.

pablūdas ‚Ketzer': Marcianis | Manis ir kitu p a b l u d u (‚et similium fanaticorum') MT. 31_8. S. p a b l ū d y t i.

pablūsti ‚in Liederlichkeit geraten, leichtfertig werden': Prarakai iu ira p a b l u d ę (aR.: leichfertig netjkelei, iſchirrę) BrB. Zeph. III 4; Sʒmoniems p a b l u d u ſ i e m s BrP. I 237_6; Ape Sunu p a b l u d u ſ i II 149_{13}. — Lit. Bildung zu b l ū d a s, p a b l ū d a s.

pablūdyti ‚irre werden': p a b ł u d i i e y ir atſitoiey nuog Pona Post. 257_{30}. — Zu b l ū d y t i.

pabluźnyti ‚verlästern': jo wardas p a b l u ʒ n i j e m s ir pagėdinams yra GK. 220_8. -- Zu b l u ž n y t i.

pabudavóti ‚erbauen': pakure (aB.: pataiſe, p a b u d a w o i a) Abrahamas thinai Altorį BrB. 1. Mos. XXII 9; namus ſawa p a b u d a w o i a BrP. I 248_9; p a b u d a w o j o Mieſtą Chyl. 1. Mos. IV 17. — Zu b u d a v ó t i.

pachlebavoti ‚schmeicheln': ne vʒbeginetumbey dudkawodàmàs ghiemus ir p à c h l e b a w o d à m à s Post. $361b_1$ — < ap. p o c h l e b o w a ć.

pachlebčius ‚Schmeichler': p a c h l e b c ʒ i u s n. pl. Post. 339_{10}; p a c h l i e b ć i a u s ʒiedna nebebutu KN. 10_{15} — < p. p o c h l e b i a c z.

pachlepca ‚Schmeichler': tai dara p a c h l i e p c a s dwara ~ kurie dwaru nar intikti WP. 18_{10} — < p. p o c h l e b c a.

pachlepstva ‚Schmeichelei': pachlepſtwà ſwietá Post. 339_{38} — < p. pochlebstwo.

paciekavoti ‚bezeichnen': norêio bût' paciekawôtas DP. 421_{26}. — Zu *ciekavoti aus p. cechować.

pačcyvas ‚rechtschaffen, ehrlich': pacžciwu žiwatu Post. 13_{23} — < p. poczciwy.

pačcyvastis ‚Ehrlichkeit': turetumbey kokias wirſchutines pàcžciwaſtis dárit Post. 4_{42} — < p. poczciwość.

pačẽdyti ‚verschonen': paczedijti Lex. 189. — Zu čẽdyti.

pačesnastis ‚Ehre, Ehrwürdigkeit': mus paiudintu ant darijma pacžieſnaſties WP. $56b_1$; be ßednos pacžeſnaſtes l. c. $129b_8$ — < p. poczesność.

pačiūpoti ‚betasten, berühren': Pacžupoket mane WEE. 71_1. — Zu čiūpoti.

pačiūpuoti ‚betasten, berühren': paćiupawis ir paſiliteis kuno PK. II 234_3. — Aus pačiūpoti lituanisiert.

pačtyvas ‚rechtschaffen, ehrlich': nàmày žmogaus pàcžtiwa Post. $69b_2$. — Aus pačcyvas umgebildet.

pačtyvastis ‚Ehre, Ehrlichkeit': bagotiſte | ir pacžtiwaſtis turi but namuoſe iu Post. 46_{43}. — Aus pačcyvastis umgestaltet.

padabnùs, padãbnas (und **pãdabnas**) ‚bequem, möglich; ähnlich': paeme Geriawſes Wietas [patogiauſes] (aR.: bequemsten, padabnus) BrB. 2. Makk. VIII 6; taw wis pigu (aR.: padabna) Mark. XIV 36; jám padabnays butumim KS. 156_1 — < wr. подóбный ‚eigentümlich; angemessen, geziemend' od. p. podobny ‚ähnlich, möglich'.

padabojimas ‚Aufmerksamkeit': ſu padabóiimu (‚z bacznością') DP. 564_{26}. — Zu padabóti aus p. podobać.

padabonė ‚Gefallen, Wunsch': ißpilditu wiſſą padabone (paſimėgimą) gerijbes NT. 2. Thess. I 11 — < ap. podobanie.

padalionis ‚Podolier': Padalionimus d. pl. DP. 509_{47} — < p. Podolanin.

padalkas ‚Unterteil eines Kleides': and padałku płoſzczaus Chyl. 2. Mos. XXVIII 34; uždejo anos kąkałelus... and padałka płoſzczaus l. c. XXXIX 25 — < p. podołek od. wr. подóлокъ.

padẽkavoti ‚danken': padekawot SzDi. 266a — < wr. подя́коватъ; s. dẽkavoti.

padelnai ‚subjektiv': formaliter, habitualiter et ſubiective, tai eſt formaliſchkai | inbutinai ir p a d e l n a i MT. 26_{14} — < p. p o d z i e l n i e ‚teilbar, abgesondert'.

padyvas ‚Schmach': ne ipultų ing Welino p a d i w ą (gestr.) [giedą] BrB. 1. Timot. III 7 — < wr. подивъ ‚Verwunderung; Neid' od. p. p o d z i w ‚Verwunderung'.

padỹvyti übelnehmen, verübeln': p a d i w i j a tam Wirai (darüber: apſiruſtawa; aR.: verdros, apmaudawa BrB. 1. Mos. XXXIV 7; Galletu tatai Ponas... taw p a d i w i t i Spr. XXIV 18; Tuo p a d i w i j a ie 1. Peter IV 4; p a d i w y t i Lex. 192 — < wr. подúвить od. p. p o d z i w i ć.

padỹvijimas ‚Verwunderung': ſu p a d î w i i i m u DP. 565_{12}. — Zu p a d ỹ v y t i.

padyvnas ‚neidisch': tur piktų pawidinczių angu p a d i w n ų ſchirdį WP. $213b_{28}$; Neturri... tai uß p a d i w n a kuriam buti l. c. 217_3 — < wr. подúвный od. p. p o d z i w n y.

padkava ‚Hufeisen': p a d k a w a Qu.[1] 279 — < wr. подкóва od. p. p o d k o w a.

padkanclierius ‚Vizekanzler': p a d k u n c l e r i u s (ostlit. Form für p a d k a n c l i e r i u s) SzDi. 260b — < p. p o d k a n c l e r z y.

padnaškas ‚Fußbank': koiu p a d n a ß k a s Post. III 25_7 — < p. p o d n o ż e k.

padočka(s) ‚Abgabe, Steuer': iám tą p á d o c z k ą (‚podatek') duotumbey Post 4_{24}; muſi paduot iámuy... kokius p á d o cz̃ k u s l. c. 332_{16} — < ap. p o d a c z k a SJP. IV 332.

padõnas, (-asis, -us) ‚untertänig; Untertan': Moabitai Dowidui p a d o n a i s tapa BrB. 1. Chr. XVIII 2; Buket tada iſch reikos p a d o n i WE. 37_3; úbagų p a d ô n ų g. pl. DP. 535_{16}; p a d o n u s ſawà... ſpaudżia KS. 236_3; paſáulo vrêdui ſkélame pagerbimą... káip p a d o n i é i i DP. 367_{15}; ſawo p a d o n u o ſ i u s dáro luoſus PK. II 155_3; mes tikri p a d d o n i Post. 5_{40}; aprede ſzarweys p a d d o n u s ſawo Chyl. 1. Mos. XIV 14; p a d o n u s Lex. 200 — < wr. подданъ, подда́ный od. p. p o d d a n y.

padonis ‚Untertan': ‚p a d o n i s... ginnaſi dûti Ponams czíße BrP. II 497_{20}; Liepk... p a d o n i s waldyt gerray GK. 182_4. — Aus p a d õ n a s umgebildet.

padõrkas ‚Geschenk': imi tułàs dowànas | tułus p a d o r k u s Post. 114_5; p a d o r k a s Qu.[1] 217 — < p. p o d a r e k.

padõtkas ‚Einkommen, Steuer, Abgabe': iu p a d o t k u s pleſchiau BrB. Jes. X 13; dûs... Dûną iſch Lauko p a d o t k u l. c. XXX 23; tikra ira

meſlewą (darüber: danj; aR.: p a d o t k ą) doti Luk. XX 22; paprâſtus p à d o t k u s iʒdawinéi DP. 210_1 — < wr. п о д а т о к ъ Лит. Мет. (1538) РИБ. XXX 30 od. p. p o d a t e k.

padstovka ‚Untergestell, Ständer': Padare... deſzymti waro p a d ſ t o w k u Chyl. 1. Kön. VII 28; wiena p a d ſ t o w k a l. c. VII 30 — < p. p o d s t a w k a.

padūmóti ‚nachdenken': anis p a d u m o i j BrP. I 119_9; p a d u m o t ir muſtit PK. I 120_{24}; p a d u m o t i KM. 33_1 — < wr. п о д у́ м а т ь; s. d ū m ó t i.

padūmuoti ‚nachdenken': p a d u m u o i a PK. II 184_{20}. — Aus p a d ū m ó t i umgestaltet.

paduočka(s) ‚Abgabe, Steuer': iamui duotu p á d u o c ʒ k ą Post. 25_{11}. — Nach d ú o t i ‚geben' aus p a d o č k a(s) umgestaltet.

paduonas ‚Untertan': buwa iem pakaius nog wiſsų io p a d ů n ų BrB. 1. Kön. V 4(24); wiſſus ſawo p a d ů n u s... waldytu MK. 15_{13}. — Nach d ú o t i ‚geben' aus p a d õ n a s umgebildet.

pãduška ‚Kopfkissen': po p o d u ß k à Post. 333_{31}; p a d u s z k a Lex. 92, Qu.[1] 246 — < wr. п о́ д у ш к а ‚Fed. I 183, 319.

padvaiskas ‚Stadtdiener, Stockmeister': tarnas (darüber: p a d w a i ſ k a s; aR.: exactor. Stockmeister) BrB. Luk. XII 58; ſiunte Hetmanai p a d w a i ſ k u s l. c. ApG. XVI 35; P a d w a i ſ k a i paſake l. c. XVI 38 — < p. p o d w o j s k i ‚Stadtbote, Gerichtsdiener'.

padvajai ‚Türpfosten': pateps ghi and abieju p a d w a j u - duru Chyl. 2. Mos. XII 7; paraſzysi jos and p a d w a j u namu 5. Mos. VI 9 — < p. p o d w o j e.

padvaria, (-ė), padvãrija ‚Herberge, Wirtshaus, Hof': ghi netureia wietas p a d w a r i o i e WEE. 9_8; Aſilui paſchara důtu padwarioie BrB. 1. Mos. XLII 27; kaukay... tures p a d w a r ę Jes. XXXIV 14; dáwe iam' p a d w á r i ą DP. 491_{37}; p a d w a r i j a Lex. 100; Ne geiſk ʒmogaus p a d w a r y o s GK. 157_2 — < wr. п о д в о́ р ь е ‚Raum, freier Platz neben dem Hof' Лит. Мет. (1509) XX 598, Сборн. 21, № 6, 11 od. p. p o d w o r z e dass.

padvarnykas ‚Hauswirt, Gastwirt, Haushalter': p a d w a r n i k s iſcheija BrB. Richt. XIX 23; kalbekite p a d w a r n i k u i BrP. I 358_1; p a d w a r n i k a s Post. $55b_{18}$; P a d w a r n i k a y PK. II 54_{22}; eſte p a d w a r n i k a i s Diewa WP. $4b_{30}$ — < wr. п о д в о р н и к ъ Лит. Мет. (1486) РИБ. XXVII 411 od. p. p o d w o r n i k.

padvarnykystė, (-ysta) ‚Wirtschaft': p a d w a r n i k i ſ t e Post. 36_{20}; ßwentoi p á d w a r n i k i ſ t o y l. c. $85b_{12}$. — Lit. Bildung zu p a d v a r n y k a s.

padvarninkas ‚Verwalter': p a d w a r n i n k s Lex. 192. — Aus p a d v a r n y k a s lituanisiert.

padvarningas ‚gastfrei': p a d w a r n i n g a i s (gestr.; unter: [Swieczių miletaieis]) buti ne ußmirſchkite BrB. Ebräer XIII 2. — Aus *p a d v a r n a s (< p. p o d w ó r n y) und lit. Suffix -i n g a s zusammengesetzt.

pagadà, -ãdos ‚günstiges Wetter': P a g a d ą gerą dowanok GK. 174_{12} — < wr. п о г ó д а od. p. p o g o d a.

pagatãvyti ‚bereiten, zurichten': Pilnai mus p a g a t a w y k i e m Maž. 414_{15}; anis pritaiſe (aR.: p a g a t a w i j a) Dowanas BrB. 1. Mos. XLIII 25 Ponas... pataiſe alba p a g a t a w i a BrP. I 146_2. — Zu g a t ã v y t i.

paglebčius ‚Fuchsschwänzer, Schmeichler': p a g l i e b c z u s Qu.[1] 198, Qu.[2] 157. — Aus p a k l e b č i u s umgebildet; wegen **g** statt **k** vor **l** vgl. b l ė k a i.

pagõnas ‚Heide': tarp P a g o n ų BrB. Ps. XVIII 50; p a g o n a m s buwa Diewas paßadeiens BrP. I 154_9; p a g o n a s SzDi. 266b; P a g o n a y GK. 443_{22} — < wr. п о г á н ъ od. p. p o g a n; vgl. Leskien Bild. 179.

pagonis ‚Heide': Sʒidus ir p a g o n i s iſchganei Maž. 262_{16}; P ā g õ n ỹ s BrB. Ps. CXV 2; Karâlus P á g o n i u DP. 3_{12}; p a g ó n i s NT. Matt. XVIII 17. — Aus p a g õ n a s umgebildet; s. Leskien Bild. 395.

pagončius ‚Heide': per P á g o n ć i u s KS. 234_{20} — < p. p o g a n i e c.

pagonkà, -õnkos, paganką ‚Heidin': p a g o n k a SzDi. 266b; p a g a n k a BrP. I 287_{21}; tai p a g a n k a i materiſchkei WP. 100_9 — < wr. п о г á н к а od. p. p o g a n k a.

pagonstva ‚Heidentum': pámete p a g ó n ſ t w ą DP. 117_2 — < p. p o g a ń s t w o.

pagordyti ‚verachten': Tokſay ne bus p á g o r d i t á s KN. 193_{19}; p a g o r d i j a Chriſtuſu KS. 114_{25} — < p. p o g a r d z i ć.

pagrabas ‚Keller, Weinkeller, Erdgrube': Ghis wed mane ing P a g r a b ą wino BrB. Hoh. II 4; p a g r a b a s (‚piwnica, ziemianka') SzDi. 252a, 452a. — Aus wr. п ó г р о б ъ ‚Keller' Сержн. 54, 111.

pagrabnykas ‚Kellermeister': p a g r a b n i k a s (‚piwniczny') SzDi. 252a — < wr. *п о г р о б н и к ъ.

pagramyti ‚besiegen, völlig schlagen': tuo p a g r á m i i o | pamuße Post. $288b_{10}$ — < p. p o g r o m i ć.

pagrebas ‚Keller, Weinkeller': turi piłnus p a g r e b u s winá KP. 46_{19}; Tegul wina p á g r i a b u s pyłnus ſau prideſti KN. 5_{32} — < wr. п ó г р е б ъ od. p. p o g r z e b.

pahanbyti ‚entehren, schänden': ia Wardas ſtoieſſi p a h a n b i t a s Maž. 136_{11} — < p. p o h a ń b i ć.

pahončius ‚Heide': ſu p a h o n c ʒ u m i s PK. II 202_{22}; P á h o n ć i u s weldeia KS. 18_5 — < ap. p o h a n i e c SJP. IV 476; s. auch p a g o n č i u s.

pahona ‚Heidin': túrime pawáiʒdą anoié p a h ó n o i e DP. 223_{13}. — Zu p a h o n a s.

pahonas ‚Heide': páhonai DP. 35_{14} — < ap. *p o h a n, vgl. pahončius.

pahonis ‚Heide': Žîdai ir P á h o n i s DP. 20_8; régeio p â h o n i s l. c. 153_6; iſʒtremey... wiſus pahonis KP. 71_{25}. S. p a g o n i s.

pahonka ‚Heidin': ʒmóna P a h o n k a DP. 114_{19}; p a h o n k a Rutha l. c. 505_{45}; âpe âną P á h o n k ą Post. $37b_{37}$. — < ap. *p o h a n k a.

pahordytojas ‚Verächter': bayſus irá narſas Diewá | ánt wiſu paniekintoju ir p a h o r d i t o j u | Poná Jeʒuſà KS. 241_5. — Lit. Bildung zu *p a h o r d y t i = p a g o r d y t i.

pajednoti ‚versöhnen': Su Diewu Tewu ſawo p a i e d n o i e y KN. 220_{15} — < p. p o j e d n a ć.

pakãjus ‚Ruhe, Friede, Eintracht; Zimmer, Stube': Predok p a k a i u ſchas nakties Maž. 78_7; Ne pagadink io p a k a i ų [atilſio] BrB. Spr. XXIV 15; teyſibe ir p a k a i u s paſibućiawo PK. I 61_{18}; p a k â i u s DP. 41_{22}; p a k a i u s ſąßines MT. 34_7; padare p a k a j u ſu Izraelu Chyl. 2. Sam. X 19; wiſokius namus ir p a k a i u s krikſcioniu teyktus Ponas vʒdekt KP. 39_{11} — < wr. п о к ó й od. p. p o k ó j.

pakajingas ‚friedvoll, ruhig, still': Dûs tau aptureti p a k a g h i n g a ſchirdi Maž. 157_{10}; Mieſtas buwa p a k a g h i n g a s BrB. 2. Chr. XXIII 21; prakeikti yrá wiſſi ne p a k a i i n g i e i i DP. 534_{21}. — Lit. Bildung zu p a k ã j u s.

pakainas ‚ruhig': p a k a y n ą... pągiweanima KM. 61_{13} — < ap. p o k o j n y.

pakalenia ‚Geschlecht, Stamm': ąnt priligínimo kitos p a k à l i e n i o s Post. 147_{30} — < ap. p o k o l e n i a.

pakalkas ‚Vagabund, Trunkenbold': ira dalis takių latru P a k a l k u angu girtoklu WP. 244_{21} — < p. p a c h o ł e k.

pakamõrė ‚Fronvogt, Vogt': inſtate ant iu p a k a m o r e s (aR.: Fronvögte) BrB. 2. Mos. I 11; priſake Pharaonas... p a k a m o r e m s [Woitams] l. c. V 6. — Aus ap. p o d k o m o r z e ‚succamerarius' (schon 1240 belegt; p o d k o m o r z y taucht erst zu Anfang des XVI. Jahrh. auf) Łoś, Księga pamiątkowa ku czci Oswalda Balzera, II 115 f., Brückner Dzieje² 132 lituanisiert.

pakarà, -ãros ‚Demut': be p a k â r o s DP. 316_{28}; Melſkimes tewuy ſawam p á k á r o y KP. 115_{2}; p a k a r a Post. 18_{22} — < p. p o k o r a.

pakařnas ‚demütig': eſch eſmi... p a k a r n a s WEE. 147_{18}; ginnies po mana akim p a k a r n u buti (aR.: paſsißeminti) BrB. 2. Mos. X 3; ne ganá yrá... rûbus turét p a k a r n ú s DP. 517_{51} — < p. p o k o r n y.

pakavóti ‚verwahren': p a k a w o t i Lex. 192 — < p. p o c h o w a ć; s. k a v ó t i.

paklãnas (und **pãklanas**) ‚Geschenk; Verbeugung, Fußfall, Reverenz': Sʒmones... p a k l a n ą neſchę buwa BrB. Richt. III 18; Dowaną (aR.: [p a k l a n ą] Daną) ib.; p a k ł â n ą padârę êſt DP. 536_{39}; attidawę... p a k ł a n ą KM. 13_{26}; p a k l a n a s Lex. 76, 141 — < wr. п о к л о́ н ъ od. p. p o k ł o n.

paklapa ‚Fehl, Verleumdung, Schmach': Karwe be nutarties (aR.: ohn wandel, be p a k l a p o s) BrB. 4. Mos. XIX 2; kęte p â k ł a p a s DP. 571_{1}; ant dâugio p á k l a p ų l.c. 130_{44}; p a k l a p a Qu.[1] 459. — Wohl aus p a k l e p a umgebildet.

paklebavojimas ‚Schmeicheln': ne apſiejom ʒodʒeis p a k l e b a w o j i m o NT. 1. Thess. II 5. — Zu p a k l e b a v o t i.

paklebavoti ‚liebkosen': p a k l e b a w o t i Qu.[1] 327. — Aus p a c h l e b a v o t i lituanisiert.

paklepa ‚Unehre': tatai ſakau pagal p a k l e p ą BrB. II Korin. XI 21 — < wr. п о к л е п ъ; s. Brückner Sl. Fw. 94.

paklepčius, (-čias) ‚Schmeichler, Liebkoser': p a k l e p c z i u s Qu.[1] 427; p a k l e p c z a s Lex.75 — < p. p o c h l e b i a c z; s. p a c h l e b č i u s.

paklepčiauti ‚schmeicheln': p a k l e p c z a u t i Lex. 75. — Lit. Bildung zu p a k l e p č i u s.

pakloniotis ‚sich verneigen': p a k ł ó n i o t i s DP. 473_{31} — < wr. п о к л а́ н я т ь с я od. p. p o k ł a n i a ć s i ę.

pakoravóti ‚demütigen, bestrafen': noreia ana p a k o r a w o t i BrB. 1. Mos. XVI 6; pawinoia Sʒemę (aR.: p a k o r a w o i a) 2. Chr. XXXVI 3. — Zu k o r a w ó t i.

paldiẽnykas ‚Montag': p a l d i é n į k ą acc. sg. DP. 109_{1}; P a l d i e n i k o g. sg. l. c. 240_{21}; P a l d i e n i k i e loc. sg. Post. $214b_{5}$; p a l d i e n i k a s SzDi. 274a. — Volksetymologisch aus p a d i ẽ l n y k a s Sub., das seinerseits über *p a n e d i e l n y k a s (in Daukšas Postille wird g. sg. P a l d i e n i k o 240_{21} in P a n ė d e l n i k o wel p á n e d e l i o korrigiert) oder direkt aus wr. п о н е д ѣ л ь н и к ъ stammt; nicht mit Brückner Sl. Fw. 115 aus p. p o n i e d z i a ł e k.

palevóti ‚glasieren, glätten': palewoti Lex. 85, Qu.[1] 224 -- < p. polewać.

paliavõnė ‚Glasur': palawone Qu.[1] 224 — < p. polewanie.

palyčià, -ỹčios ‚Pflugschar, krummes Streichbrett': palycze Qu.[1] 388 — < wr. полúца ‚Streichbrett (am Pflug); Wandbrett'; s. Brückner Sl. Fw. 114.

paliecavóti, paliecevoti, paliečiavoti ‚empfehlen, anheimstellen': paliecawóia DP. 177_{30}; iſchganitoiui paliecawoti... jra MT. 129_{19}; duſche ſawa paliecewoie BrP. I 157_{11}; Pawargelei paliecʒiawoija taw Rehsa Ps. X 14; palecáwoiám KN. 248_{14} -- < p. *polecować; vgl. pamėtavoti.

paliūba ‚Lust, Behagen': paluba Lex. 119; regês palubą ir linkĩmybę GK. 338_{9}. — Wohl von entlehntem paliũbyti gebildet; s. Leskien Bild. 228.

paliūbyti ‚liebgewinnen, sich verlieben': palubiya tarnai tawa akmenimis ijos Maž. 474_{6}; Maria paliubita alba paßadeta buwa ant ſalubo BrP. I 56_{17}; palubijti Lex. 186 — < p. polubić od. wr. полюбúть.

paliūšis ‚Walkmühle': paluſzis Qu.[2] 481 -- < p. foljusz; s. Brückner Sl. Fw. 115, Leskien Bild. 598.

palõcius, paliocius (vgl. **paliõčius** K. 290), **palõčius** ‚Palast, Saal': ik Pallociaus WEE. 193_{24}; inġ pałóciu DP. 158_{3}; pálôcʒius l. c. 425_{28}; iſch Palliociaus Rehsa Ps. XLV 9; palocius SzDi. 61a; palloczus Lex. 132 — < p. pałac.

palšỹvas ‚falsch': palßywas Lex. 67, Qu,[1] 174. — Aus falšỹvas lituanisiert.

páltis ‚Speckseite': paltis SzDi. 270a — < wr. полоть (g. sg. полти) bezw. полть; vgl. Brückner Sl. Fw. 114, Fortunatov AfslPh. IV 583, Būga KS. 188.

palùdienis ‚Vespermahlzeit': paluddienis Qu.[1] 567 — < wr. полýдень Добр. 655; -dienis statt -*denis ist nach dienà ‚Tag' umgebildet.

palùdieniai ‚Abendbrot, Vesperessen; Vesperzeit': paludienei Lex. 3; paludeneij l. c. 194; palluddenei Qu,[2] 449. — Zu palùdienis.

pamačià, g. sg. **pãmačios** ‚Hilfe': butumbey groʒibe | pamáćia KPS. 46_{12}; ghe... pamacias ~ pagalbas a padeijma tur melsti WP. $58b_{1}$; ſu pámaćia padeieia KN. 99_{16}. — Eher direkt aus p. pomoc od. pãmačis (s. dort) umgebildet.

pămačis ‚Hilfe': ſu p a m a cʒ i m Diewa WP. $252b_{24}$ — < wr. п о́ м о ч ь Лит. Мет. (1508) РИБ. XX 590, Šein Mat. III 4.

pamãčyti ‚sekundieren': p a m à c z y t i Qu.[1] 478 — < wr. п о м о́ ч ь.

pamačinti ‚kräftigen': tas pats ius... p a m a cʒ i n s BrB. 1. Peter V 10. — Lit. Ableitung zu m a č n u s.

pamačnỹkas (und **pamãčnykas**), **pamacnykas** ‚Helfer': Pakaius buk ſu tawa p a m a cʒ n i k a i s BrB. 1. Chr. XII 18; Sugiedink... iu wiſus p á m á c n i k u s KN. 204_{25} — < wr. п о м о ч н и́ к ъ od. p. p o m o c n i k.

pametavonė, (-nia) ‚Reue, Buße': Duok tikra p á m e t á w o n e KN. 221_2; tikroſp p á m e t á w o n i o ſ p... iudintu (‚ku prawdziwemu pokaianiu') KP. 28_8. — Lit. Ableitung aus m e t a v õ n ė (s. dort)?

pamėtavoti ‚spotten': tu iokies (aR.: p a m i e t a w o i j) BrB. Hiob XI 3. — Wohl aus ap. *p o m i a ł o w a ć (später p o m i a t y w a ć) ‖ p o m i a t a ć ‚verachten, schmähen'; vgl. p. k a r a ć ‚strafen' und k a r o w a ć dass.

paminka(s) ‚Gedächtnis, Andenken': P a m i n k a n mana dariket Maž. 371_2; ſiunte... ant p a m i n k o s BrB. 1. Makk. VIII 22; p a m i n k o nobaʒnumo ne turêio DP. 550_{29}; ant amßina p a m i n k a WP. $147b_{32}$; P a m i n k ą maną dariket GK. 241_{15} — < wr. п о м и́ н к а bezw. п о м и́ н о к ъ od. p. p o m i n e k.

pampa, pompa ‚Pomp, Pracht': ant piktu prabángu ąnt p a m p o s Post. $328b_{39}$; ſtóſis nůgi... be p ó m p o s DP. 8_{13}; p o m p á paſaulo nedâro tawęs paláimintu l. c. 200_9 — < p. p o m p a.

pamsta ‚Rache': apſidara ant pamſtos BrB. Jes. LIX 17; ne páiudintumbim... ánt p a m ſ t o s ſawa KP. 27_{18}; p a m ſ t a, ir atpetawimas Chyl. 5. Mos. XXXII 35; Skubinkis... ſu p a m ſ t a ſawo KN. 64_{17} — < wr. п о́ м с т а od. p. p o m s t a.

pamstytis ‚sich rächen': mana Duſche er ne p a m ſ t i t u n ſ e ant tokių Sʒmonių BrB. Jer. V 29; p a m ſ t i ſ i s Ponas Diewas ant to (‚mścić Pan będzie') KP. 4_{19}; Aß eſmi Pons Diews... p á m ſ t i i ę s l. c. 107_{17}; ſeptynerokey p a m ſ t y ſ i s and jo Chyl. 1. Mos. IV 15 — < wr. п о м с т и́ т ь oder p. p o m ś c i ć, s. Brückner Sl. Fw. 115; nicht überzeugend Bezzenberger BGLS. 66.

pamūravóti ‚untermauern': p a m u r w o t i SzDi. 262. — Zu m ū r a v ó t i aus p. m u r o w a ć.

pancierius, pančierius ‚Panzer': apſidaris Teiſibe wietoij p a n c i e r i a u s BrB. Weis. V 19; apſiwilkę p a n c i e r i u m i teisîbes DP. 553_{34}; prairkas p ą c i e r a s Chyl. 2. Mos. XXXIX 23; apſiwilkę p a n cʒ i e r u m i Teisibes WEE. 121_9 — < p. p a n c e r z.

pančekà, -ėkos, pančekas ‚Socke': panczeka Lex. 160, Qu.[1] 488; panczekas Qu.[1] 512 — < p. pańczocha.

pãnedėlis ‚Montag (d. h. der Tag nach dem Sonntag)': Panedelie Welikas WEE. 56_{23}; Malda Panedielij ĩkaitoma MK. 12_{21}; paniedelis Lex. 123. — Dem p. poniedzałek nachgebildet; vgl. pr. ponadele ‚Montag'.

panekolai ‚einigermaßen'; paniekołay SzDi. 274a. — Hybridon aus p. poniekąd und. lit. kolai.

paneuka ‚Pfanne': iſztyko... katyłań, aba paneukoń Chyl. 1. Sam. II 14; Eme... paneuką 2. Sam. XIII 9 — < p. panewka ‚eine kleine Pfanne'.

panevãlyti ‚nötigen, zwingen': Maria priſilita... angu panewalita WP. $73b_{27}$ — < p. poniewolić.

pantaflia ‚Pantoffel': pantaflos n. pl. SzDi. 241a — < p. pantȩfla.

papanka ‚Decke': Darik teipaieg ir Papanką [Dangą, Dækį] (die drei letzten Worte durchgestrichen; aR.: Dengalą decke (gestr.); Vßklõdă (Dankti]) BrB. 2. Mos. XXVI 7; tawa papankos nog geltonų Sʒilkų Ezech. XXVII 7 — < wr. попóнка od. p. poponka.

pãpas ‚Pope': pâpai DP. 13_{40}; anie kunigay | anie Papay Post. $233b_{41}$; papas SzDi. 275a — < wr. попъ od. p. pop.

paprėdnykas ‚Honig-, Pfefferkuchen': paprednikas (‚miodownik, piernik') SzDi. 152a, 248a — < wr. попряникъ (> напряні к ‚Pfeffer-, Lebkuchen' Rastorhujev СБГ. 148); zum Einschub von **d** vor **n** vgl. pavỹdnas ‚verpflichtet, schuldig' Sub., Dusetos neben pavỹnas dass. Endriejavas; slėdnus ‚abträgig, nicht steil' Mielcke Wb. I 247 nėben slėnùs, -ì Sub.

paprõvyti ‚bessern, ausbessern': paprowiket kielie Pona WEE. 7_{13} — < wr. попрáвить od. p. poprawić.

parafija ‚Kirchspiel': ineit ing Baczniczе alba parafia BrP. II 163_{10} — < p. parafja.

parafijonas ‚Pfarrkind': parafianai Gerullis SLS. (1578) 61_{28}; ſawa parauianus galetu ĩſchmokiti BrP. II 279_{2} — < p. parafjan.

pãrakas ‚Schießpulver': parakas SzDi. 290a, Lex. 137 — < wr. пóрохъ.

parakaunyčia ‚Pulverbüchse, Pulverhorn': parakaunicie SzDi. 290a, Qu.[1] 399 — < wr. пороховница Ак. XXVI 418.

paraknyčià, -ỹčios ‚Pulverhorn': paraknycze Lex. 137, Qu.[1] 399 — < wr. порохнúца.

paralyžavóti, paralyževoti ‚lähmen': paraliʒewôtas DP. 76_{39}; ape ʒmogu Paraliʒewota l. c. 346_{18}; táre anám paraliʒawôtam' l. c. 346_{24} — < p. paraliżować.

paralỹžius (und **parãlyžius**) ‚Lähmung, Schlagfluß': nůg paraliʒeus DP. 73_{37}; paraliżiumi vźmußtiéii DK. 48_{25}; tarnas mana guli namie paraliżium negalis PK. I 234_{12} — < p. paraliż.

parãmas (und **pãramas**) ‚Furt, Fähre': pramine kelį (darüber: pataiſe koptą; aR.: machten die furt; paramąn) BrB. 2. Sam. XIX 19(18): ʒmógus... párámo priwáło DP. 347_{17}; paramas SzDi. 291b, Lex. 67 — < wr. поро́мъ; s. Būga ZfslPh. I 36.

parãpija ‚Kirchspiel': parapija Lex. 108; parapia Qu.[2] 243. — Aus parafija umgebildet.

parapijõnas ‚Pfarrkind': parapionas (‚Kirchspielskind') Lex. 108, Qu.[2] 243. — Aus parafijonas lituanisiert.

parėdýti ‚zurichten, zubereiten': Diéwas papiktinimo ne wêikałauie | nei parêdo DP. 519_{11}. — Zu rėdýti.

parẽdymas ‚Fügung, Verhängnis': iʒġ Diewißko parêdimo DP. 593_{52}; paſiſkubino ſu paredymays Chyl. Esther II 9. — Zu parėdýti.

parėdkas ‚Gebrauch, Ordnung, Reihenfolge, Verteilung': ne págal' Aárono paredko (‚podług obrzędu) DP. 27_{16}; nei eilos arba paredko... nůġ Lutro parodit' ne gal' l. c. 505_{17}; kancʒios ſawós paredką iʒpilde l. c. 622_{43}; pagaley ſáwa paredka KP. 43_{4}; Gieſmes Págaley Páredka Katechiſma (‚według rozdziału') l. c. 105_{2} — < wr. поря́докъ.

parėdnas ‚ordentlich, tüchtig': parêdnas ſuiųgimas DP. 70_{14}; mókidama per parednus ſakîtoius ʒódʒio Dîewo l. c. 219_{51} — < wr. *поря́дный, vgl. r. поря́дный ‚ordentlich, der Reihe nach folgend; Ordnungs-'.

parėdnia ‚Kleidung, Anzug; Zeremonie': ąnt' prabągų́ | ant parêdnių DP. 100_{41}; Kanónų arbá parêdnių l.c. 545_{28} — < wr. *поря́дня, vgl. r. поря́дня ‚Ordnung, Einrichtung, Hauswirtschaft, Hauswesen, Zeug, Gerät, Haus,- Küchengerät'.

parėdningas ‚ordentlich': ne eſti pririſchtas... parædningop paſekimop MT. $100b_{5}$. — Aus parėdnas und lit. Suffix -ingas zusammengesetzt.

parenda ‚Beichte' Qu.[1] 75. — Vgl. Brückner Sl. Fw. 115.

parẽtkas ‚Ordnung, Regiment': laike gerą Ŭſtōwă [aR.: ordnung paretka (-s abgestrichen)] BrB. 1. Makk. XIV 9; Jonathas... pataiſe Poniſte (aR.: fasset das Regiment, pataiſe reda [paretka]) l. c. XIV 30; kas... drinſtų ſchitą Víſtowa perarditi [aR.: ordnung reda paretką (kor. aus -kas), paſtatimą] l. c. XIV 45; páretkas ir ſprowa Post. 213_{34}. — Phonetische Schreibung für parėdkas.

pargaminas ‚Pergament' SzDi. 242a — < p. pargamin.

parodà, -õdos (und **pãroda**) ‚Rat': Iſchmintingo Wiro p a r o d a BrB. Spr. XII 8; pagal tawo P a r ô d o s Rehsa Ps. LXXIII 24 — < wr. п о р á д а od. p. p o r a d a.

parodnai ‚ordentlich': kúnigas p a r o d n á i pawadintas DP. 265_{6}. — Adverb zu *p a r o d n a s aus wr. п о р á д н ы й od. p. p o r a d n y.

parodnykas ‚Ratgeber': Thie ir man ratas (gestr.; neben: P a r o d n i k a i) BrB. Ps. CXIX 24; koki rodà tokié ir p a r ô d n i k a i DP. 364_{28} — < p. p o r a d n i k.

parokavoti ‚berechnen': ſu ſawimi gerái p a r o k a w ó ſ s i DP. 389_{34} — < p. p o r a c h o w a ć.

paronyti ‚verwunden': ij... p á r o n i j ą nueja KS. 192_{1} — < p. p o r a n i ć.

paručnykas ‚Bevollmächtigter, Abgesandter': butúmbim' wiſsi tikromįſiomis awêłemis... Piemenimus | p a r u c ʒ n i k a m u s tawiémus DP. 249_{10}; tatái gáli padariť... per tarnús ir per p a r ú c ʒ n i k u s l. c. 357_{29} — < wr. п о р у ч н и к ъ Лит. Мет. (1519) XX 1369 od. p. p o r u c z n i k.

***pasėga** (od. ***pasega**) ‚Morgengabe': taſsai tur iei dûti p a ſ s æ g ą (aR. wiena) BrB. 2. Mos. XXII 16; kiek Mergai ant p a ſ s i e g o s pareitis l. c. 22_{17}. — < wr. *п о с я г а, vgl. r. *п о с я г а : п о с я г а т ь bei Preobraženskij Эт. сл. II 115.

pasidabóti ‚gefallen': taw wiſſi mana darbai... p a ſ ſ i d a b o t u WE. 32_{1}; tewuy muſu p a ſ i d a b o i o KP. 15_{9} — < p. p o d o b a ć się.

pasigãdyti ‚sich ereignen, sich treffen': Wis kas taw nuſsidûſt [p a ſ s i g a d i j] (gestr.) kentek BrB. Sirach II 2; Mariei atſiwaikſchczoient p a ſ ſ i g a d i a... ßmogus BrP. I 220_{1}. — Lit. Bildung zu g ã d y t i s.

pasikavóti ‚weichen': p a s ſ i k a w o t i Qu.^{2} 487 — < p. p o c h o w a ć s i ę ‚sich entfernen, verschwinden, umkommen'.

pasiklõnioti ‚sich verneigen, sich verbeugen': Abrahamas... paſsilenke (aR.: p a ſ s i k l o n i o i a) po akim Sʒmonių BrB. 1. Mos. XXIII 7; p a ſ i k ł o n i ô i o DP. 536_{40}; p a ſ i k ł o n i o j o iki źiamey Chyl. 1. Mos. XVIII 2. — Zu k l õ n i o t i s.

pasilepšyti (pasiliepšyti) ‚sich bessern': dûk mums p a ſ ſ i l e p ſ c h i t i Maž. 562_{14}; noriu p a ſ ſ i l i e p ſ c h i t i WE. 65_{21}; Iſchmanąſis... p a ſ s i l i e p ßij BrB. Spr. I 5; p à ſ i l i e p ß i k ʒiwàtà ſawo Post. 18b$_{39}$ — < p. p o l e p s z y ć s i ę.

pasỹlyti ‚stärken; vergewaltigen': brągumas baʒnįcʒios... padukſių p a ſ i l i t a s DP. 457_{22}; p a ſ i l i j u (‚gwałcę') SzDi. 69b — < p. p o s i l i ć.

pasimetavoti ‚sich besinnen, in sich gehen': ßmogus paſimetáwotu piktibey KPS. 58_{21}; gieriaus paſimetawok | o pulk koiump Pona ſáwo Post III $15b_4$. — Zu metawótis.

pasitiẽšyti ‚sich rächen': galecẓiau umſtities iſch [ant] Philiſtu (aR.: paſsitieſchisi) BrB. Richt. XVI 28; ant to Ponas teipaieg paſitieſchis BrP. II 494_5. — Zu tiẽšyti.

paskarbinyčia ‚Schatzkammer': ußußinoio ios wiſsas Paſkarbinicẓes BrB. ApG. VIII 27. — Aus patskarbnyčia umgebildet.

pãslas ‚Läufer, Bote, Abgesandter': Tekunai (aR.: leutfer, paſlai) nueija ſu Gromatomis BrB. 2. Chr. XXX 6; nuſiunte paſlus WEE. 185_8; paſlas | alba karßigie MT. 229_{20}; Důk tawo Paſlams... S. Dwaſę MK. 14_{15}; paſlas Qu.^{2} 4 — < wr. посóлъ od. p. poseł. Es ist nicht nötig, mit Bezzenberger KZ. XLIV 319 pãslas zunächst aus *pãs[e]las stammen zu lassen; vgl. bõstras ‚Bastard' aus p. baster, kùpčius ‚Kaufmann' aus wr. купéцъ od. p. kupiec, ratuñkas ‚Rettung, Hilfe' aus p. ratunek u. a.

paslystà, (-ỹstė) ‚Botschaft': gera ira Paſliſta (aR.: botschafft, nowina) BrB. 2. Sam. XVIII 25; atneſch gera [paſliſtę] naughiną l. c. XVIII 26. — Lit. Bildung zu pãslas.

paslūga ‚Bedienung': prieg tay ßwenćiauſei påſługay KP. 131_2 — < p. posługa.

paslušnas ‚willig, gehorsam': Sẓmones... weikus [noringi] ira buwę [paſluſchni] (gestr.; aR.: willig) BrB. Richt. V 2; iamuy paſłußni eſte KP 86_1; buwa ijemus paſłußnás KS. 26_5 — < p. posłuszny.

***paslušas** ‚gehorsam': kurſſai ſunus turetu... paſluſchus Maž. 29_{17}. — Für paslušnas verschrieben.

paslūžyti ‚bedienen, dienen': átaiau wiſiemus paſłużit KP. 121_{12} — < p. posłużyć.

pãsnykas ‚Fasten': per... paſnika Maž. 554_{18}; ſlußidama Diewui paſnikoſu BrP. I 115_7; per påſnikus DP. 5_{12}; påſnikay Post. III 72_{43} — < wr. посникъ (nach schriftlicher Mitteilung Karskijs kommt dieses Wort im heutigen Weißrussischen vor); vgl. Būga ZfslPh. I 51, LKŽ. 36.

pãsnykauti ‚fasten': paſnikawa WEE. 43_{21}; daug påſnikawo DP. 20_{37}. — Lit. Bildung zu pãsnykas.

pãsninkas ‚Fasten, Christabend': paſninko diena (‚Fasttag') Lex. 68; paſninkas Qu.^{1} 110. — Aus pãsnykas lituanisiert.

pasogà, -õgos, pasõgas ‚Morgengabe': Karalius ne nor ne wienos Dowanos (darüber: wienos; aR.: Morgengab wiena pãſōgă, wainiks) BrB. 1.

Sam. XVIII 25; Gedikes atimti lobij padůto ant nutekeghimo (aR.: Morgengabe. paſogas) Sirach XLI 26; Padauginkit... paſogą Chil. 1. Mos. XXXIV 12; paſoga Lex. 123 —< wr. nocára bezw. nocárъ.

paspalitas ‚gewöhnlich, allgemein; katholisch': Paſpalita Malda Maž. 590_9; paſpalitas ßmogus WE. 1_{14}; tai padara ßmogu paſpalitą BrB. Mark. VII 20; ʒmónes paſpalîtos n. pl. DP. 84_{31}; paſpalita draugiſte MT. $77b_3$; paſpalitas (‚catolisch') Qu.[1] 110 — < p. pospolity.

***paspalitva** ‚Gemeinde': paſpalitwa ir Sʒmones BrB. Sirach XLI 21; ſweikin... paſpalitwą Sʒidų 2. Makk. XI 27. — < ap. *pospolitwo.

paspalitvas ‚gemein': dawe... praſtiemus Sʒmoniems erelius (aR.: ußu praſtas Sʒmones [paſpalitwas ßmones]) BrB. 2. Chr. XXXV 7; imete iůs ing paſpalitwą Turmą ApG. V 18; korones ipacʒes bei paspalitwas MT. $64b_{10}$ — < ap. *pospolitwy.

paspalyva, paspalva ‚allgemeines Aufgebot': Paſpalywa Qu.[1] 20; paſpalwa Lex. 8. — Unklare Bildung aus der Wortgruppe paspalitas.

paspalstva ‚Gemeinde, Gemeinschaft'; nuſiunte wiſsa paſpalſtwa (darüber: Pulkas; aR.: gemein) BrB. Richt. XXI 13; iʒǧ paſpálſtwos DP. 521_{37} — < p. pospólstwo.

pastanãvyti ‚verordnen, beschließen': paſtanawijo mieſzczoniey... prieſch ghi Chyl. Richt. IX 25 — < p. postanowić.

pastatis ‚Gestalt, Figur, Wesen': prieme paſtati tarna WEE. 54_5; Diewo paſtatije budamas BrB. Philip. II 6; Angelas Geras jra paſtatis dwaſiſchka MT. 42_2 — < p. postać od. wr. постать Изв. XVII 1, 270; vgl. Leskien Bild. 552.

pastava ‚Ordnung': Paſtawa [redą] Dangaus BrB. Jer. XXXIII 25 — < ap. poſtawa ‚Stand, Lage, Ordnung' SJP. IV 761.

pasternõkas ‚Pastinake': pasternokay SzDi. 243a — < p. pasternak.

pastila ‚Postille': paſtyla SzDi. 281b — < p. postyla.

pastova ‚Gestalt, Figur, Miene': kokią bórwą ir paſtówą neßioia DP. 583_{17}; ne ſtraydama paſtowos Post. III 37_{17} — < p. *postawa.

pastnykas ‚Fasten': to pàſtnika KS. 54_4; páſtniką ápiokia l. c. 55_3 — < wr. постникъ od. p. postnik SJP. IV 757.

pastnykauti ‚fasten': paſnikawa [ußgaweia] thą dieną BrB. Richt. XX 26; páſtnikaukime KS. 55_7. — Lit. Ableilung von pastnykas.

pastùpyti ‚nachgeben': prieſchinikams netur buti paſtupita MT. 209$_1$; tie pawelijmai ne iſchſtowi | kurie paſtupije ſumiſchima (‚quae concedunt commixtionem') l. c. 224$_7$; mes... iàm pàkłanus pàſtupitumbim Post. 5$_{38}$ — < wr. поступи́ть.

pasūdžia ‚niederer Richter': paſudzia SzDi. 264a. — Wohl nach p. podsędek od. wr. подсудокъ von sūdžià gebildet.

paščestyti ‚segnen': Páßczeſtik tewayniſtey tàwo KN. 28$_{26}$. — Zu ščestyti.

paščiūpoti ‚betasten, berühren': paßczupos mane tewas mano Chyl. 1. Mos. XXVII 12 —< p. poszczupać.

pašlušnus ‚untertan': iem nebuwa paſchluſchnus (aR.: donus) BrB. 2. Kön. XVIII 7. — Assimilatorisch aus paslušnus umgebildet.

pašviečyti ‚bezeugen': primink iemus paſchwieczidamas (aR.: ſwieczidamas) po akim Pono BrB. 2. Timot. II 14. — Assimilatorisch aus pasviečyti (von sviečyti) umgebildet.

patamkas, patomkas, potamkas ‚Nachkomme': iuſų wiſſi patamkai BrB. 2. Mos. XII 17; waikų waikai (aR.: patamkai [palikonis]) Ps. XLIX 14; patâmkas DP. 621$_{30}$; tu eſi... pàtàmku muſu KPS. 7$_8$; patomkas Lex. 126; ſiunte ghiſſai Potamkus BrB. 2. Makk. I 20; ſu... potamkais MK. 126$_1$ — < wr. пото́мокъ od. p. potomek.

patamstva ‚Nachkommenschaft': pàtàmſwà kàràlaus gimines Post 39$_{12}$ — < p. potomstwo.

pãtapas ‚Sintflut, Überschwemmung': per... Ghreku patapa Maž. 104$_5$; świetą patàpu teykies iſzkorot Post. 228b$_{39}$; po Patapui MT. XXXI$_8$ —< p. potop.

patemūris, -iai ‚Brustwehr, Mauerzinne': kad pabudawosi tawo namus tada padarysi and dągſcia tawo patemury Chyl. 5. Mos. XXII 8; patemurey SzDi. 15a. — Aus p. podmurze ‚Untermauer, Brustwehr' umgestaltet; s. Brückner Sl. Fw. 116.

paterioti ‚verlieren, einbüßen': geloni pateroija Maž. 265$_{13}$; dußią ſàwą pateriôtų DP. 36$_{16}$; ſûnu... pateriójo l. c. 335$_{32}$ — < wr. потеря́ть.

patiecha, patiekà, -iẽkos ‚Lust, Trost, Mut, Freude': Dawey mań tą pàtiechą KP. 144$_{16}$; pátiechá KN. 135$_{22}$; tu tureſi patieka Ponip (aR.: lust) BrB. Jes. LVIII 14; iſchwiſi tawo patieka l. c. LX 5; Ne duodi patiekoś KN. 6$_{19}$ — < wr. потѣха.

patieša ‚Rache, Zornsucht; Freude': regedams tokę patieſchą Rehsa Ps. LVIII 11; Popieżiſchkems ant Patieſchas MT. 208b$_4$; Mums

patießą atgawo GK. 53_{10}; patiesza Qu.^{2} 510. — Wohl nach tiẽšyti, patiẽšyti aus patiecha, patiekà umgebildet.

patiẽšyti ‚trösten': Tas patieſzys mus Chyl. 1. Mos. V 29 —< wr. потѣшить.

patiešnas ‚trostvoll': pàtießni dáiktay Post. 9_{22} —< wr. потѣшный.

patynà, -ỹnos ‚Patene': patina SzDi. 243b —< p. patyna.

patinka ‚Pantoffel; Kork': patinkos aukßtos SzDi. 158a, Qu.^{1} 305, 378 —< p. patynka SJP. IV 92.

patkavà, -õs (und **pãtkavos**) ‚Hufeisen': patkawa Lex. 101. — Phönetische Schreibung für padkava.

patkavóti ‚ein Pferd beschlagen': patkawoti Qu.^{1} 386 —< wr. подковáть (vgl. нада подкувáть санаги Добр. 625).

patrainykas ‚Dreier': patraynikas SzDi. 283b —< p. potrójnik.

patriarcha, patriorcha(s) ‚Patriarch': patriârcha Jákobas DP. 113_{38}; nůġ Patriórchu l. c. 3_{11}; Pâtriorchà Post. 124_{30}; Pátriorchày KS. 30_{3} —< p. patriarcha.

pãtronas ‚Schutzheiliger': dáwe mumus tokiůs Patronus DP. 457_{2} —< p. patron.

patrõpyti ‚treffen': negalejo liſz patropit Chyl. Richt. XX 16 —< p. potrafić.

patrota ‚Verlust, Mangel': ſu patrota tieſos MT. $212b_{2}$; bijotiſi muſija... patrotos ǯiwatá KS. 171_{27}; patrota Qu.^{2} 462 —< wr. потрáта od. p. potrata.

patrõtyti ‚verlieren': kurį patrotiei BrB. 1. Kön. XX 25; ßmogus... patrotija bei pamete anas branges dowanas BrP. II 149_{16}; patrotiti Lex. 187 —< wr. потрáтитъ od. p. potracić.

patrotkà, -õtkos ‚Schaden, Verlust': iſzkada, patrótka Qu.^{1} 2. — Aus wr. *потратка bezw. p. *potratka (vgl. p. pokuska Demin. zu pokusa ‚Versuchung; Versucher') entlehnt.

patrovà, -õvos ‚Gericht, Speise': ant dwieių patrôwų DP. 294_{9}; pátrowos n. pl. Post. $233b_{28}$ —< wr. потрáва od. p. potrawa.

patrovyti ‚verschwenden': patrowijo- pinigus muſu Chyl. 1. Mos. XXXI 15 —< p. potrawić SJP. II 813.

patrūbõčius, patrūbačius ‚Trompeter, Pfeifer': iſchwida patrubocʒius BrB. Matt. IX 23; dawe patrubacʒius truba ßenkla BrP. II 344_{8}; baſſas.. wamʒdinįkû ir patrubóćiû NT. Off. XVIII 22 — < wr. *потрубачъ, vgl. ap. potrębacz SJP. IV 814.

patrūbyčia ‚Posaune': baſſas... Patrubicʒių BrB. Off. XVIII 22. — Vgl. patrūbõčius. Die genaue sl. Entsprechung nicht zu ermitteln.

patrūbočia ‚Trompete': Patrubocʒomis (aR.: Mit Drometen Trumitos) ir trubomis gajdaukite BrB. Ps. XCVIII 6. S. unter patrūbyčia.

patskarbis ‚Rentmeister': buwa pabarcʒius (aR.: Rentmeister, patſkarbis) BrB. 1. Kön. IV 6 —< p. podskarbi.

patskarbinykas ‚Rentmeister': ſiunte... patſkarbinikus (aR.: pabarcʒiu, rentmeister, Skarbnaſis) BrB. 2. Chr. X 18. — Aus patskarbnykas lituanisiert.

patskarbnyčia ‚Schatzkammer': po Patskarbnicʒes BrB. Jer. XXXVIII 11; rode iemus wiſsa numą ſkarbo (aR.: patſkarbnicʒę) 2. Kön. XX 13. — Aus p. *podskarbnica lituanisiert. Vgl. auch skarbnyčia.

patskarbnykas ‚Rentmeister, Schatzmeister': nuſiunte patſkarbniką (aR.: Rentmeister, pabārcʒius, Skarbnasis) BrB. 1. Kön. XII 18; iſchdawe... per Patskarbnika (aR.: schatzmeister, ſkarbnaſis) Esra I 8 —< p. podskarbnik (nach mündlicher Mitteilung von Dr. C. Hoenicke in polnischen Dialekten Ostpreussens bekannt).

***patūrėvoti** ‚hindern': Griekai paturewoi (aR.: hindern) BrB. Jer. V 25. — Vielleicht im Anschluß ans sl. Suffix -avoti von patūrėti ‚anhalten' gebildet.

pãtūroti ‚nachgeben, nachlassen, aufrücken': swietuy łabiaus pàturoiom KP. 164_{13}; Ney wel kałbomis paturojà KN. 12_{17}; paturoti Qu.[1] 48 —< wr. потурать Šein Mat. I 1, 400.

patuščioti ‚aufhetzen, reizen': ghis wiſad patußcʒioy ʒmones świetą Post. $40b_{22}$; tikrày butu to pàtuśćioias l. c. 133_{35}. — Im Hinblick auf lit. tùščias ‚leer' aus p. poduszczać umgestaltet.

patvaiskas, patveiskas ‚Scherge': patwaiſkas Qu.[2] 357; patweiſkas Qu.[1] 442. — Lituanisierte Nebenform von padvaiskas.

pàtvarytojas ‚Verleumder': patwáritoiei DP. 534_{21}. — Lit. Ableitung von *patvaryti aus p. potwarzyć ‚verleumden'.

patvarnas ‚mißgestaltet, abscheulich': patwarnáis titułais ałgós DP. 534_{42}; Abgink manę nuog ʒmoniu lieʒuwio pátwárna KN. 101_{14} —< p. potworny.

patvorca ‚Verleumder': pàtworca Post. 163_{12} —< p. potwarca.

patvorioti ‚verleumden': ne wiéno... nei patwôrioia DP. 532_{42}; Materis... te tur weßlibas, ne patwaraiancʒias Maž. 30_{9} —< p. potwarzać.

pãvãdas ‚Anlaß': iʒ pawadu arćiu (‚z okazji') PK. II 168_{14} —< p. powód.

pavadnykas ‚Leitpferd': pawadnikas SzDi. 101b —< p. *powodnik, vgl. p. powodny koń (1526) Pr. Fil. V 422, powodnik ‚Führer eines Handpferdes'.

pavalnas ‚willfährig, folgsam': mus traukia ſawęſp... kaip' pakłuſnús ir pawálnus DP. 355$_{44}$; mań buwo pawálna l.c. 523$_{39}$; pawálni bukim KP. 181$_{24}$ —< p. powolny.

pavẽlijimas ‚Befehl': paweliji mas Qu.[1] 376. — Zu pavẽlyti.

pavẽlyti ‚erlauben, bewilligen': paweliju eſch tame paſtatiti WE. 41$_{21}$; ghis iem pawelitų BrB. Dan. II 49; iam Diewas pawelij BrP. I 75$_{8}$; paweliti Lex. 33, 62 —< wr. повелить; s. vẽlyti.

paviẽryti ‚anvertrauen': priwałáńćiám páwieriia KN. 94$_{19}$ —< wr. повѣрить od. p. powierzyć.

paviẽtas ‚Bezirk, Kreis': Łot łaydziaś... pawietań Sodomos Chyl. 1. Mos. XIII 1; buwo bažnicžia pawieta Post. 211$_{32}$; tureia ſawo pawiętą ir Mieſtą KS. 18$_{21}$ —< wr. повѣтъ od. p. powiat.

paviẽtis ‚Laube, Hütte': pawietis (‚chłodnik') SzDi. 25a; padarikime ćia tris pawiećius (‚przybytki') PK. II 27$_{10}$ —< wr. повѣть Лит. Мет. (1521) РИБ. XX 1523, Сборн. 89, № 1, 48, Šein Мат. III 7, Добр. 615.

pavietra, pavietrė, pavietria, pavietris ‚Pestilenz': pawietra MK. 69$_{14}$; aſch Pawietrę... atſiunſiu BrB. 3. Mos. XXVI 25; Pawietris 1. Kön. VIII 37; Pawietria nieką taw darys GK. 338$_{1}$ —< wr. повѣтрье od. p. powietrze.

paviñnas ‚schuldig': žmagus pawinnas yr kaltas eſti makieti Maž. 17$_{8}$ —< p. powinny.

paviñnastis ‚Schuld, Pflicht': pawinnaſtis muſu... ápraßiti teykiayſi KN. 29$_{12}$ —< p. powinność.

pavinnystė ‚Pflicht, Schuld': pagalei... pawinniſtes Maž. 115$_{12}$. — Lit. Bildung zu paviñnas.

pavinoti ‚strafen': pawinoia Sžemę (aR.: pakorawoia) BrB. 2. Chr. XXXVI 3. — Zu vinoti.

pavogà, -õgos ‚Wichtigkeit, Ansehen': ne iſgái wireſnįbes ir páwogos to paſáulo paturétis DP. 485$_{6}$; ſu dide pawoga Post. 5$_{31}$; pàwogą ſawą tureia KS. 172$_{5}$ —< p. powaga.

pavõžnas ‚wichtig, ehrwürdig': bažnįcžią... brągeſne arbá pawóžneſne DP. 458$_{28}$ —< p. poważny.

pazalãtyti ‚mit Gold überziehen': Altorą... aptrauke (aR.: paſalatija) ghiſsai aukſu BrB. 1. Kön. VI 22; pažalatita bliudæli... paroda AM. 26$_{14}$ —< wr. позолотить.

pazopõstyti(s) ‚vorbereiten, sich vorbereiten': iſtrową pataiſįtą (darüber: paſopoſtita) raſtų BrB. 1. Mos. XLI 36; tů ge^{a}reus pažopóſtitumbimeś DP. 2$_{2}$. — Zu zopõstyti.

pazvãlyti ‚erlauben, billigen, verleihen': ne regéios bût... paʒwálitas DP. 563_{53}; muſiio paʒwálit Post. 345_{8}; paſwaliti Lex. 34, 186 —< wr. позво́лить od. p. pozwolić.

pažýčyti ‚leihen, verleihen': paßicʒijau... Rages BrB. Tob. IV 21; paʒicʒyti Lex. 5 —< p. pożyczyć.

pažýtkas, pažytka, požytkas ‚Nutzen, Gewinn, Einkommen': Paßitkai alba naudas kriksſta Maž. 24_{19}; Deſintiną atſkirk iſch wiſsos tawo Seklos (aR.: paßitkos) BrB. 5. Mos. XIV 22; Attadůk... wiſsą Naudą Lauko (aR.: einkommen, paßjtką) BrB. 2. Kön. VIII 6; páʒitkás ſmerties KS. 92_{23}; požitkas Qu.^{2} 477 —< p. pożytek od. wr. пожитокъ Лит. Мет. (1516) РИБ. XX 405.

pažyvojimas ‚Gebrauch, Genuß': Eſt draugibey pažywogimas kuna ir krauia KP. 13_{4}. — Lit. Bildung zu pažyvoti.

pažyvoti ‚genießen, essen': teip tas wecʒeres paßiwatų WP. 113_{12}; kas páʒiwoia kuná máno Post. $136b_{31}$; kurs ne wertay ghi páʒiwoiá KN. 257_{24} —< p. pożywać.

pečénka, pečiánka ‚Braten': Ghis iſchkep petſchanką BrB. Jes. XLIV 16; Důkem ſchitą męſą ant pecʒenkos 1. Sam. II 15; tikodams ne pæcʒanku | ne mesos BrP. II 199_{16}; pećianka SzDi. 247a; peczenka Lex. 38 —< wr. печенка Šein Мат. III 68 od. p. pieczonka.

pečẽtavoti ‚siegeln': maißéli... uʒʒiméiame arbà pecʒêtawoiame DP. 10_{2}; pecʒêtawoia l. c. 10_{24} —< wr. печа́товать.

pẽčėtis, pečėtė ‚Siegel; Lack, Petschaft': Pecʒetimi priſpauſdina Maž. 276_{10}; ant tikros pecʒeties WE. 63_{21}; ʒękłai ir pêcʒetįs DP. 355_{12}; pećietis PK. I 191_{5}; tai wiſsa petʒetemis... tampa paſtiprinta WP. 46_{1}; peczetis Lex. 113; pèczetis Qu.^{1} 389 —< печать Лит. Мет. (1516) РИБ. XX 342.

pẽčius ‚Ofen, Backofen': pecʒius [ßaidis] BrB. Spr. XVII 3; ing pecʒu ymeta WEE. 111_{22}; málka pécʒuie dêga DP. 348_{47}; pećius SzDi. 246a, Qu.^{1} 65 —< wr. печь; s. Brückner Sl. Fw. 117, AfslPh. VIII 538, Būga KS. 177 f.

pečvėtė, (-tis) ‚Wappen, Siegel': pecʒwete Qu.^{2} 482; petſzwetis l. c. 258. — Umbildung von pẽčėtis.

pekarčius ‚Bäcker': Důnenjks (aR.: Důnkepjs, Pekarus, Pekarcʒius) BrB. 1. Mos. XL 1 —< p. *piekarzec (vgl. piekarczyk) od. wr. некарець Karskij Бѣл. II 2, 173.

peklà, g. sg. **pẽklos** (und **peklõs**) ‚Hölle': ing peklas vgni Maž. 10_{6}; ingi Pæklą nußengs BrB. 4. Mos. XVI 30; pekłá DP. 352_{50}; pêkłos g. sg. l. c. 597_{25}; pragari aba pekłoy PK. I 180_{21}; nußięgie pekłoſna KP. 7_{10}

—< p. piekło (aus älterem pkieł); s. Brückner Dzieje² 132, Słow. 407, Mikkola BB. XXII 242, Būga LKŽ. XXXIII.

peklas ‚Hölle': Peklę, eſch taw buſiu Pawietre BrB. Hos. XIII 14. — Aus peklà umgebildet.

pektoralas ‚Brustschild': Pektoralo g. sg. BrB. 2. Mos. XXXIX 16 — < p. pektorał; s. Bezzenberger BGLS. 313.

***pėlčius** (od. ***pelčius**) ‚Rahmen': pelćius SzDi. 313b —< wr. пяльцы; vgl. Leskien Bild. 322.

pelgrimas ‚Pilger': átáywiey ába pelgrimay KP. 103_{16} —< p. pielgrzym.

pelgrimavoti ‚pilgern': tu teypag pelgrimáwoghi Post. $206b_{25}$ —< p. pielgrzymować.

pelikonas ‚Pelikan': Jéſau Wießpatie, Pelikóne máno DK. 56_5; pelikonas SzDi. 244b, Chyl. 5. Mos. XIV 17 —< p. pelikan.

pelỹnos ‚Wermut': pełinos SzDi. 250b —< wr. пелы́нъ Karskij Обз. 93, Бѣл. II 1, 14 od. p. piełyn Karłowicz SGP. IV 89; nicht mit Brückner Sl. Fw. 117 aus p. piołun.

peregrimas ‚Pilger': nupîrko... dîrwą půdžidžio | ąnt' láidoiimo peregrimų DP. 163_{23}. — Kontamination aus pelgrimas und peregrinas.

peregrimavojimas ‚Pilgern, Wandern': Peregrimawôiimas DP. 616_{29}. — Lit. Ableitung von *peregrimavoti, einer Kontaminationsbildung aus pelgrimavoti und peregrinavoti.

peregrinas ‚Pilger': peregrînas DP. 189_{14}. — Aus p. *peregryn od. direkt aus lat. peregrinus.

peregrinavoti ‚pilgern': peregrinawôia DK. 49_{24} —< p. peregrynować.

perjednoti ‚wieder versöhnen': periednos źiamę ſawo Chyl. 5. Mos. XXXII 43; Eik pirma | ir perijednok broli tawa MT. 141_{16}. — Aus p. przejednać lituanisiert.

perynà, -ỹnos ‚Kleid, Bett, Kopfkissen': Drapanomis (gestr.; aR.: perinomis) buwa apdengiams BrB. 1. Kön. I 1; atneſche... perjnas 2. Sam. XVII 28; perina Lex. 32; peryna l. c. 92 —< wr. перúна od. p. pierzyna ‚Federbett, Bettzeug' SJP. IV 167.

perkekševonystė, perkekšavonystė ‚Ehebruch': apie... perkekſchewoniſte MT. 48_8; perkekſchawoniſte l. c. 185_5. — Zunächst wohl von *perkekševonė, *perkekšavonė weiter gebildet (vgl. venčiavõnė und venčiavonystė), das seinerseits vom slavisierten Verbum *perkekšavoti (*perkekševoti) abgeleitet ist.

perkupnykás ‚Kleinhändler, Zwischenhändler': Tureiei dût' penįgus perkupnikamus DP. 496_{39}. — Aus p. przekupnik umgestaltet.

perla ‚Perle': akmeniu | Perłomis Post. III $69b_{6}$; neỵ meſkit perłu (ʒemcʒugû) NT. Matt. VII 6 — < p. perła.

persiprovyti ‚sich übersetzen lassen': perſiprowijo per Upę Chyl. 1. Mos. XXXI 21. — Aus p. przeprawić się lituanisiert.

perskas ‚persisch': ſu wienu Perſku... kàràlum Post. 106_{37} — < p. perski.

persona ‚Angesicht, Person': Perſona motriſchkies Maž. 415_{2}; îpatinių arba perſónų g.pl. DP. 427_{24}; persona ÷ gimis angu weidas WP. 181_{13} — < p. persona ‚Person, Figur, Miene'.

persūna ‚Person': perſuna SzDi. 232b; ne weyʒdi vnt perſunos PK. I 11_{22} — < wr. парсуна Лит. Мет. (1510) РИБ. XX 22, Karskij Псал. 152.

perškada ‚Störung, Hindernis': nera... Wieſzpatiep perſzkados iźgiałbet Chyl. 1. Sam. XIV 6. — Aus p. przeszkoda lituanisiert.

pérškadyti ‚verhindern': wirßutiniai mokſłay nieko top ne perßkàdiia KPS. 15; aſzjen teypag perſzkadyjau tau Chyl. 1. Mos. XX 6. — Aus p. przeszkodzić lituanisiert.

pervãzas ‚Furt, Fähre': nueija ikki plaukſmo (darüber: koptos; aR.: furt uadus, perwaſas; Braſtas) BrB. 1. Mos. XXXII 23(22); perwaſas Qu.[1] 173. — Aus wr. перевозъ Лит. Мет. (1510) ПИБ. XX 27 od. p. przewóz umgebildet.

pervãzininkas ‚Fährmann': perwazininkas Lex. 67. — Aus wr. перевóзникъ od. p. przewoznik lituanisiert.

pérvožyti ‚aufwiegen': ǯiàme negàli perwoǯit Post. 219_{43}. — Zu võžyti.

péržegnoti (und **peržegnóti**) ‚segnen': perßegnoki tewiſchke tawa Maž. 88_{1}; Diewas perßegnoia ios BrB. 1. Mos. I 22; teip ira pearǯieàgnojámás wiràs KS. 30_{23}. — Aus p. przeżegnać lituanisiert.

petlyčėlė ‚eine kleine Schlinge, Schleife': padaryſi melinas petliczełes Chyl. 2. Mos. XXVI 4; tos petliczełes turesis wiena kitos l.c. XXVI 5. — Lit. Deminutiv zu *petlyčia aus p. petlica od. wr. петли́ца.

pėtnas ‚Zeichen, Brandmal': petnas (‚cecha') SzDi. 23a; vǯdeio... ǯenklą ir petną Post. $323b_{31}$ — < wr. пятнó; schwerlich mit Petersson Heter. 23 aus p. piętno.

pẽtnyčia ‚Freitag': Petnicʒoie loc. sg. BrP. I 419_{1}; pêtnicʒia DP. 179_{32}; petnicǯià Post. $270b_{19}$; pradeio paſnikaut petnićiomis PK. I 213_{17} — < wr. пя́тница.

pėtnyti ‚mit einem Zeichen versehen, zeichnen': petniiu (‚cechuję') SzDi. 23a —< wr. *пятнить, vgl. ar. пятнити ‚stempeln, brandmarken' Preobraženskij Эт. сл. II 166.

petruškà, -ùškos, petruškas ‚Petersilie: petrußka SzDi. 251a; petrußkai Lex. 133 —< p. pietruszka.

pevnas (vgl. pjaũnas Dusetos) ‚gewiß, zuverlässig': pewną padary ſchirdi iju Maž. 526₄ —< p. pewny.

piekorius ‚Bäcker': Piekorus Chyl. 1. Mos. XL 1 —< p. piekarz.

piekorka ‚Bäckerin': Dukteris wel juſu ims uź... piekorkas Chyl. 1. Sam. VIII 13 —< p. piekarka.

pielà, -õs ‚Säge': trintine pieła SzDi. 250a; pieła ślieſoriu ib.; turejo dąciotas piełas Chyl. 1. Sam. XIII 21. — Nach Būga KS. 68, 187 aus sl. pila entlehnt od. eher mit Trautmann Wb. 210 altererbt.

pielavóti ‚sägen': pieławojo jas pieła Chyl. 1. Chr. XX 3. — Nach pielà aus wr. пиловáть (heute пиловáць) umgebildet; s. Būga KS. 187.

pielyčià, -ỹčios ‚Feile, Raspel': pielicza, pielicze Lex. 69, 138. — Nach pielà aus wr. пилúца umgebildet; s. Būga KS. 187.

pycha ‚Pracht': dide Puikjſte (aR.: pracht pjcha, piſchnumu) BrB. 1. Makk. IX 37 —< wr. пыха ‚Stolz, Hochmut' od. p. pycha dass.

pijõnyčia ‚Trunkenbold, Säufer': muſu Sunus ira Girtokle (aR.: truncken-bold, pijonicze) BrB. 5. Mos. XXI 20; pionicze Lex. 145, Qu.[1] 431 —< wr. пьяница Šein Мат. I 2, 147.

piktadėja(s) ‚Übeltäter': Piktadeia WEE. 119₂₀; Piktadeias BrB. 1. Peter. IV 15; piktádeias KP. 68₁₈; piktadêia DP. 163₃₁. — Aus lit. pìktas ‚böse' und dėti ‚legen' nach wr. злодѣй od. p. złodziej gebildet. S. geradėja.

pilianka ‚Hauptfrau': pillanka Qu.[1] 246. — Mit sl. Suffix -anka von pilìs ‚Burg' abgeleitet; vgl. pilionkà ‚Burgbewohnerin' K. 312.

pildavoti ‚verrichten, leisten': pakluſniſte | kurę... ʒmogus ant ſchio ſwieta pildawoie MT. 51₁₆. — Kontamination von pìldyti ‚füllen, erfüllen' und pilnavóti.

pilinė ‚Ball': piline SzDi, 250a. — Wohl von *pila (<p. piła) weiter gebildet; vgl. Brückner Sl. Fw. 118.

piliõras ‚Pfeiler, Säule': pabudawojo... dwiliką piloru Chyl. 2. Mos. XXIV 4; Du piloru 2. Chr. IV 12; pilorey 1. Kön. VII 6. — Aus p. filar lituanisiert.

pilnai ‚fleißig, mit Fleiß': p i l n a i apdumotumbite Maž. 100_2; mokikes p i l n a i WE. 40_{19}; weiſdeket p i l n a i BrB. Jos. XXII 5; klauſik p i l n a y Post. 58_9. — Adverb zu p i l n a s.

pilnas ‚fleißig, sorgfältig, vollkommen': kiekwienas ſawo paſchaukimi... rupingas angu p i l n a s tur buti WP. 39_{14}; p i l n a s Lex. 201 —< p. p i l n y.

pilnastis ‚Fleiß, Sorgfalt': ſu... p i l n a ſ t i m i dirbtúmbim' DP. 96_{50}; ſu didé p î l n a ſ c i a l. c. 389_3; ſu dide p i l n a ś ć i a ghießkom Post. 58_8; Apſaugo ſchirdį ſawa wiſſa p i l n a ſ c h c ʒ e (aR.: vleis ſumma, cura; pilna) BrB. Spr. IV 27 —< p. p i l n o ś ć.

pilnavóti ‚halten, erfüllen, abwarten, beachten, beobachten': p i l n a w o k e t mano Tieſą BrB. 3. Mos. XXV 18; pareitis... wiſsą Teiſibę iſchpilditi [p i l n a w o t i] Matt. III 15; p i l n a w ô t u m b i m e DP. 96_{34}; kiálá tykra p i ł n a w o ć i a KN. 7_7; p i l n a w o t i Lex. 7, 9; p i l l n a w o t i Qu.[1] 18 —< p. p i l n o w a ć.

pipìras ‚Würze, Pfeffer': atneſche... branges ßoles [p i p i r r u s] BrB. 1. Kön. X 25; p i p i r a y SzDi. 248a; p i p i r r a i Lex. 133 —< ar. пьпьръ Срезн. Мат. II 1760; s. Būga ZfslPh. I 42.

pyrãgas ‚Semmel, Kuchen, Weißbrot': miltų p i r a g a m s (darüber: kwiecʒių; aR.: semelmehl) BrB. 1. Kön. V 2(22); walgei... p i r a g u s Ezech. XVI 13; p i r a g a s Lex. 111, 208 —< wr. пирóгъ.

pyraginykas, pyragnykas, pyrãgininkas ‚Bäcker': Důnenjks [kepeias, p i r a g i n i k s] BrB. 1. Mos. XL 1; p i r a g n i k a s (aR.: Důnkæpjs) l. c. XL 5 p i r a g i n i n k s Lex. 25. — Lit. Ableitung von p y r ã g a s.

pìsorius, pisarius ‚Schreiber': Seraja... buwo P i ſ o r u m i Chyl. 2. Sam. VIII 17; p i ſ s a r i u s WP. 157_{33} —< wr. пи́сарь od. p. p i s a r z.

piščiolka ‚Pfeife (Musikinstrument)': p i ß c ʒ o ł k o s Post. III 28_{38} —< p. p i s z c z a ł k a.

piščiolnykas ‚Pfeifer': p i ß c ʒ o l k n i k a s (für p i ß c ʒ o l n i k a s verschrieben) Post. 280_{21} —< p. p i s z c z a l n i k.

pišytis ‚übermütig sein': Kolei Neſsibijąs Diewo p i ſ c h i a ſ e (aR.: vbermuth treiben ſuberbire, insolescere; iſikelt) BrB. Ps. X 2 —< wr. пы́шиться.

pišnai ‚stolz, prächtig': p i ſ c h n a i prieſch mane kariauia BrB. Ps. LVI 3; Apſiwilkes p i ſ c h n a i Hiob. XL 10(5); p i ſ c h n a i ieija ing Schwentibę 1. Makk. I 23. — Adverb zu p i š n a s.

pišnas ‚stolz, hochmütig': Ir tu Turkau labai p i ſ c h n a s Maž. 420_{10}; Neſsibijąs Diewo taip'ira p i ſ c h n a s ir ruſtus BrB. Ps. X 4; ſcho ſwieto linkſmo ir p i ſ c h n o giwenimo BrP. II 212_{21}; ʒmonemis p i ß n o m i s... biauris KP. 43_{13} —< wr. пы́шный od. p. p y s z n y.

pišnytis ‚stolz sein': pyſchnyieſſe piktaſſis Maž. 523$_9$ — < wr. пы́шниться od. p. pysznić się.

pitliavóti ‚beuteln': pittlawoti Lex. 32, Qu.^{1} 87 —< p. pytlować.

pitlius ‚Beutel': pittlus Lex. 32, Qu.^{1} 87 —< p. pytel.

pivanija ‚Päonie': piwania SzDi. 252a —< p. piwonja.

pỹvas ‚Bier, Schwarzbier': piwas BrP. II 195$_6$; gers... piwu, midu WP. 96$_1$; pywas Lex. 34, Qu.^{1} 92, 470 —<wr. пи́во.

pyvininkas ‚Kellermeister': piwininks Qu.^{1} 294. — Lit. Bildung zu pỹvas.

pyvnyčià, -ỹčios ‚Keller, Bierkeller': pywnyczia Qu.^{1} 293 —< wr. пивни́ца ‚Keller, Bierkeller; Brauerei' od. p. piwnica ‚Bierkeller-, halle, Schenke'.

pyvõrius (und **pỹvorius**) ‚Brauer': piworus Qu.^{1} 100 —< wr. пивова́ръ od. ap. piwowarz.

pladas ‚Frucht, Leibesfrucht': kad' bûtų tekêius vẓ wiro drin' plâdo DP. 565$_{11}$ —< wr. плодъ od. p. płód.

pladyti ‚zeugen': ne cẓiĩtatą pládiia DP. 575$_3$ —< wr. плоди́ть od. p. płodzić.

pladistas ‚Schnittlauch': pladiſtay SzDi. 137a; Atmename and... pladyſtu Chyl. 4. Mos. XI 5 —< p. płodzist SJP. I 397.

plakas ‚gering, schlecht, gemein': tie wirſchutini daiktai | plakiauſi jra WE. 53$_{11}$; płakami dungały waiksćioia PK. I 57$_1$; dayktay... regiſi łeti ir płaki l. c. 303$_9$; aprįko... płakus rubus DP. 500$_{30}$; Chriſtus... paſaulip płákas l. c. 603$_{40}$ —< wr. плóхий od. p. płochy.

plebõnas ‚Priester, Pfarrer': Plebonas arba Chrikſtitoghis Maž. 95$_3$; Wierniems Plebonams WE. 1$_4$; kunigas (aR.: plebonas) BrB. 4. Mos. XXXI 31; Plebonús acc. pl. DP. 366$_{32}$; plebonas SzDi. 253a —< p. pleban od. wr. плеба́нъ.

plebonija ‚Pfarrei': turét pleboniés DP. 276$_{30}$; plebonia SzDi. 241b —< p. plebanja.

plẽcius ‚Platz': ſedeia ant Dimſties (aR.: platz, pleciaus) BrB. 2. Chr. XVIII 9; plæcius (aR.: rumas [wieta]) Ezech. XLII 9 —< p. plac.

plėčkà, g. sg. **plẽčkos** (und **plėčkõs**) ‚Schlauch, Flasche': ſu wiena pletſchka wino BrB. 1 Sam. I 24; eme... ſulopitas ‚pleczkas wjno Jos. IX 5; pletßka Lex. 72. — Aus plėška umgebildet.

plėgà, g. sg. **plẽgos** (und **plėgõs**) ‚Plage': Nepalaims kokſai (aR.: plega kokæ) BrB. 2. Mos. XXX 12; muſche ies labai dide Bieda (aR.: Plage, Kancze, Kaſne, ſloga, plæga) 4. Mos. XI 33; ſmárkias plegas Ponas ant io perłáiſt teikies Post. 88$_{27}$; plegà námuoſna ateis KP. 80$_4$ —< wr. пля́га od. p. plaga.

plemė ‚Stamm, Geschlecht': pagal dwilika p l e m i u [g i m i n i u] BrB. 2. Mos. XXVIII 21; kokiam iſch io P l æ m e s paſidůſt 3. Mos. XXV 47; nedůket P l e m m e i Gimines (aR.: Stamme, Geschlecht) Kahathitu iſsipuſtiti 4. Mos. IV 18; angių p l e m e DP. 506_{11}; gimines angu p l e m e s WP. 99_{24} — < wr. п л е м я.

plėstras ‚(Heil-) Pflaster': duoſt... p l e ſ t r ą Post. III 58_{43}; p l e ſ t r u ſweiku prydet PK. II 141_{11}. — Zu p l i a s t r a s.

plėška ‚Flasche, Schlauch': p l e ß k a SzDi. 53b, 128a; neteko wądenio p l e ſ z k o y Chyl. 1. Bos. XXI 15 — < wr. п л я́ ш к а od. p. f l a s z k a.

plėtkas ‚Klatscherei, falsches Gerücht': apłank tąmſibes p l e t k u s Post. $220b_2$ — < wr. п л ё т к а́ od. p. p l o t k a; s. Brückner Sl. Fw. 119.

pliaga ‚Plage': paminėſsime wiſſás p l a g á s DP. 311_{23} — < p. p l a g a.

pliagavoti ‚plagen': erßkecʒéi ʒêidʒia | o tie p l a g a w ô i a DP. 100_{32} — < ap. p l a g o w a ć.

pliastras ‚(Heil-) Pflaster': p l â ſ t r a s DP. 407_{25} — < p. p l a s t r.

plỹckas, plỹskas ‚Kuchen, Fladen': p l y c k a i Qu.[1] 310; imk... neraugintus karwoius [p l i ſ k a s] BrB. 2. Mos, XXIX 2. — Brückner Sl. Fw. 119 hält dies Wort für aus p. p l a c e k, klr. p l j a c o k entlehnt, aber das ist lautlich nicht möglich. Nur soviel ist sicher, daß ein sl. Grundwort vorliegt.

pliomotas ‚gesprenkelt, scheckig': atſkirdams... peku margotą ir p l o m o t ą Chyl. 1. Mos. XXX 32. — Lit. Ableitung von *p l i o m a(s) aus p. p l a m a ‚Flecken'.

plytà, g. sg. **plỹtos, plytas** ‚Ziegel': dekem P l j t a s BrB. 1 Mos. XI 3; paradis... Palaciu | p l i t a m i s iſchgriſta BrP. I 358_5; p l i t a Chyl. 1. Mos. XI 3; p l î t o s n. pl. DP. 575_{44}; per p l i t u s nuleide jį NT. Luk. V 19 — < wr. п л и́ т а od. p. p ł y t a.

plỹtnyčia ‚Ziegelofen, Ziegelstein': ſukurena... ios P l i t n i c ʒ o ſ ą [plitų pecʒoſu] BrB. 2. Sam. XII 31; pakaſk... ios... P l i t n i c ʒ i o i e Jer. XLIII 9; p l i t n i ć i a SzDi. 23b; p l i t n i c z i a Lex. 219 — < wr. *п л и т н и ц а.

pliundravonė ‚Plündern, Raub': ſtoſis and... p l u n d r a w o n e s wiſiemus neprietelamus ſawo Chyl. 2. Kön. XXI 14 — < p. p l u n d r o w a n i e.

plõščius ‚Mantel': eme... ſermegą apſiaucʒiamą (aR.: p l a ſ c h c ʒ i u [ſkraiſte]) BrB. Jos. VIII 24; aptraukie p ł o ß c ʒ i u Post. 198_{34}; aʒudingie ſawi ſkreyſty | aba p ł o ſ ć i u PK. I 223_{16}; linkſmibes p ł o ś ć i u m apwiłkay KN. 31_{22} — < wr. п л а щ ъ Лит. Мет. (1517) РИБ. XX 462 od. p p ł a s z c z.

plõštė ‚Decke, Spreittuch' (= pr. p l o a s t e ‚Bettuch'): ußdeia ghis p l o ſ c h t ę (aR.: Dankti) ant ſawa Weido BrB. 2. Mos. XXXIV 33; apdenge anga Schullinies p l o ſ c h t e 2. Sam. XVII 19; p l o ß t e Lex. 164. — Wohl aus p l õ š č i u s umgebildet; s. Leskien Bild. 556, Brückner AfslPh. XX 500, Trautmann Sprachd. 126, 401. Vgl. č e p e t i s ‚Haube': č e p e č i u s, č e p č i u s dass., p r a p a r t i s ‚Fahne': p r a p a r č i u s dass.

plotka ‚Spreittuch' Qu.[1] 497 —< p. płatek ‚Läppchen, Flickchen, ein Stück Leinwand'.

plotnas ‚zahlbar': tátáy iuoſámp płotnà buwo Post. 13b$_{16}$; płotneſne kapićià l. c. 45$_{8}$ —< p. płatny.

plovyti ‚schwemmen, läutern, schmelzen lassen': ʒáłátorius płowiià Post. 273b$_{10}$; płowyti Lex. 114 —< wr. плáвить od. p. pławić.

pogadnus ‚schön, gut': iemus tatai ne pogadnu buwo BrP. II 344$_{5}$ —< wr. погóдный od. p. pogodny.

poleravóti ‚polieren': teiṗ... aptaßinét' ir polerawôt dûtumbimes DP. 573$_{35}$; remeſnikai... polerawôia l. c. 575$_{42}$ —< p. polerować.

polma ‚Palme': dáwe polmàs Post. 222b$_{41}$; ſeptynios-deſzymtis polmu medziu Chyl. 2. Mos. XV 27 —< p. palma.

põmėtis, (-tė) ‚Gedächtnis, Gemütsneigung': tas pometiy mano Chyl. 2. Mos. III 15; ant pomietes KPS. 59$_{18}$; Pomietis KN. 87$_{18}$; pometis (‚Gemütsneigung') Qu.[1] 214 —< wr. пáмять ‚Gedächtnis, Vernunft, Bewußtsein, Gewissen'; s. Būga Изв. XVII 1, 4, Berneker EW. II 45.

pomėtka, pamėtka ‚Gedächtnis, Andenken': ta diena bus jumus and pometkos Chyl. 2. Mos. XII 14; paraſzyk tey and pometkos l. c. XVII 14; Ant dienos pomietkos KM. 26$_{5}$; ghis... Diewuy pàmetku płáczey ißreyßkie Post. 205b$_{12}$ —< wr. пáмятка.

põnas ‚Herr, Regent': dæl Pona Diewa WE. 2$_{12}$; weczere pakiele Ponams Waiwadoms WEE. 151$_{4}$; Joſephas buwa ponas (aR.: Regent, Reditos) BrB. 1. Mos. XLII 6; ſwietiſchki Ponai BrP. I 32$_{20}$; didʒiûių Pônų g. pl. DP. 597$_{4}$; wiſogalis Ponas Post. III 71$_{8}$ —< p. pan od. wr. панъ; s. Brückner Sl. Fw. 120, Berneker EW. I 368, Hujer IF. XXIV 70.

ponavõnė, ponavonia ‚Regierung, Herrschaft, Reich': Gárbinkite Diewą... wiſos Gimines io Ponáwones KN. 98$_{19}$; ‚Ne tolink Pone... ſawo Ponáwones l. c. 191$_{24}$; ne átttolink tolaus ſawos ponawonios KP. 113$_{22}$ —< p. panowanie.

ponavóti ‚herrschen, regieren': ponawoket ant Sʒuwių BrB. 1. Mos. I 28; wadai... ponawoia [karaliawa] l. c. XXXVI 30; ſwietiſchkai ponawotu MT. 107$_{1}$ —< p. panować od. wr. пановáть.

ponedėliai ‚nach dem Sonntag': ąnt dienos Ponedeliey (‚na dzień poniedziałkowy') Post. 163b$_{35}$. S. pãnedėlis.

ponevãliai, ponevalia ‚wider Willen, gezwungen': ne wiéno ne tęſia ponewálei DP. 327$_{44}$; wàykßcʒioiom ponewalia Post. 50$_{1}$. — Aus p. poniewoli lituanisiert.

ponì (auch **ponià), -iõs, pannia** ‚Frau, Hausfrau, Herrin, Jungfrau': Ta kalbeia ſawa Panai [ponei] BrB. 2. Kön. V 3; paródeś... anômus ponio-

mųs DP. 202$_{28}$; Ponios ßwentos iß toło ſtoweia KN. 151$_{29}$; Sunus... marczе ſawa | paſtate Ponie alba Wieſchpaczе lobio ſawa MT. 107b$_{14}$; pannios n. pl. BrB. Hohes Lied XLV 15; mjl tawe pannios [mergos] ib. I 3 — < p. pani od. wr. пани bezw. паня Лит. Мет. РИБ. XX 69, Šein Mat. II 125.

ponystà, (-ỹstė) ‚Herrlichkeit, Herrschaft, Regierung': Ju Poniſta (darüber: Garbe) nieku pawirta BrB. 4. Mos. XXI 30; Menelaas palaike Poniſtę (aR.: regiment, regimentas) 2. Makk. IV 27; ǯodǯio tawo poniſte KP. 118$_{6}$; ant wiſſokios wiriauſibes | macies ir poniſtes MT. 27$_{22}$. — Lit. Ableitung von põnas.

ponystva ‚Herrschaft': ghis padaris galą wiſsos poniſtes [poniſtwos] BrB. 1. Korin. XV 24. — In Anlehnung an ponystà (ponỹstė) aus ponstva umgebildet.

ponna, panna, panà, -õs ‚Jungfrau, Dame, Fräulein, Mädchen': àtàio kitos Ponnos Post. 7$_{9}$; gimęs eſt iß Ponnos ćiſtos KP. 110$_{14}$; gime iżgi Marios pónnos KL. 36$_{21}$; Ponna Maria PK. I 168$_{7}$; panna cziſta Maž. 73$_{6}$; ghi buwa Merga [Panna] BrB. 2. Sam. XIII 2; Pánna Maria KL. 56$_{22}$; iǯ... Paños... praſideio PK. I 67$_{16}$; Pannay atliko Pánniſtę KN. 121$_{18}$; panna Lex. 43, Qu.^{1} 123; pana ßwenczіauſia WP. 28$_{25}$ — < p. panna od. wr. пáнна.

ponskas, pontskas ‚Pontius': Kientheia po Poniſkuiu Pilatu Maž. 21$_{12}$; Pontiſkaſay Piłotas PK. II 202$_{21}$; Numucitas popontiſku Piłotu KP. 7$_{8}$; Poniſkas Piłotás KS. 13$_{9}$ — < ap. pontski.

ponstva, panstva ‚Herrschaft, Reich': ant Sǯemių [Poniſtwų] Babilonijos BrB. Dan. II 49; Hercikiſte alba Poniſtwa galetu iſchlaikiti BrP. II 279$_{9}$; poniſtwas ir ǯmones AM. 33$_{15}$; paniſtwas padare BrB. Sirach XVII 14 — < wr. пáнство od. p. państwo.

pontifikolas ‚Pontifikal': pontifikołas SzDi. 274b — < p. pontyfikał.

põpierius ‚Zettel, Papier': tur Plebonas ſchitus prakeikimus ant knigelių [popieriaus] raſchiti BrB. 4. Mos. V 23; popierius SzDi. 241a; popierus Qu.^{1} 379 — < p. papier; s. Brückner Sl. Fw. 120, Būga KS. 7.

popiernė ‚Papierfabrik': popiernie SzDi. 241b — < p. papiernia.

popierninka ‚Zelle der Mönche' Qu.^{2} 506. — Scheint sl. Ursprungs zu sein.

popiernykas ‚Papierfabrikant': popiernikas SzDi. 241b — < p. papiernik.

pópiežius ‚Papst': Popießus BrP. I 63$_{23}$; pópieǯius DP. 50$_{48}$; popieżius SzDi. 241b — < p. papież.

popiežnykas ‚Päpstler': nůg pópieʒnikų DP. 91_{19}; mus Pópieʒnikais wadina l. c. 233_{45}; Popießnikai BrP. II 212_{14}, GK. 153_{12} —< p. papieżnik.

porà, -õs, põrą ‚Paar': pora kurkleliu BrP. I 217_{2}; pôros n. pl. DP. 276_{34}; pora SzDi. 241b; pora aſiłu Chyl. Richt. XIX 3 —< p. para; das heutige west- und niederlit. póra(s) kann auch aus dem Deutschen entlehnt sein, s. Endzelin MLV. III 158.

porta ‚Pforte': pórtoþ prieiſi DP. 400_{34}; pórtą iſcios mérgißkos... vʒłâike be atwerimo l. c. 422_{17} —< p. porta.

posesija ‚Besitz': apturékite póſséſsîią karalîſtes DP. 16_{40} —< p. posesja.

põsmas ‚ein Gebinde Garn': poſmas, takas Qu.[1] 206; pasmas Lex. 79, Qu.[2] 164 —< wr. пáсмо; s. Būga LKŽ. XXXIII, Endzelin MLV. III 190.

potasas ‚Suppe': primena greką daranti kalacija angu potaſsa WP. 251_{8} —< p. potaś.

põterius ‚Vaterunser, Gebet, Rosenkranz': mokinkimes gieſmiu | poteru BrP. I 96_{10}; nekurie tris póterius bîło DP. 152_{8}; ape ką... póteriuie práßome l. c. 353_{5}; mokia... Póteraus, Sweykós Marios ir kitú Małdú KL. 48_{20}; atkałbu poterius SzDi. 212a; poterus Lex. 78. — Wegen der Bedeutung ist es wohl durch Vermittelung des Weißrussischen (vgl. патери кралевыє великиє Лит. Мет. РИБ. [1516] XX 87) aus p. pacierz dass. entlehnt; darauf deuten auch die heutige Betonung und das Suffix hin. Schwerlich mit Endzelin MLV. III 191 direkt aus dem Lateinischen.

povaliai ‚allmählich, langsam': powàlay wiſsų gerų dâyktų paprâſt DP. 65_{1}; ar ne gieriełne tawi powáley ingit Post. III 73_{24} —< p. povoli.

povyčia ‚Pfauhenne': powićia SzDi. 244a —< p. pawica.

Póvilas ‚Paul': Powilas BrB. ApG. 13, 9, BrP. I 214_{8}, MT. 208_{14} —< ar. *Павьлъ; s. Būga LKŽ XXXIII, ZfslPh. I 42, Endzelin IF. XXXIII 116. Nicht mit Brückner Sl. Fw. 121 aus p. Paweł.

põzas ‚Fuge': pozas del ſuleydimo SzDi. 55b —< wr. пазъ od. p. paz; s. Būga TŽ. I 399.

põzyti ‚Fugen schneiden': poźiju, izpoźiju SzDi. 56a —< wr. пазить.

prabà, g. sg. **prãbos** (und **prabõs**), **proba** ‚Probe': del pràbos KS. 171_{16}; Proba tad meiłes yra DP. 236_{41}; Tikréuſia probá l. c. 344_{48}; ąnt probos Post. 273b$_{9}$—< p. proba.

prabãjus ‚Riegel, Schließhaken, Haspe': prabaius SzDi. 339a; prabajus Qu.[1] 243 —< wr. пробóй ‚Krampe'.

praboba ‚Urgroßmutter' SzDi. 288b —< wr. прабáба od. p. prababa.

pracesija ‚Prozession': praceſia SzDi. 290a —< p. procesja.

pradiẽdas ‚Urgroßvater': pradiedas SzDi. 288b —< wr. прадѣдъ.

pradkai ‚Vorfahren, Ahnen': prádkay KP. 81_{20}; nuo pradku juſu KS. 193_{30}; pradkey Chyl. 5. Mos. XIX 14. — Zu *pradkas aus p. przodek.

pradõtkas ‚Handgeld, Unterpfand, Gottespfennig, Mietgeld': Turékiteġ pradótką mirimą maną DP. 201_{2}; prȧdotką Dwáſios S... duodamas KS. 221_{2}; tawę ißpaʒiſtame... prȧdotku iʒganima muſu KM. 21_{3}; pradotkas Lex. 86, Qu.[1] 242, 344. — Aus wr. *продатокъ entlehnt?

prajẽvas, prajõvas ‚Wunder': bâiſųs praiéwai DP. 7_{20}; Baʒnîcʒia... praiéwais pradéios l. c. 458_{36}; praieway PK. I 83_{26}; praieway rodiſis KP. 149_{14}; ʒimes | árbȧ prȧieway KS. 3_{1}; praiôwai DP. 8_{11}; Diewas praiôwús rôde l. c. 19_{53}; praiowas SzDi. 32a —< wr. проя́ва; zum Wechsel von **ė** und **o** in diesen Worten vgl. čẽbras und čiõbras.

praktikavóti ‚praktizieren, ausüben': praktikawot DP. 13_{30}; praktikawôdami l. c. 364_{22} —< p. praktykować.

praktikõrius ‚Sterndeuter, Wahrsager': nei búrtinikiųṗ welinumṗ | praktikoriųṗ DP. 356_{28} —< ap. praktykarz.

prakūda ‚Schaden': neieſchka prakudas WEE. 40_{22}; kurſai mil iſchkadu ÷ prakudų WP. $98b_{30}$; taw iſch ta prakudas nebus l. c. 117_{6} —< wr. *прокуда ‚Schaden', vgl. wr. проку́да ‚Dieb, Mutwilliger, Schelm' Добр. 733 und r. проку́да ‚Verderben, Beschädigung, Schaden' Potebnja Эт. 30, Даль III[3] 1286.

prakurotaras, prakurataras ‚Advokat, Sachwalter': prákurôtarás DP. 523_{32}; prakurataras SzDi. 290a —< p. prokurator.

prakurotas ‚Advokat, Sachwalter': prȧkurotay Post. 37_{16} —< p. prokurat.

pralotas ‚Prälat': Prałôtai DK. 26_{17} —< p. prałat.

pranešynos ‚Nachgelage': praneśinos SzDi. 297b. — Aus p. przenosiny lituanisiert; s. Leskien Bild. 399.

praparčius, praparčia, prapartis ‚Fahne, Panier': tur... koßnas po ſawa karuna (aR.: praparcʒumi) BrB. 4. Mos. II 2; gultiſsi... tur po ſawa karunos (darüber: praparcʒios) l. c. II 17; ghis praparcʒių (darüber: karuną [wieluką]) pakels Jes. V 26; tureio Sʒenklą (darüber: karuną; aR.: Panir prapartis) ApG. XXVIII 11 —< wr. прапорець Лит. Мет. (1506—23) РИБ. XX 874 od. p. proporzec.

prãṛakas ‚Prophet': Praraks Maž. 274₂; Prarakas WEE. 7₉, BrB. 5. Mos. XVIII 22; prárákay KP. 133₂₃; balſas prarakų WP. 2₃ —< wr. прóрокъ Šein Мат. II 608 od. p. prorok.

prarakavoti ‚prophezeien': prarakawok WEE. 197₁₈ —< p. prorokować.

prasitivyti ‚sich widersetzen': ius wiſsada Dwaſei S: praſsitiwijate ÷ ſtengiteſsi WP. 49₆; turrime... praſsitiwiti l. c. 79₆; regiſsi ßmagus grekamus negaļis praſitiwiti ÷ praſilenkti l. c. 149₃₂. — Aus wr. противиться lituanisiert.

prãstas ‚einfach, gewöhnlich; gemein, albern, arm, gering': praſtas wando Maž. 24₅; praſtomis dienomis l. c. 494₁₄; kudieij [praſtieij] (aR.: die albern, letieij, praſtoki) BrB. Spr. I 4; Siratą (praſtanſes ßmones)... nuwede Jer. LII 15; beweliia praſtu duonu... krimſt PK. II 85₃. — Lautlich kann es litauischen Ursprungs sein, aber die Bedeutung weist eher auf Entlehnung aus wr. прóстый od. p. prosty hin; vgl. Būga KS. 88, Endzelin MLV. III 378.

prastata ‚Einfachheit, Schlichtheit': tàtày eſt ant práſtàtos ſàwo Post. 125b₁₈ —< p. prostota.

prastyria, (-yrė) ‚Leinwand, Bettuch, Laken': praſtires beigi rubai Maž. 255₈; įwinioia ghį ing Praſtirę BrB. Mark. XV 46; iſchwida... didę Drabę [praſtirę] ApG. X 11; êmes praſtîrią pêriůſeś DP. 135₄₃; ápſeuſtas praſtiriá l. c. 154₃₆; pradeio... ßluoſtit praſtiriu PK. II 173₆; regeijau praſtirį WP. 158b₉; praſtyre Lex. 113 —< wr. простиря Šein Мат. I 1, 201, Изв. II 1033.

prastokas ‚einfacher, einfältiger Mensch'; **prastokai** ‚Pöbel': kudas Pulkas (aR.: gering Pobel, praſtokai, blagieij) BrB. 5. Mos. IV 27; prykiela praſtoka iſz dulkiu Chyl. 1. Sam. II 8, praſtokay (‚prostaczkowie') Post. 103₁₀; anų miełuių praſtoku DP. 496₂₁; uſch nebagus laikus alba praſtokus AM. 10₂₂ —< wr. простáкъ od. p. prostak.

pratapyti ‚verderben, vernichten': Mokinti liep wiſſa ſwieta, jog eſt pratapits del ghreka Maž. 235₁ —< wr. протопить ‚durchbringen'; vgl. Brückner Sl. Fw. 121.

pratesas ‚Mastbaum': prateſas eldijos, witines SzDi. 144a —< wr. *протеса? vgl. пратэса ‚Kirchenfahne' Šein Мат. I 2, 552, Karskij Бѣл. I 156; пратавѣсъ ‚Kirchenfahne; dünne Stange, Pfahl' Добр. 698; unmöglich Leskien Bild. 160.

prativnas ‚entgegengesetzt, widrig': dwi dumi angu wali pratiwni ſaw WP. 38₁₅; wiſsi pratiwni daiktai l. c. 93₂₈ —< wr. противный.

prativnykas ‚Gegner, Widersacher': Antichriſtai ÷ pratiwnikai Chriſtaus WP. 78b₁₆ —< wr. противникъ Karskij Бѣл. II 2, 201.

pratkai ‚Vorfahren, Großväter, Nachkommen': Tiewu Tiewai (aR.: p r a t k a i) BrB. 2. Mos. X 6; ka ghis dare ant ſennuiu Tiewų (aR.: p r ą t k ų) 5. Mos. XXXII 7; Tawa p r a t k a i ſuſsigrieſchija Jes. XLIII 27; Senalei (aR.: p r a t k a i) eſti iſchmintingi Hiob. XII 12; p r a t k u [paſkuigimių] g. pl. Dan. XI 4; p r a t k a i (aR.: vorfaren) 2. Makk. XI 25. — Phonetische Schreibung für p r a d k a i.

prausylas ‚Schminke, rote Schminke': p r a u ſ i ł a s (‚barwiczka, rumienidło') SzDi. 6b; p r a u ſ y l a s Qu.[2] 366. — Mit sl. Suffix -y l a s von p r a ũ s t i ‚waschen' gebildet.

pravãdai ‚der erste Sonntag nach Ostern': p r a w a d a y (‚przewodna nedziela') SzDi. 301a; Nedelian pirman p r a w a d ų angu aktavas WP. 55_{27}; ant nedelios p r a w a d u KS. 93_{2} — < wr. п р а в о д ы dass. Fed. I 244 od. p. p r z e w o d y ‚przewodny tydzień' MPKJ. I 307, SJP. V 242.

pravadnỹkas ‚Führer, Wegweiser': Buk muſu... p r a w a d n i k u Maž. 47_{16}; tu eſi... p r a w a d n i k u KP. 77_{1}; Buk... P r a w a d n i k u GK. 125_{3} — < wr. п р о в о д н и к ъ Лит. Мет. (1510—17) РИБ. XX 292.

pravadniñkas ‚Wegweiser': p r a w a d n i n k a s Lex. 207. — Aus p r a v a d n ỹ k a s lituanisiert.

pravõdyti ‚fördern, führen': p r a w o d i k Teiſiuſius BrB. Ps. VII 10; P r á w o d i s mus be ſunkibes KN. 224_{8} — < p. p r o w a d z i ć.

pravožyti ‚übertreffen': tadda p r a w o ß i t ų ßieſdras pas Jures BrB. Hiob VI 3. S. v õ ž y t i.

prãzvyščius ‚Beiname, Spitzname': ſaugokiteſi... p r a ʒ w i ß c ʒ i u Post. $247b_{9}$; p r â ʒ w i ſ c i u s tur DP. 460_{34} — < wr. п р ó з в и щ е.

predavadyti ‚anordnen': p r e d a w a d y t i Lex. 12 — < p. *p r z e d o w o d z i ć.

predkai ‚Vorfahren, Ahnen': anûs pirmûnis arba p r e d k u s acc. pl. DP. 505_{40}; ißwedes buwo p r e d k u s Post. 2_{10}; budami iß P r i a d k u Pągonays KS. 225_{15} — < wr. п р е д к и Лит. Мет. (1536) РИБ. XXX 7.

prẽlotas ‚Prälat': P r e ł o t e y KL. 68_{8} — < ap. p r e ł a t Brückner Enc. II 126, Klich Term. 79.

prevazas ‚Furt': iſakoma eſt... p r e w a ſ o gint per Jordaną Chyl. Richt. VII 1; pamuſze ghi anisjen pas p r e v a z u s Jordano l. c. XII 6 — < p. p r z e w ó z.

priarka ‚Kebsweib': io p r i a r k a... pagimde Sunu BrB. Richt. VIII 31; guleia io Rikune [P r i a r k a] ußu wartu l. c. XIX 27; Saulo p r i a r k a (darüber: Draugala) 2. Sam. XXI 11 — < ap. f r y j a r k a; s. Brückner AfslPh. XX 517.

pribuĩšis ‚Hausgenosse': tawa Pawirps [p r i b u i ſ c h i s] (aR.: Hausgenoss Sanamis) BrB. 3. Mos. XXV 6; Schitie ira ſcheſchi Walniſtes Mieſtai... ir p r i b u i ſ c h i e m s (aR.: hausgenossen, Sanamimus; inquitanus) 4. Mos. XXXV 15. — Wohl aus p. p r z y b y s z ‚Ankömmling' lituanisiert.

pryčià, -iõs ‚Grund, Vorwand': anis wiſſcſa ſawa p r i c ʒ o ſ a kaip inkarop paſſiteka MT. XXVI_{21}; Tokioie p r i c ʒ o i e reike ʒinoti l.c. 129_5; tokes ceremonias ir jſtattimus jpacʒei p r j c ʒ o s papiktinojma palaika l.c. $209b_{12}$ — < ap. p r z y t c z a ‚causa, Fall, Zufall, Ereignis, Angelegenheit'.

pričiniotis ‚bitten, ersuchen': Haman atliko p r y c ʒ y n i o t i s uź giwata ſawo Karalieneyp Chyl. Esther VII 7 — < p. p r z y c z y n i a ć s i ę.

pridotkas, pridatkas ‚Einkommen': Ponas tawe perßegnos wiſsame tawame Turte [Lobiu] (aR.: wiſsoſų p r i d a t k u ſ u; paßitkoſu) BrB. 5. Mos. XVI 15; Apie kitus nereikemůſius p r i d o t k u s AM. $26b_{14}$ — < wr. придáтокъ ‚Zusatz, Beilage' od. p. p r z y d a t e k dass.

priečina ‚Ursache': p r i e c z i n a Qu.[1] 601. — Aus wr. п р и ч и́ н а od. p. p r z y c z y n a lituanisiert.

priegadà, -ãdos ‚Gefahr, Not': cʒeſu p r i e g a d o s Maž. 118_5; p r i e g a d a (‚necessitas') MT. 129_2. — Aus p r i g a d à lituanisiert.

priesėga, priesiega ‚Eid': P r i e ſ e g a Maž. 542_{15}; pagalei p r i e ſ i e g a s balſa MT. 84_{19}. — Aus p r ý s ė g a, p r ý s i e g a lituanisiert.

prietelka ‚Freundin': P r i e t e l k a BrB. Hoh. V 2; p r i é t e ł k a DP. 395_{21}; ſuwadiná p r i e t e ł k á s Post. 243_{31} — < wr. п р и я́ т е л ь к а.

prietelius ‚Freund, Patron': Gentis ir p r i e t e l e i Maž. 469_{18}; p r i e t e l i u s BrB. 1. Mos. XXVI 26; nekurié p r i é t e l u s DP. 485_{36}; p r e t e l u s Ou.[1] 380 — < wr. п р и я́ т е л ь; wegen p r i e- aus п р и я- vgl. m ė s i ẽ d a s ‚Fleischzeit' < wr. м я с о ѣ́ д ъ, ostlit. a p i ẽ r ė < a p l a r ė ‚er bepflügte'.

prieviera ‚Aberglaube': p r i e w i e r a Lex. 4. — Aus ap. *p r z y w i a r a lituanisiert, vgl. auch p. dial. p r z y w i a r e k ‚Aberglaube' SJP. V 398.

prieviernas ‚abergläubisch': p r i e w i e r n a s Lex. 4. — Aus ap. *p r z y w i e r n y lituanisiert, vgl. auch p r i e v i e r a.

prigadà, -ãdos, prigadas ‚Not, Unfall, Gefahr, Zufall': nůg wiſſu iſchkadu ir p r i g a d u apſaugoiey WE. 31_{17}; rinkſi tikrą algą bedoią (aR.: Not p r i g a d a i e) BrB. Tob. IV 11; wiſſos p r i g a d o s ßmogui... ira ußuſiunczíamos BrP. II 513_8; iſch p r i g a d u gelbti MT. $45b_{12}$; p r i g a d a s Lex. 79, 220 — < wr. п р и го́ д а od. ap. p r z y g o d a.

prigatavintas ‚geschickt, gewandt': p r i g a t a w i n t o s butu ſirdis (‚sprawniejsze były serca') KP. 19_{17}. — Partizip zu *p r i g a t a v i n t i, aus p r i g a t ã v y t i umgebildet.

prigatăvyti ‚vorbereiten, zurichten': prigatwija weczerą WP. 197$_{32}$; prigatawiia wierą KP. 17$_{11}$; negałejo... prygatawit ſau ſtrowos Chyl. 2. Mos. XII 39 —< wr. приготóвить od. p. przygotować.

prigatavóti ‚zubereiten, zurichten': Diews peana prigátáwoiá KN. 199$_{28}$ —< p. przygotować.

prigulka ‚Kebsweib' Qu.^{2} 239. — Mit sl. Suffix -ka von guĩti ‚sich hinlegen, zu Bett gehen' gebildet.

prihada ‚Unglücksfall': ne wienas ne ábeiotu... prihadoy ir nedaſtotkie Post. 26b$_{20}$. S. prigadà.

prikavoti ‚aufziehen': eſme... kuną prikavoię ikki ſugrießima GK. 275$_{16}$ —< p. przychować.

prĩklodas ‚Beispiel': Ant prikłodá KS. 12$_{18}$; pagał prikłoda tu... moteru MK. 54$_{6}$ —< p. przykład.

primieras, (-us) ‚Vertrag, Bündnis, Bund': ſu Pekla Pritarimą (aR.: Verstand[1]) primirrą, kor. in primierą) padarem BrB. Jes. XXVIII 18; tokiŭ primieru abi naturi ſudétų DP. 48$_{5}$; appiáuſtimas bŭ ʒękłu primiero tarp Diewo | ir tarp ʒmonių l. c. 54$_{18}$; ape primierą Diéwo ſu Abrômu l. c. 351$_{21}$; butu reagimu ʒiánkłu primieraus ano | árbá ſandáros KS. 24$_{2}$ — < p. przymierze.

primietas ‚Eigenschaft': primiétai Welino DP. 472$_{54}$ —< wr. *примѣтъ, vgl. p. przymiot.

prýprova, pryprava ‚Geschirr, Gerät; Würze, Zutat, Zubereitung': atgabena... wiſsą priprową [wiſsus Stotkus] BrB. 2. Mos. XXXIX 40; padare... wiſsas priprawas Namams 1. Kön. VII 48; priprowoſe wiſokioſe Ponuy ʒayſkit (‚na przyprawach weselnych...') KP. 102$_{2}$; ſu preſkomis donomis walgis ją ir karcia pryprowa Chyl. 1. Mos. IX 11; wiſos priprowos karalißkos Post. 3b$_{35}$; priprowa Lex. 219 —< wr. припрáва ‚Zubereitung, Würze' od. p. przyprawa dass.

prýsėga (bezw. **prýsiega**) ‚Eid': nůg ſchos priſiegos walnas eſsi BrB. 1. Mos. XXIV 8; eſch noriu mana priſiegą paſtiprinti l. c. XXVI 3; priſiega ſawá... drutino DP. 150$_{27}$; be priſegos SzDi. 10b; kreywos priſiegos ne tures KN. 20$_{26}$; pryſega Chyl. 2. Mos. XIII 19 —< wr. прúсяга od. прúсѣга.

prisėgnykas ‚Dorfgeschworener': priſegnikas SzDi. 130a —< wr. *присягникъ, vgl. p. przysiężnik.

prisiegoti ‚schwören': priſiegoł DP. 159$_{11}$; priſsiegóia ne téiſei DK. 25$_{2}$; pradejoſi kiaykti ir priſiegoti KS. 253$_{24}$ —< wr. присѣгать.

---

[1]) = Verständigung.

prisỹlyti ‚zwingen, drängen': beda anus... priwers [p r i ſ j l i s] BrB. Jud. VII 10; p r i ſ i l i t i WP. 74_{10} —< wr. п р и с и́ л и т ь od. p. p r z y s i l i ć.

prismõkas ‚Leckerbissen, Zutat': tàis ſmocẑnais p r i ſ m o k à i s Post. $103b_{43}$ — < p. p r z y s m a k.

pristainus ‚anständig, geziemend': p r i ſ t a i n a iſsiradituſi Gerullis SLS. (1578) 58_{15}; p r i ſ t a i n u s Lex. 13; p r i ſ t u i n u s (für p r i ſ t a i n u s verschrieben) Qu.[1] 35 —< p. p r z y s t o j n y; vgl. Bezzenberger, Jagić-Festschrift 283.

pristavas, pristovas ‚Amtmann, Aufseher, Führer': Eſch gediaus... praſchiti P r i ſ t a w u pagalbos BrB. Esra VIII 22; priſakie Farao... P r y ſ t o w a m s źmoniu Chyl. 2. Mos. V 6; kiékwienám iẑġ mûſų bûtų vẑ p r i ſ t ó w ą Diéwas DP. 521_{33} —< wr. п р и́ с т а в ъ od. p. p r z y s t a w.

prystrova ‚Zugemüse': důdink mumus p r i ſ t r o w o s walgiti [praſtą ſtrową walgiti] BrB. Dan. I 12. — Aus ap. *p r z y s t r a w a od. lit. Bildung zu s t r o v a.

privenčiavoti ‚vermählen': p r i w e n c z a w o t i Qu.[2] 438. — Lit. Bildung zu v e n č i a v ó t i od. <p. *p r z y w i e ń c z o w a ć.

privietoti ‚empfangen, begrüßen, einschenken': ghį pakagingai p r i w i e t o t ų (aR.: paſweikintu) BrB. Makk. VII 30; Eſch emiau kupkelę iſch rankas Pono, ir p r i w i e t o i a u wiſsas ßmones Jer. XXV 17. — Wohl nach lit. y i e t à ‚Stelle, Ort' aus p r i v i t o t i umgebildet.

privileja(s), privilija(s) ‚Privilegium': p r i w i l e i o s n. p. Post. 350_{34}; p r i w i l e i j e s... aptur MT. 201_{6}; Búwoġ tatái ĩpacẑes p r i w i l e i i á s mergós Marios DP. 395_{22}; pirmas p r i w i l i a s l. c. 467_{46}; p r i w i l i i a s dáwe l. c. 483_{13}; p r i w i l i i a s táwas l. c. 612_{2} —< p. p r z y w i l e j bezw. p r z y w i l e j a, p r z y w i l i j a SJP. V 401.

privilijavotas, priviliejavotas ‚privilegiert': miéſtas p r i w i l i i a w ô t a s DP. 395_{32}; p r i w i l i e i a w o t a s SzDi. 383b. — Partizip zu *p r i v i l i j a v o t i, *p r i v i l i e j a v o t i aus p. p r z y w i l e j o w a ć.

privitoti ‚empfangen, begrüßen': p r i w i t o k ios Winu BrB. Jer. XXXV 2; Wisi kałnay p r i w i t o i á KN. 83_{14} —< p. p r z y w i t a ć.

privõbyti ‚herbeilocken, anlocken': mus p r i w ó b i t ų DP. 347_{20}; páſiuntinį... p r i w o b i i o l. c. 397_{36} —< p. p r z y w a b i ć.

prizvalyti ‚einwilligen, erlauben': taſſái búwo ne p r i ẑ w a l i i ę s ródoſp DP. 179_{34}; patis nebàgay ant io p r i ẑ w à l i i o Post. 345_{21} —< p. p r z y z w o l i ć.

probastva ‚Propstei': padariſi válą máną | ĩſipirkdamas inġ... P r o b á ſ t w ą DP. 383_{30} —< p. p r o b o s t w o.

probavoti ‚probieren': probawôie ſáwo mókſłą DP. 128_{39}; Kaip gali probawoti MT. 7_5 —< p. probować.

proca ‚Mühe, Arbeit': ant procos rąku mano źwiłkterejo Diewas Chyl. 1. Mos. XXXI 42 —< p. praca.

procavotis, procevoti ‚sich mit etwas beschäftigen, sich bekümmern, bemühen, arbeiten': kurie procawoieſe tarpu yuſſu WE. 36_4; Kam rupinaties [procewoiet] BrB. Mark. VIII 17; Tu... prociȧwoiey KN. 220_{13}; procewoti Lex. 28, 124 —< p. pracować (się).

prõcė, prõcis, -ies, pročia, (-čė) ‚Mühe, Bemühung': po didʒos proces iſcharde anis dwilinka mura BrP. II 343_6; Be proces tawa pridawe... péna GK. 402_{21}; proce Lex. 28, 124; daug tur procies WE. 8_1; koki procis Post. $245b_{40}$; proćios ir darbay KN. 106_1; neturit nießednos procʒes Maž. 115_{10}. — Aus proca umgebildet.

prõsas, prosa ‚Kelter': nug tawa Winmintuwes (aR.: kelter proſas, winſpaudis) BrB. 5. Mos. XV 14; Eſch proſsa wienas minnu Jes. LXIII 3; iſz proſos-kubila Chyl. 4. Mos. XVIII 27 —< wr. прасъ bezw. праса od. p. prasa.

prõsyti ‚keltern': anus proſsiau ſawa kerſchtije BrB. Jes. LXIII 3. — Anscheinend lit. Ableitung von prõsas (prosa).

protlyvas ‚scharfsinnig': protliwas Qu.[1] 437. — Mit sl. Suffix -lyvas (<wr. -ливъ od. p. -liw Łoś Gr. II 22) von prõtas ‚Verstand' gebildet. Vgl. supratlỹvas ‚verständig' Sub.

provà, -õs ‚Recht, Gericht, Regiment': Mes prowa turim Maž. 350_1; Jus netieſos nedarjket (aR.: neligei neſudiket) Prowoie BrB. 3. Mos. XIX 35; ſawo prową apreiſchke Sirach XVII 10; padare thinai gerą Prową [Giwenimą] (aR.: Regiment) 1. Makk. XIV 34; ſułȧuʒe dwáſißkas prowás DP. 27_4 —< p. prawo ‚Recht, Gesetz, Gericht' od. wr. прáво dass.

provavóti ‚rechten': prowawoti Lex. 139 —< p. prawować.

prõvyti ‚rechten, einen Prozeß führen': maßas bilas anis ſuditų (aR.: prowitų) BrB. 2. Mos. XVIII 26 —< p. prawić od. wr. прáвить.

provìzija ‚Provision': neſiunte po pȧßwentimą Riman po prowiʒią Ponump | po gràtificatia Biſkupump Post. III 22_{14} —< p. prowizja.

provnai ‚gesetzlich': Kliſtenes Atencʒikàmus prownay padawe Post. $210b_{18}$. — Adverb zu *provnas aus p. prawny.

prožnykas ‚Kirmes': po numirimui gałétumbime inġ aną amʒiną proʒniką DP. 573_{36} —< p. prożnik ‚Feiertag, Ablaßfest'.

prũdas ‚Kolk, Grube, Zisterne, Teich': Prudai (aR.: kolcke, Dumburjs) BrB. 3. Mos. XI 36; Gerk wandenį iſch tawa důbes [prudo] Spr. V 15;

Wandenio nebetureia... prudoſų (aR.: Cistern, Schullinis, Ciſterneſą) Jud. VII 12; prudas (‚staw wodny') SzDi. 352b —< wr. прудъ ‚Mühle, Mühlteich'; zur Bedeutung vgl. r. прудъ ‚Teich'.

psalmista ‚Psalmendichter': bíło Psalmiſtá DP. 230_{25}; kalba pſalmiſta WP. 263_{20} —< p. psalmista.

psolmas, psalmas ‚Psalm': Psolmas KN. 9_3; pſalmas PK. I 48_1 —< p. psalm.

pūčkà, g. sg. **pūčkos** ‚Geschoß, Geschütz, Büchse, Muskete : io nor imti... pucʒka BrB. Hiob XLI 18(17); atgabena... Pucʒkas 1. Makk. VII 20; ſu pûcʒkomis (‚z działami') DP. 3_{48}; wiſàs pucʒkas ſuweʒie Post. 320_{36}; putczka Lex. 40; putßka l. c. 126; putſzka l. c. 142 —< wr. пýшка (: пушокъ железныхъ чотыри, а семъ пушокъ Московъскихъ Лит. Мет. РИБ. XX 1173) od. p. puszka ‚działo' Brückner Słow. 449, SJP. V 442. Der Übergang **š** > **č** ist erst im Litauischen eingetreten; vgl. auch plėčkà.

pūčkà, g. sg. **pūčkos** ‚dickes Ende eines Eies': pućʒka Lex. 46 —< wr. пýжка ‚гузка яйца, тупикъ'; vgl. Brückner Sl. Fw. 123.

pūčkorinė ‚Zeughaus': parode... wiſsus Sbroio namus (aR.: Zeugheusser pucʒkorine) BrB. Jes. XXXIX 2. — Lit. Bildung zu **pučkõrius**.

pūčkõrius ‚Büchsenmeister': puczkorus Qu.[1] 105 —< wr. пушкарь Лит. Мет. (1517) РИБ. XX 483 od. p. puszkarz.

pūdas ‚Gewicht': Swaras (aR.: pudai) BrB. Spr. XVI 11 —< wr. пудъ; zur Bedeutung vgl. r. пудъ ‚Gewicht, Waage' Даль III[3] 1406.

pugvyčia ‚Spange, Knopf': eme... ſpangus (darüber: Spitula; aR.: Spange cʒeta; pugwicʒią) BrB. 1. Mos. XXIV 22; pugwićia (‚guzik, pągwica') SzDi. 69b, 239a —< wr. пугвица Лит. Мет. (1506—23) РИБ. XX 871, Karskij Къ ист. 212; nicht mit Brückner Sl. Fw. 123 aus grr. pugovica.

puikavóti ‚stolzieren, prächtig tun': iſchmokſta [puikiſtę] puikawoti BrB. Sirach XIII 1; puikawoie MT. XLIII$_{21}$; Puik'woti newiku GK. 470_{13}. — Mit sl. Suffix -avoti von puikùs ‚prächtig, herrlich' gebildet.

puikõrius ‚Stolzer, Stutzer; hochbrüstig': bloſnai, bei puikorius BrB. Sirach XXIII 8; puikorus Lex. 100, Qu.[1] 514. — Mit sl. Suffix. -orius von puikùs ‚prächtig, herrlich' gebildet.

puinolas ‚Dolch': puynołas SzDi. 310b —< p. pujnał.

pūkas, -aĩ ‚Feder, Flaumfeder': ærelis... pilnas plukĩnų (darüber: pukų; aR.: federn. pukaj) BrB. Ezech. XVII 3; pukas (‚puch na gęsi') SzDi. 310b —< wr. пухъ; vgl. Brückner Sl. Fw. 123, Būga TŽ. I 8, 395, II 473, Endzelin MLV. III 445.

pulkas ‚Volk, Heer, Gemeinde, Versammlung, Pöbel, Haufen, Schar, Partei, Regiment; Herde: ſu wiſſu Karia p u l k u Maž. 103$_6$; kalbekite wiſsam Surinkimui (aR.: P u l k u i) BrB 2. Mos. XII 3; ſchwentas P u l k a s (aR.: Sʒmones) 5. Mos. XXVI 19; meldeſi wiſsą p u l k ą [riceriſtę] Dangaus 2. Kön. XVII 16; wiſſas p u l k a s (‚exercitus') MT. 39$_4$; duok waikſciot tawuosnà p u ł k u o ſ n a (‚do twych zborów') KP. 77$_6$; p u l k a s ßmaniu WP. 28$_{10}$; p u l k a s (‚Haufen, Heer, Partei, Schar, Truppe') Lex. 91, 92, 132, 146, 147; p u l k a s (‚połk; stado bydła') SzDi. 270a, 351b. — Zusammen mit le. p ù l k a s ‚Haufen, Schar' eher mit Būga KS. I 71 und Endzelin MLV. III 407 aus ar. п ъ л к ъ ‚Heer, Heeresabteilung, Lager, Feldzug, Volk' Срезн. Мат. II 1747, als nach Brückner Sl. Fw. 123 und Stender-Petersen SGLw. 195 aus p. p u ł k ‚Regiment', da die Bedeutungen mit letzterem nicht ganz übereinstimmen und auch die große Verbreitung des Wortes in den baltischen Sprachen, die bei einer Entlehnung aus dem Polnischen kaum denkbar wäre, auf ein hohes Alter hinweist. Das p. p u ł k ist jüngeren Ursprungs: im Altpolnischen findet man statt dessen zuerst -p e ł k || -p o ł k (z. B. in den Personennamen P r z e d -p e ł k || P r z e d -p o ł k, Ś w i ę t o -p e ł k || Ś w i ę t o -p o ł k u. a., s. Taszycki PIO. 89, 100); ferner ist p. p u ł k selbst wohl aus r. п о л к ъ entlehnt, s. SJP. V 433, Rozwadowski GJP. 158. Vgl. Verfasser APh. I 216.

pulkauniñkas ‚Parteigänger': p u l k a u n i n k a s Qu.^{1} 379. — Aus p. p u ł k o w n i k ‚Oberst' lituanisiert; vgl. Brückner Sl. Fw. 123.

pùlokas ‚Pistole': p u l l o k a s Lex. 68, 135, Qu.^{1} 176 —< ap. p u ł a k SJP. IV 943.

pulpitas ‚Pult' SzDi. 321a —< p. p u l p i t.

pùndas ‚Gewicht, Pfund, Zentner': eſchkodamas naudos p u n d a indůta Maž. 304$_3$; dide kruſcha kaip kada Schimto p u n d ų (aR.: ſwarų) puole BrB. Off. XVI 21; ieſchkodamas p u n d ų WP. 78$_5$; p u n d a s (‚gwicht, waga szalna') SzDi. 69b; p u n d u ir ſwaru (‚ciężarem abo wagą') PK I 52$_{17}$. — Der Bedeutung und der Lautgestalt wegen kann es aus ar. *p ụ d ъ (< p ọ d ъ) ‚Gewicht' entlehnt sein, vgl. Būga Изв. XII 1, 1 f., ZfslPh. I 28; es ist aber auch möglich, daß dieses Wort aus dem Germanischen stammt, etwa in Tikras Swaras, Tikras p u n d a s (‚Rechte wage | rechte p f u n d') BrB. 3. Mos. XIX 36; Sʒimtas P u n d u (‚Zentner') Qu.^{2} 86; vgl. Mikkola Ber. 155.

pūnė (und **pūnẽ**) ‚Höhle, Stall, Viehstall': Ghis tijko... kaip Liutas p u n e i a BrB. Ps. X 9; anis... atſijlſta Skileie (aR.: höle Olaie [p u n e i e]) Hiob XXXVIII 40; p u n e (‚chlew') SzDi. 25a; oßkine p u n e (‚koziarnia') ib. 109; p u n e (‚obora') ib. 200b. — Wegen der Bedeutung wohl aus wr. п у́ н я ‚Stall, Scheune', s. Brückner Sl. Fw. 123, Endzelin MLV. III 447; Karskij Бѣл. I 135 und Preobraženskij Эт. сл. II 153 nehmen hier, jedoch kaum mit Recht, Entlehnung in umgekehrter Richtung an.

punktelis ‚Pünktchen': maʒiáuſias punktêlis DP. 579$_{42}$. — Deminutiv zu *punktas aus p. punkt.

puntas ‚Pfund': tris puntus aukſo liepe atſwert Chyl. 1. Kön. X 17. — Aus funtas = p. funt lituanisiert.

purpūra ‚Purpur': purpúros rubą DP. 167$_{30}$; and... purpuros- akmenia Chyl. Esth. I 6; nuwiłko jam purpurą (kaniką) NT. Mark. XV 20 — < p. purpura.

pūstas ‚wüst, öde; Wüste': peræies elſi gire puſtaie Maž. 288$_{14}$; giwenimas tures puſtas buti WEE. 146$_{4}$; ßeme buwa puſta (darüber: negiwenama) ir tuſchcʒia BrB. 1. Mos. I 2; namus ių puſtú pâwerte DP. 50$_{37}$ —< wr. пустъ.

pūstaunyčė ‚Einöde': puſta puſtaunicʒe BrB. Joel IV 19(24); muro trobas ir puſtaunicʒes n. pl. BrP. II 346$_{14}$. — Lit. Nebenform zu *pūstaunyčia aus wr. пустовница (nach Karskij wird dieses Wort im heutigen Weißrussischen gebraucht).

pūstélnykas ‚Einsiedler': puſtêlniko g. sg. DP. 196$_{40}$; wiras Puſtélnikas WP. 192b$_{2}$ —< p. pustelnik od. wr. пустѣльникъ.

pūstélninkas ‚Prasser, Verschwender': puſtelninkas Lex. 49, 136, 220, Qu.^{1} 545, Qu.^{2} 442. — Aus pūstélnykas lituanisiert.

pūstýnė (und **pūstỹnė**), **pustynia** ‚Einöde, Wüste, Wüstung': ſtoijauſe kaip ijwas puſtiniu Maž. 473$_{3}$; kuris ira pas Puſtjnę BrB. 1. Mos. XIV 6; puſtinioie (aR.: puſchcʒoie) rada l. c. XXXVI 24; ißeio iʒg... puſtinios DP. 28$_{39}$; mieſtey juſu bus puſtyne Chyl. 3. Mos. XXVI 33; puſtyne Lex. 215 — < wr. пустыня od. p. pustynia.

pūstyti ‚verwüsten': ghis ſawa karaliſte patſai puſtij BrP. I 300$_{15}$; baʒnîcʒes... púſtiie DP. 573$_{29}$; wietàs... puſtija ir griauja KS. 105$_{32}$ —< wr. пустить od. p. puścić.

pūščià, g. sg. **pūščios** (und **pūščiõs**) ‚Wüste, Einöde': ghis rada ghi... ſauſoie puſchcʒoie BrB. 5. Mos. XXXII 10; balſas Wieſchpaties pakrutin... puſchcʒias Ps. XXIX 8; wede per dides puſchcʒes BrP. I 202$_{12}$ — < wr. пуща od. p. puszcza.

pūščionis ‚Einsiedler': puſzczonis Qu.^{1} 148. — Aus p. puszczanin (n. pl. puszczanie) lituanisiert.

pušnas ‚stolz': puſchnas ir ruſtus Rehsa Ps. X 4; nůg Puſchnujû l. c. XIX 16 —< wr. пу́шный ‚aufgetrieben'; s. Brückner Sl. Fw. 123.

pūtylas ‚Fessel': putilay SzDi. 244a — < wr. путило; s. Būga Изв. XVII 1, 3, LKŽ. XXXIII.

putavoti ‚schäumen': draĩka ghį kaip puttawaia BrB. Luk. IX 39. — Mit. sl. Suffix -avoti von putà ‚Schaum' gebildet.

puzonas ‚Posaune': puĩkit ànt puʒonu KN. 120$_{10}$ — < p. puzan.

raba ‚Sklavin': dirbt' úʒdraude wergâmus ir rábômus DP. 340$_{32}$; mótiną io bútų kadái rabá welino l. c. 396$_{13}$ — < wr. роба od. p. roba.

rabatà, -ãtos ‚Jammer, Unglück, Leid, Ungelegenheit, Mühe': Ateis rabata an io galvos Maž. 517$_{12}$; wargą ir rabatą BrB. Ps. X 14; Pikts ßmogus ſaw taiſa rabatą Spr. XVI 27; cia wel nauia rabata BrP. II 510$_{21}$; welnißką rabátą attolink GK. 267$_{15}$; rabata Lex. 177, 197, Qu.[1] 296, 530 — < wr. робóта ‚Arbeit' od. wegen der Bedeutung eher p. robota ‚Arbeit, Not, Zwang, Knechtschaft'.

radãstas, radostas ‚Hecke, Dorn, Rose': ægles augs wietoie Radaſtų BrB. Jes. LV 13; neſeket tarp radaſtų Jer. IV 3; Raßes (aR.: radoſtas) Hoh. V 13; ràdáſtàs raudonàs KN. 230$_{27}$. — Aus p. rdest ‚Flöhkraut, Wasserpfeffer, Dürrwurz, Knöterich, Wegtritt (poligonum)' umgebildet; s. Brückner AfslPh. XX 517, KZ. XLVI 227, Būga KS. 173 f. Unrichtig Mikkola BB. XXII 244, Walde EW^2. 659, Iljinskij Изв. XVII 1, 200.

ragažius ‚Deichsel am Pfluge, Pflugbaum': ragaźius SzDi. 68a. — Wohl neben heutigem ragõžius (: ragóźus ‚Zochbaum am Pfluge' Ness. 436; ragõžius ‚ein großer Pflug K. 341) über ragočius (: ragóczus ‚Zochbaum am Pfluge' Ness. l. c.) aus wr. рогáчъ ‚Pfahl, Pflugsterz' entlehnt. Vgl. Brückner Sl. Fw. 124.

ragótinė ‚Speer, Spieß, Wurfspieß, Lanze': Schona ijo ragotine... pradure Maž. 443$_{18}$; ſugawa Ragotine BrB. 4. Mos. XXV 7; ragôtines apgręß ąnt piautuwų DP. 38$_{44}$; ragotine (‚oszczep, włocznia') SzDi. 235a, 400b; ragotine Lex. 162, 215, Qu.[1] 301. — Mit Veränderung des Stammauslautes aus wr. рогáтина Лит. Мет. (1519) РИБ. XX 1361, Добр. 792, s. Brückner Sl. Fw. 125; nicht mit Fraenkel WS. XII 2, 189 echt litauisch.

rãkas ‚Zeit, Ziel, Schluß': Manas cʒeſas [rakas] nueija BrB. Jes. XXXVIII 12; ßiwata mana raką (aR.: [ußmatą]... cielus) tur Ps. XXXIX 5; tu ʒmogui ußmetei Raką giwenti MT. XLVII$_4$; rakas Lex. 218, Qu.[1] 78, 453. — Būga РФВ. LXVI 247 f. stellt lit. rãkas ‚terminus' und sl. rokъ mit rankù, ràkti ‚stechen', rakinėti ‚stochern' u. a. zusammen, aber kaum mit Recht: bei einer solchen Zusammenstellung kann man nicht so leicht die Bedeutung dieses Wortes erklären; auch ist sl. rokъ ‚Terminus, Grenze' zunächst zu rekǫ zu stellen und seine ursprüngliche Bedeutung daher nur zeitlich, nämlich als ‚Termin, bestimmte Zeit' aufzufassen; zur weiteren Bedeutungsentwicklung vgl. Rozwadowski Sem. 80, Brückner Słow. 461. Des-

wegen ist lit. rãkas aus wr. рокъ od. p. rok entlehnt anzusehen; vgl. Brückner Sl. Fw. 124, Endzelin MLV. III 473.

rakmistras ‚Rittmeister': rakmiſtras Qu.[2] 340. — Aus ratmistras lituanisiert.

rama ‚Rahmen': Bâłłas ąnt' râmos girdêtas yra DP. 417[9] —< p. rama.

rankalka ‚Muff' Lex. 124, Qu.[2] 299. — Mit sl. Suffix -alka von rankà ‚Arm' gebildet.

randolius ‚Arrendator': randolus Qu.[2] 28. — Dissimilatorisch aus randõrius K. 344 (< wr. рандáрь) umgebildet; vgl. Brückner Sl. Fw. 27, 124.

randoninkas ‚Arrendator': randoninks Qu.[2] 28. — Wohl von randà, -õs ‚Pacht' K. 344 (<wr. рáнда) gebildet.

raragas ‚Geier': newalgitumbit... Raragą (aR.: Geier. Maitædj) BrB. 3. Mos. XI 14; Raragai (kor. aus -as) Jes. XXXIV 14; Apůko [wanaga] (darüber: Sakalo; aR.: Geier rarago) akis Hiob XXVIII 7 —< p. raróg Blaufuß, Edelfalk'.

rarõtai ‚Morgenandacht im Advent': rarotay SzDi. 317a —< p. roraty.

rasãlas ‚Heringslake, Salzwasser': raſſalas Lex. 95; raſſàlas Qu.[1] 258, 428 —< wr. росóлъ.

raskašavoti ‚ergötzen, großes Vergnügen machen': ràſkàßàwotu Post. 145b[41] —< p. rozkoszować.

raskašis ‚Wollust, Pracht': raſkaſcheſu giwen WE. 40[10]; biednas ràſkàßis Post. 8[38]; giweno raſkaſziy Chyl. Neh. IX 25; raſkaßis Lex. 136; raſkaſzis Qu.[1] 394 —< wr. póскошь od. p. roskosz.

raskašnas, (-nus), raskãžnas ‚lustig, üppig': iſch Achwato namo (aR.: lusthause raſkaßnas namas) BrB. Am. I 5; raſkaßnu ǯiwàtu Post. 40b[41]; buwau'... raſkaßnoj' linkſmybej GK. 77[24]; raſkaſznus Qu.[2] 478 —< wr. роскóшный od. p. roskoszny.

rasodà, -õdos, rosada ‚Kohl-, Rübensetzlinge, Pflanzen': raſoda SzDi. 317b, Qu.[1] 394; rosada Lex. 134 —< wr. росáда od. p. rosada; vgl. Brückner Sl. Fw. 120.

rastrika(s) ‚Getümmel, Tumult': iſch tų Raſtrikų BrB. 1. Makk. IX 13 —< p. rozterk; s. Bezzenberger BGLS. 319.

raškašis, raškošis ‚Wollust, Lust': raſchkaſcheſu gijwen Maž. 38[16]; Ghi ßides... wiſsoie raſchkoſchije BrB. Jes. XXXV 2; raſchkaſchij bua WP. 11[11]. — Assimilatorisch aus raskašis gebildet.

raškašnai ‚üppig': raſchkaſchnai giwena GD. 121[4]. — Adverb zu *raškašnas aus raskašnas.

ratà, -õs ‚Formel, Rotte': Bullingérus ape ſawą r â t ą ráßo DP. 84_{27}; Judóßius tad paſsiemes r á t a... atêio l. c. 153_{44}; r â t h a ʒałniéru l. c. 169_{31} — < p. r o t a.

ratmistras ‚Rittmeister': R á t h miſtras DP. 73_{17}; po r à t miſtru tu àkimis Post. $119b_{42}$; R á t miſtrás KP. 162_{10} — < p. r o t m i s t r z.

raunas ‚ähnlich' Qu.[1] 20 — < wr. р о́ в н ы й ‚gleich' oder der Bedeutung wegen eher p. r ó w n y ‚gleich, ähnlich' SJP. V 748.

razbajáuti ‚morden': raſbainikai r a ſ b a i a u d a w a BrP. II 61_{10}; r a ʒ b a i a u t DP. 308_{7}; pripratį ira... r a ʒ b a i a u t i WP. 126_{20}; r a z b a j a u t i Lex. 123. — Zu r a z b ã j u s.

razbajystà, (-ỹstė) ‚Mord': r a ʒ b a iſ t a s n. pl. WEE. 108_{13}; r a ʒ b a g h iſ t a s buwa daſſileides l. c. 202_{20}; R a ſ b a i j ſ t o s waiks (aR.: Raſbainiko ſunus) BrB. 2. Kön. VI 32; r a ſ b a j ſ t e padare buwa BrP. I 380_{6}; r a ʒ b a i i ſ t e s n. pl. DP. 304_{6}. — Lit. Bildung zu r a z b ã j u s.

razbãjus ‚Räuber, Mörder, Kriegsmann; Mord, Totschlag': padawe ios rankoſna R a ſ b a i ų BrB. 2. Kön. XVII 20; tas R a ſ b a i u s... Antiochas 2. Makk. IX 28; Salna (aR.: r a ſ b a i u s) 2. Chr. XXII 1; raſbajus Lex. 123, 175 — < wr. р о з б о́ й ‚Schlacht, Prügel; Mörder'.

razbáinykas ‚Räuber, Mörder, Totschläger': yus... r a ʒ b a i n i k a i s eſte paſtoghi WEE. 14_{20}; r a ſ b a i n i k a i (aR.: Todschleger, nußawintoiei) BrB. Off. XXII 15; búwo r a ʒ b á i n i k u DP. 168_{15}; r à ʒ b à i n i k a s Post. III 74_{2} — < р о з б о́ й н и к ъ od. p. r o z b o j n i k.

razbainystė ‚Mord': r a z b a i n iſ t e s g. sg. WP. 185_{20}. — Lit. Bildung zu *r a z b a i n a s aus ap. r o z b ó j n y SJP. V 579.

razgriešytis ‚sich entsündigen': ne noretų... atſigriekauti (aR.: r a ſ g r i e ſ c h i t i s) BrB. 4. Mos. XIX 13 — < p. r o z g r z e s z y ć s i ę.

razgriešymas ‚Entsündigung': Ape R a ʒ g r e ſ c h i m a Maž. 28_{17}. — Lit. Bildung zu r a z g r i e š y t i(s).

razgriešnykas ‚einer, der sich entsündigt': r a ſ g r i e ſ c h n i k a s BrP. II 303_{15} — < p. *r o z g r z e s z n i k; vgl. r a z g r i e š y t i s, g r i ẽ š n y k a s.

razìnka, rozinka ‚Rosine': turêtų... r a ʒ i n k á s waisit' DP. 303_{41}; ſzymtą ſtuku r a z y n k u Chyl. 1. Sam. XXV 18; atgabena... R o ſ i n k a s BrB. 1. Chr. XII 40; eme... ſchimtą riſcheliu R o ſ i n k u 1. Sam. XXV 18 — < p. r o z y n k a.

rãzumas ‚Verstand, Vernunft, Sinn, Erkenntnis': Iſchmintis ir protas (aR.: r a ſ u m a s) BrB. 5. Mos. IV 6; Dũkigi... R a ſ u m ą (aR.: erkentnis prata, paßinimą) 2. Chr. I 10; r a ſ u m a s Sirach IX 13; mįli... iʒg wiſſo ſáwo r a ʒ u-

mo DP. 344$_{30}$; razumàs abà ſámprotis Post. 222$_{21}$ —< wr. рóзумъ od. p. rozum.

razumnas ‚vernünftig, fein': nera newieno teyp razumno Chyl. 1. Mos. XLI 39; wis kitrei dariti (aR.: künstlich, mandagei, formnai, raſsumnaj) BrB. 2. Chr. II 13(14) — < wr. розýмный od. p. rozumny.

rebellista(s) ‚Aufrührer, Rebell': anſái ſmârkus ißkoroiimas | Chóres ir Dáthano | ir Abirodo | ir kitų wiſsų kúrſtitoiu | arba rebelliſtą (für -ſtų verschrieben) wiſsókio ámßio DP. 366$_{28}$ — < ap. rebellista.

recepta ‚Rezept': Ner' tampreſnes receptos ąnt' meiłes DP. 508$_{40}$ — < p. recepta.

rėčkà, g. sg. **rẽčkos** ‚Trinkgeschirr': reczka Qu.^{2} 419 —< wr. ря́жка ‚Kippe (hölzernes Schöpfgefäß mit einem Handgriff)'; s. Brückner Sl. Fw. 125, Būga ZfslPh. I 39.

rẽdas ‚Ordnung, Anordnung, Regiment; Gebühr': Redas Mißpara Maž. 494$_{12}$; Redas [paſtatimas, uſſtowa] BrB. Jer. XXXI 36; padare Kario Vſſtowa (aR.: feld Regiment, kario redas) 1. Makk. III 55; Nauiu redu biłáu DP. 472$_{8}$; ræ das ſutwerimo MT 40$_{18}$; redas Lex. 78 — < wr. рядъ ‚Reihe' Добр. 808.

rėdýti(s) ‚regieren, herrschen, verwalten, richten, bereiten, sich ankleiden, schmücken, rüsten': hukia rediti nemoka Maž. 29$_{19}$; ßmones redis tikrai BrB. Ps. IX 9; baymę Diewa muſp prikiela ir reda (‚sprawuje') KP. 17$_{13}$; Baßnicʒe... ræda ir apgin MT. 35b$_{8}$; tokéis rûbais rêdoś DP. 20$_{21}$; kélą iam... rêde (‚gotował') l. c. 20$_{43}$; Diéwas wêikia... ir rêdo l. c. 335$_{19}$; móte... grâʒinas ir rêdos l. c. 561$_{10}$; rediti Lex. 141, 143, Qu.^{1} 399 — < wr. рядúть (ся).

referendorius ‚Referendarius' SzDi. 314b —< p. referendarz.

reformavoti ‚reformieren': reformawos... kûnus muſu DD. 187$_{45}$ — < p. reformować.

regestras ‚Register': ſeni Regeſtray Post. 55b$_{21}$ —< p. regiestr SJP. V 503.

regula ‚Regel': tátày ir pàſtátità reguła Post. 372$_{11}$ —< p. reguła.

reistras ‚Register': ieſchkoia ſawa Gimines Reijſtrus BrB. Neh. VII 64; ſako gimines - reiſtrus Chyl. 2. Chr. XII 15 —< wr. рейстръ Лит. Мет. РИБ. XXXIII 38.

relikvija ‚Reliquie': relikwios ßwintuiu SzDi. 315b —< p. relikwja.

relikvijõrius ‚Reliquienschrein': relikwiorius SzDi. 315b —< p. relikwjarz.

remesla, remẽslas ‚Handwerk': remeſła ių buwa dariti... kaurus BrB. ApG. XVIII 3; dárbas ir remeſłas DP. 420$_{12}$; remeſłai MT. 215b$_{8}$; re-

meſłas SzDi. 330b. — Eher aus wr. ремесло, als mit Būga KS. 279 einheimisch; vgl. rėmestva.

remesnỹkas ‚Zimmermann, Handwerker': důtų... Timmermanams (gestr.; aR.: Remeſnikams) BrB. 2. Kön. XXII 6; remeſnikai BrP. II 212$_{24}$; remeſnîkas DP. 211$_{18}$; remeſnikas Chil. 2. Mos. XXVIII 23 — < wr. ремесникъ (und ремéсникъ) od. p. rzemieśnik.

remestva ‚Werk, Handwerk': ateija... koßnas ſawa Remeſtwos BrB. 2. Mos. XXXVI 4; tureio tam ligę Remeſtwą ApG. XIX 25 —< wr. ремество́.

remesdva ‚Handwerk': budams ligios remeſdwos BrB. ApG. XVIII 3; bernas... tur remeſdwos kakios mokinties BrP. II 510$_{4}$. — Offenbar aus remestva umgebildet.

rėtėžis, rėtėžius ‚Kette, Halsband': nupůle reteßei WEE. 155$_{22}$; ußkabinna... reteßį (aR.: appikaklę) BrB. 1. Mos. XLI 42; rąkás ſawás inġ ių rêteǯius indéio DP. 423$_{43}$; ąnt' reteǯiaus l. c. 508$_{15}$; reteżius SzDi. 202b; rėtėzis Qu.^{1} 241 —< wr. ретязь Karskij Бѣл. II 2, 202.

retorikavoti ‚auf rhetorische Art sprechen': newiernai rhetorikawoie MT. 11b$_{14}$ — < p. *retorykować.

revokavoti ‚revozieren, widerrufen': ſententià... niékad iau ne atmainîſis | nei rewokawôſis DP. 352$_{7}$ —< p. rewokować.

režùkai ‚Brunnenkresse': rėǯukkai Qu.^{2} 90 —< p. rzeżucha ‚Bergkresse, Gauchblume, Schaumkraut'; s. Brückner Sl. Fw. 126.

ricielius ‚Ritter': anie ricielius Post. 24b$_{27}$. — Dissimilatorisch aus ricierius umgebildet.

ricielstva ‚Ritterstand, Ritterschaft': tą nauią ricielſtwą iàm ąnt cǯiàſties ißredit teykies Post. 40$_{24}$. — Aus *ricierstva < p. rycerstwo durch Dissimilation entstanden.

ricierius ‚Ritter, Held': ſtiprus Ricerus (aR.: helt) BrB. Rlcht. XI 1; milßinas (aR.: Rijcerus; held gigas, fortis, heros) Ps. XIX 6; riciérius DP. 530$_{46}$; rycerus Lex. 93 — < p. rycerz.

ridikas ‚Rettich': Ridikas Post. 270b$_{18}$; ridikas SzDi. 331a; ridikas Lex. 141 —< ar. рьдькъ (neben рьдька bezw. рьдькы); s. Būga ZfslPh. I 42.

riečė, riečia, riečis ‚Sache, Ding, Ursache': pabuteis kromnes rieczes neſchodami Gerullis SLS (1559) 86$_{2}$; anomis riecǯimis Post. 288b$_{20}$; rieczis Qu.^{1} 601; rieczia Qu.^{2} 478 — < p. rzecz.

Rỹmas ‚Rom': ſiunte... Rimana BrB. 1. Makk. XIV 24; Rîmas DP. 610$_{3}$; Rymo g. sg. KL. 36$_{13}$; Rimas SzDi. 331b, Lex. 142 —< wr. Римъ od. p. Rzym; s. Brückner Sl. Fw. 126, Verfasser ŠD. (1927) I 61 f.

rymionas ‚Römer': Rimionas Lex. 142 —< ap. Rzymian(in).

rymionis ‚Römer': Rimîonis n. pl. DP. 27$_{9}$; rimionis SzDi. 331b. — Aus rymionas umgebildet.

rymionka ‚Römerin': Rimionka DP. 492$_{39}$ — < p. Rzymianka.

rymlionas ‚Römer': Rimlonuy KS. 241$_{29}$ — < wr. римлянинъ (n. pl. римляне).

rymlionis ‚Römer': ſtoraſta Rimlioniu BrP. II 338$_{9}$; Rimlionis Post. 67b$_{5}$. — Aus rymlionas umgebildet.

rymskas ‚römisch': Rimſkoſp bâžnicžioſp Post. 213$_{12}$; figura Rimſkoſes afieros AM. 24$_{21}$ — < wr. римский od. p. rzymski.

rynà, g. sg. **rỹnos** ‚Rinne': aptures Rindas ſtogo (aR.: dachrinne rjnas) BrB. 2. Sam. V 8; padare... ryną Chyl. 2. Kön. XX 20 — < p. ryna.

rinkà, g. sg. **riñkos** ‚Markt, Marktplatz': beginedàmi... po rinkas Post. 109$_{7}$; rinka Lex. 120, Qu.^{2} 278 — < p. rynek.

rỹžius ‚Reis (oryza sativa)': ąnt rîžių DP. 294$_{10}$; riżiey SzDi. 329b — < p. ryż.

rõčyti ‚geruhen, belieben, wollen': Roczik... mus nug greku apſaugotij Maž. 89$_{1}$; roczik mums padeti WE. 8$_{5}$; ußu ios karauti roczitų (darüber: teiktunſe) BrB. 2. Makk. XII 36; roczyti Lex. 212 — < p. raczyć od. wr. рáчить.

rodà, g. sg. **rõdos** (und **róda**) ‚Rat': Ju rodas wiſſas tu ßinai Maž. 339$_{13}$; pikta roda WE. 18$_{11}$; klausikime^{a} rôdos DP. 16$_{31}$; duoſt... rodą Post. III 58$_{43}$; roda Lex. 138 —< wr. páда od. p. rada.

rodas adv. ‚gern, willig': anis taw rodas (darüber: mielai) ira dawę BrB. 1. Chr. XXIX 17; tarnai rodas noretu Ps. CII 15; tatai ghis labbai rodas dare BrP. I 169$_{5}$ —< wr. радъ od. p. rad.

rodi ‚gern': Rodi Jeſauſp... eiſim Maž. 417$_{12}$; Rodi nůkenczіete WEE. 34$_{10}$; Mes rodi girdeiom BrB. 1. Makk. X 26; nůdžias ſawas rodi kunigui ſakitumbim DP. 512$_{51}$ —< wr. ради od. p. radzi.

rodininkas ‚Rat': kas jam rodinįku ſtójos? NT. Röm. XI 34. — Aus ap. radnik umgestaltet od. von rodà neu gebildet.

rõdyti ‚raten': dawe protą (darüber: rodija) Abſalomui BrB. 2. Sam. XVII 15; Ponai rodija tarp ſawęs Ps. II 2; liki arba rodiia DP. 512$_{29}$ — < wr. páдить od. p. radzić.

rodnas ‚Rats-, Ratsherr': Rodnus Ponus... perßegnotumbi Maž. 558$_{2}$; Rodni Ponai BrB. 4. Mos. XVI 2; rodnieii Wießpatįs DP. 483$_{4}$; ſu Rodneyſieys Chyl. Hiob III 14 —< wr. páдный od. p. radny.

rodniaus ‚lieber, besser': bek rodniaus àbà gieriaus Ponop ſàwo Post. 42$_{26}$. — Adverbialer Komparativ zu *rodnas aus ap. radny ‚gern, willig' SJP. V 463.

rodzyti ‚wollen, belieben': Te paſsimekĩt taw Wieſchpatie mane gelbeti (aR.: R o d ʒ i k Diewe mane gelbeti) BrB. Ps. XL 14; r o d ʒ i k e t... attadůti 1. Makk. XV 21 —< p. r a d z i ć.

rõdžiai ‚gern, willig': r o d c ʒ e i ir mielai ta pakluſniſte daridama MT. 91_{10}. — Wohl unter Hinzufügung der adverbialen Endung -ai aus r o d i umgebildet.

rochunda, rokùnda ‚Rechnung, Rechenschaft': iſch to tures důti r o c h u n d a WE. 36_{11}; noreia r o c h u n d a s turieti ſu tarnais ſawa WEE. 123_{24}; tures r o k u n d ą důti BrB. Matt XII 36; r o k u n d a norim dariti BrP. I 7_{21}; norêio r o k ú n d o s darit' DP. 359_{35}. — Die Herkunft dieses Wortes ist nicht klar: vielleicht ist es aus wr. *p a x y н д a entlehnt od. aus p. r a c h u n e k analogisch umgebildet etwa nach k e k ù n d a ‚Haufen, Menge' Юшк. Лит. сл. II 69, l i j u n d a ‚Eisregen, Schneeregen' SzDi. 453b = l i j ù n d r a dass. Sub. u. a. Vgl. Brückner Sl. Fw. 127, Leskien Bild. 589.

roičia(s) ‚Ratsherr': kursey buwo razumnu r o y c z u Chyl. 1. Chr. XXVI 14; R o y c z a Karalaus l. c. XXVII 33 —< p. r a j c a.

rõjus ‚Paradies': dangaus R o i u s BrP. II 350_{19}; ißpůłe iʒģ R o i a u s DP. 40_{25}; R o i u n prieme KPS. 62_{16}; r o j u s Lex. 132 —< wr. p a й od. p. r a j.

rokavoti(s) ‚rechnen, abrechnen': Wießpatis ſu mumis r o k a w ó t' pradés DP. 360_{16}; r o k a w ô i ů s ſu ſáwo ſiéła DK. 22_2; r o k a w o ſ i s ſu pirkieju Chyl. 3. Mos. XXV 50 —< p. r a c h o w a ć (s i ę).

rokūbà, -ũbos ‚Satz (an Geld)': pennigai, r o k u b a Qu.^{2} 348 —< p. r a c h u b a.

rokúoti ‚rechnen': r o k ů t i Qu.^{1} 408; pradejo r o k ů t i NT. Matt. XVIII 14. — Wegen der Wurzel (r o k- neben r o c h- [in r o c h u n d a] gegenüber le. r ẽ ķ i n â t ‚rechnen' aus mnd. r e k e n e n) dürfte es aus dem Slavischen stammen. Es liegt wohl eine Umbildung von r o k a v o t i vor nach anderen Verben auf -u o t i; vgl. ostlit. š i n k ú o t i ‚schenken' neben älterem š i n k a v ó t i dass.

ronà, -õs ‚Wunde': r o n o m i s io mes iſchgiditi eſme Maž. 229_8; tokias r o n a s ußdawe BrP. II 37_{20}; r o n a s ląʒines tur MT. 185_4; r o n a ſunki KP. 122_5; ʒaiʒdos ir r o n o s MK. 47_4 —< wr. p á н a od. p. r a n a.

rosprova ‚Unterredung, Verhandlung': r o ſ p r o w o y ir ʒinkſniuoſe ʒmoniu wiernu negàli vʒtiłet Post. 161_{23} —< p. r o z p r a w a.

rota ‚Ratsherr': Burgmiſtras alba R o t a BrP. II 50_{16}; R o t a ßlowinga MK. 4_4 —< p. r a t a SJP. V 479.

rotūšius, rõtūšė, (-ia), ratūšia ‚Rathauŝ': nuwede ij... ánt R o t u ß i a u s KS. 255_{14}; neia y R o t u ſ c h e WEE. 199_{15}; ing R o t u ß ę BrB. Matt. XXVII 27; R o t u ß i o n ſurinko PK. II 166_2; r a t u ś i a SzDi. 314a —< p. r a t u s z.

roža, rõžė, g. sg. **rõžės** (und **rožė,** g. sg. **rožės**) ‚Rose': Roßa eſti Jeſus Chriſtus Maž. 73$_{7}$; róžemis... tâmpa DP. 101$_{8}$; rožie SzDi. 320b; roße GK. 80$_{9}$ — < p. róża od. wr. рожа.

ruba ‚Plünderung': ruba Lex. 135. — Wohl aus wr. *рубa entlehnt, vgl. wr. рубá ‚ausgeholzter Pfad im Wald' MPKJ. II 202. S. auch unter rubyti.

rūbas ‚Kleid, Kleidung': rubais ſawa kloſte Maž. 162$_{6}$; ſudraſke ſawa Rubus BrB. 4. Mos. XIV 6; Rubus... kundžia pakrumto PK. II 7$_{26}$ — < wr. рубъ; vgl. Brückner Sl. Fw. 128, Niederle ŽSS I 2, 443 f.

rubẽžius, rubežis, (-ias) ‚Grenze, Gehege': rubeßus ßemes Maž. 506$_{16}$; padarik... rubeßų (aR.: gehege terminus. Viſikalimas turrekla) BrB. 2. Mos. XIX 12; tawa rubeßių pereiſim 4. Mos. XX 17; nůg rubéžių DP. 545$_{10}$; eio iżgi aną rubežią Post. 112b$_{34}$; ſmaikĩczus alba rubežus paſtata MT. 162b$_{5}$; ta rubeżys Chyl. 4. Mos. XXXIV 4 — < wr. рубéжъ.

rubikas ‚Plünderer': rubbikas Qu.^{1} 391. — Lit. Bildung zu rubyti.

rubyti ‚plündern': rubbiti Lex. 135 — < wr. *рубить, vgl. ar. рубити ‚dispoliare', рубежь ‚Raub, Plünderung; Zwang...' Срезн. Мат. III 179 f.; s. Preobraženskij Эт. сл. II 218.

***rūčnyčia** (bezw. ***ručnyčia**) ‚Muskete, Büchse': gaidelis rucnićios SzDi. 124a — < wr. ручница Лит. Мет. (1510) XX 41 od. ap. rucznica (jetzt rusznica).

***rūčinyčia** (bezw. ***ručinyčia**) ‚Büchse, Flinte': rućinićia SzDi. 158b. — Aus *rūčnyčia umgebildet.

rūdà, -õs ‚Metall, Erz': kałwe rudos SzDi. 328a; aukſo ruda l.c. 454a; ruda Qu.^{1} 344 — < wr. рудá od. p. ruda.

rudelis ‚Steuer' SzDi. 353a — < p. rudel.

rūgóti ‚übelnehmen, vorwerfen, hadern, murren, zürnen': Ghis ne amßinai... kowiſis (darüber: rugos) BrB. Ps CIII 9; ghis rugoia 2. Chr. XVI 10; ko rugoiet? 2. Sam. XIX 43(42); pradeſt anis ant io grumſti alba rugoti BrP. I 44$_{22}$; rugót' (‚wyżuczać') DP. 306$_{48}$; ſtengiůſi arba rugoju (‚fremo') prieſch Diewa MT. 143b$_{19}$; rugoti Lex. 192 — < wr. рыгáть; unrichtig Walde EW^{2} 652.

rujà, -õs ‚Brunst; Herbstmonat, September': ruje Qu.^{1} 104; rujos (sc. mėnuo) l.c. 256 — < p. ruja ‚Brunst, Brunstzeit'; s. Būga РФВ. LXXV 145, Trautmann Wb. 241.

rūkỹlas ‚Rauchfaß': tureia... Rukįlą BrB. Her. VIII 11; rukiłas SzDi. 80a; rukilas Lex. 139. — Mit sl. Suffix -ylas von rūkýti ‚räuchern' gebildet.

rùklėdis, ruklėdė ‚Gerät, Hausrat': r u k l e d i s SzDi. 350a; indejo jos r u k l e d y ſ n a welbludo Chyl. 1. Mos. XXXI 34; r u k l e d z e i Lex. 92; ne weiſdeket Rjkų iuſų (aR.: R u k l e d i u) BrB. 1. Mos. XLV 20; paſsilikka pas Stotkus [R u k l e d e s] 1. Sam. XXV 13 — < wr. рýхлядь.

rumokas ‚Handpferd': r u m m o k s Qu.[1] 242 — < p. r u m a k ‚schönes Reitpferd, Renner'; s. Brückner Sl. Fw. 128.

runas ‚Vlies': padeſiu and asłos r u n ą wiłnos Chyl. Richt. VI 37; iżgniauże raſą iſz r u n o l. c. VI 38 — < p. r u n o.

rūrà, -ōs, rūras ‚Röhre, Dampfloch': Schullinis... per R u r u s ing Mieſtą wedams buwa BrB. Jud. VII 6; ſchitas Rindas (aR.: R u r a s) ghis dawe ib.; kaip ßulnis arba r u r á ties wârtais tawáis ne vẓgêſsia troßkimo táwo DP. 328$_{23}$; r u r a Qu.[1] 116 — < p. r u r a; s. Brückner Sl. Fw. 128.

rūtà, g. sg. **rūtos** ‚Raute': r ū t ų g. pl. DP. 314$_{48}$; r u t a SzDi. 328b, Lex. 139 — < p. r u t a od. wr. р ý т а.

rūžià, -iōs ‚Gerät, Werkzeug, Waffe': r u ż i o s SzDi. 161b, 168b; Reykia iẓwerẓt ßárwus ir r u ẓ i a s nepriételiuy PK. II 17$_{19}$ — < wr. р у ж ь е, р у ж ж о.

sābalas, sabalius ‚Zobel': s a b a l a s Lex. 219; s a b a l u s SzDi. 345b — < wr. с о́ б о л ь.

sabata ‚Sonnabend': S a b a t o s g. sg. BrP. I 405$_3$; ſ a b a t o s g. sg. DP. 338$_2$ — < p. s o b o t a.

saduceūšas ‚Sadduzäer': S a d u c e u ſ c h a i BrB. Matt. XVI 1; ſu S a d u c é u ß a i s DP. 343$_2$ — < p. s a d u c e u s z.

sākalas ‚Geier, Falke, Sperber': Apůko [wanaga] (darüber: S a k a l o; aR.: Geier rarago) BrB. Hiob XXVIII 7; s a k a ł a s SzDi. 346a; s a k a l a s Lex. 37, Qu.[1] 494 — < wr. с о́ к о л ъ Rastorhujev СБГ. 135 od. p. s o k ó ł.

sakramentorius ‚Kalvinist, Reformierter': ne ißtikimiéii Sakramentôrius DP. 323$_{22}$ — < ap. s a k r a m e n t a r z.

saladỹnos, (-nai) ‚Treber': ghis įſsigeide paſatinti pilwą ſawa jawalu (darüber: [nuſchlawomis]; aR.: Siliquis iawalas, S a l a d i j n a s. noſchlawas nogrebas paſchlawas atſchlawas) BrB. Luk. XV 16; tur... S a l l a d i n a s walgiti BrP. II 223$_8$; norédami priéſt ſ a ł a d î n ų | arba iowáło keulų DP. 105$_{50}$; Edalap angu ſ a l a d i n u p i WP. 129b$_{11}$; s a ł a d i n o s SzDi. 342a; s a l a d i n a i Qu.[1] 528 — < wr. с о л о д и́ н ы; s. Būga ZfslPh. I 36.

salanka ‚Salzfaß': s a ł u n k a (ostlit. Form für s a l a n k a) SzDi. 346a — < wr. с о л о́ н к а MPKJ. II 203.

saliūbas, sąliūbas, sąliūbis ‚Gemahl, Trauung, Verlobung, Ehe': neſsibiak Marios taw paßadetos (darüber: Marią tawą S a l u b ą) prijmti BrB. Matt. I 20; Maria... paßadeta buwa ant ſ a l u b o | tatai eſti | Wenczawoniſtes |

wirui BrP. I 56_{17}; ſalubas wira bei moteries (‚conjugium') MT. 215b_5; neißtureio ſáliuba ir wieros Ponuy ſáwàmuy Post. 84b_{24}; ißteſek jam ſąliubius ſu wierá KN. 52_4. — Aus p. ślub ‚Gelübde, Trauung, Ehe' lituanisiert; vgl. Leskien Bild. 228, Brückner AfslPh. XX 417, Berneker EW. I 758, Būga TŽ. I 401.

saliūbyti ‚feierlich geloben, verloben': po priſiega ſáliubiio ißpildit Post. 9_{32}; ſalubit l. c. 29_{28}. — Aus p. ślubić lituanisiert.

salóta, salotas ‚Salat, Salse': sałota SzDi. 332b; tur tha ſu... rukſchtomis walgiti (aR.: Salsen Sallotajs, Lactucae agreſtes) BrB. 4. Mos. IX 11 — < p. sałata.

samaritõnas ‚Samariter': ii Samaritonú ałgôio DP. 130_{45}; Sàmàritonas Post. 323_{11} — < ap. samarytan.

samaritonka, samaritanka ‚Samariterin': Samaritônka DP. 356_4; Samaritanka materiſchke BrB. Joh. IV 9 — < p. samarytanka.

samnenė ‚Gewissen': ſu cząſta ſamniene Maž. 30_6; noredamas pakagingų ſamnienų ÷ ſanßinų ſawa padariti WP. 128_5 — < ap. somnienie SJP. VI 267.

sapelka ‚Pfeife, Hornpfeife, Posaune': sapiełka SzDi. 105b, 251b, 357, 365b — < wr. сопёлка od. p. sopiałka Łoś Gr. II 98, SJP. VI 267.

sarančia ‚Heuschrecke': ſaranczia DP. 522_{47} — < wr. саранча.

sardelia ‚Sardelle': sardella SzDi. 332b — < p. sardela.

sasas, sosas ‚Sachse': Sáſų Confuząiós DP. 373_{22}; Saſas SzDi. 333a; Soſu źieme ib. — < p. sas.

saskas ‚sächsisch': Calwinißka | Saſká (wiera) DP. 460_{45} — < p. saski.

savavalia ‚Eigen-, Mutwille, Übermut': ſawáwala giwéno DP. 17_{38}; ſawawalá n. sg. l. c. 352_{50}. — Nach sàvo, sãvas ‚sein' aus svavalia < p. swawola umgebildet.

savavalnas, savovalnas ‚mutwillig, übermütig': ſawawalnas ÷ giwenimas WP. 21b_{26}; anie ſawawalni KPS. 16_{10}; ſáwowałnàs kunàs Post. 69_5. — Nach sàvo, sãvas ‚sein' aus svavalnas < p. swawolny umgestaltet.

savrėdlyvas ‚tückisch': sawredlywas Qu.^{2} 421. — Mit. sl. Suffix ·lyvas von savrėdùs K. 368 gebildet.

savvalnykas, savvalninkas ‚eigenwilliger, halsstarriger Mensch': tur ſawwalniką Sunų BrB. 5. Mos. XXI 18; tapa ſawwalnikais (aR.: halstarrig ſtangus) Neh. IX 29; Ne buk ſawwalniks Sirach X 29; sawwalninkas Lex. 53. — Nach sàvo, sãvas ‚sein' aus p. swawolnik umgebildet; vgl. Būga KS. 54.

sažauka ‚Teich, Salzteich': mana ing Eßerą [ſaßauką] leiſtų BrB. Joh. V 7; preg Saßaukas WP. 238$_{13}$ —< wr. сáжавка.

sceptras ‚Szepter': nepadotu... aukſo ſceptra Chyl. Esth. IV 11 —< p. sceptr.

sẽbras ‚Gefährte, Genosse': ſẽbrai DP. 293$_{50}$; sebras SzDi. 371a, Lex. 123. — Gibt die altlit. Schreibung **e** das heutige **ė** wieder, so ist sẽbras aus wr. сяберъ entlehnt, s. Brugmann Gr. I^2 XLVII (zu S. 520), Iljinskij РФВ. LXIX 20, Walde EW^2. 667; ist das jedoch nicht der Fall (vgl. siabras KS. 158$_{21}$, 159$_{18}$), so kann sebras auch baltischen Ursprungs sein, vgl. finnisches seura ‚Gesellschaft, Gefolge' aus baltischem *sebra-, s. Thomsen Beröringer mellem de finske og de baltiske Sprog (Kopenhagen 1905), S. 215.

sėbravoti ‚Gemeinschaft haben': siebravoti Qu.^{1} 213. — Mit sl. Suffix -avoti von sẽbras gebildet.

seidõkas ‚Köcher': imk... Seidoką BrB. 1. Mos. XXVII 3; ateit (ſu) ſeidakais (aR.: köcher) Jes XXII 6; seidokas Lex. 109. — Über sidõkas Ness. 435, K. 363 aus wr. сайдакъ Ак. XXVI 187 od. p. sajdak entstanden.

seĩmas ‚Zusammenkunft, Landtag, Reichstag': bus Seimąs ſúrinktas wiſſo paſáulo DP. 15$_{10}$; ant' ddžio Sẽimo to wiſſo paſáulo l. c. 186$_{43}$; seimas Qu.^{1} 411 —< p. sejm.

sejõnas ‚weibliches Sommerkleid' (heute nur ‚Unterkleid'): seionas (‚letnik, muliebris stola') SzDi. 132a. — Über sajõnas Kvėdarna, Юшк. Лит. сл. I 289, 528 aus wr. саянъ ‚Unterrock (meistens im Sommer getragen) Šein. Мат. III 48, Сборн. 89, № 1, 49 entstanden; vgl. Leskien Bild. 394.

sekretõrius ‚Sekretär': emęs... tris ſekretoriús DP. 150$_{33}$; sekretorius SzDi. 334b; àniegi patis ſekretorius Post. 349b$_{31}$ —<p. sekretarz od. wr. секретарь.

sekta ‚Sekte': kiėliknikai pradẽio... ſektás DP. 143$_{20}$ —< p. sekta.

sektorius ‚Sektierer': iżg cże priwadżioie ſektôriųs DP. 84$_{41}$; kiti ſektôrius l. c. 219$_{27}$ —< p. sektarz.

selezẽnius ‚Enterich': seleźianius (**ź** ist hier als palatalisiertes **z** zu lesen) SzDi. 79b —< wr. селезень Šein Мат. I 1, 23.

seliova ‚Moräne': selowa SzDi. 336b —< wr. селява od. p. sielawa.

semeika ‚Frau, Weib': atgulyno welbludus... wakaro - metu, komet iſzeydawo ſemeykos (‚niewiasty') Chyl. 1. Mos. XXIV 11. — Lautlich dürfte es aus wr. *семейка entlehnt sein; zur Bildung vgl. r. семейка ‚kleine Familie', und zur Bedeutung aksl. сѣминъ ‚zum Gesinde Gehöriger, Sklave'.

senis, sienis ‚Palast, Vorhof': ſenis („pałace') PK. I 301$_{21}$; Ghis padare Dimſtin (aR.: ...Abdarą, Sienį) BrB. 2. Mos. XXXVIII 9 —< p. sień ‚Palast, Vorhaus, Hausflur' SJP.VI 105.

senotaras, (-ius) ‚Senator': senotaras SzDi. 334b; Senotarieу PK. II 161$_{21}$ —< p. senator.

senotas ‚Senat' SzDi. 313a, 334b —< p. senat.

sentencija ‚Urteil': nůģ ąnós baiſiôſios ſenténcios DP. 15$_{32}$; łauke anos bayſios ſentencios Post. 8b$_{42}$ —< p. sentencja.

sėra ‚Schwefel': ſu ſerá DP. 8$_{28}$; mârioſia úgnies ſérós l.c. 11$_{25}$; inģ éžerą úgnies ir ſerós l.c. 85$_{36}$. — Wohl aus sierà umgebildet; vgl. sėrkà, g. sg. sẽrkos dass. Sub. gegenüber sierkà.

seredà, -ōs, serada ‚Mittwoch': ſeredóy' l. sg. DP. 111$_{10}$; ſeredà Post. 270b$_{19}$; sereda SzDi. 351a; serreda Lex. 123; ſerada Gr. Litv. 55$_{1}$, Qu.^{1} 349 —< wr. середá.

sercė ‚Mut': diewas uſzkietawa io dwąſse (aR.: Mut ſercę) BrB. 5. Mos. II 30 —< p. serce SJP. VI 71.

serdėčnykas ‚Wagenbolzen': serdecznikas SzDi. 359b —< wr. сердечникъ Лит. Мет. (1516) РИБ. XX 1155 od. ap. serdecznik SJP. VI 72.

serdokas ‚Kaftan, Panzer, Brustlatz': serdokas („kabar, kaftan, karacena, pancerz, serdak') SzDi. 79b, 84b, 240a, 334b; turejo... gieležyni-ſerdoką Chyl. 1. Sam. XVII 5; serdokas Qu.^{1} 379 — < p. serdak.

sermėgà, -ẽgos ‚Kleid, Mantel, Rock': padare iem ſermegą margą BrB. 1. Mos. XXXVII 3; iſchwjdau... skraiſtę [ſermegą apſiauczema] (aR.: mantel) Jos. VII 21; sermega Lex. 142 —< wr. сермяга.

sėta ‚Buckel, Knopf, Spange': seta („pukiel, narzędzie końskie, na pasach cętka etc.; zaponka') SzDi. 310b, 436bb. — Nebenform zu cėta.

sidončikas ‚Sidonier': Sidonczykey Chyl. 5. Mos. III 9 —< p. Sydończyk.

siẽras, sierà, -ōs ‚Schwefel': dawe... Siera Maž. 331$_{7}$; pawirs... Szeme Sieru BrB. Jes. XXXIV 9; sieras bus barſtitas Hiob XVIII 15; ſu ſieru WP. 226$_{33}$; Dátirs vgnetos ſieros KN. 187$_{6}$ —< wr. сѣръ, сѣра.

siẽras ‚grau': waikßczįotumbit ſieroſe dràpànoſe Post. 249b$_{9}$ —< wr. сѣрый; s. Leskien Bild. 441, Būga Изв. XVII 1, 7.

sierkà, g. sg. **siẽrkos** ‚Schwefel': primete Sierą (aR.: schwefel. Sierka) BrB. Asarie 22 —< wr. сѣрка.

sikofancija ‚Heuchelei, Betrug, Schwindel': Atmętę... wiſsókią wîlų | ir ſykophancias DP. 517$_{27}$ —< p. sykofancja.

sikofantas ‚Verleumder, Betrüger': Sikophántai DP. 280_{16} —< p. sykofant.

sylà, -õs ‚Kraft, Stärke, Macht': pabudink ſila Deiwiſtes tawa Maž. 174_{9}; Napaſſimegſt ſyla ßirga WE. 34_{7}; anis ſila (gwaltu) eija BrB. 1. Mos. XIX 9; ſiłá priſpauſtas DP. 85_{39}; siłos... śiłpſta PK. II 75_{23}; syla Qu.[1] 334 —< wr. сила od. p. siła.

sỹlyti ‚zwingen, nötigen': ie ſilidami ghi biloia BrP. I 404_{14}; newiena... newercʒu nei ſiliiu MT. XLV_{5}; śiliiaſi kád ne pakłuptu PK. II 12_{21} —< wr. силить od. p. silić.

syluoti ‚Erfolg haben, erfolgreich sein': Diewas ǯmoneſa ſilůie MT. $1b_{18}$. — Wohl von sylà abgeleitet.

simoniokas ‚Simonist': Simoniôkai DP. 191_{31} —< p. simoniak.

siractva ‚Elternlosigkeit': aną ſiràctwą Post. 251_{22} —< ap. siroctwo.

siratà, -ãtos ‚Waise, Elender; armes Volk': Diewas eſſi ſijratu Maž. 400_{16}; Siratų nepßeiſket BrB. 2. Mos. XXII 22; Siratą [praſtanſes ßmones] (aR.: cʒernas ßmones)... nuwede Jes. LII 15; pawerſtu... ſiratą ir pawargusį Ps. XXXVII 14; ſiratá... likoś DP. 335_{32} —< wr. сирóта Šein Мат. I 1, 425, Сборн. 82, № 5, 40 bezw. сиротá od ap. sirota (heute sierota).

siratèlis ‚Elender': eſch eſmi ubagas [ſiratelis] BrB. Ps. LXIX 30; eſch eſmi ſiratelis [pawargulis] l. c. LXX 6. — Deminutiv zu siratà.

sirijonka ‚Syrerin': Syrionka Chyl. 1. Chr. VII 14 —< p. syrjanka.

***sirijiskas** ‚syrisch': Karalaus Syriyſko PK. II 180_{11}; kàràlaus Syriiſka Post. 229_{18} —< p. syryjski.

sìrmètnykas ‚Weißgerber': ſirmetnikas SzDi. 11b —< сыромятникъ Лит. Мет. (1502) РИБ. XXVII 837.

siropas ‚Sirup': Padůſt... tą ſirôpą DP. 107_{23}; lǯgîde ių ne ǯołemis | nei ſirópais l. c. 355_{18} —< wr. сирóпъ.

siúlyti ‚anbieten': důdams iemus ſiuliti ſawa Sunu BrP. II 470_{19}; iumus daǯnái ſiûlau DP. 10_{47}; ſiuńćia ir siulia PK. I 127_{17}; sulyti Lex. 10 —< wr. сулить; s. Brückner Sl. Fw. 139, Leskien Bild. 228, Būga KS. 35.

skaba ‚Hufeisen' SzDi. 261a —< wr. скоба; vgl. Brückner Sl. Fw. 131.

skamarãkas ‚Spielmann, Pfeifer; Laute': ißwidęs ſkàmàrakus Post. $377b_{3}$; skamarakas Lex. 134, 162; skammaraks (‚Laute') Qu.[1] 320 —< wr. скоморóхъ Лит. Мет. (1502) РИБ. XXVII 837, Šein Мат. II 269, Добр. 836; s. Būga ZfslPh. I 36.

skamrakas, skamrokas ‚Spielmann': iſchwidis ſkamrakus WEE. 128$_5$; Skamrokas... ßaide BrB. 2. Kön. III 15; tureia ſkamroku | ßaideiu BrP. II 195$_7$; ichſwida ſkamrakus l. c. 506$_6$. — Aus p. skomroch entlehnt oder aus skamarãkas verkürzt; vgl. unter kalmoras.

skárbas ‚Schatz'. S. skorbas.

skarbinyčià, -ỹčios ‚Schatzkammer, Sparbüchse': atwerk ſkarbinyćią tawą MK. 128$_{12}$; skarbinycia, skarbynicia Lex. 147, 161. — Aus skarbnyčia lituanisiert.

skarbinykas, skárbininkas ‚Schatzmeister': iſtaciau ſkarbinikeys and ſkarbu Chyl. Neh. XIII 13; skarbininkas Lex. 147. — Aus p. skarbnik entlehnt bezw. lituanisiert.

skarbyti ‚sammeln, häufen': tiktai pleſcha | ſkarbij BrP. I 25$_{12}$; ſkarbiia ſaw gruntų WP. 224b$_{34}$; pradedamas per ne tieſų... ſkarbiti l. c. 245$_{22}$ — < p. skarbić.

skarbnasis ‚Rentmeister, Schatzmeister': ſiunte... patſkarbniką (aR.: pabarczių rentmeister Skarbnaſis) BrB. 2. Chr. X 18; per.. Patſkarbniką (aR.: schatzmeister ſkarbnaſis) Esra I 8. — Bestimmtheitsform zu *skarbnas < p. skarbny.

skarbnyčia, (-yčė) ‚Schatzkasten, Rentkammer': ideia... ing Skarbo ſkrinę (aR.: Skarbniczę) BrB. Dan. I 2; indeio in Skarbniczią Mark. XII 41; skarbnyczia Qu.[1] 414; źmones méte pinigus ſkarbnijćion NT. Mark. XII 41 — < p. skarbnica.

skarvadà, -ãdos ‚Pfanne': skarwada SzDi. 20a, 329a. — Durch Metathese aus p. skowroda entstanden; s. skauradà.

skarūbas ‚weiße Schminke, Kraftmehl': skarubas SzDi. 12b, 113b. — Es ist, wie auch das verwandte skorbylas ‚Kraftmehl', aus dem Slavischen entlehnt, aber die genaue sl. Entsprechung ist nicht zu finden. Vgl. Brückner Sl. Fw. 132 f.

skatìkas ‚Groschen': skatikas SzDi. 232a, Qu.[1] 235. — Es ist wohl durch Vermittelung des Slavischen aus dem Germanischen entlehnt, vgl. ap. skociec ‚Groschen' aus *skotьcь zu p. skot ‚Vieh, Kleinvieh, Vermögen', ar. скотъ ‚Vieh, Haustier, Herde, Vermögen, Geld, Steuer' u. a. < germ. *skatta- (got. skatts ‚δηνάριον', as. skat ‚Geldstück, Vermögen'...). Vgl. Brückner Sl. Fw. 132, Miklosich EW. 303, Stender-Petersen SGLw. 314 f. Die genaue sl. Entsprechung ist nicht erhalten.

skauradà, -ãdos ‚Pfanne': Imket ſaw skauradas BrB. 4. Mos. XVI 6; ſieke ingi... skauradą (aR.: pfan) 1. Sam. II 14; afiera ira ſpirginta... ſkauradoj Chyl. 3. Mos. II 5. — Aus p. skowroda entlehnt od. über *skav(a)rada aus wr. сковорóда umgebildet; vgl. skamrakas.

skauradka ‚Pfanne': priſake umai ſkauradkas... ant Ugnies deti BrB. 2. Makk. VII 3; liepe skauradkoij kepinti l. c. VII 5 —< p. skowródka od. wr. сковородка; vgl. unter skauradà.

sklenyčià, -ỹčios, (und **sklẽnyčia**) ‚Glas, Trinkglas, Trinkhorn': eme... Aleiaus ſklenicʒę (aR.: kupkælę) BrB. 1. Sam. X 1; iſch ſklenicʒos... pill BrP. II 305$_1$; Ne drįſſo praßit ſklenîcʒios wądenes DP. 271$_{47}$; atneße ghi ſkleniczią moſties Post. III 38b; sklenycia Qu.^{2} 420 —< wr. скленица Лит. Мет. (1520) РИБ. XX 1395 od. p. dial. sklenica.

sklẽpas ‚Gewölbe, Verlies, Zimmer': įmete ghį ing Sklæpą [Temniczę] (aR.: Gewelb ſklæpa) BrB. Jer. XX 2; padeia ię... ing geriauſę wietą ponių ſklæpą (darüber: palacius; aR.: frawenzimmer, gijnæcion) Est. II 9; iʒ uʒdaritu ſkliàpu ißeidawà Post. III 17$_{39}$; sklepas Lex. 84 —< p. sklep.

sklẽpyti ‚wölben': Tu aukſchtai ſubudawoiei (darüber: suſkliepij; aR.: welben, ſklepit) BrB. Ps. CIV 3; sklepiti Lex. 208 —< p. sklepić.

skomia ‚Tisch': ſtâłas arba ſkomia DP. 36$_{51}$; nůg ſkomių l. c. 113$_{34}$; skomia SzDi. 5b, 353b —< wr. скамья; vgl. Brückner Sl. Fw. 132.

skorbas, skárbas ‚Schatz': Anis ne bus ant ſkorba ſurinkti BrB. Jes. XXIII 18; iʒday aba ſkorbay PK. I 172$_{23}$; ſkorbai Post. 8b$_{12}$; ſkorbày KN. 260$_{22}$; ateme ſkorbus Chyl. 1. Kön. XIV 26; atwere ſkarbus ſawa WE. 22$_{16}$; brangiauſis ſkarbas BrP. I 245$_{23}$ —< p. skarb.

skorbylas ‚Kraftmehl' Lex. 110, Qu.^{1} 306 —< wr. *скорбило, vgl. r. скорбило Даль IV^3 206.

skõtertis, (-tė) ‚Tischtuch': ſkotertis (‚obrus') SzDi. 202b; skoterte Lex. 175, Qu.^{1} 525 —< wr. скáтерть Лит. Мет. (1509) РИБ. XX 600, Šein Mat. III 1, 393.

skotertėlė ‚Serviette': skotertele SzDi. 335a. — Deminutiv zu skõtertis.

skrynià, g. sg. **skrỹnios, skrỹnė** ‚Kasten': Schwentoie Skrinioie... butu palaikitas Maž. 104$_{10}$; padarik Skrinę [arką] BrB. 1. Mos. VI 14; imete ing aną ſkrinią Post. 250$_{17}$; iʒġ ſkrînios DP. 140$_7$; skrynie SzDi. 340a —< wr. скрыня od. p. skrzynia.

skripyčia ‚Geige': skripicʒios n. pl. Post. III 28$_{38}$; skrypićia: SzDi. 340b —< p. skrzypica.

skripičnykas ‚Geiger': Skripkanijkai [gestr.; darüber: Smuikinikai; aR. ſkripicʒnikai (gestr.)] BrB. 1. Mos. IV 21; ſkripicʒnikas Post. 280$_{21}$ —< p. *skrzypicznik, vgl. skrzypiczny ‚Geigen-', skrzypecznik ‚Geigenmacher'.

skrìpkà, g. sg. **skrìpkos** ‚Geige, Fiedel': iſchgirdę balſą... skripkų BrB. Dan. III 7; skripka BrB. Ps. (Anhang); skripka Qu.[1] 183 — < wr. скри́пка od. p. skrzypka.

skū̃pas ‚knapp, karg, sparsam, genau': ſkupàis nebutu Post. 62_{42}; skupas Lex. 81, 108, 162, Qu.[1] 214, Qu.[2] 237 — < wr. скупы́й.

skūpaĩ, skūpiaĩ ‚kärglich; genau': Kas skupai ſie tas tur taipaieg ſkupai piauti WEE. 165_{9}; wis ſkupei ſuwok BrB. 3. Mos. XIX 9; ghį ſkupai apſikandes ßmagus laika WP. $223b_{24}$. — Adverb zu skū̃pas.

skūrà, -õs ‚Fell, Haut, Balg': eme... du ſkuros- mayſzu wino Chyl. 1. Sam. XXV 18; àpe wiſsą ſkurą KS. 171_{26}; skura Lex. 24, 69, 92 — < wr. ку́па; verfehlt Persson LW. 67, Petersson ASt. 13, Hirt BB. XXIV 274, Walde EW.[2] 534.

skuskà, g. sg. **skùskos** ‚Serviette, Schnupftuch, Wischtuch': skuska Lex. 133, 152, 158, Qu.[2] 497. — Aus p. chustka umgestaltet.

slãnas ‚Elefant': slanas Lex. 54, Qu.[1] 152 — < wr. слонъ.

slavionis ‚Slave': Sławiónįs n. pl. DP. 91_{18} — < wr. словянинъ od. ap. słowian(in).

slavokas ‚Slowak': sławokas SzDi. 342b — < p. słowak.

slebizavóti ‚buchstabieren': slebizawoiu SzDi. 359b — < p. ślebizować.

sliẽsorius ‚Schlosser, Kleinschmied': slieſorius SzDi. 342b; ſleſorus Qu.[1] 299, 452 — < wr. слéсарь; wegen **ie** aus **e** vgl. aptiekà ‚Apotheke' < p. apteka, kliẽrikas ‚Kleriker' < p. kleryk, ziẽgorius ‚Uhr' < p. zegar u. a.; nicht mit Brückner Sl. Fw. 134 aus klr. ślusar', p. ślusarz oder mit Prellwitz DLw. 21 aus ostpr. Schlesser.

slyvà, g. sg. **slỹvos** ‚Pflaume': sliwa SzDi. 341b — < wr. сли́ва; s. Schmidt Verw. 43, Osten-Sacken IF. XXX 229; schwerlich mit Walde EW.[2] 437 echt litauisch.

slìžis ‚Schlammbeißker': sliżis SzDi. 341b — < p. śliż.

slovà, -õs ‚Ruhm, Ehre': ſłowos io bus pilna ǯiame Post. $3b_{9}$; atneße... słową apie źiamę Chyl. 4. Mos. XIII 32; slowa Qu.[1] 138 — < wr. сла́ва od. p. sława.

slõvyti ‚rühmen, preisen': gárbinu (aR.: słowiiu) DK. 45_{27} — < wr. сла́вить od. p. sławić.

slovnas ‚berühmt': Jozue ira słownu Chyl. 5. Mos. XXXIV 1; słownu daryk wardą tawo Ruth IV 11; ſłowniauſi KN. 116_{30} — < wr. сла́вный od. p. sławny.

slūgà, g. sg. **slūgos, slūgas** ‚Diener, Knecht': biloia Ponas... Tarnop (aR.: ſlugoſpi) BrB. Jos. I 1; tas te ſtow iuſu sluga Matt. XX 27; Tarnai ir ſlugos Joh. XVIII 18; ſu... Diakais [ſlugais] (gestr.; aR.: kaplonais) Philip. I 1; tiek ſługu KN. 135_9 — < wr. слýга od. p. sługa.

slūgavóti ‚dienen': buwa... iam ſlugawoiuſios BrP. I 392_7 — < wr. слуговáть od. p. sługować.

slūginė (und **slúginė**) ‚Magd, Dienerin': sluginne Lex. 119, Qu.[1] 122. — Wohl lit. Bildung zu slūgà, aber vgl. auch klr. слугúня ‚Diener'.

slušnas ‚recht, geziemend': uż ſłuſznus... nepripażyſta Chyl. 2. Sam. I 1 — < p. słuszny.

slūžáunykas (und **slūžaunỹkas**) ‚Diener': regeia... sługauniką Vriedą BrB. 1. Kön. X 5; anis tapa Karalaus Tarnais (aR.: ſługaunikais) Dan. I 19; ſługauniku popießaus MT. $5b_6$ — < wr. *служовникъ, vgl. klr. служівник Brückner Sl. Fw. 134.

slūžaunas ‚diensthaltig': służaunas Lex. 40 — < wr. *служовный.

slūžbà, g. sg. **slūžbos** ‚Dienst': Diewo ſługba WEE. 23_3; iſch Namų ſługbos (aR.: wergjſtes) iſchwede BrB. 2. Mos. XIII 14; priwalinga ſługba MT. 197_4 — < wr. слýжба od. p. służba.

slūžbinykas ‚Diener': ſłużbinikay ſamdinikay ir tarnay KS. 236_1. — Aus p. służebnik umgebildet.

slūžebnykė ‚Dienerin, Magd': ieyk meldziu służebnikień mano Chyl. 1. Mos. XVI 2; dawiau służebnikię mano prieglaupstyń tawo l. c. XVI 5. — Lit. Bildung zu *slūžebnykas aus p. służebnik ‚Diener'.

slūžyti ‚dienen': tawa wardui ſługitu Maž. 104_{14}; te ſługij taw BrB. 1. Mos. XXVII 29; negal ligei ſłużiti BrP. II 397_{10} — < wr. служить od. p. służyć.

slūžmà, g. sg. **slūžmos** ‚Dienst': butu ir pawaiſdais... Diewo ſługmas MT. $47b_{18}$; ſłużmą ißſakay KN. 229_{22}; Padêk mums... ſłużmoj' GK. 126_{16}. — Aus slūžbà lituanisiert; s. Leskien Bild. 424, Būga KS. 275.

smãkas ‚Drache': kowefe ſu Smaku WEE. 173_{20}; Tu didjſis smake BrB. Ezech. XXIX 3; ſmakas árba żaltis didis PK. II 74_{14} — < p. smok; s. Brückner Sl. Fw. 134, Leskien Bild. 176, Būga KS. 283.

smalà, -õs ‚Pech, Teer, Wagenschmiere': ußlaiſte tą moliu ir ſmalą BrB. 2. Mos. II 3; ſmałá ir ferá DP. 527_{13}; smala Lex. 173; smalla Lex. 204, Qu.[2] 480. — Wohl (gegen Būga KS. 284) aus wr. смолá Šein Мат. II 363 od. p. smoła; vgl. Brückner Sl. Fw. 134.

smalnyčia ‚Fackel; Teerbude': smalnycże, smalnyćia Lex. 67, 173 — < p. smolnica.

smerteĩnas (und **smertélnas** K. 391) ‚sterblich, tödlich': ſmogus ſmertelnas Maž. 161_7; ſmertelnas kunas BrB. Weis. IX 15; ſmertelna ßaiſda Off XIII 3; ußdeia ſtrelas ſmertelnas BrP. II 351_{12}; ligą ſmertelną turi KP. 249_{16} — < p. śmiertelny.

smertelnastis ‚Sterblichkeit': pagal' łůmą ſmertelnaſties DP. 550_{39} — < p. śmiertelność.

smertelningas ‚sterblich': Kiełes kunu... neſmertelningu KN. 160_4. — Aus smerteĩnas und lit. Suffix -ingas zusammengesetzt.

smeřtis, -ies (und **-čio**) ‚Tod': Smertis Maž. 267_{15}; iſch Smerties BrB. Hos. XIII 14; ant' ſmêrties DP. 8_{15}; Nemirſit ſmercia Chyl. 1. Mos. III 4; ſmertis, g. sg. ſmerties Gr. Litv. 47_1; ſmerćio l. c. 47_4 — < wr. смерть.

smetonà, -õnos ‚Sahne': smetona SzDi. 345a — < wr. сметáна.

smićielus ‚Fiedelbogen' Lex. 71, smicielas dass. Qu.[1] 183. — Vgl. smìčius dass. Sub. neben smičiõlas dass. Virbalius zu sl. Wurzel smič- (in p. smyczek, r. смычóкъ). Die genaue sl. Grundform ist nicht bekannt.

smiřdas ‚Bube, schändlicher Knecht, Bösewicht, Schalk': Iſchdůkitegi... Smirdus anus piktus BrB. Richt. XX 13; ſmirdo nekencʒia Spr. XIV 35; pikcʒiauſis smirdas (aR.: Ertzbösewicht) l. c. XXIV 8; ſmirdai WP. 123_5. — Die oben angegebenen Bedeutungen decken sich mit den des lautlich entsprechenden ar. смьрдъ ‚Bauer, Untertan' nicht; sie sind volksetymologisch neu entstanden: smiřdas: smirděti ‚stinken'. Im 14. Jahrh. scheint smirdas noch ‚Bauer' (im Gegensatz zu ‚Bojar') bedeutet zu haben, vgl. cum bajoribus et smyrdens 1362 Scriptores rerum prussicarum II 533 (s. Būga KS. 168), wie auch noch heute le. smirdas ‚Bauer, Untertan'; vgl. Būga ZfslPh. I 43, Schulze KZ. LII 153, Trautmann Wb. 271, Endzelin MLV. III 966.

smirdavoti ‚Schalkheit treiben': ſmirdawoti BrB. Sirach XIX 5; gali ſekti... ßmogu... ſmirdawoienti BrP. II 254_8. — Mit sl. Suffix -avoti von smiřdas gebildet.

smočnas ‚schmackhaft': ſmocǯnu kieliu g. pl. Post. $170b_{28}$; ſmocʒnàis... ràycʒ́ioyimàis l. c. III 66_3 — < p. smaczny.

smõkas ‚Geschmack': tureia ſmoka BrB. 2. Mos. XVI 31; wiſsokio ſmoko g. sg. Weis. XVI 20; winas ne àtmàinà tikrà ſmokà Post. $133b_{23}$ — < p. smak.

smokavóti ‚schmecken': teip mumus ſmokàwoià Post. 271_{37} — < p. smakować.

smõžyti ‚rösten, schmoren': lau kiàpa | ſmoǯiià Post. 109_9 — < p. smażyć.

smuika, smuĩkas ‚Geige, Fiedel': ſu dʒaukĩmu ir S m u i k o m i s BrB. 1. Sam. XVIII 6; s m u i k a s Lex. 71, 195; Ant ſ m u i k u... ʒaiſkite GK. 325_{15} — < wr. с м ы к ъ.

smũtyti(s) ‚betrüben; betrübt, traurig sein': kurie ſ m u t i y duſche mana Maž. 480_{15}; ſ m u t i t i s Post. $333b_{12}$ — < p. s m u c i ć (s i ę) od. wr. с м у т и т ь (с я).

smūtkà, -õs, smũtkas ‚Betrübnis, Traurigkeit, Angst, Sorge': Tarp ſ m u t k a ir dʒaukĩma Maž. 259_5; ſ m u t k a s yuſu pawirs ing dʒaugĩma WEE. 68_7; ĩem raĩs ſ m u t k a s BrB. Hiob. XX 22; iſch ſ m u t k o s Jes. LIII 8; nuludimui arba ſ m ú t k u i d. sg. DP. 214_9; nuramis mana ſ m u t k ą KP. 59_{17}; ſ m u t k a s et ſ m u t k a Gr. Litv. 72_{20}; s m u t k a Lex. 176 — < p. s m u t e k od. wr. с м у т о́ к ъ.

smũtnas ‚betrübt, traurig': ſ m u t n a s waikĩcʒoiju Maž. 469_4; ghis ſ m u t n a s ſedes BrB. Jes. III 26; turretu... ſ m u t n ů ſ i u s ſinkĩminti BrP. I 34_{16} — < p. s m u t n y od. wr. с м у т н ы й.

smũtnytis ‚sich betrüben': ſ m ú t n i j ů s Compendium Litvanico-Germanicum (Königsberg 1654), S. 53_{19}. — Wohl nach s m ũ t n a s aus s m ũ t y t i s umgebildet od. direkt aus p. s m u t n i e ć entlehnt; vgl. Brückner Sl. Fw. 135.

snatlybas ‚ehrlich': S n a t l i b a s Wiras BrB. Stücke i. Est. VI. 1. — Aus *s n a t l y v a s (< c n a t l ỹ v a s = p. c n o t l i w y) umgebildet.

snatlyvai ‚ehrlich': ſ n a t l i w a i giwenti BrB. 1. Makk. IV 35. — Adverb zu *s n a t l y v a s; s. s n a t l y b a s.

sodna, sadna ‚Brandfleck' Lex. 38, Qu.[1] 100 —< wr. с а д н о od. p. s a d n o SJP. VI 55; vgl. Brückner Sl. Fw. 135.

sodomčikas ‚Sodomiter': nedriſo... práßit vž ſ o d o m c ʒ i k u s Post. $340b_{27}$ — < p. S o d o m c z y k.

sodzauka ‚Teich, See': iſztieĩk rąką... and ju ſ o d z a u k u Chyl. 2. Mos. VII 19; ſutyko wiens kitą pas ſ o d z a u k ą 2. Sam. II 13 — < p. s a d z a w k a.

sõdžialka (und **sodžialkà**) ‚Teich': Angełas... nuʒengdawo ing S o d ʒ i a ł k ą (Prudą) NT. Joh. V 4 — < wr. с а́ ж а л к а ‚запруда или колдобина съ водою для мочки или гноенья конопли' Даль IV[3] 7.

sokoras ‚Zucker': ſ ó k o r a s DP. 303_{47}; rôdʒe êdeſius s ó k o r ų pabarſtĩtus l. c. 383_{24} — < wr. с а́ х а р ъ.

somitas ‚Samt': Wiens bit ßmo... s o m i t u ir ſchilkais apwilktas GD. 120_{21} — < p. s a m i t.

sorakas ‚Bescheid' Qu.[1] 81. — Vgl. Brückner Sl. Fw. 136.

sožiauka ‚Satzteich, Fischteich': lßwído hóru páʒeiſtą ſoʒeukaiṗ DP. 335$_{48}$; soźiauka SzDi. 331b —< wr. сáжевка.

spakajingas, spakajingai ‚sicher': Gaus... buyti ſpakaingą KN. 72$_{1}$; ſpakaghingai butu palaikitas Maž. 104$_{11}$. — Zu spakãjus ‚Ruhe, Frieden' Sub. aus p. spokój neu gebildet.

spakailyvas ‚friedlich': ſchirdis mijla butu ijr ſpakailiwa Maž. 34$_{22}$ —< p. spokojliwy.

spakaĩnas ‚ruhig, still': źmones ſpakaynos Chyl. 1. Mos. XXXIV 21; Nera ćia buyties ſpakȧynos KN. 230$_{16}$ —< p. spokojny.

spalstva ‚Gemeinde': kalbeia Wireſnieghi Spalſtwos (darüber: Pulko) BrB. Richt. XXI 16. — Es scheint aus paſpalstva abstrahiert worden zu sein; vgl. auch spiečnas.

spãviedis ‚Beichte': Paſpalitas budas ſpawiedies WE. 39$_{12}$; paʒopôſtikimes... paſiſãkimu arba ſpâwiedimi DP. 31$_{40}$; ape ſpawedį ~ ape grekawimų WP. 239b$_{15}$; ſpawiedi kokią grieku... daritu KS. 198$_{24}$ —< p. spowiedź.

spãviednis ‚Beichte': perkęle ipacʒoſp ſpawiednieſp MT. 142$_{17}$; Forma... ſpawiednies l. c. 143b$_{5}$. — Wohl nach spaviednỹkas aus spãviedis umgebildet.

spaviednỹkas ‚Beichtvater': ſpawiednikais prámine Post. III 74b$_{5}$ —< p. spowiednik.

spaviedóti(s) ‚beichten': ſpawiedóieś DP. 80$_{26}$; reike ſpawiedoties MT. 143$_{19}$; spawedoſiu WP. 239b$_{22}$; ſpawedok MK. 148$_{8}$ —< ap. spowiedać (się) SJP. VI 326.

spaviedotininkas ‚Beichtkind': spawedotininks Qu.[1] 75. — Lit. Ableitung von spaviedóti.

spiečnas ‚sicher': ſpiecʒni (darüber: pakaiuie) butu BrB. 2. Makk. XI 26. — Aus bespiečnas (<p. bezpieczny = bez ‚ohne' + piecza ‚Sorge') abstrahiert.

spievokas ‚Sänger': Karalius... padaridina... Pſalteras delei Spiewoku (aR.: Giedotaių. Gāidāi) BrB. 1. Kön. X 12; Giedantis gieſta (aR.: Senger vnd Sengerin ſpiewokai ſpiewokiene, gāidās, gaida) 2. Sam. XIX 36(35); kantaras [ſpiewokas] 1. Chr. VI 18(33) —< wr. спѣвакъ Изв. XVII 1, 272 od. p. śpiewak.

spodzivotis ‚gewärtig sein, sich versehen': tu to maßiauſei dumoſi (aR.: ſpodzjwoſis) BrB. Sirach IX 19 —< p. spodziewać się ‚hoffen'.

spraučius ‚Regent': Iſchmintingas Sudʒe (gestr.; darüber: Spraucʒus) BrB. Sirach X 1. — Aus p. sprawca umgebildet.

spravdninkas (= s p r a w a d i n i n k a s Ness. 495) ‚Advokat': s p r a w d n i n k a s Qu.[1] 19. — Wohl aus wr. с п р а́ в н и к ъ umgebildet; vgl. Brückner Sl. Fw. 136.

sprova ‚Angelegenheit, Geschäft, Prozeß, Geschichte': ſu wiſſais iu ſ p r o w u budais... iſſidůtuſi Maž. 116$_{16}$; ſwietiſchka ſ p r o w a WE. 41$_{10}$; darbai (darüber: S p r o w o s) BrB. 2. Chr. XII 15; tayſik wiſas muſu ſ p r o w a s KP. 20$_{6}$; ſ p r o w o ſ e Apaßtału l. c. 245$_{9}$; Nelękſi prowos ubaga tawo barningoy s p r o w o y jo Chyl. 2. Mos. XXIII 6; s p r o w a Lex. 82 — < p. s p r a w a od. wr. с п р а́ в а.

sprovavoti(s) ‚machen, wirken, anrichten, handeln': norim ſ p r o w a w o t i Maž. 141$_{1}$; Chriſchtas butu ſ p r o w a w o t a s WE. 51$_{19}$; geriaus galetų priſpauſti (darüber: weikti; aR.: ſtropiaw waritų ſ p r o w a w o t u) Zokaną Pono BrB. 2. Chr. XXXI 4; ſ p r o w a w o i a u s (darüber: procewoiauſi) Ps. I 17; Wiena... natura ſ p r o w a w o i e MT. 25$_{8}$; turi but ſ p r o w å w o t a weċiaria KPS. 16$_{16}$; s p r o w a w o t i Qu.[1] 242 — < p. s p r a w o w a ć.

stãcija ‚Station': s t a ć i a SzDi. 351b — < p. s t a c j a.

stadalà, -ãlos ‚Einkehrhaus, Herberge, Gasthaus': átwede ij ſ t a d á ł o n DP. 325$_{4}$; aprįko... ſ t a d a ł ą | arba patogiaus darʒinę l. c. 500$_{29}$ — < wr. с т о д о́ л а od. p. s t o d o ł a.

stálčius, stolčius ‚Stuhl, Richterstuhl, Thron, Residenz': Sædi ant ſ t a l c ʒ i a u s teiſibes Maž. 398$_{10}$; wiſsi turesim buti po S t a l c ʒ a u s [kreſlo ſuda] Chriſtaus BrB. 2. Korin. V. 10; S t a l ć i u didi priprowiio KP. 85$_{14}$; nuſodina galunus nuog ſ t a l ć i a u s Post. 18b$_{1}$; buwo ſ t a l c ǯ i u s kàràlaus (‚stolica królewska') l. c. 53b$_{41}$; ſ t o l c ʒ i u s ir ſostas Post. 215b$_{22}$; ſ t o l c z i u s l. c. III 50$_{8}$. — Der Bedeutung wegen eher aus p. s t o l e c ‚Stuhl, Thron, Residenz, Gerichtsinstanz' als aus wr. с т о л е́ ц ъ ‚Stuhl' entlehnt.

stalinykas ‚königlicher Truchseß': s t a l i n i k a s SzDi. 353b. — Aus p. s t o l n i k ‚Truchseß' umgebildet.

stalõrius ‚Tischler': Staliniks (aR.: tischler. S t a l o r u s) BrB. Sirach XXXVIII 24 — < p. s t o l a r z.

stanãvyti ‚bestimmen, anordnen, festsetzen': ſ t a n a w i j a koronę and gałważudyſtes Chyl. 1. Mos. IX 1; ſ t a n a w i j a kilpini dągaus ib. — < p. s t a n o w i ć.

Stanìslovas ‚Stanislaus': S t a n i ſ ł o w a s DP. 457$_{12}$ — < p. S t a n i s ł a w.

statečnas ‚standhaft, stetig, ansehnlich': ner niéko... ſ t a t é c ʒ n o DP. 581$_{46}$; s t a t t e t c z n a s Qu.[1] 34 — < p. s t a t e c z n y.

statuta(s) ‚Recht, Gesetz, Satzung': S t a t u t a i (aR.: Prowas) BrB. 2. Mos. XXI 1; Moſeſchus paſake... wiſsas s t a t u t a s l. c. XXIV 3; Schitie ira S t a t u t a i (darüber: Inſtatimai) 3. Mos. XXVI 46 — < p. s t a t u t.

steřkus ‚Storch': ſterkus Post. 65_{37}; sterkaus g. sg. Chyl. 3. Mos. XI 19; ſterkus 5. Mos. XIV 18 —< wr. *стеркъ, vgl. ar. стеркъ Срезн. Мат. III 587. Ostlit. stařkus (:starkus SzDi. 17a) stammt wohl aus einem ost- oder südlit. Dialekt, wo das zirkumflektierte **er** + Konsonant nicht in **ar** übergeht (vgl. vařtas ‚veřtas, wert, würdig' Sub., ařštas ‚Rädelsführer' Sub., Kup. < p. herszt u. a. neben stařkus) oder es ist, wie sein Verbreitungsgebiet zeigt, direkt oder durch Vermittelung des Lettischen aus mndd. stork entlehnt worden; vgl. Niedermann, Festgabe Adolf Kaegi 87, Endzelin MLV. III 1045.

stérva(s) ‚Aas, Luder': atſkrido łauko paukſztys and ano ſterwa Chyl. 1 Mos. XV 11; ney ſterwa ju litesites 3. Mos. XI 8; kurſey walgie iſz jo ſterwa l. c. XI 40; Sterwo... newalgis 3. Mos. XXII 8; sterwa Lex. 23, Qu.[1] 85 —< wr. стéрва, s. Brückner Sl. Fw. 137, Būga ZfslPh. I 50; nicht mit Bezzenberger KZ. XLIV 320 echt litauisch.

stiklas ‚Glas': kaip ſtiklas ſtowi neßeidżems Maž. 192_{15}; ſtikłą... pardůſt' DP. 383_{23}. — Über ar. стькло ‚Glas; Trinkglas' aus got. stikls ‚Becher, Kelch'. Schwerlich direkt aus dem Gotischen. Vgl. Būga KS. 68, ZfslPh. I 42, Trautmann Wb. 286 f., Rozwadowski GJP. 111, Stender-Petersen SGLw. 399, Verfasser APh. I 216.

stiklõrius (und **stikliõrius**) ‚Glaser': stiklorus Lex. 8, Qu.[1] 224. — Wohl nach stìklas aus wr. стекля́рь umgebildet.

stỹrininkas ‚Steuermann': stirininkas Lex. 167; tikėjos Uż̃weiżdui ákruto ir ſtirinįkui NT. ApG. XXVII 11. — Aus styrnykas lituanisiert.

styrius ‚Steuer': łeideſi márioms | atrißdami podraug ſtiriaus rijßus NT. ApG. XXVII 40 —< p. styr.

styrnykas ‚Steuermann': eldiia turetu ſtirniku PK. I 275_{16}; ſtirnikas SzDi. 353a; regejos ſtirnįkams NT. ApG. XXVII 27 —< p. styrnik Linde V 452.

stoda(s) ‚Herde': klauſitumbei bliaughimą Pekaus (aR.: Stodos) BrB. Richt. V 16; nuneſche awi iſch Stodo (darüber: Gardo) 1. Sam. XVII 34; ſtôdai ir kâimenes (‚stada i trzody') DP. 290_{40}; piewos | łąkos | kâįmenes | ſtôdai | rugéi | rûbai | ir... wiſsi tųrtai l. c. 306_{29}. — Der Bedeutung und dem Gebrauch nach dürfte es aus wr. стадо (vgl. кони, стада и животина князя Лит. Мет. [1520] РИБ. XX 1434) entlehnt sein; vgl. Brückner Sl. Fw. 137, Būga KS. 71, LKŽ. XXXIII.

stojas, stojus, stajus ‚Feldweg': te buwa Stoias Lauka nug Ephrat BrB. 1. Mos. XXXV 16; dabar Stoius kelio buwa l. c. XLVII 7; paßigeia ghiſsai dewinis Stoius kelio (aR.: warſnus) 2. Makk. XII 10; deſchims ſtaiụ (darüber: warſmụ; aR.: Stadium, feldwegs) Luk. XXIV 13 —< p. staje.

stojavnyčė ‚Lager': Debeſis apglobe guolį [S t o i a w n i c ʒ ę) BrB. Weis. XIX 7 — < wr. *с т о я в н и ц а?

stola ‚Priesterstola': S t o ł á ʒ́ę́klina wîrwę DP. 167_{30} — < ap. s t o ł a SJP. VI 486. Vgl. s t u l à.

stónas (und **stõnas**) ‚Stand; Amt': pareitis mumus tą S t o n ą pradeti BrB. Tob. VIII 5; Jeſus... ſ t ô n ą ßwêntą wédimo.. pagérbt têikes DP. 68_{25}; ghi ʒocni ſ t o n e y lideio Post. $2b_4$; ſ t o n a s paſsißeminima MT. $29b_3$; motinos gimdʒ́ia ſunus... tokio ſ t o n o arba ſtowio PK. I 221_{15}; ſugrąźys tawe ſ t o n a ń tawo Chyl. 1. Mos. XL 13; naślißkáme łuome | àrbà ſ t o n e KS. 23_6 — < p. s t a n od. wr. с т а н ъ; vgl. Brückner Sl. Fw. 137.

stonavyčia, (-ė) ‚Hütte; Lager': Padarikim tris Schatrus [S t o n a w i c ʒ i a s] BrB. Mark. IX 5; liepe ghį nuweſti ing Giwenimą (darüber: S t o n a w i c ʒ ę; aR.: Lager) ApG. XXI 34 — < wr. *с т а н о в и ц а?

stórasta(s) ‚Hauptmann, Landpfleger, Starost': S t o r a ſ t a WEE. 8_{19}; neſchk ios S t o r a ſ t u i [wiriauſiam kario] BrB. 1. Sam. XVII 18; prieme S t o r a ſ t a i (aR.: Hettmanai) iu strową Jos. IX 14; po akim... ſ t ô r a ſ t o s DP. 6_{35}; ſ t ô r a ſ t a l. c. 39_{15} — < wr. с т á р о с т а.

stotkas ‚Gerät, Gefäß, Geschirr': wiſsokie medʒio ſ t o t k a i BrB. 3. Mos. XI 32; molio ſ t o t k a i [indai] l. c. XI 33; imk... ſ t o t k u s tawo Chyl. 1. Mos. XXVII 3; ką radey iſz wiſo naminio-ſ t o t k a namu tawo l. c. XXXI 37; s t o t k a i (‚Hausgerät') Qu.[1] 247 — < p. s t a t e k.

strãjyti ‚schmücken': Paprate buwo kiti... s t r à i t Post. 145_{34} — < p. s t r o i ć.

strainùs ‚hurtig': s t r a i n u s Qu.[1] 281 — < wr. с т р о й н ы й.

strajus ‚Putz, Aufputz, Pracht': iůs iʒ́dawinêiêi... ąnt' girtâwimų | ąnt' pómpų | ąnt' ſ t r á i ų | ąnt' kórtų | ir ąnt' ko pikteſnio DP. 307_{13}; Taſſai ſ t r a i u s MT. 249_{14} — < p. s t r ó j.

strielbà, g. sg. **striẽlbos** ‚Geschütz': pataiſe... pucʒku (darüber: s t r e l b a; aR.: allerlei geschütz. ſ t r e l b a) BrB. 1. Makk. VI 51 — < wr. с т р ѣ л ь б á.

striẽlčius ‚Schütze': S t r i e l c ʒ i u s ſchowe BrB. 2 Sam. XI 24; S t r e l c ʒ i u s [Strelinikai] (aR.: Schütze) ußeia 1. Sam. XXXI 3; Ape trękſma ſ t r i e l c ʒ u Chyl. Richt. V 11; s t r e l c z u s Lex. 154 — < wr. с т р ѣ л é ц ъ.

strochas, strachas, strõkas ‚Angst, Furcht, Greuel, Tumult': koks tęn buwa ſ t r o c h a s KP. 162_{10}; bus ſ t r o c h i e KN. 38_1; iſchwiſite Neapikantą [S t r a c h ą] iſchpuſtighimo BrB. Matt. XXIV 15; iſchwiſite S t r a c h ą [neapikantą] Mark. XIII 14; patsjen ſ t r o k a pryſieme Chyl. 1. Mos. XIX 1; s t r o k a s Lex. 178 — < wr. с т р а х ъ od. p. s t r a c h.

strošlyvas ‚fürchterlich': Zándus iß ʒioja... ſtroßliwus KN. 17_3 —< p. straszliwy.

strõšnas ‚fürchterlich, schrecklich': bałſas ſtroßnas trubos KS. 4_{23} —< p. straszny.

strova, strava ‚Speise, Gericht, Kost': Wiſsas Strowos (darüber: Penukſchio) affieras BrB. 3. Mos. II 5; ſchita ſtrowa... pen ßmogaus pilwa BrP. I 65_4; Prygatawikite ſau ſtrowos Chyl. Jos. I 11; strowa Lex. 110, Qu.[1] 217, 305; turiſis ſtrawas, teipaieg te dara BrB. Luk. III 11 —< wr. страва od. p. strawa.

strovyties ‚essen': Joſephas ſu Maria... netureia ků ſtrowities BrP. I 158_{19} —< wr. стра́вить (ся).

strũgas ‚Schneidemesser': strûgas Lex. 152, Qu.[1] 459 —< wr. стругъ od. p. strug.

strūnà (und **striūnà, -õs,** auch **striūnos**) ‚Saite': mokeia ant ſtrunų ßaiſti (aR.: organų) BrB. 2. Chr. XXXIV 12; Garbinkit gi... ſtrunomis KP. 102_4; striuna SzDi. 355a; struna Lex. 158 —< wr. струна́ od. p. struna.

strupas ‚Greis' Qu.[1] 233. — Wohl mit **s-** Vorschlag aus trupas < p. trup.

strusis, (-as) ‚Strauß': Strusio g. sg. Chyl. 3. Mos. XI 16; ſtrusis 5. Mos. XIV 15; ſtruſay SzDi. 355b —< p. struś.

stulà, -õs ‚Priesterstola': stuła SzDi. 356a —< p. stuła.

stulpas, stulpa ‚Säule, Bildsäule, Götzenbild, Götze; Turm': keturias ſtulpas acc. pl. BrB. 2. Mos. XXVII 16; Sʒmones meldeſi in Stulpų (aR.: Deiwių) 4. Mos. XXV 2; padarat ſaw Stulpas (Aebroſus) 5. Mos. IV 25; Moteriſchke... pawirta ing ſtulpa druſkos BrP. II 178_{17}; dailidemus ſtułpo Bábilónios DP. 475_{26}; ſchiekſchta arba ſtulpas MT. 68_{15}; ſtułpas arba wayʒdas PK. I 78_2; ſtułpu aba ſtiebu acc. sg. l. c. 132_{29}; ſtułpas SzDi. 53a, 343a; stulpas Lex. 152. — Dem Gebrauch und der Bedeutung nach eher aus ar. стълпъ ‚Säule, Pfahl, Götzenbild, Stütze; Turm; Gefängnis; Ofen' entlehnt, als neben stuĩbas altererbt. Vgl. Būga LT. I 211, KS. 264 u. 285 f., Trautmann Wb. 290 f., Endzelin MLV. III 1103 f., Verfasser APh. I 218 f.

subatà, -õs ‚Sonnabend': ſúbatą acc. sg. DP. 109_2; ſubatós g. sg. l. c. 179_{21}; Subatas gwołtawoià Post. 13_{38}; praeija Subata WP. 152_4; subatos g. sg. KM. 17_1 —< wr. суббота.

subtelnybė ‚Subtilität': ſubtelnibe PK. II 244_{18}. — Lit. Bildung zu *subtelnas aus p. subtelny ‚subtil, fein'.

subtilnas ‚subtil': prażęgimas... ſubtîlnas DK. 40_3 —< ap. subtilny bezw. subtylny.

sūdanyčia ‚Korb': pripilde dwilika ſudánićiu trupućiu KS. 68$_1$. — Wohl mit Einschub von **a** aus wr. *судница entlehnt, vgl. r. судйца (= сударикъ) ‚коробья или небольшой ларь, прилавок в сенях, где держат молоко и съестные припасы' Даль IV^3 619; vgl. stangaretas ‚Stalldiener' aus p. stangret, s. Brückner Sl. Fw. 137.

sūdas ‚Urteil; Recht; Gericht': Aſchtra ſuda ir narſa dewa biakiteſe Maž. 12$_6$; Tatai eſti tawa Sudas (‚Urteil') BrB. 1. Kön. XX 40; tu iſchwedi... maną Sudą (darüber: Prową) ir bilą Ps. IX 5; ſûdas paſkutinis DP. 2$_{28}$; Tay bus ir vnt Diewo ſudo PK. I 4$_{25}$; ſudas pana Diewa WP. 36b$_{39}$ —< wr. судъ.

sūdas ‚Schlauch, Gefäß, Gerät': tur... winą ing nauius Indus [ſudus] pilti BrB. Mark. II 22; suday (‚naczynie') SzDi. 161b; suday aba inſtrumentay PK. I 29$_8$; praſzys... Sidabro ſudu Chyl. 2. Mos. III 22; ſu żayſlo ſudeys 1. Chr. XV 16 —< wr. судъ ‚Gerät' Karskij Къ ист. 92, Hoc 621.

sudavãdyti ‚ordnen': sudawaditi Qu.^{1} 376. — Zu davãdyti.

sūdyna ‚Boot, Nachen': įêies ių ſudinon | nuramîntų áudrą DP. 79$_{17}$ —< wr. судйна.

sūdỹnė ‚Schatulle, Futteral, Büchse': sudine SzDi. 251a, 311b, 342a. — Aus sūdyna umgebildet od. von sũdas ‚Schlauch, Gefäß, Gerät' abgeleitet.

sūdyti ‚richten, urteilen': ateis ſuditu giwu ir numiruſuiu Maž. 22$_3$; maßas bilas anis ſuditų (aR.: prowitų) BrB. 2. Mos. XVIII 26; ſûdit DP. 9$_{46}$; mus sudis PK. I 4$_8$; suditi Lex. 202 —< wr. судить.

sūdnà (sūdnóji) dienà ‚jüngstes Gericht': Cʒieſi ſudnos dienos kielſis Maž. 418$_3$; Sudnoia dienoia loc. sg. BrB. Matt. XI 24; dienoy ſudnoy Post. 32$_{38}$; diena ſudnaija WP. 79b$_{23}$; lk ſudnai dienai GK. 59$_{14}$ —< wr. судный день Лѣт. 305.

sūdžià, g. sg. **sūdžios, sūdžias** ‚Richter; Regent': ſudʒa Maž. 288$_6$; wiſso Swieto Sudzia BrB. 1. Mos. XVIII 25; wiſsi ſudʒei Ps. CXLVIII 11; Sudʒiei [Macnieij] Weis. I 1; Sudžiá teiſuſiś DP. 16$_{19}$ —< wr. судья.

sufragonas ‚Suffragan' SzDi. 356b —< p. sufragan.

sugatãvyti ‚vorbereiten, fertigmachen': ſtrelas ſawa ghis ſugatawia Maž. 517$_5$; ſugatawis kialu tawa PK. I 32$_{18}$. — Zu gatãvyti.

sugatavóti ‚vorbereiten': man ſugatawoia Tewas manas karaliſtą DP. 499$_{37}$. — Zu gatavóti Sub. aus wr. готовáть od. p. gotować.

sugvõltyti ‚vergewaltigen': ſugwołtyjo ſeſeri Chyl. 2. Sam. XIII 22. — Zu gvõltyti.

suchatos ‚Trocknen': ſuchatàs | tàtày eſt | dʒiowinimus tułus ...ißrádo Post. 249b11 —< p. suchoty ‚suszenie, post o chlebie i wodzie' SJP. VI 502.

suchvalčiavoti ‚verfälschen': wogą [Swarą] ſuchwalczawotumbim BrB. Am. VIII 5. — Zu chvalčiavoti.

‚sujednóti versöhnen, vereinigen': Diewa mums ſuijednoija Maž. 2828; ghi ſudairins [ſuiednos] BrB. 3. Mos. I 4; sujednoti Lex. 183. — Zu jednóti.

sukcedavoti ‚erben, Erbe sein': ʒmónes ißtikimoſios páſkui ʒmónes ne kitaip ſuccedawóia (-cc- ist lateinische Schreibung: succedere) DP. 46015 —< p. sukcedować.

suliūbas ‚Ehe, Trauung, Gelübde': Dukterį man dotumbei ing Sulubą BrB. 1. Makk. X 53; ſulûbą ſułáuʒe DP. 23347; ſkaita.. Suliuba wenczawoniſtes MT. 11516; łaykis ſuliubus ſáwo Post. III 84b20. — Neben saliūbas, sąliūbas aus p. ślub gebildet; vgl. suliūbyti.

suliūbyti ‚verloben, geloben': eſch ſuliubiau (aR.: apßiedawau) ius Wienam Wiru BrB. 2. Korin. XI 2; tatay ſulubit ir ʒadet teykieys KP. 2113; Jam ſłużit ſulubiiote KN. 18623. — Im Anschluß ans lit. Präfix su- aus p. ślubić umgestaltet; vgl. auch saliūbyti.

sumà, -ōs ‚Summe': suma SzDi. 79a —< p. suma.

sumaroti ‚besudeln': Dûk' mań ʒmôgų... piktibemis ſumarôtą DP. 2003. — Zu *maroti aus wr. марáть ‚beschmieren'.

sumnėnė, sumnenia ‚Gewissen': te gijwen pagal ſumnienes Maž. 336; elgiames... prieſch wiſsų Szmonių Sąßines [Sumnenes] BrB. 2. Korin. IV 2; Sumnenia ſilwartuoia Post. 88; pikta Sumnena ÷ ſanßinia WP. 57b35 —< p. sumnienie.

sumuilyti ‚irremachen, verwirren, betören': ne ſumuylitu ʒinkſniu ſáwo Post. III 3718; sumuilyti Qu.1 86. — Zu *muilyti; s. nemuilyti.

suplikācija ‚Supplikation': supplikacya SzDi. 357a —< p. suplikacja.

surma(s) ‚Brummeisen, Schalmei, Flöte' Lex. 39, 146, Qu.1 435, Qu.2 150 —< p. surma ‚Posaune'.

surmininkas ‚Schalmeipfeifer' Lex. 146. — Lit. Ableitung von surma,

surõnyti ‚verwunden': buwo ſuronitas KP. 2344. — Zu rõnyti; s. išronyti.

susibuntavóti ‚sich zusammenrotten': susſibuntawoti Qu.2 342. — Zu buntavóti.

susiẽdas ‚Nachbar': wierni ſuſiedai WE. 1919; nug ſawo ſuſiedo BrB. 2. Mos. XI 2; ſuſiédai DP. 46243; ne ſuderes ſu ſuſiedu PK. II 18524; ſu kaimynais ir ſuſiedais MK. 802 —< wr. сусѣдъ.

susiedkà, -iẽdkos ‚Nachbarin': nug ſawa ſuſiedkos ir kaiminkos (‚von ihrer Nachbarin und Hausgenossin') BrB. 2. Mos. III 22; ſuwadin... ſuſiedkas BrP. II 218$_{11}$; susiedka Lex. 125 —< wr. сусѣдка.

susietka ‚Nachbarin': praſzys ncg ſuſietkos Chyl. 2. Mos. III 22. — Phonetische Schreibung für susiedkà.

sušikavoti ‚in Reih und Glied stellen, ordnen': ik' aną proceſsia paſáului | o ne Diéwui ant' garbés ſußikawós DP. 340$_{37}$. — Zu *šikavoti aus p. szykować.

sušyti ‚kasteien, fasten': turrit ſawa kuną... [mucʒiti] [alkinti] (aR.: ſuſchiti) BrB. 3. Mos. XVI 29; pâſnikauſ | ſußit | twârditis nůg meſos DP. 564$_{46}$ —< wr. сушить od. p. suszyć.

sutvaryti ‚schaffen, erschaffen': tatái rądame tůſe dáiktůſe ſutwâritůſe DP. 134$_{1}$; wiſſa ſutwáriio l. c. 258$_{16}$; giwiai... teip ſutwâriti l. c. 549$_{45}$. — Zu *tvaryti aus p. tworzyć; vgl. Būga KS. 109.

sutrovyti ‚aufzehren': ką ſutrowijo jaunikayciey Chyl. 1. Mos. XIV 24; ſutrowis badas žiamę l. c. XLI 30. — Zu trovyti.

svavalia ‚Eigenwille': ſwawaloy ſawo nuware jaucius Chyl. 1. Mos. XLIX 6 —< p. swawola.

svavalnas ‚eigenwillig': turi ſwawalną... ſunu Chyl. 5. Mos. XXI 18 —< p. swawolny.

svedactva ‚Zeugnis': ſwedàctwà Post. 35$_{21}$ —<wr. сведоцство Лит. Мет. (1495) РИБ. XXVII 590.

sveklyčià, -ỹčios ‚Gaststube, Logement': iums pàrodis ſwekłićią KS. 246$_{16}$; swekliczia Qu.^{1} 331. — Aus svetlyčià umgestaltet (vgl. rykmetỹs ‚der frühe Morgen' aus rytmetỹs, s. Fraenkel KZ. L 207 ff.) od. aus wr. *свеклица entlehnt, vgl. westr. сьвяклйца Šachmatov Очеркъ 102.

svėtastis ‚Sakrament': Swetaſtis alba ſacramentai Maž. 18$_{2}$; łobiey ir ſwetàſtis Post. III 81$_{34}$; ſwetàſti iſtátey KP. 129$_{22}$; tomis ſwetáſtimis táwe.. minime l. c. 130$_{9}$; párneße káułus io | kaip' ſwétaſtis DP. 369$_{28}$; taſwietaſtis Altoraus GK. 236$_{21}$ —< wr. святость ‚Heiligtum' Лит. Мет. (1519) РИБ. XX 1347.

svetlyčià, -ỹčios ‚Gemach, Gaststube, Saal, Söller': Dowidas dawe... pawaiſda Swietliczių BrB. 1. Chr. XXVIII 11; te iſcheit... Marti iſch ſawa Swetliczes Joel II 16; rykauſm Jo ſwetlyczoj' GD. 235$_{25}$; swetlyczia Lex. 78, 80, 118; Powilas... nůg miego apgałetas | nupůłe žemijn nůg trećiôs ſwetlijćios NT. ApG. XX 9 —< wr. свѣтлйца; **-e-** statt zu erwartendem **-ie-** ist wohl wegen svěčias ‚Gast' eingetreten; s. Brückner Sl. Fw. 139.

svieckas, svietskas ‚weltlich': ſwieckiéii pirmiaús ſergetis DP. 493$_6$; Uredai ſweczkiegi Maž. 31$_{15}$; tarp ſmutka ir dzaukſma ſwietſka l. c. 259$_8$ —< p. świecki od. wr. свѣтский.

sviẽčyti ‚Zeugnis ablegen': ant artima tu ne świećiſi KP. 109$_2$; świeczijame KS. 136$_7$ —< wr. свѣтчить.

sviedčyti ‚Zeugnis ablegen': Auguſtinas świedćiie KP. 247$_{24}$ —< p. świadczyć.

sviedkas ‚Zeuge': budamàs ſwiedku Pona Chriſtuſà Post. 339b$_{24}$; ſwiedku aba luditoiu io buyties ira PK. 197$_{26}$; turim ſwiedka KN. 223$_9$ —< p. świadek.

svíetas ‚Welt; Gemeinde, Volk, Pöbel': wiſſam Swietui Maž. 99$_7$; priſake Abimelech wiſsam Swietui [wiſsiems Szmonims] BrB. 1. Mos. XXVI 11; ius ſchitą wiſsą Surinkimma [Swieta] badu numarintumbit 2. Mos. XVI 3; pritar iemus ſwietas (aR.: czernjs, pöbel czernis) Ps. LXXIII 10; Kriſtus Swietana ateia BrP. I 10$_{16}$; wiſſas ſwiets... buwa ateghens to weiſdetu l. c. 391$_{25}$; ſwietas (‚mundus') Gr. Litv. 69$_{23}$ —< wr. свѣтъ ‚Welt (das Weltall; die Menschen)'.

sviẽtkas ‚Zeuge': Angelai eſt ſwietkai Maž. 255$_8$; wiſsi eſme Liudinikais [ſwietkais] BrB. ApG. II 32; ius ſwietkais eſte Luk. XXIV 48; daugia neteiſu ſwietku radoſi BrP. I 373$_{13}$. — Aus wr. свѣтокъ entlehnt od. für swiedkas phonetisch geschrieben,

sviežias ‚frisch': turi ſwieżia pamókłłą DP. 350$_6$; ſwieźias SzDi. 359a; ſwieźiay KM. 37$_{17}$ —< wr. свѣжий.

svìklas ‚rote Rübe': ſwikłas SzDi. 33a; ſwiklas Lex. 142 —< p. ćwikła (< *swikła); s. Brückner Sl. Fw. 140, Vasmer Гр.-сл. эт. III 176, Endzelin MLV. III 1157.

svočià, -iõs ‚Brautfrau': swocze Qu.^{1} 101 —< wr. свацьця, свацця Šein Мат. I 2, 3, 220, свацья Сборн. 89, № 1, 11; vgl. Endzelin РФВ. LXXVI 294.

svodbà, g. sg. **svõdbos** (und **svodbõs**), **svadba** ‚Hochzeit': buwa ſwodba Kanoie BrP. I 171$_4$; ſwodbá DP. 351$_{29}$; piłna buwa ſwodbá ſweáćiu KS. 222$_{14}$; ant tas ſwadbas WP. 260b$_{24}$ —< wr. свáдьба.

svodbavoti ‚Hochzeit haben, machen': Swodbą turreia (aR.: swodbawoia) BrB. Richt. XIV 17; ſwodbawoti [ſwodbą dariti] 1. Makk. X 56. — Mit sl. Suffix -avoti von svodbà gebildet.

svodzba ‚Hochzeit': atprowineja Swodzbą Chyl. Richt. XIV 1; ją iźguldiſite gerey toſe... ſwodzbos dienose l. c. XIV 12 —< p. swadźba.

svõtas ‚Hochzeitsmann, Bräutigam': Swodbos ßmones [Swota i] BrB. Matt. IX 15; uźteſa eſi mi kraujotu ſwotu Chyl. 2. Mos. IV 25 —< wr. сватъ od. p. swat.

šacavóti, šacevoti, šėcavoti ‚schätzen': tie ʒmónes... ßacawôie | niéku wêrcʒe DP. 285$_{31}$; ʒmôgus sûdiie ir ßacewôie l. c. 287$_{27}$; turi buti ßecàwoti redimay Post. 278$_{32}$ —< p. szacować.

šacunkas ‚Schätzung': del'... apîkalbių ir ßacúnkų DP. 254$_{23}$ —< p. szacunek.

šafyras ‚Saphir': búkime... vʒ ßaphîrą ßwieſeĩneis DP. 430$_{50}$; iź ßafiro (‚szafirowy') SzDi. 360a —< p. szafir.

šalavijà, -ijos ‚Salbei': szaławia SzDi. 360b. — Aus p. szałwja umgebildet.

šalbiẽrius ‚Betrüger, liederlicher Mensch': szalbierus Lex. 32; szalberus Qu.[1] 86, 328 —< p. szalbierz.

šálmas ‚Helm': imket ſchalma iſchganima WEE. 121$_{14}$; turreia warĩną Schalmą (aR.: helm) BrB. 2. Sam. XVII 5; raĩi ßarwus | ßalmu PK. I 13$_{8}$ —< sl. *šolmъ; s. Brückner AfslPh. XX 499, Walde EW.[2] 150, Būga KS. 68, Stender-Petersen SGLw. 228.

šaltỹšius ‚Dorfschulze': szaltyßus Lex. 47, 154, Qu.[1] 466 — < ap. szołtys SJP. VI 646 od. *szołtysz Łoś Gr. I 154.

šarlotas, šerlotas ‚Scharlach': wartotų... ſcharlotą BrB. 2. Chr. II 6(7); wilkeioſi Scharlotu BrP. II 194$_{19}$; wáykßcʒioio ßarłote Post. 17$_{6}$; vʒdeio vnt io ſkrayſti ßárłoto PK. II 166$_{5}$; pawogie płoßcʒiu ßerłota Post. 15b$_{34}$ —< p. szarłat.

šatas, šotas ‚Schottländer': szatas SzDi. 364b; Sʒótų | Wókiecʒių g. pl. DP. 457$_{41}$ —< p. szot.

šatonas, šėtõnas ‚Satan': Sʒatonas DP. 15$_{46}$; ßatônas l. c. 83$_{21}$; ßetônas l. c. DP. 3$_{8}$; nůg szetono DK. 18$_{15}$; śietonas PK. I 259$_{25}$ —< wr. шатанъ od. p. szatan.

šatras, šėtras ‚Hütte, Zelt': Kada ſchatraſu giweniſit Maž. 289$_{9}$; Padarikim tris Schatrus (kor. in Schetrus) BrB. Mark. IX 5; Turreia... ſchetra WEE. 13$_{24}$; padarîkime cʒe tris ßetrús DP. 591$_{38}$ —< wr. шатеръ.

ščėdyti ‚schonen': neka neturrim... ſchcʒediti WP. 19b$_{20}$ —< wr. щадйть.

Ščefonas, Ščeponas ‚Stephan': ápe Sʒcʒefoną Post. 34$_{34}$; Sʒcʒephonas l. c. 36b$_{17}$; áteio... ßcʒiáponop' KN. 124$_{26}$; ſu Scʒieponu WEE. 13$_{6}$ —< p. Szczefan, Szczepan.

šceslyvas ‚ehrbar': ßcześliwás KN. 189$_{25}$; ßcieſliwop galop KM. 75$_{7}$ —< p. szczęśliwy.

šcestis ‚Ehre': And ſzczeſties mano Chyl. 1. Mos. XXX 13; ſu ßczeſtym prázutu KN. 10_{17} —< p. szcześć.

šcestyti ‚segnen': ſzczeſtyjo Wieszpats wis tey ką dare Chyl. 1. Mos. XXXIX 3; ir ßczeſtik karaluy táwo KN. 100_{24} —< szcześcić.

ščiepas ‚Pfropfreis, Setzling': neatſitolintu nuog... ßczǯiepá liemenes Post. 93_{39}; iß ßczǯiepo l. c. III $75b_{41}$ —< p. szczep.

ščiepyti ‚pfropfen': ią dukſintu o ßczǯiepitu mokſłuoſe Post. $36b_{37}$ — < p. szczepić.

ščipkà, g. sg. **ščipkos** ‚Kniff': Szczypkos n. pl. Chyl. 2. Mos. XXV 38 — < p. szczypka.

ščyrastis ‚Schlichtheit, Einfachheit': tey padarey ſzczyraſtiy ſzyrdies tawo Chyl. 1. Mos. XX 6 — < ap. szczyrość.

ščỹras ‚vollkommen': Noach buwo... ſzczyru źmogumi Chyl. 1. Mos. VI 9; Szczyru buſi 5. Mos. XVIII 3 —< ap. szczyry ‚aufrichtig, rein, unverfälscht, echt' SJP. VI 585.

ščiūpoti ‚tasten, fühlen': ſzczupoio ghi Chyl. 1. Mos. XXVII 22; ſzczupos tamsibę 2. Mos. X 21 —< p. szczupać od. wr. щýпать.

šėfavoti ‚verwalten, schaffen': mókitoiei ißmtįngái tů łobiu ǯodǯio Diewo tuř ßefawóť DP. 218_3; aną ſurinkimą... ßefàwoià Post. 37_{29} — < p. szafować.

šėforius ‚Schaffner, Verwalter': biloia Wieſchpatis... ſcheforauſp BrP. I 229_{16}; geriéii ßéforiųs DP. 386_4; wierni ßeforius Post. $36b_{36}$ —< p. szafarz.

šėfunkas ‚Verwaltung': ßefunkay ſprowu Post. 289_{15} —< p. szafunek.

šėlavoti ‚turnieren, rasen': szelawoti, łoßti, sausti, nukti, durnyti Lex. 174. — Mit sl. Suffix -avoti von šẽlti ‚rasen' gebildet; s. unter šẽlytis.

šẽlytis ‚kollern, rasen': deics Durnu (aR.: kollerte ſchellijaſi; ir deios paſůpens) BrB. 1. Sam. XXI 14(13); ghis po mana akim durnawotų (aR.: rasete. ſchellituſe...) l. c. XXI 16(15) —< wr. шалить.

šėnavóti, šėnovoti ‚ehren, traktieren': ſzenavojo ghi prieſz wiſus namus tewa Chyl. 1. Mos. XXIV 19; Giria iuos yr ßenowoja KN. 12_{19}; ßenawoti Lex. 175 —< p. szanować ‚ehren, beehren, auszeichnen, bewirten, gastlich aufnehmen' SJP. VI 563.

šėnavõnė ‚Ehren': ape ſzenawone Wiraufibes Chyl. 2. Mos. XXI 1 — < p. szanowanie.

šėpà, g. sg. **šẽpos** ‚Schrank': Siepa SzDi. 360b — < wr. шапа Šein Мат. II 59 od. p. szafa.

šėporius ‚Schaffner': Sakràmentu ßwentu ßieporius KS. 12$_{13}$. — Aus šėforius lituanisiert

šėpronas ‚Safran': Siepronas SzDi. 360b —< p. szafran.

šėpronyti ‚im Safran anrichten': Sieproniju SzDi. 360b —< p. szafranić.

šìdyti ‚auslachen': sziddyti Qu.[1] 58 —< p. szydzić.

šiečkà, g. sg. **šiẽčkos** (und **šiečkõs**) ‚Hackmesser': szietĩzka Qu.[1] 239 —< wr. сѣчка od. p. sieczka.

šiĩkas ‚Seide': ſchilkai Maž. 186$_{9}$; apdare ghi... Schilkais BrB. 1. Mos. XLI 42; ßiłkái DP. 332$_{32}$; sziłkay SzDi. 76b —< ar. шьлкъ; s. Būga Изв. XVII 1, 3 f., ZfslPh. I 42.

šilkavyčios ‚Flockseide': szilkawyczios Qu.[1] 189. — Wohl nach šiłkas aus wr. шелковйца umgebildet.

Šimkus ‚Simeon': ßimkus... ios wadinti Post. III 79$_{43}$ —< p. Szymek.

šynà, -õs ‚Schiene': Sina SzDi. 366b —< p. szyna.

šiñkarka ‚Schenkin, Schenkwirtin': ßinkarka Lex. 148 —< p. szynkarka od. wr. шинкáрка.

šinkavóti ‚einschenken': Sinkawoti SzDi. 367a —< p. szynkować od. wr. шинковáть.

šiñkorius (und **šinkõrius**), **šinkarius** ‚Schenk, Schankwirt': Schinkarus BrB. 1. Mos. XL 13; Sinkorius SzDi. 367a; ßinkorus Lex. 148 —< p. szynkarz od. wr. шинкáрь.

šinkius ‚Ausschank, Schenke': Sinkius SzDi. 266b —< p. szynk od. wr. шинкъ.

šiperka ‚Schifferin': ßipperka Lex. 146 —< p. szyferka.

šiporius ‚Schiffer': ßipporius Lex. 146 —< p. szyfarz.

širinka ‚Halstuch': sczirinka Qu.[1] 241 —< ap. szyrzynka (: receperunt... sudarium a. schirinka 1421 Stppp. II, № 1834) od. wr. ширйнка; s. Brückner Sl. Fw. 141, AfslPh. XX 518.

širmauninkas ‚Balger': szirmauninks Qu.[1] 67. — Aus ap. *szyrmownik umgebildet, vgl. č. šermovnik ‚Fechter, Fechtmeister' Jung. IV 448.

širmavorius ‚Fechter': szirmaworus Qu.[1] 17. — Wohl mit Suffix -orius von širmavóti gebildet.

širmavóti ‚fechten, kämpfen': Eſch taipo ſchirmawoyu WEE. 32$_{7}$; ſchirmawaja angu karauja WP. 82$_{25}$; ßirmawoti Lex. 68, 147, Qu.[1] 176, 290 —< ap. szyrmować SJP. VI 606.

šiūbà, g. sg. **šiūbos, šūba** ‚Pelzrock, Pelz': ſiu b a SzDi. 366a; uʒdeia ánt io ß i u b ą KS. 259$_{28}$; ß u b a Lex. 133 —< ш ý б а od. p. s z u b a.

škadà, g. sg. **škādos** ‚Schaden': S k a d ą ußu S k a d ą BrB. 3. Mos. XXIV 10; dare Sʒmonims... daugia S c h k a d o s 1. Makk. VI 18; ney ß k a d o ſ e... ne driſa iʒkałbet PK. II 55$_{18}$ —< p. s z k o d a.

škadlỹvas ‚schädlich': ne bus priepuola teypo ß k a d l i w a KP. 57$_{13}$; daiktàs... ß k a d l i w a s Post. 252b$_{43}$ —< p. s z k o d l i w y.

škalà, g. sg. **škālos** ‚Schule': ſiunſk waikus... S c h k a l o n BrP. I 33$_{6}$; wiriauſis S ʒ k a l o s l. c. II 420$_{8}$; ß k a ł a SzDi. 364a —< p. s z k o ł a.

škalavoti ‚lästern, schmähen': tułais búdais tepá | ß k a ł a w ó i a | apſudiia DP. 478$_{7}$ —< p. s z k a ł o w a ć.

škalinis ‚Schulmeister; Schüler': ß k a l i n i s SzDi. 152b, 429b. — Lit. Bildung zu š k a l à.

Škariotas ‚Ischariot': Juda S ʒ k a r i o t s KN. 146$_{9}$; Judoſius S ʒ k a r i a t a s KP. 159$_{21}$ —< ap. S z k a r i o t.

škarlotas ‚Scharlach': ſ z k a r ł o t u ſiułas Chyl. 1. Mos. XXXVIII 30; ſ ż k a r ł o t ą acc. sg. 2. Mos. XXV 4 —< p. s z k a r ł a t.

Škocija ‚Schottland': S ʒ k o c i a PK. I 345$_{27}$ —< p. S z k o c j a.

škopa ‚Möhre': ąnt tos ß k o p o s Post. 367$_{4}$; tay ruſcʒey ß k o p a y l. c. 370$_{35}$ —< p. s z k a p a.

šlėchetnas ‚edel': ß l e c h ê t n a s DP. 384$_{4}$; iʒǧ ß l e c h e t n ų gimdîtoių l. c. 558$_{30}$; ß l i à c h e t n a s waykàs Post. 57b$_{1}$ —< p. s z l a c h e t n y.

šlėchtičius ‚Edler, Bojar': Baiorai [Geriauſieghi] Sʒmonių (aR.: S c h l e c h t i c ʒ i u s) BrB. 4. Mos. XXI 18; S c h l e c h t i c ʒ i u s (aR.: edler) Jer. XXII 18 —< wr. ш л я х т и ч ъ.

šlėgà, g. sg. **šlẽgos** (und **šlėgõs**) ‚Schlegel, Keil, Kolben': ß l e g a Lex. 129, Qu.^{1} 293, Qu.^{2} 361 —< p. s z l a g a.

šlėkčicius ‚Edler': Apâßtałai ß l e k c ʒ i c i u m i s ne búwo DP. 558$_{30}$ —< p. s z l a c h c i c.

šliūbas ‚Gelübde': eſme... Diewuy ß ł u b u (für ß l u b u verschrieben) ſugriatinti KN. 223$_{7}$ —< p. ś l u b.

šlõvnas ‚herrlich, vornehm, ruhmreich': pats ſ c h l o w n ą draugiſte pagatawitu WE. 47$_{15}$; tokios S c h l o w n o s Sʒmones BrB. 5. Mos. IV 7; buwa... Wiriauſis [pagirtas] (aR.: furnemste, ſ c h l o w n a s) 2. Sam. XXIII 18; łauktumbim ß ł o w n a àtàghima (‚chwalebnego przyścia') Post. 34$_{11}$; S ʒ l o w n a m

giedoja Ponui GK. 37_{18}; pagirtas, szlownas Qu.[1] 80. — Wohl nach šlově ‚Herrlichkeit, Pracht, Ehre' aus slovnas umgebildet.

šlušniai ‚billig, gerecht': szlyszney (für szluszney verschrieben) Lex. 36; szłużney Qu.[1] 92 —< p. szłusznie.

šlūžaunas ‚diensthaftig; Dienstbote': szłuzaunas Qu.[1] 122. — Aus slūžaunas umgebildet.

šlūžyti ‚dienen': Schiteipo ſchlußija Jakubas ußu Rachila BrB. 1. Mos. XXIX 20; ßlußiti WP. 150_4; ßluziti Lex. 46. — Assimilatorisch aus slūžyti umgebildet.

šlūžmà, g. sg. **šlūžmos** ‚Dienst': Szłużmoj' manę pabudink GK. 264_9; ßluzma Lex. 46, Qu.[1] 128. — Durch Assimilation aus slūžmà umgestaltet.

šmaragdas ‚Smaragd': pardůſt... ßmaragdus DP. 383_{24}; buwo jůſta... lygi Szmaragdui NT. Off. IV 3 —< p. szmaragd.

šmõtás ‚Stück': szmotas Qu.[1] 512 —< p. szmat.

šniūras ‚Schnur, Richtschnur': laukai bus wirwe [ſchnuru] iſchdaliti BrB. Am. VII 17; pagál' ßnîurą tikêiimo DP. 385_{64}; Schniuras Rehsa Ps. XIX 5; ßniuras Post. $76b_{17}$ —< p. sznur.

šniùrkas ‚Schnürchen': ape ſznurkus Chyl. 4. Mos. XV 1; Padarysi ſau ſznurkus 5. Mos. XXII 12 —< p. sznurek.

šnupkas ‚Schnippchen': Ponas dawe du ßnupku świetui Post. 172_{16} —< ap. sznupek SJP. VI 642.

šoblià, g. sg. **šõblios, šõblė** ‚Säbel': tatái padâre ßoblá DP. 90_{25}; ßoble Lex. 150, Qu.[1] 470 —< p. szabla.

šolka(s) ‚Schale, Wagschale': tris ſzolkos Chyl. 2. Mos. XXV 33; eme... rukiamas ſzolkas 2. Kön. XXV 14; szolkai Lex. 204 —< p. szalka.

špiẽgas ‚Kundschafter, Spion': girdeia... atentį keliu Perwaiſdų [Tireiu] (aR.: kundschafter. Spiegas) BrB. 4. Mos. XXI 1; buwa du Tireiu iſsiuntens (aR.: kundschafter explor. schpiegu) Jos. II 1; Szpiegeys eſte Chyl. 1. Mos. XLII 9 —< p. śpieg.

špiegavóti ‚spionieren': kurių tikras vrêdas yra Heretikų ßpiegawót | ir iżweiżdét DP. 88_{53} —< p. śpiegować.

špiegorius ‚Kundschafter': Tirtoiei eſte ius (aR.: Spiegorei) BrB. 1. Mos. XLII 14 —< ap. śpiegarz.

špikanardas ‚Spieke, Lavendel': emuſi funtą (ſwárą) moſtiês ßpikanardo NT. Joh. XII 3 —< ap. szpikanard SJP. VI 656.

špìklierius ‚Speicher, Scheune': rugéi tawieii ſtirtoſe arba ßpikłeriů-ſe ſupûtų DP. 242_{51}; iżġ namų́ Diewo ołás łátrų́ ßpiklierius... daris l. c. 373_{44} —< p. śpichlerz.

špilkà, g. sg. **špil̃kos** ‚Stecknadel; Griffel': wiſsos ſzpilkos prie ſienio bus waro Chyl. 2. Mos. XXVII 19; pryſegie jas ſpilka Richt. XVI 14; ir nuraſche Plukſna (aR.: entwarffs mit einem Griffeſ, Spitte iſchraſchiti. Spilka. nußenklina Spilka) BrB. 2. Mos. XXXII 4 —< p. szpilka.

špitõlė, špitolià, -õlios, špitolius, (-is) ‚Spital, Hospital': ßpitôlų g. pl. DP. 340_{6}; ne ſų́kuġ... ßpitolus łąkit' l. c. 472_{30}; ne gedekimes... ßpitolomus patįs tarnáut' l. c. 492_{37}; Ku turi darit ſu wárguleys ßpitoloy PK. II 182_{26}; ßpitole Lex. 101 —< wr. шпиталя Šein Мат. II 574 od. p. szpital.

špitolnykas ‚Elender, armer Mensch': Siratas pawargulei ſpitalnikai WP. 194_{8} —< p. szpitalnik.

špoda ‚Rapier': szpoda Lex. 138 —< p. szpada ‚Degen'.

špotnas ‚garstig, unflätig': ßpotnas Lex. 77, 197. Qu.[1] 205 —< ap. szpatny SJP. VI 655.

šrãtas ‚Schrot': ßratas SzDi. 365b —< p. szrot od. wr. шротъ.

šrũbas (und **šriũbas**) ‚Schraube': szrubas Qu.[1] 462 —< p. szrub(a) od. wr. шрубъ.

štukà, g. sg. **štùkos** ‚Possen': ſtukka Qu.[1] 393 —< p. sztuka ‚Streich, Possen, Spaß' SJP. VI 675.

štur̃mas ‚Sturm': Schturmas (aR.: [weſuls] dargana) BrB. Jes. LXVI 15; ſchturma nuramda BrP. I 197_{12}; regi takius ſchturmus WP. $211b_{28}$; wejus ir ßturmus... pérleidi MK. 138_{8} —< p. szturm.

šturmavóti ‚stürmen': Mieſtus... ſchturmawoti (darüber: daußiti; aR.: sturmen. ſturmawoti) BrB. 1. Makk. V 27; ſzturmawojo ją Chyl. Richt. IX 52 —< p. szturmować.

šuflia ‚Schaufel': uźdes... ſzuflas Chyl. 4. Mos. IV 14; eme... ſzuflas 2. Kön. XXV 14 —< p. szufla.

šumnai ‚ausbündig': ßumnai Lex. 19. — Adverb zu šum̃nas.

šum̃nas ‚trefflich': szumnas Qu.[1] 529 —< p. szumny.

šutas ‚Spötter, Possenreißer; Scherz, Spott': ſurîkę (für ſurįkę) apiiů-kéius ir ßutús DP. 169_{33}; ßutas (‚błazen, figlarz, frant') SzDi. 15a, 53a, 55a; ape... ßutus (‚o szyderstwach') PK. I 361_{4}; ſchutas (‚Scherz') BrB. Ephes. V 4 —< wr. шутъ ‚Teufel' Добр. 1010; zur Bedeutung vgl. r. шутъ ‚Spaßmacher, Possenreißer, Narr; Kobold, böser Geist'.

šūtyti ‚scherzen, Possen treiben': gláudoie | ß û t i i e geráuie ſaw' DP. 96_{22}; narauia a ſ c h u t i j a WP. 90_{17}; ß u t i t i Lex. 112, 148; s z ù t i t i Qu.[1] 313 — < wr. шутить.

šutkà ‚Kurzweil, Possen, Scherz, Scherzrede': ß u t k a Lex. 112, 136, 148; s z ù t k a Qu.[1] 393, 443 — < wr. шýтка.

švaicarskas ‚schweizerisch': S ʒ w a i t a r ſ k a (für S ʒ w a i c a r ſ k a verschrieben) [wiera] DP. 460_{45} — < p. s z w a i c a r s k i.

Švecija ‚Schweden': S w e c i a PK. I 345_{26} — < p. S z w e c j a.

šventablỹvas ‚gottselig': ką tiektái... giâro ir ß w ę t a b l i w o dârę eímé DP. 523_{33} — < p. ś w i ą t o b l i w y.

šventastis ‚Heiligtum': per priemima ß w e n t a ś ć i u KP. 9_{11}; kurios tatay ira ß w e n t a ſ t i s l. c. 11_{8}. — In Anlehnung an š v e ñ t a s ‚heilig' aus p. ś w i ą t o ś ć umgestaltet.

šventinyčia ‚Heiligtum': turėjo... ſwietißką ß w e n t i n i j ć i ą NT. Hebr. IX 1. — Aus š v e n t n y č i a lituanisiert.

šventlyčia ‚Sakristei': s z w e n t l i j c i a Qu.[2] 345. — Nach s v e t l y č i à aus š v e n t n y č i a umgebildet?

šventnyčia ‚Tempel; Heiligtum': ß w e n t n i c ʒ o i a giweno DP. 493_{44}; dare... darbą ſ z w ę t n i c z o s Chyl. 2. Mos. XXXVI 4; ne buwo apreikßtas kélas ß w e n t n i j ć i o n NT. Hebr. IX 8 — < ap. ś w i ę t n i c a.

šventõrius ‚Grab, Begräbnisplatz, Kirchhof': Pakaſk ſawo Numirelį muſų... kapoſų [S c h w e n t o r i ſ ą] BrB. 1. Mos. XXIII 6; ant tikra... S c h w e n t o r i a u s (aR.: paweldetinų kappų) l. c. XXIII 9; ß w i n t o r i u s (ostlit. Form für ß w e n t o r i u s) SzDi. 31b; ß w e n t o r u s Lex. 107. — Volksetymologisch nach š v e ñ t a s ‚heilig' aus p. c m e n t a r z ‚Begräbnisplatz, Kirchhof' umgebildet od. direkt aus p. dial. ś w i n t a r z Karłowicz SGP. I 245, SJP. I 343, Vasmer Гр.-сл. эт. III 222 und wr. цвинтарь Лит. Мет. (1516) РИБ. XX 921 entlehnt. Vgl. Fraenkel TŽ. III 484.

švetlyčia ‚Gaststube': s z w e t l y c z i a Qu.[1] 206. — Nebenform zu s v e t l y č i à.

šviečyti ‚leuchten': S ʒ w i e c ʒ i i à mumus àtminimas ...mukos io Post. $54b_{38}$ — < p. ś w i e c i ć.

šviẽžias (und **šviežias**) ‚grün, neu, frisch': eme laſdas ſ c h w i e ß i ų (kor. in -io; darüber: Schakkas ßalio) Jawaro BrB. 1. Mos. XXX 37; důna... ſ c h w i e ß i buwa Jos. IX 13; ſ c h w i e ß i u s lapai Sirach XIV 19; wadʒoſi mus ß w i e ʒ u m p wandenump MK. 12_{11}; ß w i e z a s Lex. 74. — Assimilatorisch aus s v i e ž i a s umgebildet.

švobas ‚Schwabe': ß w o b a s SzDi. 366a — < p. s z w a b.

tabokà, -õkos ‚Tabak': taboka SzDi. 367a, Lex. 171 — < wr. табáка od. p. tabaka.

tãboras ‚Lager, Feldlager': Saul gulejo tabore (‚w obozie') Chyl. 1. Sam. XXVI 5 — < p. tabor.

tajemnyčià, -ỹčios ‚Geheimnis': tàiemnićios ne žinoia KP. 181_{10}; taiemnićiu KPS. 40_1 — < p. tajemnica.

talentas ‚Talent': talentas SzDi. 367b — < p. talent.

taliorius ‚Taler': taloriusSzDi. 367b — < p. talar.

Tamõšius ‚Thomas': Tamóßius DP. 449_2 — < p. Tomasz.

tañcius, tañčius, tončius ‚Tanz': łaigimai arba tancius DP. 71_{31}; ios ne rádo tánciuþ l. c. 440_{15}; eme Moteriſchkes... iſch Schokineghimo (darüber: tancʒiaus) BrB. Richt. XXI 23; ant Tancʒiaus [Schokineghimo] Bar. VI 9; ſu bubineys ir tońcʒeys Chyl. 2. Mos. XV 20; giedojo ape ghi tonczoſe 1. Sam. XXI 11 — < p. taniec od. wr. тáнецъ.

tanciaunykas (vgl. tancaunỹkas Sub.) ‚Tänzer': kokiuo linkſmu tanciauniku Post. 252_{37}; dãwey... tànciaunikus l. c. III 52_{25} — < p. *tancownik; vgl. p. tancownica ‚Tänzerin' und č. tancovnik Jung. IV 548.

tapalas ‚Pappel': tapałas SzDi. 371a; Eme... rykſztes žala tapało Chyl. 1. Mos. XXX 37 — < p. topola.

tarbà, -õs ‚Sack, Hirtentasche': tarba SzDi. 371a, Lex. 91 — < wr. тóрба od. p. torba; s. Brückner Sl. Fw. 144, Būga KS. 27.

tarčia ‚Tartsche': Taiſiket Skidas ir Tarſches BrB. Jer. XLVI 3 — < p. tarcza; s. Bezzenberger BGLS. 331.

tavõras, tavorus ‚Ware; Schuppen, Kaufladen, Lager': anis ußdeia ſawa Tawora ant Aſilų BrB. 1. Mos. XLII 26; taworús pardawinêie DP. 383_{20}; taworas (‚jata, kramnica, kram, obóz') SzDi. 77a, 111a, 201a; pardotojey wiſokio taworaus Chyl. Neh. XIII 20; paſiſawinom... taworais MK. 83_6 — < wr. товáръ; zur Bedeutung vgl. auch r. товáръ ‚Lager, Standort' Даль IV^3 776.

tavorėlis ‚Hütte': tene eit ing Budelę [Taworelį] (aR.: Schætrą) BrB. 3. Mos. XIV 8. — Deminutiv zu tavõras.

tavõrčius ‚Geselle, Gefährte, Freund': pridawe iem tris deſchimtis draugų (aR.: taworcʒių) BrB. Richt. XIV 11; Wiernas prietelius [taworcʒius] Spr. XVIII 24; kelio draugai (aR.: Taworcʒius) ApG. IX 7. — Wohl über tavõrščius Sub. aus tavoriščius entstanden.

tavoriščius ‚Geselle, Gefährte': będra-taworyßczus jo atsakie Chyl. Richt. VII 14; taworißczus Lex. 42, 79, Qu.[1] 209 — < wr. товáрищъ.

tavoriška ‚Gefährtin, Gesellschafterin': taworiſzkos Chyl. Richt. XI 37; ſu taworiſzkomis l. c. XI 38 —< p. towarzyszka.

tavorišius ‚Geselle': Smärkibe ira tàworißium ruſtibey Post. 162b43 —< p. towarzysz od. wr. товарышъ Лит. Мет. (1510) РИБ. XX 37.

tavornykas ‚Krämer; Lagermeister': tawornikas (‚kramarz, kramnik; obożny, obozowy') SzDi. 111a, 201a —< wr. *товарникъ od. ap. towarnik (mit der eigeengten Bedeutung ‚Salzhändler' SJP. VII 87).

teblevonė ‚Tafelwerk, Täfelung': ſu... lentomis (aR.: teblewone) BrB. Ezech. XLI 16 —< p. taflowanie; vgl. ištoblevoti.

telyčià, -ỹčios ‚Kuhkalb': pelenai telicʒas pabarſtiti WEE. 52$_2$; ſugawe... dwi ßindami Tellicʒi BrB. 1. Sam. VI 7; telićia SzDi. 74a; atweſtų... tobulą telyczą Chyl. 4. Mos. XIX 2; telicze Lex. 111 —< wr. телúца.

telẽtyna ‚Kalbfleisch': teletina SzDi. 29a —< wr. телятина (> целяцина Karskij Къ ист. 235); nicht nach Brückner Sl. Fw. 144 aus p. cielęcina.

tẽmytis ‚sich merken, einprägen': temitiſi Qu.^{1} 294 —< wr. тямить(ся) Šein Мат. I 2, 473, Добр. 724, Нос. 687. Vgl. Verfasser ŠD. (1927) 1326; nicht mit Brückner Sl. Fw. 145 aus klr. tjamyty.

temnyčià, -ỹčios ‚Gefängnis, Kerker, Klause, Turm': Gelbek iſch temnicʒas teiſus Maž. 572$_{10}$; butumbei ymeſtas temnicʒona WEE. 94$_{10}$; indeia ies ing Apfergeghhima (aR.: verwarung Temnjcʒę) BrB. 2. Sam. XX 3; temnîcʒioie^a râße DP. 18$_{33}$; temnycʒia GK. 414$_4$; temniczà Lex. 107; temnycia l. c. 175 —< wr. темнúца.

temnyčnykas ‚Kerkermeister': priſake Temnicʒnikui BrB. ApG. XVI 23 —< wr. *темничникъ, vgl. aksl. тьмьничьникъ ‚Gefangener'.

temptyva ‚Sehne': ant Temptywû Rehsa Ps. XI 2; temptywa Lex. 157, Qu.^{1} 478. — Wohl nach tẽmpti ‚spannen' aus tetyva umgestaltet, s. Leskien Bild. 353; kaum mit Curtius Etym.^{5} 217, Endzelin Сл.-балт. эт. 197 gemeinbaltoslavisch.

tepỹlas (kvepiąs) ‚(wohlriechendes) Öl': tepiłas SzDi. 224b. — Mit sl. Suffix -ylas von tèpti ‚schmieren' gebildet.

terióti ‚verlieren, verderben, schaden': niękániekes paiųkųſios buwo... teriot DP. 33$_{32}$; ne nôri gadint' arba teriot' ʒmógaus prigimimo l. c. 411$_{18}$; terioiu SzDi. 69b, 364a —< wr. терять; vgl. Brückner Sl. Fw. 145.

teriõnė ‚Verlust, Verderben': Terioney ne ims ißkados KN. 71$_{27}$ —< wr. *терянье.

terlyčià, -ỹčios ‚ein irdenes Gefäß, Tongefäß': terlicia (‚donica, caprunculum, labellum fictile') SzDi. 42b —< wr. тéрлица ‚ein Gefäß, in

dem die Bauern Hanf und Mohn reiben' Šein Мат. III 512. Die heutige litauische Akzentstelle ist nach Worten wie palyčià, -ỹčios, svetlyčià, -ỹčios...) verändert worden, s. Būga ZfslPh. I 50; nicht mit Brückner Sl. Fw. 145 aus wr. cërlo, cërločko, klr. terlića.

terpentyna ‚Terpentin': truputi... terpentinos-rieſzuciu Chyl. 1. Mos. XLIII 11 —< p. terpentyna.

testameñtas ‚Testament': Teſtamêntas DP. 142_{20}; palika iemus tų teſtamentų WP. 128_{23} —< p. testament.

tešlyčià, -ỹčios ‚Zimmerbeil, Hohlbeil': teßlicza Lex. 46; teſzliczia Qu.[1] 121 —< wr. теслúца; vgl. Endzelin MLV. IV 168.

tetyva (od. **tėtyva**) ‚Sehne': ußdeſt ſtrelas ſawa ant giſlų (gestr.; darüber: tetijwu; aR.: sehne tetijwa) BrB. Ps. XI 2; tetiwa SzDi. 28b — < wr. тетивá (bezw. тятивá); s. Brückner Sl. Fw. 145.

tetka ‚Tante': Amram wæde ſawa Broſę [darüber: tætka (gestr.); aR.: Mume tetka (gestr.), Tetta] BrB. 2. Mos. VI 20; ghi ira tawa Tetka (gestr.; darüber: dedes mote) 3. Mos. XVIII 14 —< wr. тётка.

tiesavotis ‚einen Prozeß führen': Zmones... tieſawoiaſi aba bilineia PK. I 4_{15}. — Mit sl. Suffix -avotis von tiesà ‚Recht, Wahrheit' gebildet.

tiẽšyti(s) ‚trösten, sich trösten': tießiias DP. 550_{38}; tuo koẓnas... tießituſi Post. 35_{10}; nera kas tießitu KP. 134_{2} —< wr. тѣшить(ся).

tijūnas ‚Haushalter, Verwalter, Aufseher': biloia ſawam Tiunui BrB. 1. Mos. XLIII 16; tureia [ſcheferų] (aR.: Vßwaiſdą Villiaus Tiuns) Luk. XVI 1; tiſuno g. sg. DP. 276_{6}; Tijunás KS. 174_{11}; tijunas SzDi. 400b —< wr. тиунъ bezw. тиюнъ.

tykà, -ōs ‚Stille': te mokinnaſe tilomis [tikaie] BrB. 1. Tessal. II 11. — Anscheinend lit. Bildung zu tỹkas.

tỹkās, tykùs ‚still, ruhig': gàlwiás tikás KN. 262_{16}; rados tikus... Vßimas BrB. 1. Kön. XIX 12 —< wr. тúхий.

tykastis ‚Stille': ſtoios dide tikaſtis BrB. Mark. IV 39; wiſsur butų tikaſtis WP. $96b_{1}$ —< wr. тúхость.

tỹkoti ‚trachten, lauern, auflauern': tikoia Moſeſchaus BrB. 2. Mos. XI 15; tikoio arba iéßkoio nuẓudit' Chriſtaus DP. 420_{29}; tikot naudos PK. II 63_{11}; kad neprietelus tikoia KP. 53_{2}; tykoti Lex. 17, 114. — Von tỹkas ‚still' gebildet, vgl. stỹras ‚starr' gegenüber stýroti ‚steif und lümmelhaft dastehen', s. Būga KZ. LI 281; nicht mit Brückner Sl. Fw. 145 aus p. czychać.

tirijoka ‚Theriak' SzDi. 376a --< p. tyrjaka.

tirõnas ‚Tyrann': Milßinai (darüber: T i r o n a i; aR.: Tyrannen, gigantes, Smarkinikai) BrB. 1. Mos. VI 4; T y r ô n a s DP. 3_6; t y r o n n a s PK. II 48_{29}; nelimeldi... T y r o n u y KS. 113_7 — < p. t y r a n od. wr. т ы р а́ н ъ.

tironstva ‚Tyrannei': t i r o n ĩ t w o s toli tuř buť DP. 498_{44} — < p. t y r a ń s t w o.

titulas ‚Titel': t y t ú ł a i DP. 365_{13} — < p. t y t u ł.

tlumočius ‚Dolmetscher': ghis kalbeia ſu ieis per Tulką (aR.: Dolmetscher, T l u m o c ʒ i u s) BrB. 1. Mos. XLII 23 — < p. t ł u m a c z.

Tobijõšius ‚Tobias': ant' T o b i ó ß i a u s DP. 348_{31}; T o b i i õ ß i u s l. c. 532_{41} — < p. T o b j a s z.

toblyčià, -ỹčios ‚Tafel, Tafelwerk': T o b l i c ʒ a WE. 34_{17}; T o b l i c ʒ e s padare (neben: butas; aR.: Tafelwerk, lentjnas, iſckloijmas) BrB. Ezech. XXVII 5; ant dwieu t o b l i c u KP. 6_1; Ant pirmos t o b l i c i o s l. c. 6_2; t o b l ĩ c z i o s n. pl. DK. 52_{15}; t o b l i ć i a SzDi. 367a — < p. t a b l i c a.

tolerius ‚Taler': ne pateriótų pękiolikos t ó l e r i ų DP. 155_{20}; atpirkime pękeis sikleis arba t ó l e r i u m i s l. c. 428_{37} — < p. t a l e r.

tolierka ‚Teller' SzDi. 367b, Lex. 148, 172 — < wr. т а л е́ р к а.

tolierius ‚Teller': t o l i e r u s Lex. 148, 172 — < wr. т а л е р ь Лит. Мет. (1506—23) РИБ. XX 877 od. p. t a l e r z.

topnyčia ‚Klingelbeutel': t o p n y c z e Lex. 108. — Wohl neben t o b n y č i a Ness. 107 aus dem Polnischen, etwa aus *t o b n i c a (vgl. p. t o b o ł a ‚Tasche', t o b o ł e k ‚Ränzchen'); s. Brückner Sl. Fw. 146, Endzelin MLV. IV 216.

torielkà, -iẽlkos, tarielka ‚Teller, Töpferscheibe': padare... t o r i e l k a s Chyl. 2. Mos. XXXVII 16 podʒius tur... t a r i e l k ą (kor. aus -lių; aR.: scheiben warĩtotas) BrB. Sirach XXXVIII 32 — < wr. т а р е́ л к а.

totõrius, (-ris) ‚Tatar': T o t ó r e i DP. 402_{48}; t o t o r i s SzDi. 369a; t o t o r u s Lex. 171 — < wr. т а т а́ р ъ od. p. t a t a r.

totorkà, -õrkos ‚Tatarin': t o t o r k a SzDi. 369a — < wr. т а т а́ р к а od. p. t a t a r k a.

tradicija ‚Tradition, Überlieferung': turétųś mókĩło arba t r a d i c i ų DP. 227_{29}; ʒiednos T r á d i c i o s KS. 46_{17} — < p. t r a d y c j a.

traĩcė, traičė ‚Dreieinigkeit': diena Schwentos T r a i c e s | alba Triwenibes BrP. II 175_4; t r a i c e SzDi. 372b; T r â i c e DP. 406_{22}; T r a i c ʒ e Maž. 54_7, BrP. I 146_{11} — < p. t r ó j c a.

trainykas ‚gewisser Trinkmet': giers... midu, t r a i n i k ų WP. 96_1 — < p. t r ó j n i k, aus einem Teil Honig und drei Teilen Wasser bestehender Met SJP. VII 120.

Trebnickas ‚trebnitzer': Trebnickame kloßtoriuie DP. 525_{47} — < p. Trzebnicki (von Trzebnica ‚Trebnitz').

treicė ‚Dreieinigkeit': ape wiſas tris perſunas Treyces... ſkaytome PK. I 21_{6}. S. traĩcė.

trezvas ‚nüchtern': wiras... treʒwas Maž. 29_{12}; Moteris... treʒwas l. c. 30_{10} — < трезвый od. p. trzezwy.

trezvastis ‚Nüchternheit': Tûrkai... treʒwaſtiés ne môkitų DP. 294_{17} — < wr. трезвость od. p. trzezwość.

tribunalas ‚Tribunal': tribunałas PK. I 11_{4}, SzDi. 373a — < p. trybunał.

tribunalista ‚Obergerichtsdeputierter': tribunałiſta SzDi. 373a — < p. trybunalista.

trinios ‚Sägespäne' SzDi. 372b — < p. trzyny ‚Feilstaub'; s. Brückner Sl. Fw. 146.

triūbà, -ōs ‚Trompete': bâłſas anós triûbos DP. 569_{42}; linkſmu triubu g. pl. KP. 102_{1}; raſi... triubu PK. I 13_{10}; Triubomis gárbą duokit KN. 83_{7}. — Aus trūbà umgebildet.

triūbinykas ‚Trompeter': ißwido ten wámʒdinikus ir triûbinikus DP. 371_{4}. — Lit. Ableitung von triūbà.

triumfas ‚Triumph': ſu didʒiú Triumphú DP. 2_{1}; ‚triumfas SzDi. 373a — < p. tryumf.

triumfavoti ‚triumphieren': triumphawodamas DP. 187_{29}; triumphawoia MT. $241b_{14}$; triumphawok Post. III $37b_{48}$; triumfawoti Lex. 177 — < p. tryumfować.

trivoga ‚Verwahrlosung': iszkada, triwoga Qu.[2] 447 — < wr. тревóга (bezw. тривóга) ‚Unruhe, Lärm' Сборн. 82, № 5, 189, Добр. 915; s. Būga Изв. XVII 1, 12, KS. 107.

trivóti ‚dauern, bestehen': triwoti Lex. 45, Qu.[1] 85, 119 — < wr. тривáть ‚sich aufhalten, verbleiben, andauern'; s. Brückner Sl. Fw. 146, Būga KS. 107.

trofytis ‚sich treffen': kaip tiktai Saule paſsikiele, trofios kits kitą BrB. 2. Makk. X 28 — < p. trafić się.

trofniai ‚treffend': trofnei apraſcha AM. 26_{23}. — Adverb zu *trofnus aus p. trafny.

trõpyti(s) ‚treffen, sich ereignen; rahmen': galleia wilkſne plauka ußgauti [tropiti] BrB. Richt. XX 16; kokia bėdá Tawo ʒmones tropija GK. 368_{7}; nuſsidawe (darüber: tikoſi [tropijos]) ...buti BrB. Rut. II 3; tropyti Qu.[1] 403 — < p. trafić (się) od. wr. трáпить(ся).

tropnus, tropnas ‚wohlgeschickt, bequem': tropnus (darüber: mandagus) ßmogus BrB. Sirach XL 8; tropnas Lex. 28 — < p. trafny od. wr. тра́пный.

tropnai, tropniai ‚treffend, trefflich': Tropnay jum's iśguldyſu GK. 156_4; tropnay Lex. 75; Euangelia... tropnei yra ſakama BrP. I 186_{17}; Powilas tropnei bjla MT. $97b_9$. — Adverb zu tropnas, tropnus.

trõtyti ‚fehlen, verlieren': Nei burna io trotija Sude BrB. Spr. XVI 10; tokſai Diewui paſſilecawoienſis negal trotiti BrP. I 203_{25} — < wr. тра́тить; s. Brückner Sl. Fw. 147, Trautmann Wb. 326.

trovyti ‚quälen, verzehren': Aſzjen tey buwau, kuri trowijo dienoy karſztys Chyl. 1. Mos. XXXI 40; trowijanti ugnis 2. Mos. XXIV 17 — < p. trawić.

trūbà, -õs, trūbas ‚Trompete, Posaune': truba trubis Maž. 158_2; ſu trûbomis DP. 3_{48}; trubis anomis trubomis Chyl. 4. Mos. X 8; truba Lex. 136, 177; ſu ſchaukſmu... ir ſu trubu WEE. 128_{23} — < wr. трубá.

trūbyti ‚trompeten': ilgai trubjs BrB. 2. Mos. XIX 13; Trubomis turrit trubiti (aR.: tutûti) 4. Mos. X 9; trubiju SzDi. 47b — < wr. тру́бить Сборн. 89, № 1, 63; vgl. Brückner Sl. Fw. 147.

trūbka ‚Trompete': ape Trubku- ſzwęte Chyl. 3. Mos. XXIII 1 — < wr. тру́бка.

trūbnyčė ‚Kühlfaß': trubnicze Qu.^{2} 255 — < wr. тригубница.

tručiznà, -ìznos ‚Gift': truczyznos, nůdai, apipennai Lex. 84, Qu.^{1} 224. — Über truciznà (Virbalius) aus p. trucizna entlehnt.

tručiznuotas ‚giftig': truczyznůtas Lex. 84. — Zu tručiznà.

trūdnas ‚schwer, schwierig, betrübt': Toktai trudna ira BrB. Sirach XXIX 25; trudna buwa tiketi BrP. II 38_{15}; trudna ißmanit Post. 3_{39}; teip trudname cзelé GK. 55_7; trudnas cзesas (‚betrübte Zeit') Lex. 32 — < wr. трудный od. p. trudny.

trūdnastis ‚Schwierigkeit': tułůſe trudnaſtiſe yra páſtàtiti Post. 9_{24}; ſu didemis trudnàſtimis 164_8 — < p. trudność.

trùpas ‚Greis': trupas Lex. 87 — < wr. трупъ ‚Leichnam' od. p. trup ‚Leichnam; ein Schimpfwort'.

trvolas ‚dauerhaft': kas eſt ćiſtas | o wieroie tikroy trwołas | tàm nieka kita ne reykia KP. 182_4 — < p. trwały.

tuĩnas ‚Staketen-, Pfahlzaun, Bohle': tuynas SzDi. 96b; tuinas Qu.^{2} 75 — < wr. тынъ ‚Staketen-, Pfahlzaun' Сборн. 77, № 3, 31, Лит. Мет. РИБ. XX 940.

tùlkas (und **tuĩkas**) ‚Dolmetscher': ghis kalbeia ſu ieis per Tulka (aR.: dolmetscher, Tlumocзius) BrB. 1. Mos. XLII 23; tatai wis radoſi... per tulkus

BrP. II 76_{23}; tulkas Lex. 47, Qu. 124 — < ar. тълкъ; s. Būga ZfslPh. I 40; nicht mit Mikkola Ursl. Gr. I 84 echt litauisch.

tulkauti ‚dolmetschen' Lex. 47. — Zu tùlkas.

tulmočius ‚Mörserkeule von Messing': tulmocius Qu.[2] 289. — Wohl durch Metathese aus p. tłumacz umgebilget od. mit Būga ZfslPh. I 40 f. aus ar. тълмачь entlehnt.

tumultas ‚Getümmel': iʒ ßitų tumultų ſwiétißkų DP. 574_{18}; trąkſmą ir tumûltą... kęncʒia l.c. 619_{27} — < p. tumult.

turbãcija ‚Beunruhigung, Bemühung': ne ißéit... iß turbacios ir ſumáißimo affectų DP. 239_{8} — < p. turbacja.

turgaunyčia ‚Markt': turgaunicze Lex. 120, Qu.[2] 278. — Wohl nach turgaũnas Jd. 281, 5 aus turgavyčia umgestaltet.

turgavyčia ‚Markt, Marktplatz': ant turgawicʒas WEE. 33_{4}; tu buwai pastoiens... Pagonų Turgawicze BrB. Jes. XXIII 3; ant turgawicʒos BrP. I 229_{4}; turgawićios SzDi. 368b. — Wohl nach tuřgus aus p. targowica umgebildet.

tuřgus ‚Markt, Markttag, Warenwert': ant Turgaus ſied BrB. Matt. XI 16; turgús ir prakes dáro DP. 293_{46}; ánt turgaus KS. 40_{13}; turgus Lex. 120, Qu.[1] 338, Qu.[2] 491 — < ar. търгъ; s. Būga ZfslPh. I 41.

tuřkas ‚Türke': Tûrkai DP. 387_{10}; turkas SzDi. 375a, Lex. 178 — < wr. тýрокъ od p. turek.

turmà, -ōs, tuřmas ‚Gefängnis, Turm': buwa ymeſtas ing turma WEE. 170_{22}; aʒu tay kaliniu ſedeio turmoy PK. I 36_{11}; turme angu kaleghime WP. $195b_{26}$; nog ſargibos turmos Chyl. 2. Kön. XVIII 8; turmoy ápſeda KS. 223_{6} — < wr. турмá.

tutečnas ‚hiesig': tutetſchniems kromnikams dide iſkada dara Gerullis SLS. (1589) 86_{3} — < ap. tuteczny.

tūžbà, g. sg. tūžbos ‚Angst, Kummer, Anliegen': linkſmini mane tußboſu Maž. 509_{4}; daug tur tußbũ WE. 8_{1}; Tußba apeme Philiſtus BrB. 2. Mos. XV 14; tużba SzDi. 55b; tuzba Lex. 11, 12 — < wr. тýжба od. ap. tużba.

tūžyti ‚bangmachen': tużyti Qu.[1] 68 — < wr. тýжить.

tūžyti(e)s ‚sich grämen, sich ängstigen, ein Anliegen haben': kaip tußientis | bet wiſſada linxmi WEE. 43_{13}; pradeſt tußities BrP. II 518_{3}; tuzitesi Lex. 12 — < wr. тýжиться.

tūžmà, g. sg. tūžmos, tūžmas ‚Trauer, Betrübnis, Kummer': Riekiau diel tußmos ſchirdies mana Maž. 469_{9}; Tußmas BrB. Ps. VII 3(4); Sielwartuoſe ir tuʒmoy KN. 265_{24}; tuzma Lex. 32; Smutkas tußmas ir wargai GD. 89_{14}. — Aus tūžbà lituanisiert.

tūžnas ‚traurig, betrübt': waikſchczoiu tußnas (aR.: ſmutnas) BrB. Ps. XXXVIII 7; tußnų ir ſmutnų Magdelenų... paaukßtina WP. $24b_{15}$; ßirdį ſmutnų a tußnų... iſchpraſcha l. c. $141b_{22}$ — < ap. tużny ‚tęskny' SJP. VII 175.

ùbągas, -ai (und **-aĩ**), **ubogas** ‚arm, ärmlich, dürftig; Bettler': vbaga merga Maž. 169_6; Tu vbago (darüber: [praſto]) neteiſink BrB. 2. Mos. XXIII 3; Bet Vbagam ir Swetimam palik 3. Mos. XIX 10; Vbagų (‚Bettler') netur buti tarp iuſu 5. Mos. XV 4; ghis Vbagas [reikmeningas] ira l. c. XXIV 12; Diewas pawiſdeia ant... ubagios tarnaites BrP. II 488_{13}; élgetos | úbagai DP. 273_{50}; Grina ir vbagie vbagu ir grinu wayku gimdżia PK. I 221_{17}; iragu ubagieſniu Chyl. 3. Mos. XXVII 8; Zmogaus... ubagiauſia KN. 117_{18}; bagoti ir ubbagi żmones MK. 28_6; ubogams Ewángelia abſakomá eſti KS. 6_{11} — < ap. ubog od. wr. уборъ.

ùbagauti (und **ubagáuti**) ‚betteln': vbagauti giedżůs WEE. 99_1; ubagawo (aR.: elgetawo, ßebrawoia) BrB. Joh. IX 8. — Zu ùbagas.

ùbagiškas ‚blutarm': vbagißkas vżgimimas Post. $23b_{37}$. — Mit lit. Suffix -iškas von ùbagas gebildet.

ubastva ‚Armut': vbáſtwoi... yra páſtatiti Post. 9_{25}; gáli pádet nuog vbaſtwos l. c. $51b_1$ — < p. ubostwo.

učelnykas ‚Anhänger': ingiio... vczęlniką ir mokitini ſáwo (‚zwolennika i ucznia') Post. 170_{36} — < p. uczelnik Linde IV 97.

uccyvas ‚ehrlich': ne regéios bůt dáiktu... vcciwu DP. 563_{52} — < ap. ućciwy.

učcyvastis ‚Ehrlichkeit, Ehrbarkeit': ſu tokia vczćiwaſcia KPS. 13_{10}; giedą ir vczćiwaſti... vżłájkitu Post. 62_{20} — < p. uczciwość.

učtyvastis ‚Ehrlichkeit': ßwętibey ir vczтiwaſti Post. 30_{42}. — Aus učcyvastis umgestaltet.

ūdylas, -ai ‚Gebiß, Zaum': indeſiu... Vdilą tawa burnana BrB. Jes. XXXVII29; kamanų ir udilų (aR.: gebiß... ßanſlus, ßanſlų) Ps. XXXII 9; įdeſt įemus kamanas (darüber: vdilą) ing naſrus Sirach XX 31; zuſłay, udiłay SzDi. 155a — < wr. удило; nicht mit Brückner Sl. Fw. 149 aus klr. vudylo, p. wędzidło.

ugadà, -ãdos ‚Bund': kaip ſu Smertimi dereiei (aR.: bund Vgada; kokę ugadą ſu ſmertimi turri) BrB. Sirach XIV 12 — < p. ugoda ‚Vertrag Kontrakt'.

ùksusás ‚Essig': dawe iem vxuſa WEE. 207_4; ukſuſas BrB. Spr. X 26; girde ghi VkſuſuBrP. I 387_7; paragâwo úkſuſo DP. 139_3; ukſusas Lex. 65 — < wr. ýкcycъ.

ūlyčia (und **ūlyčià, -ỹčios**) ‚Gasse, Straße': iſchkielij mane iſch vlijczias ſmertis Maž. 521_{17}; Ant... uliczіu [wieſchkelių] BrB. Jes. XV 3; ießkokite

vlićioſe io PK. I 128_{16}; ąnt' ûliczių DP. 242_{47}; liépe tárnui ſavám' ißéiť ûliczion' l. c. 278_{3}; pernakwoſim and uliczos Chyl. 1. Mos. XIX 2 — < wr. у́лица od. p. ulica; s. Būga KS. 113.

ulióti ‚zechen, prassen, schwelgen': girtotumbim alba uliotumbim BrP. I 52_{20}; neſpeſim | nei ulioti nei girtůti l. c. 53_{12}; mokinkimes... ne girtůti | ne ulioti l. c. II 360_{19} — < wr. гуля́ть; vgl. Brückner Sl. Fw. 149.

ûmas ‚Mut, Sinn, Verstand, Gemüt': Vmu | noru ſlußidams Maž. 345_{14}; umas nuſsileidz BrB. Spr. XV 13; atwere iemus iſchmintį [umą] (aR.: numonę) Luk. XXIV 45; ûmas ir ißmintis (‚umysł i rozum') DP. 559_{34}; vmas ir walia MT. 58_{18}; umą ir ſamproti peárkreypdámàs KS. 58_{22}; umas Lex. 125, 160, Qu.[1] 214 — < wr. умъ od. p. um.

unguras ‚Ungar': ingį žemę Vngrų (Druckfehler an Stelle von Vngurų?) DP. 443_{5}; Czekůſe ir Vngurůſe l. c. 443_{10}; Czіákų | Vngúrų l. c. 457_{41} — < ar. *ų gъrъ ‚węgrzyn, угринъ'; s. Būga Изв. XVII 1, 2, ZfslPh. I 34.

unija ‚Union': Szitą vnią arbá wienibę múſų Chriſtumi... lúdiia DP. 453_{43} — < p. unja.

unūkas ‚Neffe': nei mana Waikams nei mana Waikų waikams [darüber: Nepůtems; aR.: Neffe vnukai (kor. in Anukams; später alles durchgestrichen; daneben: nepůtis) BrB. 1. Mos. XXI 23; Eſau wede... dukteri Ana, dukteres Zibeona Heiutha (aR.: Neffe. Vnuka; Nepote Zibeono, Nepoti) l. c. XXXVI 2 — < wr. унукъ Лит. Мет. РИБ. XX 105; s. Būga РФВ. LXV 328.

upaminoti ‚ermahnen': koßną... tur Vpaminoti [weſti] (aR.: graudenti) BrB. 2. Makk. VI 31; Vpaminaiu ius Maž. 39_{2} — < wr. упомина́ть od. p. upominać.

upaminojimas ‚Ermahnung': ant... Vpaminoghimo (aR.: graudenimo) BrB. 2. Makk. VI 12; raſchtas Schwentas pilnas ira graudenimu | Vpaminoghimu BrP. II 255_{15}. — Lit. Bildung zu upaminoti.

upaminkas ‚Erinnerung': pakielia... vpaminkus Post. III $36b_{36}$ — < p. upominek.

upara, ùparas ‚Eigensinn, Hartnäckigkeit': vparàs Post. 344_{7}; Paźyſtu... uparą tawo Chyl. 5. Mos. XXXI 27; kurie vparu sawo wieros... ne nor ißpažint KPS. 19_{3}; nuog łápumo | Vpàros puykumá KN. 15_{14}; ßirdis... uparu užkietintàs ißłamdà KS. 89_{26} — < p. upora bezw. upór.

upañnas, (-us) ‚hartnäckig, trotzig, tückisch': butu... uparnu ſchaukſmu ſàwo dakućioiàs Post. 74_{39}; uparniems waykams Chyl. 4. Mos. XVII 10; uparneys buwot 5. Mos. XXXI 27; už uparną durniſtę KN. 6_{20}; upparnus Qu.[1] 531, Qu.[2] 421 — < p. uporny.

urẽdas ‚Amt; Beamter, Amtmann': kunigu ira v r e d a s ßmanes makiti Maž. 11_{19}; atdes tawe ingi tawa u r e d a BrB. 1. Mos. XL 13; Kodrin' tą vrêdą ſau imi DP. 23_{31}; atêie ioþ kunigáikßczei kunigų ir v r ê d a s baźnîczios l. c. 154_{30}; Karalus, Sûdzios, Burgmiſtrai ir wiſôkiás v r ê d a s l. c. 208_{25}; ſtóraſtos, dwariónis ir kiti v r é d a i (‚urzędnicy') l. c. 483_{5}; apie u r æ d a... biloia MT. 2_{7} — < wr. у р я д ъ.

urẽdnykas ‚Amtmann': ſu ijo v r e d n i k a i s reditumbi Maž. 557_{19}; ghis V r e d n i k u s iſtatjtų Szemeie BrB. 1. Mos. XLI 34; geri v r ê d n i k a i DP. 379_{7} — < wr. у р я д н и к ъ.

urẽdninkas ‚Amtmann': V r e d n i n k a i WP. $94b_{17}$; u r i e d n i n k a s Lex. 9. — Aus u r ẽ d n y k a s umgebildet.

urinalas ‚Uringlas': u r i n a ł a s SzDi. 384b — < p. u r y n a ł.

uždėtka ‚Auflage': stoga u s z d e t k a Qu.² 33. — Mit sl. Suffix -ka von u ž d ė t i ‚hinauflegen' gebildet.

uždotkas ‚Unterpfand': ludiimas bei u ſ c h d o t k a s MT. 114_{10}; Chriſtchtas jra u ſ c h d o t k a s muſiu iſchganima l. c. 128_{16}. — Hybride Bildung aus p. z a d a t e k und lit. Präfix už-.

ušẽtkas ‚Zuber, Krug': v ß e t k a s SzDi. 23a; u ź e t k a s (für u s z e t k a s verschrieben) Qu.² 483 — < wr. у ш á т о к ъ.

ušėtkẽlis ‚Schaffel': u ß e t k i e l i s (‚szaflik') SzDi. 360a. — Deminutiv zu ušẽtkas.

ušokas ‚Oberschwelle, Türstock': pateps ghi and abieju padwaju-duru, ir and u ſ z o k a Chyl. 2. Mos. XII 7; u ſ z o k a s ſu padwajeys 1. Kön. VI 31 — < p. u s z a k.

utãras, -ai ‚Stab; Kimme für den Faßboden': u t a r a s (‚Stabe') Qu.¹ 499; u t a r a y SzDi. 391b — < wr. у т ó р ъ, у т ó р ы.

utárnykas ‚Dienstag': V t a r n i k i e Welikas WEE. 60_{10}; V t a r n i k e Welikv BrP. II 29_{1}; U t a r n i k o g. sg. DP. 194_{7}; u t a r n i k a s SzDi. 407b — < wr. уторникъ Sobolevskij Лекціи⁴ 120.

utárninkas ‚Dienstag': u t a r n i n k a s Lex. 46. — Aus u t á r n y k a s umgebildet.

utérninkas ‚Dienstag': u t e r n i n k a s Qu.² 97. — Zu utárninkas.

utiecha ‚Trost, Freude': v t i e c h á mumus nebagamus Post. 21_{6} — < wr. утѣха.

uzanyčia ‚Halfter': uzanyczia Lex. 96. — Wohl aus p. u z d z i e n i c a umgebildet.

užbažyti ‚verfluchen, beschwören': prakeiktas Laukas (aR.: verbannt, ußkeiktas, alij consecratus [ußbaßitas]) BrB. 3. Mos. XXVII 21; ußbaßiti (aR.: beschweren, paĩsibaßidinti, vßkalbeti) 4. Mos. V 19. — Zu bãžyti(s).

užblūdyti ‚sich verirren': vẑbludit KP. 244_{21}. — Aus blūdyti nach p. zabłądzić gebildet.

uzdenyčia ‚Halfter': uẑdenicẑia Post. III 62_{9} — < p. uzdzienica.

užgavėnė, ùžgavėnios, (-nės) ‚Fasten, Fastnacht': Priĩakikite ußgawenę BrB. 1. Kön. XXI 9; Vßgawenios n. pl. ApG. XXVII 9; ne[a] móka... úẑgawene[a]s darit DP. 5_{36}; uzgawenes Lex. 68. — Wohl hybrid aus wr. заговѣнье und lit. Präfix už-.

užgavėti ‚fasten': ußgaweia [paĩtnikawa] ta dieną BrB. 1. Sam. VII 6; anis ußgaweij Jer. XIV 12. — Zu gavėti.

užgavėnykas ‚welcher Fastnacht feiert': úẑgawennikai DP. 105_{23}. — Zu užgavėnė, (-nios).

užhaftavoti ‚zuheften': vẑhaftawos Post. III $40b_{45}$. — Zu haftavoti.

užyčkas ‚Gewinn, Interesse, Übersatz, Aufgeld': uzzyczkas, uzzytßkas, uzzydskas (wohl für uzzytskas verschrieben) Lex. 84, 104, 181; uzzytĩzkas Qu.[1] 43 — Aus p. użytek ‚Gewinn, Nutzen' umgebildet.

užyvoti ‚gebrauchen, verwenden, genießen, sich bedienen': medu girios vẑiwoio Post. $17b_{6}$; tatay vẑiwotumbim ánt garbes KP. 29_{19}; morney używoja wardą jo Chyl. 5. Mos. V 11 — < p. używać.

užkriesuoti ‚abzirkeln, abmessen': man amẑiu Tu Poń uẑkrieĩaway KN. 45_{1}. — Zu *kriesuoti, von kriẽsas gebildet.

užkriesyti ‚abzirkeln, abmessen': Ponas tàwo vẑkrieĩiio Post. 108_{34}. — Zu *kriesyti, s. kresyti.

užladavoti ‚beladen, aufladen': uẑładawojo kiekwiens asiłą ĩawo Chyl. 1. Mos. XLIV 13. — Zu ladavóti Sub. aus p. ładować.

užliecavoti ‚anempfehlen': vẑlecawóia DP. 423_{34}; dũßią... vẑliecawôkime l. c. 545_{49}; ußliecawaia ~ girs ghį WP. $17b_{26}$. — Hybride Bildung aus p. *zalecować und lit. Präfix už-.

užmeškoti ‚verzögern, versäumen, hindern': ußmeĩchkok rodas BrB. 2. Mos. XXIII 5; ußmeĩchkoia (aR.: hindern, ußtrukina) Sẑmones Sẑemeie Ranką Sẑmonių Esra IV 4. — Hybrid aus p. zamieszkać übersetzt.

užpečėtavoti ‚versiegeln': mes vßpecẑetawoĩim tarnus muĩu WEE. 178_{7}; noreio ią iau vẑpecẑetawot Post. $6b_{11}$. — Hybrid aus wr. запечáтовать und lit. Präfix už-.

užpečėtyti ‚versiegeln': teipag uẑpecẑetijo mus NT. 2. Korin. I 22. — Zu pečėtyti, wohl von pẽčėtis ‚Siegel' gebildet.

užsikietavoti ‚verstocken': ßirdis tû ʒmoniû uʒtuko (uʒſikietawójo) NT. Matt. XIII 15. — Mit sl. Suffix -avoti von kíetas ‚hart' gebildet.

užutrūdnyti ‚erschweren': vʒutrudnita ruſitibe Post. 13b$_9$; vʒutrudnija ʒmones Diewo l. c. 14$_{36}$; tàis vʒutrudnitàis ʒodʒieis biłot teykies l. c. 185b$_9$. — Aus lit. Präfix už- und p. zatrudnić.

užvodyti, ušvodyti ‚verhindern': Ponas tawe ußwodija BrB. 1. Sam. XXV 26; darbas ſugaiſchintas (aR.: verhindert ußwoditas) 1. Makk. IX 55; ſawa wale tûs uſchwodiie alba uſchtrukin MT. 45b$_8$; uſchwodije tikraie malda l. c. 207b$_{19}$. — Hybride Bildung aus p. zawadzić ‚hindern, verhindern' SJP. VIII 331 und lit. Präfix už-.

vagõnė ‚Kästlein, Schale, Butterbüchse': nukele... wagone (darüber: ſkrinele) BrB. 1. Sam. VI 15; paimdinoia... Wagones (aR.: schalen bludeles) 1. Makk. I 23; wagóne Lex. 41. — Zu vogõnė.

vainà, -õs ‚Krieg, Kampf, Schlacht, Feldschlacht': Wainai pleſchdamas gedoſiu Maž. 187$_3$; kad nenumirtu waynoy Chyl. 5. Mos. XX 5; neżynojo ape wiſas waynas Richt. III 1; del ſmàrkiu kowiu | àrbà wàynu KS. 3$_6$; Káro | arbá Waynos cʒeſe MK. 79$_{15}$; waina Qu.[1] 179 — < wr. война́ od. p. wojna.

vajaunỹkas ‚Krieger': kurſey... ira prakiłnu gałunu, wajauniku Chyl. 1. Sam. XVI 18 — < p. wojownik.

vaĩlokas ‚Bankpfühl': wailoks Qu.[1] 67 — < wr. во́йлокъ.

váiskas (und **vaĩskas**) ‚Kriegsheer, Armee': wayſkas Chyl. 2. Mos. XIV 9; nuſiuntęs wayſką ſawą KS. 222$_7$; iśardik... waiſką ant juriu MK. 19$_9$; waiskas Lex. 15, 111 — < wr. во́йско.

vaĩtas, voitas ‚Vogt': teſtow ghis pas... Mieſto waitą BrB. 2. Chr. XVIII 25; Waitas Baßniczios (aR.: Vßwaiſda) 2. Makk. III 4; ghi wàitu wadina Post. III 47$_{37}$; Wâitas DK. 42$_8$; waytas SzDi. 402b; ſiunte... Mieſto woita BrB. 2. Chr. XXXIV 8 — < wr. войтъ od. p. wojt.

Vaitiẽkus ‚Albrecht': Waitiékus DP. 443$_2$; Wàitieku Post. III 28$_{45}$ — < wr. Войтѣхъ Лит Мет. (1496) РИБ. XXVII 666.

Vaitkúnas ‚ein Personenname': Waytkunas Maž. 81$_4$. — Mit lit. Suffix -ūnas von Vaĩtkus ‚Albrecht' (< p. Wojtek od. wr. Войтко) gebildet.

vaivadà, -ãdos, vaivoda ‚Woiwode, Pfalzgraf': weczere pakiele Ponams Waiwadoms WEE. 171$_5$; Biſkupas àbà wàiwàdà Post. III 37b; waywada SzDi. 401b; waywada, g. sg. waiwádos Gr. Litv. 44$_{29}$; waywoda Lex. 133 — < p. wojewoda.

vaktorius ‚Hüter, Wächter': waktorus Lex. 102, 204 — < p. wachtarz.

valadenijā ‚Erbgut': tur Plebono Tewiſchkes Labu (darüber: Waladenija) buti BrB. 3. Mos. XXVII 21; padawiau ant amßinos Tiewainiſtes (aR.: Waladenios) 4. Mos. XVIII 24 — < wr. володенье.

vālagas ‚Mahlzeit': ghis padare Swetjbą (darüber: Walagą) BrB. 1. Mos. XL 20 — < wr. волóга; vgl. Būga ZfslPh. I 36.

valachas, valākas ‚Italiener, Walache': iſch Italios [iſch Walachų ßemes] BrB. Ebr. XIII 24; Walaku źiame SzDi. 401a; kitur kaip wałakuoſe PK. II 135_{19} — < wr. волохъ Лит. Мет. (1487) РИБ. XXVII 434; s. Būga ZfslPh. I 36.

valākas ‚Hufe Landes': ant puſes warſmo (darüber: walako; aR.: warſnos) lauko kurſsai wienu iungu arrems ira BrB. 1. Sam. XIV 14; wałakas SzDi. 400b — < wr. волóкъ Лит. Мет. (1517) РИБ. XX 1222, Šein Мат. II 229; s. Būga ZfslPh. I 36.

valāknas (und **valaknà, -ōs**) ‚Faser': wirwe iʒ maʒu ir łaybu wałaknu nuſiwiia PK. II 157_{30}; walaknos (‚Flachsfarbe') Qu.[1] 186 — < wr. волокнó; s. Būga ZfslPh. I 36.

válnas ‚frei, los, ledig': nůg muku walnas Maž. 158_{14}; ius buſit lůſi [teiſus] (aR.: walni) BrB. 1. Mos. XLIV 10; aſch ne noriu Walnu buti 2. Mos. XXI 5; nůg wiſsókios necʒiſtâtos walni DP. 34_{15}; walnoghi walia MT. 63_{3} — < wr. вóльный od. p. wolny.

valnastis ‚Freiheit': kláuſes | tiektái ape tą wálnaſti kûno DP. 365_{47}; duodamas tą wàlnaſti Post. III 31_{1}; luoſibe | abá wałnaſtis KS. 234_{7} — < wr. вóльность od. p. wolność.

valnykas ‚freier Mann': Walnykai WEE. 67_{1}; walnikas Lex. 79 — < wr. вóльникъ od. ap. wolnik SJP. VII 688.

valninykas, valninkas ‚freier Mann': Walninikas (aR.: freier) BrB. 1. Korin. VII 22; walia... walniniku wadinta butu MT. 65_{12}; nor... walninkus ylenkti GK. 469_{4}. — Wohl nach dem Adjektiv válnas aus valnykas umgebildet.

varcūgas ‚Brettspiel': warcùgas Qu.[1] 102. — Aus p. warcab ‚Damstein', warcaby ‚Damspiel' umgebildet? Vgl. Brückner Sl. Fw. 151.

vania ‚Duft, Geruch': ßales... graßių kwapų a waniu (falsch liest Gaigalat Mitt. V 164 *wainu) doſti a leidʒia iſch ſawens WP. $121b_{20}$ — < ap. wonia (heute woń) Rozpr. XIX 457.

varanka ‚Trichter': warunka (ostlit. Form für waranka) SzDi. 131, 165; waranka Lex. 177, Qu.[2] 419 — < wr. ворóнка.

varenka ‚Säufer, Trunkenbold': girtůklis, kaklėga, mėlu warenka, wamzdis Qu.[2] 349; girtůklis, kaklėga, mėlu wamzdis, warénka l. c. 421. — Zu varanka; zum Suffix -enka statt -anka vgl. katénka.

vargõnas, vargõnai, varganai ‚Orgel': w a r g a n a i BrB. 2. Kön. XII 14 (13); w a r g a n a y PK. I 184_{29}; Garbinkit gi... w a r g o n a y s KP. 102_{5}; ʒayſkit ànt wàrgonu KN. 120_{9}; ſkambin w a r g o n a i s GK. 27_{22}; w a r g o n a s Lex. 132 — < wr. в а р г á н ъ, в а р г á н ы Šein Мат. I 2, 34, III 208; vgl. Brückner Sl. Fw. 27.

vargõnininkas ‚Organist': w a r g o n i n i n k a s Lex. 131. — Lit. Bildung zu v a r g õ n a s, -a i.

varka ‚Vorbrand (vom Branntwein)': w a r k a Qu.[2] 472 — < p. w a r k a ‚Kochen, Vorbereiten' SJP. VII 461; s. Brückner Sl. Fw. 151.

varsà- õs ‚Wollflocke': w a r ſ a SzDi. 107a — < wr. вóрса; s. Brückner Sl. Fw. 151, Būga KS. 193.

vaȓstas ‚Feldweg': ſų́ku... kiek w â r ſ t ų patekét baʒnicʒion DP. 64_{26}; w a r ſ t a s (‚staje miara') SzDi. 351b; ant ßiaßiu deßimtu w á r ſ t u KS. 83_{1}. — Wohl aus p. w a r s t a Linde VI 221; aber w a r s t a s ‚Pfluggewende' SzDi. 28b kann wegen der Bedeutung eine lit. Ableitung von v e ȓ s t i ‚wenden' sein, vgl. n a ȓ š t a s ‚Laichen, Fischlaich' und n e ȓ š t i ‚laichen'.

varstõtas ‚Werkstatt': w a r ſ t ô t a s wiſso pikto DP. 418_{37}; daro ią w a r ſ t ô t u wiſsų piktîbių l. c. 534_{6}; w a r ſ t o t a s Lex. 209, Qu.[1] 222 — < p. w a r s t a t.

vaškas ‚Pfund': w a ſ z k a s SzDi. 56a — < p. w a ż k a, w a ż k i ‚Gewicht, Waage'; s. Brückner Sl. Fw. 151.

vatka, votka(s) ‚Vorbrand; Spezerei': pagatawija w a t k a s ir moſtes WEE. 213_{21}; w a t t k a Lex. 202; Imkeſsi... brangiu ßoliu [w o t k ų] (aR.: Specerey, w o t k a i) BrB. 2. Mos. XXX 23; te dara... Moſtį ir w o t k a s Rukijmui 3. Mos. XXXV 15; pirka... w o t k a s (arba ßoles graßei kwepiencʒias) BrP. II 3_{5} — < wr. в ó д к а od. p. w ó d k a.

vaznykas ‚Wagen mit Pferd': eme tada du w a z n i k u Chyl. 2. Kön. VII 14 — < wr. вóзникъ od. p. w o ź n i k.

vaznyčia, važnýčia ‚Fuhrmann; Kutsche': tawa Weßimus ir Weſmenus (aR.: w a ſ n i c ʒ e s) BrB. Jer. LI 21; tare... w a ź n i c ʒ e y Chyl. 1. Kön. XXII 34; w a z n i c z i a Lex. 75, 112; w a ʒ́ n y ć i a Gr. Litv. 5_{2} — < wr. возница Лит. Мет. (1508) РИБ. XX 589 od. p. w o ź n i c a.

važba ‚Fahrgeld': dawes muitą (darüber: w a ß b a; aR.: fergelt nautus, w a ß b a) BrB. Joh. I 3 — < p. w o ź b a ‚Fahren; Wagenführer' Linde VI 391; vgl. Leskien Bild 590.

važnas ‚Bote, Gesandter': Aß eſmi tiektái ąnſai prałąkéias | ó w â ʒ́ n a s Chriſtaus DP. 23_{16} — < p. w o ź n y.

vdecnas, vdečnas ‚dankbar': bukim... w d e c n i KP. 17_{1}, 185_{20}; W d i e c ʒ n a j s butum KN. 143_{11} — < p. w d z i ę c z n y.

vdečnastis ‚Dankbarkeit': tą wdeczǯnàſti... roditumbim Post. 34_{27}; daro Diewuy żadeimą wdieczǯnaſties Chyl. 1. Mos. XXVIII 1 — < p. wdzięczność.

večėrė, (-ia), večėrija ‚Abend-, Nachtmahl': po Weczǯeres Maž. 142_4; weczǯere pakiele WEE. 171_4; pataiſe iemus Weczǯerę BrB. 1. Mos. XIX 3; ßwenta wecieria Pona KP. 11_{12}; weczǯeria MT. $115b_4$; ant' pâſtaros weczǯerios DP. 594_{19}; paſkutiney wećierioy PK. II 82_{20}; ne paragaus wieczǯiarios Post. 55_6; weczère Qu.[1] 359; ten ne eſti wálgoma weczérija NT. Korin. XI 20 — < wr. вечéря od. p. wieczerza.

večerióti ‚das Abendmahl essen': kada buwa weczǯeraięs BrB. Luk. XXII 20; wéczǯeriôio DP. 135_{39}; Jezus weczǯéroda mas sawo kuną dawe GK. 67_7 — < wr. вечерять od. p. wieczerzać.

večernyčė ‚Speisezimmer': paradis iumus... didę weczǯernicze (aR.: coenaculum) BrB. Luk. XXII 12. — Zu *večernyčia aus p. *wieczernica (: wieczerny Rozpr. XXIII 308); zur Bildung vgl. ap. miedny: miednica. Weitere Beispiele mit Suffix -nica s. Doroszewski Pr. Fil. XIII 154 ff.

večernykas ‚Speisezimmer': iǯ anó weczǯerniko DP. 159_{22} — < p. wieczernik.

ved ‚siehe, denn': Ved mums ßadeia wis Jezus Maž. 51_{17}; Ved mes tawe ing ruſtinam l. c. 52_5; Gielbek nog amßinas ſmertis | ved eſsi muſu wieſchpatijs l. c. 55_{12} — < wr. вѣдь (heute видзь); vgl. Jagić AfslPh. II 368 f.

veldenija, veladenija ‚Erbgut': Tiewikſchczǯiu Laukas (darüber: weldenija) BrB. 2. Mos. XXVII 22; ghis io Tiewikſchczǯiu Lobu (aR.: weldænija) Szemeie butų l. c. XXVII 24; padawiau ...ant Tiewainiſtes (aR.: Wæladenios) 4. Mos. XVIII 21. — Wohl nach lit. veldėti ‚ererben, besitzen' aus valadenija umgebildet.

velbliūdas ‚Kamel; Walfisch': Suwerte welbliudus Maž. 439_{18}; Welbludus... girdiſiu BrB. 1. Mos. XXIV 14; ne eſmi eſch Marias alba Welbludas (darüber: Coetas) Hiob VII 12; turejo... welbludus Chyl. 1. Mos. XII 16 — < wr. велблюдъ Лѣт. 25.

velbrūdas ‚Kamel': 3000 welbrudu WP. 292_{23}. — Dissimilatorisch aus velbliūdas od. durch Metathese aus verblūdas umgebildet od. aus wr. *вельбрудъ entlehnt, vgl. ap. wielbrąd SJP. VII 565.

velykas ‚groß': buwa árti welika ßwente KS. 67_4 — < wr. великъ (великий).

velyka, velýkos ‚Ostern': Welikas awinas Maž. 266_2; Welika ſchweſkim WEE. 55_{21}; buwa Schwente... kuri wadinama ira Welika BrP. I 356_5; ßwénte Welîku DP. 34_{41}; pirm' Welikos l. c. 111_9; dienoy ßwentties welikos Post. $62b_{10}$; artinoſi welikos KP. 159_{17}; artinaſi... welika

WP. 135$_{25}$; welykos dienoje GK. 96$_{13}$; welykos Lex. 132 — < wr. великъ (день); s. velykas.

vẽlyti ‚wollen, wünschen, gönnen': Duſche wellija (darüber: gieidʒa) pikta BrB. Spr. XXI 10; mumus gero ne welitu BrP. I 268$_{23}$; ſaw gera weliie MT. 187$_{1}$; Diéwas weliia mielaßirdumą DP. 514$_{45}$; welija... buti WP. 51b$_{29}$; wéliti Lex. 14, 65; wèliti Qu.^{2} 229 — < wr. велить Сборн. 77, № 3, 57; s. Būga KS. 34.

***velibliūdas** ‚Kamel': appůle kamelus [Wellibludus] BrB. Hiob I 17. — Zu velbliūdas.

venčiavõnė ‚Trauung': ſulubas wenczawones MT. 222$_{9}$; Wenczawonę turrêk czyſtą GK. 159$_{9}$ — < p. *wieńczowanie. S. venčiavóti.

venčiavonỹstė ‚Ehe': ſtok ſu ie Wenczawonyſtę BrB. 1. Mos. XXXVIII 8; Karalius... Wenczawoniſte buwa perßengens BrP. I 292; perßengimai wenczіawoniſtes WP. 21b$_{25}$. — Mit lit. Suffix -ystė von venčiavõnė gebildet.

venčiavóti (und **veñčiavoti**) ‚trauen': ghi ir Wiro Wenczawota mote BrB. 1. Mos. XX 3; wenczawoti Lex. 178 — < p. *wieńczować (vgl. wieńczać ‚verloben'). Vgl. Brückner Sl. Fw. 152.

veñgras ‚Ungar': Węgramus d. pl. DP. 91$_{22}$; Węgrų g. pl. l. c. 91$_{23}$; wengras Lex. 197 — < p. węger.

veñgris ‚Ungar': wingris (ostlit. Form für wengris) SzDi. 393b. — Zu veñgras.

verbà, -õs, verbas ‚Palme, Palmbaum', **verbõs, verbų̃** nedẽlia ‚Palmsonntag': imkite Palmų werbus ir Schakas BrB. 3. Mos. XXIII 30; iſcheija iſch Werbų Mieſto Richt. I 6; Ant werbos nedelos DP. 131$_{24}$; Werbv Nedelian WP. 124$_{1}$; Dienoy Werbos Nedelios Post. 130b$_{19}$; werba Lex. 132 — < wr. вербá, вербная недѣля.

verbliūdas, verblūdas ‚Kamel': daugibe verbliudu WEE. 21$_{4}$; iam buwa... Werbludų BrB. 1. Mos. XII 16; werbłûdas DP. 574$_{39}$; buwa àpwiłktas... płaukais werbluda Post. 17$_{8}$; werbludas Lex. 105 — < wr. верблюдъ.

verbliūgas ‚Kamel': jo dänga buwa iß aßuoćiu diegiančiu | werblugu ſumegſtás KS. 8$_{25}$. — Wohl aus verbliūdas umgebildet.

verbnyčia ‚Palmsonntag': ghe wadinlawa werbamis, kurias ſchwenſlawa werbniczіā WP. 72$_{31}$ — < wr. вéрбница.

veršius ‚Vers': werśius SzDi. 397b — < p. wiersz.

vesẽlija, vesẽlė ‚Hochzeit': ánt weſiáliás Kanoy KS. 29$_{20}$; be ruba weſelijos áteja l. c. 223$_{6}$; weſſelie Qu.^{1} 274 — < p. wesele.

***vė̀tryna** (od. ***vetryna**) ‚Rauchfleisch': wetrina SzDi. 393b —< wr. *вѣтрина (vgl. klr. вітрина); s. Brückner Sl. Fw. 153.

vežė́, vežia ‚Turm, Warte': regetų Mieſtą ir Turmą (aR.: Wæßę) BrB. 1. Mos. XI 5; per wiſsas aukſchtas weßes Jes. II 15; Tarnas ant Sargibos (darüber: Wæßes; aR.: Warte) pakele akis 2. Sam. XIII 34; weźia ſtipriii DP. 497_{40}; Babilono weźios g. sg. l. c. 312_{32}; weźia SzDi. 398b —< wr. вежа, vgl. Срезн. Мат. I 482, Даль I³ 429.

viẽdras ‚Eimer, Krug, Schlauch, Maß': po trys wyedrus WEE. 26_{9}; tarnaite nieka netur... tiktai wiedrą [kodźų] aleiaus BrB. 2. Kön. IV 2; wandenį laika... wiedre (aR.: schlauch uter. Bacźkoie) Ps. XXXIII 7; ſcheſchi ſudai... imą kiekwienas du angu tris wiedrus [kibirus] Joh. II 6; wiedras SzDi. 395a —< wr. вѣдро́.

vienà ‚Morgengabe': wencźawoniſtes Skolos (aR.: Eheschuld wienas) BrB. 2. Mos. XXI 10; karalius ne nor ne wienos Dowanos (darüber: Wienos; aR.: Morgengab wiena, wainiks, paĩōga) 1. Sam. XVIII 25 — < wr. вѣно Лит. Мет. (1495) РИБ. XXVII 620.

vierà, -õs ‚Glaube, Religion': ta pati wiera WE. 62_{11}; wiera BrB. Jes. XXXIII 6; tikėiimas | arba wierá DP. 77_{41}; Waiſumą wierôs ingyſu GK. 200_{11} —< wr. вѣра.

viẽryti ‚glauben': wierikem BrP. I 109_{22}, 425_{18}; wieryti Qu.[1] 225 —< wr. вѣрить od. p. wierzyć.

viẽrnas ‚treu, gläubig, redlich': kuris ira wiernas [iſchtikimas] BrB. 1. Sam. XXII 14; tikras ir wiernas ßodis BrP. I 6_{14}; drin' palinxminimo iźtikimûių (aR.: wiernuiu) DK. 49_{20}; wiernas Qu.[1] 225, 409 —< вѣрный od. o. wierny.

viernastis ‚Treue': kalti ira laikiti wiernaſtį WP. 269_{5}; Łeteſniu eſmi... uź wiſsą tą wiernaſti Chyl. 1. Mos. XXXII 10 —< wr. вѣрность od. p. wierność.

viestis, vieščia ‚Geschrei, Botschaft': Girdeſite... wieſtis ape karius (aR.: geschrey ſchaukſmus [balſa]) BrB. Matt. XXIV 6; girdeſit... kariobalſus (aR.: kario wieſchczias) Mark. XIII 7 —< wr. вѣсть od. p. wieść.

viẽžlybas, viešlybas ‚ehrbar, ehrlich, herrlich, tapfer, vornehm, holdselig, tugendsam, fromm, keusch, züchtig': wießlibu daiktu makitu Maž. 37_{23}; wießlibi Sźmones BrB. 4. Mos. XVI 2; wieſchlibeſnieghi (aR.: macniej ir praſtieghi) Jes. V 14; wieſchlibas (aR.: redlich) wiras 1. Kön. I 42; ſuwadinna... wiſsus wieſchlibus wirus (aR.: dapfer, ſchlownus) 1. Chr. XXVIII 1; kunigas wiriaſis [wieſchlibeſnis, dideſnis] (aR.: furnemste) 2. Chr. XXXI 10; wieſchliba Mote Spr. XXXI 10; wieźlibų

budu DP. 564_{3}; wießliboghi grauſmæ MT. $64b_{8}$; Laikyk tu wieźlibą kuną GK. 159_{11}; wiezlibas Lex. 59, 106, 178, 220. — Aus viẽžlyvas umgebildet.

viežlybastis ‚Zucht': ĩſchmoktų ĩſchmintį, Wieſchlibaſtį BrB. Spr. I 2. — Über *vieżlyvastis aus wr. вѣжливость; vgl. viẽžlybas: viẽžlyvas.

viẽžlyvas ‚ehrlich, rechtschaffen, anständig, sittig': turi iiemus tokias pûtás darit | idant butų wieźliwos DP. 34_{2}; wieźliwas prâßimas l. c. 76_{33}; źmona wieźliwa SzDi. 11a; wieźliwas (‚obyczajny') l. c. 205b; wieźliwas daiktas (‚poczciwa rzecz') l. c. 258b; wieźliwas (‚uczciwy, poszanowania godny') l. c. 378a; wieźliwu... ira Chyl. 1. Sam. XXII 14; wieźlibas et wieźliwas (‚honestus') Gr. Litv. 16_{16} — < wr. вѣжливый; vgl. Būga Изв. XVII 1, 7.

viežia ‚Turm': Wieźiu instr. sg. PK. I 355_{28} —< p. wieża.

vigilija ‚Heiligabend': ſáukia Wigiliios DP. 30_{3}; wigilias giedódawo l. c. 443_{38}; pramanį ira... wigilias, atpuſtus WP. $124b_{16}$ —< ap. wigilja.

vijũnas ‚Neunauge, Steinbeißker': wijunas (‚ninog, muraena fluviatilis; piskorz, mustella fluviatilis') SzDi. 194a, 251b. — Wohl aus wr. вьюнъ Лит. Мет. (1520) РИБ. XX 1453, Сержп. 57; vgl. Brückner Sl. Fw. 152.

vìkadas ‚Stuhl; heimliches Gemach': be maßa ghis ne ira ant Sakado (aR.: Wikado) BrB. Richt. III 24; wikadas Lex. 93 — < wr. выходъ; s. Būga Изв. XVII 1, 11.

vikarius, vikorius ‚Stellvertreter': daráu ius Wikariumis ſawais DP. 203_{18}; per Wikorius vrêdą... atatéiſia l. c. 247_{19} —< ap. wikary SJP. VII 605.

vỹlyčia ‚Pfeil': Wilicʒas tawa ijĩmegitas ira ing mane Maž. 468_{6}; ſawa ſtrelas (aR.: pfeile wylicʒe) ghis pataiſe BrB. Ps. VII 14; wîlicʒios n. pl. DP. 365_{8}; raſi... wilićias aba ßaudikles PK. I 13_{11}; Daug griekû wylicʒiu turru GK. 195_{19} —< wr. вилица.

vilijà, -ijos (und **-ijõs**) ‚Heiligabend': wilija SzDi. 399a —< p. wilja.

vina ‚Strafe': tureio Winą (aR.: karoijmą) ſawo perßengimo BrB. 2. Petr. II 16 —< p. wina ‚Schuld, Buße' od. wr. винá ‚Schuld'.

vỹnas ‚Wein': paragawa Wina WEE. 26_{13}; wándenį winú padáre DP. 477_{22}; winas SzDi. 399a — < wr. винó.

vynaunyčia ‚Weinberg': Kurſai Winaunicʒę cʒepija BrB. 5. Mos. XX 6; kada Winaunicʒion artimoio tawa eiſi l. c. XXIII 25(24). — < p. *winownica; vgl. vynaunykas.

vynaunykas ‚Weingärtner': turreia... Laukinikus bei Winaunikus BrB. 1. Chr. XXVI 10 — < p. *winownik, vgl. č. vinovnik ‚Weingärtner', p. piżmownik ‚Bisamhändler'; s. Doroszewski Pr.Fil. XIII 190.

vinavoti ‚züchtigen': potam winok (gestr.; neben geschrieben: winawok) BrB. Sirach XI 7; mus koroji ir winoij [plaka] (aR.: zuchtiget winawoj) 2. Makk. VII 33 — < wr. виновать ‚beschuldigen' od. p. winować dass.

vỹnyčia (und **vynyčià, -ỹčios**) ‚Weingarten, Weinberg': ſiunte... ing winicʒe WEE. 33_2; kas ant... winicʒios ſkada padaris BrB. 2. Mos. XXII 5; winîcʒia n. sg. DP. 96_{38}; aplinkui wînnicʒią l. c. 603_{34}; Winićia PK. I 320_3; iſodyno winnicʒą Chyl. 1. Mos. IX 20 — < wr. ви́нница od. p. winnica.

vynyčnykas ‚Weingärtner, Weinleser': wiriauſis... Winicʒnikų BrB. Neh. III 14; Winicʒnikai Jer. XLIX 9; ſugaiſchis winicʒnikus Luk. XX 10; nuſiunte... tarną Winijćnikump NT. Mark. XII 2 — < p. winnicznik SJP. VII 615.

vyninykas ‚Weingärtner': ſiunte wininikump tarna BrB. Luk. XX 10; wîninikas DP. 604_{14}. — Aus wr. ви́нникъ od. p. winnik umgebildet.

vinoti ‚züchtigen': mus karoij ir winoij BrB. 2. Makk. VII 33. — Lit. Bildung zu vina.

vinojimas ‚Strafe': nei ruſtauk delei io winoghimo (aR.: koſnijmo) BrB. Spr. III 11. — Lit. Ableitung von vinoti.

viršikas ‚Verschen': ʒmogus... koki wirßiką iraße Post. 62_{25} — < ap. *wirszyk, vgl. wirsz Rozpr. XXVIII 374.

výskupas ‚Hoher Priester, Erzpriester, Bischof': Wiſkúpas KL. 46_5; wiſkupas PK. II 198_7; uʒ wiriauſiu wiſkupu KS. 13_{13}; Wyſkupas GK. 76_{11}, Lex. 100; wyſkupas Qu.[1] 167 — < p. dial. wiskup Karłowicz SGP. I 86, SJP. I 158.

Výsla ‚Weichsel': Wiſła SzDi. 399b, Gr. Litv. 61_{19} — < p. Wisła.

vyšnià, g. sg. **vỹšnios** ‚Kirsche': wiśnia SzDi. 399b — < wr. ви́шня; s. Brückner Sl. Fw. 153, Leskien Bild. 574, Būga KS. 175 f.

vỹšnė ‚Kirsche; Kirschbaum': wyśne Gr. Litv. 62_3; wyſzne Qu.[1] 297. — Aus vyšnià umgebildet.

vìškos, viškai ‚Boden, Decke, Söller, Kreuzgang': bus ios tris Riekles (aR.: wiſchkos) BrB. 1. Mos. VI 16; padare ghis Riekles (darüber: danktis; aR.: wiſchkus) 1. Kön. VII 2; ußkopia Petras ant Riekliu̧ (aR.: wiſchkų) ApG. X 9; wißkos (‚ganek') SzDi. 57b; wiſchkos Baźnićioy (‚odeum'), l. c. 105a; wißkos (‚krużganek') l. c. 116b — < wr. вы́шки ‚Söller galerieartiger Anbau'; vgl. Leskien Bild. 505, Būga Изв. XVII 1, 11.

vytinė ‚flaches Flußschiff, Schüte': prateſas eidijos, w i t i n e s SzDi. 144a; w i t i n e (‚szkuta') ib. 364a — < wr. в и т и н а; s. Brückner Sl. Fw. 153.

vitóti ‚bewirten, bewillkommen': Swietą tuo w i t o i á KN. 139$_{26}$; Tawę tulʒ'mi ir ukſuſu w i t t o j o GK. 77$_{3}$ — < p. w i t a ć od. wr. в и т á т ь.

vizitavóti ‚visitieren': v i ſ i t a w a i a n t tai eſt atlankant à perweiſdint baſznitczas Gerullis SLS. (1578) 60$_{12}$ — < p. w i z i t o w a ć.

vìtrakas ‚Dietrich, Nachschlüssel': w i t r a k a s Qu.[1] 123, 358. — Wohl neben v i t r a k t a s dass. Ness. 85, v ì t r a k t i s dass. K.510 nach **rãktas** ‚Schlüssel' aus p. w y t r y c h ‚Dietrich, Sperrhaken' (> v i t r i k a s Ness. 85.) umgebildet; s. Brückner Sl. Fw. 154.

Vlachai, Vlakai ‚Italien': iſch W l a c h ų ßemes BrB. ApG. XVIII 18; W ł a k ů ſ e loc. pl. DP. 445$_{41}$ — < p. W ł o c h y.

vlõsnas ‚eigen, eigentümlich; leibhaftig': w l o ſ n a g n i moxla... ſaligin MT. 5b$_{2}$; w l o s n a s Lex. 115, Qu.[1] 323 — < p. w ł a s n y.

vlosnastis ‚Eigentum; Eigentümlichkeit': iſchrinkimmas (aR.: Eigenthum. W l o ſ n a ſ t i s) BrB. Sirach XXXVI 17; kurios jra w l o ſ n a ſ t i s widutines MT. 9$_{5}$; busit w l o ſ n a ſ c i a mano Chyl. 2. Mos. XIX 5; butumey jamuy gimine w ł o ſ n a ſ t i e s 5. Mos. VII 6 — < p. w ł a s n o ś ć.

vnūkas ‚Enkel': Duok iamuy apweyʒdet... w n u k u s KP. 96$_{2}$; jeigu mi ſumelofi... aba w n u k u y Chyl. 1. Mos. XXI 23; Duok... w n u k u s mátiti KN. 107$_{7}$ — < p. w n u k.

voba ‚Lockvogel': kletkele paukſchcʒiu pilna w o b ų ira (aR.: lockuogel) BrB. Jer. V 27 — < wr. в á б а.

vobikas ‚Lockvogel': w o b i k a s Lex. 117 — < wr. в á б и к ъ od. p. w a b i k.

võbyti ‚locken': nůg to eſsi w o b i j a m s BrB. Sirach II 2; pamokinimas... w o b i a ßmones BrP. I 310$_{2}$; iůs paſekti w o b i j e MT. 210b$_{7}$; w o b i t i Lex. 117 — < wr. в á б и т ь od. p. w a b i ć.

võdyti ‚schaden, hindern': Tadda iei ne w o d i s [kenks] BrB. 4. Mos. V 28; Apâßtałamus w ó d i i o priemimoþ Dwàlios S. kûnißkas regéiimas DP. 216$_{38}$; nieká jems ne w o d i j a KS. 203$_{7}$; w o d i t i Lex. 146 — < wr. в á д и т ь od. p. w a d z i ć.

vogà, g. sg. **võgos** ‚Waage': Falſchiwa w o g a WEE. 169$_{20}$; paſweriau ¡em... ant w o g o s BrB. Jer. XXXII 10; dideſnes w o g o s Post. 14b$_{18}$ — < p. w a g a.

vogõnė ‚runde, hölzerne Schüssel, Napf': w o g o n e SzDi. 118b. — Zu v o g õ n a s ‚hölzerne, runde Butterbüchse' (Kartena) aus wr. в а г á н ъ

‚Schüssel, Büchse'; vgl. Brückner AfslPh. VI 606, Leskien Bild. 393, Trautmann Sprachd. 125, 465, Būga KS. 301.

vosilkà, -õs (und **-ilkos**) ‚Kvrnblume': woſiłka SzDi. 154b, — < wr. василёкъ (g. sg. василькá) Šein Мат. I 1, 360, Сборн. 77, № 3, 88 od. p. wasiłka (auch wasiłek) SJP. VII 471.

votaga(s) ‚Plage': Daug ir wotágu ant ʒmoniu grießnuju KN. 36_5. — Wohl zu votãgas ‚Geißel' aus botãgas; s. Leskien Bild. 525.

võžyti ‚wägen; belieben': aß liepiáu iiémus wóʒit DP. 16_7; woziti Lex. 28; wożyti Qu.[1] 77 — < wr. вáжить od. p. ważyć.

vzgordyti ‚verachten': wzgordyjo jo Chyl. 1. Sam. X 27; wzgordyjey manimi 2. Sam. XII 10 — < p. wzgardzić.

zabobõnas ‚Aberglaube': Czia búwo rêikia... wiſſų ßwętwagîſtų dárgumą pagadint' | kuř búwo łabái didʒéis ʒabobonais ſúrinkta DP. 610_5 — < wr. забабóнъ od. p. zabobon.

zabovà, -õvos, zabavas ‚Langeweile': sabowa, sabaway Qu.[1] 316 — < wr. забáва ‚angenehmer Zeitvertreib, Verzögerung' od. p. zabawa ‚Vergnügen, Zeitvertreib, Unterhaltung, Belustigung'.

zadõtkas ‚Handgeld': kurłày ir ʒádotku meyłes Post. 30_9 — < p. zadatek.

Zacharijošius ‚Zacharias': Zachariiôßius DP. 2_{36} — < p. Zacharjasz.

zalaga ‚Leibwache' Lex. 144 — < p. załoga ‚Sauvegarde, Schutzwache'.

zalatõrius, zalatoras ‚Goldschmied': vgnis Zalatoriaus WEE. 38_{17}; idawe ios [Auſkallei] (aR.: Salatorui) BrB. Richt. XVII 4; Auſkalis (aR.: Salatoras) Jes. XL 19; Demetrias Auſkale (aR.: Salatorius) ApG. XIX 24; ʒáłàtorius płowiià Post. $273b_{10}$ — < wr. золотáрь Лит. Мет. (1517) РИБ. XX 515, Добр. 282.

zaleta ‚Ehebündnis': saletą Qu.[1] 134 — < p. *zaleta, vgl. p. zaloty (zalety) ‚Freien, Liebelei'; vgl. Brückner Sl. Fw. 155.

zaliecavoti ‚sich löffeln (mit einer Frau)': zallecawoti Qu.[1] 330 — < p. *zalecować.

zatagamis ‚alsbald': Zatagamis taw ßmagus tur atſakiti Maž. 10_{25}. S. zotag.

zaviesa(s) ‚Angel': koßnas wartas dwi dalí turreia ſukabinti ſawa Sawieſoſų (aR.: ahngel) BrB. 1. Kön. VI 34; Tinginijs metoſi patale, kaip wartai ant kurpes (aR.: angel, cardines, ſawieſaie) Spr. XXVI 14. — Zu zoviẽsas.

zaviestas ‚Angel': padare... kenges (darüber: ſawieſtai) wartu BrB. 1. Kön. VII 50. — Mit Einschub von **t** aus zaviẽsas umgebildet; vgl. zopõstas.

zbaras ‚Versammlung, Gotteshaus': ſuriķimai arba zbarai DP. 505_{16}; ießkotu io... pakumpeſe Zbaru ſawo PK. I 204_{14}; widuja Zbara kialſiu tàwa garbą KN. 17_{26} —< wr. зборъ od. p. zbór.

zbitnas ‚allzugroß': didis a zbitnas angu nerednas gadas kaplanų WP. 124_{30} —< p. zbytny.

zbõnas ‚Eimer, Topf, Krug': ſbonai (aR.: Eimer, wiedrai) BrB. Bel. 2; důk' gêrtis iżģ ſklidino zbôno DP. 615_{19}; zbonas (‚bania gliniana') SzDi. 5b; neaßąs zboną wandeania KS. 246_{11} —< ap. zban od. wr. збанъ Сборн. 82, № 5, 174.

zbonka ‚Flasche' Lex. 72, Qu.[2] 148 —<ap. zbanek.

zbradnysta, (-ystė) ‚Schandtat, Schändlichkeit': Sbradniſtu delei... nůkenczet WEE. 87_{10}; tawa ſchirdije ne butų Belialo darbas (aR.:... Sbradniſte) BrB. 5. Mos. XV 9; zbradniſtes a latristes ſaugaieſs WP. $110b_{27}$. — Lit. Bildung zu zbradnius.

zbradnius ‚Bösewicht, Verbrecher': Sbradnius BrB. 2. Makk. IX 13; wiras... ne zbradnius Maž. 29_{14} —< p. zbrodzień od. wr. збродень Лит. Мет. (1519) РИБ. XX 1311.

zbraja ‚Wehr, Rüstung, Schild': padare... krutu Sbraię (darüber: kario padargus [priprawas]; aR.: brustwehre) BrB. 2. Chr. XXVI 15; kaip zbraia (‚jak tarcza') ſtiprey priprowita KP. 79_{12}; be kunißkos zbráios l. c. 138_{10} — < p. zbroja.

zbrãjus, zbrajas ‚Rüstung, Waffen': waikai iſraelo iſcheija ſcharwoti (aR.: ſu ſbraiumi) BrB. 2. Mos. XIII 18; wiſsus Sbraio namus Jes. XXXIX 2; reges... ſbraių l. c. XXII 8 — < p. zbrój.

zbraĩnas, zbrainùs ‚gerüstet, streitbar': dwilika tukſtantį iſchprowitų (darüber: Sbrainų; aR.: gerüstet, apſcharwotų) BrB. 4. Mos. XXXI 5; anis neeit ſu iumis pataiſiti (aR.: Sbraini) l. c. XXXII 30; kas kariui tinka (aR.: streitbar, Sbrainas, ginklingas ira) 5. Mos. III 18 — < p. zbrojny.

zbrainystė ‚Rüstung': kario ſbrainiſte (aR.: krigsrüstung. Kario ginklai) BrB. Ezech. XXXII 27. — Lit. Ableitung von zbraĩnas.

zbraista ‚Rüstung': pataiſe... kario daiktus (aR.: krigs rüstung. Sbraiſta) BrB. 1. Makk. XV 25. — Wohl aus p. zbrójstwo umgebildet; vgl. liẽkarsta.

zbroinykas ‚Geharnischter': Sbroijnikai (darüber: karßigei; aR.: die geharnischten) BrB. 2. Chr. XXXVIII 14 — < p. zbrojnik.

zdročia ‚Verräter': Apgink nůg ʒdrocʒiu mane Maž. 399$_{17}$ —< ap. zdradca od. wr. здрáца.

zdroda ‚Verrat, Betrug; Wüten': nei ira ijo dwaſeije ʒdroda Maž. 465$_{18}$; ʒdroda alba wilumi welna MT. 16b$_{10}$; piktuiu darbu ne randa Ponas | ney wel ʒdrodos KP. 56$_{15}$; Nů jo ʒdrodû GK. 180$_{8}$; zdroda Lex. 32, 215 —< p. zdrada.

zdrodinykas, zdrodininkas ‚Verräter, Wüterich': yus ſdrodinikais... eſte paſtoghi WEE. 14$_{20}$; ʒdrodinikàis... eſte pàſtoię Post. 35b$_{20}$; zdrodininkas Lex. 215. — Wohl aus p. zdradnik umgebildet.

zdrődyti ‚verraten, betrügen; wüten': Macʒna kitraſti ʒdrodiy ghis greitai Maž. 395$_{4}$; ne wok ney ʒdrodik KP. 106$_{12}$; zdrodyti Lex. 32; szdroditi (für zdroditi verschrieben) l. c. 215 —< p. zdradzić.

zdrodỉyvas ‚verräterisch': ſdrodliwai draugiſtei d. sg. Maž. 255$_{14}$; wira krauia trokſtancʒa ir ʒdrodliwa nekęſti tur l. c. 511$_{10}$; netieſa (aR.: ſdrodliwa) kupcʒiſta BrB. Ezech. XXVIII 18 —< p. zdradliwy.

zdrodnas ‚verräterisch': Nůg cʒarta ʒdrodnu wilicʒu Maž. 177$_{2}$; Teykis måne apginti nuog liežuwiu ʒdrodnu KP. 90$_{11}$ —< p. zdradny.

zdrodnykas ‚Verräter': ʒdrodnikas Pono Judoſchus MT. 156b$_{2}$ —< p. zdradnik.

zdroica, zdroičius ‚Verräter': ant to ʒdroycos Post. 147$_{23}$; Nuog pikto ʒ́droycos KN. 150$_{8}$; per namißkius ʒdroyćius KS. 234$_{20}$ —< p. zdrajca.

zemkas, (-us) ‚Landsmann': zemkas Lex. 113; żemkus Qu.[1] 315 — < p. ziemek.

zemlionis (žemlionis) ‚Bewohner, Eingeborener, Landsmann': Kriſtus ſemlionims ſawa kalba... prigimtu ließuwiu BrP. I 261$_{9}$; Apaßtalai ßodʒiu pono ſawa neißmana io ſemlionis budami l. c. II 75$_{8}$; praſchau wiſſus mana ʒ́emlonis MT. XLII$_{21}$; żemlionis Qu.[1] 315 —< wr. земляninъ (n. pl. земляне).

zérkolas (und **zeřkolas**) ‚Spiegel': Regim nu per ʒerkola WEE. 41$_{9}$; cʒe kaip ʒ́érkołe regime DP. 355$_{15}$; per ʒerkôłą l. c. 538$_{5}$; pirgdama ʒerkołus Post. III 37$_{15}$; zerkołas SzDi. 461b —< wr. зéркало Добр. 267.

zgadas (vgl. zgadà, g. sg. zgãdos ‚Eintracht' Sub.) ‚Vereinigung': Sgadas Qu.[2] 432 —< p. zgoda ‚Eintracht, Einigkeit, Friede'.

ziẽgorius, ziegarius ‚Uhr': hadinińiks | alba ſiegarus BrP. I 233$_{1}$; kaip ant ſaułes ʒ́iegoriaus DP. 582$_{6}$; Tokie ira... ʒiegorius PK. I 184$_{28}$; ſiegorus Lex. 157, 194 —< p. zegar.

ziegorninkas ‚Uhrmacher': ſiegorninks Lex. 157, 194. — Aus p. dial. zegarnik umgebildet.

ziskas, ziskus ‚Gewinn, Nutzen': ne narijs biauraus ziſka Maž. 29_{15}; Neimsi .. ziskaus Chyl. 3. Mos. XXV 36; peno... nedosi and zyſkaus l.c. XXV 37 —< p. zysk.

zladiẽjus, zladėjus ‚Übeltäter, Bösewicht, Verräter': tureio iſchdůti [Sladieių ſawo] BrB. Joh. XIII 11; piktai daręs [latras] (aR.: vbeltheter ſladeius) II Timoth. II 9; tureia... ſladieiu bei raſbainika BrP. I 380_3; žłádieiáms d. pl. KS. 65_{10}; zladėjus muſu prawarryk GK. 206_7 —< wr. злодѣй od. p. złodziej.

zlastis ‚Zorn, Ärger': złaſti pámetes tàwęſp wel priſtotu KN. 56_{16}; páiunkay korot źmoniu žłáſti l. c. 226_4 —< p. złość.

zlataglovas, zlotaglovas ‚Goldstoff': ſkreiſtemis | arba źłatagłowais taiſit turėtų DP. 4_5; źmones io aklómintůſe [złatagłowůſe]... ießko l. c. 41_{38}; złotagłowo pridenktà Post. 38_{19} —< p. złotogłów.

znõkai ‚Reliquien': Snokai. Palikti Paminklai Qu.[1] 413. — Zu znõkas.

znõkas ‚Kennzeichen, Mal, Standarte': ſnokas Qu.[1] 100, 294, 501 — < p. znak ‚Zeichen, Kennzeichen, Mal, Standarte, Fahne' SJP. VIII 578 od. wr. знакъ ‚Zeichen'.

zobajus ‚Kelter': iſchkaſe the Boaltą (gestr.; darüber: Sobaių; aR.: kelter spaustuwe) BrB. Matt. XXI 33 —< wr. забóй ‚(Hanf-) Kelter'.

zocnas ‚ehrwürdig, angesehen': Pàiudina... dwàśią ſàwo ßwentà zocname Pranàße Post. 2_{31}; Karalus źocniauſiás KN. 39_{12} —< p. zacny.

zocnastis ‚Ehrwürdigkeit, Trefflichkeit': tokiay zocnaſti io Post. $3b_{40}$; ką pades... zocnastis tawo l. c. 8_{16} —< p. zacność.

zokãdas, zakadas ‚Kloake, heimliches Gemach, Aborit': zokadas Lex. 42, 93, 157, Qu.[2] 88; kiti meſchlu iſch ſakadu walge BrP. II 343_{15}; jis neira Sakado (aR.: Wikado) BrB Richt. III 24 —< wr. захóдъ ‚Abtritt'.

zokãnas (und **zõkanas**), **zokonas** ‚Gesetz': Zokaną iſchpilda WEE. 29_5; wienas Sokanas [Priſakimas] BrB. 3. Mos. VII 7; pagal' zókano DP. 27_1; paraśiła ira zokani PK. II 249_1; pagal zôkoną DP. 49_{16}; zókonas DK. 28_3; iſchlaike źokona MT. 32_{18} —< wr. закóнъ od. p. zakon.

zõkanykas, zokonykas ‚Mönch, Klosterbruder': zokànikas Post. $69b_{13}$; zókannikas DK. 42_7; Zokannikay PK. II 27_{20}; zokonnikai DP. 525_{28} — <wr. законникъ Karskij Бѣл. II 2, 39 od. p. zakonnik.

zokaninkas ‚Mönch': Zokaninkas MT. 269_{17}. — Aus zõkanykas umgebildet.

zõklodas ‚Unterpfand': Atlikies ghiemus... testámentu sawo... nekitáyp káyp ʒokłode Post. III 64_{27} —< p. zakład.

zokristija ‚Sakristei': eyk... ʒokriſtion Post. $375b_9$ —< p. zakrystja.

zolaškà, -ãškos ‚Brustlatz': Priekrutę (aR.:... ſolaſchka ein brustlatt) BrB. Sirach XLV 13 —< p. założka.

zomãtas (und **zõmatas**) ‚Bretter-, Plankenzaun, Bohle': zomatas SzDi. 242a; zomatus (für zomatas verschrieben) l. c. 254b; ſomatas Qu.^{2} 75 — < wr. *замóтъ; vgl. *замóтъ: заметý = забóръ: заберý.

zopãgas ‚Stiefel': zopagas Lex. 169 —< wr. запóгъ Sobolevskij РФВ. LXV 414.

zopaguotas ‚gestiefelt': zopagůtas Lex. 83. — Lit. Bildung zu zopãgas.

zopisas ‚Handschrift': imdams nůg io raſchimą [gestr.; darüber: ſopiſsą (gestr.); aR.: handschrifft ſopiſsas (kor. aus ſapiſsas), Cirographas paraſchs] BrB. Tob. I 17 —< wr. запись ‚Aufschreiben, Vermächtnis, schriftliche Abmachung, Übereinkunft' od. p. zapis dass.

zoplotas, zaplõtas ‚Lohn': ſoplotas Qu.^{2} 272; zaplotas Qu.^{1} 334 —< wr. заплáта od. p. zapłata.

zopochas ‚Wohlgeruch, Duft': liepliu atimt... ʒopochus (‚wonności') Post. III 37_{36} —< p. zapach ‚Geruch'.

zoposas ‚Vorrat': bus tas penas uż zopoſa źiamey Chyl. 1. Mos. XLI 36 —< wr. запáсъ od. p. zapas.

zopõstas (und **zõpostas**) ‚Vorrat, Proviant': anis Jawus ſupiltu ing... Spikeres... Sopoſtui BrB. 1. Mos. XLI 35; didi ſopoſta turri BrP. II 377_{14}; Aprupin... páukßtelius ʒopoſto neſurenkancʒus' GK. 403_2; zopoſtas Lex. 136. — Mit Einschub von t aus zoposas; vgl. dazu abrũstas ‚Handtuch' Юшк. лит. сл. I 3: abrũsas dass., čẽstas ‚Zeit' l. c. 268: čẽsas dass.

zopõstyti(s) ‚vorbereiten, sich vorbereiten': ʒopóſtitųs ant io priemimo DP. 27_{27}; ʒopôſtiia l. c. 29_{51}; ʒopóſtidams ant' ſmúrtįngo kârio l. c. 540_{24}. — Zu zopõstas.

zostova, zastovas ‚Lager; Pfand, Verpfändung': dawe pulti ing ių guolį [gestr.; darüber: abaſą; aR.: Lager ſtonawicʒe; abaſas, ſoſtowos (gestr.)] BrB. Ps. LXXVIII 28; Kas tey ira do zoſtowa, kurą dosiu tau? Chyl. 1.

Mos. XXXVIII 18; ſaſtowas Qu.[1] 383, 556 — < wr. застáва ‚Pfand' od. p. zastawa ‚Beschützen; Schutzwehr, Besatzung; Pfand'.

zotag, zotaga ‚bald, alsbald': zôtag teip tur bût DP. 39_{16}; zótag iûs iżgélbeio l.c. 335_{45}; zotaga ißwiſtu Post. 66_{35}; Sotag vßmiga GD. 121_{21}; Sotaga bus paſkuczіauſe diena l. c. 125_{9} — < wr. затого Brückner Rozpr. XXXVIII 315, KZ. XLVI 227.

zotug, zotuga ‚bald': ſotug pagimdis BrB. Jes. XXVI 17; eſch ſotuga iu buſiu lſchganims Ezech. XI 16; daktaraj ſotug neßinnos BrP. II 459_{7}. — Aus zotag, zotaga umgebildet; wegen **u** statt **a** vgl. Bezzenberger BGLS. 51.

zõvada ‚im Galopp, spornstreichs': zowadą beg WEE. 32_{1}; Sowadą beg BrB. 1. Korin. IX 24; zôwada trêſiame DP. 426_{21}; wiſsi zówadoie teiſibes (‚w zawodzie sprawiedliwcści') ...tekékime l. c. 543_{5}; zowada Lex. 163 — < p. zawód ‚Wettrennen, Rennbahn', vgl. auch p. w zawód bieżeć ‚im Galopp laufen'.

zovadnykas ‚Läufer': zowadnikai... ateis WEE. 21_{5} — < p. zawodnik ‚Wettläufer'.

zovieckà, -iẽckos, zoviẽckas ‚Band an der Tür, Türangel': zowecka Qu.[1] 67; zoweckas l.c. 523. — Aus zovieskà umgestaltet.

zoviẽsas ‚Türangel': zowieſas duru Chyl. 1. Kön. VII 50 — < wr. завѣсъ.

zovieskà, -iẽskos ‚Türangel': ſowieska Lex. 174, Qu.[1] 523 — < wr. завѣска.

zovitka ‚Mantel': eme tada zowitką, ir uźsidęgie Chyl. 1. Mos. XXIV 69; uźsidęgie zowitka, ir apsiwiniojo l.c. XXXVIII 14 — < p. zawitek ‚Kopfhülle, Kopfschleier'.

zrada ‚Verrat': zrada angu piktibe WP. 138_{4} — < wr. зрáда od. ap. zrada Rozpr. XXVIII 379.

zradlyviškas ‚verräterisch': dare Sradliwiſchka Darbą (aR.: padare Sbradnjſte) BrB. 2. Makk. XII 3. — Aus *zradlyvas (< wr. зрáдливый od. ap. zradliwy Rozpr. XXVIII 379) und lit. Suffix -iškas zusammengesetzt.

zrodnykas ‚Verräter': Srodnikas BrB. 2. Makk. V 15 — < wr. зрáдникъ.

zuchvolčius ‚Frechling': zuchwolćius Post. 280_{12} — < p. zuchwalec.

zūpelnai ‚völlig, ganz': iżtiſſai (aR.: zupelnai) DK. 45_{17}. — Adverb zu zūpelnas ‚vollständig, vollkommen' (Dusetos) aus p. zupełny.

zūpelnastis ‚Vollkommenheit, Vollständigkeit': Argu ʒupełnaſti mótinoia? DP. 599$_4$ —< p. zupełność.

zūpelnumas ‚Vollkommenheit, Vollständigkeit': ʒupełnumas kunigißkas DP. 544$_{39}$. — Lit. Bildung zu zūpeĩnas.

zūpyčė ‚Rock, Leibrock, Mantel': Rationalas, Ephod (aR.: leibrock Supicʒe) BrB. 2. Mos. XXVIII 4; apwilko ghi Ehphodu [kuno Sermega] (aR.: Supicʒe) 2. Mos. VIII 7: leſk ir Skraſtę [ſupicʒę] (aR.: Mantel) Matt. V 40; ſupicʒe alba marſchkinei BrP. II 437$_{27}$ —< p. zupica ‚Unterkleid, Unterziehrock'.

zvalia, zvalė: tur... gierti be dinkos (gestr) [ſwalios] (‚er muß... trinken lassen, und keinen Dank haben') BrB. Sirach XXIX 32; tada beſwalios ir nemintas tureſi BrP. II 509$_1$; nuſidůſt be ſwales GK. 430$_7$ —< p. *zwola, vgl. č. zvůle ‚Gelegenheit, Freiheit, Lust, Vergnügen, Selbstgefallen'.

zvanėlis ‚Schelle': ʒwannelis Qu.^{2} 356. — Deminutiv zu zvãnas aus wr. звонъ od. ap. zwon Rozpr. XIX 462.

zvãnyti ‚läuten': ʒwàniia Post. 361$_{27}$; zwanyti Lex. 114, Qu.^{1} 320 —< wr. звóнить Сборн. 82, № 5, 174; 89, № 1, 48 od. ap. zwonić Rozpr. 462.

zvinglijonas ‚Zwinglianer': Zwįgliônay DP. 51$_{23}$; wadina... Zwingliónais l. c. 246$_{54}$ —< p. Zwingljan(in).

žalaba, žėlaba ‚Trauer': ne eik Namůſna Smutkos [Sʒalabos] BrB. Jer. XVI 5; Dienos żełabos... artymos Chyl. 1. Mos. XXVII 41 —< wr. жáлоба.

žalabas ‚Galerie (Chor) in der Kirche': nułaiſtúmbeiś... nuog ʒałâbo baʒnįcʒios (‚z ganku kościelnego') DP. 110$_{11}$ —< wr. жолобъ Fed. II 134; vgl. Būga ZfslPh. I 36.

žalnierius ‚Kriegsmann, Kriegsknecht, Ritter, Soldat': Sʒalnerus gails Maž. 443$_{18}$; turiu... ßalnierius WEE. 28$_{12}$; ſuwadinna... Sʒalnerus BrB. 1. Chr. XXVIII 1; turiu... Sʒalnierus Matt. VIII 9; ßarwinikai ʒałniérius DP. 156$_{30}$; żałnierey Chyl. 2. Kön. XXV 4 —< p. żołnierz.

žalnierkà, -iẽrkos ‚Soldatenweib': zalnierka Lex. 160 —< p. żołnierka.

žalūdkas ‚Magen': ʒałûdką ſu ßildʒia DP. 90$_6$ —< wr. жолýдокъ.

žastis, -iẽs ‚Erz; Blech': tas buwo Miſtras Sʒaſtije BrB. 1. Kön. VII 14; wiſsi [Rikai]... buwa iſch cʒiſto wario [Sʒaſties] l. c. VII 45; nukala Sʒaſtį glotkai Jes. XLI 7. — Zu žestìs.

žebrauninkas ‚Bettler': zebrauninks Qu.[2] 65. — Aus p. *żebrownik lituanisiert.

žebravóti ‚betteln': nekurĩai ſiedieya... ßebrawodams WEE. 42_{2}; anis ßebrawoj dũnos BrB. Klag. I 19; tur ßebrawoti BrP. II 199_{13}; ʒebrawoti Post. $29b_{6}$ — < p. żebrować od. wr. жебровáть.

žebrõkas ‚Bettler': ʒebrokas Post. $104b_{32}$ — < p. żebrak.

žẽdnas ‚keiner; jeder': nei ßednu greku nepatepta bua WP. 28_{29}; be ßedna abeijaghima tikri turrime buti l.c. $99b_{15}$; kiek ßednas dienas... dara l. c. 106_{33}; newalgis iſz jos źednas praĩzalniecio sunus Chyl. 2. Mos. XII 43; ʒiednás... meĩſti muſija KS. 165_{11}; imket nuog ſiedno, kurĩai... BrB. 2. Mos. XXV 2 — < wr. жáдный, жáденъ ‚keiner; jeder' od. p. żadny ‚keiner'.

žẽgliavóti ‚segeln': zeglawoti Lex. 157 — < p. żaglować.

žẽglis (mundartlich für **žẽglius**) ‚Segel, Segelbaum': patrauke ßegli po weiu BrB. AgG. XXVII 40; koʒnas pũła ʒegliop Post. III $47b_{34}$ — < p. żagiel.

žẽgliorius ‚Segler, Schiffer': ʒegliorius Post. $80b_{28}$ — < p. żaglarz.

žegnõnė ‚Segen': duk mums tawa ßegnone Maž. 147_{3}; Sʒegnone WE. 31_{7}; zegnone Lex. 157; ʒenknok mus ſawa ʒiegnonia KP. 129_{1} — < p. żegnanie.

žegnóti(s) ‚segnen, sich bekreuzigen': Eĩch ßegnoĩiu tawe ßegnoienczius BrB. 1. Mos. XII 3; ʒegnõios arka ʒęklinós DP. 455_{30} — < p. żegnać(się).

žẽkas ‚Jünger, Schüler': Kunigump ßekump ßmanes tremkiet Maž. 11_{12}; ßekai (aR.: mokintinei) BrB. Luk. VII 18; práĩtas ʒêkas DP. 273_{34}; weda ànus ʒekus ſawo Post. III 62_{9}; Ner ßekas dideĩnis uß miſtrų WP. 217_{9} — < p. żak ‚Geistlicher, Schüler' Klich Term. 119 f.

žėlavóti ‚trauern, beklagen': iu wartai ßelawos ir raudos BrB. Jes. III 26; apĩkundʒ (aR.: ßielawoij) tawe didei Sirach XII 15; Baiſingai ßelawoja GK. 366_{17} — < wr. жаловать od. p. żałować.

žeiniẽrius ‚Kriegsmann': Ponas ira tikras Sʒelnerus BrB. 2. Mos. XV 3; brolaitis... buwa ßelnieru Herodo BrP. I 106_{19}.S. — Mundartlich zu žalniẽrius.

žemčiũgas, žemčiūga ‚Edelstein, Koralle, Perle, Kleinod': jra mieleĩne uß brągiauſius ßemczugus WEE. 159_{18}; dawe... brangių akmenų (aR.: Sʒemczugu) BrB. 1. Kön. X 10; tatai turia... ußu ßemczugas (darüber: dʒentilą; aR.: Geschmeide) Sirach XXI 23; korallei [ßemczugos] (aR.: Corallen) Klag. IV 7; râdęs... ʒemcziũgą DP. 524_{27}; zemciugas Qu.[1] 299 — < wr. жемчýгъ

žemstva ‚Landschaft': Mieſtą ir Sʒemę (aR.: landschafft ß e m ſ t w a)... dů̃mi eſch Baßnicʒei BrB. 1. Makk. X 39; Schitie ira Galwas iſch Sʒemiu̧ (darüber: S ʒ e m ſ t w u̧; aR.: Landschafften prouincija S ʒ e m ſ t w a) Neh. XI 3. — Wohl nach ž ẽ m ė ‚Erde; Land' aus wr. з é м с т в о od. p. z i e m s t w o umgebildet.

žẽnytis ‚sich löffeln (mit einer Frau)': z ę n i t i s Qu.[1] 330 —< p. ż e n i ć s i ę ‚verheiraten'.

žertavóti ‚scherzen': ansjen buwo... kaypo ż e r t a w o j ą s Chyl. 1. Mos. XIX 14; Izaokas ż e r t a w o j o ſu Rebekka l. c. XXVI 8 —< p. ż a r t o w a ć.

žeřtas ‚Scherz': ißkięſcia... neprieteliu ǯ i e r t u s ir apiiuokus KP. 60_{12} —< p. ż a r t.

žestìs, -iẽs ‚Blech': nukala ies plokſchcʒes (aR.: blech S ʒ e ſ t i s) BrB. 4. Mos. XVI 39; ź e ſ t i s SzDi. 14b, Qu.[1] 95 —< wr. ж е с т ь.

žyčelnykas ‚Geldverleiher': kurſey turejo ź y c z e ł n i k ą Chyl. 1. Sam. XXII 2; uźmokiek ź y c z e l n i k u y tawo 2. Kön. IV 7 —< p. *ż y c z a l n i k, vgl. p. p o ż y c z a l n i k ‚Borger, Darleiher'.

žỹčyti ‚borgen, leihen': ß i j c ʒ i k bei gelbek Maž. 411_{12}; kas Artimoiui ſawam ka ß i c ʒ j s BrB. 5. Mos. XV 2; z i c z y t i Lex. 37, 115 —< p. ź y c z y ć.

žyčkas ‚Vorteil': s ʒ y c z k a s, p o ź i t k a s Qu.[2] 477. — Wohl aus u ž y č k a s abstrahiert; vgl. s t a n k a ‚Rest, Übrigbleibendes, Neige' Ness. 498 gegenüber a t s t a n k a(s) dass.

žỹdas ‚Jude': S ʒ i d a i WEE. 75_{18}; ʒ́ î d a i DP. 3_{47}; ż i d a s SzDi. 463a —< wr. ж и д ъ od. p. ż y d.

žydáuka, žydavka ‚Jüdin': S ʒ i d a u k a (aR.: Sʒidiene) BrB. ApG. XXIV 24; àprinko... ǯ i d a u k ą Post. $69b_{42}$; dadedat Ź y d a u k a m s Chyl. 1. Mos. I 16; ʒ́ i d a w k o s g. sg. KPS. 38_{25} —< wr. ж и д ó в к а od. p. ż y d ó w k a.

žydavà, -ãvos ‚Judenland': Jeruſaleje | ir wiſſo S ʒ i d a w o WE. 73_{3}; iʒ́ġ Z i d â w o s DP. 137_{40}; po wiſus ǯ i d à w o s kałnus Post. III 27_{39} —< wr. ж и д о в á ‚Juden, Judenmenge' Лит. Мет. (1511) РИБ. XX 652, Добр. 222.

žydélka ‚Jüdin': z y d e l k a Lex. 104. — Mit sl. Suffix -e l k a von ž ỹ d a s gebildet.

žiemavóti ‚wintern': ß i e m a w o t i BrB. ApG. XXVII 12; ne buwo patogaus kráßto ʒ́ i e m a w o t i NT. ApG. XXVII 12. — Nach lit. ž i e m à ‚Winter' aus wr. з и м о в á т ь od. p. z i m o w a ć umgebildet.

žiupõnas ‚Unterkleid': ź i u p o n a s SzDi. 460b —< wr. ж у п á н ъ od. p. ż u p a n.

žiūpõnė ‚Dame, vornehme Frau': zupone Lex. 73, Qu.[1] 193 — < ap. *żupani (daher pr. supūni ‚Frau') zu p. żupan ‚Schupan, Gespan, gewisser hoher Verwaltungsbeamter'; vgl. Brückner AfslPh. XX 486, Mikkola Balt. 14, Trautmann Sprachd. 127, 442.

žyvata ‚Mutterleib': iſch Sʒiwatos Motinos iſchejau BrB. Jer. XX 18. — Wohl nach gyvatà, -ãtos ‚Leben' aus žyvãtas umgestaltet.

žyvãtas ‚Mutterleib; Leben': ant amßina ßiwata WEE. 166$_9$; Perßegnotas bus waiſius tawo kuno [Sʒiwato] BrB. 5. Mos. XXVIII 4; Diewas ne nor giwenimą (ßiwatą) atimti 2. Sam. XIV 14; pâßwęſtas îſcioie (aR.: žywate) mótinos ſawós DK. 47$_{21}$; zywatas Lex. 114 — < wr. живóтъ od. p. żywot.

žỹvyti(e)s ‚leben': be dieniśkos... důnos negalime ʒiwities MK. 11$_8$; zywitiſi Lex. 114 — < wr. живиться Лит. Мет. (1509) РИБ. XX 623 od. p. żywić się.

BERICHTIGUNGEN.

S. 6 Z. 17 v. o. l. областной.
„ „ „ 20 v. o. . Prussicae.
„ 10 „ 9 v. u. l. Universitatis.
„ 15 „ 8 v. u. l. Ergebnis.
„ 25 „ 10 v. u. l. wr. *одве́рья.
„ 29 „ 18 v. o. l. **anielas.**
„ 31 „ 12 v. o. l. *karonavoti.
„ 39 „ 14 v. u. l. ‚Über bardišius' statt ‚Durch bardišius'.
„ 45 „ 4 v. o. l. *bonia.
„ 48 „ 10 v. u. l. (XIV.–XV. Jhd.).
„ 53 „ 15 v. o. l. p. Czech.
„ 58 „ 7 v. o. l. praĩmane.
„ 61 „ 6 v. u. l. p. dowód.
„ 63 „ 2 und 5 v. u. l. ‚der Zehnte' statt ‚ein Zehner'.
„ 64 „ 16 v. o. l. Trautmann Wb.
„ „ „ 8 v. u. l. p. dysputacja.
„ „ „ 5 v. u. l. p. dysputować.
„ 69 „ 4 v. u. l. p. Egipcjanin, Egipcjanie.
„ „ „ 1 v. u. l. p. Egipcjanka.
„ 70 „ 21 v. o. l. Łoś Gr. I 156.
„ 71 „ 14 v. o. l. **farizeũšas.**
„ 74 „ 10 v. o. l. p. Galilejczyk.
„ 78 „ 6 v. o. l. iẓpaẓinęs.
„ 83 „ 11 v. o. l. hipokryt(a).
„ 85 „ 3 v. u. l. **įsišūtinti.**
„ „ „ 2 v. u. l. *įsišūtyti.
„ „ „ 1 v. u. l. šũtyti.
„ 99 „ 11 v. o. l. ‚leichter... Wagen'.
„ 103 „ 11 v. o. l. **klecius.**
„ 110 „ 9 v. u. l. Beeinflußung.
„ 111 „ 4 v. u. l. p. krzyżyk.
„ 119 „ 16 v. u. l. < p. lelek.
„ 122 „ 6 v. o. l. eine Schachfigur.
„ 129 „ 12 v. u. l. < wr. мя́та.
„ 143 „ 9 v. u. l. etwas.

S. 146 Z. 8 v. u. l. ordinavoti.
„ 147 „ 8 v. o. l. păbārczĭŭs.
„ 149 „ 8 v. o. l. apmaudawa).
„ 155 „ 6 v. u. l. pamurawoti.
„ 159 „ 3 v. o. l. metavotis.
„ 162 „ 14 v. u. l. потра́тить.
„ 178 „ 11 v. u. l. vgl.
„ 181 „ 10 v. u. l. **prõvyti** (und **próvyti**).
„ 185 „ 19 v. u. l. ‚ein großer Pflug'.
„ 215 „ 2 v. o. l. lituanisiert.
„ „ „ 13 v. o. l. šiĩkas.
„ 217 „ 13 v. u. l. Waagschale.
„ 223 „ 2 v. u. l. Met'.
„ 227 „ 18 v. o. l. ubóstwo.
„ 240 „ 3 v. o. l. ‚Kornblume'.

SMULKMENOS

(Archivum Philologicum, 1931 m., II kn.,
p. 14, 57, 143, 197, 198)

I

R. Trautmannas, Die altpreuss. Sprachd. 333 mano, kad prūsų e t w i n ū t „entschuldigen“ **-i-** vietoj **-ai-** (plg. liet. v a i n ó t i „schmähen, schelten“, lat. a t v a ī n u ô t „entschuldigen“) turi dėl lenkų įtakos. Bet pr. *w i n ū t nėra atskirtinas nuo sen. liet. veiksmažodžio w i n o t i „züchtigen, strafen“ (žr. Die slav. Lehnw. im Altlit. 238), kuris, kaip ir liet. v a i n ó t i iš v a i n a „Fehler, Gebrechen, Tadel“, gali būti kilęs iš sen. liet. w i n a „Strafe“ < lenk. w i n a „Schuld, Buße“ arba gud. в и н á „Schuld“ (ib. 237). Lygiai taip pat gali būti sudarytas ir pr. *w i n ū t.

II

R. Trautmannas l. c. pr. e t w i ē r p t (e t w ē r p t) „atleisti, vergeben“ jungia su got. w a í r p a n, as. w ë r p a n „werfen“. Bet pirmiausia, man rodos, dėl darybos ir reikšmės yra šis žodis jungtinas su sen. liet. v e r p t i veiksmažody u ž v e r p t i „užkišti, zatykać“: ú ʒ w e r p e i ſaẃ auſis ant ßâukſmo DP. 272_6. Prūsų e t w i ē r p t galėtų atitikti liet. *a t v e r p t i „atkišti“, t. y. palaidą, laisvą padaryti, atleisti.

III

Čekų tarmėse kartais **d** pavirsta į **r**, pav.: s v a r b a iš s v a d b a „vestuvės, Hochzeit“, v o r o t e č iš v o d o t e č „Wassergraben“, žr. Vondrák Vgl. sl. Gram. I^2 372. Toks pat reiškinys pasitaiko ir slaviškuose lietuvių kalbos skoliniuose, pav.: č e l ē r n y k a s Dysna iš č e l ē d n y k a s < gud. ч е л я́ д н и к ъ, p a r n ã c k a s Skapiškis iš

p a d n ã c k a s „Sohle“ Subačius (plg. p a d n a š k a s „Fußbank“ Die slav. Lehnw. im Altlit. 149), p e r̃ n y č i a (dial. p ẽ r n i n č ę Salantai) iš p ẽ t n y č i a < gud. пя́тница ir kt.

IV

Prūsų inf. i s m a i t i n t „verlieren“, acc. sg. i s m a i t i n t o n „verloren“ Trautmannas, Die altpr. Sprachd. 348 pirmiausia jungia su sen. liet. a p m a i t i n t i „verwunden“, m a i t à „Aas“, lat. m à i t â t „verderben, vernichten“, sen. ček. m ě t i t i „verletzen“ ir kt. Bet man šitas palyginimas atrodo nevisai įtikimas: 1. reikšmės „verwunden, verderben, vernichten, verletzen...“ yra labai tolimos reikšmei „verlieren“; 2. liet. m a i t à, lat. m à i t â t ir kt. veikiausiai nėra atskirtini nuo m a ĩ s t a s „Nahrung“, m a i t ì n t i „nähren“ ir kt., žr. J. Endzelīns, Latv. val. vārdnīca II 552. Todėl, man rodos, pr. *m a i t i n t- pirmiausia reikia jungti su m e t ù, m è s t i „werfen; verlassen, verlieren“ (plg. n e m e s k kelio dėl takelio; daugiau žr. 1928 m. „Šv. Darbo“ VII 802); dėl šaknies balsių kaitos plg. m e t-u : m a i t- = b r e d-u : b r a i d-y t i.

V

J. Gerullis, Fil. Bied. Raksti X 10 sako, kad sangrąžinė nelinksniuojamoji veiksmažodžių lytis su galūne **-os** esanti vietomis vartojama ir apie Subačių. Kiek man pačiam teko patirti, subatėnai, taip pat ir kupiškėnai tokios lyties nepažįsta, – jie, pav., sako: jos eina j u o k d a m o s i o s (b e s i j u o k d a m o s), bet jie eina j u o k d a m ĩ e s(i), l i n k s m i n d a m i e s(i) [tarm. l ĩ n k s m i n d a m̃ æ s Sub.].

VI

E. Blesse savo straipsny „Die Kuren und ihre sprachliche Stellung im Kreise der baltischen Volkstämme“ (Congressus secundus archaeologorum balticorum Rigae, 19.–23.VIII.1930, 293–312 psl.) mano, kad priesaga -n ī k a- rodanti artimesnius prūsų ir kuršių, ne kuršių ir lietuvių kalbų santykius, nes „im Litauischen laut Brugmann Gr. II, 1, 497 die Endung -n y k a s nur landschaftlich vorkommt und gerade nicht in den an das ehemalige kurische Sprachgebiet grenzenden Dialekten“ (306 psl.). Taip, šiandien Žemaičiuose ir Maž. Lietuvoj,

taip pat ir vietomis Didž. Lietuvos Suvalkų krašto panemunėje yra sakoma -(i)n i n k a s; visur kitur yra vartojama -(i)n y k a s. Bet senoviniuose raštuose -(i/e)n y k a s buvo vartojama ne tik rytiečių, pietiečių, vidurio augštaičių, bet ir daugelio Maž. Lietuvos rašytojų, tiek vietinių, tiek kilusių iš Didž. Lietuvos, net ir iš Žemaičių. Ypač charakteringa yra, kad J. Bretkūnas, gimęs sen. prūsų žemėje, visur nuosekliai vartoja -(i/e)n y k a s, pav.: s i d a b r i n i k ų gen. pl. BrB. Jes. VII 23; b u r t e n j k u s acc. pl. 1 Sam. XXVIII 3; g r i e k i n i k a i s instr. pl. BrP. I 426 (= pr. g r ī k e n i x) ir kt. Priesagą -(i)n i n k a- nuosekliai vartoja jau D. Kleinas, rankraštinio Lexicon'o autorius (gal būt, tas pat Kleinas), J. Rėza savo psalmyne ir pakaitomis su -(i)n y k a- Wolfenbüttelio postilės rašytojai. Taigi priesaga -(i)n y k a- tiek dabar, tiek senovėj yra plačiau vartojama, kaip -(i)n i n k a, ir pietų vakaruose jos vartojimo sritis senovėj veikiausiai yra siekusi vienos kitos prūsų padermės kalbos sritį. Vadinas, lietuviams ir prūsams priesaga -(i)n ī k a- (= sl. ь-n-i kъ) irgi yra charakteringa.

VII

Prūsų veiksmažody e t w i n ū t „entschuldigen" nepaprastas yra **ū**, nes nėra pavyzdžių, rodančių, kad pirminis **ā** (> **ō**) po **n** virstų į **ū**; plg. Trautmann, Die altpr. Sprachd. 294; Būga, Liet. k. žod. LXIV. Todėl J. Endzelynas, Fil. Bied. Raksti II 12 mano, kad pr. *w i n ū t yra kilęs iš sl. v i n o v a t i (su esam. laiko kamienu v i n u j e-); šalia skolinto esam. laiko kamieno *v i n ū j a-, sako jis, prūsai buvo susidarę gretiminį bendraties kamieną v i n ū-, lygiai kaip šalia esam. laiko kamieno *p e i s ā j a- (iš to p e i s ā i „rašo") buvęs bendraties kamienas p e i s ā- (iš to p e i s ā t o n „rašytas"). Bet man kiek kitaip rodos: pr. kamienai *p e i s ā j a- ir *p e i s ā- yra buvę tos pat rūšies, kaip ir liet. k a p o j a : k a p o-t i, b y l o j a : b y l o-t i (žr. N. van Wijk, Altpr. Stud. 16) – tai viena; antra, iš sl. v i n o v a t i prūsų kalbai galėtume veikiau laukti *w i n a u t, *w i n a u t s, *w i n o w a t s ar kt., bet ne *w i n ū t, n i e b w i n ū t s „unsträflich"; plg. pr. d ī n k a u t „danken" (< lenk. d z i ę k o w a ć), d ī n k a u t s, d i n k o w a t s, taip pat sen. liet. d ė k a v o t i (< gud. д я к о в а т ь) šalia d ė k u j u (< gud. д я к у ю = lenk. d z i ę k u j ę), vėliau d ė k a v o j u, žr. Die slav. Lehnw. im Altlit. 62, 63. Tad, mano nuomone, pr. *w i n ū t = sen. liet. w i n o t i (žr. aukš-

čiau 14 psl.) veikiausiai turi priesaginį ū lygiai tos pat kilmės, kaip ir bendratys laikūt „halten“, popekūt „behüten, bewahren“, teikut „schaffen“ ir kt.; tas ū po n gali būti kilęs iš ō (< ā) lygiai taip pat, kaip ir ī po n iš ē; plg. pr. smūni „Person“ : liet. žmonės, pr. supūni „Frau“ : liet. žiūpõnė.

VIII

Liet. (augšt.) grýnas „rein, lauter; gereinigt, auserlesen; kahl, blank; unbehaart, unbefiedert (Ness.); dürftig, armselig, nackt“ turi tą pačią akūtinę šaknį, kaip ir grý-ti, grý-tis „krýtis, graĩbštas“; plg. drė́g-nas : drė́g-ti, pìl-nas : pìl-ti, pló-nas : plóti ir kt. Žemaičiai šitame būdvardyje turi jau kitą priegaidę: grỹnas, -à. Daugiau dėl darybos ir reikšmės žr. „Šv. Darbo“ (1926) VIII 924 ir sequ.

IX

(1932 m., III kn., p. 26, 112)

Kad tūkstantis, -čio yra seniau buvęs moteriškosios giminės, yra jau seniai patirta; plg. J. Endzelin, Le. Gr. 266. Tai rodo dar mūsų tarmės ir senoviniai raštai; pav., tūkstantis, -ies ir tūkstantė Jauniaus Gram. 256, tûkſtanties DP. 19_{54}. Bet Daukšos Postilėj randam dar ir tokių formų: n. pl. tûkſtancʒios 123_{32}, 297_{17}, dat. pl. túkſtancʒiomus 233_{46}, acc. pl. túkſtąncʒes 292_{5} ir kt.; taigi šis į̄ą- kamieno skaitvardis yra dar senesnis, kaip tūkstantis, -ties, būtent: *tūkstančia = sl. tysǫšta (tysęšta) arba *tūkstanti, -čios (plg. martì, -čiõs) = got. þūsundi, n. pl. þūsundjōs.

X

Arch. Phil. II, 14 aš esu mėginęs prūsų etwinūt „entschuldigen“ jungti su sen. liet. vinoti „züchtigen, strafen“, juo labiau dėl to, kad tas žodis yra vartojamas Bretkūno, gyvenusio toj žemėj, kur seniau yra buvę prūsai; plg. dar balgnas BrB. 1 Mos. XXII, 3: pr. balgnan „balnas“. Bet čia sunku yra išaiškinti ū po n, nes tam įrodyti turime permaža prūsų kalbos pavyzdžių; o esamieji pavyzdžiai rodo ā: gennāmans, posinnat ir kt. Todėl J. Endzelynas FBR. II, 12 ir XII, 7 mano, kad etwinūt galėjęs susidaryti pagal esamojo laiko kamieną *vinūja-, lygiai kaip liet. (tarmės) šalia bū-

tojo laiko formos p a č e s t ū j ā galinti būti ir bendratis *č e s t ū t. Tai yra iš tikrųjų galimas dalykas, ir aš tos nuomonės neginčiju; bet tikėtina, man rodos, ir ta nuomonė, kad prūsų *w i n ū t = sen. liet. v i n o t i: viena, dėl nedaugelio prūsų kalbos pavyzdžių sunku tvirtinti, kad čia junginy **-nū-** negali būti **-ū-** po **n**; antra, rodos, tai nuomonei neprieštarauja ir kaikurie pačių prūsų kalbos pavyzdžiai (plg. l i m a t z I: l i m u c z t II ir kt.), juo labiau dėl to, kad **ǭ** virtimas į **ū** dar nebuvo visur pasibaigęs, pav., pirmame katekizme.

XI

(1933 m., IV kn., p. 46, 56, 63, 85, 107, 151–152)

Arch. Phil. I, 112 aš esu pastebėjęs, kad *vasãrio* mėnesio etimologiškai negalima skirti nuo *vasãris* vėjas, *vasãriai* „Süd", *vasara* ir kt. Bet E. Hofmannas KZ. LX, 71 t. yra linkęs to mėnesio pavadinimą jungti su *vėsùs* „kühl", ir šiai savo nuomonei paremti cituoja iš Leskieno Bild. 446 *stabaras* „trockener Ast" šalia *stėbas* „Stock". Bet tai netiesa: kalbamajame Leskieno veikale *stabaras* yra lyginamas tik su šaknimi *steb-* ir nurodoma į jo *Ablaut'o* 347 psl., kur iš vienos pusės *stabaras* yra teisingai jungiamas su *stabas* ir kitais gimininga is tos rūšies žodžiais (plg. Būga, KS. 285), iš kitos pusės, sekant Mielcke ar Kuršaičiu, ten klaidingai yra rašoma *stébtis* „sich stemmen", *stébas* „Stab, Strebepfeiler". Tą klaidą kartoja ir E. Hofmannas: iš tikrųjų turi būti *stiẽbtis, stíebas* šalia lat. *stiba* „lazda, didelė vytinė, meškerio kotas", gr. στείβω „standžiai suglaudžiu, suleidžiu, stipriai minu", mūsų *stáibiai* „blauzdikauliai" ir kt., žr. MLV. III, 1064 (su nurodyta literatūra). Antra vertus, autorius toliau visai nutyli tą mano spėjimą, kad seniau mūsų metai galėdavo prasidėti vėlesniais mėnesiais, ir Jucevičiaus žodžius (Litwa pod względem starożytnych zabytkow... Wilno, 1846, 306 psl.): „Rok zaczynał się w K w i e t n i u" (t. y. balandžio mėnesyje), kuriuos esu citavęs tam spėjimui paremti. Dėl to tad p. E. Hofmanno nuomonė, remiama klaidingais duomenimis, yra tuo tarpu neįtikima ir neįrodyta.

XII

Mūsų senoviniuose raštuose tėra vartojama tik *vienu balsu*: praßúko w i e n u b a ł ſ ú bilodami DP. 540_{41}; w i e n u b a ł ſ u (= jednostajnym głosem) wiſi ßuktereio 1600 Post. 309_{33}; Giedokim' w i e n u

b a ł ſ u Ges. 274_{18}. Bet dabartinėj mūsų raštų ir šiaip kasdieninėj kalboj, ypač inteligentai, dažnai jau pasako ir *víenbalsiai*. Nors kaikurie mūsų kalbininkai tą prieveiksmį laiko netaisyklingu dariniu ir jo vietoj pataria vartoti tik *vienu balsu* arba *vien(a)balsiškai* (plg. žemaičiai dvibalsius *ie* ir *uo* ištaria *vienãbalsiškai*, Būga, Žod. XVIII), bet man vis dėlto rodos, kad tai yra mūsų pačių padaras, būtent – *vien(a)balsiai* gali būti hipostatiškai sudarytas lygiai taip pat, kaip ir subatėnų adv. *artipilniai* (*pripylė*) iš *artipilnis* < *artì pilnio* Dus. Plg. tai vis á b i ß a l e i tur darit KS. 235_{32}; gerai ir d i e w a b á i m i e i (= pobožnie) giwęnt DP. 553_{15}; *pùsbadžiai* gyvena Sub.; *vienãbasiai* aunas Dus. (bet *vienalúomiškai* ūtura „t. y. vienokiai, nepakeldamas ir nenuleisdamas balso“ Linkm.) ir kt. Toliau plg. dar 1928 m. ŠD. VII, 804.

XIII

E. Nieminen Ausg. 10 tt. yra mėginęs įrodinėti, kad mūsų *tai* ir *kai* esą kilę iš loc. sg. fem. **tāi* ir **qu̯āi* (plg. got. *hvai-wa* „wie“, sen. sl. *sicĕ* ir kt.), ir tai nuomonei paremti, tarp ko kita, senoviniais vietininkais laiko posakius *šiẽ mẽtai* (*šiemet*), *pérnai* (*pérniai*) ir kt. Bet, man rodos, mūsiškio *tai* semasiologiškai negalima atskirti nuo sl. *to*, ir todėl su Leskienu, Meillet ir kt. esu linkęs *tai* kildinti iš senovinio neutr. **ta* (= sl. *to*) + *ai*. Pirmoji, niekatrosios giminės, lytis **ta* dar yra išlikus ryt. augštaičių posakyje *vis ta-jà* „vis tiek“ šalia masc. *vis tas-ià*, fem. *vis to-jà* Dus. (Būga, Žod. 78 s. v. a n a s i a g [i]). *Šie metai*, be abejonės, yra daugiskaitos vardininkas (plg. brolis jau *visi metai* serga, juodu *kas vieni metai* augindavos du paršiuku ir kt., žr. R. Jono Linksniai ir prielinksniai, 11 psl.). *Pérnai* yra prieveiksmis iš **pernas* = lat. *pẽrns* „vorjärig“.

XIV

Daukša savo Postilėje šalia *meilaširdumas* (pav., m é i ł a ß i r d u m ą 262_{31}) ir *mielaširdumas* (pav., m i e ł a ß i r d ú m o 114_{22}, 144_{17}) dar vartoja ir *malonėširdumas* (pav., m a ł o n e ß i r d ú m o 324_{46}, m a l ó n e ß i r d u m o 615_{40}) bei *meilanėširdumas* (pav., m e i ł a n e ß i r d ú m o 354_{7}). Šitų dalykų, man rodos, korektūros klaidomis negalima laikyti. Tai veikiausiai yra paties vertėjo klaidingai sudaryti sudėtiniai žodžiai iš *mielaširdumas* arba *meilaširdumas* + *malonė* ly-

giai taip pat, kaip vokiečių kalboj yra atsiradę *Geräummigkeiten* (*Räumlichkeiten, geraumig*), *Hofschaar* (*Höflingsschar, Hofstaat*) ir kt., plg. H. Weimer, Psychologie der Fehler[2] (Leipzig, 1929) 65 t.

XV

Senovinėje lietuvių kalboje *pìnigas* dar tebeturi išlaikęs savo pirminę lytį, pav.: g. pl. penigu Maž. 279_{15}, 537_{9}, penigai WP. $110b_{16}$, g. pl. penigų BrB. Luk. VII, 41, penigú DP. 242_{42}, penįgų ib. 362_{8}, penigais 75_{31}, peningais 386_{46}, acc. pl. penigus 1600 Post. 213_{37}, instr. sg. péningu Ges. 81_{10} ir kt. *Penigas* yra tiesiog paskolintas iš vvž. *pennig*; taip pat tiesiog iš germanų gali būti atkeliavęs ir *peningas*, plg. Būga, KS. 70. Vėliau *penigas* pavirto į *pinigas* lygiai tuo pat būdu, kaip **añteras* (= prūs. *anters*, ček. *uterý* ir kt.), **kateràs* (= sen. ček. *koterý*, gr. πότερος), *nebãgas* (iš gud. *небóгъ*), *pasteras* BrP. II, 292 (= lot. *posterus*) ir kt. yra pavirtę į *añtaras* Dysna, Gervėčiai (> *añtras*), *kataràs* ib. (> *katràs*), *nabãgas, pãstaras*. Tai yra įvykę dėl vadinamosios balsių asimiliacijos.

XVI

Dabartinėj mūsų rašomojoj kalboj *valandà* yra „Stunde“, bet senovinėj raštų kalboj jos reikšmė dar nebuvo griežtai apibrėžta – ten ji dar buvo „Weile, Zeitlang, Zeit, Stunde“: ghis pasiliko walandą (= eine Weile) Aſioia BrB. ApD. XIX, 22; Walandą (= eine Weile) ghis pas tawe ſtow Sirach XII, 14; Schwieſibe... maßą walandą (cʒieſą) (= eine kleine Zeit) pas ius ira Jon. XII. 35; Eſch nutiliu walandą (= eine Zeitlang) Jes. XLII, 14; ghis walge... walandą (= eine Zeitlang) 1 Kar. XVII, 15; giwena Simei gera walandą (= lange Zeit) 1 Kar. II, 38; giwenę eſte didę walandą (= eine lange Zeit) Jos. XXIV, 7; tą wałándą (= w ten czas) KP. 38_{23}; toliau wałandos (= tejże godziny)... łaukiame KP. 250_{20}; po máʒáy wáłánday (= po małej chwili) Post. III, 65_{29}; metay ir wałundos (= godziny) PS. I, 134_{8}; walanda „Weile, Zeitlang“ Lex. 208, 217 ir kt. Šiuo atveju mūsiškės *valandos* reikšmė yra panašiai kitėjusi, kaip ir sl. *časъ* (iš **kēsa-*), kuris iš pradžios irgi nėra reiškęs „Stunde“; plg. prūs. acc. *kīsman* (iš **kēsma-*) „Zeit, Weile“, alb. *kohε* (iš **kēsā*) „Zeit, Wetter“, gud. *час* „Zeit, Frist, Stunde“ ir

kt. Dabartinė *valanda* „Stunde“ galutinai nusistojo išgujus *adyną* „Stunde“. Plg. Berneker, EW. I, 137, mano Die slav. Lehnw. im Altlit. 25, 55.

XVII

(1935 m., V kn., p. 22, 35, 148, 215)

J. Endzelynas Le. Gr. 531 mano, kad liet. *su, su-* gali reprezentuoti ide. **su* arba **sō*. Trautmannas Wb. 250 aiškiai *su* kildina iš **suo*. Bet E. Fraenkelis, Syntax d. lit. Postp. 188 radęs Lalio ir Daukanto *suo-*, abejoja, kas tai galėtų būti: iš vienos pusės norėtų tai laikyti pagrindine prielinksnio *su* lytimi; iš kitos pusės jam atrodo, kad *suo-* greta *su* gali būti vietoje *san-* vėliau padarytas pagal *nuo-* : *nu-*. Bet A. Augstkalnis StB IV 71 norėtų tai visai paprastai išaiškinti: *suo-* galįs būti apibendrintas iš *sążinė* > žem. *suožinė*, ir viskas. Tačiau tai tik iš dalies gali būti tikra; pav., Daukantas vietoje *ą* tikrai dažnai rašo *ou*: acc. j o u d o u j ę marę Būd. 2, acc. t o u (= tą) 3, o u ź o u l y n a j 12 ir kt.; o kartais net ir hipernormaliai vietoj *ou* parašo *ą*, pav.: d ą n k e p ı̄ s pecziós Būd. 24, d ą n k e p y s kakalys 26. Bet kad tai galėtų būti visur apibendrinta, neįtikėtina. Visų pirma *su-* sutinkame vak. augštaičių raštuose ir šnektose ten, kur ryt. augštaičiai aiškiai sako *san-*; pav., šalia kupiškėnų *sántarmė* (tarm. *sú·ntarma·*) Mielcke Wb. I 151 rašo *sutarmė*. Dabartinio *sąrašo* vietoje Maž. Lietuvos žodynininkai sutartinai rašo *sùrašas* Lex. 41, 140, Qu[3] 425, K 414 ir kt. Taip pat senoviniuose raštuose visur rašoma *sueiga*, ne *saneiga*. Be to, sintautiečiai ir kt. sako dar *nesúomonė* šalia Kuršaičio 395 *súomonė*. Dėl to tad yra tikėtina, kad *su* be jokios kliūties gali būti išriedėjęs iš *suo-*, kaip *nu* yra kilęs iš *nuo-*.

XVIII

E. Hermannas StB III 66 yra visai teisingai pastebėjęs, kad iš **ber-* „nešti“ lengvai gali būti išriedėjęs *ber-* „gimdyti“. Tai visų pirma rodo *bérnas*: dabartinių ryt. augštaičių tarmių ir senovinių raštų liudijimu šis žodis iš pradžios reiškė ne „Knecht“, bet „vaiką, Kind“; plg. b ê r n a s „pacholę“ DP 123_{29}, taip pat g. sg. b é r n i ſ t e s „kūdikystės“ 28_{35}, g. sg. b e r n î ß k e s „t. p.“ 65_{7}, 580_{29}, *berniõkas* „vaikiokas“ Svėd. ir kt. Taigi *bernas* (iš ide. **bhernos*) pradžioje yra buvęs ne kas kitas, kaip atneštinis, pagimdytinis, t. y. kūdikis, vaikas; *bernas*

„Knecht“ yra vėlesniais laikais atsiradęs. Tą reikšmės kilimą visai aiškiai galime pastebėti dar dabar; pav., svėdasiškiai *berniokù* vadina tik paaugusį vaiką, vaikioką. Rokiškėnams *berniokas* yra suaugęs vaikas, vaikinas, bet savo elgesiu dar dažnai nesiskiria nuo vaiko, tad *berniokù* čia daugkas vadina kiekvieną vaikiną, kuris vaikiškai elgiasi. Toliau į šiaurę ir vakarus *berniokas* visai netenka vaikiškumo ir belieka tik vaikinas; plg. *susirinko berniokai ir mergiotės* (= vaikinai ir merginos) *į vakaruškas* Sub., Kup. ir kt. Taigi *bernas* „vaikas“ seniau galėjo būti ir veikiausiai buvo pažįstamas ne tik vieniems rytiečiams, bet ir viduriečiams (tai rodo Daukša), vakariečiams augštaičiams (tai liudija Bretkūnas, pav., Bibl. Luk. II 21) bei kitiems lietuviams ir niekuo nesiskyrė nuo lat. *bẽrns* „Kind“.

XIX

E. Spechtas KZ LXII 225 liet. *ber(g)ždžià* (karvė) jungia su slav. **berdja* „nėščia“: jo nuomone, šio būdvardžio reikšmė „nevaisinga“ galinti būti išriedėjusi iš „išsibarstyti“, nes liet. kalboje apie nelaiku gimdančias karves tikrai sako *išsibarsto* (*pasibarsto*) arba *išsimeta*. Formaliai drauge su Spechtu gali būti *bergždžio* skiriama priesaga *-dja-* šalia *-do-*, kurią rodo lot. **for(i)dos*, fem. **for(i)da* > *forda* „trächtig, schwanger“ (žr. J. B. Hofmann LEW^3 527); plg. dar *tvir-tas* || sl. *tvьrdъ* ir *kaĩras* || *kaĩrias* ir kt. Bet kaip reikia suprasti priebalsių grupę *-ždž-* būdvardyje *berž-džias*? Jei šis žodis būtų tolygus slav. **berdja*, tai lietuvių turėtų būti **berdžias*, ne *berždžias*, kurį plačiai pažįsta senoviniai raštai ir dabartinės tarmės. Taigi Trautmannas Wb. 32, atrodo, nevisai be pagrindo liet. *berždžio* (*bergždžias* veikiausiai turi įterptinį *-g-*) nejungia tiesiog su slav. **berdja*. Gal būt, *berž-džias* yra kilęs iš **berž-djas*, kurio šaknis galėtų būti kildinama iš ide. **b(h)er-ĝ-*, arba iš **berž-d-jas* (plg. medžiay b e r ž d u s KN 119$_{13}$, žirniai *berždi* Saločiai, žirniai *pabergždę* „prinokę“ Ušp. ir kt.)?

XX

Kad liet. *mẽdžias* „Baum; Wald“ (= lat. *mežs*, pr. *median*) nėra atskirtinas nuo s. ind. *mádhyaḥ*, gr. μέσος, lot. *medius*, got. *midjis* (iš ide. **medhios*), rodos, dabar niekas neabejoja, plg. K. Būga KS 260, Trautmann Wb. 173, 358, Endzelin MLV II 611, Walde–Pokorny Vgl. Wb. II 260, Specht KZ XLII 229 ir kt. Šitas žodis tiek savo garsais,

tiek reikšme yra visai įmanomas: iš pradžios **medjas* yra buvęs tik „vidurinis“ (= lot. *medius*...) vėliau „siena, riba, Grenze“ (plg. rus. межа, lenk. *miedza*, s. lenk. *miedzy* „tarp“) ir galų gale „miškas (iš pradžios gal tik viduryje tarp sodybų, prie ribos augęs miškas) > Baum“. Tai yra ne kas kita, kaip sudaiktavardėjęs būdvardis, kurio moteriškosios giminės liekana gali būti **medžià* > *medžió-ti* (plg. *vagà* > *vagó-ti* ir kt.) *medžiõ-klė* ir žem. *mẽdė* „Wald“, veikiausiai kilusi iš senesnės **medjā:* viena, šalia *mẽdė* dabar žemaičiai tebesako *medžióti*, ir antra, senovinis *jā-* kamienas žemaičių šnektose daug kur savaime, dėl fonetinių priežasčių, yra sumišęs su *ė-* kamienu, pav., *girià* : *gìrė* ir kt., žr. K. Būga KS 237. Taigi pirminis būdvardis **medjas*, fem. **medjã́* (= s. ind. *mádhyaḥ mádhyā*, lot. *medius media*, gr. μέσος μέση, got. *midjis midja*) dar nesudaiktavardėjęs galėjo būti paveldėtas baltų prokalbėje ir gal net pačioje lietuvių kalboje.

XXI

(1937 m., VI kn., p. 11, 99, 151, 191)

A. Meillet Introd.[7] 171 taria iš senovės galėjus kaitaliotis *r* bei *l*, ir tai nuomonei patvirtinti tarp ko kito mini liet. *šarnà* „givre“ šalia *šalnà* „t. p.“, taip pat arm. *sarn* „ledas“ ir ssl. *slana* „šalna“. Tam reikalui *šarna* dar mini A. Walde LEW[2] 112 s. v. c a l e o ir E. Zupitza, Die germ. Gutturale 185. Bet J. Schmidtas, kuriuo remiasi E. Zupitza, savo Voc. II 76, 457 teduoda tik *šarma*. *Šarnos* nemini savo žodynuose ir R. Trautmannas su J. Endzelynu. Lietuvių kalbos žodyno medžiagoje to žodžio irgi nėra. Iš gyvosios kalbos taip pat neteko jo patirti, nors daugelį dėl to esu klausinėjęs. Pagaliau ir pats A. Meillet, Le sl. commun[2] 36 t. nebecituoja to žodžio: šalia arm. *sarn* duoda tik *šarmà* „givre“. Dėl to man atrodo, kad *šarnà* tik per apsirikimą yra patekusi į kalbotyrinę literatūrą.

XXII

Kaip latvių kalboje šalia *žaļš* „grün“ yra *zaļš* „gesund, kräftig, stark“, taip ir lietuviai šalia *žãlias* „grün“ dar pažįsta *žãlias* „tvirtas, stipras“, pvz.: *žãlias* vyras, *žalià* merga (Joniškis). Kadangi šios reikšmės būdvardis čia yra minimas nuo palatvės, tai galėtum manyti, kad jo reikšmė yra paskolinta iš latvių kalbos; bet Žemaičiuose plačiai yra pažįs-

tamas *žaliū̃kas* „kresnas, sveikas, stipras žmogus“, tad tai gali būti ir lietuvių kalbos reiškinys. Plg. dar vok. *grüne* Birnen ir *grüne* Jungen (O. Meisinger, Vergl. Wortkunde 66).

XXIII

Pietų vakarų augštaičiai vartoja *liminỹs* „sukamoji girnų lazda“ Krokial., Kalv., Seirijai, Liškiava, Seinai, Leip. ir kt. Tai veikiausiai yra metatezės būdu perdirbta iš *milinys* „t. p.“ lygiai taip pat, kaip *lãtrankis* iš *ratlankis* ir kt.

XXIV

Arch. Phil. V 166 aš gud. *дякло* esu kildinęs iš liet. **dėkla*. Kad *дякло* dėl *я* negali būti kilęs iš *duoklė*, yra jau rašęs ir A. A. Potebnia, Этимол. и другія замѣтки, 99 psl.: jis buvo linkęs šį žodį kildinti iš **dėklas*.

XXV

(1938 m., VII kn., p. 16, 44, 56, 87)

Meĩtėlis savo priesaga *-ėlis* galėtų būti gretinamas prie *padū̃kėlis, paklýdėlis, supùvėlis* ir kt. ir todėl būtų kildintinas iš **meĩsti, meĩčia, meĩtė*. Bet šioks veiksmažodis šalia *mìsti* tegalėtų būti tik galiniuotinis (plg. *keĩsti* : *kìsti, kelti* : *kilti, miẽšti* : *mìšti*...), o dabartiniai daiktavardžiai su šia priesaga daugiausia yra negaliniuotiniai. Tad kaip tai suderinti? Nors šios rūšies darinių dabar beveik nebepasitaiko, vis dėlto seniau, reikia manyti, jų galėjo būti kiek sudaroma, plg. *siurbėlẽ* : *siurbti* ir kt. Toliau žr. Leskien Bild. 466.

XXVI

Šalia *dìčkas* „didelis“ Jž. I 320 yra vartojamas ir *dickas* Bais., Sub., Kup., Dus. Pirmasis pagal *didž-* (neutr. *dìdžia*, g. sg. *didžio, didžiumas* ir kt.) gali būti kilęs iš pastarojo, o šis savo eile yra išriedėjęs iš **didskas* (plg. *èskà* „apetitas“ Skuod. < **ėd-ska, èskùs* „ėdrus, rajus“ < **ėd-skus, váiskus* „ryškus“ < **vaid-skus* ir kt.) arba yra sudarytas pagal *mãckas* „mažas, mažo ūgio“ M II 300, Schl. Lsb. 64, Vaškai, kuris gal per *macitkas* Laz. yra perdirbtas iš lenk. *maciutki*, plg. Fraenkel KZ LXI 258, Blsl. II 55. Gal būt, tam turėjo įtakos ir tokie žodžiai kaip

artipil̃nickas „artipilnis“ Armon., *dvynìckas* „dvynas“ Jž. I 380, *pagiřckas* „kurs mėgsta girtis“ Sub., Kup., Ram., *pìlnickas* „labai pilnas“ Rodūnė ir kt.

XXVII

Šalia *žmuõ*, kaip rodo *žmónės*, žem. *žmónys* ir tverečėnų *žmónes* (šalia *žmónys*), seniau galėjo būti linksniuojama: g. sg. **žmonės*, n. pl. *žmónes*, g. pl. **žmonų̃*, acc. pl. *žmónis* ir kt. Šitas gretiminis kamienas *žmon-*, man rodos, yra ne senovinis veldinys, bet naujadaras, būtent – šalia *žem-* (*žẽmas, žẽmė*) seniau mes būsime turėję ir **žm-o-* (iš **ĝhm-ā-*: gr. νεο-χμό-ς „naujas, svetimas, t. y. naujas žemėje“), iš kur šalia *žmuo* su priesaga *-gu-* buvo sudarytas ir *žmo-gu-s*. O kadangi tuodu žodžiai pagrečiui buvo vartojami, tai ilgainiui greta *žmuo* ir *žmo-* galėjo susidaryti ir naujas kamienas *žmon-*. Kad jis, šis kamienas *žmon-*, galėtų būti kilęs iš ide. **ĝhmōn-*, kaip kad mano Trautmannas Wb. 370 ir kt., nėra pagrindo manyti, nes fonetiškai dar nėra išaiškinta, kad ide. *ō* mūsų kalboje kur nors būtų galėjęs pavirsti į *o*.

XXVIII

Mūsų kalboje yra vartojama tokių reduplikuotinių lyčių: *nìčniekas, nìčniekur* || *nit nieka* BrP I 24_{17}, 123_{3}, *pìčpilnis* Kv. || *pìtpilnis* Als., Riet. ir kt. Spechtas StB III 98 t. mano, kad tos lytys galėjusios atsirasti pagal *ìč* ir *ìt*. Bet kodėl šalia *ič* yra sakoma *it*? To klausimo plačiau nesvarsto nei Spechtas l. c., nei Brenderis StB VI 83 tt. Man rodos, šitų lyčių priebalsių *č* ir *t* kaitaliojimosi atžvilgiu negalima skirti nuo *áičvaras* Bais., Ram., Šed. || *áitvaras, atpencz* BrP I 181_{16} || *atpent* BrP I 167_{6}, KN 87_{26} (iš to žem. *apént* Slnt.) ir kt. O kadangi šalia šių lyčių dar yra *áitivaras* (žr. Būga LKŽ 26), *atpenti* (žr. Bezzenberger BGLS 71), tai šalia *it* seniau galėjo būti ir **iti*, plg. *ìti-n* geras Bais., Vab. ir kt., žr. Būga LT II 12t. J. Jablonskis (Rygiškių Jonas) Mūsų Žodynėlyje 29 net mini ir *nitinieko*. Taigi dėl tam tikro polinkio vietoje senesnio *ti* vėliau galėjo atsirasti *č* ir *t*, plg. dar *bažnýčinis* || *bažnýtinis* ir kt.

Gal būt, pradžioje **iti* buvo paverstas į *ič* prieš žodžius, prasidedančius plačiaisiais balsiais *a-, o-, u-* ar *ū-*, lygiai taip pat, kaip, pvz., **anti* + *akis* per **antjakis* yra pavirtęs į *ánčiakis*, **antiežis* per **antježis* į

ántežis; plg. Būga Ai. St. 52, LKŽ 80. Vėliau galėjo būti abstrahuoti du skirtingi priešdėliai *anč-* ir *ant-*, pvz., *antkélti* ir *ančkélti, ántkrytis* ir *ánčkrytis* ir kt.

J. Jablonskis

(Archivum Philologicum, 1931 m., II kn., p. 5–14)

1930 m. vasario mėn. 23 d. mirė Jonas Jablonskis (Rygiškių Jonas), V. D. universiteto garbės profesorius ir Latvijos universiteto garbės daktaras. Šiemet vasario mėn. 23 d. suėjo jau metai nuo jo mirties, todėl šių sukaktuvių proga tenka mums atsiminti šio garbingo vyro gyvenimas ir darbai.

J. Jablonskis gimė 1860 m. gruodžio m. 30 d. Naumiesčio apskrityje, Būblelių (Lesnistvos) valsčiuje, Kubilių kaime. Vėliau su tėvais nusikėlė į Meištus, į Naumiesčio priemiestį, kur tris žiemas lankė pradžios mokyklą. Paskum, jau mokydamasis Marijampolės gimnazijoj, nusikraustė su tėvais gyventi į Griškabūdžio parapiją, Rygiškių kaimą. 1880 m. baigė gimnaziją su aukso medaliu ir tais pačiais metais įstojo į Maskvos universiteto filologijos skyrių, kur jam teko studijuoti pas F. Fortunatovą, F. Koršą ir kt. 1884 m. išėjęs universitetą, ieškojo sau mokytojo vietos Lietuvoje, bet negalėjo jos gauti: lietuviams tada rusų valdžia neleisdavo būti mokytojais Lietuvoje, savo krašte. Todėl, norėdamas pasilikti savo tėvynėj, turėjo iš pradžios privačiai mokyti vaikus, o paskum dirbti Marijampolės teisme, kur jam dvarininkas Zanas buvo parūpinęs vietą. Susidomėjęs jauno filologo darbštumu ir rimtumu, teismo pirmininkas per savo pažintis su teisingumo ministeriu išrūpino jam mokytojo vietą Mintaujos gimnazijoj, kur mokėsi apsčiai lietuvių. 1896 m. už lietuvystės darbą buvo iš Mintaujos iškeltas į Estiją, į Revelį. Tačiau ir čia nebuvo jam lemta ilgai pasilikti: dėl tam tikros politinės priežasties 1901 m. buvo visai atleistas iš gimnazijos ir ištremtas į Pskovą. Po dvejų metų jam buvo leista savo ištrėmimą baigti Šiauliuose. 1904 m., kai lietuviams buvo grąžinta spauda, jis nusikėlė į Vilnių, kur iš pradžios dirbo prie „Vilniaus Žinių“ ir „Lietuvos Ūkininko“, vėliau buvo įkūręs „Aušros“ draugiją pigioms taisyklinga kalba parašytoms knygelėms leisti ir galų gale dar dėstė lietuvių kalbą vidurinėse mokyklose. Bet visas šitas darbas jam nesisekė: supratingų pritarėjų kalbos darbui buvo nedaug, uždarbis mažas,

todėl reikėjo ieškoti kito darbo, iš kurio galėtų bent gyventi. Tokia laimingesnė išeitis jam buvo Panevėžys, kur jis tuoj po 1905 m. revoliucijos buvo paskirtas mokytojų seminarijos lietuvių kalbos mokytoju. Tačiau ir čia nebuvo ramybės: dėl seminarijos direktoriaus intrigų 1909 m. buvo iškeltas į Brestą, iš čia vėliau į Gardiną, o iš Gardino netrukus buvo nuskirtas į Veližą. Pagaliau, didžiojo karo metu jis buvo pakviestas į dvi Voronežo lietuvių gimnazijas lietuvių ir lotynų kalbų dėstyti. Bet dėl nesveikatos negalėjo ilgai to darbo dirbti – turėjo jį po kurio laiko nutraukti ir imtis lengvesnio darbo. 1918 m. sugrįžęs į Lietuvą, [dirbo] iš pradžios Vilniuje, paskum Kaune, tačiau visai nemetė savo mėgstamojo kalbos darbo: rašė dar vadovėlius, pats vertė ir taisė vertimus, dėstė lietuvių kalbą kursuose, recenzavo įvairių įvairiausių knygų kalbą, mokė visus lietuvių kalbos žodžiu ir raštu ligi paskutinės savo mirties valandos. Taigi visas J. Jablonskio gyvenimas yra buvęs nuolatinis vargas ir sunkus darbas savo iš priespaudos atbundančiam kraštui. [1]

Kai J. Jablonskis stojo į visuomeninį darbą, visas tautos sąjūdis jau buvo prasidėjęs. Pirmas didžiausias akstinas, paskatinęs jį į tą darbą, buvo „Aušra". „Kad ne Basanavičiaus „Aušra", kad ne jos drąsus žingsnis, – sako jis „Lietuvos Mokyklos" (1921) XII 525 psl., – būčiau, gali būti, ir visai dingęs naujajam darbui. Basanavičius turi mums daug, labai daug nuopelnų, bet jo „Aušra", sukėlusi galutinai mane iš miego, išblaiviusi galvą, davusi man gyvybės, yra toks *įžymus* mano gyvenimo dalykas, jog ją... tegaliu šiandien minėti: kiti to drąsuolio darbai yra man šiuo tarpu tiktai lyg mažmožis". Kitas akstinas, dėl kurio J. J-skis ėmė daugiau domėtis gimtąja kalba, reikia manyti, yra buvę jo profesoriai Fortunatovas, Šachmatovas ir Koršas, ypač šis paskutinysis, apie kurį jis 1915 m. „Vairo" X 148/9 psl. šiaip rašo: „Pastebėjęs, kad jo klauso auditorijoj lietuvis, latvis, lenkas, ukrainas, lyg tyčia stengdavosi intraukti savo klausytoją in skelbiamojo mokslo sritį. Ir intraukdavo pirmiausia, rodos, tuo, kad pats dėmėdavosi gimtąja kalba, tos kalbos dėsniais, paties klausytojo jos mokėjimu. Ir žmogus nenoroms imdavai mokyties tos savosios kalbos, kuria taip dėmisi, kurią taip brangina mokslo reikalui mylimasis, galvotasis, talentingasis lekto-

[1] Plačiau apie J. Jablonskio gyvenimą žr. 1921 m. „Lietuvos Mokyklos" 12 sąsiuv. ir „Kalbos" 2 sąsiuv.

rius, pats tuo skatindamas – daugiau mokyties, tirti, ieškoti“. Pagaliau trečias dalykas, dėl kurio J. J-skis pradėjo ir vėliau visą gyvenimą dirbo kalbos darbą, buvo jo palinkimas. Dar gimnazijoj esant, jam labiausiai sekės graikų ir lotynų kalbos; dėl to jis, baigęs gimnaziją, stojo ir į filologijos skyrių.

Bet filologas filologui nelygus: vieni paskęsta į teorijas, į abstrakcijas ir nutolsta nuo gyvenimo, o kiti, priešingai, nuo senovės nukrypsta į šių laikų gyvenimą, ima daugiausia domėtis dabartinėmis kalbomis ir atsiduoda vien šiandieniniam darbui. Prie pastarųjų priklausė ir J. J-skis. Būdamas didelis visuomenininkas, realistas ir praktikas, jis visą savo dėmesį buvo sukoncentravęs ties bendrine praktikos kalba; net tada, kada mirtis traukė jį iš šio gyvenimo, jis nenustojo sielojęsis kalbos dalykais – jam rūpėjo dar, ar įvyks posėdis laikraštinės kalbos dalykams svarstyti. Taigi pirmiausias jo rūpestis buvo – kalbos taisyklingumas, sklandumas ir gražumas. Tai buvo jo darbo alfa ir omėga. Dėl to jis nežiūrėjo nei vargo, nei kančių, nei bėdų; dėl to jis nelinko ir į abstrakčias kalbos mokslo sferas, nors jam ir buvo patogių progų; pav., jis iš pradžios nenorėjo kandidato laipsnio įsigyti net F. Fortunatovo, jo mokytojo, raginamas. Šituo atveju jis buvo didžiulė priešybė K. Jauniui ir K. Būgai: kiek tie nardėsi kalbos mokslo augštybėse, tiek jis plūkėsi su kasdieniniais bendrinės kalbos dalykais. Kiek aniemdviem rūpėjo visa, kas gali išaiškinti objektyvinę kalbos tiesą, tiek jo siekiamasis praktinės kalbos tobūlumo tikslas ribojo jo darbą ir vertė jį rinkti tinkamesnes kalbos brangenybes arba, jų pritrūkus ar neradus, pasidaryti sau įvairių naujenybių. Žodžiu sakant, Jaunius su Būga yra buvę universalistai, o J. J-skis – eklektikas.

Savo eklektišką pažiūrą J. J-skis jau 1901 m. šiaip dėstė: „Jisai (t. y. lietuvių kalbos vadovėlio sudarytojas) turi visą savo mokslą remti ant žmonių kalbos įstatymų, nes mūsų rašytojai patys yra dažnai parėmę savo raštų kalbą ne ant žmonių kalbos, bet ant svetimų kalbų įstatymų. Todėl gramatikos tikslui tuo-tarpu tokie raštai arba tokios raštų dalys tegalima vartoti, kur rašytojo darbe yra išreikštas kokis-norint žmonių kalbos įstatymas, kur rašytojas, išreikšdamas savo mintis ir nuomones, įvykino savo raštuose žmonių kalbos dvasią. Taigi, suvartojant prie žmonių kalbos ir rašytojų darbus, reikia būti labai atsargiam: gramatikai iš tų darbų tiktai tokie tereikia imti mažmožiai, kurie yra tiesiai pasemti iš žmonių kalbos ir paremti ant tos kalbos įstatymų“ (žr. P. Kriaušaičio „Lietuviškos kalbos gramatikos“ prakalbą).

Taip pat reikią elgtis ir su gyvąja žmonių kalba. „Prie žodžių ir reikšmių tikrai lietuviškų, – rašo jis toliau, – yra mūsų šnekamojoje kalboje daug ir šiukšlių. Tos šiukšlės reikia mokėti atskirti nuo grūdų, nes gramatikai tiktai žmonių kalbos grūdai tereikėtų suvartoti“ (ib.). Šitos pažiūros jis laikėsi ir vėliau, tik nevisai vienodai: kol buvo sveikas, paslankus, tol stengėsi ko daugiausia surinkti gyvosios kalbos pavyzdžių ir jais paremti savo taisykles; o kai jau liga jį prirakino prie kėdės, tada jis, mažiau begalėdamas susieiti su žmonėmis, mažiau begalėjo gauti gyvosios kalbos duomenų savo dėsniams paremti, ir todėl ilgainiui pasunkėdavo jam kaikurios tikresnės išvados pasidaryti. Tada jis kartais imdavo be jokio pagrindo vengti nieku nedėtų kalbos darinių (pav., keliauninkas, noriai, priderančiai, protėvis, stebėtinas ir kt.) arba dėl analogijos, vyriausio savo argumentų pagrindo, stengdavosi kalbos įvairybes lyginti (pav., šalia žmonių kalbos dailẽ, -ẽs, daĩlę ir nuosavybė pagal báimė, méilė, téisė... ir savas, saviškiai buvo susidaręs dáilė, savybė „Eigentum“), arba nusikaldavo nevisai vykusius kalinius (pav., doroprotingas, doropročiai, žr. Sam. Smailso „Pareiga ir tiesumas“ 36 psl.). Todėl ir kaikurios jo sudarytosios taisyklės yra persiauros; pav., jo taisyklėmis priesaga -iškas reiškia tik panašumą, o -inis – daikto kilmę (žr. Liet. kalbos gram.[2] 220 psl. ir sequ.); bet gyvoji kalba sako daugiau, – priesaga -inis labai dažnai reiškia ir pavidalą, panašumą (pav., akmeninė širdis, burokinės, grūdinės bulvės, obuolinė spyna, torielkinės akėčios, siūlinės šaknys ir tt.). Bet jis ir čia nebūdavo perdaug užsispyręs: lig tik patirdavo, kad žmonių kalboj yra kitaip nusakoma, nekaip jo kas dirbtinai buvo pasidaryta, jis dažnai savo darinių išsižadėdavo ir imdavo patirtąsias naujenybes vartoti arba bent jau nieko nebesakydavo, kad kiti kiek kitaip (žinoma, pagrįstai) pradėdavo elgtis. Pav., iš žemaičių tarmės patyręs žmones sakant „pasitrauk kelias dienas iš namų“ (plg. „pasitrauk kelis žingsnius į šalį“), jis tuojau, sumedžiojęs daugiau tos rūšies pavyzdžių, ėmė visur vartoti vadinamąjį pobūvio galininką po slankos ir sąjūdžio veiksmažodžių, kur pirma paprastai jau buvo įprasta sakyti naudininkas (žr. jo „Linksniai ir prielinksniai“ 75 psl.). Tai buvo viena jo ypatybė, kuri žymėjo jo nuolatinį paslankumą kalbos dalykuose ir neleido jam sustingti vietoj.

Kita svarbi jo ypatybė buvo aštrus jo kalbos jausmas, kuriuo jis galėjo atskirti kalbos pelus nuo grūdų. Dėl šitos savo ypatybės jis galėjo anksčiau už kitus įžvelgti daugybę mūsų kalbos dėsnių ir juos pritaikinti bendrinei kalbai; dėl to jis pirmasis galėjo dėti pamatus mūsų terminologijai, sintaksei ir apskritai raštų kalbai. Ir tikrai: lig jo mūsų rašyboj viešpatavo didžiausia páiniava, terminai buvo labai nevienodi, svetimybių mirgėte mirgėjo ir sintaksė buvo visai padrika, o žmonių šitiems dirvonams plėšti beveik visai nebuvo: Kuršaitis su Jaunium buvo tolimi, o šiaip savamoksliai kalbos mėgėjai, reikalo spiriami, kad ir imdavos to darbo, negalėdavo jo ligi galo išvaryti – sustodavo pusiaukelėj, nerasdami jokio bendro kelio. Ir štai „Aušros“ bei „Varpo“ laikais pasirodė J. J-skis. Jis atsargiai ir diplomatiškai ėmėsi apleistojo darbo ir viską nugalėjo: nesantarvės aprimo, kalba apvienodėjo ir pamažu ėmė tobūlėti. Jo pradėtuoju keliu mūsų bendrinė kalba sėkmingai tobūlėja ir toliau. Todėl nebe pagrindo jis yra vadinamas bendrinės kalbos kūrėju ir ilgamečiu jos tobūlintoju.

Bet dabar tuojau kįla klausymas: ar J. J-skis tikrai visą dabartinę bendrinę kalbą vienas yra sukūręs? Jeigu siaura prasme, be jokių rezervų teigiamai atsakytume į šį klausymą, tai nemaža prasilenktume su tiesa. Ir štai kodėl. Kaip jau buvo minėta, visą sąjūdžio darbą ne jis yra pradėjęs, bet tik vėliau į pradėtąjį darbą įstojęs. Moksliškai vakariečių kalbos pagrindus formulavo ir aprašė A. Schleicheris (Litauische Grammatik, Prag 1856) ir vėliau, daugiau praktikos reikalui, Fr. Kuršaitis (Grammatik der lit. Sprache, Halle 1876) – tai viena; antra, pirmuosius mūsų laikraščius pradėjo leisti vakariečiai (J. Basanavičius, V. Kudirka...) ir kaip tik vakariečių krašte – Maž. Lietuvoj; tų laikraščių kalba, kad ir iš pradžios dar nekaip reikiant susitvarkiusi, buvo daugiausia vakariečių tarme paremta. Trečia, Didžiojoj Lietuvoj jau ir šiaip buvo pradėję reikštis palinkimo į bendrinę kalbą, pagrįstą vakariečių tarme; pav., K. Jaunius dar prieš 1900 m. tą koinę, kad ir su žemaičių (ypač kvėdarniškių) tarmės atšešėliu, jau dėstė savo dvasinės seminarijos auklėtiniams, – tai matyti iš jo 1897 m. Dorpate hektografuotos gramatikos, kuria, dar neišspausdinta, yra naudojęsis ir J. J-skis. „Šituo darbu, dar ligi nespauzdintu, – sako jis, – naudodavosi kitados tiek paties Jauniaus mokiniai, tiek kiti lietuviai, kalbininkai ir nekalbininkai, kurie norėdavo geriau savo kalbos ypatybių suvaikyti. Pats Kriaušaitis savo gramatikai yra daug ką ėmęsis tiesiog iš

Jauniaus „kalbomokslio“ (žr. Lietuvių Tauta II, 3, 317). Kitoje vietoje jis dar aiškiau pasisako: „Iš Jauniaus pats aš esu daugiausia suvokęs gyvosios kalbos faktų ir nė vienas lietuvių kalbos vadovėlis nėra man davęs tiek nauja kalbos srityje, kiek šitas Jauniaus kalbomokslis-gramatika“ (ib. 328). Pagaliau reikia pastebėti dar ir tas faktas, kad J. J-skis dėl didelio savo paslankumo kartais ir šiaip apylengviai kitiems nusileisdavo; pav., savo 1901 m. „Lietuviškos kalbos gramatikoje“ jis rašė m e s i u, v e s i u, g r į š t u, g r į š i u, s u k, b ė k, m e z d a m a s, s p a u z d i n t i, ė z d i n t i, a u g š t a s, r ū g š t u s, k i b š a s, m i g š a s, į r a, k į l a, g į j a, m į s l ė, g r į ž t i..., bet vėliau šitą sistemą pakeitė: šalia m e s i u, g r į š i u, š ą l a, k ę r a, m į s l ė... ėmė rašyti m e s d a m a s, s p a u s d i n t i, k y l a, g y j a (paskum vėl k į l a, g į j a, pav., antro leidimo „Visuomenės įnamiuose“), a u k š t a s, r ū k š t u s (paskum vėl r ū g š t u s), m i k š a s ir tt. Šitokiu savo nepastovumu rašybos dalykuose ir norėjimu visiems prisitaikinti, aiškus daiktas, jis yra prisidėjęs prie to, kad mes šiandien neturime vienos nusistovėjusios rašybos.

Bet tatai nei kiek nemažina J. J-skio nuopelnų: jei ne jis, tai vargiai mes turėtume tokią bendrinę kalbą, kokią šiandien turime. Visi kalbos darbai, prieš jį nuveikti, be jo mūsų plačiajai visuomenei beveik visai svetimu turtu būtų likę. Ir tikrai. Fr. Kuršaitis rašė vien vokiškai ir daugiausia tik Maž. Lietuvos krašto reikalams. K. Jaunius buvo tiek paskendęs į savo mokslą, jog kalbos praktika jam buvo antraeilis dalykas (pav., į J. J-skio praktiškus kalbos klausymus jis beveik nepatenkinamai arba visai nieko neatsakydavo), ir todėl pati jo raštų kalba, ypač jo rašyba ir terminai, labai griozdiškai atrodo; pav., e s y b ė v a r d i s „subtantivum“, s a k y m b ū d i s „modus“, į v a r d o v i e t ė „pronomen“, s a k y m b ū d i s r o d y t o j i n i s „modus indicativus“, g i m t i n i s, a p s k ų s t i n i s l i n k s n i s „casus genetivus, accusativus“ [1] ir kt., žr. Lietuvių Tauta II 3, 325 ir sequ. Pagaliau ir mūsų pirmųjų laikraščių kalba iš pradžios buvo labai nevienoda

[1] Šie linksniai yra vergiškai išversti iš lot. g e n e t i v u s, a c c u s a t i v u s, o lotynai juos klaidingai yra išsivertę iš graikų γενική, αἰτιατική (sc. πῖῶσις), nes γενική yra sudaryta iš γένος (t. y. tokia „rūšį“ pažyminti forma) ir αἰτιατική iš αἰτιατός „bewirkt, beeinflußt“, kuris nieko bendra neturi su αἰτιάομαι = lot. accūso „skundžiu“.

ir nevisai žmoniška; apie rašybą nebėr ko ir kalbėti. Todėl J. J-skis, iš mažumės palinkęs į kalbą ir būdamas dar gerai kalbiškai išlavintas, pasirodė čia reikalingiausias ir nieku nepakeičiamas: viena, jis pats, būdamas Suvalkų krašto kilimo, buvo jau savaime artimas to meto raštų kalbos darbui; antra, jis ėmėsi to darbo jau su aiškia bendrinės kalbos programa, kurią 1901 m. savo gramatikos prakalboj jis yra šiaip išdėstęs: „Mūsų tautos žmonės, – sako jis ten, – ne visur vienaip kalba: mūsų kalba nuo senų-senovės suskydo į kelias tarmes, o tos tarmės – į daugybę tarmelių. Kitą-kart rašomojoje kalboje buvo iškilus eikštėn rytiečių tarmė; vėliaus daugiausia dirbdavo žemaičių rašytojai; Prūsų Lietuvos raštuose – bus jau su viršum šimtas metų – vartojama savotiška, Prūsų lietuvių, tarmė; paskutinį laiką ėmė rašyti daugybė žmonių „suvalkietiškai“, bet teip, kaip rašoma Prūsų lietuvių raštuose. Rašomosios kalbos tiesas visuomet įgyja kokia-norint viena tarmė; kitos tarmės priduoda jai tiktai savo geriausius mažmožius, tuos grūdelius, kurie rašomojoje tarmėje dėl kokios-norint priežasties yra išnykę, nebevartojami. Jei rašomoje tarmėje stinga kokio žodžio, kuris yra žinomas tiktai iš kitų tarmių, rašytojas turi vartoti tą žodį, vistiek kame razdamas; jei raštų tarmėje nėra kokių tikrai lietuviškų reiškinių, vartojamų kitose tarmėse, rašytojas privalo naudotis iš kitų tarmių; jei rašytojui yra žinoma, kad jo vartojamas žodis beveik visur kitaip bus suprantamas, jis turi kiek galėdamas taikintis prie skaitytojų ir visada rūpintis, kad jį suprastų daugumas. Teip pasielgiant su kitomis tarmėmis ir rašant „viena“ tarme, galima bus tikėtis, juog raštų tarmė bus suprantama skaitytojams ir įgis visas „rašomosios kalbos“ tiesas. Taigi šitos gramatikos kalba bus „paprastoji suvalkiečių tarmė“, tik bus ji, kur reikiant, ir kitomis tarmėmis sustiprinama ir suremiama“. Ir, reikia pasakyti, šita programa J. J-skiui, visuose Lietuvos kampuose būvojusiam, tikrai pavyko pradėti vykdyti: jo 1901 m. Lietuviškos kalbos gramatika, 1908 m. Visuomenės įnamiai (antru leidimu išleisti 1929 m.), 1911 m. Lietuvių kalbos sintaksė, 1912 m. Rašomosios kalbos dalykai, 1918 m. Lietuvių kalbos gramatika (antru leidimu išleista 1922 m.), 1928 m. Linksniai ir prielinksniai ir kt. jo raštai sudarė bendrinės kalbos pagrindą, – tos kalbos, kuri, atgavus nepriklausomybę, buvo pripažinta oficialine viso krašto kalba.

Pagaliau reikia dar trumpai pažvelgti į J. J-skio darbo santykį su kalbos mokslu (lingvistika). Istoriškai lyginamuoju metodu jis nieko

nėra tyręs; taip pat jis tuo lyginimu beveik neoperuoja ir savo raštuose. Būdamas klasikinis filologas, tik kur-ne-kur jis sulygina vieną kitą žodį ar posakį su lotynų kalbos atitikmenimis, pav., e i n u g u l t ų su lotynų e o c u b i t u m (žr. Kriaušaičio Liet. kalbos gram. 74 psl.) arba v a i k a i (yra) t ė v ų a u k l ė j a m i, v a i k u s t ė v a i a u k l ė j a su lot. posakiu l i b e r i a p a r e n t i b u s e d u c a n t u r (žr. R. Jono Liet. kalbos gram.[2] 127 psl.). Daug dažniau jis operuoja senovinėmis žodžių lytimis, nes kalbos istorijos reikšmę sąmoningam kalbos supratimui jis visai aiškiai pripažindavo. Štai ką jis apie tai sako: „Kad jų (t. y. vyresniųjų klasių mokinių) mokslinimas pilnesnis būtų kalbos srityje, jie turi įgyti mokykloje supratimo ir apie i s t o r i n į kalbos ūgį, jie turi gauti mokykloje ir i s t o r i n ę kalbos gyvenimo apžvalgą (kur nors paskutinėse klasėse). Ta apžvalga supažindins mokinius su mūsų kalbos praeitimi ir tikrai padarys juos sąmoningus kalbos mokslui, išdirbs jų sąmoningą pažiūrą į jų dienų rašomąją ir žmonių kalbą, duos jiems to kalbos supratimo, apie kurį veltui svajojo senosios mokyklos atstovai“ (žr. Gramatika ir mokykla. Šiauliai 1921, 14 psl.).

Taip pat jis visai teisingai buvo supratęs ir gramatikos santykį su logika; apie tai jis šiaip rašė: „Geriausia būtų, mums rodos, kad mokytojai pripažintų, jog nagrinėjimas, giliau į jį pažiūrėjus, yra ne tiek gramatikos, kiek logikos dalykas. Dar prasčiau: jame supainiota logika su gramatika. Tas dalykas... atsirado iš filosofinės pažvalgos į kalbos mokslą: norima buvo tuomet, kad gramatika, kalbos mokslas, primirktų įvairiems savo galams logikos dalykų, visokių jos atskalų ir nereikalingų jai painiavų“ (ib. 15 psl.). Ir todėl, sako jis toliau, „mokytojas, kuris ieško su mokiniais sakinio dalių, turi būti labai atsargus. Tuo tarpu, šiaip ar taip, jis neturėtų sukti galvos nei sau, nei mokiniams: tos rūšies sakinio tyrinėjimas yra gerokai pasenęs ir maža teturi reikšmės pačiam kalbos mokslui“ (ib. 16 psl.). Bet, kad ir laikydamas tai gerokai pasenusiu, mažaverčiu dalyku, jis vis dėlto, sekdamas „paprastaisiais sintaksės vadovėliais“ (t. y. rusų vadovėliais), tą sakinių nagrinėjimą yra įtraukęs ne tik į savo 1911 m. sintaksės vadovėlį, bet ir į 1922 m. gramatiką (241 ir sequ.). Ir dar daugiau: yra paliktas (geriau pasakius, tiesiog iš rusų kalbos išverstas) net logiškas sakinio apibrėžimas: „Mintis, kad pasakome ją arba parašome žodžiais, vadinasi s a k i n y s“ (žr. Liet. kalbos sint. 8 psl.) arba „Mintis, pasakyta arba parašyta žodžiais, vadinasi s a k i n y s“ (žr. Liet. kalbos gram.[2]

241 psl.). Tai, kaip ir metodika, kurios prašo skaitytojus iš jo nereikalauti (žr. Liet. kalbos gram.[2] 3 psl.), matyti, buvo jam praktikoje ne pirmaeilis dalykas: visi šitie dalykai turėjo nusilenkti prieš kalbos gryninimą ir normalizaciją, kuria jis daugiausia buvo susirūpinęs.

Tačiau J. J-skio darbas, kad ir netiesiogiai, turi vis dėlto nemažos reikšmės ir bendrajam kalbos mokslui: viena, jis yra surinkęs daug naujos kalbos medžiagos, ypač bevažinėdamas po Lietuvą Juškevičiaus žodyno reikalu (plg. Juškevičiaus žodyno I tomo 2 dalies pierašą); antra, jis didžia savo kalbos nuojauta galėjo daug kur vykusiai įžvelgti ir aikštėn iškelti tokias mūsų kalbos svarbmenas, kurios kitiems ir į galvą neateidavo. Todėl E. Hermannas savo veikale „Litauische Studien" (Berlin 1926, 13 psl.) nebe reikalo pastebi, kad A. Leskieno veikalas „Die Bildung der Nomina im Litauischen" (Leipzig 1891) savo plačiu užmojimu seniau visus stebinęs, bet dabar, palyginęs jį su Rygiškių Jono antro leidimo „Lietuvių kalbos gramatika", tuojau matai, kad A. Leskienas savo potyrius peranksti nutraukęs. Taip pat E. Fraenkelis savo veikale „Syntax der litauischen Kasus" (Kaunas 1928, 5 psl.) visai teisingai pastebi, kad J. J-skis, nors daugiausia ir praktikai rašydamas, savo tiksliai iš žmonių kalbos surinktais pavyzdžiais kiekvienam tyrėjui daug nauja duodąs.

Iš visa tad pasakyta matyti, kad J. J-skis visų pirma yra buvęs savo meto žmogus: jis pirmiausia rūpinosi būtiniausiais dalykais, kurių pats gyvenimas iš jo reikalavo. Taigi jam nebuvo kada ilgiau sustoti ties vienu dalyku ir į jį plačiai, visašališkai įsigilinti: jam reikėjo būti visur ir viskuo – ir mokytoju, ir kontrabandininku, ir politiku, ir tremtiniu... Todėl, savaime suprantama, ir visas jo darbas turi nemaža to sunkaus laiko žymių: šiandien jis reikia jau papildyti, daugiau išplėsti ir pagrįsti, arba, kitaip sakant, reikia aktyviai, nenustojant toliau varyti velionies vykusiai ir garbingai pradėtas darbas. Tai bus geriausias atpildas už visą jo triūsą ir vargą.

Eugenjusz Kucharski, **Etniczne oblicze ziem polskich przed przyjściem słowian** [= Odbitka ze Sprawozdań Towarzystwa Naukowego we Lwowie. Rocznik IX (1929), zeszyt 3]. Lwów, 1930. 21 psl.

(Archivum Philologicum, 1931 m., II kn., p. 205–207)

Šiandien lenkų mokslininkams yra parūpęs klausymas, ar pirminiai

Lenkijos gyventojai yra buvę slavai autochtonai ar atėjūnai. Yra šalininkų, kurie mano, kad slavai Lenkijoj ir vidurinėj Europoj yra iš kitur atsikraustę. Ir štai šio straipsnio autorius, Kucharskis, remdamasis vietovardžiais, yra linkęs manyti, kad pirminiai dabartinės Lenkijos gyventojai yra buvę ne slavai ir ne germanai, bet ta baltų grupė, kurios vėlesni palikuonys esą prūsai ir jotvingiai. Ir jis tuo tvirtai tiki sakydamas: „Nazwy bałtyckie na ziemiach historycznej Polski są faktami konkretnemi“ (18 psl.).

Bet čia tuojau kįla klausymas: kokie tie faktai yra konkretūs? Skaitant Kucharskio vietovardžių etimologijas, daugelio faktų konkretumu visai nesinori tikėti: autorius ima kurį nors lenkišką priešistorinių laikų vietovardį ir jungia daugiausia su dabartiniais bendriniais lietuvių kalbos žodžiais, dažnai visai nesigilindamas į kalbamųjų žodžių istoriją ir dėsnius, ir todėl jo potyrių rezultatai dažnai šlubuoja. Pav., žodžių R y c z y-w ó ł, R y c z y-w i e ś, R y c z y-d o ły (5 psl.) pirmąją dalį r y c z y- jungia su baltų *r ī k i s „karalius“, o tuo tarpu tas *r ī k ī s (ne *r ī k i s) = pr. r i k i j s yra paskolintas iš got. r e i k e i s, kuris savo keliu yra kilęs iš keltų kalbos (galų -r ī x, n. pl. -r ī g e s ir kt.), žr. Būga, Kalba ir Senovė 64; Feist, Etym. Wb. d. got. Sprache[2] 298. Arba štai XV amžiaus upelis P c z y ń s k i yra kildinamas iš *p ь č i ń- arba *p ь č e ń-, kuris „jest slawizacją płd. bałt. wyrazu, odpowiadającego litewskiemu p i k ì n i s «smolny»“ (5 psl.); bet tai netiesa: p ì k i s „derva, smala“, iš kurio sudarytas būdvardis p i k ì n i s, yra paskolintas iš vid. vok. žem. p i k „Pech“, taigi šitas žodis yra visai jauno kilimo; žr. J. Sehwers, Die deut. Lenw. im Lett. 155; J. Endzelīns, Latv. val. vārdnīca III 214. Tas pat yra ir su liet. k a v ó t i „chronić, strzeć, chować“, k a v ō n ė „ochrona“, su kuriais K. lygina vietovardį K o w i n i a (17 psl.): tai yra skoliniai iš lenk. c h o w a ć ir c h o w a n i e, žr. Die slav. Lehnw. im Altlit. 100. Dėl tos pat priežasties negalima lyginti ir vietovardžio S z e l i g o w o su balt. š ė l- (14 psl.), nes liet. š ẽ l y t i s (K. klaidingai rašo š e l ý t i s), š ẽ l a s yra gudiško kilimo. Ir t.t.

Negeriau K. elgiasi ir su kitais duomenimis. Vieno miesto pavadinimą (O)l k u s z jis lengvai kildina iš *l ь k ú š- < balt. *l i k ù s--j i s, o kito miesto vardą W i s k i t k i gretina su liet. v i s- + k ì t a s arba k ì t k a s (5 psl.). Iš vienos pusės vietovardis T u r o p-i n yra kildinamas iš *T a u r-a p ė „Turza l. Turcza rzeka“ (11 psl.), – čia

balt. **au** atliepia sl. **u**, – iš kitos pusės kalno vardas M o d y ń (9 psl.) yra lyginamas su liet. m a u d a „cykuta, švini kopr“ + -ū n-, – čia lenk. **o** jau atliepia liet. **au**! Taip pat lengvai yra surandamos ir kitų vietovardžių etimologijos. Pav., N ẽ m u n a s Kucharskiui yra „niemulisty“ (4 psl.), o K. Būgai – „šilinis, raistinis; šilas, raistas“ (plg. n e m ù n ė „šilo arba raisto budis“, n ẽ m u o g ė „borówka“ iš *n e - m u-u o g ė , žr. Kalba ir Senovė 245 ir sequ.). Upėvardį Z b l u d z a (9 psl.) K. kildina iš šaknies b l ū d- = liet. b l ū́ s t i (iš *b l ū d-t i) „zaniechluić się“, b l a u z à (= b l a u z d à!); bet bendraties b l ū s - t i šaknis b l ū d- čia yra veikiausiai ta pati, kaip ir žodžiuose b l ū̃ - d a s (< gud. блудъ), b l ū̃ d y t i (< gud. блудить); plg. b l ó g t i ir b l õ g t i : b l õ g a s. XIII amžiaus sodžiaus pavadinimas S c i e ż e r z (9 psl.) yra K-skio visai teisingai jungiamas su liet. s t e g e r ỹ s, tik tie žodžiai yra ne vienas iš kito kilę, bet bendri; plg. sen. bulg. s t e ž e r ъ, serb. s t ë ž ê r ir kt. Kad žodis D u n i n o (15 psl.) yra kildintinas iš d ų o- „daję“ žodžiuose d ú o n a, d u o - n ì s „dar“ (K. klaidingai rašo d u õ n i s) yra sunku tikėti, nes d ú o - n o s ir d u o n i ẽ s šaknys veikiausiai yra skirtingos, plg. Trautmann, Balt.-slaw. Wb. 58. Taip pat ir vietovardžiai S o s i k l a w i c e (9 psl.), S z w a r a t o w i c e (15 psl.), kurie K-skiui primena liet. s a u s i k l e v a ĩ „suche jawory“, š v a r ù s „czysty, ładny“, gali būti tik paviršutiniškai identiški ir t.t. Taigi, šitaip etimologizuojant galima būtų rasti lenkų kalboj labai daug baltiškų elementų.

Bet vienas kitas dalykas yra vis dėlto įsidėmėtinas. Pav., 1242 m. sodžiai D r u s o w, P o d r u s ó w (9 psl.) savo šaknimi primena pr. D r u s a, D r u s i n, liet. D r ū́ s ė n a i (žr. Gerullis, Die altpr. Ortsnamen 31); 1292 m. miestelio vardas L u c z e s a (ib.) savo daryba gali prilygti liet. upėvardį L a u k e s à (Tauta ir Žodis I 17) ir kt. Tačiau tai dar nėra visai aiškus įrodymas, kad, anot Kucharskio, pietiniai baltai būtų gyvenę prieš slavų atsikraustymą net Przemyślio, Krokuvos ir kitose tolimose Lenkijos vietovėse: juk vietovardžių, visai arba iš dalies bendrų su baltiškais, randame, pav., net tolimose trakų bei ilyrų kalbose; pav., trak. A r s i a (Istrijos upė) : pr. A r s e (Nadruvos upė), sen. latv. A r s e n; ilyr. N a r, N a r o (upėvardis): pr. N a r u s (upelis), liet. N a r̃ - u p ė (upė) ir kt. (žr. M. Ebert, Reallexikon d. Vorgesch. III 295, VI 45). Taigi visi priešistoriniai baltų ir slavų santykiai dar nėr visai aiškūs: iš vienos pusės iš dabartinių žinių

jau apytikriai galima spręsti, kad baltai pietuose ir rytuose priešistoriniais laikais yra toliau gyvenę, kaip dabar; bet ar yra buvę tolimoje Galicijoje, sunku pasakyti, nes permaža tam reikalui turime ištirtų žinių; taip pat maža ką apie tai pasako ir toks paviršutiniškas vietovardžių traktavimas, ypač jų lyginimas su bendriniais, dažnai svetimais žodžiais, kaip kad tai E. Kucharskis daro.

Lietuvių latvių kalbos žodyno dalykai

(Archivum Philologicum, 1932 m., III kn., p. 47–54)

Čia tuo tarpu iškeliu aikštėn kelis lietuvių kalbos žodyno dalykus, kuriuos tarp daugelio kitų esu surinkęs iš žmonių kalbos arba iš mūsų senovinių raštų, ir juos jungiu su latvių kalbos žodyno atitikmenimis, arba atvirkščiai.

1. Lat. atdrēģis „Tauwetter nach gewesenem Frost“ I, 154[1] atliepia liet. ãtdrėgis (arba ryt. augšt. atódrėgis).

2. Lat. àustra „Morgendämmerung, Morgenröte“ I, 229 turi savo atitikmenį dzūkų aũštrà (praloto Laukaičio liudymu) = ssl. ustra „frühmorgens“; minimoji dainų austrelė, tur būt, yra skaitytina kaip aũštrelė.

3. Liet. bagotyruś „der Reiche“ I, 249, matyti, yra paimtas iš Kuršaičio Lit.-deut. Wb. 35, kuriam tas žodis buvo nežinomas, ir todėl jo parašymas yra abejotinas. Gyvoji kalba pažįsta tik bagotỹrius (Salantai) arba bagotỹras (Subačius); plg. Die slav. Lehnw. im Lit. 37.

4. Lat. baiss „Furcht, Schrecken“ I, 251 visų pirma yra lygintinas su dzūkų baĩsas „šmėkla, pamėklė, призракъ“, ne su baisà „Schrecken“.

5. Lat. bàlziẽns „das Gebinde, welches die gegenüberstehenden mietnes der beiden Schlittensohlen verbindet; Stützenverband am Pfluge“ I, 260 yra pirmiausia jungtinas su liet. balžíenas, -aĩ Sub.

[1] Šitais skaitmenimis pažymima atitinkama latvių kalbos žodyno (K. Mūlenbacho Latviešu valodas vārdnīcas, Rīgā, 1923 ir kt.) vieta.

6. Lat. bezgalis „ein Nimmersatt, Vielfraß“ I, 283 savo daryba prilygsta ryt. augšt. begalỹs „kas daug, be galo ką dirba, kalba“ Sub.

7. Lygiai kaip latvių būdvardžiai bezkàunîgs „unverschämt, unanständig“ I, 284, bezpràtîgs „unvernünftig“ I, 285 ir kt., yra sudaroma, kad ir retai, panašios rūšies liet. būdvardžių; pav., begėdingas (: g. sg. begiedyngos moterifzkes Chyl. 5 Moz. XXV, 1; del begedingo dakućiojimo 1701 NT. Luk. XI, 8), ryt. augšt. bereikalingas ir kt.

8. Šalia lat. biguze, biguzis „ein Gericht aus feinem Mehl, Milch, Speck, Zwiebel, das zu Kartoffeln gegessen wird, od. ein Gericht aus Brot, Zucker und Wasser“ I, 293/4 yra liet. bìguzas „sausas valgymas iš duonos, cukraus ir vandens“ (Vabalninkas); kitur (pav., Subačiuj) tokį valgį vadina mẽkeriu.

9. Lat. bizinât „zum Biesen, Laufen bringen, biesen machen“ I, 302 savo reikšme ir forma atitinka liet. bìzinti „sakyti biz-biz, kad kas zyliotų, imtų bėgioti“: karvės, kai piemenys jas bìzina, tuojau pradeda, parietusios uodegas, lakstyti (Sub., Kupiškis). Plg. rus. бызовáть „бегать с неистовым ревом, метаться зря, задрав хвосты“ Даль[4] 365.

10. Liet. brãgas „kilnojamas stulpinis stogas, po kuriuo šieną deda“ I, 322, tur būt, pirmiau yra kilęs iš lenkų bróg, ne iš gud. брогъ, kuris pats yra paskolintas iš lenk. kalbos; iš gud. *боpóгъ (šiandien абарóг) yra paskolintas liet. barãgas; žr. Die slav. Lehnw. 38.

11. Lat. brazdêt „poltern, brausen, sausen, krachen“ I, 329 pirmiausia yra lygus liet. brazdéti „poltern, krachen“ Sub.

12. Nuo lat. breikšķis „der Tolpatsch, der überall anstößt“ I, 330, brĩkšêt „knattern, krachen“ I, 332 ir kt. yra neatskirtinas liet. breĩkšti „vis ko nors ieškoti, landžioti kur nors, ko ieškant šlamėti...“ Sub.

13. Liet. bómas „Hebebaum“ I, 362 (plg. Kuršaičio Lit.-deut. Wb. 54) yra neteisingai rašomas: turi būti búomas (Virbalius, Suv. Naumiestis).

14. Lat. cìetîgs „geduldig“ I, 394 seniau yra turėjęs ir liet. kalboj savo atotykį kentingas : kintingas „cierpliwy“ SzDi. 30a; bukig... kientingas kańćiofe KN. 227_{29}. Plg. dar žodyne

nepaminėtą smirdingas (: kurie ira toli ſmirdingieſni Post. 162_{31}; ing... ſmirdingas duobes ib. $253b_{19}$) = lat. ſmiſ-dîgs „Geruch verbreitend, stinkend“ III, 965, supratìngas „verständig“ Sub., Vab., Kup., Joniškis = lat. sapratîgs „verständig; verständlich“ III, 707 ir kt. Širvydas PS. I, 16_{29} vartoja net ir suprantingas: bukite ſupruntingays (= rostropnemi) kaip ʒalćiey; latvių kalboje tai atlieptų *sapruotīgs.

15. Lat. čuba „Wulst, Büschel“ I, 417 sutinka su liet. čiùbas „plaukų kuokštas pakaktėj“ (pav., tylėk, aš tau tuoj čiùbą nurausiu, Sub.), kuris veikiausiai yra kilęs iš gud. rus. чуб, lenk. czub; dėl šaknies balsio plg. trūbà : triūbà...

16. Lat. diſsa „der Hintere“ I, 470 atitinka liet. dìrsė „t. p.“ Sub., Kup.; dėl kamieno plg. dìrsa „Trespe“ Merkinė, Suv. Naumiestis: dìrsė „t. p.“ Sub., Kup.

17. Lat. dižums „Größe, Herrlichkeit“ I, 476 = liet. dìdžiumas „daugumas“ Jurgeniškiai (Joniškėlio vls.).

18. Lat. drēbulis „Schlackenwetter“, n. pl. drēbuļi „große, feuchte Scheeflocken“ I, 498 savo reikšme (ir gal daryba) prilygsta liet. drėblỹs (pav., lįja drėbliù, t. y. šlapiu sniegu, Sub.). Drėblỹs (kitur drõblius) galėtų būti kilęs iš *drėbulys = lat. drēbulis, kaip šulnỹs < šulinỹs.

19. Lat. dreilis „ein ausgelassener Mensch, ein unartiges Kind“ I, 497, rodos, yra neatskirtinas nuo liet. draĩlius „sukamas grąžtas; apsukrus, išdykęs berniokas“ Sub., Kup.; pav., jis laksto ir laksto, kaip koks drailius, Sub.

20. Lat. driskât „reißen, zerreißen“ I, 500 yra tolygus liet. driskóti „smarkiai, ilgai persti (plėšoti)“ Sub.

21. Lat. daiktavardžio dunavas = duņavas „kleine Flüßchen, Quellen, aufgestaute Gewässer, die nicht zufrieren“ I, 515, 518 šaknis dun-, man rodos, yra ta pati, kaip ir liet. dunojus „gylė, giluma (ežere, upėj)“ Jušk. žod. I, 366; latvių tai atlieptų *dunājs, plg. lat. dumbrava „eine ausgefahrene, vom Vieh ausgetretene, moorige Stelle“: dum̃brājs „ein Sumpf, eine sumpfige, einschiessende Stelle“.

22. Su lat. gurîdzêt „knistern“ I, 683 pirmiausia reikia lyginti liet. gurgéti „бурчать в животе“ Sub.

23. Lat. glaudât „scherzen“ I, 621 = liet. glaudoti

„t. p.“, o šis yra sudarytas iš glauda (su šakniniu kirčiu) „juokas, Scherz“: gláuda DP. 308_2, g. sg. gláudos 164_5, gláudomis 272_{48}.

24. Lat. veiksmažodžiai izvaĩrît „behüten, abwehren“, izvaĩrîtiês „ausweichen, sich bergen, entgehen“ I, 824, taip pat vairîtiês „ausweichen“ IV, 442... savo reikšme nėra atskirtini nuo liet. išvairė́ti „išrieti, daryti visa, kad kas nebesikęsdamas išeitų, išvyti, išguiti“ Sub., Kup. (pav., jau žandarus seniai išvairėjo iš miestelio, Sub.). Toliau tam išvairėti savo reikšme yra artimas būdvardis pavairùs „paužulnus, pažvilus, ukošny“ (Velžys, Panevėžio apskr.), įvairus „kręcący się, zatoczysty, kręcisty“ SzDi. 112; čia aš skiriu ir liet. vaĩras „Steuerruder“ (Kuršaičio „Ruder“), t. y. tai, kuo laivas yra sukamas į reikiamą pusę. Todėl, man rodos, kaip su šaknimi vair- lietuviai galėjo susidaryti aktyvinę formą vairėti, taip ir latviai pirmiau galėjo susidaryti vairīt „vyti, sukti ką nors nuo ko...“, paskiau „gìnti, hüten, wehren, abwehren“.

25. Liet. kañčius II, 154, kaip tariama pagrindinė forma („als vermeintliche Grundform“), esanti abstrahuota („entnommen“) iš kančiùkas. Bet gali būti ir kitaip: kañčius gali būti tiesiog paskolintas iš lenk. kańcz Karłowicz, Słownik wyrazów obcego a mniej jasnego pochodzenia I, 248, Słow. jęz. polsk. II, 238.

26. Lat. ķemẽklis „ein geckenhafter Mensch; Gegenstand des Spottes“ II, 363 veikiausiai turi tą pačią šaknį, kaip ir liet. susikeméti „susimaišyti (bekalbant)“, kemẽklis „kurs kalbėdamas dažnai susipina, suminša (ir dėl to juokingai atrodo) (Šimonys).

27. Lat. ķikstêt „frohlocken“ II, 379, rodos, yra jungtinas su liet. kiksė́ti „ko didžiai norint ar laukiant nenurimti vietoj, būti pasiruošusiam“ Sub., Kup. (pav., kiksėjo, kiksėjo į atlaidus išeiti, ir neišėjo, Kup.). Taip pat lat. ķiûkstêt „kläffen, bellen“ II, 386 savo reikšme ir daryba gali būti visai artimas liet. kiauksė́ti „t. p.“ Sub., Kup.

28. Lat. knidêt „kriechen, sich bewegen“ II, 246 savo reikšme ir šaknimi yra tolygus liet. suknìdo: visi jau suknido į darbą (Joniškis).

29. Lat. kuñkuļuot „strauchelnd, mühsam sich fortbewegen; sich mit kleinen Wolken bedecken“ II, 316 prilygsta liet. kunku-

liúoti „kunkulais eiti, kunkulus mušti“ Sub. Plg. dar žodyne nepaminėtus liet. veiksmažodžius broliúotis = lat. brāļuotiês „sich verbrüdern“ I, 328; mirguliúoti = lat. mirguļuôt „flimmern, leuchten“ II, 632; murmuliúoti = lat. murmuļuôt „murmeln“ II, 671, ir kt.

30. Lat. laĩva „Boot, Kahn; bootförmige Wolke“ II, 414 pirmiausia reikia jungti su Daukšos laiva (: akis trotintos bus anómis baĩiomis łaiwomis welinų DP. 527_9) ir laĩvė ryt. augšt., DP. 78_{22}.

31. Lat. laža „Lager, Lagerung“ (: bandas lini lažā krīt BW. 28306) savo reikšme, rodos, yra jungtina su liet. ložẽ (acc. lõžę) „išgulusių javų tarpas“ (iš to ložéti „išgulti“: rugiai jau visi išložéję, Sub.), lúožas „t. p.“ Baisogala; žr. 1928 m. Šviet. Darbo VII, 801.

32. Prie lat. lipt „anzünden“, liet. liepsnà priklauso dar ir liet. (Bretkūno) laipo, laipdo „lodert“; žr. Šviet. Darbo 1928 m. VII, 801.

33. Lat. mùrgt „schlaflos die Zeit verbringen“ II, 669 turi tą pačią šaknį, kaip ir liet. murgso, murgsóti „apsiblaususiam, apsnūdusiam būti“.

34. Lat. mušmire „Fliegenschwamm, Fliegenpilz“ II, 674 ir pušnieks „ein Hälfner“ III, 439 reikia pirmiausia lyginti su liet. mùsmirė „t. p.“ ir pùsininkas, pùsninkas (ryt. augšt. pùsnykas Sub.) „t. p.“

35. Kaip lat. paga „halt! warte!“ (iš pagaidi!) III, 25, taip yra susidaręs ir liet. palà (iš palauk!) Sub.

36. Lat. n. pl. paŗpalas „kleine Weizenklöße“ III, 91 yra tolygus liet. párpeliai Sub., Kup. (= žem. paŗpaliai Endriejavas).

37. Lat. peñterêt „vereffeln, verknoten, flechten; (eintönig und schnell) sprechen, schwatzen; schnell und dumm reden“ III, 200, man rodos, reikia gretinti su liet. peñtaroti (dial. piñtaroti) „niekus plepėti, be prasmės ir nuobodžiai kalbėti“ Sub.

38. Lat. piñkâtiês „sich verwühlen“ III, 220 yra jungtinas su liet. įsipinkóti „ką nors įsimanyti, įprasti kur nors“: ką tu čia įsipinkojai kas rytas belstis? Kup.; kad įsipinkójo tos kiaulės daržan, tai nei rodos nebėra, Sub.

39. J. Endzelyno nuomonę, kad lat. plùkt (plûkt) „zupfen, raufen, reissen, pflücken“ III, 362 nėra paskolinta iš vok. pflücken, paremia liet. plùnkti „pešti“ Kvėdarna (Būgos Žod. CXXX). Priegaidžių skirtumas tenka aiškinti metatonija.

40. Lat. strauja „Strömung, Strom“ III, 1081 visai sutinka su liet. vietovardžiu Straujà „upelis, kuris teka iš Pilvìngio ežero ir įteka į Nemuną prie Kačìngės, netoli Merkinės“.

41. J. Endzelynas lat. taču (liet. tačiaũ) „dennoch, gleichwohl; doch“ IV, 122 kildina iš tad+šu, vadinas – liet. -čiau = lat. šu (< *šau)? IV, 104, Le. Gr. 544. Bet, man rodos, tačiau visų pirma yra kildintinas iš *tat-į̀au; tai rodo iš dalies, pav., dar ir Daukšos rašyba: tatiaug DP. 30_{35}, tatiáug 475_4; plg. E. Hermann, Litauische Studien 353 ir kt. Šiandieninė to žodžio reikšmė „dennoch“ būtų tad išriedėjusi iš senesnės reikšmės tat pat, būtent – aš tatjau darysiu = aš tat pat darysiu > aš tačiau darysiu = aš taipgi (betgi) darysiu; dėl -į̀au plg. tasjau „tas pat“, toksjau „toks pat“, tuojau, tatiėg DP. 398_{41} ir kt.

42. Su lat. teļâks „ein Schimpfname („wie ein Kalb“)“ IV, 161 savo reikšme sutinka liet. teliõkas: tas bernas tai tikras teliokas „bloznas, nieko nesupranta, kaip teliukas...“ Sub.; plg. tellókas „mündig“ Qu.[4] 84.

43. Ryt. augšt. vazóti „válkioti, schleppeln“, vazótis „valkiotis, trankytis, sich herumschleppen“ Sub., Kup., vazmà, -õs „kuris vis eina ir eina, ein Herumtreiber“ Sub. veikiausiai yra paskolinta iš lat. vazât „schleppen, herumschleppen“, vazma „ein Faulenzer, ein Herumtreiber“ IV, 488.

Prie šios rūšies skolinių gal reikia skirti ir ryt. augšt. posakis prúojais (priegaidę dedu sulig motinos tarimu) eiti „niekais eiti“ Sub., Kup. iš lat. iet pruojām III, 400.

44. Dėl priegaidžių irgi yra kas pastebėti. Pav., latvių žodžiai su tęsiama priegaide brālēns I, 328, kļūda „Unfall, Hindernis; Fehler“ II, 240, ļuŕba „ein ungeschichter, maulaffiger Mensch“ II, 544, līdzība „Ähnlichkeit, Gleichheit“ II, 481, mālaîns „lehmig“ II, 581, maĩtuve „Mahlkammer“ II, 559, miĩtuôt „mehlig werden“ II, 628, muŕza „Schmierfink“ II, 671, puñpurs „Erhöhung, Buckel, Beule“ III, 411, sluõka (?) III, 944

ir kt. – atitinka šiuos žodyne nepažymėtus liet. žodžius su tvirtaprade priegaide: ryt. augšt. brólė̃nas, kliáuda (R. Jonas, Mūsų žodynėlis 20), liùrba Sub., lýgyba (esu girdėjęs iš vienos tarnaitės nuo Tauragės), Mólainiai (sodžius prie Panevėžio miesto), maltuvẽ, acc. sg. máltuvę Sub., Kup., mìltuoti, -uoju (Virbalius), mùrza Sub., pùmpuras, -aĩ Sub., slánka Sub. (= rus. slúka, serb. slȕka).

45. Lat. diêgt „schnell, mit großen Schritten gehen, laufen“ I, 480 pirmiausia reikia lyginti su dzūkų (Leipalingio) déngti „greitai bėgti“, ne su deñgti.

46. Liet. kūkãlis dėl savo kirčio vietos pirmiau yra kildintas iš gud. кукóль, ne iš rus. кýколь II, 333; žr. Die sl. Lehnw. 114.

47. Liet. marúdyti „quälen“ II, 564 iš Bezzenberger'io Forsch. 139 yra pažymėta su akūtu; bet čia veikiau turėtų būti cirkumfleksas, kaip kad iš tikrųjų Didž. Lietuvoj yra sakoma, būtent – marũdyti „gaišti; gaišinti“; antra vertus, Bezzenberger'io akūtu čia gali būti žymimas ir cirkumfleksas, pav., miegálei (ib. 148) = miegãliai.

Be augščiau minėtųjų, noriu čia dar trumpai pakalbėti apie du dalykus – apie prūs. etwiērpt ir liet. paskui.

48. Arch. phil. II, 14 aš prūsų veiksmažodį etwiērpt (etwērpt) „vergeben“, remdamasis Daukšos veiksmažodžiu užverpti „užkišti“, buvau linkęs jungti su liet. *atverpti „atkišti, t. y. palaidą, laisvą padaryti, atleisti“. Dabar tą savo spėjimą galiu jau visai tikru duomeniu paremti: žodis atveĩrpti yra pažįstamas gyvojoj kalboj dar aiškesne reikšme, būtent: atveĩrpk velėną (t. y. su lopeta įdurk ir atkelk nuo žemės), Plungė. Taigi, ir fonetiškai, ir semasiologiškai jau visai dabar nebesunku išvesti prūsiška reikšmė „vergeben“.

49. 1928 m. „Šv. Darbo“ VII, 803, remdamasis gyvosios kalbos duomenimis, esu linkęs manyti, kad mūsų pãskui (paskuĩ) yra kilęs iš senesnio instr. sg. pãsaku, plg. pãsaku eina (Kup.) ir pãtaku teka (Kup., Sub.), ir drauge su Zubatý IF. VII, 182 kt. dabar manau, kad pasaku(i) > pasku(i) yra jungtinas su *pasaka (: tů paſakos eyt (Sittig'o išleisto) Led. Kat. 24_{37}. Čia pasakos yra vienaskaitos kilmininkas, kuris su iškritusiu **a** po **s** yra išlikęs dar posaky iš paskõs (eina); dėl **a** iškritimo plg. pã-

troti Kup. < pāturoti, kalmaškà Sub. < kalamaškà Rėkliai (Panevėžio apskr.), šulnỹs < šulinỹs ir kt. Su šita nuomone beveik sutinka ir E. Fraenkel'is IF. XL, 215, kur tarp ko kita jis sako: „Damit wird auch die Etymologie der Präposition und des Adverbs pāskui (paskuĩ) nunmehr in gesicherte Bahnen gelenkt und, wie schon Skardžius a.a. O (t. y. 1928 „Šv. Darbo" VII, 803) bemerkt, Zubatýs Ansicht (IF. 7, 182 ff.) bestätigt". Ir toliau jis šiaip galvoja: „Ist pasakos Direktiv des Plurals eines zu pasèkti gehörigen -ā- Abstraktums, so ist pāsakui, woraus paskui, Loc. (oder Dat.) sg. eines ebenfalls mit diesem Verbum ablautenden -u- St., dessen Genetiv in iš paskõs (pàskos) „von hinten" R. 3, S. 93; R. 2, S. 126 (mit -os aus -aus) enthalten. Den Instr. dieses -u- St. treffen wir in paskum verschiedener östlicher Mundarten sowie des Dzūkengebiets". Panašiai jis galvoja ir savo veikale „Syntax der lit. Postpositionen und Präpositionen" 253 kt., tik su tuo skirtumu, kad čia (255 psl.) priimtąją savo etimologiją dabar atmeta. Bet man vis dėlto ir ši paskutinė E. Fraenkel'io nuomonė neatrodo įtikima: viena, gyvoje kalboje išlikęs pāsaku yra neabejojamas õ- kamieno vien. įnagininkas; tad visai neaišku, kodėl čia pasakui (> paskui) turi būti u- kamieno vien. vietininkas ar naudininkas, nes ligšiol dar nesurasta aiškių pavyzdžių, kurie rodytų šalia õ- kamieno daiktavardžių buvus arba esant tos pat rūšies u- kamieno daiktavardžius, kaip antai *pasakas = *pasakus, patakas = *patakus ir kt.; šiaipjau patakus yra būdvardžiu žinomas, lygiai kaip šalia prābangas, prabangà yra adj. prabangùs ir kt. Antra, rytiečių augšt. tarmės visai nerodo, kad pas(a)kõs būtų kilęs iš *pas(a)kaus, t. y. galūnė -os būtų sutrumpinta iš -aus, nes, pav., rytiečiai tretieji, kurių atstovas ir aš esu, niekados -aus neverčia į -os, t. y. g. sg. sūnaũs ir mergõs savo galūnėmis čia nesupuola. Rytiečių antrųjų (į)u- kamieno vien. k-ko galūnė -ỗs (čia ỗ dėl spaustuvės ženklų stokos žymi pryšakinį, nelabializuotą o su a- atspalviu) iš -aus (pav., ęš sõ·dž̋õs, g. sg. gaspadõ·fỗs, žr. Gerullis, Lit. Dialektstudien 62, 63), kurią cituoja Fraenkel'is iš Specht'o, yra tolygi rytiečių trečiųjų -ỗus (pav., ri·tojỗus Sub.). Taigi Ledesmos katekizmo pasakos (> paskõs Sub., Kup.) neabejojamai reikia laikyti ā- kamieno vien. kil-ku; čia n. sg. *pasaka taip su-

tinka su *pasakas (iš čia instr. sg. pãsaku), kaip pataka (n. pl. patakos „Flüßigkeit; Bierspülicht“ Kurš. Lit.-deut. Wb. 298) su patakas „Herabtröpfeln“ Ness. 95, pataisà „Zubereitung“ Kurš. ib. su pãtaisas „vijoklis, toks augalas“ Sub. ir kt. Ir todėl, man rodos, iš tų priešybių gali būti tik viena išeitis: iš pas(a)ku pagal viršui ir kt. yra atsiradęs paskui, o pagal viršum, skyrium ir kt. paskum; žr. „Šv. Darbo“ l.c.

Eduard Hermann, **Lautgesetzt**[1] **und Analogie** (= Abhandlungen der Gesellschaft der Wissenschaften zu Göttingen. Philologisch-historische Klasse, Neue Folge Bd. XXIII, 3). Berlin, Weidmansche Buchhandlung, 1931. 204 psl.

(Archivum Philologicum, 1932 m., III kn., p. 194–200)

Eduardas Hermann'as, Göttingeno universiteto profesorius, savo veikalais gerai ir baltistikai žinomas, ima čia judinti pagrindinius dabartinės kalbotyros dalykus – garsų dėsnius ir analogiją. Šitie dalykai, kad ir buvo įvairiai teoriškai svarstomi, vis dėlto praktikoj buvo, palyginti, labai nuosekliai vykdomi. Jeigu vienas kitas ir yra kada nors mėginęs neigiamai paliesti tų kalbos reiškinių pagrindus, tai daugumas, ilgai negalvodamas, savo darbe laikė tai visai neabejojamu „kategorišku imperatyvu“ ir juo vadovavosi. Ir dar daugiau: kaikurie kalbininkai tiesiog net prisispyrę ieškodavo beišimtinių garsų dėsnių ir analoginių proporcijų net ten, kur, rodos, jų visai negali būti. Todėl jie, būtinai norėdami eiti visai tiesiu keliu, būdavo dažnai priversti su kalbine medžiaga elgtis visai mechaniškai, dirbtinai, arba, kaip mes pasakytume, traukti ją ant kurpalio. „Für die Erklärung des Vorgangs selbst..., – savo K. Vossler'is, – macht es innerhalb des grammatischen Verfahrens gar nichts aus, ob man ihn optimistisch oder pessimistisch beurteilt. Erklärt ist er jedenfalls erst dadurch, daß man ihn völlig isoliert, daß man alles Bewußtsein, alle geistige Teilname und Initiative der sprechenden Individuen ausscheidet und den analogischen Wandel als eine Sache betrachtet, die sich ganz nach der Art eines mechanischen Kräftespieles vollzieht. Die Träger der Kräfte sind dabei nicht mehr die

[1] Tikriausiai čia turi būti *Lautgesetz* – *A. R.*

Menschen, sondern die Gruppen der Sprachformen“ (Gesammelte Aufsätze zur Sprachphilosophie, 68 psl.).

Bet ilgainiui rados kalbininkų, kurie tos mechanizacijos ir dirbtinumo ėmė nebepakęsti. Ypač prieš tai energingai pradėjo kelti balsą jau minėtasis K. Vossler'is, Müncheno universiteto romanistas, ir kiti vadinamosios neoidealistinės kalbotyros atstovai. Pernai išleistame veikale „Handbuch der erklärendenden Syntax“ (Heidelberg, 1931) W. Havers'as labai gražiai ir vykusiai pritaiko naujesnes mintis sintaksei. Jis aiškiai ir gausingais pavyzdžiais įrodo, kad, norint suprasti kalbos duomenis, reikia visų pirma jie aprašyti ir paskum aiškinti, būtent – pirmiausia reikia, E. Otto žodžiais betariant, „die in der Erfahrung gegebenen Tatsachen zu beschreiben und durch Nachweis der Bedingungen und Triebkräfte zu erklären“ (1 psl.).

Šitą aiškią, bet dar nevisų pripažintą tiesą, jau 1920 m. formulavęs šiais žodžiais „In der richtigen Erkenntnis der B e d i n g u n g e n und t r e i b e n d e n K r ä f t e n steckt das Grundproblem aller historischen Sprachwissenschaft“, ir Hermann'as ima savo potyrių pagrindu šioje knygoje.

Ir šituo keliu eidamas, jis gauna visai kitokią išvadą, kaip beišimtinių dėsnių šalininkai, būtent: „Die von Leskien allgemein geforderte Ausnahmslosigkeit der Lautgesetze ist weder theoretisch haltbar noch als Arbeitshypothese brauchbar“ (47 psl.), ir todėl reikalauja, 1. kad garsų kaitos reiškiniai turi būti visų pirma nuodugniai ištirti gyvose kalbose ir visos ligšiolinės pramanytosios teorijos apie šias atmainas reviduotos; 2. kad istorinio garsomokslio metodas turi būti suderintas su gyvųjų kalbų potyriais, ir todėl istorinis kiekvienos kalbos garsų mokslas turi būti iš naujo perdirbtas; 3. kad bendrieji garsų atmainų dėsniai turi būti pamažu surasti ir neabejojamai konstatuoti, ir 4. kad bendrinamieji ir paskirieji (atomistiškieji) potyriai turi eiti drauge, vieni kitų nenustelbdami.

Didesnėj veikalo daly (72–193 psl.) autorius kalba apie analogiją. Čia, kaip ir pirmoj daly ties beišimtiniais garsų dėsniais, savo dėmesį jis yra daugiausia suspietęs ties analogine proporcija (a : b = c : x; x = ?), kuri nuo H. Paul'iaus ligšiol yra kalbotyroj viešpatavusi ir dar dabar teviešpatauja. Tą formulę daug kas vartoja, visai savęs neklausdamas, ką iš tikrųjų ji reiškia, kaip ir kokiose aplinkybėse ji yra sudaroma, nuo ko tokia toligybė priklauso, ir tt. Ir

todėl yra sveikintinas dalykas, kad E. Hermann'as šitą jau kelis dešimtmečius plačiai vartotą „fetišą" ima dabar judinti, nes iš tikrųjų tąja analogine proporcija dabar galime visa išaiškinti, net ir tai, ko kalbos duomenimis negalime paremti arba jos plitimu pateisinti. Juk analogija vienai viena nėra išskirta iš visos kalbos: ją, kaip ir kitus kalbos reiškinius, veikia įvairios kalbinės sąlygos ir priežastys, todėl ji gali labai įvairiai įvairiais laikais ir įvairiose kalbose atsirasti. Todėl, pav., autorius visai teisingai sako: „Je regelmäßiger eine Sprache ist, umso häufiger dürfen sich die Sprechenden der Analogie bedienen, ohne befürchten zu müssen, vom üblichen Sprachgebrauch abzuweichen; je unregelmäßiger eine Sprache ist, umso seltner können die Sprechenden die Analogie anwenden. Die Größe der Gefahr, beim Sprechen von dem Üblichen abzuweichen, und die Möglichkeit, durch die Analogie die Sprechweise umzugestalten, steht also in jeder Sprache in umgekehrtem Verhältnis zu der Häufigkeit der Anwendung der Analogie beim Sprechen, die mit den vorhandenen Sprachformen in Einklang ist" (170 psl.).

Analogijų atsiradimas labai daug taip pat priklauso ir nuo to, ar kalbėtojas kalboje pats nori išsireikšti (sich ausdrücken), arba ką kita reikšti; čia jam visai nesvarbu, ar jo kalbėsena yra logiška ar nelogiška. Jis, reikšdamas savo kalba ne tik galvojimą, bet visą sielos gyvenimą, būtent teip pat jausmus ir fantaziją, dažnai nukrypsta nuo proto logikos, ir tuomet jo sudarytos analogijos esti dažnai visai kitokios, nekaip kad mūsų įprastinė analoginė proporcija reikalauja. Bet, atvirkščiai, jeigu tik kur daugiau įsigali proto logika (pav., matematinėj kalboj), tuojau pradedama daugiau vengti neloginių darinių, taip pat, žinoma, ir tokių analogijų. Apie tai Hermann'as visai teisingai sako: „Sobald die Sprechenden das Unlogische herausfühlen, meiden sie die Konstruktion; umgekehrt wird sie nur dann, wenn die Sprechenden an dem Sinnlosen nicht Anstoß nehmen" (190 psl.).

Taip pat neginčytina yra nuomonė, kad analogijos dažnai atsiranda nuolatiniuose posakiuose. Pav., sen. sl. dьnijǫ vietoj dьnьmь iš pradžios buvo pradėta vartoti gretiminiam posaky noštijǫ i dьnijǫ, o paskum jau ir skyrium. Lenkų kalboje ukamieno vien. kilmininkas su galūne -u sutapo su o- kamieno vien. kilmininku pirmiausia tokiuose neatskirtiniuose posakiuose, kaip w

imię Ojca i Syna i Ducha (iš w imię Ojca i Synu...). Tą pat rodo ir mūsų gerių geriausias (iš gerų geriausias), Ainošius ir Kaipošius (iš sen. Annošius ir Kaipošius) ir kt. Panašiose aplinkybėse yra atsiradęs ir lot. grevis iš gravis.

Iš tų suminėtų kelių atvejų jau matyti, kad analogijų kilmė esti labai įvairi, ir todėl viena šablonine analogine proporcija nieku būdu negalima išaiškinti visų analoginių darinių. Ypač rizikinga yra iš kelių žinomųjų, dažnai vartosenoj tarpusavy nesusijusių, vesti vienas nežinomasis. Ir todėl yra visai pamatuotas Hermann'o reikalavimas, kad kalbos psichologija visų pirma turi ištirti kalbėjimo pagrindus ir analogijos veikimą, kad analoginiai dariniai įvairiose kalbose yra iš naujo tirtini ir kad pirma reikia smulkmeniškai (atomistiškai) išnagrinėti kiekvienas analoginis reiškinys skyrium, o jau paskum bendrinamai.

Bet, man rodos, autorius nevisur kaip reikiant pagrįstais atskirų kalbų duomenimis operuoja. Pav., 141 kt. psl. jis mano, kad liet. motẽ drauge su sen. ind. matā́, germ. *mōđḗr (iš to sva. muoter ir kt.) turi pakeistą kirčio vietą, o liet. mótė drauge su sl. mati (serb. màti, sen. ček. máti, ukr. máty ir kt.), gr. μήτηρ ir kt. turi išlaikę senovinį šakninį kirtį. Bet ar taip iš tikro yra buvę? Tiesa, Kuršaitis savo gramatikos 210 psl. – tuo remiasi ir Hermann'as – rašo motẽ (auch mótė); bet tos pat gramatikos 208 psl. jis jau pažymi: „Motẽ N. Sing. Frau, Weib, findet sich nirgend in Gebrauch, dafür immer nur moteriškė"; plg. dar Lit.-deut. Wb. 261: „Mótė, -ẽrs, das Weib, die Ehefrau, der Nom. Sing. mótė kommt wenig mehr vor; dafür mehr moterà, -õs; moteriškė". Taigi jau pats Kuršaitis, mažai tą žodį pažindamas arba visai jo nepažindamas, nevienodai kirčiuoja, kirčio vietą tiesiog betvarkiškai painioja. Antra vertus, patys Maž. Lietuvos augštaičiai šiojpus Nemuno (pav., Vilkyškiuose) ir kitur, pasak J. Gerullio, visai nepažįsta nei mótė, nei motẽ; mótė, -ers sutartinai rodo Daukša ir kiti kalbos šaltiniai (plg. móteris, mótina...); tai patvirtina ir lat. māte, serb. màti ir kt. Taigi labai sunku tikėti, kad motẽ iš tikro yra ar buvo vartojama gyvojoj kalboj. Ar tik tai nėra Kuršaičio pramonė? Žr. Būga, Arch. phil. I, 39. Veikiausiai, kad taip.

143 kt. psl. Hermann'as rašo, kad lietuviai saką n. sg. fem. dìdė ir didžià, todėl g. pl. nuo dìdė turėtų būti *dìdžių, o nuo didžià didžių; vėliau šitas skirtumas dėl analogijos buvęs panaikintas. Bet man rodos kitaip: senesnė forma yra ne dìdė, bet didẽ, didẽji, kaip kad iš tikrųjų Daukšos ir kaikuriose (pav., Vilkyškių) tarmėse dar šiandien yra tebesakoma; taigi dìdė yra veikiausiai vėlesnis padaras, sudarytas pagal dìdis, o šis yra perdirbtas iš senesnio *didỹs (plg. didỹsis). Todėl g. pl. didžių, tiek vyr., tiek mot. giminės, gali būti išlikęs su senovine kirčio vieta.

Taip pat neįtikima yra nuomonė (144 psl.), kad seniau g. pl. fem. buvęs *dìdelių, o g. pl. masc. dideliũ, tik vėliau šis skirtumas išnykęs. Bet tai yra nebūtina: kaip dzūkų didelỹs, -lẽ rodo, g. pl. dideliũ gali būti senas abiejų giminių palikuonis, o dìdelis, -lė analoginiai naujadarai; plg. vak. augšt. dideli, -liũ, o ryt. augšt. dìdeli, -lių.

132 psl. autorius kalba apie Salio sudarytąją tarybą ortofonijos reikšme (žr. Kalba I, 28 ir kt.). Jis neabejoja, kad šis žodis galįs būti sudarytas pagal rašybą: „Zweifellos kann hier die Proportion rašyti : rašyba = taryti : x, x = taryba gewirkt hat" (ib.). Bet šis žodis esąs sąmoningas naujadaras (eine bewußte Neubildung), sudarytas visai neatsižvelgiant į senąją tarybą „Ratsversammlung". „Sie kommt zum erstenmal in dem Satz vier: dėl to visos kultūros kalbos, be visuotinių žodyno ir morfologijos dėsnių ir be vienos rašybos, turi dar savo tarybą. Die Neubildung ist nicht so sehr auf Grund der Proportion zustandgekommen; ausschlaggebend ist dabei, daß das Muster rašyba nur ein paar Wörter vorausgeht" (ib.). Ir toliau (133 psl.) jis dar priduria: „Ohne Brenders dankenswerte Feststellung würde die neue Bedeutung bei taryba sicherlich als eine Umbildung gegolten haben, während sie eine Neubildung ist. Worauf es mir aber ankommt, ist, daß in diesem Fall, wo die Wirkung der Proportion auf der Hand zu liegen scheint, doch das Muster im Satzzusammenhang eine Rolle spielt". Bet man vis delto rodos, šitokiu galvojimu dar nėr kaip reikiant išaiškinama tarybos (ortofonijos) ir kitų panašių sąmoningų naujadarų kilmė. Visų pirma čia iš pradžios yra nebūtinas tokių žodžių vartojimas sakiny, kada jie yra sudaromi; dažniausiai jie yra formaliai iš analogijos sudaromi visai abstrakčiai (rašyti : rašy-

ba = taryti : taryba) ir jau paskum yra įspraudžiami į sakinių junginį. Juk, prieš tokius terminus sudarant, turima galvoj aiškus tikslas – tam tikra sąvoka, kuriai reikšti paskum jau ieškoma tam tikro atotykio, vis tiek, ar kalboj vartojamo, kad ir kartais su kitokia reikšme, ar iš naujo „nukalamo“. Pav., man kartą berašant prisireikė termino reikšt tam, kas yra nusakoma vok. žodžiu Gemeinsprache ir aš, nenorėdamas tam reikalui visai naujo žodžio „kalti“, pirmiau ieškojau atitikmens gyvojoj kalboj. Ir suradęs Kuršaičio bendrinė bala „ein Bruch, der auf der Grenze zweier Dorfschaftsgebiete liegt“ (Lit.-deut. Wb. 44), aš paėmiau būdvardį bendrìnis ir „suspecializavau“ jo reikšmę; todėl mano pradėtoji vartoti bendrinė kalba, kuri šiandien jau plačiai raštuose yra įsigalėjusi, yra, pasakyčiau, tam tikra reikšminės (tik nieku būdu ne formalinės proporcinės) analogijos reiškinys. Vadinas, kurdamas šį terminą, aš turėjau prieš akis ne tik gatavą to žodžio formą, bet ir tam tikrą reikšmės plitimo linkmę, kuriąja esu sudaręs ir bendrinės kalbos reikšmę, būtent: kaip bendrinė bala yra tokia, kuri priklauso ne vienam sodžiui, bet dviem ar keliems, taip ir bendrinė kalba yra tokia, kuri yra vartojama ne vienoj kurioj tarmėj, bet visam krašte. Plg. 1927 m. Šviet. Darbo IV, 337 ir kt., Archiv. phil. II, 135.

Bet J. Jablonskis būdavo kartais kitokio nusistatymo: jeigu kurios reikšmės skiriasi, tai jis joms žymėti dažnai stengdavosi ir skirtingus žodžius surasti arba sudaryti; reikšmės išplėtimu, nežinau kodėl, paskutiniu laiku nemėgdavo ar nenorėdavo naudotis. Pav., dar Voroneže būdamas, pagal méilė, téisė ir kt. buvo susidaręs dáilė (iš gyvosios kalbos, kaip jis man pats yra aiškinęs, to žodžio nežinojęs), t. y. jis čia visai mechaniškai naudojosi formaline (proporcine) analogija: meilùs (meĩlų) : méilė = teisùs (teĩsų) : téisė = dailùs (daĩlų) : x, x = dáilė; reikšmės kaita ir kiti panašūs tokie dalykai buvo jam nuošaliau. Net ir po to, kai aš 1927 m. Šviet. Darbo XI, 1233 psl., remdamasis gyvąja kalba ir Daukšos raštais, nurodžiau tik esant dailẽ, -ẽs, daĩlę, jis neatsisakė nuo dáilės: „Mūsų kalbos žodynėlio dalykuose“ (Kaunas, 1929, 8 psl.) jis mėgino dar skirti dáilė „tam tikras menas“ nuo dailẽ (daĩlę) „Werk, gražus rankų darbas“; juo aklai sekdamas, taip mėgino skirti naujadarą dáilė „изящное искус-

ство“ nuo d a i l ẽ „произведение искусства“ ir B. Sereiskis (Руководство VI). Tada man teko 1929 m. Šviet. Darbo III, 231 ir kt. psl. dar kartą prie to sugrįžti ir plačiau įrodyti, kad reikšmės plitimo atžvilgiu d a i l ẽ (d a ĩ l ę) „Arbeit; Werk“ be jokios abejonės gali reikšti ir „Kunst“. Kad tokia paviršutinė analogija nevisados galima naudotis praktiniuose kalbos dalykuose, esu ten pat įrodinėjęs ir kalbėdamas apie d o r à „Sittlichkeit“, kurią J. Jablonskis norėjo d o r o v e pakeisti, apie k e l i a u n i n k a s ir kt.

Taigi iš tų pavyzdžių matyti [1], kad sąmoningas analoginių naujadarų kūrimas visų pirma priklauso nuo paties kūrėjo nusistatymo, nuo jo orientavimosi kalbos dalykuose, nuo vartojamų gyvosios kalbos duomenų pajutimo (pav., jei kurie kalbiniai duomenys yra žinomesni, artimesni, tai dažniau jų griebiamasi analoginiams dariniams), ir t.t.

Tačiau šitos kelios pastabos neikiek nesumažina viso veikalo vertės. Pagrindinės autoriaus mintys, ypač jo nepasitenkinimas vadinamuoju garsų dėsnių beišimtinumu ir analoginės proporcijos dirbtinumu, yra didelis žingsnis pirmyn: tai duoda progos giliau pažvelgti į kalbos esmę ir geriau suprasti atskirus kalbos faktus.

J a n O t r ę b s k i, **Wschodniolitewskie narzecze twereckie.** Część III. Zapożyczenia słowiańskie. W Krakowie 1932. 115 psl.

(Archivum Philologicum, 1933 m., IV kn., p. 153–156)

Slaviškus lietuvių kalbos skolinius pirmasis specialiai yra pradėjęs tirti A. Brückneris savo darbe „Die slavischen Fremdwörter im Litauischen“ (Weimar, 1877). Antras tos srities darbas teko man atlikti (žr. „Tautos ir Žodžio“ VII, 1–249). Ir štai J. Otrębskis iš eilės trečias pasirodo su tokiu darbu.

Prakalboj autorius sakosi svarbesnę to darbo dalį parašęs prieš mano darbo pasirodymą (mano darbas buvo dvejais metais anksčiau išspausdintas) ir nurodo, kuo jo darbas skiriasi nuo mano. Ir iš tikro yra skirtumo: studijuodamas užsieny, savo darbe aš kaip tik norėjau apdoroti XVI–XVII amžiaus skolinius, kad vėliau, jau būda-

[1] Dėl kitų pavyzdžių pl. J. Endzelyno to paties veikalo recenziją FBR. XII, 178 ir kt. psl.

mas Lietuvoj, galėčiau plačiai visus, ir dabartinius, slaviškuosius skolinius ištirti. Todėl savo darbo teišspausdinau tik vieną dalį – leksikalinę, o kitą, jau beveik parašytą, atidėjau vėlesniam laikui, kad galėčiau iš visos Lietuvos renkamos medžiagos dar reikiamai kiekvieną dalyką patikrinti ir papildyti. Taigi, man rodos, autorius be reikalo sako mano darbe trūkstant tos dalies, kuri esanti jo darbe, būtent – „o traktowaniu głosek i form słowiańskich w języku litewskim“. Ne, tos dalies trūksta ne mano visame darbe, bet tik pirmoje, išspausdintoje, jo dalyje; tai bus visa išdėstyta antrojoj daly remiantis ne viena kuria tarme, kaip kad autorius daro (tai būčiau galėjęs jau seniai padaryti), bet visomis tarmėmis, ir ne tik deskriptyviai, bet ir istoriškai.

Toliau (4–70 psl.) autorius raidyno eile surašo Tverečiaus tarmėj vartojamus pačius skolinius. Į tą sąrašą yra įtraukti visokeriopi skoliniai – visai seni ir nauji. Pati jų kilmė nurodoma tik apytikriai. „Wobec tego, – sako autorius, – że praca ma charakter tylko opisowy, zrezignowano w niej w przeważającej większości wypadków z dakładnego ustalania źródła. Wskazano więc normalnie tylko na możliwości; podane obok siebie odpowiedniki trójjęzykowie mają wartość jedynie orjentacyjną“ (2 psl.). Taigi chronologinės kilmės jis nesistengia nurodyti. Tačiau vienas kitas dalykas, kad ir orijentacijos reikalui, rodos, autoriaus yra nekaip reikiant nušviestas.

Visų pirma netikėtina, kad mūsų žodžiai *arúodas* (= lat. *aruõds*), *bóba* (= lat. *bãba*), *bėdà* (= lat. *bèda*), *káušas* (= lat. *kaûss*), *kuõlas*, *valià* (= lat. *val'a*) ir kit. tikrai būtų paskolinti iš slav. kalbų. *Arúodas*, kaip rodo pr. *arrien* „laitas, gréndymas“, veikiausiai drauge su Būga, KS. 72 yra gretintinas su *arti* ir kt. *Bėdà* negali būti paskolinta dėl šakninio balsio: jei ji būtų kilusi iš gud. ar lenk. kalbų, tai būtų ne *bėdà*, bet **bieda*, plg. *biednas* ir kt. Taip pat ir *káušas*, dėl savo daugelio giminiečių (plg. *pakáušis*, *kiáušas*, *kiáušė*, *kiaũšis* ir kt.), yra laikytinas savu žodžiu, giminingu su sen. ind. *kõšaḥ* „Behälter“ ir kt.; plg. J. Endzelynas, MLV. II, 178. *Kuõlas* yra jungtinas su *kálti*, *kùlti*, *pér-kolas*; dėl balsių kaitos plg. *klúonas* : *klóti*, *lúomas* : *lõmas* : *ãplamas*, *lamìnti* ir kt.; žr. Būgos Priesagos *-ūnas* ir dvibalsio *uo* kilmė, 482 psl. Taip pat ir *valià* nėra atskirtina nuo *vélmi*, *vélti* „norėti, leisti“, plg. Būga, KS. 56. Pagaliau dar neįrodyta, kad ir *dẽdė* su *sodù* būtų iš slavų pas mus atkeliavęs.

Žodžiams *kãtilas*, *krìkštas*, *kùbilas*, *stìklas*, *turgus* ir kt. autorius šaltiniais nurodo sen. rus. *котьлъ, крьстъ, кѣбель, стькло, търгъ,* bet *bìrkavą* jau kildina iš rus. *берковецъ*. Būtų buvę nuosekliau, jei autorius ir tą žodį būtų kildinęs iš sen. rus. **бьрковъ* ir tik palyginęs su rus. *берковецъ*.

Advẽrija nėra reikalo tiesiog kildinti iš slav. **o-dvьrьje*, nes dabar yra gudų pažįstama *адзьвéрря*.

Žodžiai *anūkas* ir *kurapkà*, kaip rodo ukr. *онук* ir *kypinka*, gali būti paskolinti iš gudų tarmybių *онук* ir *куропка*, plg. Die slav. Lehnw. 29, 116.

Kalmogà, *-õgos* „vežimėlis vaikams vežioti“ visai negali būti lyginama su gud. *каламáжка* (iš *коломажка*), nes iš jos ryt. augštaičių šnektose (Sub., Pan. ir kt.) yra išriedėjusi *kalamaškà* arba *kalmaškà*.

Taip pat būtų buvę geriau ir aiškiau, kad autorius būtų pažymėjęs *gūnėlę* ir *sūdėlį* kilus iš *gūnià* ir *sūdas*, o šiuos iš gud. *гуня* arba lenk. *gunia* ir gud. *суд* „indas“; gud. *судзінá* palyginimui netinka, nes iš jos yra paskolinta *sūdyna* ir *sūdynė*, žr. Die slav. Lehnw. 209.

Mūsų *pūčkà* „storasis kiaušinio galas“ klaidingai yra lyginama su rus. *пучка*, nes iš tikrųjų tas žodis yra paskolintas iš gud. пужка, plg. rus. пýга „гузка яйца, тупик, пятка“ ir demin. пужка.

Kalbėdamas apie atskirus skolinių garsus arba jų lytis, autorius daug kur tenurodo tik bendrus atvejus. Sakysim, garsų skyriuj jis daugiausia kalba tik apie slavų garsų atliepimą Tverečiaus tarmėj, ir todėl vietomis neaišku yra, kur gudų, kur lenkų garsai atliepiami. Pav., *kermõšius* ir *kešenius* yra lyginama su gud. кірмáш, кішэ́нь ir lenk. *kiermasz*, *kieszeń*. Būtų aiškiau buvę, kad autorius tų žodžių šaltiniais būtų pažymėjęs tik lenk. atitikmenis; tada galėtume griežčiau sekti gud. ir lenk. garsų likimą tverečiniuose skoliniuose; plg. *kišẽnė* ir *kešẽnė*.

Nenurodant tikslesnių slav. atitikmenų, kartais yra neaišku tam tikrų garsų kilmė arba ištisų lyčių atmainos. Pav., neaišku, ar *vargõnai* (61, 86) turi tokį pat protetinį *v-*, kaip *vilgatà* (iš gud. ільгота) ir kt., ar juose jis yra jau atsiradęs lietuvių kalboj. Būtų buvę viskas aišku, jei autorius vietoj gud. аргáны ir lenk. *organy* būtų nurodęs tik gud. варгáны, žr. Die slav. Lehnw. 233.

Taip pat, sugretinus *výskūpas* su gud. бíскуп ir lenk. *biskup* (63), neaišku, ar *v-* kuriuo nors būdu yra kilęs iš slav. *b-*, ar iš kur kitur

atsiradęs. Čia irgi būtų aiškiau, jei lenk. *biskup'o* vietoj būtų nurodytas lenk. (dial.) *wiskup*, iš kurio tiesiogiai galėjo būti paskolintas mūsų *výskūpas*, kaip ir *klebõnas* iš gud. *клебан* arba lenk. dial. *kleban*; plg. Die slav. Lehnw. 103, 238.

Nesigilinant į atskirus dalykus, tenka dar pastebėti, kad autorius šiame darbe nei vienu žodžiu neprasitaria apie tverečinių skolinių kirčio vietą, todėl nevisai aišku, kaip apskritai paskolintųjų žodžių kirčiai toje šnektoje santykiauja su slav. atitikmenų kirčiais. Gal būt, tai autorius padarys kitose savo darbo dalyse?

Bet, apskritai imant, šis J. Otrębskio darbas yra svarbus indėlis į tik pradedamas mūsų skolinių studijas: jame yra surinkta ir aprašyta daugybė vienos šnektos skolinių, kuriais jau bus lengva naudotis bendroms skolinių studijoms ir skolinių vartojimo plotui nustatyti.

Wörterbuch der litauischen Schriftsprache. Litauisch-Deutsch. Bearbeitet von Max Niedermann, Alfred Senn, Franz Brender. I. Band: A–K. Heidelberg 1932. Carl Winters Universitätsbuchhandlung.

(Archivum Philologicum, 1933 m., IV kn., p. 156–164)

Nors jau šiemet sukako penkiolika Lietuvos nepriklausomybės metų, bet lietuvių rašomosios kalbos žodyno dar neturime. Visi ligšioliniai tam reikalui rašyti žodynai dabar arba jau yra pasenę, arba savo turiniu jau nebeatitinka šių dienų reikalavimų. Pav., Kuršaičio žodynas, savo laiku buvęs geriausias, dabar praktikos reikalui netinka dėl to, kad jis buvo taikomas vien Maž. Lietuvai ir jo kalba yra paremta to krašto tarme, kuri nemaža skiriasi nuo dabartinės bendrinės kalbos. Lalio lietuviškai angliškas ir angliškai lietuviškas žodynas (trečias jo leidimas yra pasirodęs 1915 m.) dar daugiau netinka, nes anglų kalbą Lietuvoj maža kas tesupranta, nepriklausomybės metu sudarytų žodžių jame visai nėra, tekstas nekirčiuotas, rašyba vietomis yra visai klaidinga (pav., neskiria *u* nuo *ū*) ir, be to, šiaip yra nemaža klaidų. Taip pat ir J. Šlapelio lietuviškai rusiškas žodynas negali atstoti tikrojo rašomosios kalbos žodyno, nes jame yra daug rytietybių, visai nedaug duodama aiškinamų pavyzdžių, nemaža yra kalbinių klaidų ir, svarbiausia, lig šiol tepasirodė

tik viena dalis, o apie kitą dalį nieko negirdėti. Pagaliau neužkiša reikiamos spragos nei J. Baronas savo rusiškai lietuvišku žodynu, kurį antru leidimu yra išspausdinęs 1932 m., nei B. Sereiskis savo lietuviškai rusišku žodynu, ligi *paglegėti* išspausdintu 1933 m.: pirmasis yra perdaug skubiai išleistas, todėl jame yra nemaža visokių nenuoseklumų ir suklydimų, o antrasis rašytas visai nepasiruošus ir nežodyniškai, todėl jame yra daug nepagrįstų svaičiojimų ir kitokių ydų (plg. mano recenziją 1933 m. „Vairo“ IV, 246–250 psl.).

Visą tą trūkumą yra pasiryžę šalinti kalbamojo žodyno autoriai, Neuchâtelio universiteto profesorius M. Niedermannas, Wisconsino universiteto prof. A. Sennas ir V. D. universiteto prof. Pr. Brenderis, – jie nori išleisti pilnesnį ir patikimesnį rašomosios kalbos žodyną, kuris apimtų įstaiginę, mokyklinę, reikmeninę ir taip pat šnekamąją lietuvių kalbą. „Mūsų žodynas, kuriuo, manome, galės naudotis tiek vokietis, tiek lietuvis, – sako jie prakalboj, – nori su nešališku sąžiningumu atvaizduoti leksikalinę dabartinės lietuvių rašomosios kalbos pusę. Mums ypatingai svarbu rodės iš vienos pusės sužymėti tik tokie žodžiai bei posakiai, kuriuos tikrai galime įrodymais paremti, ir iš kitos pusės paryškinti atskirų žodžių sąvokų turinys atitinkama frazeologija. Savo pavyzdžių mes griežtai vengėme sudaryti; todėl tokių pavyzdžių, kurių nėra mūsų medžiagos rinkiniuose, visai neduodame. Dėl šitokio metodo tam tikros atskiros vietos nėra visai lygios; bet užtat mūsų manymu būtinas duodamųjų pavyzdžių patikimumas tat kiek atsveria. Taip pat mums savaime suprantama pasirodė reikiant kiek galint daugiau į savo darbą įtraukti ir mokslinės terminologijos“ (IX).

Iš prakalbos matyti, kad šio žodyno autoriai nori sąžiningai atvaizduoti visą mūsų dabartinės rašomosios kalbos žodžių lobyną, bet aplinkybės to neleidžia jiems kaip reikiant padaryti: kol dar neturime pilno lietuvių kalbos žodyno, tol ne tik svetimtaučiai, bet ir mes patys dar negalime kaip reikiant atvaizduoti nei rašomosios, nei šnekamosios kalbos; antra vertus, kol mūsų bendrinė kalba tebesiformuoja, tol dar nėra pastovesnės visuotinės nuomonės apie įvairius tos kalbos reiškinius: vieni, daugiau lingvistiškai nusiteikę, į tuos pačius dalykus kartais žiūri su didesne apykanta, o kiti, priešingai, juos stebi ir vertina daugiau aprijoriniais, utilitariniais ar kitokiais siaurais, paragrafiniais, požiūriais. Todėl tarp vienų ir kitų

dažnai esti visokių nesusipratimų, juo labiau, kad dažnos pažvalgos į bendrinę kalbą esti subjektyvios, neparemtos tikresniais tos pačios kalbos plitimo duomenimis. Tuo būdu, man rodos, reikia suprasti J. Jablonskio to žodyno pirmojo sąsiuvinio recenzija (žr. TŽ. IV, 678–684) ir autorių piktokas atsakymas jam (žr. TŽ. V, 650–658), nors vis dėlto, rodos, šiems pastariesiems nebuvo didelio pagrindo įtarti J. Jablonskį norėjus jų darbą diskredituoti savo žemiečių akivaizdoje.

Ir iš tikrųjų. Autoriai yra pasiryžę rašyti mūsų rašomosios kalbos žodyną (tai rodo pati žodyno antraštė ir jų pasisakymas prakalboj). Bet, norint tai daryti, reikia sugebėti pajusti tas mūsų kalbos įmanomumas ir savotiškumas, kuris atsispindi atskiruose žodžiuose bei posakiuose, ir visa tai mokėti žodyne atvaizduoti, būtent – reikia charakteringais ir pateisinamais duomenimis paremti ir taip aikštėn iškelti kalbamieji dalykai, kad jie nesukeltų dvejonių. Pav., savo žodyne autoriai rašo: *apsuptas didele žmonių minia* (32 psl.), o J. Jablonskis tą posakį pataria taisyti į *didelės žmonių minios apsuptas*. Bet autoriai, priešindamiesi tam taisymui, savo replikoj remiasi pasakymu *apsuptas didelėmis kaimyninėmis valstybėmis*, cituotu iš 1923 m. rugpiūčio 31 d. „Gerovės“ laikraščio straipsnio. Tad kur yra teisybė? Man rodos, vis dėlto reikia sutikti su J. Jablonskiu, kad normalinė mūsų rašomosios kalbos šio posakio lytis yra *didelės žmonių minios apsuptas* arba *apsuptas didelės žmonių minios* lygiai kaip *Kaunas buvo paimtas vokiečių*, ne *vokiečiais*. Nors čia vienas kitas, sekdamas rusais, laikraščiuose ar kur kitur ir pavartoja įnagininką, bet paprastai jo yra vengiama, ir todėl rašomosios kalbos žodynui jis yra visai necharakteringas. Taip pat necharakteringi yra, pav., ir šie posakiai: *už ančio egoistinius tikslus laikyti* (11), *kas man apeina* „was kümmert es mich“ (15), *tai manęs neapeina* „das geht mich nichts an“ (15), *teapimsiu vieną tiktai pavyzdį* „ich will nur ein einziges Beispiel herausgreifen“ (18), *davė apyskaitą apie padėtį* „er erstattete Bericht über die Lage“ (19), *jokioms apystatoms esant* „unter keinen Umständen“ (19), *ant apjuoko būti* „ein Gegenstand des Spottes sein, zum Gespött sein“ (20), *apsimesti sergančiu* „sich krank stellen“ (24), bet *dalyvam būti* „teilhaftig sein“ (105), *buvo apšauktas pergalėtoju* „er wurde als Sieger ausgerufen“ (33), *tėvo 70 metų sukaktuves apvaikščioti* „den 70. Geburstag des Vaters feiern“ (35), *už*

gerą kam juodai atsidėkoti „jemandem Gutes mit schwarzem Undank lohnen“ (45), *tiktai ant savęs atsidėti* „sich nur auf sich selber verlassen“ (46), *ant Tamstos sprendimo atsiduodu* „ich unterwerfe mich Ihrem Entscheide“ (46), *šaltai atsinešti* „sich kühl verhalten“ (53), *sargyboje atsistoti* „Wache stehen“ (62), *delnais suploti* „in die Hände klatschen“ (114), *kaip ten pas juos einas*? „wie geht es dort bei ihnen? (150), *jo žvilgyje buvo neramumo ir įtarimo išraiška* „in seinem Blick lag ein Ausdruck von Unruhe und Mißtrauen“ (361), *kai žvirblis, tai gali... nė nemėginti skristi lenktyn* „was den Sperling betrifft...“ (422) ir kt.

Aš drauge su autoriais žinau, kad tokių dalykų galima sutikti mūsų raštuose, ypatingai perijodinėj spaudoj, ir tikiu, kad augščiau minėtuosius pavyzdžius jie yra iš tam tikrų raštų išrašę, bet taip pat žinau, kad tokie dalykai lietuvių rašomajai kalbai yra ne tik necharakteringi, bet kaikurie iš jų net visai nevaizdingi, abejotini. Pav., užuot pasakius *teapimsiu tik vieną pavyzdį, sargyboje atsistoti* ir *delnais suploti*, man rodos, būtų buvę paprasčiau ir tiksliau sakyti *tepaimsiu tik vieną pavyzdį, sargyboje stovėti* (= stehen) ir *delnais ploti* (= klatschen). Taip pat *apyskaitai, apystatai, atsiduoti* ir kt. panašiems žodžiams įvaizduoti galėjo autoriai pasinaudoti aiškesniais ir plačiau vartojamais pavyzdžiais, nekaip *davė apyskaitą apie padėtį, jokioms apystatoms esant* ir kt.; pav., *unter keinen Umständen* paprastai ir nedirbtinai galime išversti į *jokiose aplinkybėse*, o naujadaras *apystata* geriau būtų vartoti tam, kas yra rusų *обстановка* (pav., jo kambario *apystata* yra labai graži); pagaliau *jokioms apystatoms esant*, rodos, ir šiaipjau sintaksiškai lygiai taip pat sunku pasakyti, kaip ir *jokius žmones pažįstu*.

Tas pat yra ir su daugeliu kitų dalykų. Štai šalia *abelnai* (1), *abrūsas* (2), *abrozas* (2), *akušerka* (6), *apart* (12), *kvietka* (547) ir kt. yra pažymimi lietuviški pakaitalai *bendrai, rankšluostis, šventųjų atvaizdas, paveikslas, pribuvėja, be, gėlė*, o šalia *akvata* (6), *apženyti* (37), *balana* (71), *biskį, biškį* (83), *dūšia* (141), *fėleris* (155), *kapčius* (436), *karbatkos* (439), *kažemėkas* (454) ir daugelio kitų jau nieko nebepažymima, lyg kad tie skoliniai būtų lygiateisiai vartojami su savaisiais žodžiais. Bet iš tikrųjų tokių žodžių mokykliniuose ir šiaip geresniuose literatūriniuose raštuose jau maža besutinkama, – jų vietoj jau yra sakoma *noras, truputį, siela* (arba *vėlė*), *trūkumas* arba

yda, *neriniai*, *odžius* arba *odininkas* ir kt.; tik liaudies kalboj, tarmėse, dar jų galime dažniau sutikti.

Dėl rašymo autoriai rašo *birkava* (83), *blandus* (83), *blekė* (84), *bolševistas* (85), *bragas* (86), *dvėslena* (143), *fálšas*, *-à* (155), *gončas* (195) ir kt., o *bìrkavas*, subst. *blañdas* „Schläfrigkeit; trübes Wetter“, *blėkà*, *bolševìkas, barãgas, falšius, gõnčius* visai nevartoja, nors tie žodžiai yra plačiai pažįstami. Taip pat nerandame tame žodyne *doniẽs, cimbõlų* ir kt. Dėl kitų trūkstamų žodžių yra rašęs T. Torbiörnssonas ZfslPh. IV, 220 tt.

Kaikurių žodžių reikšmės yra nevisai teisingai nusakytos. Pav., *apýraika* (19) yra ne paprasta (*duonos*) *riekė*, (Brot)*schnitte*, bet *per visą kepalą nuriekta riekė*, eine Brotschnitte über den ganzen Laib (plg. lat. *rieka, raika* ir *aprika*).

Banda yra ne tik „Viehherde, Vieh; Brotlaib“ (73), bet ir „Vermögen, Profit, dem Knechte vom Wirte als Lohn zugeteiltes Stück Feld oder Aussaat darauf“.

Bedùgnis (97), taip pat *dykìnis* (123) yra ne tik būdvardžiai, bet ir daiktavardžiai, būtent – *bedugnis* „Abgrund“ ir *dykinis* „Müßiggänger, Faulenzer, Taugenichts“.

Elgsena, naujadaras, šiandien raštuose yra skiriama nuo *elgesys*: *elgsena* reiškia elgimosi būdą, o *elgesys* „elgimasis, Benehmen“. Autoriai to skirtumo nedaro (151).

Autoriams *kariuomenė* = *karias* (440), o *karias* yra „Heer, Armee, Truppe“ (ib.). Bet dabar *kario* niekas nevartoja, o *kariuomenę* visur, tad *kariuomenė*, rodos, reikėjo pirmiau dėti ir nurodyti jos reikšmės, o paskui *karias* sulyginti su *kariuomene*. Antra vertus, ne pro šalį būtų buvę pažymėti ir tai, kad *karias*, be „Heer“, dar reiškia ir „karas, Krieg“, kaip kad teisingai tai yra padaręs J. Endzelynas, MLV. II, 166.

Vok. *Kolben* lietuvių kalboj yra vadinama ne tik *kolba*, bet, gal dažniau, dar ir *ãpsodas*, todėl ir *Kolben* reikėjo dar pridėti prie *apsodo* (31) reikšmių.

Kalbant apie garsus (169), reikėjo pažymėti, kad lietuvių kalboj gali būti ir *garsų dėsniai* „Lautgesetze“, ne vien *fonetikos dėsniai* (117), kaip kad autoriai rašo.

Pagaliau netiesa, kad *kilimas* (126) yra tikrai lietuviškas žodis. Ne, tai per lenkų ar gudų kalbą yra pas mus atkeliavęs net iš turkų kal-

bos *kilim* „kauras“, žr. K. Lokotsch, Etym. Wb. d. europ. Wörter orientalischen Ursprungs, 94 psl.

Toliau iš vienos pusės yra rašoma *alėjà* (6), *fėjà* (155), *bùketas* (91), *kapitõlas* (19), *apelãcija* (15), o iš kitos *epopeja* (152), *bìlietas* (82), *kapitãlas* (437), *disocijacija* (126), *infl(i)acija* (255), *kapituliacija* (437) ir kt. Šitoks nevienodas rašymas skaitytojus gali tik klaidinti.

Prieveiksmis *dėl* minkštą (weiches) *l* turi tik ryt. augštaičių tarmėse, ne rašomojoj kalboj, kaip kad autoriai tvirtina; rašomosios (vak. augštaičių) tarmės *l* čia yra kietas.

Autoriams *deltõ* yra „darum, deshalb; immerhin, trotzdem, trotz allem“ (114). Bet dabartinėj rašomojoj kalboj yra skiriama *dėl tõ* „darum, deshalb“ ir *dėltõ* „tačiau, immerhin, trotzdem“. Šitų rašymų maišymui dabar Lietuvoj nedaug kas tepritars.

Valstybinės apdraudimo įstaigos (14) vietoj dabar yra vartojama *valstybinė* (arba *valstybės*) *draudimo įstaiga*. Ir visai teisingai: čia kaip tik daugiau tinka eigos, ne įvykio veikslas.

Dėl *apišaukti* autoriai, man rodos, be reikalo spyriuojasi savo replikoj (653): viena, jie jau patys prisipažįsta težiną iš ryt. augštaičių šnektų tik preteritinę lytį *apìšaukiau*; antra, bendratį *apišaũkti* jie yra rekonstravę pagal *apìšaukiau*; trečia, jiems nebuvo aišku, kad ryt. augšt. šnektose *i* čia išlieka tik kirčiuotas, pav., *apìneša*, *apìnešė*, bet *apnešti*. Šiaipjau priešdėlis *api-* bendratyse pasitaiko tik tada, kai dėl vienodų (pav., sprogstamųjų) priebalsių sandūrio esti sunku tarti; pav., šalia *apmesti*, *apnešti* ir kt. daug kur yra sakoma *apipilti*, *apipjaustyti* ir tt. Todėl *apišaũkti* dabartinei rašomajai kalbai yra visai liekas padaras.

Priesagos vietomis irgi nevisur kaip reikiant yra vartojamos. Pav., šalia *karalybės* (438), visai retai vartojamos, yra ir dažnesnė *karalystė* (*karalysta*), o šalia *geradarybės* (178) *geradarystės* jau nebėr, nors šis žodis, kaip ir *piktadarystė*, *paleistuvystė* ir kt., yra labai dažnai, dažniau už *geradarybę* vartojamas.

Priesaga *-iškas* kartais žymi tą pat, kaip ir *-inis*, pav., *gramãtiškas* = *gramãtinis* (197), *iẽšmiškas* = *iešmìnis* (231), *kãmuoliškas* = *kamuolìnis* (434) ir kt. Vietomis tos priesagos yra skiriamos, pav., *agurkiškas* „gurkenartig“ ir *agurkinis* „Gurken-“ (3) ir kt. Bet toks priesaginių reikšmių neskyrimas ir maišymas yra didžiai klaidus ne tik svetimtaučiams, bet ir patiems lietuviams.

Dar daugiau sistemos nėra svetimose priesagose, pav.: *absolùtinis* ir *absolùtiškas* (2), *abstraktìngas, abstràktinis* ir *abstràktiškas* (2), *administratyvùs* (2), *efektyvùs* (148), *fiktỹvinis, fiktỹviškas* ir *fiktyvùs* (155), *indifereñtinis* ir *indifereñtiškas* (255), *intensìngas* ir *intensyvùs* (267), *aktuãliškas* ir *aktualùs* (6), *elementãrinis, elementãris* ir *elementãriškas* (151), *formãlinis, formãlis, formãliškas* ir *formalùs* (156), *genialùs* ir *genijìngas* (177) ir kt. Jeigu autoriai negalėjo čia kokios sistemos iš jiems prieinamų šaltinių suvaikyti, tai reikėjo nors tvarkingiau jos rašte išdėstyti. Pav., jeigu yra rašoma *administratyvùs, efektyvùs, fiktyvùs, intensyvùs, aktualùs, formalùs, genialùs*, tai kodėl nebegalėjo baigti rašyti ir *absolutùs* (dabar tevartojama tik *absoliutùs*), *abstraktùs*, *indiferentùs*, *elementarùs*, šalia kurių lengvai jau gali atsirasti *absolutinis, abstraktinis, indiferentinis, elementarinis* ir kt.? Plg. *baltas* ir *baltinis, saldus* ir *saldinis*. Bet čia man autoriai galės pasakyti: kokie pavyzdžiai buvo rasti, tokie ir į žodyną įdėti. Taip, bet daugiau paieškojus buvo galima rasti pavyzdžių, kurių būtų užtekę pilnesnei ir aiškesnei sistemai sudaryti.

Pagaliau tam tikrų trūkumų yra ir kirčiavime. Pav.:

8 psl. yra kirčiuojama *alỹvas*; bet Būga Žod. 69 rašo tik *álvas*. Tad iš kur yra žinomas šis žodis su tvirtagale priegaide?

Šalia *āpvaizda* (35) reikėjo dar pažymėti ir *apváizda*, kuri yra pažįstama Vilkavišky, Sintautuos, Seredžiuj, Jurbarke, Šiauliuos, Kamajuos ir kt.; plg. dar *apvéizda* Paežeriuos, Marijampolėj, Joniškiuose ir kt., taip pat *padáuža* Vilkav., Bart., Paež., Sint., Ser., Jurb., Jon., Kam., Šeštokuos ir kt., *pagálba* KGr. 182, Plaškiuos, Sint., Švėkšnoj, Kam. ir kt.

Greta *ākcijos* : *ākcininko* (2) ir kt. reikia laukti *ādatos* : *ādatininko*, kaip kad Būga Žod. 13 rašo ir Didž. Lietuvoj plačiai yra sakoma, bet žodyne tėra tik *adatiniñkas* (2).

Šalia *apušẽ* (35), *epušẽ* (152) reikėjo dar kirčiuoti ir *āpušė, ēpušė*, kuri gyvojoj kalboj irgi plačiai yra vartojama.

Jei pirmoj vietoj yra *bẽprotis, bẽpročiauti* (29), tai dėl nuoseklumo reikėjo rašyti ir plačiai pažįstamas *bẽprotiškas*, ne vien *beprõtiškas*.

Kuo yra pateisinama šalia *traũkinio* (48), *brangùs* (87), *áudinio* (66), *bránginti*, man nevisai aišku. Didž. Lietuvos vak. augštaičiai ir Kuršaitis šalia *brangùs* sako *brangìnti*, o ryt. augštaičiai greta *brán-*

gus kaip tik pažįsta ir *bránginti*. Mano nuomone, čia reikėjo rašyti vienodai – vakarietiškai: *brangùs – brangìnti*.

Vietoj *buitìs*, *buĩties* (90) paprastai yra sakoma *buĩtis, -ies*, plg. Būga, KS. 39t.

Dáilė (103) yra pramanyta lytis; jos vietoj tėra gerai pažįstama tik *dailẽ*, *-ẽs*, *daĩlę*, plg. Arch. Phil. III, 199.

Dárgana (107) yra kirčiuojama Kuršaičio ir žemaičių; Didž. Lietuvos vak. augštaičiai sako *darganà*, *-ōs*, *dárganą* Naum., Sint., Ser. ir kt.; taip, man rodos, pirmiau ir reikėjo kirčiuoti. Taip pat šalia *galvanà* (164) reikėjo rašyti ir *gálvana* (Sub., Kup. ir kt.), lygiai kaip šalia *garbanà* yra rašoma *gárbana* (167).

Šalia *Dievíep* (122), *galóp* (163) reikia rašyti ir *Dievóp*, ne *Dievōp* (122), arba abidvi tos lytys pagrečiui – *Dievóp* ir *Dievōp*.

Vietoj *giñtinė* ir *gimtinẽ* (183) geriau yra pirmoj vietoj rašyti *gimtìnė*, kuri dabar rašomojoj kalboj yra normalinė lytis.

Žiřgas (158) yra apyretė tarmybė; rašomajai kalbai teiktinas dažnesnis *žìrgas*.

Užuot *kvárba*, *kvárbas* (540) reikėjo rašyti plačiau žinomi *kvarbà*, acc. *kvařbą*, *kvařbas*.

Būdvardžių *asmẽniškas* (40) ir *ātmainingas* (51) vietoj geriau yra vartoti *āsmeniškas* ir *atmainìngas* šalia *atmainùs*, kaip kad Juškevičius Žod. I, 135 kirčiuoja; plg. *ruduõ, rùdenį – rùdeniškas, numanùs – numanìngas* ir kt.

Būdvardžiai su priesaga *-inis* rašomojoj kalboj dabar daugiausia turi priesaginį kirtį, vistiek, ar jų pagrindas yra oksitoninis ar baritoninis, pav.: *auksìnis, eglìnis, molìnis, mūrìnis, rytìnis, sidabrìnis* ir kt. Bet. A. Sennas, kuris už visą kirčiavimą atsako, elgiasi kitaip: jis eina čia senoviniu, etimologiniu, keliu, pav., *agrãstinis, aguõninis* (3), *arbãtinis* (38), *bãlinis* (71), *blẽkinis* (84), *bùrinis* (91), *drãtinis* (130), *ẽglinis* (148), *ganỹklinis* (166), *jūrinis* (417), *kařtinis* (444), *káulinis* (ir *kaulìnis* 453) ir kt.

Bet ypatingai nepaprastai yra kirčiuojamos svetimybės, pav.: *afĩcieris* (3), acc. pl. *afĩcierius* (306), *apicíeras* (18), *akušiẽrius* (6), *ageñtas* (3), *arèštas* (38), *albātrosas* (6), *anālitiškas* (9), *ardinárija* (38), *argùmentas* ir *argumeñtas* (39), *dokumeñtas* ir *dokùmentas* (127), bet tik *temperameñtas* (442), *arnātas* (39), *avarijà*, *-ìjos* (68), *bālionas* (72), *barónka* (74), *bonẽ = bónia* (86), *cināmonas* (95), *čemerýčia* (96), *dèbiutas* (112), *dèficitas* (112), *divānas* (126), *elĩpsis* (151), *gāstrolė*

(171), *idòlas* (22), *kampãras* (433), *kapìtula* (437), *lýra* (35), *disonánsas*, *distañcija* (126), *gavėnià*, *-ėnios* (173), *garsvýčios* (170), *admirõlas* (2), *akušėrija* (6), *astrònomas* (41), *automõbilis* (33) ir *automòbilis* (68), *centimėtras* (93), *erzàcas* (153), *etàpas* ir *etãtas* (154), *fàktai* (39), *kamẽlija* (432), *kavalėrija* (453) ir kt. Šitokia kirčiuosena dabartinei rašomajai kalbai visiškai netinka ir vargiai kuo gali būti pateisinama. Normaliai šie žodžiai dabar yra pirmiausia šiaip kirčiuotini: *aficiėrius* (taip pat *inžiniėrius*, *kavaliėrius* ir kt.), *ãgentas*, *ãreštas*, *albatrõsas*, *ordinãrija*, *argumeñtas*, *dokumeñtas*, *arnotas*, *avãrija*, *baliõnas*, *baronkà*, *-õnkos*, *bonià*, *-iõs* (ir *bõnios*), *cinamõnas*, *čemeryčià*, *-ỹčios*, *debiùtas*, *deficìtas*, *dìvonas*, *ẽlipsė* (ir *-is*), *gastrõlė*, *ìdolas*, *kañparas*, *kapitulà*, *-ùlos*, *lyrà*, g. sg. *lỹros*; *garsvýčios*, *astronõmas*, *erzãcas*, *etãpas*, *fãktai* ir kt.

Tarp ko kita, dar tenka paminėti viena kita korektūros ar šiaip kitokia klaida, pav., *rũgštis* (9), *Júozo* (20), g. sg. *myliõs* (62), acc. pl. *kelìntus* (150) ir kt. Jų vietoj reikia rašyti *rūgštìs*, *-iẽs*, *Juõzo*, *mỹlios*, *kelintùs*.

Nebesigilinant smulkmeniškiau į atskirus dalykus, apskritai tenka pasakyti, kad ši kalbamojo žodyno dalis iš tikro yra ydinga. Bet tai iš dalies yra pateisinama: dabartiniu laiku autoriams sunku buvo visai tiksliai ir nuodugniai kiekvienas kalbos dalykas patirti ir kaip reikiant patikrinti. Antra vertus, jie į kalbinę medžiagą daugiau žiūrėjo konstatuojamai, ne normuojamai, kaip kad Lietuvoj dabar šiuo atveju daugiau yra daroma. Pagaliau, iš toliau stebint mūsų bendrinės kalbos raidą, ir šiaipjau nelengva yra susigaudyti visose painiavose. Tačiau reikia pripažinti, kad autoriai, leisdami šį žodyną, yra didelį darbą padarę: jie yra, palyginti, daug surinkę reikiamos kalbinės medžiagos ir ją gerokai sutvarkę. Todėl po Kuršaičio, reikia tikėtis, šis žodynas, C. Winterio gana dailiai išleistas, užsieniečiams mokslininkams ir kt. ilgai bus reikalingiausia parankinė knyga mūsų dabartinei kalbai geriau pažinti. Patys lietuviai juo irgi galės naudotis, bet tikrojo mūsų bendrinės rašomosios kalbos žodyno jis vis dėlto negalės atstoti, nes autorių pažiūros į mūsų rašomąją kalbą kiek skiriasi nuo dabartinės vyraujančios pažiūros Lietuvoje; be to, tokio žodyno kalbinė medžiaga turi būti visais – ir rašybos, ir tarties, ir kirčiavimo – atvejais daug griežčiau apdorota. Dabar kaip tik Lietuvoj visa tai intensyviai yra daroma.

P. A r u m a a, **Untersuchungen zur Geschichte der litauischen Personalpronomina.** Tartu, 1933. (= Acta et Commentationes Universitatis Tartuensis [Dorpatensis] B XXXII.$_2$.). 189 psl.

(Archivum Philologicum, 1933 m., IV kn., p. 164–169)

Išleidęs savo „Litauische mundartliche Texte aus der Wilnaer Gegend“ (Dorpat, 1931), P. Arumaa pasirodo su savo antru darbu, su istoriniais lietuvių kalbos asmeninių įvardžių tyrinėjimais.

Šis darbas po A. Bezzenbergerio „Beiträge zur Geschichte der litauischen Sprache“ (Göttingen, 1877), E. Hermanno „Litauische Studien“ (Berlin, 1926) ir E. Fraenkelio „Syntax der litauischen Postpositionen und Präpositionen“ (Heidelberg, 1929) savo pobūdžiu, galima sakyti, yra ketvirtas iš eilės, todėl pravartu su juo kiek plačiau susipažinti.

Savo prakalboj autorius sakosi pirmasis pradėjęs tyrinėjimų reikalui naudotis vadinamąja lietuvių vidutiniojo perijodo literatūra lig 1864 m., ir apgailestauja, kad kiti tyrinėtojai to lig šiol nedarę. Tai netiesa: to meto mūsų kalbos raštai, bent Lietuvoje, nebuvo išbraukti iš tyrinėjimų srities; pav., K. Būga tų raštų reikšmę kalbos mokslo reikalui savo paskaitose yra bent kelis kartus pabrėžęs ir „Lietuvių kalbos žodyne“ jais (pav., Rapolo Jasikevičiaus 1855 m. „Pamokslajs“, Vincento Juzumavičiaus 1854 m. „Szwentu Izidoriu Artoju“ ir kt.) labai dažnai naudojasi.

Toliau autorius pabrėžia, kad jam kaikas galėsiąs prikišti nekritiškai naudojantis tekstais, ir tuojau iš anksto jis mėgina tą priekaištą atremti tuo, kad „der Verfasser im grossen und ganzen von dem Streben geleitet war, nur die allgemeinen entwicklungsgeschichtlichen Richtlinien jeder Spracherscheinung festzustellen, da man sich beim heutigen Zustande der litauischen Dialektologie und Sprachgeographie vor tiefgreifenden historischen Rückschlüssen in so vielen Fällen hüten muss“ (6 psl.). Bet, man rodos, šiandien imtis tirti ar tik konstatuoti bendruosius mūsų kalbos dalykus gerai neištyrus atskirų dalykų yra ne tik rizikinga, bet ir visai maža naudos, nes tuo būdu labai lengva į šuntakius nukrypti. Dėl to tad ir autorius, visų pirma norėdamas tirti bendruosius dalykus, daug kur savo sprendimuose šlubuoja. Pav., kalbėdamas apie *mens* „mes“ ir *juns* „jūs“ (22 psl.), jis sako, kad Ivinskio kalendoriuose vartojamiems var-

dininkams *didinsis, tretinsis* atsirasti pavyzdžiu galėjęs būti acc. sg. *didinji*, instr. sg. f. *pritajsitanje*, loc. sg. *senamenje*. Iš kitos pusės pagal acc. pl. *garsesniunsius* ir gen. pl. *tolimunju* lengvai galėjęs atsirasti ir n. pl. *tretinji metai*. Tai esą ypač lengva suprasti dėl to, kad šioje (t. y. Ivinskio) šnektoje *n* prieš *s* ir šiaip dėsningai visur išlikęs. Todėl esą neabejotina (23 psl.), kad acc. pl. *muns, juns* tikrai esą, ir pagal juos lengvai galėję atsirasti vardininkai *mens, juns*. Visų pirma reikia dar išaiškinti, iš kur ir kokiu būdu tas *n* apskritai yra atsiradęs, nes šalia *geresniùnsius* daug kur žemaičių šnektose yra sakoma ir *gìnsla, glùnsnis, nìnkštis, nìntys, puñdanktis* „puoddanktis", *sniñgas* ir kt. Yra galimas daiktas, kad acc. *muns* ir nom. bei acc. *juns n* yra gavę lygiai tokiu pat būdu, kaip ir *geresniùnsius*, *gìnsla*, *glùnsnis*, *nìnkštis* ir kt., o šie pastarieji savo ruožtu visai neseniai gali būti išriedėję iš *geresnú·ŝus*, *gí·sla* (taip dar ir šiandien tebesako, pav., salantiškiai žemaičiai), **glú·snis*, *ní·kštis*. Todėl visai nepažįstant žemaičių šnektų, kaip kad pats autorius prisipažįsta (25 psl.), kalbėti tik apie mažai pagrįstą analogišką priebalsio *n* atsiradimą įvardinėse lytyse *mens* ir *muns*, kaip reikiant fonetiškai ir istoriškai neištyrus to antrinio garso kilmės visais atvejais, – tai yra jau ir J. Endzelynas Le. Gr. 300[1] pastebėjęs, – yra perankstyvas ir visiškai abejotinos vertės darbas.

Nors autorius prakalboj sakosi savo kiekvieną aiškinimą mėginęs atitinkamais pastebėtais dabartinių tarmių duomenimis paremti, tačiau pačiame jo darbe, išskyrus tarminius Vilniaus krašto tekstus, to visai nedaug tegalima rasti. Priešingai, autorius daug kur iš įvairių raštų lengvai nusprendžia, kokios lytys dabartinėse šnektose iš tikrųjų yra. Pav., 62 psl. jis sako: „Nun gibt es aber Mundarten, wie z. B. diejenige von Zarasai, wo nach Basanavičius, Pas. II. unter der spärlichen Resten, die hier vom Plural noch zurückgeblieben sind, nur die Endung *-ms* sowohl im Dativ als auch im Instrumental zu treffen ist". Tačiau šitaip apie Zarasų šnektą negalima spręsti: tiesioginių žinių neturint, vienu Basanavičium negalima remtis, nes jis daug kur savo raštuose kalbą yra savaip taisęs.

Tuo būdu traktuodamas nepažįstamas lietuvių kalbos šnektas, autorius kartais joms priskiria abejotinas lytis. Pav., 116 psl. jis sako, kad daugely žemaičių šnektų (in vielen žemaitischen Mundarten) dabar esą vartojama *savíep* vietoj *savìp*; *saviep* ten randa jis dar 105,

143 ir kt. psl. Bet iš tikrųjų dabartinėse žemaičių šnektose tas illiatyvas* netaip dažnai yra vartojamas; pav., dọunininkams jis yra labai retas žodis. Antra vertus, sprendžiant pagal dabartinį žemaičių tarimą, Valančiaus ir kitų žemaičių rašytojų vartojamasis *saviep* vak. augštaičių tarimu veikiausiai turi būti skaitomas *savėp*; rašomosios kalbos *saviep* dabar žemaičių būtų tariama *savẹip*, ne *saviep*. Tai patvirtina dar ta aplinkybė, kad žemaičių ir kaikuriose pažemaitės šnektose *i-* kamieno vienaskaitos vietininko vietoje paprastai yra vartojamas atitinkamas *ė-* kamieno vietininkas, pav., *antie* < *antė* < *antėje, savie* < *savė* < *savėje* ir kt.; plg. autoriaus iš 1858 m. Ew. polskie ir żmudskie 105 psl. cituojamąjį vietininką *sawieij* (Jon. I, 11), kuris rašomąja kalba yra skaitytinas kaip *savẽj*.

Iš kitos pusės autorius, galėdamas pasinaudoti geresniais tarminiais tekstais, kartais naudojasi paprastesniais. Pav., 10 psl., norėdamas įrodyti, kad šiaurės ryt. augštaičių šnektose kirčiuotas *a* pavirsta į *o*, naudojasi A. Vireliūno „Kupiškėnų dainomis“, išspausdintomis „Tautos ir Žodžio“ III ir IV knygose, o apie J. Gerullio „Litauische Dialektstudien“ 93–110 psl. išspausdintuosius tekstus ir ten surašytuosius tos šnektos dėsnius nei vienu žodžiu neprasitaria.

Šitaip nevisai griežtai, vietomis net paviršutiniškai naudodamasis kalbine medžiaga, autorius dažnai gana lengvai pasidaro ir maža įtikimų bei neįrodytų išvadų. Pav., 9–13 psl. norėdamas įrodyti įvardžio *eš* pavirtimo į *aš* priežastį ir senumą, jis remiasi jau augščiau minėtu ryt. augštaičių dėsniu, kuriuo kirčiuotas *a* pavirsta į *ɔ* (ne į *o*, kaip kad jis klaidingai rašo), toliau pamini vieną kitą silpnai kirčiuojamą vienaskiemenį žodį (būtent – *er, ergu, ertes* šalia *ar, argi, arte, artes*), ir tuojau nusprendžia, kad *e* žodžio pradžioje pavirstąs į *a* tokiose pat aplinkybėse, kaip ir žodžio viduryje (11), kur sprendžiamos įtakos turinti sekančiojo balsio kokybė, pav., kupiškėnų *âsat* (= *å·sat'*) ir *esì*. Pagaliau, paminėjęs keliolika pavyzdžių, kur pirminis *a* pavirsta į *e* (pav., Bretkūno *ekrutas, ebrozas* ir kt.), pasidaro sau šiokią išvadą: „Nach diesen Ausführungen darf mit gutem Grunde angenommen werden, dass sowohl beim Übergang des anlautenden *a* > *e* als auch im umgekehrten Fall die verschiedene

* Tikriausiai čia autoriaus turėtas galvoje *adesyvas* – *A. R.*

Quantität des Anlauts die wichtigste Rolle gespielt hat“ (12 psl.). Tačiau čia tuojau yra neaišku: kokios įvairios pradinių balsių kokybės vaidina vyriausią vaidmenį? Jeigu čia turimos galvoj tokios kokybės, kaip minėtose ryt. augštaičių lytyse *asat – esi*, tai yra nesuprantama, kodėl, pav., žemaičiai, kurie tokiose aplinkybėse neverčia *e* į *a*, taria *alksnis*, *apušė* (žr. Jaun. Gr. 97, 106).

K. Būga Žod. 60 mano, kad *alksnis*, kurį, be žemaičių, dar pažįsta Gruzdžių apylinkės gyventojai, taip pat šiaurės vidurio (pav., Joniškiuose), ryt. ir pietų augštaičiai (Dusetose, Užpaliuose, Kamajuose, Panemunėly taip pat esąs vartojamas ir *alìksnis*), esąs kilęs iš senėlesnio *elksnis*, kuris dabar yra vartojamas tik Vak. Augštaičiuose (Tilžėj, Naum., Pilv. ir kt.). Bet tų žodžių istorija bei geografija ir kitos kalbos rodo čia galėjus būti ir senovinį *a-*: rus. *ольха* ir lenk. *olcha* (*olsza*) turi čia seną *o-* (iš *a-*); sen. sl. *jelьcha* turi *ješ* *jo-*; sva. *elira*, vvž. *elre, else* (vok. *Eller*) rodo irgi buvus *a-* (t. y. **alizō, *alisō*), nes jei būtų čia buvęs senovinis *e-*, tai germanų kalbų dėsniais jis būtų turėjęs pavirsti į *i*; tai pagaliau patvirtina ir lot. *alnus* (iš **alsnos*). Todėl *elksnis*, kad ir būdamas senas, vis dėlto gali būti kilęs iš dar senesnio *alksnis* (*aliksnis*), kaip vak. aug. *ekmuõ* Naum., Jurb., *ešmuõ* Stālupėnuose (plg. BB. XXIII, 298), Bretkūno Biblijoj net *elkūnė*, *ebrozas* ir kt., be abejonės, yra kilę iš *akmuo, ašmuo* (**eštrus* niekur neteko girdėti), *alkūnė, abrozas*. Ypač šiuo atveju nepaprasta yra Joniškių šnekta, kur visur yra sakoma *aikvoti, akėčios, akmuo, aiti* ir kt., bet *ešis*, arba dusetiškių, kur, pasak Būgos, šalia *alìksnis* esanti pažįstama *ēpušis, ēpušė*.

Taigi pradinių balsių *e* ir *a* pakaitos klausimas yra daug painesnis, kaip kad P. Arumaa rodos, ir jo minėtoji ryt. augštaičių pavarta *e* > *a* to dalyko dar nieku būdu neišaiškina. Mano nuomone, tai veikiausiai reikia aiškinti įvairiu tų pirminių balsių mišimu tarpusavy atskirose šnektose, kirčio vieta (plg. dusetiškių *arėlis*, bet *ėžeras*), kaimyninių balsių įtaka ir vietomis pirmykščių šnektų substratu; plg. dar Būgos Žod. 9 psl. s. v. a b r o z a s. Bet visi šitie dalykai bus galima geriau išaiškinti tik atskirose ir nuodugnesnėse studijose.

Nebesigilinant daugiau į atskirus dalykus, tenka dar pastebėti, kad autorius kartais nevisai atsargiai ir vietomis net klaidingai rašo apie šaltinius. Pav., 11 psl. jis stebisi, kodėl aš Arch. Phil. I, 115 tt., rašydamas apie „Ewangelie polskie y litewskie“ nesu leidimo nuro-

dęs. Bet, man rodos, autorius čia neturėjo jokio pagrindo tuo stebėtis dėl to, kad aš ten esu nurodęs atitinkamas V. Biržiškos „Lietuvių bibliografijos“ vietas, o to leidimo, kuriuo naudojausi, negalėjau tiksliai nurodyti dėl to, kad jis yra be titulinio lapo, ir jo leidimo metų net pats V. Biržiška gerai nežino. Man tik nuostabu yra, kaip autorius tų evangelijų 1647 ir 1674 m. leidimus yra radęs Vilniaus universiteto bibliotekoj, kada jie yra katalogizuoti ir dar gražiai išlikę. Argi iš tikrųjų tokie dalykai dar reikia iš naujo surasti?

102 psl. anoniminės gramatikos „Universitas linguarum Litvaniae“ pirmasis leidimas autoriui esąs pasirodęs *1729 m.*, bet tai netiesa: tas leidimas buvo išspausdintas tik 1737 m. Ir korektūroj tai visai neatitaisyta.

154 psl. jis Glozerio knygą „Namû, Szuilês ir Bažniczês Pamokslas“ (1729–1732) lygina su V. Biržiškos Liet. bibl. II, XXXVI psl. 155 Nr., o iš tikrųjų tas numeris žymi F. U. Glaserio ir J. Behrendo „Kélos nobaźnos Giesmes, Lietuwninkams ant Duszios Iszganimo...“ (1736). Tad ką bendro turi tos giesmės su minėtu pamokslu?

Panašiu būdu autorius perlengvai sprendžia ir apie Bretkūną sakydamas, kad „es sich hier um einen Schriftsteller handelt, der kein Mann von grossen geistigen Fähigkeiten war und über dessen litauische Abkunft man sogar Zweifel hegt“ (138). Po to, kas yra Forstreuterio ZfslPh. VII, 132 ir E. Hermanno „Liet. Aido“ (1933) Nr. 42 pasakyta (dėl to plg. dar Gerullis, AfslPh. XL, 117 ir Specht, KZ. LVII, 281), man rodos, jau nebegalima abejoti, kad Bretkūnas yra buvęs vokietis. Bet jeigu vis dėlto jis, nebūdamas lietuvis, ėmėsi tokio milžiniško darbo, kaip visos Biblijos vertimo, ir savo raštuose, kad ir su nemaža netaisyklingumų, daug kur labai gražiai nujaučia lietuvių kalbos dvasią ir ją vykusiai išreiškia; jeigu, be vokiečių, jis dar mokėjo lietuvių, lotynų, graikų ir hebrajų kalbas (plg. Bezzenberger, BGLS. XVI), – tai apie jo menkus gabumus daug netenka kalbėti.

Bet šitas P. Arumaa darbas, kad ir turi nemaža trūkumų, vis dėlto lietuvių kalbos istorijai yra didžiai vertingas indėlis: jo surinkti, daug kur net statistiškai suskaičiuoti gramatiniai duomenys būsimajam istorikui bus labai pravartu. Ypatingai vertintinas yra didžiausias skyrius (90–184 psl.) apie polinksnio (postpozicijos) *-pi* vartojimą esamajame ir einamajame pašalio vietininke, kur, be gausingų pavyz-

džių, vienas kitas dalykas yra ir teisingai pastebėtas. Pav., galima su autorium sutikti, kad *tamimp* nėra reikalo jungti su sen. ind. loc. sg. *tásmin*, kad *tampi* yra kilęs iš acc. sg. **tan* + *pi*[1] ir kt.

Sugli imprestiti dallo slavo dell'antico Lituano

(Studi baltici, Vol. IV, 1934–1935 m., p. 45–49)

Accanto agli antichi imprestiti dallo slavo introdotti dai Lituani insieme con le cose (p. es. *agurkas* 'cetriolo', *asilas* 'asino', *bajoras* 'boiaro', *krikšlas* 'battesimo', *kryžius* 'croce', *popierius* 'carta', *rūta* 'ruta', *šilkas* 'seta', *tulkas* 'interprete', *zerkolas* 'specchio' ecc.) si trovano nell'antico lituano degli slavismi, che compaiono accanto a parole indigene, p. es. *abrozas* 'quadro' = *vaizdas* PS[2] I 337, 5; *adyna* 'ora' = *valanda* KP 250, 20; PS I 134, 8; *arenda* 'affitto' = *nuoma* DP 383, 15; *samdas* Qu[3] 136, *asaba* 'persona' = *ypatinė* DP 169, 50; *atstanka* 'resto' = *palaikas* BrB 2 Re. IV 7; *bagočius* 'ricco' = *didžuris* DP 55, 50; *bagotas* 'ricco' = *lobingas* DP 3, 50; *turtingas* PS I 342, 7; *budaunykas* 'capomastro' = *dailidė* DP 60, 46; 253, 54; *cnała* 'virtù' = *gamta* DP 52, 35; 178, 19; *čebatas* 'scarpa' = *kurpė* BrB 3 Mos. XXXIII 25; Luk. III 16; *fundamentas* 'fondamento' = *pamatas* PS I 116, 25; II 191, 6; *griekas* 'peccato' = *nuodėmė* KM 43, 21; DP 54, 29; PS I 130, 24, *nuodžia* DP 10, 15; 583, 23; MT 181, 4, *nusidėjimas* DP 9, 38; PS I 161, 9; *groti* 'giocare' = *žaisti* BrB 1 Sam. XVI 16; DP 65, 12; PS I 43, 5; KN 120, 9; *kaštas* 'kosten' = *mitas* PS II 163, 25; *išmitimas* DP 4, 14; *kraučius* 'sarto' = *siuvikis* DP 142, 3; 582, 49 (= ant. sl. *šьvьčь*); *kupčius* 'mercante' = *prekijas* (*prakijas*) DP 103, 37; 382, 47; Chyl. 1 Re. X 28; *lokamsłva* 'avidità, desiderio' = *godas* DP 32, 41, *godėjimas* ib. 14, 48; *trokstavimas* PS I 273, 6; *liekarstva* 'medicina' = *vaistas* DP 12, 10; 348,

[1] Tos pat nuomonės yra ir N. van Wijkas šioje knygoje spausdinamame straipsnyje, kurį redakcija yra gavus dar prieš P. Arumaa knygos pasirodymą.

[2] Nell'indicazione delle fonti uso le stesse abbreviazioni della mia opera «Die slavischen Lehnwörter im Altlituanischen» (Kaunas, 1931).

49; PS I 355 (da **vaid-tas*); *mečius* 'spada' = *kalavijas* Post. 342, 40; *miera* 'misura' = *mestas* DP 294, 11; 389, 12; *saikas* ib. 382, 22; *navyna* 'novità' = *naujiena* DP 125, 15; 399, 11; *nodieja* 'speranza' = *paduksis* DP 57, 27; 316, 27; *padonas* 'suddito' = *veldamas* WP 269, 9; DP 497, 13; *paduška* 'cuscino da letto' = *priegalvis* SzDi 265; Lex. 92; *pagada* 'tempo propizio' = *aikštis* DP 379, 45; 542, 7; *pakūta* 'penitenza' = *gailysta, gailė* SzDi 270, *gailystavimas* PS I 57, 5, *pagaila* KS 206, 32; *pakusa* 'tentazione' = *pagunda* DP 100, 6; 116, 21; *pamsta* 'vendetta' = *atakios* DP 4, 9; *paslas* 'messaggero' = *siuntinys* Post. 339b 30; KS 96, 25; Chyl. 1 Mos. XXXII 3; *nusiuntinys* PS I 35, 28, *pasiuntinys* WP 36, 20; Qu^3 384; *pasoga* 'dono del mattino' = *kraitis* Lex. 123; *patamkas* 'successore' = *palikuonis* BrB Ps. XLIX 19; DP 44, 21 (altri esempi in Specht KZ. LIX 237), *paliktinis* ib. 289, 40; *patapas* 'diluvio, inondazione' = *tvanas* DP 8, 20; MT 238, 2, *patvanas* BrB Luc. XVII 27; Lex. 170; *pažytkas* 'vantaggio' = *nauda* DP 3, 29; *pekla* 'inferno' = *pragaras* PS I 180, 20; 371, 18; KS 82, 19 (cf. per il significato ancora *prãgaras* 'ghiottone' Linkmenes; *pragorẽ* 'precipizio' Leipalingis); *prietelius* 'amico' = *gentis* DP 30, 20; 32, 49; Lex. 74; Qu^3 701; *priklodas* 'esempio' = *pavaizdas* DP 75, 22; *paveikslas* PS I 332, 7; *rona* 'ferita' = *žaizda* DP 122, 3; *skarbas* 'tesoro' = *lobis* DP 9, 50; 4, 48; *iždas* PS I 299, 24; *smakas* 'drago' = *slibinas* BrB Ps. LXXIV 13; *smertis* 'morte' = *mirtis* DP 15, 14; *martuvė* ib. 496, 11; *stodas* 'gregge' = *banda* BrB Hes. XXIX 11; *guotas* WEE 66, 7; BrP II 64, 4; *kaimenė* DP 83, 46; Qu^3 873; *pekus* BrB 1 Mos. XXXI 38; *sumnenė* 'coscienza' = *sąžinė* WE 37, 4; BrP I 84, 9; WP 265, 17; MT 26, 16 (per il passaggio di significato v. *vagių sánžinė* 'susižinojimas' Subačius, Užulėnis); *siela* DP 15, 41; *priejauta* PS I 148, 23; *susiedas* 'vicino' = *kaimynas* BrB Spr. XXVII 10; Lex. 125; DP 9, 38; *svietas* 'mondo' = *pasaulis* DP 211, 6; Lex. 208; *škada, iškada* 'danno' = *žala* DP 12, 13; PS I 149, 10; Gies. 7, 5; *temnyčia* 'prigionia' = *kalinė* DP 18, 35, *kalėjimas* Lex. 79; *trucizna* 'veleno' = *apipenas* BrP I 425, 21; Post. 372, 17; PS I 303, 28, *nuopenas* DP 383, 25; *nuodas*; *vaina* 'guerra' = *karias* DP 8, 20, *karione* ib. 497, 2; *vaiskas* 'esercito' = *karias* DP 3, 48; PS I 259, 14; *viedras* 'secchio' = *kibiras* BrB Joh. IV 28, Lex. 66; *vylyčia* 'freccia' = *strėla* BrP II 351, 12; *žalnierius* 'soldato' = *kareivis* DP 542, 18; *žyvatas* 'grembo materno' = *įsčia* DP 203, 3; 392, 44 ecc.

Ci si domanda ora perchè gli antichi autori lituani hanno adoperato così spesso parole slave invece delle indigene. L'uso di queste parole slave è inanzi tutto condizionato dalle conoscenze linguistiche degli autori stessi. Essi erano nella maggior parte di origine nobiliare (v. K. Jablonskis, Arch. Phil. IV 87 sg.), avevano studiato in scuole polacche, avevano assorbito la lingua e la cultura straniera e progressivamente dimenticato la lingua materna. Erano perciò costretti nel tradurre o nel redigere scritti lituani a ricorrere sempre alle fonti a loro più note. Questo facevano però solo in quanto essi conoscevano la lingua relativa. Se sfogliamo per esempio il Catechismo di Mažvydas, la Postilla del 1600, la Knyga nobažnystės e la Bibbia di Chylinski, osserviamo subito che agli autori di questi libri il polacco era familiare. Di questi ci danno testimonianze le traduzioni letterali e la mole degli imprestiti (di forme o di significato) dal polacco che senza vera necessità introducevano nei loro scritti, mentre già in quel tempo c'erano parole lituane pure o vecchi imprestiti dal bianco russo.

Un altro fattore favorevole all'introduzione di elementi lessicali polacchi nella lingua lituana, stà in questo, che prima del XVI secolo, anche nel periodo della massima grandezza e potenza dello stato lituano, la lingua lituana non era divenuta lingua letteraria. La lingua dell'uso non era in grado di adempiere a quell'ufficio. Molte espressioni lituane, per la molteplicità del loro significato o per l'applicazione a concetti concreti nella vita quotidiana non si prestavano facilmente a indicare concetti nettamente definiti. Così *ypatinis, -nė*, a quel tempo ancora aggettivo 'specialmente, separato, distinto' (: *ịpatine źwaizde* DP 400, 15 = *osobna gwiazda*; per la formazione cf. *ypačias* : *ypatinis* = *stačias* : *statinis*); *laikas* (= gr. λοιπός) aveva ancora il significato di 'liekas, liekamas, liktas, ciò che resta' (cf. *núo-laikas* 'libero dal lavoro' Dusetos); *keršlas* significa nella Postilla di Daukša 14, 14, 22 ancora 'scoppio d'ira' ed è in stretto rapporto semantico con *karštas* 'caldo' (v. Walde, Vgl. Wörterb. d. idg. Sprachen I 418); *mandagus*, invece del quale viene usato nell'antico lituano *viežlyvas* (e *viežlybas*) 'onorato, retto, morale' (v. Die slav. Lehnw. 237), si trova col valore di 'taikus, patogus, padorus, saggio, modesto, buono, simpatico, bello' DP 204, 1; 258, 7; Qu^3 140; 295, 724; Qu^4 1051; *pasaulis* stà

per 'po saule, saulės šešėlis, Sonnenschatten' Qu[4] 1141; con *prekė* (*prakė*) viene indicato 'compera, commercio, mercatura' DP 277, 35; 293, 46; 382, 9; Qu[3] 844, 1043; così pure *svaras* 'peso, bilancia' BrB 3 Mos. XIX 35, 36; *šokis* 'salto' Qu[4] 550, *veldamas* 'veldimas, amministrato, dominato' (cf. *weldami daiktai* MT 218, 10), *valanda* 'momento, spazio di tempo, tempo, ora' (v. Arch. Phil. IV 151 sg.) ecc. Così gli antichi autori lituani erano costretti a scegliere espressioni lituane sempre diverse secondo le rispettive conoscenze linguistiche, a restringere o ad ampliare i significati originari, a coniare o a prendere in prestito parole nuove. Così Bretkūnas nella sua Bibbia traduce in un certo passo 'intelletto' con *protas* Hròb. XXVIII 28, 'ragione' con *razumas* Sirach XVII 5, in un altro passo usa *razumas* per 'ragione' e *protas* per 'spirito' (cf. *rasumo* ir proto nera thinai 'non c'è nè senno nè spirito' Jes. XLIV 19). Analogamente procede Daukša nella sua Postilla; per es. traduce il pol. 'rozum' una volta con *išmonia* 82, 11, *nuomonia* 306, 32, *išmintis* 391, 31; 559, 34; un'altra volta usa *išmonia* per il polacco 'rozu mienie' 57, 32, 'mądrość' 167, 14; e *nuomonia* per 'myśl' 43, 30, 'zmysl' 66, 54, 'rozsądek' 218, 6, 'mądrość' 391, 31 ecc.

Nuove parole, adatte all'espressione di concetti determinati non si lasciavano coniare molto facilmente. Di questo erano consci gli antichi scrittori lituani stessi. Così Z. Blothno, il parroco lituano di Tilžė (Tilsit) dice nella prefazione alla sua 'Margarita theologica': «Ir chacź thesa iog dielei sunkibies szodźun, musu lietuwischkamme lieszuwie nepriprasthu, nekuriasą wietasa kaip pareitissi negalleia teip guldoma buti: wienokigi kellokiun szodzuu dielei darbs schis brangus bei werts negal papeikiamas buti, komet perguldims tokiuu didzuu daikthu schis darbs dabar pirms yr, kurs po tam nog autora ir kithu nog dienos ikki dienai gallies pagerinamas buti, kur maszu sawwu cziesu nun mums stokoienczuiu szodzuu wietoj, kitti pagal dienischkapaproti rassissi, prieg ka ir schis musu lietuwischkassis lieszuwis lig kittais lieszuweis schlownu stosisi, kadgi ir kithosu lieszuwiosu teip buwus pawaisdos ischroda» (XX).

Perciò gli autori antichi, che per la purezza della lingua letteraria si preoccupavano poco o niente, si sono largamente serviti di imprestiti slavi che della lingua letteraria odierna hanno invece potuto essere sostituiti facilmente con parole indigene.

Kazimieras Būga

(Archivum Philologicum, 1935 m., V kn., p. 7–9)

Pernai, 1934 m. gruodžio 2 d., suėjo lygiai dešimt metų nuo K. Būgos mirties, todėl, nors po metų, svarbu bent trumpai atsiminti, kas jis mums yra buvęs ir ką gero padaręs.

K. Būga, gimęs 1879 m. spalių 25 d. (senuoju kalendoriumi) Pažiegės viensėdyje, Dusetų par., buvo ūkininko sūnus. Vienuolikos metų jis jau lankė Dusetų, o vėliau, po metų, Zarasų pradinę mokyklą. Ją baigęs, nuvažiavo į Petrapilį. Čia nuo 1892 m. rudens ligi 1895 m. pavasario lankė triklasę Sestrzencevičiaus mokyklą, kurią baigęs įstojo į Šv. Kotrynos progimnazijos ketvirtą klasę.

Pabaigęs Šv. Kotrynos mokyklą, K. Būga įstojo į Petrapilio kunigų seminariją, bet po metų iš jos išstojo. Netekęs tėvų paramos ir neturėdamas iš ko gyventi, iš pradžios vertėsi pamokomis, o vėliau, sugrįžęs į Petrapilį, vargais negalais gavo vietą fizikos observatorijoje. Čia bedirbdamas, ilgainiui susipažino su petrapiliečiais lietuviais ir įsitraukė į kultūrinį darbą; ypač daug jam teko dirbti lietuvių mėgėjų teatrui. Bet tai nebuvo jo tikrasis darbas: jau tada jo visas dėmesys buvo nukreiptas į kalbą. Ir tai pastebėjęs, E. Volteris pasiryžo jį sunaudoti produktyvesniam kalbos mokslo darbui – per F. Fortunatovą ir A. Šachmatovą pristatydino jį K. Jauniui sekretoriumi.

Tačiau, nebaigus gimnazijos, sunku jam buvo susivaikyt kalbotyrinėse gudrybėse; be brandos atestato negalima buvo įstoti ir į universitetą. Tai gerai suprasdami, jo artimi bičiuliai, pral. A. Dambrauskas ir kun. P. Būčys, sumanė jį toliau leisti į mokslą ir tam reikalui išrūpino jam stipendiją. Dėl to K. Būga 1903 m. rugsėjo 20 d. galėjo išstoti iš observatorijos ir atsidėti vien mokslui. Nors tas mokslas jam nekaip tesisekė, bet, kitų padedamas, šiaip taip baigė gimnaziją ir 1905 m. įstojo į universitetą, į istorijos filologijos skyrių.

Universitete K. Būga ne tiek studijavo savo tiesioginius dalykus, kiek buvo pasinėręs savo mokytojo, K. Jauniaus, moksle. Dar būdamas pirmojo kurso studentas, jis jau 1905 m. buvo parašęs pirmąją, o 1906–1907 m. ir antrąją „Aistiškųjų studijų“ dalį. Dėl to universitetinis mokslas nusitęsė gana ilgai: jį tebaigė tik 1911 m.

Baigęs augštąjį mokslą, jis buvo paliktas universitete ruoštis profesoriniam darbui prie lyginamojo kalbų mokslo katedros, kurios ve-

dėju tuomet buvo J. Baudoin de Courtenay. Šalia to 1912 m. Mokslų Akademijos jam buvo pavestas toliau redaguoti Juškevičiaus žodynas. Vėliau nuo 1914 m. sausio 1 d. jis buvo dvejiems metams komandiruotas specializuotis į užsienį, pirmiausia į Karaliaučių; bet, iškilus karui, tais pačiais metais liepos mėnesį turėjo nutraukti savo užsienines studijas ir grįžti atgal į Petrapilį, kur magistro egzaminus išlaikė tik 1916 m.

Tuojau po magistro egzaminų jis buvo paskirtas privatdocentu Petrapilio universitete, bet netrukus, tais pačiais metais nuo liepos 1 d., turėjo persikelti į naujai kuriamąjį Permės universitetą, kur iš pradžios buvo privatdocentu, o nuo 1917 m. ekstraordinariniu profesoriumi. Iš čia, kilus revoliucijai, jis išvažiavo į Tomską, o iš Tomsko pagaliau 1920 m. rugpjūčio mėnesį sugrįžo į Lietuvą.

Sugrįžęs į Lietuvą, K. Būga tuojau buvo pakviestas organizuoti lietuvių kalbos žodyno leidimo, ir jis tuojau karštai ėmėsi jam pavestojo darbo. Bet tai neilgai jam teko dirbti: išleidęs du sąsiuvinius savo žodyno, 1924 m. gruodžio 2 d. mirė Karaliaučiuje.

Nors, palyginti, dar neseno amžiaus buvo, bet vis dėlto jau spėjo daug ką gero padaryti: jis yra ne tik surinkęs ir iš dalies apdorojęs didžiausią lietuvių kalbos žodyno medžiagos dalį, bet ir patį lietuvių kalbos mokslą yra toli pirmyn pastūmėjęs. Ypač vertingos yra jo vietovardinės, asmenvardinės, akcentologinės, etimologinės ir kitos studijos. Nors jis iš pradžios yra daug klaidžiojęs visokiais šuntakiais, ypatingai pakliuvęs į didžią Jauniaus įtaką, tačiau begalinė kalbos meilė ir intuityvinis bei intelektualinis kalbinės tiesos siekimas neleisdavo jam visą laiką pasilikti klystkelėje: įsitikinęs savo dirbamojo darbo nepagrįstumu, tuojau griežtai ir atvirai pasukdavo jo naujai suprantamosios tiesos linkme ir toliau vėl su didžiuliu moksliniu entuziazmu, net pats savęs išsižadėdamas, skverbdavosi į pačias mokslo platybes ir gilybes. Mokslinė tiesa, kalbiniai duomenys, mūsų žilosios praeities atspindulys kalboje ir pačios kalbos gyvatos raiška – buvo visas jo gyvenimo tikslas, pats gyvenimas. Ir todėl visiškai yra suprantamas jo paties pasakymas: „Pamilęs kalbą, pats save pamiršau“. Tad visai yra neteisinga ir tiesiog klaidinga ta dabar viešai ir su triukšmingu aplombu diletantų skelbiamoji nuomonė, kad K. Būga buvęs nekoks kalbininkas, dar menkesnis istorikas, kad jo teorijos, ypač vietovardinės, esančios niekuo neparemtos, net mums

patiems žalingos ir tt. Šitoks tvirtinimas yra ne kas kita, kaip tuščiamalai, žeminą pačius ryžtinguosius „savosios“ tezės gynėjus ir aiškiai patvirtiną seno priežodžio teisingumą, kad tušti puodai daugiausia skamba. Juk K. Būga pats buvo paskelbęs kovą ne tik praktiniams diletantams, bet ir net žymiems mokslininkams, kurie nesiskaitydavo su mūsų kalbos duomenimis; smarkios kritikos mastą jis pritaikydavo ir sau (pav., Aistiškų studijų proga). Tad jeigu būtų kiek ilgiau pagyvenęs, galimas daiktas, dar nevieną savo priešmirtinį tvirtinimą būtų pakeitęs, modifikavęs. Bet neginčijamas yra faktas, kad jis nuoširdžiai yra troškęs kalbinės tiesos, ir savo didžia, tiesiog net stebėtina erudicija, giliu savo kalbos duomenų pažinimu ir šiaip plačiu orientavimusi kalbos dalykuose yra daug nusipelnęs mūsų beprasidedančiam gimtosios kalbos mokslui: jam yra padėjęs tvirtus mokslinius pagrindus ir savo darbu nurodęs tą linkmę, kuria tas mokslas turės būti toliau varomas. Ypač šių sukaktuvių proga yra atsimintinas velionies įsitikinimas, kad mūsų kalbos mokslas Lietuvai yra ne asmeninės garbės ir prabangos dalykas, bet gyva kasdieninė duona, tas laidas, kuriuo mūsų tauta amžiais yra išlikusi gyva ir kuris toliau mums bus nuolatiniu tautinės gyvybės akstinu bei raiška. Tad tešviečia mums visados gražus ir skaistus šio garbingojo darbininko atsiminimas[1].

Analoginė balsių kaita

(Archivum Philologicum, 1935 m., V kn., p. 59–65)

Yra pastebėta, kad iš senovės lietuvių kalboje kaitaliojasi *i* : *e* : *a* (iš ide. *ŏ*); čia *i* eina silpnuoju laipsniu balsiams *e* ir *a*. Pav.: 1. *dìlti, dìlinti* : žem. *delù* „dįlù“ : *dalìs* (= s. rus. доль „dalis“, s. ind. *dalíḥ* „grumstas, Erdscholle“), *dalià* (= rus. доля „dalis; likimas, laimė“; dėl *dalìs* : *dalià* plg. gr. μορίς [μερίς] „dalis“ : μοῖρα [< *μορι̯ᾱ] „dalis, laikas, likimas“), lot. *dolēre* „skausmą, sielvartą turėti, sielvartauti, grūsti, sirgti“; 2. žem. *dir̃ti* (= augš. *dìrti*) „naujieną plėšti“, *dirvà* (g. sg. *dir̃vos*) „iš pradžios diriama lauko dalis, vėliau Acker, Flur, Feld“ : žem. *derù* (= augšt. *diriù*) „engiu, plėšiu, lupu“,

[1] Plačiau apie K. Būgą žr. Vairas, 1935 m., Nr. 12, 514–526 psl.

gr. δέρω „engiu, lupu, diriu“ : *darýti* (pav., žuvis), lat. *nuõdara* „atmata, Abfall, Abgängsel“, rus. доръ „plėšinys, naujiena, Neubruch“, gr. δορός „Lederschlauch“; 3. *tìlė* „tiltinė grindis, dugninė válties lenta“, *tìltas*, lat. *tilinât* „išskleisti; išskleistam gulėti“ : lat. *telinât* (= tilinât), lot. *tellūs* „žemė“ : *pãtalas*, lat. *tals* „(linų) balimas“, pr. *talus* „kambarinė asla, Zimmerboden“, rus. по-тол-окъ „lubos“; 4. *tìnti* „schwellen“ (iš pradžios gal „ištįsti, sich ausdehnen“), lat. *tît* „vynioti, pinti“, *tiñklas* : *tenéti* „tirštėti“ Kup., Svėd. (= lot. *tenēre* „laikyti“), žem. *tę́vas* „laibas“, lat. *tiêvs* „plonas“ (< **ten-vàs* < **tenə-u̯ós* : gr. ταναός „gestreckt“ < **ταναϝός*), ssl. *teneto* „tinklas“ : *tãnas* „sutinimas, skaudulys“ (= gr. τόνος „įtempimas, įtampa, Spannung“), lat. *tanis* „voras“; 5. *tìrti, tìrtas* (= sl. **tьrtъ* > rus. тертый, lenk. *tarty*) : sl. **terti* (> rus. тере́ть, lenk. *trzeć*), gr. τείρω (< **τερi̯ω*) „trinu“ : *tár-dyti*, rus. торъ „pratiestas kelias“, gr. τόρος „káltas, grąžtas“ (K. Būga, KZ LII 275 čia skiria ir *tarýti* = sl. *toriti* „trinti“, plg. *tarýti* : *tárdyti* = ssl. *toliti* „nuraminti, numalšinti“ : *táldyti* „tildyti“ ir kt.); 6. *atvìrti* „atsidaryti“ Jž. I 171, *àt-viras*, *pràviras* : *vérti* (duris, šoną, siūlą, adatą...) : *varýti* „kalti, вбивать (kuolą, vinį, baslį...); гнать, treiben“ (dėl reikšmės plg. rus. запереть, „stumti = sklęsti, schließen“ : sl. *napereti* „pragręžti, durchbohren“), *várstyti, vãras* „kartis; sąvara, lištva“, *apì-varas*, s. rus. воръ „tvora aptvertas plotas“ ir kt.

Bet šitas santykis nebevisur yra lig šiol išlikęs: daug kur antriniuose vediniuose vietoje *a* jau galime sutikti analogijos būdu atsiradusį *e*, pav.: *deñgia – dengà* Jž. I 310, *dengalas* (: d e n g a l s Maž. 338_{18}, Gies. 66_{21}, d e n g a l a s BrB 2 Kor. III 14, d é n g a l a s Qu^3 1074), *dvėsia – dvėsas* „dvasna“ Salos, *gélbi, gélbėti – pagélba* Vilk., Bart., Paež., Mar., Sint., Ser., Jurb., Pagr., Dov., Ram., Sub., Kup., Sv. (ir *pãgelba* Slnt., Darb., Šiaul.), *leñkia – leñksmas* „lankstas, apylanka“ M II 506, *mẽta – apmetai* „Aufzuggarn“, Ness. 397, *neršia – neršìtas* Sub., Kup., Qu^3 1182, *skélbia – apskélba* „apskelbimas“ Jž. I 81, *šelĩpia – pašélpa* Vilk., Sint., Dov., *tẽka – lẽdtekas* „stogdažė̃, Eiszapfen“ Kv., *treñkia – treñksmas* Sub., Kup., *vẽda – jautveda* „jaučiui vesti virvelė“ Naum., *nauvedà* „Neuvermählt“ K 268, *velĩka – ãpvelkalas* (: acc. a p̀ w ė̀ ł k a ł ą DP 5_{18}, â p w e ł k a ł u s 4_{12}) ir kt. Visi šie žodžiai, be abejonės, pagal *dengia, dvesia, gelbi, gelbėti, lenkia, lenkti, neršia, neršti* ir kt. yra perdirbti iš *danga, dañgalas, dva-*

sas PS I 87_{7}, 259_{25}, *pagálba* DP 115_{42}, 273_{48}, KGr. 182, Sint., Švėk., Kam., *lañksmas* K 221, *apmataĩ*, *narštas* K 267, *apskálba* (plg. *paskálba* „gandas, paskala“ K 296), *pašalpà* (ir *pãšalpa*), *ledtakas* Ness. 94, *trañksmas* K 461, Sub. (plg. dar t r u n k ſ m o ʒmoniu = zgiełku ludzkiego PS II 38_{24}), **jautvada*, **nauvada* (plg. p a n t r ã v a d a „antroji žmona“ Jž. I 24), *ãpvalkalas*.

Panašūs naujadarai yra ir *atleida* „Urlaub“ Qu^{4} 639, *atliekas* „übrig“ Lex. 182, *ãtrietas* Būga Ai. St. 84, *kleidūnas* (: k l e i d u n a i BrP I 211_{10}, WP 10_{30}, MK 13_{20}, g. pl. k l e i d u n u Ges. 459_{19}), *niẽžas, pabeiga* (: iki p a b e y g a y KS 134_{25}), *pateika* BrP I 166_{24}, K 298, *pavéizdas* Užulėnis, DP 22_{5}, KN 161_{16}, *pažeida* (: be p a ʒ e i - d o s DP 359_{28}, be p á ʒ e y d o s KN 242_{17}), *akiveizda* M I 2, *apvéizda* Paež., Mar., Sint. (ir *ãpveizda* Darb., Svėd., *užveizda* (: u ź w e i z d a Lex. 192, *įveizdus* (: ą w e i ʒ d u s „ansehnlich“ Qu^{3} 121), ir kt. – vietoje *atlaida* (plg. *ãtlaidas, -aĩ*), *atlaikas* Qu^{4} 637 (plg. *laĩkas, pãlaikas, núolaikas*), *atraitas* Jž. I 141, *klaidūnas* K 197 (plg. *klaidà, klaidùs*), **naižas* (= lat. *naizs*), *pabaigà, pataika* (: g. sg. p â - t a i k o s DP 391_{55}, p a t a i k à K 298), *paváizdas* (: p a w á i ʒ d a i DP 29_{34}, 536_{54}), *pãžaida* Slnt. (plg. g. sg. p â ʒ a i d o s DP 20_{16}, 48_{15}), *akìvaizda, apváizda* Vilk., Sint., Ser., Jurb., Kam. (ir *ãpvaizda* Švėk., Var., Sed.), *ùžvaizda* (plg. p r í e v a i z d a, p r í e v a i z d a s), **įvaizdus* plg. a p w a y ʒ d u s „atsargus“ SzDi. 227, a p w a i z d u s Qu^{3} 748).

Kartais, priešingai, pagal senovinius santykius yra sudaromi nauji santykiai. Pav., šalia senovinių lyčių *drìkti* : *driẽkti* : *draikýti, kìsti* : *keĩsti* (ir *kiẽsti*) : *káičioti, knìsti* : lat. *kniest* „niežėti“ : *knáisioti, rìsti* : *riẽsti* : *ráičioti, rìšti* : pr. *per-rēist* „surišti“ : *ráišioti* ir kt. naujadarais šalia *bristi* (< **brid-ti*) : *bredù* (> *brendù*), *giñti* : *genù*, *skrìsti* (< **skrid-ti*) : **skredù* (> *skrendù*) ir kt. yra susidarę *bráidžioti, gáinioti* (ir *gainióti*), *skráidžioti* vietoje *bradžióti* (: b r a d ʒ i o t DP 122_{35}, ką ſ u b r a d ʒ i ó i o ib. 121_{47} || *bradà, dvì-bradas, brad-inỹs, bradýti* = lat. *bradît*, sl. *broditi* ir kt.), *ganióti* Vel., Naum., *skradžióti* (: Erėlis... ſ k r a d ʒ i o i a DP 43_{25}) || *skrad-nùs* „kuris gali greitai skristi“ Lkm., *skradìnti* „schwenken, herumdrehen“ KDL II 176) ir kt. Plg. dar K. Būga KZ LII 294 t. Taigi tariamas santykis *i* : *e* : *ai* čia yra ne iš senovės paveldėtas, bet vėliau analogiškai pagal *i* : *ie* (*ei*) : *ai* vietoje *i* : *e* : *a* naujai sudarytas.

Bet analoginiai balsių kaitos laipsniai nevisi yra vėlesniais laikais susidarę, – jų galėjo atsirasti ir seniau, o kaikurie iš jų gal net iš senovės yra paveldėti. Todėl dvejopų vienos reikšmės lyčių dabar galime rasti ne tik lietuvių tarmėse, bet ir kitose ide. kalbose, pav., *dervà*, sl. **dervo* (> rus. дерево... : liet. d a r v a), lat. *dar̂va*, kret. δορά „sija“ (< *δορϝά), *díegas*, lat. *diêgs* : *dáigas*, lat. *daigs, giedrà* : *gaidrà* Jž. I 400, *liẽkas* „atliekamas, übrig“, lat. *lìeks* : *laĩkas*, lat. *laĩks*, sl. *-lěkъ* (pav., ssl. *otъ-lěkъ* = *ãtlaikas*), gr. λοιπός „liekas“, *láiptai* (lat. *làipa*) : *liẽptas*, žem. *mãlas* : *mẽlas*, *mãtas* (vienu *matù* „vienu akimirksniu“ Tverečius) : *mẽtas*, lat. *mets*, *piẽšos* : *paĩšos, rievẽ* : *raivė* K. Būga Ai. St. 87, *síekas* „sykelis, sėtuvė“ Lygumai, Jon., lat. *sìeks*: *saĩkas* Dus., *siẽtas* „virvė karvei tvarte pririšti“ Kv., Riet., Tilžė : *saĩtas* Pump., Dus., lat. *saits, salýklas* Dus. : *selýklas* Sub., Kup., *stãbaras* Sub. : *stẽbaras* Dus., *šeimà* : lat. *sàime*, *šeivà* : lat. *saiva, šiẽnas* : sl. *sěno*, *tãkas* : lat. *teks, viẽkas* : sl. *věkъ*, rus. *вина* : lat. *vaĩna* „kaltė“, *žiebas* BrB Luk. XVII 24 : *žaĩbas, žíedas* : *žáidas* „augalo žiedas“ Rimšė ir kt. Būgos KS 281 nuomone, tokiuose žodžiuose kaip *liẽkas* : *laĩkas*, *siẽtas* : *saĩtas*, *šiẽnas* : *sěno* ir kt. kaitaliojasi ide. dvibalsiai *ei* : *ai*. Taip pat ir Fr. Spechtas, Širwids Punktay sakimu 19* mano, kad tokiuose žodžiuose kaip *žeizdas, žeizda, įžeizda, pažeizda* ir *pažaida* galinti pasireikšti sena balsių kaita (scheint alter Ablaut vorzuliegen). Bet man rodos, čia kiek kitaip yra. Visų pirma, dabar nebegalima su Būga KS 226, 28 sutikti, kad latvių *teks* greta kvėdarniškių žemaičių *lẽd-tekas* būtų senas veldinys: jis yra toks pat analoginis naujadaras vietoj *taks* (= *tãkas*, sl. *tokъ*), kaip ir *mezgs* vietoje *mazgs* = *mãzgas*, *izdega* „degimas“ vietoje *izdaga* = *ìšdaga* (plg. rus. изжога) ir kt. Plg. J. Endzelin Le. Gr. 193, MLV IV 158. Ir iš tikrųjų: šios rūšies žodžiai yra antriniai vediniai, kuriuose iš senovės reguliari *a* kaitaliojasi su pagrindinių žodžių *e*. Ir tai dar aiškiai rodo lietuvių kalbos istorija. Pav., senoviniuose raštuose vietoje dabartinių dažninių veiksmažodžių *sekióti*, *vedžióti*, *vežióti* ir kt. yra dažnai rašoma *sakióti* (: ſ a k i ô t DP 103_{23}, ſ a k i ô i a 162_{30}, p e r ſ a k i o t' 459_{16}), *vadžioti* (: i ß w a d ʒ i o t DP 13_{46}, p r i w a d ʒ́ i o i a PS I 316_{1}, p r i w a d ʒ́ i o i o I 374_{10}, w a d c ʒ o i e m i AM 33_{16}) ir kt. Taip pat ir dabartinėse tarmėse dar vietomis yra sakoma *pašióti, vadžióti, važióti*

ir kt. šalia *pešióti, vedžióti, vežióti*. Kaip *našystà* „mada“ Sub., Svėd., Jž. I 417 rodo, seniau lietuvių kalboje šalia *nešti* yra buvęs ir dažninis veiksmažodis **našýti* = sl. *nositi* || *našìnti, našùs, našà* ir kt.; dėl darybos plg. *našy-stà* : **našy-ti* = *vary-klà* : *varý-ti*; žr. K. Būga KS 230. Bet dabar nebepažįstant **našyti*, vietomis (pav., Salamiestyje, Kupiškyje ir kt. pagal *nešti* ir *našysta* jau yra pakeista į *nešystà*, lygiai taip pat, kaip senesnė *našýklė* „eine Trage“ K 267 Suv. Kalvarijoje jau yra paversta į *nešýklė* „čemodanas, valiza“ (dėl darybos plg. *kratỹ-klė* : *kratýti* = *našỹ-klė* : **našy-ti*). Dėl to dabar ir Daukšos *sakioti*, rodos, jau visose tarmėse pagal *sekti* yra pakeistas į *sekioti*, nors *pėd-sakas* dar beveik visur savo pirminę lytį tebeturi išlaikęs. O **našióti* vietoje *nešióti* aš nesu niekur net ir girdėjęs.

Jeigu tokia analoginė balsių kaita yra pastebima vėlyvesniu, rašytiniu, lietuvių kalbos laikotarpiu, tai panašus reiškinys, reikia manyti, taip pat galėjo vykti ir anksčiau, nerašytiniu laikotarpiu. Pav., sprendžiant iš dabartinių tarmių ir senovinių raštų, liet. *sniẽgas* (= lat. *snìegs*) veikiausiai jau prieš XV–XVI amž. yra turėjęs šakninį dvibalsį *ie*; bet vis dėlto ir jis nėra iš senovės paveldėtas: pagal *sniẽga, sniẽgti* jis gali būti perdirbtas iš senesnio **snaigas* (= pr. *snaygis*, sl. *sněgъ*, got. *snaiws* < ide. **snoigᵘhos*). Pirminė to žodžio lytis yra dar išlikusi priešdėlėtame daiktavardyje *į́-snaigas* „ant medžių šakų nugulęs sniegas“ Jž. I 553, Kv., Riet.; dėl darybos plg. *vaĩras* „Steuerruder“ : *į-vaĩras* „įvairus“, *į̃-raižas* „įrėžimas, įpjova“ Jž. I 534 || sl. *rězъ* ir kt.

Panašiai galėjo būti ir su kitais žodžiais. Pav., visiškai tikėtina, kad dabartinis būdvardis *liẽkas* yra vartojamas senesnio būdvardžio **laĩkas* vietoje: viena, tą lytį randame dar sudėtiniuose žodžiuose (pav., *at-laikas* „übrig“, *núo-laikas* „turįs atspėjamo laiko“ Dus. ir kt.); antra, *laikas* subst. su **laikas* adj. gali taip santykiauti, kaip *laũkas* „Feld“: *laũkas* „blässig“, *táukas* „Fett“: lat. *tàuks*, sl. *tukъ* „fett“ ir kt.; ir trečia, tai galėjus būti rodo ir gr. λοιπός „atliekamas“. Tą pat galima pasakyti ir apie *díegas* : *dáigas, síekas* : *saĩkas, siẽtas* : *saĩtas, žiebas* : *žaĩbas, žiedas* : *žáidas* ir kt.

Taigi remiantis tuo, kas augščiau buvo pasakyta, galima manyti, kad ir Širvydo *žeizdas, žeizda, pažeizda* yra naujadarai vietoje **žaizdas, žaizda, *pažaizda*. Prie šios rūšies naujadarų dar galima priskirti ir įteika (: kūno inteykos PS II 106_{19}), *papeika* (: ſu pa-

peyku PS II 233_{11}) ir kt. vietoje *intaika*, **papaika* (plg. be paypaykos = bez nagany PS II 136_{1}).

Aš taip pat drauge su Spechtu l. c. 17* nenorėčiau manyti, kad Širvydo (ir daugelio dabartinių šnektų) prielinksnis *terp* rodytų seną balsių kaitos laipsnį šalia *tarpas, tarpe*. Man ir čia rodos, kad *terp, terpu* yra analogijos keliu išriedėjęs iš *tarp, tarpu*, lygiai kaip *teip* pagal *šiaip* yra perdirbtas iš *taip, seniai* pagal *naujai* iš *seniai* (plg. E. Fraenkel KZ LVII 174 t., IF XLIX 153) ir kt.

Visai kas kita yra tokie atsitikimai, kuriais *e* yra vartojamas *a* vietoje ir nematyti aiškios analogijos žymių, pav.: *belà* Riet. : *balà, bleškai* Ness. 340 : *blaškaĩ* Kv., *dežnaĩ* Svėd. : *dažnaĩ, gebénti* Jž. I 420 : *gabénti, gelęsti* Mar., Jž. I 698 : *galąsti, krẽbė* : *krãbė* Pagr., *liktérna* : *liktárna* Pagr., *maršélka* : *maršálka* Pagr., SLA 127, *padélka* Slnt. : *padálka* Sub., *pãpelėpė* Dysna : *palépė* Dus., Sub., *peršẽlis* Dysna : *paršẽlis* Dus., *puodekelỹs* Dus. : *puodakelỹs* (arba *púodakelis*), *selyklas* Sub., Kup. : *salyklas* Dus., *serbeñtai* : *sarbeñtai* Pagr., *škeřpetkos* : *škařpetkos* Pagr., *stẽbaras* Dus. : *stãbaras* Sub., žem. *talãžyti* : *telẽžyti* K 452, *terbà* : *tarbà* Pagr., *trapinéti* Dus. : *trepinéti* Sub., *verškẽ* Dysna, Tver. : *varškẽ* Naum., Kv., Sub. ir kt. Šiokius reiškinius tenka aiškinti visai kitaip. Vieni iš jų gal yra atsiradę dėl balsinės asimiliacijos (pav., *gebénti, gelęsti, krẽbė, pãpelėpė* (iš *pãpalėpė*), *puodekelỹs, verškẽ* ir kt., plg. priešingą reiškinį *vasara* < **vesera* || žem. *pavãseris, vasẽris, katràs* < *kataràs* < **kateràs* : s. ček. *koterý*, gr. πότερος, lot. *uter*; *vakaras* < **vekeras* : sl. *večerъ* ir kt. Kiti žodžiai, gal būt, dėl fonetinių tarmės priežasčių yra pakitėję (pav., tokį *e* vietoje *a* labai dažnai pastebime Pagramančio, taip pat kaikuriose ryt. augštaičių šnektose ir kt.). Bet tuo tarpu, ligi dar trūksta tarminės medžiagos, to reiškinio negalima kaip reikiant išaiškinti, ir todėl jo čia daugiau nebenagrinėsiu, tik pastebėsiu, kad tam tikri kalbos dalykai yra pergreitai galutinai išaiškinami, t. y. kaip reikiant neištyrus kurių kalbinių reiškinių raidos ir tų aplinkybių, kuriose jie yra vykę, tuojau aprioriškai norima nuspręsti jų pirminę kilmę. Tai yra, mano nuomone, metodiškai klaidingas žygis, platesniuose tyrinėjimuose nemaža kliudąs sėkmingiau siekti nužiūrėtojo tikslo. Ir tai dedasi ne tik balsių kaitos, bet ir kitose kalbotyrinėse srityse. Pav., H. Hirtas yra labai pamėgęs determinatyvus, ir todėl juos kartais net ten mato, kur tėra tik paprastas analogijos

reiškinys. Štai, jis Indogerm. Gram. III 144 mano, kad liet. *žąsìs* esąs toks pat tolimesnis determinatyvinis darinys (Weiterbildung), kaip ir s. ind. *há-s-aḥ*, lot. *an-ser*, vok. *Gan-s*, sv. *gana-zzo* ir kt., t.y. *žąsis* turinti išplėstinį determinatyvą *s* : *žą-sis* || gr. χήν. O iš tikrųjų yra visai kitaip: šalia n. sg. **brūs* (= s. ind. *bhrū́ḥ*, gr. ὀφρῦς), **dąs* (= s. ind. *dan*, lot. *dens*), **naks* (= s. ind. *nak*, lot. *nox*), **žąs* (= gr. χήν, dor. χᾶν), **žūs* (: *žū́-ti*) seniau yra buvę galininkai **bruvin* (= s. ind. *bhrúvam*), **dantin* (= s. ind. *dántam*), **naktin* (= s. ind. *náktam* „nakčia“, lot. *noctem*), **žąs* (= gr. χήνα), **žuvin*, kurie visiškai atitiko *i*- kamieno galininkus (pav., *avìs* : **avin* ir kt.); dėl to iš analogijos pirminė **žąs* pagal **žąsin* lengvai galėjo pavirsti į *žąsis* (plg. **avin* : *avìs* = **žąsin* : *žąsis*) lygiai kaip kad *gėluo* pagal *geluonį* buvo paverstas į *geluonìs* ir tt.; plg. Būga, Priesaga *-ūnas* 450, Specht KZ LIX 228 t. Taigi ir balsių kaitos srityje reikia netaip greitai skubintis su tam tikrų žodžių kildinimu iš pačios žilosios senovės: pirmiau reikia geriau susipažinti su artimesne jų raida bei atmainomis, ir tik po to jau galima atsargiai kiek toliau žvilgtelėti. Aš čia, šiame straipsnyje, nenorėdamas iš esmės spręsti visos problemos, tik stengiausi daugiau atkreipti dėmesio į analoginę balsių kaitą, kurios vienas kitas mokslininkas vis dar kaip reikiant neįvertina, nors, pav., Jagić'ius AfslPh. XX 370, Endzelynas l. c., Leskienas Bild. 423, Nieminenas Ausg. 87, pagaliau ir pats Būga (pav., Priesaga *-ūnas* 430 ir kitur) atskirais atsitikimais tai nekartą yra pabrėžę.

Kurze Zusammenfassung

Im vorliegenden Artikel will ich darauf aufmerksam machen, dass neben den regulären Ablautsverhältnissen sovohl in der heutigen lit. Sprache als auch in den altlit. Schriften viele Analogiebildungen auftreten. So z. B. sind alte Substantiva *dangà*, *dvãsas*, *pagálba*, *lañksmas*, *narštas*, *našystà*, *pataikà*, *paváizdas*, *trañksmas*, *nauvadà* u. a. nach *deñgia deñgti*, *dvẽsia*, *gélbi gélbėti*, *leñkti*, *neršti*, *nèšti*, *teĩkti*, *véizdi veizdė́ti*, *treñkti*, *vẽda vèsti* in *dengà*, *dvẽsas*, *pagélba*, *leñksmas*, *neršas*, *nešystà*, *pateikà*, *pavéizdas*, *treñksmas*, *nauvedà* umgebildet worden. Ebenso ist es möglich, dass auch *atliekas*, *ãtrietas*, *niẽžas*, *sniẽgas* u. a. keine alten Erbworte, sondern spätere

Neubildungen sind. Deswegen kann man nicht mehr K. Būga und Fr. Specht darin beistimmen, dass solche Wörter wie lit. *liekas*, let. *teks* oder lit. *žeizda, pažeizda* bei Širvydas u. a. altererbt sein sollen oder können. Ganz anderer Art sind solche Wörter wie *belà, bleškaĩ, dežnaĩ, gelę́sti* u. a. neben *balà, blaškaĩ, dažnaĩ, galą́sti*: sie sind phonetisch, als Vokalassimilation oder irgendwie anders zu erklären.

Etimologinės mažmenos

(Archivum Philologicum, 1935 m., V kn., p. 160–166)

1. Daukšos postilėje yra vartojamas veiksmažodis *atviržti* „udzielać, użyczać“: dôſnei a t w î r ʒ ß i důnos brôlemus 126_{37}, kiekwienam' Diéwas a t w i r ʒ e 389_{12}, t o t w i r ʒ arba nudaliia norei reikalingiemus 512_{32}. Jis veikiausiai yra jungtinas su latvių *atvirzt* „losbinden, lösen“, ssl. *otvrъzǫ, otvrěsti* „atverti, išaiškinti, išdėstyti“ (prosl. **vъrzǫ, *verzti*), liet. *veržti*, ir jo reikšmė „udzielać, użyczać“ gali būti išriedėjusi iš *atveržimo* (*atsiveržimo*), *atleidimo* (atpalaidavimo) lygiai taip pat, kaip pr. *etwiērpt, atwērpt* „vergeben“ (= liet. *atvẽrpti*) iš „atleisti, atpalaiduoti“. Pirminę *atverpimo* reikšmę dar rodo plungiškių, veiviržėniškių ir kt. žemaičių *atvẽrpti* (= atlupti, atversti) velėną. Plg. Arch. Phil. II 14, III 53. Čia pat yra priskirtinas ir *pavìržis* „priedas prie algos, natūra duodamas atleidžiant berną, piemenį“ Sub., Kup.

2. Karaliaučiaus universiteto archyvo rankraštiniuose XVII–XVIII amž. žodynuose randame žodį *bartkus* „siuvėjas, Schneider“. Tą žodį pakartoja ir Nesselmannas savo žodyne (322 psl.), bet Kuršaitis jį temini skliausteliuose ir, be siuvėjo, duoda jam dar vyro vardo reikšmę. Didž. Lietuvoje *Bařtkus*, rodos, tėra tik pavardė (pav., Ramygalos, Vainuto par. ir kt.); iš jo yra sudarytų ir antrinių pavadinimų (pav., *Bartkū́nai* „Naujamiesčio par. kaimas“ ir kt.). Savo darbe „Die sl. Lehnw. im Altlit.“ 39 psl. *Bartkų* esu kildinęs iš lenk. *bartek* „Baltramiejukas; vėpla, molio Motiejus, griozdas“, bet tada dar negalėjau griežčiau nurodyti, kuriuo būdu tikrinis Baltramiejaus vardas galėjo pavirsti bendriniu – siuvėju. Dabar atrodo, tai galėjo įvykti tuo pat būdu, kaip kad lenkų *klimek* (iš to liet. *Klimkus*, plg.

Šimkus < lenk. *Szymek*, *Vaĩtkus* < lenk. *Wojtek* ir kt.), perdirbtas iš *Klemensas*, ilgainiui yra gavęs apgaviko reikšmę. Mat, XVI ir XVII amž., kaip aiškina A. Brückneris (Dzieje języka polskiego[3], 38 psl.), katalikų teologai dažnai remdavęsi popiežiu Klemensu ir jo įpėdinių laiškais, bet protestantų teologai priešinęsi tų laiškų tikrumui, tvirtinę, kad tai esanti neteisybė, apgavimas, ir tuo būdu įvairiatikių sąspyryje atsiradęs posakis *klimkiem rzucić, klimkować*, t. y. apgaudinėti. Taip pat, pasak J. Bystronio (Megalomanja narodowa, 1935, 118 t.), lenkai kartais *ėdrūną* (pragarą, Vielfrass) vadina *Maciek* (iš to liet. *Mãckus*); *Maciek'u* dar esti vadinama ir storoji žarna. Panašiai tad galėjo ir *Bartkus* (vardas) pavirsti *bartkumi* „siuvėju", tik man dar neaišku, kur ši reikšmė galėjo atsirasti: lenkų žodynai (didysis Varšuvos žodynas, Lindės, Mrongovijaus ir kt.) jos nepažįsta; Krokuvos Mokslo Akademijoje esanti senovinės lenkų kalbos medžiaga irgi tos reikšmės nerodo; K. Nitschas, J. Rozwadovskis ir kt. man nieko negalėjo apie tai pasakyti. Tad yra galimas daiktas, kad *bartkus* „siuvėjas" yra atsiradęs kurioje nors lenkų tarmėje (pav., Prūsuose) ar jau lietuvių kalboje. Tai dar reikia ištirti.

3. F. Spechtas KZ XLII 288 mano, kad *luošas* esąs kilęs iš *lųšas*, kuris esąs nykstamasis laipsnis *ląšui*. O J. Scheftelowitzas KZ LVI 169 taria *luošas* kilus iš *ląšas*. Visai kitaip samprotauja A. Augstkalnis, Studi Baltici IV 70 t.: jo nuomone, žemaičių tarmėje balsio *ą* atstovas (prieš spirantus) iš dalies sutinkąs su dvibalsio *uo* atstovu; todėl galima būtų manyti, kad *luošas* esąs tik klaidingai transkribuota žemaitiška lytis. Tai galėtų būti tada, jei tą žodį pažintų tik žemaičiai (plg. i. sg. ł o u s z ó = luošu Dauk. Būd. 61 ir d ó r o u s t ó = du rąstu ib. 19, k o u s t i = kąsti 61, d r o u s i wĩrai = drąsi vyrai 197 ir kt.). Bet iš tikrųjų *lúošas* „šlubas, raišas" pažįsta ne tik žemaičiai (pav., Kv., Riet., Mos., Als. ir kt.), bet ir augštaičiai, tiek vakariečiai (pav., BrP I 204_{15}, 211_{24}, Ness. 373, Ruhig II 233, Kurš. 238, Veiveriai, Skirsnemunė...), bet ir tolimi rytiečiai (pav., linkmeniečiai, kurie taria ne *lúošas*, bet *luõšas*). Antra vertus, vak. augštaičių *uo* ir *ą* nevisur žemaičių šnektose atliepia *ǫu*; pav., šalia *drǫ̃usǫs* (Darb. ir kt.) daug kur sutinkame ir *drǫ̃·šė·* (= drąsiai). Ši pastaroji lytis greta *łǫ̃nks* (= lankas) yra senesnė už pirmąją, plg. K. Būga LKŽ LXI.

Kas kita yra *ląšas*: kiek aš žinau, jį tevartoja tik augštaičiai. Visų

pirma tą būdvardį sutinkame Daukšos postilėje: čia *lą̃šas*, *-à* „ułomny, gebrechlich, krüppelhaft“ yra aiškiai skiriamas nuo *ráišas*, *-a* „chromy, hinkend, lahm“, pav.: d. pl. ł a ß a m arba r a i ß a m* (= ułomnym abo chromym) 516_7, n. pl. ł a ß í ir r a i ß i (= ułomni a chromi) 278_{15}, g. pl. ł ą ß ą̃ (= ł a ß ú) 278_4, ł a ß i é m u s 318_{34}, acc. pl. ł ą ß ú s 341_9, ł ą ß ů ſ i u s ir r á i ß u s 274_{21} ir kt. Taip pat tą būdvardį sutinkame ir Knygoje Nobažnystės, pav.: Ligus ſtojaus ł ą ß i e m u s 43_{27}. Ryt. augštaitis Širvydas vartoja *lūšas* (< *lą̃šas*): ł u ß a s „niecały, niedołężny“ SzDi 173, 175. *Lūšas* (< *lą̃šas*) „šlubas“ randame dar ir dabar Pušalote, Liduokiuose ir kt.

Taigi geografinė minėtųjų būdvardžių vartosena neduoda jokio pagrindo kildinti *luošas* iš *lą̃šas*, juo labiau, taip lengvai manyti *luošą* esant klaidingai transkribuotą vietoje *lą̃šas*, kaip kad A. Augstkalnis tai daro. Tai vis yra perdaug abstraktaus teoretizavimo vaisius.

Bet kaip iš tikrųjų yra su tais būdvardžiais? Man rodos, *lúošas* (taip pat *luõšas*) ir *lą̃šas* yra dvi įvairiašaknės, iš senovės paveldėtos lytys: pirmoji gali būti kildinama iš **lõša-* || *lõšti* (plg. Leskien Bild. 178), antroji iš **lanša-* < **lonk'o-*, iš kur galėtų būti paskolintas suomių *lonkko* „hinkend“ (žr. Būga РФВ LXVI 226).

Tarpinė lytis **lųšas*, kurią mini Spechtas, aiškiai nepatvirtinama, būtent: Giedraičio Naujajame Testamente vartojamas *łuszas* (pav., d. sg. ł u s z a m Mat. XVIII 8, acc. pl. raiszus, ł u s z u s Mat. XV 30, sukwiesk... ł u s z u s, rayszus Luk. XIV 13) veikiausiai yra žem. *lū̃šas* < *lúošas*, nes šio Testamento kalboje, kad ir, apskritai imant, augštaitiškai rašytoje, nemaža yra lyčių, kurios geriausiai tik iš žemaičių tarmės yra išaiškinamos, pav.: n e g i r d Mat. XIII 13, d i d e y Luk. VII 4, k u n i g a i k s z t e y ApD III 17, XIII 27, ż o d e y Pov. rym. III 2, n. pl. a k m i n i s Jon. X 31, a k m i n i m i s Luk. XX 6, Jon. X 32, ApD VII 57, 1 praes. p a s i l i e k t u Jon. XV 10, d r a u d a m e 2 Kor. VI 1, acc. sg. u ź d r a u d a n t i Luk. XXIII 2, acc. fem. s p a u d a n t ę Mork. V 31, p r a e y n a n t ę Luk. XVIII 36, n e a t n e s z a n t ę Jon. XV 2, g. pl. b e s i m e ł d a n c z i u ApD XII 12. acc. pl. u u ł a y d a n c z i u s Mork. I 16, adv. n u -

* Daukšos sakinys *Gera yra taw ieit łąßam· arba raißam· ing giwatą* rodo, kad *łąßam* ir *raißam* yra ne daugiskaitos, o v i e n a s k a i t o s datyvas – *A. R.*

s z a l e y Luk. IX 10 ir kt. Taip pat ir Daukšos Katekizmo ł ų ß a s 43_{17} (Volterio leidinyje) yra skaitytinas *ląšas* arba ryt. *lūšas* < *ląšas* (gal būt, korektoriaus įspraustas), ne *lųšas*, nes šiaip postilėje terandame tik pirmąją lytį.

4. F. Spechtas ZfslPh XII 205 dėl *paskui* || *pasaku, pasakui* rašo: „Solange mir für diese ganz ungewöhnliche Wortbildung keine lit. Paralellen nachgewiesen worden sind, kann ich *pãsaku* und *pãsakui* nur als Umgestaltungen eines femininen *pasaka* nach den synonymen adverbiell gebrauchten *pasku* und *paskui* ansehen, und ich muss bis zu diesem Nachweis an dem Zusammenhang mit. ai. *paścā́d* festhalten“. Bet šitoks galvojimas man atrodo daug menkiau pagrįstas, kaip tų, kurie *paskui* || *pasakui* sieja su *sekti*; plg. dar Trautmann Wb. 254. Visų pirma visiškai neįtikimas dalykas, kad *pãsaku* (*pãsakui*) pagal *pasaka* būtų perdirbtas iš *pasku* (*paskui*): viena, *pãsaku* mes dar sutinkame ryt. ir vak. augštaičių šnektose, dėl to jis veikiausiai yra ne naujadaras, bet sena įnaginink lytis, vėliau pavirtusi į *pasku* lygiai taip pat, kaip *áuksinas* į *áuksnas* Dus., Lkm., *pãturoti* į *pãtroti* Kup. ir kt.; antra, ryt. augštaičiai (pav., kupiškėnai), kurie dar pažįsta *pasaku seka*, sako ir *pãtaku teka*, taigi paralelė yra aiški ir neabejojama; trečia, tie patys rytiečiai vartoja *iš paskõs* < g. sg. *pasakõs*, taigi šalia *pā-sakas* (plg. *pėd-sakas*) seniau yra dar buvusi ir *pasakà*, lygiai kaip šalia *patakas* yra *pataka* ir kt.; ketvirta, kad įnagininkas *pãsaku* < *pãsku* ilgainiui labai lengvai iš analogijos galėjo pavirsti *pãskui* || *paskuĩ*, aiškiai rodo, pav., prieveiksmis *papūčiõm* (i. pl. iš *papūčià*, plg. *tylà* ir *tylomìs*, *tỹlomis* šneka), kuris Bartininkuose yra paverčiamas ir į *papūčiuĩ*, ir kt. Plg. dar *pamažu* ir *pamažui* Qu[4] 352. Toliau žr. Arch. Phil. III 53 t. Dėl to tad visiškai nebėra jokio reikalo drauge su Spechtu *pasku* (*paskui*) jungti su labai tolimu s. ind. *paścā́d*.

5. Daukša savo postilėje rašo: tą kûną... v ź g r í d e arba vźneße net ik' dągui (= zaniosł aż do nieba) 229_{38}; pagaléi wálá táwą n u g r i d é i mané (= wedle wolej twojej prowadziłeś mię) 319_{13}; Antroii nůg Dowido | niat' ik' n u g r i d i m o inġ Babiłoną (= aż do przeprowadzenia...) 503_{45}. Iš šių pavyzdžių jau matyti, kad minimojo veiksmažodžio bendratis yra *gristi* „zanieść, prowadzić, przeprowadzić“ (iš **grid-ti*) ir veikiausiai eina pagrindu kartotiniam veiksmažodžiui *grìdyti* „vaikščioti, keliauti“ Jž. I 470. Tik čia kįla klausy-

mas: kaip gali būti iš darybinio galiniuotinio veiksmažodžio padarytas negaliniuotinis dažninis veiksmažodis? Juk paprastai šios rūšies dažniniai veiksmažodžiai esti darybiniai galiniuotiniai, pav.: *gìnti* || *gintyti*, *plìkti* || *plikyti*, *tìlti* || sl. *toliti* ir kt. Sprendžiant pagal sl. *gręsti* (su *ę* iš *grędǫ*, žr. Berneker EW I^2 349, Trautmann Wb. 98), *gristi* iš pradžios veikiausiai yra buvęs negaliniuotinis veiksmažodis ir reiškė „eiti“. Tuo būdu *gristi* „eiti“ visai gerai derėtų su *grìdyti* „vaikščioti, keliauti“.

6. Daukšos daiktavardis ſ ł á t i i i m a s „gnušność 353_{16}, ſ ł á t i i i m o 247_{26} rodo buvus veiksmažodį *slãtyti* „gnušnieć, faul werden“ (plg. Daukšos akcentologija, 234 psl.) šalia **sloju*, **sloti* = lat. *slāju*, *slāti* „šliaužti, slinkti“ (plg. *plóju*, *plóti* : lat. *platû* „išplėsti, iškleisti“, *stóju*, *stóti* : *statýti* ir kt.). Taigi *slãtyti* tinginiavimo reikšmę gali būti gavęs iš „šliaužiojimo, valkiojimosi“, plg. *sliñkti* „schleichen“, *slánkioti* „slinkinėti“, *sliñkius* „Schleicher“ ir *sliñkas* adj. „faul“, žr. K. Būga KZ LII 299.

Iš daiktavardžio *slatijimas* sprendžiant, atrodo, kad veiksmažodžio *slãtyti* esamojo ir būtojo laiko lytys turėjo būti *slãtiju*, *slãtijau*. Bet viename rankraštiniame Karaliaučiaus universiteto archyvo žodyne (Msc. 86^4, 452 psl.) yra rašoma *slatau*, *-yti* „vyvėti, vangstyti“. Bet *slatiju* su *slatau* gali santykiauti taip, kaip *gniaužiju* (: g n a u ʒ i j û Qu^3 844) su *gniáužau*, *bãdijuos* (: b á d i j ů s Qu^4 213) su *badaũs*, *vãliju* Kv. su *valaũ* ir kt.

Prie *slatyti* dar priklauso *slačiukas* (ar *slačiūkas*) „gnušny“ DP 233_{27}, 567_{25} < **slat-jukas* (**slat-jūkas*).

7. J. Endzelynas MLV III 827 mano, kad lat. *sēnala* „ankštis, Hülse“ galinti būti metatezės keliu perdirbta iš **sēlana* resp. **sēlena* = *sėlenà* ir su klaustuku gretina prie liet. *pasėlỹs* „Aussaat“. Iš tikrųjų lat. *sēnala* pirmiausia yra kildintina iš **sēlana*, kuri savo priesaga su liet. *sélena* „отрубь“ santykiauja taip, kaip *dovanà* : žem. *dovenà*, *gálvana* : *gálvena*, *siùvana* : *siùvena* (K. Būga KS 51), *lydakà* : *lydekà*, *válkata* : *válketa* ir kt. Taigi **sēlana* || *sélena* turi tokią pat šaknį kaip ir *pa-sėl-ỹs* (žem. *pa-sẽl-is*); bet iš kokio žodžio ji yra sudaryta? Pagal daryseną *pasėlỹs* (*pasélis*) gali būti kilęs iš **séla* arba **sélas* „grūdas“ (= air. *sīl* „sėkla“, kimbr. *hil* „sėkla, gentkartė“ < **sē-lo-*, žr. Walde Vgl. Wb. II 460) (plg. *lóva* > *palóvis*, *síena* > *pasíenis* arba *kálnas* > *pakálnis* ir kt.). Dėl to tad *sélena* galėtų būti **sélos* (arba **sélo*)

„ankštis, kailis“, plg. *ožkà* > *ožkenà* „ožkos kailis“, *taũras* > *taurenà* „tauro kailis“ ir kt.

Ryt. augštaičių *sélyna* (daugiausia pl. *sélynos* Sub., Kup., Dus. ir kt.) galėjo atsirasti pagal *dvěselyna*, *kõšelyna*, *mótyna* ir kt.

8. Daukšos postilėje yra vartojamas daiktavardis *sąlažas*, *-aĩ* „zakład“ : géidźiate ſ ų ł a ʒ ú (= ſąłaʒú) 484_{39}; kaip' ſ ą ł a ʒ u s įgitúmbite 484_{40}. Nors tą žodį turiu išsirašęs savo rinkinyje, bet per neapsižiūrėjimą jo nesu įtraukęs į savo „Daukšos akcentologiją“. Savo kirčio vieta jis turi būti priskirtas II triskiemenių *a*- kamieno daiktavardžių grupei (pav., *ãpmaudas*, *-aĩ*, *ãpžadas*, *-aĩ* ir kt., žr. 42–43 psl.).

Kilimo antroji šio žodžio dalis *-lažas*, man rodos, yra ta pati, kaip ir dusetiškių *pã-lažas*: rugius žąsys suklojo *pãlažu*; sugulę visi *pãlažu* (t. y. serga). Pagrindinė šio žodžio reikšmė yra „gulimas, guldymas“, ir todėl toliau yra jungtinas su *ložė̃*, *-ẽs*, *lõžę* „išgulusių javų tarpas“ Sub., Kup., *lúožas* „t. p.“ Bais., lat. *lẽzns* „plokščias, lygus, nestatus“, *laža* „miegamasis suolas, guolis“, *ležn̦a* „kuris vis mėgsta gulėti, miegakulys, tinginys“, pr. *lasinna* „legt“ ir kt. Čia šaknys *lež-*, *lẽž-* : *laž-*, *lož-* : *luož-* taip tarpusavyje santykiauja, kaip *lẽmia*, *lémė* : *ãplamas* „paviršutiniškas, negudrus, neįdėmus“ Jž. I 50, „apykvailis“ Viekš., lat. *aplams* „töricht, verkehrt, albern“, *lamìnti*, *lámdyti* : *lomà* „gabalas, dalis; klonys, Vertiefung, Höhlung, Tal“, *lõmas* „žemės, pievos kąsnis“ Mos., Slnt. : *lúomas* „dalis; kartas; žemės rėžis, gabalas; eilė; „stonas“; paveikslas, rūšis, giminė“ (žr. Būga, Priesaga *-ūnas* 248). Plg. Arch. Phil. III 51, Endzelin MLV II 465, Walde Vgl. Wb. II 425 t.

Nuo dusetiškių *palažo*, atrodo, negali būti atskirtas Mažvydo *palažas* (: P a l a ß a i Diewui malonus ira 540_{7}; tada malonias bus afferas teiſibes / dowanas / ir p a l a ß a i 540_{15}) ir Wolfenbüttelio postilės *palaža* (ar *palažia*) „auka, afiera“: kiek dienas bulawa daramas p a l a ß a s 55b, lepia pinningus a p a l a ſ c h a s doti 72, affera ÷ p a l a ß i u... dawe 74_{2}, per affirų ÷ p a l a ß i ų 100_{25}, affira angu p a l a ß a 147b, p a l a ʒ a s ſawa affierawadami 158b. Čia *palažo(s)* „aukos“ reikšmė galėjo išriedėti iš „dėjimo (guldymo)“, t. y. aukos seniau galėjo būti bažnyčiai ar kam kitam ne tik duodamos, bet ir atnešus dedamos.

Kad tai iš tikrųjų yra galimas daiktas, rodo gudų *дякло*, kuris lig šiol paprastai buvo kildinamas iš liet. *duoklė*. Bet šitai nuomonei,

t. y. kad дякло paskolintas iš *duoklė*, negalima pritarti, nes, kaip teisingai pastebi Chr. S. Stangas, Die westrus. Kanzleisprache des Grossfürstentums Litauen, 145 psl., iš *duoklė* gudai veikiausiai būtų pasidarę *дукла arba *докла (plg. Вижоны arba Вижуны < *Výžuonos* ir kt.), bet ne дякло. Mano nuomone, gudų дякло yra paskolintas iš liet. **dėkla*: viena, kaip rodo Žilinuose ir kt. vartojamoji *dėklė* „kišenė“, seniau dėl darybos galėjo būti ir **dėkla*, plg. *gerklė* ir *gérklos*, *stãklės* ir *staklà* ir kt.; antra, liet. *ė* gudai paprastai verčia į *я*, pav.: Пяди < Pėdžiai, Стрявиники < Strėvinykai ir kt. (žr. K. Būga, Lietuvių Tauta II, 1, 18); trečia, **dėkla* ir semasiologiškai yra įmanoma, būtent, – visa, ką valstiečiai natūraliniu mokesčiu (rugiais, avižomis, šienu, medžiais, linais ir kt.) sunešę *sudėdavo* ponui, būdavo **dėkla* (plg. visi padegėliui s u d ė j o po rublį, Sub.).

Iš kitos pusės mokesčiai galėdavo būti ir *sumetami*. Dėl to nuo seniai jau turime susidarę specialų mokesninį terminą *mẽsliava* Als., Daukanto Būd. 172 arba *mẽzliava*. Šitie žodžiai savo priesaga *-liava* niekuo nesiskiria nuo *nẽšliava* „našta, nešulys“ Als., Ylakiai, *rãšliava* „rašyti popieriai“ Mos., *riñkliava* ir kt. Kaip rodo daiktavardžiai *gãniava*, *kùriava* ir lat. *nešļava* „našta, nešmenė“, daiktavardžiai su priesaga *-liava* veikiausiai yra sudaryti iš veiksmažodinių lyčių (plg. *dėlióti* Dus., Debeikiai [= *dėdlioti* Kv.], *imlióti* „imioti, iminėti“ Jž. I 527, lat. *nešļât* = **nešlioti* ir kt.). Taigi ir *mẽsliava* gali būti kilusi iš **mest-liava*, o *mẽzliava* iš **mezd-liava* (plg. *mezdinu*); dėl *s* < *st* ir *z* < *zd* plg. *plaznóti* iš **plazd-noti* || *plazdėti* ir *plasnóti* iš **plast-nóti* || *plastėti* ir kt. Toliau žiūr. K. Būga РФВ LXV 318 t., taip pat Stang l. c. 145.

Dr. Kurt Stegmann von Pritzwald, **Das Attribut im Altlitauischen**. Heidelberg, 1934. 140 psl.

(Archivum Philologicum, 1935 m., V kn., p. 216–219)

Liet. kalbos pažyminio vieta sakinyje lig šiol nedaug tėra tirta. Pirmas kiek platėliau apie žodžių tvarką, taigi ir pažyminio vietą sakinyje, yra rašęs E. Bernekeris, Die Wortfolge in den slav. Sprachen (Berlin, 1900). Čia lietuvių kalba jis tesinaudoja tik tiek, kiek jos reikėjo palyginimui, dėl to ir būdingosios jos žodžių tvarkos ypatybės, savaime suprantama, negalėjo būti plačiau paliestos. Tą spra-

gą vėliau buvo pasiryžęs užkišti E. Schwentneris savo knygelėje „Die Wortfolge im Litauischen“ (Heidelberg, 1922), kur, teisybė, nevisai pilni du puslapiai (29–30) yra skiriami ir pažyminio vietai sakinyje apibūdinti. Tačiau ir čia nedaug ką naujo terandame: pakartojęs vieno kito jau seniau pasakytą nuomonę ir davęs keliolika pavyzdžių, autorius labai greitai ir trumpai apsidoroja su pažyminio vieta sakinyje, todėl daugelio labai svarbių dalykų jis yra net visai nepalietęs; pav., apie pažymininių savybės, dalies, priklausomybės ir kt. kilmininkų vietą, kuri yra labai būdinga lietuvių kalbai (plg. *stiklinė vyno* ir *vyno stiklinė, bačka alaus* ir *alaus* [*alinė*] *bačka*, pranc. *un verre de vin* ir *un verre à vin* ir kt.), nėra nei žodžio pasakęs. Plg. E. Fraenkel, Syntax der lit. Kasus, 89 tt.

Kas kita yra šis Stegmanno darbas: čia autorius, naudodamasis plačia literatūra, kaip tik daugiausia mėgina spręsti įvairių pažyminių vietą sakinyje. Padalijęs visą knygą į tris – įvardinio, būdvardinio ir kilmininkinio (genetyvinio) pažyminio – skyrius, jis plačiai nagrinėja tuos atvejus, kada pažyminiai senovinėje lietuvių kalboje buvo vartojami prieš pažymimąjį ir po pažymimojo žodžio, kada tas vartojimas gali būti lietuviškas ar svetimas, individualus, knyginis ar visuotinis, gyvosios kalbos padaras. Savo tyrinėjimo pagrindiniu šaltiniu jis yra pasirinkęs Širvydo *Punktus Sakymų*, nes „Šyrwids Werk auf seiner freien Konzeption für die Erkenntnis des Litauischen von besonderer Wichtigkeit ist“ (3 psl.). Kitais šaltiniais mažai tesinaudoja – tik tiek, kiek juose esą nutolstama nuo Širvydo.

Bet vis dėlto neatrodo, kad autoriui būtų visur kaip reikiant sekęsi kalbamąjį klausymą spręsti. Visų pirma jis permaža kreipia dėmesio į dabartinį pažyminio vartojimą. O to klausymo neišsprendus, labai sunku pasakyti, kiek lietuviškai pažyminys buvo vartojamas senovinėje lietuvių kalboje. Juk tai, kas yra lietuviška ar nelietuviška, mes daugiausia tegalime spręsti iš pačios kalbos palinkimų, kurie geriausiai susekami tik lyginamai tiriant dabartines tarmes ir drauge senovinius raštus. Tuo būdu stebint kalbos raidą, atrodo, kad XVI–XVII amž. lietuvių kalba nedaug kuo tesiskyrė nuo dabartinės, taigi ir pažyminio vieta sakinyje negalėjo tada būti daug kitokesnė, kaip dabartinė. Ir tikrai, skaitydamas kad ir tariamai geriausio senovės rašytojo Širvydo raštus, tuojau junti, kad daugkas yra ne taip nusakoma, kaip kad dabar esame linkę sakyti. Tai yra dėlto, kad Širvy-

das, kaip ir Daukša, nors yra buvęs kilimo lietuvis, didžiai mokytas žmogus, vis dėlto Punktus Sakymų rašė ne gyvąja, bet bažnytine kalba, ne apie paprastus gyvenimo, bet daugiausia apie abstrakčius dalykus, kuriems reikšti liaudinė kalba buvo visai nepritaikinta. Antra vertus, tiek Širvydas, tiek Daukša, rūpindamiesi tikybiniu tikslu, daugiausia yra kreipę dėmesio į atskirus žodžius, ne į žodžių jungimą, todėl jie, neturėdami prieš save geros lietuviškos rašomosios kalbos pavyzdžių, lengvai galėjo nueiti svetimu keliu. Pagaliau, mokęsi svetimose mokyklose ir išmokę kitomis kalbomis galvoti, lietuviškai rašydami jie ir šiaip nėra specialiai galvoję apie tai, kas iš tikrųjų yra lietuviška ar svetima: daugiausia jie rašė taip, kaip jiems rodėsi, kaip suprato.

Iš kitos pusės, atrodo, Stegmannas daugiau bendromis, jau iš anksto sudarytomis pažiūromis aiškina sen. lietuvių kalbos duomenis, negu juos daug sėkmingiau būtų galėjęs interpretuoti remdamasis pirmiausia dabartiniais lietuvių kalbos polinkiais. Pav., 65 t. kalbėdamas apie išvestinius būdvardžius ir pažymininį kilmininką senovinėje liet. kalboje, jis pastebi, kad daugkur buvę pasiduodama svetimai įtakai; bet kada tai būdavo, jis aiškiai nepasako. Jam atrodo, kad žodžių grupė *persuna Diewiszka* (66 psl.) negalėjusi būti pakeista *persuna Diewo* nesugriaunant dogmatinės vieningos sąvokos, ir todėl šiam reikalui Širvydas pavartojęs būdvardį, ne kilmininką. Bet tada kįla klausymas: kam Širvydas šalia *persuna Diewiška* vartoja ir *meiłe brolіška* arba *meiłe brolistes – miłość braterska*? Juk neatrodo, kad *brolіška meilė* būtų tik bažnytinė žodžių grupė; o *brolystės meilė* šiandien yra net neįmanoma. Dėl to esu linkęs manyti, kad Širvydo tiek *persuna Diewiška*, tiek *meyłe brolіška*, tiek *meyłe brolistes* buvo vartojama remiantis ne tiek gyvosios, kiek išmoktosios (ir veikiau svetimosios) kalbos palinkimais, neatsižvelgiant į tai, ar *persuna* bei *meilė* buvo daugiau susijusi su dievybe, ar su žmogaus prigimtimi.

Taip pat, mano nuomone, visiškai dirbtinai galvojama apie priesagos *-iškas* bažnytinį atspalvį. Kiek aš esu skaitęs Daukšos postilę bei katekizmą ir lyginęs su originalais, niekaip negalėjau pastebėti, kad būdvardis *dvasiškas* daugiau būtų vartojama teologine prasme (im theologischen Sinn), o *dvasingas* turėtų tik „konkrečią“ reikšmę. Iš tikrųjų *dvasiškas* ir *dvasingas* pakaitais yra vartojami lygiai taip pat, kaip ir kitos dvejybės, kurių Daukšos kalboje nemaža yra,

plg. Arch. Phil. IV 12 t. Ypač šiam reikalui yra būdingas šis sakinys: teiṗ dide yṙ galîbe wąndenes ir Dwáſios S. ioġ ʒmôgų perdariṫ ir atgimdîṫ gâli | ir k u n i ß k ą d w á ś i n g u padárîṫ | nórint tu to nêregi | akimis k û n i ß k o m i s 255_{31-32}. Kitoje vietoje to paties žmogaus ausys jau yra *kūningos*: kłauſikime... auſimis k u n į n g o m i s (= uszyma cielesnymi) 493_3. Iš tų ir kitų panašių sakinių aiškiai matyti, kad iš Daukšos kalbos negalima daryti tokio skirtumo tarp *-iškas* ir *-ingas*, kaip kad Stegmannas daro.

Šiaipjau autorius daugelį dalykų svarsto gana atsargiai ir prieina teisingų išvadų. Pav., 127 psl. jis visai teisingai pastebi, kad senovinėje liet. raštų kalboje pažyminys daugiausia buvo vartojamas po pažymimojo žodžio. Taip pat atrodo tiesa, kad viena tokios vartosenos priežastimi yra buvusi bažnytinė kalba ir tam tikras intelektualinis išlavinimas. Bet didžiausia tam priežastimi, kaip esu minėjęs, yra buvęs lietuvių rašomosios kalbos manierų ir lietuviškai išlavintų žmonių nebuvimas. Tai aiškiai matome iš Tilžės klebono Zacharijo Blotno prakalbos Žemčiūgai Teologiškai, kur jis nusiskundžia pirmojo vertimo sunkumu ir tikisi, kad su laiku lietuvių rašomoji kalba pagerėsianti – kad ir „muſu lietuwiſchkaſis ließuwis lig kittais ließuweis ſchlownu ſtoſiſi“ (Gerullis, Skaitymai 175). Tas pat galėjo būti ir su Širvydu: rašydamas pirmą tokį didelį bažnytinį veikalą, kaip Punktai Sakymų, jis veikiausiai daugkur turėjo pirmus ledus laužti, ir todėl jam, nelietuviškose mokyklose išlavintam ir lietuviškos rašomosios kalbos nusistojusių tradicijų nepaveldėjusiam, sunku buvo apsieiti be svetimos įtakos. Jis, kaip ir Daukša, kiek galėdamas yra daugiau rūpinęsis tik lietuviškais žodžiais rašyti, kad paprasti parapijonys geriau galėtų suprasti jo skelbiamąjį mokslą, o į žodžių jungimą, sakinių sudarymą ir kitus sintaksinius dalykus daug mažiau yra kreipęs dėmesio. Dėl to ir sakininėje žodžių tvarkoje daugiau matome svetimos įtakos, kaip žodžių daryboje.

J a n O t r ę b s k i, **Wschodniolitewskie narzecze twereckie**, Część 1. Gramatyka. Kraków, 1934. XII+464 psl.

(Archivum Philologicum, 1935 m., V kn., p. 219–221)

Šiame veikale, Krokuvos Mokslo Akademijos išleistame, Jonas Otrębskis, Vilniaus universiteto profesorius, aprašo vieną ryt. augštai-

čių, Tverečiaus, šnektą. Nors pati knyga yra pavadinta „Rytiečių augštaičių Tverečiaus tarmė (dialektas)“, bet iš tikrųjų joje yra aprašoma tik vieno kaimo, Karāliškių, šnekta. Berašant šen ten buvo atsižvelgiama ir į kitų Tverečiaus parapijos kaimų šnekas.

Iš pradžios šį darbą autorius yra dirbęs su Vilniaus universiteto studentu Alfonsu Bieliniu iš Latākiškės kaimo, o vėliau su to pat universiteto studentu Viktoru Dasiu iš Karāliškių kaimo. Vyriausiu tyrinėjimo objektu yra buvęs A. Dasys ir jo gimtinė; net garsų artikuliacijos aprašymas yra paremtas beveik jo vieno tarimu. Taigi ištisos Tverečiaus šnektos, jos srities ribų ir kaimyninių šnektų aprašymo, kaip kad yra padaręs J. Gerullis su Chr. Stangu lietuvių žvejų tarmę aprašydamas, šioje knygoje nerandame, bet užtat pasiimtąjį dalyką autorius aprašo plačiai ir nuodugniai. Tai iš tikrųjų, galima pasakyti, yra pirmas toks didelis ir išsamiai parašytas dialektologinis lietuvių kalbos darbas, juo labiau, kad ši knyga sudaro tik trečią viso veikalo dalį: be pirmosios, antroji dalis, tekstai ir žodynas, dar yra ruošiama spaudai, o trečioji, slavų skoliniai, jau yra išspausdinta 1932 m. (žr. Arch. Phil. IV 153–155).

Kaip reikiant šios knygos negalima recenzuoti, nes, norint ką tikrai pasakyti, reiktų pačiam nuvykti į Tverečių (Vilniaus krašte) ir sueiti su pačiu A. Bieliniu bei V. Dasiu ir kitais, su kuriais autoriui berašant šią knygą teko susidurti. Bet dabar dėl nepatogaus susisiekimo tai yra labai sunku padaryti, ir to dėl aš čia pasitenkinsiu tik bendromis pastabomis, nesistengdamas daryti jokių mokslinių išvadų nei šiaip ką nors aprioriškai apie tą tarmę spręsti.

Visų pirma, man atrodo, autorius vartoja tokią transkripciją, kuri Tverečiaus šnektos garsus tik bendrais bruožais teatvaizduoja. J. Gerullio Lit. Dialektstudien (Leipzig, 1930), pradėtoji ir papildytoji 1925 m. Kopenhagos fonetikų konferencijos sudarytoji transkripcija yra daug tikslesnė ir vaizdesnė.

Toliau šiame darbe yra operuojama Baranausko moromis, bet visai be reikalo: Baranauskas moras buvo pradėjęs vartoti visai klaidingais sumetimais. Mat, ryt. augštaičių šnektų pusilgius balsius jis tarė ne naujai atsiradusius, antrinius, bet iš senovės paveldėtus, tokius, kurių vak. augštaičiai, jo nuomone, yra jau netekę. Tad tarp vak. augštaičių ilgųjų ir trumpųjų balsių labai gerai derėjo tarpiniai, pusilgiai, balsiai, ir Baranauskas, linkęs matematiškai galvoti, ryt.

augštaičių pusilgius balsius, kuriuos jis geriausiai buvo pažinęs iš savo gimtosios, anykštėnų, tarmės, sąmoningai apibendrino visoms lietuvių tarmėms. Tačiau dabartiniai tarmių tyrinėjimai aiškiai rodo, kad toks samprotavimas yra niekuo nepagrįstas, ir visą morų teoriją, kuria savo laiku mokslininkai taip buvo susidomėję, dabar tenka atmesti.

Bet šiaipjau autorius visus kalbamosios šnektos reiškinius stengiasi tiksliai aprašyti ir tam reikalui visur duoda apsčiai pavyzdžių. Dėl to tad susidaro visai geras gramatinis šios šnektos vaizdas. Perskaitęs šį darbą, tuojau matai, kokia tai yra šnekta. Ypač aiškiai gali pastebėti ne tik aiškų jos rytietiškumą, bet ir didžiai savotišką jos pobūdį bei senumą; pav., čia dar randame ketveriopą būdvardžių kirčiavimą (*brángus, suñkus, meilùs, méilų* ir *platùs*), daugybę prielinksninių kamienų liekanų (n. pl. *sémenes, sémenų*, n. pl. *žvéres, žvėrų*...), savotišką *u*- kamieno būdvardžių linksniavimą (n. pl. *plãtuos*, g. pl. *platų̃*, acc. pl. *platùs*, n. sg. *platý* < *platýji*, i. sg. *platúo* < *platúoju*), ypatingą liepiamąją nuosaką (*duo* „duok“, *grįš* „grįžk“, *im* „imk“, *imiẽs* „imk sau“, *sėdiẽmės* „sėskimės“...) ir kt. Dėl to, šis J. Otrębskio darbas yra didelis ir vertingas indėlis ne tik lietuvių dialektologijai, bet visai baltistikai ir bendrajai ide. kalbotyrai.

Pagaliau, baigiant šią trumpą recenziją, reikia pastebėti, kad drauge su šiuo gražiu darbu autoriaus reiškiama simpatija lietuvių tautai ir jos kultūrai, be abejonės, sulauks gero atgarsio koleginiame mokslo darbe: visą jo ilgametį ir nelengvą triūsą, paskirtą lietuvių kalbai pažinti ir tirti, mes didžiai branginame ir laikome įrodymu, kad moksliniam darbui bei bendradarbiavimui norint gali ir nebūti kliūčių.

Istorijos Archyvas. 1 Tomas. XVI amžiaus Lietuvos inventoriai. Surinko K. Jablonskis. Vytauto Didžiojo Universiteto Bibliotekos leidinys Nr. 2. Kaunas, 1934. XII+680 ir 128 psl. rodyklių.

(Archivum Philologicum, 1935 m., V kn., p. 237–238)

Specialybės K. Jablonskis yra teisininkas, bet didelis yra ir Lietuvos praeities mėgėjas. Ką dirbęs, ką nedirbęs, jis vis yra įknibęs į senienas: tai kokio nors bajoro kilmę seka, tai lietuviškuosius žodžius renka iš įvairiausių gudiškų ar lenkiškų Lietuvos dokumentų,

tai vėl domisi kitais su Lietuvos istorija ir kultūra susijusiais dalykais. Nors jis jau nemaža savo vertingų straipsnių yra paskelbęs Praeityje, Arch. Philologicum ir kitur, bet šis jo darbas yra didžiausias ir vertingiausias. Čia jis skelbia daugybę rankraštinių aktų Kauno archyvų, V. D. Universiteto, Centralinio Valstybės, Kauno Arkivyskupijos Kurijos, Kauno Apygardos Teismo, vieno kito dvaro ir Prūsų Valstybės Archyvo Karaliaučiuje. Didesnė tų aktų dalis čia pasirodo pirmą kartą spaudoje; jų tekstus palieka tokius, kokie yra originaluose. Apskritai tenka pasakyti, kad K. Jablonskis, gerai paleografiškai išsimiklinęs, su dokumentų kalba elgiasi labai sąžiningai ir sumaningai. Dėl to šis grynas istorinis darbas turi didelės vertės ir lietuvių kalbotyrai. Visų pirma čia labai daug yra asmenvardinės ir vietovardinės medžiagos, kuri dėl smulkių rodyklių kalbininkui yra lengvai prieinama. Taip pat šis rinkinys labai aiškiai rodo, kokie lietuvių techniniai terminai buvo vartojami gudiškuose ar lenkiškuose Lietuvos valstybės aktuose ir kokie slaviški žodžiai plačiai buvo paplitę Lietuvos krašte. Tai kalbininkui istorikui nemaža padeda orientuotis kalbiniuose slavų ir lietuvių santykiuose. Dėl to tad K. Jablonskis šiuo savo puikiu darbu yra daug gero padaręs ne tik Lietuvos, bet ir pačiai lietuvių kalbos istorijai. Reikia tik pageidauti, kad tokiam darbui būtinai rastųsi reikiamų lėšų, o darbštusis autorius, be abejonės, mums paruoš ir daugiau panašių leidinių.

Pranas Bopp

(Liet. encikl., 1936 m., t. 4, p.193–194)

Pranas Bopp (1791 IX 14 Mainze – 1867 X 23 Berlyne) vokiečių kalbininkas. Išėjęs Aschaffenburgo liciejaus mokslus (čia buvo K. J. Windischmanno, gamtos filosofo ir pasaulio istoriko, mokinys), 1812–1815 bavarų vyriausybės lėšomis Paryžiuj (pas Silvestre de Sacy) mokėsi arabų bei persų kalbų ir taip pat gerai išstudijavo sanskritą, 1815 Miunchene, 1817–1819 Londone, kur susipažino su V. Humboldtu, padariusiu jam didžios intakos, 1820–1821 Göttingene. Nuo 1821 Berlyno univ. rytų kalbų ir visuotinio kalbamokslio ekstraord. prof., 1825–1864 ord. prof. B. iš pradžios ėmė domėtis ne lyginamąja gramatika, bet kalbos mokslu plačia prasme, t. y. su kalbos mokslo pagalba jis norėjo inžvelgti in žmogaus dvasios pa-

slaptis ir patirti jos prigimtį bei dėsnius. Bet vėliau bedirbdamas insigilino in specialius kalbos mokslo dalykus. Jo pirmutinis tos srities darbas yra Über das Conjugationssystem der Sanskritsprache in Vergleichung mit jenem der griechischen, lateinischen, persischen und germanischen Sprache, 1816. Šitame veikale kalbų lyginimo pagrindu jis ima gramatinę jų sudėtį, kalba apie veiksmažodžių kaitymą. Sulygindamas atitinkamas knygos antraštėj minėtas kalbas, jis randa, kad jų formos yra bendros ir vienos kilmės.

Kitas ir svarbiausias B. veikalas yra Vergleichende Grammatik des Sanskrit, Send, Armenischen, Griechischen, Lateinischen, Litauischen, Altslavischen, Gothischen und Deutschen, 3 t., 1833–1852 (^{2}1857–1861, ^{3}1868–1870); prancūzų kalba išv. M. Bréalio 5 t. 1866–1872, anglų H. H. Wilsono 3 t., 1845–1850 (^{2}1856). Šitame, kaip ir minėtame, veikale jis skaido kalbos formas, seka jų plitimą ir, svarbiausia, jieško jų pirmosios kilmės. Jo tyrimo tikslas yra genetiškoji kalbos raidos pusė. Remdamasis indų gramatikais, jis manė, kad indoeuropiečių kalbų žodžiai iš pradžios yra kildinti iš vienaskiemenių šaknų, kurios esančios dvejopos – veiksmažodinės ir invardinės, iš veiksmažodinių šaknų esą sudaromi veiksmažodžiai ir vardažodžiai, o iš invardinių – invardžiai, senoviniai prielinksniai, jungtukai ir dalelytės. Linksnių galūnės daugiausia kilusios iš pirminių invardinių šaknų. Asmeninės veiksmažodžių galūnės susidariusios iš invardžių pirmojo, antrojo ir trečiojo asmens. Ir t.t. Taigi B. kalbos formas daugiausia aiškina pirminių šaknų pridėjimu prie pagrindinės šaknies; dėl to jo teorija yra aglutinacinė (žr. Aglutinuojamos kalbos). Pastovių, beišimtinių dėsnių jis dar nepažino; kalbai dar palikdavo laisvės tam tikrais atvejais esančių dėsnių ir nesilaikyti. Dėl to, jo nuomone, balsiai gali būti be jokio pagrindo pailginti, kitais pakeisti arba vienoda garsų grupė vienu ir tuo pačiu metu gali pavirsti in labai invairius darinius; pvz., graikų aoristo édōka „daviau“ priebalsis k galįs būti kilęs iš s. Apskritai tenka pasakyti, kad B. fonetikos dalykuose buvo visai silpnas. Menkas dar buvo ir jo lyginamasis kalbos mokslo metodas: lyginamoje gramatikoje jis jieškojo ne garsų atitikmenų, bet tik paviršutiniškai lygino atskirus žodžius, kurie jam rodės identiški. Tačiau jo didybė yra ne mokslingumas ir metodiškumas, bet genialumas. Tąja savo ypatybe, jis yra daug naujų dalykų suradęs, tik jų dar negalėjo kaip reikiant išdėstyti, pagrįsti. Tai tu-

rėjo atlikti vėlesnieji mokslininkai, kurių žymiausi yra J. Grimm ir V. Humboldt. Minėtini dar jo veikalai: Ausführliches Lehrgebäude der Sanskritsprache 1824–1827 (^{2}1828–1832), Glossarium Sanscritum 1830 (^{2}1840–1847, ^{3}1866–1867), Kritische Grammatik der Sanskritsprache 1834 (^{2}1845, ^{3}1863, ^{4}1868), Ueber die Sprache der alten Preuszen in ihren verwandschaftlichen Beziehungen 1853 (55 psl.) ir kt.

A. Kuhn Franz B. (Unsere Zeit, X, 1868); **S. Lefmann** Franz B., sein Leben und seine Wissenschaft, 3 t., 1891–1897; Th. **Benfey** Geschichte der Sprachwissenschaft, 1869, 370–379, 470–515; **A. Leskien** B. Franz (Allgemeine deutsche Biographie, III, 1876, 140–149).

Dėl pusdalyvių raidos

(Archivum Philologicum, 1937 m., VI kn., p. 100–107)

Lietuvių, kaip ir latvių, pusdalyviai yra vartojami ne būdvardiškai, bet prieveiksmiškai, ir todėl sakinyje jie žymi tik aplinkybes, pvz.: *eina vilkas per lendryną lendres laužydamas* Jsd. 90; *verkia motušė... šią mielą dukrelę išleisdama* NS 170; *jis dirbo kiek galėdamas*; *ką tėvelis sudėjo dūsaudamas, tai sūnelis prarado klykaudamas; bėgdamas nuo vilko ant meškos užbėgo; pats būdamas kaltas, dar kitus kaltina; lipdamas lipk* (= kad lipi, tai lipk) ir kt.; plg. Fr. Kurschat, Gram. d. lit. Sprache 411 t. Rygiškių Jono Liet. kalbos sint. 40 tt., Liet. kalbos gram.^{2} 151 t., B. Delbrück Vgl. Synt. II 429, J. Endzelin Le. Gr. 784 t.

Bet kitose ide. kalbose panašių darinių visai nesutinkame: tai, ką lietuviai nusako pusdalyviais, ten yra nusakoma veikiamaisiais esamojo laiko dalyviais su priesaga *-nt-* arba kitu būdu. Pvz., senovinėje bažnytinėje slavų kalboje šalia pažymininių veikiamųjų esamojo laiko dalyvių, kurie tam tikrais atvejais galėdavo beveik būdvardžiais pavirsti, buvo dar vartojami ir vadinamieji prieveiksminiai šios rūšies dalyviai, kaip antai: *sъtъniku že eteru rabъ bolę zъlě umiraaše* Zogr. Luk. VII 2 arba *slyšavъ že isusa posъla kъ nemu starъcę judeisky molę i, da sъpasetъ rabъ ego* ib. 3. Čia *bolę* ir *molę* yra veikiamieji esamojo

laiko dalyviai nuo *boléti* „sirgti“ ir *moliti* „prašyti, maldauti“, taigi *bolę zьlě* (= κακῶς ἔχων) ir *molę i* (= ἐρωτῶν αὐτὸν) formaliai turėtų būti *sunkiai sergąs* ir *prašąs jį*, bet pagal reikšmę yra *sunkiai sirgdamas* ir *prašydamas jį*. Plg. W. Vondrák Aksl. Gram.[2] 607 t., Vgl. sl. Gram. II[2] 402. Taip pat ir senovinėje lotynų kalboje veikiamaisiais esamojo laiko dalyviais, atrodo, dar buvo nusakoma tai, kas lietuvių kalboje jau pusdalyviais išreiškiama; pvz., Plautaus Curc. 247 *somniavi dormiens* lietuviškai galime išversti tik *sapnavau miegodamas*, žr. Stolz-Schmalz Lat. Gram.[4] 450 t. Dėl sen. graikų, indų ir kt. ide. kalbų plg. K. Brugmann Griech. Gram.[4] 601 t., B. Delbrück Vgl. Synt. II 478 tt.

Dėl tos priežasties lietuvių latvių pusdalyviai su priesaga *-dama-* negali būti iš senų senovės paveldėti, – jie, be abejonės, yra vėliau antriniu būdu susidarę. Bet kaip? K. Brugmannas Gr. II[3] 3, 379 ir H. Pedersenas KZ XXXIX 248 mano, kad priesaga *-dama-* esanti sudaryta iš veiksmažodinių esamojo laiko *-d(h)o-* kamienų su priesaga *-mo-*. Tai nuomonei pritaria ir J. Endzelynas Le. Gr. 714 t. Bet čia tuojau susidaro viena sunkenybė: dabar pirmykštį *-d(h)o-* kamieno veiksmažodį beturime tik vieną – *vérda, vìrti*; visi kiti veiksmažodžiai, kurie esamajame laike turi priesagą *-da-*, yra antriniai, pvz., *skélda* : *skéldėti*, *sveřda* : *sverdėti*, *vélda* : *veldėti* ir kt. Tad kaip iš tikrųjų iš tokių kamienų galėjo būti sudaryti ir vėliau apibendrinti dabartiniai pusdalyviai? Kuriuo būdu yra susiformavusi jų specifiška reikšmė? K. Brugmannas l. c. mano, kad priesagos *-dama-* dariniai, kurių *m-* formantas buvęs identiškas neveikiamųjų esamojo laiko dalyvių formantui (pvz., *vẽža-ma-s* ir kt.), iš pradžios turėję medialinę reikšmę. Dėl to, pvz., veiksmažodžiui *skeliù* priklausąs *skéldamas*, kaip ir *skéldinu*, pradžioje buvęs vieno veiksmažodžio *skéldu* (*-džiu*) narys. Taip pat ir J. Endzelynas l. c. taria šalia dabartinio *pū́dyti*, lat. *pūdêt* arba *pūdinât* seniau galėjus būti **pūdō* (plg. gr. πῡ́θω „pūdau“), iš kurio vėliau buvęs sudarytas **pūdamas*. Jei **pūdō* buvęs galiniuotinis (tranzityvinis), tad iš jo sudarytasis **pūdamas* galėjęs turėti tą pačią reikšmę, kaip ir gr. πῡθόμενος „pūvąs, faulend“. Bet jei **pūdō* buvęs negaliniuotinis, tai jo dalyvis **pūdamas* irgi galėjęs turėti tokią pat reikšmę, nes negaliniuotinių veiksmažodžių dalyviai su priesaga *-mo-* turį ne pasyvinę, bet aktyvinę reikšmę, pvz.: *kandamos musios, neplyštamas drabužis, skaudamos akys*, lat. *mirstams*

cilvēks „mirtingas žmogus“, *nākamā nedēļa* „ateinanti (= artimiausia, sekanti) savaitė“, ssl. *visimъ* „kabąs, κρεμάμενος“, *vědomъ* „žinąs, mokytas“ ir kt., žr. J. Endzelin Le. Gr. 781, A. Meillet, Le sl. commun[2] 335. Ir tikrai: vėliau, kada šalia **pūda, pūti, *skelda, skelti* ir kt. atsirado antrinės lytys *pųva, pūsta* arba *skélda* (*skéldi*), *skéldėti*, tada pirmykščiai dalyviai **pūdamas, skeldamas* ilgainiui buvo abstrahuoti nuo *pūti, skelti* ir pradėti vartoti savarankiškai – prieveiksmiškai, ne būdvardiškai. Dėl to jie, tie dalyviai, vietoje **pūda-ma-, *skelda-ma-* (kaip *neša-ma-, myli-ma-* ir kt.) su laiku buvo pradėti skirti į *pū-dama-, skel-dama-* šalia *rašy-dama-, mylė-dama-*. Tuo būdu atsirado tokia pat sudėtinė antrinio kilimo priesaga *-dama-*, kaip ir *-ona-, -ykla-, -toja-* ir kt.

Taip maždaug yra suprastina dabartinė pusdalyvių forminė kilmė. Kiek painesnė yra tolimesnė jų reikšminė raida. Iš augščiau sakyta konsekventiškai galime iš anksto pasidaryti tokią išvadą: jei priesaga *-dama-* yra antrinio kilimo, specifiškas baltų padaras ir kitos senosios ide. kalbos dabartinę pusdalyvinę reikšmę nusako kitokiomis priemonėmis, tai dabartiniai pusdalyviai, būdami nesenoviniai veldiniai, savo prieveiksminę reikšmę vis dėlto gali būti ir nenaujai susidarę, – ji, toji prieveiksminė pusdalyvių reikšmė, lietuvių kalboje, kaip ir kitose ide. kalbose, galėjo būti ir anksčiau, dar tada, kai specifiška pusdalyvinė priesaga *-dama-* dar nebuvo susidariusi. Lietuviai, kaip ir kiti indoeuropiečiai, ypač jų kaimynai slavai, tais laikais dabartinių pusdalyvių vietoje, be ko kito, veikiausiai yra vartoję ir prieveiksminių veikiamųjų esamojo laiko dalyvių su priesaga *-nt-*.

Kad taip iš tikrųjų galėjo būti, visų pirma rodo visa eilė vadinamųjų pusdalyvinių veikiamųjų esamojo laiko dalyvių, pvz.: *kan darus daryk* TK 225, *žino kunigai, ką darą* Žem. II 146, *daryk ką daraą* Sintautai, Salantai, *ir daryk ką daraą su jais!* Sm. I 29; *dirbk kan galis* TK 22, *kiek galis tolinkis nu dide susirinkima* ib. 26, *Lauczkis... pradieje kiek galis mokiti ukininkus* ŽW I 80, *walstius... kiek galis szelpe sawa žmones* ib. 208, *pasirodysim katras ką galįs* Žem. II 9, *kiek galįs dirbk* Darbėnai, *pasirodysma kas ką gãliąs* Pagramantis; *apskire jy sawa wiszpacziu, kursay kayp imánąs stenge teisibe wysyms darity* DLŽ 16, *Moziuray... wolawos kayp imanu Lituwos yr Prusu kraszte* ib. 17, *kalifai... norieiy kaip imanu padauginty skaitlu* ib. 68, *lëtuwej... kajp ĩmanó taupidamis pradieje strunyti pĩlès* DB 195, *wokytej... kajp ima-*

nó norieje jems jura óźrákinti ib. 226, *girdiedamis tus dalikus Dominikonis, kajp imanu norieje isikierieti Rassiejniusi* ŻW II 116, *kiekwienas żmogus skięnzdamas, kajp imanus musz kojems ir nenor grimsti* ib. 181; *įpylė batvinius – srebiu kaip nieko neišmanąs* Žem. II 105, Pagr., *su šienu darykit kaip išmanantys* Gargždai; *negaledams wiens da pats uszszinoti, nemintans tur ustatiti* BrP II 323, *tada sirata nemintanti skundzesi* ib. 323; *dů̃k kokią norįs tiektai pradźią* DP 130, *ir tatái wissa wêikia... Dwasiá, iźdalidama kiekwienam kaip nórinti* ib. 261, *wĩssĩ tĩj żmônes... galieje kokį norintys darbą isĩimtĩ dieł sawo łabo* DB 169; *tuoiaus kayp primanus* (= jako może) *ieszko waystitoiu* PS I 247, *rúpinasi kiek' primáną* DP 468 ir kt.

Kartais šios reikšmės veikiamųjų esamojo laiko dalyvių pasitaiko ir su prielinksniais, pvz.: *źmoná... ieszko, net ik' atrąndąnti* DP 279; *mergates... aude sau ąnt tiewû dounó ir drabużio lig ĩsztekąntes* DB 49; *tapęs pakłúsnumi Diéwui téwui net îk mîrsztąs* (= až do śmierci) DP 103, *kabóio... ik' mirsztąs* ib. 176, *kęnte... ik' mîrsztąs* ib. 534; *galieie druskas klópórį i katĩłą ilejsti... kórsaj ĩszkéłtas ĩsz wĩrało łaszieje tĩnaj iki nudziunós* DB 21; *kóri tecziaus wajniką ąnt nometu diewieie iki sunu pagimdanti* ib. 58; *żynej... ieme łasdomis tus gywolus musztĩ, wĩssĩ essąntĩje tou patĩ dare lig óźmuszou* ib. 138; *tawe persekdines, ikki praszudans tawe* BrB 5 Moz. XXVIII 22 ir kt.

Dabartinėje gyvojoje kalboje šios rūšies veikiamųjų esamojo laiko dalyvių su pusdalyvine reikšme nevisur vienodai galime sutikti: mano žiniomis, juos dar dažniau vartoja žemaičiai, bet jaunoji karta, pvz., šiaurės vakarų šnektose (salantiškiai ir kt.), jų mažiau bežino kaip senesnioji. Augštaičiai, kiek yra tekę patirti, tokių posakių kaip *daryk ką daraąs*, *dirbk ką galįs* ir kt. bevartoja tik vieną kitą, ir tai jau izoliuotą, sustingusį. Pvz., ryt. augštaičiai (subatėnai, kupiškėnai ir kt.) kartais dar pasako *daryk ką daraąs*; bet *dirbk ką galįs, gyvenk kaip išmanąs* ir kiti panašūs posakiai jiems jau yra svetimi, ir jų vietoje sako *dirbk, ką gali, gyvenk kaip išmanai* arba *dirbk, ką galėdamas, gyvenk kaip išmanydamas*. Beveik tas pat yra ir su vak. augštaičių šnektomis. O dabartinėje bendrinėje kalboje pusdalyvinių veikiamųjų esamojo laiko dalyvių tiesiog yra vengiama. Pvz., vietoje *jis dirba kiek galįs, visi kaip imaną norėjo pasprukti, Kristus kabojo ant kryžiaus ik numiršląs, mergaitės audė sau drabužius lig ištekančios, mušė gyvulį lig užmušą* ir kt. dabar belinkstama sakyti: *jis dirba kiek galė-*

damas, visi kaip įmanydami norėjo pasprukti, Kristus kabojo ant kryžiaus iki numirdamas, mergaitės audė sau drabužius lig ištekėdamos, mušė gyvulį lig užmušdami. Žr. dar Ryg. Jono Gram.[2] 156.

Ir šitas reiškinys nėra vien tik šių laikų padaras, – pusdalyvinių veikiamųjų esamojo laiko dalyvių su priesaga *-nt-* ir atitinkamų pusdalyvių gretimais jau galime rasti ir senuosiuose raštuose. Pvz., Bretkūnas savo Postilėje rašo: *Diewas kaip noredamas teipo padara* I 283. Panašių dalykų randame ir Valančiaus raštuose, pvz.: *tus diewie tik lig iszeidamis isz baźniczes* PJ 21, *waikszcziok kur noriedamas, jeszkok ko węn tinkamas* TK 108 ir kt. Jų taip pat galime sutikti kituose šaltiniuose ir dabartinėse šnektose.

Tai, man rodos, reikia aiškinti tuo, kad veikiamieji esamojo laiko dalyviai su priesaga *-nt-* baltų, kaip ir slavų, kalbose seniau veikiausiai galėjo būti laisvai vartojami ne tik būdvardiškai, bet ir prieveiksmiškai. Priešingu atveju būtų visai nesuprantama, kodėl seniau lietuvių kalboje pusdalyvinių veikiamųjų esamojo laiko dalyvių su priesaga *-nt-*, kad ir nebevisai laisvų (t. y. tik tam tikruose posakiuose su *ką, kaip, kiek, iki, ligi* ir tt.), yra buvę daugiau, o dabar jų skaičius nuolat vis mažėja ir mažėja. Viskas yra tvarkoje, kai šitos rūšies dalyvius tariame galėjus turėti prieveiksminę reikšmę ir vėliau jų vietoje ėmus atsirasti pusdalyvių su priesaga *-dama-*. Tokiai pakaitai šiokios lytys veikiau galėjo būti pasirinktos dėl to, kad, kaip jau buvo minėta, iš vienos pusės negaliniuotinių veiksmažodžių esamojo laiko dalyviai su priesaga *-mo-* savo reikšme dažnai maža kuo tesiskirdavo ir dar dabar daug kur nesiskiria nuo dalyvių su priesaga *-nt-* (plg. *žìndamas vaikas* „kurs tebežinda“ Prienai ir kt.; toliau plg. 1926 m. Šviet. Darbo 390–400 psl.); iš kitos pusės pusdalyviniai *-d(h)o-*kamieno veiksmažodžių dalyviai su priesaga *-mo-* nuo paprastųjų tos pat sudėties dalyvių niekuo dar nesiskyrė ir savo lytimi (plg. dalyvį ir pusdalyvį *dúodamas, -à*).

Tuo būdu nedaug teapsirinkant galima teigti, kad vadinamieji pusdalyviniai veikiamieji esamojo laiko dalyviai su priesaga *-nt-* iš tikrųjų yra senas, bet dabar jau nebegajus dalykas, todėl jis pamažu vis nyksta ir užleidžia vietą pusdalyviams su priesaga *-dama-*.

Dabartiniai pusdalyviai nėra visur vienodi nei savo daryba, nei reikšme. Pvz., iš senovės jie yra turėję galūnes sg. *-as, -a* ir pl. *-ie, -os* (: *bė́gdamas, -à, bė́gdamì* iš **bė́gdamíe, bė́gdamos*) arba refl. sg. *-asi* iš

**as-si* (: *Elioschus melsdamasi uszlaike litu* BrP II 99, *wagis... ne ineit... slapidamasi* ib. 163, *szmogus melsdamamassi nor ischklausitas buti* ib. 266 ir kt.), *-osi, -os* iš **-ās-si* (: *Mergá... źemindamoś sawe Elźbieta atłąke* DP 474, *miniá... siełódamos* ib. 543 ir kt.), pl. *-iesi, -osi* iš **-ās-si*. Bet žemaičiai sangrąžiniuose pusdalyviuose yra linkę apibendrinti moteriškosios giminės galūnę *-os* ir vyriškajai giminei tiek vienaskaitoje, tiek daugiskaitoje (pvz., *mùšdamos, sùkdamos* ir kt.), bet vietomis jie daugiskaitoje ir dabar tebeskiria *-ies(i)* nuo *-os(i)*. Daukantas 1822 m. šalia *-os* taip pat lygiagrečiai vartoja *-ies* (rašo *-yis* < *-ęis*), pvz.: *Gouday... wyłdamos gauty* DLŻ 49, *kunegaj leidos i juras wyłdamos...* 52, *Wasyłkas... newyłdamos* 21 ir n. pl. masc. *linksmyndamyis* 37, *muszdamyis* 48, *To wyłdamyis Letuwej...* 44, *neprieteley... wyłdamyis* 93, *waideliotay dżiugindamyis* 93 ir kt. Augštaičiai šių pusdalyvių yra vietomis visai savotiškų pasidarę; pvz., subatėnai su kupiškėnais šalia n. sg. m. *sùkdamasis*, n. pl. f. *sùkdamosios* sako ir n. sg. f. *sùkdamasi* arba *sukdamõs, juokdamõs* iš **sukdamosì, *juokdamosì*, n. pl. m. *sùkdamies(i)* ir *sukdamíes(i)*. Vak. augštaičiai vietoje *sukdamõs* daug kur jau sako tik *sùkdamasi*. Čia galūnės n. sg. m. *-asis* ir n. pl. f. *-osios* veikiausiai yra tuo pat būdu susidariusios, kaip ir žodžiuose *tiñkamasis, tiñkamosios*. Kad tai galėtų būti sudvejintos sangrąžinės lytys, kaip kad P. Arumaa, Untersuchungen zur Geschichte d. lit. Personalpronomina 38 yra linkęs manyti, sunku tikėti, nes visai neįmanoma, kaip šiuo atveju būtų galėjusi susidaryti galūnė n. pl. f. *-osios*: *-asis* iš bėdos dar galėtų būti sudaryta iš *-asi+si* (nors tai visai netikėtina), bet *-osios* jau nieku būdu nebegalima šitaip kildinti, – tam aiškiai prieštarauja antrasis *-o-*, kuris reguliariai iš *-osi+si* nebūtų galėjęs atsirasti.

Visai nepaprastos yra Vilniaus krašte vartojamos pusdalyvinės lytys su priesagomis *-damu* arba *-dami*, pvz.: *gulėdamu* (= *-damas*) *pradėjo ānas* (t. y. zmeja) *pūti* Lazūnai; *vāščiojo* (= vaikščiojo) *žmõgus nug vesẽs paz vẽsę prašýdami* (= *-damas*) *kūmų* Zietela (Arumaa, Lit. mund. Texte 33, 47). E. Fraenkelis, Balticoslavica (Wilno, 1935) II 51, apie tai referuodamas, tik pastebi, kad pusdalyviai su priesaga *-damas* čia yra sustingę į lytis su *-damu* ir *-dami*, bet kodėl taip yra įvykę, nieko nesako. Formaliai šios lytys gali būti apibendrintos iš dviskaitos, kaip kad žemaičių yra apibendrinta galūnė *-os*.

Savo reikšme liet. pusdalyviai nedaug kuo tesiskiria nuo latvių.

Kaip latviai, taip ir lietuviai, pvz., sąlygą gali žymėti pusdalyviais: *eik eidamas, imk imdamas* Sub. ir kt. Kartais net lietuvių kalboje pusdalyviais gali būti reiškiamas ir intensyvumas. Štai jau Bezzenbergeris, Beiträge z. Geschichte d. lit. Sprache 261 yra citavęs iš KS 246: *Gieyzdamas gieidźiau*. Taip pat Prūsų lietuviai žvejai dar dabar tebesako: *bėgdamì bégam* „wir laufen rasch" LŽT 63. Plg. dar *Regedamas regejau suspaudimą źmoniu mano* GNT ApD VII 34 ir kt. Latvių kalboje, teisybė, šios rūšies pusdalyvių yra daugiau vartojama (pvz., *pauts aug augdams, luops kliedz kliegdams* ir kt., žr. J. Endzelin Le. Gr. 786); bet vienur kitur jų yra pasitaikę ir dar dabar pasitaiko ir lietuvių kalboje, tad drauge su E. Hofmannu, Ausdrucksverstärkung 87 negalima pasakyti, kad dabartinė lietuvių kalba intensyvinių pusdalyvių nepažįstanti.

Taip pat lietuvių, kaip ir latvių, kalboje, bent dainose, vienur kitur galime sutikti pusdalyvius vartojant padalyvių vietoje, pvz.: *Per girelę važiuodamas užkukavo gegutėlės* NS 100; *Eina pana par bažnyčiū visiem kloniodama, ir susopo man širdeli unt jū žiūrėdama* ib. 269 ir kt. Dainose galime rasti ir priešingos rūšies pavyzdžių: *Má žirgéli bešériant, vandenėlį benėšant, ir sutínku bernužėlį łabaj graúdžej vérkiant* Jsd. 132 ir kt. Ar tokia pusdalyvių ir padalyvių vartosena yra gyvosios kalbos faktas, ar tik priklauso nuo pačios dainos konstrukcijos, nuo ritmo, man, specialiau dainų kalbos netyrinėjusiam, tuo tarpu nevisai aišku. Lygiai taip pat, neturėdamas kiek reikiant duomenų, neką galiu pasakyti ir apie tokius posakius, kaip *dėdė liko gulėdamas* (= naktigulto) Dysna ir kt.

Nesiimdamas čia visos pusdalyvių problemos spręsti iš esmės, norėjau tik aikštėn iškelti tą faktą, kad pusdalyvių raida yra spręstina ne tik formaliai (darybos atžvilgiu), bet istoriškai ir semasiologiškai, nes, pasirodo, lietuvių kalba nemaža duomenų duoda ir vidujinei problemos pusei geriau nušviesti.

Sutrumpinimai

BrB = Biblia tatai esti Wissas Schwentas Raschtas Lietuwischkai pergulditas per Janą Bretkuną.

BrP = Postilla... Per Jana Bretkuna... 1591.

DB = Budą Senowes – Lëtuwiû Kalnienû ĩr Zamajtiû iszrasze...

Jokvb's Łaukys. 1845.
DLŻ = Darbay senuju Lituwiu yr Żemaycziu 1822. Kaunas, 1929.
DP = Daukšos Postilė. Kaunas, 1926.
GNT = Naujas Istatimas... iszgulditas... par Jozapa Arnulpa Kunigaykszti Giedrayti. Wilniuje 1816.
Jsd. = Литовскія свадебныя народныя пѣсни... 1883.
LŽT = Lietuvių žvejų tarmė Prūsuose. Kaunas, 1933.
NS = Lietuvių dainos ir giesmės... Dr. A. R. Niemi ir kun. A. Sabaliausko surinktos.
PJ = Pałąngos Juze. Wilniuje 1863.
PS = Šyrwids Punktay sakimu. Göttingen 1929.
Sm. = A. Smetonos raštai.
TK = Tamosziaus isz Kempis apej sekima Jezaus Kristaus kningas kietures. Wilniuje 1852.
Žem. = Žemaitės raštai.
ŻW = Żemajtiu Wiskupiste. Wilniuje 1848.

Kurze zusammenfassung

Das Part. praes. act. auf *-damas*, im Litauischen *pusdalyvis* genannt, wird als eine adverbiale Bestimmung des Verbum finitum gebraucht. Aber daneben kommt in derselben Sprache noch das Part. praes. act. auf *-nt-* sowohl in attributiver als auch in adverbialer Bedeutung vor. Da dieses Part. praes. auf *-damas* erst in den baltischen Sprachen neugebildet worden ist und adverbiale Partizipien praes. auf *-nt-* ausserdem noch in den anderen ide. Sprachen aufkommen, so schliesse ich, dass die letzten Partizipien im Litauischen altererbt sind, mit der Zeit aber durch die Neubildungen auf *-damas* verdrängt wurden. In den lit. Mundarten und alten Schriften finden wir nur spärliche Reste davon. In der heutigen lit. Gemeinsprache werden diese adverbialen Partizipien auf *-nt-* nicht mehr gebraucht.

Šis tas iš žodžių darybos

(Archivum Philologicum, 1937 m., VI kn., p. 129–132)

1. K. Būga savo straipsnyje „Priesagos *-ūnas* ir dvibalsio *uo* kilmė“ 421 pastebi, kad lietuviai šalia priesagos *-ūna-* turį ir gretimą lytį *-ūni-*: *atskalūnis, palikūnis, pasalūnis, šokūnis* ir kt. Bet Fr. Spech-

tas KZ LIX 213 tą *-ūni-* laiko tik tarmine lytimi vietoje *-uoni-*: K. Būga šios priesagos pavyzdžius teėmęs iš Juškevičiaus žodyno ir Daukanto raštų; bet Juškevičiaus pavyzdžiai galį būti kilę iš pietinės rytinės žemaičių tarmės, kur *uo* esąs pavirtęs į *ū*. Taip pat ir Daukanto raštų pavyzdžiai, sako, galėtų būti piet. ryt. žemaičių tarmės refleksas (224 psl.). Bet iš tikrųjų tai yra daug komplikuotesnis dalykas, negu Spechtui atrodo. Visų pirma Daukantas, kilęs nuo Linkimų, savo raštuose, ypač „Būde", daugiausia yra rašęs pajūrio žemaičių šnekta, kuri nemaža jau skiriasi net nuo salantiškių; pvz., linkimiškių, darbėniškių *drǫ̃usǫs* salantiškiuose atliepia *drǫ̃sǫs*. Dar daugiau pajūrio žemaičių šnekta skiriasi nuo tolimesnių žem. šnektų. Bet joje vis dėlto randame *atskalūnis, pasalūnis* ir kt.; plg. darbėniškių *àtskalū·n̂ⁱs, pàsalū·n̂ⁱs* šalia salantiškių *àtskalǫ̃uñᵉs, pàsalǫ̃uñᵉs* (= *atskaluonìs, pasaluonìs*). Tačiau tie patys salantiškiai šalia to dar sako *didû·mę̃nᵉ* (= *didūmenė*), *žî·dū·lᵉs* ir *žî·dǫ̃ulᵉs* (= *žýdūlės* ir *žýduolės*) ir kt. Tad kaip tai reikia suprasti? Mano nuomone, tai visų pirma reikia aiškinti fonetiškai. Kadangi čia, šiaurės vakarų žem. tarmėje, įvairiuose dariniuose, bet vienodose aplinkybėse kaitaliojasi *u·* ir *ǫu*, tai nėra jokio pagrindo manyti, kad šitie garsai turėtų būti įvairaus kilimo, – jie veikiausiai abu yra išriedėję iš vieno ir to paties pražem. *ǭ*. Tai labai aiškiai rodo kvėdarniškių d. sg. *žmuõgu·* šalia rietaviškių, alsėdiškių, salantiškių ir kt. *žmuõgǫu*: čia ir viena ir kita galūnė, be abejonės, yra kilusi iš *-ō(i)*. Taip pat ir salantiškių acc. pl. *geresn̂û·ŝᵘ̈s*, kuris kitose šnektose yra išvirtęs į *geresn̂ùnŝᵘ̈s* (žr. Arch. Phil. IV 165 t.), savo galūnę *-ûs̃us* turi iš *-ōs-jōs*. Taigi tuo pat būdu ir kvėdarniškių, alsėdiškių, gargždiškių ir kt. *mómūnė* šalia dusetiškių *momuõ, mómuonį, momuonìs* ir *mómuonė* veikiausiai savo priesagą *-ūnė* turi ne pirmykštę, bet antrinę, kilusią iš *-uonė*: viena, tai galėjus būti rodo augščiau minėtieji pavyzdžiai; antra, priešingai, t. y. būginei, nuomonei patvirtinti neturime visai įtikimų duomenų. Todėl tenka pripažinti, kad pirmykščio *ǭ* virtimas į *u·*, nors daugiausia yra pasireiškęs pietinėje rytinėje žem. tarmėje, pamažu bangiškai yra nutįsęs ir toliau į šiaurės vakarus, net iki palatvės, tik ten jis ne be ištisai pasireiškia, bet sporadiškai. Šituo sumetimu tenka tad ir priesagą *-ūni-* laikyti ne pirmykščio kilimo.

2. Tame pat straipsnyje Spechtas yra formulavęs tokį dėsnį: „*-ōnas* ist *-na-* Erweiterung, gehört zu einem zweiten Stamm auf *-o* und

bildet Nomina agentis, *-ónas* bildet alte ursprüngliche Adjektivableitungen zu Substantiven auf *-ā*“ (227 psl.). Šituo dėsniu, atrodo, žinomesnieji pavyzdžiai yra kiek dirbtinai traukiami ant vieno kurpalio. Visų pirma *gyslõnas* „trauko žolė, plantago major“ Link., Salakas šalia *gyslõtis* Naum., Seinai, Salos (Spechtas klaidingai rašo **gyslóčiai*) yra ne vienintelis daiktavardis, sudarytas iš *gýsla* (ne **gyslà*, kaip kad Spechtas kirčiuoja). Šios rūšies darinių lietuvių kalboje yra ir daugiau. Pvz., salantiškiai žemaičiai šalia *gyslõnas* „landžius, kurs visur lenda“ vartoja ir *galvõnas* „tirštas galvotas debesis“. *Galvõnas* „nedidelis debesėlis“ pažįsta ir ryt. augštaičiai (šimoniečiai ir kt.); *Galvõnas* šalia *Gálvonas* yra ir pavarde vartojamas. Plg. dar pavardę *Dubrõnas* šalia *Dubrà* ir kt. Mano nuomone, *galvõnas* savo cirkumflektine priesagos priegaide ir kirčio vieta niekuo nesiskiria nuo subatėnų *galvõkas* „nedidelis debesėlis“ ir Sidabravo *galvõsas* „t. p.“; šis pastarasis daiktavardis eina dar ir pavarde. Taigi K. Būgą Bretkūno *galvonas* „Häuptling“ cirkumflektiškai kirčiuoti veikiausiai paskatino autentiški gyvosios kalbos duomenys, ne „persönliche Bedeutung“, kaip kad Spechtas l. c. 226 mano.

Jei iš vienos pusės yra sakoma *márška* : *márškonas, vìlna* : *vìlnonas* ir *dirvà* : *dirvónas* (tai gali būti sudaiktavardėjęs būdvardis), *geltà* : *geltónas*, *ligà* : žem. *ligónas* „ligonis“, *raudà* : *raudónas*, tai kas kliudo šalia *gýsla* : **gýslonas* „kuris turi gyslų“ (plg. **gýslonas* : *gyslõnis* „Wegerich“ Dus., *vìlnonas* : *vilnõnis* = *gýslotas* : *gyslõtis*, žr. K. Būga KZ LI 136) ir *galvà* : adj. **galvónas* dar taryti galint būti ir *dirvà* : *Dirvõnas* (pavardė), *galvà* : subst. *galvõnas, kuprà* : *kuprõnas* ir kt.? Tai, mano nuomone, yra visiškai galimas daiktas. Yra juk pastebėta, kad būdvardiniai daiktavardžiai dažnai skiriasi nuo atitinkamų būdvardžių ne tik savo priegaide (pvz., *apklótas* „bedeckt“ : *apklõtas* „kaldra, Decke“, part. perf. pass. *pasẽstas* : *pasẽstas* „sėdimoji vieta, sėdynė“, *bėrókas* „apybėris, gana bėras“ : *bėrõkas* „bėras arklys“ ir kt.), bet ir kirčio vieta (pvz., *kiẽminas, -à* „naminis“ Endr., *mẽdinas, -à* „laukinis“ Riet., *sidãbrinas, -à* „sidabrinis“ DP 561, 581 ir *paršìnas* „gerokas paršas, paršiokas“ Pagr., Alvitas, *vaikìnas* „vaikis, berniokas“, *vištìnas* „halberwachsenes Huhn, das noch nicht legt“ LŽT 26); plg. dar *lañkanas, -à* „lankstus“ Meškuičiai, *liẽkanas, -à* „übrig“, *úkanas, -a*, *vařganas, -à* „vargingas, ärmlich“ ir žem. *ratãnas* „Kreis“, taip pat *Bakštãnas, Krikštãnas* (pavardės) šalia *Bãkštas, Krìkš-*

tas ir kt. Čia gal tenka priskirti ir part. perf. pass. *àpsiaustas, žìbintas* šalia subst. *apsiaũstas* „ploščius“, *žibiñtas* „prietaisas skaloms žibinti“. Šitokiu lietuvių kalbos palinkimu remdamasis, K. Būga savo pomirtiniame straipsnyje „Priesaga *-ng-*“, išspausdintame 1934 m. *Židinyje*, mano, kad tuo pat būdu yra skirtinas ir **gýslonas* „turįs gyslų“ nuo subst. *gyslõnas* (540 psl.). Jei šita nuomonė pasitvirtintų, tai nebesunku būtų suprasti, kodėl šalia pavardžių *Bãlanas, Gálvonas* ir kt. yra dar *Balãnas, Galvõnas*. Bet jau ir dabar, kaip rodo žinomieji pavyzdžiai, nebėra jokio būtino reikalo drauge su Spechtu l. c. 225 manyti, kad *kuprõnas* „kuprotas žmogus, kuprys“ turėtų būti veikiau iš **kupróti* sudarytas, negu su *kuprà* jungiamas: jis tiek formaliai, tiek semasiologiškai lengvai gali būti kilęs iš *kuprà*, kaip *Dirvõnas* iš *dirvà*, *galvõnas* iš *galvà* ir kt. Plg. dar rus. *лапáн* „лапистый, большелапый“ ir *лáпа*, gr. ποτᾱνός „geflügelt“ ir ποτή „Flug“ ir kt.

3. Vilniaus krašto lietuvių kalboje yra vartojama priesaga *-uika(s)*: *akmuĩkas, slėduĩkas, vanduĩkas, avuĩka, duktuĩka, sesuĩka, skepetuĩka, skyluĩka* ir kt. Kadangi Zasetiškiuose, Zieteloje ir kt. yra linkstama *ie, uo* versti į *ī, ū* (pvz., *akmū, sesū, vandū...*), todėl E. Fraenkelis, Balticoslavica II 56 yra linkęs manyti, kad visų pirma esanti *sesuĩka* „am Nom. sg. erwachsen“; vėliau pagal ją analogiškai atsiradusi *duktuika* ir kt. „Die Zugrundelegung des Nom. sg. des Grundworts in *sesuĩka*, – sako jis, – ist mit der gleichen Erscheinung bei der Deminuierung der slavischen *-men-* Stämme mittelst *-k-* Formans zu vergleichen“ (ib.). Be to, priesaga *-uikas* iš dalies galinti „eine Kreuzung von *-ukas* und *-ykas* darstellen“ (57 psl.). Bet iš tikrųjų yra kiek kitaip. Visų pirma netikėtina, kad *sesuikos* darybą būtų galima lyginti su ssl. *kamykъ* ir kt. daryba: viena, jei lygiai tuo pat būdu, kaip slavų, būtų buvę šie žodžiai sudaryti, dabar veikiau turėtume ne *sesuika*, bet **sesūka*, nes sl. *y*, kad ir iš pirmykščio *-ō(n)* išriedėjęs, lietuvių kalboje turėtų atliepti *ū*; antra, dabar Zieteloje, pasak P. Arumaa, Lit. mund. Texte 69, tik vyraujanti tendencija vienabalsinti (monoftongizuoti) *uo* > *ū*, *ie* > *ī*, taigi čia turime reikalo ne su senesniu, bet su paskesnių laikų reiškiniu. Mano nuomone, priesaga *-uika(s)* pirmiausia gali būti kontaminacijos būdu kilusi iš *-ukas(-ė)* + *-yka(s)* lygiai taip pat, kaip dzūkų *raguĩtės* Merkinė veikiausiai yra susidariusios iš *rãgutės* SzDi 332, Laz., Tvereč., Tauragnai, Utena, Dus., Užp. + *ragytės* arba žem. *paukštùitis* Ylakiai, *vištùitis* Šakyna

iš *paukštūtis* Kv., Riet., *vištūtis* Als., Slnt. + *paukštýtis, vištýtis* (plg. K. Būga RFV LXVI 219). Prie priesagos *-uika* susidarymo gali būti dar prisidėjusi ir svetima priesaga *-aika*, kuri Vilniaus krašte yra taip pat vartojama, pvz.: *mergáika* „mergička“, *lapatáika* „išsiblaškęs žmogus“ Nočia ir kt.

Bet priesaga *-uika* yra pažįstama ne vien tik Vilniaus krašto lietuviams, – ją dar randame ir kituose Lietuvos kraštuose, pvz.: *židuika* „pienpuodė, Milchtopf“ R II 246, M II 341, Ness. 546 (šalia *židuikas*), *šašuika* „ostrupialec; wołowe oko (tokia žolė)“ Koss. Litv. 54b. Prūsų kalboje yra vartojamas *siduko* „Siebtopf“; jį R. Trautmannas, Altpreuss. Sprachd. 426, remdamasis A. Brückneriu ir J. Mikkola, laiko paskolintu iš sen. lenk. *sitъko* = *sitko*. Bet dėl priebalsio *-d-* vietoje lenkų *-t-* ir dėl reikšmės šis pr. žodis drauge su K. Būga KS 185 veikiau jungtinas su liet. *židuika*. Tuo būdu pr. *siduko* gali būti buvusi **zidukā* = liet. **židuka*, kuri vėliau augščiau minėtuoju kontaminacijos būdu galėjo pavirsti į *židuika*.

Simanas Daukantas, **Darbay senuju Lituwiu yr Żemaycziu 1822**. Spaudai paruošė Vaclovas ir Mykolas Biržiškai. Lietuvos Universiteto Bibliotekos leidinys Nr. 1. Kaunas, 1929. 213 psl.

(Archivum Philologicum, 1937 m., VI kn., p. 192–199)

Nors šis veikalas jau senokai išspausdintas, bet apie jį Lietuvoje lig šiol beveik nieko nebuvo rašyta. To nerašymo priežastimi veikiausiai yra buvę tai, kad tas Daukanto darbas, išleistas netaisyta kalba, daugiausia tinka tik mokslo reikalui, ne praktikai. Bet kadangi toks svarbesnių veikalų leidimo žygis, neskaitant Mažvydo, Širvydo ir Daukšos raštų išleidimo, beveik yra pirmas Lietuvoje, tad apie jį, ypač apie jo kalbą, pravartu nors dabar šį tą parašyti.

Pats Daukantas šį savo darbą yra rašęs ne mokslui, ne „diel mokitu wiru yr gałwocziu“, bet praktikai, „diel tu motinu“, kurios „geb sawa waykams darbus ju bocziu praboczіu pásakoty“ (6 psl.). Ypač jam yra rūpėjusi lietuvių kalbos garbė. „Noriejau wiel, – rašo jis toliau, – muna rasztu parodity néprietelems Lituwos yr Żemaycziu kałbos, jog kikwinas norijs gal raszity lituwyszkay jey tur spieka, ligy daly kayp yr kyta yszdaylynta jau kałba“ (ib.). Jis supranta, kad jam, „kaypo pyrmam raszitojuy toj' kałboj“, sunku apsieiti be apsirikimų,

todėl savo skaitytojų prašosi dėl to dovanojamas ir sakosi džiaugsiąsis, jog pirmasis tarp lietuvių praskynęs kelią „gudresnems wirams norintems rasziti".

Labai gaila, kad Daukanto šio ankstyviausio darbo nėra išlikusio originalo. Šis leidinys tėra vienas originalo nuorašas, Veprių M. Platerio bibliotekoje išlikęs ir net keturių žmonių perrašytas. Šie perrašinėtojai, be abejonės, yra nemaža ir pačią kalbą taisę. Visų pirma čia nerandame to pajūrio (skuodiškių, linkimiškių, darbėniškių ir kt.) žemaičių šnektos ištiso žemaitiškumo, kuris, palyginti, labai gerai išlaikytas vadinamajame Uvainio 1833 m. nuoraše. Štai palyginimui dvi atitinkamos ištraukos:

Rasztusy senowys tonke ira mynawojema sziaury, kuren raszitoje Greku wyinor Esperyios kytor Yperborejos krasztu wadynai; nes tonkesne tynaj ira dar garbynama gymynie to kraszta wadynama Skytas arba Skalotas, dyde garsi wysamy pasaulie sawa wyisziemis, sawa doribe, er sawa drousiby. Giwena ta gymynie kita karta tomsiosy gyriosy tu krasztu kuriusy szenden giwen Letuwe, Żiamaite, Prusa, Kurźiame, Lete arba Latwe er Kriewe.

Uvainio nuor. 9.

Rasztuse senowis tankey ira mynawojama sziaure, kurę raszitojey Greku winur *Esperyjos*, kytur Yperborejos krasztu wadyna: bet tankesney tynay ira dar garbynama gymynie to kraszta wadynama *Skytays* arba Skalotays, dydey garsy wysoje pasaulie, sawa wisziemys, sawa doribe yr sawa dransybe. Giwéna ta gyminie kyta karta tamsiose gyriose tu krásztu, kuriuse szenden gywén Lituwey, Żemaytey, Prusay, Kurżemey, Letey arba Latwey yr Kriewey.

Platerio nuor. 15.

Šių ištraukų kalbą sulyginę, tuojau galime pastebėti, kad Platerio nuorašo kalba yra netokia žemaitiška: čia matome, pvz., adv. *tankey*, i. sg. *dransybe*, n. pl. *Prusay* ir kt. vietoje Uvainio nuorašo *tonke* (= *tǫ·nk̂ę·*), *drousiby* (= *drǫusi·bę*), *Prusa* (= *prusa·*). Tokių nutolimų galime rasti ir kitose vietose. Pvz., Uvainio nuoraše rašoma *Ontrus raszitos* 18, *apsokou ratu* 58, *tarp iusa* 27, *Tyi kapa* 10, *po... keleiwistu* 26, *tyi Skyta mediodamis* 9, i. sg. *medu* 11, 42, *Ta kulis mumsai roda* 15, *nedydiowses* 29, *pagal iu noumonys* 16, *su sawi* 25, *tykryie Guda* 34, *ougomis* 10, acc. sg. *waldy* 14, 19, *żynous* 12, o Platerio

nuoraše yra *Antras raszitoj's, apsuk ratus, tarp iusu, Ti kapay, po... keleywiscziu, ti Skytai medžiodamys, medumi, nedydžiouses, pagał ių nuomones, su sawymy, tikrijey Guday, uogomys, waldžę, žynąs.*

Daug kur taip pat Platerio nuoraše yra tiek atskiri žodžiai, tiek sakiniai kitaip nusakomi, pvz.: *tasai eszmokys sawa gimtuwius iawus siety* Uv. 11, *byszki kitep* 15, *powize arba biusta, Ciecoriu Romanu* 24, *gaspadorius* 47, *karwedis* 19, *kłoukty* 21, *Kriżeiwe* 14, *i swetymas łaiwes* 42, *mieroutoiems* 16, *neabweżous* 12, *palyikt* 44, *nerdamis ponczekas* 42, *i swetimas szalis* 42, *zmogeiwe wargule* 28 ir kt., o *Darbuose* atitinkamose vietose rašoma: *sawa byczulus, truputy kytayp, powizey arba weyday Ciecoriu Rimionu, szeyminikas, kariowedys, kłuikty, Križokay, i swetymus łaiwus, mátynynkams, neapkentąs, tapstai, nerdamas żekies, i sweczes szalis, żmones wargaley.* Iš sakinių galime sulyginti kad ir šiuos: *neszauks ne wyina zmogeiwy benora wełtow pri darba* Uv. 29 – *ne sunksay niewina żmogu be nora pry darba* DLŻ 16; *tas ira dar diwnesnis, iog...* Uv. 24 – *daugiaus reik diwitis* DLŻ 16, *Diewieiy yłgoms sermiegoms* Uv. 55 – *yłgas sermiegas* DLŻ 28 ir kt.

Vietomis yra net labai ryškių nesutikimų, pvz.:

Susyrinkusi koke noris wyina gymynie neapregamusi łaukusy parsyskyidy kap dydoumeny er tortyngy, tep wargale er zmogeiwe i tris dalis su pełnu, su wisás tortás. Paskou liemy tarp sawys, kure esz tu triju daliu reikies numusy pałykty. Nuliemos, ta dalys kure eszkryta apleisty Tiewyszkie, tujaw apskiry saw waldimiera, kursai giwenima sau eyszkoty wedy anus i swetymus krasztus.

Uv. 18

Surynkusy koke noris wina gymynie neapregamuse łaukuse parsyskire kayp dyduomene yr turtyngy, teyp yr żmones i trys dalys su pełnu, su wysays turtays. Paskou lieme tarp sawes, kurey ysz tu tryju dalu reykies numus palykty. Nuliemus ta dalys, kurey yszkryta apleysty tujau apskire sau walditoju, kursay wede anu i swetymus krasztus sau giwenyma iszkoty.

DLŻ 12.

Be to, kaikurios vietos visai praleistos. Pvz., *Darbuose* 14 psl. aiškiai sakoma: „tą „*Tiewe musu*“ diel pastyprynyma tos teysibes, norentyms wys ką żynoty żmonyms, cze szalyp prilipsiu su wysomys sza-

komys Lituwos kałbos“. Bet tų žadamųjų pavyzdžių, kurie visi yra surašyti Uvainio nuorašo 23 psl., čia nėra. Iš kitos pusės net penkių sakinių, kurie *Darbuose*, 29 psl., prasideda žodžiais *Cze reges skaititoiau*, visai nėra Uvainio nuoraše. Ir tt.

Tad dabar kįla klausimas: kodėl Platerio nuorašas savo kalba taip skiriasi nuo Uvainio nuorašo? Man rodos, tai reikia aiškinti tuo, kad pats originalas iš pradžios veikiausiai buvo parašytas pajūrio žemaičių šnekta; Uvainio nuorašo nurašytojas originalą galėjo nurašyti beveik nieko nepraleisdamas, o Platerio nuorašo nurašytojai, jų skaičiuje ir pats Daukantas, yra stengęsi linkimiškę originalo šnektą kiek platesnei visuomenei pritaikinti, todėl ją gerokai yra visaip kaitalioję. Gal būt, tuo pat žygiu dar buvo norima sudaryti įspūdį, kad *Darbai* (Uvainio nuoraše rašoma *darai*) iš tikrųjų yra ne vieno žmogaus parašyti.

Bet, apskritai imant, išspausdintieji Daukanto *Darbai* savo kalba vis dėlto yra labai vertingi ir naudingi. Bendra jos, tos kalbos, ypatybė yra ta, kad joje, palyginti su Daukanto vėlesnių raštų kalba, mažiau yra svaičiojama, todėl čia daugiau randame paprastumo ir natūralumo, kaip kur kitur. Štai 20 psl. jis aiškiai pastebi: „Iwairau ana (t. y. lietuvių kalba) tarp kitu kałbu tou, iog ne tur sawep dwyiu balsiu arba literu *f* ir *h*“. Todėl *Darbuose* priebalsio *f* vietoje vartoja *p*, *ch* vietoje *k*, o *h* visai praleidžia, pvz.: acc. sg. *Apryka* 10, *arkywuse* 11, *Erodotas* 7, l. sg. *Plarencyio* 69, g. pl. *Pranku* 13, *triumpawoje* 135 ir kt. To krašto žemaičiai taip iš tikrųjų šiuos priebalsius ir linksta tarti. Bet Uvainio nuoraše rašoma *Afrika* 15, *Archiwosie* 16, g. pl. *Franku* 20 ir kt.

Arba štai vėl pajūrio žemaičiai (skuodiškiai, darbėniškiai ir kt.) labai mėgsta dėlioti galūnę *-ai* prie įvairių lyčių, tą pat daro ir Daukantas savo *Darbuose*, pvz.: *giwenay* (= gyvena) *Lituwey* 11, d. pl. *mumsai* 72, *palyksai* 21, 3 praes. *wadynay* (= vadina) 7, *winsay* 15 ir kt. Tą pat randame ir *Būde*, pvz.: 3 fut. *głobsaj* 161, *kełstaj* 185 (= kilsta), *łauksaj* 77, *nieksaj* 11, *nutĩksaj* 154, *kajp rejksaj* 46, 3 praes. *taraj* 73 ir kt.

Kita būdinga ypatybė yra ta, kad prielinksniai *be, dėl, iki, iš, nuo, po, prie (pri)* ir *tarp* dažnai yra vartojami su naudininkais, pvz.: *Jo stowiła ... be barzda* 212, *be motina be tiewa* 160; *diel sawyi* 43, *diel sawa ukei* 42; *iki giwa gałwa* 173; *isz Letuwa* 90, *ysz... yszmintyi yr*

mejle 172, *isz pirtyi* 88, *isz toke prižastyi* 42, *ysz ontra puse* 175, *isz szalyi weyzont* 74, *isz wyina szalyi* 189, *isz žiamy szwenta* 70; *nu giltyne* 48, *nu sawa puse* 173, *nu sawyi* 174, *nu sziauryi* 46, *nu wergisty* 47; *pri Jogaiła* 175; *tarp sawyi* 212 ir kt. Uvainio nuorašas čia nevisur sutinka su *Darbais*; pvz., *ont apieras* Uv. 18, 32, 47, 59, *diel uke* 13, *nu pergale* 20, *nu sostas* 21, *no wysos pasaules* 26, *no Tylźes* 25 ir kt. *Darbuose* atliepia *ant apiera* 12, 18, 25, *ont apiera* 30, *diel ukes* 9, *nu pergales* 13, *nu sosta* 13, *nu wysa pasaule* 15, *nu Tylže* 15. Plg. dar iš *Būdo*: *ĩsz pĩrtĩj* 28, *nu źiamij* 23 ir kt. Su šiais prielinksniais naudininkai daugiausia yra vartojami tik *ā-*, *ē-* ir *i-* kamienų; kitų balsinių kamienų naudininkų su šiais prielinksniais man neteko *Darbuose* pastebėti. Kad čia yra naudininkai, ne kažkokie kilmininkai be galūnės *-s*, kaip kad E. Fraenkelis KZ LVIII 273 tt. klaidingai mano, rodo dabartinės šnektos. Pvz., darbėniškiai sako: *be motynai, be motynos pagalbai, be tėvo ir be motynai, iš naktie ans tebėr girtas, nuo mānie gumbą gausi, už pirtie aug medis* ir kt. Taip pat ir gargždiškiai šalia *ant stalo, be tėvo* pasako ir *ant lentynai* (tarm. *lẹntĩ́·nâ·*, taigi su ilguoju *-a·* iš *ai*), *ant klėtie, ant pirtiẽ, ant trobaĩ, be* (tarm. *ba*) *lentynai, be lóvai, už pirtiẽ* greta *už pirtiẽs* (dažniau) ir kt. Salantiškiai šiuos oksitonų naudininkus irgi gali kirčiuoti galūnėje, pvz.: *rytas už naktiẽ, smertis už tvoraĩ* šalia *už sienai*, ne *už sienaĩ*.

Bet v-tos naudininko galūnė *-uoi* (rašoma *-ouj, -ouy*), pvz., *artymouj* 27, *atmynymouy* 38, *Dyiwuy Perkunouj* 31, *kunouy* 46, *sunouj* 101, *wieszpacziouy pargalietojuy* 22 ir kt., vargiai Daukanto metu dar yra buvęs kalbos faktas. Viena, dabar žemaičių šnektose tėra pažįstama tik galūnė *-uo*, pvz., *výruo, sū́nuo* ir kt.; tą galūnę dar galime sutikti pačiuose Rytuose, pvz., Gervėčiuose (*vakaruo* ir kt., žr. P. Arumaa, Lit. mund. Texte 54) ir dar iš dalies gal Maž. Lietuvos žvejų šnektose (pvz., d. sg. *baltuojám* ir kt., žr. J. Gerullis ir Chr. Stangas, Liet. žvejų tarmė Prūsuose 40); plg. dar d. sg. *artimojui* BrP I 302, II 288, BrB 2 Moz. XXII 7, 9, 3 Moz. VI 2 ir kt. iš *artimuojui*. Antra, galūnė *-uoi Darbuose* ir šiaip nėra ištisai vartojama: į galą jos vis mažiau begalima rasti ir pagaliau visai nebevartojama; *Būde* man jos visai neteko sutikti; Uvainio nuoraše terašoma *-ou*, pvz.: *Teodorikou wieszpatiou pargalietojou* 41, *bendrou* 13, *zmogou* 10, *zwieriow* 9, *jaunoujou* 57 ir kt. Dėl to aš esu linkęs manyti, kad ši galūnė paties Daukanto ar kurio nors perrašinėtojo yra tiesiog kontamina-

cijos būdu sudaryta, būtent *-uo* + *-ui* > *-uoi*. Taigi čia visai netenka ieškoti kokios nors gilesnės senovės, t. y. taryti tebesant užsilikus tą pačią galūnę *-uoi*, iš kurios vėliau yra išriedėjusios galūnės *-uo* (atkritus *-i*, plg. lot. *lupō* iš *-ōi*), *-u* (pvz., ryt. augšt. *výru*) ir *-ui* (dėl to plg. J. Endzelin, St. Baltici IV 142). Tai veikiausiai yra toks pat padaras, kaip ir 3 praet. *nedoumoiy* 53, *Goudams* 51, *Guodajs* ib., *goulty* 57, l. sg. *mouszo* (= mūšoje) 76, g. pl. *poułku* 43, *poułkajs* 55, *poulty* 25, *pouldynieje* 16, *anpouldyniety* 66, *buoty* (= būti) 211 ir kt.: visi šie žodžiai yra ne kas kita, kaip hipernormalizmai. Jų, nors mažiau kaip *Darbuose*, randame ir Uvainio nuoraše, pvz.: n. pl. *poułka* 31 (= pulkai), *pouldynieiy* 27, *poulty* 50 ir kt. Čia pat tenka priskirti ir *Darbų* d. sg. *perkounouy* 35, kurį Spechtas KZ LIX 265 nepagrįstai yra linkęs laikyti rašymo klaida.

Pasiskaičius Daukanto *Darbus*, galima pasidaryti įdomių ir kitos srities išvadų. Pvz., *Būde* Daukantas labai dažnai rašo *krisčionis* (: n. pl. *Kristionys* 88, g. pl. *kristionû* 58 ir kt.) ir *kristyti* (: *krĩstytĩjs* 64 ir kt.). Bet *Darbuose* terandame *krikštyti* (: *kriksztijty* 119, *parsykryksztijty* 57 ir kt.) ir *krikščionis* (: n. pl. *krikszczionis* 23, *krykszczionis* 68, 109, g. pl. *krykszczionu* 69, 113 ir kt.). Pastarosios lytys tėra pažįstamos ir dabartinėse žemaičių šnektose. Jos vienos, matyti, tebuvo pažįstamos ir Daukanto metu: jeigu jos tada būtų buvusios vartojamos žemaičių, ypač pajūrio, šnektose, tai pats Daukantas arba kuris nors iš perrašytojų būtų galėjęs jas ir *Darbuose* pavartoti. O tuo tarpu jų ten, taip pat ir Uvainio nuoraše, visai nerandame; jas sutinkame tik vėlesniame *Būde*, kur jau apsčiai atsiranda paties Daukanto pramonių. Man rodos, jis šalia kitų latvybių (pvz., *dwiesele* arba dusze DB 89, *dwieseliba* arba dusze DLŻ 30 ir kt.) ir *kristyti* yra pasiskolinęs iš latvių *kristît*, o vėliau pagal tai ir senesnį *krikščionį* yra perdirbęs į *krisčionį*. Dėl to tad drauge su K. Būga ZfslPh I 41 visai nebėra jokio reikalo Daukanto *kristyti* kildyti tiesiog iš sen. gudų *крьстити*; tikrai seni skoliniai tėra *krikštyti, krikštas* ir *krikščionis*, žr. mano Die slav. Lehnw. im Altlit. 110.

Kiek kitaip tenka aiškinti Daukanto *Būde* pradėtą vartoti *auką* ir *aukurą*. Šitų žodžių *Darbuose*, taip pat ir Uvainio nuoraše, dar nėra: čia tėra tik *apiera* (pvz., *ant apiera* 9, 18) ir *altorius* (pvz., l. sg. *ałtoriuj* 10 ir kt.). Taigi neabejotina, kad *auka* su *aukuru* yra vėliau atsiradusi. Pats Daukantas savo *Būde*, 114 psl., apie tai šiaip rašo: *Tó-*

rieię dar tajpat óź szwentus aukurus arba ałtorius ąnt kałnais, kórius wadĩno auko kałnajs arba ałkokałnajs..., ąnt kórejs meldies ĩr Dĩjwams aukawo, arba jus wajszĩno, kajp szenden ĩsz Gudiszkumo yra sakoma apieras jems darę. Čia taip nedviprasmiškai *auka* yra sugretinta su *alka(s)*, kad daug kam lengvai gali kilti mintis, jog *auka* gali būti kilusi iš *alka(s)*, ypač dėl to, kad velarinis *l* kaikuriose mūsų šnektose išvirsta į *u*, pvz., *ałkū̃nė* > *aukū̃nė* Puš., Kup., Kam., Salos, Utena, Tvereč., Dysna, Lkm., *kałmautis* > *káumautis* Kantaučiai (Jž. II 57), *kałpokas* > *kaupõkas* Didvyžiai, *kałnierius* > *kauniẽrius* Pasvalys, Troškūnai, Utena ir kt. Ir tą nuomonę kaip tik K. Būga yra jau išreiškęs Изв. XVII 1, 19–21. Tam vėliau yra pritaręs ir E. Fraenkelis ZfslPh IV 88 tt. Bet čia tuojau atsiranda viena fonetinė kliūtis: žemaičių velarinis *l* nėra toks kietas, kaip ryt. augštaičių, todėl žemaičių šnektose *al* virtimo į *au* visai patikimų pavyzdžių nesutinkame; visi augščiau minėtieji pavyzdžiai yra ryt. arba pietiečių augštaičių. Dvibalsių *al* ir *au* santykis žem. *áldroje* ir *áudroje* gali būti išaiškintas ir nefonetiškai, plg. K. Būga LKŽ 52, J. Endzelin MLV I 66, 214 s. v. a u d a ļ a. Taip pat *máukna* „eglės luobas“ Kv., Als., Mos., Slnt. = lat. *maũkna* „t. p.“ pirmiausia yra jungtina su *maũkti*, lat. *màukt*, ne su vabalninkėnų *málkna*, kuri neatskirtina nuo *málka*, plg. K. Būga KZ LI 124, J. Endzelin MLV II 568. Dėl to 1928 m. ŠD 799 t. aš esu tariamai mėginęs tai kiek kitaip aiškinti. Man dar ir dabar rodos, kad Daukantas, susidarydamas *auką*, prieš akis galėjo turėti ne tik *alką*, bet ir kokių nors kitų artimai skambančių žodžių, pvz., *aukúoti* „heben“ ir kt.

Taip pat nevisai paprastas dalykas Daukanto *Darbuose* yra priesaga *-inika-* šalia *-ininka-*, pvz.: *anglynikajs* 26, *szeymynikas* 25, acc. pl. *ukynikus* 51, 61, *ukienikaj* 60 ir *mátynynkay* 11, i. sg. *tarpynynku* 16, *ukininkaj* 23, acc. pl. *ukynynkus* 9 ir kt. *Darbuose* dar daug daugiau randame priesaga *-ininka-* šalia *-inika-*, kaip *Būde*: čia pirmoji priesaga, *-ininka-*, tėra vartojama tik kelis kartus, pvz., *Augĩninkas* 171, *ukĩninkas* 218. Šiaipjau *Būde* Daukantas beveik ištisai vartoja priesagą *-inika-*. Šiuo atžvilgiu *Būdas* sutinka su Uvainio nuorašu, kur priesagos *-ininkas* aš visai nesu pastebėjęs: čia visur vartojama priesaga *-inikas*: g. pl. *tarpiniku* 29, n. pl. *Ukinika* 10, g. pl. *ukiniku* 20, *ukynikams* 27, 38, *ukynikus* 13 ir kt. Šita vartosena sudaro nemaža sunkenybių. Visų pirma keblu yra tai, kad priesagą *-ininka-* dabar

vartoja tik žemaičiai ir pažemaitės augštaičiai (pvz., Maž. Lietuvos pajūrio žvejai, vilkyškiečiai, tilžėnai, sintautiečiai ir kt.), o *-inyka-* visi kiti augštaičiai, net ir pietiečiai vakariečiai (pvz., prieniškiai, marijampoliškiai, vilkaviškiečiai ir kt.). Senovėje ši pastaroji priesaga dar plačiai buvo vartojama J. Bretkūno, S. Vaišnoro ir kt. Dėl to K. Būga TŽ II 471 buvo linkęs manyti, kad priesaga *-ininka-* esąs kuršių kalbos palikimas. Toliau plg. Arch. Phil. II 197. Tad kaip visa tai reikia suderinti su Daukanto kalba? Man tai tuo tarpu nevisai aišku.

Panašių klausimų yra dar ir daugiau, bet, nebekeldamas jų aikštėn, noriu dar tik pastebėti, kad vien kalbos reikalui visai apsimokėtų išspausdinti Uvainio nuorašą. Tai šalia kitų išspausdintų vėlesnių Daukanto raštų būtų vienas iš geriausių šaltinių ne tik paties Daukanto raštų kalbai, bet ir pajūrio žemaičių šnektai geriau pažinti. Aš neperdėsiu pasakęs, kad šio nuorašo kalba nė kiek neprastesnė už *Būdo*; tam tikrais atžvilgiais ji yra net geresnė. Todėl tokio kalbos šaltinio nereikėtų laikyti vien muziejuje: jį būtinai reikia padaryti prieinamą mokslui ir platesnei visuomenei. Tik, žinoma, tokios rūšies raštus būtinai reikia leisti gerai filologiškai apdorotus: su reikiamu įvadu, su tam tikru kalbos apibūdinimu, aiškinamu žodynu ir kt.

Dėl paties *Darbų* leidimo galiu beveik teigiamai atsiliepti. Apsirikimų ar korektūros klaidų nedaug esų pastebėjęs; pvz., 7 psl. yra tik *giwenusys* be akūto ant *e*, o 8 psl. *medumý* vietoje *medumỳ*. Šiaipjau būtų buvę pageidautina, kad leidėjai bent išnašose būtų pažymėję, kas kur taisyta. Štai 66 psl. kito nurašytojo parašytą *nes* pats Daukantas pataiso į *bet*. Taip pat atrodo, kad 65 psl. *tep* jo pataisyta į *tejp* ir kt. Kadangi visos šitos nepataisytosios lytys yra vartojamos ir Uvainio nuoraše, tai, reikia manyti, jos yra buvusios ir pačiame originale. Platerio nuoraše kaip tik nuo jų nutolstama: matyti, nurašant buvo turimas prieš akis koks nors ypatingas tikslas. Todėl kalbos istorikas, norėdamas tai geriau išsiaiškinti, negalės apsieiti be minėtųjų *Darbų* nuorašų.

Dr. K. Alminauskis, **Die Germanismen des Litauischen.** Teil 1: Die deutschen Lehnwörter im Litauischen. Šv. Kazimiero D-jos Knygynas. Kaunas. Metai nepažymėti. 150 psl.

(Archivum Philologicum, 1937 m., VI kn., p. 199–203)

Šio K. Alminauskio veikalo, leipciginės disertacijos, čia turime tik pirmąją dalį – trumpą informacinį įvadą (11–15 psl.), Prūsų žodyne vartojamos fonetinės rašybos paaiškinimą (17–18 psl.), trumpas žinias apie seniausiuosius germ. skolinius lietuvių kalboje (19–22 psl.) ir toliau vėlyvesniųjų skolinių žodyną. Antraštiniai žodžiai rašomi dabartine rašomąja kalba. Jų reikšmė nusakoma vokiečių kalba, be pavyzdžių. Kilmė dažniausiai nurodoma iš karaliaučinio Prūsų žodyno; kur visai aišku, toji kilmė specialiai visai nenurodoma; o kur ji nevisai aiški arba abejojama, ten dėl jos suglaustai pasakoma ir platesnė savo nuomonė.

Bendrai imant, visas darbas daro gero įspūdžio: surinkta daug medžiagos, etimologijos, palyginti, parinktos visai vykusios, paaiškinimai beveik visi įtikimi. Tik dėl vieno kito dalyko galima autoriui šį tą pasakyti.

Visų pirma, skaitydamas žodyną, tuojau pasigendi pavyzdžių, bent iš senesniųjų raštų, iš kurių būtų galima aiškiau matyti ne tik antraštinių žodžių reikšmę, bet ir jų praeitį.

Toliau atrodo, kad skolinių pavyzdžius autorius yra rinkęs tik iš tam tikrų šaltinių ir tai nevisus. Pvz., žodyne aš nerandu *almufina* Qu^2 9, *griektwanis* ib. 407, Kurš. DL II 219 (nors kitus reikšmės vertinius jis duoda, pvz.: *kamárponis* 60, *knypskylė* 70 ir kt.), *szuppas* „Heuboden“ Lex. 97, 152, *szwegerka* Qu^1 154, *tintas* Qu^2 415 ir kt. Taip pat vok. skolinių trūksta ir iš gyvosios kalbos, net iš pačių žemaičių tarmės, pvz.: *preĩlyna* Slnt., *sprìdikis* ib., *strė́kis* „laiko tarpas“ ib., *šuõlė* „sinagoga“ ib., *viñdas* „ratelis, Spinnrad“ Kybartai, Ness. Lit. Dichtungen 362 (iš vvž. *winde* „Vorrichtung zum Winden“) ir kt. Bet tai galima kiek pateisinti: ligi nėr šios srities paruošiamųjų darbų, tol, žinoma, vienam visą medžiagą surinkti ir ją apdoroti yra nelengva.

Nenurodžius vartojimo ploto, kartais nevisai aišku, kur iš tikrųjų tas žodis yra vartojamas. Žodyno pradžioje yra pasakyta, kad žvaigždėle pažymėtieji žodžiai esą vartojami tik Maž. Lietuvoje. Bet, pvz., ta žvaigždėle pažymėtasis *gũsis* 55 yra plačiai pažįstamas ir Suvalkų krašte: *gũsiais lija, gũsiais duria šoną* ir kt. Arba štai pažymėta, kad *stùkas, stùkis* yra „das Stück überhaupt; ein Stück Garn von 20 Ge-

binden; Radfelgen"; bet kitur *stukas* yra ir „tam tikras svorio vienetas" Slnt., „toks dirvos gabalas" Sub. ir kt.

Dabar dėl atskirų žodžių.

Alvenikas „Giesskanne" 25 Maž. Lietuvoje nevartojamas: Nesselmannas jo visai nepažįsta, o Kuršaitis liet. vokiškame žodyne duoda jį tarp skliaustelių ir pažymi, kad jis yra paimtas iš Širvydo. K. Būga savo žodyne, 69 psl., irgi tą žodį teduoda iš SzDi. 165. Taigi šio tik iš vieno ryt. rašto paimto žodžio, man rodos, tuojau nereikėjo jungti su *álvė* „Halben, ein Halbstoff als Mass von Flüssigkeiten" iš *halwe* „Halb Liter, Halblitermass": viena, jei šis žodis tikrai būtų sudarytas iš *alvė*, tai veikiau turėtume laukti *alvinykas* ar *alvnykas*, bet nieku būdu ne *alvenikas*; antra, Širvydas priesagos *-enikas* (dabartine rašyba *-enykas*) visai nevartoja. Todėl tuo tarpu dar nepaaiškėjusios kilmės žodžio į skolinių sąrašą nereikėjo traukti.

Kalbant apie *bléka* ir *blėkà* 32 reikėjo aiškiai pasakyti, kad vak. *bléka* yra iš vok. kalbos paskolinta, o rytiečių ir kt. vartojamoji *blėkà* (g. sg. *blẽkos*) yra kilusi iš gud. бляха; čia vienas nurodymas, kad aš savo darbe kitaip manau, maža ką pasako. Tarp vak. *bléka* ir ryt. *blėkà* veikiausiai yra toks pat skirtumas, kaip tarp vak. *póra(s)* ir ryt. *porà, -õs, põrą*.

Kyliko 66, dabar man atrodo, nebegalima laikyti paskolintu iš lenk. *kielik* net ir klausiamai. Kadangi šis žodis buvo ir tebėr vartojamas tik Maž. Lietuvoje, todėl pirmiau jį tenka kildinti iš germ. kalbos, plg. *dėmantas* ir *dýmantas* iš vvž. *demant*. Jis galėtų būti kildinamas š **kelich*, plg. sva. *kęlich*, vva. *kęlch* ir kt.

Mìšė 87 gali būti išriedėjusi ir iš *mišià* (plg. Kuršaičio *dvãsė, gìrė* šalia kitų *dvasià, girià*), taigi dėl vienos reikšmės ji nebūtinai turi būti paskolinta iš vok. kalbos.

Savo darbe (Die slav. Lehnw. 171) aš buvau linkęs manyti, kad *plỹckas, plỹskas* „Kuchen, Pladen" yra paskolintas iš slav. kalbos. Bet K. Alminauskis 102 psl. iš Prūsų žodyno cituoja *plîtske, plîske* „eine Art Pfannkuchen aus festem Mehl- oder Kartoffelteig" ir taria iš tai galėjus būti paskolintą minėtąjį liet. žodį. Tai lyg patvirtintų ir jo vartosena: senoviniuose raštuose jis pažįstamas tik iš Maž. Lietuvos (Bretkūno ir kt.); dabar *blyno* reikšme jis vartojamas tik vakarinėje Lietuvos dalyje: *plỹckas* Kurš., Ness., Didvyžiai, Skirsn. ir *plỹskas* Vilkav., Slavikai, Lukšiai, Būdvietis. Fonetiškai *plyckas* gali

būti kilęs iš *plîtske*, o *plyskas* iš *plîcke*. *Plyckas* taip pat gali būti išriedėjęs ir iš *plyskas*, plg. *Baranaũckas* iš *Baranauskas* ir kt. Bet Rytų Prūsų (vok.) tarmėse yra sutinkamas *plītskas* pl. (O. Natau, Mundart u. Siedelung im n.-ö. Ostpr. 66), kuris veikiausiai yra iš lietuvių kalbos paskolintas. Tuo būdu *plycko* (*plysko*) germaniškumas pasidaro abejotinas.

Kalbant apie *pinigą* 100, pirmoje vietoje reikėjo minėti *penigas* (iš vvž. *pennig*) arba *peningas* (iš vž. *penning*), kuris dar plačiai yra vartojamas senoviniuose raštuose ir iš kurio vėliau yra išriedėjęs *pinigas* (*piningas*). Plg. Arch. Phil. IV 107.

Kad *strykas* „Streichholz, Fidelbogen" 120 būtų „unter der Einwirkung von *strykuoti* gebildet", negalima tikėti, nes šis žodis šalia lat. *strīkis* „Streichholz zum Schärfen der Sense; Streichholz fürs Getreidemass; Striegel, Pferdestreiche" yra paskolintas iš vž. *strīk*, žr. J. Sehwers, Die deutsch. Lehnw. im Lettischen 161, J. Endzelin MLV III 1092.

Prie *vertas* 147 reikėjo paminėti ir K. Būgos LKŽ XLVIII nuomonę, o *vertė* nebūtinai turėjo būti kildinama iš *Wert*, nes ji gali būti ir pačioje lietuvių kalboje susidariusi, plg. *míelas* ir *méilė*, *paĩnas* ir *páinė*, *slāptas* ir *slaptẽ*, *šveñtas* ir *šveñtė*, *žẽmas* ir *žẽmė* ir kt. Šiuos pastaruosius *ē*- kamieno daiktavardžius J. Lohmannas, Genus u. Sexus 24 t., 68 t. net yra linkęs laikyti senesniais už atitinkamus *o*- kamieno būdvardžius, būtent – pirmiau galėjusi atsirasti *šventė*, o paskiau šalia jos ir *šventas*; plg. s. ind. *kṣṇā́ḥ* „naktis" ir *kṣṇáḥ* „juodas" (= ssl. *črъnъ*), s. šiaur. germ. *helgr* „šventė" ir *heilagr* „šventas" ir kt.

Dėl *skyda* šalia *skydas* 116 galima buvo pastebėti, kad pirmasis iš šių žodžių daugiau buvo vartojamas senoviniuose raštuose (pvz., BrB 5 Moz. XXXIII 29, 2 Sam. I 21, Teis. V 8, DP 98, PS I 356, KN 28, 208 ir kt.), o antrasis dabar plačiau yra pažįstamas. Taip pat šalia *šárvas, -aĩ* ne pro šalį būtų buvę nurodžius ir *šarva* Ivinskio Sen. Ist. 219, DB 192, Stank. Hist. kv. 80 ir kt.; šią pastarąją lytį galėjus būti rodo ir *šarvó-tas, šarvó-ti*. Iš got. n. pl. *sarwa* „Waffen, Rüstung" (sva. *saro*) anksčiau galėjo būti paskolinta *šarva*, ne *šarvas*, nes *-ā* tarp ko kita buvo vartojama ne tik abstraktams, bet ir kolektyvams žymėti, plg. Brugmann Gr. II^2 1, 153, J. Lohmann, Genus u. Sexus 12, Meillet Introd.^{7} 285, Specht KZ LIX 218. Tas pat gal yra buvę

ir su *skyda*: ji galėjo būti paskolinta iš atitinkamos germ. lyties, kaip ir suomių *kiita* „Lattenwerk“.

Nepaisant šitų kelių mano pastabų, vis dėlto tenka pasakyti, kad šitas darbas yra didžiai vertingas indėlis mūsų skolinių tyrinėjime. Reikia tikėtis, kad autorius, dar jaunas lietuvis germanistas, išėjęs gerą mokyklą, netrukus parašys ir antrąją savo pradėtosios studijos dalį. Čia jis galės ne tik pirmąją savo darbo dalį papildyti ir kaikuriuos jos trūkumus atitaisyti, bet, svarbiausia, plačiau ir tiksliau nušviesti istorinius ir kultūrinius lietuvių ir vokiečių santykius kalbos šviesoje, negu lig šiol kas šioje srityje buvo padaryta. To laukte laukiame.

Prof. P. Šmits, **Ievads valodniecībā.** Rīgā, 1934. Valtera un Rapas akc. sab. izdevums. 159 psl.

(Archivum Philologicum, 1937 m., VI kn., p. 203–207)

Kalbotyros įvadų yra jau nemaža prirašyta, bet nevisi jie yra vienodi – daug kuo vieni nuo kitų skiriasi. Pvz., B. Delbrückas savo „Einleitung in das Studium der idg. Sprachen“[6] (Leipzig, 1919) daugiausia duoda istorinių pačios kalbotyros ir ide. kalbų raidos žinių, o A. Meillet savo „Introduction a l'étude comparative des langues indo-européenes“[7] (Paris, 1934) suglaustai išdėsto beveik visą lyginamąją ide. kalbų gramatiką. Priešingai, V. Poržezinskis savo „Введеніе въ языковѣдѣніе“[4] (Москва, 1916) šalia trumpos kalbotyros istorijos ir kalbų klasifikacijos duoda nemaža žinių apie kalbos sudėtį ir jos raidą. Taip pat J. Schrijnenas savo kompiliuotiniame „Einführung in das Studium der idg. Sprachwissenschaft“ (Heidelberg, 1921) daugiausia kreipia dėmesio į bendruosius principus ir garsų mokslą, kuriam beveik pusę viso vadovėlio yra paskyręs; apie kitas kalbos dalis jis beveik visai nekalba.

Nei į vieną iš šių vadovėlių nepanašus P. Šmito įvadas. Jame autorius nori iškelti aikštėn ne tik indoeuropiečių, bet ir kitų, neindoeuropiečių, kalbų ypatybes ir jų raidą. Jam kalbotyros tikslas yra „vispārīgi atrisināt cilvēka īpašības un attīstības gaitu“ (3 psl.), ir jo jis siekia, palyginti, gana vykusiai, nes, kaip iš paties rašto matyti, be kelių ide. kalbų, jis dar valdo nevieną ir tolimųjų Rytų kalbą (pvz., kinų ir kt.).

Patį įvado turinį sudaro: 1. kalbotyros uždavinys, 2. raštų istorija,

3. kalbotyros istorija, 4. indoeuropiečių kalbų šeima, 5. kitos kalbų šeimos, 6. fonetika, 7. semasiologija, arba semantika, 8. žodžių skyriai, 9. morfologija, 10. sakinys ir 11. kalbos taisyklingumas (pareizība).

Kalbėdamas apie raštų istoriją autorius pabrėžia, kad ne tik dabartiniais, bet ir senaisiais, priešistoriniais, laikais tautų kultūros nebuvo vienos nuo kitų atskirtos nepereinamomis ribomis; tų ribų nebuvo ir tarp daugelio tautų šeimų prokalbių, – jos irgi viena kitai yra turėjusios įtakos, kaip ir šių dienų kalbos. „Var droši teikt, – sako jis, – ka jau no aizvēstures laikiem ir pastāvējuši šādi kultūras centri, kas izplātījuši savas kultūras mantas uz lielu plašu apkārtni. Kultūrai sekoja arī valoda un tā pārākās un stiprākas tautas ietekmēja savas kaimiņu tautas, lai tās būtu vai radu ciltis, vai arī pilnīgi svešinieki“ (95 psl.). O kadangi žmonių dvasia savo pagrinde turi labai daug bendrybės, tai ir įvairių kalbų ar jų reiškinių pagrindai yra daug kur panašūs, vienodi ar artimi. Todėl autorius, stengdamasis tuos reiškinius susekti, dažnai operuoja ne tik ide., bet ir kitomis kalbomis. Pvz., tam įrodyti, kad *a* gali pavirsti į *o*, duoda ne tik latvių (*gads, gods...*), slavų (носъ), bet ir somų, ostiakų, hebrajų ir kinų kalbų pavyzdžių (pvz., somų *sata* ~ ost. *sōt*, hebr. **rāš* > *rōš* „galva“ ir kt.). Šitaip elgdamasis, jis kartais pasidaro savotiškai įdomių išvadų, kurių augščiau minėtuose įvaduose beveik visai negali sutikti. Pvz., kalbotyroje jau anksčiau buvo pastebėta, kad sen. indų kalboje ide. *e, a, o* yra pavirtę į *a*, bet kodėl tai yra atsitikę, ilgai nebuvo žinoma. Tik vėliau, ėmus studijuoti kitas Azijos kalbas, pasirodė, kad ir kitur, pvz., šiaurės kinų kalboje, nepažįstama nei *e*, nei *o*. Todėl buvo pradėta manyti, kad ir indai su iranėnais savo pirmykščio *e* ir *o* veikiausiai yra netekę dėl kokios nors Azijos kalbos ar kalbų įtakos. Tos nuomonės yra ir P. Šmitas (39, 96 psl.). Arba štai pastebėjęs, kad kitos, ypač kaikurios Azijos, kalbos gali apsieiti be įvardžių, jis yra linkęs manyti, kad įvardžiai apskritai negali būti laikomi seniausiais dariniais (127 psl.).

Nors šitokia pažiūra į kalbotyros įvadą yra savotiška ir įdomi, nors tame įvade duodama daug labai pamokomų žinių ir prieinama įdomių išvadų, vis dėlto tokios rūšies darbas man atrodo kiek vienašališkas. Aš manyčiau, kad kalbotyros įvadas skaitytojui turi duoti ne tik bendrų, bet ir specialesnių žinių, aiškinančių pačią kalbos esmę, jos gyvatą, jos dėsnius, tų dėsnių pasireiškimą ir kt. Pvz., skaityda-

mas A. Meillet įvadą, tuojau matai, kokie yra autoriaus suprantamieji kalbos raidos pagrindai, kokie garsai ir jų dėsniai yra buvę būdingi ide. prokalbei ir vėliau atskiroms jų kalboms ir kt. O P. Šmitas, į savo darbą daugiau žvelgdamas kultūrininko akimis ir kartais tam tikrus kalbos reiškinius perdaug apibendrindamas, atrodo, nevisur kaip reikiant paiso to dėsningumo, kuris specifiškiau pasireiškia atskirose kalbose arba bent jų grupėse. Štai 55 psl. tolygų balsio *e* pavirtimą į *a* jis mato ne tik latvių žodžiuose *nesta, nasta, audekls, audakls, ezers, ezars*, bet ir sen. indų žodyje *madhu*, taip pat somų *veri* „kraujas“, kuris lapių kalboje esąs pavirtęs į *varra*. Bet čia yra keli dalykai sumaišyti. Visų pirma lat. *nesta*, kaip *teks, teka* ir kt., veikiausiai yra ne fonetinio, bet analoginio reiškinio dariniai, plg. Arch. Phil. V 59 tt. Todėl ide. **medhu* pavirtimo į sen. ind. *madhu* nereikėtų dėti į vieną eilę drauge su lat. *nesta*, kuri analogiškai pagal *nest* yra perdirbta iš *nasta* (ide. **nok̂-*, plg. sl. *noša* „našta“, liet. *našà* „branda, derlius“).

Taip pat negalima su P. Šmitu 99 sutikti, kad iš *dzert* (= gerti) būtų kilęs *dzirdīt* (= girdyti). *Gìrdyti* šalia *gìrtas* turi tokį pat silpnąjį šaknies laipsnį, kaip ir *kìldyti* (= lat. *cildît*), *šìldyti* (= lat. *siĩdît*) ir kt. greta *kìlti, šìlti*.

Šalia rus. *вьсь* > *весь*, *Пльсковъ* > *Плесковъ* negalima tuojau rašyti lat. *gudrinieks* ir *gudrenieks* 99 ir kt., nes skaitytojui labai lengvai gali ateiti į galvą mintis, kad autorius taria ir latvių kalboje galėjus *i* pavirsti į *e* lygiai taip pat, kaip rusų *ь* yra pavirtęs į *e*. Bet tokia išvada yra visai negalima: lat. *-inieks* : *-enieks* atliepia sen. liet. *-inykas* : *-enykas* (plg. *dũnenjks* BrB 1 Moz. XL 1, *muitenikas* WP 228, pr. *pagalbenix*, ssl. *učenikъ* šalia *dlužьnikъ* ir kt.) ir todėl yra laikytinos dviem įvairaus kilimo priesagomis. Plg. J. Endzelin Le. Gr. 265 t.

Kaip H. Hirtas Idg. Gram. III 144, taip ir P. Šmitas 116 psl. taria vardažodinę galūnę *-s* esant sutrumpėjusią iš parodomojo įvardžio **so*; 138 psl. prokalbei jis net yra jau linkęs rekonstruoti ir **sūnuso*. Bet aš labai abejoju, ar kalbotyros įvade tokie dalykai minėtini: viena, dar aiškiai nėra įrodyta, kad ta galūnė *-s* tikrai būtų kilusi iš parodomojo įvardžio; antra, šitaip galvojant, iš kur nors reikėtų kildinti ir kitas galūnes, pvz., niekatrosios giminės *-m* (prūsų *-n*). Juk H. Hirtas Idg. Gram. III 64, 175 ir dviskaitos v-ko galūnę *-ō* (gr.

ἵππω, sen. ind. *vr̥kā*) kildina iš *-ōu* < *-o-u̯e*, kur *-u̯e* reiškiąs „beide“. Bet kalbos duomenys, deja, taip toli nesiekia, kad būtų galima baltų ar slavų kalbų galūnes ar tam tikras priesagas [1] kildinti iš atskirų žodžių, kaip kad tai yra galima germanų ar kitose ide. kalbose, ir todėl tokiais atvejais reikėtų tenkintis tik konstatavimu.

Iš kitų nepaprastybių čia dar tenka paminėti *lakštingalos* kilmę. P. Šmitas mano, kad lat. *lakstīgala* ir *lastīgala* yra „kaut kādā ceļā šeit pārnākusi latīņu *lusciniola*, bet vēlāku pielīdzināta gan verbam *lakstīt*, gan arī *lagzda galam*“ (108 psl.). Bet tai labai neįtikima: lietuvių, kaip ir latvių kalboje tas žodis yra labai plačiai vartojamas ir todėl, matyti, yra senas; antra vertus, tokiems lotynų kalbos perdirbiniams patvirtinti neturime aiškių duomenų. Veikiausiai tad drauge su K. Būga KZ LI 123 ir J. Endzelynu MLV II 416 *lakštiñgala* = *lakstîgala* visų pirma yra kildintina iš **lakštinga* = **lakstingā*. Ilgainiui šalia *-inga-* || *-ā-* galėjo atsirasti ir priesaga *-inga-la-* || *-lā* lygiai taip pat, kaip kad greta *-a-* || *-ā-* yra atsiradusi priesaga *-a-la-* || *-lā-*, plg. *sniẽga-la* „sniegena“ R I 137, Seinai (slavų čia randame *-ula* : ček. *sněhula*, lenk. *śnieguła*) || *sniẽga-na* „t. p.“ SzDi. 126, Lkm., Vel.: *sniẽga-s*, *draũga-la·s*, *drauga-la* : *draũgas*, rus. *подруга*, *dãža-la-s* „dažinys“ Leip.: *dãža-s*, *pã-daža-s*, *pa-daža* Ness. 130 ir kt. Kad tam būtų kiek turėjusi įtakos vok. *Nachtigall*, kaip J. Endzelynas l. c. mano, aš nelabai norėčiau tikėti.

Taip pat abejotina, ar lat. *cilvēks* yra toks pat sudėtinis žodis, kaip *skangals* (iš *skalgals*) „šakalys, skala“ (117 psl.). J. Endzelynas MLV I 383 tą žodį yra linkęs kildinti iš sen. rus. **чьловъкъ*.

Drauge su K. Būga, J. Endzelynu ir kt. aš manyčiau, kad *stiklas*, lat. *stikls* vis dėlto gali būti ir iš sl. *stьklo* paskolintas, ne būtinai tiesiai iš germanų, kaip kad P. Šmitas mano (51 psl.); plg. Arch. Phil. I 216, Die sl. Lehnw. im Altlit. 206. *Stiklas* su *katilu* galėjo pas mus atkeliauti tuo pat keliu, kaip ir *asilas*, *pipiras*, *ridikas* ir kt.

Šitomis savo keliomis smulkiomis pastabomis aš visai nesu pasiryžęs sumažinti šio veikalo vertę, – ne, jis yra labai vertingas ir įdomus tiek savo žiniomis, tiek turiniu. Iš jo studentai ir šiaip kalbotyros mėgėjai galės daug pasinaudoti. Taip pat jis yra pravartus ir

[1] 116 psl. P. Šmitas ir priesagą *-ba* (lat. *draudzī-ba*, ssl. *družь-ba*...) yra linkęs aiškinti skr. žodžiu *bhā* „išorė, išvaizda“.

mums. Bet šalia jo dėl augščiau minėtųjų ypatybių pilnesniam kalbos mokslo supratimui įsigyti teks dar ir kitais įvadais naudotis.

Prof. P. Šmits, **Ievads baltu filoloģijā.** Valtera un Rapas akc. sab. izdevums. Rīgā, 1936. 101 psl.

(Archivum Philologicum, 1937 m., VI kn., p. 207–211)

Įvadais, kaip ir daug kuo kitu, latviai yra laimingesni už mus. 1922 m. doc. E. Blese yra išleidęs kalbotyros įvadą (Ievads valodniecībā). 1934 m. P. Šmitas išleido savo jau augščiau trumpai recenzuotąjį kalbotyros įvadą. O pernai yra pasirodęs ir čia minimasis jo baltų filologijos įvadas. Tas pats įvadas litografiškai buvo išleistas dar 1922 m. (plg. K. Būgos recenziją TŽ I 407–408).

Tame suglaustai parašytame veikalėlyje yra liečiama daug klausimų: žmogaus kilmė, šeima, verslas (nodarbošanās), numirėlių laidojimas, archeologija, lingvistinė paleontologija, pirmosios rašytos žinios apie senuosius baltus, rašytos žinios apie baltus nuo 1. lig 12. amžiaus, rašytos žinios pradedant nuo 13. amžiaus, istoriniai atminimai liaudies dainose, literatūra ir prūsų, lietuvių bei latvių kalbos. Pradėjęs nuo pat seniausių laikų, autorius veda savo skaitytoją vis arčiau prie šių laikų.

Pirmuose penkiuose skyriuose autorius kalba apie visai bendrus dalykus, tik šeštame, archeologijos, skyriuje prieina prie Baltijos jūros pakraščių. Vadinamuoju trečiuoju neolito laikmečio periodu, kada Baltijos jūros vanduo buvo pasidaręs sūresnis ir kiek šiltesnis, kaip anksčiau, atsiranda rankomis darytų molinių indų ir jau vėliau lygiai nugludintų (nušlifuotų) akmeninių kirvių. Šio laikmečio pabaigoje yra ieškotina ir senesnių žmogaus pėdsakų Baltijoje.

Septintame, lingvistinės paleontologijos, skyriuje yra nurodoma, kad rytiniai indoeuropiečiai yra buvę žemdirbiai ir gyvulių augintojai. Nemaža žemdirbystės ir gyvulininkystės žodžių iš senovės yra paveldėję ir baltai. Priešingai seniesiems indoeuropiečiams, kurie pažinę tik vieną metalą (s. ind. *áyaḥ*, lot. *aes*, got. *aiz*), senieji baltai jau skyrę net šešis metalus: varį, alvą, sidabrą, auksą, geležį ir plieną (28 psl.). Floros ir faunos pavadinimai baltų kalbose rodą, kad senieji baltai gyvenę tose pačiose klimatinėse aplinkybėse, kaip ir dabartiniai lietuviai bei latviai. Taip pat, sprendžiant iš baltų kalbų

archaiškumo, tenką manyti, kad senovėje jie, baltai, negalėję kur toli klajoti ir susidurti su svetimomis tautomis, nes jų kalbose nesą tiesioginių skolinių iš tolesnių tautų kalbų. Nesą jokio pagrindo abejoti, kad baltai jau seniai gyvenę prie Baltijos jūros. Senas gintaro pavadinimas irgi rodąs, kad jie galėję gyventi nuo Vyslos baseino ligi Rygos jūros įlankos (31 psl.).

Toliau autorius svarsto Herodoto žinias apie skytus bei kitas tautas ir prieina išvados, kad jo minimieji neurai buvę tie patys senieji baltai (40–52 psl.). Tacito „Germanijoje" minimus aisčius jis, kaip ir K. Būga, yra linkęs laikyti tais pačiais baltais (55 t.). Kadangi ligi Kristaus laikų baltų kiltys, kaip rodo jų įgytosios kultūrinės gėrybės, dar glaudžiai turėjusiosios vienoje draugėje, tai tie aisčiai dar galėję žymėti senuosius baltus. Bet taip pat yra žinoma, kad po Kristaus laikų baltų kilčių kultūros jau ėmusios skirtis. Pirmiausia apie Klaipėdos kraštą pradėjusi atsiskirti savotiška kultūros šaka, archeologų priskiriama kuršiams, todėl prie aisčių galį būti ir jie priskirti (58 psl.).

Ypač įsistebėtina P. Šmito nuomonė apie K. Būgos pažiūrą į lietuvių ir latvių atsikėlimą į dabartines vietas. Jis su K. Būga nesutinka, kad latviai būtų skyrę prūsus nuo lietuvių (63 psl.). Taip pat jam neįtikima atrodo ir ta jo hipotezė, kad latviai dar apie 500 metų po Kr. būtų gyvenę Lietuvoje, į pietus nuo žiemgalių. „Valdošie uzskati turpretī ir tādi, – sako jis, – ka latvieši ir cēlušies no tām baltu ciltīm, kas no Nemuna baseina ir pārnākuši uz Daugavas baseinu. Pēc archajoloģijas datiem baltu kultūra jau ap Kr. laikiem sāk celties pāri par Daugavu. Ziemeļu Vidzemi latvieši iejem ap 7. gadsimteni, kad laikam arī krievu padzītie galindi pievienojas latviešiem" (64 psl.). Kad lietuviai būtų atkeliavę į dabartinę Lietuvą, moksle nesanti įrodyta nei viena hipotezė (52 psl.). Priešingai, Nemuno upės baseine kaip tik veikiausiai galėjusi būti visų baltų gimtinė (32 psl.), kurios jie niekados nesą keitę. „Baltu nozare ir vienīgā indoeuropiešu cilts, – sako jis, – par kuŗu mums nav nekādu drošāku ziņu, ka tā plašākos apmēros būtu mainījusi savu dzīves vietu" (63 psl.). Kaikurie kalbininkai, jo nuomone, esą net įsitikinę „ka Lietava piederot pie indoeuropiešu dzimtenes un ka leiši esot jau no tālas aizvēstures laikiem palikusi savā zemē" (45 psl.).

Kad šios žinios būtų visai tikros, tuo tarpu dar negalima pasakyti. Jeigu latvių archeologija rodo, kad latviai iš anapus Dauguvos yra

atsikėlę į dabartinę Latviją, tai kodėl negali būti ir lietuviai atsikėlę iš Rytų į dabartinę Lietuvą? Juk baltiški skoliniai somų kalbose, baltiški vietovardžiai gudų žemėje, archeologiniai priešistorinių baltų pėdsakai net iki vidurinės Okos upės Kalugos gubernijoje ir kt. visai neišskiria tos galimybės, kad ir lietuviai senų senovėje galėjo gyventi kur toliau Rytuose. Antra vertus, dabartinė Lietuva nėra tiek archeologiškai ištirta, kad būtų galima griežtai priešingai tvirtinti. Yra galimas daiktas, kad lietuviai dabartinėje Lietuvoje yra kūręsi nevisai tuo būdu, kaip K. Būga manė; bet pagrindinės jo minties, kad lietuviai į dabartinę vietą yra atsikėlę iš Rytų, ligšioliniais duomenimis dar negalima sugriauti; plg. 1934 m. *Vairo* 521 tt. Lenkų istorikas H. Łowmiańskis net yra linkęs „się zgodzić z przyjętym przez B u g ę *porządkiem* przybywania szczepów bałtyckich na historyczny obszar tudzież z *marszrutą*, którą im Buga wykreśla“ (Studja nad początkami społeczeństwa i państwa Litewskiego, I 9). Visai priešingai P. Šmito tvirtinimui, jis dar sako, kad moksle dabar vyraująs įsitikinimas, jog baltai į pamarį yra iš Rytų atkilę (ib. 6).

Kaikurie ir kiti P. Šmito tvirtinimai neatrodo visai įtikimi. Pvz., jis sako, kad lat. *jūŗa*, liet. *jūrės*, pr. *iūrin* buvusi ta pati Baltijos jūra. Bet K. Būga KS 231–241 psl. įrodinėja, kad šis žodis visų pirma yra jungtinas su *jáura* „pelke, raistu“ [1] ir todėl iš pradžios reiškęs ne „Meer“, bet „Binnensee“; tai patvirtinąs ir iš baltų kalbų paskolintasis suomiškas „ežero“ vardas *järvi*. P. Šmitas dėl tos nuomonės visai nieko nesako. *Gintaro* vardas čia irgi nieko nerodo, nes lietuviai su latviais gali turėti jį pasiskolinę iš pajūrinių baltų kilčių. E. Sittigas StB IV 20 net mano, kad šis žodis vargiai esąs baltiškas; plg. vengrų *gyanta* „derva, kolofonija“ šalia dial. *gyantar* „gintaras“. Arba štai K. Būga TŽ 1 407 yra tvirtinęs, kad indoeuropiečiai, gyvenę neolito laikmečiu, prieš savo suskilimą tarmėmis negalėję pažinti nei vieno metalo, taigi ir vario vardas **aiios* (s. ind. *áyaḥ*, lot. *aer*, got. *aiz*) negalįs būti indoeuropiškas. Šitą K. Būgos spėjimą kaip tik paremia dar ta aplinkybė, kad šis žodis, veikiausiai kilęs iš senesnio *Kipro* salos vardo *Alašja*, vėliau *Ajašja* (plg. A. Walde–J. B. Hofmann LEW^3 19), – P. Šmitas mano, kad tas metalo vardas esąs paimtas iš senos Babilono kultūros, – negalėjo būti indoeuropiečiams pažįsta-

[1] Panašiai šį žodį kildina ir J. Endzelynas MLV II 122.

mas dar tada, kada jų kalba (dabar vadinamoji prokalbė) tebebuvo vienalytė; priešingu atveju šis kultūros žodis būtų galėjęs dabar būti plačiau pažįstamas.

Taip pat sunku tikėti, kad lat. *kūts*, liet. *kūtis* būtų to pat senumo, kaip *langas, klėtis, pirtis* ir kt. (30 psl.). J. Endzelynas MLV II 338 kaip tik yra linkęs manyti, kad šis žodis per prūsų kalbą esąs paskolintas iš vvž. *kate* arba *kotte* „Hütte, Schuppen, Stall".

Iš smulkesnių dalykų reikia dar pastebėti rašybos ar korektūros klaidas *avyža* 29, *degūtas* 35 vietoje *aviža, degutas*. Taip pat klaidingai yra rašomas *laukininkis* 31 vietoje *laukinikis*: prūsai priesagos *-ininka-* nepažino.

Nebesigilinant į kitus panašius dalykus, tenka šį tą dar bendrai pastebėti. Man atrodo, kad autorius vienur tą savo įvadą perdaug yra ištęsęs į giliąją senovę, net į paties žmogaus kilmę, o kitur yra kiek išėjęs iš įvadinės srities; pvz., literatūros skyriuje, 82–84 psl., jis kalba apie visai pedagoginį dalyką, kuris nedaug bendro teturi su pačiu įvadu.

Baltų filologijos įvade būtų svarbu šį tą pasakyti ir apie lietuvių istorinius atminimus liaudies dainose ir juos sulyginti su tos rūšies latvių atminimais, apie kuriuos autorius rašo 68–82 psl.; tada gal vienas kitas senovės dalykas dar daugiau paaiškėtų. Bet tuo tarpu tai vargiai yra įmanoma: viena, mes patys šios rūšies atminimų moksliškai dar nesame kaip reikiant apdoroję; o antra, šis įvadas daugiau yra skiriamas pačių latvių reikalams, tad to iš autoriaus negalime ir reikalauti.

Apskritai imant, šis P. Šmito įvadas dėl savo žinių gausumo yra labai vertingas indėlis nedidelei propedeutinei baltų kalbotyros ir filologijos literatūrai. Jei kas toliau sumanys kitą šios rūšies veikalą rašyti, bus jau daug lengviau: tam jau yra graži pradžia padaryta. O mūsų studentai lituanistai, ligi panašaus darbo susilauks lietuvių kalba, galės juo apsčiai savo studijoms naudotis.

Fr. Specht, **Lituanica**. 11. Die Flexion der idg. *ē*-Stämme und des Dativs singularis. 12. Ostlit. *sĩnkuos*. (= KZ LXIII 68–98).

(Archivum Philologicum, 1937 m., VI kn., p. 211–213)

Baltų kalbose vieni ir tie patys žodžiai kartais esti *i*-, kartais *ē*-

kamieno, pvz.: *angìs*, lat. *ùodzs*, pr. *angis* : lat. *uôdze*; *bitìs* : *bìtė*, lat. *bite*, pr. *bitte*; *kandìs* : *kandẽ*; *nósis*, lat. *nãss* : lat. *nãse*, pr. *nozy*; *žąsìs*, lat. *zùoss* : lat. *zùose*, pr. *sansy* ir kt.; plg. J. Endzelin Le. Gr. 195, 312 t. Todėl kįla klausimas: kodėl šitie kamienai tarpusavy dažnai kaitaliojasi? Spechtas mano, kad iš senų senovės jie yra turėję nemaža bendrybių. Visų pirma šių kamienų v-tos vietininkas iš senovės turėjęs galūnę *-ēi*, kuri lietuvių kalboje dar išlikusi dviem lytimis *-ie* ir *-ėje*. Pirmoji, kilusi iš *-ēi*, be polinksnio šalia *-ėje* < *-ēį-en* dar buvusi vartojama Mažvydo, Vilento ir Bretkūno. Žem. *musìs, skruzdìs, utìs* esą vėlyvesni *ē*-kamieno pakaitai; tai dar rodą vediniai *musėlẽ, skruzdėlẽ, utėlẽ*. *Musų̃, skruzdų̃, utų̃* galį būti pirmykščiai *ē*-kamieno d-tos k-kai tokie pat, kaip Daukšos *slaptų̃* šalia *slaptẽ* ir kt. Lot. kalboje tam atliepią *vatum* ir *sedum*, sen. indų *pathā́m*. Taip pat ir d. sg. iš senovės galėjęs turėti tik galūnę *-ēi*, būtent – pirmykštis *žvakės* v-tos naudininkas tegalėjęs būti **ĝhu̯akēi* [< **ĝhu̯akē* + *ei* (*ai*)], iš kurio dabar būtų **žvãkie*. V-tos naudininkų su šia galūne esą dar ir lietuvių kalboje, pvz.: *ãkmenie, móterie, ãvie, nãktie* ir kt. Senovinėje liet. raštų kalboje šalia *-i* vartojamoji galūnė *-ij* turinti būti kilusi iš *-eįei* arba *-eįai*, būtent – *ugnij* < *ugniji* < **ugnijie* < ide. **ogneįei* arba **ogneįai* = s. ind. *agnāye*. Seniausia *ŏ*- kamieno v-tos naudininko galūnė esanti *-ai*, kilusi iš *-ōi*; dabartinė galūnė *-ui* esanti išriedėjusi ne iš *-ōi*, bet per *-uvi* iš *-uvai*. Ir kt.

Šitokios mintys, pareikštos kalbamajame straipsnyje, nors ir labai įdomios, vis dėlto nevisos yra įtikimos. Štai 78 psl. autorius sako, kad ide. v-tos naudininko galūnės *-āi*, *-ōi*, *-ēi*, atmetusios antrąjį komponentą *i*, galėjusios pavirsti į *-ā, -ō, -ē*. Todėl šalia žem. *-o̧u* bei *ū*, remdamasis Baranausko, Gerulio ir Sittigo liudijimais, jis yra linkęs, nors ir tariamai, manyti žem. tarmėse galint būti galūnę *-ie* iš *-ē*. Bet Būga, iš kurio Gerulis šitą žinią žodžiu buvo gavęs, tai atšaukdamas pastebi, kad d. sg. *dañtė, nãktė, šùnė* „niekur Lietuvoje nėra“ (TŽ I 432). Man tokių lyčių irgi nėra tekę iš žemaičių patirti, nors daug iš jų apie tai esu teiravęsis. Baranausko tarminiais tekstais nevisados galima pasitikėti, nes juose yra labai daug klaidų. Dėl to man rodos, kad minėtoji Būgos nuomonė nėra iš piršto išlaužta.

Kad tarmybės *tèp, kàp* turėtų būti išriedėjusios iš **tedpō*, **qu̯odpō*, negalima tikėti: viena, šalia *tèp* tarmėse randame ir *kèp* (plg. dar *kαi, kει* ir *ki* vietoje *kai*); antra, vakariečių pietiečių *tèp* per *tėp*

galėjus sutrumpėti iš *teip* (analogiškai pagal *šeip* < *šiaip* kilusio iš senesnio *taip*) rodo, pvz., tarmybės *prė* (iš *prie*), *grėčiau* (iš *greičiau*) ir kt.

90 psl. Spechtas sako, kad v-tos naudininkas lietuvių kalboje neturįs galūninio kirčio („der Dativ hat so gut wie nie den Endton"). Bet tai netiesa: žemaičių šnektose galime rasti visą eilę v-tos naudininkų su tokiu kirčiu, žr. 196 psl.

Radęs lietuvių kalboje bent dešimtį įvairių vienaskaitos naudininko galūnių (*-ui, -uo, -ai, -i, -ij, -ie, -un, -am, -ami* ir *-amu*), jis, laikydamasis savo ankstyvesnės nuomonės (LM II 172 tt. ir IF XLII 278, 279[3]), ir šitame straipsnyje yra linkęs manyti, kad ide. v-tos naudininko galūnė *-ōi* lietuvių kalboje esanti pavirtusi į *-ai*. Šitos savo nuomonės kuo nors naujai jis nepagrindžia, tik 92 psl. iškelia to klausimo sprendimo painumo dvi priežastis – fonetines sunkenybes ir lyčių gausumą. Tos kliūtys iš tikrųjų tebėra, ir nematyti, kad Spechtas būtų įstengęs jas apgalėti. Kad galūnė *-ui* per *-uvi* būtų išriedėjusi iš *-uvai*, fonetiškai atrodo visai neįmanoma. Daug įtikimesnė ta nuomonė, kad *-ui* per *-uoi* yra kilusi iš *-ōi*: ja lengvai galime išaiškinti *-ui*, žem. *-ọu, -ū* ir augšt. *-uo, -u*. Galūnės *-un, -am, -ami* ir *-amu* yra vėlyvi naujadarai, todėl jų su pirmosiomis netenka ir jungti. Taip pat nesukelia sunkenybių ir *-i, -ie*. Kiek keblesnės galūnės atrodo ryt. *-ai* ir senųjų raštų *-ii, -ij*. Pirmąją K. Būga TŽ I 418 buvo linkęs kildinti iš ide. *-oi*, kaip kad A. Meillet, Le sl. commun[2] 393 t. (jam pritaria ir J. Endzelynas StB IV 135) šalia ide. d-tos kilmininko galūnės *-ōn* dar taria galėjus būti ir *-on*. Šita nuomonė ir man atrodo įtikimesnė. Dėl antrosios galūnės aš tuo tarpu nieko negaliu pasakyti.

Įvardžio naudininkų *kāmu, tāmu, jāmu* negalima skirti nuo *kāmui, tāmui, jāmui*, – jie tarpusavy santykiauja kaip d. sg. *vyru* ir *vyrui*, – ir todėl drauge su Spechtu 88 t. sunku Daukšos kalbos įvardinę galūnę *-mu* laikyti esant naujai sudarytą pagal *-mus*.

Kad iš senųjų raštų būtų galima dar išskaityti v-tos v-ko galūnę *-ie* (**naktie, *išmintie* ir kt.), iš Spechto duotųjų pavyzdžių aiškiai nematyti: jie ortografiškai gali būti ir kitaip interpretuojami. Pvz., iš Mažvydo *širdie, širdeie, širdeghe, širdeye* arba *kelie, kele, kelœie, keleije, kelœje* aš nieku būdu negalėčiau drįsti išvesti šalia *širdėje, kelėje* dar ir *kelie, širdie* vietoje *kelė, širdė*, nes Mažvydas *ė, o* ir *ie,*

uo nėra raštu skyręs, plg. g. sg. *dewa* 8, 24, 25 ir *diena* 9, *Tiewa* 24, *tektai* 24, *weszlibas* 30 ir *diewa* 38, *lieszuwis* 39 ir daugybė kitų.

Apskritai imant, Spechtas šiame straipsnyje iškelia aikštėn nemaža dalykų ir, juos įdomiai aiškindamas, duoda daug progos pagalvoti.

Eugen Seidel, **Geschichte und Kritik der wichtigsten Satzdefinitionen**. Jenaer germanische Forschungen. Bd. 27, hrgb. von Albert Leitzmann, Verlag der Frommannschen Buchhandlung Walter Biedermann. Jena, 1935. 143 psl.

(Archivum Philologicum, 1937 m., VI kn., p. 213–216)

Sintaksė yra viena iš mažiausia ištirtų gramatikos dalių. Tai yra dėl to, kad sintaksinė medžiaga daug sunkiau suvokiama, kaip fonetinė, morfologinė arba žodyninė. Čia daugiausia turima reikalo ne su atskirais žodžiais arba jų lytimis, bet su žodžių junginiais, su jų tarpusaviniu santykiavimu, t. y. su pačia kalba.

Bet sunkiausias sintaksės dalykas yra sakinio problema. Jau beveik du tūkstančius metų ji buvo sprendžiama, ir vis dėlto dar nėra kaip reikiant išspręsta. Dabar jau žinome apie 200 sakinio apibrėžčių; bet negalime pasakyti, kad kuri iš jų visai kaip reikiant nusakytų sakinio esmę. Vienos iš jų persiauros, kitos perplačios; vienos nusakomos logiškai, kitos psichologiškai, o trečios vėl orientuojamos į kurią nors kitą filosofinę doktriną. Be to, sakinį apibrėžiant, dažnai yra daroma formalių, net logiškų klaidų, parenkama nevisai tinkamų apibrėžiamųjų pavadinimų bei sąvokinių pažymių, ir todėl pačios apibrėžtys esti nepatogios, neaiškios, sunkios. J. Riesas savo veikale „Was ist ein Satz?“ (Prag, 1931), apsprendęs šitas kliūtis, yra mėginęs sakinį suvokti ir nusakyti vien kalbiškai, bet jo sakinio apibrėžtis išėjo dar sunkesnė negu kitų, arba, kaip teisingai K. Bühleris (Sprachteorie, 361 psl.) pastebi, ji lyg vestuvinė dovana yra graži, bet negalima vartoti. Be to, ji daugelio dalykų ir neapima. Pvz., jaustukų, šauksmininkų, įterptinių žodžių, elipsinių žodžių junginių (*aš tau!, labas rytas!...*) ir kt. J. Riesas sakiniais visai nepripažįsta, – jis juos vadina sakininiais žodžiais (Satzwörter). Taip pat jis iš sakinių tarpo išskiria ir tokius pasakymus kaip *ugnis!*, *pagalbos!* ir kt., kurie daugeliui (pvz., A. Nehringui) yra neabejojami sakiniai.

Visai kitaip elgiasi E. Seidelis. Jis pirmiausia visas ligšiolines sa-

kinio apibrėžtis apžvelgia istoriškai ir tik paskui dėl jų pasisako savo nuomonę. Iš jo apžvalgos matyti, kad ilgiausiai, būtent nuo Apolonijo Diskolo beveik lig VIII amž. pabaigos, buvo mėginama sakinį apibrėžti vien logiškai. Vėliau, įkūrus lyginamąjį kalbos mokslą ir ėmus aiškinti sakinio bei sprendimo, taip pat gramatikos ir logikos santykius, buvo pastebėta, kad logika negali išspręsti sakinio problemos. Todėl šalymais buvo pradėta ieškoti kitokių tos problemos sprendimo būdų. Visų pirma ją buvo mėginama spręsti lingvistiškai gramatiškai. Bet kadangi gramatika išsivystė daug vėliau kaip logika, tad, suprantama, ji ir savo darbą iš pradžios turėjo orientuoti į logiką. Kaip sprendimą, taip šiuo supratimu ir sakinį turi sudaryti veiksnys ir tarinys. Vėliau, kai buvo patirta, kad veiksnys su tariniu yra sąvokos, kurias ne į kiekvieną sakinį galima įinterpretuoti, buvo mėginta sakinio daryboje pagrindinės reikšmės duoti tariniui. Kiti sakinio problemos esmei aiškinti ėmėsi prasmės, sakinio melodijos, vienovės, klausytojo vaidmens; bet nei viena iš šių priemonių nedavė laukiamų vaisių: vienas kalbos mokslas be padedamųjų disciplinų neįstengė duoti tinkamos sakinio apibrėžties.

Nekiek geriau yra ir su psichologišku sakinio apibrėžimu. Tiesa, W. Humboldtas nugalėjo kraštutinį logicizmą, H. Steinthalis galutinai atskyrė sakinį nuo sprendimo, H. Paulius su W. Wundtu sakinį jau visai psichologiškai apibrėžė, o A. Thumbas sakinio apibrėžimą net buvo linkęs kalbos psichologijai perleisti. Tačiau sakinio esmė tuo būdu dar nebuvo kaip reikiant apimta, nes kaip loginei apibrėžčiai daugiausia rūpėjo normatyvinis sakinio pobūdis, t. y. koks turėtų būti sakinys, kad jis galėtų pažinčiai (Erkenntnis) tarnauti, taip psichologinė apibrėžtis nori patirti, kaip sakinys susidaro. Bet sakinio daryba yra perdaug komplikuota, kad paviršutinis psichinių vyksmų aprašymas apibrėžtyje galėtų apimti ir visą sakinio esmę. Todėl po kurio laiko buvo pradėta nesitenkinti ir psichologizmu. Jo priešybe iškilo vadinamoji fenomenologija, kurios žymiausias atstovas E. Husserlis loginius dėsnius (Gesetze) taria esant ne galvojimo normomis, bet realiais dėsniais (Sachgesetze). Tam mokslui padėjo išplisti ypač ta aplinkybė, kad po Wundto psichologizmo, suvedusio logiką į psichologijos dėsnius ir sukėlusio beviltį reliatyvizmą, daug kas troško betarpės, nuo žmogaus neganėtinumo (Unzulänglichkeit) laisvos tiesos. Tačiau ir ši, fenomenologinė, srovė, kad ir nemaža

prisidėjusi prie psichologizmo nugalėjimo, pakenčiamos sakinio apibrėžties vis dėlto nėra davusi. Daug daugiau šiam reikalui yra jau spėjusi padaryti mąstomoji psichologija (Denkpsychologie). Remiantis funkciniu galvojimu, t. y. tuo principu, kad „aš manau" niekados nėra kas kita kaip „aš manau kaiką (etwas)", – ši mintis yra išdėstyta R. Hönigswaldo veikale „Grundlagen der Denkpsychologie", – yra tariama, kad kalbinis sakinys yra buvęs anksčiau kaip kalbinis žodis. Taip pat jis ir dabar yra ne kalbos sudaromasis elementas, bet pati gyvoji kalba, jos tikrovė, t. y. realus, nedirbtinis, abstrahuotas kalbos dalykas; toks tėra tik atskiras žodis. O kadangi kalba yra reiškiamoji priemonė, kuri psichinius kalbančiojo pergyvenimus formuoja ryšium su tikrove, tad ir sakinys turi išreikšti savo specifiško turinio santykį su ta tikrove. Tai sakinio apibrėžtyje pabrėžia A. Nehringas, J. Riesas ir kt.

Bet mąstomoji psichologija savo galutinio žodžio dėl sakinio problemos dar nėra tarusi, – ji tik, E. Seidelio nuomone, patį klausimą teisingai kelia. Yra galimas daiktas, kad ji drauge su fonetika, viena kitą papildydamos, ir išspręs šį klausimą, bet pasiektasis rezultatas visų šių įvairių disciplinų veikiausiai niekados nepatenkins. Visuotinės sakinio apibrėžties negali būti, nes sakinys kaip kalbinis padaras, priklausydamas įvairioms kalbos pusėms, negali būti apibrėžtas kaip koks vieningas dalykas. Todėl drauge su A. Debrunneriu yra lauktina bent ketveriopos, su viena kita nesutampančios sakinio apibrėžties – loginės, psichologinės, gramatinės ir fonetinės (fiziologinės). Logiškas sakinio apibrėžties klausimo sprendimas tik tiek yra pripažintinas, kiek pati kalba gali reikštis sutinkamai (adekvačiai) su loginėmis kategorijomis. Psichologinei apibrėžčiai tegali rūpėti klausimas: kaip sakinys susidaro? Kiek kitaip yra su gramatine apibrėžtimi. Kadangi gramatika negali duoti jokio objektyvaus norminio pažymio sakinio apibrėžčiai, tad nuo visuotinės gramatinės sakinio apibrėžties irgi tenka atsisakyti; gramatinė apibrėžtis tegali būti duota tik normaliniam tam tikros kalbos arba kalbų grupės gramatiniam sakiniui.

Šituo būdu prieidamas prie sakinio problemos, E. Seidelis, kad ir nerasdamas jokios tinkamos sakinio apibrėžties, vis dėlto kiekvienam duoda progos pagalvoti ir geriau orientuotis sprendžiant savo gimtosios kalbos sakinio apibrėžties klausimą. Tai ypač yra įsidėmė-

tina mums, šiuo atveju dar labai toli atsilikusiems: elementariniuose sintaksės vadovėliuose lietuvių kalbos sakinį apibrėžiame beveik kaip XVIII amžiuje.

Prof. dr. Pranas Brenderis

(Gimtoji kalba, 1938 m., 6 sąs., p. 81–82)

LKD visai netikėtai neteko ir kito savo nario, darbštaus mokslininko, VDU Humanitarinių Mokslų Fakulteto ekstraordinarinio profesoriaus Dr. Prano Brenderio.

Velionis buvo šveicarietis, 1894 m. spalio 17 d. gimęs Bazelyje. Ten jis lankė gimnaziją ir 1919 m. baigė universitetą. Studijavo klasikinę filologiją ir lyginamąją kalbotyrą pas garsiuosius mokslininkus prof. J. Wackernagelį ir prof. M. Niedermanną. Baigęs universitetą daktaro laipsniu, – jo parašytoji disertacija „Die rückläufige Ableitung im Lateinischen" buvo 1920 m. išspausdinta Bazelyje, – mokytojavo Fetano mergaičių gimnazijoje ligi 1924 m., kuriais buvo pakviestas į Lietuvą dėstyti universitete. Iš pradžios jis buvo paskirtas lotynų kalbos ir literatūros katedros docentu, o 1930 m. išrinktas ekstraordinariniu tos pačios katedros profesoriumi.

Specialybės Pr. Brenderis yra buvęs klasikinis filologas, lotynistas, daugiau kalbininkas, kaip literatas, todėl, dirbdamas mūsų universitete, jis yra kreipęs daugiausia dėmesio į kalbotyrą, taip pat ir į lietuvių kalbos mokslą. Be daugybės straipsnių, išspausdintų Archivum Philologicum, Vaire, Židinyje ir kituose tiek mūsų, tiek užsieniniuose žurnaluose, jis drauge su M. Niedermannu ir A. Sennu dar rašė didžiai vertingą lietuviškai vokišką žodyną, kurio lig šiol yra jau išspausdinta daugiau kaip pusė; kitos pusės pabaigos jam nebebuvo lemta sulaukti. Taip pat jis nebegalėjo ištesėti ir kito savo didžiai svarbaus pažado – parašyti plačią mokslišką monografiją apie Donelaičio Metų kalbą ir metriką.

Bet velioniui ne tik rūpėjo atsietinis lietuvių kalbos mokslas, – jam nebuvo svetima ir mūsų bendrinės kalbos praktika. Svarstant rašybos reformos klausimą, jis gyvai domėjosi klasikinių vardų rašymu, jų rašybos sistemingumu ir pritaikymu mūsų kalbos dėsniams.

Tam reikalui jis ieškojo aiškesnių kriterijų, stengėsi visa mokslu pagrįsti, ir todėl, prieš pateikdamas LKD Terminologijos Sekcijai galutinį antikinių vardų rašymo projektą, kuris jam drauge su K. Jokantu buvo pavestas sudaryti, jis pirma dar norėjo išspręsti bendruosius, probleminius, to klausimo dalykus. Tam reikalui jo yra specialiai parašytas straipsnis „Antikinių vardų lietuvinimas“ ir išspausdintas š. m. Židinio Nr. 2. Tos pat rūšies, bet jau vien mokslo reikalui parašytas, yra ir jo kitas, kiek anksčiau Studi Baltici ketvirtame tome išspausdintas straipsnis „Die griechischen Eigennamen in der litauischen Iliasübersetzung“ (= „Tikriniai graikų vardai lietuviškame Iliados vertime“).

Gyvenime velionis buvo didžiai kultūringas, visados linksmas ir draugus. Universitete jis stropiai dirbo savo darbą ir buvo visų mėgstamas. Savo kolegoms visados buvo nuoširdus ir gerai nusiteikęs. Į mokslo gilybę skverbėsi daugiausia intelektualinio įdomumo skatinamas, todėl su juo būdavo galima ilgiausiai kalbėti ne tik apie atskirus konkrečius kalbos dalykus, bet ir apie ištisas, net abstrakčiausias kalbines problemas. Jo žvilgis vis nuolat siekė į tolį ir gylį, be perstojo smeigėsi į platesnę intelektualinę erdvę. Ir štai... dabar jo jau nebėra – jis žuvo pačiame savo amžiaus gražume.

Lietuvių Kalbos Draugija liūdi netekusi savo nario ir bendradarbio. Tą liūdesį dar didina ta aplinkybė, kad jis, atvykęs iš laisvos ir kultūringos Šveicarijos, dirbo mūsų jaunam mokslui atsidėjęs, sąžiningai ir nuoširdžiai. Tesie už tai jam ir jo tėvynei mūsų didelė pagarba ir padėka!

Dėl balsių asimiliacijos

(Archivum Philologicum, 1938 m., VII kn., p. 40–44)

Yra pastebėta, kad balsiai dažnai panašaujamai veikia vieni kitus, tiek progresyviai, tiek regresyviai. Tai ypač lengva matyti mūsų tarmėse. Pvz., subatėnai, rytiečiai augštaičiai, sako: *bá·ga ~ béga, bá·ktu*. (siekinys) *~ bégtų, nā·ša ~ nēša, nàšt ~ nèšt* (iš *neštų*), *kumã·ła. ~ kumēlė*, bet *bę́·gi ~ bégi, bę́·kĵ ~ bégti, nę́.šĵ ~ nēšti*, g. pl. *kumę́.lu. ~ kumēlių* ir kt. Kaip rodo kitos, kaimyninės, tarmės, tai turi būti įvykę palaipsniui, būtent: žodyje *kumã·ła.* pirmiau, reikia

manyti, galūninis *-ė* po velarinio *ł* pavirto į *a·* (< *a.*), o po to vėliau ir priešpaskutiniame skiemenyje atsirado *a* vietoje *e*. Tai iš vienos pusės dar aiškiai rodo tokie žodžiai kaip *dẽdė, skrẽgždė, ẽmė* ir kt.: subatėnai, tarydami juose galūninį *-œ.* (labai platų pusilgį *e* su *a* atšešėliu), ir priešpaskutinio skiemens *e* ar *ė* nepaverčia į *a* ar *a·* – taria *dę̃·dœ., skrę̃.gždœ., ę̃.mœ.*; o kupiškėnai, tarydami šių žodžių galūnėse *-a.*, dažnai jau ir priešpaskutiniame skiemenyje pasako *a*: *dã·da., skrã·gžda.,* bet *ję̃·ma.* Toliau plg. Gerullis, Lit. Dialektstudien 68 t., 96 t. Iš kitos pusės, pvz., kaimyninėje Palaũkių šnektoje dar tebesakoma *kum̃œ·ła.* ir kt. Taigi subatėnų *kumã·ła.* visų pirma gali būti kildintina iš **kum̃ę̃·ła.* ar *kum̃œ·ła*. Tuo būdu galime konstatuoti, kad subatėnų šnektoje priešakinės eilės balsiai prieš užpakalinės eilės balsius sekančiuose skiemenyse yra nuosekliai supanašinami, t. y. paverčiami į tokius pat plačius, irgi užpakalinės eilės balsius.

Tačiau šitokie asimiliaciniai reiškiniai yra neseni, tik vėlesnių laikų tarminiai padarai, todėl jie ir kokios nors gilesnės senovės nerodo. Senesni tos rūšies dariniai yra kitokesni. Visų pirma jie mažiau priklauso nuo vėlyvesnių tarminių garsinių atmainų ir todėl yra arba galėjo būti plačiau vartojami ne vienoje kurioje tarmėje ar šnektoje, bet didesniame plote. Būdami plačiau išplitę, jie ilgainiui daug kur yra prisitaikę prie pirmykščių dėsningų lyčių ir todėl dabar esti dažnai sunkiau beatpažįstami.

Štai šalia *vẽdaras* (= lat. *vêdars* „skilvis“) mūsų kalboje yra sakoma ir *vẽderas* Tverečius (= *vêders* šalia *vêderiņš* „skilvelis“). Galimas daiktas, kad čia vartojamos dvi įvairios priesagos *-ara-* ir *-era-*; bet pagal kamiengalinį *-a-* čia taip pat pirmykštis *e* prieš *r* galėjo būti ir asimiliacijos būdu paverstas į *a*. Tai visų pirma patvirtina lat. *vesals* „sveikas“ šalia *vesels* „t. p.“ = s. sl. *veselъ* „linksmas“, lat. *veselība* „sveikata“, *veselîgs* „pagydomas, heilsam“. Taip pat ir mūsų *vãbalas* bei *vãkaras*, sprendžiant pagal sva. *wibil* „vabalas, Käfer“ ir s. sl. *večerъ*, turėtų būti kilę iš **vebelas* ir **vekeras*. Tik klausimas, kuriuo būdu čia būtų galėję atsirasti abudu *a*? Pagal *vẽdaras*, lat. *vesals* (iš **vesalas*) reikėtų manyti pirmiau atsiradus **vebalas, *vekaras* ir tik vėliau iš jų *vãbalas, vãkaras*. Tačiau šalia *vãsara* (ir *vasarà*) žemaičiai dar vartoja *vasẽris* ir *pavãseris* Kv., Slnt. Formaliai, atrodo, šitie žodžiai gali būti antriniu būdu su priesaga *-ja-* sudaryti

iš **vasera* lygiai taip pat, kaip *samãnis* iš *sãmana, pakùlis* iš *pãkula, vandẽnis* iš *vanduõ* (kamienas *vanden-*) ir kt. Tad kuriuo būdu būtų galėjęs atsirasti *va-* iš *ve-*? Neigdamas Brugmanno nuomonę, kad mūsų *vakaras* esąs per **vakeras* kilęs iš **vekeras*, J. Endzelynas Слав.-балт. этюды 91 drauge su J. Schmidtu Neutra 196 yra linkęs manyti, kad *ve* baltų kalbose galėjęs pavirsti į *va* tik prieš *a* ir *ā*. Bet to paties Brugmanno Gr. II^2 1, 160 t., Boisacquo Dict. étym. de la langue grecque 210 ir kt. manymu, *vasara* esanti kilusi iš **veser-a* – iš priebalsinio kamieno **veser-* (iš ide. **u̯eser-* šalia g. sg. **u̯esn-es*, plg. sl. *vesna* iš **vesn-a*) ir balsinės galūnės *-ā*; dėl to plg. dar Benveniste, Origines de la formation des nomes en indoeuropeen, 16 tt. Čia, mano nuomone, tegali būti tik tokia išeitis: iš **vesera* pirmiau galėjo būti sudarytas **veseris, *paveseris*, vėliau progresyvinės asimiliacijos keliu **paveseris* galėjo būti paverstas į *pavaseris*, o pagal jį ir **veseris* į *vaseris*; pirmykštė **vesera* tuo būdu į *vasara* galėjo pavirsti savo ruožtu. Arba **vesera* pirmiau per **vesara* pavirto į *vasara*, o iš jos sudarytasis *vasaris* žemaičių tarmėse galėjo būti pagal kitus žodžius su priesaga *-eris* paverstas į *vaseris*. Bet ši pastaroji galimybė yra mažiau įtikima kaip pirmoji.

Tokie pat nevienodai aiškinami pavyzdžiai gali būti ryt. *añtaras* Dysna, Tver., Gerv., Diev. ir *kataràs* ib. Pagal čekų *úterý* ir s. sl. *koteryjь*, s. ček. *koterý*, gr. πότερος „kuris iš dviejų“ (iš **qu̯oteros*) mūsų *antaras* ir *kataras* galėtų būti kilę iš **anteras* ir **kateras*. Jei ne korektūros klaida, tai galėtų patvirtinti ir Bretkūno *pasteras* (pvz., acc. p a ſ t e r a g h i iodiki BrP II 292_{19} šalia p a ſ t a r a g h i ib. 294_{15} ir kt.) = lot. *posterus*. Taip pat atrodo viliotina ir pr. *anters* šalia *antars* taryti kilus iš **anteras*, **antaras*; fem. *antrā* galėtų būti sutraukta iš **anterā* ar **antarā*. Bet pr. *tickars* ir *tickers* šalia fem. *ticra* ir mūsų *tìkras, -à* rodo, jog pr. *anters* arba *antars*, kaip jau ir J. Endzelynas Le. Gr. 367 yra pastebėjęs, gali būti kilęs iš **antr(a)s*. Be to, ir slavų kalbose šalia *-ter-* tuose žodžiuose dar randame *-tor-*, pvz., s. sl. *vъtoryjь, kъtoryjь, pastorъ-kъ* „posūnis“. Šitie pavyzdžiai tik tuo atveju galėtų paremti tą manymą, jog mūsų *kataras* yra kilęs iš **kateras*, jei sutiktume su Brugmannu Gr. II^2 1, 323, kad s. sl. *kъtoryjь* balsių asimiliacijos būdu gali būti kilęs iš *koteryjь*, plg. got. *haþar*, s. sak. *hveđer* „kuris iš dviejų“, gr. πότερος.

Daug ryškesnių ir patikimesnių balsių asimiliacijos pavyzdžių

mums gali duoti skoliniai. Pvz., *nabãgas*, žem. *nabãštikas* ir *našpãras* (ar *nãšparas*) pirmiausia yra išriedėję iš *nebãgas, nebãštikas* ir *nešpãras* (arba *nẽšparas*), o šie savo ruožtu yra paskolinti iš gud. *небóгъ* arba s. lenkų **niebog* (plg. *ùbagas* iš s. lenk. *ubog* arba gud. *убогъ*), lenk. *nieboszczyk* arba gud. *небощикъ* ir lenk. *nieszpor*, žr. Die slav. Lehnwörter im Altlit. 137, 142. Tuo pat būdu ir *ãmatas* veikiausiai per **ametas* arba tiesiogiai yra paskolintas iš vvž. *ammet* arba *amet*. Čia pat gal priskirtina ir *nùgara* (arba *nugarà*), kuri, kaip rodo suomių iš baltų pasiskolintoji *nukero*, gali būti kilusi iš **nugerã*, žr. Endzelin Le. Gr. 49. Visuose šituose žodžiuose pirmykštis *e* veikiausiai dėl kaimyninės *a* įtakos yra pavirtęs į *a*.

Kitais atvejais, priešingai, pirmykščio *a* vietoje dėl tos pačios priežasties gali būti vėliau atsiradęs ir *e*. Pvz., *pãpelėpė* Dysna, *peršẽlis* ib., *puodekelỹs* Dus. ir kt. veikiausiai yra atsiradę iš *pãpalėpė* (plg. *palėpė*), *paršẽlis, puodakelỹs* ir kt.

Bet daugeliu atvejų šitos *e* ir *a* pakaitos viena balsine asimiliacija negalima išaiškinti, – jos vietoje tenka aiškinti dar kaimyninių priebalsių įtaka, garsinėmis tarmybėmis, morfologinėmis atmainomis ir kt. Pvz., vietovardžiams (ir kartais net asmenvardžiams) sudaryti vartojamos priesagos *-asas* ir *-esas*: *Čẽdasas* (ežeras prie Čedasų), *Svédasas* (ežeras prie Svėdasų), *Zãrasas* (ežeras prie Zarasų), taip pat *Dùrasas* (pavardė) (: *Dura, Dùrelis, Dūra*), *Garg̃asas* (: *Garg̃as, Gargõnas*) ir kt. Iš bendrinių žodžių man tėra žinomas tik vienas *narnãsas* „narnąs žmogus“ Šatės. Bet šalia to daug dažniau yra vartojama priesaga *-esas*: *burgẽsas* „kurs visados bùrga, burblena“ Kv., *Gãlesas* (pavardė), *Laũkesas* (ežeras prie Zarasų), *plėkesaĩ* „plėkesiai“ Vel. (seniau), *prakepẽsai* „blynai“ Lgm., *remẽsas* „dailidė“ N 435, *šerdẽsas* „šerdečnykas“ Kv., *švelpẽsas* „šveplys“ Pagr., *vaikẽsas* „pusbernis, jau paaugęs berniukas, samdytas bernas“ Kv., Dov., Lgm., Pašv., Jž. I 123, *velbẽsas* „veblys, švebelda“ Dus., *žalesas* „žalumynas“ N 541 ir kt. Taip pat nemaža darinių turime ir su priesaga *-esa*, pvz., *Bradesà* „Šventosios kairysis intakas“, *glėmesà* „gleima“ Jž. I 707, *glitesà* „t.p.“ ib., *lũkesa* „laukimas“ Slnt., Darb., Grūšlaukis, *mergesà* „mergėsė“ (: vaikesas prie m e r g e s o s atjoja su piršliu Jž. I 123 s. v. a t j ó t i), *raudesa* „raudonybė danguje“ Jž., *Raudesà, -õs* (Taurãgnų parapijos upelė prie Vidžiūnų sodžiaus), *virpesà* „virpesys, drebulys“ Plat. (ir *vir̃pesa* Skuod.), *žalesà, -õs* „dar-

žovė, žalumynas; žalias nevirtas valgymas“ Jž. I 707 s. v. *glėmesa* Kv., Ras., Endr. ir kt. Su priesaga *-asa* man tėra žinomos tik kelios pavardės, pvz., *Barasà* || *Bãras, Barỹs* ir kt. Kilimo, be abejonės, senesnės yra priesagos *-esas* ir *-esa*. Jų pirmoji darybinė dalis *-es-* veikiausiai senovėje priklausė priebalsiniams *s-* kamienams. Tai dar rodo *mė́nuo* šalia žem. g. pl. *mė́nes-ų, debes-ìs* šalia n. pl. *debes-es* DP 7_{16} : gr. νέφος, g. sg. νέφεος < *νεφεσ-ος ir kt. Tuo būdu ir mūsų *ėdesas* (Nesselmannas savo žodyne 17 psl. rašo *edèsas*), *ẽdesis* ir *ėdesỹs* gali būti kilę iš **ėduos* (ar **ėdos*), g. sg. **ėdes-es* lygiai taip pat, kaip kad mūsų *óbuolas, obuolỹs* ir *obelìs* (ir ryt. *óbeles, -ų̃*) yra kildintini iš **obuo(l)*, g. sg. **obel-es* ir kt. Plg. Brugmann Gr. II^2 1, 524 t., Fraenkel KZ LXIII 176, Hirt Gr. III 191, Hjelmslev Études baltiques 11 t.

Tad dabar kįla klausimas: kaip tad *-esas* turi santykiauti *-asas*? Ši pastaroji priesaga daugiausia yra sutinkama Rytiečiuose, tad yra galimas daiktas, kad čia, nekirčiuotam *e* daug kur virstant į *a*, ir *-asas* yra išriedėjęs iš *-esas*, plg. *Pyvasà* || *Papyvė̃siai* (ir *Papyvesiaĩ*), *mė́nasis* (ir *mė́nesis*) ir kt., plg. K. Būga LKŽ CXLVII. Bet čia tarp ko kito galėjo kiek pasireikšti ir balsinė asimiliacija. Tai bene rodo tas faktas, jog šalia *Zarasaĩ* yra dar pažįstami ir *Zerasaĩ*. Ši paskutinioji lytis, atrodo, yra senesnė už pirmąją, nes ji veikiausiai yra kilusi iš senesnės sėliškos *Zaraso* ežero lyties **Ezer-asas* < **Ezer-esas*.

Kiek kitokesnis dalykas yra *e* ir *a* kaitaliojimasis priesagose *-anas* ir *-enas*. Pvz., mūsų *álkanas* formaliai taip gali santykiauti su *álkti*, kaip lat. *slepens* „paslėptas“ su *slė̃pt* (= *slė̃pti*), s. sl. *vezenъ* „vežtas“ su *vesti* (1 sg. *vezǫ*) ir kt. Tatai drauge su *alken-ýbė* „badas, alkimas“ Jž. I 12 lyg rodytų, kad mūsų *álkanas* yra kilęs iš senesnio **alkenas*. Bet iš kitos pusės, sprendžiant pagal s. sl. *lakomъ* „alkanas“ iš **olko-mo-* (žr. Trautmann Wb. 6 t.), *alkanas* gali būti kildintinas ir iš **alka-na-*, o *alkenybė* galėtų būti tiesiog sudaryta iš kamieno **alka-*, plg. *gluõdas* ir *gluõdenas*. Taigi iš senovės čia gali kaitaliotis pirmykščiai kamiengaliai *-e-* bei *-a-* (iš ide. *ŏ*), ir todėl dabar nebelengva pasakyti, kaip čia iš tikrųjų yra buvę.

Iš viso, kas augščiau pasakyta, galime sau pasidaryti tokią išvadą: ką nors tikresnio apie balsių asimiliaciją galime spręsti tik iš dabartinių ar vėlesnių duomenų. Apie senesnius ar senovinius to reiškinio atvejus dažniausiai galime ką pasakyti tik tariamai.

Priesagos *-ja-, -jo-* ir kaikurie jų vartojimo atvejai lietuvių kalboje

(Archivum Philologicum, 1938 m., VII kn., p. 8–16)

1. Priesaga *-ja-* yra susidariusi dar priešistoriniais laikais, todėl jos kilmę nebevisur galime aiškiai susekti. Bet iš tam tikrų pėdsakų, išlikusių kitose senovinėse ide. kalbose, vis dėlto matyti, kad ji nėra pirmykštė, – tai yra antrinis, sudėtinis, padaras. Pvz., lot. *alius* „kitas“ (= gr. ἄλλος, got. *aljis*) yra kildintinas iš **ali + os*. Šio žodžio pirmoji dalis dar yra išlikusi prieveiksmyje *ali-ter* „kitaip“ (plg. *alter* „vienas iš dviejų, antrasis“ iš **ali-teros*), įvardyje *ali-quis* „kas nors“ ir kt. Taip pat ir gr. būdvardis ἄλιος „druskinis“, kaip rodo ἅλι-νος „t. p.“, ἁλί-πλοος „jūroje esąs, jūrinis“ ir kt., veikiausiai yra kilęs iš **σαλι-ος*. Tuo būdu vienų prieita išvada, kad ide. priesaga *-i̯o-* (mūsų *-ja-*) yra sudaryta iš pirmykščio kamiengalinio *-i-* ir balsinės priesagos *-o-*, plg. Brugmann Gr. II^2 1, 185 tt., Specht KZ LXII 216 tt. Bet E. Benveniste'as Origines 61, 72 t. yra kiek kitokesnės nuomonės: jis yra linkęs manyti, kad priesagos *-i̯o-* dariniams daryti iš pradžios buvę imtasi ne balsinio, bet priebalsinio *i̯*-kamieno. Tuo būdu, pvz., būdvardžiui ἅλιος pagrindu buvusi paimta priebalsinė lytis **sali̯-*, kurios n. ir acc. sg. buvęs **sali* (> *ἅλι). Tai iš dalies dar gali rodyti toks santykis: s. ind. g. sg. *mádhvaḥ* : n. sg. *mádhu* = g. sg. *ávyaḥ*, gr. ὄιος (iš *ὀϝιος) : n. sg. **ávi* (> *áviḥ*); dėl **ávi* : *áviḥ* plg. *vr̥̄ṣṇi* : *vr̥̄ṣníḥ* ir kt.

Bet šalia *-i̯o-* senų senovėje dar buvo pažįstama ir priesaga *-i̯i̯o-*, pvz., s. ind. *pitriyaḥ* || *pítryaḥ* „tėvo, tėvinis“ : *pitár-* „tėvas“, s. sl. *ovьčьjь* || *ovьčь* „avinis“ : *ovьca* „avis“ ir kt. Atskirose ide. kalbose taip pat sutinkame ir *-ei̯o-*, pvz., lot. *igneus* „ugninis“ (iš **ignei̯os*) : *ignis* „ugnis“ ir kt. Ši pastaroji priesaga veikiausiai yra sudėta iš kamiengalio *-ei-* ir balsinės priesagos *-o-*, plg. Specht KZ LXII 218, Benveniste Origines 74 t. O priesagoje *-i̯i̯o-*, atrodo, *-i̯i̯-* taip gali santykiauti su *-i̯-*, kaip *-uu̯-* su *-u̯-*, plg. s. ind. *kártuvaḥ* „darytinas“ : *kártvaḥ* „t. p.“, mūsų *sietuvà* : *sietva* Jž. I 432 s. v. g i l m ė, *senãtuvė* Dus., Tver. : *senãtvė* ir kt.

2. Dabartiniai mūsų priesagos *-ja-* dariniai yra nevienodos rūšies: vieni iš jų vienaskaitos vardininke baigiasi *-as*, o kiti *-is* arba *-ys*,

pvz., *ámžias, élnias, jáučias, kãrias, kẽlias, kraũjas, mẽdžias, svẽčias, vãrias* ir *ámžis, élnis, jáutis, kẽlis* (ir *kelỹs*), *mẽdis, svetỹs, vãris* (ir *varỹs*) ir kt. Sprendžiant iš mūsų tarmių ir kitų kalbų, pirmieji veikiausiai yra daug senesni už pastaruosius. Pvz., *šerỹs*, kaip rodo suomių skolinys *harja*, veikiausiai yra kilęs iš **šerjas* lygiai taip pat, kaip *kãris* arba *karỹs*, be abejonės, per *kãrias* (n. pl. *kariaĩ*) yra išriedėjęs iš **karjas* (> suom. *karja*), plg. lat. *karš* „karas; kariuomenė“, s. airių *cuire* „būrys“, got. *harjis* „kariuomenė“ (iš germ. **harja-* < ide. **korio-*) ir kt. Iš kitos pusės, pvz., *dagỹs* (= lat. *dadzis*), kaip rodo estų iš baltų paskolintasis *tagijas*, gali būti kildintinas iš **dagijas*; plg. Brugmann Gr. II^2 1, 197, Endzelin Le. Gr. 302, Specht KZ LXIII 84. Ilgainiui tarmėse *-ys* vienur kirčiuotas ilgiau išliko, o kitur nekirčiuotas sutrumpėjo arba pasiliko su *y*. Todėl dabar šalia *briedỹs* LŽT 82 (= lat. *briêdis*), *dagỹs, sprindỹs* Sub., Kup. (= lat. *sprîdis*) ir kt. yra sakoma ir *bríedis, dãgis* Slnt., *sprìndis*, o ryt. augštaičiai (pvz., dusetiškiai ir kt.) pasako ir *bríedys, žõdys*. Šios pastarosios lytys rodo, kad *-ys* pirmiausia gali būti kilęs iš *-ijas* ir vėliau vietomis sutrumpėjęs į *-is* dėl kirčio įtakos, būtent – pradžioje galėjo būti skiriama, pvz., **dagijàs* ir **žõdijas*, vėliau *dagỹs* > *dãgis* ir *žõdys* > *žodis*, plg. pr. *rikijs* „ponas, viešpats“, g. sg. *rikijas*, acc. *rikijan*. **Karjas, *šerjas* ir kt. į *karỹs, šerỹs* veikiausiai yra pavirtę ne tiesiogiai, bet pagal *arklỹs, dagỹs, gaidỹs* ir kt. Taigi dabartinė priesaga *-ja-* atstoja dvi pirmykštes priesagas – *-ja-* ir *-ija-* (iš *-io-* ir *-iio-*).

3. Su šia priesaga jau senų senovėje, tarp ko kito, buvo linkstama sudarinėti priklausomybinius būdvardžius, pvz., gr. ἵππιος, s. ind. *áśvyaḥ* (ir *áśviyaḥ*) „arklio, arklinis“ : ἵππος, *áśvaḥ* „arklys“, οὐράνιος „dangaus, danginis“ : οὐρανός „dangus“, s. ind. *udanîyaḥ* „vandeninis“ : *udán-* „vanduo“, s. sl. *člověčь* „žmogaus, žmoginis“ : *člověkъ* ir kt., žr. Brugmann Gr. II^2 1, 188 tt. Šios reikšmės būdvardžių, vietomis jau sudaiktavardėjusių, dar apsčiai turime mes ir savo kalboje, pvz., *drapãnis, -ė* „drapaninis“ (: d r a p ã n ė klėtis Sub., Kup.) : *drãpana, pakùlis, -ė* „pakulinis“ (: *pakùliai* linai „kurie pãkuloja, pakulomis eina“ Sub.) : *pãkulos, -ų, pelẽnis, -ė* „pelenų, peleninis“ (: p e l a n e duonela NS 154, p e l ã n ė [kaip pelenai, palša] žemė Svėd.) : *pelenaĩ, plaskãnis, -ė* (: p l a s k ã n i s „männlicher Hauf“ Als. arba p l a s k ã n ė „t.p.“) : *plãskana* „pleiskana“, *pleiskãnis, -ė* (: p l e i s k ã n ė s kanapės Sub., Dus.) : *pléiska-*

na (žr. Būga KS 275), *samãnis, -ė* „samaninis“ (: *Samãnis* „Subačiaus apyl. pavardė“, s a m ã n ė „samaninė bitė“ Bais., Jon.) : *sãmana, vakãris, -ė* „vakarų, vakarinis“ (: v a k ã r i s vėjas Sub., Kup., Dus.) : *vãkaras, vandẽnis, -ė* „vandens, vandeninis“ (: v a n d ẽ n ė liga Sub., v a n d ẽ n ė melnyčia Smilgiai, v a n d ẽ n ė paukštė Ram., v a n d ẽ n ė s smiltys Radv.) : *vanduõ, vasãris, -ė* „vasarinis“ (: v a s ã r i a i javai Sub., v a s ã r ė obelė ib., v a s ã r i s [vasaros, šiltas] vėjas Sub., Dus., Salos, Rok.) : *vãsara*. Bet šalia to nemaža yra ir tokių šios priesagos darinių, kurie savo reikšme yra jau gerokai apkitę. Pvz., *arklỹs* iš pradžios veikiausiai yra buvęs tik „arklinis, į arklą pakinkytasis“ ir tik vėliau, išstūmęs véldinį **ašvas* < **ešvas* (= s. ind. *áśvaḥ*, lot. *equus*, plg. *ašva* „kumelė“, žem. *ašvíenis* „arklys“), įgavo reikšmę „Pferd“. *Jáučias*, kaip rodo s. ind. *yāuti* „pririša“, *yūtíḥ* „sujungimas“, lat. *jūtis* „sąnarys“ ir kt., pradžioje tebus buvęs tik „į jungą įjungtasis, įkinkytasis“, o *mẽdžias*, kaip rodo lot. *medius*, s. ind. *mádhyaḥ* ir kt., dabartinę savo reikšmę „Baum; Wald“, reikia manyti, yra išrutuliojęs iš „viduryje esąs, vidurinis“. Pagaliau ir *kãrias* šalia *kãras* iš pradžios galėjo būti tik būdvardis, reiškiąs „karinis, karui priklausąs, kare dalyvaująs, vėliau „karys, Krieger“, n. pl. *kariaĩ* „Krieger“ > „kariuomenė“. Plg. Walde–Pokorny Vgl. Wb. I 201, II 261, Būga KS 280, autorius Arch. Phil. V 215, Kluge-Götze EW[11] 239 s. v. H e e r. Panašios reikšmės iš pradžios gal buvo ir *kiaũšis* „kiaušinis“, *kuodỹs* „kuoduotas vieversys“, *kùpris* (ir *kuprỹs*), *rytỹs* „rytų vėjas“, *vaĩkis* „vaikinas“, *žam̃bis* „medinis arklas“ ir kt. šalia *kiáušas, kuõdas, kuprà, rýtas, vaĩkas, žam̃bas*.

Daug sunkiau ką nors tikresnio pasakyti apie *ja-* kamieno būdvardžius *apsčias* „apstus“ N 8, *kaĩrias* Mos., Slnt., *naũjas, slapčias* N 484, *sraũjas* Dus., SzDi 22, *stãčias, šlãpias, žãlias* ir kt. Formaliai *apsčias, sraujas, stačias* galėtų būti gretinami prie daiktavardžių *ãpstas* „gausa, išteklius“ DP 74_{30}, 96_{19}, **sravas* (žodyje *pra-sravas* „Blänke“ R I 112, M I 255 : gr. ῥόος „srovė“ < **σροϝος) ir *stãtas* „gubų eilė“, o *kairias, naujas, slapčias, žalias* prie būdvardžių *kaĩras, *navas* (= s. ind. *návaḥ*, gr. νέος ir kt.), *slãptas, žãlas*, ir tuo būdu jie savo daryba nedaug kuo skirtųsi nuo *kãrias* šalia *kãras* ir kt.; plg. Specht KZ LXII 226 tt.

4. Ypač dažnai mūsų kalboje priesaga *-ja-* yra vartojama senes-

nėms priesagoms *-ina-* ir *-iška-* išplėsti. Tai labai dar aiškiai rodo mūsų senovinių raštų kalba ir dabartinės tarmės. Pvz., seniau dar plačiau buvo vartojama *auksinas* (: acc. aukſinus indus BrB 1 Sam. VI 8, grâßis aukſinas DP 561_{51}, rubuoſe aukſinuoſe PS II 49_{33}, tik pardėvėsi áuksinąjį žėdėlį LB 27), *ąžuolinas* (: vżuolinas gumbas SzDi 57 s.v. galas), *drobinas* (: padarik iemus drobinas Goczias BrB 2 Mos. XXVIII 13), *geležinas* (: acc. giałaźinas ßirdis DP 508_{39}, błauzdos gełeźinos 581_{25}, Szeme... gelßina BrB 5 Moz. XXVIII 23), *kieminas* „naminis“ (: g. pl. paukszтiû kĩjminuiû ĩr medĩnuiû DB 54), *medinas* „laukinis“ (: medini Szwieris BrB 2 Moz. XXVIII 29, kiaules medinas Ps LXXX 14), *sidabrinas* (: Sidabrinas kauſchas BrB 4 Moz. VII 25, rąkos ſidâbrinos DP 581_{25}), *varinas* (: warinas Altoras BrB 2 Moz. XXXVIII 30, turreia wariną Schalmą 1 Sam. XVII 5, źaltis wárinas DP 452_{18}, varìni vàmzei LB 72) ir kt. O dabar šios reikšmės būdvardžiai visai nebegajūs: išskyrus vieną kitą specialesnį pavyzdį (pvz., *kieminóji* žąsis Endr., *medinóji* antis Riet., Slnt. ir kt.), daugelis jų dabartinėje kalboje jau yra vartojama *ja-* kamieno (*auksìnis, ąžuolìnis, drobìnis, geležìnis...*) arba, kurie savo forma nepakitėjo, yra tapę daiktavardžiais (pvz., *áuksinas* „toks pinigas“ ir kt.).

Tas pat beveik yra ir su priesagos *-utina-* būdvardžiais. Pvz., senovinių raštų kalboje dar galime rasti *paskutinas* (: Paſkutinoj' Dienoj' Koll. 28_9), *vidutinas* (: Widdutinnoj' dienoj' Ges. 129_4, widutini... griekai MT 59_6, acc. griekus widutinus ib. 52_{14}), *viršutinas* (: wirſchutini daiktai WE 53_{11}, Wirſchutini darbai MT 51_{19}, acc. griekus... wirſchutinus ib. 52_{14}, adv. wirßutinái DP 267_{45}) ir kt. Čia pat dar tenka priskirti ir *visotinas*: Wiſsotinas patirimas MT 3_{14}, źadeghimas... wiſſotinas ib. 74_3, adv. wiſotinay PS I 126_2. Tos pat rūšies yra ir Daukanto *abejutinas* „pusėtinas“ LKŽ 4. Bet šiaipjau dabar daugiausia pažįstami tik būdvardžiai su priesaga *-utinja-*, pvz., *augštutìnis, galutìnis, kraštutìnis, paskutìnis, pirmutìnis, tarputìnis, vienutìnis, viršutìnis, žemutìnis* ir kt. Senovinės liekanos dar yra, pvz., adv. *galutinaĩ*, (subatėnų) *dìrba iš paskutinõsios* ir kt.

Kas kita yra priesaga *-iškja-*: šalia su ja sudarytųjų būdvardžių, vietomis jau sudaiktavardėjusių, dabar dar labai plačiai yra vartoja-

mi ir priesagos *-iška-* dariniai. Tai, man rodos, reikia aiškinti reikšmės įvairumu. Ir tikrai: būdvardžiai su priesaga *-iška-* daugiausia reiškia esminį panašumą (pvz., *galvìjiškas* darbas, *kálviškas* kūjis, *kiaũliškas* pasielgimas ir kt.), o priesagos *-iškja-* dariniai kaip tik rodo priklausomybę arba vietinę kilmę, pvz., *daubìškis* „daubos gyventojas“ K 79, ʒmógus G a l i l e i i ß k i s DP 164_{24}, *galìškis* „galinis, kurs gale stovi“ Jž. I 406, *kaimiškis* „sodietis“ Vel., *kálniškis* „kalno gyventojas“ Slnt., lazda k a r a l i ß k i e PS II 163_{21}, *karãliškiai* „karališki žmonės“ Sub., n a m i ß k i s karwelis Brod. 647, sukiel n u m i s z k i e s kares TK 199, Pilotas P o n t i ß k i s DP 26_{47}, *rýtiškis* pienas Ram., s o d i s z k i e j žmones ŻW I 263 ir kt.

Iš šio sugretinimo galime matyti, kad priesagos *-inja-* ir *-iškja-* savo reikšmėmis yra labai artimos, būtent – ir viena ir kita iš jų žymi tam tikrą priklausomybę, plg. *káiminiai* žmonės Alksn. = *kaimiškiai, kálninis* (arba *kalnìnis*) gyventojas = *kálniškis* žmogus Jž. II 21 ir kt. Bet tą priklausomybę, kaip jau augščiau minėta, gali žymėti ir viena būdvardinė priesaga *-ja-* (žr. 9 t. psl.) Tad yra galimas daiktas, kad priesagą *-ja-* pridedant prie kitos priklausomybinės būdvardinės priesagos, pvz., *-ina-*, iš pradžios buvo norima pažymėti kokį nors skirtingesnį arba ypatingesnį kalbamosios reikšmės atspalvį, ir todėl tuomet pagrindiniai žodžiai galėjo savo reikšme kiek skirtis nuo vedinių, t. y. būdvardis *áuksinas* galėjo skirtis nuo *auksìnis*, kaip *jaũnis* nuo *jáunas, plìkis* nuo *plìkas* arba *ilgìnis* nuo *ilgas, ištisìnis* nuo *ìštisas* ir kt. Bet kaip tada reikia suprasti, kad priesagos *-iškja-* dariniai dabar griežtai savo reikšme skiriasi nuo pagrindinių žodžių, iš kurių jie sudaryti? Tai, man rodos, yra veikiausiai vėlyvesnių laikų reikšminės diferenciacijos padaras; seniau priesaga *-iška-* savo reikšme, tarp ko kito, galėjo būti artima ir priesagai *-ina-*, plg. s. sl. *nebesьskъ* „dangaus“ ir *nebesьnъ* „dangaus, danginis“, lat. *ârisks* „im Freien befindlich“, lot. *mariscus* „vyriškos rūšies“, got. *haiþiwisks* „iš pagonių kilęs, laukinis“, sva. *farrisc* „taurinis“ ir kt., žr. Būga, Židinys (1934) 537 t., Fr. Kluge, Nominale Stammbildungslehre[3] 104.

5. Visai kitokios rūšies yra išplėstinės priesagos *-ėja-, -oja-* ir *-toja-*.

Su priesaga *-ėja-* mūsų, kaip ir latvių, kalboje visų pirma yra sudaromi nomina agentis, kurie savo daryba dabar yra glaudžiai susi-

ję su būtojo kartinio laiko kamienais. Bet iš pradžios ji specialiai tam reikalui nebuvo vartojama, – sudėta iš kamiengalinio *-ė-* ir priesagos *-ja-*, ji tada galėjo būti vartojama daug laisviau ir plačiau. Tai dar iš dalies rodo kaikurie darybiniai nutolimai. Pvz., *apsergė-jas* „apgynėjas“ Qu[3] 297, N 463 : *sérgė-jo, sérgė-ti* (plg. *tekẽ-las* : *tekė́-ti* ir kt.); *pjūvė-jas* (: g. pl. P i u w e i ų BrB Rūt. II 3, P i j u w i e i a m s ib. 4, p j u w ẽ j a s N 303) : *pa-pjūvė́-ti* Kv., *pjūvė* „pjūtis“ Dus., ikki galo p i u w e s BrB Rūt. II 23 ir kt. Toliau žr. Leskien Bild. 330 t., Endzelin Le. Gr. 201tt.

Kad priesaga *-ėja-* yra sudėtinė ir iš pradžios specialiai nebuvo vartojama preteritiniams nomina agentis sudaryti, tarp ko kito dar rodo ir *pelėjaĩ* „pelėsiai“ Als., Kuliai, *prekėjas* „pirklys“ Endr. (: ſu P r e k e i u BrB 3 Moz. XXV 50, p r a k ė j a i 1701 Nt Apr. XVIII 11, p r e k i e j a y GNT Apr. XVIII 3, p r e k i e j e i DB 6), *žydė-jaĩ* „žiedai“ Laz. ir kt. Šitie žodžiai aiškiai yra sudaryti iš kamienų *pelė-* (plg. *pelẽ* „Maus“ < „*die Graue“, *pelė́-ti, pelė́-kas* „pelės plauko“ || *pìl-kas*), *prekė-* (plg. *prekẽ* arba *prakẽ* „pirkinys“), *žydė-* (plg. *žydė́-ti*) ir priesagos *-ja-* tuo pat būdu, kaip ir *ekėjà* (g. sg. *ekė̃jos*) „ekėjimas“ Jž. I 395 iš *ekė́-ti, tekėjà* „tekėjimas, tekėjimo laikas“ Melag., Liduok. iš *tekė́-ti* ir kt., plg. dar *sė-jà* „pasėlys, sėjimo laikas“ : *sė-ti*, lat. *kràuja* „krūva“ : *kraũt* ir kt.

Lygiai taip pat, kaip *-ėja-*, iš pradžios buvo pradėta daryti ir priesaga *-oja-*, būtent – iš kamiengalinio *-o-* ir priesagos *-ja-*, pvz., *aguonójas* „aguonos stiebas“ K 3, Dus., Lkm. : *aguonà, avižienójai* „avižų šiaudai“ K 34 : *avižiena, kapojaĩ* „pelių sukapoti šiaudai“ Dūkštas, „sukapoti grūdai“ Tver. : *kapó-ti, musojaĩ* (acc. *musójus*) „pelėsiai“ Kv., Slnt. : *mùsos, -ų̃* „musai“ Slnt., *apmusóti* „apipelėti“ ib., *pupójas* „pupos stiebas“ Kv. : *pupà, sėmenójas* „lingalvis“ Dus. (= *sėmenõ-kas* Sub.) : **sėmenà* (plg. *sėmenà* „pūdymėlis, Brachvogel“ Deb.), *sienójas* „rąstas“ Dus., SzDi 5 : *síena, šeimynójas* „šeimynykštis“ Žem. II 10 : *šeimýna, vasarójas* : *vãsara* (ir *vasarà*) ir kt. Tuo pat būdu arba analogiškai gali būti sudaryti ir *apynójai* „Hopfenranken“ K 14 (= lat. *apīnāji*) : *apyniaĩ, augójas* „laukinis serbentų krūmas“ LŽT 81 : *auga* „augumas, ūgis“ N 14 (= lat. *aûga* „auglius, ūgis, pjūtis“), *áugas, -à* „vyresnis metais“ Jž. I 175, *rytójas* DP 5_{35}, 618_{32} : *rýtas* (ir lat. f. *rīta* MLV III 541), *šilójas* „viržis“ Ras. : *šìlas* ir kt.

Savo daryba nesiskiria ir priesaga *-toja-*: ji irgi yra sudėta iš priesagos *-to-* (< *-tā-*), kurią randame žodžiuose *gam-tà, gùl-ta* „lova“, *kél-ta* „keltas, pluostas“ ir kt., ir *-ja-*. Tuo būdu, pvz., *kéltojas* „kėlėjas“ yra kildintinas iš **keltā-jas*, kaip *elgetojas* „elgetautojas“ GNT Jon. IX 8 iš **elgetā-jas* || *élgetoł* DP $308_{6,\ 17}$, *elgetót'* ib. 619_{10} ir kt. Žr. dar Brugmann Gr. II^2 1, 196.

Pagaliau panašaus kilimo gali būti ir priesaga *-uoja-*, pvz., *Kalnuojai* (Žemaičių vietovardis), *kielmuoiey* „Stobling“ Lex. 84 b, **moluojas* > **molūjas* ar **molujas* „molinis“ (: Išmazgot... m ó ł u j u s blúdus Jsd. 673), *peniguojas* „pinigingas“ (: acc. ʒmónes p ê n i g ů i u s [jeigu nėra korektūros klaida vietoje *pênigûtus*] DP 602_4), *Zadúojas* (Dusetų par. ežeras) : lat. *Zads* (Smiltenės vls. viensėdžio vardas, žr. J. Endzelīns, Latvijas vietu vārdi, I 83) ir kt. Čia pat priklauso ir *Karklúoja* (į Miniją įtekančios Alanto upės intakas), kuri veikiausiai yra kilusi iš išnykusio būdvardžio **karklúojas* „karkluotas, karklų turįs“, žr. Būga KS 270 t., LKŽ CXLVII.

J. Endzelynas Le. Gr. 208 mano, kad priesaga *-uoja-* galinti būti kontaminacijos keliu kilusi iš *-oja-* ir *-uota-*. Bet kadangi mūsų ir latvių kalbose yra skiriamos priesagos *-uota-* ir *-ota-*, tad iš senovės, atrodo, lygiai taip pat pagrečiui galėjo būti vartojama ir *-uoja-* bei *-ojá-* (plg. lat. *dūmuojs* „dūminis“ ir *miglājs* „miglotas“), nes kartais įvairios priesagos vartojamos beveik vienam ir tam pačiam reikalui, pvz., *galvõ-kas* = *galvõ-nas* = *galvõ-sas* (žr. Arch. Phil. VI 130), *sienó-jas* = *sienó-lis* „t. p.“ Tver. ir kt. Taigi ir priesaga *-ja-* čia gali būti vartojama priesagos *-ta-* vietoje.

Tad iš to, kas čia augščiau pasakyta, jau neabejotinai aiškėja, kad priesagos *-ėja-, -oja-, -toja-* ir net *-uoja-* yra sudėtinės, sudarytos iš *-ė-, -o-, -to-, -uo-* ir pridėtinės priesagos *-ja-*. Tik dabar kįla klausimas, kiek čia *-ja-* yra paveikęs bendrąją visų šių darinių reikšmę? Į tą klausimą dabar jau nebelengva atsakyti, nes pirmykštė jų reikšmė, atrodo, yra jau gerokai pakitėjusi. Gal būt, vienur kitur tik tariamai galima konstatuoti priklausomybinės reikšmės atspalvį. Pvz., *prekėjas* iš pradžios galėjo būti tas, kuris vertėsi *preke* (= pirkimu, pirkliava), *prekei* priklausė, *prekėje* dalyvavo, t. y. buvo „prekinis“; plg. p r é k e „Kauf“ Qu^3 1043, turgús ir p r a k é s (= targi i kupiectwa) daro DP 293_{46}, acc. tulás p r e k i á s (= rozmaite kupiectwa) Post. 373_2 ir kt. Taip pat pradžioje ir *aguonójas* galėjo

būti *aguõnis*, ar *aguõninis* (*aguonìnis*), kamienas (stiebas). Tačiau ką tikresnio tuo tarpu sunku apie tai pasakyti, – tai dar turi būti plačiau ištirta.

6. Šalia priesagos *-ja-* mūsų kalboje lygiagrečiai dar yra vartojama ir priesaga *-jo-* (iš *-ją-*), pvz., *mẽdžias* : **medjā* > **medžià* (plg. *medžiõ-nė, medžió-ti*, taip pat lot. *medius* : *media*, s. ind. *mádhyaḥ* : *mádhyā* ir kt.), *svẽčias* „svetimas“ : *svečià* (iš **svetjā́*), *siuvéjas* : *siuvėjà* ir *siuvéja* (: rus. *швея* iš **šьvěja*), *kéltojas* : *kéltoja*, **karklúojas* : *Karklúoja* ir kt. Čia pat, man rodos, reikia priskirti ir daiktovardžius su priesaga *-aujo-*, pvz., *indaujà* „indams dėti spinta“, *piktauja* „gniūsai, bjaurybės, Ungeziefer, Geschmeiss“ Qu[3] 737, Qu[4] 856, N 289, *žydaujà* (acc. *žydaūją*) „vieta, kur yra daug žydų“ Vilkav., Tver., taip pat upėvardžiai *Pienaujà, Skirpstaujà, Vidaujà, Vilkaujà* ir kt. Darybos ši priesaga veikiausiai yra sudėtinė, sudaryta iš *-au-* ir *-jo-*. Tai visų pirma rodo tas faktas, jog šios rūšies darinių latvių kalboje visai nėra; šalia mūsų vietovardžių su priesaga *-aujo-* ten tėra pažįstama tik su *-avā-* ir *-uvā-*, plg. mūsų *Pienaujà* ir lat. *Piẽnava* ir kt.; toliau žr. Endzelin ZfslPh. XI 127 t. Yra galimas daiktas, kad seniau ir *Mintaujos* vietoje latviai bus pažinę **Mītava* iš *Mintava*, žr. Būga KS 1. Mūsų *indaujà* irgi gali būti kilusi iš **indava*, iš kurios, rodos, yra paskolinta rus. *яндовá, ендовá* „platus indas su snapu, katilas, puodukas medui arba midui“, žr. Berneker SEW I[2] 445. Gal būt, tuo pat būdu ir *žydaujà* yra atsiradusi iš *žydavà* < gud. *жидовá,* žr. Die slav. Lehnwörter im Altlit. 248. Be to, šalia *-aujo-* seniau galėjo būti ir priesaga *-auja-* (plg. *šalaūjis* „pašalinis, kuris yra pašalyje“ Darb., *szałauis* „svetimas“ Dauk. Žod. 16a, „svetimas žmogus, užsienietis“ ib. 3b, g. pl. *szałaujû* „svetimtaučių“ DB 60 ir kt.), kuri formaliai, atrodo, sutinka su sl. *-ujь* (plg. s. sl. *volujь* „jautinis, jaučio“, žr. Mikkola Ursl. Gr. I 64, Vondrák Vgl. sl. Gr. I[2] 516). Taigi visai tikėtina, kad priesagos *-aujo-* pirmoji dalis *-au-* iš pradžios yra buvusi ne kas kita, kaip kamiengalis, balsių kaitos laipsniu kaitaliojęsis su *-u-*, plg. lat. *sietus* „gili vieta upėje“ : *sietava* „t. p.“ || mūsų *sietuvà*, s. ind. *vidhú-ḥ* „atsiskyrėlis“ : *vidhávā* „našlė“ (= s. sl. *vьdova*, pr. *viddewu* < **vidheu̯ā*), taip pat *Bártava* „Mos. par. upė“ || *Bártuva*, lat. *Dàugava* || mūsų *Daũguva* ir kt. Ir todėl J. Gerulio Die altpr. ON 248 nuomonė, kad priesagai *-aujo-* pradžią davę vardažodiniai daiktavardžiai kaip *kunigáuju, mergáuju*

ir kt., dabar atrodo jau visai nebeįtikima ir nepagrįsta. Daug patikimesnis yra Endzelyno l. c. 129 manymas, kad šios rūšies lytys, iš dalies sudaiktavardėję būdvardžiai, iš pradžios v-tos vardininke turėjusios galūnę *-ī*, kilmininke *-jās*, pvz., **Vilkavī*, g. sg. *Vilkaujās* (plg. *platì* < **platī́*, g. sg. *plačiõs* < **platjã̄s*). Bet ir to dabar dėl duomenų stokos nebegalime kaip reikiant įrodyti; antra vertus, tai nėra ir būtinas dalykas, nes šalia *-ėja-* || *-ėjo-*, *-oja-* || *-ojo-*, *-toja-* || *-tojo-* seniau lengvai galėjo būti ir *-auja-* || *-aujo-*, juo labiau, kad iš senovės pagrečiui galėjo būti vartojama *-ī* ir *-jā*, plg. *jì* < **ī́*, av. *ī* : s. ind. *yā́*, gr. *ἥ*; *šì* < **šī́* (plg. *šỹ-ji*), air. *sī* : s. ind. *syā́*; mūsų *geró-ji* : ryt. *geró-ja* (*-ja* čia nuo senovės yra pažįstama ir Vakaruose, pvz., *gražió-ja* LŽT 41, n. sg. *piktoia* BrP I 84_{19}, II 363_{6}, BrB 1 Sam. XVI 14, *pirmoia* BrP II 169_{8}, *tikroia* I 77_{15}, 272_{16}) ir kt.; plg. dar Brugmann Gr. II^{2} 1, 219.

Pranas Brenderis

(Archivum Philologicum, 1939 m., VIII kn., p. 5–7)

Praėjusių metų birželio 14 d. Humanitarinių Mokslų Fakultetas visai netikėtai neteko savo ilgamečio bendradarbio ir nario, ekstraordinarinio profesoriaus Dr. Prano Brenderio. Jis tą dieną žuvo gana tragingai: prieš kurį laiką dar buvo sveikas, linksmas, egzaminavo studentus, kalbėjosi su draugais, tarėsi dėl tolimesniųjų darbų, o vakare apie aštuntą valandą jau jam niekas neberūpėjo – jis su viskuo persiskyrė amžinai.

Kilimo velionis buvo šveicarietis vokietis, gimęs 1894 m. spalio 17 d. Bazelyje. Iš pat mažens jis pasireiškė didžiais savo gabumais ir knygų meile, todėl tėvai nusprendė vienatūrį savo sūnų leisti į mokslą. Iš pradžios buvo manyta jį padaryti pradinės mokyklos mokytoju, bet, susidėjus palankesnėms aplinkybėms, jo studijos pakrypo kita linkme: užuot lankęs mokytojų seminariją, jis įstojo į Bazelio gimnaziją. Čia jis besimokydamas ypač pamėgo kalbas, kurios jam gana gerai sekėsi. Dar daugiau domėjimasis kalbų mokslu pasireiškė Bazelio ir Freiburgo universitetuose, kur jis studijavo klasikinę filologiją ir lyginamąją kalbotyrą. Nėra jokios abejonės, kad savo skatinimu prie to nemaža yra prisidėję ir jo profesoriai J. Wa-

ckernagelis bei M. Niedermannas. Jie daug ko vylėsi iš jauno ir darbštaus kalbininko, gėrėjosi jo sąmoju bei pagrindumu, kuriuo jis pasižymėdavo spręsdamas įvairius kalbos klausimus. Ir tam buvo rimto pagrindo. Dar būdamas studentas, jis užrašė garsiąsias savo profesoriaus Wackernagelio sintaksės paskaitas (Vorlesungen über Syntax) ir jas parūpino spaudai. Iš antrojo savo mokytojo, M. Niedermanno, jis gavo reikiamas pirmąsias lietuvių kalbos žinias, kurias vėliau dar daugiau pagilino: pastaraisiais metais jis beveik jau laisvai galėjo lietuviškai kalbėti ir rašyti, nebent tik viena kita stilistinė lietuvių kalbos ypatybė dar jam sudarydavo kaikurių sunkenybių. O specialybinę lotynų kalbą jis valdė puikiausiai: ją ne tik gerai galėjo dėstyti mūsų universitete, bet ir šiaip laisvai vartoti gyvenime, pvz., straipsniams (ir net eilėraščiams!) rašyti, puikiai žodžiu kalbėti ir tt.

Sėkmingai baigus universitetą 1919 m. daktaro laipsniu, iš pradžios Pr. Brenderiui teko mokytojauti Engadino mergaičių gimnazijoje, kur jis dėstė vokiečių ir klasikines kalbas. Čia jis gerai sugyveno ne tik su mokinėmis, bet ir su savo vyresnybe bei kolegomis: jis visų buvo mėgstamas dėl geros nuotaikos, plataus išsilavinimo ir palinkimo į muziką bei sportą. Tai buvo bene laimingiausi metai jo gyvenime.

Bet tas laikotarpis neilgai tesitęsė: 1924 m. pakviestas į mūsų universitetą docentauti, jis nesvyruodamas atsisakė nuo savo ankstyvesnio malonaus darbo ir sutiko važiuoti į Kauną, nes jau ir anksčiau buvo pasiryžęs savo gabumus ir mokslingumą paskirti vien tik mokslui augštojoje mokykloje. Atvykęs į Lietuvą, jis tuojau įsikūrė naujose aplinkybėse beveik kaip namie: trumpu laiku įsigijo savo kolegų bei klausytojų pagarbą, buvo visų branginamas ne tik kaip puikus klasikinės filologijos žinovas, bet ir malonus, linksmas ir draugus žmogus. Ypač entuziastiškai jis buvo nusiteikęs savo grynajam mokslo darbui: kiekviena pasitaikiusia proga stengdavosi įsigilinti į įvairiausias kalbos mokslo problemas, yra parašęs daugybę kalbinių straipsnių įvairiems žurnalams, dalyvaudavo užsienio lingvistiniuose kongresuose, domėjosi mūsų bendrinės kalbos kūrimu, drauge su M. Niedermannu ir A. Sennu leido vertingą lietuviškai vokišką žodyną, rengėsi rašyti plačią mokslišką monografiją apie Donelaičio *Metų* kalbą bei metriką ir tt. Bet šalia to jo sieloje dar glūdėjo

ir kitas gana rimtas pradmuo, kurį jis stengėsi laikyti giliai savyje uždaręs, slėpė net nuo artimiausių draugų, ir todėl jo vidinis gyvenimas atrodė visiems uždaras, niekam nežinomas. Jo vienintelis bičiulis buvo jo tėvas, kuriuo jis visai pasitikėjo; bet 1938 m. pavasarį jis ir jo neteko. Tai buvo jam didžiai skaudus smūgis, ypač dar dėl to, kad tik ką prieš tai buvo netekęs ir savo motinos. Su tėvų netekimu jis nustojo paskutinės savo vidaus atramos ir pagaliau savo gyvybės. Matyti, jam nebuvo lemta grumtis ir laimėti vidinėje gyvenimo priešybių kovoje.

Daug daugiau Pr. Brenderiui yra sekęsi moksliniame darbe. Būdamas klasikinis filologas, daugiau kalbininkas, kaip literatas, jis visų pirma darbavosi lotynų kalbotyros srityje. Parašęs disertaciją „Die rückläufige Ableitung im Lateinischen", – ji buvo išspausdinta 1920 m. Bazelyje, – toliau iš tos srities yra parašęs „Varronas ir romėnų gramatikos mokslas Cicerono laikais" (Arch. Phil. I 5–26), „Žodžio *facinus* reikšmė Sallustijaus raštuose" (III 21–26), „Formalinis ir semasiologinis lotynų kalbos veiksmažodžių grupavimas" (IV 123–150, V 183–212, VI 185–191, VII 156–204) ir dar vieną kitą smulkesnį straipsnį. Bet dėl tam tikrų aplinkybių jis Lietuvoje negalėjo kaip reikiant specialiau atsidėti vien tiriamajam lotynų kalbotyros darbui: viena, detalesniems tyrinėjimams čia trūko specialybinės literatūros ir šaltinių; antra, be lotynų kalbos ir jos mokslo, jam teko dėstyti ir kitų dalykų, pvz., istorinę graikų kalbos gramatiką, lotynų literatūrą, sanskritą ir kt. Dėl to tad, linkdamas į bendruosius kalbos mokslo dalykus ir būdamas lingvistiškai bei filologiškai išlavintas, jis, gerokai pramokęs lietuvių kalbą, savo anksčiau įgytąsias žinias ėmė pamažu taikyti ir lituanistiniams potyriams. Tam tikslui jis visų pirma domėjosi metriniais lietuvių kalbos dalykais (plg. „Der lit. Hexameter", Arch. Phil. II 194–197, „Wörter auf *-ninkas* und *-ininkas* in Donalitius' Dichtungen", III 108–112, „Zur Metrik der lit. Hexameter von 1589", IV 35–45, „De duobus carminibus Horatiano metro compositis", V 104–106, „Baranausko stiliaus antikiškumas", Athenaeum, VIII[8] 70–79), antikinių ir svetimųjų vardų rašymu lietuvių kalboje (plg. „Die griechischen Eigennamen in der litauischen Iliasübersetzung", Studi Baltici, IV 1–17, „Vardų sutautinimas", Židinys 1937 m., III 292–300), atskiromis lietuvių kalbos problemomis (plg. „Die Lokative einiger Personalbe-

griffe im heutigen Schriftlitauisch“, IF LV 97–120, „Echte und unechte Reduplikation im Litauischen“, StB IV 83–94) ir kt.

Ir jeigu ne staigi, niekam nelaukta mirtis, jis, be abejonės, dar daug ką būtų galėjęs nuveikti. Jis pats man ne kartą yra pasakojęs apie vieną kitą projektuojamąjį savo platesnį darbą, tam nuolat rinko medžiagą, apie tai tarėsi su savo kolegomis, galvojo, vylėsi. Bet tragingasis likimas viską vienu matu sugriovė, ir dabar jo jau nebėra. Jis sau ilsisi ramiai amžinatvėje, o mums, jo buvusiems kolegoms, tenka tik liūdėti netekus savo darbštaus ir draugingo bendradarbio, atvykusio iš laisvos bei kultūringos Šveicarijos ir nuoširdžiai bei sąžiningai dirbusio mūsų jaunajam mokslui. Tesie tad už tai jam ir jo tėvynei mūsų širdinga pagarba ir padėka!

Walter Fenzlau, **Die deutschen Formen der litauischen Orts- und Personennamen des Memelgebietes**. Diss. Max Niemeyer Verlag. Halle/Saale. 1936. 154 psl.

(Archivum Philologicum, 1939 m., VIII kn., p. 205–206)

Tai yra klaipėdiškio parašytoji ir Karaliaučiaus universitete priimtoji disertacija. Jos tikslas yra ištirti tuos būdus, kuriais lietuvių pavardės ir vietovardžiai vokietinami Klaipėdos krašte. Tam reikalui iš pradžios autorius trumpai apžvelgia to krašto lietuvių tarmes, pažymi jų ribas ir paskui, didesnėje dalyje, smulkiai nagrinėja liet. garsų ir atskirų žodžio dalių atmainas vok. atitikmenyse. Tai yra atlikta gana rūpestingai ir, palyginti, objektyviai, todėl ir viso šio darbo mokslinė reikšmė yra didelė. Ypač jis bus svarbus identifikuojant rašytųjų šaltinių vardus: juo remiantis bus galima daug griežčiau ir tiksliau pasakyti, kokie iš tikrųjų yra buvę senesnieji baltiškieji vardai, kurie vokiečių kalba dažniausiai iškraipytai užrašyti arba dabar menkai bepaliudijami.

Bet šis darbas yra įdomus ir kitu atžvilgiu. Visų pirma krinta į akis surašytųjų vardų lietuviškumas ir nesenumas. Senų sudurtinių vardų, palyginti, duota visai nedaug, pvz., *Bùrkantas, Daugėlas, Gèdkautas, Gedmìnas, Sùdmantas, Tarvydas, Vaišvilas, Vìsbaras, Žýgaudas, Žýmantas, Žùtautas* ir tt. Visi kiti yra paprasti priesaginiai ar šiaip sudėtiniai žodžiai. Ypač daug kasdieninių bendrinių žodžių, pvz., *Aušrà, Bìtinas, Burblỹs, Drùskius, Genỹs, Karãlius, Kopūstas,*

Kúokštas, Líepa, Liñdžius, Lūšnà, Pémpė, Peslỹs, Pipìras, Pušýnas, Skatìkas, Smetõnas, Stiřnius, Svirplỹs, Tìtnagas, Vãnagas, Vapsà, Várna, Vir̃balas, Žýlė, Žirnìkas, Žvirblỹs ir kt. Kitų šios rūšies vardų kilmė dabar jau yra išblankusi, pvz., *Bigà, Blýža, Glóžė, Góžė, Grìnda, Gruõpas, Gùira, Kiáuka, Kiáupa, Kirvà, Kiúošė, Klõvas, Kváuka, Lagỹs, Leknà, Páura, Plóta, Pótra, Raubà, Rugà, Skvìrba, Súoma, Šedỹs* (plg. *Šẽduva*), *Šeikà, Šnìrpa, Šváupa, Túorė* ir kt.

Iš vardinių priesagų ypač paminėtina *-eikas* (*Elseĩkas, Rupeĩkas, Vileĩkai...*), *-ikas* (*Budrìkas, Deivìkas, Gedìkas, Kirlìkas, Paulìkas...*), *-okas* (*Naujõkas, Palõkas, Rubõkai, Šapõkas, Šilõkas...*), *-inis* (*Beržìnis, Gelžìnis, Ilgìnis, Rastìnis...*), *-ynas* (*Grūžynas, Lãpynas, Leñtynas...*), *-onas* (*Bylõnas, Klugõnas...*), *-ūnas* (*Baldū́nas, Pilkū́nas...*), taip pat *-elis* (*Júodelis, Kalvẽlis, Kūjẽlis, Vyrẽlis...*), *-aitis* (*Deĩvelaitis, Kuřpiuvaitis, Ùžkuraitis...*), *-iškis, -ė* (*Pakalniškis, Élniškė, Rumpiškė, Žióbriškė...*) ir kt. Plg. dar *Barškẽtis, Birbiñčius, Buñdalas, Dovìlas, Gilándžiai, Kedaĩnis, Kuĩteklis, Kulėšaĩ, Medikỹs, Míelavas, Peřkamas, Sebitỹs, Sùdaras, Svìlimas, Svirìntai, Šapotaĩ, Tupušỹs, Výtuoliai* ir kt.

Apskritai imant, šis darbas duoda daug medžiagos ir lietuvių kalbos mokslui, ypač žodžių darybai. Būtų pageidautina, kad kas nors Klaipėdos krašto asmenvardžius ir vietovardžius specialiuose darbuose plačiau lingvistiškai ir istoriškai panagrinėtų: iš to naudos dar daugiau turėtume.

Dr. Jurgio Šlapelio **Kirčiuotas lenkiškas lietuvių kalbos žodynas.** Vilnius, 1938 m. 608 psl.

(Archivum Philologicum, 1939 m., VIII kn., p. 259–269)

Mūsų bendrinė kalba dar nenusistovėjusi, jos rašyba tebėr nesutvarkyta, daugybės pastovių terminų trūksta ir, svarbiausia, dar neturime pagrindinio mūsų bendrinės rašomosios kalbos žodyno. Todėl, suprantama, tokiose aplinkybėse yra nelengva parašyti kokį nors visai gerą, įmanomą lietuvišką svetimųjų kalbų žodyną. Visi lig šiol pasirodę arba dar spausdinamieji tos rūšies žodynai daugiau ar mažiau yra su trūkumais. Pvz., leksikografiškai bene geriausia yra dar tebespausdinama M. Niedermanno, A. Senno ir F. Brenderio „Lietuvių rašomosios kalbos žodyno“ lietuviškai vokiškoji dalis, bet sa-

vo pobūdžiu, medžiagos parinkimu bei dorojimu ir savotišku autorių mūsų bendrinės rašomosios kalbos supratimu ji mums negali atstoti paties rašomojo kalbos žodyno, – tai tegalės būti daugiau naudinga užsieniečiams, ypač svetimtaučiams kalbininkams ir kitiems besidomintiems mūsų kalba. Dėl to žodyno trūkumų plg. Arch. Phil. IV 156–164. Taip pat neprastas yra Vk. Gailiaus bei M. Šlažos kišeninio formato „Vokiškai lietuviškas žodynas“, 1932 m. išleistas Klaipėdoje: jo kalbinė medžiaga mokamai suglausta, žodžiai, kiek buvo galima, parinkti, palyginti, gerai, tik bėda, kad jis nekirčiuotas, maža turi frazeologinių pavyzdžių ir kaikurie vertimai dabar nebevisai tinka; pvz., vok. *bestehen auf etwas* netinka versti į *stovėti ant savo*; tokie žodžiai kaip *eksistuoti, objektingas* ir kt. dabar nevartojami arba ir nevartotini ir tt. Bet kiti tokie žodynai yra kurkas menkesni. Pvz., B. Sereiskio „Lietuviškai rusiškas žodynas“ yra gana didelis, duoda daug medžiagos, bet menkai, vietomis tiesiog visai nemokšiškai apdorotas ir todėl turi būti labai kritiškai vartojamas. J. Barono „Rusų lietuvių žodynas“ (Kaunas, 1932 m.) yra kiek geresnis už Sereiskio: jame mažiau svaičiojama, duodama daugiau frazeologinių pavyzdžių ir kt.; bet jis taip pat turi daug ir trūkumų: daug kur parinkti nevykę atitikmenys, kaikurie naujadarai yra netikę, visai supainiotas kirčiavimas ir kt.; žr. dėl to plačiau 1933 m. Liet. Aidas, Nr. 81. Pagaliau ir J. Ryterio „Lietuviškai latviškas žodynas“ su ydomis: rašytas be griežtesnės kritikos, atitikmenys daug kur parinkti nevisai tikę, kaikurie iš jų net klaidingi arba visai nebevartojami, pvz., *gývanis, gyvãtorius, magnitas, maišynis* (autorius ir pats šį žodį rašo su klaustuku), *medžiúoti* (= medžióti), *meliodrama, merktójas, miegruimis, sodáuninkas, sodybà, sodíetis* (= sodýba, sodiėtis) ir kt.

Iš visų minėtųjų žodynų žymiai išsiskiria augščiau minėtasis J. Šlapelio žodynas. Jo autorius yra jau žinomas žodyninkas: 1921 m. yra pradėjęs leisti „Lietuvių rusų kalbų žodyną“, kurio lig šiol tėra išspausdinta lig raidės *k*. Prieš karą, 1906 m., yra išspausdinęs trumpą svetimų ir nesuprantamų žodžių žodynėlį. Be to, yra išvertęs „Robinzono gyvenimą ir jo nelaimes“, parūpinęs spaudai „Kristijono Duonelaičio raštus“ ir kt. Nors pats nėra specialistas kalbininkas, bet kalbos dalykais yra pradėjęs domėtis jau seniai: daug yra bendradarbiavęs su J. Jablonskiu ir apsčiai žodžių yra prirankiojęs di-

džiajam lietuvių kalbos žodynui bei savo reikalui; be to, jis dar turi ir visą nespausdintą A. Juškevičiaus žodyno medžiagą. Taigi šiuo atveju jam žodyno darbas nėra svetimas.

Ir tikrai. Skaitydamas kalbamąjį žodyną, iš pradžios junti tam tikro malonumo: autorius daugiausia laikosi gyvosios kalbos ir duoda gana daug retų neprasimanytų žodžių, pvz., *kalýnas, -à* „grynai baltas“, *kalvẽ* „kelionė“, *katénai* „jau nebemaži kačiukai“, *kavaišas* „šlubas, luošas žmogus“, *kẽbeknė* „kebelė, nesmagus padėjimas (lenk. ambaras)“, *kékaukos, -ų* „sūpuoklės“, *kėstãnas* „kas vaikščioja išsižergęs, iškėtęs kojas“, *klaitẽlė* „klėtelę“, *klíedas, -ai* „kuris kliedi; apkvaišėlis, pamišėlis; kliedesys“, *klùbas, -à* „šlubas“, *kriauglẽ, -ẽs, kriaũglę* „kalnagubris, kalno sketera“, *krúopis, -io* „ketus, špižius“, *kũlatė* „kūlė“, *kváukė* „kaukė“, *láikšta* „malonybė, mogis“, *lẽkšnas* „lėkštas“, *liauzgùs* „delikatus, liaunas, subtilus“, *lỹdrius* „medinė lopeta“, *líelės, -ių* „grandinėlės“, *liozgùs* „abejingas, apsileidęs, nerūpestingas“, *luksmenà* „lukštas, žievė“, *luõkas, -ai* „medinis kūjis, kuriuo žvejai muša žuvis per ledą; būrys žvejų, kurie taip žuvis gaudo“, *makaujà, -aũjos* „tvartas“, *merlẽkas* „vandenyje įmirkęs rąstigalis“, *milsnùs* „mielas, mandagus“, *nebrézgė* „nelauktas nemalonumas“, *nesúoranga* „liurba“, *nuogąsvùs* „baimingas, bailus, baugštus“, *pasártis, -ies* „wieszak“, *paskẽmai* „likučiai, liekanos“, *pavérnė* „dauba tarp kalnų, tarpukalnis“, *plíeka* „posmas, pluoštas, plūša“, *plũti* „būti sklidinam, perpildytam; sutirpti, pasileisti“, *prasũkas* „išmušta duobė (kelyje)“, *príevalka* „valkata“, *pũjas, -à* „supuvęs“, *purlẽgas* „marnota“, *rùgas* „miegalius“, *ruopà, -õs, ruõpą* „lovys, rinda“, *seinà, -õs, seĩną* „išteklius, saikas, galas“, *skiauberìs, -iẽs* „apdegusi viršutinė duonos kepalo plutelė“, *skiřpčius* „šelmuo“, *skriaũznas* „vargingas, silpnas, ligūstas“, *skriùdesas, -aĩ* „priesvylos, priskrudusios valgio dalys“, *smaugaĩ, -ų̃, smaugùs* „difteritas“, *spirklià, -iõs, spiřklią* „pėdžia, paspiroklis“, *spríegura* „pieno plėvelė“, *staudaržys* „stuobrys, kelmas“, *stỹmas* „krūva, kuopa, būrys“, *stuõrė* „eršketas; varnėnas“; *suosurkẽ, -ẽs, súosurkę* „garankštis“, *svirksnìs, -iẽs, sviřksnį* „svirtis“, *šẽgžmas* „šiukšlės, nereikalingos liekanos“, *škùlas, -à* „baužas“, *šluonùs* „nuolaidus, nuotakus“, *švéna* „juokdarys, plepys“, *žeirà, -õs* „žarija“, *žioklẽ, -ẽs, žiõklę* „žiomuo“ ir kt.

Visai naujų, darytinių, žodžių šiame žodyne, palyginti, nedaug tėra. Dalis specialių, terminiņių, žodžių yra paimta iš gyvosios kal-

bos, iš raštų arba iš kitų šaltinių. Pvz., *graudulìnė* (žvakė) „grabnyčia“ jau pažįstama Sirvydo: *zwakie g r a u d u l i n e* Dict. 66, *Szwynte g r a u d u l i n e* ib., taip pat *g r a u d u l i n ė s žvakės* Lazd. P. III 52, *Graudulìnės* „Grabnyčios“ Vaižg. VIII 12 ir kt. *Kaklìnė* „kaklo liga, kokliušas“ yra rytiečių žodis (Salos, Dus., Tver., Melag.). *Kerėsiaĩ* „čėrai“ vartojami Dieveniškyje. *Núovartą* „lavina“ jau yra vartojęs J. Jablonskis: *sniegų n u o v a r t a* (Baisusis milžinas, 13 psl.). *Plaušinỹs* „ragožė“ yra pažįstamas Pasvaly, Papily ir kt. *Pametesẽ* „metraščiai, kronika“, kaip matyti iš liet. kalbos žodynui autoriaus užrašytos kortelės, veikiausia yra K. Būgos sudaryta iš žem. *pametesiuõ* „pamečiui“. *Skaidmà* „paragrafas“, be abejonės, yra Daukanto darbo, tik šiuo žodžiu (pvz., Būde, 11 psl.) jo vadinamas ne paragrafas, bet skyrius, Kapitel. *Sąsaika* „susisiekimas, komunikacija“ yra kilusi iš A. Vireliūno Įvardų (60 psl.). *Šìkšnius* „rymorius“ pažįstamas iš Sintautų ir kt. *Vežinỹs, vežmėnė* „bagažas“ yra gyvosios kalbos žodžiai: juos jau turėjo užsirašęs ir A. Juškevičius; dabar jie pažįstami iš Skirsnemunės, Viduklės, Veiviržėnų ir kt.

Nemaža naujadarų autorius galėjo pasiimti ir iš J. Barono „Rusų lietuvių žodyno“ antrojo leidimo; pvz., čia jau vartojama *sámbaudis* „сговор“ (Šlapelio: „streikas, sąmokslas“), *sangaida* „(garsų) sutartinė, созвучие“, *svarmuõ* „фунтовик“, *šilmuõ* „kalorija“, *šiltãlysės* „парник“, *vaĩkvaikis* „внук“, *žlėgtaĩnis* „биток“, taip pat *laivýba* „laivavimas, navigacija“, *plaušinỹs* „рогожа“ ir kt. Kad taip galėjo būti, rodo šioks faktas: paties autoriaus lietuvių kalbos žodynui užrašytieji *kerėsiaĩ* yra oksitoniniai, o *tenẽsiai* „galareta“ jau kirčiuojama priešpaskutiniame skiemenyje, nors ryt. augštaičiai sako *tenesỹs* „sušalusi mėsos sriuba“ (Traupis), *tenesiaĩ* „koželyna“ (Žiobiškis) ir kt.; tai veikiausiai yra dėl to, kad *tenẽsiai* „студень“ (kaip *puvẽsiai*) savo žodyne rašo ir J. Baronas. Arba štai vėl *rañkmaustė* „brasletas“ savo daryba per Kuršaitį ir Nesselmanną siekia net Sirvydo: *runkamauste* „munipularz kapłański“ Dict. 142, bet savo reikšme yra artimiausia J. Barono *rankmáustei* „apirankei, brasletui“ (33 psl.).

Atrodo, nauji, bet nevisai vykę yra šie naujadarai: *dievuõtė* „davatka“, *kaitrólaida* „radiatorius“, *kalbõvas* „oratorius“, *kauptùvas* „akumuliatorius“, *laivuõklė* „laivynas, lenk. marynarka“, *rentýba* „architektūra“, *rietyklẽ* „modelis“, *rožýnas* „rožančius“, *sénkalbė* „pro-

kalbė“, *sėdyklà* „areštas, areštinė“, *skaitõvas* „skaitytojas; skaičiavimo mokytojas“, *valgõvas* „stalauninkas“, *veržlỹs* „konkurentas“ ir kt. Ir tikrai. Pvz., *davatkà, -ãtkos* mūsų kalboje yra jau tiek įsigalėjusi ir įgavusi tokią specifišką reikšmę, jog vargiai ją begalėsime pakeisti dirbtine *dievuotė*, juo labiau, kad „nobažnas“ mūsų dabartinėje gyvojoje kalboje ir raštuose, rodos, dažniau yra *dievótas*, ne *dievúotas*, kaip kad autorius rašo; tai patvirtina ir prūsų *deiwuts* „selig“ (< **deivātas*), sen. raštų *deivótas*, žem. *atsidievóti* „atsisveikinti“, lat. *dievâtiês* „prisiekiant Dievo šauktis“ ir kt. Taigi, kaip *bažnyčią* bus sunku pakeisti *šventove* ar *maldykla* arba *bolševiką* paversti *didžiumiečiù*, kaip kad daro autorius, taip, manau, nebegalėsime greitai išveisti ir plačiai įsikerojusios *davãtkos*. Taip pat didžiai sunku „modelio“ reikšme įsivaizduoti ir *rietyklę*, pvz., skulptoriui, kuriam modeliu dažnai eina ir gyvi žmonės. Dar mažiau tinka *rožynas* „rožančiui“ pakeisti, nes tam tikri „poterėliai“, iš kurių sudaromas *rožančius*, dabar mums nebeprimena jokių rožių; todėl savo daryba *rožýnas* galėtų mums veikiau priminti „rožių krūmą“, ne tų „poterėlių“ rinkinį. O *sénkalbė* net ir visai negali atstoti *prokalbės*, nes tai yra ne kokia nors *senoji kalba* „Altsprache“, bet tokia, iš kurios yra išriedėjusios kitos kalbos, t. y. *Ursprache*, праязык. Pagaliau nevykusiai vartojama ir *sėdykla* su *veržliù*, ir *kalbõvas* su *kauptuvù*, ir *rentýba* su *laivuoklė*, ir *skaitõvas* su *valgovù*: visi šie žodžiai platesnei visuomenei nepasako to, ką jais šio žodyno autorius nori pasakyti. Dar mažiau tinka autoriaus siūlomoji nebūdinga *núobūda* „charakteristika“, nes ji nėra vaizdingai sujungta su *bū̃dinti, apibū̃dinti* „charakterizuoti“.

Daug geresni terminai yra: *laivýba* „laivavimas, navigacija“ (buvo jau anksčiau ir kitų vartojama), *plū̃duras* (ar *plūdurỹs*) „boja, plūdė“, *rakìntuvas* „vitrikas“, *rinktùvė* (autorius kirčiuoja *rinktuvẽ, -ẽs*) „dėžė pinigams rinkti, škarbunka“, *sąlaida* „pozas“, *šaudalaĩ* „šaudmenys, amunicija“, *šveĩtalas* „tepalas batams valyti“, *teisýnas* „kodeksas, teisių rinkinys“ (jau ir kitų vartojamas), *turtìnė* „skarbnyčia“, *žaidyklà* „stadionas“ ir kt. Bet vėl abejotina, ar kas benorės vartoti, pvz., *sąmonýbę* „savęs pažinimą, Selbstbewusstsein“, *skardójų* „garsiakalbį“, *švitą* „fosforą“ (nors pats žodis yra gerai sudarytas, plg. *švìtas* „deganti skala, kuri seniau buvo vartojama lempos vietoje“ Kup.), *tařsnį* „garsą“, *tvirtáinę* „tvirtovę“ ir daugelį kitų panašių žo-

džių, nes jų vietoje arba yra jau įsigalėję kiti žodžiai (pvz., *garsas, tvirtóvė*), arba jie nėra visai būdingi (pvz., rus. самосознание, vok. Selbstbewusstsein daug geriau gali nusakyti *savìmonė*, ne *sąmonýbė*).

Toliau autorius pasirodo vis didesnis atskiruolis (separatistas). Visų pirma jis vartoja nei šiokią, nei tokią rašybą, pvz., *añgštas* || *añkštas; áugštas* || *áukštas; baikštùs* || *baugštùs; bukštùs* || *būgštùs; dergštas* || *dérgti, deřkti; pórūkštis* || *rűgštas, rūgštùs, rūgštìs; dygsnỹs* || *dyksnỹs; slúogsnis* || *slúoksnis* (bet tik *slúoksna*!); *skābtas* || *skāptas* (šalia *skõbti* ir *skõpti*); *sprãktas, sprìktas, sprìktė, spriktùkas* || *sprìgė, sprìgis; strìktas* || *strìgti; tysà, týsoti, tysėti, tỹsis, týsterėti* || *tį̃sis, tį̃sčioti, tį̃sterėti, tį̃sti* (*tỹsti* nėra!); *grỹžtė, grýžterėti, gryžúoti* || *grį̃žtė, grį̃žterėti* (*grį̃žúoti* nėra!); *griųvù, įrù, kįlù, grįštù, tį̃štù, mąštù* || *dunsù, dųstù* (ir *atsidūstù*), *grinsù, grįstù* (ir *atsigrystù*), *nyštù; biaurùs, piauti, spiáuti* || *iešmas, jiešmas; išnaūjo, išnaūja, ištiesų̃* || *iš tiesų̃, kìtą syk* ir kt. Tatgi kokios nors vienos ištisos sistemos čia visai nėra. Be to, vienur kitur yra ir nepateisinamų dalykų. Pvz., iš piršto išlaužta lytis yra *añgštas* : *añkštas* turi tos pat rūšies įterptinį *k*, kaip *lẽkštas* ir kt., būtent – jis yra kildintinas iš **anštas* < **anž-stas* (< ide. *anĝh--stos*) : s. sl. *ǫz-ъkъ*, lot. *ang-ustus*. Taip pat etimologiškai nepateisinama ir *isnauja, ìsčius, ysčius, ysas*: iš kilmės šie žodžiai terašytini *įsnauja* iš **in-snaujā* (plg. lat. *ìešņava* iš **en-snjavā*), *įsčios* iš **instjās* (plg. lat. *ìekša* iš **entjā*), *įsas* iš **insas* (plg. pr. *īnsan*).

Léta „pelnas; didis veikalas, dalykas; daiktas“ autoriaus yra dirbtinai rekonstruota iš *líeta*, kuri savo ruožtu yra paskolinta iš latvių *lìeta* „daiktas, dalykas; vertybė, kas nors gera“. Jeigu šis žodis būtų mūsų, tai žemaičiai, kurie jį daugiausia vartoja, dabar tartų ne *líeta* (kaip *svíetas*), bet **lę́ita* || **líta*; plg. Būga KZ LI 117.

Gį́sla yra ne paveldėtinė, bet antrinė lytis, veikiausia taip pradėta rašyti iš žem. *gį́nsla*, plg. *nį́nkštis* < *nýkštis, skį́nsts* < *skýstas* ir kt., žr. Būga Arch. Phil. I 45 t. Senovinė lytis tėra *gýsla* iš **gī́-slā* (= pr. *-gislo*, lat. *dzîsla*), kuri toliau giminiuojasi su mūsų *gijà*, lat. *dzija*, serb. *žȉca* „siūlas“ ir kt. Taigi žodynuose ir šiaip bendrinėje kalboje tevartotina tik pirmykštė lytis – *gýsla*. Taip pat raštuose tevartotina ir *lűšis, -ies*, ne *lýšis*.

Ypač nepaprastai yra rašomas veiksmažodis *pį̃žti, pį̃šta, pẽžo* „pūstis, išdidžiu dėtis (nadymać sie)“. Manytum, kad tai yra klaida; bet

autorius taip rašo ir kitoje vietoje – *papį̃žti, papįštù, papėžaũ* „rozdać się“ šalia *papẽžti* „suvargti, sumenkėti“. Man tokios lytys yra visai nepažįstamos; jų nėra ir lietuvių kalbos žodyno medžiagoje. Normaliai, rodos, turėtų būti *pįžti, pįštù, pįžaũ*, tik klausimas, kam čia reikia rašyti *pįž-* su uodegėline *-į-*?

Šalia palaidos rašybos į žodyną yra prigrūsta nemaža tarmybių, kurios lig šiol visai nebuvo vartojamos bendrinėje kalboje, pvz., *gímbė, gluõdinas, graĩtas, intausỹs, ýštaka, ýženos, ìžinos, ineigà, jáigu, jiegà, kiáumas, lỹšis, míndrė, mūslẽ, parejūnas, prõntas, sprungùs, sùnvarta, švíndra, tuñktis, vuodegà, vúosis* ir kt. Jeigu šis žodynas būtų tarminis arba mokslinis, tai tarmybių buvimas jame būtų suprantamas; bet dabar tai yra praktinis bendrinės kalbos žodynas, taikomas platesnei tiek mūsų, tiek svetimtaučių visuomenei, todėl atskirų tarminių fonetinių lyčių kaišiojimas į jį yra visai nereikalingas, nes tai tik apsunkina tokio žodyno vartojimą, o skaitytojui iš to beveik jokios naudos nėra. Taigi autoriui ir šiame žodyne būtų užtekę tik rašyti: *gémbė, gluõdenas, greĩtas, antausỹs* (ar *ántausis*), *išštaka, ìženos, įeigà, jéigu, jėgà, kélmas, lęšis, méndrė, mąslẽ, perėjūnas, prañtas, sprangùs, sánvarta* (> *są́varta*), *švéndra, tañktis* (ir *tvañktis*), *uodegà, úosis*.

Mano nuomone, vietoj rytiečių *biréti* pirmoje vietoje reikėtų vartoti būdingesnę lytį *byréti*, plg. *bìrti* : *byréti* = *dìrti* : *dyréti* = *kìlti* : *kyléti* = *kìrti* : *kyréti* = *mìlti* : *myléti* = *stìrti* : *styréti* = *tìlti* : *tyléti* ir kt. Taip pat ir *ūšas* bei *lūšẽkas* (šalia subatėnų ir kt. *lūšas*, kurio autorius savo žodyne visai nemini; dėl darybos plg. *bérnas* : *bernẽkas, paršas : paršẽkas* ir kt.) aš siūlyčiau bendrinėje kalboje versti į *ąšas, ląšas, ląšẽkas* (dėl *l-* plg. *vaműzdis* ir *laműzdis*, tarm. *luműzdis*) = *vąšas, vašẽkas*. Pagaliau nevisai tikslinga yra dabar vartoti ir *arbotà, kovà* vietoj *arbatà, kavà*: viena, šie pastarieji žodžiai yra jau visuotinai įsigalėję, o antra, mes jau daug kur ir kitose svetimybėse nebevartojame liaudinio *o*; pvz., dabar besakome *advokãtas*, ne *advokõtas* ar *afikõtas, materijãlas*, ne *materijõlas* ir kt. Žodžiu, praktiniuose lietuviškuose svetimųjų kalbų žodynuose nėra jokio reikalo vartoti specifiškų fonetinių mūsų tarmių ypatybių. Taip savo laiku yra pataręs autoriui ir K. Būga (žr. Kalba ir senovė, 118 t.), tik gaila, kad jis šito visai teisingo patarimo nėra paklausęs.

Dar daugiau yra supainiotas kirčiavimas. Visų pirma autorius nuo

dabartinio įprastinio kirčiavimo daug nutolsta kirčiuodamas rytietiškai, pvz., *ãkti, bẽsti, mẽsti, atkãsti, ãtkasu, baidyklẽ, -ẽs, baidýklę, mėtyklẽ, -ẽs, mė́tyklę, brángus, bránginti, drùskinis, ẽglinis, jū́rinis, gerókas, -kà, gerokaĩ, laimìngas, -gà, galvótas, -tà, ãkmuo, tė́vai* ir kt. Toliau jis dar nepaprasčiau kirčiuoja: *biẽsas, dáugyba, dirbtuvẽ, -ẽs, dìrbtuvę, druskà, -õs, dvibal̃sis* „diftongas", *galū̃nė, garsvỹčios, kanopà, kū̃gis, kū̃jas, lem̃ti, lýguma, lopà, lokỹs, lõkį, mė́tylė* ir *mė́telė, niū́ronas, pamė́nai, pamótė, parduotuvẽ, -ẽs, -dúotuvę, plaũstas, pluõstas, plõtas, pūdỹmas, rãtanas, riẽklės, -ių, sãvininkas, sąskaityba, skléisti, sliẽkas, smulkmenà, spintà, sróvė, sū̃ras, šuõlis, taleñtas, társena, temà, -õs, virtuvẽ, -ẽs, vìrtuvę, žáismas* ir kt. Mūsų gyvojoje ir bendrinėje kalboje daugiau yra įprasta kirčiuoti: *bíesas, daugýba, dirbtùvė, druskà*, g. sg. *drùskos, dvìbalsis* (*dvibal̃sis, -ė* galėtų būti būdvardis, plg. *trìkampis, -io* ir *trikam̃pis, -ė, šventãdienis, -io* ir *šventadiẽnis, -ė*), *galū́nė* (kaip *alkū́nė, viršū́nė*), *garsvýčios, -ių, kanópa, kū́gis, kū́jas, lémti, lygumà, -õs, lýgumą, lokỹs, lókį, mẽtylė* ir *mẽtelė, niūrõnas, pamẽnai, pãmotė, parduotùvė, pláustas, plúostas* (taip žemaičiai iš tikrųjų šiuos savo žodžius ir tekirčiuoja!), *plótas, pūdýmas* (arba *pū́dymas*), *ratãnas* (žemaičiai šį savo žodį kirčiuoja kaip *pentìnas*), *ríeklės, -ių, saviniñkas, sąskaitýba, skleĩsti, slíekas, -aĩ, smùlkmena, spìnta, srovẽ, -ẽs, srõvę, sū́ras* (ir *sūrùs, -aũs, sū́rų*), *šúolis* (*šúoliais*), *tãlentas* (*taleñtas* dar Daukša kirčiavo; šiaip dabar taip Lietuvoje nebelinkstama kirčiuoti), *temà*, g. sg. *tèmos, virtùvė, žaĩsmas* (: *žáisti* = *keĩksmas* : *kéikti* = *griaũsmas* : *griáusti* ir kt.).

Ypač nepaprasta yra, kad autorius daugybę žodžių kirčiuoja arba nevienodai, arba klaidingai (korektūros klaidų atitaisymų nėra!), pvz., *arklíena, avíena* || *kiaulienà, -iẽnos, medienà, -iẽnos* || *vištienà, -õs, -íeną, žąsienà, -õs, -íeną*; *bė́gis, piū́vis, síekis, stóvis* || *al̃kis; ą́šas, vą́šas* 29 || *vą̃šas* 573; *beveĩk* || *véik*; *diẽmantas, deĩmantas* || *díementas*; *diẽmėdis* || *díemėdis* (klaidingai *-mėdis*!); *gráužena* 79 || *graužena* 518; *íešmas* 88, *jíešmas* 134 || *iẽšmas* 109; *kietagal̃vis, kreivakõjis, storakõjis, vienarū̃šis* || *kreivašónis, plokščianósis, raganósis; gardumỹnas* || *kartumýnai, saldumýnai* (ir *-ynaĩ*), *kietū́dinis* || *saldū̃ninis*; *rū́šis* 480 || *rūšìs* 574; *tolýdinis* || *tolỹdžio; tomél* || *tuomẽl; užjū́ris, užkrósnis* || *ùžpentis; vẽsulas, viẽsulas* 580 || *víesulas* 584, taip pat *beláisvis, dáilė, júokdario, kanabė́kas, ką̃snis, kríenas, móčeka, pabū́klas, pagrė́bstai, visìntelis, visuõmenė, vilỹčia, žemažiū̃ra, žýgžygis* ir kt.

Bendrinėje kalboje ir šiuos žodžius reikėtų tinkamiau ir rūpestingiau kirčiuoti, pvz., *avíena* (ar *avienà, -õs, avíeną*), *bẽgis, pjūvis, siẽkis* „tikslas, siekimas“, *stõvis* (plg. *bū̃vis, šū̃vis, trū̃kis*), *ą̃šas, vą̃šas, bevéik, diẽmentas, diẽmedis, gráužena, iẽšmas, kreivašõnis, plokščiašõnis, raganõsis, gardumýnas, kietū̃dinis, vésulas; belaĩsvis, dailẽ, -ẽs, daĩlę* (*dáilė* yra dirbtinai kirčiuojama!), *juõkdario, kanabẽkas, kąsnis, kriẽnas, mõčeka, pabū̃klas* (: *pabū̃ti*), *pagrẽbstai* (: *grẽbti* = *pasẽstas* : *sẽsti*), *visiñtelis, visúomenė, vylyčià, -ỹčios* (arba *vỹlyčia*), *žemažiūrà, -ū̃ros, žỹgžygis*.

Dėl žodžių ir jų santvarkos irgi yra kas pasakytina. Visų pirma autorius labai nenuosekliai elgiasi žymėdamas svetimybių kilmę: vienur jis ją pažymi, o daug kur jos visai nenurodo. Pvz., jis nurodo, iš kur paskolinta *ākselis, andarõkas, čerkẽlė, čvértis, grãbė, iškadà, kanuolė, keselỹs, kõklis, kõlioti, urẽdas, zeĩzinas*; bet nieko nesako, iš kur mūsų kalboje yra atsiradę *anū̃kas, armotà, bakùžė, bókštas, būdà, bùdelis, butelỹs, cibùkas, čẽdyti, čiẽlas, dėkà, dìktas, donìs, dūmà, iškalà, kamañtai, kamarà, kárdas, karūnà, kẽnis, kolytà, kūlỹs, liúosas, põdė, rãkas, rėčkà, rymà* „(nosies) sloga“, *skū̃nė, šėtõnas, šimẽlis, vijurkas, vylyčia* ir daugybė kitų panašių skolinių. Be to, reikia dar pastebėti, kad ir jo nurodomoji skolinių kilmė kartais yra neteisinga. Pvz., *andarõkas* yra paskolintas ne iš vok. *Unterrock*, bet iš gud. *андарáк* ar lenk. *andarak*. *Čerkẽlė* pirmiausia kildintina ne iš rusų kalbos, bet iš *čėrkà* ar *čerkà* (žodyne jos visai nėra!), kuri savo ruožtu yra paskolinta iš gud. *чарка* ar lenk. *czarka*. *Kanuolė* veikiausia yra kilusi ne iš vok. *Kanone*, bet iš jų tarminės lyties *kanôl* (žr. K. Alminauskis, Die Germanismen d. Lit., 62 psl.). *Urẽdas* yra ne kokių nors slavų (autorius tepažymi šio žodžio kilmę *slav.*), bet gudų kalbos skolinys (*уряд*). Pagaliau įdomu būtų žinoti, iš kokio rusų kalbos žodžio galėtų būti paskolintas *zeĩzinas*. Iš gud. *селезень* mūsų kalboje reguliariai tėra ir tegali būti paskolintas *selezenius* (pvz., jau Sirvydo žodyne), ne nieku būdu ne *zeĩzinas*. Ir tt.

Toliau autorius visai neaiškiu būdu kaikuriuos žodžius lyg smerkia ar lyg visuomenei teikia, lyg nori parodyti, kad jų vietoje rašomojoje kalboje vartojami arba vartotini kiti, geresni, žodžiai. Pvz., jis šiaip rašo: *balanà* – r. *skala*, *baĩsiai* – r. *balsù*, *kanapà* – r. *kanõpė, kliõštorius* – r. *vienuolýnas, klõdas* – r. *slúogsnis, lopetà* – r. *kas-*

tùvas, paišẽlis – r. *pieštùkas, ripka* – r. *skraitẽ, skritẽ, rùimas* – r. *erdvẽ* (= *érdvė*), *seniaĩ* – r. *senaĩ, šlovẽ* – r. *garbẽ, vylyčia* (autorius klaidingai rašo *vilỹčia*!) – r. *strėlẽ, žiùrstas* – r. *príejuostė* ir tt. Čia visų pirma neaišku yra, – tai niekur nėra paaiškinta, – ką reiškia tasai *r*: *rašoma, rašytina* ar *rašomojoje kalboje*? Jei tat norėta pasakyti, tai nesuprantama, kodėl niekuo nedėtos lytys *balsiai, seniaĩ* autoriaus verčiamos į *balsù, senaĩ* (šis pastarasis prieveiksmis daug siauriau bevartojamas gyvojoje kalboje), o lietuviški ir visai geri žodžiai *klõdas, lopetà, šlovẽ* keičiami iš dalies kitos reikšmės *slúogsniu, kastuvù, garbė*? Pagaliau dar klausimas, ar *kanapà* verstina į *kanõpė*. Mano nuomone, *kanapà, -ãpos* drąsiai gali būti vartojama bendrinėje kalboje šalia *advokãtas, kavà, -õs* ir kt., o maža kam pažįstamoji *kanõpė* galėtų sau ramiai pasilikti ten, iš kur autorius ją yra sumedžiojęs. Taip pat *ripka, vylyčia* ir *žiurstas* gali būti pakeisti ne tik *skrite* (*skraitės* dėl panašumo į *skraĩstę* aš nesiūlyčiau plačiau vartoti), *strėlė* ir *priejuoste*, bet ir *rìtiniu* (n. sg. *ritinỹs*), *strėlà* ir *prijuostė* ar *prikyštė*.

Bet iš kitos pusės autorius vartoja keletą tikrai nevykusių žodžių, ir jiems nenurodo jokių pakaitų. Pvz., naujadarai *gerỹneiga, lýgsvara* ir *savìstovis* (*savýstovis*) dabartinėje rašomojoje kalboje beveik nebevartojami, – jų vietoje visuotinai teikiami savi žodžiai *pažangà, pusiáusvyra* ir *savarañkis, -iškas*. Taip pat per nesusipratimą atsiradusio *ainio* vietoje (žr. Būga LKŽ 24) dabar vartojamas iš senovinių (Bretkūno, Daukšos ir kt.) raštų paimtas ir visai gražiai sudarytas *palikuonìs* arba *pãlikuonis* (Daukša tik taip šį žodį tėra kirčiavęs). *Pùskarininkas* turėtų būti pakeistas į *pùskarininkį*: viena, šis naujadaras savo kamienu yra nebebūdingas (plg. *pùsbernis, pùsgalvis, pùsžmogis* ir kt.); antra, *puskarininkis* dabar yra ne tik oficialiai vartojamas kariuomenėje bei karinėje spaudoje, bet ir rašomojoje kalboje jau yra įgijęs pilietinių teisių. Todėl, atrodo, ir autorius pirmoje vietoje turėjo vartoti *puskarininkį*, ne *puskarininką*. Tariamos *bakùžės* vietoje veikiau reikia rašyti *bakūžė*, nes šis žodis yra ne koks nors mažybinis daiktavardis, bet skolinys, paskolintas iš vid. vok. žem. *backhûs* „kepykla, namas, kuriame yra kepamasis pečius; taip pat mažutis gyvenamasis namas“; todėl be didelės sunkenybės ją norėdami galime pakeisti ir į *trobelę, pirkelę*. Būdvardis *labdarìngas* „dobroczynny“ yra nevykusios darybos: jo vietoje daug geriau būtų

sakyti *labdarỹs, -ẽ* (ar *labadãris, -ė*), kaip *geradarỹs, -ẽ* (*geradãris, -ė*), ne *geradaringas, piktadaringas*.

Taip pat, atrodo, kaikurių žodžių reikšmės nevisai taip yra nusakomos, kaip dabar jos plačiau yra arba turėtų būti suprantamos. Pvz., *auklẽ, -ẽs* (autorius kirčiuoja *aũklė*) visų pirma yra ne *kójinė* „pończocha“, bet „keliãryšis, blauzdinis tanktis, lenk. nagolenica“; kitur ją, rodos, vadinama ir *aũtas*. *Megztìnis* yra ne tik „wiązany“, bet ir tam tikras megztas drabužis. *Ponýbė* yra ne tik „ponystė, pańskość, pański stan“, bet ir „ponai, ponija, diduomenė“ (pvz., jau suvažiavo visa *ponýbė*). *Romùs* nėra visur tolygus būdvardžiui *ramùs*: pirmasis dabar reiškia „кроткий, смиренный, sanft, bescheiden, demütig“, o antrasis – „тихий, спокойный, still, ruhig, friedlich“. Ir tt.

Pagaliau šiame žodyne trūksta visos eilės dabar plačiai vartojamų žodžių, pvz., *abejìngas, aplinkà, atsakìngas, barzdõčius, dvìratis* „velosipedas“, *káišti* (nors *káišena* yra!), *palikuonis, puõdžius, pusiáusvyra, stiẽgius* ir kt. Ypač skaitytojai pasiges dažniau vartojamųjų bendrinių svetimybių, kurios mūsų kalboje yra savaip tariamos ir rašomos, pvz., *moralùs, morãlė, natūralùs, objektyvùs, subjektyvùs* ir kt.

Taigi iš viso, kas augščiau pasakyta, galima jau pasidaryti tokių išvadų: kalbamajame žodyne duodama nemaža įdomių gyvosios kalbos žodžių, bet pati žodyninė sistema (rašyba, kirčiavimas, žodžių santvarka, jų aiškinimas ir kt.) nėra vienalytė ir rūpestinga. Atrodo, lyg visas darbas buvo dirbamas skubotai, visko kaip reikiant neapgalvojus ir dabartinei bendrinei kalbai nevisai pritaikytu pagrindu. Todėl skaitytojai, ypač svetimtaučiai, iš šio žodyno dėl jo nesistemingumo ir prieštaringumo negalės gauti reikiamo supratimo apie dabartinę bendrinę kalbą bei jos polinkius. Juo tebus galima ir naudinga naudotis tik su didžia kritika ir atsarga.

Jan Otrębski, **Indogermanische Forschungen** (= Rozprawy i materjały Wydziału i Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie. Tom X. Zeszyt 3). Wilno, 1939. 290 psl.

(Archivum Philologicum, 1939 m., VIII kn., p. 269–275)

Lyginamasis ide. kalbų mokslas, kad ir, palyginti, dar nesenas yra, paskutiniu laiku buvo bepradedąs lyg ir kokią stagnaciją pergyventi. Ypač maža pažangos matyti etimologijos srityje. Daugelio kal-

bininkų tam reikalui vartojama beveik ta pati medžiaga, todėl nedaug tėra ir kokių nors naujesnių išvadų. Naujų metodų taip pat nedaugiausia tebuvo ieškota, o jeigu kur naujoviškiau buvo mėginta ką tyrinėti, tai naujų vaisių vis dėlto nedaugiausia tebuvo pasiekta. Todėl, suprantama, kaikurie kalbininkai beveik visai nustojo domėjęsi bendrais kalbotyriniais dalykais ir ėmė daugiau kreipti dėmėsio į naujųjų kalbų pažinimą ir jų duomenų registravimą bei pozityvistišką analizavimą.

Tačiau toks vieno kito abejingumas bendriesiems ide. kalbotyros dalykams daug naudos irgi negali duoti: be sintezės, be vidinio sąryšio visa patirtoji kalbinė medžiaga lieka palaida ir maža teduoda progos pažvelgti į senesnę kurios nors kalbos sandarą, jos raidą ar kilmę. Tad akylesnieji kalbininkai šalia analitinio darbo niekados neišleidžia iš akių ir sintezės net šiuo, bendresniems tyrinėjimams nevisai palankiu laiku. Tai aiškiai rodo ir šis Vilniaus universiteto lyginamojo ide. kalbų mokslo profesoriaus Jono Otrębskio darbas.

Norėdamas giliau įžvelgti į ide. kalbų raidą, jis daugelį dalykų mėgina naujai aiškinti, ne visai taip, kaip lig šiol kad buvo aiškinama. Visų pirma jis mano, kad ide. kalbų žodžių daryboje didelį vaidmenį yra vaidinusios ne tik priesagos, bet taip pat intarpai ir priešdėliai. Tas pat žodžių sudaromasis elementas galėjęs atlikti trejopą funkciją: ir priesagos, ir intarpo, ir priešdėlio. Intarpu galėjęs eiti ne tik *n*, bet ir *r* arba *l*. Kiti darybiniai elementai nuolat tarpusavy kaitaliodavęsi, pvz., *i* ir *u*, *r* ir *l*, *r* ir *n*, *l* ir *n*, *m* ir *n*, *m* ir *u̯*, *t* ir *s* ir kt. Tai yra svarbiausias šio tyrinėjimo rezultatas. Bet šalia to autorius paliečia ir kitos rūšies dalykus; pvz., jis mano, kad dvibalsiai yra kilę iš dviejų savarankiškų elementų, pvz., *ei* iš *e* ir *i* ir tt. Bet tai plačiau nenagrinėja; tik 57 psl. pavyzdžiais nurodo ide. lūpinius gomurinius priebalsius $k^{u̯}$, $g^{u̯}$, $gh^{u̯}$ galėjus kilti iš *k* + *u̯*, *g* + *u̯*, *gh* + *u̯*; plg. lot. *quod*, osk. *púd*, got. *hvas* : s. ind. *ku-tra* „kame, kur“, liet. *ku-r*; sva. *quena* „moteris, žmona“ : gr. γυνή ir kt. Šiaipjau, daugiau nesigilindamas į garsų dėsnius, savo tezėms įrodyti beveik visame veikale tik gretina daugybę žodžių, surankiotų iš įvairių ide. kalbų, ir plačiau jų tarpusavinių santykių neaiškina. Todėl visas šis darbas iš pradžios atrodo lyg koks padalykiui skyriais suskirstytas savotiškas etimologinis žodynas.

Patys autoriaus teigimai yra nevienodi. Vieni iš jų yra jau žinomi ir neabejojami. Pvz., yra pastebėta, kad tiek lietuvių, tiek ir kitose ide. kalbose tam tikri sinoniminiai žodžiai dažnai kaitalioja savo priebalsius, kaip antai: *geĩbti* „gvošti, ohnmächtig werden“ Jon. : *keĩpti* „gursti, nykti, silpnėti“ Sub., *glusnùs* „kurs greitai išgirsta“ Jž. I 450 : *klusnùs, griaũnos* Dus. : *kriaũnos, kagenti* SzDi 58 : *gagénti, kaũkaras* „kalva, kauburys, kalno viršūnė“ Jž. II 55 : *gaũgaras* „kalno viršūnė“ I 418, *kémbė* „vąšas, kablys“ II 74 : *gémbė, kriũgti* Tver., Liškeva : *kriũkti* Sub., *klėbýs* Als., Kv., Slnt. : *glėbýs, knaibýti* Jž. II 177 : *gnáibyti, kniúboti* : *kniúpoti, méngė* „mažutė silkė“ (Būga LKŽ CV) : *ménkė, sir̃bti* Bais., Sub., Kup., Link. : *sir̃pti* Dus., Kv., *smélkti* Sub., Kup. : *smeĩgti* Jon., *tváigas* „garai, smalkės“ Skuod., Žem. III 60 : *tváikas* Als., Kv., Slnt., *vigrùs* Ram. : *vikrùs, virbė́ti* Dus., Slk. : *virpė́ti, viskė́ti* : *visgė́ti* ir kt. Taigi ir J. Otrębskio panašūs sulyginimai yra visai patikėtini, pvz., *baĩsas* : sl. **golsъ* (> rus. *golos*, l. *głos*) 146 psl., *bezdė́ti* : lot. *pēdō* (ir **pezdō*), sl. **pьzdė́ti* (> slov. *pɛzdė́ti*, ukr. *pezdíty*) 157, *blizgė́ti* : sl. **blьskъ* (> č. *blesk*, g. sg. *blsku* „Blitz“) 160, *burnà* : lat. *purna* 158, *daubà* : sl. **dupa* (> slov. *dupa* „ola“, č. *doupa* „ola, skylė“) 160, *lū́šis* : s. sl. *rysь* 74, taip pat s. ind. *kulphaḥ* „Knöchel“ : *gulphaḥ* „t. p.“ 156, gr. πύρ, -ός „ugnis“ : rus. *pył* „liepsna“ 71 ir kt. Čia pat iš dalies gali būti priskirtini ir atitinkami priesaginiai dariniai, pvz., *leĩlas* „liaunas, plonas“ : gr. λειρός, *pìrmas* : sl. **pьrvъ* (> s. sl. *prьvъ*) 122, *šė́mas* : *šývas* (s. ind. *śyāmaḥ* : *śyāvaḥ*) 121, *víesulas* : s. sl. *vichrъ* 75, taip pat lot. *dōnum* „dovis, dovana“ : gr. δῶρον „dovana“, s. sl. *darъ* „t. p.“ 91, gr. ἕδρᾱ „sėdynė, būstinė“ : gr. lak. ἑλλά (iš ἑδλᾱ), lot. *sella* „kėdė, sėdynė“ (iš **sedlā*) 75 ir kt. Bet čia priebalsiai gali kaitaliotis ir dėl to, kad pačios priesagos tokiais atvejais esti įvairios kilmės (plg. *pló-nas* : *pló-tas, -à, lé-nas* : *lẽ-tas, galvõ-kas* : *galvõ-nas* : *galvõ-sas, márška* : lat. *mârsna, kapõ-kas* : *kapõ-nė, stìbiras* : *stìbilas, gùmulas* : *gùmuras* ir kt.), todėl to visko draugėn, atrodo, nereikėtų jungti, kaip kad autorius daro.

Taip pat nebevisai įtikima daros tokia priebalsių kaita tada, kai autorius ima gretinti tolimesnės arba įvairios reikšmės žodžius, pvz., *brìsti* : *grìdyti* 147, *peñti* : *kertù, kir̃sti* 149, *skìrti* : *skélti, pilvas* : *skilvis* 150, *šónas* : *šalìs* 102, *guñbas* : *grùbti* 90 ir kt. O *kēras, kerė́ti*, rodos, net visai netenka jungti su *rãgana* (165), nes šis pastarasis

žodis neatskirtinas nuo *regéti* (žr. Būga KS 260); nebent čia būtų norima matyti metatezę *ker-* : *reg-*, bet tai jau yra kitas dalykas.

Lygiai taip pat sl. **dъbno* (> s. sl. *dъno*), lat. *dubens* „Boden, Grund" : *dùgnas* 147, *septynì* : *sẽkmas* ib., s. sl. *nozdri* : *nasraĩ* 132 ir kt. nerodo senovinės priebalsių pakaitos *b* : *g, p* : *k, zd* : *s,* nes mūsiškis *dùgnas* bei *sẽkmas* yra kildintini iš **dubnas* (plg. *bū̃gnas* < *bū̃bnas*) ir **septmas* (plg. pr. *sepmas, septmas*), o s. sl. *nozdri* veikiausia yra išriedėję iš **nos-ri* lygiai taip pat, kaip mūsų *nasraĩ*, tik priešinga kryptimi, vietomis yra pavirtę į *nastraĩ* (plg. *Vilka-nastraĩ* „Leipalingio par. kaimas", *apìnastris* „apinasris" Sub. ir kt.), taigi *nozdri* pirmiausia yra lygintini su mūsų **nastraĩ*, kur *t*, kaip ir sl. *d*, be abejonės, yra įterptinis priebalsis, tos pat rūšies, kaip ir žodžiuose *strovẽ, straujà, straublỹs* vietoje *srovẽ, sraujà, *sraublỹs* (plg. *sraūbti*) ir kt.

Panašiai kaip į priebalsių pakaitą, autorius žiūri ir į metatezės reiškinius: daug kur jis ją mato ten, kur lig šiol kiti nebuvo linkę jos matyti, pvz., *bálnas, báltas* : lot. *albus*, gr. ἀλφός „balta dėmė odoje" 85; *bérnas*, got. *barn* „vaikas" : s. sl. *robъ* ir *rabъ* „vergas" 80; *dalìs*, s. sl. *dolь* : s. sl. *dělъ* „dalis" (iš **dailo-*) 32; *elmės, almės* : gr. λήμη „traiškanos" 82; *kùrmis* : sl. **kъrtъ* (> l. *kret*, r. *krot*) 42; *lãbas* : gr. ὄλβος „materialinė gerovė, laimė, turtas" 82; *laĩvas* : *lovỹs* 31; *láužti* : *pražulnas, pražulnus, atžū́las*... 86; *ligà* : *gilùs, gìlti, giltinẽ* 86; *lìmti* : *mìltai*, taip pat *málti* : s. sl. *lomiti* „laužti, laužyti" 87; *lóbas* „klonys, upės vaga, tėkmė" : *balà* ib.; *lópė* „šviesa, žibinamųjų skalų ryšulėlis" : s. sl. *poléti* „liepsnoti, kūrentis, degti", l. *plomień* „liepsna" (iš **polmen-*) 83; *lùpti* : *pẽlūs* 87; *pešù* : *šepetỹs* 187; *rasmẽ* „derlius" (iš **rad-smė*) : *deréti* 80, *rẽtas* : *eřtas* 78, *vapsà* : lot. *vespa* 133; *žẽmas* : *mãžas* 186 ir kt. Daugelis tos rūšies žodžių iš pradžios atrodo sugretinta visai dirbtinai ir atsitiktinai, plačiau nepanagrinėjus tų žodžių tarpusavinių santykių ir jų raidos. Todėl kaikurie tokie autoriaus teigimai yra tuojau lig ir neįtikimi. Pvz., mūsų *bérnas* (dabar „Knecht", seniau ir „vaikas") paprastai yra jungiamas su gr. φέρω, lot. *ferō*, s. ind. *bhárati* ir kt., o s. sl. *rabъ* (*robъ*), *rabota* (*robota*) kildinama iš **orbo-* : got. *arbaiþs* „vargas, triūsas, darbas" ir kt. Tad kokia čia galėtų būti metatezė? Arba štai kuo mes galime daugiau pagrįsti santykius *ligà* : *gilùs, gìlti, lìmti* : *mìltai* arba *lùpti* : *pẽlūs, rẽtas* : *eřtas* ir kt.? Šaknis *lig-* juk santykiauja

su *leig-* (: *palíegti* „sunkiai apsirgti“, *pãliegis* „sirgimas sunkia liga“) ir **laig-* (: gr. λοιγός „pražūtis, nelaimė, mirtis“), *lim-* negali būti atskirta nuo *lem-* (: *lémti*), *lam-* (: *lamìnti, ãp-lamas* ir kt.), *lom-* (: *lomà*), *luom-* (: *lúomas*), *gil-* yra susijusi su *gel-* (: *gelmẽ*), *mil-* su *mel-* (: lenk. *mleć* ir kt.), *mal-* (: *málti, malinỹs*) ir *mul-* (: gr. μύλη „rankinis malūnas“ ir kt.), taigi čia turime reikalo su ištisomis šaknų grupėmis, ne atskirais atstovais, ir todėl, norėdami čia rasti kokią nors metatezę, turėtume jos ieškoti ne vienam kuriam atvejui, bet ir visai grupei. Jeigu to dabar dėl duomenų stokos nebebūtų galima įrodyti, tai bent teoriškai reikėtų pasvarstyti, kaip tai iš tikrųjų galėjo būti. Šiaipjau nurodžius tik vieną atveją iš ištisos grupės, daug kas lieka neaišku ir abejotina.

Tą abejonę toliau dar ypač padidina didelės autoriaus abstrakcijos, kurių tuo tarpu konkrečiais duomenimis visai įtikinamai negalime įrodyti. Pvz., jis iš vienos pusės mūsų *lángas*, lat. *luôgs* jungia su sl. **okno* ir toliau taria jį turint protetinį *l-* (115 psl.), iš kitos pusės sl. **okno* sieja su mūsų *anga* (171). Arba štai vėl mūsų *nãmas*, jo nuomone, esąs sietinas su s. sl. *domъ*, lot. *domus*, iš ide. **d-omu-, *d-omo-*, kur *d-* buvęs priešdėlis (119 psl.), taip pat *áiškus, ìrti, érdėti* esą jungtina su *ráiškus, skìrti, skérdėti*, kùr pridėti fakultatyviniai priešdėliai *r-, sk-* (žr. 193, 200). Ir tt. Bet nepaprasčiausia yra, kad autorius labai lengvai paima ir suskaido žodį į norimąsias dalis. Pvz., *skleidžiù* jis tuo būdu suskaldo į **sk-lei-d* ir toliau jungia jį su *laĩškas* arba *láiškas* (182), *véngti* ir *tîngiu, -ėti* gretina su *éngti* (35, 202), gr. μέθυ su θῡμός (čia, autoriaus supratimu, -θυ ir θῡ- galį būti tie patys elementai, žr. 173 psl.) ir tt.

Pagaliau reikia dar pastebėti, kad šioje knygoje duodamieji pavyzdžiai, apskritai imant, yra labai atsargiai parinkti; bet dėl vieno kito vis dėlto tenka kiek ir abejoti. Pvz., 37 psl. mūsų *kiaũlė* siejama su k u i l i ù, 87 psl. lot. *stabulum* „buveinė, tvartas“ ... su *staĩldas* ir 179 psl. *matýti* su *tẽmyti*, bet, atrodo, nevisai su pagrindu, nes *kuilỹs, staĩldas* ir *tẽmyti* veikiausia yra ne mūsų pačių žodžiai, bet skoliniai, būtent: *kuilỹs* visų pirma yra kildintinas iš atitinkamos slavų lyties, kuri savo šaknimi nesiskiria nuo sen. gudų ar rusų *кыла* (iš čia turime pasiskolinę *kùila*), t. y. **кыль* (plg. r. *киякъ* „kyločius, tekis“ iš **кыякъ*, mūsų *buĩlis* iš gud. *быль* ir kt.); iš vėlyvesnės lyties, kada jau *кы-* buvo pavirtęs į *ku-*, yra paskolintas latvių *ķīlis*

„kuilys“ tuo pat būdu, kaip mūsų *kýla* yra kilusi iš gud. *кила*, plg. Būga ZfslPh I 52 t., Endzelin MLV II 300, Berneker SEW I^2 677. Mūsų pačių žodis, giminus sen. gudų rus. *кыла*, yra *kū́la*, pažįstama Veliuonoje, Alsėdžiuose ir kt. Taip pat *stal̃das* yra paskolintas iš vvž. *stal (stall)*, kuris savo ruožtu yra išriedėjęs iš germ. **stalla-*; iš to pat šaltinio, kaip mūsų *stal̃das*, yra kilęs ir lat. *stal̃lis* „tvartas, arklidė“. Mūsų kalboje *-ld-* yra disimiliacijos keliu atsiradęs iš ilgojo *l̃* arba *ll* tuo pat būdu, kaip *-mb-* yra kilęs iš *mm* arba *m̃* žodyje *kambarỹs* iš vvž. *kamer* (*kammer*); plg. Endzelin Le. Gr. 178. Be to, to žodžio svetimumą rodo dar ir ta aplinkybė, kad jis daugiausia yra vartojamas Maž. Lietuvoje ir paprūsėje; šiaipjau toliau į rytus jis visai nepažįstamas. Pagaliau ir *tẽmyti, -iju* (ir *-yju*), be jokios abejonės, yra paskolintas iš gud. тя́мити (dabar ця́миць): viena, jis mūsų gyvojoje kalboje retai tevartojamas, savo kitų giminių neturi, savo kaityba nesiskiria nuo kitų tos rūšies veiksmažodinių skolinių (pvz., *čẽdyti, -iju, liùdyti, -iju* ir kt.) ir, antra, kirčio vieta, garsais bei reikšme visai sutinka su gud. rus. to žodžio originalu, kuris turi ir daugiau savo giminiečių, pvz., тям, тя́мка „supratimas; protas, sumetimas; atmintis“, тя́мкий „supratingas, sumatus“ ir kt., žr. Даль III^4 906, Miklosich EW 356.

Apskritai imant, veikale autorius imasi spręsti daugybę tokių dalykų, kurių dabartiniais žinomais duomenimis kaip reikiant dažnai dar negalime įrodyti, ir todėl lieka visa eilė abstrakčių hipotezių, kuriomis tenka tikėti arba netikėti. Šiuo atveju kiek kitaip elgiasi E. Benveniste'as savo veikale „Origines de la formation des nomes en indo-européen“ (Paris, 1935): jis čia paima, pvz., priebalsių *r/n* pakaitą ir jos pavyzdžius pagrindžiai tyrinėja, ieško jų raidos priežasčių ir kt. (žr. 4 tt.). Visai kitu keliu eina J. Otrębskis: jis iš anksto trumpai nusako patį dalyką ir jam pavaizduoti duoda visą eilę pavyzdžių, toliau nebenagrinėdamas jų nei kilmės, nei darybos, nei pačios garsinės raidos. Antra vertus, kaip jis savo prakalboje pastebi, fonetiniai dalykai specialiai jam čia ir nerūpėję; svarbiausias jo uždavinys buvęs tik konstatuoti naujų požiūrių ide. žodžių darybai. Iš šiuo atveju, reikia pripažinti, jo yra jau nemaža pažengta pirmyn: šiuo savo darbu jis atveria tolimesniems lyginamiesiems tyrinėjimams visą eilę naujų galimybių, kurių paskutiniuoju laiku iš tikrųjų taip trūko. Jeigu kaikurie jo sprendimai dabar iš pradžios dar

sukelia nemaža abejonių, – man jų daugiausia tėra kilę tik iš lietuvių kalbos pusės, – ir gal nemaža jų pasirodys tikrai nevykusių, vis dėlto turės pasilikti bent mėginimas toliau žengti pirmyn toje stagnacijoje, kuri buvo apėmusi ligšiolinius darybinius ir etimologinius tyrinėjimus. Pvz., nevieno kalbininko jau yra pripažįstama, kad mūsų *kepù* yra kilęs iš **pekuo* : s. sl. *pekǫ*, gr. πέσσω (iš **pekɥ̯ō*), kad *tulžìs* yra išriedėjusi iš **žultis* = s. rus. *жѡлчь*, lat. *zulkts* (plg. dar tverečėnų *kerẽ* iš *érkẽ* = lat. *ērce, palēgẽ* iš *pagelẽ* || *pageluõ*) ir kt. Bet kaip lot. *forma* santykiauja su gr. μορφή „gražus pavidalas, išvaizda“, gr. γαῦρος „puikybė“ su s. ind. *garwaḥ* „didybė, puikybė“, gr. νεῦρον „gysla“ su lot. *nervos* (> *nervus*), gr. παῦρος „mažas, menkas“ su lot. *parvus* „t. p.“ ir kt., ligšioliniuose etimologiniuose žodynuose beveik nieko tikro nėra pasakyta, nors metatezinė priebalsių perstata čia gali būti ir visai įmanoma. Tad reikia tikėtis, kad tolimesnieji tyrinėjimai čia daugiau įneš šviesos, ir nemaža abejonių, šio veikalo sukeltų, netrukus savaime išnyks.

LIETUVIŲ KALBA IR JOS RAIDA

(1932–1938 m.?)

I

Lietuvių kalba daugiausia yra vartojama nepriklausomoje Lietuvos valstybėje, bet jos vartojimo ploto ribos nevisai sutampa su valstybės ribomis: nemaža dalis lietuvių yra lenkų valdomame Vilniaus krašte; tam tikras jų skaičius dar yra Prūsuose ir Latvijoje, taip pat Amerikoje ir kituose kraštuose.

Savo struktūra lietuvių kalba yra artimiausia latvių kalbai. Tai, galima sakyti, yra dvi vienos buvusios motinos seserys, kurios ir dabar viena kitai yra labai artimos. Pav., šią latvių liaudies dainą

Vidū jūras uz akmeņa
Trīs sarkanas ogas aug:
Tur Saulīte raudājusi,
Tur birušas asariņas

visai lengvai tiesiog pažodžiui galime išversti į lietuvių kalbą:

Viduj jūros ant akmenio
Trys sarkanos uogos auga:
Ten Saulytė raudojusi,
Ten birusios (byrėjusios) ašarėlės.

Iš visų keturių eilučių griežčiau skiriasi tik trys žodžiai: lat. *uz* ~ liet. *ant*, *tur* ~ *ten* ir *asariņa* ~ *ašarėlė*. Bet šitas skirtumas tėra tik reliatyvus: lietuviai savo rytiečių tarmėse tebeturi priešdėliu (prefiksu) išlaikę *už-* „ant“ šalia *až-* (= lat. *az* > *aiz*), pav.: *jis ažėjo až tvoros*, bet: *jis užlipo ant kalno*. Latvių *tur* veikiausiai pagal *kur* yra neseniai naujai sudarytas žodis. Priesaga *-iņš*, *-iņa* (iš *-inis*, *-inja*) turi atitikmenį (Entsprechung) ir lietuvių kalboje, būtent: *-inis*, *-inė*; plg. latvių *austriņš* „Ostwind“ = liet. *aušt̀rinis* „Nordostwind“, *Kalniņš* = *Kalninis*, taigi ir latvių *alutiņš* lietuvių kalboje galėtų at-

liepti **alutinis*. Bet lietuviai priesagos *-inis, -ė* nevartoja deminutyvams žymėti, – ji tėra tik latvių kalbos ypatybė.

Jei pažvelgsime toliau į senovę, tai pastebėsime, kad lietuvių latvių kalbos seniau yra dar daugiau bendrybių turėjusios. Kalbos mokslas yra susekęs, kad latvių *svešs, mežs, luogs, liekt, līguot, lūks, celms, dzenis, simts, zināt* negali būti atskirti nuo lietuvių *svečias, medžias, langas, lenkti, linguoti, lunkas, kelmas, genys, šimtas, žinoti.* Toliau buvo patirta, kad šie žodžiai ne tik vieni kitiems yra artimi, bet dar ir iš vienodų formų yra išriedėję, būtent – iš **svetjas, *medjas, *langas, *lenktie, *linguotie, *lunkas, *kelmas, *genīs, *šimtas, *žinātie*. Dabartinės skirtingos šių žodžių ypatybės yra atsiradusios vėliau: *tj, dj, an, en, in, un, ķ, ģ, š, ž* latvių kalboje yra pavirtę į *š, ž, uo, ie, ī, ū, c, dz, s, z,* o lietuvių kalboje jie beveik visi išliko kokie buvę, tik iš *tj* ir *dj* čia, priešingai latvių kalbai, atsirado *č* ir *dž* augštaičių ir tam tikrais atvejais *t, d* žemaičių tarmėse (pav., **tretjas* > **tretjes* > *tretes* [dar Mažvydo kalboje] > *trets*; **medjai* > **medjei* > *medei* > *medē*). Be to, lietuvių latvių kalbos dar skiriasi pirmykščio *ā* likimu: latvių kalboje šis balsis žodžio pradžioje ir viduryje yra išlikęs, o žodžio galūnėje yra sutrumpėjęs; lietuvių kalboje jis žodžio pradžioje ir viduryje yra išvirtęs į *o*, o galūnėse po akūtu yra sutrumpėjęs, po cirkumfleksu pavirtęs į *o*, pav.: **mātē* > latvių *māte*, liet. *motė*, bet **rasā́* > liet. *rasà*, gen. sg. **rasā̃s* > *rasõs*; latvių čia visur yra *a*: nom. sg. *rasa*, gen. sg. *rasas*.

Kita labai artima lietuvių, taip pat ir latvių kalbai yra prūsų kalba. Nors jos nedaug tėra išlikusių rašytų paminklų, bet vis dėlto galima matyti, kad ji labai glaudžiai yra susijusi su šiom dviem paskutinėm kalbom. Pav.: *tou niturri kittans Deiwans pagār miem turrītwei* = liet. *tu neturi kitus dievus pagal mane turėti*; *tou turri twaian Tāwan bhe Mūtien smūnint kai tebbe labban ēit bhe ilgi giwassi nosemien* = liet. *tu turi tavą tėvą bei motę žmoninti* (t. y. garbinti) *kai tau labai eiti* (= eina) *bei ilgai gyvensi žemėna* (t. y. žemėje). Bet prūsų kalba daug daugiau skiriasi nuo lietuvių kalbos, kaip latvių nuo lietuvių. Pav., visai kitokios prūsų kalbos lytys yra: acc. pl. *deivans* ~ liet. lat. *dievus* (iš **deivuos*, plg. liet. *dievúos-na*); dat. sg. *tebbei, sebbei* ~ liet. *táu, sáu* (iš *tãvie, sãvie*), lat. *tev, sev*; *mais, tvais, svais* (iš **majas, *tvajas, *svajas* = slav. *mojь, tvojь, svojь*) ~ liet. *mãnas, tãvas, sãvas*, lat. *mans, tavs, savs*; g. pl. *noūsson* (iš **nōs-sōn*

= slav. *nasъ*) ~ liet. *mū́sų*, lat. *mūsu*; *anctan* „Butter" (plg. lot. *unctus* „teptas") ~ liet. *svíestas*, lat. *sviêsts* (iš **sveid-tas* : liet. *svíedžiu, svíesti* „tepti"); *dadan* „Milch" (= sen. indų *dadhan* „rūgštus pienas") ~ liet. *píenas*, lat. *piẽns*; *geits* „Brot" (: slav. *žito*) ~ liet. *dúona*, lat. *duõna*; *panno* „Feuer" ~ liet. *ugnìs*, lat. *uguns* ir kt.

Šituos tarpusavinius lietuvių, latvių ir prūsų kalbų santykius reikia aiškinti tuo, kad jos ne visą laiką vienodai yra santykiavusios. Jos, nors visos yra išriedėjusios iš vienos b a l t ų prokalbės, ne vienu laiku yra viena nuo kitos atsiskyrusios. Pirmiausia yra atsiskyrusi prūsų kalba, o lietuvių latvių kalbos po to dar ilgai yra drauge plitusios, kitaip tariant, jos po prūsų kalbos atsiskyrimo kurį laiką dar buvo sudariusios vieną bendrą lietuvių latvių prokalbę. Ir tai yra visai suprantama: prūsai, kaip rodo archeologiniai tyrinėjimai, Pavyslyje yra gyvenę jau daugiau kaip už tūkstančio metų prieš Kristų, o lietuvių latvių protėviai yra buvę Rytuose, taigi vieni nuo kitų jau anksti buvo geografiškai atskirti ir todėl savo kalbas tegalėjo plėsti atskirais, savarankiškais keliais. Šituo būdu plisdamos, šitos kalbos, savaime aišku, daugiau turėjo įgauti ir skirtybių.

Prūsų kalba iš baltų prokalbės yra išsiskyrusi veikiausiai dar prieš Kristaus gimimą. Viena, tiek prūsai, tiek lietuviai su latviais šalia vario (lat. *vaŗš*, pr. *wargien*), alvo (lat. *alva, alvs*, pr. *alwis*), sidabro (lat. *sidrabs* < **sidabras, sudrabs, sudarbs*, pr. acc. sg. *sirablan*) ir aukso (pr. *ausis*, latvių išlikęs tik vietovardyje *Auskalējs*) dar pažįsta geležį (lat. *dzelzs* = liet. žem. *gelžis*, pr. *gelso*) ir plieną (lat. *pliens*, pr. *playnis*), taigi jie visi bent geležies amžiaus pradžią turėjo dar drauge gyventi. Antra, baltų protautė (Urvolk) turėjo būti suskilusi į atskiras padermes (prūsus, kuršius, lietuvius, žiemgalius, latgalius ir sėlius) dar priešistoriniais laikais dėl to, kad jos, tos padermės, istorijoje jau pasirodo kaip atskiros šakos. Štai I amž. po Kr. romėnų istorikas Tacitas savo „Germanijoje" mini *Aestiorum gentes*, kurie, kaip rodo vėlyvesnės žinios, yra buvę tie patys prūsai. Graikų geografas Ptolemajus II amž. po Kristaus Pavyslyje randa galindus ir sūduvius (Galíndai Kaí Soudinoí), tas pačias prūsų padermes, kurias visai aiškiai pažįsta ir vėlyvesnės istorijos žinios. Kuršo vardas pirmą kartą iškyla VII amžiaus skandinavų šaltiniuose. Pats Lietuvos vardas pirmą kartą yra minimas 1009 m. vienoje lenkų kronikoje. Nestoras savo kronikoje (apie 1110 m.) šalia *Литъва* ir *Къ-*

русь dar mini ir *Ятвязи* (tuos pačius sūduvius), *Лѣтьгола* ir *Зимигола*. Be to, XI ir XII rusų šaltiniai toli Rytuose, apie Možaiską, į Vakarus nuo Maskvos, taip pat randa galindus (*Голядь*). Dabartiniai latviai, kaip rodo istorijos šaltiniai, XIII amžiuje dar nebuvo sudarę vienos tautos – jų vietoje tais laikais dar buvo skiriamos keturios padermės: kuršiai, žiemgaliai, latgaliai ir sėliai. Taip pat ir prūsai, kurių vardas seniausiai yra minimas vadinamajame IX amžiaus *Bavarijos Geografe*, savo ruožtu istorijos pradžioje buvo suskilę į mažesnes padermes: notangus, sembus ir kt. Taigi dėl tos priežasties ir pačiōs lietuvių kalbos pradžiōs tenka ieškoti dar priešistoriniuose laikuose. Kadangi kronikose išlikę kalbos duomenys rodo, kad latvių kalba XIII amžiuje jau yra buvusi beveik tokia pat, kaip dabar, tai tenka manyti, kad apie tą laiką jau buvo susidariusios ir žymiausios lietuvių kalbos ypatybės. XVI amž. lietuvių kalbą randame jau tokią, kokia ir dabar yra.

II

Lietuvių protėviai senų senovėje yra gyvenę toliau nuo tų tautų, kurios istorijoje buvo iškilusios savo žygiais ar kultūra. Apie lietuvius seniausieji šaltiniai nieko nesako. Iš skolinių taip pat nematyti, kad tolimesnės tautos lietuviams arba lietuviai joms būtų turėjusios kokios nors didesnės įtakos. Tiesa, lietuvių ir latvių protėviai apie Kristaus laikus yra suomiams paskolinę visą eilę kasdieninio gyvenimo žodžių, iš viso per šimtą. Bet tai yra buvę dar tada, kai suomiai tebegyveno dabartinėje vidurinėje Rusijoje ir tiesiogiai susidūrė su rytiniais baltais, su lietuvių ir latvių protėviais. Šiaipjau kitų kalbinių santykių su tolimesnėmis tautomis tais laikais visai nerandame. Visi skolinimo santykiai pasireiškia tik vėliau.

Visų pirma lietuviai yra pradėję skolintis iš slavų – pirmiau iš gudų, vėliau iš lenkų. Tai reikia aiškinti tuo, kad senovėje, maždaug ligi XIII amž. pradžios, tiesioginių santykių su lenkais lietuviai neturėjo. Jų rytiniai kaimynai nuo senų senovės yra buvę vakariniai rusai (krievai, gudai), su jais pirmiausia jie yra turėję ir daugiau tarpusavinių santykių, todėl senesnieji slaviški lietuvių kalbos skoliniai yra gudiški, pav.: *bìrkavas, tùlkas, pipìras, šil̃kas, krìkštas, kùrtas, tur̃gus, kùbilas, mul̃as, mul̃tas, smul̃kas* ir kt. Gudiškų skolinių yra ir

vėlyvesniais laikais, po XII–XIII amžiaus, paskolintų, pav.: *karūnà, dūmà, kūmas, blūdas, subatà, kalėdà, mėtà, kaladà, seredà, bačka, čestis* ir kt.

Lenkiškų skolinių garsai nerodo gilios senovės: seniausi iš jų yra ne anksčiau paskolinti, kaip XIV amžiuje. Antra vertus, lietuviai turi nemaža skolinių ne iš pačios lenkų kalbos, bet per lenkų kalbą paskolintų; pav., *birmavóti* per sen. lenkų *birzmować* yra kilęs iš čekų *biřmovati*, o šis per vok. *firmen* iš lot. *firmare*; *kalniẽrius* per lenk. *kołnierz* iš vok. dial. *Kolner* (greta *Koller*) ir kt.

Toliau šalia slaviškų lietuvių kalboje dar yra kiek ir germaniškų skolinių. Vieni iš jų yra labai seni ir dabar plačiai vartojami, pav.: *ýla, šárvas, gãtvė, midùs, kliẽpas, kvietỹs, kùnigas, pìnigas, skỹdas* ir kt. Kiti vėliau paskolinti ir yra vartojami daugiausia vakarinėje Lietuvos dalyje, pav.: *bálkis, bélingis, búomas, būras, dìktas, dyselỹs, ýpas, krýgė, negelỹs, põdė, skūnė, ūbas* ir kt. Kiek plačiau iš vėlyvesnių germaniškų skolinių yra pažįstami: *ãmatas, bõsas, bùdelis, kálkės, kambarỹs, klintìs, klùmpė, pašiūrė, rindà, rūmas, spìnta, týnė, trimìtas, vérpelė* ir kt.

Visai maža lietuviai yra pasiskolinę žodžių iš latvių kalbos, pav.: *pruojais* „niekais“ eina, *vazótis* „valkiotis“, žem. *líeta* „nauda, daiktas“, *skáugė* „pavydas“ ir kt.

Patys lietuviai kitiems yra mažiau paskolinę, kaip iš kitų pasiėmę. Kiek daugiau jie yra davę gudams, pav.: *bonda, bondinik, diaklo, doilida, koiminec, mezliavo, orud, roitinik, veldomy, vitina* ir kt. Vieną kitą lietuvišką žodį dar galime rasti kaimyninėse lenkų, latvių ir vokiečių šnektose.

Dabar bendrinėje kalboje lietuviai yra linkę vartoti tik būtinuosius kultūros skolinius, kurie į jų kalbą yra patekę drauge su pačiais daiktais ir kuriems pakeisti nelengva rasti tinkamų pakaitų (Ersatz), pav.: *gãtvė, kùnigas, pìnigas, šárvas, krìkštas, krỹžius, kùrtas, kãminas, knygà, klùmpė, spìnta, trimìtas* ir kt. Bet tų skolinių, kuriuos lengvai galima pakeisti tinkamais savais žodžiais, bendrinėje kalboje stengiamasi nevartoti, pav.: *balanà, bliūdas, brùkas, dratà, kaldrà, krapỹlas, liktõrius, patkavà, samavõras, sklẽpas, šriùbas, švõgeris* ir kt.; jų vietoje yra vartojama: *skalà, dubuõ, grindinỹs, vietà, apklõtas, šlakstỹklė, žvakìdė, pasagà, virtùvas, rūsỹs, sráigtas, sváinis*.

Apskritai imant, lietuvių kalba yra išlaikiusi labai daug senovi-

nių dalykų. Svetimosios priemaišos, būdamos nelabai žymios, pačiai jos struktūrai nėra turėjusios didesnės įtakos, ir todėl ji, lietuvių kalba, yra išlikusi senoviškiausia. Dabartinė latvių kalba visais atvejais yra naujoviškesnė už lietuvių: čia daugelis senų dalykų, išlikusių lietuvių kalboje, yra jau panaikinta arba išlyginta, niveliuota.

III

Lietuvių rašomoji kalba (Schriftsprache), palyginti su kitomis tautomis, yra prasidėjusi labai vėlai – tik XVI amžiuje. Iš pradžios šitos kalbos tikslas buvo visai siauras – vien tikybinis, tiek Mažojoje, tiek Didžiojoje Lietuvoje.

Susidarius protestantizmui palankioms aplinkybėms Maž. Lietuvoje, pirmieji rašytojai, beveik visi atkeliavę iš Didž. Lietuvos ir būdami pastoriai, rašė vien tikybines knygas. Todėl XVI amž. Maž. Lietuvoj išspausdintos knygos yra skiriamos tik bažnytinėms apeigoms, o XVII amž. spausdintos knygos, be to, kaikurios dar turėjo ir kitą, padedamąjį, tikslą – eiti priemone bažnytinėms knygoms rašyti ar pastoriams nelietuviams pamokslams sakyti; tai yra Kleino, Sapūno ir kt. gramatikos.

Nekitaip tuomet yra buvę ir Didž. Lietuvoj: čia pirmųjų lietuviškų raštų tiesioginis tikslas irgi yra buvęs tikybinis, visi raštai buvo skiriami tik kunigams arba jų kandidatams. Tai buvo vis evangelijos, katekizmai, postilės ir mažiau lietuviškai suprantantiems kunigams, pav., Širvydo žodynas ir gramatika.

XVIII amžiuje Didž. Lietuvoje, kad ir tikybinių knygų buvo išspausdinta nevisai maža – bent 90, bet jų kalba niekas nesirūpino. Daug geriau šiuo atžvilgiu yra buvę Maž. Lietuvoj: čia, kad ir žmonių raštingumas buvo nedidžiausias, kad ir lietuviškų mokyklų visai nebuvo, vis dėlto knygų leidimas čia buvo geriau ir planingiau sutvarkytas. Čia buvo daugiau rūpinamasi ir kalba: buvo išleisti bent keli žodynai, gramatikos; čia taip pat buvo išspausdintos kelios lietuviškos dainos, Donelaičio „Metai“ ir pasakėčios ir kt.

Bet platesniu mastu lietuvių rašomoji kalba ėmė plisti tik XIX amžiuje. Didž. Lietuvoj visai naują vagą tuomet pradėjo varyti Vilniaus universiteto auklėtiniai ir jų artimieji: S. Daukantas, S. Sta-

nevičius, C. ir K. Nezabitauskiai, Valiūnas ir kt. Jie visi, užsikrėtę tuomet Vilniaus universitete viešpatavusia romantizmo dvasia, buvo susirūpinę pasauliniais, liaudiniais raštais, ir jie, ypač Daukantas, buvo jų nemaža prirašę. Jų pėdomis ėjo L. Ivinskis, M. Akelaitis, iš dalies vyskupas Valančius, vėliau P. Vileišis ir kt. Dar platesniu, organizuotu keliu buvo pradėta eiti nuo „Aušros", „Varpo" laikų. Dabar buvo pradėta daugiau kreipti dėmesio į lietuvių istoriją, tautosaką ir kitus tokius dalykus, kurie šiokiu ar tokiu būdu susiduria su vidujiniu lietuvių gyvenimu, taigi ir su lietuvių kalbos savotiškumu. Ypač ta lietuvių rašomosios kalbos ypatybė pradėjo reikštis tada, kai rašytojai ėmė aprašinėti, vaizduoti įvairias lietuvių gyvenimo sritis, o kalbininkai atsidėję ėmė ieškoti lietuviškųjų kalbos ypatybių ir jas kelti aikštėn.

Dabartinė lietuvių bendrinė kalba (Gemeinsprache) yra prasidėjusi tik XIX amžiaus pabaigoje, „Aušros" laikais. Patys aušrininkai kokios nors nusistojusios pažiūros į bendrinę kalbą dar neturėjo: jie tik žiūrėjo, kad lietuvių rašomoji kalba būtų laisva nuo žodinių svetimybių, o kokia nors pastovesne rašybos sistema nesirūpino, jų sintaksė buvo palaida ir žodžių daryba dažnai buvo remiama apriorinėmis žiniomis, ne gyvosios kalbos duomenimis. Tai buvo dėl to, kad kalbos faktus jie daugiausia traktavo savamoksliškai, remdamiesi nekultivuotu savo kalbos jausmu ir dažnai net visai palaida vaizduote. Kita priežastis, kuri kliudė jiems tinkamai dirbti kalbos kultūros darbą, buvo ta, kad jie, perdaug trokšdami iškelti savo tėvynę ir jos kalbą, aprioriškai iš anksto buvo nusprendę, kad ta lietuvių kalba yra seniausia, geriausia, ir todėl jos iš pat žmonių daugiau nebesistengė mokytis, savo kalbinių išvadų nebegrindė tų žmonių kalbos dėsniais.

Toks aušrininkų nusistatymas, savo laiku tikęs tautinei lietuvių sąmonei kelti, ilgainiui nebegalėjo tenkinti naujų gyvenimo reikalavimų. Dabar rados nemaža tokių klausimų, kuriuos reikėjo spręsti daug konkrečiau, aiškiau ir tiksliau. Bet aušrininkai to nebegalėjo padaryti, – reikėjo, kad kas kitas to darbo imtųsi. Ir štai kaip tik tuo laiku pasirodė J. Jablonskis, pirmas mokytas kalbininkas, šalia klasikinės filologijos studijavęs grynąjį kalbos mokslą ir gyvenime jau kaip reikiant susipažinęs su kaimyninių tautų rašomųjų kalbų san-

tvarka ir jų tobulinimo darbu. Jis pirmas aiškiai pastebėjo aušrininkų eitojo kelio netikrumą, ir pats pasuko visai kitu, nauju keliu. Atmetęs jų deduktyvinę pažiūrą į rašomąją kalbą, jis ėmė vadovautis induktyvine pažiūra, t. y. kiekvieno dalyko vartotinumą bendrinėje kalboje ėmė grįsti pačiais gyvosios kalbos faktais. Visos bendrinės kalbos pagrindu jis paėmė ne visų tarmių sumą, bet tik vakariečių pietiečių augštaičių tarmę, kurios atstovas pats yra buvęs.

ISTORINĖ LIETUVIŲ KALBOS GRAMATIKA

(1932–1938 m.?)

MORFOLOGIJA

Morfologijos vieta gramatikoje

Gramatika yra moksliškas kurios nors kalbos dalykų nušvietimas, išdėstymas. Taigi gramatikai rūpi tas fiziškas materialas, kuris kalboje artikuliuojamus garsus sudaro, tas psichiškas turinys, kuris garsais yra reiškiamas, ir **forma**, t. y. tas būdas, kuriuo garsų materialas, turėdamas jau reikšminio turinio, yra kalbos formomis paverčiamas. Tuo būdu yra skiriami trys gramatikos skyriai: **garsų mokslas, reikšmės mokslas** ir **morfologija**. Morfologija yra svarbiausioji gramatikos dalis, griežtai apribota nuo kitų mokslų.

Morfologija yra graikiškas žodis: μορφή „graži forma, išvaizda, idėja“ ir λόγος „kalbėjimas; žodis; dalykas“, todėl jos reikšmė yra: formų mokslas, darybos mokslas, formų darybos mokslas. Ir tikrai: morfologijai rūpi daugiausia forminė žodžio pusė, būtent – jo sudėtis, jo įvairios atmainos ir rūšys. Bet į tat mes galime žvelgti dvejopai: tik konstatuodami tai, kas yra dabartinėje kalboje, ir stengdamiesi patirti, kaip žodžio formos yra susidariusios ir ilgainiui plitusios. Vadinas, žodžių formas mes galime tik konstatuoti, aprašyti ir istoriškai tirti, taigi ir morfologija, kaip ir visa gramatika, gali būti aprašomoji (deskriptyvinė) ir istoriškoji, lyginamoji. Mums čia daugiau rūpės antroji, t. y. istoriškoji, lyginamoji; bet vietomis turėsime kreipti dėmesio ir į aprašomąją morfologiją: mums reikės daug kur pirma konstatuoti ir paskui jau istoriškai aiškinti, o kaikur reikės kurie dalykai tik konstatuoti ir palikti tuo tarpu neišaiškinus.

1. Žodžio analizė

Paprastai kalboje mes žodžių neskaidome į dalis, bet moksle, kad geriau paaiškėtų jų daryba ir raida, jie yra skaidomi į tam tikras dalis. Pav.:

mótė	*móter-es*
móter-es	*móter-ų*
móter-i	*móter-imus*
móter-į	*móter-is*
moter-imi	*móter-imis*
móter-yje	*móter-yse*

Šitoje paradigmoje galime pastebėti pastovią žodžio dalį **mā-ter-* || **mātē(r)* = gr. *μήτηρ*, lot. *māter-* ir kaitomosios dalies *-es, -i, -į, -imi...* Ši kaitomoji žodžio dalis, kuri pažymi žodžio vaidmenį sakinyje, vad. galūnė. Žodžio dalis, kuri eina prieš galūnę, vad. **kamienas.**

Kamienai gali būti vartojami vieni ir drauge su galūnėmis. Minėtoje paradigmoje *motė* (iš **mātē[r]*) yra grynas kamienas, o kiti linksniai, be kamieno *moter-*, dar turi ir galūnes.

Kamienai esti dvejopi: vieni iš jų, kurie baigiasi priebalsiais, yra *priebalsiniai*, o kurie baigiasi balsiais, *balsiniai*. *Moter-* yra priebalsinis kamienas, o *bùrė, sūnùs* turi balsinius kamienus:

bùrė	*sūnù-s*	*sūnù-mus*
bùrė-ms	*sūnu-mì*	*sūnu-mìs*
bùrė-mis	*sūnu-je*	
bùrė-se		

Toliau kaikuriuos kamienus galime dar skirstyti į dalis; pav., žodyje *gyvena* galime skirti *gyv-* ir *-ena*; pirmąją dalį *gyv-* randame žodžiuose *gývas, gyv-atà, gyv-énti, gyv-ulỹs* ir kt., o antrąją – žodžiuose *gaĩš-ena* „nusibaigėlis“, *iž-enà* „ižas“, *káiš-ena* „įrankis geldoms ar loviams káišti“; *puol-enà* „maita, strigtas“ ir kt. Pirmoji dalis, šaknis, žymi bendrąją (pagrindinę) žodžio reikšmę, o antroji dalis, priesaga, tą reikšmę precizuoja, aiškiau pažymi.

Dabar nebevisų žodžių galime aiškiai skirti sudaromąsias dalis. Yra žodžių, kurių kilmė yra jau visai išblankusi. Pav., žodžio *sūnùs* pagal dabartinius pavyzdžius visai nebegalime analizuoti, tik iš kitų ide. kalbų dar galime susekti, kad šis žodis yra sudarytas iš šaknies

sū- (plg. s. ind. *sū́-ḥ* „gimdytojas“, *sū́-tuḥ* „neštumas“, *sū-tē* „gamina, gimdo“ ir kt.) ir priesagos *-nu-*; pirminė jo reikšmė yra buvusi „gimdymas, gimimas“, vėlesnė „gimdytinis, sūnus“. Plg. lot. *fētus, -ūs* „gimdymas“ ir „pagimdytasis“. Šalia *fē-tus, -a* „apvaisintas“.

Panašiu būdu galime patirti, kad ir mūsų *mótė* yra sudaryta iš šaknies *mā-* ir priesagos *-tē̆r-*, kuri dar gyva yra buvusi s. indų, graikų ir kt. ide. kalbose; plg. gr. *μη-τηρ, πα-τήρ, βο-τήρ* „piemuo“ ir kt. [...]

2. [Skaičiai]

[...] Taip esti ir kitais atvejais. Pav., *rãgės* (*rõgės*) yra susidariusios iš *rãgė* (*rõgė*), iš tam tikro kamieno šaknies, tartum su *ragu, kelnės* iš *kelnė* „viena kelnių pusė“ ir kt.; plg. lot. *nāris* „nosies skylė“ || *nārēs* „nosis“. Taip pat yra susidarę sodžių, miestų ir tautų pavadinimai. Pav., *Pajuodžiai* (Subačiaus valsčiaus sodžius) yra toji vieta, kur seniau buvo daug *Pajuodžių* (gyventojų). *Šiauliai* iš pradžios yra buvusi *šiaulių* buveinė, *стрелецкая слободá. Žemaičiai* iš pradžios tebuvo tik žemaičių visetas, vėliau žemaičių gyvenamas kraštas. Ir tt.

Dabar kartais daiktavardžiai vienaskaitoj turi dėl to vieną reikšmę, o daugiskaitoj kitą, pav.: *pienas* „Milch“ || *píenai* „молóки“ (žuvies), *ratas* „Rad“ || *rãtai* „Wagen“, *vakaras* „Abend“ || *vakarai̇̃* „Westen“ (žem. *vākarai* „Westen“, o *vakarai̇̃* „vesperae“) ir kt. Ši reikšmės atmaina yra tokia pat, kaip ir žodžiuose *rõgė* || *rogės*, *kamana* || *kamanos* ir kt.

Visai kas kita yra *singularia tantum*. Šiandien mes tautą tam tikrais atvejais galime vienaskaita nusakyti, pav., *rusas paskelbė vokiečiui karą*. Ypatingai vienaskaita daugiskaitos vietoj yra mėgstama, kai turima galvoj ne konkreti, bet abstrakti daugybė, t. y. tam tikros daugybės rūšis; pav., *žmogus be skatiko kaip diena be saulės* (TŽ. III, 377); *obuolys netoli nuo obelies krenta*, ir kt. Bet juo toliau į senovę seksime tokius daiktavardžius, juo mažiau jų galėsime rasti; pav., Homėras ir graikų tragikai jų beveik visai nepažįsta; taip pat ir lotynų autoriai retai tai vartoja, o jeigu kur ir vartoja, tai, gal būt, graikų pavyzdžiu. Tad kuo reikia tai paaiškinti? Veikiausiai tuo, kad tos rūšies daiktavardžiai yra vėlyvesnio kilimo (plg. Wackerna-

gel, Vorl. I[2] 94). Ir iš tikrųjų: singularia tantum yra abstrakčios reikšmės daiktavardžiai, taigi jie yra tik abstraktaus galvojimo padaras. Vadinas, tokių daiktavardžių senovėj, kada buvo daugiausia konkrečiai galvojama, savaime negalėjo atsirasti.

Pagaliau ateina eilė dviskaitai. Šiandien mes tą skaičių bepažįstame tik kaikuriose (pav., žemaičių ir kt.) tarmėse, bet daug kur jis jau yra išnykęs arba benykstąs; pav., ryt. augštaičiai šiandien dviskaitos nebevartoja, bet jos pėdsakų dar tebeturi, būtent, – acc. sg. (*du ratu*), tam tikri posakiai (*abu labu tokiu*) ir kt. Ir juo toliau, juo daugiau dviskaita nyksta iš mūsų kalbos. Kodėl? Todėl, kad tas skaičius yra visiškai primityvios kalbos padaras, t. y. juo primityvesnė kalba, juo nuosekliau yra vartojama dviskaita. Pav., Vedoj dviskaita dar gausiai vartojama, bet vėlyvesniuose indų kalbos paminkluose, pav., šventoje budistų kalboje, jos jau visai nebesutinkame. Taip pat Avesta ir sen. persų dantyraščiai dviskaitą dar pažįsta, bet dabartinėj persų kalboj jos nebėra jokių pėdsakų. Taigi ir mūsų dviskaita dabar sparčiai nyksta: ji visai sveika tėra išlikusi tik pajūrio Žemaičiuose. Todėl bendrinėje kalboje normaline lytimi ji vis mažiau ir mažiau beteikiama.

3. Linksniai

Būdinga linksnių žymė yra jų galūnės: jos pažymi sąvokinį nominalinių sakinio dalių santykį su visu sakiniu arba kitomis sakinio dalimis.

Bet nevisų žodžių visi linksniai vienodai yra vartojami. Pav., Duonelaičio kalboje sutinkame šauksmininką *gaidau*!, o kitų linksnių (pav., n. sg. *gaidus*) visai nerandame. Arba štai mūsų kalboje yra prieveiksmių, kilusių iš atskirų linksnių; pav., *oriẽ, namiẽ* yra senoviniai vietininkai, kurių skyrium jau nebėra. Taigi linksnių skaičius nevisados yra pastovus: kaikurie senoviniai linksniai nyksta, palikdami tik sustingusių liekanų arba tarpusavy susimaišo – duoda naujų, sinkretinių, linksnių.

Bet mūsų kalba šiuo atveju yra labai konservatyvi: dar šiandien tebėr joje vartojami beveik visi iš senovės paveldėti linksniai; tik kilmininko ir abliatyvo skirtumas beveik jau visai yra išnykęs.

4. Daiktavardis

a) *a-* kamienas

Vienaskaita

N. sg. *vilka-s*. Galūnė *-s* yra senovinė: *vr̥ka-ḥ* (iš *-s*), λύκο-ς, *lupus* (< **lupo-s*). Balsis *a* prieš *-s* daugely tarmių iškrinta: *dvars, vilks*. O latvių kalboje jis visur iškritęs: *Dievs*.

G. sg. *vilko*, tarmėse ir *vilkă* (iš *-ā*). Kilimo ši galūnė antrinė – abliatyvinė. Mat, pat pradžioje ypatingo *a-* kamieno v-tos kilmininko nėra buvę; toks tėra buvęs tik daugiskaitoje šalia abliatyvo (nuotolio, arba atskirties, linksnio). Bet kadangi d-tos kilmininkas kartais savo reikšme susidurdavo su abliatyvu, tai tas abliatyvas lengvai galėjo gauti kilmininko reikšmę ir vienaskaitoje. Tačiau *a-* kamieno v-tos kilmininkas yra kilęs ne iš senovinio abliatyvo su galūne *-ōd* (ar *-ād*), bet sudarytas pagal atitinkančio įvardžio kilmininką, pav., gr. (Hom.) λύκοιο „vilko“ pagal τοῖο, sen. ind. *vr̥kasya* pagal *tásya* „to“ ir kt. Todėl yra visai galimas daiktas, kad, sudarant naują linksnio formą, baltų kalbose pirmiau buvo nusižiūrėta ne į *a-* kamieno abliatyvą (plg. lot. *lupōd*, gr. ϝοίκω „nuo namo“ iš *ϝοίκωδ), bet į *o-* kamieno (pav., *extrād* = *exterā*[*d*] nuo *exter*, got. *hvaþr-ō* „iš kur“ ir kt.). Jei būtų iš *a-* kamieno abliatyvo sudarytas, dabar būtų ne *vilko*, bet **vilku(o)* iš **vilkō*.

D. sg. *vilkui*. Žemaičiuose ir vietomis Rytiečiuose (pav., Gervėčiuose) yra sakoma *vilkuo*. Ryt. šnektose (pav., Kup., Pandėly, Dievenišky ir kt.) yra dar sakoma ir *vilku, vyru*; pastarąją lytį sutinkame ir senovinėje raštų kalboje, pav.: *Diewu tewu* Post. 33_{27}, *prieg Ponu sawam* ib. 41_{7}. Visos trys galūnės *-ui, -uo* ir *-u* veikiausiai yra išriedėjusios iš probaltiškos galūnės *-uoi*, būtent: tuo metu, kada augštaičiai dar tebetarė *-uoi*, žemaičiai atmetė *-i* ir dėl to *-uo* vėliau pavertė į *o̯u* || *ū* : *vr̥̄o̯u* || *vr̥̄ū*. Čia yra įvykęs beveik tas pat procesas, kaip ir lotynų kalboje, tik su tuo skirtumu, kad lietuvių kalboje *-i* atkrito tada, kai pirminė galūnė *-ōi* (plg. gr. λύκῳ < *-ōi*) jau buvo pavirtus į *-uoi*, o lotynų kalboje tebebuvo nepakitėjus; be to, lotynų kalboje *ō,* nepavirtęs dvibalsiu, išliko (pav., *lupō* iš *lupōi* dar apie II amž. prieš Kr.), ilgainiui sutrumpėjo, o lietuvių kalbo-

je, pavirtęs į *uo*, vienur išliko, kitur per *uo* pavirto *-u*. Prūsų kalboje *-ōi* > *-ai* : *wirdai* „žodžiui“.

Visai kas kita yra Rytiečiuose (pav., Debeikiuose) sutinkama v-tos naudininko galūnė *-ai*: *tam vyrai, duok paršai*. Būga TŽ. I 418 mano, kad *-ai* < *-oi* || *-ōi* (plg. gr. bojotų *dámoi* „dėmōi“). Kiek kitaip galvoja Spechtas LM. II 172 tt. Jis mano, kad **vaĩkai* šalia *sū́nui* galėjęs atsirasti tada, kai jau buvęs atsiradęs *vaĩku* šalia *sū́nu*. Taigi d. sg. *výrai*, Būgos nuomone, turėtų būti senovinis veldinys, o Spechto manymu, antrinis naujadaras.

Senovinėje raštų (pav., Daukšos) kalboje ir dabartinėse ryt. šnektose šio kamieno v-tos naudininkas dar turi galūnę *-ie* || *-i* : *lig pačiam vākarie* Gerv., *lig vakari* Ziet., *ik meti* DP 205_{28}, *iki galie* MT $165b_{10}$ ir kt. Bet tai nėra senoviniai *a-* kamieno v-tos naudininkai: galūnė *-ie* || *-i* čia yra paimta iš *i-* (arba priebalsinio) kamieno.

Acc. sg. *vilką*. Galūnė *-ą* pirmiausia yra kilus iš *-an*: **vilkan*. Viena, šią galūnę sutinkame dar senovinėje raštų kalboje (pav., WP, BrB); antra, tai dar rodo prūsų kalba: *deiwan, kaulan, laukan*; ir trečia, tai patvirtina ir rytiečių šio linksnio galūnė *-u˙*, kuri pirmiau yra kilus iš *-un*, o ši per *-ọn* iš *-an*. Latvių kalboje baltų *-an* > *uo* > *-u*: *cilvẽku*. Baltų galūnė *-an* savo ruožtu toliau yra kilusi iš *-on* arba *-om*, plg. *λύκον*, *lupum* (VI amž. prieš Kr. dar *lupom*).

Dabartinėse tarmėse galūninis *-ą* daug kur yra aptrumpėjęs arba visai sutrumpėjęs, būtent – *vilką̄* > *vilkă̄* (pav., žemaičių šnektose, nors šiaip čia *ą* > *ọ*!).

Instr. sg. *vilkù* ≮ **vilkúo*. Galūnę *-uo* dar rodo įvardžiai (pav., *anuõ...*) ir įvardžiuotiniai būdvardžiai (pav., *geráo-ju*). *-uo* < *ō*; plg. ved. *vṛ́kā*, lot. *quō modo*, *sacrō sanctus* „nepaliečiamas, didžiai šventas“, gr. adv. *τῶ* (instr.) „dėl to“ ir kt.

Tarmėse vietoje *-u* kartais yra vartojama antrinė galūnė *-umi*, paimta iš *i-* kamieno; pav., Valančius (TK 90, 312) dažnai rašo *Dievumi*.

Loc. sg. *vilkė̀*, kaip rodo ryt. *vilkì*, pirmiausia yra kilęs iš *vilkę́* < **vilkén*. Tai yra antrinis vietininkas, su polinksniu *-en* sudarytas vietoje pirminio **vilkie*. Galūnė *-ie* mūsų kalboje yra dar išlikusi prieveiksmiuose (pav., *namiẽ, oriẽ*, taip pat *artiẽ, toliẽ*, žem. *šáltie, dárganotie* „šaltame, darganotame ore“ ir kt.) ir esamuose pašalio vietininkuose (pav., *Dievíep, namíep* < *Dievíepi* < **deivei-pei...*). Galūnė *-ei*, iš kurios yra išriedėjus galūnė *-ie*, yra paveldėta iš seno-

vės, plg. οἶκει || οἴκοι „namie“, oskų *lúnkei* „in lūco“, lot. adv. *bellī*, sen. ind. *vr̥̄kē* ir kt. Dabartinis vietininkas *vilkė* todėl yra kildintas iš **vilkie-en* (arba **vilkeien*) lygiai taip pat, kaip kad graikai *en* prielinksniu galėdavo vartoti prieš v-tos vietininką, pav., ἐν *Κανθοῖ* Wackernagel Vorl. I 224. Dėl to plg. dar Torbiörnsson IF II 121–126.

Antrinio kilimo yra *Dievuje* (rodos, Žemaičiuose vartojamas?) ir *Dievėje* (Maž. Lietuvoje, taip pat MT 26_{23}, 34_{8}...); plg. dar *namiejė* Vel.

Voc. sg. *vilke*. Galūnė *-e* iš senovės paveldėta: pr. *deiwe*, gr. λύκε, lot. *lupe*, ssl. *vlьče*... Tikriniuose varduose ir *-ai*: *Petrai, Jonai*! Bet: voc. *Petre* DP 413_{21}. Dainose sakoma ir *Dievai, žirgai*, pav.: *ai žìrgai, žìrgai, žìrgai juodbėreli* (Jsd. 12).

Daugiskaita

N. pl. *vilkai*. Mūsų galūnei *-ai* geriausiai atliepia gr. *-οι* (λύκοι) , lot. *-ī*, iš *-oe* < *-oi* (*lupī*), ssl. *-i* (*vlьci*). Bet toji galūnė yra ne pirminė, bet antrinė: jos vietoje senovinės kalbos rodo buvus *-ōs*, pav.: sen. ind. *vr̥̄kāḥ*, got. *wulfōs*, oskų *Núvlanús* „Nōlūnī“ (Nolos gyventojai)... Pirminę galūnę *-ōs* daugely ide. kalbų yra išstūmusi parodomojo įvardžio galūnė *-oi* || *-ei*. Dėl to prūsų galūnė *-ai* (*wirdai*...) gali būti kilusi iš n. pl. *stai*, latvių *-i* (*cilvēki*...) iš būdvardžių n. pl. *-ie* (plg. *gerì* || *geríeji*). Bet mūsų *a-* kamieno daiktavardžių d-tos vardininkas turi galūnę *-ai*, o parodomieji įvardžiai *-ie* (*tie, anie*..). Tad kodėl taip yra? Lig šiol tai kaip reikiant dar neišaiškinta.

G. pl. *vilkų* pirmiausia yra kilęs iš **vilkun*. Tai dar rodo einamieji pašalio vietininkai *daiktùmp* DP 277_{32} < **daiktun-pie*, *mūsùmp* Ziet., *kudunių* BrB Jer. XXXIX 10 ir kt. Šis *-un*, kaip rodo latvių kalba (pav., *labuo cilvēku* „labųjų žmonių“), pirmiau yra kilęs iš *-uon*, o šis iš *-ōn*: pr. *grekon, grīkan*, gr. λύκων, ved. *dēvām*, sen. lot. *Romanom* (III amžiaus pinigų įrašuose) ir kt.

D. pl. *vilkams* < *vilkamus* (prieš karą Vadokliuose) || ssl. *vlьkamъ*, got. *dagom*. Dabar daug kur yra tariama be *-s*: *vilkám*. Yra manoma, kad *vilkam* yra kilęs ne iš *vilkams*, bet iš d. du. Ar taip iš tikrųjų yra buvę, dar tirtinas dalykas.

Acc. pl. *vilkus*, kaip rodo įvardžių bei įvardžiuotinių būdvardžių galininkai (pav., *tuos, anuos, geruos-ius*...), iš pradžios yra išriedėjęs iš **vilkuos*, kurį dabar sutinkame einamajame vidaus vietininke *vil-*

kúos-na. Toliau *-uos* yra kilęs iš *-uons* < *-ōns*: pr. *deiwans*, osk. *feihúss* „mūrōs“, sen. ind. *vr̥kān*.

Instr. pl. *vilkais*. Galūnė *-ais* atliepia gr. *-οις* (*λύκοις*), sen. ind. *-āiḥ* (*vr̥kāiḥ*), oskų *-úis* (*Núvlanúis* „Nīvlānīs“). Bet sunku pasakyti, iš kur mūsų galūnė yra kilus: ji gali būti išriedėjus iš *-ois* ir *-āis*. Sen. slavų galūnė *-y* (plody) yra kildintina iš *-ōis*, sen. ind. *-āiḥ* iš *-ōis* ir *-āis*, oskų *-úis* iš *-ōis*. Mūsų kalboje *-ōis* būtų išvirtęs į *-uois* > *-uis*; bet tokios galūnės mes nepažįstame. Gal būt, *-uis* yra buvęs mūsų kalboje, bet vėliau dėl kurios nors priežasties pavirtęs į *-ais*.

Loc. pl. *vilkuose*, kaip rodo ryt. *vilkuosì*, yra kilęs iš *vilkuosę* < **vilkuosen*. Tai patvirtina ir Daukšos *wartůsemp* „prie vartų“ DP 270_{47} iš **vartuosen-pi*. **vilkuosen* yra sudėtas acc. pl. **vilkuos* + *en*.

Senovinėje raštų kalboje šio naujadaro vietoje dar randame galūnę *-uosu*: *daiktůſſu* MT 65_{16}, *namůſſų* BrB 2 Moz. VIII 13, *wiſtikłůſu* DP 35_{10} ir kt. Tą formą dar sutinkame ir rytiečių einamajame vidaus vietininke *laukúosun* < *laukuosu* + *n* (iš *laukan*) Diev. ir kt. Iš kitų kalbų aiškiai galime patvirtinti tik *-su*: ssl. *vlъcěchъ*, *vr̥kěšu*. Bet ssl. *-ě-*, sen. ind. *-ē-*, kaip rodo gr. *λύκοισι* „vilkuose“ (perdirbtas iš **λύκοισν*), veikiausiai yra kilęs iš *-oi-*, kuris mūsų kalboje tegali pavirsti tik *-ai-*. Taigi, jei būtų iš senovės paveldėtas, d-tos šio žodžio vietininkas turėtų būti **vilkaisu*, ne *vilkuosu*. Tad kaip reikia išaiškinti *-uo-* vietoje *-ai-*. Brugmannas Gr II^2 2, 252 mano, kad baltų galūnė *-aisu* pagal *o-* kamieno galūnę *-osu* (iš *-āsu*) buvusi perdirbta į *-ōsu* > *-uosu*. J. Endzelynas Le. Gr. 300, remdamasis žemaičių galūne *-unsi*, yra linkęs manyti, kad *-uosu* esąs susidaręs iš acc. pl. galūnės *-uos* + *su*. Bet žem. *-unsi*, kaip ir acc. pl. galūnė *-unsius* (pav. *geresniùnsius, glùnsnis*) gali būti antriniu būdu kilusi iš *-ūse* (plg. *geresniűsius* Slnt.), o ši savo keliu gali būti paimta iš *u-* kamieno (plg. žem. *põnūse* ir *sūnūse*). Dėl to galūnės *-uosu* atsiradimą reikia kitaip aiškinti, negu Endzelynas mano. O kaip, tuo tarpu man neaišku.

N. acc. du. *vilku* < **vilkuo* < *-ō* || *geriúo-ju, anuo-du...*, plg. ssl. *vlьka*, gr. *λύκω*, sen. ind. *vr̥kā, vr̥kāu*.

Gen. ir loc. du. yra neseni linksniai; senesnę d-tos vietininko galūnę rodo *pusiáu* (nuo *pusė*), *dviejau(s)* „dviese“, plg. ssl. *vlьku*, sen. ind. *dvajōḥ* (gen. loc. du.)**duvi̯-ous*.

Seni linksniai yra ir dat., instr. du. *vilkám* ir *vilkaḿ*; plg. ssl. *vlъ-*

koma. Koks balsis mūsų kalboje po *-m* yra atkritęs, nežinia. Dieveniškyje dabar dar yra sakoma d. pl. *vaikamu* šalia instr. pl. *vaikami*. Tai veikiausiai yra atitinkami senoviniai dviskaitos linksniai; plg. *dviemu talentú* DP 390_4 = *dwiema talenty* ir *dwiémi žuwélemi* ib. 297_{27}. Kadangi ssl. *vlъkoma*, tad *-mu* < **muo*? Plg. Arumaa Unter. 65t.

b) *ja-* kamienas

ja- kamieno v-tos vardininko galūnės dabar nevienodos, pav. *amžiãs* || *amžis*, *élnias* || *élnis*, *karias* || *karỹs*, *kãris* Jž. II 38, *kẽlias* || *kelỹs*, *kẽlis*, *mẽdžias* || *mẽdis*, *vãrias* || *varỹs*, *vãris*, taip pat *dagỹs* || *dãgis* ir kt. Rytiečiuose net yra sakoma ir *brĩedys*, *žõdys*. Tai yra vėlyvesnių laikų padaras, atsiradęs dėl įvairių lyčių supuolimo, būtent: sprendžiant iš suomių kalbos skolinių *karja*, *tagijas*, mūsų *karias* gali būti kilęs iš **karjas*, o *dagỹs* iš **dagijas*. Dėl to *karỹs* ir *dãgis* turi būti naujadarai. Tokie pat naujadarai veikiausiai yra ir *jáutis*, *mẽdis*, *vãris* vietoje *jaučias*, *mẽdžias* (= lat. *mežs*), *varias* (= *vaŗš*) iš **jautjas*, **medjas*, **varjas*. Tarpinės lytys tarp *dagỹs* ir **dagijàs* yra ryt. *brĩedys*, *žõdys*: galūnė *-ys*, fonetiškai išriedėjusi iš *-ijàs*, čia be kirčio dar nėra sutrumpėjusi. Priesagos *-toja-* daiktavardžiai dažnai pereina į *ju-* kamieną: *mokytojus*. Taip pat ir *ámžius* || *ámžis*!

G. sg. *kario* < **karjā*, *medžio* < **medjā*.

D. sg. *kariui* < **karjuoi*, **medžiui* < **medjuoi*.

Acc. sg. turi dvejopą galūnę *-ją* iš *-jan* ir *-jį* iš *-jin*. Pav., Prūsų žvejai sako *kraūjį*, *véjį*, *vélnį*. Tą pat galūnę pažįsta ir Bretkūnas (pav., *kraughį* BrB 2 Moz. XXIV 25), Vaišnoras (pav., *kraugi* MT b_{21}, *kraughi* ib. 149_{10}), Daukša (pav., *mêdi* 603_{35}, *krikßtitóii* 95_8) šalia acc. sg. *krauie* AM 5_{10}, *warią* DP 582_{16}, *sutweréią* DP 625_{43}. Taip pat ir Širvydo kalboje šalia v-tos vardininko galūnės *-jas* sutinkame v-tos galininko galūnę *-į*. Tad kaip tai reikia išaiškinti? Galėtume manyti, kad senesnė galūnė yra *-jan*, nekaip *-jin*; tada *-jin* galėtų būti analogiškai atsiradus pagal n. sg. galūnę *-is*, plg. *galą* : *gala-s* = *žodis* : *žodį*.

Dėl to ir *jáutis*, *medis* turėtų būti pirmiau atsiradę, kaip *jautį*, *medį*, vietoje *jáučią*, *medžią*. Bet tada neaišku, kodėl senoviniai ryt. rašytojai šalia *-in* vartojo n. sg. galūnę *-jas*. Būga Žod. XXXVIII mano, ar tik senovėje nebus buvę n. sg. *jaučias* šalia acc. sg. *jautį*. Bet to spėjimo dar negalime įrodyti.

In. sg. *kariu* > **karjuo, medžiu* < **medjuo*.

Loc. sg. *kare, mede* < *karje, *medje*. Šią pirminę galūnę pažįsta Daukša (pav., *ámže* 84_{18}, 95_{6}, *kelè* 291_{24}, *kraujè* 395_{15}, 427_{33}, loc. sg. *rytóje* 332_{21}), Vaišnoras (pav., *atpirktoje* MT $165b_{4}$) ir kt.; ją dar tebepažįsta ir rytiečiai (pav., *véje* Dus.; *medè* Dysn. šalia *medžias* ir kt.). Bet dabar daug kur yra vartojama naujovinė to linksnio galūnė *-yje* (iš *i-* kamieno), būtent: *amžyje, kelyje, medyje,* tą galūnę jau randame ir senovinėje raštų kalboje, pav., *amßije* MT 13_{13}. Žemaičiai to kamieno vietininką perkelia į *ė-* kamieną: *kelėjè* (jau ir Qu[4] 835).

Voc. sg. pirminė galūnė yra *-e*, pav.: *svetè, véje, kelè, vélne* Dus., Linkm. arba *velnè, kraujè* (Prūsų žvejų tarmėje Tver.). Lytys *véji, velniẽ* ir kt. yra naujadarai.

Taip pat yra naujadarai ir *mokytojau, atpirkėjau* šalia *mokytojas,* bet labai seni; plg. rus. *pámaю = artojau*! (iš *ju-* kamieno). Bet Daukša dar tebevartoja senovinę lytį: *mokytoje*! 287_{44}, *skaitytoje* 467_{16} ir kt.

ja- kamieno d-tos linksniai savo galūnėmis niekuo nesiskiria nuo *a-* kamieno, būtent: *kariaĩ* < **karjai, medžiai* < **medjai, karių* < **karjun* < **karjuon*; *kariáms* < *kariãmus* ir tt.

c) *o-* kamienas

N. sg. *-ă* < *ā́*: *šakà* < **šaká*, plg. pr. *mensā* (Vok. *ā* > *ō*: *menso, galwo*; III kat. *ā* > *ō* > *ū*: *gallū* < **galwū*), *χώρᾱ* „erdvė, vieta, kraštas", *ϑεᾱ́, áśvā*... Nesutrumpėjęs *ā* > *o* yra išlikęs dar sangrąžiniuose daiktavardžiuose, pav.: *sukimos* || lat. *kaušanās*.

G. sg. *-os* < *-ās*: *šakõs*, lat. *sievas*, pr. *mensas*, sen. lot. *familiās*, *χώρᾱς*, got. *gibos* „dovanos" (*-os* < *-ās*).

D. sg. *-ai* < *-āi*: *šākai*, pr. *perdāsai* „prekei"; got. *gibai*; *χώρᾱι, aśváyāi*.

Acc. *-ą* < *-ān*: *šāką* < **šakā́n*, lat. *sievu* (< *-uo* < *-an*), pr. *deinan*, sl. *ženǫ*, *χώρᾱν*, *áśvām*. Ryt. *-ū* < *-un* <*-ǫn* < *-an*: *šaku*.! Kad *-ā-* buvo ilgas, rodo *rañkon-a*.

I. sg. *-a* < *-ā́n*: *šakà* < **šakā́n* (plg. *kadángi, gerą́ja*), ryt. *šakù* (< *-un* < *-ǫn* < *-an*), lat. *sievu* (*-uo* < *-an*), sl. *ženǫ* (*ženojǫ*).

Loc. sg. *šakojè* < **šakāi-én*. Vietoje polinksnio *-en* gali būti ir

-p(i): *mergáip* Ziet., *žmonaip* DP 369_{14}. Taigi **šakāį* veikiausiai yra buvęs pirminis vietininkas, kuris senovėje niekuo nesiskyrė nuo v-tos naudininko, plg. ssl. *rǫcě*, got. *gibai*, lot. *Romae*, gr. (soliečių) *'Ολυμπίαι* „Olimpijoje".

V. sg. *šaka*; plg. ssl. *rǫko*! gr. (Hom.) *νύμφᾰ*! n. pl. *šākos* < *-ās*, plg. lat. *sievas*, pr. *lauxnos*, got. *gibōs*, oskų *toutās* „bendruomenės", *ášvāḷ*.

G. pl. *šakų̄* < *-uon*.

D. pl. *šakóms* < *šakómus*; *mergómu* Diev.

Acc. pl. *šakàs* < **šakā́s* || *šakós-na*, got. *gibōs, ášvāḷ*... Šalia *-ās* baltų ir ide. prokalbėje veikiausiai dar yra buvusi ir kita galūnė *-āns*: *geráṣ-ias* < **geráns-jā(n)s*, pr. *rānkans*...

Instr. pl. *šakomìs* < **šakā́mīs* || *rǫkami*, got. *gibōm*.

Loc. pl. *šakosè* (ryt. *šakosi*) < *šakā́s-ėn*. Senovinis vietininkas yra *mergósu* Gerv., Tver. *rankosu* WEE 179_5, *knygosu* BrB 4 Moz. XXI 14 ir kt., plg. ssl. *rǫkachъ, ášvāsu*.

N. acc. du. *šakì* < **šakíe* || *geríe-ji*; sl. *rǫcě*, sen. ind. *ášvē* rodo galėjus būti ir galūnę *-ai*.

Dat. instr. du. *šakóm*.

d) *jo-* kamienas

Šio kamieno v-tos vardininkas turi dvejopą galūnę *-i* ir *-i̯a*: *martì* ir *valdžià*; *martì* turi senovinę galūnę *-i* > *ī*: **martī́*; plg. got. *frijōndi* „bičiulė". Seniau šios rūšies daiktavardžių turėjo būti dar daugiau, pav., Daukša vartoja *tū́kstančia* (plg. ssl. *tysǫšta* < **tysǫstjā*), kuri gali būti kilusi ir iš **tūkstanti* (plg. got. *þūsundi*, n. pl. *þūsundjōs*). Taip pat senovės raštų *viešpačia* veikiau yra išriedėjusi iš **viešpati* (plg. *patì* < **patī́*).

valdžià < **valdjā́*, plg. sl. *duša* < **dux-jā* = liet. **dausia*!; plg. dar *dvasia, galia, valia* ir kt.

Kiti daiktavardžių linksniai niekuo nesiskiria nuo *šakà*, būtent:

g. sg. **martjās, *valdjās*

d. sg. *martjāī, *valdjāī*

acc. sg. **martjā̃n, *valdjā̃n*

i. sg. *martjā́n, *valdjā́n*

loc. sg. *martjā́i̯-én, *valdjā́i-én*

pl. **martjā̃s*

**martjuõn*
**martjãmus*
**martjãs*
**martjãmĩs*
martjãs-én

e) *ė-* kamienas

Dabartiniame *ė-* kamiene gali būti supuolę *ē-* ir *jē-* kamienai; plg. lot. *facies* „veidas“ ir *facēs* „žvakė, žibintas“. Bet mūsų *žemė* (lat. *zeme*, pr. *semmē*) gali būti kilus ir iš **žemjē*, kaip rus. *земля* < **zemjē*; čia *j-* iškritus prieš *-ē* gali dar rodyti ir g. pl. (dial.) *žemjų*, lat. *zemju*. Be to, ir suomių skolinys *purje* rodo seniau galėjus būti **burjē*.

gen. sg. *žemės* < **žemjės*, plg. lot. *rabiēs*.

f) *i-* kamienas

N. sg. *avìs*; plg. lot. *ovis*, gr. *οἶς* > **ὀϝις*...

G. sg. *aviẽs* < **aveis*. Šalia galūnės *-ies* rytiečiai (pav., tverečėnai) dar pažįsta *-es*: *pušès, žuvès, žąsès, žvėrès*; senoji karta šią galūnę dar pažįstanti Prienuose, Punioje ir kt. Taip pat ir Daukša šalia *širdiẽs* dažnai rašo *širdès*: *ßirdés* 70_{54}, 534_{9}... Pajūrio žemaičiai sako *svę̃rtęs* > *svirtis*.

-ies < *-eis* yra iš senovės paveldėta, plg. ssl. *pǫti* < *-eis*, oskų *Lúvkanateis* „Lucanatīs“, *agnḗḫ*. Galūnė *-es* yra priebalsinių kamienų. Galūnę *-is*, kurią plačiai sutinkame ir senovinėje raštų kalboje (Bezzenberger BGLS 129, 131, Gaigalat Mitt. V 123, 124), patvirtina prūsų kalba: *pikullis, noseilis*, dėl to ji turi būti labai sena. Čia ji yra įsibrovus net į *ja-* ir *(j)o-* kamienus. Trautmannas Apr. Sprachd. 230 mano, kad ta galūnė esanti kilus iš ide. *-i̯os*. Bet tai yra sunku įrodyti. Veikiausiai ji yra iš pat senovės paveldėta. Tuo būdu ide. prokalbėje šalia *-eis, -ois* (plg. got. *anstais*) būtų buvusi dar galūnė ir *-is*!

Dat. sg. *aviai, vagiui*. Galūnės *-iai, -iui* yra naujovinės iš *jo-* ir *ja-* kamienų v-tos naudininko. Senesnė yra galūnė *-ie* || *-i*: žem. dat. *ãvie, pir̃tie*... (dial. *àvẽi* Mos., *àvĩ* Kv.) || *ãvi, pir̃ti* Punia, Jieznas, Prienai... Taip pat ir senovinėje raštų kalboje: *prapultie* MT 82_{13}, *išmintie* ib. XXXII_{21} || *išminti* Post. 35_{38}, *viešpati* DP 50_{23} ir kt. Bet Daukša, be to, dar rašo ir *lâudii* 38_{5}, *ißmintii* 48_{17}, *Wießpatii* 24_{28},

28_{34}... Kleinas dar rašo *awij*. Seniausia iš tų galūnių yra *-ie* < *-ei*: pr. *nautei, prēisiki* „priešui“, oskų *paterei* „patrī“, gr. *Αιϝει-φιλος* „Dzeusui meilus“, lot. *ovi* < *ovei*. Galūnė *-i* veikiausiai yra sutrumpėjus iš *-ie* lygiai taip pat, kaip bendratis *nešti* gali būti kilus iš *neštie* Oškabaliai, *sùkties* Žem., Tver. ... Būga TŽ I 432 augšt. *danti* kildina iš ide. **doñti*.

Acc. *avį* < **avin*, pr. *naktin*, gr. *πόλιν*...

Instr. *avimi*, ssl. *pǫtьmь*.

Loc. sg. *avyje* yra naujadaras. Senesnė galūnė yra *-i*: *usnik, žąsìk* Gervėčiai, *Wießpatip* DP 81_{48}, *ugnip* „u ognia“ ib. 158_{6}. Šalia *-i*, gal būt, dar yra buvusi ir galūnė *-ei*, kurią dar pažįsta latvių tarmės. Ta pastaroji galūnė galėtų būti senovinė: ssl. *pǫti*, gr. *πόσει*... Dabartinė galūnė *-yje* veikiausiai yra analogijos būdu atsiradusi, plg. *šakosè* : *šakojè, žemėse* : *žemėje* = *avysè* : *avyje*.

N. pl. *ãvys* < **avi̯es* < **ou̯-ei̯-es* : ssl. *pǫtьje, ovēs, πόλεις* (< **ε̯ες*), *agnáyaḥ*.

G. pl. *avių̃* < *avjų̃* < **avjun* < **avjuon* < **ovi̯ōn* || lot. *ovium*, gr. *οἴων* (< *οϝιων*), *πολίων*; *ausų̃, pušų, širdų, žvėrų̃* (Tver.), *žąsų̃* turi priebalsinių kamienų galūnes.

Dat. pl. *avìms* < *avìmus* || *pǫtьmъ*, got. *anstim*.

Acc. *avìs* < **avī́s* : *avýs-na*. Toliau *-īs* < *-ins*: pr. *ackins*, ssl. *pǫti*, got. *anstins*, gr. (kret.) *πόλινς*.

Instr. pl. *avimìs* < *avimī́s* || *pǫtьmi*, got. *anstim*.

Loc. pl. *avyse* < *avīs-én*. Senovinė d-tos vietininko lytis yra buvusi **avisu* = sen. ind. *aviśu*, ssl. *pǫtьchъ*. Tverečėnų *nýtysu* yra naujadaras, pagal *nýtyse* sudarytas iš senesnio **nytisu*; trumpą *-i-* dar rodo naumiestiškių *akisè, trisè, sermenisè* Virb. ir kt.

N. acc. du. *avì* < **avī́* : ssl. *pǫti*, sen. ind. *agnī́*...; *du vagiù* yra *ja-* kamieno.

g) *u-* kamienas

N. sg. *sūnùs*, got. *sunus*, sen. ind. *sūnúḥ*...

G. sg. *sūnaus*, ssl. *synu*, got. *sunaus*, oskų *castrous*, sen. ind. *sūnṓḥ*... Dėl to *-aus* < *-ous*.

Dat. *sū́nui*, žem. *sū́nuo* turi *a-* kamieno galūnę. Senovinę galūnę rodo ssl. *synovi* = sen. ind. *sūnáwē*, got. *suniwe* < *eu̯-ei* (*-ai*); mūsų būtų **sūniavi*.

Acc. sg. *sū́nų* < **sūnun* : pr. *sounon*.

Instr. sg. *sūnumi* = ssl. **synъmь* (> *synomь*).

Loc. sg. *sūnūje* yra naujadaras. Senovinį vietininką dar rodo žem. *sūnuo* < **sūnuojè* < **sūnṓ-én*. Pagal ssl. *synu*, sen. ind. *sūnā́u* dar galėtų būti to linksnio galūnė ir *-au* < **-ōu*.

Voc. *sūnaũ*, ssl. *synu*, sen. ind. *sū́nō...* < *-ou*!

N. pl. *sū́nūs, sūnaĩ* (*a-* kamieno). Ryt. augšt. sako dar *lietous, grãžous, šviesous* (Baranauskas „Anyk. šilelyje"). Ši galūnė *-ous* (= *aus*) veikiausiai yra kilus iš **aves* = ssl. *-ove* (*synove*), sen. ind. *-avaḥ* (*sūnávaḥ*), gr. *-ες* (*πήχεις* < *πήχεϝες*). Tuo būdu *sūnūs* gali būti išriedėję iš **sūnaves*, plg. *avìs* : *avys* = *sūnùs* : *sūnūs*. Endzelynas Le. Gr. 329 mano, kad galūnė *-ūs* galėtų būti kilusi iš *ū-* kamieno d-tos vietininko galūnės *-ų̆es* (plg. gr. *πληθύες* nuo *πληθῦς* „gausybė, pilnis, daugybė", sen. ind. *tan(ú)vaḥ* nuo *tanū́ḥ* „kūnas, liemuo"); bet tos nuomonės niekuo negalime paremti iš savosios kalbos.

G. pl. *sūnų* < **sūnun* < **sūnu-ų̆on*, plg. sen. lot. *fructuom*, av. *pasvām* nuo *pasuš* „pekus".

Dat. pl. *sūnums* < *sūnumus* = ssl. *synъmъ*.

Acc. pl. *sū́nus* < **sū́nūs* = ssl. *syny*. Galūnė *-ūs* galėtų būti kilusi iš *-uns*: got. *sununs*, sen. ind. *sūnū́n...*

Instr. *sūnumis* < **sūnumī́s* || *synъmi*, got. *sunum*.

Loc. pl. *sūnuosè* yra naujadaras (iš *a-* kamieno). Senesnė lytis yra *sūnūsè* < **sūnūs-én*. Paveldėtoji šio linksnio lytis būtų **sūnusu* = ssl. *synъchъ*, sen. ind. *sūnúšu*.

N. acc. du. *du sū́nu* < **sūnū* = *syny*, sen. ind. *sūnū́*.

h) *ju-* kamienas

ju- kamieno daiktavardžiai pirmines galūnes dabar yra geriau išlaikę tik vienaskaitoje: *vaisius, vaisiaus, vaisiui, vaisių, vaisiumi, vaisiuje*. Daugiskaitoje visur dabar yra įsigalėjęs jau *ja-* kamienas: *vaisiai, vaisiams, vaisius, vaisiais*. Bet senovinėje raštų kalboje (pav., Daukšos postilėje) dar galime sutikti senovinį linksniavimą: *karâlus* DP 3_{27}, *sąnarius* ib. 109_{22}, *karâlumis* ib. 59_{23} ir kt. Taigi *vaisius* savo kirčiavimu iš pradžios niekuo nesiskyrė nuo *sūnus*, būtent: *vaĩsiūs* || *vaĩsių, vaisiumus, vaisiùs, vaĩsiumis, vaĩsiūse*. Dabartinėse tarmėse tik atskiri d-tos linksniai bėra pažįstami; pav., *bėgiokie kryžių kry-*

žiumis Jurk. 34_{16}; *krỹžiumis* „kryžmai“. Dar prieveiksmių vartoja ir žemaičiai, plg. *bėga viršumis, guli krỹžiumis*.

i) Priebalsiniai kamienai

Senovinių ištisų priebalsinių kamienų mūsų kalboje nebėra išlikusių; jų bėra tik liekanos, bet ir tos kaskart vis nyksta.

Geriausiai senovinį priebalsinių kamienų linksniavimą randame dar senoviniuose raštuose ir kaikuriose rytiečių augštaičių šnektose, būtent:

n. sg. *akmuo, šuõ, sesuõ, mótė*... Tai yra senovinės galūnės: *-uo* < *-ō(n)*, plg. ἄκμων, κύων; *sesuo* < **sụesō(r), mótė* < **mā́tē(r)*, plg. sen. ind. *svasar-* (<**sụesor-*), lot. *soror*, gr. (dor.) μᾱ́τηρ...

Daugely tarmių galūnė *-uo* yra išlikusi, bet daug kur yra jau pakitėjusi. Pav., Šventažery, Nemunaity ir kt. vietoje *akmuo, vanduo, sesuo, šuo* yra sakoma *akmuvà, vanduvà, sesuvà, šuvà*; *šuva* sako beveik visi augštaičiai. Pietiečiai rytiečiai, be to, dar sako ir *akmuõį, šuoį* (Punske, Smalėnuose, Dieveniškyje, Lazūnuose), *vanduoį* (dial. *unduõį*) ir kt. O kitur iš *akmuo* yra net atsiradęs ir *ãkmenas* (*a-* kamieno). Galūnė *-uva* gali būti atsiradusi fonetiškai (su įterptiniu *-v-* tarp balsių); kaip yra susidarius galūnė *-uoį*, tuo tarpu neaišku. Pagaliau žem. dar sako *akmū̃n* < **akmū̃* (‖ *àkmõu* < *akmuo*).

Gen. sg. *akmenes, moteres* yra senovinis linksnis; plg. ssl. *kamene, matere*, lot. *hominis* < *-es*, ποιμένες... Dabar paprastai jau yra sakoma *akmens, moters* arba *akmenio, moteries*. Tokių naujadarų sutinkame jau ir senovinėje raštų kalboje, pav.: *wandens* MT $85b_{15}$, *wą́ndenio* DP 72_{29}, *wądenio* Chyl. I Moz. XXI 15, *piemenies* DP 86_{18}, *dukteries* ib. 114_{46}.

Dat. sg. *akmeni, moteri* Gerv., Prienai, Punia, Jeznas, *piemeni* DP 209_5, *dukteri* ib. 1_{14}, *ßuni* 116_{15} arba *akmenie* (Žem., MT $65b_{12}$); plg. gr. ποιμέν-ι, ssl. *kameni*, lot. *hominī* (*-ī* < *-ei*), oskų *paterei* „patrī“... Vak. augštaičiai (pav., Naum.) sako sutrumpintai: *akmen, šun*!

Acc. sg. *ākmenį, móterį* < **akmenin* < **-ı̨̄*; plg. ssl. *kamenь*, gr. ποιμένα.

Instr. sg. *akmenimi, moterimi*...; plg. *kamenьmь*. Dabar jau daug kur yra sakoma ir *akmeniu* (*ja-* kamieno), *moteria* (iš *jo-* kamieno). Senesnė lytis turėtų būti **akmen-mi*; bet yra galimas daiktas, kad šis linksnis iš pradžios jau buvo sudarytas su galūne *-imi* (iš *i-* kamieno).

Loc. sg. *akmenyje, moteryje* yra naujadarai (*i-* kamieno). Senovinė šio linksnio galūnė turėtų būti **akmeni* = s. ind. *áçm-an-i*, **moteri* = *māt-ar-i*, *μητ-ερ-ι*; plg. *žąsìk*.

N. pl. *akmenes, moteres* (Daukša, Kup., Dus., Tver. ...) tebeturi senovinę galūnę; plg. ssl. *kamene*, gr. *ποιμένες*. Naujadarai *ākmenys, -aĩ*.

Gen. pl. *akmenų, moterų* tiek senovinėje raštų kalboje, tiek dabartinėse tarmėse; plg. ssl. *kamenъ*, gr. *ποιμένων*. Naujadarai *wąndênių* DP 139_{12} ir kt.

Dat. pl. *akmenim(u)s, moterim(u)s*; plg. ssl. *kamenьmъ*.

Acc. pl. *akmenis, moteris* senoviniai linksniai, plg. ssl. *kameni*, gr. *ποιμένας* (< *-n̥s*). Naujadarai *ākmenius, šuniùs* ... (iš *ja-* kamieno).

Instr. pl. *akmenimis, moterimis*. Senesnės lytys turėjo būti **akmenmīs, *moter-mīs*.

Loc. pl. *akmenyse, moteryse* naujadarai. Senovinės šių linksnių lytys turėtų būti **akmenisu, *moterisu*; plg. ssl. *kamenьchъ*.

Priebalsinių kamienų dviskaita mažiausiai bėra išlikusi. Tik Daukša dar vartoja *du žmune* DP 313_{19}, 314_{16}; tai atliepia gr. *κύνε, μητέρε*!

Apskritai imant, daugelis priebalsinių kamienų linksnių dar yra mūsų kalboje išlaikę žilos senovės pėdsakų, būtent nom., gen., dat., acc. sg., nom., gen., acc. pl. ir nom. acc. du. Kiti linksniai, būtent instr., loc. sg. ir dat., instr., loc. pl. jau nuo senų senovės yra paliesti *i-* kamieno įtakos. Bet jeigu pažvelgsime į dar gilesnę senovę, tai pamatysime, kad ir tie linksniai, kurie atrodo žilos senovės veldiniais, yra jau gerokai pakitėję, būtent – priebalsiniai kamienai, kaip rodo sen. indų ir graikų kalbos, vienoje paradigmoje yra įvairavę net pačioje ide. prokalbėje; pav., šalia **dhugətē[r]* (= *duhitā́*, *θυγάτης*), acc. sg. **dhugəterm̥*, n. pl. **dhugətéres* turėjo dar būti gen. sg. **dhugətrés, -ós* (mūsų būtų **duktrès*), gen. pl. **dhugətrōm* (mūsų būtų **duktrū̃*), loc. pl. **dhugətr̥su* (mūsų būtų **duktirsu*, plg. sen. ind. *mātŕ̥ṣu*, gr. *μητράσι*). Tuo būdu mūsų kalboje pirminiai priebalsiniai kamienai jau labai seniai yra pradėta lyginti, būtent – vietoje **duktr-* jau senovėje buvo pradėta vartoti *dukter-* šalia nom. sg. **duktē(r)*.

Dėl to ilgainiui priebalsiniai kamienai nuolat yra vis kitėję ir dabar tebekinta. Senovinėje raštų kalboje jų pėdsakų dar daugiau randame. Pav., Daukša šalia *mėnuo* dar vartoja g. sg. *mėneses* 595_{33}, taip pat n. pl. *debeses* 7_{16}; n. pl. *dėšimtes* 428_{2}, g. pl. *dešimtų* 92_{19}; g. sg. *priežastės* 166_{23}, n. pl. *priežastes* 91_{45}, 152_{40}, g. pl. *priežastų* 71_{3} (ir

MT 77_{16}, Post. 39_{20}); n. pl. *viešpates* 60_{23}, *viešpatų̃* 166_{43}; g. sg. *šir-dès* 100_{6}, 534_{9}, n. pl. *širdes* 39_{3}, *širdų̃* 40_{11}, 147_{40}; n. pl. *dantes* 65_{34}, *pušes* 558_{38}, *gentes* 308_{26}, 382_{34}, 578_{21} (ir Post. 47_{11}), n. pl. *sémenes* 90_{16}, *žmuõ*, acc. *žmunį* 459_{5}, g. pl. *krūtų* 43_{20}, g. sg. *žuves* 298_{41} ir tt. Panašiai dar kirčiuoja ir ryt. augštaičiai (pav., tverečėnai): *žvėrìs*, g. sg. *žverès*, n. pl. *žvéres, žvėrų̃; širdìs, širdų̃; žuvìs*, g. sg. *žuvès*, n. pl. *žùves, žuvų̃; žąsìs, žąsès, žą̃ses, žąsų̃; dùres, dùrų̃; sémenes, sémenų̃*, n. pl. *žmónes*, acc. pl. *žmonis; sesuõ, seserès, sẽseres, seserų̃* ir tt.

Ir ne be pagrindo: augščiau minėtųjų daiktavardžių kamienų priebalsiškumą patvirtina ir kitos ide. kalbos. Pav., *debesìs* senovėje yra turėjęs tą patį kamieną, kaip ir sen. ind. *nábhas-* „migla, garas, debesys, erdvė, dangus“, gr. *νέφος* „debesis, migla“ (gen. sg. *νέφεος* < **νέφεσ-ος*, ssl. *nebo*, g. sg. *nebes-e*), būtent **debes-* < **nebes-* || n. sg. **nebas* (?). *Dešimtis* rodo seniau turėjus būti n. sg. **dešimt* < **dḗḱm̥t-* ir kt.; dėl to *dẽšim* (*dẽšims*) gali dar būti išlikęs senovinis vardininkas; plg. lat. *desimt* (*desmit*), sen. ind. *daśát*, got. *taihun* ir kt.

Lygiai taip pat dabartinių vardininkų *bruvis, dantìs, naktìs, širdìs, žąsìs, žuvìs, žvėrìs* vietoje senovėje galėjo būti **brūs* (= sen. ind. *bhrū́ḥ-*, gr. *ὀφρῦς*), **dąs* (= sen. ind. *dán* < **dant-s*, lot. *dens*), **naks* (= sen. ind. *nak*, lot. *nox*), **šir* (plg. pr. *seyr* < **šēr*, gr. *κῆρ*, lot. *cor* < **cord*), **žąs* (= gr. *χάν*, dor. *χᾶν* < **ǯhans*), **žūs* (|| *žū́-ti* „žvejoti“), **žvėr* (= gr. *θήρ*) šalia acc. sg. **bruvin* (= sen. ind. *bhrúvam*), **dantin* (= sen. ind. *dántam*), **naktin* (sen. ind. prieveiksmiu sustingęs galininkas *naktam* „nakčia“, lot. *noctem*), **sirdin* (plg. lot. *cordem*), **žąsin* (= gr. *χήνα*), **žuvin*, **žvėrin* (= gr. *θήρα*), gen. pl. *širdų̃* (= lot. *cordum*), *žąsų̃* (= gr. *χηνῶν*), *žvėrų̃* (= *θηρῶν*) ir kt.

Kadangi priebalsinių ir *i-* kamienų v-tos ir d-tos galininkai yra turėję vienodas galūnes, tad priebalsiniams kamienams nebesunku buvo v-tos vardininkams pavirsti į *i-* kamienus, būtent – **brūs, bruvi* > *bruvis*, **dąs, dantį* > *dantìs*, taip pat *mėnuõ, mė́nesį* > *mė́nesis*, *gėluõ, gėluonį* > *gėluonìs*, **palikuo, palikuonį* > *palikuonis* (plg. dar n. pl. *palikū́nes* DP 459_{26} šalia n. pl. *pãlikū́nis* 44_{21}) ir kt. ... Tuo būdu ilgainiui susidarė tam tikras palinkimas pirminius priebalsinių kamienų daiktavardžius pirmiau versti į *i-* kamienius. Dėl to, pav., jau senovinėje raštų kalboje šalia *akmenes, dukteres, mėneses, moteres, piemenes* ir kt. jau sutinkame ir *akmenies* DP 9_{20}, *dukteries* ib. 114_{46}, *menesíes* DP 542_{3}, MT $237b_{13}$, *moteries* DP 293_{1}, *pieme-*

nies ib. $8b_{18}$. Dėl to dabar, pav., žemaičiai sako n. pl. *mė́nesys, mė́nesų, mė́nesims*, acc. *mė́nesis* (kaip *debesìs, -iẽs, dẽbesys*...), *žmónys, žmoniū̃, žmonìms, žmónis* ir tt.

Tverečėnų n. pl. *žmónes* (šalia *žmónys*), dat. *žmonìm*, acc. *žmonis* ir Daukšos acc. sg. *žmunį*, nom. du. *žmune* rodo, kad senovinis *žmuo* galėjo būti dvejaip linksniuojamas: *žmuõ*, g. sg. **žmonės*, dat. **žmóni*, acc. **žmónį*, n. pl. *žmónes*, g. pl. **žmonū̃*, acc. *žmónis* ir *žmuõ*, g. sg. *žmunės*, dat. **žmùni, žmùnį*... (kaip *šuõ, šunės, šuni*...). Dabar vienaskaitoje šaknis *žmon-* ar *žmun-* visai nebevartojama, o daugiskaitoje augštaičių tarmėje yra įsigalėjęs *ė-* kamienas: *žmonės, žmonė́ms*, acc. *žmones, žmonėmìs, žmonėsè*.

Taip pat jau nuo seniai yra linkę virsti į *ja-* kamienus, pav.: *ákmenio* DP 31_{49}, *wąndenio* ib. 72_{29}, *wandenia* MT $122b_{11}$, *mẽnẽšio* DP 12_{35} ir kt. Dabar pirminių priebalsinių kamienų vietoje nemaža sutinkame ir kitų kamienų, pav.: *ãkmenas, -aĩ, smagenaĩ* Valkin., Ram. arba *smãgenos* Dus., Sal. (kitur dar *smãgens, smãgenys*), *rùdmenos* Sub. ir kt.

Dalyvių linksniavimas

Senų senovėje veikiamieji esamojo laiko dalyviai buvo linksniuojami kaip priebalsinių kamienų daiktavardžiai, plg.

	gr.	sen. ind.
	φέρων	*bháran*
	φερόντος	*bháratah*
	φερόντι	*bháratē*
	φερόντα	*bhárantam*
pl.	φερόντες	*bhárantah*
	φερόντων	*bháratām*
acc.	φερόντας	*bháratah*
		loc. pl. *bháratsu*
		loc. sg. *bhárati*

Kaip senovės indų kalba rodo, yra buvę dvejopų kamienų: **bheront-* ir **bherṇt-*. Lotynų kalboje veikiausiai yra silpnasis kamienas apibendrintas: *ferens, ferent-is*. Mūsų kalboje yra apibendrintas stiprus kamienas *-ont-*: *nešą̃s* < **nešant-s*. Pirmykščiau tad šis dalyvis turėjo būti šiaip linksniuojamas:

	**nešañts,*	n. pl.	**nešantes*
g. sg.	**nešantès*		**nešantuñ*
dat.	**nešanti*		**nešantìmus*
acc.	**nešantin*		**nešanti(n)s*
instr.	**nešantimì*		**nešantimȋs*
loc.	**nešanti*		**nešantisù*

Dabartinėje kalboje, išskyrus v-tos vardininką, yra visur apibendrintas *ja-* (fem. *jo-*) kamienas: *nešančio* ir kt. Panašiai yra buvę ir sen. slavų kalboje, tik čia nom. pl. yra dar senovinis išlikęs: *nešǫšte* = *kamene* (ākmenes).

fem. *nešantì* < **nešantī́* || *bhárantī.*

Iliatyvai

Be paprastųjų vietininkų, daiktavardžių dar yra skiriami einamieji vidaus, esamieji pašalio ir einamieji pašalio vietininkai.

Einamieji vidaus vietininkai yra sudaromi iš galininkų + polinksnis *na* (< *-nā*), pav.: *maišañ* < *maišanà* < **maišañ-nā́*. Pilnas v-tos to linksnio lytis dar sutinkame kaikuriose Vilniaus krašto (pav., Gervėčių) šnektose ir senoviniuose raštuose (pav.: *wardana* MT 106_1, *ßalina* Post. 39_{27}, *ſchirdinna* BrB 5 Moz. XXXII 46 ir kt.). Daugiskaitoje šį linksnį labai plačiai vartoja ryt. augštaičiai, pav.: *maišúosna, šalýsna* ir kt. Bet daug kur vietoje *maišuosna, svečiuosna* jau sako *maišuõs, svečiuõs, supylė rugius maišuõs, važiuoja svečiuõs* Sub., Kup. Tarpinės lytys, kurių jau sutinkame ir senovinėje raštų kalboje, yra *maišuosn, svečiuosn*, plg. *kampůſn'* DP 249_4, *namůſn'* ib. 297_{31}, *ßirdîſn* ib. 98_{38}, *akiſn* Post. 406_{11} ir kt. šalia *námuoſna* KP 80_4, *vrwůſna* DP 247_{24}, *ſchirdiſna* MT 135_9...

Rytiečiai augštaičiai, be to, dar yra susidarę kontaminacinių einamojo vietininko lyčių, pav.: *namúosun* Gerv. < *namuosu* + *n*, *kójosun* ib., *akýsun* Dysna, *akýsnan* Lkm., *lubósnan* Diev., *miškuosen* (dial. *miškuosin*) Užul. ir kt.

Esamieji pašalio vietininkai yra sudaromi iš vietininkų ir polinksnio *-p* < *-pi* < *-pie* „prie“ Gerv., pav.: *namíep* < *namíepi* (Onušky, Laz. ...) < *namie* + *pi*, *mergáip* Ziet., *žmonáip* DP 369_1, *kalinéip* DP 523_{11}, *ligônip* DP 369_{14}, *výgnip* 158_6, adv. *šalìp* Slnt., *sunúp* DP

442_{18}, *širdìp* ir kt.; Gervėčiuose ir kt. vietoje *-p* yra dar vartojamas neaiškaus kilimo *-k*: *žąsìk, sūnùk* ir kt. Šių lyčių kilimas nesunku išaiškinti: *namíep* turi išlaikęs senovinį vietininką; *mergáip* prieš polinksnį *-p(i)* turi tą pačią lytį, kurią sutinkame v-tos naudininke ir vietininke, būtent – **mergāį-*; taip pat ir *širdip* veikiausiai yra sudarytas iš loc. sg. **širdi* ir polinksnio *-p(i)*. Bet pirminė *u-* kamieno v-tos vietininko galūnė yra buvusi ne *-u*, bet veikiausiai kitokia; todėl ir *sūnùp* gal yra ne pirminio kilimo, bet analoginiu būdu, pagal *širdip* ir kt., vėliau susidariusi. Jeigu senovinių *i-* ir priebalsinių kamienų v-tos vietininkų galūnės nesiskyrė, tai *ugnip, šalip* gali būti lygiai taip pat sudaryti, kaip *namíep, mergáip* ir kt.

Visai kas kita yra tokios lytys kaip *põnip* Ziet., *Jonùkip* Laz., *brólip* Laz., *Diewip* MT $253b_{14}$, *bernelip* DP 32_{17}, *paſáulip* ib. 115_{8}, *žmõgip* Ziet., *Danielip* MT 141_{1} ir kt.; visos šios lytys aiškiai vėlesni analoginiai dariniai, sudaryti pagal *širdip, ugnip* ir kt. vietoje *põniep, broliep* ir kt.

Esamieji pašalio d-tos vietininkai *wartůſemp* DP 41_{6}, *kêlůſemṕ* ib. 288_{4}, *kóioſiąmṗ* ib. 370_{40} ir kt. yra sudaryti iš vėlyvesnio vietininkų **vartuosen*, **keliuosen*, **kojosen* ir polinksnio *-p(i)*.

Einamieji pašalio vietininkai paprastai yra sudaromi iš kilmininkų ir polinksnio *-p(i)*, pav., *Dievóp, põnop* Laz., *namópi* (Onušky), *grabopi* KS 80_{19}, *bůrtumṗ* DP 483_{31}, *daiktúmṗ* ib. 277_{32} (iš **daiktumpi*), *žmoniùmp* Laz., taip pat *báimeſp* DP 147_{25}, *ſkołóſṗ* ib. 360_{31}, *dągáuſṗ* 315_{12}, dabėgo *ùpės* (iš *upėspi*) Laz.

Dabartinėse tarmėse daugiau dar yra pažįstamas einamasis vidaus vietininkas, bet ir tai ne visose, tik ryt. augštaičių; vak. augštaičiai ir žemaičiai jo vietoje dažniau vartoja prielinksnį į (in) su galininku: *į mišką, į miškus*. Esamieji pašalio ir einamieji pašalio dar rečiau bevartojami; jų pėdsakų dar daugiau kiek sutinkame Vilniaus krašto šnektose, šiaipjau kitur jų tik atskiros sustingusios lytys bevartojamos (pav., *velniop, galop* ir kt.).

Būdvardžiai

Paprastieji būdvardžiai senovėje nėra niekuo skyręsi nuo atitinkamų daiktavardžių; pav., *gẽras* buvo linksniuojamas kaip *vaĩkas*:

sg.	*geras vaikas*		
	gero vaiko		
	**gerui vaikui*	g. pl.	*gerų vaikų*
	gerą vaiką		**geramus vaikamus*
	geru vaiku		*gerus vaikus*
loc. sg.	**gerie *vaikie*		*gerais vaikais*
ar	**gerè vaikè*		*geruose vaikuose*

Plg. sen. sl. *novъ, nova, novu* (= *rabu*), loc. *nově* (= *rabě*), n. pl. *novi* (= *rabi*), dat. *novomъ* (= *rabomъ*) ir tt. arba: χρηστός („vartotinas“) λόγος, d. sg. χρηστῷ λόγῳ, n. pl. χρηστοί λόγοι ir kt.

Bet dabar v-tos naudininkas ir v-tos vietininkas bei d-tos vardininkas ir naudininkas yra įvardiškai linksniuojami: *tam(ui) – geram(ui), tame – gerame, tie – geri* < **gerie, tíem(u)s – geríem(u)s*.

Pilnas naudininkų formas dar vartoja Prūsų lietuvių žvejai (*baltãmui, didžiãmui*) ir senoviniai rašytojai (šalia sutrumpintų lyčių, pav.: *giwám'* DP 302_{34}, *kałtám'* 175_{35} ir kt.).

Jei ne naujadarai, senovinėje raštų kalboje daiktavardinį kirčiavimą dar galėtų rodyti šiokios lytys: loc. sg. *ſwetimé grabé* DP 182_{32} (jei ne klaida!), *tam' nełáimui* 354_{13}, *paskutiniui* 93_{12}, loc. *paſkutiniie* 319_{31}, *widutiniie źmóguie* 100_{15} ir kt. Bet tokios lytys lengvai gali turėti ir daiktavardines galūnes.

Seniau ir dabartinėse tarmėse dar yra vietomis aiškiai skiriami *a-* ir *ja-* kamienų būdvardžiai, pav.: *geras* ir *didis* taip santykiauja, kaip *vaikas* ir *ožỹs* arba *veršis*; jie seniau dar buvo skiriami ir suįvardintuose v-tos vietininkuose: *jimè, tokimè, kurimè – didime* (pav., DP 80_{24}, 116_3, KGr 99), *maźitelime* DP 62_{35}, *dideſnime* ib. 80_{33}, bet *tame – gerame* ir kt.

Šalia *ja-* kamieno moteriškosios giminės būdvardžiai buvo *ė-* kamieno; pav., šalia *didis* yra *didẽ*, g. sg. *didẽs, didei, didę, didè, didėjè, dìdės, didémus, didès, didėmis, didėse*. Dabartinė *didžià, -iõs* yra *jo-* kamieno.

Daug daugiau yra pakitėję *u-* kamieno būdvardžiai, tiek vyriškosios, tiek moteriškosios giminės. Senovinėje raštų kalboje dar jie buvo, pav., šitaip kirčiuojami:

sg.	*meilus*	(kaip *sūnùs*!)
	meilaus	
	**meilumui*!	
	meilų	

meilumi (*mêilumi* 96_{23})
**meilume* (plg. *brągume daîkté* 197_{45}, *łáimume ámʒe* 573_{26})
pl. *meilūs*
**meilų* (plg. *platūjų* Tver., *ſtropûių* 256_{38})
**meilumus* (plg. *pútlumus* 434_{32})
meilus 101_3, 309_{16}... (plg. *platùs* Tver.)
meilumis 52_{38}
**meilūse*

Bet toks linksniavimas jau senovinėje raštų kalboje buvo gerokai išlygintas; pav., Daukšos kalboje šalia acc. pl. *patógus* 462_7, instr. pl. *drąſumis* 478_{40} jau randame ir *nepatógius* 451_1, *brą́ngeis* 270_{14} ir kt., o loc. pl. **brangūse* net visai neberandame.

u- kamieno moteriškoji giminė yra linksniuojama kaip *marti*, būtent:

sg. *platì* < **platvī́* < **platu̯-ī́*; plg. *pr̥tvī́*.
gen. *plačiõs* < *platjã̃s* ir tt.

Būdvardžių niekatrosios giminės lytimis eina gryni kamienai, pav.: *gẽra* (plg. rus. *хорошо*), *platù* (plg. gr. πλατύ šalia πλατύς).

Įvardžiuotiniai būdvardžiai

Įvardžiuotiniai būdvardžiai yra sudėti iš paprastųjų būdvardžių ir įvardžio **is* > *jis*, būtent:

geràsis, kartùsis
gerói, kartýji
didỹsis, didéji

Dabar vietoje *kartýji, didéji* yra jau sakoma *karčióji, didžióji* (*jo*-kamienas) arba *karčiója, didžiója* Prūsų žvejų tarmė, ryt. augšt. *Piktoia* BrB 1 Moz. XXXVIII 28; plg. ssl. *nova-ja*.

Toliau šiaip buvo linksniuojama:

Vyriškoji giminė

g. sg. *gero-jo, didžio-jo, *kartaus-jo*
dat. **geramui-jamui* (: *tikramuiem* MT 211_{14}), *gerámjam* Gilijoje, **kartumui-jamui*

baltuojám! Gilijoje. Žem. *gẽruojuo* daiktavardinė lytis.
acc. **geran-jin, *kartun-jin*
instr. *geruo-juo, *kartumi-juo* (= **kartumī-juo – A. R.*)
loc. **senamén-jimén* (: *nauiamę́iime* DP 463_{36}, *didiméiime* ib. 139_{37})
arba: *senamén-jamén* (: *ſenameieme* MT 110_{19}) **kartumę́njimén*
nom.pl. *geŕie-jíe*, **kartūs-jie* (: *baiſuſghie... klaiojmai* AM $35b_3$)
gen. **gerun-jun, *kartun-jun* (plg. *platūjų* Gerv.)
dat. *geriemus-jiemus* (: *piktiemuſiems* MT 90_{18}, *baltíemsiems* Prūs. žvej.)
acc. **geruos-juos, *kartusiuos* (= **kartūs-juos – A. R.*)
instr. *gerais-jais, *kartumisiais* (= **kartumīs-jais – A. R.*)
loc. **geruosen-juosen* || **kartūsen-juosen*
nom. -
acc. du. **geruo-juo, *kartū-juo*
dat. du. **geriemu-jiemu, *kartumu-jiemu*

Šitoks pirminis linksniavimas yra labai nepatogus ir keblus, todėl jis senų senovėje buvo pradėtas lyginti, trumpinti. Įvardžiuotinės *a-* kamieno lytys dabar yra tik sutrumpintos: *gerãjam, gerúoju, gerãjame, geŕieji, geŕiesiems, gerúosius, gerúosiuose*. Bet *u-* kamieno linksniai beveik visi paversti į *ja-* kamieną: *karčiojo, karčiajam, karčiuoju, karčiajame, kartíeji, karčiūjų, kartíesiems, karčiúosius, karčiaĩsiais, karčiúosiuose*. Tai yra atsitikę veikiausiai dėl to, kad šie linksniai iš pradžios buvo labai nepatogūs ir sunkūs tarti.

Moteriškoji giminė

sg. *gerój́i* < **gerā́-jī́, saldýji, platýji* (> *platī́* Tver.)
gerosios
gẽrai-jai
**geran-jan* > *gẽrąją*
**gerán-ján* > *gerája*
gerojéjoje (: *tikroiéioie* DP 417_{35})
didéji
didẽsios < **didēs-jās*
**didei-jai*
**diden-jan*

didén-ján
**didējén-jājen*
pl. *gērosios*
gerūjų
gerómusjomus (: *biednomuſioms* MT 140_{13})
gerąsias < **geráns-jās* || *gerósias* Dus., Kv., Gerv., Tver. < **gerās-jās*
**gerā́mīs-jā́mīs*
**gerā́sēn-jā́sēn*
**didės-jās*
**didjun-jun*
**didėmus-jāmus*
**didẽs-jās*
didēmīs-jāmīs
didẽsén-jā́sén

Tverečiuje yra linksniuojama: *didé, didẽsios* (arba *didžiõsios*), *didžiajai, dìdžiąją, didžiõjoj*; pl. *dìdėsios* (*dìdžiosios*), *didžiųjų, didẽjam* (*didžiõjom*), *didẽsias* (*didžiósias*), *didẽsiosui, didẽsiosun*.

Iliatyvai: *wienariopop* DP 276_{22}, *augßtoſioſp* DP 374_{35}, *giwumpiump* 273_{20}, *sanònįon* < **senona-jona* Gerv., *tikrúmpiiump* 96_{7}, *ſianonieion wieron'* DP 302_{32}.

Būdvardžių laipsniai

Augštesniajam laipsniui sudaryti senų senovėje buvo vartojamos priesagos *-įes-*, *-įos-* ir *-is-*; pav.: sen. ind. *máhi-yas-*, lot. *maior* < **mag-įōs* „didesnis“. Mūsų kalboje tėra išlikus priesaga *-įes-*: *geresnis* < **ger-įes-*. Brugmannas Gr.[2] II 1, 550 mano, kad iš pradžios niekatroji giminė **gerįesni* buvusi paversta į mot. giminę *geresnė*, o pagal tai vėliau buvęs sudarytas ir *geresnis*. H. Pedersenas EL. 12 dar norėtų tą lytį kildinti iš **gerįes-inis*. Ši paskutinė nuomonė nevisai įtikinama, nes niekuo negalime jos paremti. Pirmoji, Brugmanno, nuomonė patikimesnė, nes senovėje mūsų raštų kalboje prieveiksmių *geresni* „geriau“ (pav., Daukšos kalboje) yra plačiai vartojama.

Kita senovinė priesaga augštesniajam būdvardžių laipsniui suda-

ryti yra buvusi *-tero-* > liet. *-tara-*, pav., *añtaras* (pirminė reikšmė „vidujinis, vidurinis, der innere; plg. gr. ἔν-τερο-ν „viduriai"), *kataràs* (= gr. πότερος), *pastaras* (= lot. *posterus*). Šiaipjau plačiau šioji priesaga nebepažįstama.

Augščiausiasis laipsnis yra *geriausias*. Jo daryba nevisai aiški. Gal būt, yra sudarytas iš **ger-i̯ōu̯s-i̯as*. Bet ką turėtų reikšti *-i̯ōu̯s-*, tuo tarpu negalime patirti nei iš savos, nei iš kitų kalbų.

Skaitvardžiai

a) Kiekiniai skaitvardžiai

víenas, lat. *viêns* || pr. *ains*, sl. *ino-čędъ*, lot. *ūnus*, gr. *οἰνός*. Lietuvių ir latvių kalboje šis skaitvardis turi *v-* (tur būt, iš **vi-*) + *einas* (= sl. *ino-*).

dù < **duo* < **du̯ṓ* = gr. *δω-* (iš *δϝω-*), sen. ind. *dvā́*, arba **d(u)u̯ṓ* = ssl. *dъvá*, *dvì* < **dvíe* < **dvei* (= pr. *dwai*, sen. ind. *dvé*) || **dví-* : *dvý-lika*, **abúo* > *abu* || *oba*.

gen. *dviejų̃* || *dviẽjų* < *dvejų̃* || gr. *δοιῶν* < **δϝοι-ῶν*, ssl. *dъvoju*.

dat. *dvíemu*, instr. *dviemì* > *dviẽm*; žem. **duom* (iš n. *duo* + *m*) > *dùm*, *dvìm* || *dum̃*, *dvim̃*.

loc. *dvíejau(s)* < **dvei̯-ou(s)* || sen. ind. *dvayṓḥ*.

trỹs, *trijų̃*, *trimus*, *trìs*, *trimìs*, *trijosè*. *trỹs* < **tri̯és* (pagal g. pl. iš **trei̯és* = sen. ind. *tráyaḥ*, gr. *τρεῖς*.

gen. *trijų* < **tri-i̯ōn* = gr. *τριῶν*; *trìms* < *trìmus* = sl. *trьmъ*; acc. *trìs* < **trī́s* = ssl. *tri*, sen. ind. *trīn*; instr. *trimìs* < **trimī́s* = ssl. *trьmi*.

loc. *trisu* = ssl. *trьxъ*, sen. ind. *tríšú*, *trise daiktůse* DP 554_8.

keturì, fem. *kẽturios*.

acc. *kẽturis* || *keturius* (*ja-* kamieno). Senovėje veikiausiai buvo priebalsinio kamieno, pav., sen. ind. *catvā́raḥ* (plg. dor. *τέτορ-ες*, lot. *quattuor*, got. *fidwōr*, ssl. *četyre*), acc. *catúraḥ*, loc. *catúrṣu*... Mūsų kalboje yra apibendrintas silpnojo laipsnio kamienas *ketur-*. Dabartinis *keturì* galėtų seniau būti niekatrosios giminės; plg. sen. ind. neutr. *čatvā́ri*.

penkì veikiausiai pagal *keturì* yra perdirbti iš **penke* = sen. ind. *páñca*, gr. *πέντε*, lot. *quinque* (iš ide. **pénque*).

šešì (iš **sešì*) turi tokią pat galūnę, kaip ir *penkì*; loc. *ßeßiſé* DP 262_2; žem. *šešiesu*.

septynì yra naujadaras vietoje **septin* = sen. ind. *saptá*, gr. *ἑπτά*, lot. *septem*. Latvių kalboje gal dar yra išlikusi senesnė lytis *septiñi*; acc. *septýnis* ir *-nius* (jau Daukšos kalboje).

aštuonì iš **aštúo* < **aštṓ* = sen. ind. *aṣṭā́*, gr. *ὀκτώ*, lot. *octō*...; *-ni* veikiausiai iš *septynì* ar *devynì*; žem. *aštuoníesu* || *aštuoníese*.

devynì yra naujadaras vietoje **devin* < **neu̯in* = sen. ind. *náva*, lot. *novem*, got. *niun*.

Ide. **dékm̥* (> sen. ind. *dáśa*, gr. *δέκα*, lot. *decem*) mūsų kalboje duotų **dešin*. Bet to vietoje dabar vartojame *dẽšimt* veikiausiai iš *dẽšimtį* || n. sg. *dešimtìs, -tiẽs* = ssl. *desętь*, sen. ind. *daśatíḥ* „dekada“ (subst.).

Nuo 11–20 yra sakoma su *-lik*: *vienúolika* (žem. *vieniúolika*), *dvýlika, trýlika, keturiólika* iš *vienuo-, dvy-, try-, keturio-* ir *-lika* || *lìkti*. Kaip rodo tarmių *-leka* (*dvýleka*), *-lika* gali būti kilusi iš *lieka*; plg. *dvi dvýlika* (= 24) *kulia* Dus. || *dvì rankà* Kv. (Būga Ai. Št. 35) (n. acc. pl. neutr.!).

vienuo-, gal būt, yra buvęs v-tos įnagininkas (plg. Brugmann Gr.[2] II 1, 27); *keturio-, penkio-*, gal būt, yra *jo-* kamienai?

b) Kelintiniai skaitvardžiai

pìr-mas || ssl. *prъ-vъ* < **pьr-vъ*; šaknis *pir-* < **pī̯r-* || *pra-, pro-* „pirma, vor“; taigi *pirmas* yra iš pradžios buvęs „vorderster, frühester“.

añtras < *añtaras* || sen. ind. *ántaraḥ*, got. *anþar*... < **an-tara-s*.

trečias < **tret-jas* || ssl. *tretьjь*.

ketvirtas || ssl. *četvrьtъ* < **qu̯etū̯r-tos*.

penktas = *pętъ*, *quīntus*, gr. *πέμπτος*.

šeštas (< **seštas*) = *šestъ*, lot. *sextus*, gr. *ἕκτος*...

septintas : *saptā́taḥ*.

aštuntas < **aštuontas* || žem. *aštantas*, lat. *astuotais*.

deviñtas, pr. *newīnts*, ssl. *devętъ*...

dešimtas, pr. *dessīmts*, ssl. *desętъ*, gr. *δέκατος*...

vienúoliktas, dvýliktas...; senovinėje raštų kalboje *pirmas liekas, antras liekas, penktas liekas, sekmas liekas* ir kt.

šimtas, -à, tūkstantas veikiausiai yra sudaryti pagal *dešimtas* ir kt., plg. Brugmann Gr.[2] II 1, 62.

c) Dauginiai skaitvardžiai

Mūsų dauginiai yra sudaromi su priesagomis *-eja-* || *-era-*, pav.: *vienì, dvejì, trejì, ketverì, penkerì*; seniau yra buvę ir **dvejas* (plg. sen. ind. *dvayáḥ* „dvigubas, doppelt"), **trejas* (= sen. ind. *trayáḥ* „trejopas"), **ketveras* (= ssl. *četverъ*), **penkeras* (= ssl. *pętеръ*) šalia fem. **dvejà, *trejà, *ketverà* ir neutr. *dvẽja, trẽja, kẽtvera* ir kt. (= slav. *dvoje, troje, četvero*). Skaitvardžiams **penkeras, *šešeras* ir kt. sudaryti pagrindu ėjo **ketveras* (Brugmann Gr.[2] II 1, 77). Dabar jie bėra vartojami tik daugiskaita.

Šalia *dveji, treji* kartais yra sudaromi ir *dvejerì, trejerì* pagal *ketveri* ir kt.

Penkeli, šešeli, septýneli yra naujai pagal *kelì* sudaryti.

Dauginiai skaitvardžiai paprastai yra linksniuojami kaip *ja-* kamieno būdvardžiai (*stačias...*): acc. *dvejùs, trejùs, kẽtverius...*; bet nuo senovės yra vartojama ir galūnė *-is*: *trejìs metus* DP 137_{46}, 405_{36}, Gervėčiai, *septynelis metus* DP 49_{10} ir kt.

d) Kuopiniai skaitvardžiai

dvẽjetas, trẽjetas, kẽtvertas, peñketas... Priesaga *-eta-* < *-ata-*: 1) lat. *divatā, trijatā...*, mūsų *vienàt*; 2) *dvejetas* < **dvejatas* (*a* po *j* > *e*!), o pagal tai ir *peñketas...* Čia priesaga *-ata-* || *-ato-*.

Multiplikatyviniai reiškiniai:

dvìgubas, trigubas || lat. *gubt* „susilenkti", *dvilinkas, trilinkas..., vieneriopas, dvejópas..., dveigỹs, treigỹs, ketvérgis...*

Įvardžiai

Įvardžiai nuo daugelio daiktavardžių ir būdvardžių skiriasi tuo, kad jie esti sudaromi iš visai savotiškų įvardinių šaknų ir tuo, kad jų linksnių sistemoje didelį vaidmenį dar vaidina supletivizmas; be to, kaikurie iš jų nepažįsta giminių. Tokie pirmiausia yra

a) Asmeniniai įvardžiai

aš, eš < **ež*: < **eĝh-*: lot. *ego*, gr. *ἐγώ*

manęs || *manę* < **manen*; senesnė lytis gal buvo **mene* = ssl. *mene*, av. *mana*;

mán < *máñ* < *mãni* || *mãnie*, enklitinė lytis *mi* Chyl. 1 Sam. VIII 10, *atmilaisk* KN 55_{20};

acc. *manè* || ryt. *manę* < *manę*;

instr. *manimì* ┐
loc. *manyje.* ┘ *i-* kamieno galūnės!

mẽs

mūsų < **nūsuon* < **nōssōn* = sl. *nasъ*; plg. pr. *noūson*. Mūsų *m-* iš nom. ar acc. pl.

mùms < *mùmus*;

mùs vietoje **nuos* = sl. *ny*, lot. *nōs*;

mumìs, akimì || *mumì* Gerv. ir loc. *mumysè, mūsuose* yra naujadarai.

tù

tu, lat. *tu* || pr. *tū* > *toū*, sl. *ty*, lot. *tū*.

táu < *tavi* < **tevi* (lat. *tev, sev*) || pr. *tebbei*, ssl. *sebě*;

tave < *tevè* (žvejų);

sau < *savi* < **sevi* || *-ei* || *sebbei*;

g. sg. *tevęs, sevęs* (žvejų).

jūs (pr. *joūs*), got. *jus*, sen. ind. *yūš*; *jūsų* < **u̯ōssōn*, acc. *jùs* || lot. *vōs*, pr. *wans*, ssl. *vy*.

Enklitinės lytys yra *mi, ti, si*. Seniau tie naudininkai buvo dar laisvai vartojami, bet ilgainiui jie neteko savo savarankiškumo – buvo pradėti vartoti tik žodžių gale, ir tai nevisi vienodai. Kaip rodo E. Hermanno tyrinėjimai, pirmiau pradėjęs nykti *ti*, vėliau *mi*, ligi pagaliau pasiliko vienas *si* atskira sangrąžine dalelyte. Plg. *dokit mi* Chyl. 1 Sam. VIII 10, tare *mi* 1 Chr. XXVIII 3, *atmilaisk* KN 55_{20}, *dokem* BrB Esth. VII 3 < **duokie-mi*, *teip teikiů̃t* DP 170_{33} < **teikiuo-ti* „teikiu tau“ ... Dabar, rodos, panašių darinių bepažįsta tik žemaičiai, ir tai tik senesnioji karta (?), pav.: *dúosiuot*.

Šalia *si* Prūsų žvejai dar vartoja dalelytę *-se* : *sukúose*; ją vartoja Mažvydas, Vilentas, Bretkūnas ir kt. Tai veikiausiai yra senovinio galininko liekana; panašiai yra dar ir rusų tarmėse, kur šalia *ся* dar yra sutinkama ir *cu*; lenkų kalboje yra vartojama tik *się*. Taigi *-se* gali būti kilus iš *sę* < **sẽn* = pr. *sien*.

Dalelytės *mi, ti, si* toliau yra kildintinos iš **mie, *tie, *sie* < **mei, *tei, *sei*, plg. gr. μοι, τοι, sen. ind. *mē, tē*, ssl. *mi, ti, si*.

Senų senovėje **mei, *tei, *sei* ėjo ne tik naudininkais, bet ir kitais linksniais – kilmininku ir gal vietininku?

jis < **is*, plg. lot. *is*, ssl. *jь*; fem. *jì* < *jī́*
jo, sl. *je-go* < **jo-go*; *jõs* < *jãs*
jãmui, sl. *jemu*; *jaĩ* < *jāi*
jį̃ = sl. *jь*; *ją* < *jãn*
juõ; *jà* < *já́n*
jame arba *jimè*; *jojè* < *jā́-én*
jiẽ < **ei*; *jõs* < *jãs*
jų̃ || ssl. *jichъ*, *ẽšą́m*, osk. *eisun-k*, *jų̃* < *jõn*
jíemus, sl. *jimъ*, *ébhyáh* < **ei-bh-* || *ei-m-*; *jomus* < *já́mus*
juõs; *jàs* < *jā́s*
jomìs < *já́mís*
jaĩs
juosè daiktavardinės galūnės!
josè
**ei-su* > **jiesu*!

Vietoje *jis* tarmėse yra sakoma *ãnas* (= ssl. *onъ*), n. pl. *ãnys* šalia *anàs* „jener" (n. pl. *aniẽ*).

Parodomasis įvardis **is* slavų baltų kalbose yra sumišęs su santykiniu įvardžiu **įos*, kuris dabar dar yra vartojamas įvardžiuotiniams būdvardžiams sudaryti, pav., *geras-is, gražùs-is*.

b) Savybiniai įvardžiai

Savybiniai įvardžiai: mãnas yra pagal gen. sg. **mene* perdirbtas iš **maįas* = pr. *mais*, ssl. *mojь; tãvas, sãvas* = gr. (hom.) τεός, ἑός (< *τεϝός, *σεϝός), *mano, tavo, savo* yra kilmininkai nuo *manas, tavas, savas*.

c) Parodomieji įvardžiai

Masc. *tas*, ssl. *tъ*, fem. *tà* < **tā́* || *tó-ji*, neutr. *tai* < **ta-ai*; plg. *vis tas-ià, tojà, ta-jà* (neutr.);

sen. ind. *saḥ, sā́, tát*, gr. ὅς, ἥ, το, taigi mūsų *tas, tai* yra naujadarai vietoje **sàs, sà, tà*!

Neutr. **ta* (plg. pr. *sta*) < **tad* < ide. **tod* (= ssl. *to*, gr. το).

Gen. *to* turi nominalinę galūnę; senovinė kilmininko galūnė yra žuvusi.

Dat. *tám* < *tãmui*; *-ui* yra daiktavardinė galūnė. Iš kur yra atsiradęs *tam-*, sunku pasakyti. Prūsų kalboje randame *stesmu*, sen. ind. *tasmāi*. Jeigu **tosm-* (> sen. ind. *tasm-*) būtų pirminė lytis, tada *tom-* tektų laikyti antriniu dariniu.

acc. *tą* < *tan* || gr. τον, skr. *tám*.

instr. *tuo* < **tō* || lot. *quō* (adv.).

loc. *tamè* < *tamén*.

Senovinė lytis veikiausiai yra buvusi **tami* : *tamìp*; *tamimp* yra kontaminacijos keliu kilęs iš *tamp* + *tamip*, dėl to nebėra reikalo jo jungti su sen. ind. *tásmin*.

Pl. *tiẽ* < **tei* || gr. τοι;

tų̃ < **tun* || gr. τῶν; plg. pr. *steison*, ssl. *těxъ*, sen. ind. *tḗṣ̌ām* < *-sōm*!

Kitų linksnių galūnės kaip daiktavardžių!

Du. nom. acc. *tuõ-du* < **tō(u̯)*, plg. sen. ind. *tā́u*, gr. τώ...

anas yra parodomasis įvardis ir asmeninis, būtent: *ãnas* (> *añs*), *anà* „jis“ = ssl. *onъ* „jis“, av. *ana-* „jis“ (nom. pl. *ãnys*, bet *jų̃*, *juõs* = ssl. *jьchъ*, *ję*...) ir *anàs*, *anà* „jener“ (nom. pl. *aniẽ*). Šiaipjau trečiajam asmeniui reikšti yra vartojamas *jis* = ssl. *i-že* (fem. *jì*, sen. *-ja* [pav., *gerója*] = ssl. *ja-že*).

šis yra linksniuojamas kaip *jis* (*šio*, *šiám*, *šį*...) ir sutinka su sl. *sь*, lot. *ci-s*; fem. *šì* < *šī́* || ssl. *si*; *šý-ji* Daukša.

šìtas yra sudėtinis įvardis: *ši-* + *ta-*.

d) Pažymimieji įvardžiai

pàts < *patìs*, *-tiẽs* = lot. *potis* „pasiturįs, galingas“, sen. ind. *pátiḥ* „ponas, vyras“. Reikšmė „selbst“ yra pažįstama tik baltų ir iranėnų kalbose. Fem. *patì* < *patī́* < **patnī́* || *viešpatni* = sen. ind. *viç-pátnī*, pr. *wais-pattin* „šeimininkė; Hausfrau“. *Viešpatìs* senovėje yra buvęs namų kilties, bendruomenės valdovas; plg. *viç-pátiḥ* „Hausherr“, av. *vis-paiti-* „Herr eines Dorfes, einer Gemeinde“, čia *viç-* < **u̯ik̑-* : *u̯eik̑-* || *u̯oik̑-* (gr. οἶκος „namas“, lot. *vīcus* (iš *u̯oik̑os*) „namų grupė, sodžius“...). Taigi *paties* reikšmė „Herr; Gatte“ gali būti senesnė; plg. lot. *potis* || *potior*, sen. ind. *pátyatē* „valdo, dalyvauja,

yra dalyvis“; *patsaĩ* < *patis-aĩ* (Daukša); sutrumpinta lytis *pat*: *tas pat*...

dažnas : lat. *dažs* „mancher“, pr. *kodesnimna* „taip dažnai“; ką reiškia šaknis **daž-*, neaišku.

tū̃las „nevienas, dažnas“, pr. *tūlan* „daug“, ssl. *ty-ti* „riebėti“.

kóks, tóks iš *kokìs, tokìs*; *koksai* < *kokisaĩ* Dauk., plg. ssl. *ka-kъ̃, ta-kъ̃*; *joks* < *jokis*.

e) Klausiamieji įvardžiai

kas = got. *hvas* (< **q*^{u}*os*), *kuris* < *kur* (adv.) + *jis*; *katràs* < *kataràs* = sen. ind. *katarā́ḥ*, gr. *πότερος* (< **q*^{u}*oteros*); *kienõ* (= *keno*) g. sg. nuo *kienas*.

Veiksmažodis

Šiandieninės veiksmažodžių formos lietuvių kalboje yra daug daugiau apkitusios, kaip daiktavardžių. Naujesnes formas turi **verba finita**, senesnes – **verba infinita**. Prie verba finita yra skiriamos visos nuosakos, o prie verba infinita – bendratis, siekinys ir dalyviai.

Verba finita tėra tik visai maža dalis iš senovės paveldėta, – didesnė jų dalis yra žuvusių ir jų vietoj atsiradusių naujų, būtent – senovinio **imperfekto** (pav., sen. ind. *ávaham*, gr. *ἔφευγον*...), **perfekto** (pav., sen. ind. *vḗda* : gr. *οἶδα*, *ja-jā́na* : *γεγονε*), pluskvamperfekto ir aoristo (pav., sen. ind. *ávākṣam*, ssl. *vĕsъ*) vietoje yra susidaręs naujas preteritas. Iš senovinių nuosakų maža kas tėra išlikę, – teturime bendratį, iš dalies geidžiamąją ir liepiamąją nuosaką. Senovinės medialinės ir pasyvinės formos (pav., gr. *παιδεύομαι*, sen. ind. *bhávē* šalia act. *bhávāmi* „aš esu“) yra visai išnykusios, medialines formas šiandien atstoja sangrąžinės formos su *-si* (*-si-*), o senas pasyvines formas – naujadarai, susidedą iš neveikiamųjų dalyvių ir padedamųjų veiksmažodžių formų.

Senovinės asmenuojamos veiksmažodžių formos buvo dvejaip sudaromos: vienoms galūnės būdavo tiesiog prie šaknies prijungiamos, kitoms tarp galūnės ir šaknies būdavo dar įspraudžiamas balsis *ŏ/e*; pav., gr. *ἐσ-μέν* : *φέρο-μεν*. Pirmieji yra vadinami **netematiniais**, antrieji – **tematiniais** veiksmažodžiais (nuo gr. *θέμα* [nuo *τίθημι*] „Satz, Einsatz, Stammwort“).

Netematinių veiksmažodžių turime dar ir mes, pav.: *esmì, duomi,* pl. *esmè, estè*. Bet dabar jie jau baigia nykti: *esmi* > *esu*; *esmè* > *ẽsame*; *duomi* > *duodu* ir kt. *eimi, eisi, eiti, eimè, eitè*.

Asmeninės galūnės

Senovinės kalbos yra skyrusios laikų ir nuosakų galūnes; pav., gr. praes. 1. sg. παιδεύω, imperf. ἐπαιδευον, aor. ἐπαίδευσα... Lietuviai šitokio skirtumo nebepažįsta: visiems laikams ir nuosakoms turi jie vienodas galūnes, būtent šiokias:

1. sg. *-u* < *-uo* < *-ō* : *sukù* || *sukúosi* : gr. φέρω, lot. *ferō*; *nešiaũ* < **nešē-u(o)*, *dìrbau* < *dirbā-u(o)*. Netematinių veiksmažodžių galūnė yra *-mi* || *-mie-s* : *dúomi* || *duomies*; taigi *-mi* < *-mei,* ir, gal būt, santykiauja *-mei* su *-mai* (plg. pr. *asmai*), o gal būt, čia senovinė galūnė *-mi* (plg. sen. ind. *ásmi*, gr. εἰμι, ssl. *jesmь*) yra sumišus su *-ai* (ssl. *vědě*; *-ě* < *-ai*). Dabar *esmì, miegmi... > esu, miegù*.

2. sg. *-i* || *-ie* < *-ei* : *sukì* || *sukíesi*; plg. gr. φέρεις, lot. *legis*; *-ie* < *-ei*. Netematinių veiksmažodžių galūnė *-si* || *-sie* (pav.: *esì* < *es-si* : *esiegu* [Daukša]) neatliepia ide. *-si* (plg. gr. [Hom.] ἐσ-σι, sen. ind. *bhára-si*). Ar galūnė **-sei* yra kontaminacijos keliu kilusi iš tematinių veiksmažodžių galūnės *-ei* ir tematinių veiksmažodžių *-si*, sunku tikrai pasakyti. Preteritinės galūnės *-ai, -ei* < *-ā-i(e), ē-i(e)* : *sukaĩ* < *sukā-i(e), vedeĩ* < **vedē-i(e)*.

3. sg. Netematiniai veiksmažodžiai turi išlaikę senovinę galūnę *-ti*: *esti, sniegti*, plg. gr. ἐστί, sen. ind. *ás-ti, bhárati*. Tematinių veiksmažodžių trečiuoju asmeniu dabar eina grynas kamienas: *veda, vedė*. Kitos indoeuropiečių kalbos rodo, kad 3. sg. yra turėjęs galūnę *-ti* arba *-t*, plg. sen. ind. *váhati*, sen. rus. *vezetь*, lot. *vehit*, tad labai galimas daiktas, kad ir lietuvių kalboje tas asmuo yra turėjęs vieną iš tų galūnių, veikiausiai galūnę *-t*, nes [jei] būtų čia buvusi galūnė *-ti*, tai *-t* būtų veikiausiai išlikęs lig šių dienų (plg. gr. imperf. ἔ-φερε, sen. ind. *abharat*). Pats esamojo laiko kamiengalis irgi dabar yra apkitęs: *veža* < **veže-(t)* < **ǵeghe-t* = lot. *vehi-t*, sen. ind. *váhati*, sen. rus. *veze-tь*.

1. pl. *-me* || *-mė-s* : *sukame* || *sukamė-s*; *-mė* < *-mē*; plg. ved. *-mā*, got. *-ma* (pav., got. *baírai-ma*). Lietuvių kalboj *-ma* || *-mos* < *-mā-s* : *suksmà* (ryt.) : *suksimos* (žem.).

2. pl. *-te* || *-tē-s* : *sukate* || *sukatė-s*; senovinėse kalbose yra *-te*: sen. ind. *bhárata*, gr. *φέρετε*; gal būt, liet. galūnė *-tē* yra perdirbta pagal 1. sg. iš **te*.

1. du. *-va* || *-vo-s* < **-vā* : *suka-va* || *sukavos*; *-vā* = got. *-wa*. Sen. indų *-va(h)* < *-u̯e(s)* : 1. du. imperf. *ábhavāva*, 1. du. praes. *bhávāvaḥ*.

3. pl. **bhéranti* = sen. ind. *bháranti*; dor. *φέροντι*, got. *baíra-nd*.

Veiksmažodžių kamienai

Dabartiniai lietuvių kalbos veiksmažodžių kamienai yra dvejopi: **esamieji** ir **būtieji**. Tematinių veiksmažodžių esamieji kamienai yra *a-* (*-ŏ-*), *-da-*, *-na-*, *-sta-*, *-ja-*, *-i-*, *-o-* kamienai, pav.: *suka, lipa, gíeda, moka* (inf. *suk-ti, gied-o-ti, mok-ė-ti*), *randu, drimbu; vérdu; gaunu, pjáunu* (ir *pjáuju*); *miřksta; sẽja, sẽdi, nori, daro* (*dar-yti*). Būtieji kamienai baigiasi balsiais *ā* ir *ē*: *sùko, giedojo, mokėjo, virė, gavo, pjovė, mirko, sėjo, sėdėjo, norėjo, darė*. Tarmėse šitie kamienai kartais svyruoja, pav., rytiečiai vietoj rašomosios kalbos praes. *rodo, girdi, turi*, praet. *suko, lipo,* sako: *rodžia, girdžia* (*ja-* kamienai), *turia; sùkė, lipė*. Taip pat kartais esamieji kamienai sumaišomi su būtaisiais; pav., vietoj *bjauriuosi, gėriuosi* pasakome ir *bjaurėjuos(i), gėrėjuos(i)*, kaip *bjaurėjaus, gėrėjaus*.

Būtųjų dažninių laikų kamienai yra šiandien paprastai sudaromi nuo bendraties kamieno: *eidavau, nešdavau, tylėdavau, skaitydavau*. Lytys *mesdavau, vesdavau* < **met-davau, *ved-davau*.

Būsimųjų laikų kamienai yra sudaromi iš bendraties kamienų ir priesagos *-si-*, būtent: *dúosiu* < **duosiuo* < **dōd-si̯ō*, plg. sen. ind. *dāsyā́mi* (ved. *dāsyḗ*), *vartsyāmi* : *veřsiu*. Toliau – *duosi, duõs, duosime, duosite*.

Nuosakos

a) Tariamoji nuosaka (modus conditionalis)

Šiandien sakoma: *eĩčiau, eĩčia* ir *eitáu*. Seniau buvo sakoma: *eitumbiau, -bei, -tų, -bime, -bite. eitum-* čia yra senovinis supinas (siekinys); galūnės *-biau, -bime*, gal būt, yra senos geidžiamosios nuo-

sakos formos (nuo *būti*) su priesagomis *-bi̯e-* || *-bi* (plg. *bìti* „buvo“ Zietela). Šiandieninės galūnės *-čiau, -tau* perdirbtos pagal *-biau*; *-čia* kilmė neaiški.

b) Geidžiamoji nuosaka

Senovinėse optatyvinėse tematinių veiksmažodžių formose sutinkame liemengalius *-oi̯*, netematinių veiksmažodžių – *i̯ē* || *ī*; pav., gr. *φέροις, -τε*, sen. ind. *bhárēš, -ta*, ssl. *beri, berě-te*; sen. lot. *siet* (sen. ind. *syā́t*) : *simus*. Senų optatyvinių formų liekanų yra ir lietuvių kalboje: *teesiẽ, teeiniẽ, terãšai, rãšai, rãšaite*. Dabar jau dažniau sako: *tedirba, tegu(l) dìrba*.

Imperativus

Senoviniai imperatyvai nebuvo ypatingos nuosakinės formos, – jomis eidavo dažnai gryni laikų liemenys. Pav., gr. *ἵστη* nuo *ἵστη-σι* „jis stato“; lot. *plantā* ir tt.; liet. *eĩ-k, žió-k* (= lot. *hiā* nuo *hiā-re* „klaffen, gähnen“, 1. sg. *hio, -āvi*), *pa-vydė-k* (= lot. *vidē*); liet. *-k(i)* yra dalelytė; jos etimologija neaiški.

Su *-dhi*: ai. *viddhí* „erkenne“, gr. *ἴσ-θι* „wisse“. Liet. čia, gal būt, dera *veizd(i)* „sieh“ (< **u̯eid-*), *dúodi* Dus. „duok“ (< ide. **dō-dhi*), *ved, atleid, turi...*

Verbum infinitum
Dalyviai

1. Part. praes. act. yra jau ide. prokalbėj sudaryti nuo esamojo laiko liemens su priesaga *-nt-*: *vežą̃s* < **veža-nt-s*, gen. sg. *vẽžančio* < **vežant-i̯o*, aksl. *bery* (g. sg. *berǫšta*), got. *baírands*, gr. *φέρων, -οντος*, sen. ind. *bhárant-* (< **bhéro-nt-*) (ide. *-ent-* : *nt* : *n̥t* : ai. *s-ant-*, *sat-*, lot. *prae-sēns*, dor. *ἐντ-ες*).

**myli-nt-s* > *mylį̃s*, **skaitā-nt-s* (*-ā-nt* ir *-a-nt-* sutapo!) > *skaĩtąs*...

Futurum: *dúosiąs* : ai. nom. sg. *dāsyán* (liemuo *dā-syá-nt-*) „daturus“ < ide. **dō-si̯o-nt-s*.

2. Part. praet. act.: ide. daryba yra buvus: *-u̯es-* || *-u̯os-* || *-us-*, balt. *-u̯ẽs* || *-us* : *bùvęs*, gen. sg. *bùv-us-io*; ssl. *vedъ, vedъša* (**ved-ъs-*). Nom. sg. turi galūnę iš *-ens*: liet. *ė́dęs*, lat. *êdis* < **ēdens*, o ši

forma galėtų būti dar kilus iš **ēdu̯ens*, plg. *dėvęs* < **de-d-vens* = sen. ind. *dadvā́s* (ir *-vā́n*, acc. sg. *vā́s-am*, gen. *-uš-as*). *-vens*, gal būt, < **-vēns*; *-n-* gali būti kilęs iš kitų veikiamųjų dalyvių.

Mot. giminė: *vėdusi*, ssl. *vedъšьi*, sen. ind. *vidúšī* (< ide. *-ī*), gen. sg. *vėdusios* (ai. *vidušyāḥ*) (liemuo *-usi̯ā-*), pagal *-usi̯ā-* yra susidaręs ir *-usi̯o-*.

3. Part. praes. pass.: *vėda-mas*, ssl. *vedomъ*; su priesaga *-mo-*.

4. Part. praes. act. *-damas*: *vėždamas, rašydamas.* Šita priesaga *-dama-* galėtų būti sudėtinė; *-do-* yra priklausęs *do-* liemeniui, plg. *pū́ti* : *púdamas* nuo < **pūdō* „faule“ iš *pūti* „faulen“, plg. *vérda* : *vìrdamas* : *vìrti; dúodamas* yra part. praes. pass. ir part. praes. act.

5. Part. praet. pass.: *-to-*: *siū́tas*, ssl. *šitъ*, sen. ind. *syū-tá-ḥ* (< **si̯ū-tó-s*), *prā-mintas*, ssl. *mętъ*, lot. *com-mentus* „erfunden, erdacht“, ai. *matá-ḥ* (< **mn̥-tó-s*) (plg. gr. κλυ-τός, lot. *inclutus*); *-tas* yra vartojama vediniams: *lapó-tas, vagó-tas; lankótas* (ssl. *lǫkanъ*).

Supinum

Lot. *supīnus*, nuo *sub* ir *super*, „rückwerts gebogen, liegend, befindlich“; gram. *supinum* yra veiksmažodinė forma su galūne *-um* (*auditum*), nes daiktavardinė galūnė čia prie veiksmažodžio prisišlieja. Lietuvių supinas: *gultų, uogáutų*; tai yra senas *tu-* liemens galininkas; plg. ssl. *dětъ*, lot. *conditum*, sen. ind. *dhā́tum* „zu setzen“ (ir *dhā́tav-ē*); liet. *dė́tum-bime* l. pl. optat. Šio liemens kitose senovinėse kalbose yra išlikę ir kiti linksniai, pav., sen. ind. *gántu-ḥ* „Gang“, lot. *ad-ventus*, sen. ind. *dhātu-ḥ* „Bestandteil“, lot. *con-ditus, ortus*.

Nuo ide. laikų supinas yra vartojamas siekimui pažymėti: *eina kùltų, gulĩtų*, ssl. *sъnidošę sę videtъ* „jie susiėjo pamatytų“ (= um zu sehen), lot. *cubitum it* „eina gultų“, sen. ind. *hó́tum é́ti* „er geht zum Opfern“.

Preteritas

Mūsų kalbos preteritas yra sudarytas iš antrinių veiksmažodinių kamienų su kamiengaliais *-ā* ir *-ē*. Formaliai šie kamienai yra labai artimi graikų stiprojo laipsnio aoristui:

μέν-ος	aor.	*ἐ-μάνη-ν*,	inf. *μανῆ-ναι*
men-ù		*mìnė*,	*minė́-ti*

Aoristinis *ā-* kamienas lotynų kalboje yra vartojamas konjunktivui sudaryti: *aga-t* < **agā-t, agā-mus, agā-tis*, liet. *bùvo* < **bhuu̯ā-t* (senovinis aoristo kamienas).

Ypač yra įdomu, kad mūsų kalboje dar plačiai yra [vartojamas] silpnasis preteritinių kamienų laipsnis, kurį aiškiai rodo ir graikų stiprojo laipsnio aoristai, pav.: *liekù* < **leikṓ* : *likaũ* || *λείπω* : *ἔ-λιπ-ον*, *kertù* : *kirtaũ* || *δέρκ-ομαι* „žvelgiu“, *ἐ-δρακ-ον*, *genù* : *giniaũ* || *κτείνω* < **κτεν-i̯ω* „užimu“ : *ἔ-κταν-ον*.

Dabar preteritinių kamienų šakninis balsis yra pailginamas: *spìria* || *spýrė*, *kùlia* || *kūlė*, *geria* || *gė́rė*.

Šitas šakninio balsio pailginimas gali būti įvairiai aiškinamas.

lėjù || *lė́jau*

šlėjù || *šlėjau*

**lė́jō* (praes. = sl. *lě̀jǫ*) : pret. *lė́jā*

**lejṓ* (plg. *vejù*) || **lijā* (plg. *vijo*)

Ilgainiui preteritinė lytis **lijā*, tapusi intransityvinė, galėjo išnykti ir jos vietoje atsirasti **lėja* > *lė́jo* (ryt.) > *líejau* (pagal *líeti*); pagal tai ir *skrejù, skrėjaũ, skriẽti, šlejù, šlėjaũ, šliẽti* ir kt.

Taip pat gal šalia *vejù, vijaũ, výti* ir **lejù, *lijau, lýti* galėjo būti ir *geriù, *giriaũ, gerti, keliù, *kiliaũ, kélti,* bet vėliau pagal *sė́jau, króviau* (iš **krā́u̯-ē-ō*) buvo išlyginta: *gė́riau, kė́liau*!

ry-jù (žem. *rynù*), *rijaũ, rýti*

ly-jù, lijaũ, lyti

Čia šaknys *ry-, ly-* gali būti vėliau atsiradusios: latvių *lij, riju* (praes.), slav. *lьjǫ*, lyg rodo čia seniau galėjus būti trumpą *-i-*. Plg. lat. *pinu, pinu* (praet.), *pīt* (= *pinti*) (= sl. *pьnǫ*).

gyjù, gijaũ, gýti || lat. *dzīvu* (= lot. *vīvo*, sl. *živǫ*), *dziju* (praet.), *dzît* (= sl. *žiti*).

Intarpas *-n-* yra iš senovės paveldėtas; pav.: *liñka* „lieka“, pr. *polīnka*, lot. *linquo* (šalia *lictum*); *limpa* (*lipaũ*), sen. ind. *limpá-ti* „aptepa“ (šalia perfekto *lilẽpa*), *muñka, mùkti* || sen. ind. *muñćati* „paleidžia, išvaduoja“ ir kt. Dabar tą intarpą kartais tariame buvus ir ten, kur jo veikiausiai nėra buvę: *gįjù* ir kt. O kartais *-n-* ir kitose lytyse yra apibendrintas: *jungiu, jùngiau, jungti* (plg. lot. *iugum* = *jùngas, sklįsti, sklį̃sta, sklindaũ* || *sklìdinas*).

SINTAKSĖ

Bendroji dalis

1. Sintaksės sąvoka ir *dalykas*

Pats *sintaksės* žodis yra graikiškas – iš *σύνταξις* (iš *συντάσσω* „drauge sustatau, sutvarkau, sujungiu"), taigi savo kilme jis reiškia sujungimą. Bet kas turi būti sujungiama? Patys graikai iš pradžios tarė sintaksėj reikiant tirti tik raidžių sudėjimą, sujungimą; pav., Herodijanas, garsusis II amžiaus po Kr. Aleksandrijos gramatikas, buvo net parašęs ypatingą veikalą *περὶ συντάξεως τῶν στοιχείων* „apie raidžių sujungimą"; čia jam ypatingai rūpėjo raidžių eilė, t. y. skiemenų suskirstymas. Bet vėliau *sintaksės* žodis buvo pradėtas vartoti žodžių sujungimui sakinyje žymėti. Tai ypatingai pabrėžė Apollonijus Diskolas savo veikaluose *περὶ συντάξεως*, kur jis aiškina, kaip jungiant žodžius yra sudaromi sakiniai.

Tačiau graikų pradėtasis sintaksės darbas nebuvo toliau varomas visai savarankiškai. Tuojau nuo pat pradžios kalbos mokslas buvo pajungtas svetimiems tikslams: filosofijai, ypatingai logikai ir retorikai. Todėl senovėj jam teko eiti tarnaitės priedermes.

Negeriau buvo ir viduramžiais, nei humanizmo laikais, nei vėliau. Atgimusi lotynų kalba buvo vienintelė mokslo, potyrių ir praktikos kalba. Lotynų kalbos gramatika ilgainiui tapo taisyklių rinkiniu. Jos tikslas buvo išmokyti taisyklingai ir geru stiliu lotyniškai kalbėti ir ypatingai rašyti. Ir su laiku taip tatai įsigalėjo, įėjo į madą, jog svetimos kalbos beveik visai buvo išstumtos iš platesnės vartosenos: vietinės kalbos tebuvo vartojamos tik vietiniams reikalams. Ir dar daugiau: pamažu tos vietinės kalbos buvo pradėtos aiškinti tik lotynų kalbos mastu. Tuo būdu lotynų kalbos gramatika pasidarė idealiniu pavyzdžiu kitų kalbų gramatikoms.

Iš šitokios antrinės tarnybos gramatiką išvadavo naujasis kalbos mokslas: jis parodė jai savaimingą, laisvą kelią. Bet ne tuojau buvo praktiškai pradėta tuo keliu eiti: kasdieniniam gyvenime ir toliau dar daug kur buvo velkamasi iš senovės pramintais takeliais. Mat, naujesniųjų laikų tyrinėtojai dar neįstengė iš karto nusikratyti nuo senovinių tradicijų, jie negalėjo atsipalaiduoti nuo pašali-

nių filosofinių teorijų. Ir todėl dar šiandien daug kas gramatiką, taip pat ir sintaksę, pagrindžia nekalbiniais pagrindais.

Visų pirma čia yra žymėtina logikos įtaka, kurios iš dalies sutinkame ir mūsų kalbinėj literatūroj, pav., Rygiškių Jono „Lietuvių kalbos sintaksėj" (Seinai, 1911). Tai įtakai lengva yra pasiduoti dėl dviejų priežasčių: iš vienos pusės mums dar gerai yra pažįstamos senovinės loginės gramatikos tradicijos (jų mes, ypatingai senesnios kartos atstovai, esame dar mokyklose prisiėmę), ir iš kitos pusės, mes dažnai nepaslenkame įsigilinti į savo kalbos reiškinius, į jų esmę, ir todėl, užuot kalbiškai juos supratę, dažnai žiūrime į juos kitų, ypatingai griežtųjų mokslų, požvilgiais. Pav., mūsų matematikos prof. Z. Žemaitis savo knygelėj „Mūsų kalbos matematiškumo ir reformos reikalu" (Kaunas, 1931) ypatingai yra susisielojęs mūsų bendrinės kalbos nelogiškumu ir nemokiškumu. Dėl tos tad priežasties gramatikoj ir apskritai kalboj dažnai norima matyti logikos ir logiško galvojimo atspindis. Bet tai yra niekuo nepagrįstas dalykas, nes kalba nėra logika: kalboj atsispindi ne vien abstraktus, logiškas, bet ir emocionalus, sukcesyvus, egocentriškas ir fantaziškas galvojimas, žodžiu – visa žmogaus psichika. Todėl kalbos technikos niekuo būdu negalima sutolyginti su abstraktaus galvojimo technika, ir pagrindinės kalbinės formos nevisados gali atitikti pagrindines logines sąvokas. Pav., logikoj, kaip ir algebroj, sprendimai, kad būtų sprendimais, visuomet yra sudaromi sulig tam tikrais reikalavimais, geriau pasakius – sulig tam tikra šablonine formule: *S yra P*. Bet kalboj tai nevisados yra būtina: šitas tariamas vaidinių santykis čia kartais nevisai yra aiškus, tuojau pastebimas; pav., *giedok! eik!*, arba: *šąla; šalta; jūra...; aš jums!* (= *quis eqo!*); *kad tave! Dėkui! Į sveikatą! Garbės žodis! Šalin! Ugnis! Vagis!* ... Taip pat kalboj ir šiaipjau dažnai trūksta norimo nuoseklumo; pav., *aš jam duosiu, šitam bjaurybei! tai pasiutiškas jo gražumas! Nesulaukta tavo galva, kad aš tai padaryčiau!* O ką jau bekalbėti apie kalba reiškiamus jausmus (emocijas, efektus)? Čia logika visai išblykšta; pav.: *Kad kūrė Jonas miškan! Kad tavę velniai pagriebtų! Savo tėvus apleisti!* ir tt. Tuo būdu kalbai logika nevisados yra pakeliui; pav., praneštinei (komunikacinei) kalbai svarbu yra tikslingumas, kuriam ypatingai dera paprastumas, aiškumas, vienareikšmiškumas ir reiškiamųjų priemonių

ekonomiškumas, o logikai tai visai nerūpi. Be to, logikos dėsniai yra visados pastovūs, griežti, o kalba nuolat kinta, įgauna vis naujų reiškiamųjų formų, įvairūs posakiai gali tarpusavy įvairiausiai mišti ir tt. Pav., bavarai savo tarmėj iš dviejų sakinių *ein so guter Mensch* ir *so ein guter Mensch* yra susidarę trečią sakinį *ein so ein guter Mensch*; tai yra vadinamoji sakinių kontaminacija. Arba štai kartais prasminga reiškiamoji forma yra pakeičiama visai beprasminga; pav., Ciceronas savo veikale de oratore rašo: *studiis doctrinisque Studia* dažnai yra vartojama daugiskaitoj (n. sg. *studium*), bet *doctrina* „pamokymas, pamoka, mokslas, menas, apšvietimas, mokslinės žinios" normaliai yra vartojama tik vienaskaitoj, taigi reiktų laukti *studiis doctrinaque* (žr. Wackernagel, Vorl. I^2, 51); bet Ciceronas neina šituo tariamuoju logikos keliu: jam čia daug parankesnis buvo atrakcijos (asimiliacijos) dalykas, ir jis juo negalvodamas savo reikalui pasinaudojo. Panašių dalykų nemaža galime sutikti ir dabartinėse kalbose, bet jų čia daugiau nebenagrinėsime: ir iš to, kas jau augščiau pasakyta, galime matyti, kad gramatikos, taip pat, žinoma, ir sintaksės, nieku būdu negalima vien logika pagrįsti.

Todėl jau nuo XIX amžiaus vidurio logikos vietoj buvo jau pradėta kreipti dėmesio į kitą mokslo sritį – į psichologiją. Pirmasis, kuris aiškiai pabrėžė psichologinį veiksnį kalboje, yra W. von Humboldtas. Toliau prieš logicizmą griežtai kovojo H. Steinthal (plg. jo Grammatik, Logik und Psychologie. Berlin, 1855). Jis prisispyręs reikalavo nemaišyti logikos su gramatika, sprendimo su sakiniu. Kalba, sako jis, kuria savo mintis nepriklausomai nuo logikos, visai autonomiškai; ji prasidėjusi dar tada, kada loginių sąvokų dar visai nebuvę; todėl tarp sprendimo ir sakinio negalį būti jokių santykių. Ir šituo Humboldto Steinthalio pramintu keliu ėjo vėliau daugybė kitų žymių mokslininkų; kaikurie iš jų yra buvę net dideli ekstremistai; pav., Brugmann'as su Thumbu net sakinio definiciją buvo pavedę kalbos psichologijai (žr. jų Griechische Grammatik[4]. München, 1913, 655 psl.).

Bet šitoks perdėtas psichologizmas, kaip ir logicizmas, kalbos mokslui yra nepakeliui: perdaug įsigilinus į psichologiją, visai jau lengva yra gramatiniai dalykai vien psichologiškai aiškinti; o tai yra

klaidingas žygis. Juk gramatinės ir psichologinės kategorijos nėra vienas ir tas pat dalykas; pav., gramatinis veiksnys dažnai yra psichologinis tarinys, ir atvirkščiai. Be to, psichologinių kategorijų skaičius yra neapibrėžtas. Ir tikrai. Gramatinės kurios nors bendrinės kalbos formos remiasi tos kalbos vartosena, ir todėl į individualinius atskiro žmogaus nukrypimus, nuotaikas ir reikalus negali visada tokia gramatika atsižvelgti. O psichologinės kategorijos, kurios, kaip jau buvo minėta, dažnai nesupuola su gramatinėmis, tik parodo, kiek atskiras žmogus savo gimtosios kalbos ribas praplečia ir nueina visai savotišku keliu. Pav., posakis *kas šitą indą sukūlė*? gali būti suskaidytas: *kas yra tas* (psichologinis veiksnys), *kuris šitą indą sukūlė* (psichologinis tarinys)? Arba štai žmogus, staiga kur nors nežinomoj vietoj atsidūręs, sako: *aš čia*?! Psichologiškai šitas posakis gali būti keleriopai suprantamas, būtent: *kas yra tas, kuris čia yra atsidūręs*? Atsakymas: *aš*. Taigi *aš* tada yra psichologinis tarinys, *čia* – veiksnys. Bet gali būt ir kitaip klausiama: *kurgi aš iš tikrųjų esu*? Atsakymas: *čia*; tad *čia* būtų psichologinis tarinys, o *aš* – veiksnys. Taip pat šis posakis gali būti ir paprastas baimės ar dvejonės reiškiamas šauksmas; tada jo psichologiškai visai negalima skaidyti į veiksnį ir tarinį. Taigi psichologinėmis kategorijomis visai negalima pakeisti gramatinių arba jų sumaišyti, ir todėl klysta tie, kurie logikos vietoj visus reikiamus gramatinius dalykus nori psichologiškai pagrįsti ir aiškinti.

Be abejonės, psichologijos reikšmės kalbos mokslui mes negalime visai nuginčyti, ne, ji, kaip pagelbinis mokslas, yra labai naudingas ir tiesiog niekuo nepakeičiamas dalykas. Bet, kaip teisingai John Riesas (Was ist ein Satz? 29 psl.) pastebi, būtų labai abejotina ir tiesiog nepakenčiama, jei, laimingai nusodinus logiką nuo sosto, į tą pačią vietą būtų psichologija pasodinta. „Die psychologischen Erkenntnisse, – sako jis toliau, – sollen der Grammatik dienstbar gemacht werden; aber die Grammatik darf ihren Anspruch nicht aufgeben, im eignen Haus Herr zu bleiben – sonst läuft sie Gefahr, zur Beispielsammlung für psychologische Theorien herabgedrückt zu werden“ (ib.).

Tad kas belieka daryti, jei gramatiniams dalykams spręsti netinka vien nei loginis, nei psichologinis mastas? Gal būt, abudu šitie

mastai, drauge sujungti, gali čia tikti? Taip iš tikrųjų kaikas ir mėgina daryti; pav., mūsų sintaksinėj bendrinės kalbos literatūroj yra tuo keliu pasišovęs eiti Z. Kuzmickis (plg. jo „Lietuvių kalbos sintaksės“[2] pratarmę I leidimui). Bet tokia mišrioji sintaksė nieko mums gera negali duoti. Visų pirma toks mėginimas jau logiškai šlubuoja: jei nei vienas, nei kitas mastas skyrium netinka, tai juo labiau jie negali tikti drauge sudėti – tai viena; antra vertus, toks mišinys iš esmės yra netinkamas daiktas, nes mišinys visados pasilieka mišinys: tai yra iš įvairių skeveldrų sulipdytas, nevienalytis padaras. Jis tik paviršutiniškai apima vieną kurią medžiagos dalį ir todėl negali atvaizduoti viso sintaksinio turio. Tad visai teisingai sako apie ją J. Riesas: „Es liegt im Wesen der Mischsyntax, dass sie nur eine äusserliche Disponierung des Stoffes zulässt, eine durchweg dem Gegenstand gemässe, aus seiner Natur entspringende und dabei einheitliche Anordnung unmöglich Macht, und auch Gleichartigkeit der methodischen Behandlung ausserordentlich erschwert, wenn nicht ausschliesst. Ein eklektisches System – das ist eigentlich eine contradictio; ein Mischsystem ist gar keins“ (Was ist Syntax.[2] Prag, 1927. 17 kt. psl.). Dėl tos pat priežasties sintaksės pagrindu negali eiti ir viena reikšmė, ir todėl negalima drauge su Pr. Miklosich'iu pasakyti, kad sintaksė yra žodinių klasių ir lyčių reikšmės mokslas („Syntax ist die Lehre von der Bedeutung der Wortklassen und Wortformen“).

Sintaksės pagrindo negalima tad apibrėžti nei vien logiškai, nei psichologiškai, nei semasiologiškai. Negalima todėl, kad sintaksė, kaip ir kitos gramatikos dalys, yra kalbos mokslo dalykas, ir todėl į ją galima žvelgti vien tik kalbiniu, ne kitokiu požvilgiu. Tai yra negirdėtas daiktas, kad lig šiol dar daug kas stengiasi sintaksei visai svetimą pagrindą dėti: atrodo, kad sintaksė, kaip ir visa gramatika, yra toks daiktas, kurį, kaip tik kas nori, gali į visas puses tampyti. O tai yra todėl, kad tie, kurie kalba arba rašo apie sintaksės dalykus, dar nėra kaip reikiant sau išsiaiškinę, kas iš tikrųjų yra sintaksė ir kas jai priklauso. Tik pažiūrėkime, kaip sintaksę apibrėžia mūsų elementarinių vadovėlių autoriai: Rygiškių Jonui sintaksė yra tik sakinių mokslas (8 psl.), M. Duriui yra žodžių formų jungimo mokslas (13 psl.), Z. Kuzmickiui toji „gramatikos dalis, kuriai rūpi žo-

džių formų pasirinkimas kalbai ir tų formų dėstymas, tvarkymas“ (15 psl.), o Pr. Meškauskui „žmogaus žodžių santykio mokslas“ (11 psl.).

Šitie apibrėžimai, kad ir praktinei sintaksei taikomi, vis dėlto yra charakteringi: pirmu apibrėžimu sintaksės dalykas turi būti sakiniai, antru – žodžių formų jungimas ir ketvirtu – žodžių santykis. Trečiu apibrėžimu pagrindan imamos tos pačios žodžių formos, kaip ir antru, tik čia jos ne jungiamos, bet pasirenkamos ir dėstomos bei tvarkomos. Taigi sintaksiniai vienetai tais apibrėžimais yra sakiniai, žodžių formos ir žodžiai.

Bet tai nėra įtikimas dalykas ir štai kodėl. Sintaksė kaip sakinių mokslas negali būti apibrėžiama, nes toks apibrėžimas yra persiauras. Sakiniai juk dar nėra tie pagrindiniai vienetai, iš kurių yra visas sintaksės rūmas statomas: be jų kalboj yra dar nemaža tokių žodinių junginių, kurie, nebūdami sakiniais, vis dėlto turi prasmę ir kalba išreiškia tam tikras vaidinių sąsajas; todėl jie turi rasti sau vietos sintaksėj. Bet jeigu sintaksė bus mums tik sakinių mokslas, tai šitie nesakininiai sintaksiniai padarai turės būti išskirti; bet tai jau bus nebe kalbos mokslo dalykas, o dirbtinas kalbinės medžiagos tempimas ant sistemos kurpalio.

Antras sintaksinis vienetas – žodžių forma – yra, teisybė, daug geresnis, kaip sakinys. Bet kas yra ta forma? A. M. Peškovskis, geriausias formalinės sintaksės teoretikas, ją šiaip apibrėžia: „Žodžio forma yra ta jo ypatinga savybė, dėl kurios jis garsais ir reikšme susiskaido į kamieną ir formalinę dalį“ (Синт.[3], 16 psl.). Pav., žodyje *darbas* kamienas yra *darb-*, o formalinė dalis *-as*. Tad kaip tokia forma gali eiti sintaksiniu vienetu? Juk yra atsitikimų, kada sintaksiniu vienetu gali būti bent keli žodžiai. Taigi, man rodos, čia yra nesusipratimas: M. Durys, kuriam, rašant savo sintaksę, Peškovskio rusų kalbos sintaksė yra buvusi „pačiu artimuoju pavyzdžiu ir keliarodžiu“, be abejonės, turėjo prieš akis ir Peškovskio sintaksės apibrėžimą, bet jo viso nepanorėjo pasisavinti, ir todėl jį savaip perdirbo. Bet tas perdirbinys išėjo visai nevykęs: jis netinka nei formalinei sintaksei, nei kam kitam. Netinka todėl, kad čia visų pirma yra netiksliai nusakytas pats sintaksės apibrėžimas, būtent: formalinė sintaksė yra ne *žodžių formų jungimo*, bet veikiau *žodžių jungimų* (arba *junginių*) *formų* mokslas.

Šis paskutinis apibrėžimas jau daugiau sutinka su tikrenybe: viena, jau pats Peškovskis taip sintaksę apibrėžia, būtent: „Тот отдел грамматики, в котором изучаются формы словосочетаний (= žodžių junginių formos), называется синтаксисом“ (ib., 39 psl.). Antra, sintaksėj apskritai tenka daugiausia operuoti žodžių junginiais (*Wortgefüge, словосочетание*), nes atskiras žodis yra ne sintaksės, bet žodžių mokslo dalykas. Sintaksės dalykas yra ir tegali būti tik žodžių junginys, tam tikras savarankiškas sujungtų žodžių vienetas.

Tik dabar kįla klausimas, kas pirmiausia sintaksei turi rūpėti: ar patys žodžių junginiai, ar tų junginių formos, kaip kad formalinės sintaksės atstovai nori? Man drauge su John Riesu rodos, kad tiesioginis mokslinės sintaksės dalykas gali būti tik žodžių junginys, ir štai kodėl. Kiekvienas tikras mokslas tiria ne tik paviršutinę daiktų dalį, bet visą tų daiktų esmę, taigi ir jų vidujinę dalį bei tarpusavinius santykius, nes šiaip jeigu kalbamasis mokslas pasitenkintų tik savo objekto pavidalu (forma), tai jis nebūtų pilnas mokslas – tai viena; antra, patys formalistai formos griebiasi pirmoj vietoj todėl, kad ji esanti suprantamesnė ir lengvesnė. Štai įdomus Peškovskio prisipažinimas: „Вследствие трудности сосредоточивать внимание на значениях и сравнительной легкости звуковых наблюдений, ученые (а тем более педагоги) склонны вести счет формам по звуковым элементам и тем принижать элемент значения“ (Сборник статей. Ленинград, 1925, 17 psl.). Taigi jeigu dėl formų turi nukentėti sintaksinė reikšmė, tai tos formos yra nebenatūralus dalykas: jomis jau nebegalima atvaizduoti visos sintaksinės realybės. Vadinas, dėl dirbtinių formų jau turi nemaža nukentėti tai, kas sintaksei tiesiogiai priklauso. O tai su tikrąja moksline sintakse yra visai nesuderinama. Apie formalinės sintaksės trūkumus plg. dar S. Karcevskio straipsnį „О формальном-грамматическом направлении“ (Русская школа за рубежом. Книга 12, 1925, 47–65 psl.).

Bet iš kitos pusės, kad ir sintaksės dalyku pripažindami * tik žodžių junginį, vis dėlto formalinė sintaksė mums yra artimiausia: ji aiškiai ir griežtai atsiriboja nuo logikos ir nuo kitų nekalbinių doktri-

* Čia geriau tiktų padalyvis *pripažįstant* (pastaba mano – *A. R.*).

nų. Tai yra jau žingsnis pirmyn. Be to, formalinė sintaksė, ypač Peškovskio parašytoji, daug dėmesio kreipia į muzikalines sakinio sudaromąsias priemones (kirtį, ritmą, pauzą ir kt.) ir nemaža reikšmės teikia sintaksinių posakių raidai. Tai irgi mokslinei sintaksei priklauso. Pagaliau, mokslinė sintaksė netolima formalinei yra ir savo tyrimo metodu. „Die Forschung soll, – sako J. Riesas, – um sichern Boden unter den Füssen zu haben, vom Äussern, vom Formellen ausgehen; sie soll nichts im voraus ansetzen, sondern für die gegebene Sprachform die Funktion nachweisen“ (Was ist Syntax?, 27 psl.). Šituo būdu mokslinė sintaksė atsiskiria nuo praktinių sintaksių.

2. Sintaksės dispozicija ir jos santykiai su kitomis gramatikos dalimis

Jeigu pripažįstame, kad sintaksės dalykas yra žodžių junginiai, tai reikia dar smulkiau detalizuoti, kas tokiai sintaksei yra skirtina ir joj nagrinėtina.

Žodžių junginiai, kaip ir atskiri žodžiai, turi dvi puses: išorinę ir vidujinę, formalinę ir reikšminę. Todėl juos galime pradėti tirti dvejaip: nuo išorinės arba vidujinės pusės. Jeigu pradėsime tirti nuo vidujinės, reikšminės pusės, tai mums bus be galo sunku susivaikyti su sistema, nes reikšmių yra be galo daug ir dažnai jos yra nevisai lengvai suvaikomos. Reikšmė nėra toks apčiuopiamas dalykas, kaip forma. Todėl patogiausia yra sintaksinių potyrių pagrindu paimti forma, ne reikšmė. Bet, kita vertus, negalima reikšmės atskirti nuo formos: sintaksinių darinių reikšmė yra kitokia, kaip atskirų žodžių; todėl, jeigu tų darinių išnagrinėsime tik formas, o jų reikšmės neliesime, tai sintaksė bus nepilna: joj nebus atvaizduoti sintaksiniai dalykai visašališkai.

Bet dabar kįla klausimas: jeigu sintaksės dalykas yra žodžių junginiai ir juos tirdami turime atsižvelgti ne tik į jų formas, nuo kurių pradedame potyrius, bet ir į jų reikšmes, tai ar dar reikalinga sintaksėje nagrinėti atskirų kalbos dalių ir žodžių formų reikšmė? John Riesas tvirtina, kad tai negalį būti sintaksei priskirta, – principijaliai tai priklausą tik žodžių mokslui (Wortlehre). Šita nuomonė

iš tikrųjų yra visai teisinga, ir ją yra priėmęs Brugmannas su Sütterlinu. Bet Delbrückas savo „Vergl. Syntax der idg. Sprachen“ ir Wackernagelis „Vorlesungen über Syntax“, taip pat ir O. Grünenthalis beredaguodamas W. Vondráko „Vergl. Slavische Grammatik“ II dalį, tąja nuomone nesivadovauja, jie įtraukia į sintaksę ir žodžių formų reikšmes. Tačiau šitoks darbas nėra visai nuoseklus: čia sintaksėj nagrinėjami nesintaksės dalykai. Tad kas reikia daryti? Čia, rodos, būtų geriausia šiokia išeitis: apskritai, sintaksė teturi rūpintis tik sintaksinių dalykų reikšme, taigi ir kalbos dalių bei žodžių formų reikšmę ji tiek turi paliesti, kiek tai šiuo ar tuo būdu yra susiję su tiesioginiais sintaksės dalykais.

Tuo būdu sintaksės vieta gramatikoj yra tokia: fonetika tiria kalbos garsus, morfologija – žodžių formas, o sintaksė – žodžių junginius. Sintaksei tad rūpi patirti, kaip iš atskirų žodžių yra sudaromos naujos, sintaksinės, visybės. Bet, kad tai ji galėtų susekti, turi pirmiausia susekti, kiek atskiri žodžiai arba jų atskiros formos turi savy sintaksinių pradų, eina sintaksinių junginių dalimis ir kuo tie sintaksiniai junginiai yra charakteringi, kokios jų yra ypatybės, kaip jie yra sudaromi, kokia jų yra reikšmė ir tt. Vadinasi, sintaksė yra atskira gramatikos dalis su savo atskiru objektu, bet jai apdorotos medžiagos kiek teikia morfologija ir net fonetika.

3. Kalbos dalių skyrimas

Šiandieninės kalbos dalys, kurias vartojame gramatikoj, yra didžiai senos; jas žmonės patyrė labai pamažu. Pirmieji jų autoriai yra graikai; jie žinojo jau ὄνομα ir ῥῆμα (*nomen* ir *verbum*), ἀντωνυμία (*pronomen*), ἐπίρρημα (*adverbium*), πρόθεσις (*praepositio*) ir kt. Kaikuriuos iš tų pavadinimų turime dar ir šiandien.

Paprastai mes dabar gramatikoj skiriame devynias kalbos dalis: daiktavardį, būdvardį, skaitvardį, įvardį, veiksmažodį, prieveiksmį, prielinksnį, jungtuką ir jaustuką. Bet šitoks kalbos skirstymas į dalis nėra visai nuoseklus, nes jam buvo paimtas ne vienas, bet keli pagrindai. Pav., daiktavardis, būdvardis ir veiksmažodis apskritai koresponduoja su logine substancija, ypatybe ir veikla. Bet šiaip jau daiktavardis nevisados substanciją pažymi, – jis pažymi dar ypatybę

ir tapsmą (pav., *gerumas, mirimas*). Arba štai įvardis su skaitvardžiu yra vien dėl reikšmės padaryta atskiromis kalbos dalimis, bet formaliai tai įeina į kitas dalis; pav., *dešimtis, šimtas, tūkstantis* yra daiktavardžiai; *pirmas, antras, treigys, ketvergis* ir kt. yra būdvardžiai; *dviese, penkiese* ir kt. prieveiksmiai. Taigi logiškai toks skirstymas yra visai klaidingas.

Apskritai reikia pasakyti, kad kalba suskirstyti dalimis visai sklandžiai, be jokių prieštaravimų yra tiesiog negalima. Mat, kalbiniai santykiai yra perdaug įvairūs, ir jie pasireiškia perdaug įvairiomis kombinacijomis, kad visa kalba būtų galima suskirstyti į devynias dalis. Yra daug pereinamųjų laipsnių, dėl kurių vienas žodis pamažu gali pereiti iš vienos kategorijos į kitą.

Štai būdvardžiai labai dažnai gali būti paverčiami daiktavardžiais, t. y. sudaiktavardinami, pav.: *aklas kelio nemato*; *degloji visą daržą išknisė*; *pasikinkyk bėrąjį, ir važiuok miestan*; *sauso niekas neklauso*; *girtam ir baloj sausa*; *alkanam mėsa sapnuojasi*; *su mažu toli nenueisi*; *gudrus sugalvos, piktas padarys*; *alkanas sotaus neužjaučia*, ir tt. Šituose pavyzdžiuose daiktavardžiai yra lyg praleisti: čia būdvardžiai eina daiktavardžių pareigas. Bet šitie būdvardžiai dar nenustoja buvę būdvardžiais: jie dar tebeturi būdvardines galūnes ir juos galime vartoti ir dažnai dar vartojame su daiktavardžiais; pav.: *degloji kiaulė visą daržą išknisė*. Tačiau, jeigu kalbamasis daiktavardis yra gerai žinomas, tai paprastai dėl ekonomijos yra praleidžiamas: sakydami *degloji visą daržą išknisė*, mes jau aiškiai numanome, kad tą daržą galėjo išknisti tik *ji*, t. y. *degla kiaulė*. Arba štai posaky *rytoj ruošia rinkliavą akliesiems* būdvardžiu *akliesiems* neabejojamai nusakome patį rinkliavos tikslą, būtent – *akliesiems žmonėms*. Daiktavardžius taip pat gali atstoti ir paprastieji būdvardžiai (pav., *alkanas sotaus neužjaučia*), tik jais čia yra nusakoma ne išskirtiniai, bet bendriniai daiktavardžiai, būtent: sakiniu *alkanas sotaus neužjaučia* norima pasakyti, kad kiekvienas žmogus (aišku, kad ne gyvulys), kuris yra alkanas, sotaus neužjaučia.

Aukščiau minėtuose pavyzdžiuose būdvardžiai, eidami daiktavardžio pareigas, dar nėra, kaip jau buvo sakyta, nustoję savo būdvardinių ypatybių (tebeturi būdvardines galūnes, gali būti skirstomi į įvardžiuotinius ir paprastuosius ir tt.) ir dar esti vartojami su daik-

tavardžiais. Bet yra būdvardinių daiktavardžių, kurių būdvardiniškumo visai nebeprisimename; pav., *augštinis* „garalaidė“, *rašýtinis* „iškapotas rąstas ant stogo lipti“, *kinkýtinis* „lankas“, *megztìnis* „megztas drabužis“, *vilnõnis*, „iš vilnų austas medžiagos drabužis“, *drùskinė* „dėžė druskai pilti“ ir tt. Su šitais būdvardžiais paprastai jau nebėra jokių daiktavardžių vartojama, ir todėl jau dažnai visai nebegalime žinoti, kokie daiktavardžiai su jais buvo vartojami; pav., *kinkýtinis* seniau vidurio augštaičių galėjo būti būdvardžiu vartojamas su *lankas*, t. y. *kinkytinis lankas* (plg. *megztìnis* ir *megztìnės pirštinės*); bet su kuo buvo vartojamas *augštinis*, šiandien jau visai nebežinome, nes jis yra jau seniai sudaiktavardėjęs, ir jį tokį mes esame paveldėję.

Sudaiktavardėję būdvardžiai ilgainiui netenka ir savų formalinių ypatybių; pav., vienaskaitos naudininkas *kinkýtiniam* (*lankui*), *megztiniam* (drabužiui) > *kínkytiniui, megztiniui*. Šiandien mes sakome *artimui* (= *artimam žmogui*), bet Daukša tąja reikšme dar sakydavo *artimam* (pav., *Diéwui* ir *artimám* DP 340_7): *artimas* jam buvo dar tik paprastas būdvardis, kuris kiekvienu metu prireikus galėjo atstoti daiktavardį, lygiai taip pat, kaip šiandien kad yra (plg. ankstyvesniuosius pavyzdžius). Tas pat yra ir su *begalỹs* (lat. *bezgalis*): ryt. augštaičiams tai yra tik daiktavardis (pav., *tu esi tikras begalỹs* „be galo daug valgai, kemši, dirbi...“), o Daukšai dar būdvardis (pav., *linxmîbe... begalé* DP 392_{36}). Arba štai ryt. augštaičiams *moteriškas* yra tik būdvardis, o žemaičiams dar tas žodis eina ir daiktavardžiu, pav., *moteriško trumpas protas*; čia *moteriškas* „moteris“, gal būt, yra kilęs iš *moteriškas žmogus*; plg. vok. *Mensch* (adj. *mennisch* iš *man*), *Greis* „senis“ (adj. *greis* „žilas; senas“: vva. *grīse* „senas vyras“ iš *grīs* „greis“), *Feind* (sva. *fiant*, got. *fijands*, part. praes. iš sva. *fīēn*, got. *fijan* „nekęsti“), rus. *портной* (iš „портной швец“) ir kt.

Jeigu dabar sulyginsime sudaiktavardėjusius būdvardžius su paprastaisiais, tai pamatysime, kad, be formalinio, tarp jų yra dar ir esminio skirtumo. Pav., senovinis būdvardis *áuksinas* (plg., *ſtúłpui áukſinam* DP 81_{40}) reiškė tik santykį su auksu, ir su juo galėjo būti vartojama daugybė daiktavardžių; bet kada tas būdvardis buvo pradėtas vartoti daiktavardiškai, tai jo reikšmė pamažu visai susiaurėjo: iš pradžios *auksinas* reiškė dar kiekvieną, o vėliau tik tam tikrą *auksiną piningą*. Mat, daiktavardėjąs būdvardis, siaurėjant jo reikš-

mei, ilgainiui pasidaro nebereikalingas jokio daiktavardžio, t. y. lieka visai nebepriklausomas. Plg. dar *kùmštinės* „nepirštuotos pirštinės“ Virb.

Kaip būdvardžiai gali pavirsti daiktavardžiais, taip ir daiktavardžiai, nors ir rečiau, gali pavirsti būdvardžiais. Tai įvyksta šitaip: yra išskiriama reikšmės turinio dalis, mažiausia substancijos vaidinys, ir paliekama tik su substancija susijusių kokybių vaidiniai. Pav., posakiuose *saulė močiutė, pamotė ragana, rankos darbininkės, vyras stipruolis* žodžiais *močiutė, ragana, darbininkės, stipruolis* pažymime ne pačią substanciją, tam tikrą pažymių kompleksą, bet tik vieną pažymį, t. y. jais mes čia kvalifikuojame atskirus daiktus. Tuo būdu šitokie du pagrečiui stovį daiktavardžiai nėr vienodai suprantami: pirmutiniai iš jų parodo pagrindą, substanciją; o antrieji specializuoja tik vieną rūšį, ir todėl jie eina būdvardžiais, nors formaliai jie tokiais galutinai čia dar nepavirsta; tokius žodžius paprastai mes vadiname *priešdėliais**. Kad šitie daiktavardžiai yra būdvardinės reikšmės, rodo dar ir tai, kad jie kartais eina pažyminiu ir esti prieš pažymimąjį žodį, pav., *tinginys vyras, darbininkės bitės* ir kt.

Visai panašus daiktas yra vadinamasis daiktavardinis tarinio vardininkas, pav., *jis buvo daržininkas*; *sėsk, būsi svečias*; *jis bus vagis*. Žodžiais *darbininkas, svečias, vagis* mes neduodame veiksniui naujos substancijos, bet tik pažymime esančiosios veiksnio substancijos kokybę. Apskritai *jis* gali būti daugkas; bet kada sakau: *jis buvo daržininkas*, aš išskiriu iš visų tų, kuo jis galėjo būti, pažymiu tik vieną *jo* reikšmę – atskirą specialybę. Tuo pačiu būdu mes kvalifikuojame veiksnį ir sakydami: *sėskis, būsi svečias, jis bus vagis* ir tt. Taigi ir šitie daiktavardžiai savo esme yra tam tikri būdvardžiai.

Toks daiktavardžių subūdvardėjimas yra senas dalykas. Pav., vadinamieji savybiniai sudėtiniai žodžiai (*bahu-vrīhi* kompozitai) iš pradžios yra buvę tik daiktavardžiai; bet seniausiose ide. kalbose juos sutinkame jau būdvardžiais; plg. gr. ῥοδοδάκτυλος („ῥόδον „rožė“ + δάκτυλος „pirštas“) „rožinius pirštus turįs, rosenfingerig“, sen. ind. *mahātman-* „grossmütig“, vok. *Dickkopf* ir kt. Mūsų kalboj irgi yra tokių būdvardinių daiktavardžių, pav., *dievabaimis* (: *diewobâimių wîrų*~ DP 189_{22} = *bogobojnych mężów*, = *Diéwabaimiui žmô-*

* Dabartiniu terminu – *priedėliais* – *A. R.*

gui 563_{54}), *dievameilis* (: *bûkite... téiſųs ir diewameilei* DP 209_{39}), *kietašir̃dis*, *šimtagal̃vis* ir kt.[1] Savo daryba šitie žodžiai nesiskiria nuo *didvyžis* (subst.) „kuris vyžas nešioja“, *didnõsis* „kuris turi didelę nosį“, *dykaduõnis* ir kt., kurie šiandien gali būti vartojami daiktavardžiais ir būdvardžiais, plg. *miestuose dabar netrūksta dykaduonių* ir *buvo dykaduonis sūnus*.

Iš to, kas anksčiau pasakyta, matome, kad daiktavardžiai su būdvardžiais dažnai gali pasikeisti, bet visiškai jie vienas į kitą negali pavirsti. Tai aiškiai galime patirti panagrinėję šiuos pavyzdžius: *pamotė ragana* ir *raganiška pamotė*. Pirmam posaky *ragana*, kad ir turėdama būdvardinę reikšmę, vis dėlto dar gali būti daiktavardžiu suprantama: *ragana* mums čia atrodo su visais savo pažymiais: savo bjaurumu, burtininkiškumu ir kt. Tiesa, čia šituo priedėliu daugiausia yra iškeliama aikštėn tik viena ypatybė – *raganiškumas*; bet vis dėlto toji ypatybė negali visai nustelbti kitų *raganos* ypatybių. Tačiau kas kita yra, kai sakome *raganiška pamotė*: čia jau aiškiai pasilieka tik viena reikiamoji ypatybė, o visos kitos ypatybės yra anuliuojamos, būtent – posakiu *raganiška pamotė* norima pasakyti, kad ši *pamotė* yra tik *kaip ragana*, ir daugiau nieko. Toks pat panašus skirtumas yra ir posakiuose: *jis yra stipruolis* ir *jis yra stiprus*. *Stipruolis* čia mums atrodo tikrai stiprus žmogus, su visomis savo stiprybės žymėmis (su tvirtais raumenimis, su plačia krūtine ir tt.), o *stiprus* tepažymi tik vieną, atitrauktinę ypatybę – jėgą. Plg. dar *aukso žiedas* ir *auksinis žiedas, akmens širdis* ir *akmeninė širdis*... Tik tada būdvardis gali visai sutapti su daiktavardžiu, kai jis būdvardžiu jau visai nebesti vartojamas, pav., *kinkytinis, rašytinis* ir kt.

Kaip tarp daiktavardžių ir būdvardžių, taip pat nėra griežtos ribos tarp veiksmažodžių ir vardažodžių (nominalinių kalbos dalių). Pav., būdvardžiai, rodos, iš esmės skiriasi nuo veiksmažodžių; bet tik taip rodos: tą griežtą skirtumą mes pastebime tik tol, kol būdvardis pažymi nuolatinę ypatybę, o veiksmažodis laiko apribotą įvykį. Bet būdvardis gali žymėti ne tik daikto esmei priklausančią, bet ir praeinančią ypatybę, ir tuo būdu jis gali daugiau įgauti veiksmažodinio pobūdžio. Bet iš kitos pusės veiksmažodžiai gali žymėti paprastas ir nuolatines būsenas, ir tuo jie prisiartina prie būdvardžių.

[1] Plg. *žaltys devingal̃vis* ir *žaltys devyniomis galvomis*.

Toks tarpininkas tarp būdvardžių ir veiksmažodžių kaip tik yra dalyvis: jame yra susieta būdvardinė forma ir funkcija su laiko apibrėžto įvykio reikšme.

Kitas kelias, kuris jungia veiksmažodžius su vardažodžiais, yra *nomina actionis*. Šitie daiktavardžiai gali žymėti akimirksninę ir nuolatinę kartotinę veiklą, todėl jie gali pasidaryti artimi veiksmažodinėms konstrukcijoms, plg. *išsisukimas iš bėdos* (: *išsisukti iš bėdos*), *vaikų auklėjimas*. Čia yra pažymima nuolatinė, kartotinė veikla, o pagal tai vėliau pradedama žymėti ir nuolatinė būsena, pav., *judėjimas, atsipeikėjimas* ir kt., o dar vėliau ir daiktai, pav., *kalėjimas* ir kt.

Taip pat įdomus kalbos dalių mišimo pavyzdys yra bendratis. Kilimo tai yra izoliuotas veiksmažodinių *-ti-* kamieno daiktavardžių naudininko linksnis; bet dabar to naudininkiškumo visai nebejaučiame, ir todėl paprastai nebesiejame jo su tokiais dabartiniais vak. augštaičių naudininkais, kaip *avi, žąsi* ir kt. arba žemaičių *āvie, dantiẽ*, nors formaliai tai visai sutinka (plg. *eiti* : *eitie*, *suktis* : *sukties*). Iš visos kategorijos atitrūkęs šitas linksnis vėliau kito visai savarankiškai: iš vienos pusės daugiau prisiartino prie veiksmažodžio, iš kitos pusės plito visai ypatingai, galima sakyti, bendratiškai, būtent: iš pradžios ši forma žymėjo veiksmą daiktiškai, beveik taip, kaip šiandien kad jis yra žymimas daiktavardžiais *nešimas, kalbėjimas* ir kt.; bet vėliau, tapusi bendratimi, ji pradėjo žymėti veiksmą, lyg visai atitrauktą nuo veikėjo. Šiandien mes galime pasakyti: *aš noriu valgyti, tu nori valgyti* ir tt.; čia asmenys neturi jokios įtakos. Taip pat nieko nereiškia ir laikai: *aš noriu valgyti, aš norėjau valgyti* ir tt. Todėl *bendratimi* toji kategorija yra visai tinkamai pavadinta.

Pagaliau nėra pastovus ir prieveiksmis su prielinksniu: jie dažnai gali vienas kitu pavirsti, pav., *jis eina paskui* ir *jis eina paskui mane*. O seniau jų santykis yra buvęs dar mišresnis. Vieni iš jų yra visai neseni – kilę iš linksniuojamųjų kalbos dalių; pav., tas pat *pāskui* yra analogiškai perdirbtas iš *pāsku* < *pāsaku* : *sek-ti* (plg. *pātaku teka*). Kad *paskui* yra jungtinas su *sek-ti*, rodo dar ryt. augštaičių iš *paskõs* < *pasakõs*; šią paskutinę lytį dar pažįsta 1605 m. anoniminio katekizmo autorius. Taip pat ir *greta* yra kilusi iš daiktavardžio įnagininko. Tas pat yra su *šalia* ir kt. Iš tų pavyzdžių matyti, kad prieveiksmiai, kilę iš daiktavardžių, lengvai gali pavirsti prielinksniais. Ir apskritai yra pastebėta, kad visi prielinksniai yra kilę

iš savarankiškos kalbos dalies – iš prieveiksmio. Pav., gr. ἄνα „ant“ Homėro ir net tragikų kalboj dar nebuvo glaudžiai susijęs su kuria nors sakinio dalimi. Arba štai mūsų šiandieninio prielinksnio *ant* protėvis yra *antà* (ryt. augšt. *antà kálno, Antãkalnis*): arba *ánti-* (plg. *ánčiakis* < **ánti+akis*), kuriam atliepia graikų prieveiksmis ἄντα „gegenüber“ ir sen. ind. *ánti* „sich gegenüber, vor sich, in der Nähe“.

Panašiai istoriškai galima susekti ir jungtukų kilmė. Sakinio jungiamieji jungtukai iš dalies yra kilę iš jungiamųjų prieveiksmių arba izoliuotų jungiamųjų įvardžių lyčių. Pav., *kad* yra sutrumpintas iš *kadà* (iš **kadą* < **kadą̃n* : *kadángi*) : sen. ind. *kadā́* (adv.).

Viską suglaudę draugėn, turime konstatuoti, kad mūsų kalbos dalys nevisados yra buvusios tokios, kokios dabar yra: jos nuolat yra kitusios ir visaip tarpusavy mišusios; jos nuolat minša ir dabar. Taigi griežtų formalinių ribų tarp atskirų kalbos dalių niekados nebuvo ir negali būti: kol kalba bus gyva, tol ir atskiros kalbos dalys kitės ir jų savitarpinės ribos bus visados palaidos; todėl negalime jų kaip reikiant vien morfologiškai suskaidyti, nes morfologinės atmainos atliepia gramatinėms kategorijoms, kurios tėra pažįstamos tik sintaksėj. Dėl tos priežasties kalbos dalys gali būti tinkamai apibrėžtos tik sintaksiškai.

Žodžių grupės

Kalbėdami apskritai apie sintaksės dalyką, esame pastebėję, kad sintaksei pirmiausioj vietoj turi rūpėti žodžių junginiai. Bet kas yra tie junginiai?

Plačia prasme tuo vardu galime vadinti kiekvieną žodžių sujungimą arba, specialiau tariant, *kiekvieną iš žodžių* (ar žodžių formų) *susidedančią kalbinę vaidinių junginių raišką*. Taigi kiekviena žodžių grupė, kurioj žodžiai yra tarpusaviniais santykiais susiję, jau sudaro žodžių junginį.

Žodžių grupėmis pažymime tarpusavinį santykį nevienodai, būtent: kaip atskiri vaidiniai gali būti arba *koordinuojami* (t. y. vienas su kitu lygiai sugretinami), arba *subordinuojami* (t. y. vienas kitam pajungiami), taip ir tų vaidinių kalbinės raiškos gali būti *koordinuotos* arba *subordinuotos*; pav., žodžių grupėse *aš ir tu*, *nugalėti arba*

žūti yra dalys lygiai viena su kita sugretinamos, o žodžių grupėse *tinginys bernas, labai stiprus* viena dalis pažymi kitą ir todėl viena nuo kitos priklauso, kitaip sakant – viena dalis kitai yra *subordinuota*.

Koordinuojamųjų ir *subordinuojamųjų* žodžių grupių tarpusaviniai santykiai gali būti reiškiami dvejopai: *išorinėmis* ir *vidujinėmis* priemonėmis. Išorines priemones sudaro priklausomojo žodžio *galūnės*, tam tikri *forminiai* žodžiai (*aš ir tu, jis nuo degtinės mirė*), žodžių *tvarka* (*aukso žiedas, puodynė pieno*) ir žodžių *kirtis*. Vidujine priemone dažnai eina *žodžių reikšmė*: ji pažymi dviejų sąvokų ir dviejų žodžių (arba žodžių formų) tarpusavinę priklausomybę. Tos priemonės gali būti kartu ir mišrai vartojamos.

SUBORDINUOJAMOSIOS GRUPĖS

Daiktavardinė grupė

Tai yra tokios grupės, kuriose yra daiktavardis apibrėžiamas (pažymimas).

Daiktavardį ar daiktavardinį įvardį galime pažymėti: *daiktavardžiu* ir *būdvardžiu*. Šitie žodžiai, kuriais pažymime daiktavardį, paprastai yra vadinami *pažyminiais*.

a) Pažymininis daiktavardis

1. Daiktavardis, kuriuo pažymime kitą daiktavardį, gali būti su savo pažymimuoju žodžiu vienodame ir nevienodame linksnyje. Tas daiktavardis, kuris su pažymimuoju žodžiu yra viename linksnyje, yra vadinamas *priedėliu* (*appozicija*).

Priedėliu mes daugiau iškeliame kurią nors daiktavardinę sąvoką arba ją pabrėžiame taip, kad ji pasidarytų įmanomesnė ir būtų lengvai iš kitų išskiriama; pav., *pamotė ragana*, *motinėlė sengalvėlė* ir kt. Šitais priedėliais mes pažymime savybinį daikto pažymį: kartais tokį, kuris kalbamąjį daiktą nuolat charakterizuoja, ir tokį, kuris kalbamuoju metu mums ypatingai atrodo aikštėn iškeltinas. Mūsų kalboj toks priedėlis gali būti prieš pažymimąjį žodį ir po pažymimo-

jo žodžio. Nors griežtų taisyklių tam atskirti nėra, tačiau tam tikrus palinkimus galime pastebėti; pav., savybinį daikto pažymį, virtusį jau bendriniu vardu, dažnai vartojame prieš pažymimąjį žodį: *Viešpats Dievas*, *karalius Vytautas*, *prezidentas Grinius, kanauninkas Tumas, mokytojas Būtėnas, tėvas Kipas, Jonas Biliūnas* ir kt. Bet priedėlis, kuris visados turi savo nuosavą kirtį ir, be to, pakartotinai pabrėžia ypatybę vis kaip naują arba svarbią, dažnai mūsų kalboj esti po pažymimojo žodžio, pav., *pamotė ragana*, *Jonas Kalabaržzdis, Karaliūnas Griežėlė* ir kt. arba *Petras, mano pažįstamas*, *Čepinskis, V. D. Universiteto rektorius*, *kur aš, vargšas, pasidėsiu*? Tačiau yra pasakoma ir *tinginys bernas*: čia, matyti, daiktavardžio *tinginys* reikšmė yra tiek susiaurinta, kad jis be sunkenybės čia būdvardžiu gali eiti (plg. *begalỹs vyras*, *bedievỹs keleivỹs, žmogus* (Daukša) = *bediẽvis žmogus* ir kt.); antra vertus, *tinginys* kilimo ir šiaipjau yra sudaiktavardėjęs būdvardis (plg. *tekìnis, skersìnis, margìnė, patalìnė* (kamara), *krūtìnė, statìnė* ir *rentinỹs, marginỹs, kurtinỹs* ir kt.).

Šitokia mūsų priedėlio vartosena yra konvencinė, susidariusi atskirai mūsų kalboje. Kitos ide. kalbos tai gali ir kitaip nusakyti, pav.: ved. *sṓmō rā́jā* ir *rā́jā sṓmaḥ* „karalius Soma“, gr. Φίλιππος βασιλεύς Μακεδόνων ir βασιλεύς Μακεδόνων Φίλιππος, lot. *Romulus rex* ir *regina Cleopatra*. Tačiau ir šitose kalbose galime pastebėti tam tikro palikimo; pav., priedėliniai daiktavardžiai, kurie specialiai pažymi amatą, luomą, verslą ir kt., dažnai yra vartojami po pažymimojo žodžio (plg. *nárō víprāḥ*, „*vyrai dainiai* (kurie yra dainiai)“, gr. ἀνὴρ γέρων „vyras senis“, lot. *homo servus*, rus. *заяц-беля́к* „lepus variabilis“ ir kt.

2. Pažymininiai daiktavardžiai gali būti vartojami ne tik vardininke, bet kituose linksniuose. Po vardininko čia pirmoj vietoj yra minėtinas kilmininkas, pav., *arklio galva*, *aukso žiedas*, *pulkas žmonių* ir kt.

Šito pažyminio kilmininko šiandien skiriame bent kelias rūšis, nes jo santykis su pažymimuoju žodžiu yra labai įvairus. Bet visos tos rūšys griežtai atskirti viena nuo kitos negalima, nes jų skiriamosios ribos niekados nėra buvusios pastovios, griežtos, ir dar dabar jos nuolat kinta. Todėl šiandien jų galime skirti tik pačias bendrąsias. Iš kasdieninės vartosenos yra susekami šie pažymininio daiktavardžio kilmininkai:

a) *kokybės kilmininkas* (genetivus qualitatis), pav.: *pušies malkos, ruplio beržas, darbo arklys* (darbinis arklys), *srovės upelis* (sraunus upelis), *valios bernelis* (= *valiūkas*), *skubõs darbas, garbės žodis, akmens širdis, augštos giminės žmogus, neišpasakyto gražumo dvaras* ir kt.

b) *apibrėžties k-kas* (gen. definitivus), pav.: *Panevėžio miestas, Ventõs upė, lietuvių tauta, Biržų vagis, Gerulių Jurgis, nabašniko tėvas, nežinojimo klaida, kelionės džiaugsmas, kelio siaurumas* ir kt.

c) *dalies kilmininkas* (gen. partitivus), pav.: *sauja druskos, puodynė pieno, gabalas mėsos, šimtas kiaulių* ir kt.

d) *medžiagos kilmininkas* (gen. materiae) parodo, kas iš ko yra padarytas; tai yra dalies k-ko porūšis; pav.: *aukso žiedas, šilko juosta, kaulo barzda, plieno kárdas, tymo balnas, rūtų vainikas* ir kt.

e) *nuosavybės k-kas* (gen. possesivus) parodo, kam kas priklauso arba kas kieno yra, pav.: *tėvo sūnus, kunigaikščio dvaras, valstybės miškas, Lietuvos karalius, pasaulio valdovas, ūkininko troba* ir kt.

f) *subjekto* ir *objekto k-kai* (gen. subjectivus ir objectivus) priklauso nuo pažymimojo žodžio, kuris seniau yra veiklą reiškęs. Subjekto k-ko reiškiamoji sąvoka yra pažymimuoju žodžiu reiškiamos veiklos *priežastis*, o objekto k-ko reiškiamoji sąvoka jos tikslas; pav.: *vaiko sapnas, tėvo meilė, piemens darbas* (subj. k-kas) ir *ugnies kūrėjas, kiškių medžiotojai, pasakos sekimas* ir kt.

g) *kilmės k-kas* parodo, iš kur koks daiktas yra kilęs, pav., *Kauno laikraščiai, sodo medis, miško paukštis, saulės šviesa, Troškūnų kunigas, Prūsų spiritas* ir kt.

h) *rūšies k-kas* daugiau iškelia aikštėn arba padidina pažymimojo daikto ypatybę, pav., *kalnų kalnai, namų namai* ir kt.

Kaikurie čia minėtieji kilmininkai yra seni; jų sutinkame ir kitose kalbose, pav.: lot. *vir ordinis senatorii* (gen. qual.), *lactis imber* „pieno lietus“ (gen. mat.), *amor patris* (gen. subj.), *equi caput* (gen. poss.); lat. *tīra guoda meitiņa* (gen. qual.), *zelta ruoze* (gen. mat.), *tēva māja* (gen. poss.), *Kalniņa kungs* (gen. defin.) ir kt.

3. Kitais linksniais žymimų pažymininių daiktavardžių yra nedaug. Tam tikrais atsitikimais tokiu daiktavardžiu gali eiti tikslo naudininkas; pav., *mėsa žiemai, mėšlas bulbėms, vaistas akims, pašaro arkliams pristigom* ir kt.

4. Kartais tarp pažymimojo ir priklausančio daiktavardžio esti dar koks forminis žodis, dažniausiai prielinksnis; pav.: *žemė prie molio,*

stiklinė arti pilnio, vaistai nuo karštinės, melas per akis, šokinėjimas iš džiaugsmo, lipimas per tvorą ir kt.

Taip pat kartais priklausantį daiktavardį su pažymimuoju žodžiu jungia ir forminis žodis *kaip*, pav.: *akmuo kaip kumštis, vyras kaip ąžuolas* ir kt. Šitie posakiai yra vėliau išsirutuliojęs iš tokių sakininių darinių, kaip antai: *šitas akmuo yra tokio didumo, kaip kumštis* ir kt.

b) Daiktavardžio pažymimasis būdvardis

1. Plačia prasme imami būdvardžiai (*tikrieji būdvardžiai, būdvardiniai skaitvardžiai* bei *įvardžiai ir dalyviai*) pažyminiais yra daugiausia vartojami prieš pažymimąjį žodį ir su juo esti visados suderinami, pav.: *geras žmogus, pikti žvėrys* ir kt. Taip, rodos, yra daroma iš senovės tais atvejais, kai būdvardis reiškia daiktavardžiui immanenčią, būdingą (charakteringą) ypatybę, ir visai negalvojama apie kitas esybes, kurių ši ypatybė neturi. Bet toks būdvardis, kuris papildo daiktavardinę sąvoką ypatingai skirtybei žymėti, gali būti vartojamas ir po pažymimojo žodžio, pav., *Vytautas Didysis, senis besmegenis* ir kt.

2. Dažnai pažymimasis žodis yra vartojamas bent su keliais būdvardžiais, kurie tarpusavy gali įvairiai santykiauti. Kartais jie, stovėdami pagrečiui, gali kiekvienas eiti ypatingu pažymiu, pav.: *jauna, sveika, graži, turtinga moteriškė*. Bet kartais būdvardis su daiktavardžiu gali sudaryti vieną glaudų sąvokinį vienetą; pav., *didelis, gražus vėjinis malūnas* (= *vėjmalūnis, Windmühle*, lenk. *wiatrak*) arba *skanus kauninis alus*, *pigus prūsinis spiritas*. O kartais vienas būdvardis gali tik papildyti kitą pažymininį būdvardį ir tuo būdu tiesiogiai nepriklausyti nuo pažymimojo žodžio, pav., *geras, kauninis, alus*. Taip pat: *maža, maža klėtelė*.

3. Mūsų kalboj pažymininis būdvardis gali dvejopai pažymėti daiktavardį: bendrai, paprastai ir išskirtinai. Pirmu atveju vartojame paprastuosius, o antruoju įvardžiuotinius būdvardžius; pav., *bėras arklys* ir *bėrasis arklys*. Taip pat nuolatinei rūšiai žymėti paprastuosius būdvardžius dažnai praplečiame dar priesaga *-ini-*, pav., *saldus obuolys* ir *saldinis* (*saldùolis, saldūnis*) *obuolys*.

4. Dabartinė pažymininių būdvardžių vartosena yra vėlesnių laikų konvencinis padaras. Senovėj jie galėjo būti daug laisviau var-

tojami, pav.: gr. ἀγαθὸς ἀνήρ ir ἀνὴρ ἀγαθός, lot. *bonus vir* ir *vir bonus* „geras vyras“ ir kt.

c) Tarininis pažyminys

Tarininis pažyminys yra daug laisvesnis kaip paprastasis: turėdamas santykių su tarinio veiksmažodžiu, jis pažymi dažnai nebe nuolatinę pažymimojo žodžio ypatybę, bet atsitiktinį, praslenkantį įvykį, kuris yra susijęs su veiksmažodžio reiškiamąja veikla. Jis yra reiškiamas: *būdvardžiu* (pav., *tu dar nesenas atrodai*), *dalyviu* (: *jis apsimetė nežinąs, žiūri pakėlęs akis į dangų*), *pusdalyviu* (: *skaitė laišką mykčiodamas*), *daiktavardžiu* (: *bobutė buvo parvežta toji pati ragana, jis sugrįžo piemuo, pasidarė turtingiausias žmogus*), *daiktavardžiu ir būdvardžiu* (: *jis atėjo tuščiomis rankomis*), *daiktavardžiu arba būdvardžiu* su forminiu žodžiu (: *jis yra plikas kaip tilvikas*).

Būdvardinė grupė

Kaip daiktavardinėj grupėj yra daiktavardis, taip būdvardinėj grupėj – būdvardis.

Būdvardį gali apibrėžti (arčiau pažymėti) *daiktavardis, būdvardis, prieveiksmis* ir *bendratis*.

Daiktavardis, apibrėždamas būdvardį, gali būti *kilmininke* (pav., *vertas garbės, godus pinigų, reikalingas pašalpos, turtingas javų, pilnas didybės*), *naudininke* (pav., *jam atlaidus, visiems malonus, daug kam įtakingas niekam neįdomus, gabus mokslui*), *galininke* (*skolingas tris litus*) ir *įnagininke* (*niekuo nekaltas, šlubas viena koja*).

Būdvardis būdvardį apibrėžia: *visas sveikas, toks geras* (kartais ir *visai sveikas*; plg. *atrodo senas* ir *atrodo senai*). Tokių posakių yra visai maža. Abejotina tad, ar jie yra iš senovės paveldėti; tačiau plg. gr. τεύχεα δαίδαλα πάντα „visai dailūs ginklai“.

Daug dažniau būdvardį apibrėžia prieveiksmis, pav.: *labai geras, didžiai gražus, visai pavargęs* ir tt. Dabar dažnai prieveiksmį vartojame net būdvardinio įvardžio vietoj; pav., vietoj *toks geras* pasakome jau ir *taip geras*. Kad tam būtų kalta svetima įtaka, negalima įrodyti.

Pagaliau būdvardį apibrėžia (pažymi) ir bendratis, pav.: *vartai platūs įeiti, siauri išeiti*. Kilimo šitie posakiai nėra seni, nes jie yra tik porūšis tokių posakių, kaip antai: *vaistai akims* ir kt. Tačiau plg. gr. ῥηϊτερος πολεμίζειν „lengvesnis nugalėti“ (ῥηίδιος „lengvas“).

Veiksmažodinė grupė

1. Norint geriau suprasti, kaip ir kas veiksmažodžius gali pažymėti, reikia žinoti, ką reiškia tie pažymimieji veiksmažodžiai.

Visų pirma yra skiriami *galiniuotiniai* ir *negaliniuotiniai* veiksmažodžiai, t. y. tokie, kurie papildinio privalo ir kurie jo neprivalo, pav.: *mušti, siūti* ir *miegoti, šokti*. Bet šis skirtumas nevisados yra griežtas: yra atsitikimų, kad negaliniuotiniai veiksmažodžiai tampa galiniuotiniais; pav., *nulūžo koją, jis mokslą eina, sprandą nutrūko, tenai tave aušra aušo* ir kt. O kartais ir atvirkščiai gali būti: galiniuotiniai veiksmažodžiai gali eiti negaliniuotiniais, pav.: *kregždės šaudo ore, vanduo verda* (ir *virėja verda*), *šita virvė išlaikys* (netrūks) ir kt.

Papildiniai, kurie yra vartojami su galiniuotiniais veiksmažodžiais, gali toliau įvairiai santykiauti su veiksmažodine veikla, būtent: 1) jie gali veiksmažodinę sąvoką tik *pildyti* (pav., jis *rodos* labai *geras*, jis *apsimeta sergąs* ir kt.) arba kaip nors *papildyti* (pav., *bernas muša arklį, klausyk tėvų* arba *aš rašau laišką, ji siuva marškinius*). Antruoju atveju papildinys pažymi arba veiksmo tikslą arba jo rezultatą. Bet kartais gali tikslas supulti su rezultatu; tada yra vartojami *sangrąžiniai veiksmažodžiai* (pav., *muštis, suktis* ir kt.).

2. Veiksmažodžius gali pažymėti daiktavardžiai, būdvardžiai ir prieveiksmiai.

Daiktavardžiai prie veiksmažodžių gali būti vartojami visuose linksniuose – vieni ir su forminiais žodžiais.

Vienui vienas daiktavardis gali būti prie veiksmažodžio visuose linksniuose.

a) *Vardininkas* dažniausiai esti vartojamas po *būti, tapti, likti, darytis, rodytis, vadintis* ir kt., pav.: *aš būsiu kunigas*; *jis buvo geras žmogus*; *jie visi pastojo žalnieriai*; *jis pasidarė turtingiausias žmogus pasauly*; *bobutė buvo parvežta toji pati ragana*; *jis rodėsi didelis sukčius*; *šitas medis vadinas ąžuolas*, ir kt.

Šitoks vardininko vartojimas yra didžiai senas; plg. rus., *отказавшись от бога, стал грешник*; lenk. *to drzewo jest dąb*; ček. *bůh jest svědek*; sen. sl. *chramъ mojь chramъ molitvě narečetъ sę*. Sl. kalbose vardininkas pasitaiko net ir po *vadinti*, pav.: sen. sl. *Davidъ i ubo gospodь naricaetъ*; lenk. *nazywali go Piotr*. Taip kartais ir mes pasakom; pav., Daukantas rašo: *pro Deiwa, kurį waden aukstiejas wissagistis* (Fraenkel 17).

Rytiečiai augštaičiai dažnai vartoja vardininką su bendratimi, pav.: *man teko tinginys bernas gauti*; *reikia šienas pjauti*; *pienas sveika gerti*; *nusibodo bulbės kasti* ir kt. Panašių posakių pažįsta senovinė rusų kalba ir kaikurios jos tarmės, pav.: *какъ намъ будетъ стѣна пройти*; *срубить-то ему буйная головушка*. Tai dar vartoja ir latviai, pav.: *man siens jāpļauj*. Bet dabar dažnai mes jau čia sakome galininką: *reikia šieną pjauti, nusibodo linus verpti*. Šituos galininkus su bendratimi kaikurie vak. augštaičiai sako dar greta vardininkų. Taigi yra galimas daiktas, kad galininkas čia yra vėlesnis padaras, lygiai kaip latvių yra naujadaras *man jāpļauj sienu* vietoj *man siens jāpļauj*.

Taip pat vardininką dabar dažnai atstoja ir įnagininkas, pav.: *aš būsiu kunigu*; *kada matei, kad ožys būtų daržininku*? ir kt. Tad kįla klausimas: ar tas įnagininkas šalia vardininko yra seno ar vėlesnio kilimo? Reikia manyti, kad tarininis į-kas daug kur yra nugalėjęs tarininį vard-ką. Tai aiškiai rodo slavų kalbos, būtent: seniausiuose sl. kalbos paminkluose to į-ko visai nėra; pav. Supraslio kodekse dar yra sakoma: *Grigorij postavьjenъ bystъ patriarchъ* (119, 16), bet šalia to po veiksmažodžio *būti* yra pasakoma ir į-kas: *i sirotojǫ dětištь ne bǫdetъ* (237, 16). Taip pat čekų kalboj tas tarininis įnagininkas yra atsiradęs visai pamažu, iš pradžios po veiksmažodžių, reiškiančių „kuo tapti“, o vėliau ir po *būvio* veiksmažodžių. Iš kitų slavų kalbų dabar dažniausiai jis yra vartojamas lenkų ir rusų kalbose. Taip pat tas į-kas ir lietuvių kalboj gali būti ne pirminio, bet antrinio kilimo, tik jis veikiausiai bus ne vieno senovinio vardininko, bet ir galininko funkciją išstūmęs, būtent – iš pradžios buvo juo pradėta žymėti tai, kuo kas yra padaromas, paverčiamas, laikomas, vadinamas ir vėliau kuo kas tampa, yra, rodosi ir tt. Šiandieninėj mūsų kalboj tas procesas dar nevisai yra pasibaigęs, todėl vienur yra pasakomas vardininkas, kitur įnagininkas, pav., *jis sugrįžo piemuo* ir

jis sugrįžo piemeniu. Taip pat ir rusų kalboj, pav., Puškinas su Gribojedovu dar kartais pasakydavo: *хозяин... казался мужик лет шестидесяти*; bet šiandien tai jau keista atrodo.

b) *Kilmininkas*. Šitas veiksmažodinis linksnis jau yra senų senovėj buvęs, ir jo pagrindinė reikšmė yra buvusi arba *dalinė* (partityvinė), arba (*nuotolinė*) (abliatyvinė). Mūsų kalboj dalinės reikšmės kilmininkų sutinkame, pav., tokiuose posakiuose: *gavau stiprybės*; *žmonės trokšta laimės*; *duok man duonos*; *vaikas siekė šakos ir nepasiekė*; *nusitvėręs karklo galėjau išsilaikyti*; *ligonis prašo kunigo*; *vaikai klauso tėvų*; *jis kláusė mane* (ir *manęs*) *patarimo*.

Dalinė reikšmė gerai aiškėja dar iš sudėtinių veiksmažodžių: *prašyk jį rakto*, bet: *vos išprašiau iš jo raktą*; *melsk Dievą malonės* ir *išprašyk malonę*, Plg. rus. *кровь крови просит* ir sen. rus. *испроси мир* „išprašyk taiką“.

Vietomis tarmėse dalinė ir ištisoji reikšmė yra dar preciziškiau nusakoma, pav.: *duok man peilio* (neilgam) ir *duok man peilį*.

Nuotolio kilmininką mes irgi dažnai vartojame, pav.: *ko saulužės atsiskyrei?*; *lenkis piktų žmonių*; *vos-ne-vos to pamišėlio nusikratėm*; *kiekvienas vengia mirties*; *arklys pasibaidė vežimo*; *saugokis piktos dvasios*; *išsižadėk pasaulio tuštybių*; *jis nustojo nuomonės*. Seniau su kilmininku buvo vartojamas ir veiksmažodis *liautis*: *jeib liauczias piktibiu mana* (Maž.). Čia iš dalies priklauso ir tokie kilmininko reikalingi veiksmažodžiai, kaip antai: *pavydėti*, *gėdėtis*, *gailėti, išsigąsti, verkti, dejuoti, privalyti* ir kt. Tokios rūšies kilmininkų pažįsta ir kitos kalbos, pav.: lat. *kuŗa pura tu izlīdi* „iš kurios balos tu esi išlindęs?“ sen. sl. *běžimъ kyčenija* „fugiamus superbiam“ Supr., rus. (Puškino) *бежал он их беседы шумной* ir kt.

Dabar šita senovinė nuotolinė reikšmė dažnai yra jau nebe vienu linksniu, bet ir prielinksniu reiškiama, pav.: *ko nuo saulužės atsiskyrei?*; *vos nuo jo atsikračiau* ir kt. Tai, be abejonės, yra vėlesnis padaras.

Taip pat mes kilmininką dažnai vartojame dar neigiamajame sakinyje, pav.: *nevyk Dievo į medį su botagu, vėliau neišprašysi ir su pyragu*; *per trejus metus nei galvos šukuosi, nei burnos prausi*. Bet šalia to kilmininko yra sakoma ir galininkas, bet daug rečiau, būtent k-ką sutinkame ryt. augštaičių, žemaičių ir net Maž. Lietuvos tarmėse, o galininką tik vak. augštaičių tarmėj ir gal dar kaikur.

Be to, neiginio kilmininką pažįsta ir kitos kalbos, pav.: lat. *ne tav tēva, ne māmiņas, kāju aut nemācēju*; sen. sl. *nenavidilъ světa* ir kt. Tačiau tas kilmininkas, nors jis ir senesniuose kalbos paminkluose ir šiandien plačiai yra vartojamas, veikiausiai senovėj savo reikšme skyrėsi nuo galininko: jis seniau žymėjo dalį, kokybę, atskirtį ar ką panašaus, o galininkas teturėjo savo paprastąją reikšmę; tik ilgainiui tūdviejų linksnių reikšmės sumišo, ir todėl šiandien vienur vienas, kitur kitas linksnis yra daugiau vartojamas.

Kiekio k-kas, pav.: *šitas arklys moka du šimtu litų*. Šitokių kiekio kilmininkų yra visai nedaug, ir tai nevisur; daug kur to vietoj yra sakoma: *šitam arkliui moka 200 litų*; *šitas arklys kaštuoja 200 litų* ir kt.

c) *Naudininkas*. Daugelį naudininkine (datyvine) forma išréikštų linksnio santykių galime davimu arba nauda išaiškinti. Taigi pats pavadinimas yra tolygus su linksniu. Ir tikrai, naudininkas reiškia tokią vardažodinę (nominalinę) sąvoką, kuriai veiksmas arba sakinio tarinys turi verčios (reikšmės, naudos). Šitoji reikšmė ryškiai iškįla aikštėn prie veiksmažodžių, kurie tuo pačiu metu ir galininką valdo, pav.: *duok man raktą* ir kt.

Paprastai naudininką papildiniu vartojame su tokiais veiksmažodžiais, kurie to papildinio yra reikalingi, pav.: *tėvas leido sūnui į turgų važiuoti*; *viso labo jums linkime*; *nekliudyk man skaityti* ir tt. Senovinėj ir šiandieninėj kalboj dažnai yra sakoma su tuo linksniu ir *tikėti*, pav.: *aš tavo žodžiams visiškai netikiu* (Sub.) = lat. *es vēl dievam ticu*; ar tai yra slaviškas skolinys, sunku pasakyti.

Toliau yra skiriama:

Naudos arba nenaudos naudininkas (dat. commodi ir incommodi), pav.: *ūkininkui aitvaras daug pinigų prinešė*; *tau dabar labai gera*; *karaliui gimė sūnus*; *jam nelaimė atsitiko*, ir kt.

Su naudos naudininku glaudžiai yra susijęs *etinis n-kas* (dat. ethicus): *ar tu man neisi*?! *palauk, tu man dar tinginiausi*! – šis naudininkas parodo, kad žmogus kalbamuoju veiksmu yra gyvai susirūpinęs, jis nori arba reikalauja, kad kas įvyktų, ir tas veiksmas su kalbėtojo noru yra priežastingai susijęs: *ar tu man neisi*?! = „tu turi tuojau eiti, jei neisi, tai bus blogai...“ Čia kalbėtojas tuojau nepasako savo noro, kad kas išeitų, bet klausdamas ar grasydamas lyg

įspėja, kad jo žodžiais nepasakytasis noras turi įvykti; jei neįvyks, tai pats veikėjas pasirūpins, kad tai būtinai įvyktų.

Respektyvinis n-kas (dat. iūdicantis), pav.: *Dievui visi žmonės lygūs*; *man jis visai bjaurus*, *jis mums jau miręs*, ir kt. Šis n-kas daug bendra turi su etiniu n-ku: juo yra pažymimas įvykis (veiksmas), kuris kieno nuomone ar supratimu toks, ne kitoks yra, atrodo, kitaip tariant – kaip kalbamojo asmens jis yra respektuojamas, sprendžiamas.

Tikslo n-kas (dat. finalis) parodo, kuriam tikslui kas tinka, yra daroma ir tt., pav.: *šiemet turim daug pašaro žiemai*; *kiaules mėsai pjauna*; *prikasė bulvių vakarienei*; *išsigalando peilį duonai riekti*, ir kt.

Dat. cum infinitivo nėra vienų lietuvių specijalybė: seniau jį yra pažinę ir slavai; pav.: sen. sl. *se pole sъtvoreno bě konjemъ tešti* (Supr.); sen. ček. *kúpichu jedno pole pútníkóm hřésti*, ir kt.

d) *Galininkas* yra visų pirma tiesioginis pereinamųjų (tranzityvinių) veiksmažodžių papildinio linksnis, bet dažnai jis yra vartojamas, kaip jau buvo minėta, ir su nepereinamaisiais (intranzityviniais) veiksmažodžiais. Be to, specialios veiksmažodinio galininko rūšys dar yra šios pažymėtinos:

1) *Turinio galininkas*, pav.: *kelią keliauja, sapną sapnuoja, vargą vargsta, giesmę gieda*, *tvorą tveria*, taip pat ir *pamokslą drožia*, *„bijūną“ traukia, suktinį šoka* ir kt. Šituo linksniu reiškiamasis daiktas esti tik veiksmo metu (pav., *sapnas* esti tik tol, kol sapnuojama), ir jo pavadinimas savo etimologine kilme arba bent reikšme sutampa su šakniniu veiksmažodžio elementu.

2) *Padarinio g-kas*, pav.: *jie namą stato*, *tarnaitė pietus verda, ūkininkai degtinę varo* ir kt. Čia yra pažymimas veiksmo padarinys, todėl šiuo galininku reiškiamasis daiktas esti ne veiksmo metu, bet po veiksmo; pav., ūkininkai iš tikrųjų ne degtinę varo, bet iš verdančio miešimo varo garą į kitą indą, kur jis tik vėliau atvėsta jau *degtine*.

3) *Tikslo galininkas*, pav.: *bernas muša arklį*; *vaikas sudaužė butelį* ir kt. Jis pažymi išorinį veiksmažodinės veiklos tikslą, ir todėl yra dažniausiai vartojamas ir, galbūt, seniausias linksnis.

4) *Laiko ir vietos g-kas*, pav.: *žiemą buvo labai šalta*; *aną žiemą tuo metu buvo šilčiau*; *tris dienas dirbo*; *bridau purvyną*; *tokį galą nujojau*; *tris mylias važiavau*.

e) *Įnagininkas* visų pirma parodo, su kuo drauge arba su kieno

pagalba yra veikiamas veiksmas, todėl jo tuojau yra skirtinos dvi rūšys: *draugės ir priemonės įnagininkas*.

Draugės į-ko dabartinėj kalboj neberandame; bet kad jis yra buvęs, netenka abejoti: viena, jo buvimo yra dar pėdsakų likę, būtent: *ėjo motina vaiku vedina*; tą lytį, nors retai, pažįsta ir latviai ir seniau slavai, pav.: lat. *vista tekā uz stalīti deviņiem cālīšiem* „višta bėga su devyniais viščiukais į tvartą“ (šiandien latviai sako su *ar* „su“: *tēvs ar dēlu gāja*); slav. *nužda jemu běaše iti voi* „proficisci cum militibus“ (Supr.). Be to, linksnių, artimų draugės į-kui, sutinkame dar ir mūsų kalboj, pav.: *atėjo tuščiomis rankomis*; *vaikai laksto basomis kojomis*.

Priemonės arba įnagio į-kas, pav., *peiliu drožti*; *rankomis čiupinėti* ir kt.

Pagrindo į-kas: *juokais leipo*; *gumbu serga...*

Priežasties į-kas: *jis badu mirė*; *tinginiu nepaeina*; *medžių šakos obuoliais lūžo...*

Būdo į-kas: *tai jėga padarė*; *jis viską tebedaro senu įpratimu*; *balsu sušuko* ir kt. Būdo į-ko porūšis: *vanduo upeliais tekėjo*; *žodis žvirbliu išlekia, jaučiu sugrįžta*; *ne viskas auksu žiba*; *jis gaidžiu gieda* – tai yra vadinamasis *palyginimo į-kas*.

Distributyvinis į-kas: *varnos pulkais skraido*; *kareiviai eilėmis stovi...*

Laiko į-kas: *kitais metais rugiai anksčiau nunokdavo*; *nakčia parėjo...*

Erdvės į-kas: *laukais skrajojo*; *kalnais lakiojo*; *mišku eina* ir kt.

Kokybės į-kas: *mergaitė ilgais plaukais*; *atėjo vyras suplyšusiais kailiniais...*

Įstangos į-kas: *šuoliais bėga*; *rėkte rėkia* ir kt.

Vaizduojamasis į-kas: *medžiai žydi gražiais žiedais*; *sušuko didžiu balsu*; *numirė staiga mirtimi...*

Tarinio į-kas: *jie mus nieku laiko*; *ponas mane tinginiu šaukė*; *nenori savo sūnaus įpėdiniu palikti* ir kt.

Apozicinis į-kas: *jis bernu tarnauja*; *visą turtą ugnimi paleido*; *savo sūnų kunigu išleido*; *broliai sugrįžo juodvarniais*; *žmonės vargdieniais miršta*; *jie ubagais per pasaulį eina...*

Į-kas su atskirais veiksmažodžiais: *ašaromis apsipylė*; *vilkime drabužiais*; *minta pupomis*; *plojo delnais*; *rankomis mosuoja*; *jis tūkstančiais vartoja*; *kvepia medum*; *gerėtis, garsiuotis, žaisti, tikėti kuo* (pagrindo į-kas)...

Dabar daug kur tokių vienų įnagininkų vietoj jau yra vartojami prielinksniai su linksniais, pav.: *jis nuo bado mirė*; *visi juokias iš manęs* ir kt.; taip pat: *jis gaidžiu gieda* > *jis gieda kaip gaidys* (plg. *dirba vaikiškai* = *kaip vaikas*).

f) *Vietininkas* dažnai žymi vietą ir laiką, pav.: *varnos susikrovė sau jūros saloje lizdą*; *darbymety ir akmuo kruta*.

Mūsų kalboj vietininkų yra bent kelios rūšys: *gyvenu miške*; *einu miškan*; *buvau kunigíep* ir *eisiu kunigóp*. Šiandien rašomojoj besako: *buvau miške, einu į mišką, buvau pas kunigą* ir *eisiu pas kunigą*. Ryt. augšt. tarmėse dar skiria: eisiu *miškan* (= *į mišką*) ir eisiu *į mišką* (= *miško link*). O kaikuriose tarmėse (pav., Gilijoj) sako net *einu į butą* ir *gyvenu į butą* (= *bute*).

3. Be daiktavardžių, veiksmažodį dar pažymi ir būdvardžiai.

Visų pirma jie, papildydami veiksmažodinę sąvoką, yra vartojami po *būvio* veiksmažodžių, pav.: *gyvenimas yra visai trumpas*; *žvaigždės atrodo mažutės*; *jis pasidarė laimingas*; *vaikai basi laksto*; *Jonas raitas joja*; *stačias važiuoja*; *atatupstas pakalnėn nudardėjo* ir kt. Čia vardininko linksnis daug geriau išlikęs, kaip daiktavardžių, būtent: šiandien dar daug kur yra sakoma *jis pasidarė galvažudžiu*, bet: *jis pasidarė toks geras*, arba: *tu dar nesenas atrodai*, bet: *tu seniu* (arba: *kaip senis*) *dar neatrodai*... Tačiau atskiruose posakiuose jau yra čia pasakoma ir būdvardžio į-kas, pav.: *didžiu vedas, šašu dedas, didžiu dedas* ir kt. Taigi tarinio įnagininkas pamažu išstumia ir tarininį būdvardžio vardininką, lygiai taip pat, kaip ir rusų kalboj; tik tatai čia įvyko daug anksčiau, kaip mūsų kalboj; pav., mes dar galime pasakyti: *jis sugrįžo piemuo*; bet rusai čia tik į-ką tesako: *он явился обманщиком*.

Kaikur šiandien yra reikšme skiriamas daiktavardinis tarinio vardininkas nuo tarinio įnagininko, pav.: *jis buvo kunigas* ir *jis bus kunigu*. Pirmu atveju čia vardininkas reiškia nuolatinį pažymį, o įnagininkas *laikinį*, t. y. *jis buvo kunigas* reiškia „jis buvo pašvęstas kunigu“ ir toks visą laiką pasiliko; o posaky *jis bus kunigu* reiškia „jis nėra, bet dar pasidarys kunigu“. Bet kartais jau tarinio įnagininkas yra pasakomas ir po *būvio* veiksmažodžio: *jis buvo kunigu* = *jis buvo kunigas* (kunigavo). Tačiau būdvardžio įnagininkų reikšmės taip neskirstome: būdvardį paprastai deriname su pažymimuoju žodžiu, pav.: *jis jaučiasi laimingas* ir *aš jį padariau laimingą*. Bet, reikia pa-

sakyti, ir čia griežtos linijos visur negalima išlaikyti, plg. *jis laiko mane geru*; *jis laiko mane gerą* šiandien atrodo mums jau svetimas.

Būdvardis gali pažymėti veiksmažodį ne tik vienas, bet ir su forminiu žodžiu, pav.: *jis guli negyvas* ir *jis guli kaip negyvas*; *laksto kaip padūkęs*; *daryk kaip tinkamas* ir kt.

4. Su veiksmažodžiais pagaliau gali būti siejami įvairūs santykiniai žodžiai; pav.: *jis nedirba, jis vos tedirba, gerai dirba* ir kt.

Prielinksninės grupės

Kaip pats pavadinimas rodo, prielinksnis yra vartojamas su nuo jo priklausančiu linksniu arba priešdėliu prie veiksmažodžių.

Iš pradžios prielinksniai yra buvę savarankiški prieveiksmiai, kurie pažymėdavo tiek veiksmažodžius, tiek vardažodžius (nomina). Pav., mūsų prielinksnio *ant* protėviui *antà* arba **anti* atliepia graikų prieveiksmis *ἄντα* „priešais“ arba sen. ind. *ánti* „priešais, prieš save, arti“. Net dar ir šiandien galime pastebėti, kaip susidaro nauji prielinksniai; pav., daiktavardžio v-tos į-kas *šalia* dabar gali eiti ir prieveiksmiu, ir prielinksniu: *eina šalia* ir *sėdi šalia manęs*. Plg. *skraido virš miesto*, *stovi prieš* (= *priešais*) *namą* ir kt.

Ir iš tikro: tie žodelyčiai, kuriuos mes šiandien prielinksniais vadiname, senovėj buvo vartojami tik erdvei žymėti, ir todėl su tais daiktavardžiais, su kuriais šiandien yra siejami, tada jie nieko bendro neturėjo: daiktavardžių linksnių formos ir be jų galėjo visai aiškiai pažymėti reikiamus santykius sakinio jungėse. Tai dar rodo ir mūsų kalba; pav., priežastį dar dabar dažnai tebereiškiame vienu įnagininku: *jis badu mirė*; *medžių šakos obuoliais lūžo*; bet to vietoj pasakome jau: *jis mirė nuo bado*; *medžių šakos nuo obuolių lūžo* ir tt. Kaikuriuose posakiuose priežastinis įnagininkas dabar net *nebeįmanomas* yra; pav., Bretkūnas dar galėjo pasakyti *jis žuvo kardu* (plg. *senumu nepaeina*), bet dabar tai nusakome tik su prielinksniu: *jis žuvo nuo kardo* (plg. *pasigėrė nuo degtinės*).

Mūsų dabartinių prielinksnių reikšmės yra išsirutulojusios vėlesniais laikais, todėl jos dažnai įvairuoja. Svarbesni mūsų prielinksniai yra šiaip vartojami.

a) *ant* yra vartojamas su kilmininku ir turi erdvinę reikšmę, pav.:

knygos guli ant stalo; *ant kalno karklai siūbavo*; *ant kablio pančiai kaba*; *užsidėjo naštą ant pečių*; *lipai ant kalno*; *eina ant namų*; *išvažiavo ant kelių dienų*; *jis pyksta ant manęs*; *eina ant nuomonės*; *pažįsta mane ant akių*, ir kt. Tuos pačius santykius kartais ir kitaip pažymime; pav., vietoj *ant kalno* yra sakoma dar *kalne* ir *į kalną* (plg. *ant auksztu kalnu pastatitas klosztorius*, Valan. Żiw. 8, *wiena kart dar tami kalni tebesanczi užpuole didi pagundinimai,* ib. 23, ir *eje į kalnus*, ib. 23); taip pat ryt. augštaičiai seniau dar pasakydavo *pančiai kaba kably*, bet jaunesnieji besako tik *pančiai kaba ant kablio*. Vietoj *jis pažįsta mane ant akių* yra sakoma ir *jis pažįsta mane iš akių*. Šiandien mes sakome tik *jis pyksta ant manęs* = lat. *nedusmuo uz mani*, rus. *сердится на меня*, bet sen. lenkai dar sakydavo: *on gniewa się mnie*.

Ta reikšmė, kurią turi prielinksnis *ant*, yra vien mūsų kalbos padaras; latvių ir slavų kalbų liudymu ji buvo dar nusakoma ir kitaip, būtent – lat. *uz* „auf" = ssl. *vъz*, pav.: *uz kalniņa dziedāt kāpu*; tai dar rodo ryt. augštaičių posakiai: *užlipė ant augšto* greta *ažėjo až tvoros* (= lat. *aiziet saule aiz kuokiem*; čia *aiz* < *az* = *až* || *ažuo-* : *ažúomarša*; sl. *za*). Vak. augštaičiai šito senovinio skirto nebepažįsta: jie priešdėliu tevartoja tik *už-* „hinter; (hin) auf". Žemaičiai tai dar savotiškiau nusako: vietoj senovinio *už-* „ant" jie vartoja *ant-*, o vietoj *až-* – *už-*, pav.: *ǫžlī́.nda ǫž pè̱c̑aus*, bet: *ǫntlī́nda ǫ̀n truobūos* (Slnt.).

b) *už* yra vartojamas su kilmininku ir galininku ir pažymi daiktą arba laiką, už kurio koks veiksmas vyksta, pav.: *už tvoros tupi*; *svečias jau už durų*; *pasimatysim už metų*... Kaikuriais atvejais šitoji reikšmė individualėja; pav., *jis sėdi už stalo* reiškia: *jis sėdi prie stalo, veidu į jį atsigręžęs*. Taip pat *už* yra vartojamas su tam tikrais veiksmažodžiais, kuriais yra pažymimas prisilietimas prie kokio nors daikto dalies, pav.: *paėmė mane už rankos*; *nusitvėrė už šakos*; *patraukė už kojos* ir kt.

už su galininku reiškia *pakaitą*, *gynimą*, *priežastį*, *vertybę* ir *palyginimą*, pav., *padirbėk kiek už mane* (mano vietoj), plg. *jis mane visada užstoja*; *jis galvą už tai deda*; *už kiaules* (= *kiaulėms*) *nebrangiai temoka*; *tu nei kiek nedidesnis už mane*.

Seniau palyginimą esame reiškę vienu nuotolio kilmininku, pav.: *įbrido į vandenį augščiau kelių*. Senovinėse kalbose dar ir augštes-

nysis laipsnis buvo vartojamas be prielinksnio, pav.: lot. *maior fratre* „didesnis už brolį“, sen. ind. *pā́pīyān áśvād gardabhā́ḥ* „asilas menkesnis už arklį“ ir kt. Taigi mūsiškis posakis *jis yra didesnis už tave* yra naujadaras; plg. rus. *утро вечера мудренее*, sen. lenk. *gwiazdy jaśniejsze wybranego złota* (dabar yra vartojamas gen. su *od*: *mi mniej od nich* „man mažiau kaip jiems“).

c) *dėl* reiškia *priežastį*, pav.: *dėl tų niekniekių neverta bartis*; *bernelis dėl mergytės skendo*; *dėl tų dalykų teks dar kalbėti*; *dėl gerumo jis geras*; *tik nevisai protingas* ir tt. Paskutiniam pavyzdy *dėl* gali būti ir praleidžiamas: *gerumo jis geras*; čia vienas k-kas nusako tą pat, ką ir su *dėl*, *todėl*, *jo dėliai*...

Kartais priežastį galime reikšti ir kitais prielinksniais, pav.: *jis dėl ligos negalėjo ateiti*; bet: *jis iš* (*nuo*) *senumo nepaeina*; *jis dar galėjo apsirkt iš to menkniekio* (Sub.); *burokų lapai nulėpsta iš pagados* (ib.).

Mūsų *dėl* (*del*) < *dėli* arba **dėlei* : sl. **dělja* (> *dlja*) : ssl. *boga dlja* „wegen“ (dabar *ради Бога*), lenk. *tego dla* (= *todėl*)...

d) *iš* su kilmininku vartojame bent keliomis reikšmėmis. Pirmiausia jis pažymi, kad veiksmas vyksta iš daikto *vidaus*, pav.: *iš miesto parėjau namo*; *iš darbo parėjus norisi pasilsėti* ir kt. Toliau yra pažymimas daiktas, iš kurio yra viena dalis imama, pav.: *iš aukso žiedus kala*; *iš lentų baldus daro* ir kt. Pagaliau *iš* su k-ku reiškia *priežastį, būdą* ir kt., pav.: *jis net pamėlynavęs iš skausmo*; *iš džiaugsmo nežinojo nei ko daryti*; *taip daro jis tik iš bėdos*; *gieda iš ausies*; *viską dirbame iš pusės*; *iš tų pinigų nieko nepadarysi*; *iš veido atrodo labai gerai*, ir kt.

e) *į* (*in, int, ing*) su galininku pažymi, kad veiksmas vyksta į daikto vidų, pav.: *dovanai į akis nežiūrėk*; *saulė šviečia į langą*; *paukščiai skrenda į dausas* ir kt. Toliau yra įsidėmėtini dar šie pavyzdžiai: *eik į kunigą*; *tėvai savo vaikus leidžia į kunigus*; *jis mokosi į amatininkus*; *liūtas pavirto į pelę*; *drobė sustingo į kaulą*; *aš jus visus į paraką sumalsiu*; *jis į velnią panašus*; *susirinko į šimtą žmonių*; *į vakarą* (*pavakariu*) *pasidarė šalčiau*...; *supylė visus maišus į rugius* (*užėmė visus maišus rugiais*, *juos rugiams pilti suvartojo*); *daug medžių sukūreno į plytas*. Kaikurius iš šių posakių dar galime ir kitaip pasakyti: *jis mokosi amatininku*; *liūtas pavirto pele*; *eik pas kunigą*; *susirinko apie šimtą žmonių* ir kt.

f) *ligi* (*lig*), *iki* (*ik*) yra vartojama su kilmininku ir su naudinin-

ku, pav.: *įbridau iki kelių, sušlapo ligi juostai...* Šis prielinksnis pažymi ribą, iki kurios tęsiasi veiksmas arba daiktas, ir toji riba gali būti *erdvinė* ir *laikinė*, pav.: *lig bažnyčios* (*bažnyčiai*) *dar toli*, bet: *lig vakaro* (*vakarui*) *nebedaug teliko laiko*. Taip pat šis prielinksnis gali eiti ir jungtuku, pav.: *jam daug teko vargti ligi mirties* ir *jis daug dirbo, ligi privargo*.

Slavų kalbose tokia riba yra pažymima prielinksniu *do* (pav., rus. *до неба, до вечера*). Artima reikšme *do* yra ten ir priešdėliu vartojamas, pav., rus. *докласть, доколóть, докупить, доложúть* ir kt. Mūsų kalboj irgi pasitaiko veiksmažodžių su *da-*: *dadėti, dapirkti, dasiklausti, dasižinoti* ir kt. Čia *da-* reiškia tą pat, kaip slavų *do*, t. y. ir vienur ir kitur jis yra vartojamas veiksmo pabaigai žymėti. Be to, šis priešdėlis dabar yra daugiausia vartojamas rytiečių ir vidurio augštaičių tarmėse, o žemaičiai ir Maž. Lietuvos augštaičiai jį maža tepažįsta, taip pat maždaug jis buvo vartojamas ir mūsų senoviniuose raštuose. Taigi reikšmė ir vartosena rodo, kad priešdėlis *da-* arba yra tiesiog iš slavų kalbos paskolintas, arba jo reikšmė slavų kalbos įtakoj yra sintaksiškai visiškai perdirbta.

g) *nuo*, su kilmininku vartojamas, pirma žymi vietą arba laiką, nuo kurio veiksmas prasideda, o paskiau ir atskirtį, pav.: *jis pradėjo bėgti nuo šios vietos*; *aš dirbu nuo ryto ligi vakaro*; *negali atsikratyti nuo snaudulio*. Beveik tą pat reikšmę išlaiko šis prielinksnis ir priešdėliu vartojamas, pav.: *nunešti, numesti, nukirsti...*; čia *nu-* < *nuo-*. Be to, *nuo* mes dažnai ir priežastiškai vartojame, pav.: *jis visas drebėjo nuo šalčio*; *jo akys išbrinkusios nuo ašarų*; *pasigėrė nuo degtinės...*

Su *nuo* (< **nō*) santykiauja **-na*(< **-nā*); pav., *laukañ* < *laukanà* < **laukañ-nā́*. Seniau **nā* ėjo ne tik polinksniu, bet ir prielinksniu; tai dar rodo prūsų *no* (pav., *no stan smunentinan* „auf den Menschen“, slav. *na gorǫ* (rus. *на́ гору*, lenk. *na górę*). Dabar laisvo krypties žymimojo **nā* mūsų kalboj nebėr; jo vietoj yra sakoma *į* su galininku, *ant* su gen. (pav., *lipa ant kalno*) arba iliatyvinis polinksnis *-n, -na* (*laukan, laukuosna*).

h) *pas* yra senybinis prielinksnis, vartojamas augštaičių tarmėj su galininku ir žemaičių su kilmininku. Jis pažymi: 1) kad veiksmas vyksta arti daikto (pav.: *jis sėdi pas krosnį* = *prie krosnies*), 2) kad veiksmas vyksta daikto link (pav.: *einu pas kunigą* = žem. *pas ku-*

nigo, ryt. augšt. *į kunigą*) ir 3) kad veiksmas vyksta daikto buveinėj (pav.: *buvau pas kunigą* = žem. *pas kunigą*, ryt. augšt. *par kunigą*).

i) *per*, su galininku, visų pirma yra erdvinės reikšmės „über... hin", pav.: *ejau per lauką*; *lipau per tvorą*; *plaukiau per jūrą*... Taip pat lygiagrečiai yra jis vartojamas ir laikine reikšme, pav.: *per kiaurą naktį nemiegojau*; *per Kalėdas būsiu namie*.

Toliau *per* reiškia kliūtį (pav., *aš per tvorą jo nemačiau*) ir palyginimą (pav.: *per jį piktesnio nemačiau*; *per Varšuvą nesu mačiusi gražesnio miesto*). Šitos reikšmės yra išriedėjusios iš pagrindinių: *aš neperlipu per tvorą* || *nematau per tvorą*..., t. y. neperlipamoji tvora yra kliūtis, didesnė už mane, ir todėl nepalipėjęs negaliu pasiekti jos viršaus, iš kur toliau ką galėčiau matyti. Taip pat yra aiškintinas ir posakis *jis yra per mane piktesnis*, t. y. jis savo piktumu *mane viršija*, *praneša* lygiai taip pat, kaip kas nors *tvorą perlipa* ir tt. Plg. dar *per jus* (= *dėl jūsų*) aš nieko negaliu padaryti; *tu per savo kvailumą* viską pralaimėsi; *jis yra pergeras*...

Kiek nepaprastesni yra posakiai: *vokiečiai lietuvininką per drimelį laiko*; *karalius žadėjo jam dukterį per pačią duot*; *jis buvo tenai per berną*; *nušovė ją per gegužėlę*... Šitos reikšmės *per* yra pažįstamos nevisur: tokie posakiai, kaip *jie žmogų per šunį laiko*, rodos, daugiausia yra vartojami Maž. Lietuvoj; kitur, pav., Rytų Lietuvoj, tarinio įnagininką dabar kitaip nusako: *tu būsi mums už karalių*; *už ką tu mane turi*? (= *kuo tu mane laikai*?)... Taigi gal posakiai *vokiečiai lietuvininką per drimelį laiko*; *jis buvo tenai per berną* ir kt. yra *germanizmai* (plg. *ich halte ihn für seinen Bruder*), o ryt. augštaičių posakis *už ką tu mane turi*? – slavizmas (plg. rus. *держись за меня, я поддержу*)? Bet rusai mūsų posakio *už ką tu mane turi*?, rodos, nepasakytų *за кого ты меня держишь*? – jie čia sako: *за кого ты меня считаешь* (*принимаешь*)?, *laikykis šakos* (*laikykis už šakos*), rus. *держись крепче сохи да бороны*, bet: *держалась кобыла за оглобли, да упала.* Todėl *per* ir *už* kalbamomis, predikatyvinėmis, reikšmėmis nėra taip lengva skoliniais išaiškinti, ir štai kodėl.

Prielinksnis *per*, be savo pagrindinės reikšmės „über etwas hin, oberhalb, jenseits", turi mūsų kalboj savarankiškai išsirutulojusių antrinių reikšmių, pav.: *jis gražesnis per mane*; *per jus aš nukentėsiu*; *per prakaitą ir kančias dangų laimėsite*... Taip pat gal predikatyvine

vartosena remiasi ir *per* „zu sehr“ (pav., *pergeras*, *kas tu per žmogus*? ir kt.). Iš pradžios, tur būt, *per* buvo jungiamas su acc. neutr. arba su kitais panašiais nelinksniuojamais žodžiais, kaip *per ilgai*, *per maža*, *per daug*... Toliau gal *per* buvo pradėtas vartoti galininke ir su būdvardžiais ar daiktavardžiais būtent – pagal *jis turi per daug* ir kt., galėjo pirmiau atsirasti *jis turi per gerą širdį*, o vėliau *jo širdis per gera* ir kt. Panašiai yra posakis *kas per kalbą*? (plg. lat. *kas par vīru*?) > *kas per kalba*? Čia *kas* su acc. ilgainiui buvo pradėta suprasti įvardžio *koks, -ia* porūšiu, ir todėl po *kas*, kaip ir kitais atvejais, čia pamažu buvo pradėtas vartoti vardininkas (plg. *kas jo gražumas*!)

Taigi, kaip *viskas eina per nieką* (perniek); *viskas buvo per nieką* ir kt., taip pat ir posakiai *kas būtų žvieję, būtų sužvieję per margą lydekėlę*; *vaikas pasikinkė mešką per arklį* (Jonišk.); *ir atėjo dukrelė tik per baltą viešnelę* (Š. Ragana)... – galėjo mūsų kalboj predikatyviai be jokios svetimos įtakos susidaryti. Taigi ir posakiai *karalius žadėjo jam dukterį per pačią duot*; *jis buvo tenai per berną* – yra veikiausiai mūsų pačių padarai.

y) *pro*. Prielinksnio *prō* svarbiausios reikšmės yra *an etwas vorüber, varbei* ir *durch etw. hindurch*, pav.: *jis man pro šalį pralėkė*; *žiūri pro langą*; *dūmai eina pro kaminą*; *išbėgo pro kitas duris*... Šiuo atveju *pro* savo pagrindine reikšme skiriasi nuo *per*, pav.: *pro vartus tevažiuojam į kiemą* „wir fahren durch das Tor in den Hof“ ir *per vartus yra važiuojama* „man führt über das Tor hinweg“. Bet šitoks skirtumas nevisur išlaikomas, pav.: *košė žodžius per dantis* (Žemaitė); *par* (= *per*): *vártus jósi, vartelius užkilnósiu* (Jsd. 11); *par łąngą žiurėjau* ib. 53 (ir *žiur pro stiklu łąngėli* ib. 12) ir kt.

Vietomis *pro* yra dar vartojamas ir antrine reikšme, pav.: *mãžumą maudyti, tai pro sveikatą* (Kurš.); *pro tą ligą pagalbos nėra* (Ness. Wb. 316)...

Kalbamoji prielinksnio reikšmė atsispindi ir atitinkamame priešdėly *pro-* arba *pra-*, pav.: *prõšvaistė, prótarpis* : (*pro šalį*) *praeiti, prasprukti*, (skylę) *pramušti*... Bet priešdėlis *pró-* turi dar ir kitą reikšmę, pav.: *prósenolis, protėvis*...; čia *pro-* reiškia „prieš, pirma...“: *prósenolis*, kaip ir sen. ind. *prāṇapāt* „Urenkel“, rus. *прáдед*, sbkr. *prȁdjed*..., yra tas, kuris *prieš senolį* yra buvęs.

k) *po*. Pirminė šio prielinksnio reikšmė yra buvusi *unter*, sl. *podъ*,

ir dabar ją daugiausia jis reiškia su įnagininku, pav.: *tupi šuo po stalu*; *jau jis po žemėm guli*; *po puodu pasivožęs pačios nerasi*... Kartais *po* ta reikšme pasitaiko, kad ir rečiau, su kilmininku ir, visai retai, su naudininku, pav.: *metė jam po kojų*; *pasidėjo rankas po galvos* (ir *po galvai*); *pasidžiaustė čia pat po langų*...

Laikinės reikšmės *po* „nach, post" yra dažnai vartojamas su kilmininku ir, tarmėse, su naudininku, pav.: *po Velykų, po pietų, po laiko* ir *po visam, po mišiai, po šventei, po senovei, potam*...

Kitos *po* reikšmės: *jis bastosi po visą pasaulį*; *davė po gabalą mėsos*; *valgėm po tris kartus per dieną*; *važiuok po kairės* (ir *po kairei*); *mūsų ganyklos po teisybės* (ir *po teisybei, iš teisybės*) *yra prastos*.

l) *su*, su įnagininku, pirmiausia reiškia tai, ką seniau yra reiškęs vienas draugės įnagininkas, pav.: *motina eina su vaiku* (plg. *motina eina vaiku vedina*); *jis atėjo su plikom rankom* (plg. *vaikai laksto basomis kojomis*); *jis su broliu gyvena*; *važiavo žmogus su pačia*; *šuo su kate labai nesutinka*; *jis persiskyrė su šiuo pasauliu*...

Su dažnai reiškia laikotarpį, tokį įvykį, su kuriuo sutampa veikla, pav.: *su viena diena žiedelis dar nesirodo* (Duon.); *su dviem metais pabaigė mokyklą* (Rg.); *su keliom dienom žvyrio neišveši* (ib.)... Kartais *su* tokiais atvejais gali reikšti ir veiksmo pradžią, pav.: *su sykiu* (*susyk*) *tamsu pasidarė* (Rg.).

Taip pat šis prielinksnis dažnai yra vartojamas su konkrečios ir abstrakčios reikšmės žodžiais, pav.: *su tokiais arkliais lengva arti*; *jį pasitiko su duona ir druska*; *su kailiniais dar šilta*; *drožė jam su pagaliu per kuprą*; *su ašaromis prašė*; *su kito pagalba daugiau galima padaryti*; *su malonumu viską pasakysiu*; *su džiaugsmu priėmė svečius*...

Toliau plg. *sunku su teisybė gyvent* (Rg.); *dabar žmonės jau pradės su šienais*; *piemuo su karve nusivarė* (Sub.); *ką aš dabar su juo darysiu*? *su juo atsitiko nelaimė* (= *jam atsitiko nelaimė, jį ištiko nelaimė*)...

Su dar reiškia lygybę, pav.: *jis yra su manim lygus*... Iš to yra susidaręs atskiras prielinksnis *sulýg* > *sulig*: *užaugo žolė sulig rugiais* (Sub.); *vanduo bėga sulig kriaušais* (= lygiai su kr.); *jis gyvena* (turi duonos) *tik sulig ta diena*; *visi teturi pašaro sulig šventėms*; *sulig Šv. Jurgiu pasibaigė žiema*.

m) apie „um, herum": *eina apie namus*; *važiavom apie* (= aplink) *miestą* (ir *apvažiavom miestą*); *apie tai visi žmonės kalba; jis pri-*

pasakojo mums visokių dalykų apie raganas; *aš tave klausiu apie antis*; *pasiteiriauk apie tai*; *apie save sunku pačiam spręsti* (plg. *negaliu šito dalyko spręsti*)...

apie „etwa, ungefähr, gegen“: *susirinko apie šimtą žmonių* ir *buvo apie šimtas vaikų*; *ateik apie pusė trečios*...

apie dabar dažnai sakome ir su veiksmažodžiu *rūpintis*: *tėvai rūpinasi apie savo vaikus*; bet seniau čia buvo vartojamas pagrindo į-kas: *tėvai rūpinasi savo vaikais*... Ar *apie* šitame posakyje yra slaviškas skolinys, ar mūsų pačių padaras, tuo tarpu man dar nevisai aišku.

n) *prie* || *pry-*, *pri-* (= prūs. *prēi*, sl. *pri*) su kilmininku pažymi vietą arba daiktą, arti kurio kas yra arba įvyksta, pav.: *sėdi prie stalo*; *guli prie sienos*; *prie jo ir mums buvo geriau*...; *tai viskas atsitiko prie manęs*; *prie sienos prikalė*; *priprato prie darbo*; *prie mūsų priklauso*; *eina prie darbo*; *išbėgo prie arklių*...; *jis buvo prie Baltaragio* (jo bute ar namuose)...

Toliau: *šaukiasi prie šventojo*...; *vos prisiprašė prie jo*; *parašyk kelis žodžius prie sūnaus* (Žem.); *prie to aš nieko nenusimanau*; *tai atsitiko dar prie tėvo galvos*...

Tarmėse *prie* yra vartojamas ir su kitais linksniais, pav.: *daug buvo žmonių prie bažnyčiai* (Sub.); *prie žirniais avižos pasėtos* (Rok.) ir kt.

Visi prielinksniai, apie kuriuos esame lig šiol kalbėję, būtent – *ant, už, dėl, iš, į, lig, nuo, pas, per, pro, po, su, apie, prie*, taip pat *par, be*, – yra senoviniai, iš seniau paveldėti. Tokie prielinksniai, kaip *abipus, abišal, anapus, aplink, arti, netoli, pagal, paskui, pirm, pusiau, skersaĩ, šalià, greta, tarp, ties, virš* ir kt. – yra vėlesnio kilimo.

KOORDINUOJAMOSIOS GRUPĖS

Subordinuojamose grupėse vienas narys yra pajungtas kitam, t. y. vienas narys priklauso nuo kito. Kas kita yra koordinuojamose grupėse: čia atskiri nariai vienas nuo kito ne priklauso, bet lygiaverčiai esti vienas greta kito, ir todėl jie ne vienas kitą paaiškina, papildo, bet abudu drauge kokią vieną arba dvi lygiagrečias sąvokas reiškia.

Koordinuojamose grupėse gali pasikartoti tos pačios ir įvairios

formos; be to, pasikartojančios formos gali būti jungtimis sujungtos ir nesujungtos.

Paprasčiausios ir, tur būt, seniausios koordinuojamosios grupės yra tos, kurių atskiros pasikartojančios formos yra tos pačios ir jungtimis nesujungtos. Gausiai ir gana ryškiai jos yra dar vartojamos sen. indų kalboje, pav.: *dámē-damē* „kiekviename name“ (n. sg. *dámaḥ*), *dēvṓ-dēvaḥ* „kiekvienas dievas“, *dhánaṃ-dhanam* „turtų turtai“; *návō-navo bhavati* „vis jis naujas yra, immer wieder neu wird er“ (*náva-* „naujas“); *ékа-ēkō dámē* „kiekvienas savo name, jeder einzelne in seinem Hause“, *prá-pra* „toliau ir toliau, vis pirmyn“ ir kt. Iš tų pavyzdžių matyti, kad sen. indų kalboj visos kalbos dalių formos gali būti sudvejinamos dažninei (iteratyvinei) reikšmei žymėti. Ir šita vartosena, reikia manyti, yra iš prokalbės paveldėta.

Mūsų kalboj panašiai reikšmei žymėti irgi pasitaiko tokių dvejybių, pav.: *stovi pagiry maža maža trobelė*; *kur tik pasižiūriu – vis miškai miškai*; *aš atsikėliau anksti anksti*; *jis sako sako, ir nepasako*, ir kt.

Tolygiu sintaksiniu santykiu, kaip jau sakyta, gali būti sugretinamos ne tik vienos ir tos pačios, bet ir įvairios žodžio formos, tik šitokių grupių reikšmė kartais jau esti kiek kitokia, pav.: *uj, skąmba ájda áuksu pęntìnaj* (Jsd. 19,9); *uj, tvìska blìzga póvu plunksnėlė* (ib.); *prašýčiau maldýčiau rájbu sakalėlu* (100,5); *klůmpa smůnka žirgelis dėl neviernú žodėlu* (235,5); *žmonės vasarą pluša dirba...; rejks... tėvuj močiutej sudiėv pasakyti* (Jsd. 481,4); *důk, močiùte, alaús midaús* (349,2); *sukáusdinčiau jů* (= *lenciūgu*) *kójas-rąnkéles* (280,5); *tu te búki žiemą-vasarėlę* (ib.); *vienas kitas ir taip pasako*; *šio to užkandau, ir nenoriu valgyti*; *paieškok šen ten*: *gal surasi...* ir kt.

Šitokios *asindetinės* (be jungčių sujungtos) dvejybės reiškia tiek glaudžiai susijusius vaidinius, kad šiandien jos dažnai atrodo *sinonimais*. Tai yra todėl, kad tokių grupių nariai reiškia gretiminius vaidinius, kurie savo esme vieni kitiems yra labai artimi, dažnai sudaro net vieno bendro vaidinio atskiras dalis, ir todėl visybė kartais gali tas dalis atstoti; pav., sakiny *vienas kitas ir taip pasako* žodžius *vienas kitas* gali atstoti *dažnas, tūlas*. Arba sakiny *tėvas motina gailėjo savo sūnaus* žodžiai *tėvas motina* reiškia tą pat, ką ir *tėvai*. Sakiny *aš atsikėliau anksti anksti* žodžiai *anksti anksti* reiškia *labai anksti*. Ir tt.

Net ir tokios asindetinės dvejybės, kurių atskiros dalys dabar atrodo sinoniminės, seniau irgi yra reiškusios du glaudžiai susijusius gretiminius vaidinius; pav., sakiny *žmonės vasarą pluša dirba* žodžiais *pluša dirba* nusakomas ne paprastas, bet intensyvus, įtemptas nuolatinis darbas. Tas pat norima pasakyti ir sakiniu *sukáusdinčiau juo kojas rankeles*: minėtoj dainoj taip kalba mergelė apie bernužį šalbierių, kurį už suviliojimą ji visą, kojas ir rankas, sukaustytų geležiniu lenciūgu ir įmestų į gilų dumburį, kur jam būtų lemta visados, *žiemą* ir *vasarą*, riogsoti mauruose, būtent: „Tu té búki žiémą-vasarélę, tu žalúki su žalėjs maurélejs“.

Kad kalbamųjų dvejybių tarpusavinė sąsaja iš tikro yra tokia glaudi, rodo ir pati kalbos tendencija: asindetinės dvejybės yra dažnai paverčiamos sudurtiniais žodžiais, pav.: *plaučiai kepenos* > *plaũčkepeniai* (arba plaũtkepeniai) „drauge sujungti plaučiai ir kepenos“, *kójagalviai* „kojos ir galvos“ ir kt.

Ilgainiui asindetiniai junginiai virsta sindetiniais, t. y. atskiri nariai yra jungtimis sujungiami; pav., vietoj *tėvas motina gaili savo sūnaus* ir *šio to užkandau* dažnai jau yra pasakoma ir *tėvas ir motina gaili savo sūnaus*, *šio ir to užkandau* (Duonelaičio) *rūbai šio ir to didei jau buvo nudilę*... Asindetinių darinių šiandieninėj gyvojoj kalboj dar pasitaiko tik tam tikrose aplinkybėse, pav., sinoniminiuose junginiuose, kurių vieno nario prasmė norima aiškiau pabrėžti arba aikštėn iškelti; pav., sakiny *žmonės vasarą pluša dirba* norima daugiau darbo *intensyvumas* pabrėžti. Taip pat *asindetonų* galime sutikti dar tada, kai kas paprastai yra išskaičiuojama, kai sugretinamos daugiau kaip kelios vienodos kalbos dalys, kai sujungiamos priešybinės, bet porinės sąvokos ir tt.

Todėl dabar kįla klausimas: kodėl mūsų kalboj, kaip ir kitose ide. kalbose, asindetiniai padarai vis daugiau nyksta ir jų vietoj pradedama daugiau vartoti sindetiniai? Tai yra dėl to, kad asindetonai yra visai primityvūs dalykai, tokie, kuriuos ypatingai dar vartoja laukiniai žmonės. Pav., vienos Liberijos negrų tautelės, kpelle, kalboj asindetiški žodžių sudvejinimai arba dažnesni pakartojimai yra labai plačiai pažįstami, plg. *pǫlǫ* „senas“ : *pǫlǫ pǫlǫ* „labai senas“; *kɛ̀lɛ* „ilgai“ : *kɛ̀lɛ kɛ̀lɛ kɛ̀lɛ* „labai ilgai“; *túlǫ* „iš pradžios“ : *túlǫ túlǫi* „visai pat pradžioj“ ir kt. Toj pat kalboj sudvejinimo būdu yra net ir atskiri nauji žodžiai sudaromi; pav.: *kpǫ́kpǫ* „plaktukas“ (t. y.

pakartotinas plakimas) ir kt. Taigi asindetonai yra primityvinės kalbos padarai, ir todėl, kultūrėjant kalbai, jie savaime nyksta. Todėl ir mūsų kalboj asindetinių padarų skaičius dabar mažėja; tiktai konservuotos liekanos dar ilgiau patveria. Be to, asindetonai greičiau nyksta mūsų literatūrinėj kalboj, kaip šnekamojoj; todėl visuomenėj neberado platesnio atgarsio ir tos kaikurių kalbininkų (J. Jablonskio...) pastangos, kuriomis buvo norima jie įtraukti į rašomąją kalbą.

Koordinuojamosios grupės narių santykiai dabartinėj kalboj yra gana įvairūs. Tai daug priklauso nuo jungiamųjų vaidinių, būtent: vieno,di vaidiniai gali būti sugretinami paprastai, neatsižvelgiant į jų vidujinį santykį, pav.: *tėvas, motina, sesuo ir aš – visi dar tebegyvename*. – Čia vaidinių grupė (šeimyna) yra suskaidoma į įvairias dalis, bet ne vienetu pasakoma.

Bet, vaidinius gretinant, gali būti ir į vidujinį santykį atsižvelgiama, pav.: *Kaune, Šiauliuose, Panevėžy ir net Marijampolėj yra dabar apygardos teismas*; *jis yra didelis, drūtas ir todėl sunkus*... Pirmam sakiny yra pabrėžiamos vienos dalies svarbumas („net Marijampolėj"), o kitame yra konstatuojama priežastinė priklausomybė ir nurodomas pagrindas: *jis yra todėl sunkus, kad didelis ir drūtas*.

Taip pat gali būti sugretinami ir nevienodi vaidiniai, pav.: *mes turim dabar žūti arba laimėti*; *jis yra senas, bet vikrus*. Pirmu atveju aiškiai nepasakoma, kas yra darytina: norimoji mintis čia tik pažymima prieštaringais vaidiniais, ir todėl klausytojas čia pats turi nuspręsti, kuris vaidinys kalbamuoju metu yra tinkamas. Antruoju atveju, priešingai, vaidiniai sujungiami klausytojui visai nelaukiamai, prieštaringai. Ypatingai aiškiai pasireiškia ta prieštara tada, kai sugretinamas neigimas ir teigimas, pav.: *ne jis tai pasakė, bet aš*; arba: *jis tai pasakė, ne aš*.

Šitas įvairus santykis kalba yra įvairiai reiškiamas: *žodžių tvarka, kirčiu ir dalelytėmis*.

Vienodi paprasti vaidiniai yra sugretinami vienodu (lygiu) tonu arba jungiamais žodelyčiais, pav.: *tėvas, motina, sesuo ir aš – visi dar tebegyvename*; *iš dalies aš, iš dalies tu čia esi kaltas*...

Nevienodi vaidiniai yra arba išskiriamai sujungiami, arba prieštaringai, pav.: *neturiu nei tėvo, nei motinos*; *jis tai padarė, ne aš*.

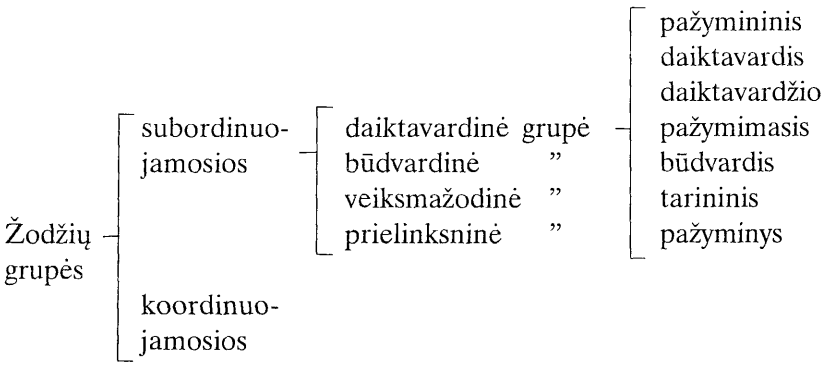

KONGRUENCIJA

Žodžiai, kurių tarpusaviniai santykiai nereiškiami jokiomis ypatingomis priemonėmis, paprastai yra derinami vienas su kitu formaliai, būtent – vardažodinės lytys yra derinamos giminėmis, skaičiais ir linksniais, o veiksmažodinės – skaičiais ir asmenimis.

Šitaip žodžiai buvo pradėta derinti nevienu metu ir nevisi iš karto. Pačią pradžią tokiam derinimui veikiausiai yra davusi santykių lygybė, kuri vėliau buvo apibendrinta ir visais kitais atvejais. Tatai yra maždaug šiaip vykę.

Pirmiausia linksniais buvo derinami su savo pažymimaisiais žodžiais, rodos, tik priedėliai, nes jie iš tikrųjų yra ne kas kita, kaip tos pačios, tik kitais žodžiais pakartotos sakinio dalys; pav., *pamotė ragana, pamotę raganą* ir kt. Taip pat panašiai buvo derinamas ir tarininis daiktavardis, nes jo vardininkas pat pradžioj yra buvęs priedėlis, kuris tiesiogiai priklausė veiksniui, bet vidujiniškai buvo siejamas su tarinio veiksmažodžiu; pav., *jis buvo daržininkas*; *jo sūnus buvo vagis*; *sėskis, būsi svečias* ir kt. Ilgainiui šitais tarininiais daiktavardžiais buvo nustota duoti veiksniui tik naujos substancijos, bet pamažu buvo pradėta žymėti ir esančiosios veiksnio substancijos kokybė. Tuo būdu šitie daiktavardžiai savo reikšme prisiartino prie būdvardžių. O jeigu dar atsiminsime, kad senoviniai būdvardžiai formaliai niekuo nesiskyrė nuo daiktavardžių (plg. lot. *equus junctus*, gr. ὁ ξευκτὸς ἵππος), tai suprasime, kodėl tarininio daiktavardžio

vietoj lengvai galėjo atsirasti ir būdvardis; plg. *midus yra gardus, vaikas yra geras* ir kt.

Pagaliau tiek tarininis daiktavardis, tiek (vėliau) tarininis būdvardis jau nuo seniau galėjo būti vartojamas ne tik vardininke, bet su galiniuotiniais veiksmažodžiais ir galininke, būtent – šalia *jo sūnus yra vagis* ir *jo sūnus yra gudrus*, sprendžiant iš mūsų ir kitų giminingų kalbų, dar buvo sakoma *jo sūnų padarė vagį* (lotyniškai būtų *eius filium furem fēcit*) ir *jo sūnų padarė gudrų*. Mūsų šiandieninėj kalboj šitas senovinis derinimas yra diferencijuojamas: vietoj *jo sūnų padarė vagį* dabar jau sakome *jo sūnų padarė vagimi*; taip pat vienareikšmiškai dažnai jau pasakome šalia *jis buvo kunigas* ir *jis buvo kunigu*.

Lygiai kaip priedėlinis daiktavardis, taip ir pažymininis būdvardis su pažymimuoju žodžiu yra gimine, skaičiumi ir linksniu derinamas jau nuo senų senovės, pav.: *geras vyras, geri vyrai* (plg. lot. *bonus vir, boni virī*, gr. ἀνήρ ἀγαθός, ἄνδρες ἀγαθοί...). Tačiau vėlesniais laikais ir čia yra kiek nutolstama. Sakysim, moteriškosios giminės daiktavardis dažnai gali būti su vyriškosios giminės pažyminiu todėl, kad jis yra vartojamas ir vyriškiui žymėti, pav., *toks boba*. Taip pat, nykstant dviskaitai, dabar dažnai šalia dviskaitinio skaitvardžio pasakome daugiskaitos linksnį, pav.: *du vyrai* vietoj *du vyru*.

Visai kitoks yra pažymininio ar tarininio būdvardžio derinimas su keliais daiktavardžiais: čia kiekviena, taip pat ir mūsų, kalba nuo senovės eina įvairiu keliu. Mūsų kalboj būdvardis, kuris priklauso keliems daiktavardžiams, gali būti derinamas su vienu iš tų daiktavardžių; o toks būdvardis, kuris priklauso keliems skirtingos giminės daiktavardžiams, yra dažnai reiškiamas daugiskaitos vyriškąja gimine, pav.: *gražus jo stalas ir kėdė*; *lygūs laukai ir pievos*; *šiltos pirštinės ir marškiniai*; bet: *vyrai ir moterys jau buvo išsiskirstę*. Plg. lot. *amor tuus ac iūdicium*.

Mūsų kalboj dar nepaprastai yra derinamas niekatrosios giminės būdvardis, pav.: *tas alus man neskanu*. Čia niekatrosios giminės būdvardis seniau buvo suprantamas daiktavardine reikšme, t. y. *tas alus man neskanu* seniau reiškė beveik tą pat, kaip ir *tas alus man yra neskanus daiktas*. Šiandien, vis daugiau primirštant niekatrąją giminę, dažniau pasakome *tas alus man neskanus*. Įvardžių niekatroji

giminė tokiais atvejais yra kartais maišoma su vyriškąja gimine; pav., *tai man nepatinka* pasakome ir *tas man nepatinka*.

Augštaičių tarmėje tarininis pažyminys, reiškiamas veikiamuoju būtojo laiko dalyviu, dažnai esti gimine su veiksniu nesuderinamas, pav.: *kalnai kelmuoti, pakalnės nuplikę*.

Veiksmažodis su veiksniu paprastai yra derinamas *asmeniu* ir *skaičiumi*, būtent: jeigu veiksnys yra vienas asmuo, tai veiksmažodis yra visados asmeniu derinamas, pav.: *aš einu, jis dirba* ir kt. Bet jeigu veiksnį sudaro bent keli asmenys, o tariniu eina tik vienas veiksmažodis, tai veiksmažodžio esti vartojamas daugiskaitos pirmasis asmuo, jei vienas iš veiksnio asmenų yra pirmasis, ir daugiskaitos antrasis asmuo, jei veiksniu eina antrasis ar trečiasis asmuo, pav.: *aš ir tu eisime į miestą*; *netrukus važiuosime namo...*; *eikite iš čia!*... Taip pat veiksmažodžio daugiskaita yra vartojama, jei veiksniu eina keli asmenys, bet kalbėtojas juos turi galvoj ne visus, o tik vieną, kuris jo nuomone turi ką nors veikti, pav.: *tai kiekvienas turime daryti*; *kas* (arba *katras*) *tai padarėt*?

Jei veiksniai nėra glaudžiai tarpusavy susiję, tai veiksmažodis asmeniu yra derinamas su reikšmingesniu arba artimesniu veiksniu, pav.: *leisk savo dukterį į vestuves: ji bus patenkinta ir aš*; *ten buvau aš ir jis...*

Iš viso, kas anksčiau pasakyta, matome, kad dabartiniai derinamieji žodžių santykiai sakinyje nevisi yra pastovūs ir vienodi. O jeigu dar pamėgintume sekti šito derinimo praeitį, jo pirminę kilmę, tai nužygiuotume labai toli į senovę. Pagrindiniai derinimo tipai rados tuo metu, kada buvo apibendrinti ir stabilizuoti tam tikri, formantiniai, elementai, kurie, reikšdami specijalesnius vardažodinius ir veiksmažodinius santykius, pašalino visas platesnės reikšmės formas. Tokios plačiareikšmės formos yra buvę paprasti kamienai. Pav., lot. *equus junctus,* sen. ind. *áśvō yuktáḥ* veikiausiai yra išriedėjęs iš **ekʷos jugto*; šitas posakis nepakitėjęs yra išlikęs dar sudurtiniame žodyje *yuktáašvaḥ...*: plg. dar *gumba-žolė, mėžla-vežtis, sieno-tarpis, saulė-tekis, nakti-balda, vidu-giris...* || *ilga-ausis, stora-lūpis...*

ŽODŽIŲ SAMPLAIKA, SAKINYS IR ŽODŽIŲ GRUPĖ

Šitos trys sintaksinės sąvokos yra skirtingos: žodžių sámplaika, tiesioginis sintaksės objektas, yra genus proximum, o sakinys ir žodžių grupė – jų species, būtent – visos sintaksinių darinių rūšys yra žodžių samplaikos, bet nevisos iš jų eina sakiniais ir žodžių grupėmis. Sakinys sudaro pagrindinį – savarankišką gyvosios kalbos vienetą (dalį, gabalą), o žodžių grupė to negali sudaryti, t. y. ji negali eiti sakiniu. Bet vis delto ir žodžių grupė sudaro atskirą vienetą, kuris yra vartojamas sakinio dalimi lygiai taip pat, kaip ir atskiras žodis. Tarp žodžio ir žodžių grupės yra toks pat santykis, kaip tarp skiemens ir žodžio: kaip skiemuo, taip ir žodžių grupė nėra skyrium vartojama.

Tačiau, kad ir skyrium nevartojama, žodžių grupė nėra visai nesavarankiška, – ne, ji iš dalies yra savarankiška, tik tas jos savarankiškumas yra apibrėžtas, būtent: sudaromąja sakinio dalimi ji eina vienetu, kaip atskiras dalykas; čia ji savo vartosena visai nesiskiria nuo atskiro žodžio, pav.: *aukso žiedas, vėjinis malūnas, žemė prie molio, pamotė ragana* ir kt. Šitomis žodžių grupėmis yra suglaustai nusakomas tam tikras vaidinių vienumas, toks, kuris kartu gali būti ir vienu žodžiu reiškiamas; pav., *vėjinis malūnas* savo reikšme yra tolygus *geležinis kelias* = *geležinkelis;* plg. dar *vėjinis malūnas* = lenk. *wiatrak,* vok. *Windmühle*.

Taip pat žodžių grupės daryba, forma ir reikšmė sakiny yra tik tiek tepaliečiama, kiek ir atskiro žodžio. Pav., sakiniuose *vėjinis malūnas yra parduodamas, mes pirkome vėjinį malūną* ir *tai yra vėjinis malūnas* vienas ir tas pat sintaksinis darinys, *vėjinis malūnas*, yra vartojamas įvairiomis sakinio dalimis. Nors sakininė šitos grupės funkcija yra įvairi, tačiau tas įvairumas nepakeičia nei jos sintaksinės formos, nei pobūdžio. Taigi žodžių grupė, savo vartosena sakiny prilygdama atskirą žodį, vis dėlto savo kiekybe skiriasi nuo jo: žodis teeina tik atskira sudaromąja žodžio grupės dalimi.

Kaip žodis nuo žodžių grupės, taip žodžių grupė skiriasi nuo sakinio, bet tas skirtumas yra visai kitoks, būtent: sakiny pasireiškia bevykstą (tampą), o žodžių grupėj jau įvykę santykiai. Pav., sakiniu *laivas lekia* yra nusakomas pats vykstąs (tampąs) faktas, o žodžių grupe *lekiąs laivas* jau yra reiškiamas anksčiau įvykusio fakto rezultatas; šitas

sukauptas rezultatas gali būti žymimas net dar glaudesne forma – būtent sudurtiniais žodžiais (pav., *geležinkelis, svetimtyka* ir kt.). Taigi sakinys šiuo atveju yra lyg koks gyvas, augąs, praslenkąs dalykas ir tuo pat metu šito vykstančio (tampančio) psichiško vyksmo įkūnijimas, o žodžių grupė yra lyg koks įvykęs, sustingęs dalykas, tam tikra gatavų vaidinių kompleksų reiškiamoji forma.

Iš šito sugretinimo matyti, kad žodžių grupės, nors ir sakiny prilygdamos atskirus žodžius, vis dėlto turi nemaža bendro ir su sakiniais, būtent – jos, kaip ir sakiniai, reiškia tam tikrus santykius, ir todėl turi būti priskirtos sintaksei, ne žodžių mokslui.

Bet dabar kįla klausimas: kokia vieta joms turi tekti sintaksėj? Jų negalime visiškai priskirti nei prie sakinių, nei atskirų sakinių skyriuose jų išskirstyti, nes žodžių grupių objektas neturi artimesnių santykių nei su sakiniu kaip visetu, nei su jo dalimis. Dėl tos tad priežasties žodžių grupės sintaksėj turi gauti vietos šalia sakinių, ne sakinių tarpe.

Ir tatai iš tikrųjų yra galimas dalykas, būtent: dėl anksčiau išdėstytųjų motyvų žodžių grupes ir sakinius traktuojame kaip atskirus, savarankiškus sintaksės dalykus, ir todėl juos subordinuojame vienam, platesniam sintaksės objektui – žodžių samplaikai. Tuo būdu, nieko neišskirdami, mes apimame visus sintaksinius dalykus ir juos visašališkai atvaizduojame. Tai kaip tik ir yra mokslinės sintaksės, žodžių samplaikų mokslo, tikslas.

SAKINIO PROBLEMA

Paviršutiniškai žiūrint, rodos visai aišku, kas yra sakinys. Bet iš tikrųjų taip nėra: dar net lig šiol neturime reikiamos, bent daugumo pripažįstamos sakinio apibrėžties (definicijos); pav., J. Riesas yra surinkęs net 139 sakinio apibrėžimus, bet jie visi yra įvairūs ir daug kur tarpusavy nesutinka. Tad kodėl taip yra? Visų pirma dėl to, kad, sakinį apibrėžiant, dažnai yra daroma formalių, net logiškų klaidų, parenkama visai netikusių definicinių pavadinimų bei sąvokinių pažymių ir patys apibrėžimai kartais esti visai nepatogūs, neaiškūs. Be to, sakinio problemai spręsti labai kliudo savavališkas sakinio interpretavimas ir šiaip pašalinės įtakos, pav., iš anksto sudarytos filosofinės nuomonės ir kt.

Kad tai yra teisybė, aiškiai rodo mums artimi pavyzdžiai. Štai kaip yra apibrėžiamas sakinys mūsų gramatikose: „Ein Satz ist ein in Worten ausgedrückter Gedanke“ (KGr. 356); „Sakinys yra žodžiais išreikšta mintis“ (Jaun. Gr. 12); „Mintis, kad pasakome ją arba parašome žodžiais, vadinasi *sakinys*“ (R. Jono Sint. 8) arba „Mintis, pasakyta arba parašyta žodžiais, vadinasi s a k i n y s“ (R. Jono Gram.[2] 241); „Sakinys yra žodžių junginys, kuriuo reiškiame mūsų mintis“ (Durio Sint. 10); „Sakinys yra arba vienas žodis, arba gramatiškasis žodžių junginys, arba tokių junginių eilė, kur yra sakytojo tvirtinimo reiškiant mintis, jausmus ir norus“ (Kuzmickio Sint.[2] 7).

Lygindami šiuos apibrėžimus, galime tuojau pastebėti, kad Kuršaitis, Jaunius, R. Jonas ir Durys sakinį beveik vienodai apibrėžia, tik ne vienais žodžiais, būtent: jų visų apibrėžimuose dominuoja mintis. Tai rodo, kad kalbamieji autoriai sakinio definicijoj daugiausia reikšmės skiria galvojamam elementui.

Ir tai yra savaime suprantama: kaip paprastai gyvenime, taip ir šiuo atveju ne tik kaip reikiant neskiriami mintiniai ir kalbiniai sakiniai, bet jie dažnai tiesiog yra sumaišomi, t. y. vietoj kalbinių dažnai yra vartojami arba bent stengiamasi vartoti tik mintiniai sakiniai. O tai yra todėl, kad mes, vadovaudamiesi pasenusiomis teorijomis ir tradicijomis, dažnai į kalbą pirmiausia žiūrime ne kalbiniu, bet loginiu požiūriu, ir todėl kalboje pirmiausia matome ne kalbinius, bet loginius dalykus. Antra vertus, mes labai dažnai neskiriame paprasto, natūralaus galvojimo nuo kultivuoto logiško galvojimo: mums atrodo, kalba yra arba turi būti valdoma tik logiško galvojimo. Bet toks manymas yra visiškai klaidingas, ir štai kodėl.

Kasdieninis mūsų galvojimas nevisados yra logiškas: dažnai jis yra psichologiškas, paprastas, natūralus, t. y. mūsų galvojimo veiksniai labai dažnai priklauso nuo išorinių įtakų. O kadangi tos įtakos yra be galo įvairios, tarpusavy įvairių įvairiausiai surizgusios, tai jos ir kalboj pasireiškia labai įvairiai ir nevienodai. Be to, kalba ir šiaipjau kaip reikiant neatvaizduoja net natūralaus galvojimo; pav., psichologinės kategorijos labai dažnai nesutinka su kalbinėmis kategorijomis. Arba štai natūralaus galvojimo ir jo kalbinio atvaizdo santykis niekados nėra pastovus, nes, nuolat kintant daugybei vaidinių ir jų kokybei, kinta taip pat tolydžio ir kalbinės lytys. Todėl klysta tie, kurie mano, kad kalba gali būti tik logiško galvojimo dėsniais sprendžiama ir išaiškina-

ma. Ne, tokiais dėsniais kalba visai nesusidaro: jei taip iš tikrųjų būtų, tai kalbos reiškiniai negalėtų taip nuolat kisti, nes galvojimo dėsniai, apskritai imant, amžinai pasilieka tie patys. Taip pat daugelis kalbos dalykų būtų visai negalimi; pav., *girtuokliauti* turėtų būti neįmanomas padaras, nes *pakaruokliauti* ir kt. paprastai nesakoma.

Tačiau pertoli eitume, jei, spręsdami apie kalbos dalykus, logiško galvojimo dėsnių visai nežiūrėtume: tuo būdu visų kalbos reiškinių negalėtume kaip reikiant suprasti, nes kalba susidurti susiduria su abiem galvojimais, tik su jais visiškai nesutampa, t. y. kalba eina vienu keliu, o galvojimas kitu. Tai pagaliau turime bent kartą aiškiai suprasti.

Todėl dabar sintaksėj jau nebegalime tenkintis mintinio sakinio apibrėžimu, nes jeigu iš tikrųjų kalba neatvaizduoja galvojimo, tai juo labiau mintinis sakinys negali atstoti kalbinio sakinio. Kalbinis sakinys yra visai kas kita, kaip mintinis sakinys. „Der S p r a c h s a t z, – sako J. Riesas, – tritt als gemeinsames Ergebnis der psychischen Tätigkeit und ihren sprachlichgrammatischen Gestaltung... als etwas Andres, Neues, Selbständiges aus dem Gebiet der rein psychischen Phönomene hinaus und bildet e i n W e s e n f ü r s i c h“ (Was ist ein Satz? 38 psl.). – „Kalbinis sakinys bendru psichinės veiklos ir kalbiškai gramatiško formavimo rezultatu išsiskiria iš grynai psichiškų fenomenų srities kaip kas kita, nauja, savarankiška ir sudaro ypatingą savaiminę esybę“. Todėl kalbinis sakinys yra tik kalbos padaras, ir dėl to jį turi tirti ne psichologija ar logika, bet kalbotyra, ypač gramatika; psichologija ir logika tegali turėti reikalo tik su mintiniu sakiniu.

Bet kas iš tikrųjų yra kalbinis sakinys? Norint jį geriau suprasti, reikia pirmiau panagrinėti jo charakteringieji pažymiai.

Jau anksčiau, kalbant apie žodžių grupes, teko pastebėti, kad sakinys yra savarankiškas gyvosios kalbos vienetas. Ir iš tiesų: žodžiai ir žodžių grupės dar nesudaro kalbos. Tai yra dirbtiniai, mokslo reikalui abstrahuoti vienetai, iš kurių yra statomas kalbos rūmas. Todėl tuose vienetuose dar negali atsispindėti kalbos gyvata, pati kalba kaip organizmas. Visai kas kita yra sakinys: jame kaip tik pasireiškia kalbos gyvybė, jos vyksmas. Tai yra ne kalbos sudaromasis elementas, bet pati gyvoji kalba, jos tikrenybė. Dėl to tad sakinys realus, ne dirbtinis, abstrahuotas kalbos dalykas.

Bet neviskas, kas gyvojoj kalboj pasireiškia, gali būti laikoma sakiniu: tai būtų perplatu ir neapibrėžta. Ne, sakiniu kaip tik tenka imti

pati mažiausioji, daugiau nebeskaidoma tos kalbos dalis. Be to, ta dalis turi būti ne palaida, bet gramatiškai suformuota, t. y. savo prasme turi būti kalbiška, tokia, kuri kalbančioj visuomenėj yra tapusi įprasta, tipiška reiškiamąja forma. Pagaliau sakiny turi būti dar išreiškiamas santykis tarp sakinio turinio ir išorinio pasaulio tikrenybės. Pav., bendratis *lyti* mums to santykio visai nereiškia, o forma *lija* mumyse kaip tik sukelia vykstančio įvykio vaizdą, parodo jį mums kaip tikrenybę, kaip tapimą, vykimą.

Taigi *sakinys yra mažiausias gramatiškai suformuotas gyvosios kalbos vienetas*, kuriame pasireiškia jos vykstąs santykis.

SAKINIO KILMĖ IR DARYBA

1. Kalbiniais padarais mes reiškiame paprastuosius ir sudėtinius vaidinius, todėl jie, tie padarai, gali būti sudaromi iš vieno žodžio arba ištisos žodžių grupės, pav.: *ugnis! Jonai! stok! gudrus vaikas; labas rytas! kas jo gražumas! pinigai galvažudžiai; žmonės dirba; jo žiedas buvo aukso; kartais ir vilkai lapėmis išvirsta*.

Žodžių grupės skiriasi tarpusavy tiek savo forma, tiek reikšme. Žodžių grupėmis *gudrus vaikas, aukso žiedas* yra reiškiamas gatavų vaidinių kompleksas, kuris sudaro vieną, į savarankiškas dalis neskaidomą vienetą. Kas kita yra *pinigai galvažudžiai, žmonės dirba*: šitų žodžių grupių atskiros dalys yra lygiavertės ir pasižymi savo savaimingumu. Todėl pirmosios grupės yra vadinamos v i e n a n a r ė m i s, antrosios *dvinarėmis*.

Vienanarė žodžių grupė paprastai reiškia vieną vaidinį, o dvinarė atskirą vaidinių grupę, taigi pirmoji iš jų sudaro atskirą antrosios dalį, arba, kitaip sakant, dvinarė žodžių grupė eina s a k i n i u, o vienanarė s a k i n i o d a l i m i.

Sakiniu ir vienanare žodžių grupe nusakome skirtingus dalykus, būtent: sakiniu reiškiame vykstantį gyvosios kalbos santykį, t. y. žodinėmis lytimis siejame daikto būvį (veiklą, rimtį, judesį ir kt.) su pačiu daiktu, o vienanare žodžių grupe pažymime tik vykusio kalbos santykio rezultatą. Pav., posakiuose *skrendąs paukštis, deganti žvakė* skridimo ir degimo santykis su paukščiu ir žvake yra pažymėtas kaip įvykęs faktas, o posakiuose *paukštis skrenda, žvakė dega* santykis tikrai vyksta

kalbamuoju metu, t. y. daiktas ir jo būvis (esimas) yra vienu laiku suvokiami.

2. Pačiam sakiny toliau yra skiriamos dvi vyriausios dalys: veiksnys ir tarinys. Veiksniu nusakome patį sakinio dalyką, o tariniu jo būvį (esimą). Čia veiksnys sudaro lyg pagrindą tarinio vaidiniui arba vaidinių grupei; todėl veiksnio vietoj tiksliau būtų sakyti pamatas (= subjektas iš lot. *subjectus* „pamestas, po kuo padėtas, unterliegend, unterwürfig").

Tiek veiksniu, tiek tariniu gali eiti atskiri žodžiai ir žodžių grupės, pav.: *šuo loja, pinigai galvažudžiai* ir *nauja šluota gerai šluoja, mažas grūdelis didžiu medžiu užauga*. Šituose sakiniuose *šuo, pinigai, nauja šluota, mažas grūdelis* ir *loja, galvažudžiai, gerai šluoja, didžiu medžiu užauga* – yra atskiros, savo esme neišskiriamos sakinio dalys, bet veiksnio ir tarinio santykis jomis yra nevienodai reiškiamas: pirmu atveju tas santykis pasireiškia tuo, kad asmeninės tarinio veiksmažodžio galūnės gramatiškai atitinka veiksnio vardažodžio asmenį ir skaičių, o antruoju atveju tuo, kad vardažodis, kuris drauge su formaliniu veiksmažodžiu sudaro tarinį, savo asmenine galūne sutinka su gramatiniu veiksnio asmeniu ir skaičium. Toks formalinis tarinio veiksmažodis vadinas jungtimi, o vardažodis – vardine tarinio dalimi.

Tuo būdu yra skiriamas veiksmažodinis ir vardažodinis (nominalinis) tarinys. Savo daryba veiksmažodinis tarinys gali dar būti laikomas paprastuoju (vientisiniu), o vardažodinis sudurtiniu.

Paprastajame tarinyje reikšmės turinys ir santykinis elementas esti viename žodyje sujungti (pav., *aš skrendu, mes skrendame*), o sudurtiniame dviejuose, būtent – reikšmės turinys yra vardinėj tarinio daly, o santykinis elementas tarinio jungty (pav., *aš esu laimingas, mes esame laimingi*).

Tam tikrais atvejais santykinio elemento gali nebūti, pav.: *pinigai galvažudžiai, viskas baigta* ir kt.

SAKINIO RŪŠYS

Nors psichiškų funkcijų, kurias reiškiame sakiniais, yra labai daug ir, be to, jos yra dar tarpusavy visaip surizgusios, vis dėlto jų kalbines išraiškas, sakinius, pagal turinį galime skirti į šias bendrąsias grupes,

būtent – į tiesioginius (arba tvirtinamuosius), geidžiamuosius, liepiamuosius, šaukiamuosius ir klausiamuosius sakinius.

Tiesioginiu (arba tvirtinamuoju) sakiniu paprastai reiškiame suvokimą, patyrimą arba sprendimą, pav.: *saulė šviečia; šiandien daug darbo turėsime; atsarga gėdos nedaro; iš adatos vežimą priskaldo; visi žmonės yra mirtingi.*

Geidžiamasis sakinys gali reikšti išpildomą arba neišpildomą geidimą, pageidavimą, pav.: *vyrai šieną tepjauniē; norėčiau eiti į miestą* ir *skrisčiau, skrisčiau, kad galėčiau; verčiau būčiau negimęs.*

Liepiamuoju sakiniu pasakome liepimą, įsakymą (pav., *eik! tylėk! neliesk manęs! sėskimės!*) ir netiesioginį reikalavimą (pav., *tesie šviesa! neužmirškime savųjų! kad tu man tuojau išnyktum iš akių!*).

Šaukiamasis sakinys yra tiesioginio sakinio porūšis: juo pasakome ką nors tikra, bet smarkiau, su pakeltu balsu, šaukiamai, pav.: *kas tavo gražumas! tokių man nereik! kad tu suburbėtum! broliukai, ginkitės nuo bado!* Kaikurie šaukiamieji sakiniai atrodo kaip klausiamieji, pav.: *koks gražus tas mūsų kraštas! kad ir tu viską žinai!*

Klausiamaisiais sakiniais galime dvejaip klausti – sprendžiamai ir apibrėžiamai. Sprendžiamai klausdami, mes norime patirti atsakymą *taip* arba *ne*, pav.: *ar tu skaitei šitą knygą? važiuosime namo?* Apibrėžiamai klausdami, mes norime, kad abejojama sakinio dalis būtų tiksliau pažymėta, apibrėžta, pav.: *kas ten važiuoja? kada pareisi namo?* Šitie klausimai pradedami klausiamaisiais įvardžiais ar prieveiksmiais.

Kalboj dar yra skiriami įvairūs klausimų niuansai. Pav., kartais klausiant nelaukiama jokio atsakymo: *kame žuvis be ašakų, mėsa be kaulų? kur aš vargšas pasidėsiu?*

SAKINIO FORMA

a) Sakinio kirtis

Sakinio meliodija priklauso nuo jo turinio ir nuo jo vietos kitų sakinių tarpe. Tiesioginiai pabaigtiniai sakiniai paprastai yra sakomi su krintančia intonacija: *vakar visą dieną turėjau dirbti.* Bet nepabaigtiniai sakiniai, kuriais yra reiškiamas laukimas, visados yra prieš galą

tariami su kįlančiu balsu, pav.: *kiškis lauku bėga! ar kiškis lauku bėga? kiškis bėgo ežia, kuri ten už griovio matyti; jei kiškis nebūtų į rugius pabėgęs, medžiotojas jį būtų nušovęs.*

Balso tvirtumas taip pat priklauso nuo sakinio turinio: svarbesni dalykai yra tvirčiau tariami, ne tokie svarbūs lėčiau. Todėl pilni žodžiai, kurie eina atskiromis sakinio dalimis, yra tvirčiau kirčiuojami, kaip forminiai žodžiai (prielinksniai, jungtukai ir kt.), kurie jungia atskiras sakinio dalis arba sakinius. Bet ir pilni žodžiai nevienodai yra tariami: kas būtinai reikalinga, yra daugiau pabrėžiama, o kas nebūtina, gali būti paprastai nusakoma, be jokio balso pakėlimo.

b) Žodžių tvarka sakiny

Apskritai imant, lietuvių kalbos žodžių tvarka sakiny yra laisva: kiekviena pabrėžiamoji sakinio dalis gali būti įvairiose sakinio vietose, pav.: *aš n a m o eisiu* ir *n a m o aš eisiu*; *a š namo eisiu, ne tu* ir *namo eisiu a š, ne tu* ir tt.

Tačiau tam tikrą palinkimą vietomis galime pastebėti ir mūsų kalboj, būtent:

Paprastai tarinys eina po veiksnio – sakinio vidury arba gale, pav.: *saulė šviečia, vaikas rašo, svetimi dūmai akis graužia*. Bet pasakose, pasakojimuose ir kt. tarinys dažnai yra sakomas sakinio pradžioj: *buvo karalius ir turėjo tris dukteris; gyveno senelis ir bobutė; ėjo keliu suvargęs žmogelis;* ir *parvažiavo sūnus iš tolimo krašto* ir kt.

Pažyminys dažniausiai esti prieš savo pažymimąjį žodį, pav.: *geras vaikas, auksinis žiedas, aukso žiedas* ir kt.

Jeigu pažyminys yra po pažymimojo žodžio, tai jis esti ir kitaip kirčiuojamas, pav.: *nusipirkau obuolį labai gardų; mačiau šunį tokį gražų, gražų.*

Bendratis paprastai eina po veiksmažodžio ar kito kurio žodžio: *neilgai tereikėjo laukti, liepė visiems valgyti...* Bet ir: *padėjo surinkti bulbes* (Žem. I, 249) ir kt.

Prieveiksmiai dažniausiai esti prieš būdvardžius ir veiksmažodžius: *labai geras, gražiai dainuoja* ir kt.

NEPILNI SAKINIAI

Kaip jau buvo minėta, sakinį paprastai sudaro dvinarės žodžių grupės, kurių yra skiriamos dvi pagrindinės lygiavertės sudaromosios dalys – veiksnys ir tarinys. Bet yra skyrium vartojamų posakių, kurie susideda iš vieno žodžio arba vieningos žodžių grupės, pav.: *ai! gaisras! vagys! vagie! stok! alaus! taip, ne! sudie! dėku! aš jums! į sveikatą! garbės žodis! atsargiai!* ir kt.

Šitie posakiai yra nevienodi. Visų pirma jaustukai ir šauksmininkai (*ai! vagie!*): tai nėra sakiniai, nes jie neturi jokios gramatinės sakinio formos. Vyriausias jų pažymys yra visiškas finitinio veiksmažodžio nebuvimas: čia negalime mes nei mintimi papildyti, nei įsivaizduoti, kad kada nors veiksmažodis galėjo būti prie tų lyčių. Jaustukai ir šauksmininkai tegali būti sujungti su jaustukais bei šauksmininkais arba su tam tikrais nuo jų priklausančiais žodžiais.

Savo reikšme daugelis jaustukų yra tik jausmų arba nuotaikos išraiška; jais nereiškiame jokių vykstančių santykių, ir todėl jie neturi jokios materialinės, leksikalinės reikšmės. Tai yra garsiniai ženklai, kuriais reiškiame savo jausmų išsiveržimus, tam tikras jaudesių būsenas ir kt. Žodžiu, jaustukai neturi to pagrindo, iš kurio kalbinės formos gali susidaryti sakinį.

Tas pat yra ir su šauksmininku. Jis, teisybė, turi pilno žodžio formą ir tam tikrą leksikalinę reikšmę, bet iš kitos pusės jo vaidinio turinys yra tiek susilpnėjęs, išblyškęs, kad tarp jo ir jaustuko nebedidelis skirtumas yra. Lytys *Jonai! tu! žioply!* beveik reiškia tą pat, kaip ir *ei!*

Kaip jaustukai ir šauksmininkai, taip ir teiginiai bei neiginiai nesudaro sakinio: jie neturi savo turinio, bet tik reiškia teigiamą ar neigiamą nusistatymą dėl klausiamo dalyko, būtent – žodelyčiai *taip* ir *ne* reiškia sprendimą ne apie savo, bet apie priešstovinčio klausiamojo sakinio turinio tikrenybę.

Daug daugiau savos reikšmės turi tų žodelyčių vietoj vartojami prieveiksmiai arba prieveiksminės žodžių grupės, pav.: *tikrai, žinoma, būtinai, be abejonės, nieku būdu* ir kt. Bet ir jų ypatingoji reikšmė atsakymui neduoda tikrojo sakininio turinio, tik susilpnina ar sustiprina paprastus teigimus ir neigimus arba šiaip kokį nors ypatingą jiems atšėšėlį duoda, lygiai taip pat, kaip ir posakiai *tur būt, aš manau, aš tikiu* ir kt. Tačiau ir tokie atsakomieji žodžiai yra be turinio ir be savos

sakininės reikšmės, todėl jų negalime laikyti sakiniais. Bet kadangi jie, kaip ir tikri sakiniai reiškia santykį (nusistatymą) su klausimu, tai jų negalima visai nuo klausiamųjų sakinių atskirti. Tai yra lyg kokie *sakinių atstovai*.

Dažnai pasitaiko mūsų kalboj vadinamųjų *nevisiškų* (nepilnų) sakinių, kuriuose aiškiai pastebimas arba juntamas tam tikras sutrumpinimas (*elipsė, aposiopesė*), pav.: *aš tau! kad tave...! duonos! labas rytas! labas! viso labo! į darbą! garbės žodis!* Šitais posakiais mes lyg norime pasakyti: *aš tau duosiu* (*parodysiu...*), *duok* (*duokite...*) *duonos*, *linkiu* (*linkime...*) *viso labo* ir tt. Bet posakiuose *pagaliau! sniegas! vagis! ugnis! atsargiai! laukan! šalin!...* tas sutrumpinimas yra jau kitoks: čia pats kalbamasis dalykas yra daugiau jausmais iškeliamas aikštėn, sakydami, pav., *sniegas!* mes išreiškiame savo didelį nusistebėjimą, pasitenkinimą, kuriam visiškai išreikšti neturime nei laiko, nei žodžių: staigus, sukoncentruotas jausmas turi būti išreikštas ko greičiausiai ir ko trumpiausiai; čia žodžių daugybei nėra vietos.

Visai kas kita yra tokie posakiai, kaip antai: *Vingis!* (paplentėj); *Mėsos krautuvė*; *Rūkantiesiems* (vagone) ir kt. Jie neturi nei sintaksinės funkcijos, nei sakiniu bei sakinio dalimi eina ir, be to, negalime jų net papildyti žodžiais, bet vis dėlto jie mums daug pasako: iš jų mes suprantame, kad toliau bevažiuodami privažiuosime plento posūkį, kad ši vieta vagone yra skirta tik rūkantiesiems žmonėms ir tt. Ir tatai mes suprantame ne iš tų žodžių reikšmės, bet iš pačios aplinkos, kurioj kalbamieji dalykai yra, iš išorės: čia tik trumpais žodžiais mums primena ir mes vidujiniškai suvokiame, kas jais norima pasakyti, t. y. mes savyje sujungiame minčių pasaulį su išorinio pasaulio tikrenybe.

Reikšdami savo jausmus, afektus, jaudesius, mes dažnai esame nenoromis priversti labai trumpai reikšti visa, kas mumyse dedasi: mūsų jausmai besiveržd̃ami neleidžia tada ilgų posakių vartoti. Visai kas kita yra šiuo atveju: čia mes sąmoningai ir tyčiomis sakinio vietoj parenkame tik vieną žodį arba glaudžią žodžių grupę, dėl įvairių priežasčių: dėl vietos stokos, dėl lengvo skaitymo ir kt.

Ši paskutinioji priemonė ypatingos reikšmės gauna literatūrinėj kalboj, kur dažnai veikiama ne tiek skaitytojo protas, kiek jausmai ir fantazija: rašytojas, norėdamas jį įtraukti į bendrą kūrybinį darbą, ne viską pasako ištisais sakiniais, bet tiktai vieną kitą dalyką primena ir tuo būdu priverčia jį savo vaizduote nepasakyta papildyti. Pav., B. Sruoga savo „Saulėj ir smiltyse“ rašo:

Užrakintos pilies sienos.
Lūkesiai. Sapnai.
Begestą tolybėj klaikūs
Vakaro varpai. (105 psl.).

Skyrium paimtu žodžiu *sapnai* mes negalėtume įsivaizduoti, kas juo norima pasakyti; bet iš viso posmo, kuriame jis yra pavartojamas, mums savaime paaiškėja jo reikšmė, t. y. visa aplinkuma mums primena to žodžio reikšmę, o visa kita mes jau patys suvokiame.

Taigi šitokie laisvai vartojami daiktavardžiai nei savo forma, nei reikšme nėra sakiniai, – jie tėra tik žodžiai. Bet tie žodžiai yra pranešimams vartojami kaip atskiri sakiniai, t. y. sakinine prasme; todėl jie reiškia daugiau, kaip paprasti žodžiai.

Pagaliau yra dar sakinių, kurie neturi finitinio veiksmažodžio, pav.: *tyla gera byla; širdis ne ragelis; visur duona su pluta; su bėda visur bėda; lazdos du galu; liga ne sesuo; pinigai galvažudžiai; dovis prieš dovį; laukas akylas, miškas ausylas; mainai varnams, priedai vaikams* ir kt. Šitie posakiai nėr paprasti, kasdieniniai, natūralūs, – tai yra stilistiškos ir meniškos sakinio formos, kuriomis norima patogiai ir įspūdingai nusakyti visuotinės reikšmės dalykai. Savo natūra jie nemaža bendra turi su sakininiais žodžiais, tik tuo skiriasi, kad jie visados yra dvinariai. Dėl to jie yra *sakiniai,* bet sakiniai be jungties – *nominaliniai* (*vardažodiniai*) *sakiniai*.

Paprastai yra manoma, kad čia yra praleista jungtis. Bet kalbos istorija tai nevisados gali įrodyti: kad ir rečiau, nominalinių sakinių pasitaiko senoviniuose ide. kalbų paminkluose; bet jų yra ir modernėse kalbose. Kaikurie mokslininkai net mano, kad nominaliniai sakiniai gali būti vėlesnio kilimo. Taip pat yra neabejojamas dalykas, kad jie gali ir šiais laikais susidaryti. Bet antra vertus, jungties buvimas ar nebuvimas čia nieko nereiškia; čia svarbu tik yra pastebėti, ką tokie posakiai be jungties ir su jungtimi reiškia. Pav., *Napoleonas buvo suimtas; Napoleonas yra suimtas* ir *Napoleonas suimtas*. Paskutiniu sakiniu konstatuojame tik faktą, kad Napoleonas yra suimtas; bet sakydami *Napoleonas yra suimtas,* daugiau pabrėžiame suėmimą kaip jau įvykusį faktą. Be to, sakiniu *Napoleonas suimtas* pasakome patį faktą tik ką įvykusį. Ir iš tikrųjų. Staigumui, greitesniam, dar juntamam dalykui pranešti pilnas, ramiu tonu sakomas sakinys visai netinka; tam reikalui dera kaip tik trumpesnės lytys. Plg. dar: *tu didelis tinginys* ir *tu*

esi didelis tinginys; jo bernas toks tinginys, kad negali ir apsakyti; tu neištikimas? ir kt.

Bjaurus žmogus, tas Jurgaitis! yra veiksmažodinio sakinio porūšis; čia jungtis praleista, ir yra pabrėžiamai aiškinama vardinė tarinio dalis.

DVINARIAI POSAKIAI

Sakiniai, kaip jau buvo minėta, pirmiausia susideda iš veiksnio ir tarinio; todėl svarbu yra plačiau panagrinėti tų vyriausiųjų sakinio dalių reikšmė ir forma.

1) Kada galvojant du vaidiniai susijungia, tada vienas iš jų eina pagrindu kitam. Pagrindinis vaidinys (arba pagrindinė vaidinių grupė) yra psichologinis veiksnys; o tas vaidinys, kuris su pagrindiniu vaidiniu yra sujungiamas, sudaro psichologinį tarinį.

Paprastai psichologinis veiksnys yra reiškiamas kalbiniu (arba gramatiniu) veiksniu, o psichologinis tarinys kalbiniu (arba gramatiniu) tariniu. Bet tai nevisados yra būtina: kalbinis veiksnys dažnai gali reikšti psichologinį tarinį ir, atvirkščiai, kalbinis tarinys gali būti psichologinio veiksnio vietoj. Pav., jeigu kas po imtynių pasakys *stipruolis esi tu*, tai gramatiškai bus *tu* veiksnys, o *esi stipruolis* tarinys; bet galvojant pagrindu yra laikoma *stiprybė*, o stiprybės turėtojas, *tu*, tėra tik vėliau konstatuojamas; todėl *stipruolis* yra psichologinis veiksnys, o *tu esi* psichologinis tarinys.

Psichologinis tarinys visados reiškia ką nors naujo, ir sakinyje jis yra stipriausiai pabrėžiamas kaip kita kuri sakinio dalis. Todėl tam tikrose aplinkybėse kiekviena sakinio dalis gali eiti psichologiniu tariniu. Pav.: *jis šiandien parvažiavo iš užsienio* (tas, kuris parvažiavo iš užsienio, yra *jis*); – *jis* ***šiandien*** *parvažiavo iš užsienio* (ta diena, kurią jis parvažiavo iš užsienio, yra *šiandien*); – *jis šiandien parvažiavo* ***iš užsienio*** (ta vieta, iš kur jis parvažiavo yra *užsienis*); *jis šiandien* ***parvažiavo*** *iš užsienio* (čia gramatinis tarinys sutinka su psichologiniu).

Iš tų pavyzdžių matyti, kad psichologinis veiksnys ir tarinys nėra tvirtai susijęs nei su jokia kalbos forma: kalbinis veiksnys ir tarinys yra savo santykius nutraukę su natūraliu galvojimu, ir dabar jie yra vartojami visai neatsižvelgiant į jų psichologišką vartoseną.

2) Apskritai imant, kiekvienas dvinaris posakis, kad ir sudėtingiau-

sias, gali būti visados suskirstomas į dvi dalis, pav.: *vaikas // rašo; nauja šluota // gerai šluoja; girtuokliui ir lašas // yra brangus; bernytis // dėl mergytės skendo; kaimynas // čia kirvio atėjęs; jo arklys // šuoliais bėga; šitas dalgis // geras rugiams kirsti* ir kt. Šitas sakinio dalis galime vadinti vyriausiomis.

Kiekviena vyriausia sakinio dalis gali būti sudaryta iš vieno pagrindinio nario (pav., *vaikas rašo*), arba, pagrindinio, dar iš antrinių narių, kurie pagrindinio nario priklauso (pav., **nauja** *šluota* **gerai** *šluoja*).

Tie antriniai nariai, kuriais yra pažymimas daiktavardis, vadinas **pažyminiai** (pav., *nauja* šluota, *aukso* žiedas), o tie, kurie pažymi veiksmažodį arba būdvardį, yra **papildiniai** (pav., *girtuokliui*), arba **aplinkybės** (*gerai* šluoja, *šuoliais* bėga, geras *rugiams kirsti*).

Todėl visų pirma galime skirti dvejopus paprastuosius sakinius: tokius, kurie susideda tik iš pagrindinių narių, ir tokius, kurie, be pagrindinių, dar turi antrinių narių. Kad lengviau būtų skirti, pirmuosius vadinsime **neišplėstiniais**, antruosius **išplėstiniais** sakiniais.

PAGRINDINĖS SAKINIO DALYS

1) Visų pirma tenka geriau susipažinti su atskiromis šios rūšies sakinių dalimis – veiksniu ir tariniu.

Veiksnys pat pradžioj yra reiškęs bendrojo vaidinio (arba vaidinių viseto) branduolį, t. y. tai, kas pasilieka, yra pastovu; o tarinys, priešingai, iš pradžios yra žymėjęs tik ypatybes, ypač judesius ir atmainas. Taigi veiksnio reikšmę visiškai apibrėžia tarinio reikšmė, būtent – tarinys žymi tokį pažymį, kurį sudaro daikto veikla. O kadangi kiekvienas veiksmažodinis pažymys visų pirma yra veiksminis, tai trumpiau galime pasakyti, kad tarinys žymi daikto veiksmą, o veiksnys veikiantį daiktą. Dėl to, suprantama, veiksniu tėra tik esybės (substancijos), daikto raiškos, t. y. daiktavardžiai (substantyvai) arba tokie žodžiai, kurie daiktavardžiais gali būti manomi arba vartojami, būtent – atitinkančios būdvardžių, skaitvardžių ir įvardžių lytys, o tariniu teeina tik finitinis veiksmažodis, vienai vienas arba drauge su vardažodžiu. Pav.: 1) *kiškis bėga; sotus alkano neužjaučia; iš sena gimsta jauna; eina gaunąs, eina negaunąs; du ir du bus keturi; dvilinka netrūksta;* 2) *bėda kojas taiso;*

sėskis, būsi svečias; tu dar nesenas išrodai; mažas grūdelis didžiu medžiu užauga; visi tave kaltu išranda.

2) Paprastai veiksniu eina daiktavardžio vardininkas, bet kartais juo yra vartojamos ir kitos žodžių lytys, kurios turi vardininko vertę, pav.: *dirbti žmogui sveika; darbas dirbti tau nerūpi; tas tavo „bet" man labai nepatinka; „gerai" yra prieveiksmis; „siūloma prekė nebrangu" yra priežodis.*

Kartais pasitaiko veiksniu ir vienas kilmininkas, pav.: *kaimyno jau kulia; Vaičiūno jau seniai su žiburiu; duonos ten visai nebėra...* Šitie sakiniai savo reikšme nėra pirmykščiai; seniau veikiausiai jais buvo norima pasakyti: *kaimyno šeimyna* (arba *žmonės, talkos*) *jau kulia; Vaičiūno pirkia* (*troba, namas...*) *jau seniai su žiburiu*. Dabar vienas kilmininkas (*kaimyno, Vaičiūno*) reiškia ne tik pažyminį, bet ir pažymimąjį žodį, kitaip sakant – eina ir veiksnio pareigas.

3) Yra sakinių, kur veiksnio nėra. Tai yra vadinamieji *beveiksniai sakiniai.*

Beveiksniais sakiniais mes reiškiame įvykius arba būvius, visai nepažymėdami veikiančio daikto. Tai esti ypatingais tais atsitikimais, kada veiksmažodžiu reiškiamo įvykio arba būvio priežasties mes negalime arba nenorime tiksliau pažymėti.

Pirmiausia veiksnio nėra prie vadinamųjų beasmenių veiksmažodžių, kurie žymi gamtos reiškinius arba pojūčius, pav.: *lija, sninga, šąla, griaudžia, žaibuoja, aušta, temsta, dienoja, leidžia* (tirpsta sniegas); *niežti, sopa man galvą, diegia šoną, suka rankas, verčia vemti, ausyse spingi* ir kt. Čia visur veiksnio sąvoka natūraliam galvojimui yra svetima, nežinoma, ir todėl ji žodžiu nepažymima.

Panašiai dažnai pasakome ir šiaip kasdieniniame gyvenime, kada tik veiksnys mums yra nežinomas arba veikla tiek suima mūsų dėmesį, jog jo veiksniui beveik visai nebelieka. Dėl to tokiais atvejais mes dažnai galime vartoti net asmeninius veiksmažodžius beasmenių reikšme, pav.: *dega! barškina! pučia! traukia!* ir kt.

Sakydami *dega!* mes visai negalvojame apie veiksnį, bet visą dėmesį esame nukreipę į veiksmą – į degimą: tik tatai mums išgąsčio metu tėra vieninteliai tikras daiktas, ir todėl jis pirmiausia kįla mūsų sąmonėj, o pats veikiantysis daiktas mums čia yra visai antraeilis dalykas, toks, kad nebeturime nei laiko, nei noro juo rūpintis; dažnai jis net po to savaime dėl to nebekįla mūsų sąmonėj.

Kas kita yra *barškina!* Mes girdime ir žinome, kad barškina, bet kas barškina, negalime pasakyti: pats barškintojas mums yra nežinomas.

Apibrėžčiau mes numanome ir juntame veiksnį sakydami *pučia!* arba *traukia!* Čia mums jau iš patyrimo yra aišku arba numanu, kas pučia arba traukia, būtent – *vėjas* arba *skersvėjis.* Todėl dažnai užuot *pučia* pasakome ir *vėjas pučia*.

Taip pat šalia *aušta, griaudžia, lija, sninga* galime pasakyti ir kartais pasakome *aušra aušta, griausmas griaudžia, lietus lija, sniegas sninga* ir kt. Tačiau šitie paskutiniai posakiai veikiausiai yra senesni už pirmuosius, nes yra patirta, kad prieškalbinė mintis yra buvusi pagrįsta dviejų vaidinių sąsaja ir todėl visados dvinarė. Šitokie žodžiai, kaip *aušra, griausmas* ir kt., seniau pirminiam žmogui, konkrečiai galvojančiam, galėjo iš tikro reikšti pirmapradę veiksmažodžiu žymimo įvykio (*aušimo, griaudimo* ir kt.) priežastį. Bet dabar jie mums to nebereiškia – atrodo paprasta tautologija, ir todėl dažnai juos kaip bereikšmius visai praleidžiame.

Kad taip iš tikro gali būti, rodo šių laikų kalba: joj beveiksnių sakinių skaičius ne mažėja, bet kaskart didėja. Pav., šalia *nenoriu miego* labai dažnai jau pasakome (man) *nesinori miego, nesimiega*. Kaikam gali lengvai atrodyti, kad šios rūšies posakiai yra paskolinti iš slavų kalbų (plg. rus. *мне не хочется спать, мне не спится*). Bet iš tikrųjų tai gali būti ir kitaip aiškinama: kaip slavų (rusų ir kt.), taip ir mūsų kalboj gali pasireikšti tas pats polinkis be kokios pašalinės įtakos, būtent: ir mūsų kalboje, kaip ir kitur, veikla gali pradėti viršyti veikėją. O posakiais *nesinori miego* arba *nesimiega* kaip tik ir norima pasakyti, kad ne *aš nenoriu miego*, bet *miegas manęs neima*. Taigi šitokie pasakymai, man rodos, veikiausiai yra mūsų kalboj savarankiškai susidarę dėl vidujinių priežasčių, nes, viena, taip dabar yra plačiai sakoma ne tik ryt. augštaičių, bet ir vak. augštaičių bei žemaičių tarmėse, ir antra, tai gali patvirtinti tokie posakiai, kurie lietuvių ir slavų kalboms neabejojamai yra bendri, pav.: *nustojo kalbėjęs* > *nustojo kalbėti* ir sen. rus. *кончил строящий церковь* > *кончил строить церковь*, taip pat *susigulės* = *слежится*, *išsimiegos* = *выспится*, *kosėjo, kosėjo ir užsikosėjo* = *закашлялся* ir kt. Pagaliau, kaip lietuvių, yra panašiai sakoma ir latvių kalboj, pav.: *man gribas* = *man norisi; aiz upītes redzas tēva mājas* = *už upytės regis* (*matos*) *tėvo namai; nauda glabājas skapī* = (pažodžiui) *nauda glabojasi šėpoj* (spintoj), t. y. pinigai *yra*

glabojami spintoj (plg. *šiandien rugiai gerai pjaunasi* Vilk., Naum., Virb., Vilkav., Mar., Sint., Jurb., Ras., Plat., Sed., Maž., Lygumuose, Sub., Kup., Šimonyse, Utenoj ir kt.), žr. J. Endzelīna un K. Mūlenbacha „Latviešu gramatika“ (Rīgā, 1928), 154 t.

4) Tarinys, kaip jau buvo minėta, pažymi daikto veiksmą arba būvį (esimą), todėl paprastai jis yra reiškiamas apibrėžtiniu (finitiniu) veiksmažodžiu. Siaura prasme imant, tas veiksmažodis jau yra pats tarininis žodis ir jo vienintelis tikslas yra tik tarinio sudarymas; todėl šiuo atveju jis skiriasi nuo kitų kalbos dalių (daiktavardžių, būdvardžių ir kt.), kurios, eidamos tarininiu žodžiu, žymi dar įvairias šalutines sąvokas, pav., laikinį santykį (laikus), kalbėtojo nuotaiką (nuosakas) ir kt.

Tarinio, kaip jau žinome, yra skiriamos dvi rūšys: *paprastasis* ir *sudurtinis*. Paprastasis tarinys susideda tik iš vieno tarininio žodžio, o sudurtinis iš ištisos žodžių grupės.

Paprastąjį tarinį gali sudaryti:

a) veiksmažodis: *vaikas verkia; padėk Dieve!*

b) daiktavardis: *pinigai galvažudžiai; jis išdavikas!*

c) būdvardis: *visi patenkinti; laimingas, kad tu taip gali gyventi;*

d) prieveiksmis: *kas ten?*

e) daiktavardis su dalelyte: *akmuo kaip kumštis; Jūs į Kauną?*

f) būdvardis su dalelyte: *jis kaip padūkęs!*

Sudurtinis tarinys, kaip jau buvo minėta, susideda iš ištisos žodžių grupės, kurios reikia skirti jungtis ir vardinė tarinio dalis.

Paprastasis ir sudurtinis tarinys skiriasi tarpusavy, pav.: *jis gudrėja // jis eina gudryn; jis supyko // jis pasidarė piktas; visi jį kvailina // visi jį laiko kvailiu* ir kt. Pirmuose sakiniuose žodžiai *gudrėja, supyko, kvailina* reiškia ne tik vieno būvio pavirtimą kitu, bet ir pačius būvius, kurie pasikeičia, būtent: *gudrėja* = iš negudraus darosi gudresnis, *supyko* = iš nepikto pasidarė piktas ir tt. Bet posakiuose *eina gudryn* ir *pasidarė piktas* veiksmažodžiai *eina* ir *pasidarė* reiškia tik patį pakitimą, o pačius būvius žymi jau žodžiai *gudryn* ir *piktas*. Čia veiksmažodinės jungtys vaidina tokį pat vaidmenį, kaip ir kiti forminiai žodžiai (prielinksniai, jungtukai ir kt.), tik tuo nuo jų skiriasi, kad jos gali būti ir neforminiai žodžiai, t. y. kitais atvejais vartojamos, jos gali būti paprastos veiksmažodinės lytys – tiek savo reikšme, tiek savo turiniu. Taigi jungtis konkrečios, realinės reikšmės neturi, – ji teturi tik formalinę reikš-

mę – santykinį elementą; realinė reikšmė sudurtiniame tarinyje atitenka vardinei tarinio daliai.

Kas kita yra paprastasis tarinys: jis turi sukaupęs savy ir formalinę, ir realinę (daiktinę) reikšmę, t. y. visa tai, kas sudurtiniame tarinyje yra išsklaidyta į dvi dali.

5) Visiškai veiksnys nuo tarinio esti atskirtas tik retkarčiais, pav.: *pinigai galvažudžiai.*

Paprastai tarinys dažnai skverbiasi į veiksnio sritį, ypač tais atvejais, kada jame yra veiksmažodis. Mat, seniau veiksmažodis galėjo reikšti ne tik tarinį, bet ir veiksnį, nes kiekvienam asmeniui žymėti buvo tada vartojamos ypatingos veiksmažodinės lytys tiek vienaskaitoj, tiek daugiskaitoj. Dėl to tad senovinės ide. (graikų, lotynų, rusų ir kt.) kalbose asmeniniai įvardžiai veiksniais buvo labai retai vartojami; tik vėliau jų vis daugiau ir daugiau rados. Pav., senovinėj rusų kalboj dažniau tebuvo sakoma *есмъ далъ, есu далъ, есть далъ* ir kt., bet vėliau čia padedamojo veiksmažodžio lytys išnyko! – mat, pats dalyvis daugiau suveiksmažodėjo, o asmeninis įvardis pradėjo reikšti asmenis, todėl asmens reiškiamosios veiksmažodinės lytys pasidarė nebereikalingos ir ilgainiui visai atkrito.

Taip pat veikiausiai asmeniniai įvardžiai veiksniais seniau nebuvo taip dažnai, kaip dabar, vartojami ir lietuvių kalboj; daug kur be tokių veiksnių apseinama ir šiandien, ypatingai tada, kai ką greitai, energingai ar susijaudinę sakome. Dažniausiai veiksninių įvardžių yra nevartojamas pirmasis ir antrasis asmuo, pav.: *neisiu, ir nieko man nepadarysi; matai, kad jis meluoja; nenori – neimk; atėjau, ir nieko neradau...*

Taip pat lietuvių kalboj dažnai yra nepakenčiamas asmeninis įvardis prie liepiamosios nuosakos, pav.: *eik, einame* ir kt. Su įvardžiais liepiamosios nuosakos lytis tevartojame tik tada, kada juos pabrėžiame, arba švelniau, negriežtai norime nusakyti savo liepimą ar įsakymą, arba kada, turėdami kam neapykantos, savo emocijas reiškiame ne staigiai, bet lėtai, iškilmingai, pav.: *sėskis tu čia; tu, Jonai, eik į miestą; jūs čia viską pagadinot...*

SUDĖTINIAI SAKINIAI

Kaip iš atskirų žodžių gali būti sudaromos žodžių grupės, lygiai taip pat iš atskirų sakinių gali būti sudaromos sakinių grupės.

Sakinių grupės yra nevienodos: vienos iš jų susideda iš sintaksiškai lygiaverčių, o kitos iš nelygiaverčių sakinių. Lygiaverčiai sakiniai tose grupėse esti savarankiški, nepriklausomi, t. y. jie tik vienas kitą paaiškina, paremia, išplečia ir apibrėžia, o nelygiaverčiai, priešingai, esti nesavarankiški, priklausomi, t. y. vienas kitą pažymi arba papildo. Dėl to tad yra skirtini dvejopi sudėtiniai sakiniai: *sujungtiniai* (koordinuotiniai) ir *prijungtiniai* (subordinuotiniai).

Sakinių sujungimas (parataksė) yra daug senesnis kaip sakinių prijungimas (hipotaksė). Ir iš tikrųjų: juo senesnė kalba, juo aiškiau matyti, kad prijungtiniai sakiniai yra kilę iš sujungtinių. Pav., vokiečių prijungtiniame sakinyje *ich höre, daß er kommt* jungtukas *daß* dar istoriniais laikais reiškė ne jungtį, bet parodomojo įvardžio niekatrosios giminės vardininką ar galininką (plg. vid. vok. augšt. *daz*, angl. saksų *that*, gotų *pata* = sen. ind. *tád*, lot. *is-tud* iš ide. **tod*), ir buvo vartojamas ne antrojo sakinio pradžioj, bet pirmojo pradžioj, būtent: *ich höre das er kommt > ich höre, daß er kommt.* O dar seniau, reikia manyti, sakinių sujungimas buvo dar dažniau vartojamas; pav., dabartinių Liberijos negrų kalboj prijungtinių sakinių visai nėra; todėl užuot *tas, kuris ateina, yra baltasis* jie sako: *šitas jis yra ateinąs, baltasis yra jis*.

Kaip kitose ide. kalbose, taip ir lietuvių kalboj prijungtiniai sakiniai yra išriedėję iš sujungtinių. Todėl iš pradžios susipažinsime su senesniais, sujungtiniais, o vėliau su prijungtiniais sakiniais.

1) Sujungtiniai sakiniai

Primityviausi sujungtiniai sakiniai yra be jokių jungčių – asindetiniai, pav.: *šonas šąla, šons šįla, galva džiūsta, kojos pūsta; vasarą ilga dienos, žiemą ilga nakties*. Bet šiaipjau dabar dažniau yra vartojami sujungtiniai sakiniai su jungtimis – sindetiniai.

Pagal reikšmę šiandieninių sujungtinių sakinių yra skiriamos bent kelios rūšys, būtent:

a) Sudedamieji sakiniai

Šitos rūšies sakinių jungtys iš pradžios yra dar turėjusios tam tikrą šalutinę reikšmę, bet dabar tos reikšmės nebeturi ir todėl sakinius jungia visai formaliai.

Paprasčiausia jungtis lietuvių kalboj yra *ir*, pav.: *juodoji karvė liežuviu lyžtelėjo, žalia seilė dryktelėjo, ir iš pelenų išlėkė antis; čia juoda duona, ir tos neduoda; ir vėjas pūtė, ir giria gaudė, ir lelija lingavo.*

Be *ir*, jungiamaisiais žodžiais dar eina *o,* gi, *ne tik – bet, čia – čia, tai – tai, nei – nei* ir kt., pav.: *per girią giružę saulė tekėjo, o mūsų brolelis žirge sėdėjo; tėvas paprastai taisydavo įnagius medžioklei, motina siūdavo ar megzdavo, aš* ***gi****, įlindęs kertelėn, klausydavau jų kalbos;* ***ne tik*** *laukiniai paukščiai džiaugiasi pavasariu,* ***bet*** *ir naminiai nuo jų savo džiaugsmu neatsilieka;* ***čia*** *lija,* ***čia*** *sninga,* ***čia*** *vėl gražu, giedra;* ***tai*** *elgeta ateina,* ***tai*** *vėl koks svetimas žmogus pasisuka;* ***nei*** *tu prašyk,* ***nei*** *aš tau duosiu.*

Kartais sujungiamieji sakiniai kad ir neturi jungčių, vis dėlto jų sujungimas yra juntamas, pav.: *du vilku pilku, abudu pjaunas; kiti metai, kiti lapai; ne mano kiaulės, ne mano pupos; augšta augšta merga, po nosies burbulas; piemens išdraskė mano lizdelį, vanags išgaudė mažus vaikelius.* Kaikuriems iš tų sakinių lengvai gali būti pridedamos jungtys; plg. *saulė vis kilo ir kilo augščiau, manoji dainelė skambėjo plačiau* ir *per girią giružę saulė tekėjo,* ***o*** *mūsų brolelis žirge sėdėjo.* Tai aiškiai rodo, kaip senesni asindetiniai sakiniai dar šiais laikais virsta sindetiniais.

Šalia pilnų mūsų kalboj nemaža yra tokių sujungiamųjų sakinių, kuriuose vieno ar kelių žodžių lyg trūksta, pav.: *žuvytė nusikirpo kasas ir atidavė seneliui; žuvis ir svečias trečią dieną dvokia; jiems nerūpėjo rytelis kelti, bėri žirgeliai šerti; atlėkė bitės ir susimetė į drevę; per trejus metus nei galvos šukuosi, nei prausi, ir nagų nešluostysi; velnias tevergauja, ne žmogus; žodis žvirbliu išlekia, jaučiu pargrįšta.*

Lig šiol šitokie sakiniai paprastai buvo vadinami sutaptiniais, nes atrodydavo, kad čia atskiros sakinio dalys yra sutapintos. Bet iš tikrųjų taip nėra: šitais sakiniais reiškiame ne pilnus sprendimus, kaip kad logika reikalauja, bet natūralų (psichologišką) galvojimą, todėl kalbiškai tie sakiniai yra visiški, kaip ir kiti žodžiais nevisai pasakyti sakiniai, pav., *ugnis! šąla, kad tave! aš tau, labas rytas* ir kt.

Kad taip iš tikro yra buvę, rodo dar visa eilė sakinių, kur tam tikros

sakinio dalys yra pakartojamos, pav.: *augo rūta, augo mėta, augo lelijėlė, augo mano jaunos dienos, kaip žalios rūtelės; jojau dieną, jojau naktį, nieko neprijojau; ką tu dirbsi, ką tu virsi, kad nieko neturi?* Šituose sakiniuose elgiamės visai priešingai, kaip augščiau minėtuose: čia pakartojame tokias sakinio dalis, kurios logikos atžvilgiu gali būti lengvai praleidžiamos, bet natūraliu galvojimu jų buvimas yra visai pateisinamas: šios rūšies sakiniuose, žmogaus galvosena yra lyg išliejama paprastai, natūraliai.

b) Priešpriešiniai sakiniai

Priešpriešiniai sakiniai yra kitokios rūšies, kaip sujungiamieji: pirmaisiais reiškiame gretiminius, lygiarūšius arba vienas kitam priklausančius, o antraisiais priešingus dalykus, pav.: *žalia, žalia žolė, bet ne žolė; verpė, verpė, bet šilkų kuodelis mažyn nėjo; tėvas peni vaikus žuvimis, o vaikai tėvą šunimis; jis, rodos, daug dirba, tačiau iš to darbo nieko neišeina.*

Kaip sujungiamųjų, taip ir priešpriešinių sakinių nemaža yra be jungčių, pav.: *vanduo be sparnų, akmuo be šaknų; kaltė yra, kaltininko nėra; didžių vagių niekas nekušina, mažus karsto; akys nori miego, širdelė ragaišio.*

Prie priešpriešinių yra prijungti ir skiriamieji sakiniai, nes jais ne tik vieną dalyką atskiriame nuo kito, bet dar ir tų nusakomųjų dalykų priešingumą pažymime, pav.: *arba aš tave priveiksiu, arba tu mane pamokysi; ar snigs, ar lis, rytoj važiuosim į mugę.*

c) Paremiamieji sakiniai

Šios rūšies sakiniai esti dvejopi: *priežastiniai* ir *spręstiniai*.

Jungdami du sakinius priežastiškai, pirmuoju sakiniu pasakome patį įvykį, o antruoju priežastį arba pagrindą, pav.: *neik upe, nes gali ledas įlūžti; baltuosius žirnius aš be galo branginu: jie greitai suverda ir labai sveiki valgyti; nekask kitam duobės: pats įkrisi.*

Jungdami du sakinius spręstinai, pirmuoju sakiniu pasakome patį pagrindą, antruoju sprendžiame apie to pagrindo išeitį, pav.: *jis ilgai rangės, krapštės, todėl pasivėlavo į miestą važiuoti; paskui ragana sulygino, ir duobės – kaip nebūta; namie gerai pavalgyk, tai ir svečiuose ką gausi; ateis rudenėlis, šaltasis laikelis, tada graudžiai verks mūsų brolelis.*

2) Prijungtiniai sakiniai

Prijungtiniai sakiniai, arba sakinių samplaikos, nemaža kuo skiriasi nuo sujungtinių sakinių.

Visų pirma, kaip jau žinome, prijungtiniai sakiniai yra išriedėję iš sujungtinių, t. y. iš dviejų gretiminių pagrindinių sakinių vienas buvo pajungtas kitam, ir todėl sujungiamieji elementai ilgainiui turėjo tapti prijungiamaisiais, o pasidarę nesavarankiai sakiniai gavo atskirų sakinio dalių funkcijas. Taigi dviejų pirminių lygiarūšių sakinių vietoj dabar atsirado du įvairūs sakiniai: vienas savarankis, nepriklausomas, arba p a g r i n d i n i s, o kitas nesavarankis, priklausomas, arba š a l u t i n i s.

Šalutiniai sakiniai yra tam tikrais jungiamais elementais prijungiami prie pagrindinių, todėl jų santykis yra daug glaudesnis ir aiškesnis, kaip sujungtinių sakinių. Be to, šalutiniai sakiniai kartais gali būti paverčiami paprastomis sakinio dalimis; pav., vietoj *kas nusidėjo, pabūgsta ir vėjo* galime dar pasakyti *nusidėjėlis pabūgsta ir vėjo*. Dėl to tad šalutinis, galima sakyti, yra toks sakinys, kuris sudaro atskirą sakinių samplaikos dalį ir su pagrindiniu sakiniu santykiauja taip, kaip atskira sakinio dalis su visu sakiniu.

Taigi šalutiniai sakiniai sakinių samplaikoj yra naujovinis dalykas, ir su juo dabar kaip tik tenka plačiau susipažinti.

Norint geriau pažinti šalutinius sakinius, reikia panagrinėti jų santykis su pagrindiniais sakiniais, jų reikšmė ir forma.

Šalutinių sakinių priklausomybė

Šalutiniai sakiniai, turėdami pagrindinio sakinio dalių reikšmę, gali būti skirstomi į v e i k s n i n i u s, t a r i n i n i u s, p a ž y m i n i n i u s, p a p i l d i n i n i u s ir a p l i n k y b i n i u s sakinius.

a) Veiksniniai sakiniai

Veiksninis sakinys eina sakinių samplaikos veiksniu ir reiškia vaidinių grupę, kuri kitam vaidiniui arba vaidinių grupei sudaro pagrindą, pav.: *kas ars, nepavargs; kas pačios neklauso, tas duoną valgo sausą; ne*

visa auksas, kas auksu žiba; kurs vogs, nepralobs; kurs ars, nepavargs; kuris arklys bėga, tą ir plaka; dar klausimas, ar taip bus, kaip tu nori; ko aš nežinau, ir tau nesakau; kad jis būtų namie, tai būtų gerai; žymu buvo, kad girių čia snausta; geriau bus, kad jūs nevažiuosite į svečius; man rodos, tai gražiausia yra vieta pasauly.

b) Tarininiai sakiniai

Šie sakiniai atvaizduoja tokias vaidinių grupes, kurios bendrame vaidinyje yra visiškai sujungtos su jau esančiu vaidiniu arba vaidinių grupe, ir eina vardine tarinio dalimi. Todėl iš tikrųjų šalutiniai tarinio sakiniai yra santykiniai. Pav.: *koks artojas, toks ir arklas; jis visiems pasisakė, kad rytoj važiuos į miestą; tu esi tai, kas lig šiol buvai.*

c) Pažymininiai sakiniai

Šalutiniai pažyminio sakiniai, kuriais arčiau pažymime daiktavardį, yra sudaromi iš ištisos vaidinių grupės, pav.: *negeras paukštis, kurs savo lizdą bjaurioja; tuo saiku, kuriuo seikėsit, bus jums atseikėta; skirk sau bernelį, kur raudonais veideliais; ta žinia, kad mirė jo draugas, jį didžiai sujaudino; yra buvę atsitikimų, kad negalėdavau po kelias dienas į miestą išeiti; lauke toks sodrus lytus dulkė, net nuo visų pastogių vanduo čiurkšliais tiškėjo* (Ž-tė).

d) Papildininiai sakiniai

Papildininiais sakiniais mes paaiškiname arba papildome veiksmažodžius ir veiksmažodines grupes, pav.: *kas veža, tą ir plaka; niekas nežino, kas bus rytoj; dažnai miške lietuvis, ko verkia, nežino; ar girdėjai, ar regėjai, kaip aguonas sėja?; ir višta kasus žiūri, kad ką iškastų; ar tu žinai, kelinta dabar valanda?; kad tu būtum peilį pametęs, aš netikiu; aš prašau, nesusidėk tu su jais.*

e) Aplinkybiniai sakiniai

Aplinkybiniai sakiniai yra nevienodi: pagal reikšmę juos galime skirstyti į vietos, laiko, priežasties, išeities, tikslo, sąlygos, nuolaidos, būdo ir lygybės sakinius.

1) Aplinkybiniais vietos sakiniais pažymime vietą, ir su pagrindiniu

sakiniu juos siejame santykiniais vietos prieveiksmiais (*kame, kur, iš kur...*), pav.: *kame šuo laka, ten ir loja; eisiu, kur kojos neš; iš kur gaunat darbo, iš ten ir pelno laukit.*

2) Aplinkybiniai laiko sakiniai pažymi laiką pagrindiniame sakinyje, pav.: *kad aš mažas buvau, šile ožius ganiau; kai aš jojau per žalią girelę, ir užjojau putino kelmelį; lig saulė patekės, mums rasa ir akis išės; dirbome visi išsijuosę, kol pavargome; kaip tik atidarai langus, ir priskrenda musių pilnas kambarys.* Prie pagrindinių sakinių jie yra prijungiami laiko jungtimis: *kada, kad, kai, kaip, lig, iki, kol* ir kt.

3) Aplinkybiniais priežasties sakiniais nurodome priežastį, pav.: *kadangi esi pavargęs, tai gulk pasilsėti; vaikai didžiai nudžiugo, kad tėvas parvažiavo namo; jis eidamas knapterėjo, nes po kojomis nepamatė akmens; motina savo vaiką barė, kam neklauso.*

4) Išeities sakiniu pasakome išeitį, arba išeitį drauge su tikslu, pav.: *šunys buvo tokie pikti, kad niekas nakty į kiemą negalėdavo įeiti; prikrovė tokį didelį vežimą, kad net arklys nepatraukė; jis taip smarkiai mane pasuko, net dieglį į šoną įvarė; mokykis taip darbą dirbti, kad iš jo paskum pelno turėtum.*

5) Tikslo sakinys pažymi pagrindinio sakinio veiksmo akstiną arba tikslą, pav.: *valgyk, kad stiprus būtum; žmonės meldžiasi, kad Dievas gražų orą duotų rugiams suvalyti; jis sunkiai dirba, kad tik galėtų pragyventi.*

6) Sąlygos sakiniu pažymime sąlygą arba manymą, iš kurio seka pagrindiniu sakiniu nusakomasis dalykas, pav.: *jei rytoj bus gražus oras, eisime pasivaikščioti; kad kabikas nekabėtų, ir tupikas netupėtų; greit pasęsi, kad daug žinosi; jau kad čia papratai, tai ir būk; šiandien jau nieko nebedirbsiu, nebent knygą pasiskaitysiu.*

7) Nuolaidos sakiniai reiškia lydimąją aplinkybę, kuri nesutinka su pagrindinio sakinio turiniu, bet vis dėlto jam pakenkti (arba jo apriboti) negali, pav.: *kad ir šalta, bet gražu; viršūnės dar žaliuoja, nors jau šakos džiovi; nors kažinką daryk, jis neina, ir tiek; kosėk, nekosėk, vėdaro negausi.*

8) Būdo sakiniai pažymi tokią aplinkybę, kuri pagrindiniu sakiniu pasakytąjį dalyką paaiškina arba apriboja, pav.: *kaip pasiklosi, taip išmiegosi; kaip kas šaukia, taip ir atsiliepia; šneka it kiaulė su žąsinu; nedejuok, kai karvelis vaikų.*

9) Lygybės sakiniai priklauso prie būdo aplinkybės sakinių ir pažy-

mi kokybinį bei kiekybinį palyginimą arba santykį, pav.: *juo tolyn plaukiu, juo gilyn grimstu; ne tiek sūrio trupinių, kiek mano padermės giminių.*

Forminės šalutinių sakinių ypatybės

Šalutinius sakinius daugiausia žymi *jungtys* ir *nuosakos*.

a) Jungčių atžvilgiu šalutiniai mūsų kalbos sakiniai yra dvejopi: vieni iš jų neturi jungčių, o kiti yra su jungtimis vartojami.

Šalutiniai sakiniai, kurie neturi jungčių, yra visai panašūs į pagrindinius sakinius, pav.: *aš prašau, neik tu tenai; man rodos, iš to nieko gera nebus; prikrovė vežimą, nė arkliai nepatraukia; jojau per laukelį, žemelė drebėjo; nekask kitam duobės, pats įkrisi; būčiau žinojęs, būčiau nėjęs pas tave; gulėdamas liuobsi arklį, stačias važiuosi; ieškokite, ir rasite; nori pinigų turėti, netingėk ir dirbti; puodas katilą vainoja, abu labu tokiu; jis paklausė, kaip tai atsitiko?*

Tos rūšies sakiniai yra žilos senovės palikimas, kada šalutinių sakinių dar visai nebuvo. Tada mūsų kalba, kaip ir kitos ide. kalbos, apskritai imant, težinojo tik pagrindinius sakinius, kurie vieni su kitais buvo siejami vidujiniais, realiais santykiais. Išoriniu būdu tie santykiai buvo pradėti reikšti tuomet, kai vienas iš sujungtinių sakinių buvo pajungtas kitam, t. y. kada vidujinių santykių jiems nebeužteko sieti, ir dėl to tam reikalui prisireikė imtis kitų, išorinių, priemonių.

Dabartiniai šalutiniai sakiniai, kurie neturi jungčių, nevisi yra tiesiogiai iš senovės paveldėti: kaikurie iš jų ir dabar gali būti tokie sudaromi, tik dažnai su tam tikru reikšmės atspalviu ir psichologišku pagrindu. Štai, pav., kad ir šie jau minėti sakiniai: *būčiau žinojęs, būčiau nėjęs pas tave* ir *ieškokite, ir rasite*. Tiek pirmąjį, tiek antrąjį prijungtinį sakinį lengvai galime pasakyti su jungtimis, būtent: *jei būčiau žinojęs, tai būčiau nėjęs pas tave; jei ieškosite, tai ir rasite*. Bet tų sakinių reikšmė nevienoda: nevartodami jungčių, mes sąlygą pasakome stačiai, kategoriškai, alternatyviai, o vartodami jungtis, šito stataus lygiškumo bei kategoriškumo ryškiai nepažymime.

Senovėj, reikia manyti, sakiniai be jungčių buvo vartojami neatsižvelgiant į tokį reikšminį skirtumą. Bet dabar toks vartojimas yra jau apibrėžtas: sakiniai be jungčių turi tam tikrą specifišką reikšmę, ir dėl to jie gali dabar laikytis šalia sakinių su jungtimis.

b) Dabartiniai šalutiniai sakiniai su jungtimis irgi yra nevienodi: vieni prie pagrindinių sakinių gali būti prijungiami santykiniais įvardžiais (pav., *kas, kuris, katras, koks...*) arba prieveiksmiais (pav., *kur, kaip, kada...*), kiti subordinuojamais jungtukais (pav., *kad, jei, ar, nes...*). Todėl pagal tai gali būti skiriami *santykiniai* ir *jungtukiniai* šalutiniai sakiniai. Pav.: *išvaduos mane tėvas močiutė, kurie mane augino; vasarojus apdygo taip gražiai, kaip pilte išpylė; dar nežinau, ar eisiu į miestą.*

Visi šitie šalutiniai sakiniai su jungtimis, kaip jau žinome, senovėj yra taip pat buvę pagrindiniai sakiniai, todėl jų ypatinga dabartinė forma yra susidariusi tik vėliau, kada pirminiai įvardžiai ir dalelytės (prieveiksmiai), kurie pirma siejo savarankiškus sakinius, pavirto subordinuojamais jungiamais žodžiais (jungtukais), pav.: *aš nežinau // ar tu būsi namie*. Sprendžiant iš tokių posakių kaip *aš ar* (= taip pat) *eisiu namo* ir latvių *ar* „su“, kuris seniau yra reiškęs „ir, taip pat“ (plg. Endzelyno Le. Gr. 492), galima lengvai pastebėti, kad dabartinis jungtukas *ar* savo reikšmę yra dar nevisai senais laikais pakeitęs. Nors griežtai tos atmainos dabar negalime datuoti, bet vis dėlto daug neapsiriksime pasakę, kad tai yra įvykę jau lietuvių kalboj.

Šis subordinacijos vyksmas nedaug kuo tesiskiria nuo to, kuris dabar mūsų akivaizdoj vyksta klausiamuose arba liepiamuose sakiniuose, kurie reiškia sąlygą arba nuolaidą, pav.: *patinka tau? tai imk!*

Ilgainiui dabartiniai sakiniai įvairių įvairiausiai kitėję, daugelio jų atmainų visai nebežinome, todėl dabar yra sunku, kartais net visai nebegalima sakinių samplaikos kaip reikiant suskaidyti į pirmines sudaromąsias dalis.

c) Kiekviename šalutiniame sakinyje yra arba tiesioginė, arba tariamoji nuosaka.

Seniau šitos nuosakos buvo vienodai vartojamos tiek pagrindiniame, tiek šalutiniame sakinyje, bet ilgainiui jų vartojimas kiek pakitėjo.

Dabar tariamoji nuosaka šalutiniuose sakiniuose yra vartojama tada, kai norima iškelti aikštėn ne faktai, bet tik galimi, manomi, nelaiduojami dalykai. Todėl ją pirmiausia sutinkame irrealiniuose sąlygos sakiniuose, kurie reiškia neįvykstančią sąlygą, ir palyginamuose sakiniuose, kur kas nors yra lyginama su netikrais, nesamais arba išgalvotais dalykais, pav.: *kad būčiau žinojęs, būčiau kitaip padaręs; ne mergelė būčia, kad aš nežinočia, kas žaliavo žiemą vasarėlę; jis taip pasakė, lyg viską žinotų; svečiuose tu taip godžiai nevalgyk, lyg kad kelias dienas būtum nevalgęs.*

Labai dažnai tariamąją nuosaką vartojame šalutiniuose sakiniuose, kuriais norime pažymėti troškimą, geidimą; tokie sakiniai labai artimi yra liepiamiesiems arba geidžiamiesiems sakiniams. Pav.: *ponas prašo, kad jam parodytų, kas tas do sūnus* (pas.); *karalius liepė vaikam, kad eitų saugot; Dievas abiem prigrasė, kad neliestų jo duonos; jis man patarė, kad neičiau grybauti; valgyk, kad kailis kaulų nepamestų; kad ir kažinkas būtų, aš vis dėlto neisiu.*

Pagaliau tariamąja nuosaka šalutiniuose sakiniuose pažymime ką nors netikra, abejotina, kas gali būti šiaip ir taip arba kas mums atrodo tik galimu dalyku, pav.: *paklausk jį, ar negalėtų jis pas mane šiandien trumpam užeiti; nežinojo, kas tai galėtų būti, jis tik dairės, kaip galėtų ištrukt.*

Tariamosios nuosakos vietoj daug kur yra vartojama ir tiesioginė nuosaka, pav.: *jis nežinojo, kas tai galėjo būti; paklausk jį, ar rytoj jis ateis pas mane; kad ir kažinkas bus, aš neateisiu pas tave.*

Iš kitų kalbų yra pastebėta, kad tiesioginė nuosaka daug kur ilgainiui yra išstūmusi tariamąją nuosaką. Tas pat galėjo būti ir mūsų kalboj. Pav., dabartinėj rašomojoj kalboj tariamoji nuosaka yra mažiau vartojama, kaip šnekamojoj: matyti, mūsų mokytiniai nebevisur junta, kur toji nuosaka yra vartotina; antra vertus, prie to nemaža gal prisideda ir pats gyvenimas, vis daugiau ima reikštis ryžtumo, besąlygiškumo, statumo, kategoriškumo – vis tokių pradmenų, su kuriais tariamoji nuosaka visai nedera.

Šalutiniai sakiniai ir žodžių grupės

Šalutiniai sakiniai, kaip jau žinome, prilygsta atskiras sakinio dalis; žodžių grupės irgi eina sakinio dalimis; tad tarp šalutinių sakinių ir žodžių grupių yra nemaža bendra, bet tarp jų yra ir skirtumo: žodžių grupės dar nėra sakiniai. Dėl to tad dabar tenka plačiau panagrinėti, kur baigiasi šalutiniai sakiniai ir kur prasideda žodžių grupės.

Viena reikšme čia negalima apsieiti; tarp ko kita, reikia dar griebtis ir sakinio intonacijos bei pauzos. Ir iš tikrųjų. Kiekvieną sakinį tariant, mūsų balsas esti suskaidomas, pav.: *aš stebiuos, kad jūs, viską žinodami, to nepadarėt.*

Bet balsu gali būti išskiriamos ir tam tikros žodžių grupės, pav.:

tamsta, toks geras, viską mums padarysi; tas žmogus, su tokiu savo protu, gali didžiuotis visam pasauliui; vaisiai, didumo sulig galva, krenta iš medžių su triukšmu.

Čia žodžių grupės *toks geras, su tokiu savo protu, didumo sulig galva* yra tam tikri priedėliai, kuriuos balsu išskiriame lygiai taip pat, kaip ir ištisus šalutinius sakinius. Taigi šios žodžių grupės savo gaida ir ritmu prilygsta šalutinius sakinius, ir dėl to jos reikia vienodai skirti kableliais, pav.: *vaisiai, didumo sulig galva, krenta iš medžių su triukšmu* ir *vaisiai, kurie yra didumo sulig galva, krenta iš medžių su triukšmu.*

Daug kas, šitokiuo panašumu remdamasis, mano, kad tokios žodžių grupės, kaip *didumo sulig galva* ir kt., yra sutrauktiniai sakiniai. Bet toks manymas yra niekuo nepagrįstas. Visų pirma kalbos istorija rodo, kad aukščiau minėtieji išplėstiniai priedėliai yra, be abejonės, senesni kaip šalutiniai pažyminio sakiniai. Antra vertus, išskirtinių žodžių grupių vietoj taryti buvus pilnus šalutinius sakinius verčia ne kalbiniai duomenys, bet tas įsitikinimas, kad kalbiniai sakiniai visados turi būti tolygūs sprendimams, būtent: sakiniai, jei sutampa su sprendimais, yra pilni, jeigu nesutampa, yra nepilni, t. y. sutraukti. Be to, šitokiai nuomonei susidaryti daug padėjo klaidingas elipsės ir jos kilmės supratimas, ypač tais laikais, kada lotynų kalbos gramatika buvo imama kitų kalbų gramatikų pavyzdžiu. Tačiau dabar taip jau nebegalime manyti: dabar aiškiai galime matyti, kad vadinamieji pilnieji ir „sutrauktiniai" šalutiniai sakiniai savo reikšme ir daryba yra visai skirtingi. Pav., sakiniuose *augąs šuo rajus* ir *sningant nevažiuosim augąs* ir *sningant* yra paprastos sakinio dalys, o sakiniuose *ar nesat kur matę dvylikos brolių, juodvarniais lakstančių; velnias, pasivertęs pele, išgraužė laivo dugne skylę* ir *nusekus vandenims, laivas sustojo ant Ararato kalno* žodžių grupės *juodvarniais lakstančių, pasivertęs pele* ir *nusekus vandenims* irgi yra sakinio dalys, tik ne paprastos, bet išplėstinės ir, be to, savo melodija ir ritmu prilygsta šalutinius sakinius, bet vis dėlto nėra sakiniai, nes neturi būdingų sakinio sudaromųjų elementų; čia posakis *velnias, pasivertęs pele* niekuo nesiskiria nuo posakio *Kęstutis, didysis Lietuvos kunigaikštis* (plg...), kurio jau niekas nebelaiko sakiniu. Dėl to tad dabar visai nebetenka kalbėti apie sutrauktinius sakinius: tai iš tikrųjų yra ne sakiniai, bet išskirtinės žodžių grupės.

Šios žodžių grupės esti labai įvairios: kartais jų pagrindinis narys esti derinamas su tais žodžiais, kurių priklauso, kartais nederinamas,

pav.: *velnias, pasivertęs pele, išgraužė laivo dugne skylę; vaisiai, didumo sulig galva, krenta iš medžių su triukšmu.*

Kartais vieną ir tą pačią žodžių grupę balsu išskiriame, kartais neišskiriame, pav.: *tas žmogus, su savo tokiu protu, gali didžiuotis visam pasauliui,* bet *tu su savo protu nepražūsi.*

Šis tas iš sintaksės istorijos

Apie sintaksės dalykus pirmieji yra pradėję kalbėti graikai. Pirmiausia tai rodo jau pats žodis *sintaksė* iš gr. *σύνταξις*.

Iš pradžios šis žodis buvo vartojamas kalbos reikalui ne ta reikšme, kaip dabar, – tai buvo raidžių sudėjimas, sujungimas, pav., II amžiaus po Kr. garsusis Aleksandrijos gramatikas, buvo net parašęs tam tikrą veikalą *apie raidžių sujungimą.* Vėliau šis žodis buvo pradėtas vartoti žodžių sujungimui sakinyje žymėti. Tą sintaksės reikšmę ypač iškėlė aikštėn Herodiano tėvas, *Apollonijus Dyskolas*, savo veikaluose apie sintaksę (*περὶ συντάξειος*); čia jis aiškina, kaip jungiant žodžius yra sudaromi savarankiški sakiniai. Rymėnų gramatikas Pricianas, gyvenęs VI am. po Kr. Konstantinopoly, šį graikų žodį išvertė į **constructio** (nuo *construo* „sujungiu, konstruoju“).

Tiek graikai, tiek rymėnai sintaksės mokslo plačia prasme nevartojo: jiems teko patys pirmieji takai minti. Pav., Platono „Kratylo“ dialoge jau mėginama skirti *nomen* ir *verbum* (*ὄνομα* ir *ῥῆμα*), o visai griežtai tuo žodžių klases jau žymėjo sofistai. Toliau tą darbą varė stojikai; jie pirmieji pradėjo vartoti *linksnio* terminą – *πτῶσις* (iš to yra išverstas lot. *casus*, vok. *Fall*, mūsų *linksnis*) ir skyrė šešis graikų kalbos laikus.

Rymėnai beveik viską pasiskolino iš graikų. Pav., pirmieji keturi linksniai, vardininkas, kilmininkas, naudininkas ir galininkas, lotynų yra vartojami ta pačia tvarka, kaip ir stojikų. Šauksmininko jie linksniu nepripažino; tokiu jį laikė tik filologai. Specialus, lotynų kalboj naujai sudarytas linksnis, kurio nepažino graikai, yra *abliatyvas*.

Viduramžis sintaksei neperdaugiausia yra davęs. Svarbiausias dalykas, ką sintaksė tais laikais laimėjo, yra linksnių mokslas. Petras Helias, apie 1150 m. buvęs mokytoju Paryžiuje, formulavo *ablativus absolutus*.

Bet smarkiausiai sintaksė ėmė klestėti tik XIX amžiaus vidury, kada buvo kalbos dalykai pradėta tirti lyginamuoju istoriniu metodu. Tuo būdu pirmasis sintaksinius dalykus, ypatingai linksnių vartosenos kilmę, yra tyręs Bertholdas **Delkrückas**. Tam reikalui jis drauge su Windischu net leido „Syntaktische Forschungen"; jų pirmasis tomas pasirodė **1871** m. Bet svarbiausias jo darbas yra „Vergleichende Syntax der ide. Sprachen" (Strassburg, 1893–1900). Tai yra kapitalinis, 3 tomų veikalas, kuris savo medžiagos gausumu dar ir dabar tebėr didžiai vertingas.

Nuo viduramžinių laikų ligi XIX amžiaus sintaksiniai, kaip ir kiti kalbiniai, dalykai buvo norima daugiausia logika pagrįsti. Bet ilgainiui buvo pastebėta, kad taip negalima kalbinių reiškinių traktuoti. Pirmasis, kuris reikalavo kalbotyrą psichologija paremti, buvo H. Steinthal. Prie jo prisidėjo garsusis germanistas **Hermannas Paulius** su savo „Prinzipien der Sprachgeschichte" (5 Aufl., Halle a. s. 1920) ir kt.

Ypatingai sintaksės pagrindus yra giliai nagrinėjęs ir lig šiol geriausiai nušvietęs **Johnas Riesas** savo veikaluose „Was ist Syntax"? (1894, 2 leid. 1927) ir „Was ist ein Satz?" (1931 m.). Taip pat sintaksės tyrimą gerai nušviečia ir **Wilhelmas Haversas** savo veikale „Handbuch der erklärenden Syntax" (Heidelberg, 1931).

Toliau daug vertingų žinių iš bendrosios sintaksės srities galime rasti dar **Rudolfo Blümelio** „Einführung in die Syntax" (Heidelberg, 1914), **K. Brugmanno** „Die Syntax des einfachen Satzes im Indogermanischen" (Berlin, 1925), **J. Wackernagelio** „Vorlesungen über Syntax" (Basel, I^2 1926, II^2 1928) ir taip pat **F. Sommerio** „Vergleichende Syntax der Schulsprachen" (Leipzig, 1925).

Sintaksės tiriamasis metodas

Geriau sintaksiniams dalykams suprasti yra vartojamas lyginamasis metodas. Mat, įvairiose ide. kalbose yra nemaža bendrybių, su kurių pagalba galima geriau sekti tam tikrų sintaksinių reiškinių kilmė ir raida.

Tos bendrybės esti dvejopos. Vienos iš jų remiasi visuotiniais žmonių dvasios gyvatos dėsniais, pav., siekinys (supinas) senovinis *-tu-* ka-

mieno galininkas, nuo seniausių laikų po slankos veiksmažodžių yra vartojamas tikslui arba siekimui žymėti; plg. *jis eina gultų, moterys išėjo linų ráutų*, sen. sl. *idetъ lovitъ rybъ*, lot. *cubitum it* „jis eina gultų“, sen. ind. *hṓtum éti* „jis eina aukotų“.

Kitos bendrybės remiasi etniniais santykiais, pav., nemaža bendrybių yra lietuvių ir slavų kalbose plg. *kas moterų yra namie?* // sen. sl. *kъto těchъ trii; griõvis devynių sieksnių* // *rovъ devęti lokъtъ; pripylė puodynę pieno* // *naplъnite vodosy vody; gera jam būti dideliam* // *dobrěje ti estъ vъniti vъ životъ chromu; aš badu mirštu* // *azъ gladomъ gybljǫ; medžių šakos obuoliais lūžo* // *ne možachǫ besědovati kъ ňemy narodomъ* Zogr. Suk. VIII, 19 (instr. causae); *jis tariasi ką turįs* // *i eže mьnitъ sę iměję* Zogr. Suk. VIII, 18; *išėjo į kalną* // *izide vъ gorǫ*; sen. rus. *i zělo zaoutra... pridoša na grobъ, vъsijavъšou sъlъncju* Ostr.; *razorite cьrkovь sijǫ, i trьmi dьnьmi* (= ἐν τρισιν ἡμέραις) *vъzdvignǫ jǫ* Ostr., *reikia karvė pirkti* // šiaurės rusų *nado korova kupitь; gaidžiu gieda* // rus. *kričit petuxom* ir kt.

Bet dar daugiau tokių bendrybių yra lietuvių ir latvių kalbose: tų baltiškų kalbų sintaksės pagrindas, kur jis svetimos įtakos nepaliestas, yra labai artimas, galima sakyti, beveik vienodas yra buvęs. Pav., latvių dainose pasitaiko tokių posakių: *augsti koki... neredz saules uzlecot* (= *augšti medžiai neregi saulės užtekant*); *nāk ezītis pukstēdams* (= *eina ežytis pukšėdamas*); *vediet mani, kur vezdami* (= *veskite mane, kur vesdami*); *staigāju skaistu dziesmu klausitas* (= *skubu skaisčių giesmių klausytų*) ir kt.

Lyginamuoju metodu tiriant, galima, kad ir nevisados, susekti, kurie sintaksiniai reiškiniai yra bendri tam tikroms kalboms ir kurie yra iš senovės paveldėti. Bet tuo pat būdu galima konstatuoti ir įvairybės, kurios parodo, kokios naujos sintaksinės tendencijos kurioj kalba įsigali arba jau yra įsigalėjusios, kitaip sakant – tas mus įgalina sekti sintaksinių reiškinių kitimą. Pav., rytų augštaičiai skiria priešdėlius *už-* ir *až-*: *užlipė ant augšto*, bet *ažėjo až tvoros*. Tai yra senas dalykas, pažįstamas ir kitose kalbose; plg. lat. *uz kalniņa dziedāt kâpu* (= *ant kalnelio kopu giedoti*), *aiziet saule aiz kokiem* (= *ažėjo saulė až medžių*; lat. *aiz* < *az* = *až*). Ilgainiui šitas senovinis skirtumas vis daugiau ir daugiau buvo išlyginamas, ir dabar rašomoje kalboje tų priešdėlių vietoj bevartojam tik *už*: *užlipo ant augšto* ir *užėjo už tvoros*.

Pagaliau lyginamuoju istoriniu metodu tam tikrais atvejais galime

susekti, kurie posakiai yra savi, o kurie svetimi arba svetimais pavyzdžiais sudaryti. Tai yra kartais labai sunkus, vos galimas, o kartais ir visai negalimas daiktas.

Lietuvių kalboj yra nemaža slaviškų sintaksinių skolinių, bet, kaip anksčiau sakyta, yra daug ir bendrybių. Dėl to tad dar sunkiau yra susekti, kur yra sintaksinė svetimybė, o kur senovinis veldinys. Bet vis dėlto tam tikrais atvejais tai galime patirti.

Visų pirma nesunku pastebėti dabartiniai sintaksiniai skoliniai, kurie neseniai yra patekę į mūsų kalbą ir todėl visai neasocijuojasi su kitais panašiais mūsų kalbos dariniais. Pav., tokius raštų kalbos posakius, kaip *jis įsimylėjo į Kristų, jie veikia vienas į kitą, pasišneka kas link honoraro, šventes apvaikšto, persiima patrijotizmu, nežiūrint savo nusiminimo, buteliuką išgeria, kad ir kiek pinigų neturėtų, vis jų nori* ir kt., dar juste juntame iš kitur atkeliavus: jie daugiausia yra vartojami knyginėj, ypač inteligentų kalboj, ir dar dabar galima matyti, kaip pamažu jie įsiskverbia ir į liaudies kalbą, kur jų seniau visai nėra buvę.

Tačiau, apskritai imant, sintaksiniams reiškiniams tirti geriausias yra empirinis metodas, būtent – visų pirma, F. de Saussure'o terminais tariant, turimieji duomenys reikia tirti sinchroniškai, o paskui diachroniškai, t. y. pirmiau sintaksiniai faktai reikia tiksliai konstatuoti, aprašyti ir paskui, susekus sąlygas bei atmainų priežastis, jie aiškinti. Tas metodas smulkmeniškai yra gražiai išdėstytas anksčiau minėtoj Haverso knygoj.

Mūsų raštų kalbos sintaksės bruožai

Mūsų raštų kalbos sintaksė yra labai nevienoda. Tai yra dėl įvairių priežasčių.

Visų pirma senovinėj mūsų kalboj tenka pastebėti svetimų, ypatingų slavų, kalbų įtaka. Mat, pirmieji mūsų rašytojai daugiausia yra ne originaliai rašę, bet vertę iš kitų kalbų, ypatingai iš lenkų kalbos. O kadangi jie patys daugiausia lenkiškai suprasdavo ir iš pradžios lietuvių kalbos nedaugelis jų gerai temokėjo ir, be to, jiems teko pirmieji takai eiti, nes lig to meto lietuvių rašomosios kalbos nebuvo, tad, suprantama, jie daugiausia versdami laikėsi originalų, daug kur net vergiškai.

Mūsų senovinių raštų sintaksė nevienoda: vienur buvo vergiškai sekama originalais, kitur mažiau buvo jų laikomasi. Labai charakteringa šiuo atveju yra Daukšos kalbos sintaksė. Apskritai imant, jis laikosi lenkų kalbos, daug kur net pažodžiui verčia, bet vietomis nutolsta, nueina savarankišku keliu. Jeigu dar atsiminsime, kad baltų ir slavų kalbose ir šiaip yra nemaža bendrybių, Daukšos kalbos sintaksė dar atrodys painesnė.

1. Ir iš tikro. Jo kalboj yra nemaža pavyzdžių, kurių mes nejuntame svetimybėmis ir kurie sutinka su tolygiais lenkų kalbos pavyzdžiais. Štai keli veiksmažodinio įnagininko pavyzdžiai: *ne maż* **nodbâides** *tais wârgais* 39_{33} (= nie się nie odstraszyła tymi trudnościami); *iei ſawáis...* **piemenimis biéwris** 248_{44} (= jeśli się swymi pastermi brzydzą)... Bet yra ir tokių pavyzdžių, kurie nesutinka su lenkiškaisiais: *dûszia manóii ſawimi bâidos* 432_{43} (= sobą trwoży); *Betáiġ kû dżiauges?* (= Ale z czegvż się radowali); *iiſsai didżéuſei nużemintomis żmonemis gerîś* 378 (= w pokornych ludziech kocha); *kû taſſai paſaulis grôżiſi* (= w czym się ten świat kocha); *darik tatái kû tu tiktai mêgſti* 10_{28} (= co się podoba); *kodrin tû ne rúpinies* 392_{19} (= przecż na to nic niedbasz); *kuri tur niekú turét'* 579_{19} (= ktorym pogardzić ma); *kuris waldżios żmonemis mano* 58_6 (= ktory będzie rządził lud moj); *iû ne gerai wartoio* 110_{41} (= go nie dobrze używali); *żêmę puſtu pawerſtų* 14_{14} (= ziemię **obrocił w pusty**); **menû krauiú pawirs** 7_{14}, *namái Diéwo...* **kuginéis pawirto** 412_7 (= domy Boże... się w chlewy obrociły); *wilkéio purpura* 269_5 (= obłoczył się w purpurę); *apwiłko ii ſkreiſté* 168_{29} (= oblekli go w szatę); **ne numirßt badú** 333_{52} (= nie pomrą od głodu); *Iżtirps wiſsi eleméntai* **karßeżiù** 14_{37}.

Šalia tos rūšies veiksmažodinių įnagininkų Daukšos kalboj [yra] ir kitokių linksnių su prielinksniais, pav.: **Netikêkis tuo** / *ne gáuſi nieko* 55_{49} (ir **tam tikime** 16_{26} = to wierzymy) || **ing iż intikéio** 56_{32} (= weń uwierzyli), **ing ſapnús** *tiki* 417_{41} (= we sny wierzą); *małónumas* **pawîrſta tû inġ didêſnę ruſtibę** 9_{27} (= obraca się w tym większy gniew), *wiſsą* ... **ing żemę pawirs** 580_{49} (= w ziemią się obroci), **ing dûlkes pawîrto** 581_{20} (= obraciło się w proch), **iau daugéſn ne atwirs ing grûdą** 88_5 (= iuż się więcen nie odmieni w ziarnko); – *niéko* **ne abeiodami ape Diéwo** *priékůpą* 419_{27} (= nic nie wątpiąc o Bozkiej opatrzności); **ne rûpinkimeś ape kûną** 112_{29} (= nie starajmy się o ciało) *iiſsai pirm'* **rûpinos ape ßitą minią** *żmonių* 298 (= starał się o tę tłusz-

czą); **ne rupinoś apé iʒganimą** 513_{18} (= niedbał o zbawienie swoje); **ape io iʒ numiruſiu kélimą ne tikêio** 198_{32} (=o jego zmartwych wstaniu nie wierzyli).

Toliau yra paminėtini dar šie pavyzdžiai: *kodrin'tą vrêdą ſau imi / ir* **ſâwinies' iů** 23_{31} (= sobie przywłaszczasz); **mes atʒadékimeś ſenoio ʒmógaus** 63_{12} (= my wyrzaczmy się starego człowieka); **tu ... daiktu ne láuiateś** 230, *idánt* **pikto lautus** 515_{20} (= aby od złego przestali); *teip didʒei* **iʃimiłejo to paſaulo** 508_{41} (= tak dalece umilował świat); **mus pagiálbes** 334_{18}, **praßis kałnus** 14_{99} (= będą prosiś gor); **ne dukſekis ſaw** 76_{13} (= nie ufaj sam sobie); **dukſêdami galîbei ſáwai** 162_2 (= ufając siłam swoim), *kiekvienas* **ſtebêſis artimám ſawám'** 14_{34} (= każdy się zadziwuję bliźnemu swemu).

2. Panašiai, kaip Daukšos, buvo vartojami kalbamieji linksniai ir kituose tuometiniuose arba vėlyvesniuose raštuose, pav.: **mėgſtate darbais** *Tėwu juſu* 1701 NT Suk. XI, 48 (plg. Ků dél **manìm ne miégaj?** Jsd. 73); *ponas wiſádá* **ápe tát rupinos** 83_9, **páſirupini** *ápe kaylinius* KS 205_{15}; **tů mes ... nuſitikim** Ges. 139 || **tikek ing panu** WP 14_{11}, *ing kuri mes ... tikim* Ges. 7_{22}; *wiſsas Wandů Straweie* **pawirta Krauieis** BrB 2 Mos. VII, 20, *tu* **nieku pawirtai** Nah. I, 14; **pawirto kraujeys** *wiſas ans wądo* Chyl. 2 Mos. VII, 20_{11}; **nieku wercʒe** *tikraghi meldima* MT $131b_{15}$; **maʒu waiku pawirta** Ges. 40_{16} || **kirmeleſna pawirſta** Post. 124_{22} (= w robaki obraca się); *ing dulkies ſawo pawirs* (= w proch się swoj obracą) PS I, 95_7; **niekan** *pawerćia* PS I, 151_{18} (= wniwecz obraca); *ſutrink ʒalti ing nieka* KN 185_{11}; **te liauieſſi grieko** BrP II, 462_{25}; **grieku lauias** KN 92_{20}; **priſiweyzdi ßwentay deiwiſtey** Post. 56_{30}.

Tokio svyravimo sutinkame ir Valančiaus raštuose, pav.: *teguł wienas* **tuomi giras** 235; *tokiejs* **dajktajs negodieczios** 182; **kuo źmones miegsta** 23; **nusikratisi rupesnejs** 183; *mokikies* **paniekinti dajktajs pawirszurtinejs** 77; **negi rupintumemas dajktajs** 27; *tewalda* **manimi** *ranka Tawa* 182; *negi gal wilties dajktajs szios pasaules* 30; *ko* **źudajs ne rejkalingu nuludimu** 183; *loska ... saugoias* **kuo** *nor apsisawinti* 248 (plg. **sawĩnas jejs** *Gudaj Būdas* 152) || **ne didźiuokies isz gieru darbu** 23; **dźiauktumis iszdalintu apkałbu** 80; **ne girkies isz turtu** 22; **tuokart ne rupintumis apej kloti** 80; *sawi* **turieje už nieka** 138; **i niekus apwirs ju darbaj** 89 ir kt.; **nustojem tikros lajmes** 59; **ne nustok wilties** 202; **nujunk pikta paprote** 29_{29}; **pristebiek** *ajszkims* **pawejzdams** 41_{11} || *didelej* **saugokies nu** *mejles* **sawęs paties** 134 ir kt.

Dabartinėj gyvojoj kalboj čia irgi nevienodai elgiamasi: Daukšos veiksmažodinio įnagininko vietoj ryt. augštaičiai ir kt. dabar dažniau jau sako linksnius su prielinksniais: *džiaugiasi, giriasi, gėrisi, juokiasi, tyčiojasi iš savo kvailystės...*

Vietoj **baidytis kuo** augštaičiai, rodos, daugiausia sako **baidytis ko**. Bet Valančius rašo kaip Daukša: *diel ko* **baidais diewaitejs** *Ciesoriaus* (Žiwataj szwętuju 4); *Pagonų* **diewajczeis baidies** (147).

Taip pat vietoj **mėgti kuo, savintis, valdyti, vartoti kuo** dabar dažniausiai besakoma tik **mėgti, valdyti, vartoti ką**. Valančius ir čia eina Daukšos keliu, pav.: **jo turtais waldė** (ŽW I 99), 1701 m. NT **vartoti** rašoma net su kilmininku: *kurie* **vartoja ßio ſwieto**.

3. Permetus akimis visus augščiau surašytuosius pavyzdžius, galime tuojau pastebėti, kad nevisi jie yra vienodo kilimo. Pagrindo arba priežasties įnagininkai arba nuotolio (atskirties) kilmininkai, be abejonės, yra senoviniai ir tikrai lietuviški padarai, vis tiek, ar senoviniuose raštuose jie sutinka, ar nesutinka su lenkiškais pavyzdžiais, pav.: **baidos savimi, džiaugiasi kuo, liaujasi grieko** ir kt. Taip pat lietuviški, tik naujesni padarai yra jų vietoj vartojami linksniai su prielinksniais.

Vieni iš tų pavyzdžių gali būti daugiau priskiriami gyvajai, šnekamajai kalbai, kiti raštų **kalbai**. Pav., **tikėti kuo** savo reikšme ir kilme niekuo nesiskiria nuo **abejoti, džiaugtis, gėrėtis** kuo. Bet **tikėti į ką** sutinkame ir kitose, pav.: *ty vėrueši li vъ syna božijeĕ* Mar. Joan. IX, 35 (= σύ πιστεύεις εις τον υἱὸν τοῦ ανθρώπον). Taip pat tokie posakiai kaip **abejoti apie ką, rūpintis apie ką, tikėti apie ką** veikiausiai yra iš kitų (slavų...) kalbų atsiradę, lygiai kaip **duksėtis, stebėtis kam** gali būti gryni polonizmai; plg. **prisiveizdėti kam** = **przyglądać, przypatrywać się czemu (komu)**, taip pat **abejoti apie ką** = **wątpić o kim** (czym), **vartoti ko** = *używać czego* (*kogo*) ir tt.

Veiksmažodis **pagelbėti** su acc. buvo seniau plačiau vartojamas. Tai paliudija Kleinas, kuris savo lotyn. gramatikoj aiškiai skiria **gélbmi** „juvo" su acc. ir **pagélbmi** „adjuvo, auxilium fero" cum dat.; pav.: **jis kitiems pagelbėjo, a ſawe** *negal* **gélbet** „aliis operam tulit, se ipsum autem juvare nequit" (ib.). Dabar tas skirtumas jau pamirštamas.

4. Daukšos kalboj sutinkame šiokių posakių: *tápęs paklúſnumi Diéwui téwui net îk mîrßtąs* 103_{12} (= až do šmierci); *búwo tęn' net' ik numirßtanczìam' Herodui* 419_5; **ii** *Diewu* **ſanti** *ſake* 44_{25} || **paʒįkimeś éſsą** *ne naudìgais tarnáis* 97_3 (= znajmy żešmy są niepożyteczni slu-

dzy); *kuris* **ne iâucʒes êʃąs** *ne wienoi nůdemei* 36_{30} (= ktory się w grzechu żadnym nie czuje); **te parôdi túrɨs tokés dôwanas** 378_{51} (= niech pokaże, że ma takie dary).

Iš tų pavyzdžių matyti, kad Daukša dar vartojo veikiamąjį dalyvį ten, kur dabar yra vartojamas pusdalyvis arba padalyvis, būtent – dabar pasakytume: *buvo ten net* **ik numirštant Herodui,** *jį* **sakė esant Dievu**... Nors mums dabar **ik mirštąs** atrodo nepaprastas posakis, bet tai vis dėlto yra buvęs mūsų kalbos faktas, kurį patvirtina, pav., dar ir Valančiaus kalba: **kan darus darik** TK 225; **kiek galįs** *tolinkies nu dide susirinkima* 26; *dirbk* **kan galis** 22. Dabartinis pusdalyvis veikiamojo dalyvio vietoj todėl yra laikytinas naujadaru.

Bet veikiamasis po sangrąžinių veiksmažodžių ilgiau yra išlikęs, pav.: **Tardamas** *daug* **žinus** ... *atmink neligiej daugiesni* **dajktu esant,** *kuriu neźinaj* 14; *Tikraj didźiu ira, kursaj* **jautas** *maźu* **esus** 18; *susiprastu* **ne galis** *apei kitus asztrej sudėti* 87; *Tuokart* **žinokies atrades** *pakaju* 147; *ne* **tarkies** *jau igijes tikrą pakaju* 179; **Nusimanau** *nieka giera ne padarę̨s* 242. Taip pat: **ne noris baramas** 222; **nores godojemas** 247 ir kt.

5. Pažyminio kilmininkas lietuvių kalboj yra daug plačiau vartojamas, kaip slavų kalbose; tai aiškiai pastebime ir [iš] Daukšos kalbos, pav.: *źiédas* **aukʃo** 539_{43} (= pierścień złoty); *baźnîczios* ... **ʒydų** 446_{1} (= bożnice żydowskie); **dúktê Jerozólimo** 2_{16} (= curko Jerozolimskà); **Nedêla krîʒių** 220_{22} (= Niedziela krzyżowa); *kancźiá pękłos* 11_{47} (= męka piekielna); **Wôkios kâres** 143_{21} (= Niemiecka wojna); *źemes karaliſtá* 27_{9} (= ziemskie krolestwo); **ʒydu** *dâktaras* 56_{13} (= żydowski doktor) ir kt.

Panašių nutolimų yra ir kitais atvejais, pav.: *ant mârių bus* **girdêti vʒimai** 14_{35} (= na morzu będą słyszane szumy); **atêio** *gráboʒ* **uʒtekéius iau** *ſáulei* 184_{34} (= gdy już weszlo słońce); *Taſsái pâraßas búwo* **ſtorasſtauiant... Cyrinui** 37_{34} (= za starosty... Cyryna); *Iſsmintigieii ioʒ ne ſugriźo kaip ketínę* 419_{43} (= wedle obielnice); **pamatiſite tůs daiktus praſsidedant** 13_{3} (= ujrzycie iż się to będzie działi) ir kt.

6. Kaip Daukšos, taip ir Valančiaus raštų kalboje yra tam tikrų charakteringų sintaksinių ypatybių, pav.: *elgkies* **pagal** *giera* **paprote** TK 304, *kas ... elgas* **pagal tiesos** 124 ir *wisi* **tawimi pagal** *galetu wajkszczioti* 150; **apej wargus** *użmirszes* 241; *Dwasi noriu poniawoti ant* **wisajs dajktajs** 229 (plg. **ant tomis lubomis** Dauk. Būd. 23_{9}); – **Isz tos priźasties** ... *reik stoti pri to darba* 290; – *galetumi iszsisukti* **nu** *sunkiesniu*

wargu 69; *sawą iždą arba skarbą tur danguoje,* **kami** *nieks ne gajszt* 248; *nedaleid* **szenecze** *ilgai wajkszioti* 249; **neiszsikels aukszcziaus par wisas** *dowenas* 168; *darik* **su manem kan tinkamas** 158; *Deł menka pełna* **kieliau** *dides* **kielones** 121; *jei butu buwes kas* **gieresnis** ... *iszganimuj* 114; *ejk* **paskuj** *Kristaus* 107; *Pamates...* **kan pejktina**, *sergiekies* 12; *Atweju atwejejs girdiejej* 64.

Jaunius

(Liet. enciklopedija, 1941/1942 m., t. 10, skilt. 549–553)

Jaunius 1) K a z i m i e r a s (1849 V 6 (18) Lembo k. Kvėdarnos val. Tauragės aps. – 1908 II 25 (III 10) Petrapilyj), kunigas, Petrapilio dvas. akad. prof. ir lyg. kalbotyros daktaras. Tėvas Juozas, motina Veronika Grigalaitė. Vienas iš žymiausių mūsų pirmųjų kalbininkų. 1858 įstojo į Rietavo pr. mokyklą. Vidurinį mokslą ėjo 1861–1865 Telšių progimnazijoj ir 1865–1868 Kauno gimnazijoj; iš VII kl. pats išstojo. 1871 XI 13 stojo į Kauno kunigų seminariją, kurią baigė 1875. Jau 1874 rudenį turėjo važiuoti į akademiją, bet neišlaikius jam rusų kalbos, rusų istorijos ir Rusijos geografijos egz., Kauno gubernatorius 1874 VII 25 neleido jo komandiruoti, ir tik baigęs seminariją, 1875, kaip vienas iš gabiausių mokinių, buvo pasiųstas į Petrapilio dvas. akad., kurią baigė 1879 VI 29, gaudamas teologijos magistro laipsnį. 1879 XII 11 buvo paskirtas Kauno katedros kamendoriumi, o 1880 IX 11 Kauno kunigų seminarijos prof. Prie šių pareigų 1883 I 28 jam dar buvo pridėtas tikybos dėstymas Kauno mergaičių gimnazijoj. 1889 IX 15 vysk. M. Paliulionis jį buvo pasikvietęs sau sekretoriumi; bet tam neperdaugiausia tikdamas, greitai nuo sekretoriavimo buvo atleistas ir paliktas vien seminarijos prof. 1892 kilus nesusipratimui su dvasine vyresnybe, jis išsikėlė į Mohilevo arkivyskupystę, kur 1893 III 31 gavo Kazanės klebono vietą. Bet čia beklebonaudamas dėl įvairių priežasčių susirgo nervų liga, ir todėl turėjo atsisakyti nuo vietos. 1899, jau sugijęs, buvo paskirtas Petrapilio dvas. akad. lotynų ir graikų kalbos katedros prof.; vėliau jam teko dar dėstyti ir hebrajų kalbą. Dirbdamas akademijoj, vėl sirginėjo – iš pradžių akių, paskui kojų ir širdies liga. Tai visa taip sumenkino jo sveikatą, kad ir pagijęs, jau nebegalėjo vaikščioti paskaitų skaityti. Todėl jis savo paties prašymu 1906 IX 1 buvo atleistas nuo profesoriavimo. Po to kurį laiką dar gyveno prie akademijos. 1907

buvo įsitaisęs gyventi Nikolaevkoj, už 30 km nuo Petrapilio, bet tais pačiais metais vėl sugrįžo į Petrapilį, kur 1908 II 25 (III 10) ir mirė. Palaidotas Kaune.

J. buvo didžiai malonaus, ramaus būdo, geros širdies ir dosnus. Su draugais, ypač su mokslo žmonėmis, privačiuose pašnekesiuose buvo didžiai kalbus. Turėjo labai gerą atmintį, mokėjo daugybę kalbų. Visa, ką jis žinojo ar mokėjo, buvo ne chaotiška, bet reikiamai sutvarkyta, organizuota. Ypač jam yra rūpėję abstraktiniai, bendriniai dalykai, o į savus asmeninius reikalus, į savo sveikatą, šių dienų praktinį gyvenimą maža tekreipė dėmesio. Todėl kasdieniniame gyvenime buvo visai nepraktikas, atrodė beveik ne šio pasaulio žmogus. Visai kas kita yra buvę mokslo srityje: čia jis, palyginti, yra nuveikęs nevisai taip maža. Vienas iš svarbiausių jo darbų yra Ukmergės, Kauno, Raseinių, Zarasų ir Panevėžio tarmių aprašai, išsp. 1891, 1892, 1893, 1898, 1899 ir 1900 Kauno gubernijos Statistinio komiteto leidinyje Pamiatnaja knižka Kovenskoj gubernii. Čia pat priskirtas ir ilgokas straipsnis apie lietuvių kalbos priegaides, 1900 išsp. tame pat leidinyje. Visi šie dalykai dėl savo aktualios ir gausios medžiagos nenustoja vertės ir dabar, tik tas yra trūkumas, kad išspausdinti 1891–1893 pam. kn. rusiškomis raidėmis, todėl, suprantama, kalbiniai duomenys juose negalėjo būti visai tiksliai transkribuojami. Tiktai jų dalis (1898–1900) išsp., kad ir buvo spauda draudžiama, lietuvių raidėmis. Kitas jo svarbus darbas yra lietuviškas kalbamokslis, parašytas tarp 1885 ir 1892, bedėstant homiletiką ir lietuvių kalbą Kauno kunigų seminarijoje. 1897 ši gramatika buvo Dorpato lietuvių studentų hektografuota (ją K. J. buvo pavadinęs savo „neteisėtu kūdikiu"), o 1908–1911 Petrapilio Mokslų Akademijos išspausdinta. Tik gaila, kad pats autorius prieš savo mirtį suspėjo peržiūrėti ir papildyti tik tris lankus, o visa likusioji dalis, akad. F. Fortunatovo vadovybėje K. Būgos prižiūrima, turėjo būti išleista pagal 1897 hektografuotus užrašus. Be to, išspausdintosios gramatikos rašyba dėl daugybės įvairių rašmenų buvo didžiai sunki ir neįprasta. Taip pat nemaža jos vartojimą sunkino ir kai kurie gremėzdiški terminai, pvz., esybėvardis „substantivum", įvardovietė „įvardis", sakymbūdis rodytojinis „modus indicativus", apskųstinis linksnis „galininkas" ir kt. Pagaliau visoje šioje gramatikoje ir šiaip trūksta sistemos. Todėl, kad būtų lengviau ja naudotis, K. Būga turėjo ją vėliau išversti į rusų kalbą (išsp. 1916). Bet,

palyginti su A. Schleicherio bei Fr. Kuršaičio gramatikomis, ši J. gramatika vis dėlto buvo kur kas geresnė: joje yra daugiau ir tikslesnių žinių apie mūsų tarmes bei jų suskirstymą, duodami keli nauji kirčio bei priegaidžių dėsniai, papildytos linksniavimo paradigmos ir kt.

Šalia to J. visą savo kalbos mokslą yra išdėstęs vieninteliam savo mokiniui ir įpėdiniui K. Būgai, kuris pas jį sekretoriavo nuo 1902 pavasario ligi pat jo mirties. Per tą laiką K. Būga surašė visą savo mokytojo mokslą į šešis atskirus tomus, apimančius 3043 rašomųjų lakštų puses (VDU bibliotekoj). Pirmieji keturi užrašų tomai, surinkti iki 1905 rudens, vėliau kaip pagrindu buvo plačiai suvartoti pirmajai „Aistiškų studijų" daliai, kuri 1908 buvo išsp. Petrapilyje. Antrosios tos studijų dalies, taip pat parašytosios, jis nebesiryžo išleisti, nes 1909 XI hektografuotoje savo studijų autokritikoje pasisako nebetikįs tuo mokslu, kuris ten išpažįstamas. Tam svarbiausia priežastis yra buvusi ta, kad J., laikydamasis aglutinacinės A. Schleicherio teorijos, nevisai griežtais garsų dėsniais daugelį įvairių lyčių norėjo vesti iš vienos bendros prolytės.

Iš spaudoje nepasirodžiusių J. darbų čia tenka visų pirma paminėti jo baltų (aisčių) ir suomių kalbų studijas, kuriose jis tarėsi galįs įrodyti suomių kalboje esant ne tik vienų lietuvių, kaip W. Thomsen manė, bet ir baltų skolinių, iš tų laikų, kada lietuviai, latviai ir prūsai dar tebebuvo viena tauta ir tebevartojo vieną kalbą. Šalia to jis smulkiai yra išnagrinėjęs A. Mierzyńskio veikalą Romove 1899 ir priėjęs išvadą, kad S. Grunavo padavimai apie Romuvą nesanti jo pramonė. Bet žadėtosios to veikalo kritikos jis nėra parašęs. Taip pat jis nėra parašęs kritikos ir kitų dviejų išnagrinėtų veikalų, būtent A. Brücknerio Starožytna Litwa ir A. Mierzyńskio Mithologiae Lituanicae Monumenta. Pagaliau 1906–1907 jis didžiai buvo susidomėjęs semitų indoeuropiečių kalbų santykiais ir apie tai net buvo sumanęs parašyti atskirą veikalą Genetinė semitų indoeuropiečių kalbų giminystė. Jis jau tarėsi galįs su matematiniu griežtumu įrodyti, kad semitai bei indoeuropiečiai senų senovėje yra buvę giminaičiai, – sakėsi suradęs bent 33 prosemitinių ir indoeuropinių priebalsių atitikmenų. Bet ir šiai studijai dėl ankstyvos mirties nebuvo lemta pasirodyti.

Apskritai imant, J. rašyti nemėgo, ypač paskutiniaisiais savo amžiaus metais, kada sirginėjo įvairiomis ligomis ir jo valia buvo visai atrofuota. Jei ne K. Būga, tai didelė jo mokslo dalis būtų visai dingusi neužrašyta ir neišspausdinta.

Vertinant dabar jo mokslą, tenka pripažinti, kad jis, specialiai nestudijavęs kalbotyros, buvo tam tikros rūšies savamokslis, darė toli siekiančių išvadų, metodiniu atžvilgiu daug kur klaidingai aiškino kalbos duomenis, pvz., a k r ū t ą, b a ž n y č i ą, n e v a d ą ir daugybę kitų slav. skolinių laikydamas savais dariniais, žodžiu sakant – spekuliaciniame kalbos moksle jis daug kur klaidžiojo šuntakiais. Bet iš kitos pusės jis vis dėlto savo metu buvo geriausias lietuvių kalbos žinovas, daug geriau už A. Baranauską nusakęs priegaidžių rūšis, suradęs bent kelis kirčio bei priegaidžių dėsnius, taip pat gerai pirmą kartą susisteminęs mūsų tarmes ir nevieną dialektologinį dalyką, palyginti, neblogai istoriškai išaiškinęs. Jeigu dar pridėsime didelę jo intuiciją ir drąsių idėjų gausumą, tai turėsime pripažinti jį buvus gabų ir didį kalbininką, turėjusį apsčiai įtakos ne tik J. Jablonskiui, tam pačiam K. Būgai, bet ir kitiems nelietuviams kalbininkams. Už kalbotyrinius nuopelnus Kazanės universitetas jam yra suteikęs lygin. kalbotyros garbės daktaro laipsnį, o Krokuvos univ. 1903 jį net kvietėsi lietuvių kalbos katedros ekstraordinariniu profesoriumi. Kaip su rimta kalbine pajėga, su juo skaitėsi (klausėsi jo nuomonės, kreipėsi į jį įvairiais kalbos mokslo reikalais...) nemaža geriausių to meto kalbininkų, pvz., K. Brugmann, F. de Saussure, J. Baudouin de Courtenay, F. Fortunatov ir kt. Palyginti su A. Baranausku, J. buvo visiška priešybė: pirmasis iš jų kiek galėdamas sąmoningai ribojosi nuo grynosios kalbotyros ir vis daugiau tesirūpino praktiniais kalbos dalykais, reikalingais jo tiesioginiam dvasininko darbui, o antrasis, visas atsidavęs savo intuiciniam patraukimui, nuolat vis nerdavosi į atitrauktinių, spontaniškai sukilusių idėjų darbą, maža tegalvodamas apie tas aplinkybes, kuriose šis darbas turėjo būti dirbamas, ir apie tuos būdus, kuriais jis turėjo siekti savo mokslinių užsimojimų. Todėl kasdieniniame gyvenime ir darbe, kaip jau minėta, buvo visiškai nepraktikas. Štai iš vienos pusės buvo didelis rašomosios kalbos grynumo šalininkas (pvz., d ū š ią, k a r ū n ą, p a n ą, s v i e t ą, t r a i c ę ir kt. litanijų taisymuose yra keitęs į s i e l ą, v a i n i k ą, m e r g a i t ę, p a s a u l ę, t r e j y b ę), svetimųjų priebalsių vietoje *f* bei *ch* patarė rašyti *p* ir *k*, o *h* visai išmesti (pvz., p r o p e s o r i u s, s p e c i p i š k a s, p o s p o r a s, k e m i j a, k o l e r a, o n o r a r a s, O r a c i j u s ir kt.), iš kitos pusės svetimuosius žodžius siūlė imti tiesiog iš pirmųjų šaltinių – iš graikų bei lotynų kalbos, graikiškas ir lotyniškas vs. galininko galūnes pakeičiant lietuviškomis, ir

vietoj gr. *ν* bei lot. *y* rašant *u* (pvz., intonacijonė iš lot. intonationem, Aiguptas iš gr. Αἰγύπτος, lot. Aegyptus ir kt.), gyvosios kalbos garsams geriau žymėti bendrinėje kalboje vartojo visą eilę neįprastų rašmenų (pvz., siaurą *o* su tašku viršuje, tam tikrą rašmenį, panašų į rusų ш, dabartinio ilgojo *ū* vietoje ir kt.). Savo praktinių kalbos pažiūrų jis niekur nėra raštu išdėstęs, todėl ir jo įtaka, kurios jis yra turėjęs tolimesnei mūsų bendrinės kalbos raidai, daugiausia yra pasireiškusi netiesiogiai, per jo raštus, visų pirma – per gramatiką.

Pirmasis J. darbas buvo komentaras prie E. Giseviaus, N. Andersono ir H. Webero Eine historische daina išsp. Altpr. Mntschr. 1879, nors jau L. Geitler savo Litauische Studien 1875 įsidėjo ir vieną J. užrašytą pasaką. J. recenzija nulėmė ir A. Juškos dainų spausdinimo reikalą ir J. prisidėjo pradžioje prie A. Juškos žodyno redagavimo. 1901 buvo išsp. vysk. Klopotovskio alokucija, J. išversta, o 1899 Katalikas (Amerikoje) spausdino ištraukas iš J. Dvasiškos iškalbos, kuri 1909 visa buvo išsp. seiniškiam Vadove ir buvo iš ten atmušta atskira knyga. 1899 lot. buvo išsp. jo Praelectio qua ante diem III Idus Septembris a. D. MDCCCXCIX scholas de litteris latinis in R. C. E. Academia Caesarea Petropolitana ausspicatus est C. J. Galiausiai iš lotynų kalbos į rusų buvo išvertęs Hussovianuso (ž.) poemą apie stumbrą.

J. Balčikonis K. J. gyvenimas – Viltis 1908 N 29; („) J. mokslo darbai – Švietimo Darbas 1928 p. 231–240; *P. Būčys* Medžiaga J. biografijai – Draugija 1908 p. 360–375; („) Pluokštelis atsiminimų – Viltis 1908 N 29; („) Aprašymas J. dokumentų – Vadovas 1909 N 15 p. 253–260; *A. Aleksandrov* Pamiati ksendza K. J. J. 1908; *J. Baudouin de Courtenay* Do charakterystyki ś. p. Kazimiera Jawnisa – Draugija 1908 p. 382–386; *A. Jakštas* Prie J. charakteristikos („) p. 387–396; *A. Dambrauskas* Dar dvi J. pataisyti Litaniji – Draugija 1908; *K. Būga* Kun. J. mokslas nuo 1902 iki mirčiai – Viltis 1908 N 29; *J. Jablonskis* Kun. K. J. lietuvių kalbos gramatika – Lietuvių Tauta 1914 II 3 p. 317–318; *K. Būga* Aistiški studijai 1908; *K. Javnis* Grammatika litovskago jazyka Petrograd 1908–1916; *A. Salys* Kazimieras J. – Vairas 1933 p. 514–516; *J. Basanavičius* Mano atsiminimai apie kun. J. – Viltis 1908 N 29; *P. Jaunius* Prie kun. K. J. biografijos – Vilniaus Žinios 1909 N 282–283; *J. Puzinas* K. J. – Lietuvos Aidas 1928 N 21; *A. Milukas* kun. K. J. 1925.

Lietuvių kalba ir jų senovinė kultūra

(Aidai, 1947 m., nr. 8, p. 345–348)

Žmogaus kalba yra ne tik geriausia jo sielos bei dvasios išraiška, bet tuo pat metu ir žymiausia jo gyvenimo bei praeities liudininkė. Analizuodami atskirus kalbos duomenis, mes galime patirti, kaip kuri tauta senovėje yra gyvenusi, su kuo bendravusi, kokia yra buvusi jos kultūra ir tt. Tad kalba sumaningam tyrinėtojui yra neišsemiamas praeities archyvas, iš kurio jis gali gana daug ką sužinoti. Jis gali net tokių paslapčių atskleisti, kurios kitų šaltinių yra visai nepasiekiamos.

Ypač daug ką apie mūsų senovę ir pirmykštę kultūrą gali mums papasakoti mūsų didžiai senoviška ir savotiška kalba, apie kurią plačiau „Tremties Metuose" (Tübingenas 1947), 416–442 psl. jau yra rašyta. Visų pirma iš seniausių, dar mūsų kalboj užsilikusių indoeuropiškų žodžių galima aiškiai matyti, kad mūsų protėviai jau senų senovėj yra buvę nebe laukiniai klajokliai, bet naminių gyvulių augintojai ir žemdirbiai. Iš jų augintųjų gyvulių pirmoj vietoj yra buvę g a l v i j a i. Pats šis žodis mūsų kalboje yra visai naujas, su priesaga -i j a s, sudarytas iš g a l v a arba pagal tai perdirbtas iš senesnio veldinio, kurį dar rodo latvių g u o v s „karvė", sen. vok. aukšt. c h u o, arm. k o v „t. p.", graikų b ū s (bous) „galvijai, karvė", sen. indų g a u s „galvijai, jautis, karvė" ir kt.; mūsų kalboj šio žodžio pėdsakų yra dar išlikę tolimesniuose dariniuose, pvz. G u o v a i n i a i (vietovardis), g u o t a s „banda, būrys" ir tt. Kiti seni rūšiniai galvijų pavadinimai yra t a u r a s (plg. prūsų t a u r i s „stumbras", rusų t u r „t. p.", lot. t a u r u s, graikų t a u r o s „bulius"...), taip pat t e l i a s „teliukas, teliokas" (plg. lat. t e l ' š iš *t e l j a s, ukr., rus. tarm. t e l j a „teliukas", ds. t e l j a t a...) ir kt. Galvijų nauda senovėje turėjo būti gana didelė: jais, pasikinkius į j u n g ą (plg. lot. j u g u m, sen. indų y u g á m, gotų j u k...), buvo dirbama žemė, važiuojama; iš jų savininkai gaudavo mėsos, pieno, kurį jau seniausiais laikais mokėdavo m i l ž t i, arba m e l ž t i (plg. sen. vok. aukšt. m e l c h a n, graikų a m e l g e i n...) ir tt. Todėl nestebėtina, kad galvijai senovėje buvo laikomi vertybiniu mastu ir mokamąja priemone; pvz. mūsų b a n d a yra ne tik „galvijai, kaimenė", bet ir „nauda, turtas, nuosavybė", taip pat „pinigai"; plg. dar lot. p e c u n i a „nuosavybė; pinigai" iš p e c u s „galvijai".

Šalia galvijų kitas didžiai svarbus naminis gyvulys buvo avis, kuriai atliepia latvių avs, lot. ovis, sen. indų ávis ir kt. Ji teikė mūsų protėviams ne tik kailių ir mėsos, bet ir vilnų (plg. latvių vilna, čekų vlna, gotų wulla, sen. indų ūrna...). Mėsai taip pat buvo laikoma ir kiaulė, kurios pirmykštis pavadinimas *sūs (lot. sūs, gr. hüs, Avestos hū-, sen. vok. aukšt. sū...) mūsų kalboj yra jau išnykęs; bet, kaip rodo latvių suvēns „paršiukas“ ir iš dalies prūsų seweynis „kiaulių tvartas“ (čia sew – turbūt vietoj suw – parašyta), tatai galėjo būti seniau ir mums pažįstama. Lig šiol mūsų kalboj yra išlikęs kitas rūšinis kiaulės pavadinimas, būtent – paršas, plg. lot. porcus „prijaukinta kiaulė“, sen. vok. aukšt. farh „paršiukas“, rus. tarm. porosja „t. p.“, prūsų parstian „t. p.“ iš *parsistian = mūsų paršiščias ir kt.

Žymų vaidmenį mūsų protėvių gyvenime yra taip pat vaidinęs ir arklys, vėliau sudarytas senesnio *ašvo arba *ešvo vietoje. Senovinėj mūsų raštų kalboj yra dar pažįstama ašva arba ešva „kumelė“, kuri taip santykiauja su *ašvas, kaip lot. equa su equus arba sen. indų aśvā su aśvas. Iš *ašvo arba ašvos yra sudarytas žem. ašvienis „arklys“ ir prūsų aswinan „kumelės pienas“. Kaip rodo kitų indoeuropiečių tautų proistorė, arklys senovėje veikiausiai ir mūsų protėvių pirmoje vietoje buvo naudojamas ne darbui, bet jojimui, galbūt dar lenktynėms ir kitiems panašiems tikslams. Tik vėliau jis buvo pradėtas vartoti žemei dirbti, todėl tuomet jis nuo arklo ir buvo pavadintas arklys, t. y. į arklą kinkomasis, arklinis.

Pagaliau nuo pat senų senovės buvo mūsų protėviams pažįstamas ir šuo (kilm. šunės, šuns), plg. sen. indų śvā (kilm. śunas), graikų küon (kilm. künós), arm. šun, airių cū (kilm. con) ir kt.

Panašiai kaip naminių gyvulių veisimas, taip pat ir žemės darbas jau nuo pat seniausių laikų buvo gerai pažįstamas. Tai aiškiai dar rodo visa eilė specialių žemdirbystės pavadinimų, pvz. arklas (plg. graikų árotron, lot. arātrum, airių arathar, čekų radlo iš *ordlo...), akėčios arba ekėčios (plg. prūsų aketes, latvių ecēšas, kimrų ocet, lot. occa...), javai (plg. sen. indų yavas „javai, miežiai“ ...), sėmuo „sėja“, paprastai ds. sėmens, sėmenys (plg. prūsų semen, lot. sēmen, sen. vok. aukšt. sāmo, serbų sjeme...), rugys (plg. latvių rudzis, prūsų rugis, rusų rož', sen. island. rugr...), pūrai „žieminiai kviečiai“ (plg. latvių

pūri „t. p.“, prūsų pure „dirsė“, graikų püros „kviečiai, javai“ ...), aviža (plg. latvių auza iš *aviza, lenkų owies, lot. avēna...) ir tt.

Bet augindami gyvulius ir dirbdami žemę, mūsų protėviai nebuvo jūreiviai, nes jie marių, arba jūrų, kaip kad mes jas dabar suprantame, senovėj dar visai nepažino: dabartinės mūsų marios, latvių mara, prūsų mary iš tikrųjų yra ne „Meer“, bet „Haff“, o mūsų jūra nėra atskirtina nuo jáura „šlapia, pelkėta žemė, raistas“; plg. sen. vok. aukšt. meri „stovintieji vidaus vandens, bala“, sen. fryzų mar „tvenkinys, griovys“, sen. olandų maere „pelkė, jūra“ ir kt. Tai reikia aiškinti tuo, kad mūsų protėviai žiloje senovėje nėra gyvenę prie didžiųjų jūrų marių, todėl negalėjo būti tada su jomis ir susipažinę. Todėl ir mūsų laivų pavadinimai (eldija, laivė, luotas, pergas, valtis ir kt.), kurie tereiškia „Kahn, Nachen“, rodo, kad seniau mūsų tik vidaus vandenimis plaukiota, ne didžiosiomis jūromis. Net laivas, ir tas mūsų kalboj daug kur yra ne didelis „Schiff“, bet „Kahn, Boot, Nachen“. Toliau apie tai plg. K. Būga, Kalba ir senovė, 231 tt.

Dar kitokesnį vaizdą mums teikia metalų vartosena senovėje. Kiek gyvulininkystės ir žemdirbystės svarbesnieji pavadinimai yra pažįstami daugely kitų indoeuropiečių kalbų, tiek metalų vardai įvairuoja atskirose kalbose. Pvz., sen. indai auksą vadino híranyam, iranėnai zaranya, frigai glurós (glourós), graikai chrüsós, romėnai aurum, slavai *zoto (čekai zlato, rusai zoloto...), latviai zelts, vokiečiai Gold ir kt. Tas įvairumas yra dėl to, kad vienų jis yra vadinamas nuo spalvos (pvz. latvių zelts yra tos pat kilmės kaip mūsų želtas „gelsvas“, Avestos zaranya- yra sudarytas nuo zari- „geltonas, auksinės spalvos“ ...), kitų yra iš kitur pasiskolintas (pvz. gr. chrüsos veikiausiai yra kilęs iš semitų kalbų), o kiti yra nevisai aiškios kilmės. Pvz., mūsų auksas, kaip rodo Bretkūno ausas ir sen. prūsų ausis, be abejonės, yra vėliau su įspraustiniu *k* kilęs iš senesnio *ausas ir tuo būdu sutinka su lotynų aurum iš ausom. Bet toliau yra neaišku, ar šis žodis yra iš kur nors kitur paskolintas, ar panašiai sudarytas, kaip aukščiau minėtieji žodžiai. Sprendžiant pagal neseniai Rytų Turkestane surastos tocharų kalbos atitikmenį wäs, galima būtų manyti, kad mūsų auksas, kaip ir lotynų aurum, tam tikru balsių kaitos laipsniu santykiauja su tochariškiu

žodžiu ir senovėj buvo pavadintas nuo kurios nors būdingos jo ypatybės.

Nekitaip yra buvę ir su s i d a b r u: seniausios indoeuropiečių kalbos jį sutartinai vadina nuo „šviesumo, baltumo“ (pvz. sen. indų r a j a t á m, tocharų ā r k y a n t, lot. a r g e n t u m, graikų á r g ü r o s, armėnų a r c a t h, sen. airių a r g a t šalia tocharų a r k i „baltas“, graikų á r g ü r o s „šviesiai spindįs“, sen. indų a r j u n a s „šviesus, baltas“ ir kt.), o germanų, baltų ir slavų kalbose jo pavadinimas įvairuoja be jokios tvarkos, plg. gotų s i l u b r, sen. vok. aukšt. s i l a b a r, prūsų s i r a p l i s, mūsų s i d a b r a s arba s u d a b r a s, latvių s u d a b r s arba s u d r a b s, rusų s e r e b r o ir kt. Todėl yra manoma, kad šis žodis yra ne savas, bet iš kur nors kitur paskolintas ir vėliau atskirose kalbose kaip tolima svetimybė buvo visaip perdirbtas.

Kiti metalų pavadinimai, kad ir yra seni, tolimesnėse indoeuropiečių kalbose beveik neturi jokių atitikmenų; pvz. mūsų sen. raštų kalbos a l v a s, latvių a l v s „Zinn“, prūsų a l w i s „Blei“, čekų, rusų o l o v o „Zinn“; g e l e ž i s arba g e l ž i s, latvių d z e l z s arba d z e l e z s, prūsų g e l s o, rus. ž é l e z o...; š v i n a s „Blei“, latvių s v i n s, rusų s v i n é c; p l i e n a s, latvių p l i e n s, prūsų p l a y n i s; v a r i a s (ir v a r i s), latvių v a r š (iš *v a r j a s), prūsų v a r g i e n (= v a r j a n). Šių žodžių kilmė yra neaiški, tad sunku yra ką tikro pasakyti ir apie jų atsiradimą.

Dėl galėjimo a l v a s galėtų būti sudarytas iš tos pačios šaknies kaip lot. a l b u s „baltas“ ir kt., bet tikrai negalime įrodyti, nes tam trūksta duomenų. Aiškūs skoliniai yra a l a v a s, b r o n z a, c i n a s, c i n k a s, m i s i n g i s ir kt. Taigi metalų pavadinimai mūsų kalboj, kaip ir kitų baltų kalbose, yra ne senoviniai veldiniai iš indoeuropiečių prokalbės, bet vėliau atskirose kalbose įvairiais keliais atsiradę.

Tokį pat įvairumą kaip metalai rodo ir g i n k l ų bei p a d a r g ų pavadinimai. Vienas iš seniausių iš jų yra i e š m a s (plg. latvių i e s m s, prūsų a y s m i s, graikų a i c h m ē „ieties viršūnė“ ir kt.). Taip pat seni žodžiai, ne skoliniai yra ir g i r n o s (vietoj senesnės lyties *g i r n ū s = latvių d z i r n u s, gotų q u a i r n u s ir kt.), k e r s l a s „lancetas“ (iš *k e r t-s l a s, plg. prūsų k e r s l e „dviašmenis kirvis“, ukrainiečių č e r e s l o „arklo peilis“...), k i r v i s (plg. latvių c i r v i s, gudų č e r v' „pjautuvas“...), p e i l i s (plg. latvių p e i l i s, prūsų k a l o p e i l i s „kapotė, kaponė“, slavų p i l a „pjūklas“...), s t r ė l a

arba s t r ė l ė „atauga, atžala; vylyčia“ (plg. rusų s t r e l á „vylyčia; žaibas, Blitzstrahl; kamienas stiebas, kotas“, sen. vok. aukšt. s t r ā l a „strėla, spindulys“...) ir kt. K a l a v i j a s šalia prūsų k a l a b i a n „Schwert“ gali būti kokio nors kito žodžio perdirbinys, nes nepaprastas dalykas yra k a l a v- ir prūsų k a l a b-, kuris normaliu būdu yra neišaiškinamas. Daugelis kitų ginklų bei įrankių yra pasiskolinta iš kitų kalbų; pvz. y l a drauge su prūsų y l o veikiausiai yra kilusi iš germanų kalbų; k a r d a s yra paskolintas iš gudų lenkų k o r d; š a r v a s yra vėl kildintinas iš germanų kalbų, o š a l m a s iš slavų ir tt.

Iš to, kas anksčiau sakyta, galime dabar sau pasidaryti tokią išvadą: mūsų protėviai senų senovėj, kai indoeuropiečiai dar drauge tebegyveno, visų pirma yra buvę gyvulių augintojai ir žemdirbiai, bet su metalais tuomet dar nebuvo susipažinę; jie juos pažino vėliau, kai jų kalbos jau buvo išsiskyrusios ar bent pradėjusios skirtis iš indoeuropiečių prokalbės, todėl ir jų pavadinimai dabartinėse atskirose kalbose taip didžiai įvairuoja. Medžiaginės kultūros raidos atžvilgiu šis bendrasis laikotarpis yra nukeltinas dar į priešmetalinius laikus, t. y. į naujojo akmens amžiaus pabaigą, beveik už pustrečio ar trijų tūkstančių metų prieš Kristų, kada akmeniniai dirbiniai pamažu ėjo iš apyvartos ir juos ėmė pakeisti metaliniai. Tad įdomu yra žinoti, kaip tokiu senyvu laikotarpiu galėjo atrodyti mūsų protėvių kasdieninis vidaus gyvenimas.

Lygindami atskirų indoeuropiečių kalbų atitikmenis ir juos paremdami archeologijos bei kultūros istorijos duomenimis, mes patiriame mūsų protėvius senovėje gyvenus bendruomenėmis, kurių priešakyje stovėjo v i e š p a t s, t. y. kaimo arba kiemo valdovas, visos bendruomenės galva, šeimininkas. Savo reikšme ir daryba šis žodis buvo visai tolygus sen. indų v i ś p a t i s „šeimininkas, bendruomenės galva“ arba Avestos v i s p a i t i- „kaimo, bendruomenės valdovas, viešpats“: pirmoji jo dalis v i ś-, v i s- iš pradžios buvo tos pat kilmės ir reikšmės kaip čekų v e s, lenkų w i e ś „kaimas“ iš *v i š-, o antroji dalis p a t- reiškė „ponas, valdovas; vyras; plg. sen. indų p á t i s „valdovas; vyras“, graikų p o s i s (iš p o t i s) „vyras, Gatte“, lot. p o t i s „galingas“ ir kt. Mūsų kalboje šaknis v i e š- (iš v e i š-) balsių kaitos laipsniu taip santykiauja su v i š-, kaip pvz. k e i s t i su k i s t i, t e i k t i su t i k t i ir kt. ir reiškė „kaimas kiemas“. Ši senesnė reikšmė dar glūdi žodyje v i e š ė, iš kurio yra sudarytas veiksmažodis v i e š ė t i

„svečiuotis, t. y. viešėje būti“, plg. kieminėti „kieme, t. y. svečiuose būti“. Tai iš dalies patvirtina ir Daukšos kalba, pvz.: užgimė viešėje prie kelio (Daukšos Postilė, 39 psl.); čia viešėje yra versta iš lenkų w gościnie. Taigi viešpats iš tikrųjų senų senovėje yra buvęs viešės valdovas, viršininkas, kurio valiai turėjo nusilenkti visi kiti bendruomenės nariai.

Pačios tokios bendruomenės iš pradžios yra buvusios ne kas kita kaip didelės šeimynos, kurių nariai su laiku ne išsiskirstydavo, bet gyvendavo drauge. Tai galėjo susidaryti tuo pačiu pagrindu, kaip ir mūsų rytiečių aukštaičių brolavos, kuriose dar neseniai bent keli broliai su šeimomis drauge gyvendavo, o kartais net brolių vaikai pasilikdavo drauge gyventi, kad nereikėtų ūkio skaldyti. Ilgainiui iš tokių didelių šeimynų, esant bendriems reikalams (apsigynimui ir kt.), galėjo atsirasti sudėtingesnės paderminės organizacijos, visai panašios kaip senovės germanų sibja (iš čia vok. Sippe) arba pietinių slavų bratstvo „brolija“, o drauge su tuo ir tam tikros valdomosios sritys arba apygardos, kurios senovėje galėjo būti valstimis vadinamos. Tai dar iš dalies rodo latvių valsts (iš valstis) „bendruomenė, sritis; valstybė“ ir slavų *volsti- (ukrainiečių volost' „valsčius, sritis, kraštas“, čekų vlast „kraštas, valstybė, tėvynė, gimtinė“ ir kt.). Mūsų kalboje senesnė valstis (iš *vald-tis), kilm. valsties galėjo būti vėliau paversta į valsčius „Amtsbezirk“ lygiai taip pat, kaip kad paveldėtinė barnis (kilm. barnies) yra tarmėse jau išvirtusi į barnius „ginčas, vaidas“.

Taigi prieš susidarant platesnei bendruomenei, jau anksčiau turėjo būti susiformavusi šeima „familija“, kurios daugumas narių dar dabar yra vadinami senais ir skirtingais indoeuropiškais pavadinimais, pvz. lot. pater, sen. indų pitár-, sen. airių athir (mūsų kalboj šio žodžio jau nebėra) ir mótė (kilm. móteres), lot. māter, sen. indų mātár-, sen. slavų mati, kilm. matere; sūnus, sen. indų sūnús, gotų sunus ir duktė (kilm. dukterės), prūsų duckti, rusų doč' (kilm. dočeri), gotų dauhtar, sen. indų duhitár-; broter- (žodžiuose broterėlis „brolis“, bróterauties „broliautis“), lot. frāter, sen. indų bhrātar-, sen. vok. aukš. bruoder ir sesuo (kilm. seserės), lot. soror, sen. indų svasar-, gotų swistar; nepuotis (dar senovinėje raštų kalboje sutinkamas) „vaikaitis, Enkel“, lot. nepos (kilm. ne-

potis), sen. indų nápāt- ir neptė „Ennkelin“, lot. neptis, sen. vok. aukšt. nift; šešuras „vyro tėvas“, rusų svekor, lot. socer, graikų hekürós, sen. indų śvaśuras ir sen. slavų svekry „vyro motina, anyta“, lot. socrūs, sen. indų śvaśrūs (mūsų kalboj šio žodžio jau nebėra) ir t.t.

Nuo pat senų senovės šeima buvo nuolat didinama vedybomis, t. y. į vyro arba tėvų namus buvo iš svetur parvedama marti arba jaunoji, todėl vesti mūsų kalboje, kaip ir daugely kitų indoeuropiečių kalbų jau nuo seniai reiškia „eine Frau heimführen, heiraten“; plg. latvių sievu vest „heiraten“, sen. rusų vesti ženu, lot. uxorem ducere, graikų günaika agesthai, taip pat mūsų vedys „jaunikis, jaunasis“, vėdlys „jaunikis; vestuvininkas, kuris lydi jaunąją ir kraitį; jaunojo pusės svotas, pabrolys“, vedeklis „vėdlys, jau galįs vesti jaunuolis, jaunikis“, nevedžia „nevedęs vyras, viengungis“, latvių vedama „marti, jaunoji“, sen. rusų vódimaja „žmona“, sen. indų vadhūs „marti jaunoji“ ir kt. Taigi mūsų apsivesti yra laikytinas vėlyvesniu dariniu, kuris yra arba sąmyšio keliu atsiradęs iš vesti ir apsiženyti, arba tam tikrais atvejais savaime susidaręs, plg. karvė apsivedė „pasivaikė, pasilakstė“ ir tt.

Pačios vedybos, kaip sutartinai rodo istoriniai šaltiniai ir kalbos duomenys, seniau yra buvusios dvejopos – pirktinės ir vogtinės arba grobtinės. Ypač aiškiai yra paliudyta pirmoji šių vedybų rūšis. Pvz., vokiečių kronikininkas Petras Dusburgas savo kronikoje mini, kad prūsai buvę pratę sau žmonas pirkti už tam tikrą pinigų sumą: „Secundum antiquam consuetudinem hoc habent Prutheni adhuc in usu, quod uxores suas emunt pro certa summa pecuniae“ (Scriptores rerum Pruss I 54). Dar aiškiau apie tokį pirkimą rašo Mykolas Lietuvis (Lituanus) savo 1615 rašte „De moribus Tartarorum Litvanorum et Moschorum fragmina“ (ed. Grasser Bassileae... MDCXV): „quemadmodum et in nostra olim gente solvebatur parentibus pro sponsis pretium, quod Krieno a Samagitis vocatur“ (28 psl.). Čia krieno (sc. pinigai) yra vienaskaitos kilmininkas nuo krienas „nuotakos kaina, Kaufpreis eines Mädchens (-pro sponsis protium)“, kuriam atliepia latvių kriens „dovana jaunajai“ ir kurio šaknis krie- yra toliau sietina su veiksmažodine šaknimi kri- „pirkti“, plg. sen. indų krīnāmi „perku“, sen. airių crenim „t. p.“ iš

krinami, sen. rusų krenuti „pirkti“ (čia šaknis kre- yra kilusi iš senesnės lyties kri-) ir tt.

Taigi mūsų krieno reikšmė, kuri nieko bendro neturi su slavišku skoliniu krienas „Meerrettich“, yra žymiai senesnė, kaip latvių atitikmens: mūsiškis žodis tebeturi išlaikęs pirmykštinę nepakitėjusią pirkimo reikšmę, visai panašiai, kaip sen. vok. aukšt. widumo, sen. anglų saksų weotuma ir kt. iš pradžios tėra žymėję tik tam tikrą mokestį už mergaitę, o atitinkamo latvių žodžio reikšmė „dovana jaunajai“ jau rodo vėlyvesnių laikų paprotį, kada nebe jaunasis mokėdavo jaunosios tėvams, bet jaunosios tėvai jaunajam ėmė primokėti už savo išleidžiamąją dukterį. Šitas primokėjimo įprotys labai gyvas yra buvęs Lietuvoje net lig pat paskutiniųjų laikų; pvz. prieš pirmąjį pasaulinį karą Rytų Lietuvoj vėdliai dažnai važinėdavo iš vieno kaimo į kitą, ieškodami sau mergaičių su ko didesniu kraičiu ir pasogu ir, tik su jaunosios tėvais dėl to susitarę, pradėdavo jau ruoštis vestuvėms.

Visai kitos rūšies vedybinis terminas yra tekėti, lot. *nubere*, rus. *vyjti za muž*, vok. *heiraten* (von Frau) šalia tekyba, tekėstos arba tekėstė „ištekėjimas, vychod za muž; Heiraten (der Frau)“. Pats veiksmažodis tekėti seniau tėra reiškęs tik „bėgti, laufen, fliehen“; pvz. Daukša savo postilėje dar rašo: tenai dabar Dievop tekame „prie Dievo bėgame“ (79 psl.); plg. dar: tekinas bėga (ši veiksmažodinė lytis yra sudaryta iš lyties *tekti „bėgti = latvių tekt „t. p.“, čekų téci „bėgti, tekėti“, panašiai kaip nešinas iš nešti...), taip pat tekėlas „sukamasis galąstuvas“ ir kt. Todėl ir tekėti „eiti už vyro, heiraten“ seniau turėjo būti ne kas kita kaip „bėgti“. Matyti, šalia nuotakų pirkimo senovėj dar buvo praktikuojamas ir jų grobimas, t. y. vėdlio arba jo draugų pagrobta nuotaka seniau tikrai turėdavo bėgti, arba tekėti, iš savo tėvų namų; šitas pabėgimas vogčiomis iš dalies dar yra vaizduojamas ir mūsų liaudies dainose. Toliau apie vogtines vedybas plg. dar O. Schrader, Sprachvergleichung und Urgeschichte (Jena 1907), II 3321 t.t.; E. Hermann, Die Eheformen der Urindogermanen (Nachrichten von der Gesellschaft der Wissenschaften zu Göttingen. Phil.-hist. Klasse, Band I, Nr. 2), 46 tt.

Tuo būdu dabartiniuose išblankusiuose vedybiniuose terminuose mes dar aiškiai galime išskaityti gilią senovę, kurią pati liaudis savo

tautosakoje dabar tik minte beprisimena. Bet ne vien tik vedybinėje kalboje ši senovė atsispindi, – mes ją dar randame ir daugely kitų sričių, tik galbūt žymiai daugiau paslėptą ir ne tuojau pastebimą. Pvz., kasdieninė k á i n a „Preis, Wert“ mums paprastai dabar jau nieko ypatingo nebesako, bet, lyginama su kitų kalbų atitikmenimis, ji mums atskleidžia savo be galo įdomią ir tuo pat metu didžiai žiaurią senovę, būtent: žodis k á i n a garsų dėsniais yra jungtinas su Avestos k a ē - n ā „kerštas, bausmė, atlyginimas“, sen. graikų p o i n ē „kraujo kerštas, piniginė bauda, kurią žudikas, norėdamas išvengti kraujo keršto, turėdavo sumokėti nužudytojo giminėms“, vid. airių c ā i n „atgaila, t. y. nuostolio atlyginimas, atsiteisimas už teisės sulaužymą arba įžeidimą“ ir kt. Šitų žodžių reikšmės, kurias patvirtina ir įvairūs istoriniai šaltiniai bei tarpusaviniai vėlyvesnių laikų santykiai, rodo, kad už sunkius nusikaltimus iš vienos pusės senovėj turėjo būti pagal Mozės įstatymą atsilyginama (akis už akį, dantis už dantį), o iš kitos pusės, norint išvengti gresiančio baisaus keršto, buvo galima ir išsipirkti už tai sumokant tam tikrą piniginį atpildą; pvz. Tacitas Germania (Cap 21), rašydamas apie germanus, pastebi, kad net žmogžudybė galinti būti atpirkta tam tikru skaičiumi stambių bei smulkių galvijų (luitur etiam enim homicidium certo armentorum ac pecorum numero recipitque satisfactionem universa domus). Bet mūsų kalboje pirmykštė šio žodžio reikšmė yra visiškai pakitėjusi, būtent – keršto, bausmės arba piniginės baudos vietoje atsirado visai nauja reikšmė „Preis, Wert“, t. y. keršijamasis ir baudžiamasis elementas čia buvo pakeistas vertinamuoju elementu.

Kitas toks įdomus ir su gilia mūsų senove susijęs žodis yra dar senoviniuose mūsų raštuose ir dabartinėse tarmėse sutinkamas v á i s t a s arba v á i s t r a s „priemonė, liekarsta, Mittel, Heilmittel, Arzenei“. Kaikuriose ryt. aukštaičių tarmėse v a i s t a s turi tik bendrą reikšmę – reiškia tik priemonę nuo ko nors, pvz. lazda yra geriausias v a i s - t a s šunim (atsiginti). Kitur v a i s t a s yra naminė gydomoji priemonė nuo ligų, ir todėl čia yra skiriamas nuo pirktinių l i e k a r s t ų. Bet vietomis šis žodis turi tą pačią reikšmę kaip ir l i e k a r s t a „Arzenei“; taip pat ir Daukšos bei Sirvydo raštuose jis vartojamas tik šia pastaraja reikšme. Tad kokia yra jo kilmė? J. Endzelynas, Annales Academiae Scientiarum Tennicae (Serie B) XXVII 26 mano, kad mūsų v a i s t a s arba v a i s t r a s galėtų būti jungiamas su av. v i š-, gr. ī o s, airių f ī

„nuodai“, lot. vīrus „Schleim, Saft, Gift“ ir kt. Bet man ši etimologija neatrodo visai įtikima: viena, vaistas mūsų kalboje, kaip jau minėta, visų pirma yra ne „liekarsta“, bet bendrai „priemonė nuo ko nors“, ir antra, vaistai nėra visados nuodai, todėl nelengva juos iš nuodų ir kildinti. Daug patikimesnė yra K. Būgos etimologija (žr. Trautmann Balt. Slav. Wb. 338), pagal kurią vaistas jungiamas su vaid- „žinoti“: prūsų waidimai „mes žinome“, gotų wait „aš žinau“, rusų vedat' „žinoti“, sen. indų véda „žinau“ ir kt.; dėl darybos plg. vaistas iš *vaid-tas ar *vaid-stas: prūsų waidimai = varstas „varsna, varsmas“ iš *vart-tas ar *vart-stas: vartyti ir kt. Vaistras šalia vaistas gali būti taip sudarytas kaip gaistras „pašvaistė“ šalia gaisas arba gaisras ir kt. Vaisto reikšmė „Heilmittel, Arzenei“ lengvai galėjo išriedėti iš „žinojimo“, nes seniau žiniuonys „kerėtojai, Zauberer“, žinodami paslaptingą žodį, mokėdavo ne tik burti, kerėti, bet ir gydyti.

Dar neseniai užkalbėtojai paslaptingomis maldelėmis rožes bei kitas panašias ligas yra ir Lietuvoje gydę. Todėl sen. slavų kalboje veiksmažodis bajati reiškia ne tik „pasakoti, užkalbėti“, bet ir „gydyti“, o šalia balija „kerėtojas, žiniuonis“ buvo ir balistvo „vaistas, Heilmittel“; toliau dėl to plg. Schrader, Sprachvergl. u. Urgeschichte II^3 445 t. Tuo pat būdu šalia vaid- „žinoti“ lengvai ir mūsų kalboje galėjo atsirasti vaistas „priemonė, gydomoji priemonė, liekarsta“.

Dar gilesnę senovę mums atskleidžia velė (arba vėlė), kuri seniau tėra žymėjusi tik mirusiojo žmogaus dvasią (arba dūšią). Ją daugiausia mes randame minint mūsų liaudies dainose: pvz. A. Juškevičiaus (Litovsk. narod. pesni. Kazan 1882, 144 psl.). Vienoje paskelbtoje dainoje sakoma: atkelk velių vartelius, atdaryk velių dureles, imk už baltų rankelių, pasodink į velių suolelį. Toliau velių buvimą paliudija Vilniaus krašto (Joniškio apyl.) veliai „numirusiųjų sielos“, latvių vel'i „numirusiųjų dvasios“ šalia mūsų velys „numirėlis“, velionis „t. p.“ ir kt. Čia pat yra priskirtinas ir velinas arba vėlyvesnis velnias, t. y. tam tikra dvasia, kilusi iš mirusių žmonių velių, arba dūšių. Yra galimas daiktas, kad tos pat giminės yra ir Veliuonos upės bei miestelio pavadinimas. Pagal darybą tai labai primena J. Lasickio (De Diis Samagitarum) minimoji Vielona (t. y. Veliuonà „deus animorum“) (žr. W. Mannhard, Letto-Preussische Götterlehre. Riga 1936, 357 psl.). Plg. dar Lasdona „deus avella-

narum“ (ib) = Lazduonà, kurios vardu Lietuvoje yra bent kelios upės vadinamos. Taigi visi aukščiau minėtieji žodžiai turi vieną ir tą pačią šaknį v e l-, kuri aiškiai rodo į mirtį. Bet paties veiksmažodžio, kuris reikštų „mirti“, mūsų kalboj nėra – tai mes randame tocharų kalboje, kur iš šaknies w ä l- yra sudaroma įvairių lyčių, pvz. bendratis w l ä s s i, part. act. w l ä s, w ä l m ä (s), part. praet. w a l u „miręs“, verb. subst. w l a l u n e „mirties“ ir kt. žr. W. Schulze, E. Sieg und W. Siegling, Tocharische Grammatik (Göttingen 1931) 471 psl. Toliau ši šaknis yra dar pažįstama germanų ir iš dalies kitose ide. kalbose, pvz. sen. island. v a l r „lavonai kovos lauke“, anglų saksų w a e l „kovos lauke pasilikusieji“ ir kt. Taigi veiksmažodinė indoeuropietiška šaknis v e l- „mirti“, kad ir nėra mūsų kalboj išlikusi, vis dėlto yra palikusi nemaža pėdsakų tolimesniuose dariniuose, kurie net lig šių dienų teberodo gilią senovę.

Pagaliau tokia pat gilios senovės liekana yra mūsų d i e v a s, plg. latvių d i e w s, prūsų d e i w i s, lot. d e u s, sen. indų d e v á s ir kt. Nors šis žodis yra vienas iš seniausių mūsų kalbos veldinių, bet jo dabartinė sukrikščioninta reikšmė nėra labai sena. Kaip rodo latvių dainų d i e v s „dangus“ ir suomių iš baltų (t. y. mūsų bei latvių protėvių) pasiskolintasis tos pat reikšmės t a i v s, seniau, dar prieš priimdami krikščionybę, ir mūsų protėviai d i e v ą bus panašiai supratę. Tai iš vienos pusės patvirtina dar senesnis d i e v o pirmuonis sen. indų d y ā ú s (sv. kilm. d i v á s) „dangus, dangaus dievas, diena“, kuriam atliepia graikų D z e u s (kilm. D i ó s iš D i v o s) ir lot. d i e s sudėtiniame daiktavardyje D i e s p i t e r = sen. indų D y ā u s p i t ā „tėvas dangus“ šalia J u p p i t e r = sen. graikų vs. šauksm. D z e u p á t e r ir kt. plg. dar lot. n u d i u s t e r t i u s „nun yra trečioji diena“ (čia -d i u s yra kilęs iš *d j ē u s). Iš kitos pusės d i e v ą su „dangumi, šviesa“ sieja ir etimologinė analizė, būtent: senesnė šaknis d e i-, čia išplėsta formantu *v*, toliau yra sutinkama dar tolimesniuose dariniuose mūsų dienà (iš *d e i-n ā), graikų d e e l o s „matomas“ (iš d e i-e l o s) ir kt. Taigi dabartinio krikščioniško D i e v o vietoj, seniau, apie Kristaus laikus, o gal ir dar vėliau, buvo vartojamas nesuasmenintas d i e v a s „dangus“, šalia kurio dar buvo garbinama visa eilė kitų dievų, pvz. žemės deivė Ž e m y n a, griausmo, žaibo ir lietaus dievas P e r k ū n a s, pragaro ir tamsybių dievas P i k u l a s, sodybų dievas Ž e m ė p a t i s, tekančių vandenų dievas P a t r i m p a s,

šviesos dievas Žvaigždikas, miškų deivė Medeinė, dvasių deivė Veliuona ir daugybė kitų. Kaikurie iš šių dievų dar net XVI amžiuj buvo garbinami.

Tuo būdu trumpai ir visai bendrais bruožais panagrinėję vieną mažą dalį mūsų kalbos lobyno, mes galime aiškiai matyti, kad mūsų kalba iš tikrųjų yra gana žymus mūsų senovinės, tiek medžiaginės, tiek dvasinės, kultūros atspindys. Tuo, žinoma, aš visai nenoriu pasakyti, kad viena kalba visą mūsų senovinę kultūrą su visomis smulkmenomis gali atvaizduoti, – ne, to viena ji negali padaryti. Tam reikalui į pagalbą dar turi ateiti ir tautosaka, ir archeologija, ir kultūros istorija ir kitos artimos mokslo šakos. Bet, tyrinėjant mūsų žiląją senovę ir ypač mūsų senovinę kultūrą, religiją ir kt., niekaip negalima aplenkti mūsų kalbos, vieno iš žymiausių mūsų praeities šaltinių. Todėl K. Būga visai teisingai sako: „Kalba, būdama ne šios dienos žmonių kartos padaras, turi savo praeitį. Kadangi viena pati kalba be žmogaus negyvuoja, tai kalbos praeitį tirdami tuo patim jau mes tiriame ir tąja kalba kalbančio žmogaus gyvenimo istoriją. Kalba prityrusiam kalbininkui yra tikras istorijos šaltinis, nes šių dienų kalboje atspindi praeitasis žmogaus gyvenimas, visa jo senovė. Ir mes kalbininkai, kurie norime pažinti savosios tautos senovę, turime šauktis liudytoju kalbos, kuri viena tegali šiandien savo šviesa pratikti tautos arba tautų senovę uždengiančią miglą.“ (Aisčių praeitis vietų vardų šviesoje. Kaunas 1924, 3 psl.). Gaila, kad kaikurie mūsų praeities tyrinėtojai į tai permaža kreipia savo dėmesį.

Naujas prof. E. Fraenkelio veikalas

(Aidai, 1951 m. Nr. 4, p. 184–186)

Paskutiniu dešimtmečiu yra gerokai praretėjusi baltologų šeima: latvių profesorius Jonas Plakis, didelis lietuvių draugas ir latviškai parašytos lietuvių kalbos gramatikos autorius, yra išgabentas į tolimuosius plačiosios tėvynės kraštus, kur jam kalbotyros darbo veikiausiai jau visai nebeteks dirbti; lietuvių kilmės vokiečių profesorius Jurgis Gerulis, Martyno Mažvydo raštų leidėjas, prūsų vietovardžių tyrinėtojas ir moderniosios lietuvių tarmėtyros kūrėjas, yra, rodos, priešams patekęs į nagus, ir šiuo metu apie jį nieko daugiau negirdėti; ilgame-

tis Goettingeno universiteto profesorius Eduardas Hermannas, parašęs bent kelis veikalus apie lietuvių kalbą (pvz. „Litauische Studien, eine historische Untersuchung schwachbetonter Woerter im Litauischen“, 1926 m., 423 psl., „Die litauische Gemeinsprache als Problem der allgemeinen Sprachwissenschaft“, 1929 m. ir kt.) ir bent kelis kartus keliavęs po Lietuvą mokslo reikalais, neseniai yra miręs, nespėjęs galutinai baigti paskutinio savo priešmirtinio darbo, plačios istorinės lietuvių kalbos chrestomatijos; Breslavo, vėliau Berlyno universiteto lyginamosios kalbotyros profesorius Pranas Spechtas, išleidęs vyskupo Antano Baranausko lietuvių tarmių tekstus ir Konstantino Sirvydo „Sakymus Punktų“ su paaiškinimais bei šiaip žiningai sprendęs daugybę baltistinių problemų įvairiuose kalbotyriniuose žurnaluose, prieš kurį laiką taip pat yra atsiskyręs su šiuo pasauliu.

Šia proga tenka pastebėti, kad nemaža latvių bei lietuvių kalbininkų, artinantis audrai, yra apleidę savo tėvynes, ir dabar, plušdami dėl kasdienybės, retas kuris iš jų begali dirbti savo kalbotyrinį darbą, ypač dėl šaltinių ir laiko stokos.

Kiek laimingesnis šiuo atveju yra dabartinis Hamburgo universiteto lyginamosios kalbotyros profesorius Ernestas Fraenkelis. Nemaža nukentėjęs dėl savo kilmės nuo nelemtosios Hitlerio rasinės politikos ir dėl to turėjęs apleisti net savo nuolatinę Kielio buveinę, jis visdėlto išvengė pražūties ir, persikėlęs į Hamburgą, vargais negalais galėjo sulaukti karo galo ir tuo pat metu viso hitlerinio režimo pabaigos. Galima sakyti, šitas darbštusis mokslininkas, ragavęs pragariško pyrago pačiame kultūringosios Europos viduryje, yra beveik stebuklingai išlikęs gyvas ir išlaikęs savo brangiausią turtą – didelę biblioteką ir gausius mokslinės medžiagos rinkinius.

Mes jo išlikimu ypač turime džiaugtis, nes jis, be lyginamosios kalbotyros, labai daug rūpinosi ir toliau tebesirūpina baltologija. Visų pirma jis daugelį metų stropiai seka kasmet pasirodančius baltistinės srities leidinius ir juos visus drauge su savo informacinėmis pastabomis surašo bibliografiniam kalbotyros žurnalui „Indogermanisches Jahrbuch“.

Toliau reikia pastebėti, kad prof. E. Fraenkelis, be daugybės kalbotyrinių straipsnių, kuriuos jis yra paskelbęs įvairiuose moksliniuose žurnaluose, lig šiol yra išleidęs jau kelis baltistinius ir net specialius lituanistinius veikalus. Visų pirma minėtina jo 1921 m. išleistoji „Bal-

toslavica, Beitraege zur baltoslavischen Grammatik und Syntax“, kur jis pirmą kartą daugiau atkreipė dėmesio į lietuvių kalbos dalykus. Toliau seka jo „Syntax der litauischen Kasus“, kuri yra išspausdinta „Tautos ir Žodžio“ 4. ir 5. tomuose, „Syntax der litauischen Postpositionen und Praepositionen“, 1929 m. C. Winterio leidyklos išleista Heidelberge, „Sprachliche, besonders syntaktische Untersuchung des kalvinistischen litauischen Katechismus des Malcher Pietkiewicz von 1598“. Dabar štai jau yra išspausdintas ir jo ketvirtas veikalas apie baltų kalbas („Die baltischen Sprachen, ihre Beziehungen zu einander und zu den indogermanischen Schwesteridiomen als Einfuehrung in die baltische Sprachwissenschaft“ Heidelberg, 1950).

Šis pastarasis darbas yra naujausias ir todėl kiek plačiau paminėtinas. Kaip „Lietuvių kalbos polinksnių ir prielinksnių sintaksė“, taip ir šis jo 126 psl. veikalas išleistas tos pačios universitetinės C. Winterio leidyklos. Pat pradžioje autorius trumpai rašo apie indoeuropiečių kalbų paskirstymą ir baltų bei aisčių pavadinimus, toliau kalba apie prūsų kalbos paminklus, jos ypatybes ir santykius su kitomis kalbomis, po to trumpai paliečia lietuvių ir latvių kalbų skirtumą, kitas baltų padermes, baltų santykius su slavais bei suomiais ir paskutiniame, plačiausiame, skyriuje gana išsamiai nagrinėja baltų kalbų santykius su kitomis indoeuropiečių kalbomis.

Kaip autorius pats savo pratarmėj pastebi, šis darbas visų pirma yra skiriamas tiems, kurie kaip reikiant nėra susipažinę su baltologija, ir todėl jame duodama nemaža bendrų, informacinių žinių, specialistams jau seniai žinomų. Bet tuo pat metu tam tikros problemos, dėl kurių nuomonės iš dalies skiriasi, yra mėginamos naujai nušviesti. Taigi šis darbas yra tarsi vidurys tarp informacinio aprašo ir moksliško tyrinėjimo.

Skaitydamas šį prof. E. Fraenkelio veikalą, kaip ir kitus jo moksliškus darbus, tuojau gali pastebėti, kad jis yra grynas kalbininkas lingvistas, kuris daugiausia domisi tik kalbiniais duomenimis, tų duomenų dėsniais, jų atmainomis ir tarpusaviniais santykiais. Kalbotyrinių išdavų jis beveik nemėgina susieti su kitų mokslų šakomis, pvz. archeologija, proistore, kultūros istorija ir kt., ir tuo būdu daugiau pagrįsti bei išsamiau nušviesti tų pačių kalbotyrinių duomenų kilmę, jų kitėjimą ir žymesnių atmainų priežastingumą. Pvz., iš šio veikalo beveik visai neaišku, kodėl baltų kalbos didžiu savo senoviškumu bei savotiškumu išsiskiria iš kitų indoeuropiečių kalbų, kodėl jos mažiau negu

kitos ide. kalbos yra pasidariusios mišrios, kada, kuriose srityse ir su kuriomis kalbomis jos yra santykiavusios amžių glūdumoje, kurios ir kiek svetimos įtakos yra pasireiškusios baltų kalbose ir t. t. Pvz., apie priešistorinį baltų išplitimą ir jų vėlesnį įsikūrimą dabartinėse vietovėse autorius rašo daugiausia laikydamasis K. Būgos hipotezės, bet vėlyvesnieji archeologiniai tyrinėjimai rodo iš dalies ką kita ir šią hipotezę vietomis gerokai modifikuoja. Arba štai vėl autorius 70–73 psl. šiek tiek kalba apie tarpusavinius kalbinius rytinių suomių ir baltų kalbų santykius (apie suomių skolinius baltų kalbose ir atvirkščiai), bet nieko nerašo apie tarpusavines, bent senesnes, germanų bei slavų ir baltų kalbines įtakas; čia germaniškų ir slaviškų skolinių klausimai turėjo būti bent probėgšmais kiek paliesti.

Rašydamas apie grynus kalbinius dalykus, autorius apskritai rašo gana atsargiai, visados pateikia gausių autentiškų duomenų, dažnai išvadas paremia šaltiniais, ir todėl jo duodamos daugiausia santraukinės. Spechtas paskutiniame savo priešmirtiniame veikale „Der Ursprung der indogermanischen Deklination" (128 psl.) būdvardį **sveikas** jungia su slavų **svež** ir latvių **svaigs** „šviežias, fresh". Slavų **svež** (su senoviniu jat'), kilęs iš ***sꙋoi-gjos**, gerai galėtų derėti su latvių **svaigs** (iš ***svaigas**), jei, žinoma, šis pastarasis žodis nėra vėlyvesnių laikų padaras. Slaviškos šaknies dvibalsis **oi** gali taip santykiauti su baltų **ei**, kaip lietuvių **ai** su **ie** žodžiuose **daigas** ir **diegas, saikas** ir **siekas** ir kt. Priebalsio **k** santykį su **g** galėtų paremti tokios grupės kaip **striukas** ir **striugus, titnagas** ir **titnakas** ir kt. Norint šiaip taip būtų galima susieti ir šių žodžių reikšmes. Bet, apskritai imant, ši etimologija atrodo kiek dirbtinė, todėl tenka ir ją priimti su tam tikra atsarga.

Kita, mano nuomone, taip pat abejotina yra **Dancigo** etimologija. Savo laiku **A. Brueckneris** (Archiv fuer slav. Philologie, XXXVIII 47 t.) buvo linkęs lenkų **Gdansk** kildinti iš slavų ***guda-** „miškas". Bet E. Hermanas (Nachrichten von der Akademie der Wissenschaften in Goettingen, 1941, 248 t.) su šia nuomone nesutinka ir taria šį vietovardį esant germaniškos kilmės – jį jungia su gotų istoriko Jordanio minimąja **Gothiscandza** iš ***Gutiskandia**, kuri prūsų ar slavų buvusi perdirbta į ***Gudiskana-** ar ***Gudiskanja-**; ši lytis vėliau sudariusi pagrindą dabartiniam **Gdanskui**. Bet E. Fraenkelis mano visai kitaip: jo nuomone, šio vietovardžio pagrindu veikiausiai buvęs paimtas prūsų kamienas ***guda:n-** „girėnas" (dvitaškiu žymimas balsio **a** ilgumas) ir

prie jo vėliau buvusi pridėta lenkiška priesaga **-isk-**, taigi **Gdansk**, kilęs iš ***Gudaniska-**, esąs sudarytas tuo pat būdu, kaip rusų vietovardžiai **Dvinsk, Minsk, Kursk** ir kt. Bet čia tuojau kyla klausimas: kodėl lenkams reikėjo iš prūsų pasiskolinti kamieną ***guda:n-** ir prie jo vėliau pridėti savo slavišką priesagą? Kodėl šaknis ***gud-** negalėjo būti pažįstama to meto lenkams ir kitiems slavams? Jeigu pajūryje, kiek toliau nuo Dancigo, randame **Gdynia**, sudaryta su slaviška priesaga **-ynia** kaip **Grudynia, pustynia** bei kt., ir A. Brueckneriо prie Wartos upės dar minimas **pratum Gdanie** (1504 m.), tai netenka daug abejoti, kad šaknis **gd-** (iš ***gud-**) seniau buvo lenkų plačiau pažįstama. Dėl tos priežasties ***Gudaniska-** lengvai gali būti slaviškos kilmės. Tas faktas, kad prūsų buvo pažįstama **gudde** (t. y. **gudē**) „krūmas“ šalia vietovardžių **Lendegudien, Gudynykien** ir kt. ir lietuvių kalboje yra **gudkarklis, gudobelė** „laukinė obelė“ ir kt., dar nieko nepasako prieš šią nuomonę: ***guda-** arba **guda:-** (ne ***gudda:-**, kaip E. Fraenkelis 65 psl. klaidingai rašo) gali būti tokios pat baltų ir slavų bendrybės, kaip pvz. **dausa-, dūma-, garda-** ir kt.

Kaip **Gdansko**, kiek abejotina atrodo ir **žmogaus** etimologija. 104 psl. autorius sako, kad pirmoji šio žodžio dalis esanti susijusi su **žemė,** lot. **humus** ir kt., o antroji su **goti** „eiti“. Formalinę darybos pusę jis pagrindžia analogija **žmo-gus: goti** = **at-stus**: **stoti** ir pirmykštę **žmogaus** reikšmę taria buvus „žeme einantysis, žemėje esantysis“. Bet iš tikrųjų neviskas yra taip paprasta ir sklandu. Visų pirma gana įtartina atrodo minėtoji analogija. Sprendžiant iš mūsų žodžių darybos istorijos, senovėje **apstas** ir **atstas** yra veikiausiai buvę ne tik daiktavardžiai, bet ir būdvardžiai, tos pat rūšies, kaip **laukas, -ai** „Feld, field“ ir **laukas, -a** „su balta žvaigžde kaktoje“, **tyras, -ai** „tyruma“ ir **tyras, -a** „neapaugęs medžiais, tuščias, plynas; grynas“, **trakas, -ai** „šėlas, siutas“ ir **trakas, -a** „patrakęs, pasiūtęs“, **ūmas, -ai** „prastas kvapas, smarvė“ ir **ūmas, -a** „neišdžiūvęs, dar žalias; staigus“ ir kt. Plg. dar **laikas, -ai** „Zeit, time“, bet **at-laikas, -a** „atliekamas“, **nuo-laikas, -a** „atspėjamas, laisvas nuo darbo“, **pa-laikas, -a** „senas, nudėvėtas“, sen. liet. **plonas, -ai,** „laitas, padas, grendimas“ ir **plonas, -a** „nestoras“, sen. graikų **tomos** „pjūvis, nuopjova“ ir **tomos** „pjaunąs“ ir kt. Būdvardžiai **apstas** ir **atstas** yra dar išlikę mūsų senovinėje raštų ir iš dalies dabartinėje kalboje, pvz.: Dievas anus **apstai** papenėjo (J. Bretkūno postilėje); keliautojas iš **atsto** krašto (Juzumavičių raštų kalbo-

je); ans mane ir **iš atsto** bijo (Gargždai) ir kt. Posakis **iš atsto** yra tos pat rūšies kaip **iš anksto, iš arto, iš tolo** šalia **ankstas** „ankstyvas“, **artas** „artimas“, **tolas** „tolimas“ ir kt. Ilgainiui kaip **ankstas, artas, tolas**, taip pat **bjauras, pigas, romas, vėlas, baugštas, rūgštas** ir kt. buvo daug kur paversta į **ankstus, artus, tolus, bjaurus, pigus, romus, vėlus, baugštus, rūgštus**, taip tolygiai senesnių būdvardžių **apstas** ir **atstas** vietoje galėjo atsirasti **apstus** ir **atstus**. Šitą kitėjimą dar aiškiai rodo šiokių lyčių istorija ir daryba. Pvz., būdvardį **bjauras** dar sutinkame Mažvydo katekizme, Chilinskio Biblijoje, Giedraičio N. Testamente, Aleknavičiaus Pasakose ir kt., o dabar dar jį vartojamą randame dusetiškių, salakiškių, tverečėnų ir kt. rytiečių šnektose. Žemaičių prieveiksmis **bjaurie** „bjauriame ore, esant bjauriam orui“ (pvz.: kur tu eisi **tokie bjaurie?** Veiviržėnai) rodo, kad seniau ir Žemaičiuose buvo vartojamas būdvardis **bjauras**; dėl darybos plg. **bjauras: bjaurie, artas: artie, tolas: tolie (toliese)**, taip pat **namas: namie, oras: orie** ir kt. Arba štai vėl dabar daugiausia mes sakome **vėlus**, bet šalia jo tebevartojame senovišką prieveiksmį **vėlai**; pats būdvardis **vėlas** dar sutinkamas senesnių raštų kalboje. Būdvardis **pigas, -a** dar apydažniai vartojamas senoviniuose raštuose; vietomis jis dar tebevartojamas ir ryt. augštaičių tarmėse šalia **bjauras, rūgštas** ir kt., nors čia pat tuojau pasako ir **bjaurus, pigus, vėlus**. Kiek plačiau sutinkama sustingusi niekatrosios giminės lytis **bepiga**: **bepiga** jam su tokiuo arklu art (Kupiškis); **bepiga** bagotam be pinigų (Anykščiai); **bepiga** augti jaunam berneliui pas senąjį tėvelį (Juškevičiaus dainų kalboje) ir kt.

Iš to, kas čia trumpai pasakyta, jau aišku, kad vėlyvesnis **atstus** visiškai netinka minėtajai analogijai: šalia **stoti: ap-stas, at-stas** jau daug geriau dera **dėti: klo-das, in-das, sam-das, už-das** ir kt., nes tiek vienu, tiek kitu atveju priesaginės lytys **-sta-, -da-** gali būti dar reikšmiškai jungiamos su ilgomis veiksmažodinėmis šaknimis **sto-, dė-**. Kas kita yra **žmogus:** čia priesaga **-gu-** yra pridėta prie senesnio kamieno **žmo-,** kur savo keliu pirmykštė nykstamojo laipsnio šaknis **žm-** yra išplėsta balsiu **-o-**. Ilgainiui iš šios šaknies buvo susidaryta visa eilė tolimesnių darinių: **žmuo** „žmogus“, **žmonės, žmona**, dvisk. **žmune** (Daukšos postilėje) ir kt. Dabartinėje kalboj senesnis **žmuo** beveik visur yra pakeistas vėlyvesniu **žmogumi**; toliau dėl to žr. mano „Lietuvių kalbos žodžių darybą“, 296 t.

Kadangi **žmogus** yra vėlyvesnių laikų padaras ir ištisai nėra sutinka-

mas nei vienoje kitoje ide. kalboje, tad jo darybos lyginamai negalime nei paremti, nei įrodyti. Pačioje lietuvių kalboje jis vargiai gali būti jungtinas su **goti** „eiti“. Visų pirma šis veiksmažodis yra gana siaurai vartojamas; tuo tarpu jis tėra paliudytas tik iš vienos kitos ryt. augštaičių (kupiškėnų, skapiškėnų ir kt.) šnektos. Latvių kalboje šio veiksmažodžio šaknis yra vartojama būtojo laiko lytims sudaryti, pvz.: **ga:-ju** „ėjau“ šalia **iemu** „einu“, **ict** „eiti“ ir kt. Senų senovėje ta pati šaknis dar buvo vartojama aoristui sudaryti; plg. sen. indų **a-ga:t** „ėjo“ šalia dvejybinės esamojo laiko lyties **ji-ga:ti** „jis eina“ ir kt., žr. Trautmann, Baltisch-slavisches Woerterbuch, 76 psl. Todėl kaikurie kalbininkai yra linkę manyti, kad **goti** kaip atskiras, savarankiškas žodis yra ne iš senų senovės paveldėtas, bet antriniu keliu išriedėjęs iš pirmykštės aoristinės šaknies. Tik čia tuojau susidaro viena sunkenybė: šalia **goti** tverečėnų tarmėje dar randame **gvoti**. Tad iš kur šalia **go-** galėjo atsirasti gretiminė šaknis **gvo-**? Tuo tarpu tai yra dar neišaiškinta.

Iš kitos pusės lietuviai jau nuo senų senovės labai plačiai vartoja veiksmažodį **eiti**, kuris gerai pažįstamas kitoms baltų ir kaimyninėms slavų kalboms. To veiksmažodžio senumą rodo ir didelis bei įvairus tolimesnių darinių būrys, pvz.: **eidinti, eiga, at-eiva, per-eiva, eiklus, eila** (lat. **iela** „gatvė“), **eimena** „tėkmė, upelis“, **einis** „greitas, eiklus žmogus“, **eisena, eislus** „mėgstąs eiti“, **eismė** „eiga, ėjimas“ ir kt. Taigi lietuviai, susidarydami savo vėlyvesnį **žmogų**, veikiau būtų galėję pasinaudoti ne veiksmažodžiu **goti**, bet **eiti**, kuris senovėj yra buvęs atematinio kamieno (**eimi, eisi, eiti, eime, eite**) ir kurio veikiamasis esamojo laiko dalyvis buvo ***ent-** (vs. vd. ***ęs, enti** „einąs, -anti“).

Pagaliau, kaip daugelio kitų priesagų, taip ir priesagos **-gu-** mes apskritai negalime lengvai kildinti iš savarankiško žodžio; pvz. lig šiol dar niekas negalėjo įrodyti, kad žodžio **sūnus** priesaga **-nu-** būtų išriedėjusi iš kokio nors atskiro žodžio. O tuo tarpu neabejotina, kad priesaga **-nu-** taip santykiauja su **-na-** (pvz. **ber-na-s, sap-na-s** ir kt.), kaip **-gu-** su **-ga-**, pvz. **padar-ga-s** „įrankis, padarynė“, **sto-ga-s** „ūgis“ (šalia **stoti**) ir kt. Toliau šalia išplėstinės priesagos **-aga-** turime ir **-agu-**, pvz. **mand-agu-s** „dailus, patogus, taikus; padorus“ šalia **mandyti** „mėginti, bandyti“. Taigi ir **žmogus** savo priesagos **-gu-** kilme bei reikšme gali nesiskirti nuo **sūnus** ir kitų panašių darinių.

Visai savotiškos darybos yra **girėnas**. Kadangi priesaga **-na-** yra dažnai prijungiama prie įvairių kamienų (plg. **ūka-na-s: ūka-s, kupro-**

nas: kupra ir kt.), tai Fraenkelis (65 psl.) mano, kad ir **girėnas** esąs tiesiogiai sudarytas iš **girė**; plg. **lapėnas** „lapės patinas“: **lapė, pelėnas** „pelių vanagas“: **pelė** ir kt. Bet jis, man rodos, čia daro tą pačią klaidą, kaip ir H. Pedersenas, La cinquieme declinaison latine, 14, 66 psl. Visų pirma **girė** daugiausia sutinkama Žemaičiuose ir pažemaitėje, todėl ji niekuo nesiskiria nuo tarminių lyčių **dvasė, valė**, kurios, be abejonės, yra vėliau atsiradusios senesnės **dvasios** ir **valios** vietoje. Kaikuriose žemaičių tarmėse dar ir dabar vs. vietininkas tebesakomas **giriuo** iš **girioje, jaujuo** iš **jaujoje** šalia vs. vd. **jauje** (galūninis **e** yra siauras ir trumpas garsas tarp **e** ir **i**), km. **jaujes**. Tai rodo, kad dar neseniai ir pačių žemaičių buvo gerai pažįstama **giria**, kuri vėliau fonetiškai buvo paversta į **gire**. Kiti lietuviai daugiausia yra išlaikę **girią**. Kilimo šis žodis veikiausiai yra kilęs iš kamieno **giri-** (plg. sen. indų **giri-** „kalnas“) ir ilgo kamiengalinio **-a-**, visai panašiai, kaip **marios** iš **mari-a** (plg. gotų **mari-saiws** „jūra“, galų vietovardis **Mori-dūnum**, lot. **mare** iš ***mari** ir kt.), taip pat **atakia** „kerštas“ iš ***at-aki-a : aki-s, Ančia** „upė“ iš ***anti-a : anti-s** ir kt. Taigi **girėnas** visų pirma jungtinas su senesne **giria**, ne **girė**; plg. dar: **mošėnas** „vyro sesers vyras“ : **moša, tetėnas** „tetos vyras“ : **teta, varnėnas** „jaunas varniukas; špokas“ : **varna** ir kt. Tačiau **girėnas** ir kiti šios priesagos dariniai buvo pradėti daryti ne iš balsinių, bet iš priebalsinių kamienų. Pvz., šalia **telias** seniau yra buvęs dar priebalsinis kamienas ***telēn-**, visai panašiai, kaip kad prūsų šalia **maldian** „kumelys“ yra buvęs kamienas **malden-**, iš kurio vėliau su priesaga **-ikis** buvo sudarytas **malden-ikis** „vaikas“. Šitas prūsų **malden-** visai sutinka su slavų ***molden-**, iš kurio yra sudarytas rusų **moloden'-kij**, serbų **mlade** (iš **mladę**) ir kt. Priebalsinį kamieną ***telēn-** (***telen-**) dar rodo slavų **telę** (ds. **telę-t-a**), rusų **telen-ok** (taria **telionok**) ir kt. Iš šito priebalsinio kamieno ***telēn-**, pridėjus dar kamiengalį **-a-**, buvo sudarytas baltų ***telēna-** (latvių **telēns** „teliukas“) šalia **telias** (lat. **tel'š** iš ***teļjas**). Kamienas ***telēn-** taip santykiauja su ***telja-**, kaip ***maldēn-** (***malden-**) su ***maldja-**. Tuo būdu šalia **giria** galėjo būti sudarytas ir **girėnas**, šalia **varna** galėjo atsirasti **varnėnas** „varniukas; špokas“ ir kt. Ilgainiui su priesaga **-ėna-** buvo sudaryta ypač daug giminystinių ir vietovinių pavadinimų, pvz.: **brolėnas, mošėnas, tetėnas, Babrungėnai, Darbėnai, Kurtuvėnai, Veiviržėnai**, taip pat **kupiškėnas, ragainėnas, tilžėnas**, pavardės **Girėnas, Kalnėnas, Kalvėnas, Ragėnas** ir kt.

Priesagos **-ėna-** darinių perėjimą nuo priebalsinio kamieno į balsinį dar rodo mūsų įvairūs vietovardžiai, pvz. Tverečiaus apskrities kaimas **Bobėnys** šalia vėlyvesnio pakaito **Bobėnai** (plg. **Kėdainys** ir **Kėdainiai**) ir kt. Senovinėje slavų kalboje šios rūšies dariniai daugiskaitoje dar tebebuvo priebalsinio kamieno, pvz. **slovene** „slavai“, **samarene** „samariečiai“ (skiemenys **ve, re** turėjo slavų jat' iš ilgo **ē**) šalia ds. vd. **kamene = akmenes** ir kt. Dėl to toliau plg. W. Vondrák, Vergl. slav. Grammatik[2] I 543, Fr. Specht, Zeitschrift fuer vergl. Sprachforschung LIX 242, 251, mano „Lietuvių kalbos žodžių daryba“ 238 t.

Ilgainiui, kai priesaga **-ėna-** buvo pradėta plačiau vartoti ir jos darinių skaičius žymiai padidėjo, galėjo būti vienas kitas darinys su šia priesaga vėliau iš analogijos ir kitokiu būdu sudarytas, būtent – primiršus pirmykštę darybą, galėjo būti priesaga **-na-** pradėta dėlioti ir prie **ē-** kamieno žodžių, pvz. **balėnas** „balta mediena, brazdas“, **pelėnas** „pelių vanagas“, **rykštėnas** „varža“ ir kt. gali būti kilę iš **ē-** kamienų **balė-** (plg. **balė-ti** „baltėti“), **pelė-** (plg. **pelė-jai, pelė-siai, pelė-ti**), **rykštė-**, visai panašiai, kaip pvz. **vilnonas** yra sudarytas iš **vilno-** (vd. **vilna**) su priesaga **-na-, ratanas** iš **rata-** ir t. t.

Šitomis savo keliomis platesnėmis kritiškomis pastabomis aš visai nenoriu sumažinti prof. E. Fraenkelio didžiai svarbaus viso leidinio, – ne, aš tuo būdu noriu tik pabrėžti, kad darybiniai arba etimologiniai lietuvių ir kitų baltų kalbų klausimai kartais yra daug painesni, negu iš pradžios atrodo. Tačiau, tai darydamas, aš taip pat turiu pažymėti, kad šis autoriaus darbas yra ne tik puikus, kondensuotas informacinis šaltinis moksliškai su baltų kalbomis susipažinti, bet tuo pat metu jis iškelia aikštėn ir daugybę įdomių baltologinių problemų. Pvz., 219–21 psl. jis linkęs drauge su italų kalbininku Bonfante manyti, kad **Baltijos** jūros pavadinimas esąs iliriškos kilmės – susijęs su **bala, balas** „baltas“ ir kt. 29 psl. jis įdomiai mūsų būdvardžių augščiausio laipsnio priesagą **-iausias** jungia su graikų priesaga **-eus**, kuri būdavo kartais pridedama prie augščiausio laipsnio priesagos **-istos**, pvz. **aristeus** iš **aristos** „geresnis“ ir t. t. Ypač įdomu ir naudinga pasiskaityti tai, ką jis 23–50 psl. rašo apie prūsų kalbą. Šito skyriaus turėtų nepamiršti ypač tie, kurie turi kreivą supratimą apie šią seniausią baltų kalbą. Žodžiu, kiekvienas, kas nepatingės su šiuo veikalu susipažinti, turės nemaža orientacinės ir mokslinės naudos.

Prof. Eduardas Hermannas

(Aidai, 1952 m., nr. 6, p. 246–250)

Lietuvių kalba yra viena iš svarbiausių lyginamajam indoeuropiečių kalbų mokslui, todėl beveik nuo pat to mokslo pradžios, ypač nuo 1856 m., kuriais pasirodė pirmoji mokslinė A. Schleicherio lietuvių kalbos gramatika, daugelis žymių mokslininkų yra ją rūpestingai studijavę ir tyrinėję. Be pačių lietuvių kalbininkų K. Jauniaus, K. Būgos, J. Jablonskio ir kt., lietuvių kalba yra dar domėjęsi įvairių kraštų specialistai, pvz. latvis J. Endzelynas, estas P. Arumaa, rusai F. Fortunatovas, J. Uljanovas, lenkai V. Poržezinskis, J. Rozwadowskis, J. Safarevičius, J. Otrębskis, čekas J. Zubaty, danai H. Pedersenas, L. Hjemslevas, švedai R. Ekblomas, T. Torbjornssonas, norvegas Chr. Stangas, olandas N. van Wijkas, šveicarai F. de Saussure'as, M. Niedermannas, prancūzai A. Meillet, R. Gauthiot, italai G. Devoto, V. Pisanis, G. Bonfantė, vokiečiai A. Schleicheris, K. Brugmannas, A. Leskienas, F. Sommeris, Fr. Spechtas, Ed. Hermannas, E. Fraenkelis ir kt.

Iš šios gausios mokslininkų šeimos šį kartą tenka specialiai išskirti Eduardą Hermanną, buvusį ilgametį Goettingeno universiteto ordinarinį profesorių bei žymų indoeuropiečių lyginamosios kalbotyros specialistą ir neseniai, 1950 m. vasario 14 d., atsiskyrusį su šiuo pasauliu.

Ed. Hermannas, gimęs 1869 m. gruodžio 19 d. Coburge, studijavo klasikinę filosofiją, germanistiką ir lyginamąją ide. kalbotyrą Jenos, Freiburgo (Breisgau) ir Leipzigo universitetuose. 1893 m. liepos mėn. įsigijo doktoratą pas garsų indoeuropiečių kalbų specialistą B. Delbruecką Jenoje ir ten pat 1894 m. liepos mėn. habilitavosi lotynų, graikų, vokiečių kalboms ir filosofijos propedeutikai. Nuo 1894 m. rugpjūčio mėn. jis beveik devynerius metus mokytojavo Coburgo gimnazijoj, o po to dešimtį metų dirbo Bergedorfo Hansos mokykloje. 1913 m. balandžio mėn. jis buvo ekstraordinariniu profesoriumi pakviestas į Kielio universitetą lyginamosios indoeuropiečių kalbotyros katedrai. Nuo 1914–15 ligi 1917 m. profesoriavo Frankfurte (prie Maino) ir nuo 1917 metų vasaros Goettingene, kur praleido ilgiausią bei darbingiausią savo gyvenimo dalį ir mirė, susilaukęs gana žilos senatvės, 81 metų amžiaus.

Jo pastarieji gyvatos metai buvo itin sunkūs ir vargingi: iš vienos pusės jis didžiai gedavo savo mylimųjų sūnų, kurie abu tragingai žuvo

pačiame jaunystės gražume, iš kitos pusės jis giliai pergyveno baisią savo didžiai branginamosios tėvynės katastrofą. Būdavo, kada pas jį užeini kokiu mokslo reikalu, jis tarp ko kita neiškęsdavo kartais su širdgėla neprisiminęs ir savo didžiųjų nelaimių bei bėdų. Tai jam, žinoma, senatvėje buvo nelengva pakelti, ir todėl kiek galėdamas stengėsi užsimiršti – beveik be paliovos dirbdamas iki paskutinės dienos. Kiek kartų pas jį buvau užsukęs būdamas Goettingene, tiek kartų mačiau jį apsikrovusį knygomis, vis rašant naujus straipsnius, renkant medžiagą didžiajai lietuvių kalbos chrestomatijai ir kt. Vieną kartą drauge su Strasburgo universiteto profesorium B. Unbegaunu nuėjome jo aplankyti. Jis visai palieęęs gulėjo lovoje ir atrodė gana silpnas, bet, mus pamatęs, kiek pralinksmėjo ir tuojau įsitraukė į kalbą apie įvairius kalbotyrinius dalykus. Tai, S. Daukanto žodžiais betariant, buvo tikra „darbo pelė".

Ir taip betriūsdamas, Ed. Hermannas savo ilgokame ir darbingame amžiuje yra padaręs gana daug; jo visų mokslinių straipsnių ir veikalų trumpame apžvalginiame straipsnyje neįmanoma net apgraibomis paliesti. Todėl čia sužymėsiu tik jo svarbesnius darbus. Visų pirma tenka pastebėti, kad Ed. Hermannas, būdamas didžioje jau minėtojo B. Delbruecko, geriausio tų laikų lyginamosios indoeuropiečių kalbų sintaksės žinovo, įtakoje, iš pat pradžios pradėjo domėtis sintaksės dalykais, todėl 1894 m. yra parašęs ir savo disertaciją apie šalutinių sakinių buvimą indoeuropiečių prokalbėje („Gab es im Indogermanischen Nebensaetze?"). Vėliau, 1912 m., pasirodė du jo nauji žymūs sintaksiniai darbai: „Ueber die Entwicklung der litauischen Konjunktionalsaetze" („Apie lietuvių kalbos jungtukinių sakinių raidą") ir „Nebensaetze in den griechischen Dialektinschriften" („Šalutiniai sakiniai graikų tarminiuose įrašuose"). Čia pat priskirtinas ir 1923 m. pasirodęs jo stambus veikalas „Silbenbildung im Griechischen und in den anderen indogermanischen Sprachen" („Skiemenų daryba graikų ir kitose indoeuropiečių kalbose").

Vėlesniais laikais, ypač pirmojo pasaulinio karo metu ir tuojau po karo, ėmus jieškoti naujų kelių įvairiose mokslo srityse, pamažu ir Ed. Hermannas pradėjo kritiškai vertinti ligšiolinės kalbotyros pagrindus bei metodus. Jam ypač trūktinas dalykas pasirodė daugelio ankstyvesnių kalbininkų persiauras ir mechaniškas pagrindinių kalbotyros problemų sprendimas, pvz. natūralistiškas garsų dėsnių beišimtinu-

mas (Ausnahmslosigkeit), matematiškas analoginių reiškinių aiškinimas ir kt. Tam reikalui jis jau 1931 m. parašė specialų veikalą „Lautgesetz und Analogie“ („Garsų dėsnis ir analogija“), kur jis iškelia aikštėn nemaža garsų dėsnių dirbtinumo ir nevykusių analogijos vartojimo atvejų; apie tai plačiau savo laiku aš esu rašęs kalbotyros žurnale „Archivum Philologicum“. Nuo to laiko Hermannas su didžia atidžia yra nuolat sekęs naujuosius kalbotyros kelius, metodus bei tikslus ir pats aktyviai prisidėjęs prie bendrųjų kalbotyros problemų sprendimo. Rašydamas kurį mokslišką straipsnį, recenziją ar naują veikalą, jis dažnai stengiasi aprašomąjį specialų dalyką susieti su visuotinesnio pobūdžio problema ir tuo būdu daugiau išryškinti ar pagrįsti kokią naują idėją ar teoriją. Pvz., 1943 m. parašytame straipsnyje „Die altgriechischen Tempora, ein strukturanalytischer Versuch“ (Nachrichten der Akademie d. Wiss. in Goettingen, Phil.-Hist. Klasse, Nr. 15, 583–648 psl.) nagrinėja sen. graikų kalbos laikų vartoseną bei reikšmę ir tuo pat metu prieina šiokias bendras kalbotyrines išvadas.

1. Struktūrinė analizė yra tik viena sinchroninės kalbotyros dalis, kurios uždavinys yra kalbines kategorijas atskirti nuo nekategorinių kalbos reiškinių ir abeja vienodai pagrįsti.

2. Diachroninė kalbotyra turi sekti kategorinių bei sintaksinių kalbos reiškinių atsiradimą bei nykimą ir ypač nekategorinių dalykų pavirtimą kategoriniais ir atvirkščiai.

3. Kalbotyra negali apsieiti nei be vienos iš šių dalių; jos abi turi viena kitą papildyti.

Arba štai vėl 1948 m. straipsnyje „Zusammengewachsene Praeteritum- und Futurum-umschreibungen in mehreren indogermanischen Sprachzweigen“ (Zeitschrift fuer vergleichende Sprachforschung (69, 31–75 psl.), svarstydamas sudurtinių būtojo ir būsimojo laiko lyčių darybą (pvz. graikų *etimē-then*, lot. *ama-bam*, got. *salbo-da*, sen. slav. *zna-ach*, liet. *šnekė-davau* ir kt.), tarp ko kito jis prieina išvadą, kad ide. kaityba (fleksija) buvo jau susiformavusi tuo metu, kai dar nebuvo jokių kaitmenų, ir kalbantysis sintaksinius santykius galėdavo suvokti iš grynų kamienų bei sakinių sąsajos, kad kalbantieji, norėdami palengvinti sakinių supratimą, tuomet naudodavęsi ritminėmis melodinėmis priemonėmis, ypač įvairiais tonais bei spūdžiais (iš čia priegaidės bei balsių kaita) ir žodžių tvarka, ir kad veiksmažodinė kaityba susidariusi greičiau negu vardažodinė.

Šituo būdu dirbdamas mokslo darbą, Ed. Hermannas daug kur galėjo sėkmingai suderinti savo atskirus specialius potyrius su visuotiniais kalbotyros pagrindais bei naujai iškylančiomis kalbotyrinėmis idėjomis ar teorijomis ir tuo pat metu neatsilikti nuo nuolatinės mokslo pažangos.

Bet jis buvo ne tik pažangus mokslo darbininkas: jo taip pat gana plati yra buvusi ir darbo apimtis. Jis yra rašęs apie daugelį įvairių kalbotyros sričių dalykų, ir vis su gilia erudicija bei gausių šaltinių pažinimu. Tam reikalui jis yra turėjęs gana didelę ir savo biblioteką, kurią po jo mirties yra įsigijęs Marburgo universitetas. Štai 1934 m. Goettingeno Mokslų Akademijos leidinyje (Nachrichten von der Gesellschaft der Wissenschaften zu Goettingen) yra paskelbęs specialų straipsnį apie indoeuropiečių santuokos formas („Die Eheformen der Urindogermanen", Phil.-Histor. Klasse, Nr. 2, 29–65 psl.). Čia jis įrodo, kad indoeuropiečiai senų senovėje daugiausia gyveno agnatinėmis (kraujo giminystės pagrindu susidariusiomis) didelėmis šeimynomis, arba didšeimėmis, kurių pėdsakų, atrodo, gali būti iš dalies išlikusių ir lietuvių rytiečių augštaičių *brolavose* (plg.: visi gyvena b r o l a v o j, t. y. visi broliai ir brolių vaikai gyvena ir dirba kartu). Šitų didšeimių priešakyje stovėjo vienas galingas valdovas ir visa eilė mažesnių valdovų. Moteris buvo pajungta vyrui ir turėjo atlikti sunkius darbus tiek namuose, tiek laukuose. Jau tuomet buvo pažįstamos pirktinės ir vogtinės santuokos. Svarbiausias susituokėlių tikslas buvo susilaukti sūnaus, nes sūnus, ne duktė turėjo vykdyti šventą velionių (numirėlių) valią. Tačiau santuokų pagrindas pirmoj vietoj buvo ne tiek medžiaginis, kiek veikiau idealinis.

Kitas jo visai priešingos srities darbas yra specialus etimologinis straipsnis „Sind der Name der Gudden und die Ortsnamen Danzig, Gdingen und Graudenz gotischen Ursprungs?" (Nachrichten von der Akademie d. Wiss., Jahrgang 1941, Nr. 1, 207–291 psl.), kur jis mėgina įrodyti, kad *gudų* ir *Dancigo, Gdingeno* (lenk. *Gdynia*) ir *Graudenco* (lenk. *Grudziądz*) vardai veikiausiai esą germaniškos kilmės, bet čia pat jis tuojau priduria, kad šis jo potyris tesąs tik paruošiamasis išsamaus tyrimo darbas. „Metodiškas tyrimas, – rašo jis baigdamas savo straipsnį, – yra reikalingas didžiausio rūpestingumo ir tikslaus kalbos mokėjimo bei geografinių vietovės ypatybių, istorinės raidos ir žemės radinių pažinimo. To negali padaryti vienas žmogus. Visam darbui

atlikti čia turi bendradarbiauti slavistas, germanistas, istorikas, proistorikas ir geografas“ (288 psl.). Tai parodo, kaip jis plačiai yra žiūrėjęs į mokslinių problemų sprendimą.

Toliau jis ypač mėgo tyrinėti veiksmažodžių veikslus, jų reikšmę ir vartoseną. Tam reikalui jis yra parašęs bent kelis straipsnius, pvz. „Aspekt und Zeitrichtung“ (1937 m.), „Aspekt und Aktionsart“, taip pat jau minėtąjį straipsnį „Die altgriechischen Tempora“ ir kt. Tai yra didžiai įdomus ir svarbus gramatikos dalykas, kuris jau daugelio mokslininkų tyrinėtas, bet lig šiol vis dar kaip reikiant neišaiškintas. Ypač trūktinai tėra tirtas lietuvių kalbos veikslų vartojimas. Velionis Ed. Hermannas, mėgindamas šį klausimą spręsti, yra pareiškęs nemaža naujų ir konstruktyvių požiūrių, kurie neabejojamai bus didžiai pravartūs kiekvienam būsimam ir lietuvių kalbos veikslų tyrinėtojui.

Tačiau šalia įvairių kalbotyrinių sričių, kurias plačiau ar siauriau Ed. Hermannas savo tyrinėjimuose yra palietęs, labai žymią vietą užima lietuvių kalba. Jau augščiau minėtame veikale „Ueber die Entwicklung der litauischen Konjunktionalsaetze“ jis specialiai yra rašęs apie lietuvių kalbos sintaksės dalykus. Įvairius kitus lietuvių kalbos dalykus jis yra palietęs kone visuose savo žymesniuose veikaluose ir straipsniuose. Pvz., rašydamas apie sen. graikų kalbos skiemenų darybą, jis paliečia ir lietuvių kalbos skiemenų skyrimo problemą. Arba štai vėl, rašydamas apie kitų indoeuropiečių veiksmažodinių sudurtinių laikų formų darybą, specialiame skyriuje svarsto ir lietuvių kalbos *ē-* linksniuotės bei būtojo dažninio laiko kilmę. Bet daugiausia dėmesio į lietuvių kalbą jis, be abejonės, yra atkreipęs savo kapitaliniame veikale „Litauische Studien, eine historische Untersuchung schwachbetonter Woerter“ (Berlin, 1926, 423 psl.). Čia jis gana plačiai ir išsamiai nagrinėja lig šiol apleistą ir maža ištirtą enklizės vartojimą lietuvių kalboje. Jis čia pastebėjo, kad silpnai kirčiuojami arba visai nekirčiuoti žodelyčiai (pvz. senovinės įvardinės lytys *mi, ti, si,* dalelytės *gi, gu, te* ir kt.) lietuvių kalboj senoviniu būdu tebesą, daug kur vartojami antroje vietoje; taip pat lietuvių kalboje dar tebesanti pastebima ir senovinė enklitikų eilė. Šią tezę, kurią pirmas yra aikštėn iškėlęs J. Wackernagelis, jis pagrindžia didžiule daugybe pavyzdžių, kruopščiai surinktų daugiausia iš senovinių ir vėlyvesnių raštų; tam reikalui jis kelis kartus yra važinėjęs ir po Lietuvą.

Kitas, specialiai lietuvių kalbai paskirtas Ed. Hermanno darbas yra

„Die litauische Gemeinsprache als Problem der allgemeinen Sprachwissenschaft“ („Lietuvių bendrinė kalba kaip bendrosios kalbotyros problema“, Nachrichten der Gesellschaft der Wissenschaften zu Goettingen, Philol. Hist. Klasse. Sąs. 1, 65–125 psl.). Čia jis pirmas aiškiai iškelia didžią dabartinės lietuvių bendrinės kalbos svarbą bendrajam kalbų mokslui. „Lietuvių bendrinė kalba, – rašo jis, – įgyja milžinišką reikšmę bendrajai kalbotyrai. Čia atsiektosios pagrindinės žinios gali būti panaudotos kitų tautų rašomosioms ir bendrinėms kalboms tyrinėti. Tuo būdu lietuvių kalbos išdavos gali būti didžios vertės graikų, lotynų, vokiečių ir kitoms kultūrinėms kalboms“ (67 psl.). Dabartinė lietuvių bendrinė kalba turi tokią didelę reikšmę dėl to, kad ji yra prasidėjusi dar visai neseniai, atmenamais „Aušros“ laikais, ir todėl gali būti lengvai ištirtos visos jos susidarymo aplinkybės, kurios kitose (pvz. sen. graikų, lotynų ir kt.) tautose jau nebe visos kaip reikiant yra žinomos. Bet šis sunkus darbas kitataučiui yra beveik neįmanomas: patys įdomiausieji šios srities klausimai tegali būti pačių lietuvių sprendžiami. „Lietuvių kalbininkai, jeigu jie tikrai supratingai imsis šios bendros problemos, gali padaryt be galo naudingą darbą kalbotyrai. Tarmėtyra, žinoma, yra svarbi ir naudinga, ir lietuvių tarmės, kol jos tebevartojamos, turi būti tiriamos. Bet kalbotyrai šitie dalykai, palyginti su rašomosios ir bendrinės kalbos prasidėjimo tyrimu, aplamai yra antraeilės reikšmės. Kasmetai miršta svarbūs liudininkai vieni po kitų... Jeigu šis turtas pasiliks neišnaudotas, tai bus tiesiog neatitaisomas nuostolis kalbotyrai... Todėl aš čia kreipiuos į jaunus lietuvių kalbininkus su prašymu ko greičiausiai imtis šios problemos. Tai, aš manau, yra viena proga, kur lietuvių mokslas turi pasirodyti, ar jis ką nors gali reikšti ar ne“ (125 psl.). Šis velionies prašymas nebuvo negirdomis nuleistas. Redaguodamas „Archivum Philologicum“, Vytauto Didžiojo Universiteto Humanitarinių Mokslų Fakulteto kalbotyrinį leidinį, aš nemaža į tai esu kreipęs dėmesio: tam reikalui čia yra išspausdinta visa eilė paruošiamųjų straipsnių dabartinės lietuvių bendrinės kalbos pradžiai ir tolimesnei jos raidai aiškinti; apie tai žr. E. Fraenkelio straipsnį „Apie kalbininkus, tyrinėjusius lietuvių kalbą“ (Aidai, 1950, 411 t.). Taip pat buvo duota P. Jonikui net speciali doktoratinė tema aprašyti ir ištirti priešaušrinio laikotarpio bendrinės rašomosios kalbos pobūdį ir raidą, ir jis tai atliko gerai, bet, deja, šis jo nespausdintas darbas dabar yra įstrigęs ir mokslui

neprieinamas, o naujai šiuo metu dėl pagrindinių šaltinių stokos jis negali būti parašytas.

Toliau tenka dar pastebėti, kad Ed. Hermannas pastaraisiais metais buvo užsimojęs parašyti stambų, bent 3 dalių, veikalą apie lietuvių kalbą: pirmojoj daly turėjo būti duodama apybraižinė istorinės lietuvių kalbos gramatikos, istorijos ir literatūros santrauka; antrąją dalį turėjo sudaryti lietuvių chrestomatija, apimanti pavyzdžius nuo seniausių ligi naujausių laikų, ir trečiojoj daly turėjo būti duodamas žodynas. Bet šio darbo jis nebesuspėjo atlikti: didesnė jo dalis liko rankraštyje, kita dar nebaigta rašyti. Kiek man pačiam teko pastebėti, spaudai jau buvo paruošti chrestomatiniai tekstai ir žodynas, kurio kirčiavimą greitomis esu peržvelgęs dar prieš išvažiuodamas iš Europos. Man susidarė įspūdis, kad ši dalis yra dar gerokai trūktina. Pirmosios šio veikalo dalies man visai neteko matyti. Kaip prof. E. Fraenkelis man pranešė, šis veikalas dabar iš naujo peržiūrimas, vėliau bus galutinai redaguojamas ir atiduotas spaudai, galbūt ne visas, kaip paties autoriaus buvo sumanytas, t. y. gal tik chrestomatiniai tekstai ir žodynas.

Apskritai reikia pasakyti, kad Ed. Hermannas turi daug didelių nuopelnų ne tik bendrajai kalbotyrai, bet ypač ir lietuvių kalbai: jis nemaža kalbinių problemų yra sprendęs ir sėkmingai išsprendęs, bet taip pat apsčiai naujų dalykų yra tik aikštėn iškėlęs, palikdamas juos kitiems spręsti. Be jo darbų negalės apsieiti nei vienas rimtesnis lietuvių kalbos tyrinėtojas, vistiek, ar jis sutiks su jo išvadomis, ar ne. Pvz., K. Būga „Kalboje ir senovėje“, 64 psl. mano, kad liet. *pekus* „galvijai“ kaip ir sen. prūsų *pecku* „t. p“ esąs paskolintas iš germanų, plg. gotų *faihu*, vok. *Vieh*. Tai jis turbūt darė tuo sumetimu, kad liet. *pekaus* priebalsis *k* tariamai nesutinka su sen. indų *páśu*, avest. *pasu-* ir kt.: mat, ide. palatinis *k'*, išvirtęs sen. indų kalboje į *s'*, avest. *s*, lietuvių kalboj turėtų būti pavirtęs į *š*, plg. *šimtas*, sen. indų *s'atam*, avest. *satam*, lot. *centum* ir kt. Taigi pagal sen. indų *pas'u*, avest. *pasu*, lot. *pecu* lietuvių kalboj, rodos, turėtų būti *pešus*, ne *pekus*. Bet Ed. Hermannas, Archiv fuer slav. Philologie 40, 161 t., pirmas įtikinamai įrodė, kad šis fonetinis skirtumas nėra reikiamas pagrindas taryti liet. *pekų*, dar ir dabar Vilniaus krašte pažįstamą, esant paskolintą iš germanų, nes jau senų senovėje galėjo būti gretimais vartojamos dvejybinės lytys, vienos su palatiniu, kitos su kietu gomuriniu *k*. Taigi liet. *pekus*, be abejonės, gali būti toks pat senas indoeuropiškas darinys,

kaip ir avest. *pasu*, lot. *pecu* ir kt. Formaliai *pekus* taip gali santykiauti su sen. indų *páçu*, avest. *pasu-*, kaip pvz. šių dienų liet. *kleivas* su *šleivas, kvaikti* su *kvaišti* arba *gnybti* su *žnybti* ir kt.

Visai kas kita yra liet. būtojo dažninio laiko kaitmenys *-davau, -davai, -davo*, pvz. *ves-davau, vesdavai, vesdavo* ir kt. Ed. Hermannas, Zeitschrift fuer vergl. Sprachforschung 69, 67 t., nors ir tariamai, yra linkęs manyti, kad šie kaitmenys galėtų būti kilę iš išnykusio veiksmažodžio **dava, *davo, *dauti*, giminingo su gotų *taujan* „daryti, tun". Tai, atrodo, gražiai sutinka su atitinkama kitų ide. kalbų daryba; pvz. lot. *amā-bam, vidē-bam* yra tariama esant sudėta iš kamienų *ama-, vidē-* ir kaitmens *-bam*, kilusio iš **bhuam* (su ilgu *a*); plg. indų aor. *a-bhūt* šalia praes. *bhavati* „yra, esti", sen. lot. conj. *fuat*, liet. *buvo* ir kt. Taip pat ir sen. graikų aoristinis kaitmuo *-thēn, -thē* (pvz. *ete-thēs, ete-thē* ir kt.) panašiu būdu galįs būti kilęs iš ide. **dhē-* (plg. liet. *dē-ti* ir kt.), sen. slav. aoristinės galūnės *-ach, -aše* ir kt. esančios kilusios iš veiksmažodžio *es-* „būti" sigmatinio aoristo lyčių su šaknimi **ēs-* ir t. t. Bet visi šie atvejai vargiai gali būti pritaikyti lietuvių kalbai, nes liet. būtojo dažninio laiko lytys su *-davau, -davai* ir kt. yra visai vėlyvas reiškinys, jų nerandame ne tik kitose baltų kalbose, bet ir kaikuriose pačių lietuvių tarmėse, todėl ir jų daryba vargiai gali būti lyginama su kitų senųjų ide. kalbų tariama tolygia daryba. Tai veikiausiai tėra tik savotiškas vienos lietuvių kalbos reiškinys. Man rodos, kaitmenys *-davau, -davai, -davo* yra sietini su dažninių veiksmažodžių formantu *-d-*, pvz. *pyk-d-yti, skel-d-ėti* ir kt. Užuot šio *-d-* vietomis yra vartojamas ir *-l-*, plg. dzūkų *būlavo* „būdavo". Kitose dzūkų tarmėse priebalsis *-d-* ypač mėgstamas dažniniam veiksmui žymėti; pvz. Gervėčiuose sakoma: didesnę dalį pirkios *ažimdo* pečius; žiemą jam (eiliniui) *ataugdė* (t. y. ataugdavo) nauji ragai ir kt.

Zur Entstehung des ē- Ausganges im Litauischen

(Zeitschrift für slavische Philologie, 1954 m., t. 23, sąs. 1, p. 171–176)

Das Problem der baltischen (*į*)*ē*-Stämme ist wohl das schwierigste in der ganzen lit. Flexions- und Wortbildungslehre. Diese Schwierigkeit entsteht dadurch, daß (*į*)*ē*-Stämme außer dem Lateinischen in

anderen idg. Sprachen sehr gering vertreten und selbst im Baltischen viele von ihnen seit den ältesten Zeiten mit anderen Stämmen stark vermischt sind. Deswegen ist dieses Problem schon viel behandelt und in manchen Fällen bis jetzt noch nicht endgültig geklärt worden.

Bekanntlich hat schon Brugmann Gr. II^2 1, 220 ff. *ē*- und (*i̯*)*ē*-Stämme der idg. Ursprache zugewiesen. Auch Leskien Bild. 264 ging bei seiner Darstellung des baltischen Materials von den *i̯ē*-Stämmen aus. Dagegen hat Sommer in seinem Werke „Die idg. *i̯ā*- und *i̯o*-Stämme im Baltischen" die Existenz der baltischen *i̯ē*-Stämme geleugnet und das *ē* der baltischen *ē*-Stämme aus *i̯ā* zu erklären versucht. Er glaubt nachweisen zu können, daß baltische *ē*- und *i̯ā*-Stämme ursprünglich miteinander identisch gewesen seien und deswegen könnten beide seit jeher in einem und demselben Paradigma vorkommen. Als Beispiel dafür führt er unter anderem feminine Adjektivformen aus Kurschat an: N.Sg. *dìdė*, aber bestimmte Form *didžióji*, G.Sg. *didžiõs*, Akk.Sg. *dìdę*, L.Sg. *didžiojè*, Akk.Pl. *didès*, Instr.Pl. *didžiomìs* usw. Derartige Bildungen konnten nach ihm später als Grund zur Verteilung der *ė*- und *i̯ā*-Stämme im Baltischen dienen.

Nach der eingehenden und überzeugenden Kritik dieses Buches durch Endzelin in RFV LXXVI 292–315 konnte man die Sommersche Hypothese als abgetan ansehen, aber in Wirklichkeit ist das nicht der Fall. So leitet z. B. Trautmann Balt. Wb. 60 lit. *drevẽ* oder *drẽvė* 'Höhlung im Baumstamme; Waldbienenstock' und lett. *dreve* „dass." aus **dreu̯i̯ā*- ab und verbindet es als substantiviertes Adjektivum mit ai. *dravyaḥ* 'zum Baume gehörig'. Auch H. Pedersen, La cinqu. décl. 13f. ist der Ansicht, daß die lit. *ē*-Deklination sowohl idg. *i̯ē*-, *ē*-Stämme (z. B. *žẽmė*) als auch den älteren *i̯ā*-Stamm (z. B. in *aviẽtė*, N.Pl. *aviẽčios* 'Himbeere') enthalten kann. Daß *-ē* aus *-ijā* (z. B. *sáulė* aus **saulijā*, *žẽmė* aus **žemijā* u. a.) hervorgegangen sein kann, wird auch von anderen Sprachforschern angenommen, vgl. z. B. Fr. Specht KZ LXIII 70f., 94ff., LXVI 56, E. Hermann LXIX 64 u. a.

Zunächst ist zu bemerken, daß nicht alle von diesen Annahmen ganz einwandfrei in Einklang mit den Tatsachen des Litauischen gebracht werden können, da mehrere Beispiele, die man zum Beweis anzuführen pflegt, nicht immer stichhaltig sind. So ist z. B. das Paradigma *dìdė*, G.Sg. *didžiõs*, welches Sommer Balt. 10 als Beweis für die Verteilung der *ē*- und *i̯ā*-Stämme in einem Paradigma anführt, – und

Pedersen Décl. 8 bezeichnet diese Annahme Sommers als korrekt, – in Wirklichkeit nicht alt. Dieses feminine Adjektivum weist analogisch noch nicht umgestaltete *ē*-Deklination in allen Kasus im Altlitauischen und zum Teil ganz deutlich in heutigen lit. Mundarten auf. So wird es z. B. in Daukšas Postille noch folgendermaßen flektiert: N.Sg. *didẽ* 176, 538, 559 und *dìdė* 168, 298, G.Sg *didẽs* 40, 150, Akk.Sg. *dìdę* 5, 74, 90, 138, Inst.Sg. *didè* 3, 35, 90, Lok.Sg. *didėjè* 240, N.Pl. *dìdės* 73, 88, 387, Instr.Pl. *didėmìs* 8, 287, auch bestimmte Formen N.Sg. *didéji* 128, 213, 582, G.Sg. *didẽsios* 245, 268, Instr.Sg. *didėja* 530 usw.; vgl. noch Verf. Daukšos akcentologija 148. Bei Širvydas finden wir schon bald *ē*-, bald *į̄*-Stamm: N.Sg. *didė* PS I 5, G.Sg. *didės* I 74, II 189 und *didžios* I 15, 151, 230, II 121, 137, Akk.Sg. *didę* (geschrieben *didy*) I 62, 200, 251, II 105, 206 und *didžią* (geschrieben *didžiu*) I 35, 81, 124, II 36, 69, 102 usw.; darüber weiter s. noch Specht PS 32*. In Tverečius sind die bestimmten Formen dieses Adjektivums auch schwankend: N.Sg. *didé* (aus *didéja*), G.Sg. *didẽsios* und *didžiõsios*, Akk.Sg. *dìdžiąją*, N.Pl. *dìdėsios* und *dìdžiosios*, D.Pl. *didėjom* und *didžiõjom*, Akk.Pl. *didėsias* und *didžiósias* usw., s. Otrębski WNT I 235. Aber in Subačius sind dieselben Formen schon in allen Kasus ausgeglichen: N.Sg. *didžiója*, G.Sg. *didžiõsios*, Akk.Sg. *dìdžiąją*, N.Pl. *dìdžiosios* usw.

Ebenso wie *didẽ, didžiõs* ist auch *aviẽtė*, G.Sg. *aviẽčios* zu beurteilen: diese Deklination ist durch Vermischung der *ē*- und *į̄*-Stämme auf dieselbe Weise entstanden, wie z. B. im preußischen Fischer-litauisch neben *duktẽ*, G.Sg. *duktẽrs* auch Akk.Sg. *dùkterią*, N.Pl. *dùkterios* oder *dùkterės* und sogar D.Pl. *dùkterams* gebraucht wird, s. Gerullis-Stang, Liet. žvejų tarmė Prūsuose 36f. Deshalb kann man aus diesem späteren Nebeneinander der *ē*- und *į̄*-Stämme in einem und demselben Paradigma noch nicht auf den ursprünglichen Gebrauch der betreffenden Deklination schließen.

Noch weniger kann man, wie das Pedersen Décl. 14, 66 tut, behaupten, daß lit. *giriȁ* 'Wald' – wegen der angeblichen Ableitung *girė́nas* 'Waldeinwohner' und der sekundären (wenn nicht falschen) Akzentstelle *gìria*, die Sommer nach Kurschat angibt – nicht alt sei und *gìrė* die ursprünglichere Form darstelle. Erstens, finden wir *gìria* nur bei Kurschat und es wird durch keine andere authentische Quelle bestätigt; es ist nicht ausgeschlossen, daß Kurschat *gìria* einfach nach

gìrė betont hat. Zweitens, ist *girià*, G.Sg. *gìrios* nicht nur im Altlitauischen (z. B. in DP 20, 26, 67 u. a.), sondern auch in ostlit., mittellit. und meistens in westlit. Mundarten gebräuchlich, und deswegen muß diese Betonungsweise sicherlich älter sein. Drittens, kommt *gìrė* nur im Žemaitischen oder in an das Žemaitische angrenzenden westlit. Mundarten vor, und deswegen kann es auf rein phonetischem Wege aus älterem *girià* entstanden sein, wie z. B. *dvãsė* aus *dvasià* usw.

Es ist interessant, daß in manchen žem. Mundarten neben dial. N.Sg. *gìrę* ~ *girià* wie *dvãsę* ~ *dvasià* (Kurschat schreibt *dvãsė* und *dvasė̀*), *vãlę* ~ *valià* u. a. Lok.Sg. *gìŕuo* ~ *gìrio* (aus *gìrioje*) gebraucht wird; vgl. noch N.Sg. *jáujęˌ* G.Sg. *jáujęs*, aber Lok.Sg. *jáujuo* ~ *jáujo* (aus *jáujoje*), s. P. Jonikas, Pagramančio tarmė 43. Aus diesem Grunde ist auch žem. *mẽdė* 'Wald' wohl nicht für eine ursprüngliche Form, sondern für eine spätere Umbildung aus **medjā* anzusehen, vgl. *medžiõ-nė* 'Jagd', *medžió-ti* 'jagen', *medžiõ-klis* 'Jäger', auch aksl. *mežda* (aus **medjā*) neben ostlit. *mẽdžias* 'Wald, Baum' u. a., s. Verf. Arch. Phil. V 215. Nach Ausweis der Entsprechungen anderer idg. Sprachen ist *mãrės* 'Meer' ebenfalls als jüngere Bildung (statt *mãrios*) anzusehen, die aus dem ursprünglichen **mari-* (vgl. lat. *mare* aus **mari*, got. *mari-saiws* 'See', gall. ON *Mori-dūnum* u. a.) mit Hinzufügung des *-ā-* gebildet ist zur Bildung vgl. noch *dalià* 'Teil, Anteil; Los, Schicksal, Glück' (lett. *daļa* 'Teil, Anteil', russ. *dolja* 'Teil, Anteil; Los, Schicksal, Glück' u. a.): *dalì-s* 'Teil'; ostlit. *liaudžià* 'große Familie, alle Hausgenossen' : *liáudis* 'Menge, großer Schar, Leute, Volk' (lett. Pl. *l'àudis* 'Leute, Volk, Gemeinde', aksl. *ljudьje* 'Leute' u. a.), auch ai. *giríḥ* 'Berg' : lit. *girià* usw.

Viertens ist *girénas* in erster Linie nicht vom vokalischen *ē-*, sondern vom konsonantischen *ēn*-Stamm abzuleiten. Es ist auf dieselbe Weise gebildet worden wie z. B. **telēna-* (lett. *telẽns* 'Kalb') aus **telēn-* neben **telen-* (daraus slav. *telę*, N.Pl. *telę-t-a*, russ. *telënok* u. a.) zu **telja-* (lit. *tẽlias*, lett. *tel'š*). Den Übergang vom konsonantschen *ēn*-Stamm zum *-ēno-* (lit. *-ėna-*) zeigen noch derartige lit. Bildungen wie z. B. *Bóbėnys* 'Dorf im Bezirk Tverečius' neben *Bóbėnai* 'dass.', u. a.; vgl. aksl. *mladěn-ьcь, mladen-ьcь* „Kind", apr. *malden-ikis* „class" zu slav. **moldъ* „jung", apr. **malda-* (in *maldai* „die Jungen") auch slav. **porsę* „Ferkel" zu lit. *paršas* „Ferkel, verschnittenes männliches Schwein" u. a. Balt. **telja-* verhält sich so zu **telēn- *telen-* wie apr.

**maldja-* (in *maldian* 'Fohlen') zu **maldēn-, *malden-*. Darüber weiter vgl. noch Brugmann Gr. II^2 1, 308, Leskien Bild. 390, Meillet Étud. 430, Vondrák Vgl. Gram. I^2 543, 660, Specht KZ LIX 251f., Urspr. 35, 156, 222f., Vasmer Bus. etym. Wb. II 141, 150, Endzelīns Latviešu valodas gram. (1951) 302f.

Viel komplizierter ist die Frage nach der Entstehung des *-ē* aus *-ijā*. Formell könnte man annehmen, daß z. B. *sáulė* 'Sonne' neben att. *ἥλιος*, hom. *ἠέλιος* (aus **σᾱϝελιος*), ai. *sūr(i)yaḥ* u. a. aus **saulijā* hervorgegangen ist, vgl. noch *dagỹs* 'Distel' aus **dagijas* (daraus estnisch *takijas*), *žynys* 'Zauberer' neben *žynė̃* 'Zauberin' usw. Aber phonetisch kann man das nicht einwandfrei nachweisen [1], und einen analogischen Wandel kann man sich auch nicht überall vorstellen, da mehrere Beispiele, die man zum Beweis anzuführen pflegt, nicht immer beweiskräftig sind, wie schon oben zum Teil ausgeführt wurde. Hier ist noch besonders lit. *žẽmė* (lett. *zeme*, apr. *semmē*) zu erwähnen, welches Trautmann Balt. Wb. 369 aus **žemi̯ā* ableitet und Specht KZ LXIII 94 aus **žemijā* entstehen läßt. In Wirklichkeit ist aber dieses Wort, wie N. van Wijk AfslPh. XLII 286 richtig bemerkt, wohl auf baltischem Boden entstanden, genau wie das slav. **zem-i̯ā* erst im Urslavischen aufgekommen sein kann; vgl. russ. *ná zemь, ó zemь, na zemí*, aksl. *zemьnъ* u. a.

Die Wurzel *žem-*, neben der Schwundstufe *žm-* (in altlit. *žmuõ* „Mensch' u. a.), kann ohne weiteres einen ursprünglichen konsonantischen Stamm, und zwar ein altes Wurzelnomen, voraussetzen; vgl. av. *zå*, G.Sg. *zəmo*, Lok.Sg. *zəmi* = ai. *kṣámi*, gr. *χαμαί* 'auf der Erde', *γεο-χμός* 'neu, unerhört (auf der Erde)' usw. Die Umgestaltung des betreffenden Wurzelnomens zu *žẽmė* konnte auf dieselbe Weise erfolgen wie z. B. bei *obelẽ, -ẽs, óbelę* 'Apfelbaum' neben *obelìs, -iẽs,* N.Pl. *óbeles* oder *óbels*, G.Pl. *obelų̃* u.a. aus älterem N.Sg. **ābõ̃(l),* G.Sg. **ābeles* usw. Darüber weiter vgl. Brugmann Gr. II^2 1, 215, Meillet Lingu. 275f., Walde-Pokorny Vgl. Wb. I 662f., Walde-Hofmann LEW I 664f, Schwyzer Gr. Gram. I 357, auch Būga LM IV 457, Fraenkel Sprachw. 141. Daneben konnte später auch das Adjektivum *žẽ-*

[1] N. van Wijk AfslPh. XLII 286 hält die Entstehung des *-ē* aus *-ijā* für wenig klar, und für Lohmann, Genus u. Sexus 24 ist diese Frage überhaupt umstritten.

mas 'niedrig' hinzugebildet worden sein, etwa auf dieselbe Weise wie z. B. *viẽšas* 'öffentlich' neben den älteren konsonantischen Stämmen **viš-*, **veiš-* und **vaiš-*, vgl. ai. *viç-* 'Wohnsitz, Haus, Familie; Geschlecht, Dorf, Gemeinde', lit. *viešnì* 'weiblicher Gast', gr. οἴκαδε 'nach Hause' u. a., s. Pedersen Décl. 64, Fraenkel KZ L 215. Zur Bildung vgl. noch *viešė* „gościniec" DP 39: *viẽšas* u. a.

Aus dem oben Gesagten ist somit zu schließen, daß die Entstehung des lit. *-ė* aus *-i̯ā* oder *-iu̯ā* mit den bisherigen Beispielen ganz deutlich nicht bewiesen werden kann. Auch aus den anderen bis jetzt erzielten Resultaten kommt dies nicht genügend zum Vorschein. Deswegen scheint mir diejenige Annahme am wahrscheinlichsten, nach der lit. *ė*-Stämme auf idg. *ē-* und *i̯ē*-Stämme zurückgeführt werden. Darauf weist zunächst der Umstand hin, daß im Indogermanischen neben *ā-*, *-i̯ā-* auch *ē-*, *i̯ē* und *(i)ə-* oder *ī*-Ausgänge im Gebrauch gewesen sind; vgl. gr. χρή 'nötig ist' neben κί-χρη-μι 'ich leihe, borge' gegenüber κί-χρα-μαι 'ich entlehne' (aus **ghrē-* neben **ghrə-*); πένη-ς 'arm, armselig' neben πεινῆ-ν 'hungern' und πεῖνα 'Hunger, Hungersnot' (aus **penē-*, **peni̯ē* und **peni̯ə-*); lat. *fidē-s* 'Glaube, Vertrauen' neben gr. πε-πιθή-σω 'ich werde Vertrauen machen, überreden' (aus **bhidhē-*) und πιθα-νός 'überzeugend' (aus **bhidhə-*) usw., s. Pedersen Décl. 73ff., Cuny, Symbolae gram. I 85ff., Meillet Introd.[7] 235, Kronasser KZ LXVII 85ff., Endzelīns Lat. val. gram. 270.

Auf Grund des litauischen und baltischen Beispieles überhaupt kann man jetzt nicht immer mehr mit Bestimmtheit sagen, welche von ihnen ursprünglich auf *-ē-* und welche auf *-i̯ē-* ausgingen, da diese Ausgänge im Litauischen wie in anderen balt. Sprachen zusammengefallen sind. Man kann nur vermuten, daß z. B. *bùrė* 'Segel' nach Ausweis des finn. Lehnwortes *purje* und solcher lit. dial. G.Pl. wie *lãpjų, žẽmjų,* lett. *zemju* u. a. aus älterem **burjē* entstanden sein kann [2]. Teilweise konnten lit. Substantiva auf *-ė* dem gr. χρή, lat. *fidēs* u. a. entsprechen; z. B. neben den einsilbigen Wurzeln *pil-*, *pel-* und *pal-* (vgl. lit. *pìl-kas* 'grau', gr. πελλός 'grau, schwärzlich' aus **πελ-*

[2] Daß lit. *bùrė*, lett. *buŗa* aus dem Finnischen entlehnt sein könnte, wie z. B. J. Mikkola IMM 1930 II 936ff. u. a. annehmen möchte, ist sehr zweifelhaft, mindestens ist es bis jetzt noch nicht nachgewiesen; vgl. noch Fraenkel, Die balt. Sprachen 70f.

νος, lit. *pál-šas* 'fahl' u. a.) gibt es im Litauischen noch die Basis **pelē-* und **plē-*: *pelẽ* 'Maus' (urspr. 'die Graue') = lett. *pele* 'dass.', *pelė-jaĩ* 'Schimmel', *pelé-kas* 'mäusefahl', *plé-k-ti* 'moderig werden' u. a. Hier erscheint das *-ē-* als Basisausgang, ganz ähnlich wie *ā* oder *ō* (vgl. gr. πέτομαι 'ich fliege', aber πτη-νός, dor. πτᾱ-νός 'geflogen', πτῶ-οις 'Fall' u. a.), und deswegen braucht es in solchen Fällen nicht aus *-įē-* entstanden zu sein; vgl. noch Brugmann Gr. II[1] 1, 222, Persson Beitr. 703, Pedersen Décl. 74ff.

Im heutigen Litauischen, wie auch in anderen balt. Sprachen, wird der *ē*-Ausgang sehr oft abwechselnd mit den anderen Ausgängen gebraucht, z. B. *dainẽ* 'Volkslied' : *dainà, kaltẽ* 'Schuld' : *kalčià, dalgė* 'Sense' : *dalgis, kandẽ* 'Motte' : *kandìs* usw. Was im einzelnen das ältere ist, kann man heute nicht immer entscheiden. Aber im allgemeinen können wir feststellen, daß dieser Ausgang sich weit über die ursprünglichen Grenzen ausgedehnt hat und in vielen Fällen an Stelle anderer Ausgänge verwendet wird. Doch darauf will ich hier nicht eingehen, sondern verweise nur kurz auf meine „Lietuvių kalbos žodžių daryba", S. 70–76 und E. Hermann KZ LXIX 64ff.

Cleveland, USA

XVI AMŽIAUS LIETUVIŲ ASMENVARDŽIAI

(Aidai, 1954 m., nr. 1, p. 27–33)

1. Liet. asmenvardžių svarba ir jų pažintis

Lietuvių asmenvardžiai yra įdomūs tiek kalbos mokslui, tiek kasdieninei gyvenimo praktikai: iš vienos pusės jie sudaro būdingiausią lietuvių vardyno dalį, daug kur rodo gilią praeitį ir atskleidžia žymesnes lietuvių būdo ypatybes; iš kitos pusės jų darysena iškelia visą eilę gražių lietuvių kalbos žodžių darybos atvejų, kuriais daug kas gali pasinaudoti parinkdamas lietuviškus krikštavardžius, atitaisydamas sudarkytas arba neskambias svetimas pavardes, sudarydamas tinkamesnius kalendorinių vardų sąrašus, pavadindamas literatūrinių veikalų veikėjus ir kt.

Ši lietuvių kalbos lobyno sritis, kad ir didžiai svarbi bei aktuali, vis-

dėlto palyginti tebėr labai mažai teištirta: iš viso randame tik kelis žymesnius straipnius, kuriuose nagrinėjami atskiri lietuvių vardyno atvejai, pvz., K. Būgos „Apie lietuvių asmens vardus“ (Lietuvių Tauta, 1911, II 1, 1–52), A. Leskieno „Die lit. zweistaemmingen Personennamen“ (Indogerm. Forschungen, 1914–15, XXXIV 296–333), A. Salio „Mūsų lietuviškieji vardai“ (Gimtoji Kalba, 1933, 49–51, 69–74, 86–96, 121–122) ir kt.

Šiame straipsnyje, skirtame platesnei visuomenei, aš bendrais bruožais, be gilesnių įrodinėjimų, esu pasiryžęs pavaizduoti XVI a. liet. asmenvardžių, vardų bei pavardžių vartoseną tiek, kiek ji atsispindi XVI a. Lietuvos inventorių aprašuose, K. Jablonskio surinktuose ir paskelbtuose pirmajame „Istorijos archyvo“ tome (Kaune, 1934). Tai man pasirodė esant tikslinga dėl to, kad šiame veikale yra labai daug, bet plačiau lig šiol nenagrinėtos asmenvardinės medžiagos, iš kurios gana aiškiai matyti, kiek liet. asmenvardžių vartosena yra pakitėjusi per paskutiniuosius keturis šimtmečius. Plačiau ir specialiau liet. asmenvardžius, jų kilmę, darybą, reikšmę ir vėlyvesnes atmainas nagrinėju savo dabar rašomame darbe „Senesnieji lietuvių asmens vardai“.

2. Vardai ir pavardės

Lietuviai ilgą laiką iš senovės yra vadinęsi tik vienais vardais. Kiek iš istorinių šaltinių matyti, jie dar Vytauto laikais tebebuvo vienavardžiai. Pvz., vienoje 1390 m. sutartyje Žemaičiai vadinasi tik vienais asmenvardžiais: *Asteika, Bymantas, Eikutis, Einoras, Eiviltas, Gedas, Joteika, Klausigaila, Mažibutas, Ramavydas, Surgaila, Tylenis, Vydas, Vyliaudas* ir kt.

XVI a. inventoriniuose aprašuose daugiausia sutinkami vardai su pavardėmis. Pvz., 1561 m. Kybartų minimi gyventojai yra: *Stanislovas Bartkevičius, Pacas Paulavičius, Petras Norgėlavičius, Gricius Prūsas, Povilas Kybartavičius, Jonas Kybartaitis, Norušis Rukšnaitis, Pečiulis Bobaitis, Baltramiejus Kavolis, Mačys Petraitis, Mikas* ir *Rimkus Žinaičiai, Surgautas Jovaišaitis, Kasperas Jovaišaitis, Stanys Mačaitis* ir kt.

O štai 1595 m. Platelių vls. Nastrėnų kaimo gyventojai: *Adomas Motiejaitis, Grigutis Jurgaitis, Povilas Bartninkas, Stasiulis Dopultaitis, Motiejus Eglynaitis, Vaitiekus Andrušaitis, Jonas* ir *Grigalius Stankaičiai,*

Povilas Petraitis, Baltramiejus Kripaitis, Mikutis Sausgaudaitis, Petras Gauraitis, Balčius Jokūbaitis, Valančius Norvilaitis, Mikalojus Laurynaitis, Šimutis Budraitis ir kt.

Atskirais atvejais vartojamos dvigubos pavardės, pvz.: *Baltutis Mikutaitis Knipaitis, Jasius Mikėnas Siraitis, Jonas Puodžiūnas Daukšys, Jurgutis Drabaitis Perkūnaitis, Mikutis Jonaitis Uturaitis, Motiejus Jonušaitis Stungaitis, Petras Petkaitis Augustaitis, Stasys Jonušaitis Žadvainaitis, Ščeputis Jonaitis Kantminaitis* ir kt.

Bet kartkarčiais inventoriniuose aprašuose tėra pažymėtas tik vienas vardas, šalia kurio dažnai dar nurodomas ir kalbamojo asmens verslas ar padėtis, pvz.: *Čepulis dailidė; Daugintas tekintojas* (Dovgint tokar); *Grigalius kalvis* (Grigal kowal); *Germanas audėjas* (German tkač); *Jasius, Gaugarienės vyras, duoklininkas* (Jas, Gavgarin muž, dannik); *Kaziulis batsiuvys* (Kaziulis čobotar); *Petras malūnininkas* (Piotrz mlynarz); *Mikutis, nesenas naujakurys, su žmona* (Mikuc, nowosiad niedowny z żoną); *Tomas sodininkas* (Tomas ogrodnik); *Šimkus, Noraičių preikuras* (t. y. priekuras, užkurys); *Valutis tivūnas* (Walutis czywun); *Zigmantas, Povilo žentas* (Zygmund, Pawlow zięć) ir kt. Ilgainiui iš tokių priedėlinių junginių galėjo išriedėti atitinkamos nuolatinės pavardės, pvz.: *Mikutis Dailidė, Jonas Klėtininkas, Petras Kunigas, Simanas Meškininkas, Grigas Preikšas, Petrikas Puodžius, Rimkus Puodkalis, Povilas Salyklininkas, Urbas Užkurys* ir kt.

3. Dvikamieniai asmenvardžiai

Viena iš seniausių lietuvių, kaip ir daugelio kitų indoeuropiečių, asmenvardžių rūšių yra dvikamieniai. Jų dar apsčiai sutinkame senesniuose istoriniuose šaltiniuose ir iš dalies dabartinėj gyvojoj žmonių kalboj. XVI a. inventoriniuose aprašuose dvikamieniai liet. asmenvardžiai dar gausiai vartojami tiek vardais, tiek pavardėmis, pvz.: *Ašmanas* Sargūnas, Andriejus *Buivydas, Bukantas* Čiuteikaitis, *Butrimas* Girdžiūnas, Kasperas *Daugirdas*, Jonas *Eibartas*, Jonas *Galginas*, Vaitiekus *Galkantas, Gedbutas* Mantvydaitis, Tamošius *Gedkantas, Gedminas* Vitkaitis, Dovydas *Gervydas*, *Jogintas* Daugantaitis, *Jotautas* Butkūnas, Jonas *Kantminas*, *Kasbaras* Šakaitis, Jonas *Kęsminas*, Povilas *Kybartas*, Jurgis *Lauksminas*, Stanislovas *Liaudbaras, Mantvilas* Jo-

kūbaitis, Martynas *Mažvydas*, *Norbutas* Rimeika, *Norvilas* Gedimtaitis, Mikas *Radvilas*, Augustinas *Sangaila*, Jonas *Seibutas*, *Surgautas* Jovaišaitis, Jukna *Tauralga, Vaišnoras* Mileikaitis, Jokimas *Valmanas*, Vaitiekus *Visminas*, Jurgis *Žutautas* ir kt.

Ypač apsčiai sutinkame pavardžių, su įvairiomis priklausomybinėmis priesagomis sudarytų iš ankstyvesnių dvikamienių tėvavardžių, pvz.: Povilas *Armanaitis*, Jonas *Butginaitis*, Jokūbas *Butvilaitis*, Jonas *Dargilaitis,* Jakutis *Darvilaitis,* Jogintas *Daugantaitis*, Motiejus *Daugėlonis*, Kasperas *Daugydaitis,* Čeputis *Daugintaitis,* Motiejus *Daugvilavičius*, Staniulis *Daugvinevičius*, Mikelis *Daukintaitis*, Butkus *Daumantavičius*, Martynas *Dauprotavičius*, Jurgis *Dimgailaitis*, Stankus *Dimgėlaitis*, Stasiulis *Dopultaitis*, Mikalojus *Eidminaitis*, Ambrasas *Eiginaitis*, Petras *Eigirdaitis*, Pacas *Eimantaitis*, Butkus *Eiprotavičius,* Jonas *Eirimavičius*, Mikalojus *Eitvilaitis*, Stanelis *Gantminaitis*, Motiejus *Garminaitis*, Norvilas *Gedimtaitis*, Motiejus *Geistautaitis*, Grigalius *Gerkantaitis*, Povilas *Germanaitis*, Marčius *Getgutaitis*, Jonušis *Ginvilaitis*, Andriejus *Girdvilaitis*, Valys *Gosminaitis*, Grigalius *Jaubutavičius*, Paulius *Jomantaitis*, Martynas *Josvilaitis*, Jurgis *Kantrimaitis*, Steponas *Kaributavičius*, Staniulis *Kumantaitis*, Urbonas *Lauksvydaitis*, Gedbutas *Mantvydaitis*, Stanislovas *Mastvilaitis*, Stanislovas *Medivaiševičius*, Jurgis *Meištautaitis*, Jonas *Milkintaitis*, Petrelis *Milvydavičius*, Banys *Norbutonis*, Jurgis *Piemušaitis*, Mikalojus *Preivilavičius*, Jonas *Pryšmantaitis*, Jonušis *Rimgailionis*, Gudžiūnas *Santautavičius*, Tamošius *Saunoraitis*, Grigalius *Skirvydaitis*, Macius *Sudmantaitis*, Tomas *Sudvilaitis*, Petras *Taubutaitis*, Liubartas *Vaištaravičius*, Norbutas *Viešgėlavičius*, Kirkutis *Vieštartavičius*, Jurgutis *Vyliaudaitis*, Mikutis *Vinmantaitis*, Jokūbas *Visbutaitis*, Jurgis *Vismilaitis*, Motiejus *Žadminaitis*, Mackus *Žadvilavičius*, Jonas *Žygimantavičius*, Jokūbas *Žostartavičius* ir kt. Šitos tėvavardinės pavardės yra kilusios iš *Armanas, Butginas, Butvilas, Dargilas, Darvilas, Daugantas, Daugėla(s), Daugydas, Daugintas, Daugvilas, Daugvinas, Daukintas, Daumantas, Dauprotas, Dimgaila, Dimgėla, Dopultas, Eidminas, Eiginas, Eigirdas, Eimantas, Eiprotas, Eirimas, Eitvilas, Gantminas, Garminas, Gedimtas, Geistautas, Gerkantas, Germanas, Getautas, Ginvila(s), Girdvila(s), Gosminas, Jaubutas, Jomantas, Josvilas, Kantrimas, Kaributas, Kymantas, Lauksvydas, Mantvydas, Mastvilas, Medivaišas, Meištautas, Milkintas, Milvydas, Norbutas, Piemušas, Preivilas, Pryšmantas, Rimgaila, Santautas, Saunora(s), Skirvy-*

das, Sudmantas, Sudvilas, Taubutas, Vaištaras, Viešgėla(s), Vieštartas, Vyliaudas, Vinmantas, Visbutas, Vismilas, Žadminas, Žadvilas, Žygimantas, Žostartas.

Čia pat dar priskirtini ir savotiški sandūriniai asmenvardžiai, pvz.: Pečiulis *Daukšobrolis,* Šimkus *Dundulžentis*, Stonys *Gedžentis*, Andriejus *Jovydžentis*, Stanislovas *Katinžentis*, Mikalojus *Kunigžentis*, Banys *Urbžentis* ir kt.

Pagaliau retkarčiais asmenvardžiais taip pat vartojami ir bendriniai (proziniai) sudėtiniai žodžiai, pvz.: Tamošius *Baltašonis*, Stanikas *Juodaragis*, Jurgis *Keturakis*, Mikalojus *Pakeltauodegis*, Banys *Pautasvoris*, Baltramiejus *Šalpirtis*, Jonelis *Šūdnagys*, Vaitiekus *Šungalvis*, Stanislovas *Veršgalvis*, Jonas *Vyžapinys (-is)*, Jurgis *Žematūpa* ir kt.

4. Trumpiniai vardai

Ilgi dvikamieniai vardai paprastai nelabai patogūs vartoti kasdieniniame gyvenime, todėl jau nuo senesnių laikų jų vietoj buvo pradėti vartoti trumpesni, vienakamieniai vardai. Pvz., jau augščiau minėtoj 1390 m. sutarty randame du trumpinius vardus: *Gedas* ir *Vydas*. XVI a. inventoriniuose aprašuose jų dar daugiau sutinkame, pvz.: *Ginas* Mitkevičius, *Gustas* Laurynaitis, *Noras* Šuleikavičius, *Rimas* Jonavičius, *Vilas* Budraitis ir kt. Šitie vardai (*Ginas, Gustas, Noras, Rimas, Vilas*...) yra sutrumpinti iš tokių dvikamienių vardų kaip pvz. *Gintautas, Butginas..., Gustautas..., Norbutas, Vaišnoras..., Rimvydas, Tautrimas..., Vilmantas, Butvilas* ir kt. Ilgainiui iš tokių trumpinių vardų buvo sudaryta tolimesnių priesaginių asmenvardžių, pvz.: *Ginelis, Ginutis..., Gustaitis, Gustonis..., Noraitis, Norelis, Norūnas, Norušis, Norutis..., Rimaitis, Rimutis..., Vilaitis, Vilutis* ir kt.

XVI a. inventoriniuose aprašuose daugelio šiokių trumpinių vardų (veikiausiai, pripuolamai) nesutinkame, bet nemaža jų lengvai gali būti atpažinta iš tolimesnių vedinių, pvz.: Jonelis *Alsaitis*, *Bartulis* Andrikaitis, Andriejus *Daugaitis*, Juška *Daugutis*, Jonas *Eitavičius*, Valiulis *Garelis*, Stankus *Gedaitis*, Jonas *Jotevičius*, Jonas *Kęstaitis*, Petrikas *Likaitis*, Petrošius *Maldevičius,* Venclovas *Maldutevičius*, Petras *Manavičius*, Jukna *Manūnavičius*, Šimkus *Milaitis*, Jasius *Siraitis*, Adomas *Sirutis*, Kasperas *Skiraitis*, Jokūbas *Sviraitis*, Petkus *Vaidaitis*, Pet-

rutis *Žadaitis* ir kt. Pagrindiniai šių vedinių žodžiais buvo arba galėjo būti *Alsas* (*Alsis*), *Bartas, Dargas (-is), Daugas (-is), Eitas, Garas, Gedas, Jotas, Kęstas* (plg. dar *Kęstutis*), *Likas, Maldas, Manas, Milas, Siras, Skiras, Sviras, Vaidas, Žadas*. Plg. dar iš kitų šaltinių pažįstamus trumpinius vardus: *Baras (Barys), Butas, Eidas, Gantas, Geidas, Kañtas, Kintas, Knystas, Maudas, Ramas, Tautas, Vaitas, Virdas, Zygas* ir kt.

5. Priesaginiai asmenvardžiai

Žymiai daugiau kaip dvikamienių XVI a. inventoriniuose aprašuose vartojama vienašaknių priesaginių asmenvardžių. Jų skiriamos dvi žymesnės rūšys: vieni su maloninėmis (mažybinėmis), kiti su priklausomybinėmis priesagomis. Pirmaisiais iš jų daugiausia žymimi vardai ir, atrodo, kiek rečiau pavardės, o antrieji, priešingai, pirmoj vietoj vartojami pavardėmis ir tik retkarčiais vardais. Štai visa eilė pavyzdžių su maloninėmis (mažybinėmis) priesagomis:

1) *-elis, -elė*: *Budrelis* Tamošaitis, Jokūbas *Daudelė* (iš *dauda* „dūda“; plg. biržėnų *daudytė* „dūdelė“), *Gaidelis* Banys, *Ginelis* Bačionis, Motiejus *Graželis*, *Jakelis* Globaitis, *Jurgelis* Rimkaitis, Jonuška *Kairelis*, Petras *Karpelė*, *Norelis* Mikaitis, Urbonas *Rugelis*, Grigas *Salelė*, *Stanelis* Žalčionis, Vaitiekus *Varnelė*, Ambrasas *Vilkelis*, Jonas *Žydelis*...

2) *-ulis*: *Andrulis* Petraitis, *Baltulis* Noruišis, *Bartulis* Andrikaitis, *Jonelis* Norbutaitis, Jurgis *Gerulis, Kasiulis* Stanaitis, *Masiulis* Rainys, *Matulis* Nelaikis, *Paliulis* Stasaitis, *Staniulis* Butkūnas, *Valiulis* Pečiulis...

3) *-utis*: *Augutis* Mikutaitis, *Baltutis* Butikaitis, Povilas *Dargutis*, Juška *Daugutis*, *Jakutis* Tamošaitis, *Matutis* Tamošaitis, *Norutis* Jononis, *Petrutis* Jurgaitis, Adomas *Simutis*, Petras *Skirbutis*...

Priklausomybinių priesagų pavyzdžiai:

1) *-aitis*: Jonas *Alsutaitis*, Petras *Birbilaitis*, Mykolas *Dailidaitis*, Andriejus *Daugaitis*, Mikalojus *Eidminaitis*, Petras *Eitutaitis*, Jokūbas *Gedutaitis*, Motiejus *Kasminaitis*, Tomas *Likšaitis*, Jonikas *Mataitis*, Povilas *Mažutaitis*, Jonas *Noraitis*, Andriejus *Rimaitis*, Jonutis *Rudaitis*, Jasius *Siraitis*...

2) *-iškis*: Gedvilas *Albentiškis* (plg. *Albentos* upelis), Motiejus *Bernotiškis*, Andriejus *Dainiškis,* Motiejus *Daunoriškis,* Jasiulis *Gedužiškis*, Mikalojus *Grigiškis*, Jurgis *Jurbarkiškis*, Jonas *Kulviškis*, Stankus

Kunigiškis, Baltrušis *Lauriškis*, Jonas *Mikutiškis*, Jurgis *Puniškis*, Baltramiejus *Radviliškis*, Jonas *Simaniškis*, Norkus *Upytiškis*, Petkus *Veliuoniškis*, Jurgis *Vėluviškis*, Stasys *Vilkijiškis* (*Vilkyškis*)...

3) *-onis*: Stonys *Andriušonis*, Laurynas *Balčionis*, Mikalojus *Dailidonis*, Motiejus *Daugėlonis*, Petras *Daukšonis*, Mikna *Dautartonis*, Keršis *Gaigalonis*, Petras *Jogailonis*, Valius *Matonis*, Grigas *Mažulionis*, Stonys *Nemeikčionis*, Tamošius *Noronis*, Baltrušis *Norvydonis*, Čepas *Petronis,* Baniulis *Rimonis*, Grigas *Stanionis*, Jonas *Stirnionis*, Vaitiekus *Svironis*, Pečiulis *Vydronis*, Banys *Visgirdonis*...

4) *-ūnas*: Matulis *Bebrūnas*, *Butkūnas* Stasaitis, Grigas *Butkūnas*, Jonas *Didžiūnas*, Butrimas *Girdžiūnas*, Čepas *Jonikūnas*, Andriejus *Juodžiūnas*, Jonis *Mateikūnas*, Andriejus *Medžiūnas*, Andriejus *Miliūnas*, Povilas *Mintkūnas*, *Norkūnas* Angelė, Matukas *Pikčiūnas*, Povilas *Sargūnas*, Jokūbas *Šerniūnas*, Jonas *Tautkūnas*, Milvydas *Vaidžiūnas*, Mačys *Valiūnas*...

Be augščiau minėtųjų pavyzdžių, asmenvardžiams sudaryti dar vartojamos įvairios kitos priesagos, pvz.: *-eika, -eikis* (Andriejus *Bijeika*, *Budreika* Netikševičius, *Juodeika* Petrikaitis, *Rameika* Gineikaitis, Norbutas *Rimeika, Sereika* Jonušaitis, Mykolas *Masteikis*, Jurgelis *Vaineikis*...), *-us, -ius* (*Balčius* Piktužaitis, *Grinius* Pauliukaitis, *Mančius* Norvaišaitis, Povilas *Pikčius, Sargus* Jovaišaitis, *Stečius* Pacevičius, *Vaičius* Leinys, *Valius* Andrionaitis, *Vilius* Mileikaitis...), *-ikas, -ikis* (*Baltikis* Mažutaitis, *Jonikas* Mažutaitis, Petras *Klevikas*, *Norikas* Jonelis, *Paulikas* Razgaitis, *Petrikas* Žemaitaitis, *Urbikas* Gečaitis...), *-ilas, -la* (Jurgis *Birbilas, Jundilas* Kulakonis, Mikalojus *Kirkila*, Stanislovas *Vaišvila*, *Vaidila* Miknavičius, *Valila* Laurynavičius, Jokūbas *Viršilas*...), *-ėnas* (Mačys *Baltupėnas*, Germanas *Lubėnas*, Dirikas *Kaulėnas*, Jasius *Mikėnas*, Stasys *Pukėnas*, Tumas *Tarutėnas*...), *-ušis* (*Andrušis* Daugėlaitis, *Baltrušis* Lauriškis, Jokūbas *Baltušis*, *Norušis* Bileševičius...) ir kt.

Pagaliau dar skyrium tenka paminėti savotišką priesagą *-kus*, pvz.: Jonas *Balkus*, *Eikus* Jonavičius (Eiko Janovič), *Juodkus* Žygaitis, *Mankus* Vaitkaitis, *Milkus* Eigintavičius, *Norkus* Jurgaitis, *Rimkus* Adomaitis, Jankus *Šlapkus*, Jurgis *Tautkus* (iš čia: Jonas *Tautkūnas*) ir kt. Plg. dar: Jokūbas *Dimkaitis* (iš *Dimkus*), Stanys *Mantkavičius* (iš *Mantkus*), Povilas *Mintkūnas* (iš *Mintkus*), Jurgis *Vaiškavičius* (iš *Vaiškus*) ir kt.

Iš pradžios gali atrodyti, kad šios rūšies asmenvardžiai yra pagal slaviškus pavyzdžius sudaryti, ypač dėl to, kad XVI a. inventoriniuose aprašuose su priesaga *-kus* (gudų kalboj jai atliepia *-ko*) nemaža randame ir grynai slaviškų asmenvardžių, pvz.: *Jankus* (Janko) Normantaitis, *Mackus* (Macko) Dargaitis, *Stankus* (Stanko) Senetavičius, *Vaitkus* (Voitko) Butrimavičius ir kt. Bet iš dalies gali būti šios priesagos darinių ir grynai lietuviškų. Visų pirma *Šlapkus* neskirtinas nuo bendrinio daiktavardžio *šlapkus* „šlapias, sušlapęs žmogus"; dėl darybos plg. *plepkus* „plepys", *šaškus* „nušašėlis", *tupkus* „kas tūpčioja" ir kt. Taip pat ir *Auškus*, iš kurio sudarytas *Auškelis* (plg. Vaitiekus *Auškelaitis*), be abejonės, yra tas pat *auškus* „užaušėlis". Pvz., dar *Juodkus* ir *juodžkis* „juodišius". Toliau yra įdomus dalykas, kad priesaga *-kus* dažnai pridedama prie lietuviškų kamienų, kurie eina ir sudaromomis dvikamienių asmenvardžių dalimis, plg. *Bal-kus: Bal-minas, Gim-balas...; But-kus: But-ginas, Gin-butas...; Dim-kus: Dim-gaila, Dimgėla...; Ei-kus: Ei-baras, Ei-rimas...; Eit-kus* (iš čia *Eitkūnas, Eitkūnai*): *Eit-manas, Eit-vydas...; Man-kus: Man-gaila, Aš-manas...; Mant-kus: Mant-rimas, Vismantas...; Mil-kus: Mil-kantas, Mil-vydas...; Min-kus: Mindaugas, Alminas...; Mint-kus: Minta-gaila, Ged-mintas...; Norkus: Nor-mantas, Vaiš-noras...; Rim-kus: Rim-gaudas, Taut-rimas...; Taut-kus: Taut-vydas, Gintautas* ir kt. Taigi dėl tos priežasties priesagos *-kus* asmenvardžių darybos negalima išaiškinti vien tik slaviška įtaka; jų dalis gali būti ir pačių lietuvių padaras.

6. Asmenvardžių pakaitumas

Nemaža tolygių arba vienarūšių asmenvardžių, sutinkamų XVI a. inventoriniuose aprašuose, pakaitais vartojami tiek vardais, tiek pavardėmis, pvz.: *Gedvilas* Mileikaitis, *Norbutas* Rimeika, *Butrimas* Girdžiūnas ir Mikalojus *Gedvilas*, Petras *Norbutas*, Jonas *Galginas...*; *Gaidelis* Banys, *Norelis* Mikaitis, *Pečiulis* Smilgis, *Mankus* Vaitkaitis, *Pikčius* Mikevičius, *Sirutis* Ramutevičius ir Petras *Gaidelis*, Valiulis *Pečiulis,* Jonušis *Mankus*, Povilas *Pikčius*, Adomas *Sirutis* ir kt.

Nesiimdamas čia plačiau nagrinėti atskirų šiokios vartosenos atvejų, paminėsiu tik vieną kitą jos žymesnį polinkį. Visų pirma krikščioniški vardai dažnai vartojami prieš lietuviškuosius, kurie šiuo atveju

eina pavardėmis, pvz.: *Andriejus Buivydas, Baltramiejus Butvilas, Mikalojus Daugėla, Kasperas Daugirdas, Adomas Daumantas, Jonas Eibartas, Petras Eidimtas, Vaitiekus Galkantas, Augustinas Gotautas, Mikalojus Jovaišas, Jonas Kantminas, Povilas Kybartas, Andriejus Mantvilas, Jonas Uvainis* ir kt. Asmenvardžiai su priklausomybinėmis priesagomis dažniausiai vartojami pavardėmis ir paprastai rašomi antroj vietoj, pvz.: *Genys Dargvilaitis, Jogintas Daugantaitis, Jonas Kulviškis, Baltrušis Lauriškis, Valius Matonis, Banys Visgirdonis, Povilas Sargūnas, Milvydas Vaidžiūnas* ir kt.; tokių asmenvardžių kaip *Butkūnas Stasaitis, Norkūnas Augėla* ir kt. yra labai maža. Taip pat ir pravardiniai asmenvardžiai daugiausia vartojami pavardėmis, pvz.: Staniulis *Briedis*, Mikutis *Dailidė*, Balčelis *Gaigalas*, Jokūbas *Klyvas*, Petras *Kunigas*, Jonas *Lūpa*, Masiulis *Rainys* ir kt.

Lyginant XVI a. asmenvardžius su dabartiniais, lengvai galima pastebėti, kad nemaža anuometinių vardų dabar paprastai tik pavardėmis bevartojami, pvz.: *Andrulis* Stanaitis, *Andrušis* Pacevičius, *Bagdonas* Jurgutis, *Bakšys* Stasaitis, *Balčius* Piktužaitis, *Baltrušis* Mažulaitis, *Banys* Baronas, *Bartkus* Butrimaitis, *Bružas* Dargužaitis, *Čepas* Pagrandis, *Dargis* Gailaitis, *Greičius* Stankavičius, *Gricius* Gikonis, *Grigas* Mažulionis, *Grinius* Pauliukaitis, *Jakutis* Norušaitis, *Jonušis* Mankus, *Jočys* Gedvilaitis, *Jakštas* Magonis, *Jonikas* Kailionis, *Jonuška* Jurgaitis, *Jurkus* Tėvaitis, *Juška* Stanionis, *Kasiulis* Stanaitis, *Likštas* Andriūnas, *Liutkus* Gailaitis, *Mačys* Stanaitis, *Masiulis* Meškelevičius, *Mateika* Mintkūnas, *Matulis* Bebrūnas, *Mickus* Gedminaitis, *Milašius* Peldaitis, *Noreika* Laurynavičius, *Norkus* Vismantaitis, *Norušis* Rukšnaitis, *Pečiulis* Mikutaitis, *Petkus* Minkaitis, *Petrulis* Norušaitis, *Poška* Jurgionis, *Ramonas* Pakruopis, *Rimkus* Norvilaitis, *Sereika* Mackevičius, *Šimkus* Miltelis, *Šimutis* Budraitis, *Tumas* Latvelis, *Vaičys* Kupraitis, *Valančius* Stanislovaitis, *Valiulis* Stegvilas, *Venckus* Kirvaitis, *Vitkus* Kušleikis ir kt.

7. Svetimieji vardai ir jų vediniai

Šalia gausių grynai lietuviškų XVI a. inventoriniuose aprašuose apsčiai sutinkame ir svetimų asmenvardžių. Visų pirma tai yra krikščioniški vardai (krikštavardžiai), pvz.: *Adomas, Aleksandras, Aleksiejus, Ambrasas (Ambrazas, Ambraziejus), Andriejus, Augustinas, Bagdonas,*

Baltramiejus, Benediktas, Bernotas, Danielius, Dovydas, Florijonas, Gabrielius, Grigalius, Jeronimas, Jokūbas, Jonas, Juozapas, Jurgis, Justinas, Kasperas (Kasparas), Kazimieras, Kristofas, Laurynas, Liudvikas, Lukošius, Morkus, Martynas, Motiejus, Matijas, Mykolas (Mikalojus), Petras, Povilas, Simanas, Stanislovas, Steponas (Ščeponas), Tamošius, Vaitiekus, Valentinas, Venclovas, Vincentas ir kt.

Ypač gausiai XVI a. buvo vartojami svetimi trumpiniai vardai, pvz.: *Andra, Bagdžius, Branys, Brasas (Brasius), Brazys (Bražys), Čepas, Domas, Grigas, Jasius, Jusius, Klimas, Kristis (Krisčius), Lauras, Macas (Macys, Macius, Mačys...), Matas (Matys), Mikas (Mikė), Pranys, Simas (Šimas), Stanys (Stonys), Stasys (Stasius), Stašys, Stepas, Tomas, Tumas, Urbas, Vincas* ir kt. Iš jų toliau savo keliu buvo sudaryta daugybė įvairių tolimesnių priesaginių vardų, pvz.: *Andrikas, Andrulis, Andrušis, Andrutis...; Grigelis, Grigutis...; Jonelis, Jonikas, Jonukas, Jonulis, Jonušis, Jonutis...; Jurgelis, Jurgutis, Juras, Jurkus, Juršas...; Matelis, Matukas, Matulis, Mateika...; Petrelis, Petrikas, Petrukas, Petrulis, Petrutis, Pečiulis, Petkus...; Stanelis, Staniukas, Staniutis, Stanutis, Stankus, Stankelis...; Staselis, Stasiulis...; Tomelis, Tomikas, Tomkus, Tomukas, Tomulis* ir kt.

Tiek pilnieji, tiek trumpieji, tiek visi kiti priesaginiai svetimieji vardai, panašiai kaip ir lietuviškieji, plačiai buvo vartojami pavardėms sudaryti, visų pirma su priklausomybinėmis lietuviškomis priesagomis, pvz.: *Andriejaitis, Andriejūnas, Andrikaitis, Andrionaitis, Andrulaitis, Andriūnas, Andrušaitis, Andruškaitis, Andrutaitis...; Grigaitis, Grigelaitis, Grigonis...; Jurgaitis, Jurgelaitis, Jurgionis, Jurgelionis, Jurgutaitis, Jurkaitis, Jurkšaitis, Juršaitis...; Petraitis, Petrelaitis, Petrikaitis, Petronis, Petronaitis, Petrošiūnas, Petrulaitis, Petrutaitis, Petkaitis, Petkūnas* ir kt.

Tam tikras skaičius pavardžių buvo sudarinėjama ir su priklausomybinėmis slaviškomis priesagomis *-avičius, -evičius*, pvz. Blažiejus *Grigelevičius*, Mikutis *Jankūnavičius*, Jonelis *Jurgelevičius*, Martynas *Mikutevičius*, Andriejus *Rimavičius*, Butvilas *Rameikavičius*, Sirutis *Ramutevičius,* Mikalojus *Sangailavičius,* Jokūbas *Vieštartavičius* ir kt. Galimas daiktas, kad dalis šiokių pavardžių su slaviškomis priesagomis tik raštininkų buvo užrašyta, o gyvenime buvo vartojamos su lietuviškomis priesagomis. Todėl kartais viena ir ta pati pavardė pakaitais viename sąraše parašoma su lietuviška, kitame su slaviška, pvz.: Mačys *Einoraitis* ir Mačys *Einoravičius* (Maczys *Eynarowicz*), Martynas

Sutkūnas ir Martynas *Sutkevičius* (Martin *Sutkevič),* Banys *Visgirdonis* ir Banys *Visgirdavičius* (Banis *Wyzgirdowicz*), Motiejus *Lauriškis* ir Motiejus *Laurynavičius* (Matei *Laurinovič*) ir kt. Vietomis dėl to viena ir ta pati pavardė gudiškai vienaip, lenkiškai kitaip rašoma, pvz. Stasiul *Janaitis* ir Stasiul *Janowicz* ir kt.

8. Bendrinės kilmės pavardės

Senovėj asmenvardžiai lietuviams buvo ne tušti, etiketiniai, bet brangūs, prasmingi pavadinimai, glaudžiai susiję su jų turėtojais. Buvo tikima, kad duotasis vardas gali veikti žmogaus likimą. Todėl naujagimiams buvo stengiamasi parinkti ko tinkamesnius ir gražesnius vardus, tokius, kurie žymėtų tų naujųjų visuomenės narių visų branginamąsias būdo ypatybes ir tuo pat metu išreikštų tėvų viltis bei linkėjimus, pvz.: *Daugaila* „kas daug gali", *Tautkantas* „kas kenčia dėl tautos", *Gintautas* „kas gina tautą", *Visgirdas* „kas viską girdi", *Vismilas* „kas viską myli", *Žadmantas* „kas žada mantos" ir kt. Tais pačiais pagrindais sudaryti ir senesni trumpiniai bei įvairūs priesaginiai vardai, pvz.: *Gedas, Gedeika, Gedenis, Gedikas, Gedūnas, Gedutis, Gečas* (iš **Ged-šas*)... šalia *Gedgaudas, Gedkantas, Gedvilas, Kangedas, Sirgedas...; Milas, Milius, Miliūnas, Mileika...* šalia *Milkantas, Milvydas, Jomilas, Vismilas...; Vilas, Vilius, Vilūnas, Vilušis, Vilutis, Vileika, Vileišis...* šalia *Vilmantas, Viltautas, Radvilas, Vaišvilas* ir kt.

Bet ilgainiui šis senovinių vardų prasmingumas išblanko; vardas buvo atsietas nuo jo turėtojo. Įvedus krikščionybę, kaip jau minėta, buvo pradėta apsčiai vartoti svetimų vardų, nieko bendro neturinčių nei su lietuvių būdo ypatybėmis, nei su jų galvosena. O vėliau, ėmus vartoti pavardes, asmenvardžiams sudaryti šalia senovinių lietuviškų ir vėlyvesnių skolintinių elementų buvo gausiai pradėta vartoti įvairių bendrinių kasdieninės kalbos darinių. Pvz., XVI a. inventoriniuose aprašuose sutinkame tokių bendrinės kilmės pavardžių: Pranys *Akstinas*, Stanišius *Aulys*, Jonušis *Avižis*, Stasys *Bumbulis*, Stasiulis *Dagilis*, Stasys *Erelis*, Jurgis *Gagas*, Petras *Gaidys*, Bernotas *Garnys*, Mačelis *Gegužis*, Grigas *Griežtuvas*, Jonelis *Gudas*, Jurgis *Gulbinas*, Tamošius *Kirna*, Petras *Kuodys*, Motiejus *Kūgis*, Stasys *Kuršas*, Jonas *Laiba*, Tumas *Latvelis*, Petras *Lietuvninkas*, Stasys *Linga*, Jonas *Lūpa*, Jurgis *Maineiva*,

Jokūbėlis *Maksvytis*, Germanas *Murninkas,* Laurynas *Navikas*, Matulis *Nelaikis*, Mikalojus *Pelėdà*, Povilas *Plaštakis*, Jurgis *Plokštis*, Gricius *Prūsas*, Jonas *Pumputys*, Martynas *Ragaišis*, Motiejus *Raiša*, Jurgelis *Rauklys*, Matijas *Salakas*, Martynas *Samanis*, Stasys *Sidabras*, Jonas *Skilandis*, Jonas *Spirgutis*, Mikalojus *Stulbis*, Jakutis *Sūkurys*, Martynas *Šapalas*, Mikalojus *Šaulys*, Stasys *Šeduvis*, Mačys *Šernas*, Motiejus *Šešuras*, Motiejus *Šikšnys*, Jurgis *Tirštimas*, Martynas *Trilūpis*, Stasys *Trumpa*, Čepas *Užkurys*, Petras *Vabalas*, Jokūbas *Vamzdis*, Jurgis *Vieversys*, Laurynas *Vėžys*, Martynas *Vilkas*, Motiejus *Vypa*, Mikalojus *Vizga*, Jokūbas *Volungis*, Stanislovas *Žaiba*, Pečiulis *Žalakis*, Petras *Žeimas*, Jucius *Žemaitis*, Stambras *Žemininkas,* Jonelis *Žibalas*, Jasius *Žvynė*, Povilas *Žvirblis* ir kt. Plg. dar: Mykolas *Baublaitis* (iš *Baublys*), Jurgis *Bildenis,* Mikalojus *Birbaitis* (plg. *Birbilas, Birbilaitis*), Pečiulis *Bobaitis*, Jonas *Čirklys*, Jurgis *Čiulkonis* (plg. asm. *Čiulkys*, toliau galbūt *čiulkinys*...), Andriejus *Dailevičius*, Motiejus *Eglynaitis*, Jonas *Geležaitis*, Jurgelis *Keblaitis*, Mikalojus *Kipštaitis* (iš *Kipštas*), Venckus *Kirvaitis*, Mačys *Kivynaitis* (plg. *kivynas* „prastas, nuskurdęs žmogus“), Petras *Klišaitis*, Stasys *Krupaitis*, Jonas *Krutaitis* (plg. asv. *Krutulys*, *Kručas* (iš **Krut-šas*...), Tomas *Laivaitis,* Stanislovas *Lenkaitis*, Jurgis *Mazgaitis*, Baltutis *Miknaitis*, Jurgis *Perkūnaitis*, Čepas *Plaušinaitis*, Andriejus *Puišys*, Stanislovas *Skališaitis* (plg. *skališius* „skalikas“), Mikutis *Skilvaitis*, Martis *Stangutis* ir kt.

Kitos XVI a. pavardės dabar atrodo kiek išblankusios, daugumui nebevisai suprantamos, pvz.: Bučius *Alvinis* (plg. sen. liet. *alvas* „cinas“), Simanas *Baukus*, Jonas *Beišis*, Pečiulis *Bikšaitis*, Jasiulis *Brameikis*, Mikalojus *Buina*, Jonikas *Čiulvinėlis*, Jonas *Čivionis*, Jonas *Dirkstaitis* (plg. sen. liet. *Dirkstelis*), Povilas *Gikonis*, Jurgis *Glauša*, Petras *Kulaitis*, Jundilas *Kulakonis*, Jurgis *Leitavičius* (plg. Klaipėdos krašto vtv. *Leitė, Leitgiriai, Leitvariai*...), Jukna *Malduravičius* (iš *Malduras*), Jonas *Malšaitis*, Jonas *Milgius*, Andriejus *Naumikas*, Petras *Nenys*, Mickus *Niaugevičius* (iš *Niauga*?), Milašius *Peldaitis* (plg. šių laikų asv. *Peldžius, Peldavičius*, sen. liet. *peldėti* „taupyti, gailėti“), Andriejus *Skaučys* (iš *Skaud-šys*?), Mackus *Skeivis* (ar *Skeivys*), Petras *Spagaitis* (plg. prūsų asv. *Spogenne*), Rimkus *Stirbaitis* (plg. šių laikų asv. *Stirblys*, toliau *prastirbėlis* „bimbas, bajbak, drągal“...), Jurgis *Straupas* (plg. šių dienų asv. *Strupys*, toliau galbūt latvių *strups* „trumpas“, *strupulis* „mažas, drūtas žmogus“...) ir kt.

Pagaliau tenka dar pastebėti, kad tam tikras skaičius pavardžių būta ir grynai slaviškų, pvz.: Povilas *Bartninkas*, Juška *Balamūtas*, Mikalojus *Bubinas*, Pečiulis *Čebatorius*, Jurgis *Kavolis*, Martynas *Kisielius*, Norkus *Kraučius* (Narko Krawiec) ir kt. Šalia to vartojama ir išvestinių pavardžių, sudarytų iš ankstyvesnių slaviškų vardų, pvz.: Grigelis *Gaurilaitis*, Norbutas *Kavolėlis*, Čoponas *Puškoraitis*, Valutis *Ubagėlis*, Baltrušis *Vaivadaitis*, Juraga *Zubattis* ir kt.

9. Moterų vardai

Moterų vardai daugiausia svetimi (per slavų kalbas paskolinti), pvz.: *Agnieška (Jagnieška), Barbora, Darata, Elena (Alena), Elzbieta (Elžbieta), Gendruta, Jadvyga, Kotryna, Kristina, Magdalena, Margarita, Morta, Nastazija, Polonija, Ulijona, Uršulė* ir kt. Toliau šalia pilnų vardų apsčiai dar vartojama trumpinių priesaginių darinių, pvz.: *Barbutė, Elziutė (Elžiūtė), Geniulė, Katrutė (Katriutė), Liucė, Magdė, Magdutė, Marutė, Nastė, Paliulė, Paliutė* ir kt.

Grynai lietuviškų moterų vardų pasitaiko gana mažai, pvz. *Mažė (Mažia), Mažutė, Rainė (Raina)* ir kt.

10. Bendrosios pastabos

Skaitant XVI a. inventorinius lietuvių asmenvardžių sąrašus, nesunku pastebėti, kad ano meto lietuvių vardynas iš esmės nesiskiria nuo šių laikų vardyno. Iš vienos pusės dar gana gausiai vartojama senų prasmingų lietuviškų dvikamienių ir priesaginių asmenvardžių; iš kitos pusės nemaža sutinkama ir skolintinių vardų, kiek mažiau pavardžių. Tačiau svetimieji asmenvardžiai ne skirtingi, svetimai vartojami, bet priderinami prie lietuviško vardyno: gana dažnai vartojami sutrumpinti svetimieji vardai, todėl jie atrodo savesni, artimesni; iš pagrindinių svetimų vardų tolimesni dariniai sudaromi daugiausia su lietuviškomis priesagomis.

Kita būdinga XVI a. lietuvių asmenvardžių vartosenos ypatybė yra ta, kad joje dar gerokai žymu ankstyvesnio vienavardiškumo pėdsakų:

daug kur inventoriniuose sąrašuose tevartojami tik vieni vardai, o dažnos pavardės atrodo dar visai naujos, su aiškiomis pirminės reikšmės žymėmis. Šiuo atveju ypač yra įdomios priklausomybinės pavardės. Visų pirma ši priklausomybė visai aiškiai nusakoma dar ištisais aprašomais posakiais, pvz.: *Adomas Vaitiekaus sūnus* (Adam syn Wojciechow), *Jankus Mantrimo žentas* (Janko Montrymow zięć) ir kt. Iš to vėliau atsirado tokios sandūrinės pavardės, kaip *Šimkus Dundulžentis* (t. y. Dundulio žentas), *Pečiulis Daukšobrolis* ir kt. Toliau šiai priklausomybei žymėti buvo imta gausiai vartoti priklausomybines priesagas *-aitis, -onis, -ūnas, -iškis, -ietis* ir kt., pvz., Jonas *Alsutaitis* (t. y. *Alsučio sūnus*), Motiejus *Daunoriškis* (t. y. Daunoro sūnus), Butrimas *Girdžiūnas* (t. y. Girdžiaus sūnus) ir kt.

Kad šitos rūšies pavardės XVI a. dar tebebuvo priklausomybinės reikšmės, aiškiai rodo bent kelios aplinkybės. Visų pirma, kaip jau augščiau minėta, kalbamosios priklausomybinės priesagos *-aitis, -onis, -iškis* ir kt. kartais pagrečiui buvo verčiamos atitinkamomis slaviškomis priklausomybinėmis priesagomis *-ovič, -evič*, pvz.: Laurynas *Klišaitis* ir Jan *Kliszewicz*, Jasius *Jurgionis* ir Mikas *Jurgiewicz* ir kt. Antra, priesaga *-iškis* vienodai žymi tiek vietinę kilmę (pvz. Tamošius *Eiriogališkis*, Jurgis *Jurbarkiškis,* Petras *Veliuoniškis*...), tiek patroniminę priklausomybę (pvz. Jonas *Mikutiškis,* Baltramiejus *Švobiškis*, Andriejus *Zigmantiškis*...); plg. dar Jonas *Šeimyniškis* (t. y. priklausantysis šeimynai, šeimynos narys, šeimynykštis) ir kt. Dėl to *-iškis* savo reikšme niekuo nesiskiria nuo *-aitis* ir *-ietis*, pvz.: Baltrušis *Lauriškis* ir Baltrušis *Lauraitis*, Jonas *Mikutiškis* ir Dominikas *Mikutaitis*, Jonas *Kulviškis* ir Adomas *Kulvietis* (t. y. iš *Kulvos*); lenkiškai tai atliepia *-ieński, -iński*, pvz.: Wojciech *Kulwieński, podsędek Kowieński*. Ne be pagrindo tad M. Mažvydo bendradarbis giesmyne vadinamas Abraomas *Kulviškis*, o kituose dokumentuose – Abraomas *Kulvietis*. Plg. dar: *daubiškis* „daubos gyventojas“, *kalniškis* „kalnietis, kalnėnas“, *popiežiškis* „popiežininkas“ ir kt., žr. Liet. kalbos žodžių daryba 158 t, 1953 m. Aidai 200 t.

Apskritai tenka pasakyti, kad XVI a. daugiausia jau buvo vartojama dvinarė asmenvardžių sistema – vardai su pavardėmis. Bet ta sistema dar nebuvo galutinai atbaigta: dar aiškiai matyti, kaip pamažu nyko ankstyvesnis vienavardiškumas ir palaipsniui šalia vardų rados pavardės, kurių skirtinos kelios žymesnės rūšys: 1) vardinės (kilusios iš vardų, pvz.: Jonas *Kantminas*, Povilas *Dargutis* ir kt.), 2) tėvavardinės

(kilusios iš tėvavardžių, pvz.: Povilas *Mažutaitis*, Petras *Jogailonis*, Mačys *Valiūnas* ir kt.) ir 3) pravardinės (kilusios iš pravardžių, pvz.: Jonas *Lūpa*, Masiulis *Rainys*, Martynas *Trilūpis* ir kt.). Toliau jau seka įvairios kilmės pavardės (amatinės, verslinės, kilminės, būdinamosios, menkinamosios ir kt.), pvz.: Jurgis *Maineiva*, Germanas *Murninkas*, Motiejus *Raiša*, Stasys *Šeduvis*, Motiejus *Šešuras*, *Čepas* Užkurys, tai pat Mikalojus *Bizdžius*, Stasys *Subinčius* ir kt.

Lietuvių mitologiniai vardai

(Aidai, 1954 m., nr. 5, p. 218–226)

Apie lietuvių mitologinius vardus daugiausia lig šiol yra rašę kitataučiai, pvz. A. Brueckneris, A. Mierzyńskis, W. Mannhardtas, H. Useneris ir kt. Patys lietuviai tuo nedaug tėra rūpinęsi. K. Būga, iš pradžios būdamas K. Jauniaus įtakoj, kaikuriuos iš šių vardų yra nuaiškinęs nekaip reikiant, o vėliau, kada jau sugebėjo savarankiškai moksliškai dirbti, dėl daugybės kitų darbų ir ankstyvos mirties nebespėjo ką nors daugiau šioj srity nuveikti. Z. Ivinskis paskutiniaisiais nepriklausomybės metais savo instruktyvioj studijoj „Medžių kultas lietuvių religijoje“ buvo pasiryžęs ne tik kritiškai panagrinėti ligšiolinius mitologinius darbus ir bendrą senovės lietuvių religijos pobūdį, bet ir senuosius lietuvių dievus pakedenti, tačiau dėl karo šio didžiai svarbaus darbo nebegalėjo baigti. Dabar daugiausia tautosakos dalykais rūpinasi J. Balys, bet jis dėl savotiško nusistatymo perdaug sau nelaužo galvos dėl mitologinių vardų; plg. jo straipsnį „Mitologijos vardai ir sąvokos“ (Dirva, 1952, Nr. 38). Tai aiškiai rodo ir jo „Lietuvių tautosakos skaitymai“: čia jo vartojamas *pekolas* (II 7), ir *veidulutis* (II 72); jam Strykovskio *Pušaitis* yra žemės (gal medžių) dievas, gyvenąs bezdų (alyvų) krūme (II 15); be jokios kritikos minimas Praetoriaus *Gyŕotys*, Brodovskio *Girristis*, Ruigio (Ruhigo) *Girsystis* ir tariamas nebuvėlis miško dievas *Giraitis* arba *Girytis* (II 56); nurodomos „sudavų knygelės“ *Puškaitis*, kuris po šeivamedžių krūmais gyvenąs, ir maži žmogeliai *Parstukai*, minėtojo dievaičio tarnai (II 62 t), taip pat Praetoriaus *Bezdukai*, kurie irgi gyvenę po šeivamedžio, prūsų bezdu vadinamo, krūmu (II 63); prisimenami net du „gyvačių dievo“ sosto pretendentai: *Aušautas* ir *Patrimpas* ir su pastaruoju lyginami „patrimpiški“ vieto-

vardžiai *Potrimkai, Potremšiai* (II 70 t.); *Laimos* kilmė esanti visai neaiški (II 76) ir t.t. Taigi lietuvių mitologinių vardų klausimas tebėr aktualus ir svarstytinas atsidėjus.

Visų pirma tenka pastebėti, kad atskirų mitologinių vardų svarstymas nemaža yra susijęs su jų visų vartosena senesniuose šaltiniuose ir apskritai su visa senovės lietuvių religija. „Religinės sąvokos, – rašo H. Useneris, – yra sudėtinė žmogaus sąvokų pasaulio dalis; dalis neturi kitokių dėsnių, kaip visybė. Tik toks religinių sąvokų darybos mokslas gali pretenduoti į tikrumą, kuris visiškai sutinka su bendraisiais sąvokų bei žodžių lobyno dėsniais ir į visumą įsijungia be ypatingo pritaikymo“ (Goetternamen, 3. leid., 1948, 317 psl.). Vadinas, svarstant atskirus mitologinius vardus, labai svarbus dalykas yra jų autentiškumas ir darybos pagrįstumas. Ir čia kaip tik susiduriame su didžiausiomis sunkenybėmis: iš vienos pusės, turime, palyginti, visai nedaug patikimai užrašytų senovinių mitologinių vardų, – jų dalis yra didžiai sudarkyti arba aiškiai pramanyti; iš kitos pusės, nedaug iš jų terandame tokių, kuriuos galėtume paremti šių laikų kalbos duomenimis.

Mat, senuosiuose istoriniuose šaltiniuose apie senovės lietuvių ir kitų baltų religiją buvo daugiausia rašoma bendrais bruožais, ir daug kur mitologiniai vardai visai neminimi. Pvz., Petras Dusburgas, rašydamas „De ydolatria et ritu et moribus Pruthenorum“, sako, kad prūsai garbino „visą sutvėrimą..., būtent – saulę, mėnulį ir žvaigždes, perkūną, paukščius, net keturkojus iki rupužės. Taip pat jie turėjo šventų miškų, laukų ir vandenų. Juose neišdrįso malkų kirsti, žemės dirbti ir žvejoti“ (... omnem creaturam ... coluerunt, scilicet solem, lunam et stellas, tonitrua, volatilia, quadrupedia eciam, usque ad bufonem. Habuerunt eciam lucos, campos et aquas sacras, sic quod secare aut agros colere vel piscari aussi non fuerant in eisdem (Script. rerum pruss. I 53). Bet, prūsų tikėjimą apibūdindamas kaip gamtos jėgų garbinimą, jis nemini jokio asmeninio dievo nei kokios nors suasmenintos dvasios vardo.

Viena kita senovės lietuvių dievybė pasitaiko tik kaikuriuose, ir tai iš dalies vėlyvesniuose, šaltiniuose. Pvz., XIII a. Volynijos kronikoj tarp kitų dievų, lig šiol dar kaip reikiant neišaiškintų, minima *Medeinė* (rašoma *Medeina, Meideina, Mendeina* ir *Mindeina*), o gudiškame Malalos „Pasaulio kronikos“ prieraše minimas ir *Perkūnas*: prinositi žrtvu

skvernym bogam Andaevi i *Perkunovi* rekše gromu (Mh 51, 58). *Perkūną* taip pat sutinkame ir eiliuotinėj Livonijos kronikoj (apie 1261 m.): daz ist genant daz Osterhap, als ez *Perkune* ir afgot gap, daz nimmer so hart gevros (Mh 71).

Ištisi dievybių sąrašai atsiranda žymiai vėliau, jau prasidėjus reformacijai. Pirmąjį autentiškesnį prūsų dievų sąrašą randame 1530 m. Prūsų sinodo nuostatuose (Constitutiones Synodales): *Occopirmus, Suaixtix, Ausschauts, Autrimpus, Potrympus, Bardoaytis, Pilunytus, Parcuns, Pecols atque Pocols*, qui Dei, si eorum numina secundum illorum opinionem pensites, erunt: Saturnus, Sol, Aesculapius, Neptunus, Castor et Pollux, Ceres, Juppiter, Pluto, Furiae (Mh 233). Tas pats sąrašas, tik kiek papildytas ir su aiškiau nusakytomis reikšmėmis, duodamas ir vadinamojoj „Sūduvių knygelėj" (das Sudauerbuechlein): *Occopirmus* „pirmasis dangaus ir žvaigždynų dievas", *Swayxtix* „šviesos dievas", *Auschauts* „luošųjų, ligonių ir sveikųjų dievas, der Gott der Gebrechen, Kranken und Sunden, (kitam nuoraše) der Gott der gebrechlichen, kranken und Gesunden", *Autrimpus* „jūros ir didžiųjų ežerų dievas", *Potrimpus* „tekančiųjų vandenų dievas", *Bardoayts* „laivų dievas", *Pergrubrius* „der lest wachsen laub und gras", *Pilnitis* „gausos ir derliaus dievas (der Gott macht reich und fuellet die Scheuern)", *Parcuns* „griausmo, žaibų ir lietaus dievas", *Peckols* „pragaro ir tamsybių dievas", *Pockols* „skraidančiosios dvasios arba velniai", *Puschkayts* „žemės dievas po šventu šeivmedžio medžiu (unter dem heiligen holtz des Holunders)", *Barstucke* „nykštukai (die kleinen Mennichen)"; *Markopole* „žemės žmonės, žemininkai (die Erdleuthe) (Mh 245 t.).

Jono Maletijaus J. Sabinui rašytame laiške, pirmą kartą išspausdintame 1551 ir antrą kartą jo sūnaus Jeronimo 1563 m. išleistame (Libellus. De Sacrificiis et Idolatria veterum Borussorum, Livonum, aliarumque uicinarum gentium...), minimi tie patys dievų vardai, kaip ir „Sūduvių knygelėj", tik kitaip sutvarkyti, be *Swayxtix*, su kaikurių dievų kiek kitaip nusakytomis reikšmėmis ir su daugybe rašybos klaidų; pvz. *Occopirnum* rašoma užuot *Occopirmum, Antrimpum* užuot *Autrimpum, Pargnum* užuot *Parkunum* ir kt. (Mh 294 tt.). Kadangi šis sąrašas beveik nieko naujo neduoda, tad jo čia nei nebeminėsime.

Visai kitokių dievų randame J. Lasickio knygelėj „De Diis Samagitarum", apie 1580 m. parašytoj pagal Žemaičiuose dirbusio revizoriaus J. Laskovskio pasakojimus ir 1615 m. J. Grasserio išspausdintoj

Bazely. Čia randame bent 80 tariamų įvairiausių dievybių, pvz.: *Aitvaras*, est. incubus, qui post sepes habitat; *Algis* angelus est summorum deorum; *Auxtheias Vissagistis*, Deus omnipotens atque summus; *Bezlea* dea vespertina, *Breksta* tenebrarum; *Datanus* donator est bonorum seu largitor; *Ligiczus* is Deus esse putatur, qui concordiae inter homones et auctor est et conservator; *Modeina et Ragaina* silvestres sunt dii; *Percunos* Deus tonitrus; *Tavvals* Deus auctor facultatum; *Zemina* dea terrestris ir kt. (Mh 356 tt.).

Taip pat ir M. Strykovskis savo 1582 m. Karaliaučiuj išspausdintoj kronikoj (Kronika polska, litewska, žmudska ir wszystkiej Rusi kijowskiej...) duoda visą eilę lietuvių dievų, pvz.: *Prokorimas* (t. y. Prakūrimas) „dievas kūrėjas“, *Ruguczis* „rūgščių ir rūgusių valgių dievas“, *Lituwanis* „lietaus dievas“, *Sotwaros* „galvijų dievas“, *Seimi Dewos, Upinis Dewos, Bubilos* „medaus ir bičių dievas“, *Gulbi Dziewos, Goniglis Dziewos* „miškų ir piemenų dievas“, *Kielu Dziewos, Puschaitis* „žemės dievas, kuris tarp šeivmedžių gyvena“ ir kt. (Mh 330 t.).

Pagaliau apsčiai liet. dievų vardų, iš ankstyvesnių šaltinių paimtų, savaip perdirbtų ir naujai surinktų, duoda M. Praetorius, buvęs Nybudžių klebonas, savo rankraštiniame veikale „Deliciae Prussicae oder Preussische Schaubuehne“, galutinai baigtame rašyti 1703 m., pvz.: dangaus dievai: *Occopirnus, Layme, Perkunas*; žemės dievai: *Zemepattys, Zemyne, Zemele, Zemeluksztis, Pusszaitis*; vandens dievai: *Antrimpus, Iszwambratis, Bezdukkei, Iwullis*; žmonių dievai: *Auszaitis, Gurcho, Pilwittus*; darbo dievai: *Pergubrius, Gabjaugis*; laimės dievai: *Kaukucziai, Barzdukkai, Markopete*; pykčio ir nelaimės dievai: *Pykulis, Giltyne, Magyla* (Mh 531 t.). Kitoj vietoj nurodo ir atskirų dievų reikšmes, pvz.: *Gabjauja* „javų dievas“, *Laumele* (t. y. Laimele) „gimdymo deivė“, *Giltinė* „mirties deivė“, *Skalsa* „Cornu Copiae“, *Baubis* „kaimenės dievas“, *Gotha* „veisimosi deivė“, *Biczbirbius* „bičių dievas“, *Kiauliû-Krukei* „kiaulių dievas“, *Gyrotys* „miškų dievas“, *Maletette* „spalvų dievas“, *Srutis* „žalios spalvos dievas“, *Dreb-kullis* „Pikulio tarnas, kuriam priskiriama galybė žemę judinti“, *Bangputtys* „audros dievas“ ir kt. (Mh 544 t.).

Be augščiau minėtųjų dievų sąrašų, vienas kitas senovinis lietuvių dievų vardas dar minimas mūsų senoviniuose raštuose ir kt. Pvz., M. Mažvydas savo katekizmo prakalboj rašo: „Kaukus, *Szemepatis* ir *laukasargus* pameskiet“ (G. Gerullis, Mosvid, 1923, 9 psl.). 1573 m.

Wolfenbuettelio Postilės rankrašty skaitome: „Welnas ira etwaras, teip besas ira *szemepatis*, taipag czertas ira *Apideme*, teieg *Pikullai* ira kaukai“ (MLLG 1899, IV 418). M. Daukša savo katekizmo vertime sako: Szitie... garbina ugnį, *žeminą*, giwatęs, žalczius, *perkuną*, medžús, alkús, *Medeinęs*, kaulús ir kitús biéssus (E. Sittig, Der poln. Katechismus des Ledezma..., 1929, 73 psl.). Panašiai sako ir 1605 m. anoniminis Ledesmos katekizmo vertėjas: „męldąia vgnį, Kiwatés žałkcius, *žeminas*, Deywes, Perkunus, medzius, elkus...“ (E. Sittig. l.c. 73 psl.). Toliau žr. MK 49 tt.

Lygindami vienus su kitais įvairių šaltinių minimus sen. lietuvių dievų vardus, mes tuojau galime pastebėti, kad tik nedidelė dalis jų yra geriau pažįstama, o kiti yra arba visai nesuprantami, arba aiškiai dirbtiniai, arba vieniši, kurie niekur kitur nepasitaiko ir kurių nepatvirtina jokie kiti šaltiniai. Tad ką su tokiais vardais daryti? Numoti į juos ranka ir nei nemėginti jų aiškinti, jau iš anksto nusprendus, jog tai yra niekam verti dalykai arba tuščias prasimanymas? Ne, tai nebūtų racionalus, mokslinis žygis. Kiekvienas mokslas, kalbotyra, tautosaka ir kt., yra tol mokslas, kol jis stengiasi nepažįstama sužinoti, surasti, kas yra tikra ir netikra, patirti įvykių raidos priežastis ir kelius ir t.t. Todėl ir mitologinių vardų potyriuose mokslininkai nuo pat pradžios yra kovoję su kliūtimis ir nuolat jieškoję tinkamesnės išeities. Ir jie bejieškodami yra daug ką suradę. Tas pat A. Brueckneris, A. Mierzyńskis, W. Mannhardtas ir kt. jau daug painių liet. mitologijos klausimų yra aiškinę ir nemaža jų, palyginti, neblogai išaiškinę. Taip pat ir V. Jaskevičius (Walter Charles Jaskiewicz) savo neseniai Philadelphijos universitete parašytoj stambioj, bent 525 puslapių, disertacijoj „A study in Lithuanian mithology“: Jan Lasicki's treatise on the Samogitian gods“, – jos pagrindinė dalis, gerokai sutrumpinta, yra jau išspausdinta paskutiniame „Studi Baltici“ tome (1952, IX 65–106 psl.), – kad ir nedaugiausia ką naujo pateikdamas, visdėlto gerokai visą tyrinėjimą yra pirmyn pavaręs, ypač mitologinius vardus aiškindamas. Pasirinkęs filologinės analizės metodą ir A. Salio padedamas, jis tuo savo darbu daugiau, kaip kurie kiti ligšioliniai tyrinėtojai, yra įnešęs šviesos į šią didelę painiavą. Išnagrinėjęs visą J. Lasickio tariamų (iš viso 80) dievų sąrašą, jis rado tik du visai patikimus – *Perkūną* ir *Žemyną*. Toliau tam tikras skaičius dievybių pasirodė besančios tik dvasios, pvz. *Aitvaras, Gabija, Kaukas, *Lauktys* (*Lauksargai*),

**Žemėpatys, Ragana, *Medeinė* ir kt. Kokios yra dar tos kitos dvasios, autorius nepasako. Tik kitoj vietoj pastebi, kad nesą aišku, ar buvusi tariamoji vyriška Žemynos priešybė, *Žemininkas*. Visos kitos J. Lasickio minimos dievybės esančios paremtos J. Laskovskio nesupratimu.

Galimas daiktas, kad, toliau tiriant lietuvių mitologinius vardus ir panaudojant daugiau šaltinių, kaikurios V. Jaskevičiaus išvados bus pakeistos arba papildytos, bet visas jo darbas, nežiūrint tam tikrų trūkumų, atsiradusių dėl reikiamų šaltinių stokos ar dėl kitų priežasčių, yra didžiai naudingas ir pamokomas. Visų pirma tai yra geras įspėjimas visiems lietuvių ir kitų baltų mitologijos tyrinėtojams, kad nereikia lengvai pasitikėti įvairiuose žodynuose ar šiaip kituose šaltiniuose randamais dievų pavadinimais ar kitokiomis panašiomis žiniomis. Pvz., J. Lasickis savo darbe rašo: „*Prigirstitis* hic est, qui murmurantes exaudire putatur. Jubent igitur ut quis summisso murmure vel illud loquatur, ne clamantem *Prigirstitis* audiant" (Mh 356). Iš to aiškiai matyti, kad *Prigirstitis* tėra sietinas su *girsti, prigirsti, girdėti*. Galbūt šis žodis su priesaga *-ytis* buvo sudarytas ne tiesiogiai iš bendraties, o iš kurios kitos veiksmažodinės lyties, pvz. *prigirstas*... Bet *Prigirstytis* visvien atrodo labai neįprastas darinys, ir todėl vėliau aiškintojams jis sudarė nemaža galvosūkio. Pvz., W. Mannhardtas (Goetterlehre 369) manė, kad šis žodis esąs kilęs iš *Prigirsdytojis* ar *Prigirsdintojis*. Kiti vėl kitaip galvojo. O M. Praetorius, gerai nesuprasdamas šaknies *girst-* reikšmės, iš J. Lasickio *Prigirstitis* dirbtinai susidarė *Girstis* arba *Girstys* „miško dievas" (Mh 532, 541), iš kurio vėliau J. Brodovskio žodyne atsirado *Girristis*, t. y. *Girystis* „t. p."; iš čia šis žodis savo ruožtu toliau pateko į Ruigio (jo *Girsystis* yra spaudos klaida užuot *Girrystis*), Mielckės ir Kuršaičio žodynus. Plg. dar StB IX 94 t. Jeigu kas dabar imtųsi etimologizuoti *Girystį*, nežinodamas jo tikrosios kilmės, galėtų kažinko prisigalvoti. Todėl W. Mannhardtas (Goetterlehre 523) savo laiku buvo linkęs M. Praetoriaus *Girstis* (šalia *Gyrotys* „miško dievas") taisyti į *Giratis* (t. y. *Giraitis*) nuo *girià*, o dabar J. Balys, viską draugėn sudėjęs, net ir aiškiai klaidingą Ruigio *Girsystį*, šalia *Giraičio* dar taria galėjus būti ir *Girytį*!

Arba štai vėl to paties J. Lasickio darbe sakoma: „*Vielona* Deus animarum, cui tum oblatio offertur, cum mortui pascuntur" (Mh 357), o kitoj vietoj net duodamas ištisas lietuviškas sakinys: *Vielona velos atteik musmup* (t. y. musump) *vnd stala* (Mh 359). Bet iš sakinio „Si-

kies *Vielonia pemixlos*, t. y. sikės (paplotėliai, placentuale) – velionio peniukšlas“ aiškiai matyti, kad J. Lasickio *Vielonia*, kaip jau yra pastebėjęs W. Mannhardtas (Goetterlehre 371), yra ne kas kita kaip vs. kilmininkas *velionio* nuo *velionis* „velys, numirėlis“. Tai patvirtina ir pats J. Lasickis sakydamas: „Dari autem illi solent prixae placentulae, quatuor locis sibi oppositis, paullulum discissae“. Atrodo, kad J. Laskovskis, nemokėdamas lietuviškai, bus nesąmoningai sumaišęs *velionį* su mirties dievu, ir tuo būdu per nesupratimą yra atsiradusi J. Lasickio *Vielona* ar *Vielonia* „deus animarum“, kuri nedaug ką bendro teturi su dabartine *Veliuona*; žr. dar StB IX 101.

Taigi, norint žinoti, kokie iš tikrųjų yra buvę senovės lietuvių dievai, visų pirma reikia gerai ištirti įvairiuose šaltiniuose vartojamų dievų vardų metriką – autentišką jų atsiradimą, sudarymą ir jų tolimesnę vartoseną. Čia labai svarbu yra susekti, ar tie vardai natūraliai įsijungia į struktūrinius visos kalbos rėmus ir ar jie gali būti kuriais nors kitais duomenimis pateisinti. Tuo būdu pvz. J. Lasickio *Modeina* „miško dievybė“ negali būti laikoma tikrąja lytimi: šaknis *mod-*, kalbant apie mišką, visai nepažįstama, tėra tik *med-*: *mẽdžias* „forest, tree“, žem. *mẽdė* „miškas“, *medžiõnė* „medžioklė“, asv. *Medvaišas* ir kt., taigi vienintelė pateisinama lytis yra M. Daukšos *Medeĩnė* „miškų deivė“; dėl priesagos *-einė* plg. *buveinė* „būtoji vieta“ ir kt. Čia J. Lasickis yra sumaišęs *o* su *e* tuo pat būdu, kaip ir žodžiuose *Apidome* „mutati domicilii deus“ ir *Polengabia* (diva est, cui foci lucentis administratio creditur) užuot *Apideme* [1] (t. y. *apìdėmė* arba *apýdėmė*; plg. dar Wolfenbuettelio Postilės *czertas ira Apideme* ir *Palengabia*, t. y. **peleno gabija*; toliau žr. StB IX 72 t. ir 94.

Kitas šiuo atveju įdomus pavyzdys yra jau minėtasis „Sūduvių knygelės“ *Peckols* „pragaro ir tamsybių dievas“ šalia toj pačioj knygelėj

[1] Bet Liet. Enciklopedijoj (I 216) J. Lasickio klaidingai užrašyta **Apidome** be jokios kalbinės kritikos rašoma **Apidomė**, ir manoma, kad ji veikiau galėjusi per nesusipratimą atsirasti. Kad Wolfenbuettelio Postilėj **Apideme** (Apidėmė ar Apydėmė) čertu vadinama, nei žodžiu neprisimenama. Panašiai, o vietomis net prasčiau, elgiamasi ir su kitais lietuvių mitologiniais vardais. Pvz., rašant apie to paties J. Lasickio **Austheia** (I 446), kaip ir kitais atvejais, vengiama net prisiminti, ką apie tai yra V. Jaskevičius pasakęs savo disertacijoj, kurios pagrindinė dalis yra jau išspausdinta Studi Baltici IX tome!

vartojamo *Pecols* „velnias“: Begeyte, Begeyte *Pecolle* „bėkite, bėkite, jūs velniai“ (taip šaukia numirėlės lavoną lydint palydovai, jodinėdami apie ratus ir peiliais mosikuodami ore), žr. Mh 257. Kituose tos pat knygelės nuorašuose variantais dar vartojamas *Pickollus, Picullus* ir kt., todėl nėra jokios abejonės, kad čia turima reikalo su vienu ir tuo pačiu žodžiu. Kadangi prūsų kalbos paminkluose raidė *i* dažnai maišoma su *e,* o *u* su *o* (plg. vtv. *Nodemste*: *Nodimste*, sen. liet. *dimstis* „kiemas“; *Gulbiten*: *Golbiten*, liet. prūs. *gulbis*; prūs. *dessimpts*: *dessempts*, liet. *dešimtas*, prūs. *druwe*: *drowe* „tikiu“ ir kt., žr. Gerullis, Altpreus. Ortsnamen 215, Endzelins, Senpr. Valoda 25, 26), tai atrodo, kad lytis *Picullus* yra seniausia, o *Peckols, Pickollus* vėlesnės išriedėjusios iš **Pukulas*: prūs. *pickūls* (vs. gl. *pickullan*) „velnias“, Wolfenbuettelio Postilės *pikulas* (: *pikullai* ira kaukai) ir latvių *pikuls* „piktasis, velnias“. Taigi vienintelė ir seniausia, bent trijose baltų kalbose pažįstama, lytis yra *pikulas*, su priesaga *-ulas* sudaryta iš šaknies *pik-*: *piktas, peĩkti, paĩkas* ir kt.; dėl darybos plg. *ritulas* „ritinys, rietimas“, *výtulas* „šiaudų, karnų ryšulys“, taip pat žem. *mùtulas* „greitumas, smarkumas“ ir kt., ir dėl reikšmės *pìkčius* „piktas žmogus, velnias“ (ir *Pikčius* „žmogaus pavardė“), *pikčiùkas* „piktoji dvasia“ ir kt., žr. ŽD 79, 137, 184 t. Toliau *pikulas* etimologiškai yra susijęs su sen. lenk. *pkiel* (vs. km. *piekla*) „velnias, (vėliau) pragaras“ iš slav. *pikulo-* (K. Būga KS 25 *pikulo* giminėmis dar laiko ir sen. islandiečių *feigr* „mirčiai artimas, sunykęs“, sen. švedų *faikian* „mirčiai patekęs, numiręs“, iš kur esąs pasiskolintas suomių *peikko* „piktoji dvasia, vaidalas; piktas žmogus, grobuonis; atskaluonis, bėglys“ (iš progerm. **paikjo-*)). M. Praetoriaus iš vieno nadruvio pasakojimo minimas *Pikulis* (jis rašo *Pykullis* Mh 535) gali taip santykiauti su *pikulas* kaip pvz. *geidulỹs* su *geĩdulas, ritulỹs* „ritinys, kamuolys“ su *rìtulas* ir kt. Tuo būdu J. Balio *pekolas* (: Jis yra didžiausias piktų dvasių, *pekolų* ir velnių priešininkas TS II 7) yra ne kas kita kaip beatodairinis perdirbinys iš *Peckol*, o Z. Ivinskio *Pykuolis* MK 4 *Pikulo* vietoj susidarytas iš analogijos pagal *drąsuolis, gudruolis* ir kt.

Visai panašiai kaip *pikulas* aiškintinas ir ugnies vardas *gabijà*, kuri pirmą kartą pasirodo tik J. Lasickio rašte: jis mini dievaitę *Gabiją*, į kurią žmonės kreipdavęsi prireikus džiovinti javus prieš kuliant: *Gabie deuaite pokielki garunuleiski kirbixtu* „Gabija dievaite, pakelki garą, neleiski kibirkštų“ (Mh 359). Šalia to jo dar vartojama *Polengabia*,

t. y. *peleno gabija (*Polengabia* diva est, cui foci lucentis administratio creditur) ir *Matergabia*, t. y. *moterų gabija (*Matergabia* deae offertur a foemina ea placenta, quae prima e mactra sumta digitoque notata in furno coquitur). Bet daugiau *Gabija* „ugnies deivė“ niekur kitur nebesutinkama. Gyvojoj žmonių kalboj vartojama *gabijà*, kaip jau ir M. Akelaitis yra pastebėjęs (žr. Mh 372), veikiausiai yra ne kas kita kaip iškilmingas ugnies pavadinimas: šventa *gabija*, būk rami ant vietos (P. Kriaučiūno užrašyta iš Suvalkijos ir paskelbta „Živaja starina“, 1907, 254, 255 psl.); gyvenk su mumis ramybėje, šventa *gabija* (Plungė). Panašiai vartojama ir *gabėtà*: šventa *gabėta*, linksmai gyvenk su mumis (M. Akielewicz, Glosownia 122); šventa *gabėta,* sugobta gobėk, sužiebta žibėk (Kaltinėnai). Dėl kitų šios rūšies pavyzdžių žr. TS II 27 t. Šiuo atveju *gabija* arba *gabėtà* (plg. dar pavardę *Gabėtà*) savo reikšme bei vartosena niekuo nesiskiria nuo prūsų vs. šm. *panike* „ugnele“: Ohow mey myle *swente panike*! „o mano mieloji šventoji ugnele!“ (Mh 254). Tai yra mažybinė lytis **panika-* šalia *panno* „ugnis“ iš **panu: panu-stacklan* „skiltuvas (iš čia pasiskolintas ir suomių *panu* „ugnis“); dėl mažybinės priesagos *-ikas* plg. *puodìkas* „mažutis puodas“, *tarnikas* „tarnelis“, *žandikas* „žandelis“ ir kt., žr. ŽD 127. M. Praetoriaus *szwenta Ponike* „die heilige Herrin (Frau)“ rodo, kad prūsų vs. šm. *swenta panike* „šventoji ugnele“ jam jau buvo nebepažįstama. Taip pat vėlesnės reikšmės yra ir šių dienų *gabijà* „švęsta naminė žvakė“. Tiek *gabijà* (ir *góbija*), tiek *gabėtà* „ugnis“, kaip K. Būga jau 1911 m. yra teisingai pastebėjęs (Apie liet. asmens vardus 8 t.), savo pavadinimą bus gavusi nuo „gaubimo, dengimo“: *gãbana* „glėbys, kuokšta“, *góbti* „gaubti, dengti“ ir kt. Toliau plg. dar Būga KS 257, Trautmann Wb. 74, Jaskiewicz StB IX 81 t. Bet kitas klausimas yra: kaip turėtų būti suprantama *gabijos* priesaga *-ija*? Juk paprastai ši priesaga daugiausia vartojama kolektyvine reikšme, pvz.: *ąžuolijà* „ąžuolynas“, *kalnijà* „kalnynas“, *ponijà* „ponai, ponybė“, *vilkijà* „vilkų gauja“, *vyrijà* „vyrų sueiga“ ir kt., žr. ŽD 80 t. Tačiau *gabijos* mes taip negalime išaiškinti, nes, viena, nežinomas pagrindinis žodis, iš kurio būtų galėjęs atsirasti šis kuopinės reikšmės daiktavardis (plg. *kalnijà*: *kalnas* ir kt.); antra, *gabija* „ugnis“ ir iš viso nelengva suprasti kolektyviai. Todėl, man rodos, *gabija* iš pradžios tėra buvusi ne kas kita, kaip mot. giminės būdvardis, būtent – **gabijà* (t. y. gobtinė, gobiamoji) ugnis; plg. *Galijà* „Tauragės apylinkės pieva“, iš pradžios **ga-*

lija (t. y. galinė) *pieva*, taip pat *Dubijà* „Varėnos apyl. pieva“, iš pradžios **dubija* (t. y. dubioji, dubinė, įdubusi) pieva ir t. t. Kaip kitose ide. kalbose, taip ir mūsų kalboj seniau yra buvusių priklausomybinių būdvardžių su priesaga *-ijas, -ija*, pvz. **galìjas, -à* „galinis“ ir kt. Ilgainiui jie pasidarė nebegajūs ir viena ar kita forma sudaiktavardėjo arba išnyko. Plg. dėl to dar J. Endzelyno Latviešu valodas gramatika (1951) 271 t.

Daug lengviau, suprantama, aiškinti tokius dievybių vardus, kurie yra ir geriau paliudyti, ir kurių daryba įmanomesnė. Viena iš tokių dievybių yra *Žemýna* „žemės deivė“. Visų pirma ją sutinkame J. Lasickio dievų sąraše: *Zemina* „dea terrestris“ (Mh 357). Toliau ją mini M. Daukša ir 1605 m. anoniminis katekizmo vertėjas. D. Kleinas savo gramatikoj (Grammatica Litvanica, 1653, 61 psl.) duoda *Zemyne* „dea terrae, Ceres“. Šią pastarąją lytį, *Žemynė,* šalia *Žemyna* ir *Žemynėlė* (*Žemelė*) taip pat dažnai vartoja ir M. Praetorius (Mh 532, 541, 544). Jo tvirtinimu, dažnos iškilmės būdavusios pradedamos šios deivės pagarbinimu: „*Žemynėle*, žiedkelėja, žydėk rugiais, kviečiais, miežiais ir visais javais, būkie linksma, dievel' ant mūsų...“. Nuo to atsirado ir *žemynėliauti* „Žemynėlei tarnauti, jai aukoti, ją garbinti“ (Mh 561 tt.). Vėliau *Žemynėlė* dar sutinkama vienoj L. Rėzos paskelbtoj liaudies dainoj: *Žemynėle,* žiedeklėle, kur sodinsiu rožių šakelę? (Dainos od. Lit. Volkslieder, 1843, 226 psl.). Vietomis *Žemynėlė* dar ir dabar tebepažįstama; pvz. Švenčionių apylinkėj ji dažnai vartojama užkalbėjimuose: Motinėle *Žemynėle*, perlo upė, an perlo upės aniolas stovi... (TS II 17). Sudarymo *Žemyna* iš pradžios yra buvusi priklausomybinis būdvardis, būtent – **Žemyna* „žeminė, žemės (sc. deivė); dėl darybos plg. dar *Galýna* (t. y. galinė) „Batakių vls. pieva“, *laumynas* „laumės vaikas“, latvių *darvi:-na* „skalos, skalinė malka“ ir kt., žr. ŽD 269 t.

Taip pat apygeriai pažįstamas ir *Žemynos* kaimynas *Žemėpatis*. Seniausią šio vardo lytį vartoja M. Mažvydas savo katekizmo prakalboj: Kaukus, *Szemepatis* ir laukasargus pameskiet (Gerullis, Mosvid, 9 psl.); plg. *pusnaktis, -ies, žardkartis, -ies* ir kt., žr. ŽD 433. Wolfenbuettelio Postilėj *Žemėpatis* yra jau *ja*-kamieno: vs. vd. *szemepatis*, ds. vd. *szemepatei* (t. y. *-čiai*), ds. gl. *szemepaczius* (MLLG V 150). Tas pat yra ir J. Bretkūno Postilėj: Lietuwa pirm schu metu meldessi *Szemepaczus* (II 180). M. Praetorius pakaitais vartoja *Žemėpatis, -čio* ir *Žempatis, -čio*: *Zemepattys, Zempattys, Zemepattei* (Mh 532, 541, 544, 578). J. La-

sickio ds. gl. *permultos Zemopacios* (ib. 356), kaip rodo lot. *permultos*, veikiausiai yra klaida užuot *Zemepacius*. Taigi iš senesnių laikų tėra paliudyti du kamienai: *Žemėpatis, -ies* ir *Žemėpatis, -čio*. Pirmykštė *Žemėpaties* (*-čio*) reikšmė yra buvusi „žemės viešpats, (vėliau) žemės dievas". J. Lasickis *Žemėpačiu* vadina visas žemės dievybes: *permultos Zemopacios*, it est, terrestres ii venerantur. M. Praetorius iš pradžios jį irgi laikė tokiu pat žemės dievu kaip *Žemynę, Žemelę, Žemeliūkštį* ir kt. (Mh 531 t.), bet toliau jis juo vadino tik sodybų dievą (ib. 544, 578). Pagaliau J. Brodovskio žodyne (597 psl.) *Žemėpatis* yra jau pavirtęs net „vėjų dievu". Dėl antrosios sudaromosios dalies plg. dar **Laukpatis* „laukų viešpats, dievas" (J. Lasickio *Lawkpatimo* veikiausiai yra parašytas užuot **Laukpatims*, plg. StB IX 88), taip pat *Dimstipatis* „dimsties, kiemo, namų dievas" (pažįstamas iš 1618 m. jėzuitų analų: unum enim Deum domesticum habent, quem ipsi lingua sua *Dimstipatis* vocant, Mh 432) ir kt.

Daug vėliau kaip *Žemyna* su *Žemėpačiu* šaltiniuose pasirodo *Láima*, arba *Láimė*... Vienas iš pirmųjų, minįs šį vardą, yra W. Martinis, kuris D. Kleino giesmyno (1666 m.) įvadui atsiųstame eilėrašty „Ad plebem Lituanicam" tarp kitko sako: Quid *Laimele* tibi praestabit? (Mh 513). M. Praetorius *Laimę* vartoja kelis kartus: vieną kartą jis ją pažymi dangaus dievų tarpe šalia Perkūno (Mh 531), o kitą kartą ją (čia rašo *Leumele* užuot *Laimele*) jau laiko gimdymo deive (die Goettin der Geburt); kartais jai (Laimei kaip gimdymo deivei) kaikas ir meldžiąsis (t. p. 514, 599). J. Brodovskio žodyne *Laimė* yra „laimės deivė, fortuna", o *Laimelė* „dea partus", Ruigio (Ruhigo) žodyne vartojama *Laima* yra „gimdymo, laimės, gyvybės deivė", šalia kurios dar duodamas sakinys: *taip laima lėmė*. Panašiai sakoma ir vienoje L. Rėzos liaudies dainoje: *Laimė lėmė* saulužės dienatę (t. y. dienaitę) „Laima schenkte einen Tag der Sonne" (Dainos od. Lit. Volkslieder, 1843, 40 psl.). Arba: „Tai Dievo duota, *Laimužės lemta*, kad per laukelį bernužis augo" (A. Juškevičiaus Liet. svod. dainos, Nr. 1085). Kitoj vietoj užuot „lemta" sakoma „skirta": Neverki, mergele, raminki širdelę, rasi būsi *Laimos* skirta, būsi mano miela (t. p. Nr. 14). Taigi *Laima* arba *Laimė*, kaip aiškiai matyti iš šių ir kitų tautosakinių pavyzdžių (žr. TS II 76 t.), yra ne kas kita kaip likimo deivė, pats likimas, dalia. Artimos reikšmės yra ir latvių *Laima* arba *Laime*, žmogaus gyvenimo lėmėja ir rikiuotoja, o gyvojoj žmonių kalboj *laima* arba *laime*, be to,

yra dar ne tik „fortuna“, bet ir „palaima“, pvz.: *dieviņš pats laimi šk'ir'* „dievulis pats laimę skiria“, *guovju laime* „laimė, palaima galvijus veisiant“ ir kt. Todėl J. Endzelynas, remdamasis pagrindine *laimos* (*laimės*) reikšme „likimas“, ir tarė žodį *laima* (*laimė*) galint būti su priesaga *-ma* (*-mė*) sudarytą iš šaknies *laid-*: latvių *laižu, laist* „leisti“, liet. *léidžiu, léisti, láidti, pa-láidas, láisvė* (iš **laid-svė*) ir kt., žr. Muelenbacho-Endzelyno Latviešu valodas vardnīca II 409. Formaliai *laima* (*laimė*) gali būti kilusi iš **laid-mā* (**laid-mē*) tuo pat būdu, kaip pvz. sen. liet. *dúomi, émi* iš **uod-mie, *ēd-mie* arba *raumuõ* iš **raud-muo*: *raũdas, raudónas* ir kt. Taip pat gali būti pateisinta ir reikšmė; plg. latvių *dieva laists* „von Gott geschert“; liet. *Dievas leido* (sutvėrė žmogų, pasaulį ir kt.). Ypač aiškiai iškyla reikšminis *laimos (laimės)* ir kitų šaknies *laid-* darinių santykis latvių liaudies dainose, pvz.: pal'dis devu *Laimeņai*, ka l'usteigu mani *laide* (K. Barona un H. Wissendorffa Latvju dainas, 5288); vainacińu darināju, kadu pate gribēdama, augumińa nevarēju pa *Laimińas laidumam* (t. p. 331 var.), žr. E. Hausenberga-Šturms, Filologu Biedrības Raksti XX 133. Iš dalies šią *Laimos* reikšmę gali dar paremti ir lot. *fortūna* „atsitiktinybė, lemtis, dalia, laimė, nelaimė“, *fors* (km. *fortis*) „akla atsitiktinybė, blinder Zufall, Ungefahr“ ir *Fors Fortūna* „mažų žmonelių laimės deivė“, žr. Walde-Hofmann, Lat. etym. Wb. I 534. Taigi *laima* iš tikrųjų gali būti tai, kas leista, t. y. lemta, paskirta, arba, suasmeninta prasme, „leidėja, lėmėja, skyrėja“. Bet jos nieku būdu tiesiogiai negalima sieti su *lemti: laim-* neįmanoma kildinti iš *lem-*, nes toks šaknies balsių kaitos laipsnis visai nepažįstamas. Antra vertus, *lemti* reiškia ne ką kita kaip „laužti“, plg. *limti* „lūžti“ (prūsų *limtwei* „laužti“), *làmdyti* „glamžyti, maigyti“, rusų *lomit'* „laužti, laužyti“ ir kt., žr. Trautmann Wb. 162, Vasmer, Rus. etym. Wb. II 56. Tuo būdu posakis *taip laima lėmė* bus reiškęs „taip laima laužė, t. y. atlaužusi davė, skyrė“.

Daug keblesnis dalykas su tais mitologiniais vardais, kurie senesniuose šaltiniuose įvairiai vartojami, o iš šių laikų kalbos arba tautosakinės medžiagos nepatvirtinami. Pvz., „Sūduvių knygelėj“ minimas *Puschkayts* „žemės dievas po šventu šeivmedžio medžiu“ šalia *Barstucke* „mažyčiai žmogeliai, žmogėnai, nykštukai (die kleinen Mennichen)“. Tas medis (Holunderbaum), po kuriuo turįs savo būstinę *Puschkaytus*, esąs laikomas didingu ir šventu. Po juo atnešama duonos, alaus bei kitokių valgių, ir žemės dievas esąs maldaujamas apšviesti

savo *Markopole* (žemės žmones) ir savo *Parstucke* (mažučius žmogelius) nusiųsti į jų kluonus, kad jie į juos suneštų javus ir, kas sunešta, apsaugotų (Mh 251 t.). J. Maletijus rašo, kad lietuviai garbiną „*Putscaetum*, deum qui sacros lucos tuetur", ir „*Barstuccas*, quos Germani Erdmenlen, hoc est, subterrareos uocant" (Mh 295). Ir kitoj vietoj dar taip sako: „Sarmatiae... colunt *Putscaetum*, qui sacris arboribus et lucis preest. Is sub arbore *Sambucco* domicilium habere creditur. Huic passim homines superstitiosi litant pane, cereuisia, alijsque cibis sub arbore *Sambucco* positis, praecantes a *Putscaeto*, at placatum officiat *Marcoppolum*, deum magnatum et nobilium, ne grauiore seruitute a dominis ipsi prematur; utque sibi mittantur Barstuccae, qui (ut supra dictum est) *subterranei vocant*" (t. p.). Taigi J. Maletijus beveik viską pakartoja, kas „Sūduvių knygelėj" pasakyta, tik vieną kitą dalyką yra pakeitęs; pvz. užuot *Markopole* „žemės žmonės" čia rašoma *Marcoppolus* „deus magnatum et nobilium". Visą tą istoriją kartoja ir M. Strykovskis, tik užuot *Puschkayts* jis rašo *Puschaitis* ir užuot *Barstucke – Parstucke*. Toliau jis sakosi pats matęs, kaip tam tikromis šventėmis būdavęs garbinamas tas velnias *Puschait*, ir kaip pagarboj buvę laikomi jo padėjėjai bei angelai *Parstucke* (žemės žmonės) ir tam tikru metu per šventes jie būdavę vaišinami (Mh 332).

Taip pat apie *Pusszaitį* bei *Barzdukus*, drauge su Kaukučiais, priskiriamais prie laimės dievų, rašo ir M. Praetorius, tik iš viso jo aprašymo atrodo, kad jis tų dievybių nepažinojo. Štai ką jis samprotauja apie Barsdukus: „Was sonsten das Wort *Barsdukkas* betriff, so mit den *Besduckis* von den Historicis confundiret wird, ist zu bemerken, das die *Bezdukkai* oder *Barsedukkai* sein sollen die kleinen und ihrer Meinung nach vergoetterte Erdleute. Denn noch der einfeltige Nadrawer davor haelt, dass sie unter der Erden unterm Hollunder sich noch finden lassen. Dieselben beschreiben sie, das sie gar kleyne Maennlein sein, denen der Bart bis an die Knigehen solle, die gantze Persohn sell etwa eines Fingers lang seyn... Diese kleine Erdleute moegen auch wohl einige wegen ihres langen Bartes *Barsdukkas* genennet haben, Denn *barzaa* theist ein Bart und der einen grossen Bart hat nennen die Nadrawer auch noch *Barzdukkas*" (Mh 542 t.). Ir toliau, rašydamas apie *Aitvarus* su *Barzdukais*, tam pačiam dalykui žymėti vieną kartą vartoja *Barsduką*, kitą kartą *Bezduką* (t. p. 543).

Taigi iš visa, kas augščiau sakyta, atrodo, kad *Puschkayts, Puschaitis*

iš vienos pusės ir *Barstucke, Parstucke, Barzdukas, Bezdukas* iš kitos pusės yra tie patys dalykai. Neabejotina, kad kaikurie iš jų gali būti savaip išetimologizuoti. Pvz., M. Praetorius vienur, kaip jau minėta, *Barzduką* jungia su *barzda*, o kitur *Bezduką* sieja su prūsų *bezdas* „Holunder" (Mh 526), nors iš tikrųjų sen. prūsų kalbos paminkluose *bezdo* visai nėra, o liet. *bezdas* yra paskolintas iš lenk. *bez* (plg. *abrozdas* iš *abrozas*, lenk. gud. *obraz*), kuriam atliepia rus. ukr. *boz* „Holunder, Sambucus", serbų *baz* ir kt., žr. M. Vasmer, Rus. etym. WB I 100. Tuo pat būdu iš *Auschauts* (prūsų priešdėlis *au-* „nu-, nuo" ir šaknis *šaut-*, plg. ds. gl. *auschautinis* „kaltes" ir kt.) yra atsiradęs *Auszaitis*, iš J. Lasickio *Waizganthos* (vs. km. nuo **Vaišganta*, žr. StB IX 102) buvo susidarytas *Waisgautis* „vaisingumo dievas" (*vaisius* ir *gauti*) ir kt., žr. Mh 521, 532. Todėl galimas daiktas, kad ir M. Strykovskio *Puschaitis* pagal *pušį* yra perdirbtas iš *Puschkayts*, kurį K. Būga (Liet. k. žodynas LXXVII) kildino iš **Pūskait(a)s* arba **Pūskaitis*.

Kitas toks apypainis dalykas yra „Sūduvių knygelės" ir kitų šaltinių gana įvairiai minimi prūsų dievai *Auschauts, Autrimpus* ir *Potrimpus*. Pirmasis iš jų yra sudarytas iš priešdėlio *au-* ir šaknies *schau-*; plg. *aulaut* „mirti" (t. y. paliauti), vs. gl. *aumūsnan* „numazgojimą", *auskiendlai* „tenuskęsta" ir *aushauditwei* „pasitikėti", ds. gl. *auschautins* „kaltes", *auschautenikamans* „nusikaltėliams". Šaknis *schau-* lietuvių kalboj atlieptų *šiau-*, plg. prūsų *schuwikis* „batsiuvys" : liet. *siuvikas, schumeno* „batsiuvio siūlas, viela" : liet. **siūmena, tawischan* „artimą" iš **tavisjan* ir kt., žr. Endzelyno Senprūšu valoda 34 psl. Taigi *Auschauts* lietuviškai skambėtų **Aušiautas* (plg. *šiáutuvas* „audžiamoji šaudyklė"), ne *Aušautas*, kaip kad Liet. Enc-joj I 464 rašoma. Be to, čia nesupratingai prūsų *Auschauts* laikomas tik „sveikatos dievu" ir be jokios kritikos pritariama A. Mierzyńskio nuomonei, kad šis dievo vardas esąs ne kas kita, kaip „tik prūsiškas žodis aušauteniks – kaltininkas, aušautis – kaltė". Bet iš tikrųjų tai yra trys įvairių priesagų, bet tos pat šaknies dariniai. Toliau pastebėtina, kad kaip *Auschauts*, tą patį priešdėlį *au-* turi ir *Au-trimpus*, o šis savo ruožtu turi tą pačią šaknį *trimp*, kaip ir *Po-trimpus*; dėl šio pastarojo vardo priešdėlio plg. prūsų *powirps* „laisvas" (liet. *pāvirpas* „vargingas žmogus") ir kt. Pagaliau K. Būga KS 24 buvo linkęs manyti, kad šaknies *trimp-* giminaičiais dar gali būti kitas, 1419 m. memorandume minimas prūsų dievas *Natrimpe* (: sunt gentes servientes demonibus, colentes patollum,

Natrimpe et alia ignominiosa fantasmata, Mh 154), jų vietovardis *Trimpow* (Gerullis, Altpreuss. Ortsnamen 186), liet. keiksminis žodis *Trimpa* (: eik po *Trimpų*. Plg. eik po *velnių* arba *giltinių!*), liet. vtv. *Treñpai* „Ožkabalių km. pieva“ ir *treñpti* „aufstampfen“. Taigi kalbiškai gali būti pateisintas tiek *Auschauts*, tiek *Autrimpus*, tiek *Potrimpus*, tik nieku būdu iš kalbos negali būti išvesta, kad *Autrimpus* su *Potrimpus* galėtų būti susiję su būdvardžiu *trumpas* ar kad *Potrimpus* iš pradžios būtų buvęs kažkokia „gyvatiška vandens dievystė“, kaip kad J. Balys LT II 71 rašo, tariamai kartodamas Welsdorfo nuomonę iš Hastings Enciklopedijos.

Nebenarpliojant daugelio kitų mitologinių vartosenos painiavų, – tai nėra šio straipsnio tikslas, – tenka pastebėti, kad nemaža dalis tų vardų yra nepatikimi, dirbtinai sudaryti, sugalvoti arba gerokai sudarkyti; pvz. ką reiškia M. Strykovskio *Chaurirari* „arklių dievas“, šiandien sveiku protu turbūt jau niekas nebegalės išspręsti. Bet šalia nepatikimųjų visdėlto keliolika randame ir tokių vardų, kurių autentiškumu beveik negalime abejoti, pvz.: *Bangpūtys* (ne tik M. Praetoriaus, bet ir kitų šaltinių pažįstamas, pvz.: Tegul terita *Bangpūtys* valtį ant aukso inkorėlio, L. Rėzos Dainos 108), *Dimstipatis* (savo daryba ir reikšme lygintinas su *viešpatis, viešpats* „viešės, t. y. kiemo, valdovas, vėliau ponas“ ir kt.), *Gabija, Giltinė, Laima (Laimė), Laukasargas* (plg. *Laūksargiai* „Pagėgių aps. kaimas“. Nesselmanas rašo *Lauksargai*), *Laukpatis, Medeinė, Perkūnas, Pikulas, Žemyna (Žemynė), Žemėpatis*, taip pat *Aitvaras, Kaukas*, latvių *kauks* „kaukas“, prūsų *cawx* „velnias“: sen. isl. *haugr* „piltinis kapas, Grabhuegel“, liet. *kaukuras* „kalva“, lat. *kukurs* „kupra“ ... ir kt. Kas šiais vardais buvo vadinama, kokia dievybė ar tik dvasia, čia nebesvarstome, nes tai yra jau kitas dalykas, išeinąs iš šio straipsnio ribų.

Dažniau vartojamų šaltinių santrumpos:

KS = K. Būga, Kalba ir senovė. Kaunas, 1922.

Mh = W. Mannhardt, Letto-Preussische Goetterlehre. Riga, 1936.

MK = Z. Ivinskis, Medžių kultas lietuvių religijoje (1938–39 m. „Soter“ atspaudas).

StB = Studi Baltici. IX t. Firenze, 1952.

TS = J. Balys, Lietuvių tautosakos skaitymai. Tuebingen, 1948.

ŽD = Pr. Skardžius, Lietuvių kalbos žodžių daryba. Vilnius, 1943.

MLLG = Mitteilungen der litauischen literarischen Gesellschaft. Heidelberg, 1880–1911.

TARYBINĖS KALBOTYROS TEORIJA IR PRAKTIKA

(Aidai, 1956 m., nr. 3, p. 128–133)

1. Bendroji kryptis

Sekdami Tarybų Sąjungos gyvenimą, lengvai galime pastebėti vieną būdingą reiškinį – viską rikiuoti pagal generalinę komunistinės partijos liniją, pagal marksizmo leninizmo pagrindus, išdėstytus Markso, Engelso, Lenino ir Stalino raštuose. Tai yra vienintelis ir svarbiausias komunistų išminties šaltinis, neginčijama evangelija. Visa, kas kieno kur daroma, turi būti atremta į komunistinę pasaulėžiūrą, į istorinį materializmą. Ypač stropiai žiūrima, kad šios linijos būtų griežtai laikomasi ne tik filosofijoj, literatūroj, mene, bet ir visose atskirose mokslo šakose, ten, kur, rodos, jau nieku būdu negalima įžiūrėti kokios nors ideologijos. O visdėlto primygtinai ir čia ieškoma tos marksistinės komunistinės dvasios, ir vargas tam, kurs kartais pasuka ne tokiu keliu, kaip oficialiniai autoritetai galvoja.

Šitokiose aplinkybėse, suprantama, labai sunku, beveik neįmanoma pasireikšti kokiai žymesnei laisvai individualinei kūrybai ar iniciatyvai. Kiekvienas kūrėjas ar tyrinėtojas, ką kurdamas ar tirdamas, vis turi žiūrėti, ar jo išvados, sudaryti dėsniai ir apskritai visa jo galvosena kaip reikiant atitinka pagrindinę komunistų doktriną ir ar tinkamai tai marksistiškai pagrįsta. Jeigu kur nors staiga pasirodo kokia nuokrypa nuo generalinės linijos, tai tuojau be atodairos į tai esti smarkiai reaguojama ir niekais paverčiama visa, kas dar neseniai atrodė gera, tinkama. Tuo būdu buvo sunaikinta, pašalinta ar šiaip nuvertinta nemaža žymių partijos, politikos, mokslo, literatūros, meno ir daugelio kitų sričių atstovų. Šio likimo neišvengė ir akademikas N. Marras, naujojo tarybinio kalbos mokslo kūrėjas. Todėl pravartu yra kiek platėliau susipažinti su šiuo įvykiu bei jo priežastimis, nes tai tiesiogiai liečia ir lituanistinį darbą Lietuvoje.

2. Naujasis N. Marro kalbos mokslas

Nikalojaus Jakovlevičiaus Marro (1864–1934) sukurtas kalbos mokslas vadinamas *jafetine teorija*, arba *jafetidologija*, kurios skirtinos dvi svarbiausios dalys: 1. jafetinių kalbų mokslas ir 2. bendroji kalbotyrinė doktrina. Iš pat pradžios N. Marras daugiausia domėjosi tik kaukazinėmis kalbomis, kurias, norėdamas atskirti nuo semitinių bei hamitinių kalbų, jis pavadino *jafetinėmis* (nuo Nojaus sūnaus Jafeto). Tų kalbų skaičius nuolat svyravo. 1908 m. jafetinėmis kalbomis tebuvo laikomos gruzinų, megrelų, chanų ir svanų kalbos. 1916 m. prie jafetinių kalbų buvo priskirtos abhazų, adigų ir dagestaniečių, o nuo 1920 m. ir baskų, etruskų, pelasgų, hititų, elamiečių ir kitos kalbos. Dar vėliau jafetinių elementų buvo pradėta rasti įvairiausiose pasaulio kalbose, todėl jafetinės kalbos pasidarė giminingos visoms kalboms, o genealoginė kalbų giminystė pasirodė esanti beprasmė. Mat, N. Marras manė, kad garsiniai atitikmenys ir kitokios kalbinės bendrybės nerodančios kalbų giminingumo, nes įvairių sistemų kalbos jau nuo senų senovės visokeriopai tarpusavy mišusios (hibridizacija), ir iš šio mišinio ilgainiui galėjusios atsirasti įvairios naujos kalbos. Jo nuomone, nemišrių kalbų iš viso nesą.

Ypač savotišką vaidmenį jafetidologijoj vaidina kalbinės stadijos, arba tam tikri kalbų raidos etapai. Įvairių sistemų kalbos sudarančios tik įvairias vieno glotogoninio proceso stadijas, kurių žymiausios esančios keturios. Pirmojoj stadijoj esanti kinų kalba, antrojoj – suomių ugrų, turkų bei mongolų, trečiojoj – jafetų bei hamitų ir ketvirtojoj – semitų bei indoeuropiečių kalbos. Taigi indoeuropiečių kalbos esančios pačios vėlyviausios: jos naujai susiformavusios iš senesnių jafetinių kalbų, kurios savo keliu Europoj ilgainiui arba išnykusios be žymesnių pėdsakų, arba atskiromis salomis išlikusios, pvz. pelasgų, etruskų, baskų ir kt. kalbos.

Kita jafetinės teorijos nepaprastybė yra kalbos laikymas *antstatu* (nadstroika). N. Marras, norėdamas visai atsiriboti nuo buržuazinės lyginamosios istorinės, tariamai idealistinės ir rasistinės kalbotyros ir jos vietoj sukurti naują ir visai skirtingą marksistinę materialistinę kalbotyrą, ėmė skelbti, kad kalba esanti ekonominės bazės antstatas, tos pat rūšies kaip politika, teisė, religija, dailė, filosofija ir kt. O kadangi kiekvienas antstatas, panašiai kaip ir bazė (t. y. ekonominė visuomenės santvarka), yra klasinis reiškinys, tad ir kalba esanti klasinė, t. y.

joje viskas (gramatika, žodynas ir kt.) sukuriama ne tautos, bet klasės; bendrų tautinių kalbų nesą.

Bet dar didesnė keistenybė yra jafetidologinis kalbos kilmės supratimas. Iš pat pradžios, daugelį tūkstančių metų, buvusi vartojama tik mostų (rankų) kalba, kurią vėliau pakeitusi garsinė kalba, sudaryta ne susižinojimo tikslams, bet magijos reikalams. Artikuliaciniai garsai, žodžiai pat pradžioj tebuvę magiški simboliai, magiškos priemonės susižinoti su totemomis, su dievais. Šiai kalbai susidaryti tereikėję keturių nieko nereiškiančių elementų: *sal, ber, jon* ir *roš*. Ilgainiui iš įvairios šių elementų kombinacijos kilusios ir viso pasaulio kalbos!

Pagaliau žymią vietą jafetidologijoj užima dar socialinė kalbos raida ir funkcinė semantika. Iš vienos pusės buvo manoma, kad kalbinės atmainos esančios sąlygojamos visuomenės gyvatos atmainų (pvz. indoeuropiečių kalbų struktūrai susidaryti davusi pagrindo žemdirbystė ir metalų pažintis), iš kitos pusės pavadinimai esą duodami ne pačiam daiktui, bet tai funkcijai, kurią jis atliekąs tam tikroj visuomeninėj aplinkoj. Kadangi tos funkcijos įvairiose socialinėse aplinkybėse galinčios būti didžiai įvairios, tai ir jų pavadinimai taip pat galį būti gana įvairūs, dažnai net visai prieštaringi, pvz. vienas ir tas pat žodis galįs reikšti „šviesus“ ir „tamsus“, „pradžia“ ir „galas“.

3. N. Marro mokslo vertė

Iš kelių augščiau surašytų žymesnių jafetinės teorijos bruožų jau aiškiai matyti, kas daugiausia yra rūpėję jos kūrėjui, akademikui N. Marrui. Norėdamas pasirodyti originalesnis už buržuazinės kalbotyros atstovus, jis paneigė ne tik genealoginę kalbų giminystę, bet ir visokias prokalbes, iš kurių giminingos kalbos kada nors galėjo išsivystyti. Jo nuomone, prokalbinė kalbų kilmė esanti ne kas kita kaip rasistinė pramonė ir todėl atmestina. Visiškai nesiskaitydamas su istorinėmis atskirų kalbų atmainomis ir pačią kalbų raidą apversdamas augštyn kojomis, jis tarė iš pradžios buvus ne vieną arba kelias pirmines kalbas (prokalbes), bet daugybę įvairių atskirų kalbų, kurios prasidėjusios iš fantastiškų keturių pirminių elementų [ir kuriose] ilgainiui dėl vieningo glotogoninio (kalbos sudaromo) proceso ir socialinės aplinkos įtakos galėję vis daugiau atsirasti bendrybių. Pripažinus kalbą

esant ekonominės bazės antstatu, buvo visai paneigta kalbinės raidos evoliucija, pati kalba buvo paskelbta klasiniu (klasinės prigimties) reiškiniu ir tuo būdu paneigta bendra tautinė (nacionalinė) kalba su visa savo atskira istorija. Atrodė, kad kalba kaip antstatas, tolydžio kintant bazėms, neišvengiamai irgi turi kisti, ir tai ne palaipsniui, bet šuoliais, revoliucijos keliu. Bet pačioj Tarybų Sąjungoj, sulikvidavus buržuazinę bazę su jos antstatu, ankstyvesnės kalbos nebuvo panaikintos, tik iš dalies buvo pakeistos ar papildytas jų žodynas, terminologija, taip pat frazeologija ir dar vienas kitas dalykas. Taigi N. Marro naujasis kalbos mokslas šiuo atveju visai nepasitvirtino.

Dar didesnis jafetinės teorijos dirbtinumas pasireiškė grynuose kalbotyriniuose dalykuose, visų pirma palyginimuose. Atmetęs genealoginę kalbų giminystę ir suradęs jafetinio giminingumo visose pasaulio kalbose bei paneigęs tradicinius fonetinių atitikmenų dėsnius, N. Marras savo naujoviniuose tyrinėjimuose ėmė elgtis visai įnoringai, nė kiek nesiskaitydamas su autentiškais atskirų kalbų raidos duomenimis. Pvz., žodžius vok. *Himmel* „dangus“ ir rus. *zeml'a* „žemė“ jis visai dirbtinai skaido į dvi dalis – *hi-mel* ir *ze-mel*, bet iš tikrųjų yra visai kas kita: vok. *Himmel* (sen. vok. augšt. *himel*) yra kilęs iš germ. **hemina-* (plg. got. *himins*), o rus. *zeml'a*, yra išriedėjusi iš senesnės **zemja* (plg. lenk. *ziemia*, mūsų *žemė* ir kt.), taigi iš tikrųjų čia jokio bendro elemento *mel* niekados nėra buvę.

Šituo būdu elgdamasis su įvairiais atskirų kalbų žodžiais, N. Marras lengvai galėjo susigalvoti ir savotišką funkcinę semantiką. Pvz., jis vienon krūvon jungė rus. *kon'* „arklys“, *ogon'* „ugnis“, *konura* „šuns būda“, vok. *Hund* „šuo“, turk. *gyun* „diena“ ir kt. Jam atrodė, kad šie žodžiai iš pradžios buvę susiję savo reikšmėmis. Žodis *ogon'* esąs pirminis kosminio termino („viršutinio dangaus“) pažymys; iš čia lengvai galėjęs atsirasti turkų *gyun*, nes „diena“ natūraliai esanti išriedėjusi iš „viršutinio dangaus“. Kadangi kūno dalys esančios glaudžiai susijusios su kosminiais vardais – totemomis, tai čia nesunkiai galįs būti pridėtas ir *oko*. Taip pat niekas nekliudąs į šį būrį įjungti ir vok. *Hund*, nes naminiai gyvuliai iš pradžios irgi buvę totemos. Pagaliau funkcinės semantikos dėsniu šuns pavadinimas lengvai galėjęs išvirsti arklio pavadinimu!

Iš šitų kelių pavyzdžių aiškiai matyti, kad N. Marro „kalbotyrinis“ galvojimas yra ne kas kita kaip abrakadabrinis rezginys, todėl čia apie tai plačiau nebeverta ir kalbėti.

4. Tarybinės [1] reakcija

N. Marro sukurtasis „naujasis kalbos mokslas“ dėl savo menkavertiškumo užsieny nesusilaukė jokio platesnio atgarsio, bet pačioj Tarybų Sąjungoj (Rusijoj) nepaprastai išgarsėjo – buvo suoficialintas ir priverstinai teikiamas tiek mokiniams bei mokytojams, tiek visų kalbų tyrinėtojams. Pats N. Marras buvo išgarbintas kaip pirmasis marksistinės kalbotyros kūrėjas ir už nepaprastus nuopelnus apdovanotas Lenino ordinu. Todėl kiekvienas, kas to mokslo nepripažindavo, buvo laikomas atsilikėliu, nemarksistu ir už tai smerkiamas, dažnai net iš vietos šalinamas ar kitokiu būdu persekiojamas. Pirmojoj didžiosios tarybinės enciklopedijos laidoj, kad ir pripažįstama jafetinę teoriją esant dar nevisai išbaigtą, visdėlto stengiamasi visus kalbinius dalykus spręsti pagal šį naująjį mokslą. Ligi pat 1950 m. šis mokslas buvo laikomas pažangiausiu visam pasauly. „Naujasis kalbos mokslas, tarybinė materialistinė kalbotyra, dialektinio materializmo pergalei laimi visam pasauly drauge su didžiosiomis Lenino bei Stalino idėjomis, ir nėra pasauly jėgos, kuri galėtų sukliudyti šio mokslo plitimą“, – dar 1949 m. rašė prof. E. Galkina-Fedorukas [2] Maskvoj leidžiamam žurnale „Russkij jazyk v škole“.

Tačiau kasdieninė gyvenimo tikrovė buvo kitokia negu garsingos propagandinės kalbos: su savo „naujuoju kalbos mokslu“ tarybiniai kalbininkai ir jų rėmėjai po ilgos kalbotyrinės egzekucijos prilipo liepto galą, ir toliau jiems nebebuvo kur eiti. Padebesiais gaudant fantastiškų miražų, pačioj praktikoj nuolat viskas menkėjo: lyginamosios istorinės kalbų studijos beveik sustojo; pagrindesnių specialių kalbotyrinių darbų tuo metu irgi gana mažai tepasirodė; visur įsigalėjo stagnacija, kalbotyrinis snaudulys, baimė. Ypač didžiulė klaikuma pasireiškė istoriniuose, gramatiniuose, žodynuose [3], sintaksiniuose ir kitokios rūšies atskirų kalbų darbuose. Ilgainiui buvo pradėta pasigesti ne tik aiškesnių kalbotyrinių pagrindų, kuriais būtų galima lengviau gyvenimo praktikoj vadovautis, bet ir svarbiausių pagrindinių kalbotyrinių veikalų ir net būtiniausių tinkamų kalbinių vadovėlių. Vienas ki-

[1] Greičiausiai čia praleistas žodis [kalbotyros] – *A. R.*

[2] Tikriausiai čia turėtų būti *Fedoruk* – *A. R.*

[3] Greičiausiai turėtų būti *žodyniniuose* – *A. R.*

tas dėl to reiškė savo nepasitenkinimą, bet atvirai niekas nedrįso aiškiau pasisakyti prieš šią katastrofišką padėtį. 1950 m. sausio 24–27 d. Maskvoj įvykusi plati mokslinė kalbininkų, archeologų, filosofų ir kt. konferencija N. Marro 85 metų gimtuvėms ir jo 15 metų mirties sukaktuvėms paminėti tesitenkino tik N. Marro bei jo sukurtosios jafetinės teorijos liaupsinimais, kaikurių prelegentų pasigyrimais ir šiaip vieno kito trūkumo konstatavimais; esmingų, konstruktyvių, kritiškų diskusijų beveik nebuvo. Tada oficiozinė „Pravda" ryžosi imtis iniciatyvos, ir 1950 m. gegužės 9 d. pradėjo diskusijas dėl kalbotyrinės stagnacijos Tarybų Sąjungoj.

Šios diskusijos jau buvo žymiai drąsesnės ir atviresnės. Pirmasis šių diskusijų dalyvis, prof. A. Čikobava, aiškiai pasisakydamas prieš pagrindinius N. Marro mokslo dalykus (pirminius keturis elementus, paleontologinę kalbų analizę ir kt.), iškėlė mintį, kad jafetinė teorija turinti būti kritiškai iš esmės peržiūrėta, ir visos kalbotyrinės studijos naujai perorganizuotos. Akad. I. Meščaninovas, žymiausias N. Marro mokinys ir sekėjas, įrodinėjo, kad jafetinė teorija iš tikrųjų jau nesanti tokia prasta, kaip A. Čikobava manąs: ji ir toliau galinti pasilikti tarybinės kalbotyros pagrindu, tik reikią atitaisyti kaikurias jos klaidas ir geriau organizuoti kalbotyrines studijas. Akad. V. Vinogradovas, rusų kalbos gramatikos, ypač sintaksės, ir literatūrinės kalbos istorijos tyrinėtojas, smarkiai prikišo N. Marrui jo nesidomėjimą gyvąja rusų kalba, jos sandara, gramatinėmis kategorijomis, literatūrinės kalbos atmainomis ir kt. Ypač jam nepatiko, kad N. Marras, bekovodamas su buržuaziniu nacionalizmu, didžiai pabrėžė hibridinę rusų kalbos kilmę bei tolimesnę jos raidą ir tuo būdu suniveliavo jos savotiškumą ir būdingumą, kuo šiaip rusai ir po spalio revoliucijos dažnai mėgdavo gerokai pasididžiuoti. Kiti diskusijų dalyviai arba iš dalies rėmė I. Meščaninovo nuomonę, arba daugiau linko į Čikobavos-V. Vinogradovo pusę, arba dar įvairiau samprotavo dėl N. Marro mokslo. Bet visi savo pasisakymuose daugiau ar mažiau laikėsi bendrosios oficialinės nuomonės – kad tarybinė kalbotyra ir toliau turinti būti grindžiama istoriniu materializmu, marksizmu, tik nei vienas iš jų negalėjo visai autoritetingai pasakyti, kaip tai iš tikrųjų turėtų būti daroma.

Šį uždavinį yra atlikęs didžiausias ir neginčijamas marksizmo autoritetas, J. Stalinas, 1950 m. birželio 20 d. „Pravdoj" išspausdintame straipsnyje „Otnositel'no marksizma v jazykoznanii" aiškiai pasisaky-

damas dėl kalbotyros ir marksizmo santykių. Visų pirma jis čia paneigė kalbą kaip ekonominės bazės antstatą ir jos klatą [4] visos visuomenės, ne klasės; ji vienodai aptarnaujanti visus, ne kuriuos nors atskirus luomus. Kalbinė raida esanti ne revoliucinė, bet polaipsninė, nes kaip gyvenime, taip ir kalboj nepasitaiką staigių lūžių. Genealoginė kalbų giminystė irgi esanti ne kokia nors pramonė, bet realus dalykas. Visuotinė kalbų hibridizacija, kaip ją supranta N. Marras, esanti niekuo neparemta. Taip pat ir lyginamasis istorinis metodas esąs žymiai geresnis už idealistišką keturių elementų analizę. Tuo būdu J. Stalinas visai pasmerkė jafetinę N. Marro ekvilibristiką, išvadindamas jį marksizmo vulgarizuotoju ir jo naujojo mokslo vykdymą sutolygindamas su Arakčejevo režimu.

Šitoks didžiausio komunistų autoriteto pasisakymas prieš N. Marro naująjį kalbos mokslą buvo sprendžiamas: antimarinė reakcija bematant pasireiškė visoj Sovietų Sąjungoj. Visų pirma marininkai tuojau pradėjo atgailauti. Pvz., tas pat J. Meščaninovas, stambiausias naujojo kalbos mokslo teoretikas, savo 1950 m. liepos 4 d. „Pravdoj" paskelbtame laiške nužemintai prisipažino klydęs ir su didžiausiu nuolankumu priėmė visus priekaištus. „Marro ir jo mokinių, ypač mano, klaidos, – jis rašo, – nuvedė tarybinę kalbotyrą į stagnaciją. Mes kaip maro bijome vartoti lyginamąjį istorinį metodą, naiviai manydami, kad toks mėginimas neišvengiamai būtų galėjęs sugrąžinti formalistines idealistines paskutiniojo amžiaus mokslo idėjas. Mes negalėjome suprasti kalbos pagrindo, jos specifiškos esmės. Bandymai studijuoti gramatinę kalbų struktūrą be jokio skirtumo buvo paskelbiami formalistiniais ir su aiškia opozicija sutinkami visų to kalbotyrinio režimo atstovų, kurį draugas Stalinas visai teisingai pavadino arakčejevišku".

Tolimesni J. Stalino pasisakymo vaisiai buvo dar didesni. Tuojau iš vietų buvo pašalinti visi žymesni marininkai. Mokslų Akademijos prezidiumo ir Šv. Ministerijos potvarkiais buvo įsakyta tuojau pagal naująją liniją pertvarkyti visus kalbotyros bei literatūros istorijos kursus ir visą kitą kalbotyrinį darbą organizuoti bei doktorantų disertacijas vertinti tik sulig kalbotyrinėmis Stalino direktyvomis. Tam reikalui dar

[4] Rekonstruoti šios teksto atkarpos neįmanoma: tikriausiai praleista eilutė – *A. R.*

buvo nuspręsta tuojau išleisti komentarinių bei propagandinių veikalų šiai naujajai linijai išgarsinti, taip pat būtiniausių naujų vadovėlių, monografijų ir kt. Žodžiu, visokiomis diktatūrinėmis priemonėmis buvo pasiryžta ko greičiausiai atsikratyti jafetidologinės kalbotyros ir jos vietoj visur įvesti stalininę kalbotyrą.

5. Tarybinės kalbotyros krizės priežastys ir tolimesnės pasekmės

Žiūrint laisvomis akimis, tarybinės kalbotyros krizė yra visai aiški ir suprantama. Pirmoji jos priežastis buvo didelė N. Marro ambicija sukurti tokį naują mokslą, kuris iš vienos pusės nieko bendro neturėtų su buržuazine kalbotyra, iš kitos pusės savo pagrindais bei metodu atitiktų marksistinę partijos ideologiją. Vadinas, šios kalbotyros kūrėjai savo potyriuose nuo pat pradžios buvo pasiryžę ieškoti ir rasti ne tai, ką rodo patys kalbiniai duomenys ir logiška tų duomenų interpretacija, bet kas turi būti surasta ir patvirtinta pagal marksistines komunistų pažiūras. Ir todėl jie, dausiodami miražiniais padebesiais, ne tik nieko tinkamo nesurado, bet, priešingai, dar susmukdė visą ankstyvesnį, priešrevoliucinį, kalbotyros darbą ir patys priėjo visišką bankrotą.

Kita priežastis, dėl kurios susidarė katastrofiška tarybinės kalbotyros padėtis, yra diktatūrinė komunistų santvarka, kurioj nepakenčiama jokia laisva kūryba, individualinė nuomonė, laisvas įvairių pažiūrų pasikeitimas, laisva, niekieno nevaržoma kritika. Jeigu visos tos kiekvienam atsakingam moksliniam darbui būtinos sąlygos būtų buvusios Tarybų Sąjungoj, tai N. Marras su savo paradoksišku mokslu nebūtų galėjęs ir metų išsilaikyti.

Nieko gero perdaug nežada ir stalininė „kalbotyra“: kad ir būdama žymiai realesnė už N. Marro „naująjį kalbos mokslą“, ji vis dėlto kalbą dar glaudžiau susieja su marksizmu, negu kad tai buvo N. Marro daroma, ir tuo būdu duoda daugiau progos pasidaryti įvairesnių išvadų, naudingų tolimesnei komunizmo plėtrai pasaulyje. Pvz., J. Stalinas, kritikuodamas N. Marro kalbų hibridizacijos teoriją, tarp ko kito pastebi, kad rusų kalba, nors savo istorinėj raidoj ir su daugeliu kitų tautų kalbų kryžiavusis, visados išeidavusi nugalėtoja: ji ir toliau pli-

tusi bei tobulėjusi pagal savo vidinius raidos dėsnius. Akad. V. Vinogradovas dar toliau eina: jis iškelia rusų kalbos reikšmę į pačias augštybes. „Didingos rusų tautos kalba, – jis rašo viename savo propagandiniame straipsnyje, – yra galinga tarptautinio visų mūsų tėvynės tautų bendravimo priemonė. Didinga rusų kalba pasidarė neišsenkamu šaltiniu visų Tarybų Sąjungos tautų kalboms praturtinti“ (Voprosy dialektičeskogo i istoričeskogo materializma, 76 psl.). O A. Mordinovas, rašydamas apie TSRS tautų kalbų raidą tam pačiam rinkiny, įrodinėja, kad rusų kalba esanti pažangiausia ir tobuliausia visam pasauly, jąja esančios sukurtos visų dvasinės kultūros sričių (filosofijos, mokslo, literatūros ir meno) vertybės, todėl ji dabar tampanti populiariausia ir žinomiausia iš visų pasaulio kalbų. Jo nuomone, dabartinė rusų kalba „be prievartos“ pasidariusi antroji gimtoji visų tarybinių tautų kalba: iš vienos pusės ji tarnaujanti tarpusaviniam įvairių tautų susižinojimui, iš kitos pusės ji turtinanti kitų tautų kalbas ir padedanti joms klestėti. „Didingoji rusų kalba, – jis rašo, – maitina ir turtina visų tautų kalbas, suteikdama joms jėgą ir galybę, grožį ir lankstumą, lobį ir įvairumą“ (306 psl.). Jo supratimu, atskirų tautinių kalbų dabar iš viso esą nebeįmanoma kultivuoti be rusų kalbos ir kultūros pagalbos. Todėl, suprantama, dėl šitokio didelio svarbumo yra būtina visiems mokytis rusų kalbos, o mokslininkų uždavinys yra geriau pažinti tos kalbos ypatybes, jos istoriją ir raidą, ypač jos žodžių lobyną ir gramatinę santvarką. Vadinas, N. Marro moksle visai praskydusi ir netekusi savaiminės vertės, dabar naujojo Stalino mokslo šviesoj rusų kalba vėl pasidarė didžiai garbinga ir naudinga komunizmo tikslams.

Nenorėdami atsilikti nuo savo mokytojų, sutartinai pasisako ir pajungtųjų tautų atstovai. Pvz., J. Balčikonis savo straipsny „Rusų mokslininkų įnašas į lietuvių kalbos mokslą“, iš pradžios išspausdintam „Lietuvos Mokslų Akademijos žinyno“ IX tome, o vėliau perspausdintam amerikinėj „Vilny“, pirmoj vietoj išgarbina rusų kalbininkus, o daugiausia, žinoma, patį mokslo korifėją draugą Staliną. „Genialieji draugo Stalino darbai kalbos mokslo klausimais padėjo teoretinius pamatus marksistiniam kalbos mokslui, atvėrė šioje mokslo šakoje naują erą, iškėlė tarybiniams mokslininkams uždavinius toliau plėsti kalbos problemas“. Ir kiek tolėliau jis nurodo esant lietuvių pareigą pažinti darbus tų įžymiųjų rusų mokslininkų, kurie „patys pirmieji padėjo pamatus lietuvių kalbotyrai“. Kad V. Europos kraštuose, ne Rusijoje,

XIX a. buvo sukurtas lyginamasis indoeuropiečių kalbų, o jų tarpe ir lietuvių kalbos mokslas (pvz. pirmąją liet. kalbos gramatiką yra 1856 m. parašęs vokietis A. Schleicheris, ne koks nors rusas), jis visai nutyli.

Ką reiškia naujoji era tarybinei lituanistikai, galime aiškiai matyti iš liet. kalbos žodyno leidimo. Pvz., J. Balčikonis 1948 m. „Mokslininkų žody" rašė, kad trečiasis liet. kalbos žodyno tomas jau iš dalies esąs atiduotas spaudai, ir jį visą esą tikimasi suredaguoti dar 1948 m. Kitą kartą buvo pranešta, kad jau esą trečiojo tomo surinkta net ligi žodžio „girgždėti". Bet dabar jau baigiasi septinti metai, ir vis nieko negirdėti apie trečiojo tomo pasirodymą. Mat, 1952 m. gegužės mėn. Vilniuj įvykusi leksikografijos, leksikologijos ir terminologijos konferencija sudarė akademiniam liet. kalbos žodynui ruošti naujas instrukcijas, pagal kurias turėsiąs būti iš naujo perdirbtas anksčiau parengtas žodyno rankraštis. Kaip T. I. Buchienė praneša, žodyno redakcija savo laiku buvo pridariusi visą eilę buržuazinių nacionalistinių klaidų: apsčiai pririnkusi ydingų iliustracinių citatų, vartodavusi draudžiamų puristinių dalykų ir t. t. (žr. „Voprosy jazykoznanija, 1954, I 173). Taigi didysis liet. kalbos žodynas toliau bus leidžiamas jau pritaikytas prie naujosios J. Stalino „kalbotyros", apie kurią B. A. Larinas plačiau rašo savo straipsny „Sostojanije i zadači litovskago jazykoznanija v svete truda J. V. Stalina Marksizm i voprosy jazykoznanija" (Trudy II, Riga, 1953, 33–45).

Praktiškai akademinio liet. kalbos žodyno leidimas pagrindiniais bruožais, reikia manyti, atrodys maždaug taip, kaip ir 1954 m. Vilniuj išleistas „Dabartinės liet. kalbos žodynas", kurio pratarmėj sakoma: „Žodyną rašant, atrenkant žodžius, charakterizuojant juos stilistiniu ir kitais požiūriais, aiškinant žodžių reikšmes ir tt., buvo vadovaujamasi marksizmo-leninizmo klasikų pasisakymais leksikos klausimais, ypač J. V. Stalino veikale „Marksizmas ir kalbos mokslo klausimai" duotaisiais teiginiais apie kalbos pagrindinį žodyninį fondą ir jos žodyninę sudėtį". Vadinas, tam žodynui žodžiai buvo parenkami ir aiškinami daugiausia ne taip, kaip ligšiolinėj bendrinėj liet. kalboj buvo įprasta arba laisvame pasaulyje suprantama, bet taip, kaip komunistinė ideologija rodo turint būti, t. y. visur, kur tik galima, teteikiamas socialistinis (komunistinis) turinys ir paliekama tautinė (lietuviška) forma. Pvz., *estetizmas* „grynasis menas, meno kryptis, kuri suabsoliutina menines vertybes, kurios šūkis yra „menas menui"; polinkis į me-

ną ir grožį, grožio, meno ir gero skonio kultas“ čia laikomas tik reakciniu buržuaziniu menu, atitrūkusiu nuo tikrovės, svetimu liaudžiai ir priešišku jos interesams. Arba štai *filantropija* (gr. *philein* „mylėti“ ir *anthropos* „žmogus“), kuri visų pirma reiškia „žmonių meilę, labdarybę, pagalbą kitiems iš meilės“, tarybiniame liet. kalbos žodyne yra jau paversta „viena iš buržuazijos priemonių darbo žmonėms apgaudinėti ir savo parazitizmui bei eksploatatoriškam veidui maskuoti veidmainiška, žeminančia „parama beturčiams“, siekiant atitraukti juos nuo klasinės kovos“. Ir taip visi žodžiai, kurie liečia individualines laisvo žmogaus pažiūras (religiją, filosofiją, meną, politiką ir kt.), yra ne tik nuaiškinti pagal grubų komunistinį materialistinį kurpalį, bet ir vienašališkais pavyzdžiais pavaizduoti, pvz. prie žodžio *religija* yra pridėti šitokie sakiniai: *religija yra liaudies opiumas* (Marksas), *religija yra viena iš dvasinės priespaudos rūšių* (Leninas) ir kt. Pagaliau daugelis žodžių, dažnai vartojamų laisvo žmogaus gyvenime, yra sąmoningai visai praleisti, kaip antai: *abatas, aleliuja, amen, anatema, antsąmonė, antikristas, baptistas, benediktinas* (vienuolis), *egzilinis, egzilis* (tremtis), *enkavedistas, eucharistija, evangelija, evangelikas, evangelistas, filistinas, filistras, komunija, monstrancija, ostija* ir daugybė kitų. Bet užtat vartojama visa eilė tokių darinių kaip *kolūkis* (rus. kolchoz), *komjaunimas* (rus. komsomol), *sienlaikraštis* (rus. stengazeta), *soclenktynės* (rus. socsorevnovanije), *ūkiskaita* (rus. chozraščiot) ir kt. A. Venclova, 1952 m. liepos 3 d. „Tiesoj“ rašydamas apie didelę ir teigiamą rusų kalbos įtaką liet. kalbai, dar mini, kad dabartinėj liet. kalboj, nusižiūrint į rusų kalbą, esą ir daugiau vartojama panašių darinių, pvz. *perlenkimas* (rus. peregib; „Dabartinės liet. kalbos žodyne“ dėl to jau minimas ir veiksmažodis *perlenkti* „perdėti, pertoli nueiti“) ir kt.

Taigi, N. Marro jafetidologijai žlugus, dabartinė tarybinė kalbotyra kaskart vis daugiau, rafinuočiau susiejama su partine ideologija, o atskirų tarybinių tautų kalbos vis daugiau imamos doroti pagal vieną bendrą kurpalį – rusų kalbos modelį.

Pastaba. Apie šiame straipsnyje svarstytuosius dalykus norint galima rasti daugiau žinių pvz. šiuose šaltiniuose: N. Marro raštai: Izbrannyje raboty (5 tomai, 1933–36); I. Meščaninov, Vvedenije v jafetidologiju (1929), Novoje učenije o jazyke (1936); The Soviet Linguis'tic Controversy (Columbia University Studies, 1951); J. Stalin, Marksizm i voprosy jazykoznanija (1950); Voprosy dialektičeskogo i istoričeskogo materializma v trude J. V. Stalina „Marksizm i voprosy jazykoznanija“ (II laida, 1951); St. Smal-Stocki, The

Nationality Problem of the Soviet Union and Russian Communist Imperialism (1952); Voprosy jazykoznanija (TSRS Mokslų Akademijos Kalbotyros Instituto leidinys, 1954); K. Ostrauskas, Sovietų 1950 metų kalbos mokslo perversmas ir jo pasėkos (Aidai, 1954, II 60–68).

J. Jablonskis ir K. Būga

(Draugas, 1955 04 30)

Šiemet, vasario 23 d., suėjo 25 metai, kai mirė J. Jablonskis, dabartinės mūsų bendrinės kalbos kūrėjas, o pernai, gruodžio 1 d., sukako 30 metų, kai su šiuo pasauliu persiskyrė K. Būga, kuris naujajam lietuvių kalbos mokslui yra padėjęs tvirtus pagrindus. Tai yra du mūsų žymiausi vyrai, kurie atgimstančiai Lietuvai yra tiek daug gero padarę, kad net ir dabar yra nelengva jų nuopelnus apskaičiuoti. Jie dirbo savo vargstančiai tėvynei, išsižadėdami patys savęs, visų šio gyvenimo smagumų ir turtų. J. Jablonskis, dar studijuodamas universitete, tiek pasižymėjo moksliniais gabumais, kad baigęs universitetą, jis buvo numatytas profesūros kandidatu. Bet jis nuo šios mokslinės karjeros atsisakė, ryždamasis pirmoj vietoj ne mokslo gilybėse nardytis, bet dirbti konkretų darbą, kuris tuomet Lietuvai jo supratimu buvo reikalingiausias. Todėl jis pasirinko kančių ir vargo kelią – ryžosi dirbti švietimo ir kultūros darbą Lietuvoj, visų pirma kurdamas ir puoselėdamas mūsų bendrinę kalbą. Ir dirbdamas tą darbą daugiau kaip pusė šimtmečio jis gana daug padarė: savo ilgamečiu ir ryžtingu triūsu beveik visą mūsų bendrinės kalbos praktiką yra įstatęs į pastovias, normalias vėžes. Jo 1911 m. Seinuose išleista „Lietuvių kalbos sintaksė“, 1919 m. pasirodžiusi „Lietuvių kalbos gramatika“, vėliau „Linksniai ir prielinksniai“ ir visa eilė kitų darbų, daugiausia vertimų bei straipsnių, kurių Šv. ministerija yra išleidusi net penkis storus tomus, – jo visi šitie darbai sudaro pagrindinį lobyną, kuriuo yra paremta mūsų bendrinės kalbos vartosena.

Kalbotyros „girtuoklis“

Kiek kitoks buvo K. Būga: jo paties žodžiais tariant, jis buvo apsigimęs kalbotyros girtuoklis. Dar gimnazijoj būdamas, jis pats negalėjo prisiversti nieko kito mokytis, kaip tik lietuvių kalbą, jos tarmes; mate-

matika, filosofija, literatūra ir kiti abstraktūs mokslai jam buvo vienas vargas. Nemėgo jis tų mokslų ir studentaudamas, todėl jo universitetinės studijos nusitęsė gana ilgai. Bet užtat kalbotyrinėj srity jam gerai sekėsi: už baigiamąjį universitetinį darbą apie slaviškus lietuvių kalbos skolinius jis gavo aukso medalį. Baigęs augštąjį mokslą, buvo paliktas ruoštis profesūrai. 1912 m. Petrapilio Mokslų akademija jam buvo pavedusi toliau redaguoti A. Juškevičiaus žodyną. Po magistro egzaminų 1916 m. buvo paskirtas privatdocentu Petrapilio, o po metų ir ekstraordinariniu Permės universiteto profesorium. 1920 m. sugrįžęs į Lietuvą, jis dėstė naujai įkurtame Lietuvos universitete ir šalia to ruošė spaudai savo didįjį lietuvių kalbos žodyną, kurio prieš jo mirtį tepasirodė du sąsiuviniai.

Palyginti su J. Jablonskiu, K. Būga nedaug teturėjo laiko kūrybiniam mokslo darbui. Iš pradžios buvo įstojęs kunigų seminarijon, bet, su lenkais susikirtęs dėl lietuvybės, iš jos išėjo. Gyvendamas Petrapily, kurį laiką buvo K. Jauniaus sekretoriumi, surašė bent kelis tomus jo mokslo ir vieną iš jų 1908 m. išleido „Aistiškų studijų" vardu, tačiau po kurio laiko to mokslo išsižadėjo. Pirmojo karo metu nedaug ką tegalėjo plačiau rašyti, o sugrįžęs Lietuvon, kada galėjo daugiausia dirbti, netrukus turėjo atsisveikinti su šiuo pasauliu. Todėl jo mokslinį palikimą, be minėtojo žodyno, sudaro daugiausia straipsnių rinkiniai („Kalba ir senovė") arba daugybė straipsnių, išspausdintų įvairiuose moksliniuose žurnaluose ar laikraščiuose (pvz. Apie lietuvių asmens vardus, Aisčių praeitis vietos vardų šviesoje ir kt.). Bet, kad ir savo trumpame amžiuje, – mirė 45 metų, – jis suspėjo labai daug vertingų mokslinių dalykų sukurti; jo surinktoji gausi žodyno medžiaga, jo asmenvardinės, vietovardinės, akcentologinės, tarminės bei skolinių studijos, įvairios etimologijos, kitų baltų kalbų potyriai, lietuvių įsikūrimo teorija ir kt. – visa tai yra tokie dalykai, kurie sudaro svarbiausią ligšiolinio lietuvių kalbos mokslo dalį ir pro kuriuos negirdomis negali praeiti nei vienas platesnio masto lituanistas ir net rimtesnis baltų bei slavų tyrinėtojas, taip pat lyginamosios indoeuropiečių kalbotyros atstovas.

Praktikas ir teoretikas

Taigi K. Būga buvo didelė J. Jablonskio priešybė. J. Jablonskis visų pirma buvo visuomenininkas ir praktikas; atidėjęs į šalį grynąjį kalbotyros darbą, jis buvo daugiausia pasinėręs bendrinės kalbos praktiko-

je. K. Būga, priešingai, pirmoj vietoj rūpinosi abstraktiniais, teoriniais grynosios kalbotyros dalykais; jam rūpėjo pvz. atskirų žodžių kilmės, sudėtinių vardų daryba, priegaidžių bei kirčio raida, tarmių susidarymas, lietuvių kultūros atspindys kalboje, istorinė lietuvių kalbos sandara, kalbiniai baltų kalbų santykiai, svetimų skolinių atsiradimas lietuvių kalboje ir kt.

Bet pagrindiniais darbo bruožais skirdamiesi vienas nuo kito, šie mūsų kalbininkai nemaža ką turėjo ir bendro: juodu rišo didelė lietuvių kalbos meilė ir aštrus kalbos jausmas. J. Jablonskis, gerai išlavintas moksliškai ir jausdamas kalbos dvasią, galėjo anksčiau už kitus įžvelgti daugybę mūsų kalbos dėsnių ir juos pritaikyti bendrinei kalbai, todėl jis pirmasis galėjo dėti pamatus mūsų pastovesnei rašybai, žodžių darybai, terminologijai, kaitybai, sintaksei ir apskritai raštų kalbai. Be to, jam daug kur pavojingų klystkelių yra padėjusi išvengti ir jo blaiva kalbinė nuovoka. Todėl jis, kad beveik nei vieno lietuvių kalbos dalyko netyręs lyginamuoju istoriniu būdu, beveik visus lietuvių kalbos dėsnius ir savo kalbines išvadas visados stengdavosi paremti autentiškais gyvosios žmonių kalbos pavyzdžiais ir atsargia logiška interpretacija. Taip pat ir K. Būga, didžiai mylėdamas savo gimtąją kalbą ir jąja iš pat mažens gyvendamas, sugebėjo mokslui atskleisti gana daug vertingų mūsų kalbos lobių, kurių kitataučiai mokslininkai lig tol buvo visai nepastebėję. Pvz., apie mūsų **orą** anksčiau buvo visokių niekų prirašyta, bet K. Būga pirmasis įtikinamai įrodė, kad tai negali būti atskirta nuo **orė** „arimas“, arti ir kt.; „arimo“ reikšmę šis žodis iš dalies dar tebėr išlaikęs latvių kalboj.

Puikus kalbos mokėjimas

Kita sritis, kuri jungė J. Jablonskį su K. Būga, buvo puikus lietuvių kalbos mokėjimas, t. y. apstus autentiškų lietuvių kalbos duomenų žinojimas ir sugebėjimas suvokti pačius esminguosius bei būdinguosius mūsų kalbos dalykus ir laiku juos tikslingai pavartoti. J. Jablonskis tą savo ypatybę galėjo vykusiai panaudoti mūsų bendrinės kalbos praktikai, o K. Būga visų pirma grynajam mūsų kalbos mokslui. Tuo būdu pirmasis pvz. į bendrinės kalbos vartoseną yra įvedęs gana daug vykusių naujadarų arba gražių gyvosios žmonių kalbos darinių. Tokie šiandien plačiai visų vartojami žodžiai kaip b e n d r a d a r b i s, b ū d v a r d i s, d a i k t a v a r d i s, į v a r d i s, n e p r i k l a u s o m y b ė,

pažanga, pieštukas, sostinė, teisininkas, teismas, uždavinys, valstybė ir kt. yra jo vieno nuopelnas; seniau šių žodžių vietoj buvo vartojama sandarbininkas, įvardovietė (K. Jauniaus terminas), neprigulmybė, pirmyneiga, paišelis, sostapilis, sūdas, užduotis ir kt.

Vienu iš žymesnių tos srities K. Būgos darbų yra dvikamienių lietuviškų vardų senumo įrodymas. Jis pirmasis 1911 m. „Lietuvių tautoj" paskelbtame straipsnyje „Apie lietuvių asmens vardus" vykusiai išaiškino, kad tokie mūsų kunigaikščių vardai kaip Algimantas, Gediminas, Jogaila, Mindaugas, Švitrigaila, Vaišvilkas, Vytautas ir kt. yra tikras mūsų žilosios senovės palikimas, ir nuo jo brangiu įnašu dabar visi naudojamės ne tik istorijos moksle, bet ir kasdieninėj praktikoj. Arba štai vėl, remdamasis vien istoriniais šaltiniais, K. Būga pirmasis įrodė, jog Dusburgo kronikoj lotyniškai užrašyti senovės prūsų padermių vardai Pomesania, Pogesania, Warmia, Nattangia, Sambia, Nadrowia, Sedlowia, Sudowia, Galindia ir Bartha iš tikrųjų lietuviškai tegali būti vadinami Pamedė, Pagudė, Varmė, Notanga, Semba, Nadruva, Skalva, Sūduva, Galinda ir Barta. Šis jo darbas pasirodė toks vykęs, kad šiuos vardus ne tik mes patys visuotinai dabar vartojame savo mokslinėj praktikoj, bet juos jau yra pripažinę ir kaikurie kitų kraštų mokslininkai, pvz. J. Endzelynas ir kt.

Taigi tiek J. Jablonskis, tiek K. Būga mums yra vienodai brangūs. J. Jablonskis, būdamas didelis visuomenininkas, realistas bei praktikas ir turėdamas aštrų kalbos jausmą, kuriuo lengviau už kitus galėjo atskirti pelus nuo grūdų, pirmasis yra padėjęs pagrindus mūsų rašomosios kalbos terminologijai, jos gramatikai, ypač jos sintaksei ir beveik visą gyvenimą yra plūkęsis su kasdieniniais mūsų bendrinės kalbos dalykais, todėl nebe reikalo yra vadinamas mūsų dabartinės bendrinės kalbos kūrėju. Iš kitos pusės K. Būga, su stoišku patvarumu atsidėjęs savo moksliniam darbui ir su dideliu moksliniu nuoširdumu bei entuziazmu skverbdamasis į mūsų kalbos gilybes bei platybes, kad ir per trumpą laiką, sugebėjo tiek daug brangių dalykų iškelti aikštėn ir išgvildenti, kad jis tapo pirmaeiliu mūsų kalbininku mokslininku, plačiai pagarsėjusiu net užsieny. Visi ano meto žymesnieji užsieniečiai kalbininkai, kuriems tik tekdavo turėti reikalo su lietuvių kalba,

nesvyruodami pripažindavo K. Būgos autoritetą, naudodavosi jo pagalba ir už tai atsilygindami jam priteikdavo didelę pagarbą. Pvz., žymusis vokiečių slavistas prof. R. Trautmannas, prieš spausdindamas savo baltų–slavų kalbų žodyną, davė savo rankraštį peržiūrėti K. Būgai, ir už tai savo dedikacijoj pažymėjo: „K. Būgai, įžymiajam savo gimtosios lietuvių kalbos žinovui".

Bet būtų didelė neteisybė, jei mes griežtai teskirtume J. Jablonskį praktiką nuo gryno mokslininko teoretiko K. Būgos. J. Jablonskis, kad ir pirmoj vietoj rūpindamasis daugiausia praktiniais dalykais, visdėlto savo darbuose yra davęs tiek daug autentiškos kalbinės medžiagos ir tiek daug būdingų gyvosios žmonių kalbos dalykų yra iškėlęs aikštėn, kad jis, nors ir netiesioginiai, yra nusipelnęs didžios reikšmės ir grynajam kalbos mokslui; pvz., savo liet. kalbos gramatikoj, rašydamas apie mūsų žymiąsias priesagas, daugiausia naudojasi vienais priesaginiais pavyzdžiais, tik kur nekur pridėdamas savo trumpus paaiškinimus bei formulavimus, bet visdėlto šitas trumpas skyrelis, vien praktikos reikalams teskiriamas, duoda daug ryškesnį supratimą apie svarbesnius mūsų vardažodinės darybos atvejus, negu savo laiku plačiu užsimojimu visus stebinęs garsus A. Leskieno veikalas apie liet. kalbos vardažodžių darybą („Die Bildung der Nomina im Litauischen", 1891). O K. Būga, pirmoj vietoj domėdamasis mūsų kalbos dalykais moksliškai, t. y. iš intelektualinio įdomumo, yra daug tokių dalykų išaiškinęs ir pagrindęs, kurie yra ne tik didžiai vertingi grynajam kalbos mokslui, bet nemažos reikšmės turi ir kasdieninei mūsų praktikai. Jau augščiau minėti jo nustatytieji liet. kunigaikščių vardai dabar visur yra vartojami. Daugybę kitų praktikai naudingų dalykų galime rasti jo „Kalboj ir senovėj". Pvz., mūsų nepriklausomybės pradžioj buvo pradėta vengti tokių žodžių kaip p r o t ė v i s, p r o s e n o l i s, s k r i a u d a ir kt.; bet K. Būga, gerai pažindamas gausingąjį mūsų kalbos lobyną, aiškiai įrodė, kad šios rūšies žodžiai yra tikrų tikriausi, seni mūsų kalbos dariniai, ir todėl ramiai gali būti vartojami mūsų kasdieninėj praktikoj. Šituo būdu K. Būga savo laiku vykusiai pažabojo kaikurių mūsų kalbos praktikų siaurus kalbinius užsimojimus ir tuo pat metu įgalino mūsų bendrinės kalbos vartoseną pasireikšti žymiai natūralesniu ir platesniu mastu.

Todėl dabar, minėdami šituos mūsų didžiuosius kalbininkus, mes vienodai turime atiduoti jiems tinkamą pagarbą, nes jie abu lygiai, tik

įvairiais atžvilgiais, yra darbavęsi ir savo gražiausias jėgas skyrę savo gimtajai kalbai puoselėti ir ugdyti, – tai kalbai, kuria mes šiandien visi naudojamės kaip tobula visuotinio susižinojimo priemone ir kuri sudaro žymiausią laidą dabartinėj mūsų laisvės kovoj.

Die Bindevokale in den litauischen zweistämmigen Personennamen

(Festschrift für Max Vasmer zum 70. Geburtstag, 1956 m., p. 502–509)

Bei vielen litauischen zusammengesetzten Gattungsnamen werden ursprüngliche Stammausgänge noch als Bindevokale gebraucht, z. B. *karklã-žvirblis* »grauer Steinschmätzer« (: *karklas* »Weide«), *dalgia-kotis* »Sensenstiel« (: *dalgis* »Sense«), *galvó-viršis* »Kopfwirbel, Scheitel« (: *galvà* »Kopf«), *saulė-grąža* »Sonnenwerde; Sonnenblume« (: *sáulė* »Sonne«), *akì-varas* »offenes Wasserloch im Moorgrunde« (: *akìs* »Auge; rundes Loch«), *vidù-vasaris* »Mittsommer« (: *vidùs* »Mitte«) u. a., s. Verf., Liet. kalbos žodžių daryba 415ff. Diese Bildungsweise ist altererbt; vgl. gr. τοξο-φόρος »den Bogen führend« (: τόξον), αἰθρηνεγής »im heitern Himmel geboren« (: αἴθρη), πτολί-πορθος »Städtezerstörer« (: πτόλις), θρασυ-κάρδιος »beherzt« (: θρασύς) u. a., s. Debrunner, Griech. Wortbildungslehre 65f.

Aber in den ältesten litauischen zweistämmigen Personennamen war dieser Gebrauch schon verändert: anstatt der verschiedenen Stammausgänge kommt der Bindevokal *-i-* am häufigsten vor, z. B. *Algi-mantas, Bili-minas, Budi-vydas, Buti-geidas, Eidi-gintas, Eidi-vilas, Eisi-mantas, Erdi-vilas, Daugi-vydas, Gaili-mantas, Gali-kantas, Gali-ginas, Gali-mantas, Gedi-gaudas, Gedi-minas, Gini-butas, Girdi-vydas, Gudi-gaila, Kari-butas, Kari-gaila, Kinti-vydas, Kinti-vilas, Klausi-gaila, Mani-vydas, Manti-gaila, Manti-vydas, Manti-vilas, Maži-butas, Maži-rimas, Medi-vaišas, Mini-daugas, Mini-gaila, Mini-mantas, Nori-butas, Nori-mantas, Nori-vaišas, Radi-vilas, Sani-gaila, Skiri-gaila, Sudi-mantas, Švitri-gaila, Tauti-ginas, Tauti-girdas, Tauti-kantas, Tauti-vilas, Toli-mantas, Toli-vaišas, Vaiši-butas, Vali-mantas, Vydi-gaila, Vili-gaila, Vili-mantas, Visi-ginas, Visi-girdas, Visi-mantas, Žygi-mantas* u. a.; s. dazu noch Būga, Apie liet. asmens vardus (Lietuvių Tauta II 1)

41f., Leskien IF XXXIV 297f. Derartige Bildungen sind meistens in den ältesten in fremden Sprachen geschriebenen Urkunden zu finden. Im heutigen Litauischen haben zweistämmige Personennamen beinahe keine Bindevokale mehr, vgl. *Algmìnas, Bùdginas, Bùdvydas, Butrìmas, Gẽdgaudas, Gìmbutas* (aus **Gin-butas*), *Mañtvydas, Nórbutas, Nórmantas, Radvìlas, Skirgáila, Tólmantas, Vìlmantas, Vìsgirdas* u. a. Nur hier und da finden wir einige Spuren des älteren Gebrauches. So wird z. B. im Preußischen Fischerlitauisch neben *Mažrìmas* auch *Maži-rìmas* gebraucht, s. Gerullis-Stang, Fischerlitauisch in Preußen 100. Der Dorfname *Mantigáiliškiai* im Gebiet von Suvalkai weist deutlich auf *Mantigáila* zurück. Aus dem Wilnaer Kirchdorf *Eisimantai* (poln. *Ejsymonty Wielkie*) ist der Personenname *Eisimantas* zu erschließen. Auch der dzukische Personenname *Mańcvilas*, hervorgegangen aus dem älteren **Mańci-vilas*, zeigt, daß die Dzuken früher *Manti-vilas* gekannt haben (vgl. *ćikras* aus *tikras* u. a.). Der ältere *Mantivilas* ist in derselben Weise zu *Mańcvilas* geworden, wie z. B. der dzukische *ćisnagas*, dissimilatorisch aus **ćićnagas* umgebildet, sich aus dem älteren **ćićinagas* < *titinagas* »Feuerstein« entwickelt hat, s. Būga, Apie liet. asmens vardus 14.

Obwohl der Bindevokal *-i-* in der Bildung älterer litauischer zweistämmigen Personennamen ziemlich oft vorkommt, ist er nicht überall als alt anzusehen. Es ist sehr möglich, daß dieser Vokal einige andere, ältere Bindevokale verdrängt und im Laufe der Zeit an deren Stelle getreten ist. So zeigen z. B. solche slavisch aufgeschriebenen Personennamen wie *Monovid, Rimovid, Rimowidowicz, Steikovil, Sudomuntowicz, Visogird*, daß im Altlitauischen *Mana-vydas, Rimavydas, Steika-vilas, Suda-mantas, Visa-girdas* vorgelegen haben können. Dies wird zum Teil von den heutigen litauischen Personennamen *Kera-mìnas, Visa-ginà* und von den Dorfnamen *Baravaĩniai, Mintagaĩliškiai, Rimavỹdiškės, Žadavaĩniai* aus den älteren Personennamen *Bara-vainas* (*-is*), *Minta-gaĩlis* (zur Betonung vgl. *Daugáila* : *Daũgailis* : ON *Daũgailiai*), *Rima-vydas* (*-is*), *Žadavainas* (*-is*) bestätigt, s. Būga, Apie liet. asmens vardus 41. Vgl. noch Fleckennamen *Laba-nóras, Ruda-minà* und den Seenamen *Vìsa-ginas* (im Kreis Zarasai).

Das hohe Alter des Bindevokals *-a-* geht auch daraus hervor, daß dieser Vokal als Stammausgang sowohl im ersten als auch im zweiten

Bestandteil der zweistämmigen Personennamen vorkommen kann, vgl. *Bara-vainas* : *Daũ-baras, Vìs-baras*; *Mana-vydas* : *Ãš-manas, Eĩt-manas, Geř-manas* (vgl. *prã-manas* »Erdichtung«); *Rama-vydas* : apr. *Quey-rams* (vgl. alit. *ramas* »ruhig«, *ãt-ramas* »Stütze«); **Ruda-minas* (daher *Rùd-minas*), *Ruda-minà* : *Jó-rudas* (vgl. *rùdas* »braun«); *Vìsa-ginas, Visa-ginà, Visa-girdas* (vgl. *vìsas* »ganz, all«); *Žada-vainas* : *Gaũd-žadas, Geř-žadas* (vgl. *žãdas* »Rede, Sprache; Versprechen«, *pã-žadas* »Versprechen, Gelübde«) u. a. Weiter vgl. noch *arklã-ganas* »Handgriff eines Pfluges« : *árklas* »Pflug«; *lauka-vókas* »Zeit der Getreideabfuhr vom Feld« : *laũkas* »Feld«; *rãta-lankstas* »Vorrichtung zum Biegen der Radfelgen« : *rãtas* »Rad«; gr. θεό-ταυρος »Gottstier (Zeus als Stier)« : θεός »Gott«; got. *guda-faurchts* »gottesfürchtig« : *guþ* »Gott«; russ. *listo-pad* »Laubfall« : *list* »Blatt« (St. **listo-*) u. a.

Sowohl die zusammengesetzten Appellativa als auch die zweistämmigen Personennamen mit dem Bindevokal *-a-* sind sehr schwerfällig und unbequem im Gebrauch, man hat deswegen schon längst mit ihrer Verkürzung begonnen, um sie dadurch bequemer zu gestalten. So wurden z. B. die ursprünglichen Komposita **bada-maras, *balta-laukas, *nama-sargas, *rata-lankas, *vilka-takas* im Laufe der Zeit zu *bãdmaras* »Hungersnot«, *Báltlaukas* »ein Teil des Dorfes Simutiškės im Bezirk Varniai«, *namsargas* oder *namsargis* »Hauswächter«, *rãtlankis* »Radfelge«, *vil̃ktakas* (daraus ist *vilkãtas* durch Metathese und Kontraktion entstanden) oder *vilkatakỹs* »Werwolf« u. a. verwandelt. Auf diese Weise kamen anstatt der älteren Personennamen **Bara-vydas, *Buta-ginas, *Darga-vainas, *Geda-gaudas, *Kanta-rimas, Rima-vydas, *Ruda-minas, Suda-mantas, Visa-girdas* die späteren, weniger schwerfälligen *Barvydas, Bùtginas, Dárgvainas* (*-is*), *Gẽdgaudas, Kantrìmas, Rìmvydas, Rùdminas, Vìsgirdas* auf. Aus demselben Grunde wurde der ursprüngliche Bindevokal *-a-* in einigen Fällen durch *-i-* ersetzt; so sind z. B. *Buti-geidas, Maži-rìmas, Visi-girdas* u. a. zweifellos aus **Buta-geidas, *Maža-rimas* (vgl. *maža-žẽmis* »wer wenig Land besitzt, landarmer Bauer, Kleinbauer«), *Visa-girdas* entstanden; vgl. *rąstìgalis* »abgehauenes oder abgesägtes Ende eines Baumstammes« neben *rąstã-galis* oder *rąsta-galỹs* »dass.« : *rą̃stas* »Baumstamm, Balken«; *šonì-kaulis* »Rippe« neben *šonã-kaulis* oder *šóna-kaulis* »dass.« : *šónas* »Seite« usw. Derartige Umbildungen sind auch *Algi-mantas, Tauti-vilas* u. a. neben *algà* »Lohn, Gehalt«, *tautà* »Volk«; vgl. *blauzdì-*

kaulis »Schienbein« : *blauzdà* »Unterschenkel, Wade«, *lentì-galis* »Brettstück«, *lentà* »Brett«, *žvakì-galis* »Kerzenstummel« : *žvãkė* »Kerze« u. a., s. Verf., Liet. kalbos žodžių daryba 425f.

Aber nicht alle zweistämmigen Personennamen, die den Bindevokal *-i-* haben, können durch einfache Analogie erklärt werden. So kann z. B. das Anfangsglied *daugi-* in den Personennamen *Daugivydas, Daugi-vilas* u. a. nicht anders sein als der ursprüngliche *i*-Stamm, welcher durch das altlitauische Adverb (urspr. Neutrum) *daugi* »viel« (= lett. *daudz*) vertreten ist; vgl. apr. Ntr. *arwi* neben Mask. *arwis* »wahr, gewiß«; ai. Ntr. *bhū́ri* neben *bhū́riḥ* »reichlich, viel, zahlreich«, heth. Ntr. *salli* neben *salliš* »groß« u. a., s. Endzelīns, Lat. valodas gram. (1951) 610, Altpr. Gram. 102f., P. Arumaa, Mélanges lingu. offerts à M. H. Pedersen 431f, F. Sommer, Hethiter und Hethitisch 44. *Kari-butas, Kari-gėla* können nach den anderen Beispielen aus **Karia-butas, *Karia-gėla* umgebildet sein (vgl. alit. *karia-vadas* »Heerführer« : *kãrias* »Krieg; Heer«) oder *kari-* ist dieselbe Form, die dem *kãrias* (= lett. *kaŗš* »Krieg; Hader, Lärm, Unruhe; Heer«, got. *harjis* »Heer, Menge« u. a.) zugrunde liegen kann; vgl. gr. PN Κοίρων aus *κορι-ων, κοίρανος »Herrscher« aus *κορι-ανος u. a., s. Specht KZ LX 133f., Verf., Liet. kalbos žodžių daryba 62. Ähnlich wie *kari-* zu **karja-*, kann sich auch *medi-* in *Medi-vaišas* zu **medje* (ostlit. *mẽdžias* »Wald; Baum«, lett. *mežs* »Wald, Gehölz«) verhalten; vgl. gr. Δ εξι-φάνης : δεξιός u. a., s. Schwyzer, Griech. Gram. I 448.

Viel schwieriger sind solche Formen, die den entsprechenden verbalen Formen mehr oder weniger gleichstehen. Einige von ihnen sind mit der 3. Pers. Präs. identisch, z. B. *Budi-vydas* : *bùdi, -ėti* »wach sein, wachen«; *Gaili-minas* : *gaĩli, -ėti* »Mitleid empfinden, bedauern«; *Gedikantas* : *gẽdi, -ėti* »trauern«; *Girdi-vydas* : *girdi, -ėti* »hören«; *Noributas* : *nóri, -ėti* »wollen«; *Vydi-gaila* : *-výdi, -ėti* (in *pa-vydėti* »beneiden«; vgl. aksl. *viděti* »sehen«, lat. *vidēre* »dass.«) u. a. Aber die anderen Formen sind unterschiedlich, z. B. *Gini-butas : gìna, gìnti* »verteidigen, schützen«; *Klausi-gaila* : *kláusia, kláusti* »fragen«; *Skirigaila* : *skìria, skìrti* »trennen, scheiden, unterscheiden«; *Vili-gaila* : *vìlia, vìlti* »betrügen« oder *Bili-minas* : *bįla, bìlti* (gew. mit dem Präfix *pra-*: *prabìlti* »anfangen zu reden«; **bili, -ėti* existiert nicht); *Manivilas* : *mãno, -ýti* »denken, meinen« u. a. Schließlich gibt es noch Bestandteile, die sich heute mit keinen einfachen bekannten verba-

len Formen decken, z. B. *Eidi-gintas* (vgl. *eĩdinė* »Pferdegang; Schrittbewegung«, *eidiniñkas* »Paßgänger«, *eidinéti* »hin und her gehen« u. a.); *Kinti-vydas* : *keñčia, kę̃sti* »leiden«, *žiem-kiñtis* »was den Winter ausdauert«; *Manti-vilas* : alit. (im K. Širvydas' Dictionarium) *mantus* (dial. *muntus*) »fähig; bequem, händlich, gelegen; zuträglich, nützlich, förderlich, höfflich«, *mentrùs* »verständig«, *mintrùs* »fähig, begabt« (wegen der parallelen Form *mani-* kann *manti-* nicht mit Būga op. cit. 42 zu *mantýti* »fortgesetzt umrühren« gestellt werden); *Vaišibutas* : *váišės* »Gastmahl«, *vaišìnti* »bewirten«, *viešéti* »zu Gaste sein« u. a.; *Vali-mantas* : *valià* »Wille«, čech. *voliti* »wollen, lieber wollen; wählen«, got. *waljan* »wählen« u. a.

Es gibt also verschiedene Arten der Zusammensetzung von zweistämmigen Personennamen, und deswegen ist es nicht so leicht, einen beweiskräftigen Grund zur Erklärung aller dieser Beispiele zu finden. Unter anderem wird von manchen Gelehrten angenommen, daß solche Anfangsglieder wie lit. *gini-* in *Gini-butas* (von Būga op. cit. 42 mit russ. *Broni-dom* übersetzt), čech. *prosti-* in *Prosti-bor,* russ. *tvori-* in *Tvori-mir* u. a. Imperativformen seien; vgl. Leskien AfslPh XX 389, Brugmann, Gr. II^2 1, 63f., Wackernagel, Ai. Gr. II 1, 315f., Debrunner, Griech. Wortb. 37f., Solmsen, Idg. Eigennamen 202f., Vondrák, Vgl. slav. Gram. I^2 667, Bonfante, Encyclopedia of psychology (1946) 851 u. a. Zur Unterstützung dieser Theorie werden auch solche landläufige Gattungsnamen angeführt wie z. B. serb. *kèsi-zûb* »Lachlustiger«, poln. *odrzy-skóra* »Schinder, Unterdrücker«, russ. *sorvi-golova* »Springinsfeld, Wildfang«, dt. *Fürchtegott, Wagehals* u. a.

Aber mit dieser Theorie kann man bei der Erklärung des litauischen Bindevokales *-i-* nicht weiter kommen. Erstens finden wir im heutigen Litauischen keine Beispiele, welche deutlich zeigen, daß etliche Komposita jemals eine Imperativform als Bestandteil hatten. Solche Bildungen wie *griáumedis* »großer, schwerfälliger, plumper Mensch«, *mẽtakis* »Augenmaß«, *nekláužada* »Ungehorsamer« u. a. sagen gar nichts vom Ursprung des Bindevokales *-i-*. Auch *kaliboba* »der vierte Mann eines Weibes«, das wir nur in Ruhigs, Mielckes und Nesselmanns Wörterbüchern finden und neben dem Nesselmann in derselben Bedeutung noch *bobkalys* verwendet, gibt darüber keinen Aufschluß.

Zweitens können solche ostlitauische (dzukische) Imperativformen

auf *-i-* wie *imi* »imk, nimm«, *keli-k* »hebe auf«, *miegi* »miegok, schlafe«, *sėdi* (dial. *sėdzi*) »sėdėk, sitze«, *veizdi* (dial. *veiźdźi*) »veizdėk, suche«, u. a., s. Otrębski, Wschodniolitewskie narzecze twereckie I 12, 14; Arumaa, Lit. mundartliche Texte aus d. Wilnaer Gegend 58, 68; Tauta ir žodis IV 269, kaum etwas zur Erklärung des Bindevokales *-i-* beitragen, da der Ausgang *-i-* der betreffenden Imperativformen möglicherweise sekundären Ursprungs ist. Sowohl in den heutigen litauischen Mundarten als auch im Altlitauischen wird dieses *-i-* abwechselnd mit *-y(i), -ie* und *-ai* gebraucht, z. B. *regy* (dial. *ragy*) »rėgėk, sieh« : *regyte* (dial. *ragyte*) »rėgėkite, sehet«, *véizdi* »sieh« : *veizdyte* »sehet«, *žaidi* »spiel« : *žaidyte* »žaiskite, spielet«; *guliẽs* »gulkis, leg dich«, *sėdies* »sėskis, setz dich« und *jojiet* »jokite, reitet«, *vediet* »veskite, führet«; *pasãkai* »pasakyk, sage« : *pasãkait* »pasakykite, saget«, *válgai* »valgyk, esse« : *válgait* »valgykite, esset« u. a., s. Jablonskio raštai I 132, Arumaa op. cit. 58. Vgl. dazu noch apr. *endirīs* »sieh an«, *engraudīs* »erbarme dich«; *edeitte, ideiti* »esset« (vgl. lett. *ēdiet*); *imais* »nimm«, *imaiti* »nehmet«, *mukinaiti* »lehret« u. a., s. Endzelin, Altpr. Gram. 181.

Wie aus den anderen litauischen Mundarten und den altlitauischen Schriften zu ersehen ist, sind alle oben erwähnten Formen ursprünglich nichts anderes als Optativformen gewesen. So finden wir z. B. in Daukšas Sprache noch zahlreiche Beispiele dafür: *te álkinies, te álkiniś, tegauniég, te giédig, te liépig, te prâtinies, te sielôiis, te netikies, atadârai, te padárai, padâraime, teklâusai, te parôdaig, tepatáisais, teskáytai* u. a., s. Verf., Daukšos akcentologija 209. Auch im heutigen Litauischen werden einige solche Formen gebraucht: *tedirbiẽ, teeiniẽ, teguliẽ, tevežiẽ*; *tedirbỹ, teeinỹ, tegulỹ, tedãrai, tesãkai, tesižìnai* u. a., s. Rygiškių Jono Liet. kalbos gram.[2] 84. In einigen ostlitauischen Mundarten (z. B. in Dusetos) wird eine und dieselbe Form manchmal sowohl imperativisch als auch optativisch verwendet, z. B. *sãkai* »sakyk, sage« und *sãkai* »er möge, soll sagen«. Vgl. dazu noch A. Senn, Kleine lit. Sprache 198. Über den Ursprung und Gebrauch des Optativs in den anderen idg. Sprachen s. Hirt, Idg. Gram. IV 287f., Vondrák, Vgl. slav. Gram. II[2] 119f.

Da die Endung *-i* abwechselnd mit *-y* neben *-ie, -ai* vorkommt, so ist es sehr möglich, daß dieses *-i* aus dem älteren *-ī* oder *-ie* verkürzt worden ist. Solche Formen wie Daukšas *têssi, téssi, teliépig* oder dzuk.

palūki »warte etwas« neben *palūky-te* können aus **tesī, *tesíe*, später *tesỹ, tesiẽ, teliepiẽ, palūky* entstanden sein. Darüber weiter vgl. noch E. Nieminen, Der uridg. Ausgang *-ai* des Nom. Akk. Pl./07; Chr. Stang, Die Sprache des litauischen Katechismus von Mažvydas 155f.; Verf., Daukšos akcentologija 209f.

Aus dem oben Gesagten können wir ersehen, daß die Endung *-i* des heutigen Imperativs (Optativs) sich nicht mit dem Bindevokal *-i-* der zweistämmigen Personennamen identifizieren läßt. Dieser Bindevokal kann auch nicht, wie wir gesehen haben, als die Endung der 3. Pers. Sg. angesprochen werden, da er in vielen Fällen damit nicht zusammenfällt. Andererseits werden die Bestandteile der zweistämmigen Personennamen mit dem Bindevokal *-i-* sehr oft abwechselnd gebraucht, z. B. *Gaili-minas* : *Mini-gaila, Gedi-kantas* : *Kan-gedas* (aus **Kant[i]-gedas*; vgl. apr. *Kante-gerde*, lit. **Kanti-girdas*), *Gini-butas* : *But-ginas, Manti-vilas* : *Vili-mantas, Nori-vaišas* : *Vaiš(i)-noras, Vaiši-butas* u. a. Diese wechselnden Bestandteile bleiben, was sie von Anfang an waren, und deswegen verändern sie nicht bei der Umstellung ihr Wesen, nämlich die Bestandteile *gaili-, gedi-, gini-, manti-, nori-, vili-* und *-gaila, -gedas, -ginas, -mantas, -noras, -vilas* sind prinzipiell vollkommen gleich. Der einzige Unterschied besteht, wie Hirt, Idg. Gram. IV 34 richtig bemerkt, nur in den Vokalverhältnissen, aber diese sind sicher sekundär.

So werden z. B. im Griechischen solche Vorderglieder der Komposita seit vorgriechischer Zeit gebraucht, die mehr oder weniger verbal aufgefaßt werden können, z. B. ἑλκε-χίτων »gewandschleppend« (vgl. ἕλκε χιτῶνα), τλή-θῡμος »duldsam, geduldig« (vgl. τλῆναν »ertragen, aushalten«, τλητός »erträglich«, Imperat. τλῆθε u. a.). Aber daneben finden wir seit jeher auch -τι (> -σι-), ἑλκεσι-χίτων (= ἑλκε-χίτων), τερψί-μβροτος »die Menschen erfreuend«, τλησί-πονος »Mühe, Leiden aushaltend, erduldend« u. a.; vgl. ai. *dāti-vāra-* »Schätze gebend« neben *Trasá-dasyu-* »Name (d. h. die Feinde zitternd machen)« usw. Dieses -τι- (>-σι-) hat keine imperativische Geltung und ist ohne Zweifel auf *ti*-Stämme zurückzuführen; vgl. ai. *dāti-vāra-* : av. *dāiti-* »geben, schenken«, gr. δωτι- in Δωσί-θεος, aksl. *blago-datь* »Gnade«; gr. κτήσ-ιππος »Pferde besitzend« : κτῆσις »Erwerb, Besitz«; τερψί-μβροτος : τέρψις »Sättigung, Ergötzung« u. a. Da die Vorderglieder mit -ε- oder -η- sich nur teilweise mit dem Imperat. Präs decken, und

diese Kompositionsvokale dieselbe Funktion haben wie -o- (vgl. φιλό-ξεινος »dem Gast gegenüber freundlich« u. a.) oder -ι- neben -τι- (-σι-) (vgl. τερπι-κέραυνος »Blitze schleudernd oder daran Freude habend« und τερψί-μβροτος), so ist anzunehmen, daß auch die betreffenden Bestandteile ἑλκε-, τλη- u. a. ursprünglich kaum eine imperativische Bedeutung hatten. Es ist sehr möglich, daß das Verhältnis -ε- : -o- hier von derselben Art gewesen ist wie in einigen suffigierten Bildungen; vgl. φερέ-οικος »das Haus mit sich tragend« : οἰκο-φόρος »das Haus tragend« und φέρε-τρον »Trage, Bahre« (= lat. *fere-trum* »Bahre, Speisebrett«) : φόρο-ς »Steuer«, φορός »tragend, fördernd«, u. a. Vgl. dazu noch Osthoff, Das Verbum in der Nominalkomposition (1878) 139ff., Hirt, Idg. Gram. IV 32ff., Debrunner, Griech. Wortb. 37ff., Schwyzer, Griech. Gram. I 441ff. Dem Verhältnis ε : o entspricht im Litauischen *i* : *a*, z. B. *Mani-vydas* : *Mana-vydas, Manti-gaila* : *Minta-gaila, Sudi-mantas* : *Suda-mantas* u. a.; vgl. noch poln. *Borzy-sław* : *Boro-sław* (lit. *Bara-vainas*) u. a.

Weiter ist es zu bemerken, daß der litauische Bindevokal *-i-* nicht mit dem slav. *-i-* identisch ist. Das entsprechende slav. *-i-*, das aus dem langen *-ī-* entstand, deckt sich mit dem auslaufenden *-i-* der ь-Stämme und tritt oft in den verbalen Formen auf, z. B. čech. *Brani-slav*, serb. *Brani-voj* : aksl. *branь* (G. Sg. *brani*) »Kampf« (= lit. *barnìs* »Zank, Streit, Hader«), *brani-ti* »kämpfen«; čech. *Msti-druh, Msti-slav* : aksl. *mьstь* »Rache«, *mьsti-ti* »rächen«; russ., čech. *Rosti-slav*, poln. *Rości-sław* : aksl. *rastь*, slow. *rast* »das Wachsen, Wachstum«, *rasti-ti* »wachsen machen, vermehren« u. a., s. Osthoff, Das Verbum 216ff. Vgl. dazu noch čech. *Da-mír*, poln. *Nieda-mir* : aksl. *da-ti* »geben«, poln. *Niezna-mir* : aksl. *zna-ti* »wissen« (vgl. čech. *nezna-boh* »der Gott nicht kennt, gottlos«), *Osta-gniew* : aksl. *sta-ti* »sich stellen« u. a. Aber im Litauischen ist weder ein zweistämmiger Personenname noch ein solches Appellativum bekannt, dessen Anfangsglied mit dem entsprechenden Infinitivstamm zusammengefallen wäre. Alle litauischen zusammengesetzten Wörter, die den Bindevokal *-y-* enthalten, wie *darbý-metis* »Arbeitszeit« ON *Ramý-gala* u. a., unterscheiden sich von den oben angeführten slav. Beispielen und sind anders zu erklären; vgl. Verf., Liet. kalbos žodžių daryba 420f.

J. Otrębski meint in seinem Werk »O najdawniejszych polskich imionach osobowych« (Wilno, 1935) 27f. – und E. Fraenkel ZfslPh.

XIII 226f. stimmt ihm bei –, daß die Bindevokale lit. *-i-* und slaw. *-i-* (aus *ī*) diejenigen nominalen Stammausgänge seien, welche von jeher im Ablaut mit *-(i)ja-* oder *-(i)jā-* stehen; vgl. got. *hardeis* »Hirt« : D. Sg. *hardja*, aksl. *sodi* »Richter« : Akk. Sg. *sodijǫ* u. a. Aber diese Theorie ist leider bis jetzt noch nicht überzeugend begründet. Erstens finden wir in der *i*-Reihe des altererbten Ablauts in den baltischen Sprachen nur den Wechsel *i, ī* : *iį* : *eį* : *ēį* : *oį* : *ōį*, s. Endzelīns, Lat. valodas gram. (1951) 90. Zweitens können die Verbindungen *-ja-* und *jā-* selbst am wahrscheinlichsten aus *-i-* und den Erweiterungen *-a-*, *-ā-* zusammengesetzt sein; vgl. ai. *ávyaḥ* »des Schafes, avinus« (aus. idg. **ovį-o-s*) : *ávi-ḥ* »Schaf«; lit. *mãrios* »der See, Meer« (aus **marį-ā-*) : lat. *mare* (aus **mari*), got. *mari-saiws* »See«, gall. ON *Moridūnum* usw., s. Specht KZ LXII 216ff., Benveniste, Origines de la formation des noms 61, 72f., Verf., ZfslPh. XXIII 173.

So kommen wir zum Schluß unserer Erörterung: aus dem Litauischen ist nicht zu beweisen, daß die Vorderglieder mit *-i-* verbalen Ursprungs sind; der Bindevokal *-i-* kann weder mit dem Ausgang der 3. Pers. Präs. noch mit der Imperativendung in Zusammenhang gebracht werden. Nach meiner Meinung war dieser Bindevokal im Litauischen ursprünglich nichts anders als der nominale Stammausgang *-i-*. Als Ausgangspunkt konnten solche Nomina des *i*-Stammes dienen, die neben den *a-* und *ā*-Stämmen noch häufig vorkommen, z. B. *gardìs* »Wagenleiter« (got. *gards* »Haus« aus **gardiz*) : *gařdas* »Pferch, Hürde« (= slav. **gordъ* »Stadt«); *kandìs* »Motte« : *kañdas* »dass.« (= lett. *kuôds*, GS. g. *kuôda*); *kriaušìs* »steil abfallendes Ufer, steil abfallende Anhöhe« : *kriaũšas* »dass.«; (mit dem Suffix *-ni-*) *dignìs* »Hof um den Mond; Regenbogen« : *dìgnas* »dass.«; lat. *collis* »Hügel, Anhöhe« (aus **colnis*) : *kálnas* »Berg«; (mit dem Suffix *-ti-*) būtìs »Sein, Dasein, Existenz« (= serb. *bit*, G. Sg. *bìti* »Natur«, russ. *bytъ* »Wesen, Geschöpf, Tatbestand« u. a.) : *bũtas* »gewesen«; *gaištìs* »Zögern, Zaudern; Versäumnis, Zeitverlust« : *gaĩštas* »dass.«; *šlitìs* »Garbenhocke« (= ai. *śritiḥ* »Anlehnung«, gr. κλίσις »Biegung, Neigung«) : *pã-šlitas* »seitwärts geneigt, schräg« (= ai. *śritaḥ* »angelehnt« gr. κλιτός »gelegen«) u. a., s. Brugmann, Gr. II^2 1, 172, Verf., Liet. kalbos žodžių daryba 52f., 220f., 320f.

Daß es wirklich so gewesen sein kann, zeigen zunächst die zweistämmigen Personennamen mit dem Anfangsglied *daugi-* (*Daugi-vy-*

das, Daugi-vilas u. a.): das noch im Altlitauischen vorkommende Adverb, ein ursprüngliches Neutrum, *daugi* »viel« weist, wie oben erwähnt, auf ein altes *i*-Adjektiv zurück, welches neben *dauga-* (vgl. *Mindaugas* u. a.) die Grundlage zur Bildung dieser Personennamen darstellen konnte. Andere derartige Bildungen des *i*-Stammes könnten z. B. *kinti-* und *manti-* neben *kinta-* und *manta-* sein; zur Bildung vgl. *kę̃sti* »leiden« : **kintìs, -iẽs*; *skélti* »spalten« : *skiltìs* »runde Schnitte, Scheide«; *mąstýti* »nachdenken, überlegen« : *mąstìs* »Gedanke«; *manýti* »denken, meinen« : **mąntìs* (vgl. *sagýti* »wiederholt knöpfen, schnallen« : *sagtìs* »Schnalle«) u. a. Das Verhältnis *kari-* : **karja-* ist schon oben besprochen. Vgl. dazu noch die oben erwähnten gr. Komposita Δωσί-θεος, τερψί-μβροτος u. a.

Wie im Litauischen, so findet sich auch in den slav. Sprachen, wenngleich selten, die ursprüngliche Zusammensetzung mit dem *i*-Stamm im ersten Gliede, wie z. B. zweifellos bei poln. *Cze-sław* aus **Cześć-sław* < slav. **Čьstь-slavъ; Mie-sław* aus **Mieść-sław* < slav. **Mьstь-slavъ*, čech. *Čest-mír* aus slav. **Čьstь-mirъ* neben den gleichbedeutenden zusammengesetzten Personennamen čech. *Cti-mír, Hosti-mil* aus slav. **Čьsti-mirъ, *Gosti-milъ* u. a., s. Osthoff, Das Verbum 212f., J. Łoś, Gramatyka polska II 124ff. Aber im Laufe der Zeit hörte diese Bildungsweise auf, weil mit dem Schwund des reduzierten Vokales *ь* solche Zusammensetzungen in manchen Fällen ziemlich schwerfällig wurden, und man mußte deswegen nach den anderen, bequemeren Bildungsmitteln greifen, in erster Linie nach dem Stammausgang *-i-*, welcher mit der Zeit starke Verbreitung fand. Er kam mancherorts auf Kosten anderer Stammausgänge auf; vgl. čech. *Boži-slav* : aksl. *božijь* »göttlich«; *Vace-slav*, poln. *Więce-sław* : aksl. *vęštijь* »major«, Ntr. *vęšte* »majus, melius«; serb. *Brati-mir* neben *Brato-mir* : *brat* »Bruder« u. a., s. Osthoff, Das Verbum 213ff.

In gleicher Weise können wir feststellen, daß der litauische Stammausgang *-i-* sich als Ausgangspunkt in der Bildung von zweistämmigen Personennamen weit über die ursprünglichen Grenzen ausdehnte. So sind z. B. *Buti-geidas, Maži-rimas, Visi-girdas* an Stelle von **Buta-geidas, *Maža-rimas, Visa-girdas* getreten. Möglicherweise sind auch *Algi-mantas, Tauti-ginas* gegenüber *algà* »Lohn, Gehalt« und *tautà* »Volk« aus **Algo-mantas, *Tauto-ginas* (vgl. Daukšas *galvó-kartas* »lekkość, zelżywość« : *galvà* »Kopf«) oder **Alga-mantas, *Tauta-ginas*

umgebildet oder analogisch nach den anderen Beispielen mit dem Bindevokal *-i-* neu gebildet worden. In *Sani-gaila* wird *sani-* anstatt des Präfixes *san-* gebraucht. Von jeher ist nur *san-* bezeugt, vgl. *sándora* »Eintracht«, *sán-taka(s)* »Zusammenfluß«, lett. *suômazgas* »Spülicht«, apr. *san-insle* »Gürtel«, aksl. *sǫ-sědъ* »Nachbar«, ai. *sám-gatiḥ* »Zusammenkunft« u. a., s. Wackernagel, Ai. Gr. II 1, 73ff., Trautmann, Balt.-slav. Wb. 249f., Fraenkel, Syntax d. lit. Postpositionen 187f., Endzelīns, Lat. valodas gram. (1951) 685f., deswegen ist anzunehmen, daß *sani-* durch Hinzufügung des *-i-* später aus älterem *san-* entstanden ist. Die Bestandteile *eidi-* und *eisi-* in *Eidi-gintas, Eidivilas* und *Eisi-mantas* hängen irgendwie mit *ei-d-* in *eĩdinti* »zu gehen zwingen«, *eĩdinė* »Pferdegang; Schrittbewegung«, *eidinỹs* »(Fuß)gänger; Wildfang«, *eidlùs* »schnellfüßig, flink, behend« und *ei-s-* in *eĩsena* »Gang, Gangart«, *eismẽ* »dass.«, *eislùs* »schnellfüßig, schnell, behend« u. a. zusammen. *Erdi-* in *Erdi-vilas* ist wohl nicht von *erdvas* »geräumig, ausgedehnt«, *érdėti* »sich auflösen, sich auftrennen, aufgehen« zu trennen.

Cleveland 3, Ohio, U. S. A.

Alte Wurzelnomina im Litauischen

(Indogermanische Forschungen, 1956 m.,
t. 62, sąs. 2, p. 158–166)

Ursprüngliche idg. Wurzelnomina sind in fast allen heutigen idg. Sprachen schon verloren gegangen oder sind auf dem Wege dazu. Eine kleine Gruppe ist noch in den arischen und zum Teil in den klassischen Sprachen erhalten, z. B. ai. *náuḥ, naváḥ* „Schiff", gr. πῦρ, πυρός „Feuer", lat. *rēx, rēgis* „Herrscher" u. a. Im Litauischen sind solche Bildungen nur noch in einzelnen Überresten vorhanden.

Nach Ausweis des Litauischen und anderer idg. Sprachen sind zunächst folgende lit. Wörter als alte Wurzelnomina anzusehen: *akìs, -iẽs* „Auge; Masche; Zelle im Bienenkorb; Wasserloch" (= lett. *acs* „Auge; Ohr; Knospe", apr. Pl. *ackis* „Augen") : ved. *anák* „blind" aus **an-akṣ*, N. Du. *akṣ-ī́*, gr. Du. ὄσσε, got. *augō* u. a.; *ántis, -ies* „Ente" (= apr. *antis*) : lat. *anas*, G. Sg. *anatis* und *anitis*, an. *ǫnd* (kons. St.); *ašìs, -iẽs* „Achse" (= lett. *ass*, apr. *assis*, aksl. *osь*, lat. *axis*), G. Pl. *ašų̃*

(Pociūnėliai) : gr. ἄξων „Achse“, ἅμ-αξ-α „Wagen, Lastkraftwagen“, ahd. *ahsa* u. a.; *ausìs, -iẽs, aũsį* „Ohr“ (= lett. *àuss*, apr. Akk. Pl. *ausins*), G. Pl. *ausū̃* (= lett. *ausu* neben *aušu*) : lat. *aus-cultāre,* „aufmerksam zuhören“, hom. Pl. οὔατα aus **ous-n̥-t*, got. *ausō*, aksl. *ucho* u. a.; *bruvìs, -iẽs* „Augenbraue“ Sirvydas Dict. 18, Tverečius (= aksl. *brъvь*) : ai. *bhrúḥ*, Akk. Sg. *bhrúvam*, gr. ὀ-φρῦς, -ύος; *dantìs, -iẽs, dañtį* „Zahn“ (= apr. *dantis*), N. Pl. *dañtes* Daukšas Post. 65, Dusetos, Tverečius, G. Pl. *dantū̃* DP. 83, Subačius, Tverečius u. a. : ai. *dán*, Akk. *dántam*, gr. ὀδών, ὀδόντος, äol. Pl. ἔδοντες, lat. *dens, dentis* u. a.; *dùrys* „Pforte am Tor, im Zaun“ (Gerullis-Stang, Fischer-Litauisch 82), sonst „Tür“ (= lett. *duris*, gew. *durvis*), ostlit. N. Pl. *dùres*, G. Pl. *dùrų* : ai. N. Pl. *dvā́raḥ*, Akk. Pl. *dúraḥ* und *duráḥ* (= lit. *durìs*), gr. θύραζε „hinaus; draußen“ aus *θύρας-δε, lat. *foris* „Tür“, Pl. *forēs* „Doppeltür“, ahd. *turi* „Türe“ u. a.; *naktìs, -iẽs* „Nacht“ (= lett. *nakts*, apr. Akk. Sg. *naktin*, aksl. *noštь*), G. Pl. *naktū̃* neben *nakčiū̃* : ai. *nág* (vor *j*-) aus **nokt-s, nákṣatra-* „Stern“ aus **nakt-kṣatra-*, Adv. *náktam* „bei Nacht“ (Debrunner-Wackernagel Ai. Gr. III 233), lat. *nox, noctis*, got. *nahts; nósis, -ies* „Nase“ (= lett. Pl. *nãsis* „Nüstern; Nase“) : ai. Du. *nā́sā* (in *nā́seva* = *nā́sā iva*), Instr. Sg. *nasā́*, Lok. Sg. *nasí*, apers. *nāh-*, Akk. Sg. *nāham*, lat. Pl. *narēs* „Nase“, ahd. *nasa* u. a.; *pàts, -iẽs* „selbst; Ehemann“, alit. auch *patìs* DP. 23, 123, Instr. Sg. *patimì* 76, Lok. Sg. *patimè* 243, 454, 608 (= lett. *pats* „selbst“, ai. *pátiḥ* „Herr, Gebieter“, gr. πόσις „Gatte“, lat. *potis* „vermögend, mächtig“) neben dem konsonantischen Stamm *pat-* im G. Sg. *viešpates* DP. 155, N. Pl. *viẽšpates* 60, 166, G. Pl. *viešpatū̃* 22, 76, 116, 236, 241, 596 : lat. *hospes, -itis* „Gastfreund“ aus **hosti-pot-s*, ai. *pát-nī* „Herrin, Gebieterin, Gattin“, alit. *viešpatni* „Herrin“ Wolfenbüttler Post. 85, 85a; *pilìs, -iẽs* „Burg“ (= lett. *pils*; apr. *-pile, -pille* in den Ortsnamen *Sassenpile, Wosepille* u. a.) : ai. *pūr, puráḥ* „fester Platz, Burg, Stadt“, gr. πόλις „Stadt“; *pušìs* „Fichte“, G. Sg. *pušès* (neben *pušiẽs*) Tverečius, N. Pl. *pùšes* DP 558, ostlit., G. Pl. *pušū̃* : apr. *peuse* „Kiefer“, ON. *Peusebalten, Pewselauk* (Gerullis Apr. ON. 121), gr. πεύκη „Fichte“, ahd. *fiuhta* u. a.; *širdìs, -iẽs, šìrdį* „Herz“ (= lett. *sir̃ds*, aksl. *srъdь-ce*), G. Sg. *širdès* DP. 31, 64, 70, 104, 178, N. Pl. *šìrdes* 39, G. Pl. *širdū̃* 31, 40, 52, 90, 227, Tverečius (Otrębski, Wschodniolitewskie narzecze twereckie I 241) : ai. *hā́rdi*, Instr. Sg. *hṛdā́*, Abl. *hṛdáḥ*, lat. *cor, cordis*, got. *haírtō* u. a.; *žąsìs, -iẽs* „Gans“ (= lett. *zùoss* : apr. *sansy*), G. Sg. *žąsès* Tvere-

čius, N. Pl. *žąses*, G. Pl. *žąsų̃* : gr. χήν, χηνός u. a.; *žuvìs, -iẽs* „Fisch“ (= lett. dial. *zuvs*), G. Sg. *žuvès* DP. 298, 523, N. Pl. *žùves* Tverečius, G. Pl. *žuvų̃* : gr. ἰχθῦς, -ύος; *žvėrìs, -iẽs, žvėrį* „wildes Tier“, G. Sg. *žvėrès*, N. Pl. *žvė́res*, G. Pl. *žvėrų̃* Tverečius (Otrębski WNT. I 241) : gr. θήρ, θηρός u. a.

Manche der alten idg. Wurzelnomina sind im heutigen Litauischen sehr verschieden umgestaltet worden, und ihre älteren, ursprünglichen Formen können wir in gewissen Fällen durch Vergleichung nur annähernd wiederherstellen, z. B. *pė́das, -aĩ* „Fußspur“ (= lett. *pêds* dass.) gegenüber ai. *pā́t* „Fuß“, G. Sg. *padáḥ*, Akk. *pā́dam*, gr. πούς, ποδός, lat. *pēs, pedis* u. a.; *úostas, -ai* „Flußmündung; Hafen“ (= lett. *uosts* „Hafen“) gegenüber ai. *ā́s-* „Mund“, lat. *ōs, ōris* „Mund; Öffnung“ u. a.; žem. *męsà, -ōs* „Fleisch“ Pagramantis (> *meisà* Salantai, Darbėnai) aus **mensā* (= apr. *mensā*, lett. *mìesa*) gegenüber ai. *māṃs-* aus **māṃs* (vgl. ved. *māṃs-pácanaḥ* „zum Kochen des Fleisches dienend“); *vãsara, -os* „Sommer“ (assimiliert aus **veser-ā*) gegenüber gr. ἔαρ (aus **ϝεσαρ*), lat. *vēr* (aus **u̯es-r*), av. Lok. Sg. *vaŋri* (aus **vas-r-i*) „im Frühling“, ai. *vasan-táḥ* „Frühling“, aksl. *vesn-a* dass. u. a.; *jū́šė* „Fischsuppe, schlechte Suppe“ (= apr. *iuse* „Fleischbrühe“, po. *jucha* „Brühe“) gegenüber ai. *yū́ḥ* „Fleischbrühe, Brühe“, lat. *iūs, iūris* „Brühe, Suppe“ u. a.; s. J. Schmidt, Pluralbildung 117; Brugmann, Gr. II^2 1, 159f.; Debrunner-Wackernagel, Ai. Gr. III 250, 319f.; Hirt, Idg. Gram. III 109; Meillet, Traité 318; Benveniste, Origines de la formation des noms 24f.

Aber die meisten der ursprünglichen Wurzelnomina sind im Litauischen völlig oder zum Teil in die *i*-Deklination übergetreten. So unterscheiden sich z. B. *akìs, nósis* oder *pilìs* in der Flexion gar nicht von den ursprünglichen *i*-Stämmen wie *avìs, -iẽs*, G. Pl. *avių̃* usw. Andere solcher Bildungen weisen im heutigen Lit. den konsonantischen Stammausgang nur in einigen Kasus, zunächst im G. Pl. und dann im N. Pl., seltener im G. Sg. auf, z. B. *pušìs, -iẽs, pušų̃* oder *žvėrìs, žvėrès, žvė́res, žvėrų̃*. Den konsonantischen Ausgang in anderen Kasus, zunächst im N. Sg., können wir nur zum Teil auf Umwegen, d. h. mit Hilfe anderer idg. Sprachen, erschließen. Da z. B. ostlit. *žąsìs* im G. Sg. und N., G. Pl. mit den entsprechenden Formen des Griechischen übereinstimmen (G. Sg. *žąsès* = χηνός, N. Pl. *žą̃ses* = χῆνες, G. Pl. *žąsų̃* = χηνῶν u. a.), so kann man annehmen, daß der N. Sg.

ursprünglich in ähnlicher Weise nicht vokalisch, sondern konsonantisch gewesen ist, nämlich nicht *žąsìs*, sondern **žą̃s* = gr. χήν (dor. χᾶν) aus **χανς* < idg. **ghan-s*, s. Boisacq, Dict.[3] 1058. Ebenso sind anstatt *ausìs, bruvìs, dantìs, naktìs, žuvìs* u. a. konsonantische Formen **aũs, *ausès, *brũs, *bruvès* (= ai. *brū́ḥ*, G. Sg. *bhruváḥ*), **dą̃s, dantès, *nakts, *naktès* (= lat. *nox, noctis*), **žũs, žuvès* u. a. als ursprünglich anzunehmen. Im Laufe der Zeit konnten die alten Nominative analogisch nach dem Akk. Sg. den Stammausgang *-i-* auch im N. Sg. erhalten, nämlich: **brũs, *bruvès, *brùvin* > *bruvìs, -iẽs*; **nakts, naktès, *nãktin* > *naktìs, -iẽs* usw. Die lit. Weiterbildungen *krùvi-nas* „blutig" (= sl. *krъvьnъ*) und *kruvìngas* „dass." weisen auf **kruv-i-* zurück, neben dem ursprünglich noch das Wurzelnomen **krūs*, G. Sg. **kruves* (= sl. **kry, *krъve*) gewesen sein kann; vgl. J. Schmidt, Plur. 387f.; Walde-Pokorny, Vgl. Wb. I 478f. Vgl. noch *mótė*, G. Sg. *móteres*, Akk. Sg. *móteri* > *móteris, -ies*; *geluõ*, G. Sg. **geluonès, gẽluonį* „Stachel" > *geluonìs, -iẽs*; *momuõ, -eñs, mómenį* „oberster Teil des Kopfes" > *momenìs, -iẽs*; aksl. *kamy*, G. Sg. *kamene*, Akk. *kamenь* > N. Sg. *kamenь*; **kry*, G. Sg. *krъve*, Akk. *krъvь* > N. Sg. *krъvь* usw. Es ist möglich, daß dieser Übergang zur *i*-Deklination auch durch die ursprünglichen *i*-Stämme wie *avìs, -iẽs, ãvį*, G. Pl. *avių̃* beeinflußt worden sein kann, zumal einige Kasus der älteren konsonantischen und der *i*-Stämme seit jeher gleich gewesen sind. Vgl. Brugmann Gr. II[2] 1, 130ff., 170f.; Schwyzer, Gr. Gram. I 442; Meillet, Le Slave commun[2] 346; Vondrák, Vgl. Gram. I[2] 493; Būga, LM. IV 450; Specht, KZ. LIX 228f.; Verf., Arch. Phil. V 64.

Andererseits ist es nicht ausgeschlossen, daß bei der Umbildung alter Wurzelnomina auch der N. Akk. Ntr. auf *-i* eine gewisse Rolle gespielt hat. So können z. B. *mãrios, -ių* „Meer" von einem ursprünglichen neutralen Stamm **mari-* (vgl. lat. *mare* aus **mari* neben dem G. Pl. *mar-um*, got. *mari-saiws* „See", ahd. *mari, meri* u. a.) mit Hinzufügung des Stammausganges *-ā-* abgeleitet worden sein. Auf dieselbe Weise sind wohl *Ánčia* „Nebenfluß der Šešuvis" (Būga, Liet. kalbos žodynas 79) aus **antį̄-ā* zu *ántis* „Ente"; *ãtakia* „Rache" DP. 4, 79 aus **at-akį̄-ā* zu *akìs* „Auge" u. a. gebildet worden. Diese neutralen Stämme (**mari-, *anti-, *aki-*) können wohl derselben Art sein wie z. B. gr. ἄλφι „Gerste" neben dem N. Pl. ἄλφι-τα, ἴσχι „Hüfte, Oberschenkel" neben ἰσχίον „dass.", ai. *ásthi* „Knochen" (G. Sg. *ast-*

hnáḥ) zu gr. ὀστέον „dass." aus *οστει-ον usw.; vgl. J. Schmidt, Plur. 109f., 250ff.; Debrunner-Wackernagel, Ai. Gr. III 236f., 302ff.; Chantraine, La formation des noms en grec ancien 54, 114; Benveniste, Orig. 6ff.; Specht, KZ. LX 257f.

Weiter ist hervorzuheben, daß manche alten idg. Wurzelnomina noch verschiedene Ablautstufen im Litauischen aufweisen können. So sind z. B. lit. *jū́ra* „Meer" neben *jū́rios, jū́rės* „dass." (lett. *jūŗa, jūŗe*), apr. *wurs* „Teich" (wohl aus **ūras*), Akk. Sg. *ūrin* „Meer", u. a. nicht von ai. *vā́r, vā́ri* „Wasser", an. *ūr* „feiner Regen", sowie lit. *jáura* „nasse, morastige Erde, sumpfige Stelle, Moorgrund" u. a. zu trennen. Auf Grund dieser Tatsachen kann man vermuten, daß die baltischen Wurzeln *jaur-* und *jūr-*, welche auf die älteren Ablautstufen **eu̯ər-* und **ūr-* zurückgeführt werden können, ursprünglich einem und demselben Paradigma angehört haben. Vgl. Būga, Kalba ir senovė 237f.; Trautmann, Balt. Wb. 335; Walde-Pokorny, Vgl. Wb. I 268f.

Neben *jūra* weisen auch andere Wurzelnomina verschiedene Ablautstufen in einem und demselben Paradigma auf. So ist z. B. aus dem Nebeneinander von *širdìs*, G. Sg. *širdès* (*-iẽs*), G. Pl. *širdū̃* „Herz" und *šerdìs, -iẽs, šérdį* „Mark, Kern im Holze" oder *šerdẽ, -ẽs, šérdę* dass. (= lett. *seŕde*) zu schließen, daß im Baltischen einst ein Wurzelnomen **šérd-*/**šir̃d-* vorhanden gewesen ist; vgl. ai. *hā́rdi*/*hṛ̥d-*, gr. κῆρ/καρδία, κραδίη u. a. Aus diesen zwei verschiedenstufigen Wurzeln haben sich später zweierlei Wörter entwickelt: *šerdìs, šérdį* oder *šerdẽ, šérdę* mit ursprünglich langer Wurzel und *širdìs, *šir̃dį*, welches den Stoßton aus dem bedeutungsähnlichen *šérdį, šérdę* erhalten haben kann. Vgl. noch Trautmann, Balt. Wb. 302. Nach Ausweis von lit. *pušìs, -ès*, Pl. *pùšes, -ų̃* und apr. *peuse*, gr. πεύκη ist auch ein idg. Wurzelnomen **peuk'*-/**puk'*- anzunehmen, s. Trautmann l. c. 232f.; Specht, KZ. LXIII 96f. In lit. *dùres, -ų* ist nur eine idg. Schwundstufe **dhur-* erhalten, neben der, wie aus anderen idg. Sprachen zu ersehen ist, noch andere Ablautstufen vorhanden gewesen sind; vgl. ai. *dvā́raḥ*/Akk. *duráḥ*, aksl. *dvorъ* „Hof", *dvьri* „Türe" u. a. Wenn die Etymologie richtig ist, könnte die Vollstufe zu diesem Wort in lit. *dvérti* „sich öffnen" vorliegen, s. Endzelin, Fil. Biedrības Raksti XIX 198. Bei *dantìs*, Pl. *dañtes, -ų̃* ist umgekehrt die idg. Vollstufe **dont-* (urspr. Ptz. von **ed-* „essen") verallgemeinert worden, neben der frü-

her die Schwundstufe **dn̥t-* bestanden hat; vgl. ai. *dán* (aus **dant-*), G. Sg. *datáḥ*, gr. ὀ-δοντ- : lat. *dent-*, got. *tunþus* (aus dem Akk. Sg. *tunþu* = lat. *dentem*) u. a.

Einen ganz ähnlichen Wechsel wie **dont-/*dn̥t-* weist auch **pont-/*pn̥t-* auf, vgl. ai. *pánthāḥ* „Weg", Instr. Sg. *pathā́*, av. *pantå*, G. Sg. *paϑō* usw. Von dieser Sippe ist nur im Altpreußischen der schwundstufige *pintis* „Weg" erhalten; vgl. gr. πάτος „Weg" neben lat. *pons, -tis* „Brücke, Steig", aksl. *pǫtь* „Weg" usw., s. Walde-Pokorny, Vgl. Wb. II 26f.; Pedersen, Décl. 64. Ein altes ablautendes Wurzelnomen liegt wohl auch dem lit. *girià* „Wald", apr. *garian* „Baum" usw. zugrunde, vgl. Trautmann l. c. 78; N. van Wijk, AfslPh. XLII 289.

Ein sehr altes, aber ganz unregelmäßiges idg. Wurzelnomen ist das Wort für die „Erde", vgl. ai. *kṣā́ḥ*, wohl aus **kṣām-s*, G. Sg. *kṣmáḥ, jmáḥ* und *gmáḥ*, Akk. *kṣā́m* (Debrunner-Wackernagel l. c. 241f.), gr. χθών (aus **χθωμ*), G. Sg. χθονός, Lok. χαμαί u. a. Vgl. dazu noch Specht, Urspr. 241, 330f. Von dieser ganzen Sippe sind im Litauischen nur zwei Stufen erhalten: *žm-* und *žem-*. Die erste finden wir im alit. *žmuõ* „Mensch", im heutigen *žmogùs, -aũs, žmõgų* (oder *žmõgus*) „dass.", Pl. *žmónės, -ių̃* „Menschen, Leute", *žmonà, -õs, žmóną* „Frau, Ehefrau" u. a. Die zweite ist in *žẽmė* „Erde" (= lett. *zeme*, apr. *semmē*) und *žẽmas* „niedrig" (= lett. *zems*, apr. *semmai* „unter") enthalten. Das Wort *žmuõ* (zur Bildung vgl. got. *guma* „Mensch", alat. *hemō* u. a.) ist eine Weiterbildung und weist bei seiner Flexion noch andere Erweiterungen auf. So kommen z. B. bei Daukša neben *žmuõ* noch Akk. Sg. *žmûnį* 339, *žmúnį* 459 und N. Du. *žmúne* 313, 314 vor. Da wir zur Erklärung dieser Formen keine anderen sicheren Beispiele haben als *šuõ*, G. Sg. *šunès* (ai. *śvā́*, G. Sg. *śúnaḥ*, gr. κύων, κυνός u. a.), so liegt der Gedanke nahe, daß neben *šun-* nur *žmun-* als einzig richtige Form anzusehen ist. Būgas Meinung (LM. IV 424, KS. 190), daß Daukšas *źmun-* als *žmūn-* zu lesen sei, ist noch nicht als richtig erwiesen worden, da die Endung *-uo* des N. Sg. gewöhnlich nicht im Wechsel mit *-ūn-* in den anderen Kasus steht. Solche Beispiele wie žem. *atskalūnìs* „Abtrünniger", *mómūnė* „oberster Teil des Kopfes, Scheitel" u. a. sind nicht stichhaltig, da ihr *-ūn-* zweifellos auf älteres *-ōn-* zurückgeht; s. Specht, IF. XLII 281[2]; KZ. LIX 208, 213[1], 223f., LX 208; Verf., Arch. Phil. VI 129f. Im heutigen Litauischen ist das ältere *žmuõ* überall durch *žmogùs* ersetzt worden, wo das

Suffix *-gu-* an die um *-ā-* erweiterte Wurzel *žm-* angetreten ist [1]. Außer dieser Erweiterung neben *žmuõ* hat sich später ein neuer konsonantischer Stamm **žmon-* herausgebildet: G. Sg. **žmonės*, N. Pl. *žmónes* (Otrębski, WNT. I 248), G. Pl. **žmonų̃*, Akk. Pl. *žmónis* u. a. In den heutigen Mundarten sind daraus *žmónės, -ių* oder *žmónys, -ių̃* entstanden wegen *-uo* : *-on-* vgl. *aumuõ, aũmenį* „Verfassung, Vermögen, Verständnis; Jammer, Trübsal" und *aũmonė* „Bewußtsein, Meinung" u. a. Das Wort *žẽmė* ist wohl direkt vom konsonantischen Stamm *žem-* gebildet worden, ähnlich wie z. B. *obelẽ* „Apfelbaum" neben *obelìs* „dass." von **obel-* (vgl. N. Pl. *óbeles*, G. Pl. *obelų̃* u. a.), s. N. van Wijk, AfslPh. XLII 286f.; Būga, LM. IV 457; Fraenkel, Die balt. Sprachw. 141; Verf., ZslPh. XXIII 174.

Schließlich ist noch das Geschlecht der Wurzelnomina im Litauischen zu besprechen. Viele von ihnen, die in die Klasse der *i*-Stämme übergegangen sind, sind femininen Geschlechts, z. B. *akìs, ántis, ašìs, ausìs, bruvìs, dantìs, dùrys, naktìs, nósis, pilìs, pušìs, širdìs, žąsìs, žuvìs* u. a., *žvėrìs, -iẽs* ist in vielen Orten schon maskulinen Geschlechts, aber im Altlitauischen wie in manchen heutigen Mundarten wird es noch als Femininum verwendet: *pikta žvėris* BrB. 1 Mos. XXXVII 20, *visokia žvėris* DP. 529, *dykomis žvėrimis* 1600 Post. 956, 363, *žvėrimis pilnomis* Sirvydas PS. I 189, *ta žvėris* Kurschat, Lit.-deut. Wb. 529, Dusetos, Tverečius usw. Auch *dantìs* ist in manchen Mundarten zum Maskulinum geworden. Diesen Übergang erleichtert der Umstand, daß die betreffenden Wörter in manchen Kasus allmählich in die

[1] E. Fraenkel, Die balt. Sprachen 104, verbindet den zweiten Bestandteil *-gu-* von *žmogùs* mit lit. dial. *góti* „gehen", ai. *gataḥ* „gehend, befindlich" u. a., und für das ganze Wort setzt er die ursprüngliche Bedeutung „der über die Erde Gehende" an. Auch J. Otrębski, Lingua Posn. II 85ff., betrachtet dieses Wort als ursprüngliches Kompositum **žmā(n-ma)gus*, dessen zweiter Bestandteil *-magus* von derselben Bildung sei wie germ.-kelt. **maghu-* (got. *magus* „Knabe"). Aber diese beiden Etymologien, besonders die letzte, scheinen mir sehr künstlich und deswegen nicht überzeugend. Da lit. *žmogùs* eine spätere, speziell lit. Bildung ist, so meine ich, daß es wohl auf dieselbe Weise gebildet worden ist wie die anderen entsprechenden suffixalen Nomina mit *-g-*; vgl. *padár-gas* „Gerät" : *pãdaras* „dass.", *mand-a-gùs* „artig, höflich" (zu *mandyti* „versuchen, probieren") u. a. Vgl. dazu noch Verf., Aidai 1951, 185f.

Flexion der maskulinen *jo*-Stämme übertreten. So wird z. B. in Tverečius *dantìs* folgendermaßen dekliniert: *dantỹs, dañčio, dañtį, dančių̃*, aber Pl. *dañtes, dantų̃, dantìs, dantim̃, dantysù*, s. Otrębski, WNT. I 224. In anderen ostlit. Mundarten sagt man neben *žvėrìs, -iẽs* auch *žvėrìs, žvério* und *žvėrỹs, žvério*, dagegen N. Pl. *žvérys*, G. Pl. *žvėrių̃* usw.

Dieser ganze Zustand des Litauischen wie des Lettischen kann jedoch nicht altererbt sein. Erstens können wir einen beständigen Übergang von einem Geschlecht zum anderen, besonders vom Femininum zum Maskulinum, noch heute in den litauischen Mundarten beobachten. Zweitens kommen statt mancher litauischen Feminina in anderen idg. Sprachen Neutra oder Maskulina vor. So ist z. B. das „Herz" meistens Neutrum (ai. *hárdi*, gr. κῆρ, lat. *cor*, got. *haírtō*, aksl. *srъdьce* u. a.), hingegen der „Zahn" Maskulinum (ai. *dán*, gr. ὀδών, lat. *dens*, got. *tunpus*, kymr. *dant* u. a.). Für das „Auge" und „Ohr" werden wieder neutrale Bildungen verwendet, z. B. ai. *ákṣi*, gr. ὄμμα, got. *augō*, aksl. *oko* oder av. *uši*, got. *ausō*, aksl. *ucho*. Aus diesem Grund müssen wir auch für manche alten baltischen Wurzelnomina das Neutrum oder Maskulinum annehmen. Aber dann fragt es sich, wie konnten diese ursprünglichen Neutra oder Maskulina später zu Feminina werden? Specht, KZ. LX 255ff. glaubt, aus den alett. und alit. Schriften nachweisen zu können, daß ursprüngliche Neutra *akis, ausis, širdis* und lett. *acs, auss, sirds* zunächst zu Maskulina und erst später unter dem Einfluß anderer femininer Bildungen der *i*-Stämme zu Feminina geworden seien. Aber diese Annahme ist nicht ganz überzeugend: mehrere Beispiele, die er zum Beweis anführt, sind entweder mundartliche Schreibungen oder einfache Verwechslungen, oder bloße sonstige Schwankungen, die auf ungenügenden Sprachkenntnissen der Verfasser oder der Übersetzer beruhen können. So ist z. B. Akk. Sg. *širdi gailinti*, die Specht l. c. 257 aus Gerullis, Mažvydas 67 erwähnt, trotz seiner Einwendung gegen Chr. Stang, nicht unbedingt als Maskulinum zu verstehen: es kann hier žem. *širdę gailintę* (aus **širdin *gailintjan*) vorliegen, ganz ähnlich wie z. B. *širdę* (aus **širdjān*) im Instr. Sg. *schyrdy* Maž. 8, *šimtę* (aus **šimtén*) im Lok. Sg. *schimty* ib. 10 usw., s. Stang, Die Sprache des lit. Katechismus von Mažvydas 69f. Andere Beispiele, die er aus Bretkūnas' Bibel anführt, sind zum Teil schon daselbst aus dem Maskulinum ins Femininum

verbessert worden. Wenn wir uns andererseits erinnern, daß Bretkūnas von mütterlicher Seite preußischer Abstammung gewesen sein kann (vgl. darüber Gerullis, Studi Baltici V 48ff.), dann wird es uns nicht wundern, daß er oft in seiner Bibel, besonders zu Anfang, nicht nur einzelne Laute (z. B. *dore* 1 Makk. VI 41 = *darė, pronescheęs* ApG. XX 20 = *pranešęs, gewenot* III Mos. XVIII 3 = *gyvenot* u. a.), sondern auch viele Formen verwechselt hat, z. B. Lok. Sg. *Langoie* ApG. XX 9 statt *lange*, Instr. Pl. *Geleszais* (übergeschrieben: *-szimis*) I Makk. VI 41 statt *geležimis* u. a., s. Bezzenberger, Beiträge zur Geschichte der lit. Sprache 46f., 57, 98ff. Aus diesem Grund halte ich die oben erwähnte Behauptung Spechts noch nicht für bewiesen. Es scheint mir, daß ursprünglich neutrale oder maskuline Wurzelnomina in erster Linie unter dem Einfluß vieler anderer femininer *i*-Stämme direkt zu Feminina werden konnten; manche von ihnen haben sich später wieder in Maskulina verwandelt oder verwandeln sich noch jetzt in solche, wie aus der Geschichte der lit. Sprache und den heutigen lit. Mundarten noch gut zu ersehen ist. Ein beweiskräftiges Beispiel dieser Art ist m. E. das oben erwähnte feminine *žvėris*, welches ursprünglich Maskulinum oder Neutrum gewesen sein kann.

Andere alte Wurzelnomina machen in dieser Beziehung keine großen Schwierigkeiten. So ist z. B. *nósis* ursprünglich wohl Femininum gewesen (vgl. ai. Du. *nā́sā* f., lat. *naris*, ahd. *nasa* „Nase", an. *nǫs* „Nasenloch" f. u. a.), und als solches ist es bis zum heutigen Tag erhalten. Das Wort für „Erde", ursprüngliches Femininum (vgl. ai. *kṣā́ḥ* f., gr. χθών u. a.), ist später wieder zum neuen Femininum *žėmė* umgebildet worden. Als Femininum kommt auch seine Weiterbildung *žmónės* im Altlitauischen neben dem Maskulinum noch sehr häufig vor; vgl. Specht, KZ. LVI 265ff.

Cleveland 3, Ohio (USA)
1326 Russel Rd.

PROF. MAX VASMERIS

Jo moksliniai darbai ir nuopelnai

(Aidai, 1956 m., nr. 10, p. 445–455)

Dabartinis V. Berlyno laisvojo universiteto profesorius, dr. Max Vasmeris, yra vienas iš žymiausių vyresnės kartos slavistų, kuriam šiemet vasario 28 d. sukako 70 metų. Todėl šia proga pravartu ir mums kiek plačiau susipažinti su šiuo stambiu mokslininku, kurio gausūs veikalai yra didžiai vertingi ir baltistikai.

1. Žymieji gyvenimo bruožai

Kilimo M. Vasmeris yra vokietis, bet gimęs Petrapily, kur jo tėvas, hamburgietis, buvo įsikūręs 1878 m., o jo motinos šeima, iš Goettingeno, buvo visa karta anksčiau atvykusi. Į slavistiką jis pakrypo savo jaunystėje besižavėdamas rusų rašytoju F. M. Dostojevskiu, ir todėl didžiausią savo studijų dalį yra atlikęs Petrapily; vėliau papildomai dar studijavo Krokuvoj, Graze ir Vienoj. Ypač daug prie jo susidomėjimo kalbotyra prisidėjo prof. J. Baudoin de Courtenay, tas pat mokslininkas, kuris didžiai rūpinosi ir savo klausytojo K. Būgos mokslo keliais bei K. Jauniaus gausios žinijos apsaugojimu nuo pražūties. Domėtis kalbų istorija jį daugiausia paskatino žymieji rusų akademikai, A. Sobolevskis ir A. Šachmatovas, o jo bendrosios kalbotyrinės pažiūros susiformavo stiprioje garsaus šveicarų kalbininko Hugo Schuhardto įtakoje. Specialiai vardų studijoms jis apsčiai paskatos yra gavęs iš žymaus lenkų kalbininko Jono Rozwadowskio, buv. Krokuvos u-to profesoriaus. O noras atsekti gilesnę kalbos praeitį pagal šaltinius jį anksti paskatino domėtis graikų kalbos istorija, kur jam daug yra padėjęs graikų bizantinistas A. Papadopulos-Kerameus, su kuriuo, dėl V. Europos kalbų nemokėjimo, tekdavę tik šių dienų graikų kalba susišnekėti.

M. Vasmerio mokslinė karjera vystėsi gana greitai: 1910 m. Petrapily habilitavosi lyginamajai kalbotyrai, 1917 tapo Saratovo u-to ord. profesorium, 1919 tuo pačiu titulu buvo pakviestas į Dorpato (Tartu)

universitetą, 1921 persikėlė profesoriauti į Leipzigą, o 1925, kai aš atvykau į Leipzigo universitetą studijuoti, jis išvyko į Berlyną, kur, 1931 išrinktas Mokslų Akademijos tikruoju nariu, profesoriavo Berlyno u-te ligi pat antrojo pasaulinio karo pabaigos. Jis čia taip buvo pamėgęs, kad, 1938 m. Columbia u-to kviečiamas profesorium, atsisakė vykti į New Yorką.

Vokiečių nacių viešpatavimo metu M. Vasmeris laikėsi tiesiog pasigėrėtinai. Tuo metu, kai daugumas vokiečių mokslininkų, naciams atėjus į valdžią, tuojau aklai metėsi į nacių stovyklą, naujiesiems valdovams pareikšdami savo vergišką lojalumą, o kaikurie iš jų net pasisiūlydami nelabai garbingai tarnybai (žr. apie tai plačiau J. Petronio straipsny „Vokiečių mokslininkų klystkeliai", Aidai, 1951, 372–374), M. Vasmeris iki pat galo išliko ištikimas laisvo žmogaus bei žmoniškumo principams ir nepasidavė nei nacinėms vilionėms, nei ano meto vyresnybinei grėsmei. Dėl to jis man viename laiške rašo: „Naciai man nėra nei sekundės imponavę, ir už tai esu dėkingas politinei Baudoin de Courtenay lavybai". Tai tikrai geras kelrodis: tuo metu, kai carinė Rusijos vyriausybė grėsė paskutinę pavergtųjų tautų tautinės gyvybės gyslą nutraukti, šis mokslininkas, t. y. Baudoin de Courtenay, išdrįso pakelti savo balsą prieš tironybę ir visur užtarti engiamąsias tautas, pvz. reikalaudamas Lietuvai spaudos grąžinimo, per Kazanės u-tą rūpindamasis išleisti A. Juškevičiaus lietuvių liaudies dainas ir kt. Ir M. Vasmeris, kada vokiečių naciai organizavo Ostlandą, ir lietuviams įkurdinti jau buvo numatyta vieta kažkur vidurinėj Rusijoj, pačiu karo įkarščio metu galvojo apie savo draugo K. Būgos svarbesniųjų raštų išleidimą vokiečių kalba, man pasiūlydamas juos parūpinti spaudai ir pats apsiimdamas juos suredaguoti. Deja, triukšmingai uždarius Vilniaus universitetą ir nemaža pažįstamų bei kolegų išsiuntus į Stuthofo stovyklą, aš to nebegalėjau padaryti.

Bet M. Vasmeris pasirodė didžiai atsparus ne tik nacių totalizmui, bet ir atneštiniam komunistų despotizmui: rusams užėmus Berlyną ir vėliau universitetui atsidūrus rytinėje zonoje, jis pasijuto gana nejaukiai komunistiniame „rojuje", ir todėl, kai tik pasitaikė proga, tuojau išvažiavo į Švediją, kur 1948 m. buvo pakviestas ordinariniu Stockholmo u-to profesorium. Tačiau savosios gimtinės, ypač Berlyno, ilgesys nuoširdžiam savo tautos patriotui negalėjo sudaryti jaukesnės darbo

nuotaikos svetur, ir, įkūrus laisvąjį universitetą vakarinėj Berlyno dalyje, jis 1949 m. pargrįžo profesoriauti savo krašto Alma Mater; čia jis ir dabar tebedirba.

2. Svarbesnieji moksliniai darbai

Prof. M. Vasmeris yra stebėtinai darbštus ir plataus masto mokslo darbininkas: jis yra parašęs apie keturis šimtus įvairaus turinio bei didžio kalbotyrinių darbų. Pirmasis jo stambesnis trijų dalių veikalas, pasirodęs 1906–09 m., yra „Greko-slavjanskije etjudy“: I. Osnovnyje voprosy iz oblasti greko-slavjanskich otnošenij (sp. Rusų Mokslo Akademijos Izvestijų XI tome); II. Grečeskije zaimstvovanija v staro-slavjanskom jazyke (sp. irgi Izvestijų XII tome); ir III. Grečeskije zaimstvovanija v russkom jazyke (sp. Rusų Mokslų Akademijos Sbornik otdelenija russkogo jazyka i slovesnosti 86 tome). Kiti jo žymesni darbai yra: Studien zur albanischen Wortforschung (Dorpat, 1921); Ein russisch-byzantinisches Gespraechbuch (Leipzig, 1922); Untersuchungen ueber die aeltesten Wohnsitze der Slaven (I. Die Iranier in Suedrutessland, Leipzig, 1923); Beitraege zur historischen Voelkerkunde Osteuropas (I. Die Ostgrenze der baltischen Staemme, Sitzungsber. d. Preuss. Akad. d. Wiss., Phil.-hist. Kl., 1932. II. Die ehemalige Ausbreitung der Westfinnen in den Slavischen Laendern, ten pat, 1934; III. Merja und Tscheremissen, t. p., 1935; IV. Ehemalige Ausbreitung der Lappen und Permier in Nordrussland, t. p., 1936); Bausteine zur Geschichte der deutsch-slavischen geistigen Beziehungen (Berlin, 1938); Die Slaven in Griechenland (Berlin, 1941); Die griech. Lehnwoerter im Serbokroatischen (Berlin, 1944); Russisches etymologisches Woerterbuch (trijų stambių tomų, pradėtas spausdinti 1950 m. Heidelberge pas C. Winterį) ir kt. Šalia to jis yra parašęs daugybę kalbotyrinių straipsnių bei recenzijų, pvz. Die Urheimat der Slaven („Der ostdeutsche Volksboten“, 118–143 psl.); Skythen und Sarmaten (Eberts Reallexikon der Vorgeschichte, XII 230–251); Beitraege zur alten Geographie der Gebiete zwischen Elbe und Weichsel (Zeitschr. f. slav. Philologie, VI 360–370); Germanen und Slaven in alter Zeit (Namn och bygd, 1933, XXXI 113–137); Die alten Bevoelkerungsverhaeltnisse Russlands im Lichte der Sprachforschung (Vortraege und Schrifte der Preuss. Akad. d. wiss., Heft 5, 1941) ir kt.

Pilnas M. Vasmerio mokslinių darbų sąrašas yra išspausdintas jo sukaktuviniame leidinyje (1–22 psl.).

Be to, M. Vasmeris yra redagavęs arba teberedaguoja visą eilę žymių leidinių. Vienas iš žymesnių tokių periodinių leidinių yra Zeitschrift fuer slavische Philologie, svarbiausias šių laikų slavistikos žurnalas, kuriame nemaža vietos skiriama ir baltistikai. Nuo 1925 ligi 1950 m., iš viso 20 stambių tomų, jis vienas yra suredagavęs; nuo 21 tomo šį žurnalą jis redaguoja drauge su Bonnos u-to profesore M. Woltner. Drauge su J. Geruliu jis yra redagavęs Veroeffentlichungen des baltischen und slavischen Instituts an der Universitaet Leipzig (I–III t., 1922–23), drauge su R. Trautmannu Grundriss der slavischen Philologie und Kulturgeschichte (1–12 t., Berlin u. Leipzig, 1925–33), vienas Veroeffentlichungen des slavischen Instituts an der Friedrich-Wilhelms-Universitaet Berlin (I–XXXIII t., Leipzig, 1927–41), Veroeffentlichungen der Abteilung fuer slavische Sprachen und Literaturen des Osteuropa-Instituts an der Freien Universitaet Berlin (I–VII t., Wiesbaden, 1953–55) ir kt.

3. Etimologinis rusų kalbos žodynas

Didžiausias ir pats svarbiausias M. Vasmerio darbas yra etimologinis rusų kalbos žodynas. Jau rašydamas apie graikų kalbos įtaką slavų kalboms (1906–1909), jis buvo pasiryžęs parašyti šį veikalą, ir tai laikė svarbiausiuoju visų savo moksliškų tyrinėjimų tikslu. Matydamas paruošiamųjų darbų trūkumą, jis intensyviai ėmė studijuoti slavų tautų senovę ir visas tam tikslui reikalingas kalbas, taip pat atsidėjęs sekė visus žymesniuosius slavistinius potyrius, pats nagrinėjo įvairius slavų kalbų dalykus, ypač painesnes žodžių kilmes, studijavo senesniuosius vietovardžius bei asmenvardžius, svarstė senovės tautų santykius, jų gyvenvietes bei tarpusavinius kultūrinius santykius ir kt. Bet etimologinio rusų kalbos žodyno darbą sistemingai galėjo pradėti tik 1938 m., būdamas New Yorke, ir jis tai rūpestingai darė ligi 1944 m. sausio mėnesio, kada netikėtai buvo subombarduotas jo butas ir sunaikinta ne tik visa privatinė biblioteka, bet ir jo paruoštieji rankraščiai, surinktosios žodyno kortelės ir kt. Tačiau jis nenuleido rankų: pamažu vėl ėmė rinkti reikalingesnes knygas, svarbesnius šaltinius bei kitą me-

džiagą ir tuo būdu beveik iš naujo vėl pradėjo ruošti savo šį didįjį veikalą. Suprantama, tai buvo nelengvas darbas: autoriui daugiausia teko rūpintis išrašais žodynui 1945–47 bado metais išgrobtoje Berlyno bibliotekoje ir vėliau (1947–49), Švedijon pasitraukus iš komunistų valdomos rytinės Berlyno dalies, įvairiose Stockholmo bibliotekose. Todėl daugelio šaltinių, ypač naujesniųjų, negalėjo būti panaudota; pvz. 1950 m. nurodytosios literatūros sąraše nerandame mano redaguotų „Archivum Philologicum" 8 knygų, J. Balčikonio „Lietuvių kalbos žodyno" spausdintųjų tomų, B. Jėgerio disertacijos „Verkannte Bedeutungsverwandtschaften baltischer Woerter" (Goettingen, 1944) ir kt. Todėl, kad ir panaudojus gana gausią kalbotyrinę literatūrą (iš viso apie pusaštunto šimto šaltinių), visdėlto vienur kitur, kaip ir pats autorius savo prakalboje pastebi, yra pasilikę tam tikrų spragų spragelių.

Lietuviui kalbininkui, skaitant šį žodyną, krinta kiek į akį trūktinas kaikurių lietuvių kalbos dalykų svarstymas. Pvz., ten *ātlagas* „atlapas, atvarta; dirvonas, pūdymas" (II 51) laikomas lietuvišku žodžiu. Bet iš tikrųjų tai yra ne kas kita kaip slav. skolinys; plg. lenk. *odłóg* „nuotolis; pūdymas", ukr. *vidloga* (iš *otloga* „prisiūtas kapišonas, vaura, atverstas kalpokas", rus. *otlog* „nuožulnuma, šlaitas; nuosėdos, nuogulos" ir kt. Slav. *log-* yra susijęs su *lag-* ir *leg-*: rus. *ložit'* „guldyti, dėti" (iš **logiti*), *otlagat'* „atidėlioti", *ležat'* „gulėti" (iš **legėti*) ir kt. Baltų kalbose to santykio vietoje sutinkame *lež-, lēž-* : *laž-, lož-, luož-*, pvz. lat. *ležņa* „kas vis mėgsta gulėti, mieguklis", *lêzns* „plokščias, lygus, plynas, nestatus" : *laža* „guolis" iš **lazjā*, liet. *pālažas* „paguldymas" (pvz. žąsys rugius *palažu* suklojo, Ds.): *ložẽ* „išgulusių javų dognis", *lúožas* „t. p." (Baisogaloj). *Atlagas* yra tokia pat slavybė kaip ir *pālagas* „šešios (savaitės po gimdymo, t. y. dar gulėjimo laikas); nuotakos vežimas (t. y. skaromis dengtas ir vainikais, juostomis bei kitkuo papuoštas vežimas); to vežimo kabantieji papuošalai, pakabučiai; jaujos pastogė ties įėjimu"; plg. gud. *pólog* „laikas, kada gimdytoja neišeina iš namų; užuolaida ties lova, uždanga; lenk. *połóg* „šešios (savaitės po gimdymo)" ir kt.

Rus. *bes* „velnias, šėtonas, piktoji dvasia" (I 81) pirmiausia lygintinas ne su liet. *baisà* „baimė, pasibaisėjimas", bet su *baĩsas* „baisus sutvėrimas, vaiduoklis": šiuodu žodžiai yra artimiausi tiek savo daryba, tiek reikšme.

Rus. *boroń* „kova; painė, kliūtis“, *borót'* „apgalėti, nuveikti“, *borót'sja* „grumtis“ (I 110) aiškiai atitinka liet. *barnìs, -iẽs, bařnį* „vaidas, rietena“, *bárti* „drausti, kaltinti, vainoti“, bet reikšmės yra pakitėjusios: kaip rodo lenk. *Wszebor* = liet. *Vìs-baras* ir kt., liet. *bárti* seniau galėjo reikšti tą pat, kaip ir slavų **borti* (iš kur rus. *borót'* ir kt.). Senesnė reikšmė yra dar išlikusi truskaviškių šnektoj: visai *nubarta* (nuplėšta, neišdirbta) žemelė.

Rusų *brod* „brasta, Furt“ (I 124) pirmoj vietoj atliepia ne liet. *brãdas* „Fischereigesellschaft“, bet *brãdas* „brasta, bridimas šlapia vieta, didelis purvas, šlapumas“. Tai patvirtina ir lat. *brads* „brasta“.

Liet. *dvãkas* „kvapas, dvasas; smarvė; nelabai protingas žmogus, pusgalvis, kvailys“ negali būti paskolintas iš rus. *dvoch*, kaip kad M. Vasmeris (I 332), remdamasis J. Endzelynu, galvoja. Šis žodis yra taip sudarytas šalia *dvekiúos, dvẽktis* „atsikvėpti, atsidusti“, *dvėkúoti* „sunkiai kvėpuoti“ ir kt., kaip pvz. *dvãsas* „dvasia, kvapas“ šalia *dvesiù, dvẽsti* „leisti kvapą, kvėpti; gaišti, stipti“, *dvėsúoti* „sunkiai kvėpuoti“ ir kt. Plg. dar *avìdvakas* „kvailas, kaip avis, vėpla, žioplys“, *dvaknà* „sunykęs žmogus, dvakas“, *dvãklas* „kvailas, dvoklas“, toliau *dvõkas* „smarvė“, *dvõkti* „smirdėti“ ir kt.

Rus. *endová, jandová* „pilvotas metalinis ar molinis indas“, seniau „plokščias, žemas indas su snapu“ (I 399), tiesiogiai yra kilęs ne iš liet. *indaujà* „(seniau) indas; (dabar) spinta indams dėti“, bet iš *indava*, iš kurios vėliau su priesaga *-ja* buvo sudaryta dabartinė **indaujà*. Iš *indaujà* rusų būtų *endovja, jandovja* ar pn.; plg. gud. *jevja, javja, jevńna* ir kt. iš liet. *jáuja*. Dėl darybos plg. dar lat. *Pienava* ir liet. *Pienaujà* (upė), sen. liet. *žydavà* „žydija, žydai“ ir dabartinė *žydaujà* „t. p.“ ir kt.

Liet. *kertus* „maža laukinė pelė, Spitzmaus, shrew-mouse“ turi tą pačią šaknį kaip *kertùkas* „t. p.“ šalia *kirtùkas* ir *kirstùkas* „t. p.“ (iš **kirt-tukas*). Kadangi šitas gyvulėlis yra gana mažutis, tai labai galimas daiktas, kad *kertùkas* yra senesnis darinys, iš kurio vėliau atgaliniu būdu galėjo susidaryti *kertus*; plg. *bařsas* iš *barsukas* gud. *barsuk*, lenk. *borsuk* iš turk. *borsuk*. Bet dėl darybos jis gali būti sudarytas ir šalia *kertù, kiřsti*; plg. *šlẽjus* „laivo diržas, prie kurio pririšama virvė kitam laivui vilkti“ (Maž. Lietuvos žvejų žodis šalia *šlejù, šliẽti* ir kt.). Todėl netikėtina, kad *kertus* būtų paskolintas iš tolimųjų ukrainiečių kalbos, kaip kad prieš keliasdešimt metų A. Leskienas, Bildung d.

Nomina im Litauischen (1891) 240 manė, ir dabar M. Vasmeris (I 668) tebėra linkęs tai nuomonei pritarti.

Būdvardis *kutrùs* „judrus, skubus, vikrus“ gali būti dvejaip sudarytas: metatezės keliu kilęs iš *krutùs* „judrus, gyvas“ (plg. lat. *striebs* „šiaudas, stiebas“ iš *stiebrs* ir kt., arba, kaip K. Būga, Aist. Stud. 28 t. manė, disimiliacijos keliu išriedėjęs iš **krutrus*, kuris taip gali būti sudarytas šalia *krutnùs*: *krutėti*, kaip pvz. *budrùs* šalia *budnùs* : *budėti* ir kt. Toliau *kutrùs* taip gali santykiauti su **krutrus, krutùs* (šių žodžių reikšmės visai panašios), kaip pvz. *sùtros* (Subačius, Dusetos) su *srutros* šalia *srùtos* (lat. *srutas* „srutos; pūliai“, sen. ind. *srutás* „tekąs“ ir kt.). Taigi *kutrùs* net ir eventualiai, kaip kad mano M. Vasmeris (II 638), negali būti paskolintas iš slav. *chytr*: iš čia yra *kỹtras* arba, jei būtų seniau paskolintas, **kuitras*; plg. *muĩtas* iš gud. *myto* ir kt.

Dabartinė *ledū́nė* „vieta ledams laikyti, ledainė“ yra visai nesenas naujadaras, iš *lẽdas* sudarytas tuo pat būdu, kaip pvz. *galū́nė* iš *gãlas, viršū́nė* iš *viršùs* ir kt., todėl ji nieku būdu negali būti paskolinta iš lenk. *lodownia*, kaip kad M. Vasmeris tvirtina (II 25): iš čia reguliariai tėra atsiradusi *ledaunià* arba *ledaũnė*; plg. *vazaunià* arba *vazaũnė* „ratinė“ iš lenk. *wozownia*.

Lenkų *ruja* „Brunst, ang. rut“, kaip čekų kalba aiškiai teberodo, seniau reiškė briedžių (elnių) baubimą poravimosi metu, ir todėl ji etimologiškai yra sietina su sen. rus. *revu, rjuti* (iš **reuti*), dabar *revu, revet'* „baubti, riaumoti; ūžti, siausti“, lenk. *rzuję, rzuć* ir kt. Šio daiktavardžio kietas pradinis *r-* rodo, kad šakninis balsis *-u-* yra kilęs iš dvibalsio *ou*; plg. lenk. *kuję, kuć* „kaustyti; kalti“: liet. *káuju, káuti* ir kt. Tai patvirtina ir lat. ds. *raũnas* „rujojimas, Brunst“, *raũnas laiks* „kačių rujojimo laikas“, toliau *rũte* „šunų rujojimo laikas“ ir kt. Dėl to liet. *ruja* „vilkų arba šunų lakstymosi laikas; būrys, gauja“ veikiausiai yra ne lietuviškas žodis, kaip M. Vasmeris (II 502) mano, bet slaviškas skolinys; iš slav. *ruja* yra paskolinta ir lat. *rūja* arba *ruoja* „Brunst, rut“, žr. Trautmann, Balt.-slav. Wb. 231, Endzelynas, Lat. val. vardn. III 578.

Veiksmažodis *skãlyti, -ija* „loti vejantis kiškį“ yra pažįstamas visoj Lietuvoj. Iš jo yra sudarytas *skalìkas* „skalijąs medžioklinis šuo“; dėl darybos plg. *kratìkas* : *kratýti, lopìkas*: *lópyti, romìkas* : *rómyti* ir kt. Dėl *formanto -ij-* arba *-yj-* (*skãlijo, skãlyjo*) *skãlyti* veikiausiai yra sudarytas iš kokio vardažodžio; plg. prūs. *scalenix* „paukštinis šuo“, lat. *skal'š*

„skardus, garsus, aiškiai girdimas“, *atskalas* „atgarsis, aidas“, liet. *paskalà* „gandas, garsas“ ir kt.

Rašydamas apie *slon* (II 663), M. Vasmeris mini ir liet. *šlapis, šlajus* „dramblys“, bet jam neaiškus yra šių pastarųjų žodžių santykis su rusišku dramblio pavadinimu: sako, gal antriniu būdu jie galėję būti prilyginti prie *šlãpias*. O iš tikrųjų šiaip buvo: *šlajus* „dramblys“ pirmiausia sutinkamas Brodovskio žodyne, kurį vėliau mini ir Nesselmannas savo žodyne (525 psl.). Ruigys (Ruhig) antrojoj savo žodyno daly rašo: „elepantas, *szlápis, Elephant*“ (117 psl.). Bet tai, kaip jau K. Būga KS 291 teisingai pastebėjo, yra ne kas kita kaip skaitymo klaida (Brodovskio žodynas ranka rašytas): vėliau rašęs ir tuo pačiu šaltiniu naudojęsis Nesselmannas temini *szlajus* „Elephant“; *šlapio* „dramblio“ nepatvirtina ir kiti šaltiniai. Šalia daiktavardžio *šlajus* Nesselmanno žodyne dar duodamas ir būdvardis *šlajus* „pastovus, nepaslankus, stetig (kalbant apie arklius, kurie nenori iš vietos eiti)“. Toliau *šlãjus* „gyvenamoji troba“ dar pažįstamas šiauliečių ir joniškiečių; plg. *atšlaja* „šlaitas, pakalnė prie užsisukimo“. Daiktavardis *šlãjus* galėjo atsirasti šalia būdvardžio *šlajùs* (plg. *šlajùs* : *šliẽti, šlýti, rajùs* : *rýti* ir kt.) tuo pat būdu, kaip pvz. *čiaũškus* „greitakalbis, kalbus žmogus“ šalia *čiauškùs* „kalbus“ ir kt. *Šlajus* „dramblys“ savo pavadinimą yra gavęs nuo *šliejimo* ar *šlijimo*, visai panašiai kaip rusų *slon* „dramblys“ nuo *slonit'* „šlieti“; tai gal yra kiek ir slavų kalbų įtakos paliesta.

Būdvardis *spriaũnas* „linksmas, gyvas, žvalus“, kurį M. Vasmeris (II 453) laiko lietuvišku žodžiu ir lygina su rus. *pryt'* „greitas bėgis, greitis“, *prytkij* „greitas, judrus, vikrus“ ir kt. visdėlto yra nelietuviškas darinys: visų pirma jis antriniu būdu yra išriedėjęs iš *spraũnas* (plg. *striõkas* ir *strõkas* „baimė“ iš gud. lenk. *strach*), o šis drauge su lat. *spraũns* „išprusęs, sveikas, žvalus“ yra paskolintas iš lenk. *sprawny* „vikrus, gabus“.

Rus. *skepat'* „skelti, kirsti“, ukr. *skipaty* ir kt., kuriuos M. Vasmeris (II 636) kildina iš proslav. **skoip-* ir lygina su gr. *skoipos* „pagrindinė sija“ ir kt., visų pirma turėjo būti susieta su liet. *skiẽpti* „skėsti, daryti praskiepą“, *praskiẽpas* „tarpas tarp ko nors, praskyra, prarėžas“ (pvz. debesų *praskiepas*) ir kt. iš ide. **sqei-* „skirti, pjauti“, iš kur su praplėstiniu *-d-* sudaryta šaknis *skeid-*: *skíedžia, skíesti* „daryti skystesnį“, *skáidyti* „skirstyti“ ir kt.

Liet. būdvardis *šulnas* yra pažįstamas nuo seniau; pvz. Ruigys savo

žodyne (II 198) mini *šulnas* „puikus, herrlich, fuersterlich“. *Šulnas* „šaunus“ duodamas ir „Dabartinės liet. kalbos žodyne“ (825 psl.). Bet šiaipjau daugiau šaknies *šul-* darinių nepasitaiko, ir todėl *šulnas* „puikus, gražus, šaunus“ lengvai gali būti disimiliacijos keliu išriedėjęs iš *šumnas* „šaunus, puikus, smarkus“ (iš gud. *šumnyj* arba lenk. *szumny*); plg. sen. liet. *pavinnas* (iš lenk. *powinny*) ir tarm. *pavilnas* šalia *pavynas, pavydnas* ir kt. Todėl perskubu yra *šulnas* laikyti lietuvišku žodžiu ir jungti jį su rus. *sulej* „geresnis“ (II 43).

Liet. *surma* „švilpynė, dūda, Schalmei, Rohrpfeife“ jau minima J. Bretkūno muzikos instrumentų sąraše „Nomina instrumentorum musicorum quorum iusus in Lithuania“, kurį jis yra išspausdinęs paskutiniame psalmyno vertimo puslapyje, žr. A. Bezzenberger, Beitraege zur Geschichte d. lit. Sprache 356. Bet *surma*, kaip ir daugelis kitų to sąrašo muzikos instrumentų pavadinimų (pvz. *harfa, kabza, būbnas, skripka, trūba, murenka* ir kt.), yra ne lietuviškos kilmės: ji yra paskolinta iš lenkų *surma*, o ši savo keliu yra kilusi iš turkų *surna*, žr. A. Brueckner, Słow. etym. języka polsk. 526. Taip pat ir rus. *surná* „tam tikra fleitos rūšis“, ukr. *surmá* pagal M. Vasmerį (III 48) yra paskolinta iš osmanų, totorių *surna* „fleita, obojas“, tik nesuprantama, kodėl iš to pat šaltinio nekildinama lenkų (ir eventualiai gudų) *surma*, iš kurios vėliau yra atsiradus liet. *surma*, pažįstama tik iš senesniųjų raštų ir gyvojoj kalboj svetima? Taigi visas tariamas lietuviškos *surmos* lyginamas su rus. *svirél'* „vamzdelis, dūdelė, švilpynė“ ir kt. yra neįtikinamas.

Gud. *sviron, svirion* arba *sviren* „klėtis“ ir lenk. *świron, świren, świrnia* „t. p.“ daugiausia sutinkama tik istorinės Lietuvos ribose – Gudijoj ir rytinės Lenkijos daly. Ypač dažnai šie žodžiai vartojami XV–XVI a. gudiškuose bei lenkiškuose Lietuvos šaltiniuose (Lietuvos metrikoj, dvarų inventorių aprašuose ir kt.). Pačiose slavų kalbose jie neturi aiškesnių giminaičių; didžiajame lenkų kalbos (J. Karlowicziaus ir kt.) žodyne net pasakyta, kad tai yra „śpichlerz litewski“ (VI 791). O liet. kalboj *svirnas* kaip reikiant dera: savo kirčiavimu *svirnas* taip santykiauja su *svìrna*, kaip pvz. *maišas* su *máiša, varnas* su *várna* ir kt. Taigi gudų lenkų atitikmenys laikytini paskolintais iš liet. kalbos. Etimologiškai šie lietuviškieji žodžiai gali būti susiję su vid. vok. augšt. *swíron* „bepfaehlen“, ang. s. *swier, swior* „pastapas, stulpas, ramstis“, sen. ind. *sváru-* „baslys, dvigubas šulas, ilgas medgalis“ ir kt., plg. Kluge-

Goetze Etym. Wb. (1953) 711. Todėl *svirna(s)* iš pradžios galėjo būti iš pastapų ar šulų suremtas, surėstas statinys javams laikyti. Ir tai yra istoriškai patvirtinama: iš XVI a. inventorių aprašų aiškiai matyti, jog *svirnas* tėra buvęs stulpinis pastatas, pvz.: *Swiren* na słupach niskich, gdzie urzędnik swoję rzeczy chowa, dranicami nakryty (Nemenčiné, 1554 m.); *svìron* odin na stolpach, dranicami *pokrityj*, 1 s dereva sosnovogo zbudovanyj (Pajūrio vls., Pinauja, 1584 m.) ir kt., žr. K. Jablonskis, Liet. žodžiai sen. Lietuvos raštinių kalboje 217 f.

Rus. *tolit'* „malšinti (troškulį)" visų pirma sietinas ne su liet. *tìlti, tìldyti, tyléti* ir kt., kaip kad A. Vasmeris (III 114 t.) daro, bet su *táldyti* „tildyti". Šis liet. priežastinis veiksmažodis santykiauja su slav. *toliti*, kaip pvz. *ardýti* su slav. *-oriti, lámdyti* su *lomiti, tvárdyti* su *tvoriti* ir kt. Visų jų bendra ypatybė yra šakninis balsis *a*, kurį dažnai turi ir atitinkami vardažodžiai, pvz. liet. *bradýti* (slav. *broditi*) : *brãdas* (slav. *brod*) ir kt.

Rus. *vadén'* „gylys, gyvulinė musė" (I 163) ir *óvod* „gylys", lenk. *owad* „vabzdys, gyvis" (II 249) M. Vasmeris pirmiausia jungia su liet. *úodas* ir kt. Bet man ši etimologija neatrodo įtikima: *uodai* daugiausia *ėda* (t. y. kanda, pjauna, pvz.: sparvos gyvulius *ėda*; uodai *suėdžiojo*, t. y. sukandžiojo, arklį), todėl jie iš pradžios galėjo būti ne kas kita, kaip „ėdikai". Savo daryba *úodas* (slavų kalbose atlieptų *ad-, jad-*, plg. *úoga* : slav. *jagoda, úosis* : rus. *jasen', úosti* : čech. *jadati* „tyrinėti, t. y. uostinėti" ir kt.) taip santykiauja su *ėdu, ėsti*, kaip *brúožas* su *brėžti, lúomas* su *lémė, lémti, plúošas* su *plėšti, rúožas* su *rėžti* ir kt.

Senovinėse ide. kalbose tam tikrų veiksmažodžių liepiamosios nuosakos 2 asmuo buvo sudaromas su *-dhi*, pvz. gr. *ithi* „eik" sen. ind. *ihi*; gr. *isthi* „žinok", sen. ind. *viddhi* ir kt. Todėl kaikas mano, kad ir liet. kalbos liep. nuosakos 2 asmuo *véizdi* „veizdėk, žiūrėk" esąs kilęs iš **veid-dhi*, o pagal tai vėliau pradėjusi atsirasti ir bendratis *veizdėti*, žr. Brugmann, Indogerm. Forschungen XXXII 69, Trautmann, Balt.-slav. Wb. 357, Hirt, Indogerm. Gram. IV 113 t. ir kt. Šią nuomonę kartoja ir M. Vasmeris (I 198). Bet man tai atrodo labai abejotina. Senovinėj liet. raštų kalboj ir piet. rytiečių tarmėse vartojamos lytys *veizdi, veizd* „žiūrėk" savo daryba niekuo nesiskiria nuo kitų panašių lyčių. Pvz., dzūkų *veizdi* (tarm. *veizdzi*) šalia *veizdyte* „žiūrėkite" yra tos pat rūšies kaip *žaidi* „žaisk" šalia *žaidyte* „žaiskite", *neši, neš* „nešk", *vedi* „vesk", *guliẽs,* „gulkis" ir kt., žr. Daukšos akcentologija 209, Festschrift fuer M. Vasmer 505 t., J. Endzelynas. Lat. gram. 1951 887 t. Taigi ben-

dratis *veizdėti* (iš **veid-dėti*) yra tuo pat būdu sudaryta, kaip pvz. *mérdėti, skéldėti* ir kt. Čia visur priebalsis *-d-* gali būti atsiradęs iš veiksmažodinio *da-* kamieno arba kitų darinių su formantu *-d-*; plg. *vérda* : *vìrti* šalia lat. *vērdêt* „kunkuliuoti, sprudeln“, liet. *verdėnė* „šaltinis“; sen. rus. *idu* „einu“ : *iti* „eiti“ šalia liet. *eĩdinė* „eiga, žinginė“, *eidinéti* „vaikštinėti“; lat. *ērdu, erst* „skirti, perskirti“, *ērds* „irus, purus“, liet. *eřdvas, ařdvas, ardýti* : *ìrti*, slav. *-oriti* ir kt., žr. aut. ŽD 527, J. Endzelynas Lat. gram. 800.

Dešinysis Nemuno įtakas iš senovės vadinosi *Nerìs, -ės, Nėrį*; arčiau prie augštupio ji vadinama *Vilija* – lenk. *Wilia*, gud. *Villa*, rus. *Vilija*. Ši upė teka pro Vilnių, ir ties *Vilniumi* į ją įteka *Vilnià* (lenk. Wilejka). Pats Vilnius lenkiškai vadinamas *Wilno*, gud. *Viln'a*, vok. *Wilna*, rus. *Vil'no*. Toliau nuo Vilniaus, už kelių kilometrų, yra miestelis, vardu *Naujoji Vilnià* (lenk. Nowo Wilejka). Taigi nėra jokios abejonės, kad *Vìlnius* ir *Vilnià* yra seni, lietuviški žodžiai, susiję su *vilnià, -iõs, viĩlnią* „banga“ ir *vilnìs, -ės, viĩlnį* „t. p.“ Seniau, kaip rodo gud. *Vilnia, Vilnius* galėjo būti vadinamas ir *Vilnià* (arba *Vìlnia*); todėl *Naujoji Vilnià* galėjo būti tam pavadinta, kad būtų galima ją geriau atskirti nuo senosios. *Vilnius* taip galėjo atsirasti šalia *Vilnià*, kaip pvz. *baĩrnius* šalia *barnìs* arba *barnià, -iõs*; todėl nėra jokio reikalo tariamą gud. *Vilńa* (iš tikrųjų *Vil'n'a*) kildinti iš niekur nepaliudytos liet. **Vilina* ir paskui dar sieti ją su *vielóti* „vynioti“ (žr. M. Vasmerio žod. I 200). Lenk. *Wilno* turi panašią galūnę kaip *Kowno* (liet. *Kaũnas*) ir kt., o lenk. *Wilia* gali būti sudaryta iš tos pačios šaknies kaip *Vilnià*.

Remdamasis senesniais šaltiniais (A. Bruecknerio Die Slav. Lehnwoerter im Litauischen. Weimar, 1877, 153 psl.), M. Vasmeris (I 205) liet. *vitinė* „sielis, Floss“ kildina iš slavų kalbų, ir mano, kad rus. *vitina* „Art Flussfahrzeug auf d. Niemen und Pripet (Minsk, Grodno, Kaunas)“ šalia lenk. *wicina* „t. p.“ esanti sietina su rus. *vítina* „šakelė, rykštė, vytis“ ir *vetv'* „šaka“. Iš tikrųjų taip yra: liet. kalbos tikroji lytis yra *vytìnė* ir reiškia ne „sielis, Floss“, bet „ilga, plokščiadugnė valtis, plaustas, baidokas“, kuriąja seniau Nemunu buvo vežiojami [kroviniai] ar šiaip kokios prekės. K. Sirvydas savo žodyne (364 psl.) *vytine* vadina „szkuta, flavis frumentaria fluviatilis“, o Kuršaičiui yra „ein rohes, langes Flussfahrzeug“. *Vytinę* šia reikšme pažįsta ir dabartiniai augštaičiai bei žemaičiai. Kadangi ši valtis seniau daugiausia tik Nemunu plaukiodavo ir tolimesnėse slavų kalbose nepažįstama, tad tenka many-

ti, kad ne lietuviai jos pavadinimą yra pasiskolinę iš slavų, bet, priešingai, gudai, lenkai ir net rusai ją yra pažinę iš lietuvių; plg. rus. *vjater, venter'*, ukr. *vjater*, lenk. *więcierz* „varža“ iš liet. *vénteris* ir kt.

Pagaliau, baigiant šias kelias pastabas, tenka dar paminėti liet. būdvardį *varnas* „juodas kaip varna“ (K. Sirvydo Dict. 404), kuris yra tos pat reikšmės bei darybos kaip lenk. *wrony*, serb. *vran*, rus. *voronój* ir kurio M. Vasmerio žodyne (I 229) visai nerandame. Čia yra įdomu, kad tas pat žodis, nepakeistas, yra vienu metu vartojamas ir daiktavardžiu ir būdvardžiu: *vařnas, -aĩ, várna* : *varnas, -a* „juodas kaip varna“; *kuĩnas, -ai* „menkas arklys“ : *kuĩnas, -à* „beragis, baužas“; *taũras, -aĩ* „stumbras“ : *taũras, -à* „geras, doras, lemtas“ ir kt. Tai yra senos darybos liekana, dabar jau rečiau bepasitaikanti. Norint aiškiau atskirti tokias lytis, vis dažniau dabar jos yra įvairuojamos, pvz. *draũgas* : *draugùs, nãgas* : *nagùs* „nagingas“, *vařgas* : *vargùs* „vargingas“ ir kt., žr. aut. ŽD 59.

Iš šitų kelių populiaria forma paliestų dalykų, – dėl specialių rašmenų trūkumo ir šio žurnalo visuomeninio pobūdžio nuo esmingesnio svarstymo teko atsisakyti, – galima matyti, kad, rašant vienos plačiausiai vartojamos slavų kalbos etimologinį žodyną, tenka apsčiai naudotis ir kitų indoeuropiečių, bet daugiausia baltų, kalbų duomenimis. Šitie duomenys turi būti gerai parinkti, autentiški ir, svarbiausia, kaip reikiant pagrįsti. Bet dirbant labai nepalankiose aplinkybėse, be savo senosios parankinės bibliotekos, po rankraščių bei žodyninės medžiagos sunaikinimo ir nevisados galint kaip reikiant susižinoti su artimų sričių specialistais, ypač gyvenant neramių bei žvarbių rytinių ir vakarinių vėjų pagairėj, buvo be galo sunku viską kaip reikiant apdoroti iki smulkmenų. Pvz., kaip gali sėkmingai svarstyti lietuviškų skolinių klausimą slavų kalbose, neturėdamas savo rankose 1941 m. Kaune išleistų K. Jablonskio „Lietuviškų žodžių senosios Lietuvos raštinių kalboje“, kurių užsieniniai kalbininkai beveik visai nepažįsta ir kurių mes savo laiku trumparegiškai net nepasistengėm mokslininkų tarpe paskleisti? Tačiau prof. M. Vasmeris, kad ir labai sunkiu laiku dirbdamas, visdėlto padarė didžiai svarbų ir didelį darbą, be kurio ne tik slavų, bet ir baltų kalbų tyrinėtojai negalės apsieiti. Tas jo darbas yra tarsi koks kondensuotų slavistinių žinių aruodas, kur aiškinamas rusų kalbos žodžių lobynas su gausiomis atšakomis: čia paliečiami ir bendriniai žodžiai, ir žymesnės svetimybės, ir nepaprastesni asmenvardžiai su vie-

tovardžiais ir kt. Ir visa tai daroma santūriai, perdaug nesileidžiant į abstrakcines kombinacijas ir daugiausia laikantis istoriškai paliudytų duomenų. Ten, kur dėl žinių stokos negalima padaryti aiškesnės išvados, autorius ir nesistengia dirbtinai priekin laužtis. Pvz., rašydamas apie rus. *delo* „darbas, veikalas; daiktas, dalykas“ (I 338), jis pastebi, kad vienų nuomone šis žodis esąs su priesaga *-lo-* sudarytas iš šaknies *dhē-*, panašiai kaip liet. *padėlỹs* „podėlis; padėklas“ ir kt.; bet šalia to esą galima šį žodį jungti ir su liet. *dailẽ* „darbas, menas, amatas“, *rãtadailė* „račius“, *dailùs* ir kt. Beveik panašiai rašo ir E. Fraenkelis savo etimologiniame liet. kalbos žodyne, tik su tuo skirtumu, kad jis pirmoj vietoj mini *dailẽ* „bildende Kunst, Kunstwerk“ su daugybe kitų tos šaknies darinių ir tik gale be kritikos atreferuoja B. Jėgerio nuomonę, pagal kurią liet. *dailẽ* turinti būti etimologiškai jungiama su slav. *delo, delati* „daryti, dirbti“, liet. *dailýti* ir kt. Bet iš tikrųjų šitaip yra: dabartinė liet. *dailẽ* „dailusis menas, meno veikalas, kūrinys“ yra visai neseniai ir darytiniu būdu atsiradusi; senesnė jos reikšmė tėra „darbas, padarytas daiktas, veikalas; sugebėjimas ką padaryti, amatas, meistriškumas“; pvz. K. Sirvydas savo „Punktuose Sakymų“ rašo: išmonia ... pramanė visokias *dailes*, arba remeslus (I 89). Salamiesty, Panevėžio aps., sakoma: nekokia čia tavo *dailė* (rankų darbas, padaras); Kupišky: ar čia tavo *dailės* (tavo darbo) vežėtys? Tam pritaria ir kiti dariniai: *dailìdė* „statytojas, meistras“, *ratadáila* „račius; račiaus varstotas“, pavardė *Kãšdailis* („kašių dirbėjas“) ir kt. Taigi *dailẽ* „darbas, amatas“ savo reikšme aiškiai yra susijusi su slav. *delo* (kur jat' gali būti kilęs iš dvibalsio *oi*), ir todėl ši jos reikšmė vestina ne iš būdvardžio *dailùs* „lygus; gražus, puikus“, bet, priešingai, *dailaũs* reikšmė gali būti išriedėjusi iš senesnės reikšmės, kurią anksčiau yra turėjusi *dailė*. Plg. apie tai dar Šv. Darbas (1927) 1233, (1929) 231 t., ŽD 589.

Kitas pavyzdys, rodąs M. Vasmerio santūrumą, yra ukr. *bloščyća* „blakė“ (tarm. taip pat „blusa“), kuri, jo nuomone, savo kilme galinti būti susijusi su baltų **blaska-* „plokščias“, lat. *blakstiņi* „blakstienai“, liet. *blãkė*, lat. *blaksts* „t. p.“ ir kt.; bet čia pat tuojau pastebi, kad kiti kalbininkai, Brandtas ir Rozwadowskis, šį žodį norį kildinti iš **ploščica* (nuo *ploskij* „plokščias“), kurios pradinis *p-* pagal *blocha* „blusa“ galėjęs būti pakeistas į *b-* (I 94). Kad *blãkė* gali būti pavadinta nuo plokštumo, sutinka ir K. Būga KS 269, ir J. Endzelynas, Lat. val. vārdn. I 300 ir E. Fraenkelis, Lit. etym. Wb. 47 ir kt. Visai kitokios, nepagrįs-

tos, nuomonės yra A. Sennas savo straipsny, paskelbtame šveicarų kalbininko A. Debrunnerio sukaktuviniame leidinyje (Sprachgeschichte und Wortbedeutung, Festschrift Albert Debrunner, 1954, 422–24). Jis mano, kad *blãkė* (climax lecturarius) esanti visai naujas atgalinis darinys (ziemlich moderne Rueckbildung) iš *blãkutė* arba *blakutẽ*, o ši savo keliu esanti determinatyvinis sudėtinis žodis (Determinativkompositum), kurio pirmoji sudaromoji dalis buvusi *blakà*, paskolinta iš rusų *blocha* „blusa", o antrąją dalį sudariusi *utìs*, „utėlė" (*utės* nesą liet. kalboje). Bet ši dirbtinė etimologija nėra kaip reikiant pagrįsta. Visų pirma *blãkė* yra gana plačiai pažįstama vakarinėj, vidurinėj ir rytinėj Lietuvos daly (pvz. Subačiuj, Kupišky ir kt.), todėl tariamas jos modernumas visai atpuola. Liet. *utė*, kaip ir lat. *ute*, yra kalbos faktas (pvz. Nesselmanno žodyne sakoma: „*utte, es*, Laus, so um Memel noch allgemein" 35 psl.), ne kokia nors nebuvėlė, kaip A. Sennas mano. Žem. *utìs* (ds. km. *utų̃*) taip santykiauja su *utė*, kaip *musìs* (ds. km. *mūsų*) su *mùsė* arba *musẽ*, *bitìs* su *bìtė*, *upís* su *ùpė* ir kt., žr. aut. ŽD 54. *Blãkutė* (arba *blakutẽ*) savo daryba ir kirčio vieta niekuo nesiskiria nuo *nãgutė* „aptaka, rėtėlė, ėduonis, landuonis (panaritium)" arba *rãgutės* „rogės". Yra galimas daiktas, kad *rãgutės* yra kilusios iš *u-* kamieno *ragu-*: latvių ds. *ragus* „rogės", *ragutas* šalia *ragavas* „t. p." ir kt. *Nãgutė* irgi yra tos pat darybos kaip prūsų *nagutis* „nagas" arba sen. slavų priebalsinio kamieno atitikmuo su priesaga *-ut-*; plg. liet. *ríešas* „riešutys", lat. *riẽksts* „t. p.", prūs. *-reisis* (žodyje *bucca-reisis* „buko riešutėlis, Buchecker") ir *ríešutas* arba *riešutỹs* šalia ryt. augšt. ds. vd. *ríešutes*, km. *riešutų̃*, gl. *ríešutis* ir kt. Taigi ir *blãkutė* yra toks pat senas priesaginis darinys, kaip *nãgutė, rãgutės* ir kt., kur *-ut-* niekaip negali būti siejamas su *utimi*. Net ir latvių *blakts* „blakė" nebūtinai turi būti gavusi savo *-t-* iš *uts*, kaip kad J. Endzelynas, Lat. val. vārdnīca I 308 buvo linkęs manyti: savo daryba *blakts* (iš **blaktis*) taip gali santykiauti su **blaktas* šalia liet. *blãkas* „lygus, plynas", *blãkanas* „lygus, nebanguotas", kaip lat. *plakts* (iš **plaktis*) „blakė" šalia *plakte* „t. p." su liet. *plàktas* „išplotas" greta lat. *plaks* „plokščias, lėkštas", liet. *plãkanas* „plokščias" arba liet. *šlitìs* „guba" šalia *šlitė* „t. p." su *pãšlitas* „pašlijęs, palinkęs" ir kt. Antra vertus, ir, be to, yra visiškai nesuprantama, kodėl lietuvis, pavadindamas *blakę*, tą kasdieninį gyvūnėlį, turėjo iš rusų pasiskolinti vėlyvą *blaka*, apie kurią nėra jokių žinių liet. kalboj, ir paskui tą rusišką skolinį sujungti su žemaičių *utimi*. Argi tam reika-

lui jis negalėjo savo *blusos* sujungti su ta *utimi*? Tada liet. kalboje bent būtų buvusi **blùsutė* ar **blusutẽ*. Bet to, deja, nėra, ir visiškai nematyti, kad *blãkutė* ar *blakutẽ* būtų panašiai sudaryta. Atrodo, lietuviai yra visai paprastai ir natūraliai šį tikrai plokščią gyvūnėlį, – net ir amerikiečiai pripažįsta, kad *bed-bug* turi „a broad, flat body", – pavadinę nuo plokštumo, visai panašiai, kaip pvz. *smirdė* „toks augalas" buvo pavadintas nuo smirdėjimo ir kt.

Vengdamas panašių nepaprastybių arba dirbtinybių M. Vasmeris užtat galėjo duoti tikrai įdomių dalykų. Jis gana išsamiai, bet tuo pat metu kondensuotai ir kritiškai rašo pvz. apie *Baltijos* jūros, *Dniepro, Dniestro, Maskvos, Rusijos, Sibiro*, sen. rusų dievo *Stribogo* ir kt. panašių tikrinių vardų kilmę. Rus. *Baltijskoje more* esąs vėlyvas darinys, sudarytas pagal lot. *Balticum* mare, o šis pavadinimas savo keliu, atrodo, galįs būti susijęs su sen. skand. *belti*, švedų *baelte* „diržas" ir kt. (plg. vid. vok. augšt. *Beltemere* „Baltijos jūra"), nes šios jūros atradimas prasidėjęs Vakaruose; sen. rusų kalboje ši jūra vadinusis More *Varjažskoje*, t. y. varingų jūra. Arba štai Estijos miesto vardas *Revelis*, pradėtas vartoti nuo 1562 m., esąs kilęs iš sen. danų *revel*, norv. danų *revle* „mažesnė smėlio sekluma arba uola (rifas)". Danų karalius Valdemaras 1219 m. įkūręs miestą sugriautos estų tvirtovės vietoje. Todėl estų *Tallinn* „Revelis", suomių *Tanikanlinna, Tanilan linna* iš tikrųjų tesąs **Tan-linn* „danų tvirtovė", tos pat rūšies kaip latvių *Danupils* (II 500). Rus. *Litva* esanti paskolinta iš *Lietuvà*, kuri paprastai esanti siejama su lot. *litus* „krantas" ir kt.; bet esą visai netikėtina, kad *Lietuvà* kada nors būtų galėjusi kilti iš sen. keltų *Litavia*, kaip kad A. Šachmatovas galvojęs (II 46). Ir t. t.

4. Sukaktuvininkas ir jo nuopelnai baltistikai

Prof. M. Vasmeris, sulaukęs gražaus amžiaus, gali su pasididžiavimu žvelgti į savo ilgoką nueitąjį gyvenimo kelią: jo daug dirbta ir padaryta; daug dalykų aiškinta ir išaiškinta vykusiai; ir tuo būdu slavų kalbotyra yra pažengusi gerą žingsnį pirmyn. Todėl visi, kam tenka turėti reikalo su slavistika ir slavistikai artimomis sritimis, neišvengiamai susiduria su M. Vasmerio darbais ir daugiau ar mažiau jais nau-

dojasi. Todėl, tai darydami, įvairių kraštų slavistai ir kiti artimesnių sričių specialistai didžiai vertina šio sukaktuvininko kalbotyrinę veiklą ir reiškia jam pagarbą.

Tokia graži ir tikrai nupelnyta pagarba M. Vasmeriui yra slavistikos ir kitų sričių atstovų pareikšta impozantišku sutelktiniu veikalu, 1956 m. Berlyno laisvojo universiteto Rytų Europos Instituto išleistu jo 70 metų sukaktuvių proga. Tame veikale savo straipsniais dalyvauja 69 įvairių kraštų autoriai, tiek seni veteranai, tiek jaunesni mokslininkai. Čia pvz. estų kalbininkas P. Arumaa rašo apie rytinių slavų vandenvardžius su epentetiniu *-l-*; prancūzų kalbininkas E. Benveniste'as rašo apie tarpusavinius slavų iranėnų kalbų santykius; D. Čyževskis nagrinėja senovinės rusų literatūros stilistikos dalykus; šveicarų kalbininkas A. Debrunneris rašo apie pageidavimų suhipostazinimą (pvz. lot. veiksmažodžio *salutare* vartojimą lygiaverčiai su *salutem dicere* ir kt.); mums gerai pažįstamas prof. E. Fraenkelis iškelia aikštėn daugybę nuotolinės, arba distancinės, metatezės atvejų (pvz. dzūkų *liminỹs* iš *milinỹs* ir kt.); austrų prof. W. Haversas įdomiai pavaizduoja piktos didybės baimę kalbos šviesoje; Helsinkio u-to prof. V. Kiparskis supažindina skaitytojus su rusiškais šeimovardžių tipais; estų tautosakininkas O. Loorits pasakoja apie nykštukus estų tautos padavimuose; Londono u-to prof. W. K. Matthews rašo apie latvių kalbos elementus šių dienų lybių kalboj; O. Pritsakas (iš Hamburgo) plačiai įrodinėja, kad hunų vado vardas *Attila* esąs ne gotiškos kilmės (nuo got. *atta* „tėvas"), kaip lig šiol buvo daugelio manoma, bet huniškos; K. Serežnikovas svarsto Dostojevskio didžiojo inkvizitoriaus legendos atsiradimo klausimą; žymusis vokiečių istorikas B. Spuleris išsamiai nupasakoja Maskvos ir Konstantinopolio patriarchatų rungtyniavimą dėl pirmavimo ir kt. Šių eilučių autorius irgi yra prisidėjęs savo straipsniu „Jungiamieji liet. dvikamienių asmenvardžių balsiai" (Die Bindevokale in den litauischen zweistaemmigen Personennamen" 502–509 psl.), kur jis įrodinėja, kad tokių vardų kaip *Gedi-minas, Manti-vilas, Radivilas, Sudi-mantas, Žygi-mantas* ir kt. pirmosios sudaromosios dalys yra iš pradžios buvusios ne veiksmažodinės, imperatyvinės, kaip kad kaikurie mokslininkai lig šiol yra manę, bet vardažodinės. Panašiai ir M. Vasmeris (I 209) rusų asmenvardžio *Vladímir* pirmąją sudaromąją dalį *vladi-* sieja ne su atitinkama liepiamosios nuosakos lytimi, bet su bažnytinės slavų kalbos *i-* kamieno daiktavardžiu *vlad'* „galybė"; ta-

čiau vėlyvieji analogiškai pagal *Vladimir* ir kt. sudaryti miestavardžiai *Vladikavkaz* ir *Vladivostok* liaudinės etimologijos keliu buvo jau imperatyviai suprantami: „valdyk Kaukazą“ ir „valdyk Rytus“.

Mums, lietuviams, M. Vasmerio slavistiniai darbai itin yra vertingi. Kadangi baltų ir slavų kalbos nuo senų senovės yra buvusios ne tik giminingos, bet kaikurios iš jų net kaimyninės, tai visi žymieji kalbotyriniai slavų kalbų potyriai daugiau ar mažiau padeda ir baltų, jų tarpe ir lietuvių, kalboms suprasti. Tai labai aiškiai galime matyti iš M. Vasmerio etimologinio rusų kalbos žodyno, kur baltų kalbų atitikmenys gana dažnai vartojami rusų kalbos žodžių kilmei aiškinti. Pvz., rus. *sozdát'*, *sozidát'* „įtaisyti, statyti“, serb. *zidati* „mūryti“ ir kt. pirmiausia yra siejami su liet. *žiedžiù, žiẽsti* „ką iš molio daryti, formuoti“, *žaidas* „pečius“ ir kt.

Iš kitos pusės M. Vasmeris ir šiaip domėjosi baltų kalbų dalykais. Pvz., 1922 Šv. Darbo Nr. 3–6, 169–171 savo straipsny „Prie germanybių baltų kalbose“ įrodė, kad liet.*ýla* yra paskolinta iš germanų. 1932 m. Prūsų Mokslų Akademijos leidiny paskelbtame straipsny „Die Ostgrenze der baltischen Staemme“ (Philol.-histor. Klasse, 637–666 psl.), patikrinęs anksčiau A. Sobolevskio paskelbtuosius šaltinius ir šalia to panaudojęs apsčiai naujos įrodomosios, visų pirma archeologinės, medžiagos, jis priėjo išvadą, kad baltai senovėj yra daug toliau į rytus gyvenę, negu anksčiau buvo manyta.

Pagaliau M. Vasmeris yra pasižinęs ir su mūsų dviem žymiaisiais kalbininkais – K. Jauniumi bei K. Būga. Pirmąjį iš jų net dabar prisimena su malonumu; dėl to jis man viename laiške rašo: „Didelę įtaką mano susidomėjimui kalbotyra turėjo Tamstos tautiečio Jauniaus paskaita apie sen. lotynų Carmen arvale, kurios aš, antro ar trečio semestro studentas, klausiau Petrapilio kalbotyrinės draugijos susirinkime. Kaikuriuos dalykus jis taip drąsiai aiškino, kad aš jau tuomet negalėjau patikėti; bet jo paskaitos gyvumas ir išmoningi išvedžiojimai taip mane sužavėjo, jog aš ilgai kalbotyrą laikiau inteligentiškiausia mokslo disciplina“.

Su K. Būga jis 1905 m. susipažino pas Ed. Volterį, iš kurio pirmą kartą išgirdo lietuvių kalbą ir kurio tada buvo vienintelis studentas. Tuo metu K. Būga buvo už jį vyresnis, dar ne studentas, ir tik ruošėsi stoti į universitetą. Vėliau juodu abu drauge klausydavo J. Baudoin de Courtenay paskaitų ir didžiai susidraugavo. M. Vasmeris anksčiau

baigė universitetą ir 1910 m. tapo privatdocentu, o K. Būga pasiliko, negalėdamas išlaikyti kaikurių, pvz. filosofijos, egzaminų; tik jo draugų įprašytas, filosofijos profesorius šiaip taip jį praleido, ir tuo būdu 1911 m. jis galėjo baigti universitetines studijas. M. Vasmeris didžiai vertina K. Būgą kaip kalbininką mokslininką, ir todėl labai apgailestauja jo ankstyvą mirtį. Pradėjęs leisti savo redaguojamą slavistinį žurnalą, Zeitschrift fuer slavische Philologie, jis tikėjosi iš K. Būgos didžios paramos, nes jį laikė vienu iš gabiausių bendradarbių, bet likimo buvo kitaip lemta: K. Būga mirė, vos spėjęs pirmame šio žurnalo tome išspausdinti savo paskutinį straipsnį apie lietuvių gudų santykius ir jų senovę.

Nauja lietuvių kalbos gramatika

(Aidai, 1957 m., nr. 6, p. 270–274)

Dabartinis Poznanės, anksčiau Vilniaus universiteto profesorius Jonas Otrębskis yra mums gerai pažįstamas lenkų mokslininkas kalbininkas, kuris gyvai domisi lietuvių kalba ir pastaruoju laiku daug apie ją rašo. Vienas iš didžiausių jo užsimotų darbų yra lietuvių kalbos gramatika – *Gramatyka języka litewskiego*, kurios trečioji dalis, formų mokslas (nauka o formach), buvo 1956 m. lenkų valstybinės mokslinės leidyklos išleista Varšuvoje. Be šios dalies, dar numatyta išleisti: I. Įvadinės žinios. Garsų mokslas (su autoriaus prakalba ir plačia bibliografija). II. Žodžių daryba (nauka o budowie wyrazów). IV. Sakinių mokslas (nauka o zdaniu). V. Gramatinės ir žodžių rodyklės.

Jau pasirodžiusi trečioji gramatikos dalis, 377 psl., aiškiai rodo, kad autorius yra sumanęs parašyti gana stambų liet. kalbos gramatikos veikalą, kokio iš lig šiol dar niekas nėra parašęs. Šio veikalo tikslas yra mokslinis – duoti didesnį lietuvių kalbos supratimą (dać głębsze rozumienie języka litewskiego). Tam reikalui autorius pagrindu ima dabartinę liet. bendrinę kalbą, ir aprašydamas stengiasi aikštėn iškelti visas žymesniąsias jos ypatybes. Pirmoj vietoj liet. kalbos formas aprašo ir tik antroj vietoj, žymiai trumpiau, jas aiškina. Ten, kur pasirodo kokie painesni dalykai, lig šiol kaip reikiant neišaiškinti, jis jų dažnai ir nesprendžia, tik pažymi jų sprendimo sunkumą ir atideda tai kitam kartui. Todėl visi jo aiškinimai yra trumpi ir, palyginti, gana atsargūs.

Savo aiškinimuose jis labai nedaug tesinaudoja palyginimais su kitomis kalbomis. Iš senųjų liet. raštų tik viena Daukšos Postilė plačiausiai cituojama. Iš liet. tarmių kiek dažniau paminima Tverečiaus tarmė, kurią autorius pats savo laiku yra plačiai aprašęs; kitų liet. kalbos tarmių gausingi ir morfologinių lyčių istorijai svarbūs duomenys mažiau tepaliečiami. Pagaliau autorius savo veikale visai nemini kitų mokslininkų bent svarbesnių nuomonių ir nenurodo jokių kalbotyrinių veikalų, kuriuose aprašomieji ar sprendžiamieji dalykai jau buvo nagrinėti ir šiaip ar taip spręsti. Visa tai rodo, kad autorius yra pirmoj vietoj pasiryžęs parašyti išsamų liet. kalbos gramatikos vadovėlį (Handbuch), tinkamą universitetinėms liet. kalbos studijoms.

Gyvendamas toliau nuo Lietuvos ir neturėdamas po ranka daugelio lietuvių kalbos šaltinių, ypač trūkdamas tarminių ir istorinių žinių, autorius išmaningai pasirinko atsargų aprašymo ir aiškinimo būdą, kuris dabartinėse aplinkybėse yra gal pats geriausias ir tikslingiausias. Bet liet. kalba yra tokia turtinga, joje yra tiek daug subtilių dalykų, dažnai ne tiek spekuliatyviai suvokiamų, kiek juste pajuntamų arba induktyvinės analizės keliu patiriamų daugiausia iš pačios liet. kalbos, jos istorijos bei kasdieninės natūralinės apraiškos, jog visai netenka stebėtis, jei kitatautis tyrinėtojas, tik pramokęs tą kalbą ir, kaip minėjau, būdamas toliau nuo tiesioginių jos lobynų, savo plačiai užsimotame darbe ir vieną kitą dalyką kartais nekaip reikiant nuaiškina.

Nesiimdamas rašyti išsamios recenzijos, – tai būtų Aidams perspecialus dalykas, – aš čia paváizdui iškelsiu tik vieną kitą dalyką. Štai rašydamas apie gimines (4 psl.), autorius sako, kad liet. kalba skiriant dvi gimines – gramatinę ir natūralinę: *výras* esąs natūralinės vyriškos giminės ir turįs vyrišką galūnę *-as*, o *žmonà* esanti natūralinės moteriškos giminės ir turinti moterišką galūnę *-a*; bet *vaidilà* „aktorius; keliaujantis senovės liet. dainius; žynys (lenkiškai verčiamas: wajdelota)“, būdamas natūralinės vyriškos giminės, jau turįs moterišką galūnę *-a*, o *pamergỹs* esąs natūralinės moteriškos giminės ir turįs vyrišką galūnę *-ys*; dabartinėj liet. bendrinėj kalboj šio skirtumo jau nebesą – tesanti vartojama tik *pamergė̃* (tai jis sprendžia iš „Dabartinės liet. kalbos žodyno“). Bet, laikantis arčiau liet. kalbos istorijos ir šnekamosios kalbos, viskas maždaug šiaip atrodytų. Seniau lietuviai yra daugiau gimines skyrę ne pagal galūnes, bet pagal lytį, todėl pvz. tariamoji vyriškoji galūnė *-as* dabartinėse tarmėse gali būti vartojama ir

moteriškajai giminei žymėti, kaip antai: jų senoji baisi *barškalas*; ta merga buvo didelė *žinovas*.

Ten, kur nejausdavo arba nejaučia tos lyties, tikrosios arba įsivaizduotosios, lietuvis neskirdavo arba neskiria ir giminės, pvz.: *kirmìs, utìs, kíelė, zýlė, voverẽ* ar *voverìs, vištýtis, antùkas*, bet *vil̃kas* : *vílkė, katẽ* : *kãtinas, taũnas* : *tarnáitė* ir kt. Dabartinėse tarmėse ir senovinėj raštų kalboj galūnė *-ė* dar dažnai vartojama ne tik moteriškajai giminei ir tokiems vyr. giminės atstovams kaip *dẽdė, tẽtė* ir kt., bet ir bendrajai giminei žymėti, pvz.: *bémbė* „vėpla, iširėlis, -ė“, *čiaũlė* „apsileidėlis, -ė, išsižiojėlis, -ė“, *čýpė* „kas čypia“, *čiršk*ė „kas čirškia, rėksnys, -ė“, *čiupnõtė* „kas daug čiupinėjasi, gaišta“, *šérpė* „šiurpa, pašiurpėlis, -ė“ ir kt. Senovinėj raštų kalboj dar plačiai vartota *girtuõklė* (vyr. ir mot. giminės!) dabar beveik jau visur pakeista į *girtuõklis, -ė* „drunkard“. Taigi čia įvyko visai priešinga atmaina, negu kad mano J. Otrębskis, minėdamas tariamą jaunesnę *pãmergę* užuot *pamergỹs*, kuris tarmėse dar tebėr plačiai pažįstamas. Pagaliau autorius persiaurai galvoja, minėdamas tik senovinių kolektyvų su galūne *-a* (daugiskaitoje) virtimą į daiktavardžius su galūne *-as*: liet. kalboj yra ir tokių senų kolektyvinės reikšmės daiktavardžių, kurie ir dabar yra pasilikę su galūne *-a*, pvz.: žem. *męsà* (lat. *mìesa*) : lenk. *mięso, dervà* : slav. **dervo* (lenk. *drzewo*, rus. *derevo*), sen. liet. *Prūsa* (vėliau *Prū̃sai, Prū̃sija*) ir kt.

Kalbėdamas apie daiktavardžius su galūnėmis *-jas, -ias* ir *-ys, -is*, autorius kaip reikiant nepaaiškina nei šių galūnių tarpusavio santykio, nei jų kilmės. Yra neabejotina, kad pvz. liet. *kãrias* „kariuomenė; karas“, lat. *kar'š* (iš **karjas*) yra labai seni dariniai su priesaga *-ja-*; plg. sen. prūs. *karia-* (žodyje *cariawoytis* „Heerschau“), got. *harjis* „kariuomenė, minia“ (iš **harjaz*, plg. ds. nd. *harjam* „kariams“), vid. airių *cuire* „būrys, gauja“ (iš **korjo-*; plg. galų tautovardį *Petru-corii*) ir kt. Senovinis **karjas* yra buvęs ne kas kita kaip priklausomybinis būdvardis, reiškiąs „priklausąs karui, karinis“ ir taip santykiavo su *kãras*, kaip *ãpsčias* „apstus“ (iš **apstjas* su *ãpstas* „apstybė“), *sraũjas* su **sravas* „sravėjimas, srava“ (plg. *prã-sravas* „neužšalusi vieta lede“, gr. *róos* „sravėjimas, srovė, upė“ iš **srowos*) ir kt. Tokie pat seni dariniai kaip „upė“ iš **srowos* ir kt. Tokie pat seni dariniai kaip ind. *kravyam* „t. p.“), *mẽdžias* „miškas; medis“ (plg. lat. *mežs* „miškas“, pr. *median* „t. p.“ iš **medja-*, sen. ind. *madhyas* „vidurinis“, lot. *medius* „t. p.“ ir kt.), *tẽlias* (lat. *tel'š* iš **teljas*), *vãrias* ir kt.; dabartinės lytys *ámžis, ám-*

žius, jáutis, jáučius, mẽdis, vãris, varỹs ir kt. aiškiai yra vėlyvesnio kilimo, ir jų galūnės *-ys, -is* yra atsiradusios *-jas, -ias* vietoje iš analogijos ar dėl kitokių priežasčių. Bet iš kitos pusės galūnės *-ys, -is* gali dar būti kilusios iš ide. *-iyos*; plg. estų *takijas* iš baltų **dagijas* : *dagỹs*, lat. *dadzis* ir kt. Taigi galūnės *-jas, -ias* ir *-ys, -is* yra dabar didžiai sumišusios tarpusavy. Tačiau dar tebėr užtektinai išlikusių pėdsakų, kurie rodo, kad daiktavardžiai su *-jas, -ias* seniau buvo linksniuojami tomis pačiomis galūnėmis kaip daiktavardžiai su *-as*; pvz. ryt. tarmėse *mẽdžias, tẽlias, vẽjas* vietomis dar tebeturi galūnę *-e* vs. vietininke ir šauksmininke: *medè, telè, vẽje*; dabartinės lytys *mẽdyje, vẽjyje*, škm. *kelý*!, *svety*! yra, be abejonės, antrinės, vėlyvesnės. Šitų dalykų neiškeldamas aikštėn, autorius negalėjo duoti reikiamo supratimo ir apie *ja-* kamieno daiktavardžių linksniuotės raidą.

41 psl. autorius mini tverečėnų dvi ds. vardininko lytis – *ãkys* ir *ãkies* ir mano, kad ds. vd. *ãkies* taip santykiauja su vs. km. *akiẽs*, kaip pvz. ds. vd. *dùkteres* su vs. km. *dukterès*. Bet iš tikrųjų galėjo būti visai kitaip: šalia *ãkys* tose pačiose ryt. tarmėse vietomis dar sakoma ir *ãkes, aũses* (ds. km. *ausų̃*, bet *akių̃*), todėl *ãkies* sąmyšio (kontaminacijos) keliu lengvai galėjo atsirasti iš *ãkys* + *ãkes*. Visai panašiai kaip *ãnies* galėjo susidaryti iš *aniẽ* + *ãnys, snieñga* iš *sniẽga* (*sniẽgti*) + *sniñga* ir kt.

Dabartinio *žmogaũs* vietoj senovinėj liet. raštų kalboj buvo vartojamas *žmuõ*, kurio kaitymas M. Daukšos kalboj nesiskyrė nuo *šuõ* : vs. gl. *žmunį*, dv. vd. *žmune*. Bet klausimas, iš kur atsirado dabartinis kamienas *žmon-*? J. Otrębskis, radęs Daukšos Postilėj parašytą *žmó*, tuojau taria (59 psl.) tai reiškus kolektyvą ir ryšium su tuo kolektyvu atsiradus ds. vd. *žmónes*, vėliau *žmonės*. Bet, man rodos, tai yra perskubi išvada: viena, Daukšos *žmó*, pavartotas vieną kartą, lengvai gali būti ir spaudos klaida (tokių klaidų apstu Daukšos kalboj); antra, šio darinio nepatvirtina joks kitas senovinis raštas, nei dabartinė kalba; trečia, mūsų kalboj iš viso nėra pėdsakų, kurie rodytų senovinį akūtinį ilgą *-a* absoliutinėj galūnėj išvirtus į *o*; plg. sen. prūs. *austo* „burna“, *warto* „durys“: sen. slav. *usta, vrata* (liet. *vařtai*); tai aiškiai rodo ir jau augščiau minėtieji seni kolektyvai kaip *dervà*, žem. *męsà* (dabartinė *mėsà* yra iš gudų paskolinta), *Prūsa* ir kt. Taigi dėsninga kolektyvinė lytis šalia *žmuõ* tegalėtų būti **žmà*, ne *žmo*, kaip kad perlengvai sprendžia J. Otrębskis. Dabartinis kamienas *žmon-* senesnio *žmun-* vietoje (plg. *šuõ*: ds. vd. *šùn-es*, km. *šun-ų̃*) galėjo atsirasti tuo pat antriniu

būdu, kaip pvz. *aũmonė* „sąmonė, nuomonė“ šalia *aumuõ* „nuovoka, supratimas“, upėvardis *Armonà* šalia *Armenà* (plg. *armuõ* „arimas, ariamoji dirvos žemė; dirva, dirvožemis; gelmė, bedugnė, liūnas, praraja“) ir kt. Šitas naujas kamienas *žmon-* iš pradžios yra buvęs priebalsinis: ds. vd. *žmónes* (dar pažįstamas Tverečiaus tarmėje; plg. ryt. *šùnes, žą̃ses, žvéres*), km. **žmonų̃* (plg. *šunų̃, žąsų̃*), gl. *žmonis* (plg. *šunìs, žvéris*) ir kt. Ilgainiui šita priebalsinė linksniuotė tarmėse buvo išlyginta: vienur atsirado *žmónės, žmonių̃*, kitur *žmónys, -ių̃*, gl. *žmónis, žmonimìs*.

Panašiai kaip *žmuõ*, tik kitokesniu būdu, yra kitėję ir kaikurie kiti priebalsinio kamieno daiktavardžiai; pvz. *momuõ, eñs* „viršugalvis“ vienur yra pavirtęs į *momenìs, -iẽs, mómenį*, kitur į *momuonìs, -iẽs, mómuonį*; šiame pastarajame pavyzdyje *-uo-* buvo apibendrintas iš vs. vardininko. Bet ir šios rūšies perdirbiniai vietomis tebėra išlaikę senovines priebalsines galūnes; plg. ryt. ds. vd. *gẽležuones, žãliuones* ir kt. Šios atmainos yra vykusios ir dabar tebevyksta labai įvairiai, todėl šalia naujųjų dar apsčiai sutinkame ir senųjų lyčių. Taigi J. Otrębskis (57 psl.) apsirinka, kad tik senovinėj liet. kalboj galėjusios būti tariamai tokios nepaliudytos lytys kaip **geluo* ir **širšuo*, kuris davęs pradžią dviem naujiems dariniams: *širšuolis* ir *šìršė*. Iš tikrųjų šalia *geluonìs, -iẽs* yra dar gerai pažįstamas ir *geluõ* arba *gėluõ* (pvz. Kupišky, Dusetose, Biržuose ir kt.). *Širšuõ* yra K. Jauniaus paliudytas iš Kvėdarnos ir Rietavo, ir tai aš esu pažymėjęs savo Liet. kalbos žodžių daryboje (295 psl.). Ir dar daugiau: iš *širšuõ* yra sudaryti ne du, bet keliolika tolimesnių darinių, pvz. *širšuonas, širšūnas, širšuonis, širšuolas* ir kt.

Kalbėdamas apie sangrąžinius veiksmažodinius daiktavardžius su *-imos* (pvz. *elgìmos* „elgimasis, elgesys“), J. Otrębskis (68 psl.) sako, kad šios rūšies nekaitomi dariniai dar tebesą smulkmenose neišaiškinti, ir ryšium su tuo jis tvirtina, kad *-o-s* esąs kilęs iš *-s*, ne iš *-si*. Tvirtina be įrodymų, ir tuo būdu sukelia abejonių. Pvz., mūsų senovinių raštų kalboje dar aiškiai tebevartojamas sangrąžinių vyr. giminės daiktavardžių kaitmuo *-imasi*, pvz.: Elioschus *melsdamasi* uszlaike litu (J. Bretkūno Post. II 99); wagis ... ne ineit... *slapstidamasi* (ib. 266). Dabartinėse tarmėse vietomis dar tebėr išlaikyta pilna galūnė *-si*: merga šoka linksmai *sukdamosi*. Bet gana anksti randame šią galūnę jau sutrumpintą: Mergá ... *žemindamoś* sawe Elźbieêtą atłanke (Daukšos

Post. 474). Panašiai dabar sako ir žemaičiai, pvz. *pešenos* „pešimasis“, *juoksenos* „juokimasis“ šalia *pešena, eisena*. Ilgainiui mot. giminės galūnė *-os* buvo apibendrinta: šalia *ji juokdamos* buvo pradėta sakyti ir *jis, jie juokdamos ėjo*. Tuo būdu iš analogijos šalia nekaitomų lyčių *elgdamos, elgsenos*, lengvai galėjo atsirasti ir *elgimos*. Be to, šalia *-imas* seniau galėjo būti vartojama ir veiksminės reikšmės *-ma*, todėl *-imos* iš dalies dar galėjo susidaryti ir iš *-ima:si* (čia *a:* reiškia ilgą *a*).

Toliau tenka pastebėti, kad liet. kalboj gali būti laipsniuojami ne tik būdvardžiai, bet ir daiktavardžiai, pvz.: *kálnas* : *kalniaũ, kalnèsnis, výras* : *vyrèsnis, šuõ* : *šunèsnis* ir kt. Bet J. Otrębskis (133 psl.) nei iš šio nei iš to galvoja, kad lytys *vyrèsnis* ir *vyriáusias* galinčios būti sudarytos ne iš *výras*, bet iš kokios nors kitos, jau išnykusios lyties, ir tą savo galvojimą mėgina paremti tokiais pavyzdžiais kaip *augèsnis*, kuris esąs sudarytas ne iš *áugti*, bet iš būdvardžio *augùs*. Ir toliau dar įmantriau: *šunèsnis*, sako, esąs sudarytas ne iš *šuõ*, bet pvz. iš *šunìnis*, iš kur iš pradžios atsiradęs **šuninesnis*, vėliau haplologijos keliu sutrumpintas į *šunèsnis*. Bet aš tuo visai netikiu: viena, būdvardžiai su *-inis, -ė* yra priklausomybinės reikšmės ir paprastai nelaipsniuojami; pvz. kaip iš *medìnis*, taip ir iš *vilkìnis* nei vienam lietuviui negalėtų ateiti į galvą susidaryti **medinesnis, *vilkinesnis*. Antra, laipsniavimu yra išreiškiama tiesioginė, ne išvestinė ypatybė, todėl vienodai gali būti sakoma: jis *gẽras*, bet ans *gerèsnis*; tu esi tikras *šuõ*, bet jis už tave dar *šunèsnis* (dar didesnis šuo kaip tu). Vadinas, kaip iš *gẽras* gali būti sudarytas *gerèsnis*, taip iš *šuõ* gali būti tiesiogiai sudarytas *šunèsnis*, iš *výras* – *vyrèsnis* ir kt. Ir šitokia darybos ypatybė pažįstama ne tik liet. kalboje, bet ir kitose, net seniausiose, ide. kalbose; pvz. sen. ind. kalboj su laipsniuojamomis būdvardinėmis priesagomis *-tara-, -tama-* galėjo būti tiesiai iš daiktavardžių sudaromos lytys *vi:rátara-* „karžygesnis“, *vi:rátama-* „karžygiausias“ iš *vi:ra-* „vyras“, visai panašiai kaip Homero *kýnteros* „šunesnis“ iš daiktavardinio kamieno *kyn-* „šuo“ : ds. vd. *kynes* „šunes“ ir kt., žr. A. Debrunner, Die Nominalstaemme 60 1 t.

Kitas toks dirbtinio galvojimo pavyzdys yra J. Otrębskio nuomonė apie tokius posakius kaip *kuõ vardù* ir kt. Dėl to jis sako: „W rzeczywistości *kuõ vardù* powstało przez kontaminację dwu wyrazeń, z których jedno zawierało *kuõ* „jak (zwac)“, a drugie formę *vardù* w połączeniu z jakimś przymiotnikowym zaimkiem pytajnym“ (146–47). Bet toks sąmyšis šiam reikalui yra visai netikėtinas ir nereikalingas,

nes čia viskas yra daug paprasčiau, būtent – šiokiais atvejais įvardis *kàs* seniau tarp ko kito galėjo dar būti vartojamas ir būdvardine reikšme: *kuõ vardù* iš tikrųjų reiškia „kuriuo, kokiu vardu“. Posakiu *kuõ jìs vardù* norime pasakyti, kas yra jo vardas, kuriuo vardu jis vadinasi. Taigi *kuõ* čia yra su *vardù* taip susijęs, kaip pvz. *tuõ, anuõ vardù* ir t. t. Ir šita sąsaja yra labai gilios senovės liekana, dabar besutinkama tik paskiruose posakiuose (*kuõ vardù, kuõ metù* ir kt.). Tai patvirtina ir kitos senosios ide. kalbos, kur kamienas *ka-* gali žymėti ne tik klausiamąjį, bet ir santykinį arba nepažymimąjį įvardį; plg. sen. ind. *kásmai devấya havísa vidhema* „kuriam dievui turime auka tarnauti“, latvių *es nuocirtu tuo kuociņu, kas aug cel'a maliņā* „aš nukirtau tą medelį, kuris auga kelio pakraštėly“ ir kt., žr. A. Debrunner-J. Wackernagel, Altind. Gram. III 2, 567; J. Endzelīns, Lat. valodas gram. (1951) 543. Dėl šio įvardžio reikšmės kitose ide. kalbose plg. dar J. Pokorny, Idg. etym. Wb. 644 t. Prieveiksminė reikšmė *kuõ* „kaip“ yra aiškiai vėlyvesnių laikų reiškinys; dabar užuot *kuõ vardù* jau pasakoma ir *kaĩp* (lenk. *jak*, rus. *kak*) *jõ vařdas* „what is his name?“

Kaip kaikurie kiti kalbininkai, taip ir J. Otrębskis (282 psl.) liet. priev. ir priel. *pãskui (paskuĩ)* jungia su sanskrito *páscat* „už, po, paskui“ (iš **poskēt*), lot. *post*, sen. lot. *poste* „nach, hinter“ iš **posti* ir kt.; plg. dėl to dar J. Pokorny, op. cit. 841. Bet tam prieštarauja liet. kalbos duomenys: kurie *tuo pasakos eyt* „kurie paskui jį eina“ (1605 m. katekizme, žr. E. Sittig, Der poln. Katech. des Ledezma ..., 24 psl.), ryt. iš *paskõs* „iš paskui“ (sutrumpinta iš *pasakõs*), *eina pãsaku* arba *pãsku* „paskui“ (plg. alus iš bačkos *pãtaku teka*) ir kt. Taigi dabartinis *pãskui* (*paskuĩ*) yra neabejotinai kilęs *iš pãs(a)ku*, kurio galūnė *u* vėliau buvo paversta į *ui* pagal kitus tokius pavyzdžius kaip *viduĩ, viršuĩ* ir kt.; žr. R. Trautmann, Balt.-slav. Wb. 254, aut. Liet. kalbos žodžių daryba 67 (su tolimesne nurodyta literatūra).

Pagaliau autorius, matyti, remdamasis „Dabartinės liet. kalbos žodynu“ (709–10 psl.), teskiria priev. *senaĩ* „staro“ ir *seniaĩ* „dawno“ ir tvirtina, kad pastaroji lytis tebesanti dar neišaiškinta (291 psl.). Bet tai nėra visiška tiesa: prof. E. Fraenkelis, Zeitschrift fuer vgl. Sprachf. LVII 174 t. yra įtikinamai įrodęs, kad senesnis *senaĩ* vėliau pagal *naujaĩ* (fonetiškai tetariamas *naujeĩ*) buvo paverstas į *seniaĩ*. Ir tai patvirtina šios aplinkybės: *senaĩ* „staro“ ir *seniaĩ* „dawno“ tėra skiriama tik vienoj kitoj tarmėj, ir daug kur iš senovės dar tebesakoma *jis sẽnas*

atrodo, ne *jis atrodo senaĩ*; tiek senųjų raštų kalboje, tiek dabartinėse tarmėse senovinis *senaĩ* vietomis dar tebereiškia „dawno“; kadangi *sẽnas* „dawny“, priev. *senaĩ* „dawno“ kaip priešybės yra siejama su *naũjas*, priev. *naujaĩ*, todėl pagal pastarąją lytį *senaĩ* lengvai galėjo būti paverstas į *seniaĩ*: ir tai galėjo atsitikti visai panašiai, kaip kad *taip* gyvojoj žmonių kalboj daug kur jau nuo seniai pagal *šiaĩp* (tariama *šeĩp*) yra pavirtęs į *teĩp*.

Iš šitų kelių trumpų augščiau padarytų pastabų jau galime matyti, kad kaikurie autoriaus aiškinimai yra nevisai vykę, o kaikurie net klaidingi, nepriimtini. Taip pat būtų kas prikiština ir jo kirčiavimui, kurio čia dėl specialumo nebeliečiu. Bet, šiaip ar taip, visas jo veikalas liet. kalbą studijuojantiems bus visdėlto didžiai naudingas, visų pirma duodamąja faktine medžiaga. Šis veikalas bus naudingas ir indoeuropiečių kalbų tyrinėtojams, nes jis, be daugybės autentiškų duomenų, apsčiai iškelia ir probleminių lietuvių kalbotyros dalykų.

Russ. vitina und lit. vytinė

(Zeitschrift für slavische Philologie, 1957 m.,
t. 26, sąs. 1, p. 150–151)

Витúна ist nach Dal' eine Art Flußfahrzeug mit flachem Boden (ходовое, плоскодонное судно) auf den Flüssen Nemunas (Niemen) und Pripet'. Im Russ. Enzyklopädischen Wörterbuch von Brockhaus und Efron ist ausdrücklich gesagt, daß die *витúна* nur auf dem Nemunas und seinen größeren Nebenflüssen zu fahren pflegte. Gegen Ende des 19. Jh. kam dieses Fahrzeug bereits außer Gebrauch, da 1884 nur sechs Witinen im Betrieb waren und keine neuen mehr gebaut wurden. Aber aus den litauischen Urkunden des 16.–17. Jh. geht deutlich hervor, daß vitiny (poln. *wiciny*) häufig auf dem Nemunas zum Transport verschiedener Waren von Grodno, Nieswyż, Vilnius und anderen östlichen Ortschaften über Kaunas bis Königsberg benutzt wurden. Wir lesen in einer Urkunde d. J. 1606: „За поправованьемъ слюзы надъ моремъ подъ Лобкговомъ купцы зъ витинами на долъ съ товарами своими всякими, зъ Литвы-Вельею, а зъ Руси Нѣмномъ, до Королевца, такъ тежъ и с Королевца съ товарами своими портомъ водеными ви-

тины до Русь и до Литвы у гору ити и проходити не могли." (K. Jablonskis, Liet. žodžiai senosios Lietuvos raštinių kalboje. 1941, S. 226).

Neben den vitiny waren damals auch andere Flußfahrzeuge im Gebrauch. Darüber heißt es in einer Urkunde d. J. 1655: „Mieszczan... y wszystkich obywatelów bychowskich... rzekami... ze zbożem... y inszemi iako kolwiek nazwanemi towarami y kupiami na *wicinach*, strugach, baydakach, komygach, promach, szkutach y na wszelakich statkach... idących... od płacenia myta... uwolniliśmy" (K. Jablonskis l. c. 266f.).

Es fragt sich: woher stammt russ. *vitina,* poln. *wicina*? Nach Vasmer, Russ. etym. Wb. I 205 soll es zur Sippe von russ. *ви́твина* „Zweig, Rute, Gerte", *ветвь* „Zweig" gehören. Dabei wird auch erwähnt, daß lit. *vytìnė* (geschrieben *vitinė*) „Floß" nach Brückner, Die Slav. Lehnwörter im Lit. 153, aus dem Slav. entlehnt sei. Aber später hat Brückner seine Meinung geändert: in seinem Słownik etym. 613 hält er poln. *wicina* für ein gemeinsames wruss. und lit. Wort. Schließlich ist nach K. Jablonskis l. c. 264 *vitina* (*wicina*) nichts anderes als lit. *vytìnė*. Diese letzte Meinung erscheint auch mir als die wahrscheinlichste.

Für die Entlehnung von russ. *vitína*, poln. *wicina* aus lit. *vytìnė* sprechen folgende Gründe: 1. alle bekannten Quellen zeigen, daß dieses Flußfahrzeug meistens mit dem Nemunas verknüpft war; 2. die Benennung dieses Flußfahrzeuges kommt in den anderen slav. Sprachen nicht vor; 3. in Daukšas Postilė ist *witine* neben *witinikas* belegt: teip' biaurei kálba Kaune bûdinikai ir W i t i n n i k a i kurié trielûie sûdinas ir W î t i n e s (S. 626); 4. aus dem heutigen Hochlitauischen und Žemaitischen kennen wir *vytìnė* „Fähre, großer Kahn, Lastkahn" (Dabartinės liet. kalbos žodynas, Vilnius, 1954, S. 995); Kurschat gibt neben *vytìnė* „ein rohes, langes Flußfahrzeug" noch *vytìninkas* „Witinnenfahrer" (poln. *wicinik* kann aus lit. *vytinykas* entlehnt sein, s. K. Jablonskis l. c. 267); 5. in Hinsicht auf den Stammausgang kann *vitina* (*wicina*) sich so zu lit. *vytìnė* verhalten wie z. B. *pelka, pirtika* in denselben Urkunden zu lit. *pélkė* „Sumpf", *pirtìkė* „kleines Badehaus; kleine Getreide-, Flachsdarre"; 6. in denselben Urkunden finden wir noch andere lit. Benennungen von Flußfahrzeugen, z. B. *perga* aus lit. *pérgas* „(Fischer)kahn, Einbaum" (K. Jablonskis l. c. 163).

Es besteht nur eine Frage nach der Akzentstelle. Wenn Daukša richtig betont, könnte es in seiner Sprache *výtinė* oder *výtinė* gelautet haben: *výtinė* könnte so mit *vytìs, -iẽs, výtį* „Rute, Gerte, Weidenrute" zusammenhängen wie dial. *diẽninis* „Tages-, Tag-" mit *dienà, -õs, diẽną* „Tag" usw., *výtinė* müßte sich dagegen auf *výtas* „gewunden, geflochten" oder *výtis, -ies* oder *vytìs -iẽs, výtį* beziehen; zur Betonung vgl. *áugtinė* „Ort, wo jemand gewachsen ist" neben *áugtas* „gewachsen" usw. Es ist auch möglich, daß Daukšas *wîtines* ein einfacher Fehler ist; vgl. Verf. Daukšos akcentologija 28f. Auf jeden Fall ist die Wurzelbetonung von Daukšas *výtinė* oder *výtinė* nicht primär, und die heutige *vytìnė* (aus *vytìs, -iẽs, výtį* oder *výtas* „gewunden" = lett. *vîts* dass.) ist als alt anzusehen. In diesem Fall könnte die Akzentstelle von lit. *vytìnė* der von russ. *vitína* entsprechen.

Washington

PROF. E. FRAENKELIS

(Aidai, 1958 m., nr. 8, p. 381–382)

1957 m. spalio 2 d. mirė daugeliui iš mūsų gerai pažįstamas dr. Ernstas Fraenkelis, buvęs anksčiau Kielio, vėliau Hamburgo universiteto ordinarinis profesorius ir žymus vokiečių kalbininkas, savo kalbotyriniuose potyriuose daug dėmesio kreipęs ir į lietuvių kalbą.

E. Fraenkelis gimė 1881 m. spalio 16 d. Berlyne; čia pat jis lankė ir gimnaziją 1887–1899 m. 1899–1905 m. studijavo lyginamąją indoeuropiečių kalbotyrą, klasikinę filologiją ir filosofiją Berlyno ir Bonnos universitetuose pas W. Schulzę, F. Solmseną ir U. von Willamowitz-Mollendorfą. Filosofijos doktoratą įsigijo 1905 m. Berlyne. Po to, 1906–1907–8 m., gilino baltų ir slavų kalbų studijas pas A. Leskieną Leipzige. 1909 m. gegužės mėn. tapo privatdocentu. 1916 m. buvo išrinktas ekstraordinariniu, o 1920 m. ordinariniu Kielio universiteto lyginamosios kalbotyros profesorium. Nacių laikais, nuo 1936 m. sausio 1 d., buvo rasiniais sumetimais pašalintas iš universiteto, o 1938–45 m. dėl tos pačios priežasties Vokietijoj buvo uždrausti spausdinti ir jo raštai. Ypač kritiški buvo paskutiniai karo mėnesiai, kada jam grėsė koncentracijos stovykla; tik nelaimė, kuri jį tuomet ištiko, išgelbėjo jį nuo patekimo ton žmonių naikinimo įstaigon. Po karo, 1945–53 m.,

jis vėl galėjo profesoriauti, tik ne Kielio, bet Hamburgo universitete. 1954 m. išėjo į pensiją ir lig mirties pasiliko Hamburge.

E. Fraenkelio kaip mokslininko veikla yra labai plati ir turininga; vieną jos dalį sudaro klasikinių kalbų, pirmoj vietoj graikų kalbos, potyriai, o kita dalis daugiausia apima baltų kalbas, visų pirma lietuvių kalbą. Pirmajai daliai priklauso šie jo svarbesni darbai: Griechische Denominativa in ihrer geschichtlichen Entwicklung und Verbreitung (Goettingen, 1906); Geschichte der griechischen Nomina agentis auf -ter-, -tor-, -tes (-t-), I. ir II. (Strassburg, 1910–12); Index der kretischen Dialektinschriften nebst kurzem Abriss der Laut-, Formen- und Wortbildungslehre des kretischen Dialekts (Goettingen, 1915); Inscriptiones Graecae ad ilustrandos dialectos selectae, ed. F. Solmsen, edit. 4. curavit Ernestus Fraenkel (Leipzig, 1930); Namenwesen (griechische und lateinische Personennamen) = Pauly-Wissowas Realencyclopaedie des klassischen Altertums, XVI 2,32 (Stuttgart, 1935). Antrajai daliai priskirtini šie veikalai: Baltoslavica; Beitraege zur baltoslavischen Grammatik und Syntax (Goettingen, 1922); Syntax der litauischen Kasus (Tauta ir Žodis, 1926, IV 126–186; 1928, V 1–169); Syntax der litauischen Postpositionen und Praepositionen (Heidelberg, 1929); Die Erforschung des Litauischen des Wilnagebiets (Balticoslavica, 1936, II 14–107); Die baltische Sprachwissenschaft in den Jahren 1938–1940 (= Annales Acad. scient. Fennicae. Helsinki, 1941, L 1); Sprachliche, besonders syntaktische Untersuchung des kalvinistischen Katechismus des Melcher Pietkiewicz von 1598 (Goettingen, 1947); Die baltischen Sprachen (Heidelberg, 1950); Litauisches etymologisches Woerterbuch (Heidelberg, 1955–57).

Šalia augščiau minėtų pagrindinių veikalų E. Fraenkelis yra parašęs dar daugybę straipsnių įvairiuose moksliniuose žurnaluose, pvz. Indogerm. Forschungen, Zeitschrift fuer vergl. Sprachforschung, Zeitschrift fuer slav. Philologie, Archivum Philologicum, Tauta ir Žodis, Studi Baltici ir kt. Du straipsnius jis yra paskelbęs ir Aiduose: vieną 1948 m. spalio mėn. 19 numeryje apie vokiečių kalbininkus, tyrinėjusius lietuvių kalbą, ir kitą 1950 m. 9 numeryje apie lietuvių kalbos tyrinėtojus nevokiečius.

E. Fraenkelis ne tik daug yra rašęs, bet studijų reikalais arba su paskaitomis yra lankęsis ir įvairiuose kraštuose. 1926 m. Kauno universitete skaitė apie indoeuropiečių protėvynę ir jų kultūrą, o kalbo-

tyros seminare nagrinėjo Mažvydo katekizmo kalbą. 1928 m. rudenį tris mėnesius dirbo Kauno universiteto bibliotekoj, studijuodamas Daukanto raštų kalbą. 1929 m. buvo nuvykęs į Latviją latvių kalbos žinioms pagilinti. 1934 m. buvo atvykęs į Vilniaus kraštą tenykščių lietuvių tarmių studijuoti, o 1936 m., pakartotinai atvykęs į Vilnių, dirbo bibliotekoj ir skaitė paskaitas apie 1600 m. Morkūno postilę. 1952 m. Oslo tarptautiniame lingvistų kongrese skaitė apie baltų kalbotyrą. 1953 m. jis buvo nuvykęs ir į lingvistų kongresą Londone.

Visuose E. Fraenkelio kalbotyriniuose darbuose matyti plataus apsiskaitymo, gausaus įvairių šaltinių pažinimo ir šiaip gilios erudicijos. Visa tai jis galėjo pasiekti tik savo begaliniu darbštumu, daugelio kalbų mokėjimu, apsčiomis pažintimis, plačiu akiračiu ir pagaliau savo turtingos bibliotekos turėjimu.

Mums, lietuviams, ypač brangus yra E. Fraenkelio lituanistinis įnašas, jis yra pirmas iš kitataučių kalbininkų, kuris su dideliu atsidėjimu ir nepaprastu palankumu lietuviams nagrinėjo pačias svarbiąsias lietuvių kalbos mokslo sritis arba atskiras problemas gana pagrindžiai, numaningai, kaskart iškeldamas vis naujų minčių arba naujų svarstomojo dalyko aspektų. Viena iš jo mėgiamiausių tyrinėjimo sričių buvo lietuvių kalbos sintaksės dalykai; pvz. jo lyginamosios studijos apie lietuvių kalbos linksnius ir prielinksnius bei polinksnius yra pirmieji šios rūšies darbai, atskleidę didžius lietuvių kalbos turtus lyginamajai kalbotyrai. Kita jo mėgiama sritis buvo lietuvių kalbos žodžių daryba, įvairūs kiti gramatikos dalykai ir ypač žodžių kilmė bei jų vėlesnės atmainos. Bet didžiausias užsimojimas, kuris vainikuoja visus kitus jo darbus, buvo etimologinis lietuvių kalbos žodynas. Tam didžiam darbui jis jau nuo seniau ruošėsi; tik daugelio paruošiamųjų darbų stoka, perilgas didžiojo lietuvių kalbos žodyno nepasirodymas, sunkus pagrindinių dabartinės gyvosios lietuvių kalbos šaltinių prieinamumas, ligšiolinis gausių etimologinių lietuvių kalbos problemų neišsprendimas ir kt. toli nudelsė tą jo pasiryžimą, ir tik 1955 m. tegalėjo pasirodyti pirmasis jo šio monumentalinio veikalo sąsiuvinis. Iš viso prieš autoriaus mirtį tebuvo suspėta išspausdinti tik 7 sąsiuvinius (ligi žodžio **peckioti**).

Šitas didžiai svarbus veikalas, etimologinis lietuvių kalbos žodynas, turėjo būti paskutinis sintezinis E. Fraenkelio žodis, apimąs visus žymesniuosius jo ankstyvesnių baltistinių potyrių rezultatus, naujai nu-

šviestus ir papildytus paskiausiais duomenimis. Ir autorius iš tikrųjų taip stengėsi padaryti: pirmoj vietoj jis duoda tokių žodžių etimologijas, kurių kilmė kitų kalbininkų ar jo paties anksčiau buvo spręsta ir įtikinamai arba įtikinamiau išspręsta; menkų, pasenusių aiškinimų jis beveik nemini; daugelio žodžių etimologijų, kurių lig šiol dar niekas neįstengė susekti, dažnai ir jo žodyne nesutinkame, pvz. **anderė** „panašus į kraitę, su plėšomis iš šiaudų pintas indas (javams, miltams pilti)", **baulus** „bailus", **guirė** „tokia smulki žuvelė, gružlys, stekė" ir kt.; negalėdamas pats duoti geresnės etimologijos, jis kartais tik pakartoja kitų nuomones, nieko nuo savęs nepridėdamas, ir t. t. Bet ir taip atsargiai elgdamasis, jis visdėlto negalėjo visų dalykų kaip reikiant, be jokių priekaištų išaiškinti. Pvz., **dailė** jam tėra „bildende Kunst, Kunstwerk" (iš tikrųjų abi šios reikšmės tėra tik visai vėlyvų laikų padaras), o senesnės šio žodžio reikšmės „darbas, amatas, meistriškumas" jis visai neduoda (plg. rus **delo** „darbas, daiktas" ir kt.). Arba štai vėl platokai yra parašęs apie **mantos** kilmę, bet iš tikrųjų nieko tikro apie tai nėra pasakęs. Visų pirma netikėtina, kad liet. **manta** galėtų būti paskolinta iš latvių kalbos, nes šis žodis sutinkamas ne tik Žemaičiuose, bet ir tolimojoj pietinėj bei rytinėj Lietuvos daly. Taip pat visai be reikalo jis kartoja ir ankstyvesnę J. Endzelyno nuomonę, kad liet., latvių **manta** galėtų būti paskolinta iš vid. vok. žem. **monthe** „moneta", kuri savo keliu toliau yra kilusi iš lot. **monēta** (plg. sen. saksų **munita**, sen. vok. augšt. **munizza** ir kt.); vėliau šią etimologiją yra ir pats J. Endzelynas atmetęs. Pagaliau visai neįtikina ir E. Fraenkelio minimoji paskutinė J. Endzelyno etimologija, pagal kurią lat. **manta** galėjusi išriedėti iš tokių darinių kaip **mantība, mantīgs**, kurie galėję būti sudaryti iš vs. nd. *man*, panašiai kaip kad **savtība** „savanaudybė, savinauda", **savtīgs** „savanaudis" ir kt. esą atsiradę iš **sav** „sau"; šioks dirbtinis lat. atitikmens kilmės aiškinimas visai nieko nepasako apie visoj Lietuvoj vartojamos **mantos** kilmę.

Tačiau, nepaisant kaikurių trūkumų, E. Fraenkelio etimologinis liet. kalbos žodynas yra visdėlto labai naudingas pirmas šios rūšies lituanistinis darbas: jame yra sukaupta daug mokslinės informacinės, dabar sunkiai prieinamos medžiagos; duota nemaža gerų etimologijų, ir gerokai išsijotos ankstyvesnės klaidingosios; taip pat šalia gausybės šaltinių panaudota daugybė įvairių kalbinių duomenų, kurie, kad ir nevisi vienodo gerumo, būsimiesiems etimologiniams liet. kalbos ty-

rinėjimams bus labai pravartūs, nes visados yra lengviau ką nors pataisyti, negu ką iš naujo padaryti. Taigi šiuo įpusėtu savo darbu E. Fraenkelis yra padaręs paskutinę, bet gana žymią naudą liet. kalbos mokslui. Mes už tai jo niekados neužmiršime.

BALTISCHES
(Zeitschrift für slavische Philologie,
1958 m., t. 27, sąs. 1, p. 173–177)

1. Lit. PN *Radvila(s)* und *radvilà* „Findling"

Die Ähnlichkeit von *Radvila(s)* und *radvilà, -õs, rãdvilą* „Findling" ist nur scheinbar. Der Personenname *Radvìlas* oder *Radvilà, -ìlos* (zur Akzentstelle vgl. ON *Radvìliškis*) neben der älteren Form *Radivilas* ist zweifellos zweistämmig: der zweite Bestandteil *-vila(s)* kommt auch in vielen anderen zweistämmigen Personennamen vor, z. B. *Dárg-vilas, Daũg-vilas, Mañt-vilas, Nór-vilas, Taũt-vilas* usw., und hängt mit *viliúos, vìltis* „hoffen", *viltìs, -iẽs* „Hoffnung" usw. zusammen, s. Leskien IF XXXIV 330f., Salys, Gimt. Kalba (1933) 96. Aber das läßt sich nicht über *radvilà* „Findling" behaupten: es ist nicht möglich „das Gefundene" (vgl. *rastìnis* „Findling", *radinỹs* „Fund") einfach mit „Hoffen" semasiologisch zu verbinden. Deswegen meine ich, daß *radvilà* nicht ein Kompositum, sondern eine nominale Bildung ist, in der das Suffix *-ila* (vgl. *sprogilà* „Springfunke": *sprógti* „sprühen" usw.) an den Stamm *radu-* angefügt worden ist, nämlich, *radvilà* < **radu̯-ilã : radu-lỹs* „Fund, Fundgegenstand", *radù-tas* „Findling", *radù-tis* dass., *radù-tės* „Auffinden eines verendeten Tieres" usw. Der Stammausgang *-u-* konnte vor *-i-* in *-v-* auf dieselbe Weise verwandelt werden wie in den Bildungen *líetvingas* oder *lýtvingas* (neben *líetingas, lýtingas*) „regnerisch": *lietùs* oder *lytùs* „Regen", lett. *durvis* (neben *duris*) „Tür": Demin. *duru-tiṇas* (Endzelin LGr. 288), ksl. *medvьnъ* „Honig-" aus **medu̯-bno-* (Vondrák, Vgl. slav. Gram. I^2 532) : *medъ* „Honig" (= lit. *medùs* dass.), lat. *suãvis* „angenehm, lieblich" (aus **su̯ādvis*) : ai. *svādúḥ* „süß" usw.

2. Ist lit. *dvakas* entlehnt?

Endzelin, Lett.-deut. Wb. I 536, ist geneigt, lett. *dvaka* „übler Geruch, schlechte Luft" neben lit. *dvãkas* dass. als Entlehnung aus einem slav. **dvoxa* oder **dvoxъ* anzusehen. Auch Vasmer, Russ. etym. Wb. I 332, läßt lit. *dvãkas* „Luft, Atem, Geruch" aus russ. **dvoxъ* entlehnt sein. Meiner Meinung nach ist lit. *dvãkas* zweifellos ein lit. Wort, nicht eine slav. Entlehnung. Die Grundbedeutung dieses Wortes ist nicht „übler Geruch, Gestank", sondern „Luft; Atem, Hauch; Atemholen, Aufatmen" und hängt mit *dvekiúos, dvẽktis* „Atem holen, einatmen; aufatmen", *dvėkúoti* „Atem holen, schwer atmen" zusammen; zur Bildung und Bedeutung vgl. *dvãsas* „Atem, Hauch; Geist; wer schwer atmet, außer Atem kommt, siecher, kränklicher Mensch" : *dvesiù, dvẽsti* „hauchen, atmen; den Geist aushauchen, verenden, krepieren" : *dvėsúoti* „schwer atmen, keuchen". Lit. *dvãkas* „Luft; Atem, Hauch; Geruch" ist nicht von *dvokà, -õs, dvõką* „Stinken, Gestank", *dvõkas* „übler Geruch, Gestank" zu trennen. Der Wurzelvokal *o* in *dvõkas* kann eine Verlängerung des *a* darstellen, vgl. *dvãkas* : *dvakiù, dvõkti* (wohl nach dem Präteritum *dvõkė* aus **dvàkti*, s. N. van Wijk IF XXXIV 372f.) „stinken"; *blãškas* „Bund von ausgedroschenem, aber noch nicht ausgeklopftem Stroh", Pl. *blaškaĩ* „ausgeklopfte Roggen- oder Weizengarben; aus den Garben ausgeklopfte, beim Fahren verschüttete Getreidekörner" : *blaškiù, blõkšti* „zur Seite schleudern; Getreidekörner aus den Garben klopfen" : *blõškos, -ų̃* „ausgeklopfte Getreidekörner" usw. Auch die Bedeutung „übler Geruch, Gestank" kann sich aus „Luft; Atem, Hauch; Geruch" entwickelt haben; vgl. *dvẽktis* „Atem holen; aufatmen" : *dvìkti* „zu faulen anfangen"; *dvẽsti* (*dvẽsia, dvẽsė*) „hauchen, atmen; den Geist aushauchen, verenden, krepieren" und *dvẽsti* (*dvẽsta, dvẽso*) „schal werden; zu stinken anfangen, verderben; verenden, umstehen" (etymologisch sind diese Verba nicht zu trennen; vgl. *alùs atsidvẽsta* „das Bier wird schal" Pajstrys, *katẽ nudvẽso* „die Katze ist verendet" Rudamina und *alùs atsìdvesia* Subačius, *katẽ nùdvėsė* ib.) : *dvìsti* „zu stinken anfangen" : *dùsti* „außer Atem kommen, ersticken; Atembeschwerden bekommen; zu stinken anfangen, schadhaft werden, verderben". Zur Bedeutungsentwicklung „Atem, Hauch; Geruch" > „übler Geruch, Gestank" vgl. noch aruss. *vonja* „Wohlgeruch; Geruch" serb. *vonja*

„Geruch“ : bulg. *vońa* „schlechter Geruch“, russ. вонь „übler Geruch, Gestank“ : ai. *ánati* „atmet“, gr. ἄνεμος „Hauch, Wind“, lit. *úonioti* „riechen“ usw., s. Būga, Liet. Mokykla IV 439; Vasmer, Russ. etym. Wb. I 225.

Es ist interessant, daß neben *dvãkas* und *dvõkas* gleichbedeutende peiorative Nomina agentis gebraucht werden: *dvãkas* „Gaffer, Maulaffe, alberne, dumme Person, Dummkopf“ und *dvõkas* dass.; vgl. noch *avìdvakas* „dumm wie ein Schaf, Schafskopf, Dummkopf“ und *avìdvokas* dass. neben *avìdvasis* dass.

Außer den oben erwähnten Bildungen sind noch manche andere Weiterbildungen mit den Wurzeln *dvak-* und *dvok-* im Gebrauch, z. B. *dvãkas, -à* „ziemlich dumm“, *dvãklas, -à* „albern, dumm“, *dvaknà, -õs* „heruntergekommener, alberner Mensch“, *dvõkulis* „Atemnot“, *dvokúoti* „blasen, wehen, den Wind machen; lüften, kühlen; schwer atmen“ usw. Auch das Verb *dvõkti* selbst bedeutet neben „stinken“ noch „wehen, blasen; gehen (von Hauch, Geruch, Atem), dampfen“; vgl. *ùždvokė vėjas smárve* „der Wind blies den Gestank auf“, *iš tvárto šilimà dvõkia* „aus dem Stall geht die Wärme aus“, s. J. Balčikonis, Liet. kalbos žodynas II 712.

3. Lit. ON *Vilk(a)mergė* und *Ukmergė*

J. Otrębski, früher tätig in Vilnius, jetzt in Poznań (Posen), beherrscht das Litauische recht gut; 1940–44 hatte er sogar Gelegenheit, das reiche Material des großen lit. Wörterbuchs und die anderen Quellen der lit. Sprache zu benutzen. Aber sein Etymologisieren ist manchmal recht ungewöhnlich. So stellt er sich z. B. die Entstehung des Namen der ostlit. Kreisstadt *Ukmergė̃* folgendermaßen vor: „Cette forme ayant une signification, interdite par un tabou, était évitée dans une certaine époque. Par conséquent elle a été remplacée, dans le langage populaire, par la forme raccourcie **Merguka* resp. **Mergukė*, avec le suffixe *-uka* resp. *-ukė* comme p. ex. dans le mot *varnuka* „kleine, junge Krähe“... Mais le suffix *-uka* : *-ukė* était sorti d'usage, dans les appellatifs, on envisageait la formation **Merguka* resp. **Mergukė* comme un composé correspondant à *Vilk-mergė̃*, c.-à-

d. comme **Merg-ukė*. Ensuite, au temps ou la metathèse des deux termes d'un composé était d'usage (cf. *Vaišnóra* : *Nór-vaiša*), la formation présumée **Merg-ukė* a été transformée en *Uk-mergẽ*. Cette nouvelle forme était bien appropriée parce qu'elle avait le second terme *-mergė* comme *Vilk-mergẽ*, mais ne possédait pas le terme interdit *Vilk(a)-*" (Lingua Posnaniensis II 7).

Diese Etymologie ist nichts anderes als eine bloße Vermutung, die keinen realen, wenigstens keinen überzeugenden, Grund im Litauischen hat. Erstens ist aus den ältesten historischen Quellen nur *Vilkamergẽ* bekannt, z. B. *Vilkemerge* 1385 in den Wegeberichten des Deutschen Ordens; vgl. noch russ. Вилкомир, poln. *Wiłkomierz*. Diese Form wurde oft von älteren Leuten noch bis zum ersten Weltkrieg und an manchen Orten sogar nach dem Kriege gebraucht. K. Būga hat diese Form in seinen Schriften vorgezogen; z. B. in Liet. kalbos žodynas XVIII gibt er an erster Stelle *Vilk(a)mergẽ* und nur in Klammern *Ukmergẽ* an. Auch J. Balčikonis, Liet. kalbos žodynas XIV schreibt *Vilkmergẽ* (*Ukmergẽ*). Meines Wissens war *Vilkmergẽ* zu Beginn der Unabhängigkeit Litauens und später noch sehr verbreitet, z. B. in den Kreisen Panevėžys, Biržai, Rokiškis, Utena, Zarasai und teilweise in Vilkmergė selbst (Molėtai, Šašuoliai...), *Ukmergẽ* war dagegen nur an bestimmten Orten bekannt, z. B. in der Umgebung von Vilkmergė, Kovarskas u. a. In Subačius (meinem Geburtsort) pflegten die älteren Leute meistens *Vilkmergẽ* zu sagen. In Kupiškis waren sogar bekannt *Ukmergẽ, Jukmergẽ* und (auch in Šėta, Pagiriai) *Jutmergẽ*. In der offiziellen und öffentlichen lit. Sprache wurde in erster Linie *Ukmergẽ* gebraucht. Auch im orthographischen Wörterbuch der lit. Sprache, herausgegeben 1948 in Litauen, ist *Ukmergẽ* an erster Stelle und *Vilkmergẽ* daneben in Klammern gegebėn. Zweitens muß *Ukmergẽ*, nach dem Gebrauch zu schließen, nicht alt sein; noch heute können wir den Übergang von *Vilk(a)mergẽ* zu *Ukmergẽ* beobachten. Aber ich habe nirgends gehört, daß *Vilk(a)mergẽ* jemals von den Ostlitauern als Tabuwort empfunden würde. Auch aus dem heutigen Ostlitauischen und der Sprache von K. Širvydas ist nicht zu ersehen, daß die Ostlitauer früher das Suffix *-uka* : *-ukė* mehr gebraucht hätten als heute. Neben solchen Deminutiven wie *varnùkas, žąsùkas* (ostlit. *varniùkas, žąsiùkas*) werden entsprechende Feminina auf *-uka* gewöhnlich nicht gebraucht; das von J. Otrębski erwähnte *varnuka* ist mir nur

aus Nesselmanns Wörterbuch bekannt und nirgendwo anders zu finden. Es ist möglich, daß früher als Deminutive meistens nur *varnukas, žąsukas* oder *varniukas, žąsiukas* gebraucht wurden; vgl. *antùkas* (*ančiùkas*) „kleine Ente" (m. und f.), *ėriùkas* „kleines Schaf, Schäflein" (**ėriukė* ist nicht bekannt), sowie *putýtis* „Küchlein" (= aksl. *pъtišt*ь „Vöglein"), *vilkýtis* „junger Wolf" (= serb. *vùčić* dass.), *vištýtis* „Keuchel, junges, kleines Hühnchen" (und der Seename *Vištýtis*) usw. Neben *bernùkas* (*berniùkas*) „männlicher Knabe, kleines Kind", *tėvùkas* „Väterchen" werden als korrespondierende Feminina unter anderm noch *mergìkė, mamìkė* (*mergýtė, mamýtė* u. a.) gebraucht; *mergukė* ist an sich möglich, aber nicht sehr beliebt und wird selten gebraucht; vgl. Leskien Bild. 517f., Bezzenberger BB XXVII 184. Aus dem Ostlitauischen kenne ich weder *mergìkė* noch *mergùkė*; vgl. ostlit. *berniõkas* „halbwüchsiger Knabe, Junge, Bursche; Knecht, Mietling, Lohnarbeiter", *kumeliõkas* „nicht ganz kleines Pferd", aber entsprechende Feminina sind meistens *mergiõtė, kumeliõtė*; *mergiõkė* kenne ich nur aus Gervėčiai, s. Verf. ŽD 136, 352. Drittens, im Ostlitauischen finden wir keine Spuren, die auf irgendwelche verkürzten Formen von *Vilk(a)mergė* wie **Merga*, **Mergė* u. a. hinweisen würden; noch weniger läßt sich die Metathese **Merg-ukė* > *Uk-mergė* nachweisen oder mit anderen authentischen Beispielen begründen. Alles, was J. Otrębski darüber geschrieben hat, ist reine Abstraktion.

Meiner Überzeugung nach ist *Ukmergẽ* nichts anderes als eine phonetische Umbildung von *Vilk(a)mergẽ*. Dies konnte auf folgende Weise erfolgen. Wie bekannt, wird in einigen ostlit. Mundarten das velare *ł* so hart ausgesprochen, daß es geneigt ist, zu *u̯* zu werden und das vorangehende *i* vor *ł* in *u* zu verwandeln (vgl. *šiltas* „warm" > *šułtas* > *šuu̯tas*), so konnte auch *Vilkmergẽ* an einigen Orten über *Vulkmergė* zu *Vuu̯kmergė* werden. Im Laufe der Zeit konnte diese letzte Form zur Erleichterung der Aussprache zu *Ukmergė* verkürzt worden sein; zum Abfall von *v-* vgl. *vanduõ* „Wasser" > ostlit. *vundo* > *undo* (~*anduo*), *vánta* „Badequaste" > ostlit. *vúnta* > *únta* (~ *ánta*) usw. *Jukmergė* ist mit Hinzufügung des *j-* aus *Ukmergė* umgebildet worden; vgl. die ostlit. Interjektion *ukš* und *jukš* (meistens von Schweinen gesagt). *Jutmergė* stellt wohl eine entgegengesetzte phonetische Erscheinung dar wie dial. *rykmetỹs* „früher Morgen" aus *rytmetỹs, šálkmėtės* „Pfefferminze" (P. Jonikas, Pagramančio tarmė 27) aus *šáltmėtės* usw.

Neben *Ukmergė* kommt noch *Aukmergė* vor. Diese Form ist mir aus der lit. Umgangssprache nicht bekannt; ich kenne sie nur aus dem Schrifttum, z. B. Liet. Tauta I 299, 421 usw. Es ist sehr gut möglich, daß diese Form eine spätere (und wohl künstliche) Umbildung von *Ukmergė* darstellt. Mehr kann ich vorläufig darüber nicht sagen.

Washington, D. C.

Zum Wandel *ai, ei* > *ie* im Litauischen

(Zeitschrift für slavische Philologie,
1958 m., t. 26, sąs. 2, p. 375–382)

J. Endzelin und K. Būga sind der Meinung, daß der lit.-lett. Diphthong *ie* sich durch Vermittlung des *ē* aus älterem *ei* entwickelt hat; vgl. J. Endzelīns, Lat. valodas gram. (1951) 59f. Dagegen denkt A. SENN in seinen Artikeln „Zu litauisch *diẽvas* „Gott" und finnisch *taivas* „Himmel" (Die Sprache, Zeitschrift für Sprachwissenschaft. Wien, 1949, I 1–10) und „Die Beziehungen des Baltischen zum Slavischen und Germanischen" (KZ LXXI 162–189) an slav. Einfluß bei der Entwicklung dieses Diphthongs und hält es außerdem für möglich, daß lit.-lett. *ie* aus älterem *ai* (idg. *oi*) entstanden sein könne. Er sagt darüber: „Wie sollte man sonst die altpreußischen Formen mit *ai* neben lit.-lett. *ie* erklären, z. B. altpr. *snaygis* „Schnee" (got. *snaiws*) : lit. *sniẽgas*, lett. *snìegs*... Der zweisprachige Balte (Litauisch wurde erst 1918 Staats- und Schulsprache) konnte nicht anders, als die Ähnlichkeit vieler baltischer Wörter und ihrer slawischen Etyma beobachten. Da er in der slawischen Sprache (Russisch, Polnisch) besser unterrichtet wurde als in seiner baltischen Muttersprache, übertrug er allmählich slawische Laute auf seine angestammten Wörter. So entstand aus einem urbalt. **snaigas* einerseits altpr. *snaygis*, anderseits, nach dem Muster von slaw. *sněgъ*, lett. *snìegs* und lit. *sniẽgas*. Sobald einmal dieser neue Laut ins lettische und litauische Lautsystem eingeführt war, breitete er sich analogisch auf andere Wörter aus" (Die Sprache I, 7f.). Noch deutlicher und interessanter schreibt er an einer andern Stelle: „Da der altpreußische (und litauische) Diphthong *ei* (apr. *deina*) mit dem Halbvokal des Altslavischen (idg. **din-*; asl. *dьnь*,

russ. *d'en'*) nicht identisch ist, stellt das Phonem *ie* von lit. *dienà* und lett. *dìena* in bezug auf das Phonem *ei* von apr. *deina* eine unorganische Entwicklung dar. Das lit. Phonem *ie* setzte sich in erster Linie in solchen litauischen Wörtern fest, die im Slavischen ähnlich lautende Etyma aufwiesen. Später breitete sich dieser neue Sprachlaut analogisch aus. Zur Gruppe von Wörtern, die erst von kurzem altes *ei* durch neues *ie* ersetzt haben, gehört *diẽvas* „Gott", das noch im 16. Jh. *deivas* lautete" (KZ LXXI 172f.).

Zunächst ist zu bemerken, daß A. Senn unnötigerweise darin den slav. Einfluß auffinden will, wo in Wirklichkeit nur innere Ursachen des lit. Lautwandels vorliegen können. So glaube ich nicht, daß z. B. lit. *sniẽgas* (lett. *snìegs*) „Schnee" sich aus balt. **snaigas* unter dem Einfluß von slav. *sněgъ* entwickelt hätte. Wie ich bereits im Arch. Phil. V 60f. ausgeführt hatte, und J. Endzelin in seiner Lat. valodas gram. 266 ganz ähnlich meint, kann lit. *sniẽgas* nach den entsprechenden Verbalformen *sniẽgti, sniẽga* „es schneit" (vgl. *sniẽgas, sniẽgti, sniẽga* oder *sniñga* „es schneit", *lietùs lĩja* „es regnet") aus der älteren Form **snaigas* (= apr. *snaygis*, got. *snaiws*, aksl. *sněgъ* < idg. **snoigʷ-hos*) umgebildet worden sein. Diese Annahme wird einerseits durch zahlreiche Bildungen mit der Wurzel *snaig-* bestätigt; vgl. *įsnaigas* „auf den Ästen liegender Schnee" (Kvėdarna, Rietavas), *snaĩgala* „Schneeflocke" (zur Bildung vgl. *snaĩgala* : **snaigas, draugala* „Freundin; Buhlerin" : *draũgas* „Freund" usw., s. Verf. Liet. kalbos žodžių daryba 172) oder *snaĩguolė* dass., *Snaigýnas* (der See), *Snaigùpė* (Hof), *Snaigupẽlė* (Fluß), *snaigýti* „in einzelnen wenigen Schneeflocken schneien" usw. Das ältere **snaigas* verhält sich so zu *sniẽgas* wie z. B. **naižas* (= lett. *naizs*) zu *niẽžas* „Kratzmilbe", Pl. *niežaĩ* „Krätze, Räude" neben *niẽžti, niežéti* „jucken"; *paĩšas* „Ruß, Rußflecken" zu *piešas* „Rußflecken, Flecken" (Ness. 285) neben *piẽšti* „mit Kohle Linien ziehen, zeichnen, malen, schreiben"; *žaĩbas* „Blitz" zu *žíebas* dass. (Bretkūnas Biblija, Luk. XVII 24, Bezzenberger Lit. Forsch. 202, Kvėdarna, Rietavas) neben *žiẽbti* „Feuer anmachen" usw. Andererseits haben wir viele Beispiele, die ähnliche analogische Umbildungen aufweisen. So sind z. B. *brẽdas* „Pfütze, Lacke" (Nemunaitis), *degas* „Feuerbrand, angebranntes, noch schwelendes Brennholz" (Ness. 134), *mẽzgas* „Knoten, hingezogene Schlinge" (Šakyna, Joniškis), *neras* „Taucher" (Ness. 415), *stémbas* „Stengel,

Strunk" (Jušk. Slov. I 470, 644) usw. zweifellos nach *bredù, brìsti* „waten", *dègti* „brennen", *mezgù, mègzti* „knoten, knüpfen, stricken", *nérti* „untertauchen", *steñbti* „schoßen, in die Stengel schießen" aus den älteren Formen *brãdas* „Furt; nasser, morastiger Ort; Watenetz; Fischfang" (= lett. *brads* „Furt", russ. брод dass.), *dãgas* „Brennen, Feuerbrunst; Hitze, Glut; Ernte" (= apr. *dagis* „Sommer", got. *dags* „Tag"), *mãzgas* „Knoten" (= lett. *mazgs* dass.; vgl. ahd. *masca* „Masche"), *nãras* „Gelenk; Glied einer Kette; Schlinge; Ort, wo man leicht einsinkt, stecken bleibt; Taucher, Taucherente" (= russ. нор „Grube im Wasser, Wasserwirbel", poln. *nor* „wilde Entenart" : čech. *nořiti* „tauchen"), *stámbas* „Stengel, Strunk, ausgewachsener Sauerampfer, grobes Kraut" (= ai. *stambhaḥ* „Pfosten, Pfeiler, Säule", gr. στόμβος „Großprahlerei") umgebildet oder direkt zu den entsprechenden Verbalformen neu gebildet worden sind. Da manche derartigen Bildungen wie *brẽdas, degas, neras, mẽzgas* usw. nur auf sehr beschränkten Gebieten im Gebrauch sind, und im heutigen Litauischen die Tendenz sehr groß ist, womöglich unterschiedliche Formen zu vermeiden, so können wir die oben erwähnten Bildungen nicht für alt halten.

Das Vorhandensein von solchen parallelen Formen wie *dáigas* „Keim; Setzling (von Kohlpflanzen); Schoss, Sprößling" : *díegas* „Keim; Sproß" (= lett. *diêgs* dass.: *díegti* „stecken, einsetzen, einpflanzen"), žem. *mãlas* „Lüge" : *mẽlas* dass. (= lett. *meli* dass.), *saĩkas* „Hohlmaß" : *siẽkas* dass. usw. weist darauf hin, daß derartige Umbildungen oder Nachbildungen auch in älteren Zeiten stattgefunden haben können. Es ist nicht ausgeschlossen, daß manche dieser parallelen Formen auch altererbt sind, vgl. lit. *píeva* „Wiese" : gr. ion. ποίη (dor. ποίᾱ) „Gras, Kraut; Gewächs; Grasplatz, Wiese" (aus *ποιϝᾱ oder *πωιϝᾱ); lit. *šiẽnas* „Heu" (= lett. *siẽns* dass. aus balt. **šeinas* > finn. *heinä*) : slav. *sěno*; lit. *viẽkas* „Kraft, Lebenskraft, Leben" : aksl. *věkъ* „Lebenszeit, lange Zeit, Ewigkeit" (Trautmann, Balt.-Slav. Wb. 339 setzt als Urformen **u̯eika-* und **u̯aika-* an) usw.

Um seine Vermutung zu begründen, versucht A. Senn sich auf solche balt. Entlehnungen im Finnischen zu stützen wie *kaikki* „omnis, omnes", *laiha* „mager", *laita* „Ordnung, Beschaffenheit, Verhältnis", *paimen* „Hirt" und *vaikku* „voima, tarmo, kunto, varalissuus" aus (balt.) lit. *kíek* „wieviel", (balt.) lit. *líesas*, lett. *liẽss* „mager", (balt.)

lit. *líeta* „Nutzen, Vorteil, Gewinn, Zweck“ [1], balt. **paimen-* (gr. ποιμήν „Schäfer“) > lit. *piemuõ* (Akk. *píemenį*) „Hirtenjunge“ und balt. **vaika-* > lit. *viẽkas* „(Lebenskraft), Stärke, Leben“. Nach seiner Meinung kann finn. *taivas* (falls es baltischer Herkunft ist) nur auf urbalt. **daivas* zurückgehen. Aber er gibt sofort zu, daß die Entlehnungen von finn. *kaikki* und *laita* „nicht absolut sicher“ sind. Und ich möchte noch hinzufügen, daß es nicht leicht ist, auch mit den anderen von A. Senn angeführten Beispielen das zu beweisen, was er damit bezweckt. So ist z. B. lit. *líesas* „mager“ (= lett. *liẽss* dass.) wegen der Bedeutung nicht von *líebas* „mager, dünn“ (vgl. russ. либивый „schwach“), *leĩlas* „schlank, dünn, geschmeidig“, *leĩnas* „dünn, schlank; biegsam, geschmeidig; weich, schwach“, gr. λειρός „mager, bleich; weich, schlaff“ usw. zu trennen (s. Trautmann, Balt.-Slav. Wb. 154; Vasmer, Russ. etym. Wb. II 38f.), aber daneben gibt es auch gleichbedeutende Bildungen mit der Wurzel *lai-* : *láibas* „dünn, schmal, schlank; dürr, hager“, *lainas* „schlank (vom menschlichen Körper)“ usw. Deswegen ist es sehr gut möglich, daß es neben *líesas* früher noch ein **laisas* gegeben hat, aus dem finn. *laiha* entlehnt sein könnte. Vgl. lit. *šeimà* „Familie“ (daher finn. *heimo* „Geschlecht, Stamm, Verwandte, Verwandtschaft, Sippe“), auch lit. *šeimýna* „Gesinde, Hausgenossen; Familienmitglieder, Familie“, apr. *seimīns* „Gesinde“, aber lett. *sàime* „Hausgesinde, Familie“, r.-ksl. *sěmija* „Gesinde“, *sěminъ* „Sklave, Hausgenosse“; lett. *sars*, gew. Pl. *sari, saŗi* „Borsten, Schweineborsten; Pferdehaare der Mähne und des Schweifes“ (finn. *harja* „Borste, Mähne, Dachfirst, Bürste“ weist auch auf balt. **šarjas* zurück), aber lit. *šerỹs* „Borste, Schweineborste“ usw.

Wie lit. *šeimà*, apr. *seimīns* neben lett. *sàime*, slav. *sěmьja* oder lit. *šiẽnas*, lett. *sìens* (aus balt. **šeinas*) neben slav. *sěno* (vgl. gr. **κοινά·χόρτος* Hes.), so kann auch lit. *viẽkas* neben slav. *věkъ* alt sein; vgl. lit. *veĩkti* „etw. machen, tun“, *véikus* „geschwind“, *veiklùs* „tätig“ usw. Wenn finn. *vaikku* wirklich aus balt. **vaika-* entlehnt wäre, dann könnte diese balt. Form, wie oben erwähnt, eine parallele Bildung neben **veika-* > lit. *viẽkas* sein, ähnlich wie balt. **snaigas* neben

[1] *Lieta* ist aus dem Lettischen entlehnt, nicht ein echt lit. Wort. Wenn es ein lit. altererbtes Wort wäre, hätten wir im heutigen Žemaitischen *lę̃ta, lĩta* und *leįta*, aber jetzt gibt es da nur *líeta* wie slav. *griẽkas, svíetas* usw.

lit. *sniẽgas*, lett. *snìegs* oder lett. *naizs* neben lit. *niẽžas* usw. Vgl. noch lit. Adj. **laikas* (in *ãt-laikas* „übrig, übriggeblieben", *núo-laikas* „übrig, frei von Arbeit", *pa-laĩkas* „alt, abgetragen, fadenscheinig") = gr. λοιπός „übrig" neben lit. *liẽkas* „übrig, überzählig, entbehrlich" (= lett. *lìeks* „ein-, angelegt, falsch; zurückgelegt, überflüssig"), lit. *ãt-liekas* „übrig" neben *liekù* (alt *liekmì*), *lìkti* „bleiben, zurückbleiben" usw.

Das einzige Beispiel ist lit. *piemuõ* (Akk. *píemenį*) „Hirt", welches gemäß finn. *paimen* und gr. ποιμήν tatsächlich auf balt. **paimen-* hinweisen könnte; diese Form setzt auch Trautmann, Balt.-Slav. Wb. 204 als Urform an. Aber neben *piemuõ* finden wir weder im Litauischen noch im Lettischen andere Bildungen mit der Wurzel *pei-* oder *pai-*, die jene oder diese Annahme bestätigen würden. Es ist möglich, daß lit. **peimen-* wie viele anderen Wörter aus älterem **paimen-* umgebildet worden ist. Oder muß man die Gründe zur Erklärung des finn. *paimen* aus balt. **peimen-* im Finnischen selbst suchen?

Etwas anders steht es mit dem balt. **deivas* (lit. *diẽvas*, lett. *dìevs* und apr. *deiws*) „Gott" und finn. *taivas* „Himmel". Alle balt. Sprachen weisen übereinstimmend nur auf **deivas*. Im Altlitauischen sind noch viele Bildungen mit dem Wurzeldiphthong *ei* erhalten, z. B. *Deivop* „zu Gott", *deivaitis* „heidnischer Gott, Götze", *deivilas* „Götze", *deivysta* „Göttlichkeit, Gottheit", *deiviškas* „göttlich" (vgl. apr. Adv. *deiwiskai* „göttlich"), *deivotas* „fromm, andächtig" (= pr. *adeiwuts* „selig") usw., s. J. Balčikonis, Liet. kalbos žodynas II 257–259. Weiter wird balt. **deivas* noch durch alat. *deiuos* (> **dẹ̄os* > *deos* > *deus*), osk. *Deívaí* „Divae", *deivatud* „iurato", gall. *Dēvo-gnāta*, germ. **teiwaz* (vgl. *teiva* des Negauer Helms und *Alateivia* als inschriftl. Name einer Göttin) in ags. *Tīw*, an. Pl. *tīwar* „Götter" usw. gestützt, s. Walde-Pokorny, Vgl. Wb. II 772ff.; Walde-Hofmann, Lat. etym. Wb. I 345f.; Kluge-Götze, Etym. Wb. 136[16]. Somit kann balt. **deivas* direkt auf idg. **deiu̯os* zurückgeführt werden. Zu demselben Ergebnis ist auch Grace S. Hopkins in ihrer Dissertation „Indo-European **deiwos* and related words" (Philadelphia, 1932) gekommen, indem sie idg. **di̯ēus* und Adj. **deiwos* „des Himmels, of the sky" von der Basis **dei̯eu̯-* (S. 80) herleitet. In diesem Fall ist ai. *dēváḥ* „Gott" nicht von balt. **deivas*, alat. *deiuos*, germ. **teiwaz*, gall. *dēvo-* (aus **deivo-*) usw. zu trennen: es kann so aus idg. **deiu̯os* entstanden sein wie z. B. ai. *éti*

„er geht" aus idg. **eiti* = lit. *eĩti* usw. Andererseits ist ai. *dēváḥ* (aus idg. **deiu̯os*) neben älterem *dyaúḥ* „Himmel, Himmelsgott, Tag" (G. Sg. *diváḥ),* gr. Ζεύς (G. Sg. Διϝός) u. a. nur aus der idg. Wurzel **dei-* (**dei̯e-*), nicht **dai-* zu erklären, s. Wackernagel-Debrunner, Ai. Gr. III 221f.; Specht, Ursprung d. idg. Deklination 16 u. a. Auch A. Senn, Die Sprache I 8, gesteht, daß das vermeintliche urbalt. **daivas* nicht aus uridg. **di̯ēus* abgeleitet werden kann. Deswegen ist es gar nicht nötig, wie es A. Senn, tut, sogar theoretisch für das Urbaltische neben **deivas* „Gott" noch ein **daivas* „Himmel" anzusetzen. Meiner Meinung nach kann balt. **deivas* sich so zu finn. *taivas* verhalten wie balt. **peimen-* zu *paimen*. Dazu vgl. noch Verf. Liet. Enciklopedija (1955) V 13 [1].

Jetzt komme ich dazu über den Wandel *ei* > *ie* im Litauischen zu sprechen. Wie allgemein bekannt, ist balt. **deinā* (lit. *dienà*, lett. *dìena*, apr. Akk. *deinan*) mit aksl. *dьnь* verwandt, aber verschiedener Bildung: der slav. kons. Stamm *dьn-* hängt mit ai. *dínam* „Tag", lat. *nundinae* „an jedem neunten Tag abgehaltener Markt" zusammen, balt. **deinā* ist dagegen nicht von got. *sinteins* „täglich", ir. *denus* „spatium temporis" zu trennen; s. Walde-Pokorny, Vgl. Wb. I 774; Trautmann, Balt.-Slav. Wb. 55; Vasmer, Russ. etym. Wb. I 339. Die altererbten Stämme **din-* und **dein-* sind mit verschiedener Ablaut-

[1] Prof. Eino Nieminen schreibt mir am 3. IX. 1956: „Was den Diphthong *ai* in finn. *taivas* betrifft, so ist er nicht leicht zu erklären. Daß das finn. Wort ein balt. **daivas* (> ieur. **doiu̯os*) reflektiert, ist m. E. nicht glaubhaft. Nach der allgemeinen Auffassung unserer Fennologen kann finn. *taivas* ein balt. **deivas* widerspiegeln. Wie balt. *ei* und *ai* im Urostseefinnischen wiedergegeben wurden, ist eine Frage, die man nicht leicht beantworten kann. Finn. *heimo*, estnisch *hõim* und wotisch *ẹ̀imo* gehen auf urostseefinn. **šeim-* zurück, wogegen das livische Gegenstück *aìm* die urostseefinnische Vorstufe **šaim-* vorauszusetzen scheint. Dies sind baltische Lehnwörter, die mit lit. *šeimà* zusammengehören. Finn. *seinä* und nordestnisch *sein*, die als baltische Lehnwörter mit lit. *síena* zusammengehören, zeigen den Diphthong *ei*, im Südestnischen hat man aber *sain* und im Livischen *sàina*. Daß *ei* in den vorerwähnten Wörtern aus *ai* entstanden ist, ist möglich, aber bei weitem nicht sicher. Man beachte, daß der Wechsel *ei* ~ *ai* auch in einheimischen Wörtern bekannt ist. Vgl. finn. *seisoa* „stehen", aber estnisch *seisma* ~ *saisma* dass."

stufe gebildet, deswegen kann man mit A. Senn nicht sagen, daß das Phonem *ie* von lit. *dienà* und lett. *dìena* in bezug auf das Phonem *ei* von apr. **deinā* nur deswegen eine unorganische Entwicklung darstelle, weil apr.-lit. *ei* nicht mit dem slav. Halbvokal *ъ* identisch sei. Nein, vom Standpunkt des Litauischen ist der Diphthong *ie* in *dienà* (aus **deinā*) wie in vielen anderen lit. Wörtern vollständig organisch, und seine Entwicklung braucht nicht von der Entwicklung des slav. Halbvokals *ъ* abzuhängen. Dies ist noch sehr gut aus der Geschichte der lit. Sprache und besonders aus der Entwicklung des balt. *ei* in den einzelnen lit. Mundarten zu ersehen. So ist z. B. balt. **deinā* im Žemaitischen zu *dę̄na, dīna* und *dęina* geworden. Als Übergangsform ist *dę̄na* anzusehen: bei vollständiger Verengung wurde *ę̄* zu *ī* (vgl. apr. Akk. *gīdan* „Schande" aus **gēdan* : lit. *gė́da* dass.), bei teilweiser Verengung zu *ę̇, ęi*, z. B. balt. **veinas* (vgl. *vičveĩnelis* „ein einziger") > **vę̄nas* (bei Mažvydas *wenas* geschrieben) > žem. *vīns, vęins.* In einzelnen žem. Mundarten ist *ei* über *ę̄* aus *en* entstanden, z. B. **tensti* (vgl. apr. *tienstwei*) > *tę̄sti* > *tę̄stę* (Salantai) > *tę̄istę* (Palanga). Das uržem. (balt.) *ē* ist dagegen in den meisten žem. Mundarten zu *ie* geworden, z. B. **tēvas* > **tę̄vas* > *tiẽu̯s* usw. Im Fischer-Litauisch kann dasselbe *ē* manchmal zu *ie*, manchmal zu *ei* werden, z. B. *ẽmėsi* > *iẽmies* und *bėdà* > *beidà*, s. Gerullis-Stang, Fischer-Litauisch in Preußen 5f., 9.

Einen ähnlichen Lautwandel wie im Žem. können wir zum Teil auch in einigen anderen idg. Sprachen beobachten, vgl. lett. *dêls* „Sohn" > dial. *d'iel'ś* (Endzelin l. c. 109); vlat. *cēlo(m)* > it. *cielo*, frz. *ciel*; alat. *deicō* > **dę̄cō* > *dīcō* „ich zeige; ich sage, spreche"; gr. Δᾱρε-ῖος > Δᾱρης > lat. *Dārīus* (Schwyzer Gr. Gram. I, 94); lit. *steigtis* „sich beeilen, sich bemühen", gr. στείχειν „gehen, steigen" : got. *steigan* (d. i. *stīgan*) : nhd. *steigen* (s. W. Streitberg, Urg. Gram. 51; H. Hirt, Handb. d. Urg. I 38f.; C. Karsten, Hist. deut. Gram. I 70ff.) usw. Auf diese Weise ist auch der Wandel *ei* > *ę̄* > *ie* im Hochlitauischen zu erklären, nämlich auch hier konnten z. B. balt. **deinā, *peinas* durch Vermittlung von *dę̄na, pę̄nas* zu *dienà, pienas* werden, ohne daß irgendein slav. Einfluß dabei im Spiel wäre. Vgl. dazu noch A. Salys, Liet. kalbos tarmės (1946) 13ff.

Daß der heutige lit. Diphthong *ie* über *ę̄* aus älterem *ei* entstanden sein kann, zeigen außerdem nicht nur die parallele Entwicklung von balt. *ō* in den lit. Mundarten (vgl. balt. **dōnā* : žem. *dǭna, dǫuna,*

dūna; hochlit. *dúona,* lett. *duõna),* sondern auch manche älteren slav. Lehnwörter. So ist anzunehmen, daß žem. *ē* zur Zeit der Entlehnungen von *griẽkas* „Sünde", *svíetas* „Welt" usw. nicht mit dem slav. *ě* identisch gewesen ist. Wenn diese Vokale gleich gewesen wären, würde slav. *světъ* im heutigen Žemaitischen nicht *sviẽts,* sondern **svę̃ts, *svęits* und **svīts* ergeben haben. Es ist sehr gut möglich, daß die Žemaiten das balt. *ē* zu dieser Zeit noch als einen breiten und langen Vokal ausgesprochen haben: **tēvas, *gēda*. Erst später, als das breite *ē* im Žem. verengt wurde und in der Aussprache sich dem damaligen slav. *ě* annäherte, konnte slav. *světъ* sich weiter in derselben Richtung entwickeln wie die anderen einheimischen balt. Wörter; vgl. slav. *grěchъ* > lett. *grę̃ks* (mit breitem *e*), apr. *grīka-* (aus **grę̃ka-*) und lit. *griẽkas*; lett. *krìevs* „Russe" aus aruss. *кривъ (entlehnt zu der Zeit als der Wurzelvokal *i*, als *ę̄* ausgesprochen wurde, vgl. lett. *duõma* aus aruss. дума) usw.; vgl. noch A. Salys l. c. 17.

Abschließend will ich noch sagen, daß die am Anfang dieses Artikels zitierten Äußerungen A. Senns auch sonst sehr unwahrscheinlich sind. Zunächst ist die Entlehnung von slav. Wörtern im Lett. und Lit. nicht zu einer Zeit und auf einem Wege erfolgt; andererseits konnte zur Zeit des Lautwandels *ei* > *ie* im Lett. der deutsche, nicht der russische Einfluß wirksamer gewesen sein; vgl. darüber J. Sehwers' lehrreiches Werk „Sprachlich-kulturhistorische Untersuchungen vornehmlich über den deutschen Einfluß im Lettischen" (Berlin, 1953). Was das Lit. anbetrifft, so ist natürlich nicht zu bestreiten, daß zahlreiche Lehnwörter, Bedeutungslehnübersetzungen und sogar bestimmte Konstruktionen in dieser Sprache aus dem Slavischen herübergenommen oder nach slav. Beispielen gebildet worden sind. Aber es ist auch sehr kühn zu behaupten, daß der slav. Einfluß tief in das ganze lit. Lautsystem eingegriffen hätte. Soviel ich aus meinen bisherigen Beobachtungen über litauische Mundarten weiß, ist der slav. phonetische Einfluß mehr in den Randgebieten (z. B. in Dzuken) zu spüren. Je weiter nach Norden und Westen, desto mehr nimmt dieser Einfluß ab. So ist z. B. das ziemlich harte velare *ł* in den fernen östlichen und südlichen Gebieten Litauens noch sehr gebräuchlich (vgl. *ałkū̃nė* > *aukū̃nė* „Ellenbogen", wruss. *vołk* > *voų̯k* „Wolk" usw.), aber im Mittellitauischen verliert es an Härte, und im Žemaitischen ist diese speziell ostlitauische Eigentümlichkeit überhaupt nicht mehr

zu beobachten. Andererseits ist der einfache Litauer, meistens Bauer, sehr selten zweisprachig gewesen; z. B. meine Eltern, die während der Unabhängigkeitserklärung Litauens 1918 über 60 Jahre alt waren, verstanden weder russisch noch polnisch. Viele damalige Litauer konnten auch nicht schreiben oder lesen. Dadurch ist es zu erklären, weshalb sie so an ihrer Mundart festhielten. So konnte z. B. mein Vater meistens nur geistliche Bücher lesen, und beim Lesen pflegte er andauernd ostlit. *duñgus, lúngas* anstatt schriftlit. *dangùs, lángas* auszusprechen.

Washington, D. C. U.S.A.

Russisch-weissrussisches *дякло* (*дзякло*) und litauisches *duoklė*

(Lingua Posnaniensis, 1958 m., t. 7, p. 265–270)

Das Wort дякло ist im Russischen selbst fast unbekannt: V. Dal' erwähnt es in seinem Wörterbuch gar nicht, während I. Sreznevskij, Матеріалы для словаря древне-русскаго языка I 806 дяклы mit einem Fragezeichen angibt – ohne Bestimmung der Bedeutung – nur mit einer Quellenangabe aus dem Jahre 1509, welche aus dem Territorium Litauens stammt. Ähnlich pflegt auch nach I. I. Nosovič, Словарь бѣлорусскаго нарѣчія 1870 das Wort дзякло in der Bedeutung извѣстная подать хлѣбомъ nur selten gebraucht zu werden (S. 134). Bereits aus dem weissrussischen дякло (дзякло) wurde das polnische *dziakło, dziakieł, dziakiel, dziakła* 'eine ehemalige Kornabgabe in Litauen; Fronleistung' („daremszczyzna") abgeleitet, vgl. J. Karłowicz, A. Kryński und W. Niedźwiecki, Słownik języka polskiego I 633; A. Brückner, Słownik etymologiczny języka polskiego 108.

Nach der Struktur zu urteilen, ist дякло (дзякло, *dziakło*) ein offenkundig nichtslawisches Wort. Es erhebt sich somit die Frage, woher stammt es? E. Wolter, Mitteilungen der lit. liter. Gesellschaft IV 58, nahm an, *djaklo* sei vielleicht eine russifizierte Form des litauischen *duoklė*. A. Brückner l. c. neigte ebenfalls zur Annahme, dass das weissrussische *dziakło* aus dem litauischen *duoklė* entstanden sei, obgleich er die Ungewöhnlichkeit der Palatalisierung von *da-* (aus lit.

duoti) feststellt. Und es ist tatsächlich nicht leicht, das Verhältnis zwischen lit. *duo-* und russ. дя-, weissruss. und poln. *dzia-* zu erklären, denn dem litauischen *uo* entspricht das slaw. *a* nur in den gemeinsam ererbten Wörtern (vgl. *dúoti* : slaw. *dati, júosta* : slaw. *po-jasъ*, *núogas* : slaw. *nagъ* usw.). Sonst entspricht in den Entlehnungen aus dem Litauischen dem Diphthong *uo* das slaw. *o* oder *u*, z. B. *arúodas* : оруд, *orud*; *kúopa* : копа, *kopa*; *Apuõlė* : *Opulie* (1677); *Augštuõliai* : Авкъштоле (1595); *Šaltuonà* : Шолтона (1601), Шолтуна (1595); *Šašuõliai* : Шашоли (1507); *Výžuonos* : Вижоны (1526), gegenwärtig Вижуны, Wiżuny u. a.; vgl. K. Būga, *Apie liet. asmens vardus* 20, K. Jablonskis, *Liet. žodžiai senosios Lietuvos raštinių kalboje* I 30, 33, 104, 271ff, 315, 339, 343. Deshalb leitete seinerzeit auch A. Potebnja дякло aus lit. **dėklas* ab, RFV IV 199, Этимолог. и другія замѣтки 99. Später sprach ich dann selbst im Arch. Phil. V 165ff. VI 191 von der Abstammung aus dem lit. **dėkla*. Auf meinen Ratschlag hin gibt auch K. Jablonskis op. cit. 48 als Quelle des Wortes дякло (дзякло, *dziakło*) an erster Stelle das lit. **dėkla* an, jedoch gibt er trotzdem auch *duoklė* an; doch übernimmt er in der „Litauischen Enzyklopädie" (*Lietuviškoji Enciklopedija*) *dėkla* schon als eine unstreitige Sache und unterscheidet es deutlich von *duoklė*; alles das wurde jetzt in der neuen „Litauischen Enzyklopädie" (Lietuvių Enciklopedija IV 415, V 244) wiederholt. M. Vasmer, *Russ. etym. Wtb.* I 387, sagt, dass russ. дякло „Abgabe, Steuer" aus lit. **dėklas* < *dėklẽ* „Auferlegung, Steuer" : *dėti* 'legen' entstanden sei, wobei er sich auf A. Potebnja und mich stützt (er zitiert aber falsche Quellen: Rocznik Slawistyczny XIV 249, wo ich in der Tat nichts veröffentlicht habe). Schliesslich nimmt E. Fraenkel an (*Lit. etym. Wtb.* 91), dass weissruss. und russ. *djaklo* aus lit. *dėklẽ* 'Ranzen' entlehnt wurde und in dieser seiner Meinung stützt er sich auf meinen Aufsatz im Arch. Phil. V 165ff., jedoch nicht genau genug, weil ich dort *djaklo* aus lit. **dėkla* ableite, nicht aber aus *dėklẽ*.

Um besser zu sehen, woher дякло (дзякло, *dziakło*) stammt, ist es wichtig zu wissen, was dieses Wort tatsächlich bedeutet, ferner wann und wo es gebraucht wurde. H. Łowmiański, Studia nad początkami społeczeństwa i państwa litewskiego (*Studien über die Anfänge der Gesellschaft und des Staates Litauen*) I 155ff. vermutet, dass die Abgabe, die man seit Ende des XIV Jh. дякло (*dziakło*) zu nennen begann,

im ethnographischen Litauen zweifellos schon Mitte des XIV Jh. angewandt wurde, jedoch entstand sie höchstwahrscheinlich im XIII Jh. in der Zeit des Entstehens des litauischen Staates. In den historischen Quellen selbst erscheint dieses Wort erst Ende des XIV Jh., nämlich im Privilegium Jagiellos aus dem Jahre 1387, in dem die katholische Kirche von Abgaben befreit wurde: „Omnes possessiones, districtus, villas cum earum incolis et alia omnia ad laudem Dei pro ipsis ecclesiis, tam kathedrali Vilnensi, quam omnibus et parrochialibus et conventialibus donata et incsripta in presenti et in futuro libertamus, eximimus... ab omnibus nostris et successorum nostrorum ... avene, siliginis et feni dacionibus que *dakla* nuncupantur“ J. Fijałek und Wł. Semkowicz, Kodeks dyplomatyczny katedry i diecezji wileńskiej (*Diplomatischer Kodex der Kathedralkirche zu Wilna und der Diözese Wilna*) I 1. Kraków 1932. S. 14. Im ersten Wirtschaftsprivilegium, verliehen von Zigmantas Kęstutaitis im Jahre 1434, im dem die Bojarenuntertanen („poddane bojarskie“) von der Abgabe befreit wurden, wird gesagt: „Omnes et singuli cmetones et subdicti dictorum principum (im Privilegium des Jahres 1447 ist hier eine Änderung: kmethones et subdicti principum) et boiarorum terrarum nostrarum ab omni dacione et solucione mensurarum, que d z i a k l a nuncupatur, quas ab ante nobis et predecessoribus nostris dare consueverant et astricti fuerunt, sint omnino soluti liberi et ab eisdem exempti“ (Codex epistolaris saeculi XV 3, Kraków 1894, S. 530). Am Anfang des XVI Jh. wurde es folgendermassen ins Russische übersetzt: ... и тежь мѣръ, которыи же дякла реченыи суть... (K. Jablonskis op. cit. 49).

Дякло (*dziakło*) in der Bedeutung von ‘Mass’ pflegt auch noch in anderen Quellen erwähnt zu werden, z. B.: campum pro aratura ...ad quadraginta m e n s u r a s s e m i n i s dictas alias d z y a c l a... (1437 Polonka, Kr. Naugardas); Я.., прилучил севбы вязынское на сорокъ дякол того поля (1473 Viazynė, Ilja, Weissrussland); съ того жъ двора Волчина взялъ панъ Литаворъ двадцать д я к о л ъ жита и отослалъ до свого двора... (1516 Volčin, Kr. Berestas); то люди тяглыи Волковыскии Лепуницкого десятка... Съ тыхъ пяти служобъ идуть з д я к л а, а въ дякле по чотыры бочки жыта а по чотыры бочки овса (1510 östl. Vilkaviškis); vgl. K. Jablonskis op. cit. 48–49.

Jedoch bezeichnete дякло (*dziakło*) in den Dokumenten vom XV bis XVII Jh. hauptsächlich die eigentliche Abgabe in Korn: ipsi homines... nobis... servierunt et tributa frumentorum alias d z i a k ł a dabant... (1505 Promežis, Gemeinde Punia); жаловали намъ бояре радунские... на намѣсника радунскаго... штожъ имъ велѣлъ сѣно косити и д я к л а давати... и они повѣдали ся, иже изъ роду суть бояре, сѣна не косивали и дяколъ не давали... (1496 Rodūnė, Woiwodschaft Trakai); д я к л а житныи и овсяныи зъ людеи нашихъ тамошнихъ... маетъ онъ на насъ выбирати водлѣ стародавного обычая... (1530 Žemaičiai); продали есмо... имен'е с цыншами, дан'ю медовою и грошовою з д я к л ы житными, овсяными и сенными... (1584 Gelgaudiškis, Gemeinde Veliuona); дару́ю...суму пенезеи...на имен'ю...з дан'ю грошовою и медовою, з д я к л ы ръжаными, овсяными и ленными (1593 Legečiai, Gemeinde Tendžiogala); имен'е продал есми... з ...подачками, цыншы, грошовыми, медовыми, зъ д я к л ы жытными всякого збожъя... (1591 Kelmė, Gemeinde Kražiai); записую имен'е... з данми грошовыми, медовыми, и з д я к л ы всякими... (1577 Kartena); vgl. K. Jablonskis op. cit. 49–53.

Mit der Zeit begann man дякло (*dziakło*) 'die Abgabe in Korn, vor allem aber in Roggen und Hafer' mit anderen Arten der Abgabe zu verwechseln, wenigstens aber mit deren verschiedenen Bezeichnungen (дань грошовая, медовая, куничная, бобровая, цынш грошовыи, плата грошовая u. a.), z. B. заставил есми... подданых... зо всими д я к л ы грошовыми, медовыми, житными и овсяными... (1595 Lioliai, Gemeinde Viduklė); dwor... przedałem... z czinszami pieniąznemi, z d z i a k ł y zbożowemi, miodowemi, lnianemi i kunicznemi... (1601 Gintališkė, Žemaičiai); podali... siołko... z d z i a k ł a m i czynszowemy, lnemnymi... (1634 Paežerėliai, Kr. Upytė). Jetzt war es schon möglich дякло (*dziakło*) in Geld zu zahlen anstatt in Korn: co do tego czasu po betce owsu d z i a k ł a dawano, tedy za te beczkę owsu po kopie groszy litewskich płacić maią... (1638 Ramygala, Kr. Upytė); kazdy gospodarz ciągly, mający w siedzibie puł włoki lub trzecinę gruntu... d z i a k ł a: żyta puł beczki, owsa puł beczki y gęsi dwie – dawać powinni byli, lecz że dawnym przyięciem poddanych w zwyczay weszło pieniędzmi za d z i a k ł o wypła-

cać, przeto taxa zboża dawniey ustanowiona y w dalszy czas do utrzymania zostawuie się: żyta puł beczki złotych dwanascie, owsa puł beczki złotych ośm, gęsi dwie złotych dwa... (1787 Bokštai, Kr. Ašmena); vgl. K. Jablonskis op. cit. 53, 57.

Schliesslich wurde дякло (*dziakło*) noch für die Bezeichnung desjenigen Saatkorns gebraucht, welches von der Abgabe stammte: дякла житныи и овсяныи и тыми дяклы пашни наши... засевати (1522 Gardinas); pasznia według zwyczaiu zasiana dziakłem od poddanych... (1611 Gliebava, Kr. Upytė); vgl. K. Jablonskis op. cit. 55.

Aus allen diesen Zitaten ist die Entwicklung der Bedeutung von дякло (*dziakło*) klar zu beobachten: 'Mass für Korn' (mensura seminis), 'Mass der Kornabgabe', 'Saatkorn aus der Abgabe', 'Abgabe in Korn, vor allem in Roggen und Hafer', 'Abgabe (дань, danina)'. Somit also hatte дякло (*dziakło*) anfangs eine völlig andere Bedeutung als дань (poln. *dań, danina*). In der Sprache der alten slawischen Dokumente in Litauen war дань vor allem 'Abgabe in Honig' (дань медовая), die schon seit dem XIV Jh. bekannt war, und die Hauptabgabe darstellte. Ausserdem war noch die Abgabe in Pelzen (Marder, Biber) von jeher üblich: дань куничная, дань бобровая. Aber seit dem Ende des XVI Jh., als die Landwirtschaft und die Kornausfuhr an Bedeutung gewann, sank die Bedeutung der Abgabe in Honig und Pelzen; in Verbindung damit entstand die Abgabe in Korn (дань житная, danina zbożowa, tributum frumentorum). So wurde also für eine andere Art der Abgabe eine andere Bezeichnung notwendig. Nach den charakteristischen Eigentümlichkeiten dieser Abgabe zu urteilen, scheint es, dass dieser Notwendigkeit das bis heute bekannte *pỹliava* (oder *pyliavà*) 'Steuer, die in Getreidekörner bezahlt wird, Getreideabgabe, pflichtmässige Getreideablieferung' am besten entsprechen konnte. In früheren Zeiten bezeichneten auch die Polen die Abgabe in Korn ('danina zbożowa') verschieden: *sep* oder *osep* (zu *sypać* 'schütten'). Jedoch treffen wir das Wort *pyliava* in den slawischen Dokumenten des früheren Litauens überhaupt nicht an, obgleich damals eine andere Benennung der Abgabe mit einem ähnlichen Suffix bekannt war: *mẽzleva* (oder *mezlevà*) 'Abgabe in Jungvieh' (Kälber, Ferkel, Lämmer), ebenfalls 'Abgabe in Hühner'; so lesen wir: тыи люди дякла и мезлеву дают и на работу

на кождыи ден к двору господарскому ходят... (1508 Darsūniškis); заставили есмо ему двор нашь... Василишки... А мезлева вся сполна – яловицы и вепри и иныи рѣчи – мает с того двора нам давана быти в кождыи год подлуг давного обычая... (1516 Vosyliškis, Woiwodschaft Trakai); vgl. K. Jablonskis op. cit. 125–27, auch H. Łowmiański op. cit. I 222. Das *mezliava* selbst, daneben *mėsliava*, worauf auch lettisch *mesls* 'Zoll, Schoss, Tribut, Steuer' hinweist, wurde gebildet aus *mèsti* 'werfen' (vgl. E. Wolter op. cit. IV 56ff; der Verfasser in *Lietuvių kalbos žodžių daryba* 382), so dass es anfangs bedeutete: 'das, was hin- bzw. abgeworfen wurde, hin- bzw. abgeworfene Abgabe', später (mit Bedeutungsverengerung) 'Abgabe in Vieh, in Haustieren u. dgl.'.

Das lit. *duoklė*, nach der Struktur schliessend, bedeutete anfangs nichts anderes als 'Geben, Gabe, Geschenk, donatio, donum', erst später begann man dieses Wort in einer engeren, mehr speziellen Bedeutung anzuwenden: 'дань, danina, pobór, Abgabe, tributum, vectigal'. Im XVI–XVII Jh. hatte *duoklė* in der Sprache der lit. Dokumente die gleiche Bedeutung wie *donis* (aus weisruss. дань): 'Zins, Steuer, Tribut'. So übersetzt z. B. K. Sirvydas in seinem Wörterbuch *duoklė* sowie *donis* ins Lateinische mit 'stipendium, tributum, vectigal, indictio, census celonicus, exactio fumalium', polnisch 'hołd, pobór, podyjmne, łanowe, poradlne' (Dict. 72, 256, 266). In anderen alten litauischen Dokumenten gebraucht man häufig in derselben Bedeutung nur das Wort *donis*; vgl. Verfasser, *Die slaw. Lehnwörter im Altlit.* 65. Also war die Bedeutung des lit. *duoklė* fast die gleiche wie die des slaw. дань; vgl. altruss. дань 'donatio, donum, дар, подать, vectigal; дань (Gabe, Geschenk, Abgabe, Steuer, Tribut)'; vgl. Sreznevskij, Матеріалы I 627–29.

Jedoch entsprach *duoklė* in dieser Bedeutung nicht dieser gesonderten, speziellen Art der Abgabe, die man im XV–XVII Jh. in den slawischen Dokumenten Litauens: дань житная, Abgabe in Korn bezeichnete. Deshalb verwandte man auch für diesen Zweck das litauische Wort **dėkla(s)*, dessen ursprüngliche Bedeutung 'der Ort, wo man hin- bzw. ablegt' gewesen sein konnte (vgl. *padėklas* 'Ort für die Ablegung von Sachen') oder 'irgendein Gegenstand (Gefäss oder etwas Ähnliches), in den man etwas legen kann', später dann 'ein bestimmtes Mass', woraus schon leicht дякло (дзякло, *dziakło*) her-

vorgehen konnte als 'Mass für das Korn der Abgabe'; mit der Zeit erhielt das Wort *duoklė* die Bedeutung 'Abgabe in Korn' und schliesslich 'Abgabe überhaupt'.

Dass дякло (*dziakło*) tatsächlich aus lit. **dėkla(s)* entlehnt wurde und nicht aus *dėklẽ*, wie Fraenkel annimt, ersieht man daraus, dass die litauische Endung *-ė* in der Sprache der slawischen Dokumente des XV–XVII Jh. meistens zu *-a* in Litauen verändert wird, nicht aber zu *-o*, vgl. *daržinẽ* > *darżyna, grįžtė* > *gryszta, kùlšė* > кульша, *kulsza, liepinẽ* > липина, *paklõdė* > *pokłoda, pėlkė* > пелка, *pełka, pirtìkė* > пиртика (пиртикя), *pirtyka* (*pirtikia*), *vytìnė* > витина, *wicina, žãgrė* > жагра, *żagra* usw. Die litauischen Endungen *-as, -is* bzw. *-ys* werden in den appellativen Wörtern einfach abgeworfen, während *-a* bleibt, z. B. *daržas* > дорж, *dirvónas* > дирван, *dyrwan, káušas* > ковш, *kowsz, krẽstis* > *kreść, kumpis* > кумп, кунп, *kump, preikuras* > преикур, *prejkur, przejkur*; *bandà* > бонда, *bonda, kalvà* > колва, *kołwa, kúopa* > копа, *kopa, stìrta* > стирта, *styrta* u. a. Nur in einigen Fällen tritt anstatt *-as* (oder nur selten anstatt *-a*) *-o* auf, z. B. *bẽralas* > берело, берло, *berło, dumblas* > думбло, *žlùgtas* > *żlukto, pieva* > пево u. a.; vgl. noch poln. *piekło* > lit. *peklà, prawo* > *provà* usw.

Andrerseits wiederum kann man nicht mit E. Fraenkel дякло (*dziakło*) von der soeben entstandenen Neubildung *dėklẽ* 'Ranzen, Rucksack', welche sich erst in unseren Zeiten zeigte und welche erst im *Liet. rašomosios kalbos žodynas* von Niedermann-Senn-Brender angeführt wird, ableiten. Hier steht nicht nur die Geschichte als Hindernis, sondern auch die Bedeutung. Als Quelle des Wortes дякло (*dziakło*) kann man ebenfalls schwerlich das in der gegenwärtigen Umgangssprache gebrauchte *dėklẽ* ansehen, welches folgende Bedeutungen hat: 'Tasche, freie Stelle in der Wand des Ofens, wo man etwas verstecken kann'. Es sind auch keine Gründe vorhanden, um nach dem Beispiel M. Vasmers aus **dėklas* die angeblich spätere Form des Substantivs *dėklẽ* 'Auferlegung, Steuer' abzuleiten. In Wirklichkeit ist die Form *dėklẽ* überhaupt nicht belegt und entstand höchstwahrscheinlich später als **dėklas*, dessen Suffix *-kla-* (aus **-tlo-*) dem slaw. *-dlo-* entspricht; vgl. lit. *árklas* : poln. *radło, būklas* 'Wohnung, Lagerstätte' (Sirvydas, Dict. 55, 136) und *bū́kla* 'praesentia; Aufenthalt; Stelle, wo vorher etwas war': tschech. *bydlo* 'Aufenthaltsort, Wohnung' (Traut-

mann, *Balt.-Slaw. Wtb.* 4) u. a. Nach meiner Meinung konnte neben dem gegenwärtigen *dėklẽ* früher auch sehr gut **dėkla(s)* bestehen, genau wie neben *būklẽ* (*būklė*) *būkla(s)* besteht, während neben *rieklės* 'Stangengerüst über dem Ofen zum Holztrocknen, Söller' *rieklas* 'Bodenraum' bekannt ist u. a.

Aus dem Obengesagten können wir folgende Schlüsse ziehen: das russische (weissrussische) дякло (*дзякло*), poln. *dziakło* darf man weder phonetisch noch morphologisch noch der Bedeutung nach aus dem lit. *duoklė* ableiten. Als die einzige begründete Quelle ist lit. **dėkla(s)* anzusehen.

BALTICA I

(Zeitschrift für slavische Philologie,
1959 m., t. 27, sąs. 2, p. 435–445)

1. Ernst Fraenkel, **Litauisches etymologisches Wörterbuch.** Lief. 1 bis 8. C. Winter, Heidelberg – Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen, 1955 (640 S., bis *posnagà*).

Das vorliegende Werk ist das erste litauische etymologische Wörterbuch und gleichzeitig die letzte umfangreiche Arbeit von E. Fraenkel, die durch seinen unerwartenden Tod (2. 10. 1957) unvollendet abgebrochen wurde. In diesem Werk versucht der Verfasser, alle bisherigen etymologischen Forschungen auf dem Gebiete des Litauischen und auch der anderen baltischen Sprachen auf Grund des neuesten Materials zu überprüfen, zu verbessern, zu vervollständigen und womöglich neue Etymologien vorzuschlagen. Besonders ist Fr. bemüht, alle seine wichtigsten etymologischen Forschungsergebnisse zusammenzutragen und sorgfältig aufs neue zu beleuchten. Sein Verhalten beim Etymologisieren ist im allgemeinen sehr vorsichtig und zurückhaltend: an erster Stelle gibt er solche Etymologien, die überzeugend sind oder wenigstens nicht zu viel Zweifel hervorrufen; wo verschiedene Deutungen angängig sind, werden diese unter evtl. Zitierung der Gewährsmänner aufgeführt; viele Wörter, deren Etymologien in den bisherigen sprachwissenschaftlichen Arbeiten nicht oder ungenügend behandelt wurden, fehlen häufig auch in diesem Wörterbuch; schließlich meidet Fr. auch viele künstliche Etymologien,

die in manchen modernen sprachwissenschaftlichen Untersuchungen noch immer zu finden sind. Auf einige Unzulänglichkeiten soll hier eingegangen werden.

So verknüpft der Verfasser z. B. lit. *ãlavas* „Zinn" und alit. *álvas*, lett. *alva(s)* dass., preuß. *alwis* „Blei" als zwei gleiche baltische Wörter und behauptet fälschlich, daß Skardžius, Slav. Lehnwörter im Altlit. 27, mit Entlehnung aus wruss. *olovo* rechnet. Das ist nicht richtig: an der angegebenen Stelle halte ich nur *ãlavas* für aus wruss. *olovo* entlehnt; *álvas* ist für mich immer nur ein baltisches Wort gewesen. Vgl. dazu noch Būga LKŽ 50f., Vasmer Russ. etym. Wb. II 264.

Nach des Verfassers Meinung ist olit. *atsẽsorius* „Assessor", wofür Specht LM I 153... fälschlich *asẽsorius* biete, aus poln. *asesor* bzw. russ. *assesor* unter Angleichung an das lit. Präfix *at-* umgestaltet worden. Aber in Wirklichkeit kann es ganz anders sein: im heutigen Ostlitauischen kommt, soviel ich weiß, meistens nur *asẽsorius* vor, nicht *atsẽsorius*; *acẽsorius* (d. i. *atsẽsorius*) ist nur in einigen Mundarten sekundär aus älterem *asẽsorius* umgebildet worden, und diese Umbildung erfolgte am ehesten rein phonetisch, ganz ähnlich wie bei *gacpadìnė* „Hausfrau" (Vilkyškiai) aus älterem *gaspadìnė* usw.

Das Adj. *atstùs* „entfernt, abgelegen" wird wegen des Stammausganges *-u-* zu ai. *sthūṇā* „Säule, Pfosten" usw. gestellt. Aber es scheint mir, daß dieses Adjektiv ursprünglich den Stammausgang *-a-*, nicht *-u-* gehabt hat: denn erstens kommt neben *ãtstas* „Entfernung, Ferne" noch *ãtstas, -à* „entfernt, abgelegen" im heutigen Litauischen und in manchen älteren lit. Schriften vor (s. Balčikonis LKŽ I 355); zweitens ist das Adj. *ãtstas, -à* der Bildung nach gleich dem Adj. *ãpstas, -à* „reichlich" neben *ãpstas, -ai* „Überfluß, Fülle"; drittens, wird der Stammausgang *-a-* bei solchen Bildungen noch von vielen anderen adjektivischen *a*-Stämmen (z. B. *añkstas, aĩtas, bjaũras, pìgas, tólas, vẽlas* u. a.), die später zu *u*-Stämmen (*ankstùs, artùs* u. a.) geworden sind, unterstützt. Vgl. dazu noch Liet. kalbos žodžių daryba 34f., Aidai (1951) 185.

Der Verfasser stellt mit Recht lit. *blãkė* „Wanze", lett. *blakts* dass. u. a. zu lit. *blãkas* „gleich, eben, flach", *blãkanas* „gleichmäßig, nicht wogend" u. a.; aber seine Behauptung, daß lit. *blãkutė* (oder *blakutẽ*) „Wanze" und lett. *blakts* dass. Umgestaltungen nach Analogie von lett. *uts*, lit. *utė, utėlẽ, utìs* „Laus" sind (vgl. dazu noch Endzelin Lat.

val. vārdnīca I 300, Otrębski Lingua Posn. I 124, Senn Festschrift Debrunner 422ff.), überzeugt mich nicht. Der Bildung und der Betonung nach unterscheidet sich lit. *blãkutė* (oder *blakutė̃*) nicht von *nãgutė* „Nagelgeschwür, Fingerwurm" (vgl. preuß. *nagutis* „Nagel", aksl. *nogъtь* dass., urspr. kons. Stamm), ostlit. *rãgutės* „Schlitten" (vgl. lett. *ragus* dass.) u. a. Lett. *blakts* (aus **blaktis*) kann sich zu balt. **blaktas* neben lit. *blãkas* verhalten wie z. B. lett. *plakts* (aus **plaktis*) „Wanze" neben *plakte* dass. (= lit. *plaktė̃* „Schlagen, Geißeln") zu lit. *plàktas* (oder *plãktas*) „breitgeschlagen" neben lett. *plaks* „platt, flach" usw. *Blãkė* „Wanze" konnte nach ihrer Flachheit so benannt werden, wie z. B. *smirdė* „eine Art Pflanze" nach dem Stinken benannt worden ist, usw. Schließlich hat *blãkė* noch andere Bedeutungen (z. B. „Durchschuß, übersprungene Stelle in einem Gewebe" u. a.), die man unmöglich zu *utė, utìs* „Laus" stellen kann. Vgl. dazu noch Aidai (1956) 452f.

Im Lit. etym. Wb. wird *dailė̃, -ės̃, daĩlę* „bildende Kunst, Kunstwerk" neben *dailùs* „schön, anmutig, elegant", *dailìdė* „Schreiner, Zimmermann, Tischler", *ratadáila* „Wagenbauer, Wagner" u. a. gegeben und weiter mit ai. *dīdyati* „sie leuchten, scheinen, glänzen, strahlen" u. a. verglichen. Wie alle diese Bedeutungen zusammenhängen, wird nicht gesagt; es werden nur Pisanis und Jegers' Meinungen erwähnt, nach denen die Grundbedeutung von *dailė̃* usw. „etwas, auf das man sich nicht verlassen kann" oder „spalten, behauen, teilen" gewesen sei. Diese Unentschlossenheit kommt daher, daß der Verfasser die uneigentliche Bedeutung von *dailė̃* zugrunde legt: *dailė̃* „bildende Kunst, Kunstwerk" ist eine ganz späte Neubildung; die ältere Bedeutung dieses Wortes ist „Arbeit, Werk, Handwerk, Meisterschaft" (s. Liet. kalbos žodžių daryba 589, Balčikonis LKŽ II 150), die zweifellos in erster Linie mit aksl. *dělo* „Werk" u. a., nicht mit ai. *dīdyati* u. a. zusammenhängt. Das bedeutet, daß beim Etymologisieren von *dailė̃* zunächst nicht von gegenwärtigem *dailùs* „schön, hübsch, zierlich, elegant" auszugehen, sondern die Bedeutung dieses Adjektivs von der älteren Bedeutung *dailė̃* abzuleiten ist.

Drą́nga „Stange, Hebel, Hebebaum; Seitenstab des Leiterwagens, Wagenleiter, Wagenseite; langer Wagen, langes Fuhrwerk; hoher, schmächtiger, ungeschlachter Mensch", *drañgas* (und *drą́ngas*) „dicke Stange, Seitenstab des Leiterwagens", *drañgalas* „Nichtsnutz, Land-

streicher, Strolch" sind nicht lit. Wörter, sondern Entlehnungen aus poln. *drąg* „Stange, Stab, Hebebaum, Hebestange; Langbaum, Wagenbaum; Wagen mit Seitenstäben; hoher, unbeholfener Mensch, Tölpel", *drągáł* „Klotz, Stange; Tölpel". *Draũgalioti* „herumstrolchen, faulenzen, müßig gehen" ist sekundär von *draũgalas* abgeleitet.

Gabijà (s. v. *gabana*) heißt in Fraenkels Wb. „von der Hand verfertigte Wachskerze, (Arm)leuchter, Heiligtum, Tempel". Alle diese Bedeutungen sind kritiklos aus Niedermann-Senn-Brenders Wörterbuch übernommen: *gabijà* „von der Hand verfertigte Wachskerze, geweihte Kerze (*grabnyčià*)" ist nur in einigen lit. Mundarten bekannt. Sonst wird dieses Wort im Litauischen, besonders in der Folkloresprache, häufig in der Bedeutung „Feuer, heiliges Hausfeuer", gebraucht, s. Aidai (1954) 222, Liet. kalbos žodynas (Vilnius, 1956) III 5f. Bei J. Lasicki (De Diis Samagitarum) ist *gabija* „Göttin, Feuergöttin" zum ersten Mal erwähnt (s. Mannhardt, Letto-Preuß. Götterlehre 359). Die Bedeutung „Heiligtum, Tempel" ist nicht aus der lebendigen lit. Sprache bekannt und kommt nur in einigen ganz späten Literaturwerken vor. *Gabija* „(Arm)leuchter" ist mir unbekannt. Über dies alles vgl. noch Jaskiewicz Studi Baltici IX 81f.

Lit. *vienguñgis* „Junggeselle" (s. v. *gulti*) wird durch Assimilation aus **viengulingis* oder **viengulgis* erklärt. Mir scheint diese Etymologie nicht überzeugend: die Litauer sind nicht geneigt, solche ungewöhnliche, künstliche Zusammensetzungen wie **viengulingis* oder **viengulgis* (vgl. **vienturingis* oder **vienturgis* anstatt *vienturis* u. a.) in ihrer Umgangssprache zu gebrauchen. Ich glaube auch nicht, daß *vienguñgis* sich nach Otrębski, Lingua Posn. III 181f. aus **vieningungis* (aus **vieningis* + **vienungis*) entwickelt haben könnte. M. E. ist *vienguñgis* als ein Kompositum (aus *vienas* + *gung-* in *gùnga* „Höcker; Tölpel", *guñgyti* „mit großen Schritten gehen", *gùngti* „ziehen, gehen, gebückt einhergehen" u. a.) aufzufassen; die Grundbedeutung dieser Bildung wäre dann etwa „kas vienas gungia, gungina, einer, der allein geht, zieht, gebückt einhergeht usw." Vgl. nhd. *Alleingänger, Einzelgänger.*

Der Verfasser trennt *guldýti* „verschneiden, kastrieren" von *guldýti* „langgestreckt hinlegen, zu Bette, schlafen legen, zu Boden strecken" ab und stellt es zu *gáldyti* „reiben, scheuern". Aber semasiologisch hat „Reiben, Scheuern" kaum etwas mit „Verschneiden" zu tun.

Andererseits ist *guldýti* „kastrieren" meistens im Ost- und Südlitauischen bekannt, während *gáldyti* (vgl. lett. *galdît* „schälen, bolstern") nur in den žem. Mundarten vorkommt. Nach meiner Meinung kann *guldýti* „kastrieren" sich metaphorisch aus *guldýti* „hinlegen, zu Boden strecken" (jedes zu verschneidende Tier wird zunächst zu Boden gestreckt oder irgendwie anders hingelegt) oder unter slav. Einfluß entwickelt; vgl. russ. кластъ „verschneiden, kastrieren" u. a.

Das unter *gãbana* (S. 127) erwähnte *gobtũras* „Rauchkappe am Herde, Lampenschirm, weibliche Kopfbedeckung" ist kein echt lit. Wort, wie der Verfasser meint, sondern unter dem Einfluß von *góbti* „einhüllen, umhüllen" nach *koptũras* (aus wruss., poln. *kaptur*) umgebildet.

Der Verfasser ist der Meinung, daß lit. *kìpšas* „Teufel, Satan" aus **pik-šas* umgebildet worden sei; vgl. *pìkčius* „böser Mensch, Teufel", *pikčiùkas* „böser Geist" u. a. Aber dasselbe Wort kann auch als *kìbšas* (von *kìbti* „sich anhängen, -haken, sich heranmachen an, angreifen") aufgefaßt werden; vgl. ko tu *kimbì* prie manęs kaip *kipšas*? „Warum rempelst du mich an wie ein Teufel?" *Kìbšas* konnte dann weiter phonetisch zu *kìpšas* werden.

Ostlit. *skrẽgždẽ* „Schwalbe" wird durch Vermischung von *krẽgždė* mit *skraidė* dass. (in Zietela) erklärt. Aber das *s-* kann in diesem Wort sekundär angetreten sein wie z. B. in *skėsti* neben *kẽsti* „ausbreiten, ausspannen" u. a.

Alle derartigen Weiterbildungen wie *kriváila* „krummgewachsener Baum", *krìvingis* „ganz gekrümmter Gegenstand", *krivùtis* „wer schwankend geht" u. a. zeigen zur Genüge, daß neben der Wurzel *kreiv-* (in *kreĩvas* „krumm") auch *kriv-* seit jeher im Litauischen vorhanden gewesen ist; vgl. *šlìvas* neben *šleĩvas* „krummbeinig" u. a. Deswegen ist es nicht nötig, mit dem Verfasser das slav. Lehnwort *krivas* (aus wruss. *krivyj*) als Grundwort für die oben erwähnten Weiterbildungen anzunehmen.

Lit. *láužas* „Haufen abgebrochener Zweige usw." wird mit dem angeblichen russ. *lovža* „Haufen Zweige, Äste, Späne, die beim Holzfällen zurückbleiben" verglichen. Aber russ. *lovža* ist nicht ein echt russisches Wort, sondern aus lit. *láužas* entlehnt; s. Vasmer Russ. etym. Wb. II 51. Vgl. russ. *kovš* „Schöpfkelle, Trinkgeschirr" aus lit. *káušas* dass. u. a.

Lit. *liepsnà* „Flamme“ hängt etymologisch zunächst nicht mit *lìpti* „kleben (bleiben), klebrig sein, klettern, steigen“, wie der Verfasser vermutet, sondern mit lett. *lipt* „anzünden“, Daukšas *palipaĩ* „podžoga“, alit. *laipdyti* „lodern“ (Arch. Phil. III 51) u. a. zusammen. Otrębski (Sbornik v čest na akademik Aleksandr Teodorov-Balan, S. 330f.) stellt hierzu auch slav. *poléno* „Hochzeit“ (aus **po-lĕp-no*). Auch das Verb *laizdýti* „brennen, lodern“ wird vom Verfasser falsch als etymologisch verwandt mit *liẽžti, laižýti* „lecken“ angesehen: wie *veizdéti* „sehen“ aus **veid-dėti*, so kann *laizdýti* aus **laid-dyti* (zu *léisti*) entstanden sein.

Der Verfasser ist geneigt anzunehmen, daß lit. *malūnas* „Mühle“, welches als puristisches Ersatzwort für *mélnyčia* von Bretkūnas in die lit. Literatur eingeführt worden sei, eine Angleichung von poln. *młyn* an eine balt. Wurzel (lit. *málti* „mahlen“) und an ein balt. Suffix darstelle; vgl. dazu noch Lingua Posn. III 129f. Mir scheint diese Annahme nicht überzeugend: preuß. *maluna-*, gleich wie lit. *malūnas*, kann direkt von der balt. Wurzel *mal-* gebildet worden sein, denn das Suffix *-ūna-* wird (z. B. im Litauischen) nicht nur zur Bezeichnung von Nomina agentis, sondern auch von Werkzeugen u. a. gebraucht; vgl. lit. *maigūnas* „Schlafbank“ u. a.

Verworren ist des Verfassers Erklärung von Daukšas *malonėširdumas* „Barmherzigkeit“: „Eine Mischform zwischen *méilaširdumas*, das Daukša oft neben *mielaširdùmas* gebraucht..., und *malonėširdumas* ist *meilaširdumas*...“ (S. 403). In Wirklichkeit ist diese Bildung nichts anderes als eine Kontamination von *malónė* und *mielaširdùmas* (*meilaširdumas*), s. Verf. Arch. Phil. IV 85.

Žem. *nùmas* „Haus“ ist nicht, wie der Verfasser zu glauben geneigt ist, als eine Ablautsdublette zu *nãmas* dass. mit *um* aus **ǝm* anzusehen. In den žem. Mundarten wird *nãmas* nicht nur als *nú·ms*, sondern auch als *nọ́·ms* ausgesprochen, ganz ähnlich wie stellenweise z. B. *pû·nîis* neben *pộ·nîis* ~ *pántis* usw. In den slav. Dokumenten Litauens aus dem XVI.–XVII. Jahrhundert wurde neben *num* auch žem. *nom* geschrieben, s. K. Jablonskis, Liet. žodžiai senosios Lietuvos raštinių kalboje (1941) 129f. Das alles deutet darauf hin, daß žem. *nums* etymologisch nicht eine besondere Form, sondern durch die Zwischenform *nọms* aus dem älteren *nãmas* entstanden ist.

Man kann auch nicht mit dem Verfasser (S. 482) behaupten, daß

im zweiten Teil von *nameĩšis* „Hausbewohner, Hausgenosse, Familienangehöriger" eine Ableitung von *eĩti* „gehen" steckt; der Diphthong *-ei-* steht hier im Ablaut mit *-i-*, *-ai-* (vgl. PN *Bareĩšis, Juodeĩšis* : *Karaĩšis, ragaĩšis* : *Juodìšius, lakìšis* u. a.), und es läßt sich weder bedeutungsmäßig noch etymologisch mit *eĩti* verbinden; zur Bildung vgl. *avižaĩnis* „Hafer-" : *avižiẽnis* dass. : *avižìnis* dass. u. a.

Ganz kritiklos erwähnt der Verfasser (S. 494) Ekbloms Meinung, daß lit. *nėrijà* „Landzunge, Nehrung" über **Nerija* aus Ordensdeutsch *Nerge* entlehnt sei. Alles vergeblich: lit. *nėrijà* „Nehrung" ist eine ganz junge künstliche Neubildung!

Aus den obigen kurzen Bemerkungen läßt sich ersehen, daß es E. Fraenkel nicht immer gelungen ist, etymologische Fragen des Litauischen erfolgreich zu erklären. Dafür waren viele Gründe vorhanden: das Fehlen wichtiger Vorarbeiten (z. B. haben wir noch immer kein erschöpfendes lit. Wörterbuch usw.), eine mangelnde Verbindung mit Litauen u. a. Dazu hat noch der verwickelte Charakter der etymologischen Forschungen selbst viel beigetragen: „Die Etymologie ist bekanntlich ein sehr schwankendes und schlüpfriges Feld, – schreibt der Verfasser im Vorwort seines Wörterbuchs, – und häufig läßt sich nichts Entscheidendes beisteuern". Deswegen hat er viele seltenere lit. Wörter in seinem Wörterbuch weggelassen, z. B. *áimata* „Possen, Spaßen; ausgelassene Person, Spaßmacher, Possenreißer", *akélpa* „unverständige, alberne, kurzsichtige Person", *andẽrė* „aus Stroh und Spänen geflochtener Korb", *argóti* „schlagen, reißen, zerren", *bigas* „kurz, klein", *dogmẽ* „gedeihliches, fruchtbares Stück Boden", *dõgnis* „Kreis, z. B. im Getreide", *gempãras* „Büschel, Flocke" u. a. Aber trotz alledem ist E. Fraenkels Wörterbuch ein sehr wichtiger Beitrag, nicht nur zur baltischen, sondern auch zur vergleichenden idg. Sprachwissenschaft: zum ersten Mal wird das zahlreiche authentische lit. Wortmaterial in seinen etymologischen Beziehungen zusammengestellt, eingehend beleuchtet und überprüft; auch seine Einstellung zu vielen lit. Etymologien ist nüchtern und besser begründet als in allen früheren etymologischen Werken, z. B. bei *mantà, paskuĩ* u. a. Deswegen ist es sehr zu bedauern, daß diese so nützliche Arbeit wegen des Hinscheidens des Verfassers nicht zu Ende gebracht werden konnte.

2. Jan Otrębski, **Gramatyka języka litewskiego. Tom III: Nauka o formach.** Warszawa, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1956. 311 S.

Der jetzige Posener, früher Wilnaer Professor Jan Otrębski ist ein bekannter polnischer Sprachwissenschaftler, der viel Interesse an der Erforschung der litauischen Sprache und Verbreitung von litauischen Sprachkenntnissen, besonders in Polen, hat. Sein letztes monumentales Werk ist die litauische Grammatik, deren dritter Teil, die Formenlehre, 1956 erschienen ist. Die anderen vier Teile dieses Werkes werden I. Einleitung, Lautlehre (mit ausführlicher Bibliographie), II. Wortbildung, IV. Syntax und V. gramm. Index und Wortregister umfassen.

Der vorliegende Teil der lit. Grammatik zeigt deutlich, daß der Verfasser die Absicht hat, ein umfangreiches Werk zu schreiben, welches alle bisherigen Grammatiken der lit. Sprache übertreffen wird. Der Zweck dieses Werkes ist praktisch und zugleich wissenschaftlich: der Verfasser will den Gebrauch der heutigen lit. Literatursprache darstellen und ein tieferes Verständnis für die lit. Sprache erreichen. Deswegen beschreibt er an erster Stelle die Formen der heutigen lit. Sprache und erst an zweiter Stelle versucht er diese Formen ganz kurz und vorsichtig zu erklären. Alle verwickelten, bis jetzt noch nicht gelösten Probleme werden von ihm einfach beiseite geschoben, und es wird kurz auf die Schwierigkeiten der Lösung dieser Probleme verwiesen; nur in einigen Fällen wird des Verfassers Meinung geäußert, ohne eine einzige Meinung anderer Sprachforscher zu erwähnen und entsprechende Literatur anzugeben. In seinen Erklärungen macht der Verfasser im allgemeinen wenig Gebrauch von Vergleichungen mit den Entsprechungen anderer idg. Sprachen. Von den altlit. Schriften zitiert er meistens Daukšas Postille, und auf ähnliche Weise erwähnt er häufiger nur die Tverečius-Mundart, die er seinerzeit selbst ausführlich beschrieben hat; die anderen lit. Mundarten sind weniger berücksichtigt. Das alles deutet darauf hin, daß das ganze oben erwähnte Werk nichts anderes als ein umfangreiches, zum Studium der lit. Sprache bestimmtes Handbuch ist.

Bei der Behandlung einzelner sprachlicher Tatsachen ist der Verfasser im allgemeinen sehr vorsichtig; nur hier und da finden wir einige Unzulänglichkeiten oder sonstige Mißverständnisse. So z. B. be-

hauptet er, daß die alten lit. Formen wie (*rañkomus, rañkomis,* S. 26–27) gewöhnlich zu *rañkoms* verkürzt werden; aber er vergaß zu erwähnen, daß dieselbe Formen in den heutigen lit. Mundarten viel häufiger zu *rañkom* als zu *rañkoms* verkürzt worden sind.

Ähnlich wie F. Sommer (Die idg. *i̯ā*- und *i̯o*-Stämme im Balt.) ist der Verfasser geneigt zu glauben, daß der Stammausgang *-i̯ē-* nicht selten mit *-i̯ā-* in einem und demselben Paradigma ablautete (S. 34). Aber diese Meinung ist noch nicht bewiesen worden: viele Tatsachen sprechen deutlich gegen eine solche Annahme; vgl. zuletzt Verf. ZfslPh. XXIII 171ff.

Ostlit. Nom. Pl. *ãkies* „die Augen" neben Gen. Sg. *akiẽs* „des Auges" wird vom Verfasser durch die Ähnlichkeit von Nom. Pl. und Gen. Sg. in anderen Paradigmen, vgl. Nom. Pl. *dùkteres* und Gen. Sg. *dukterès*, erklärt. Mir scheint aber, daß Nom. Pl. *ãkies* nichts anderes als eine Kontamination von altem kons. Nom. Pl. *ãkes* + *ãkys* ist; vgl. ostlit. *ãnies* aus *aniẽ* (oder *ãnes*) + *ãnys*; *snieñga* aus *sniẽgti* (*sniẽga*) + *sniñga* usw.

Der Verfasser irrt (S. 57), indem er behauptet, daß die Substantive **geluõ* und **širšuõ* im Litauischen unbekannt seien: beide Formen werden in meiner Liet. kalbos žodžių daryba 285, 295 aus lit. Mundarten oder schriftlichen Quellen belegt.

Anstatt des gegenwärtigen *žmogùs* „Mensch" finden wir im Altlitauischen und zum Teil in einigen lit. Mundarten noch *žmuõ,* das sich in der Sprache Daukšas nicht von *šuõ* in der Flexion unterschied: Akk. Sg. *žmuni* 339, Nom. Du. *žmune* 313. Daneben kommt in Daukšas Postille noch *žmó* „lud" 490 vor, das der Verfasser (S. 59) für ein altes Kollektivum hält und womit er weiter den Nom. Pl. *žmõnės* usw. bildungsmäßig verbindet. Aber diese Annahme ist sehr zweifelhaft: erstens kommt *žmó* in Daukšas Sprache nur vereinzelt vor, und deswegen kann es leicht ein einfacher Druckfehler sein (ich glaube, Daukšas *žmó* ist für *žmű* verschrieben); zweitens ist diese Form nirgends mehr, weder in den anderen altlit. Schriften noch in den heutigen lit. Mundarten, zu finden; drittens würden wir neben *žmuõ* eine regelmäßige kollektive Form **žmà* (aus **žmã́*), nicht *žmó* erwarten, wie der Verfasser leicht vermutet (vgl. lit. *dervà* : slav. neutr. **dervo-* usw.); viertens, ist *žmuõ* „lud" neben *žmuõ* „Mensch" so metaphorisch zu verstehen wie z. B. *prancũzas* „die Franzosen" neben *prancũzas* „der

Franzose“ usw. Der heutige Stamm *žmon-* (in *žmónės, žmonà* usw.) kann sekundär entstanden sein; vgl. *aumuõ* „Verfassung, Vermögen, Verständnis“ : *aũmonė* „Bewußtsein, Meinung“; *armuõ* „gepflügter Acker, Pflugland; Acker, Ackerland; Tiefe, Abgrund, Moor“ : FN *Armonà* neben *Armenà* usw.

Die Illativform *vardana* soll nach dem Verfasser (S. 78) aus **vardaną* < **vardan-an* (Akk. Sg. + Postposition *-an*) entstanden sein. Doch diese bloße Vermutung läßt sich weder phonetisch noch historisch einwandfrei nachweisen. Die ostlit. Illativform *laukúosna*, wenn sie wirklich aus **laukuos-ną* entstanden wäre, würde heute **laukuosnu* lauten; vgl. ostlit. *kadù* aus **kadą̃n* usw. Neben *-en* ist *-an* als eine alte Postposition bis jetzt noch nicht nachgewiesen worden; zur Fragepartikel **an* (z. B. in apr. *angu* usw.) vgl. Hermann Lit. Studien 249, Fraenkel Lit. etym. Wb. 10. Daukšas *tikronąion'* 403 kann für *tikronáion'* (aus **tikrona-jona*) verschrieben sein, und deswegen ist es, ohne andere stichhaltige Beispiele, kaum als Beweis zu benutzen; vgl. *amžinonón'* 270 usw.

Das Adjektiv *dìdelis, -ė* soll nach dem Verfasser (S. 108) wie *ožỹs* betont werden. Doch das stimmt nicht: wie *ožỹs* wird dieses Wort nur im Dzukischen (z. B. in Merkinė) betont: *didelỹs, dìdelio, dìdeliu, didelì* usw.; vgl. Daukšas *mãžitỹs, mãžičio* usw., s. Daukšos akcentologija 159f. In anderen Mundarten wird dasselbe Wort abweichend betont: *dìdelis, dìdelio, dìdeliam, dìdeli...* oder *dìdelis, dideliám, dideli, -ių* usw.

Weiter ist der Verfasser geneigt zu glauben, daß solche Komparativformen wie *šunèsnis, vyrèsnis* u. a. von Anfang an nicht von Substantiven gebildet wurden; so nimmt er z. B. an, daß *šunèsnis* durch Haplologie aus **šuninesnis* verkürzt sein könne. Aber das ist unglaubhaft: erstens, werden Adjektive auf *-inis,* die meistens Zugehörigkeitsbeziehungen ausdrücken, gewöhnlich nicht gesteigert, z. B. **medinesnis* von *medinis* usw.; zweitens, sind Komparativformen sowohl von Adjektiven als auch von Substantiven im Grunde gleich: *jìs yrà už manè šunèsnis* „er ist hündischer als ich“ bedeutet: er besitzt die Eigenschaften eines Hundes in höherem Grade, er ist gerade ein größerer Hund als ich. Deswegen konnten solche Formen wie *šunèsnis, vyrèsnis* usw. ursprünglich direkt von *šuõ* (St. *šun-*), *výras* auf dieselbe Weise wie z. B. *gerèsnis* „besser“ von *gẽras* „gut“ usw. gebildet werden. Diese Bildungsweise läßt sich durch Entsprechungen ande-

rer idg. Sprachen bestätigen; vgl. ai. *vīrátara-* „heldenhafter", gr. *κύντερος* „hündischer" usw., s. A. Debrunner, Die Nominalstämme 601f.

Wie manche anderen Sprachwissenschaftler, so behauptet auch J. Otrębski (S. 136), daß die žem. pronominale Wurzel *mun-* ähnlich wie slav. *mъn-*, sehr alt sei. Aber nach den žemaitischen Lautgesetzen kann die Wurzel *mun-* leicht aus *man-* erklärt werden: neben den Formen *mú·n, mù.nẽi, mú·ni·* „man, manie" werden noch *mô·n, mọ̀nẽi* u. a. gebraucht, ähnlich wie *nú·ms* neben *nọ́·ms* aus *nãmas* „Haus" usw. Diese Erscheinung ist dadurch zu erklären, daß *a* zwischen *m* und *n* zunächst verdunkelt und weiter über *ǫ* zu *u* wird. Vgl. A. Salys, Lietuvos tarmės (1946) 26.

Die Konstruktion *kuõ vardù* soll nach dem Verfasser durch Kontamination aus zwei Formen entstanden sein, aus *kuõ* „jak (zwać)" und *vardù*, die in einer Verbindung mit irgendeinem Fragepronomen verwendet sein könnte. Aber eine solche Erklärung ist nicht nötig: die Wortgruppen *kuõ būdù* „auf welche Weise", *kuõ metù* „zu welcher Zeit" u. a. zeigen deutlich, daß das Pronomen *kàs* einst unter anderm auch die Bedeutung „welche(r)" gehabt hatte; vgl. ai. *kásmai devā́ya havíṣā vidhema* „welchem Gott sollen wir mit einer Opfergabe dienen" u. a., s. Debrunner-Wackernagel Ai. Gr. III 2, 567.

Das Adverb *seniaĩ* ist für den Verfasser (S. 290) noch unklar. Aber E. Fraenkel KZ LXII 174f. hat schon längst überzeugend nachgewiesen, daß das ältere *senaĩ* später nach *naujaĩ* (gesprochen: *naujeĩ*) umgebildet worden ist. Im Altlitauischen und teilweise in den heutigen lit. Mundarten wird noch *senaĩ* in der Bedeutung „alt" gebraucht: *jis senaĩ* (bzw. *sẽnas*) *atródo* „er sieht alt aus". Aber gewöhnlich kommt anstatt *senaĩ* die Form *seniaĩ* „schon (lange) her, vor langer Zeit" vor. Da *senaĩ* in dieser Bedeutung häufig als Gegensatz zu *naujaĩ* „von neuem, aufs neue; neu, frisch, neulich" aufgefaßt wird, so konnte diese ältere Form leicht danach zu *seniaĩ* werden, ganz ähnlich wie *teĩp* nach *šiaĩp* (gesprochen: *šeĩp*) aus älterem *taĩp* umgestaltet worden ist.

Dem Adverb *kuonè* „beinahe" soll nach dem Verfasser (S. 298) der Instr. Sg., dem *konè* dass. der Gen. Sg. zugrunde liegen. In Wirklichkeit kann es ganz anders sein: *kuo-* konnte in unbetonter Stelle zu *ko-* werden; vgl. *tolỹdžio* „sofort" aus *tuõ lỹdžio* (vgl. *tuõ pradžiõs*) usw.

Schließlich verbindet der Verfasser das Adverb und die Präposition *paskuĩ* (*pãskui*) mit dem. aind. *páscāt* „hinter, nach" (aus **poskēt*)

u. a. Aber mit dieser Vergleichung stimmen die lit. Tatsachen nicht überein: wie aus *tuo pasakos eyt* „za nim idą" (S. Sittig, Der poln. Kat. des Ledezma 24, 50), dial. (ostlit.) *iš paskõs* „von hinten, hinterher" (aus *pasakõs* verkürzt), *pãsaku eina* „geht hinterher" (Kupiškis) u. a. deutlich hervorgeht, kann *paskui* nicht anders denn als eine verkürzte Umbildung von *pãsakas* „Nachfolge, Folgen" aufgefaßt werden. Die heutige Form *paskui* ist in ihrer Endung durch Lok. Sg. *viršuĩ* (*viršuj*) „oben" u. a. beeinflußt. *Paskum* könnte Instr. Sg. von **pasakus* sein (vgl. iš *paskaũs* „von hinten" Žagarė); da aber solche Substantive wie **pasakus* neben *pasaka*(*s*) sehr ungewöhnlich sind, so ist es möglich, daß dieses Adverb und die Präposition (*paskum*) nach solchen Beispielen wie *viršuñ* „oben" u. a. aus *pasku*(*i*) umgebildet worden ist. Vgl. dazu noch Trautmann Balt.-Slav. Wb. 254, Verf. Liet. kalbos žodžių daryba 67, K. Ulvydas in Kai kurie lietuvių kalbos gramatikos klausimai (Vilnius, 1957) 121f.

3. *Lietuvos TSR Mokslų Akademija, Lietuvių Kalbos ir Literatūros Institutas*. **Lietuvių kalbos žodynas. III: G–H.** Redakcinė kolegija: J. Kruopas, J. Kabelka, K. Ulvydas (atsakomasis redaktorius), B. Vosylytė. Vilnius, Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1956. 820 S.

Die Herausgabe des großen litauischen Wörterbuchs ist mit verschiedenen Hindernissen verbunden. Gleich nach dem Tode K. Būgas gab es keinen, der diese so umfangreiche und komplizierte Arbeit allein hätte bewältigen können, und deswegen hat sich niemand darum im Laufe von beinahe sechs Jahren gekümmert. Erst gegen Ende des Jahres 1930 beauftragte das lit. Kulturministerium J. Balčikonis mit dieser gewaltigen Arbeit, und der erste Band konnte im Mai 1941 erscheinen. Der zweite Band, welcher während des zweiten Weltkrieges von einem Redaktionsausschuß zum Druck vorbereitet wurde, erschien 1947. Danach ist wieder eine längere Pause eingetreten: in den ersten zwei Bänden wurden manche ideologischen und nationalistischen Fehler oder sonstige Unzulänglichkeiten gefunden, und deshalb hat die sowjetische Führung der Lit. Akademie beschlossen, das große lit. Wörterbuch nach den neuen von einer lexikographischen, lexikologischen und terminologischen Konferenz 1952 ausge-

arbeiteten und angenommenen Instruktionen weiter herauszugeben. Der dritte Band, welcher im Jahre 1956 erschien, ist nach diesen Instruktionen redigiert worden. Der frühere Hauptredakteur J. Balčikonis wurde durch den jungen verantwortlichen Redakteur K. Ulvydas und andere Mitglieder des Redaktionsausschusses ersetzt. Für die praktische Anwendung von sowjetischen lexikographischen Methoden beim Redigieren trug Boris A. Larin Sorge.

Die wichtigsten Eigentümlichkeiten des neuredigierten Wörterbuchs sind folgende. Zunächst ist das Wörterbuch selbst nicht erschöpfend, historisch geordnet und wissenschaftlich objektiv, sondern ideologisch selektiv, erklärenden Charakters und in erster Linie für praktische und teilweise für propagandistische Zwecke bestimmt; z. B. viele illustrierende Sätze werden aus der sowjetischen politischen Literatur, besonders aus den Übersetzungen von Lenins Schriften u. a. gegeben. Weiter sind ziemlich viele internationale, für die lit. alltägliche Umgangssprache nicht charakteristische Fremdwörter ins Wörterbuch eingeführt, z. B. *gambitas, geiša, genas, genetika* usw. Deutsche und slavische Lehnwörter werden in beschränktem Maße gegeben, und ihre Ursprungsquellen sind auch nicht immer konsequent behandelt; z. B. werden *gadynà, gãdyti, gãdnas, gaspadìnė* u. a. für wruss., dagegen *griẽkas, griẽšnas, grìvina, grõmata, gronyčià* u. a. für russ. Lehnwörter gehalten. Für solche Fremdwörter wie *gãtvė, gãzas* u. a. werden überhaupt keine Entlehnungsquellen angegeben, dagegen werden echt lit. Wörter wie *grebẽstai, ìkrai* u. a. für slav. Lehnwörter (wruss. грабясты, russ. икры) gehalten. G o b t ū r a s „vorderer Teil eines Backofens; Haube" soll nach den Verfassern aus poln. *kaptur* entlehnt sein (vgl. *galiònikas* „Manschettenknopf" aus poln. *kolonik*), dagegen soll *gaubtūras* „vorderer oberer Teil eines Ofens" nur eine hybride Bildung sein. *Grinyčià* (oder *grynyčia*) „Bauernhaus", aus der sich später *grinčià* oder *gryčià* entwickelte, wird gewöhnlich als eine slav. Entlehnung angesehen (vgl. aruss. гридьница „Gesindestube", ukr. грыдныця „Zimmer" u. a.), s. meine Slav. Lehnwörter im Altlit. 78, Fraenkel, Lit. etym. Wb. 169f.; aber die Verfasser konnten sich nicht dafür entscheiden, und ließen dieses Wort als echt litauisch bestehen. Auch die Wörter *grėdà, grẽdas,* die ohne Zweifel echte slav. Lehnwörter sind und denen lit. *grinda(s)* etymologisch entspricht, werden in diesem Wörterbuch nur mit russ. гряда verglichen.

Denselben Wirrwarr finden wir noch in anderen Fällen. So ist es z. B. allgemein bekannt, daß der Laut *ė* in Kurschats Mundart nicht scharf von *ie* unterschieden wird, und deswegen hat Kurschat selbst diese Laute in seinen Schriften sehr häufig verwechselt. Der Grund dafür ist rein phonetisch, mundartlich. Aber die Verfasser des Wörterbuchs beachten das nicht, indem sie hie und da verschiedene phonetische Schreibungen von Kurschat ganz unnötigerweise im großen lit. Wörterbuch wiederholen, z. B. *giriėnas* = *girėnas, grėtinẽ* = *grietinẽ* usw. Auf ähnliche Weise wird auch die vermeintliche Form *grẽbti* „greifen, haschen" aus Daukantas und Valančius Schriften gegeben; in Wirklichkeit kann žem. *grẽ·btę* in der lit. Schriftsprache nicht *grebti* (d. i. *grẽbti*), sondern nur *greĩbti* ergeben; vgl. žem. *mẽ·sà* (*mã·sà* in Kvėdarna) = schriftlit. *meisà* (nicht *mesà*!) usw.

Wie bei der Behandlung von mundartlichen phonetischen Formen, so sind die Verfasser auch bei der Unterscheidung von Neubildungen häufig sehr inkonsequent; so werden z. B. *garatiekis* „Dampfleitung", *garbėmyla* „Ehrgeiz", *garsãmokslis* „Lautlehre", *garsãžodis* „Schallwort", *garsintùvas* „Lautsprecher", *gintrà* „Elektrizität", *glaũdės* „Badehosen" u. a. für Neubildungen gehalten, nicht aber die vielen anderen derartigen Bildungen wie *gamyklà* „Werkstätte, Fabrik", *gandónešis* „Gerüchteträger", *giliãspaudė* „Tiefdruck", *griežìklis* „Fiedel, Geigenbogen" u. a.

Das alles zeigt, daß das neuherausgegebene große lit. Wörterbuch an manchen redaktionellen und sprachwissenschaftlichen Mängeln leidet. Aber damit ist noch nicht gesagt, daß dieses Wörterbuch an sich ganz minderwertig wäre: wir finden darin auch viel überaus wertvolles Sprachmaterial, das aus zahlreichen authentischen lit. schriftlichen Quellen und lit. Mundarten von K. Būga, J. Jablonskis, J. Balčikonis und vielen anderen Mitarbeitern durch langjährige und mühselige Arbeit zusammengetragen wurde. In dieser Hinsicht ist das hier kurz besprochene lit. Wörterbuch nicht nur für die junge litauische, sondern auch für die allgemeine vergleichende idg. Sprachwissenschaft von großem Wert. Es ist sehr zu wünschen, daß dieses Wörterbuch, obgleich es nicht ganz den Erfordernissen einer objektiven Sprachwissenschaft entspricht, einmal wirklich zu Ende geführt werde.

4. Z. Zinkevičius, **Lietuvių kalbos įvardžiuotinių būdvardžių istorijos bruožai.** Vilnius, Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1957. 128 S.

Im heutigen Litauen sind an rein sprachwissenschaftlichen Forschungsarbeiten bis jetzt nur sehr wenige erschienen. Eine derartige Arbeit ist die oben erwähnte Dissertation von Z. Zinkevičius über litauische bestimmte Adjektiva (įvardžiuotiniai būdvardžiai). Zunächst beschreibt der Verfasser den Ursprung der bestimmten Adjektiva, dann stellt er die phonetische und morphologische Entwicklung dieser Adjektiva dar und weiter hebt er noch verschiedene andere Veränderungen der adjektivischen Bildung hervor. Alle seine Behauptungen und Ausführungen stützt er durch zahlreiche Belege aus den altlitauischen Schriften und heutigen litauischen Mundarten. So werden z. B. unter anderm solche Formen erwähnt wie Gen. Sg. *plataũsio* (in Tverečius = *plãčiojo*), altlit. N. Pl. *plãtūsie* oder *plãtūsjie* (= *platíeji*), ostlit. D. Sg. *mažámsiam* (= *mažájam*), dzuk. N. Pl. *báltojos* (= *báltosios*) usw. Besonders interessant ist, daß bestimmte Adjektiva stellenweise durch Bildungen auf *-ukas, -ulis* u. a. ersetzt werden können, z. B. *baltùkai* (= *baltieji*) *dobilaĩ* „weißer Klee" (Garliava), *geltonùkai* (= *geltonieji*) *kviečiaĩ* „gelbe Weizen" (ib.), *aštrùlis* (= *aštrusis*) *peĩlis* „das scharfe Messer" (Rudamina) usw.

Im allgemeinen behandelt der Verfässer alle Fragen nüchtern und objektiv, ohne jegliche ideologische Beimischung. Es ist nur zu bedauern, daß er zu oft eine vereinfachte Transkription für mundartliche Beispiele verwendet, an manchen Stellen unnötigerweise von ganz populären, allgemein bekannten Tatsachen spricht und schließlich bei der Darstellung des Sprachmaterials nicht immer konsequent und streng systematisch verfährt. Es macht den Eindruck, daß der Verfasser bestrebt war, seine Arbeit für weitere Kreise auszurichten.

5. **Kai kurie lietuvių kalbos gramatikos klausimai.** Straipsnių rinkinys. Vilnius, Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1957. 188 S.

Das vorliegende Buch ist eine Sammlung von Aufsätzen zur litauischen Grammatik: J. Kazlauskas (S. 5–20) schreibt über den Untergang der kons. Deklination von Substantiven im Litauischen, Ad.

Laigonaitė (S. 21–39) über Adessive und Allative im heutigen Litauischen, V. Mažiulis (S. 40–65) über die Bildung von lit. Zahlwörtern, J. Paulauskas (S. 66–76) über Funktionen von Zeitwörtern mit dem Präfix *už-* in der heutigen lit. Literatursprache, A. Sabaliauskas (S. 77–114) über athematische lit. Zeitwörter, K. Ulvydas (S. 115–169) über die Adverbierung des Nom. Sg. und Adverbia auf *-(i)ui, -i* im Litauischen und J. Žukauskaitė (S. 170–188) über den Gebrauch der Konjunktion *kad*. Von allen diesen Aufsätzen ist der von K. Ulvydas besonders hervorzuheben: der Verfasser zeichnet sich als ein vorsichtiger und nüchterner Forscher aus, und deswegen sind seine Folgerungen meistens überzeugend und annehmbar; z. B. 121f. verbindet er *paskui* (*paskum*) mit *sèkti* „folgen", nicht mit ai. *páscāt* usw. Auch sonst weist er die Entwicklung von solchen Adverbien wie *apsukui, artyniui, atpėdžiui, įkalniui, ilgainiui* u. a. sehr ausführlich und überzeugend nach. Alle anderen Verfasser stellen nur die entsprechenden Erscheinungen des Litauischen dar und geben im allgemeinen nicht viel Neues. Außerdem sind manche ihrer Behauptungen nicht ganz richtig; z. B. behauptet A. Sabaliauskas (S. 113) irrtümlich, daß das Litauische alte unterschiedliche Formen des Präsens *es-* und *s-* (vgl. ai. *ásmi – smáḥ*) nicht erhalten habe. Aber das Part. praes. **sąs, santi,* welches noch z. B. in Daukšas Sprache (s. meine Daukšos akcentologija 213) oft vorkommt, zeigt deutlich, daß die Schwundstufe *s-* im Altlitauischen noch bekannt war.

Washington, D. C.

ALKAS IR KRIENAS

(Aidai, 1959 m., nr. 10, p. 439–444)

Mūsų kalba yra tam tikras mūsų praeities kultūros atspindys. „Šių dienų kalboje, – rašo K. Būga, – atsispindi praeitasis žmogaus gyvenimas, visa jo senovė... Kiekvienas kalbos žodis, būdamas pirma gyvenusių žmonių kartų padaras, yra mums istorijos dokumentas, šį tą pasakąs apie žmogų, to žodžio darytoją, ir jo gyvenimą" (Aisčių praeitis vietų vardų šviesoje. 1924, 1 psl.). Bet tas žodis ką nors tikro apie mūsų žilą senovę pasako tik tada, kada jis gerai paliudytas, žinoma jo tikroji reikšmė ir jos raida. Dar daugiau tas pat žodis įgauna moksli-

nės vertės, kada jo lytį ir reikšmę patvirtina ne tik mūsų, bet ir kitų giminingų kalbų duomenys ir iš dalies tai dar paremia kitų artimesnių sričių (proistorės, archeologijos, istorijos, tautosakos ir kt.) potyriai.

Čia esu pasiryžęs pasvarstyti du mažiau žinomus žodžius – *alkas* ir *krienas*, kurie, nors Liet. Enciklopedijoj jau iš dalies ir aprašyti, ligšiolinėj mūsų spaudoj (išskyrus J. Baldžiaus padriką *krieno* nagrinėjimą jo „Pirktinėse vestuvėse", 1935 m. išspausdintose „Darbuose ir Dienose") plačiau ir nebuvo paliesti iš kalbinės pusės.

1. Alkas

Žodis *alkas* visų pirma sutinkamas senųjų lietuviškų raštų kalboje: tikėdami ing. kalnus, akmenis, medžius, *gaius* (kaip ghe wadina *alkus*), upes... (1573 m. Wolfenbuettelio Postilė: Mitt. d. Lit. Liter. Gesellschaft, V 150); anis saw pakure... *Goius* (paraštėj: lucos Haine *elkai*) ant wissu auksztų kalwų (Bretkūno Biblija, I Kar. XIV 23); garbina... medzius, *alkus*, Medeines (1595 m. M. Daukšos katekizmas: E. Sittig, Der poln. Katechismus des Ledezma... 1929, 73 psl.); meldzia... Perkunus, medzius, *elkus* (1605 m. anoniminis katekizmas: E. Sittig ib.); karališko girio randasi medžiais apaugusi kalvutė..., šiandien dar vadinasi *alkelis*, t. y. mažasis *alkas* (Galbraščiai, Ragainės aps.: C. Jurkschat, Lit. Maerchen und Erzaehlungen, 1898, 109 psl.). K. Būga Liet. kalbos žodyno 58 psl. dar mini *alkas* „biržis, biržtva" ir iš Veiviržėnų, Kretingos aps. Bet dabartinėj kalboj *alka(s)* paprastai bevartojama tik įvairiuose vietovardžiuose, pvz.: *Alkas* „Salantų, Alsėdžių par. kalnas; Rietavo par. soda ir biržtva"; *Alko* arba *Alkōs kalnas* „Salantų, Laukžemės, Ylakių, Kulių par.", *Alkakalnis* „kalnas miške netoli Linkmenų", *Alkupis* „kair. Minijos įtakas; kair. Salanto (Minijos) įtakas; kair. Nevėžio įtakas" ir kt., žr. K. Būga LKŽ 58–59; Ed. Šturms, Die Alkstaetten in Litauen, 1946, 2–13 psl.

XVI amž. slav. Lietuvos raštuose *alkas* sutinkamas tiek bendrine, tiek tikrine reikšme: moja niva ležit na *olki* podle dorogi velikoj (1538 Ramygala, Upytės aps.); tri nivy... odna pod prudom moim, drugaja pod *olkom*, gaem berezovym (1573 Viduklės aps.); dub stoit na nive, prozyvaemoj *Alkas*, ... a ot togo duba usypali kopec v lese, prozyvaemom *Alka pjavnis* (t. y. *Alko pjaūnis*. 1573 Pavandenės vls.); lesom

zaroslaja voloka odna, nazvanaja *Alka kalnas* (1593 Daugėliškiai, Kražių vls.); drugii kopec usypan na vysokoj gore, nazyvaemoj *Alkas* (1585 Siaurkampiai, Kražių vls.) ir kt., žr. K. Jablonskis, Liet. žodžiai senovės Lietuvos raštinių kalboje, 1941, 138, 238 psl.

Iš visų augščiau minėtųjų pavyzdžių matyti, kad seniausiai paliudyta bendrinė *alko* reikšmė yra buvusi „(šventas) miškas, gojus, Hain, lūcus; beržynas, biržis, biržtva, berezovyj gaj".

J. Balčikonio redaguotame „Liet. kalbos žodyno" pirmame tome, 82 psl., duota pirmoji *alko* reikšmė „šventykla, alka" nėra kaip reikiant paliudyta: *alkas* „šventykla, šventovė" tėra paminėtas tik vieninteliu Vaižganto raštų kalbos pavyzdžiu („Skapiškėnų alkas arba žemaičių alka reiškia aukurą, šventyklą ar iš viso šventą vietą"). Beveik tas pat yra ir su toje pat vietoje duotąja bendrine *alkos* reikšme „vieta ant kalno, kur būdavo deginamos aukos": iš A. Juškevičiaus žodyno cituojamas sakinys („Alka yra vieta ant kalno, kur alkanus penėjo ir tankiai vadinas alkos kalnas") ničnieko nesako apie aukų deginimą; pats A. Juškevičius savo žodyne iš Veliuonos ir Alsėdžių duodamąją *alkà* (vs. vd. *alkà*) lenkiškai teverčia „miejsce ofiar". Kitas tik iš raštų (t. y. šių laikų spaudos kalbos) duodamas sakinys („Aukas degindavo ant aukakalnių, alkų") dar mažiau rodo kokią senovę. Kiek panašiau į tiesą atrodo iš tų pat Alsėdžių duodamoji *alka* „auka": *Alkas* vežė į Rokytus gyvolių patronui šv. Rokui. Bet čia yra visa bėda, kad iš niekur kitur lig šiol nėra patvirtinta nei *alka* „auka", nei *alka* „aukų (aukojimo) vieta": visi mūsų kalbos šaltiniai ligi XIX amž. vidurio nieko apie tai nesako. Pirmasis buvo S. Daukantas, kuris savo raštuose sąmoningai ėmė vengti slav. skolinių *apiera, apieravoti* ir jų vietoje pradėjo vartoti *auką, aukuoti*, taip pat *aukuras* (naujai sudarytas iš *auka* ir *-kuras*, panašiai kaip *ugniakuras*); dėl to jis pvz. Būde (114 psl.) rašė: „Turėjo dar taip pat už šventus *aukurus*, arba *altorius*, ant kalnais, kurius vadino *auko* kalnais, arba *alko* kalnais ir viešpilais, ir didelius akmenis, ant kuriais meldėsi ir dievams *aukavo* arba jus vaišino, kaip šiandien iš gudiškumo sakoma, *apieras* jiems darė". Dėl dabartinės *aukos* atsiradimo plg. dar mano Liet. kalbos žodžių daryba 587; E. Fraenkel, Lit. etym. Wb. 24.

Taigi kyla klausimas: ką iš tikrųjų *alka(s)* galėjo reikšti senų senovėj? Iš vienos pusės, kaip jau matėme, mūsų senoviniai kalbos šaltiniai ir iš dalies dabartinė kalba pirmoj vietoj tepažįsta bendrinę *alko*

reikšmę „(šventas) miškas, gojus; biržis, biržtva“; iš kitos pusės dabartiniai ir senoviniai vietovardžiai, kuriuose sutinkama *alka(s)*, yra gana įvairios rūšies. Latvių archeologas Ed. Šturms savo augščiau minėtoj knygelėj yra iš įvairiausių šaltinių surinkęs (žinoma, kiek šiuo metu jis tai galėjo padaryti) net 224 įvairias alkavietes (Alkstaetten): alkakalnius (arba alkakalvius), šventmiškius, alkupius, alkežerius, alkpieves, alklaukius, alkakaimius ir kt. Bet iš tų visų jo surinktų alkaviečių tik 88-iose minima *alka(s)*; visos kitos turi kitokius pavadinimus (pvz. *Dievaitis, Kauko kalnas, Laumės kalnas, Perkūnkalnis, Šventaragis, Šventkalnis, Velniokalnis* ir kt.) arba neturi jokio pavadinimo (jų duodamas tik aprašas). Bendrinio žodžio *alkavietė* „Alkstaette“ nėra išlikusio mūsų kalboje: tas žodis, kurį Ed. Šturms laiko bendriniu, iš tikrųjų yra tikrinis vardas – *Alkāvietė* „mišku apaugęs kalnelis netoli Visdievų sodžiaus, Obelių par.“ (K. Būga LKŽ 58). Tarp 88 alkaviečių, kuriose minima *alka(s)*, apie 30 su viršum yra kalvos, kalnai arba (tik keli) piliakalniai. Tikras alkakalnių ar alkakalvių skaičius, kol dar kaip reikiant neištirti visi mūsų vietovardžiai, tebėr tikrai nežinomas; bet ir tie iš jų, kurių daugiausia pasitaiko Žemaičiuose ir vienur kitur įvairiose Lietuvos vietose, atrodo ne atsitiktiniai, bet, bent iš dalies, senoviniai palaikai.

Visų pirma yra įdomu pastebėti, kad mūsų kalboj kalvos ar kalno reikšme dažniau vartojama ne *Alka(s)*, bet *Alko* (*Alkos*) *kalnas*. Ir ši pastaroji žodžių grupė kaip tik gali būti senas dalykas; tą jos senumą tarp ko kito rodo dar latvių kalbos atitinkama bendrinė žodžių grupė *elka kalns* „dievaičių, stabų kalnas, šventas kalnas pagoniškoms pamaldoms“. Latviai dar pažįsta ir *elka dievs* „dievaitis, stabas, Goetze, Abgott“ ir net *elks* „t. p.“ Bet šis pastarasis latvių žodis *elks* „dievaitis, stabas“, kaip J. Endzelynas, Latviešu valodas vārdnīca I 567 mano, veikiausiai yra ne senas dalykas, bet vėliau abstrahuotas iš žodžių grupių *elka dievs* ir *elka kalns*, panašiai kaip mūsų *traūkas* „gyslažolė, gyslotis (plantago)“ gali būti kilęs iš *traūko žolė* arba *traukažolė* „t. p.“ ir kt., žr. mano ŽD 558. M. Miežinio žodyne sutinkamas *alkas* „dievaitis, stabas“ iš niekur kitur nėra paliudytas, ir todėl jis be didelės abejonės gali būti laikomas latvišku skoliniu, nes M. Miežinis į savo žodyną yra įtraukęs ir daugiau tokių latvybių, kurių kiti mūsų kalbos šaltiniai visai nepažįsta.

Senovės prūsų kalboje pats žodis *alkas* nebesutinkamas, bet iš jo

sudarytų tolimesnių darinių dar tebėr išlikusių, pvz. vietovardis *Alkayne* ir kt., žr. G. Gerullis, Die altpreuss. Ortsnamen, 1922, 8 psl. Tai sutartinai rodo, kad *alkas* arba *elkas* yra baltiškas žodis ir toliau savo kilme yra susijęs su gotų *alhs* (mot. giminės, priebalsinio kamieno) „maldykla, šventykla, Tempel", sen. ang. sak. *ealgian* „saugoti, ginti", gr. *alkē* „apgynimas, apsauga" ir kt., žr. J. B. Hofmann, Etym. Wb. des Griech. 12; J. Pokorny, Idg. etym. Wb. 32; E. Fraenkel, Lit. etym. Wb. 7.

Taigi šalia senovinio *alko* „(švento) miško, gojaus, biržtvos" anksčiau, dar pagonybės laikais, galėjo būti jau pažįstamas ir *alko kalnas* (arba *alkakalnis*), t. y. kalnas, kuriame buvo *alkas* „(šventas) miškas, gojus", o vėliau iš *alko kalno* arba *alkakalnio* trumpėjimo keliu galėjo atsirasti, kaip rodo mūsų vietovardžiai, ir *alka(s)* „kalva, kalnas", dabar tik vietovardžiais bevartojama.

Tiek *alkas* „gojus", tiek *alko* (*alkos*) *kalnas* arba *alkakalnis* (*alkas, alka* „kalnas, kalva") seniau, reikia manyti, yra turėję tam tikrą kultinę reikšmę: viena, senovės lietuviai, kaip rodo augščiau minėtosios mūsų senovinių raštų citatos, dar būdami pagonimis, tikėjo alkais ir juos garbino arba meldė, panašiai kaip medžius, apidėmes ir kt.; antra, religinį mūsų senovinio *alko* (*alkos*) *kalno* pobūdį iš dalies primena latvių kalbos atitikmuo *elka kalns*; trečia, mūsų kalboje yra išlikusių pasakojimų arba padavimų apie tikybinę (kultinę) kaikurių alkakalnių paskirtį; ketvirta, tai iš dalies patvirtina ir archeologiniai tyrinėjimai, plg. Ed. Šturms op. cit. 13–20. Kokia ši kultinė reikšmė yra buvusi iš tikrųjų, yra daugiau jau tautosakinis, istorinis ar archeologinis klausimas, ir todėl šiame trumpame straipsnyje nei nebebandau to dalyko plačiau svarstyti.

Kitas klausimas yra, kodėl šalia bendrinio *alko* „(švento) miško, gojaus, biržtvos" ir įvairių dabar vietovardžiais bevartojamų alkakalnių arba alkakalvių mūsų dabartinėj kalboj dar apsčiai sutinkama įvairių kitų su *alk-* sudarytų vietovardžių: upėvardžių, ežerų, kaimų vardų ir kt. Ypač dažnai sutinkamas *Alkupis* arba *Alkupỹs*, daugiausia koks mažutis upelis. Taip pat dar pažįstamas *Alkaragis* „Ūsių ežero didelis, mišku apaugęs pusiasalis ties Kupriais, Linkmenų par.", *Alkaraistis* „raistas ties Alkakalniu netoli nuo Linkmenų", *Alkà* „Alsėdžių par. soda (kaimas); Švėkšnos par. pieva; Skapiškio par. sala" ir kt., žr. K. Būga LKŽ 57–58. Kaip ir iš kur šios rūšies vietovardžiai yra gavę savo

pavadinimus, dabar, neturint jų visų pilno sąrašo ir juo labiau nežinant daugelio metrikos bei istorijos, yra neįmanoma ką tikresnio pasakyti.

Pagaliau šalia *alko*, kaip matėme, dar vartojama ir *alka*. Ar tai buvo iš pradžios du vienareikšmiai dariniai, ar jie reiškė kokius įvairius dalykus? Tas klausimas irgi sunkus atsakyti: viena, panašių lygiagrečių darinių yra ir daugiau mūsų kalboj, pvz. *brãdas* : *bradà, kúokas* : *kúoka, raũkas* : *raukà, skuřdas* : *skurdà, vókas* : *vokà, žalgas* : *žalgà, žãras* : *žarà,* taip pat upėvardžiai: *Grūdà, Kiaunà, Suosà* šalia ežerų vardų *Grũdas, Kiaũnas, Suõsas* ir kt.; antra, *alkas* mūsų kalbos šaltiniuose tėra tik „gojus, biržtva“, o mūsų vietovardžiuose jis vartojamas pakaitais su *alka* beveik panašiomis reikšmėmis, pvz. *Alkas, Alko kalnas* ir *Alkà, Alkõs kalnas*.

2. Krienas

Šis mūsų kalbos žodis, kuris neturi nieko bendro su slav. *krienu* (iš gud. *chren*) „kartuolėmis, horse-radish (cochlearia armoracia)“, yra didžiai senas ir jau nebesutinkamas ne tik šių laikų, bet ir mūsų seniausiųjų raštų kalboje. Visų pirma jį randame XVI amž. vidury (1550 m.) parašytoj Michalonis Lituani knygelėj „De moribus Tartarorum, Lituanorum et Moschorum fragmina...“, 1615 m. išspausdintoj Bazely. Čia, minėdamas totorių bei izraelitų parduodamųjų nuotakų paprotį, autorius sako, kad kadaise ir Lietuvoj tėvams būdavusi mokama už nuotakas tam tikra perkamoji kaina, žemaičių *krienu* vadinama (in nostra olim gente solvebatur parentibus pro sponsis pretium, quod *Krieno* a Samagitis vocatur). Šiame rašte minimoji lytis *krieno* veikiausiai yra, kaip K. Būga Jušk. žod. II 237 manė, ne kas kita kaip vs. kilmininkas, šalia kurio galėjo būti praleistas pažymimasis žodis, pvz. *krieno* (sc. pinigai, nauda ar pn.).

Toliau *krienas* nuotakinės duoklės reikšme dar gana dažnai sutinkamas slaviškų XVI–XVII amž. Lietuvos raštų kalboj, kur jis įvairiai parašomas: *chren, chran, chrzan, kren, krena, kryina* ir kt., pvz.: *chren,* gdy devka tych liudej našich zamuž poidet... panu Janu majut dati ot vydan'ia po polukop'iu grošej... (1553 Kražių vls.); *chran* od dziewiek dawac powinni wszysci ludzie: gdyby dziewka byla wydana za granicę tego imienia, tedy gr. 30 na panow, a na vrzednika gr. 5; a gdzieby

miedzy ludzie tuteczne dziewka takze tuteczna byla dana, tedy tylko na vrzednika powinno dac gr. 5 (1571 Tauragė, Kražių vls.); *chrenu* za dziewkami, gdy poddany za cudzego dziewkę wyda, powinien dac gr. 60, o gdy za swego poddanego gr. 12. Miesczanie *chrenu* dać nie powinni... (1581 Tytuvėnai); prodali esmo... imen'e našoe z danmi grošovymi i medovymi... z *chreny devoč'emi* (1590 Dirvėnai); vol'no budet... im... tych poddanych našych... volodati, rediti..., dan grošovuju z nich vyberati... *kreny devočye* brati (1617 Dirvėnų vls.) ir kt., žr. K. Jablonskis op. cit. 22–42.

Iš šių citatų matyti, kad *krienas* (arba *kriena*), vartotas slaviškuose inventoriniuose Lietuvos raštuose, buvo tam tikra baudžiavinė duoklės rūšis, tekstuose dažnai vadinama *chreny devočie* (*devočye, devotčye*) „merginiai krienai" ir mokama gana nevienodai. Jei mergina ištekėdavo už dvaro ribų, į kitą valsčių, tai reikėdavo mokėti daugiau (pvz. 17, 30, 60 grašių); jei būdavo išleidžiama už vietinio (to pat dvaro ar valsčiaus) gyventojo, tai užtekdavo 5, 12 grašių ar pn. Miestiečiai krieno duoklės visai nemokėdavo.

Bet dvaro valdovui mokėtoji nuotakinė *krieno* duoklė savo siauresnę, specialesnę, reikšmę buvo gavusi tik vėlesniais laikais, veikiausiai tik su baudžiavos įvedimu; anksčiau, kaip rodo istoriniai šaltiniai ir dažni net ligi vėlyvesnių laikų išlikę vedybiniai papročiai, šio žodžio reikšmė yra buvusi visai kitokia. Kaip jau iš minėtojo M. Lituano rašto matyti, *krienas* seniau (olim) Lietuvoje buvo tėvams (parentibus) mokama nuotakų *perkamoji* kaina (pretium pro sponsis, t. y. kaina už nuotakas, nuotakų kaina, Kaufpreis der Braut). Tai rodo, kad seniau nuotakos galėjo būti perkamos, sumokant už jas tam tikrą kainą. Ir tas paprotys buvo ne tik lietuvių, bet ir kitų indoeuropiečių tautų pažįstamas. Pvz., senovės prūsai, kaip Petras Dusburgietis praneša, nuo senovės buvo pratę savo žmonas pirkti už tam tikrą sumą pinigų: „Secundum antiquam consuetudinem hoc habent Prutheni in usu, quod uxores suus emunt pro certa summa pecuniae" (Scriptores rerum Prussicarum I 54). Herodotas rašo, kad trakai sau žmonas pirkdavę iš jų tėvų už didelius turtus. Taip pat ir senovės graikai, pasak Aristotelio, nešiodavę ginklus ir pirkdavęsi sau žmonas. Toliau dėl to žr. O. Schrader, Sprachvergleichung und Urgeschichte I 162 t.; E. Hermann, Nachrichten von d. Gesellschaft der Wissenschaften zu Goettingen (Phil.-hist. Kl., Allg. Sprachw., Oest. Kulturkl., Bd. 1, Nr. 2) 44 tt.

Pati liet. *krieno* etimologija irgi rodo ne ką kitą kaip „pirkimą“: šis žodis yra su priesaga *-na-* sudarytas iš šaknies **krei-* „pirkti“; plg. sen. ind. *kretum* „pirkti“, *kraya-* „pirkis, perkamoji kaina“, sen. airių *crenim* (iš **krinami*) „perku“, sen. rus. *krenuti* (iš **kri-*) „pirkti“ ir kt., žr. R. Trautmann, Balt.-slav. Wb. 142; J. Pokorny, Idg. etym. Wb. 648; M. Vasmer, Russ. etym. Wb. I 660; E. Fraenkel, Lit. etym. Wb. 297.

Senovinėj latvių kalboj dar sutinkamas *krieno* atitikmuo, bet jau su iš dalies pakitėjusia reikšme: *kriens, kriena nauda* (t. y. krieno pinigai) „tai, ką jaunikis duoda jaunajai, tėvams ir draugams“ (J. Mancelijus, Phraseologica Lettica. 1636, XXXII sk.). Taip pat ir J. Langijo žodyne *kriens, kriena nauda* yra „Brautgeschenk bei der Verloebnis, ein Geschenk an die Braut, Krongeld“ (I 157, II 156).

Kitose ide. kalbose tiesioginio *krieno* atitikmens nesutinkame, bet tuo žodžiu reiškiamas pirktinės santuokos paprotys, nuotakos pirkimas arba dovanos davimas pačiai jaunajai ar jos tėvams, jose visdėlto dar daug kur pažįstamas, kad ir kitais žodžiais. Tai visų pirma dar gana aiškiai rodo germanų kalbos: vok. *Wittum*, vid. vok. augšt. *widem* „po sutuoktuvių jaunikio duodamoji dovana jaunajai, Brautgabe“, sen. vok. augšt. *widamo*, ang. sak. *weotuma* „perkamoji nuotakos kaina, Kaufpreis der Braut“ ir kt. Visi šie žodžiai yra kilę iš ide. šaknies **wed(h)-*: liet. *vesti* „leiten, heimfuehren, heiraten“, sen. rus. *vesti ženu* „vesti žmoną, heiraten, to marry“, *vodimaja* „ištekėjusi moteris, žmona“, sen. ind. *vadhū-* „marti, jauna moteris“ ir kt. Iš tos pat šaknies yra sudarytas ir gr. *hédnon* (iš **vednon,* Homero ds. *éedna*) „jaunikio dovana jaunajai, Brautgabe“ ir „tėvų duodamas kraitis“. Žr. Kluge-Goetze, Etym. Wb. d. deut. Sprache, 1953, 883; J. Pokorny, Idg. etym. Wb. 1115 t.

Bet čia pat tenka pastebėti, kad *krienas* „perkamoji nuotakos kaina“ iš pradžios nieko bendro nėra turėjęs su dabartiniu *kraičiù* „Aussteuer, Brautschatz, dowry“, kuris etimologiškai sietinas su mūsų *kraĩtė* „iš plonų šaknų ar plėšų pintas krežis, pintinė“, *krìjas* „rėčio ar kretilo šonai; rėčio sietelis; iš virvelių išpintas lovos dugnas; prietaisas siūlams vyti“, lat. *krija* „liepos žievė; sieto šonas; pintinė iš liepų žievės; liepinė lenta“, toliau mūsų *kriẽti* „kloti, kreikti, skleisti“ ir kt., žr. J. Endzelynas, Lat. valodas vārdnīca II 284; E. Fraenkel, Lit. etym. Wb. 287. Taigi *kraĩtis* savo dabartinę reikšmę „Aussteuer, dowry“ bus gavęs nuo *kraĩtis* arba *kraĩtė* „karbija, krežis, pintinė“ (plg. *kraĩčkubilis*

„kubilas kraičiui dėti, kraitinis kubilas“) visai panašiai, kaip lat. *pūrs* „kraitinė dėžė; kraitis, Aussteuer“ veikiausiai yra išriedėjęs iš *pūrs* „bedangtė arba dangtinė dėžė, javų saikas“ = mūsų *pūras* „javų tūrio matas, lygus 24 gorčiams“.

Apskritai imant, yra manoma, kad *kraĩtis* „Aussteuer, Mitgift, dowry“ senovėj visai nebuvo pažįstamas ir tik vėliau yra pakeitęs nuotakos pirkimo kainą, iš pradžios mokėtą šeimos galvai. Mat, su laiku, kintant papročiams, seniau tėvui mokėtoji nuotakos kaina pamažu visai arba iš dalies buvo paversta nuotakos dalia, t. y. jos kraičiu „Brautschatz“; žr. O. Schrader, Sprachvergl. II 320; E. Hermann op. cit. 46.

Kitas klausimas yra, kuo nuotakos kaina buvo mokama. Senų senovėj viena iš plačiai vartojamų tokių mokamųjų priemonių buvo gyvuliai, ir būtent galvijai. Pvz., Vedų laikais jaunos merginos indų buvo vertinamos karvėmis. O Rytuose, ypač Rusuose, galvijų (*skot*) vietoje buvo įprasta vartoti kiaunenas (kiaunių kailius). Todėl sen. rusų kalboj *kuna* arba *kunica*, paprastai ds. *kuny, kunicy,* atstojo mokamąsias priemones, pinigus, *kunnoe, kuničnoe* vadinosi „ponui mokamoji nuotakos duoklė už kitur ištekančią merginą“ ir kt. Šalia *krieno* ta pačia reikšme, tik žymiai rečiau ir daug vėlesniais laikais, kiaunenos (kunicy) buvo vartojamos ir Lietuvoje, pvz.: my vse try rozpisavši toe imen'e na try časti meže sebe esmo razobrali, to est.... porobkov i inoe čeliadi nevolnoe... z danmi medovymi, z diakly žytnymi..., s *chreny* aboli *kunicami devočymi*.... (1581 Tauragė, Kražių vls.); devki.... vodlug starodavnych dobrych zvyčaev, otdavši panu dedičnomu *chren* abo *kunicu*, volno iti zamuš za podanogo chotia i inšogo pana.... (1592 žemaičių žemės teismo sprendimas Raseiniuose); vol'no budet.... mne poddanye našye, u sebe majuči, imi rediti, suditi.... koždogo za vystupok ego na gorlo podlug prava pospolitogo dati ego karati, i vo vsich povinnostej s tych poddanych našych pomenenych.... i z *chrenami*, s *kunicami devočymi* i vdovimi užyvati majut.... (1597 Vaiguva, Užvenčio vls.); *kunic* poniewaz nie iest zwyczay brac krom dyskrecyi od cudzych, tym barziey od swoich z włosci, by turbacyi nie mieli i targu, warunek kładzie się (1760 Pervalkas, Gardino aps.). Žr. K. Jablonskis op. cit. 22–23, 43, 45.

Tačiau kiaunenų vartojimas nuolatinės duoklės reikšme Lietuvoj nebuvo pažįstamas iš pat senovės, ir XVI amž., kaip minėta, tai tebuvo vartojama gana ribotai. Todėl yra galimas daiktas, kad šis paprotys

lietuvių buvo pažintas iš kur kitur, veikiausiai iš Rytų. O kuo iš tikrųjų perkamoji nuotakos kaina buvo mokama senovėj, mes dėl žinių stokos galime tik spėlioti.

Iš visa tai, kas šiame straipsnyje trumpai pasakyta, galima jau matyti, kad mūsų *krienas* „perkamoji nuotakų kaina, pretium pro sponsis, Kaufpreis der Braut" yra žymus mūsų senovės liudininkas, atskleidžiąs svarbų santuokos istorijos lapą ir tuo pačiu parodąs, kad ir kalba kartais gali padėti išaiškinti arba paremti kaikuriuos tautotyros dalykus.

Lit. zweistämmige Personennamen mit *mant-* und *mantà* „bewegliche Habe"

(Zeitschrift für slavische Philologie, 1960 m., t. 29, sąs. 1, p. 146–150)

Es werden im Litauischen zahlreiche zweistämmige Personennamen mit *mant-* gebraucht, z. B. *Mañt-vydas*, *Mañt-vilas, Mañt-vinas* und *Aĩg-mantas*, *Daũ-mantas*, *Eĩ-mantas, Ký-mantas, Nór-mantas, Skìr-mantas, Tól-mantas, Výd-mantas, Žý-mantas*, apr. *Monte-draw, Munte-mil, Eyt-munt, Wille-munt, Wysse-manth*, auch KN lit. *Mañtas, Mañčius, Mantaitis*, apr. *Monte, Mantil, Mantucke, Monthim* usw., s. Leskien IF XXXIV 319f., Salys Gimt. Kalba (1933) 90, Trautmann Apr. PN 144. Daneben kommen auch Personennamen vor, die den Bestandteil *man-* anstatt *mant-* haben, z. B. *Aĩ-manas, Ãš-manas, Eĩt-manas, Geř-manas, Sùd-manas*, apr. *Ey-man, Gayle-manne, Gir-man, Sur-manne, Wyde-man*, auch KN lit. *Manỹs, Manéika, Manẽlis, Manìkas, Maniùšis, Maniùtis*, apr. *Mane, Manix, Manyoth, Mannote* usw., s. Leskien op. cit. 319, Trautmann op. cit. 143f. Die Wurzel *man-* verhält sich so zu *mant-* wie *bar-* zu *bart-, gan-* zu *gant-, tar-* zu *tart-*, z. B. *Eĩt-manas* : *Eĩt-mantas*, *Geř-manas* : *Geř-mantas, Bar-kintas* : *Bart-minas, Gan-gaila* : *Gal-gantas, Ký-baras* : *Ký-bartas* (*Ky-bártas*), *Miñ-taras* : *Miñ-tartas* usw. Weiter sind *man-* : *mant-* nicht von *min-* : *mint-* zu trennen; vgl. *Man-gáila* : *Min-gáila* (*Mini-gaila*), *Minta-gaila*, *Minta-gaĩlis* (daher ON *Min-tagaĩliškiai*); *Mañtautas* (apr. *Man-tawte*), *Taũt-mantas* : *Miñ-tautas, Taũt-minas*, auch KN lit. *Mìnas, Mineĩkis, Mìniotas, Miniùtis,* apr. *Mine, Minawthe, Mynothe* und *Myntele, Mintutz, Mincze*, altlett. *Minte*, lit. PN und

ON *Mìnčia* usw., s. Leskien op. cit. 321f., Būga, Liet. kalbos žodynas LXXX, Trautmann op. cit. 146, Salys op. cit. 90f.

Aus diesen Zusammenstellungen ist zu ersehen, daß *man(t)-* : *min(t)-* der Bildung nach sich leicht an *manýti* „denken, meinen", *prã-manas* „Erfindung" : *mẽnas* „Art, Meisterschaft" (Sirvydas Dict. 54, 152), „Gedächtnis" (Armoniškės): *menù, miñti* „denken, gedenken, sich erinnern" u. a. anreihen lassen. Das hinzugefügte *-t-* kann als eine Wurzel- oder Stammerweiterung angesehen werden; vgl. *brúožas* „Strich, Zug, Linie": *brúožtas* dass. neben *brėžti* „kratzen, ritzen", *plúošas* „Faser": *plúoštas* dass. neben *plėšti* „reißen", *Obelìs* (Fluß): *Obeltìs* dass. usw.

Als besondere Bildungen mit *t*-Erweiterung möchte ich in diesem Zusammenhang noch die Adjektive *mentrùs* „supratingas, verständig, vernünftig" (Viltis, 1908, 83) und *mintrùs* „verständig, vernünftig, klug, gescheit, fähig, tüchtig" (Niedermann Wb. d. lit. Schriftsprache II 97, Dabartinės liet. kalbos žodynas 467) erwähnen. Man könnte denken, daß das Suffix *-tru-* in diesen Adjektiven direkt an die Wurzeln *men-*, *min-* angefügt worden ist. Aber zur Unterstützung dieser Annahme haben wir keine stichhaltigen Beispiele, wenigstens kennen wir im Litauischen keine mit diesem Suffix gebildeten Adjektiva. Solche Bildungen, wie lit. *aistrà* „Wut; Wunsch, Begierde, Leidenschaft, Laune" (: gr. οἶστρος „Wut", av. *aēšma-* „Zorn" u. a.), *vė́tra* „Sturm, Unwetter" (: *vė́jas* „Wind", ai. *vā́ti* „weht" u. a.), sind nicht mehr lebendig und deswegen konnten sie kaum irgendeinen Einfluß auf die Bildung der oben erwähnten Adjektiva gehabt haben; vgl. Verf. ŽD 300, Endzelīns LGr. 339. Meiner Meinung nach sind die Adjektive *ment-rùs* und *mint-rùs* so gebildet, wie z. B. *veng-rùs* „faul, träge" und *ving-rùs* „mit Krümmungen, mehrfach gekrümmt, geschlängelt; besonders, gewöhnlich" neben *véngti* „ausweichen, etw. ungern tun, etw. meiden, unterlassen", *vìngis* „Bogen, Krümmung" usw., s. Verf. ŽD 300. Dazu stimmt auch das ostlit. Adjektiv *mantus* (dial. *muntus*) „grzeczny, porządny, raźny, sposobny do czego" (Sirvydas Dict. 69, 278, 314), *nemantus* „niekształtowny" (ib. 176). Neben diesem Adjektiv können früher auch die Substantive **mantas* oder **manta* „Verstehen, Verständnis, Einsicht" gewesen sein, wie z. B. *brañdas* „Reifen, Reife" oder

brandà „Reifen, Reife; Wachstum, Ernteertrag, Ernte“ neben *brandùs* „gut ausgereift, reif; reich an Körnern, reichlich, fruchtbar“ usw.; vgl. Leskien op. cit. 321, Verf. ŽD 37, 58f.

Jetzt kommen wir zur wichtigsten Frage unserer Erörterung: haben die Bestandteile *-mantas*, *-manta* (vgl. *Vìs-mantas*, *Vìs-manta* u. a.) etwas mit *mantà*, *-ōs*, *mañtą* „kleine Sachen, Bedarfsgegenstände der Hausarbeit und Wirtschaft, Hausrat, bewegliche Habe, Mobilien; Besitz, Vermögen; Gebrauch, Nutzen“ zu tun? Um diese Frage besser zu beantworten, ist es nötig, sich darüber klar zu werden, was man eigentlich unter diesem Wort versteht und wie weit es im Litauischen gebraucht wird.

J. Spudulis, Liet. Tauta I 230 hat bereits hervorgehoben, daß *mantà* nicht Geld- oder Landbesitz, sondern Möbel und sonstigen Hausbedarf bedeutet. Meines Wissens ist *mantà* zunächst alles, was man mit sich nehmen, von einem Ort an einen anderen hinüberschaffen kann; Land, Häuser, Haustiere usw. gehören nicht zu ihrer Bedeutung. An einigen Orten wird neben *mantà* auch *daiktaĩ* gesagt, z. B. *jìs išsikráustė sù visà sàvo mantà* (oder: *sù visaĩs sàvo daiktaĩs*) „er zog mit seinem ganzen Hausrat (oder: mit seinen ganzen Sachen, z. B. Möbel, Wirtschaftsgeräten usw.) weg“. Und in dieser Bedeutung ist *mantà* nicht nur in ganz Žemaiten, sondern auch vielerorts im westlichen, südlichen und sogar im fernen östlichen Litauen, bekannt, z. B. in Rimšė (Kreis Zarasai) usw.

In den älteren lit. Wörterbüchern (von Sirvydas, Ruhig, Mielcke, Nesselmann, Kurschat) ist *mantà* nicht belegt. A. Bezzenberger, Beiträge zur Geschichte der lit. Sprache (1877), bringt es auch nicht. Zum ersten Mal erscheint es in L. Geitlers Lit. Studien (1875), wo es aus Daukantas Būdas (1845) gegeben wird. Später finden wir *mantà* in M. Miežinis Wörterbuch (1894): *monta* „sukcessya, spadek“ (S. 141). Im unveröffentlichten Wörterbuch von A. Juškevičius war nach J. Basanavičius, Liet. Tauta I 234 geschrieben: *manta* „majątek“, *mantauti* „leczyć“. In Niedermanns Wörterbuch heißt *mantà* „Habe, Besitz, Eigentum, Vermögen; Kram, Plunder, Siebensachen, Gebrauch, Nutzen“. In Dabartinės liet. kalbos žodynas sind folgende Bedeutungen von *mantà* gegeben: „Habe, Besitz, Vermögen, Nutzen; Sachen, bewegliche Habe, Mobilien, Hausrat, Waren“. Nirgends wird „Geld“ erwähnt. Es scheint, daß diese Bedeutung nur aus den

Schriften bekannt ist, z. B. Daukantas Lietuvos istorija I 96, II 354, Būdas 9 usw.

Woher stammt denn lit. *manta*? Leskien Bild. 543 ist der Meinung, daß lit. *mantà* möglicherweise von Daukantas aus dem Lett. entnommen sei; das Wort selbst ist ihm nicht deutbar, er vermutet nur die Möglichkeit seiner Entstellung von entlehnten poln. *majątek*. K. Būga in seinen Bemerkungen zu J. Spudulis Artikel „Manta-tuokti" (Liet. Tauta I 229–233) führt aus, daß *mantà* nicht mit *mintìs* „Gedanke", *menù, miñti* „denken, gedenken" u. a. verwandt ist. Aus diesem Grund trennt auch Leskien IF XXXIV 320 *mantà* von *menù, miñti* und neben *mantus* rekonstruiert er die Substantiva **mantas* oder **manta* „Verstehen, Einsicht", die mit den entsprechenden Bestandteilen zweistämmiger Personennamen identisch sein können. Viel weiter geht Endzelin, Lett.-deut. Wb. II 561f.: ähnlich wie Būga und Leskien, trennt er *manta* von *menù, miñti, manýti* u. a. und meint dazu noch, daß lit. *mantà* „Geld; bewegliche Habe" anscheinend nur im nördlichen Litauen bekannt sei und daher vielleicht zunächst aus lett. *mañta* „Hab und Gut, Schatz; Sache; Erbe" stamme, die ihrerseits aus deut. *monthe* (Akten und Recesse d. livl. Ständetage III, 965) entlehnt sein könnten. Aber diese Etymologie ist sehr unglaubhaft. Erstens ist lit. *mantà* nicht nur im nördlichen, sondern beinahe im ganzen Litauen bekannt. Zweitens wird dieses Wort in der Bedeutung „Geld" im Litauischen im allgemeinen nicht gebraucht. Drittens kann lett. *mañta* wie *bañda* als Kuronismus angesehen werden. Viertens ist es auch sonst sehr schwer zu glauben, daß die Litauer neben *tur̃tas* „Habe, Besitz, Vermögen, Reichtum" (altlit. noch *turmė, turtė* dass.), *gėrýbė* „Gut, wertvoller Besitz" und *lõbis* „Schatz, Reichtum" noch das weit verbreitete *mantà* durch Vermittlung des Lettischen aus mnd. *monte, munte* „Münze" entlehnt hätten, das selbst durch germ. **munīta* (as. *munita*, ahd. *munizza*) aus lat. *monēta* (von der röm. Göttin Juno Monēta) entlehnt worden ist, s. Kluge-Götze, Etym. Wb.[16] 509. Endlich hat Endzelin selbst die Unzulänglichkeit dieser Etymologie eingesehen und hat auf sie verzichtet, s. Filologu Biedrības Raksti XX 257. Hier gibt er eine neue Etymologie von *manta*: zunächst seien *mantība* „Habe, Habseligkeit; das Erbe" und später *mantīgs* „wohlhabend", *manta* nach dem D. Sg. *man* „mir"

aus altlett. *savtība* „Eigentum, sein Eigen“ oder *manta* danach direkt aus **savta*, **sauta* (vgl. altlett. *savtis*, *sautis* „Mitgenosse, Eigener, Angehöriger“) umgebildet worden. Aber auch diese Etymologie ist unwahrscheinlich. Einerseits muß *manta* wegen der großen Verbreitung sowohl im Lettischen als auch im Litauischen alt sein, deswegen ist es sehr schwer anzunehmen, daß es nach der jüngeren Form des D. Sg. *man* „mir“ (die ältere Form ist *mãni* oder *mãnie*) aus der nicht existierenden **savta*, **sauta* (im Litauischen finden wir keine Spuren davon) oder durch *mantība*, *mantīgs* aus altlett. *sautība* entstanden sein könnte. Andererseits kann man mit dieser Etymologie die Bedeutung und den Gebrauch von lit. *mantà* nicht genügend erklären, weil an eine Entlehnung dieses Wortes aus dem Lett., wie oben ausgeführt, nicht zu denken ist.

In seinem Lit. etym. Wb. 408 ist auch E. Fraenkel nicht weiter vorwärts geschritten. Wie J. Endzelin zu Anfang, meint er noch, daß lit. *mantà* wohl aus dem lett. *mañta* übernommen worden sei und weiter diese beiden Wörter (lit. *mantà*, lett. *mañta*) meist auf mnd. *monthe* „Münze“ zurückgeführt werden müssen. Die mit *mant-* im Lit., Lett. und Altpreuß. belegten Eigennamen seien nicht eindeutig; sie können zu lit. lett. *manta* oder zur idg. Wurzel **men-* gehören.

Meiner Meinung nach ist *manta*, worauf schon J. Basanavičius, Liet. Tauta I 234–237, E. Blese, Valoda un tautas gars, 1940, 222ff. und A. Salys, Gimt. Kalba, 1933, 90 hingewiesen haben, nicht von *-manta(s)* in den Eigennamen, *mantus, manýti* usw. zu trennen. Wie aus den Bedeutungen von *mantus* und *mintrus* zu ersehen ist, konnte lit. *mantà* von Anfang an „Verstehen, Verständnis“, dann „Findigkeit, Begabung, Tüchtigkeit, Fähigkeit“, „durch diese Fähigkeit erworbene Sachen, Bedarfsgegenstände der alltäglichen Arbeit, Hausrat“ und zuletzt „bewegliche Habe, Gut, Besitz, Vermögen“ bedeuten. Zur Bedeutungsentwicklung vgl. *jìs nuõlat prasimãno naujų padárgų sàvo ūkyje* „er führt fortwährend neue Werkzeuge in seinem Wirtschaftsbetrieb ein“, *jìs niẽko negãli prasimanýti* „er kann sich nichts anschaffen“ usw. Auf diese Weise konnte sich die Bedeutung *mantà* „kleine Sachen, bewegliche Habe, Mobilien, Hausrat, Besitz, Vermögen, Eigentum; Gebrauch, Nutzen“ zunächst aus *mantà* „prasimanyti daiktai, angeschaffte, erworbene Sachen“ ent-

wickeln; vlg. russ. добыча „Beute“, добыток „angeschafftes Gut, Vermögen“, добывчивый „geschickt, findig, scharfsinnig, kundig alles Nötige aufzufinden und sich anzuschaffen“, lit. *mantà* „angeschaffte, erworbene Sachen“ dann „Sachen, Bedarfsgegenstände, Hausrat; bewegliche Habe, Besitz, Vermögen“: *mantus* „ordentlich, bequem zur Hand, geeignet zu etwas, tauglich, geschickt, tüchtig“, lett. *mañta* „Hab und Gut, Schatz; Sache; Erbe“: *mañtât* „gewinnen, erwerben“, *mantât* „feien“ usw. Es ist aber eine andere Frage, ob lit. *mantà* sich in den Bestandteilen zweistämmiger Personennamen *-manta(s)* widerspiegelt. Soweit wir balt. Personennamen mit *mant-* kennen, sind wir nicht imstande, diese Frage entscheidend zu beantworten. Wir wissen nur, daß der Bestandteil *mant-* wegen des Nebeneinanders von *man(t)* : *min(t)-* und *men(t)-* (vgl. lit. *mentrùs*: apr. PN *Alke-menne*, *Ko-menne*, *Po-mene* u. a., s. Trautmann Apr. PN 145) sicher mit *manýti*, *menù*, *miñti*, *mẽnas* u. a. zusammenhängt, aber etymologisch ist auch *mantà* davon nicht zu trennen.

Washington, D. C. U. S. A.

In honorem Endzelini

Chicago, 1960. 164 psl.

(Gimtoji kalba, 1960 m., nr. 3, p. 60)

Vienas iš žymiausių ir seniausių balstistų yra latvių kalbininkas Jonas Endzelynas, 1958 m. vasario 22 d. sukakęs 85 metus amžiaus. Šiam įvykiui pažymėti Čikagos latvių kalbininkų kuopa šiemet išleido jam paskirtą sukaktuvinį E. Hauzenbergos-Sturmos redaguotą leidinį.

Šio kolektyvinio veikalo bendradarbiai yra įvairių specialybių svetur gyveną latvių mokslininkai, iš kurių seniausias yra sukaktuvininko jaunystės draugas prof. L. Berzinis. Kiti du bendradarbiai, archeologas prof. Ed. Sturmas ir istorikas prof. A. Švabė, mirė dar prieš šio leidinio pasirodymą.

Savo straipsniais sukaktuvininką pagerbia bent 17 autorių: A. Abelė, E. Blesė, A. Gateris, E. Hauzenberga-Sturma, B. Jėgeris,

L. Kruglevska, E. Rūkė-Dravinia, A. Summentas, K. Straubergas ir kt. Pat pradžioje B. Jėgeris pateikia sąrašą J. Endzelyno darbų (veikalų bei straipsnių), kurių nuo 1892 ligi 1958 m. prirašyta bent 414; be to, sukaktuvininko dar redaguota visa eilė kitų dalykų: latvių rašybos žodynas, svetimybių žodynas, latvių dainos (12 tomų) ir kt.

Daugumas šiame leidinyje nagrinėjamųjų dalykų yra specialūs, daugiausia kalbinės srities. Čia trumpai paliesiu tik vieną kitą iš jų, kuris gali būti įdomesnis GK skaitytojams. Štai E. Blesė mano, kad latvių a i c i n ā t „kviesti, užprašyti, šaukti“ turi šaknį a i k- šalia e i k- ir esąs jungtinas su mūsų e i k l ù s „linkęs eiti, lakus, miklus, greitas, gyvas“, a i k š t i s „geidulys, noras, aistra“; a i k š t y t i s „galuotis, kultis, stumdytis, rėkauti, šūkauti“, a i k š t ù s „greitas, smagus, baigštus“ toliau latvių aikāties „trypti, spardytis“ ir kt. Šiuose visuose dariniuose jis randa išplėstinę šaknį e i k- šalia e i-: e ī t i, e i g à, e i l à „eilė“ (latvių i e l a „gatvė“) ir kt. Jis šaknį e i k- randa ir mūsų būdvardyje s v e ī k a s iš *s u-e i k-. Bet visa tai jis gana silpnai reikšmiškai susieja, ir todėl atrodo mažai tikėtina.

E. Hauzenberga-Šturma nurodo, kad latvių liaudies dainose daugiausia esanti vartojama mažybinė lytis l ī g a v i ņ a ir gana retai l ī g a v a, kuri iš pradžios iš dainų kalbos patekusi į poezijos kalbą, o iš literatūrinės kalbos l ī g a v a „jaunoji, marti“ vėliau paplitusi ir šnekamojoje kalboje, apie Pirmojo Pasaulinio karo pabaigą visai išstumdama vid. vok. žem. b r ū t e „Braut“. Etimologiškai latvių dainų l ī g a v i ņ a (l ī g a v a) „mylimoji, marti, (jauna) moteris ir kt.“ esanti susijusi ne su l ī g t (mūsų l y g t i) „derėti, sutarti“, bet su l ī g u o t (mūsų l i n g u o t i) „schwankend, schwingend, schwebend, sanft wogend, schwaermend sich (vorwaerts) bewegen“: L ī g u o, mana l ī g a v i ņ a, šuo vasaru k ā j i ņ ā m! (bėk, t. y. linguok, mano l., šią vasarą pėsčia!). Tai gana įdomi etimologija.

V. Rūkė-Dravinia rašo apie latvių sveikinimąsi, kuris iš esmės nedaug kuo skiriasi nuo mūsų: l a i p a g u o d i n ā t s k u n g s J ē z u s K r i s t u s, D i e v s p a l ī d z, p a l d i e s (padėk Dieve, dėkui), l a b r ī t, l a b s r ī t s, s v e i k i! ir kt.

K. Straubergs iškelia aikštėn visą eilę latvių kultinių vietovardžių: E l k u sala, E l k u muiža, E l k u kalns, E l k a s upe (plg. mūsų A l k o kalnas, A l k u p i s), S v ē t u p e (plg. mūsų Š v e n t u-

pis), Svētais ezers, Svētezers (plg. mūsų Šventežeris), Velna kalns, Velna purvs, Dieva kalns, Debeskalns, Raganu kalns, Ūziņa purvs (Ūzinio, t. y. bičių dievo, bala) ir kt.

Pagaliau Ed. Šturmas rašo apie proistorinius baltų slavų santykius iš archeologinės pusės: proistorinio, neolitinio laikmečio baltų kultūra buvusi visai skirtinga nuo slavų, ir todėl nesą buvę jokio bendro baltų slavų kultūros laikmečio; baltai ir slavai kilę iš įvairių rytinių indoeuropiečių bendratautės (kastinių kapų kultūros) vietinių grupių ir, plisdami vidurinėj bei šiaurinėj Europoj, sumišę su artimai giminingais vakariniais (piltuvinės kultūros) indoeuropiečiais.

Šalia jau minėtųjų autorių A. Summentas rašo apie Rūjienos srities vietovardžius, H. Biezais apie XVII amžiaus universitetinę latvių kalbą, E. Dunsdorfas apie latvių vadinamųjų piniginių dainų (naudas dziesmas, Geldlieder) datavimą, J. Rudzytis apie asimetrines latvių trochėjinių dainų strofas, A. Švabė apie 1242 m. Livonijos ir Rusijos taikos sutartis ir kt. Praktiniai latvių kalbos dalykai niekur nenagrinėjami.

Upių ir ežerų vardai

(Gimtoji kalba, 1963 m., nr. 3–4, p. 1–5)

Nors vietovardžių reikšmė kalbos mokslui ir ypatingai kalbos bei tautos senųjų laikų istorijai yra gana didelė, bet lig šiol mūsų nebuvo išleista nei vieno platesnio ir išsamesnio jų rinkinio. Pirmas toks šios rūšies darbas yra Lietuvos upių ir ežerų vardynas (225 psl.), šiemet išleistas Vilniuje ir kolektyviai paruoštas bent penkių autorių: B. Savukyno, A. Vanago, V. Vitkausko, K. Vosylytės ir I. Ermanytės, o redaguotas E. Grinaveckienės ir J. Senkaus. Tai yra ne visų vietovardžių, bet tik vandenvardžių, upių bei ežerų vardų, rinkinys, daugiausia skirtas tik praktikos reikalams. Bet vis dėlto šis darbas yra didžiai naudingas ir mokslui. Jame duota iš viso apie 7000 upių ir apie 3000 ežerų vardų; be to, dar pridedami kai kurie plačiau žinomi upių ar ežerų vardai iš sričių, esančių už dabartinės Lietuvos ribų. Beveik visi duodamieji vietovardžiai kirčiuojami. Kur vietovardžio kirtis arba priegaidė tikrai nežinoma, ten jis paliekamas

nekirčiuotas. Pirmoj vietoj dedama norminė lytis, o toliau eina antrinės arba tarminės lytys. Tarminės lytys verčiamos į bendrinę kalbą laikantis tarmės garsų dėsnių, pvz.: užuot tarminių lyčių *Aglesỹs*, *Cidãbrupis*, *Grũžalas*, *Sairà*, *Uñglinis* rašoma *Eglesỹs*, *Sidãbrupis*, *Grąžalas*, *Seirà*, *Añglinis*. Kur fonetinių ypatybių kilmė nėra visai aiški, rašoma iš garsų, pvz. *Agluonà* „kair. Minijos įtakas“ ir kt. Visus vietovardžius stengiamasi tiksliai lokalizuoti, pvz.: *Gařdinas* (3b) Panevėžys, Vaišvilčių k., Molainos įt., t. y. *Gardinas* yra Molainos įtakas, kuris teka pro Vaišvilčių kaimą, esantį netoli nuo Panevėžio, ir kirčiuotinas kaip *kãtinas*, *-aĩ*. Tuo būdu apsčiai Lietuvos vandenvardžių autentiškai pateikiama ne tik kasdieninei praktikai, bet ir moksliniams tyrinėjimams.

Visų pirma šia vietovardine medžiaga bus galima pasinaudoti kalbotyrinėms studijoms: akcentologijai, žodžių darybai, kalbos istorijai ir kt. Štai kasdieninėj šnekamojoj kalboj triskiemeniai daiktavardžiai su *-yčia* beveik nebevartojami visų keturių kirčiuočių, o vandenvardžiuose tai dar dažniau pasitaiko, pvz.: *Kiaũlyčia*, *Šarkýčia*, *Svetyčià*, *-ỹčios*, *Simnyčià*, *-iõs*, *-ýčią* ir *Skaryčià*, *-iõs*, *-ỹčią*.

Ypač įdomių dalykų pasitaiko vandenvardžių daryboj. Pvz., pažįstama visa eilė upėvardžių su priesaga *-mena*: *Akmenà*, *Armenà*, *Deimenà*, *Dusmenà*, *Graumenà*, *Juodmenà*, *Kumenà*, *Rudmenà*, *Sėmenà*, *Šeimenà*, *Žeimenà* ir kt. Jų dalis aiškiai yra sudaryta iš pagrindinių priebalsinio kamieno žodžių su priesaga *-men-* (vs. vd. *-muo*); plg. *Akmenà* : *akmuõ*, *Armenà* (ir *armenà*, *-õs*, *ařmeną* „išartas žemės paviršius sluoksnis“) : *armuõ*, *-eñs*, *ármenį* „ariamoji dirvos žemė, dirvožemis, dirva; gelmė, liūnas, praraja, klampynė“, *Graumenà* : *Graumuõ*, *-eñs*, *Graũmenį* „kair. Tenenio (Minijos) įtakas; deš. Šusties (Šyšos, Atmatos) įt.“ (ir *graumuõ* „miško gelmė, tankynė“), *Lašmenà* (ir *lašmenà*, *-õs*, *lãšmeną* „neužšąlanti vieta ežere ar upėj, eketė, paversmis“) : *Lašmuõ* „deš. Mūšos įt.“ (ir *lašmuõ*, *-eñs* „neužšąlanti vieta upėj, lašmena; vieta, kur prasideda upė, ištaka“), *Sėmėnà* : sen. liet. *sėmuo* „sėja“ ir kt. Tokie upėvardžiai kaip *Juodmenà*, *Rudmenà* šalia *júodas*, *rùdas* niekuo nesiskiria nuo *germenà*, *-õs*, *geřmeną* „ko nors geresnė dalis“ šalia *gẽras* ir kt. gali būti kilę iš *juodmuõ*, **rudmuõ*, visai panašiai kaip pvz., *maženà*, *-õs* „mažumė“ šalia *mãžas* yra kilusi iš **mažuõ* (plg. *mažeñs*). Dėl darybos plg. dar sen. liet. *mótė*, vs. km. *móteres* (vėliau *móters*) ir *mótera* (*móte-*

ris), *linkmuõ, -ẽns* „ta kojos, rankos ar bato dalis, kuri susilenkia, išsilenkia, išlanka, linkymas“ ir *Liñkmenas* „Linkmenų ap. ežeras“ ir kt. Taigi ir *Žeimenà, -õs, Žeĩmeną* „deš. Neries įtakas“, kaip aiškiai rodo kitas (Kaltanėnų ap.) ežero pavadinimas *Žeĩmenys* (arba *Žeĩmenes*), *-ų̃*, yra kildintina iš **žeimuõ*; dėl šaknies plg. dar *Žeimių̃* ežeras (Salako ap.), *Žeimìkė* „kair. Upynos (Virvyčios) įtakas“, taip pat miestelio vardas *Žeĩmis, Žeimẽlis* ir kt. Ši šaknis čia dar visur tebėra išlaikiusi dvibalsį *ei*, kuris vėliau bendriniame žodyje *žiemà* (latvių *zìema*, slav. *zima*) jau yra pavirtęs į *ie*. *Žeimenà* iš **žeimuõ* yra sudaryta, kaip pvz. *Akmenà* iš *akmuõ*, *Sėmenà* iš *sėmuõ*, *Želmenà* iš *želmuõ* ir kt. **Žeimens* senumą patvirtina ir sen. graikų *cheimon*, *-onos* (su ilgu priesaginiu *o*) šalia *cheima, -atos* „žiema“ ir kt.

Toliau tenka pastebėti, kad šalia vyr. giminės ežerų vardų labai dažnai vartojami atitinkami mot. giminės upėvardžiai, pvz.: *Akmenas, Alantas, Alaušas, Brãdesas, Gilándas, Kiaũnas, Laũkesas, Šamìnis, Taũragnas, Víešintas* ir *Akmenà, Alantà, Alaušà, Bradesà, Gilándė, Kriaunà, Laukesà, Šamìnė, Tauragnà, Viešintà* ir kt. Tas polinkis yra toks didelis, kad šalia *béržas, klẽvas, sidãbras* upėvardžiais dar vartojami ir *Bérža, Klevà, Sidabrà* ir kt. Didžiai senas tos rūšies pavadinimas yra ir *Ašvà* „kair. Vadaksties (Ventos) įt.; kair. Veiviržo (Minijos) įt.“: tai yra tas pat žodis, kaip ir K. Sirvydo žodyne dar sutinkama *ašva* „kumelė“, šalia kurios seniau liet. kalboj dar galėjo būti ir **ašvas* „arklys“ (plg. sen. indų *aśvas* „t. p.“ ir kt.); tai buvus rodo ir Lietuvos XVI amžiaus inventoriuose randamas *ašvininkas* „arklininkas“.

Tokie upėvardžiai kaip *Béržė (Beržẽ), Giedrẽ, Gruodẽ, Júodė (Juodẽ), Laũkė, Puřvė* ir kt. savo vartosena ir pirmine reikšme atitinka upių vardus su priesagomis *-inė* ir *-ija*, pvz.: *Ašvìnė, Galìnė, Juodìnė, Klevìnė, Laukìnė, Purvìnė, Varnìnė, Vilkìnė* ir *Ašvijà, Gabijà, Gilijà, Juodijà, Orijà, Uosijà, Vilkijà* ir kt.: plg. dar *Béržupis, Gãlupis, Gìlupis, Júodupis, Laũkupis, Orupis, Uosupis, Vilkupis* ir kt. Visi šios rūšies pavadinimai yra individualinės reikšmės, taigi ir dariniai su priesaga *-ija* iš pradžios, reikia manyti, bus reiškę ne kolektyvą, bet išskirtinę, pažymimąją daikto ypatybę. Vadinas, *Ašvijà, Galijà, Gilijà, Juodijà, Uosijà* seniau irgi bus buvę ne kas kita kaip priklausomybiniai būdvardžiai: **ašvijas, -a* „ašvinis, arklinis“, **galijas, -a* „galinis, gališkis“, **juodijas, -a* „juodos rūšies, juodinis“ ir kt.; plg. dar

sen. indų *aśviyas* „arklio, arklinis“, latvių *sālijs* (arba *sālijš*) „druskinis, druskingas“ iš **sālijas* : *sāls* „druska“ (mūsų būtų **solis, -ies*: plg. *sólymas* „sūrymas“) ir kt. Ilgainiui šios rūšies būdvardžiai mūsų kalboj išnyko, bet sudaiktavardėjusios jų mot. giminės lytys iš dalies dar tebeslypi vietovardžiuose ir kai kuriuose kituose bendriniuose žodžiuose, pvz. *Ašvijà* (= ašvinė, sc. upė), *molijà* „molynė“ (= molinė, sc. žemė) ir kt. plg. *Arklìnis* „Smalvų ap. ežeras“, *Kumẽlupis* (įvairių upių pavadinimas), t. y. kumelinė upė, ir kt.

Iš šių kelių pastabų jau galime matyti, kad vandenvardžiai, kaip ir daugelis kitų vietovardžių, yra didžiai gausus ir naudingas šaltinis kalbos mokslui, todėl kalbininkai bus didžiai dėkingi autoriams už šio Lietuvos upių ir ežerų vardyno parūpinimą. Bet tas vardynas nėra išsamus visų vandenvardžių žodynas, ir todėl skaitytojas nemaža ko pasiges jame. Pvz., tarp Subačiaus ir Bražiškų k. esąs upelis minėtam vardyne tevadinamas *Bražiùkas*, bet seniau, kiek atsimenu, jis kartais dar buvo vadinamas *Bražỹs* ir net *Brazỹs*; ši pastaroji lytis rodytų ir senesnę jo kilmę. Arba štai vėl K. Būga (Rocznik sławistyczny, 1913, VI 21 = jo Raštai I 515) mini Lieplaukės par. ežerą *Gérbantas*, bet šiame vardyne jo visai nėra. Jame pasigendama ir *Ardijõs* „deš. Neries įt.“, *Gulbijõs* „deš. Dysnos įt.“, *Kélmuono* „Lėno ežero įt.“, *Sorõs* „kair. Žeimenos įt.“, *Verbilõs* „deš. Akmenos (Širvintos, Šventosios) įt.“, *Viẽkės* „deš. Ventos įt.“ ir kt.

Kai kurie vardyno vandenvardžiai rašomi arba kirčiuojami kitaip, negu tai buvo daroma 1948 m. „Lietuvių kalbos rašybos žodyne“, pvz. tame žodyne yra *Brãdesas* (su pastoviu kirčiu) „Utenos ap. ež.“, *Kertušà, -õs, -ùšą* „deš. Širvintos įt.“, *Kretónis* „Švenčionėlių ap. ež.“, *Kuonẽ, -ẽs, Kuõnę* „kair. Nemuno įt.“, *Latuvà, -õs, Lãtuvą* „deš. Šventosios įt.“, *Lokystà, -ỹstos* „kair. Jūros įt.; kair. Dubysos įt.“ *Mìrgluonas* „deš. Šyšos (Atmatos, Nemuno) įt.“, *Peršuokšnà, -õs, -úokšną* „kair. Lakajos (Žeimenos) įt.“, *Pravíena* „deš. Nemuno įt.“, *Vajónis* „Kaltanėnų ap. ež.“ ir kt.; taip iš šio žodyno kalbamieji vandenvardžiai rašomi kirčiuojami ir J. Andriaus 1956 m. išleistame Lietuvos žemėlapyje, kurio vietovardžių rašymą ir kirčiavimą yra žiūrėjęs A. Salys. Bet dabartiniame upių ir ežerų vardų žodynėly jau rašoma kirčiuojama: *Brãdesas* (turi kilnojamą kirtį, kaip *kãtinas, -aĩ*), *Kertušà, -õs, Kértušą, Kretúonas* (ir šalia *Kretúonis*), *Kuonẽ, -ẽs, Kúonę, Latavà, -õs, Lãtavą* (ir antrinės lytys *Latuvà, Lãtupis*), *Lokystà,*

-õs, Lõkystą, Mìrglonas, Peršokšnà, -õs, -okšną, Pravéna (ir šalimais *Pravíena*), *Vajúonis* (ir *Vajuonìs, -iẽs, -úonį*).

Dar daugiau tiesioginio skirtumo randame tarp šio upių bei ežerų vardų žodynėlio ir J. Andriaus žemėlapio vardyno; pvz. žodynėlio autoriai rašo kirčiuoja: *Akilnà, -õs, -ilnį* „deš. Punelės (Nemuno) įt.“, *Apeĩkiškio* ežeras (Obelių ap.), *Ažvìntis* „Salako ap. ež.“, *Bebìrva* „kair. Šaltuonos įt.“, *Diẽvytis* „Laukuvos ap. ež.“, *Dratvuõ, -eñs* (norminė lytis šalia antrinių lyčių *Dratvinỹs* arba *Dretvinỹs*) „deš. Dubysos įt.“, *Domijà, -õs, Dõmiją* „deš. Sruojos (Varduvos) įt.“, *Dūkštà, Dūkštos* „deš. Neries įt.“, *Gasdà* (kirčiuotė nepažymėta) „kair. Kirsnos (Šešupės) įt.“, *Gelužà, -õs, Gẽlužą* „deš. Merkio įt.“, *Gomertà, Gumérta* „deš. Šušvies įt.“, *Gryžuvà, -õs, Grỹžuvą* „kair. Dubysos įt.“, *Jevónis* „deš. Šešupės įt.“, *Juõstinas* (kirčiuojamas kaip *kãtinas, -aĩ*) „deš. Juostos (Nevėžio) įt.“, *Kančiógina* „iš Kančiogino ež. tekanti ir į Eržvėto ež. įtekanti upė“ (Mielagėnų ap.), *Karkluojẽ, -ẽs, Kařkluoję* „deš. Alanto įt.“ (norminė lytis), *Lamẽstas* „Linkmenų ap. ež.“, *Nasvẽ, -ẽs, Nãsvę* „deš. Šventosios įt.“, *Nótigalė* „Pandėlio ap. ež.“, *Pragulbà, -õs, Prãgulbą* „kair. Luobos (Bartuvos) įt.“, *Raukėtà, -ẽtos* „kair. Dysnos įt.“, *Snaigỹnas* „Veisiejų ap. ež.“, *Suosà, -õs, Suõsą* „Viešintų ap. ež.“ (iš jo teka Suosõs upė ir įteka į Lėvenį), *Žagiẽnis* „kair. Nevėžio įt.“ ir kt. O tie patys vandenvardžiai minėtojo žemėlapio vardyne šiaip rašomi kirčiuojami: *Akìlna, Apeĩkis* (ežeras, iš kurio teka *Apeikės* upė), *Ažvéntis, Bebìrvas, Diẽvietis, Dõmija, Dratvinỹs* arba *Dretvinỹs, Dūkštà, -õs, Dūkštą, Gazdà, -õs, Gãzdą, Gelùžė, Gõmerta, Grỹžuva, Javónis, Kančióginė, Karklúoja, Lamẽstas* (su pastoviu kirčiu), *Nosvẽ, -ẽs, Nõsvę, Nótygalas, Prãgulbas* (su pastoviu kirčiu), *Rauketà, -õs, -ẽtą, Snaigýnas* (su pastoviu kirčiu), *Suõsas* (kirčiuojamas kaip *rãtas, -ai*), *Žagíena* ir t. t.

Visų šių vandenvardžių rašymo bei kirčiavimo nevienodumas gali būti įvairiai aiškinamas. Visų pirma, daugelis vietovardžių lig šiol dar nėra kaip reikiant ištirta: arba dar nežinomos visos jų įvairybės dabartinėj šnekamojoj (tarmėse), arba jų praeitis tebėr dar netyrinėta, arba jų formų autentiškumas ar teiktinumas dar tebėr aiškiai nenuspręstas; todėl viename šaltiny galėjo pasirodyti jų vienokia, o kitame kitokia lytis. Kita šio įvairavimo priežastis gali būti ta, kad pastaruoju laiku buvo surinkta daugiau medžiagos, ir, remiantis naujais duomenimis, vienas kitas vandenvardis buvo pradėtas kitaip ra-

šyti, kirčiuoti. Pagaliau tai gali būti iš dalies aiškinama ir nevienodu supratimu arba tiesiog žinių stoka. Štai K. Būga, Liet. kalbos žod. CXXIX yra aiškiai pastebėjęs, kad Salako ap. kaimas *Ažvìnčiai*, taigi ir ežero vardas *Ažvìntis*, kaip rodo kiti vietovardžiai, iš pradžios turėjo šaknį ne *vint-*, bet *vent-* (plg. *Ventà, -õs, Veñtą, Veñtė* „Kintų ap. kaimas“, senesnių laikų Ašmenos ap. *Ventiškės* ir kt.), todėl, atrodo, bendrinėj kalboj turi būti rašomas *Ažvéntis*, ne *Ažvìntis*. Arba štai vėl žemaičių (dūnininkų) ežero vardas *Dỹvytis* raštų kalboj nuo K. Būgos laikų buvo rašomas *Dievietis* ir kirčiuojamas dvejaip – *Díevietis* arba *Diẽvietis*. Bet, sprendžiant iš pačių žemaičių tarminio tarimo (*Dẽivytis* ir *Dỹvytis*), kaip V. Grinaveckis, Liet. kalbotyros klausimai III 321–22 įtikinamai nurodo, bendrinėj kalboj turėtų būti *Diẽvytis*, ne *Dievietis*; dėl priesagos plg. *Laisvỹtis* „Raseinių ap. upelis“, *Vilkýtis* „kair. Vilkijos (Švėtės, Liepulės) įt.“, *Viršỹtis* „deš. Švitinio (Lielupės) įt.“, taip pat žem. *šiaulỹtis* „šiaulietis“, *vókytis* „vokietis“ ir kt.; plg. dar B. Savukynas, Liet. kalbotyros klausimai V 195. *Karklúoja* yra sudaiktavardėjusi mot. giminės senesnio būdvardžio **karklúojas* „karkluotas, karklingas“ lytis; plg. latvių *dūmuojs* „dūmingas“ (mūsų būtų **dűmuojas*) ir kt.; taigi *Karkluojẽ* laikytina tolimesniu ir, be abejonės, vėlesniu dariniu. Ir t. t.

Bet šitoks samprotavimas nevisados apsprendžia praktinę vandenvardžių vartoseną bendrinėj kalboj. Pvz., *Latavà* vietos žmonių liudijimu dar neseniai buvusi gana plačiai vartojama, ir tik pastaraisiais laikais jos vietoj vis daugiau pradėjusi įsigalėti *Latuvà*. Jeigu *Latavà* iš tikrųjų dar ir dabar būtų plačiau vartojama kaip *Latuvà*, tai ji, kaip kad daro upių ir ežerų vardų žodynėlio autoriai, pirmoj vietoj turėtų būti tiekiama bendrinei kalbai ir normine lytimi; bet iš kitos pusės negalima neigti ir *Latuvõs*, nes priesaga *-uva* mūsų vietovardžių vartosenoj dabar yra daugiausia paplitus. Plg. dar *Liñkava* (vartojama K. Jauniaus 1898–99 m. Panevėžio tarmės apraše ir dar pažįstama Joniškiuose ir kt.) ir *Liñkuva* arba *Linkuvà, -õs, Liñkuvą* (dabar jau beveik visuotinai vartojama) „Šiaulių aps. miestelis“, bet *Linkavà, -õs, Liñkavą* „kair. Nevėžio įt.“ šalia *Linkavėlė* „deš. Linkavos įt.“ (Krekenavos ap.), taip pat *Lýdavėnai* šalia *Lýduvėnai* „Raseinių aps. miestelis“ kilę iš upėvardžio **Lýdava* arba **Lýduva*; bet upių ir ežerų vardų žodynėly duodama *Lyduvà, -õs, Lỹduvą* „Šiluvos ap. upelis“ ir t. t.

Visai kas kita yra kalbos mokslo reikalai: kalbininkui mokslininkui visų pirma rūpi vietovardžių gūdnumas, autentiškumas, ir todėl į praktinę jų vartoseną jis mažiau tekreipia dėmesio, nes nuo jų tikrumo labai daug priklauso ir jų išvados. Pvz., K. Būga, Rocznik sławistyczny (1913) VI 16 mini upėvardį *Vasintà* „kair. Jaros (Šventosios) įt.“ bei ežerą *Vasintẽlis*, iš kurio ši upė teka, ir jungia šiuos vietovardžius su *Vãsaknas* „Antalieptės ap. ež.“, latvių *vasa* „žemės drėgmė“ ir kt.; tai pakartoja ir J. Endzelynas didžiajame latvių kalbos žodyne (IV 484) bei Fr. Spechtas, Ursprung der idg. Deklination (1944) 171 psl. Pagaliau 1948 m. „Liet. kalbos rašybos žodyne“ (430 psl.) dar duodamas upėvardis *Vosintà, -õs, Vósintą* (buv. Kauno aps.). Bet kaip dabar iš upių bei ežerų vardų žodynėlio pasirodo, nėra nei *Vasintos*, nei *Vosintos*, o tėra *Uosintà, -õs, Uosintą* „deš. Dubysos įt.; kair. Jaros (Šventosios) įt.“ šalia *Uosintas* (arba *Uosìjus*) „Kamajų ap. ež.“ ir *Uosintẽlis* (tarm. *Vasintẽlis*) „Svėdasų ap. ež.“; plg. dar *Uosijà* „kair. Šetekšnos įt.“, *Uosỹs* „Balninkų ap. ež.“, *Uosõs upelis* „kair. Nemuno įt.“ ir kt.

Iš visa, kas aukščiau sakyta, galime matyti, kad kalbamasis Lietuvos upių ir ežerų vardynas duoda apsčiai naujos medžiagos tiek praktiškai, tiek kalbos mokslui, bet jis nėra pilnas visų Lietuvos vandenvardžių rinkinys, daugelis iš jų duodami be kirčių ir dalis iš jų, kaip atrodo, nėra dar kaip reikiant patikrinti, nustatyti, todėl šio rinkinio autoriai, tai aiškiai suprasdami, ir visą savo darbą laiko tik pradžia ir vadina jį ne žodynu, o tik vardynu. Reikia tikėtis, kad su laiku susilauksime ir pilnesnio, dar autentiškesnio upių bei ežerų vardyno, kuris dar daugiau tiks mokslo reikalams.

DIEVAS IR PERKŪNAS

Paskaita II kultūros kongrese

(Aidai, 1963 m., nr. 6, p. 253–257; nr. 7, p. 311–318)

Pirmasis šio Kultūros Kongreso tikslas yra apžvelgti mūsų kultūrinius pastarojo dvidešimtmečio laimėjimus. Bet, gyvendami svetur, mes lietuvių kalbos mokslo srity nesame ko daug laimėję, o tai, kas paskutiniaisiais metais šioj srity buvo dabartinėj Lietuvoj padaryta,

bendrais bruožais yra aprašyta ir iš dalies įvertinta 1962 m. Aidų kovo ir balandžio mėnesių numeriuose, todėl apie tai dar specialiai kalbėti šio Kongreso metu, atrodo, nebėra didelio reikalo. Šia proga, manau, ne pro šalį yra prisiminti du mūsų žilosios senovės dalykus, kurie mūsų tolimosios praeities dvasiniame gyvenime ir ypač mūsų senoviniame tikėjime yra vaidinę labai žymų vaidmenį, bet per daugelį amžių yra reikšmėmis tiek pakitėję arba išblankę, kad dabar nebelengva yra atskleisti jų pirminę kilmę ir dar sunkiau sekti jų tolimesnę reikšmės raidą; todėl ir mokslininkų nuomonės dėl jų kartais gerokai įvairuoja. Tai yra *Dievas* ir *Perkūnas*, vieni iš populiariausių ir visoj Lietuvoj plačiausiai vartojamų žodžių, kurie paprastai atrodo lyg savaime aiškūs ir suprantami. Bet jų praeitis yra gana raizgi ir netokia akivaizdi, kaip mums iš pradžios gali pasirodyti. Tai yra dėl to, kad jie, būdami didžiai seni, yra mūsų kalboj beveik vieniši, savo daryba ir reikšme paprastai nebesiejami su kitais žodžiais, todėl vieni patys apie savo senovę labai maža ką begali pasakyti. Šiuo atveju jie nesiskiria nuo tokių žodžių kaip *laũkas, rãtas, sūnùs* ir kt. Šios rūšies žodžių (ir tai nevisų) kilmę begalime tik iš dalies atsekti, visų pirma gerai ištyrę jų praeitį ir raidą baltų bei artimesnių kaimynų kalbose ir šalia to dar naudodamiesi kitų senesniųjų ide. kalbų duomenimis; tam dar gali kiek padėti ir kaikurios negimininingosios kalbos bei kitos artimesnės mokslo sritys (kultūros bei religijų istorija, tautosaka ir kt.). Šioje paskaitoje, kiek jos ribos gali leisti, mėginsiu pasvarstyti kalbamųjų žodžių kilmę ir darybos bei reikšmės raidą, per daug nesileisdamas į specialesnes smulkmenas; tai esu pasiryžęs kada nors vėliau padaryti.

1. Dievas, jo daryba ir kilmė

Pats žodis *dievas*, kaip jau minėta, yra visiškas atskiruolis ir šaknies balsių kaitos laipsniais nebejungiamas beveik su jokiais kitais žodžiais. Iš šaknies *diev-* turime sudarytų tik tolimesnių darinių, pvz. *dieváitis, dievótas, Diẽvytis* „Laukuvos vls. ežeras“ ir kt.

Kaip rodo mūsų kalbos istorija, dabartinis *dievas* yra išriedėjęs iš senesnio **deivas*. Visų pirma tai aiškiai rodo mūsų dabartinėj kalboj plačiai vartojamoji *deivẽ, -ẽs, deĩvę* „dievaitė; laumė, ragana.“

Su tuo pačiu šakniniu dvibalsiu *ei* yra sudarytas ir veiksmažodis *atsideivóti* „sudiev pasakyti, atsisveikinti“: Aš pakylėjau širminę kepurėlę, a t s i d e i v o j a u tėveliui motinėlei (Jušk. dainos 1172); o kad aš jojau iš tėvelio dvarelio, a t s i d e i v o j a u broleliams ir seselėms (ib.). O senovinėj mūsų raštų kalboj su šiuo dvibalsiu randame dar daugiau darinių: *deivaitis* „dievaitis, stabas“ (J. Brodovskio XVIII a. pradžios rankraštiniame žodyne), *deivilas* „t. p.“ (1600 m. Margarita Theologica 188), *deivinė* „dievaitė“ (1600 m. Morkūno Post. 146), *deivysta* „dievybė, dieviškumas“ (Daukšos Post. 447, 502), *deivystė* „t. p.“ (Bretkūno Post. II 39, Daukšos Post. 257, 1598 m. Petkevičiaus Kat. 66), *deiviškas* „dieviškas“ (Petk. Kat. 224, Morkūno Post. 52, Bretkūno Post. II 368) ir kt.; žr. dar LKŽ II 257–58. Pagaliau tai patvirtina ir prūsų kalba, kur senovinis *ei* dar niekur nebuvo išvirtęs į *ie*, pvz.: *deiwas, deiws, deywis* „dievas“, *deiwiskai* „dieviškai“, *deiwuts* (iš **deivātas*) „palaimintas, išganytas“, vs. gl. *deinan* „dieną“, *deynayno* „rytinė žvaigždė, aušrinė“ ir kt., žr. Endzelīns SV 29.

Baltų **deivas* toliau yra kilęs iš ide. **deiwos*: sen. indų *dēvás*, sen. lot. *deivos* (vėliau *deus*, *dīvus*), oskų *deívaí* „divæ“, *deivinais* „dīvīnīs“, sen. isl. *Týr* „karo dievas“, ds. *tívar* „dievai“, sen. vok. augšt. *Zīo* (iš germ. **teiwaz*; plg. vs. nd. *teiva* viename runų rašte, germ.-lot. *Alateiviae* „vienos deivės vardas“) ir kt.; plg. dar Walde-Pokorny I 772 t., Pokorny Idg. Wb. 185 t., Walde-Hofmann Lat. Wb. I 356, Kluge-Götze Et. Wb. 275, Ernout-Meillet Dict. 263, Fraenkel Lit. Wb. 93 t.

Šalia balsinio kamieno **deiwos* ide. prokalbėj dar buvo vartojamas ir priebalsinio kamieno šakninis vardažodis, arba šakniažodis (root noun, Wurzelnomen) **djēus*, vs. km. **diwés, -ós*: sen. indų *dyāus* (vs. km. *divás*) „dangus, dangaus dievas“, gr. *Zeus* (iš senesnės lyties *Zēus*, vs. km. *Diós* iš **Diwós*) „graikų vyriausias dievas“, lot. *diūs* (išlikęs tik viename kitame tikriniame varde, pvz. *Diūs Fidius*, arba prieveiksminėj žodžių grupėj *nūdius* „dabar trečioji diena“) ir kt. Ilgainiui šis vardažodis atskirose ide. kalbose vis mažiau bebuvo vartojamas, o daug kur jis ir visai išnyko. Pvz., lot. kalboj jo tėra išlikęs tik senovinis vs. gl. *diēm* (plg. sen. indų *dyām*, graikų *Zēn* iš **djēn*), pagal kurį su laiku iš analogijos senov. *diūs* vietoje buvo sudarytas naujas vs. vd. *diēs* (plg. sen. lot. *Diēspiter* „Jupiteris“), vė-

liau įgavęs „dienos“ reikšmę. Sen. lot. *Jūpiter* (vėliau *Juppiter*) pirmoji dalis *jū-* yra kilusi iš ide. vs. šauksmininko **djeu*; plg. umbrų *Jupater*, gr. *Zeu pater* (vs. vd. *Zeus patēr*). Kitas Jupiterio pavadinimas, *Jovis* (*Diovis*), yra atsiradęs pagal vs. vt. *Jove* (iš **djovi*; plg. sen. indų *dyávi*).

Baltų ir slavų kalbose ide. *djēus* yra visai išnykęs. F. Sprechtas ZfvSp (1951) LXIX 119 t. mėgino šią prolytę jungti su mūsų *džiáuti*, latvių *žaût* „džiūti; džiauti“ (iš **djēu-*); bet ši etimologija yra tokia abstrakti ir kalbamųjų žodžių reikšmės tokios tolimos, jog dabar gana sunku iš to pasidaryti kokią patikimesnę ir konkretesnę išvadą. Panašios rūšies yra ir Trubeckoj ZfslPh IV 62 tt. bei Vaillant, Revue des études slaves VII 112 t. etimologija, pagal kurią rusų *dožd'*, lenkų *deszcz* „lietus“ ir kt. turėtų būti kilę iš **dus-djus* „apsiniaukęs dangus, prastas oras“ (ide. **dus-* „prastas, blogas“ ir **djēus*); plg. dėl to dar Vasmer Russ. Wb. I 357.

Ide. **deiwos*, kad ir būdamas vėlyvesnės darybos, visdėlto nėra, kaip kad Schraderis RL I 405 ir kaikurie kiti yra manę, kilęs iš ide. **djēus*; tai tėra tik vienas etimologinės giminės atstovas, su kitais giminiečiais susijęs balsių kaitos laipsniais; plg. sen. indų *dēvás*: vs. km. *divás* (vs. vd. *dyāus*), būdv. *divyás* „danginis“ ir kt. Kaip rodo sen. indų ir lot. kalbos, jis iš pradžios yra buvęs būdvardis (plg. lot. *sub dīvo columine*, arba *culmine, sub dīvo cælō, divum fulgor* ir kt., žr. Ernout-Meillet Dict. 263, Hopkins Ide. **deiwos* 10 tt.) ir su priesaga *-wo-* sudarytas iš šaknies **dei-* tuo pat būdu, kaip pvz. mūsų *šleĩvas* „kreivas, kleivas“ su *-va-* yra sudarytas iš šaknies **šlei-* : *šlejù*, *šliẽti* „remti, glausti“, *šlýti* „krypti, linkti“ ir kt. Toliau plg. dar *šlìvas* „šleivas“ greta *šlitìs* „guba“, *pāšlitas* „pašlijęs, palinkęs“ ir sen. indų *divyas* „danginis“, *diva-* (sudėtiniame žodyje *tridivam* „trečiasis dangus“) ir kt.

Ką iš pradžios yra reiškusi ide. šaknis **dei-*, dabar jau nebelengva pasakyti. Daugelis kalbininkų mano, kad ji pradžioj reiškusi „šviesti, švitėti, spindėti“: sen. indų *dī-dēti* „šviečia, švita, spindi“, graikų (Hom.) *déelos* (iš **deyelos*) „matomas“ ir kt., žr. Pokorny Idg. Wb. 183, Hofmann Et. Wb. 52, 57, 60, Walde-Hofmann Lat. Wb. I 345, Ernout-Meillet Dict. 269 t., Fraenkel Lit. Wb. 94. Kaikurie kalbininkai su šia šaknimi yra linkę sieti ir mūsų *dailẽ*, *dailùs*, lat. *dàil'š* „dailus, puikus, gražus“ ir kt., žr. Walde-Pokorny I 772, Po-

korny Idg. Wb. 184, Endzelīns MV I 432. Bet mūsų *dailė* „darbas, amatas; menas“ neskirtina nuo slavų *delo* (su jat'), *delati* „dirbti, veikti“ ir gal, kaip B. Jėgeris, Verkannte Bedeutungsverwandschaften baltischer Wörter (1949) 79 tt. mano, dar etimologiškai susijusi su mūsų *dailýti* „dalyti“ ir kt., todėl, atrodo, iš pradžios vargiai ką bendro galėjo turėti su švietimu, švitėjimu ar spindėjimu; plg. dar mano ŽD 589. Pagaliau G. S. Hopkins, savo minėtoj monografijoj (disertacijoj) išnagrinėjęs ide. **djēus, *deiwos* ir kitų artimesnių darinių reikšmes seniausiose ide. kalbose, nerado aiškių įrodymų, pagal kuriuos ide. **djēus* kada nors būtų reiškęs „šviesybę“, o **deiwos* būtų buvęs „šviesus“.

Bet, šiaip ar taip būtų, ide **deiwos*, iš kurio yra kilęs baltų **deivas*, iš pat senovės yra turėjęs dvibalsį *ei*, ir todėl dabar savaime kyla klausimas: kaip turėtų būti aiškinamas iš baltų paskolintas suomių *taivas* (estų *taevas*) „dangus“, kuris baltų ir ide. šakninio dvibalsio *ei* vietoj turi dvibalsį *ai*? Daugumas kalbininkų, pradedant W. Thomsenu (Beröringer mellem de finske og de baltiske (litauisk-lettisk) sprog, 1890, 166 psl.), kuris pirmasis susekė to somų skolinio baltišką kilmę, priima šį dalyką kaip esamą faktą ir dėl painumo palieka jį net visai neaiškinę; pvz. Jalo Kalima, Festschrift Hermann Hirt II 210, tai laiko didžiai painiu bei neaiškiu dalyku (sehr verwickelte und dunkle Frage) ir į jį net visai nesigilina, o Fraenkelis Lit. Wb. 94 tik trumpai sako: „Aus dem Balt. stammt finn. etc. *taivas* 'Himmel'“. Pastaruoju laiku plačiau, bet gana savotiškai tai mėgina aiškinti A. Sennas savo straipsny „Zu litauisch *diẽvas* „Gott“ und finnisch *taivas* „Himmel“, 1949 m. išspausdintame austrų kalbotyriniame žurnale „Die Sprache“ (1–10 psl.), ir prieina šiokių išvadų: mūsų ir latvių dvibalsis *ie* galįs būti kilęs iš baltų *ei* arba *ai* (ide. *ei* arba *oi*), todėl mūsų *dievas* irgi galįs būti atsiradęs iš baltų **deivas* arba **daivas* (ide. **deiwos* arba **doiwos*); suomių *taivas* (jeigu jis tikrai esąs baltiškos kilmės) galėtų būti kilęs tik iš baltų **daivas*, kuris negalįs būti išvestas iš ide. **djēus*; teoriškai galima baltų forma **daivas* betgi negalinti būti pateisinta baltų kalbų duomenimis ir todėl esanti atmestina; taigi beliekanti viena išeitis – priimti niekuo nepagrįstą ide. **doiwos*, iš kurio galėtų būti kilęs baltų **deivas*, arba atmesti suomių *taivas* paskolinimą iš baltų kalbų.

Ši A. Senno galvosena yra gana įmantri, bet neįtikinama. Visų

pirma mūsų kalbos duomenimis negalima taip lengvai įrodyti, kad dvibalsis *ie (ei)* galėtų būti kilęs iš baltų *ai*, kaip kad jis yra linkęs manyti. Pvz., sprendžiant pagal prūsų *snaygis*, gotų *snaiws*, slavų *sneg* (su jat') ir kt. gali kaikam atrodyti, kad dabartinio *sniego* dvibalsis *ie* tikrai yra kilęs iš *ai* (ir pvz. J. Otrębskis, Gram. języka litewskiego I 176 kaip tik taip galvoja); bet iš tikrųjų mūsų *sniẽgas* (lat. *sniẽgs*) yra ne tiesiogiai kilęs, bet analogiškai pagal *sniẽgti, sniẽga, sniẽgti* ir kt. (plg. *sniẽgas, sniẽgti, sniñga*) perdirbtas iš senesnio **snaigas*, visai panašiai kaip *dvẽsas* „dvasna, nudvėsėlis" (Salamiestis, Kupiškis, Anykščiai, Užpaliai) pagal *dvẽsia, dvẽsti* yra atsiradęs iš *dvãsas, niẽžas* pagal *niẽžti, niežéti* iš **naižas* (= latvių *naizs*) ir kt.; plg. dar *įsnaigas* „ant medžių šakų nugulęs sniegas", *snaĩguolė* „snaigė, snieguolė", *snaigýti* „snyguriuoti" ir tt. Šituo pat būdu šalia mūsų *líesas*, lat. *liẽss* seniau galėjo būti ir **laisas*, visai panašiai kaip kad greta *líebas* „liesas, plonas", *leĩnas* „plonas, laibas, silpnas" turime ir *láibas, laĩnas*; iš baltų **laisas* veikiausiai yra paskolintas ir suomių *laiha* „liesas". Bet iš kitos pusės baltų **deivas*, kaip sutartinai rodo mūsų, prūsų bei latvių kalbos ir toliau sen. lot. *deivos*, germ. **teiwaz* ir kt., šalia **djẽus* negali būti išvestas iš ide. **doiwos*. Taip pat ir mūsų *šiẽnas*, lat. *sìens* pagal slavų seno (su senoviniu jat') kaikurių kalbininkų galvojimu turėtų būti kilęs iš **šainas* (pvz. Trautmannas Balt.-slav. Wb. 297 kaip tik ir rekonstruoja tokią baltų slavų prolytę); bet iš baltų kalbų paskolintas suomių *heinä* rodo ne **šainas*, o **šeinas*. Arba štai vėl suomių *seinä* ir estų *sein* rodo baltų **seinā* (mūsų *síena*, lat. *siẽna* iš šaknies **sei-*: mūsų *siẽti* „rišti" ir kt.), o pietinių estų *sain* ir lybių *saina* turėtų jau būti kildinama iš baltų **sainā*, kuri nepaliudyta nei vienoje baltų kalboje, nors šiaip šalia šaknies **sei-* (plg. ryt. augšt. *sejù, sėjaũ, siẽti* „rišti") turime ir **sai-*: *saĩtas* (ir *siẽtas*) „virvė karvei pririšti tvarte, ryšys", *saistýti* „raišioti", lat. *sàinis* „kas surišta, ryšulys" ir kt. Pagaliau dvibalsis *ei* somų kalbose ir šiaipjau kaitaliojasi su *ai*; plg. suomių *seisoa* „stovėti", bet estų *seisma* šalia *saisma* „t. p." ir kt., žr. E. Nieminen ZfslPh XXVI 380 (išnašoj). Taigi dvibalsio *ai* vartosena ir jo kaitaliojimasis su *ei* somų kalbose dar nerodo, kad suomių *taivas* (estų *taevas*) negalėtų būti paskolintas iš baltų **deivas*; šios nuomonės yra ir daugumas finologų. Toliau plg. dar mano straipsnį „Zum Wandel *ai, ei* > *ie* im Litauischen" (ZfslPh XXVI 375–82).

Panašiai kaip *taivas*, iš baltų yra paskolintas ir suomių *paimen* „piemuo“. Bet šis žodis tėra išlikęs tik mūsų kalboj, ir tai ne su dvibalsiu *ai*, bet su *ie*: *piemuõ, -eñs, píemenį* (kamienas **peimen-*); šį dvibalsį dar paremia ir kiti jo giminiečiai, pvz. *píesas* „ganiava“, *píeva*. Taigi mūsų **peimen-*, atrodo, yra senas darinys ir su graikų *poimēn, -énos* santykiauja tik įvairiu šaknies balsių kaitos laipsniu, juo labiau, kad šis graikų žodis veikiausiai yra kilęs iš senesnio **poimēn* (su ilguoju *o*), plg. sen. ind. *pāti* „gano, saugo“, *pājús* „ganas, ganytojas“ ir kt. žr. Hofmann Et. Wb. 278, Pokorny Idg. Wb 839. Taigi suomių *paimen* ir mūsų *piemeñs* santykis gali būti dvejaip aiškinamas: jeigu šis suomių skolinys būtų išlaikęs senovinį *ai*, tai mūsų **peimen-*, kaip Fraenkelis Lit. Wb. 585 mano, galėtų būti analogiškai perdirbtas iš senesnio **paimen-*; šiai nuomonei paremti jis net nurodo ir sen. lat. asm. *Paim*, vtv. *Paimis* ir prūsų vtv. *Paymekopo* (jei, žinoma, būtų kilęs iš **Paymenkopo*, plg. Gerullis Altpr. ON 112); bet jeigu mūsų **peimen-* būtų senas veldinys, tai tektų manyti, kad suomių *paimen* kokiu nors būdu yra dvibalsį *ei* ilgainiui pakeitęs į *ai*. Šiaip ar taip, suomių *paimen*, kaip ir *taivas*, laikytinas baltišku skoliniu.

Dabar, išsiaiškinus baltų **deivo* ir suomių *taivas* santykį, dar tenka prisiminti baltų **deinā* (mūsų *dienà*, lat. *dìena*, prūsų vs. gl. *deinan*), kuri, kaip daugumas kalbininkų mano, turi tą pačią šaknį **dei-*, kaip ir baltų **deivas*. Kitose kalbose pažįstamas kamienas **din-*: sen. indų *dinam* „diena“, lot. *nundinae* „kas devintą dieną laikoma mugė“, rusų *den'* (senovinis priebalsinis kamienas) ir kt. Baltų **dein-* taip santykiauja su **din-*, kaip ide. **deiw-* su **diw-*. Taigi senovėj dienos sąvoka buvo siejama su dievybės sąvoka. Pvz., sen. indų *dyāus* reiškė ne tik „dangų, dangaus dievą“, bet ir „dieną“; plg. dar *dívā* „dieną“, *divé-dive* „diena iš dienos“, *divám* „graži diena“ ir kt. Graikų *Zeus* istoriniais laikais jau nebežymėjo „dienos“, – tam reikalui jų jau buvo vartojama *hemérā;* bet pvz. kretiečiai, kaip rodo senieji šaltiniai, dieną seniau dar tebevadino *Dia*. Lot. kalboj diena buvo vadinama *diēs*, kuri sudaryta pagal vs. gl. *diēm* (plg. sen. indų *dyām* ir kt.), ilgainiui pakeitė *diūs*. Visose šiose kalbose dienos pavadinimas siejamas su **djēus*, panašiai kaip kad hetitų *šiwat-* „diena“ etimologiškai yra susijęs su *šiwanni-* „dievas“.

2. Dievo reikšmė ir jos raida

Dabartinė, daugiausia mūsų kalboj vartojamoji *Dievo* reikšmė yra religinė, krikščioniška, pvz.: D i e v a s davė, D i e v a s ir atėmė; be D i e v o žinios ir plaukas nuo galvos nenukris; D i e v u i visi žmonės lygūs; nevyk D i e v o į medį su botagu, neišprašysi ir su pyragu; padėk D i e v e! pasakė s u d i e v (su Dievu) tėvams; Petras jau D i e v o p nuėjo, t. y. numirė (Lazūnai) ir kt.

Vienur kitur, ypač Rytų Lietuvoj, *Dievas* kartais vartojamas panašia arba artima reikšme kaip ir dangus, pvz.: D i e v u trobas dengia (trobos yra visai be stogų, Dusetos), ir jo namai d a n g u m dengta (stogai nuplyšę arba jis visai neturi namų, Dusetos, Tverečius). Bet šios rūšies pavyzdžių žinome permaža, kad iš jų galėtume pasidaryti kokią nors tikresnę išvadą.

Bet latvių kalboj tam reikalui jau randame apčiuopiamesnių pavyzdžių. Štai K. Mülenbacho Latvių kalbos žodyne (Latviešu valodas vārdnīca) I 485 pirmoji duodamoji *dievo* reikšmė yra „dangus“: saule noiet d i e v u arba d i e v ā (pie d i e v a) „saulė leidžiasi danguje (į dangų), die Sonne geht unter am Himmel“, nav saulīte d i e v ā gāj'si (liaudies dainoje) „saulytė (dar) nenusileidusi (t. y. dangun nenuėjusi).“ Bet J. Endzelynas, to žodyno redaktorius ir papildytojas, mano, kad latvių *dievs* posakyje *saule noiet dievu* arba *dievā* reiškiąs ne „dangų“, o „dievą, Gott“, nes atitinkamai ir estų sakinyje *päiv lät jumalahe* „saulė leidžiasi“ esąs vartojamas *jumal* „dievas“, ne iš baltų paskolintasis *taevas* „dangus“. Taip pat ir Haversas Sprachtabu 90 duoda panašių estų kalbos pavyzdžių, kur *jumal* reiškiąs „dievą, Gott“, pvz.: *päev läheb jumala valda* „saulė leidžiasi, t. y. eina į dievo karalystę“. Tačiau tai dar nėra įtikinamas įrodymas, kad latvių *dievs* minėtuose pavyzdžiuose iš tikrųjų būtų tos pačios reikšmės kaip estų *jumal* „dievas“. Visų pirma latvių *dievs* „dangus“, kaip rodo latvių liaudies dainų kalba, gali būti ganėtinai įrodytas ir be estų kalbos pagalbos. Pvz., vienoj latvių liaudies dainoj sakoma:

Saulīt, D i e v u noiedama,
Pagaid' mani, ko es sak':
Nes manai mamiņai
Simtu labu vakārīn'. (B. 4384, 6)

Šios pastraipos pirmoji sakinio dalis *Saulīt, Dievu noiedama* visiškai atitinka posakį *Saulīt, debesi noiedama* „Saulyte, dangų nueidama“, ir todėl čia vadinamasis krypties galininkas *Dievu* neabejojamai reiškia „dangų“ kaip erdvę, kurią saulė nueina ar yra nuėjusi vakare nusileisdama. Taip pat ir K. Mülenbacho iš liaudies dainos duodamame sakinyje *Nav saulīte Dievā gaj'si* vietininkas *Dievā* reiškia „į dangų, dangun“, ne „pas Dievą, zu Gott“. Tai matyti iš visos dainos pastraipos, kurios pirmojoj daly kalbama apie gamtos, o antrojoj apie atitinkamą žmogaus gyvenimo reiškinį, kaip antai:

Nav saulīte D i e v ā gāj'si,
Rasa zāles galiņā;
Nav meitiņa pieaugusi,
Jau per vecu daudzināja. (B. 8705)

Į mūsų kalbą išvertus, tai maždaug šiaip skamba:

Saulytė (dar) pas Dievą (t. y. dangun) nenuėjusi,
(Jau) rasa žolės galely;
(Dar) mergelė neužaugusi,
Jau skelbia kaip seną (esant).

Vadinasi, latvių *dievs* „dangus“ yra autentiškas faktas, ir K. Mülenbachas, duodamas tą reikšmę, yra visai teisus. Toliau dėl to žr. H. Biezais, Die Gottesgestalt der lettischen Volksreligion (Stockholm, 1961) 28 tt. Antra vertus, estų *jumal*, kaip nurodo O. Loorits, Grundzüge des estnischen Volksglaubens (Lund, 1949) I 583, liaudies dainose dar lig šių laikų šalia „dievo“ yra išlaikęs ir „dangaus“ reikšmę, pvz.: tulli tuuli j u m a l a s t a „vėjas atėjo iš dangaus“ ir kt. Toliau jis dar nurodo, kad saulės nusileidimo aiškinimas pietrytinėj Estijos daly kaip saulės ėjimas į dangų, dangaus link arba už dangaus dangčio (päiv lät't j u m a l i h e , j u m a l e h e , j u m a l a h e , j u m a l i l e , j u m a l a l e) galįs būti atsiradęs kaip tik baltų kalbų įtakoje. Pagaliau latvių (ir iš dalies mūsų) *dievo* „dangaus“ reikšmę, kaip matėme, dar patvirtina ir iš baltų paskolintasis suomių *taivas* (estų *taevas*) „dangus“; dėl suomių *jumala* (estų *jumal*) „dievo“ ir suomių *taivas* (estų *taevas*) „dangus“ reikšmių raidos plg. dar O. Loorits op. cit. 397 t.

Taigi baltų **deivas* senų senovėj bus reiškęs ne „deus, god“, kaip dabar, bet „dangų“, ir tuo jis išsiskiria iš visų kitų ide. kalbų atitik-

menų. Pvz., *dyāus* sen. indų kalboj, ypač Rigvedos himnuose, buvo vartojamas ne tik dievybės, bet ir bendrinio žodžio (dangaus) reikšme, tačiau Vedose jis kaip dangus dievas arba dangaus dievas buvo jau gerokai išblankęs, ir ilgainiui jį visai pakeitė iš pradžios Varuna, vėliau Indra; sen. indų *dēvás* tebuvo pažįstamas kaip „deus, god“. Sen. graikų kalboj ide. **deiwos* buvo jau visai išnykęs (jų *theós* yra naujas žodis), o *Zeus* buvo suasmenintas ir, kaip minėta, reiškė vyriausią dievą; tik tam tikri išlikę pėdsakai dar rodo jo tapatumą su dangumi; plg. *Zeus huei* „Zeusas (t. y. dangus) lyja“; pats dangus vėliau graikų buvo vadinamas *ouranós*. Sen. romėnų *Juppiter* (arba *Jovis*), viso pasaulio ir dievų bei žmonių tėvas (**Diūs pater*, *Diēs piter, Jūpiter*), istoriniais laikais irgi jau buvo suasmenintas ir tapęs tikriniu vardu; jo pirminę reikšmę „dangus“ berodo tik vienas kitas sustingęs posakis (pvz. *sub Jove* „po dangumi“ ir kt.) arba įvairūs senesni jo epitetai (pvz. *Cælestis, Cælestinus, Fulgurator, Fulmen, Tonans, Tonitrator* ir kt.): pats dangus lotyniškai vadinamas *cælum*. Germanų **teiwaz* jau neberodė jokio sąryšio su dangumi, kuris buvo vadinamas nauju žodžiu **hemina-*: sen. isl. *himinn*, got. *himins*, sen. vok. augšt. *himil* ir kt. Slavų kalbose yra išnykęs tiek ide. **djēus*, tiek **deiwos*, ir jų vietoj visuotinai vartojamas *bog*, kuris yra tos pat kilmės kaip sen. indų *bhagas* „gerybė, laimė; paskyrėjas, teikėjas“ ir kt., žr. Pokorny Idg. Wb. 107, Wasmer Russ. Wb. I 98. Bet baltų kalbose tėra išnykęs tik **djēus*, o **deiwos* yra išlikęs, ir išlikęs, atrodo, ne pirmine reikšme. Kaip rodo pirminė būdvardinė daryba, ide. **deiwos* iš pradžios yra reiškęs „dangaus, danginis“, vėliau „danguonis, dangaus dievas“ ir pagaliau „dievas“. Baltų **deivo* reikšmė „dangus“ veikiausiai yra ne tiesiogiai išriedėjus, bet ilgainiui susidariusi baltų kalbose nykstančio ar išnykusio ide. **djēus* įtakoje.

Ilgainiui **deivui* netenkant savo senosios reikšmės, baltų kalbose dangus buvo pradėtas įvairiai vadinti. Prūsų ir mūsų kalbose tam reikalui imta vartoti *dangų*, kuris, be to, dar reiškia ir „gomurį“ ir (vien mūsų kalboje) „krosnies vidaus viršų“ (LKŽ II 178). Šis žodis yra sudarytas nuo *deñgti*, ir todėl iš pradžios jis bus reiškęs ne ką kita kaip „dangalą, dangtį“. Mat, pagal primityvų žmonių galvojimą dangus yra tai, kas visą pasaulį apdengia, aprėpia; plg. Schrader RL I 500, Vasmer Russ. Wb. I 378, Fraenkel Lit. Wb. 88. Lat-

vių kalboj dangus vadinamas *debess*, kuriam atliepia mūsų *debesis*, slav. *nebo* (km. *nebese*), sen. indų *nábhas-* „rūkas, migla, debesys, dangus“ ir kt.

3. Perkūnas, jo daryba ir kilmė

Žodis *perkū́nas* savo daryba ir kilme daug kuo skiriasi nuo *dievo*: šis pastarasis, kaip matėme, yra didžiai senas, paveldėtas iš ide. prokalbės, dar sutinkamas daugely ide. kalbų ir gali būti išvestas iš vienos bendros prolytės, kurios darysena irgi nesunkiai suprantama; *perkū́nas*, priešingai, tik kaikuriose ide. kalbose turi apytikrių atitikmenų, o kitose jo pavadinimas didžiai įvairuoja ir nerodo jokios bendros prolytės. Taigi šie žodžiai yra nevienodo amžiaus ir yra kitėję bei plitę įvairiais keliais.

Dabartinis mūsų *perkū́nas* yra su priesaga *-ūna-* sudarytas iš šaknies *perk-*, su ta pačia akūtine priegaide, kaip *karaliū́nas* „karaliaus sūnus, karalaitis“, pavardės *Medū́nas, Norū́nas* ir priegaidės atžvilgiu taip santykiauja su *maigū̃nas* „miegamasis suolas“, *malū̃nas, valkū̃nas* „valkata“, kaip *dirvónas, lavónas*, žem. *ligónas* „ligonis“ su *kuprõnas* „kupris“, *valdõnas* „valdovas“ ir kt., žr. Būga LM IV 421 (arba jo Raštai II 332 t.), mano ŽD 272 tt., 280 Prūsų kalboj jam atliepia *percunis* „griaustinis, Donner“, o latvių *pērkũns* arba *pērkūnis* (tarmėse retai tesutinkamas). Latvių kalboj dažniausiai vartojamas *pērkuôns* arba tarminis *pērkuonis*; šalia to dar retkarčiais sutinkamas ir *pērkauns*, *pērkaunis*. Visų šių žodžių priesagos *-ūna-* : *-uona-* : *-auna-* yra taip tarp savęs susijusios balsių kaitos laipsniais, kaip pvz. mūsų *geležū́nės* „arklių liga, pažandės“ (Dusetos, Daugėliškis), *geležū́nys* (Dusetos, Tauragnai), *gẽležuonės, gẽležuonys* „t. p.“ (Nemunaitis, Merkinė) ir *gẽležaunės, gẽležaunys* „t. p.“ (Leipalingis, Kaunas) ir kt., žr. Būga LM IV 422 (arba jo Raštai II 334), KS 189. Atitinkama slavų priesaga tėra tik tariamai panaši: baltų *-ūna-* turi ilgą *ū* iš senovės paveldėtą, o slavų priesagos *-uno-* balsiui *u* atliepia baltų dvibalsis *au*, plg. slavų *ucho* : mūsų *ausìs* ir kt. Taigi slavų priesagai *-uno-* šiuo garsų dėsniu tegali atliepti baltų *-auna-*. Vadinas, mūsų *perkū́nas* skiriasi nuo slavų *perun* ne tik skirtinga šaknimi, bet ir dar skirtinga priesaga; plg. dar Endzelīns LGr. 320 t.

Šitą nepaprastą reiškinį kalbininkai yra jau seniai pastebėję ir mėginę jį įvairiai aiškinti. H. Hirtas, Idg. Forschungen (1892) I 479 t. pirmasis ėmė sieti *Perkūną* ir kt. su lot. *quercus* „ąžuolas“, sen. vok. augšt. *forha* „pušis“ ir kt. H. Güntertas, Über Reimwörter im Arischen und Altgriechischen (1914) 203–223, remdamasis šia etimologija, išvystė ištisą ide. kalbų griaustinio dievo kilmės teoriją. Jo nuomone, šio dievo pavadinimas esąs susidaręs atskirose ide. kalbose, jau ide. prokalbei suskilus, todėl jis ir didžiai įvairuojąs. Mūsų *Perkūnas* ir slavų *Perun* esą du įvairios kilmės rimažodžiai (Reimwörter), t. y. du įvairūs rimuojamieji vieno ir to paties griaustinio dievo pažymiai, arba prievardžiai. *Perkūnas* esąs sietinas su lot. *quercus* (iš **perqus*), got. *fairguni* „kalnynas“ ir kt. ir iš pradžios reiškęs „ąžuolinis, fēgonaĩos“ (iš *fēgós* „Speiseeiche“), o slavų *Perun*, kilęs iš **peraunos*, esąs sudarytas iš šaknies **per-* „mušti, trenkti“ (rus. *peru, prat'*, mūsų *peřti*) ir iš pradžios reiškęs „mušėją, trenkėją, Schlagender, Zerschmetternder“. Sen. ind. *Parjányas* „lietaus ir perkūnijos dievas“, minimas tik keliuose Rigvedos himnuose, irgi turįs tos pat reikšmės šaknį **perg-*, kaip ir slavų *Perun*, tik ši šaknis esanti priebalsiu *g* išplėsta iš šaknies **per-*, taigi *Parjányas* (iš **perg-enyos*) taip santykiaująs su slavų *Perun*, kaip armėnų supletyvinio veiksmažodžio esamojo laiko lytis *harkanem* „aš mušu, trenkiu“ (iš ide. **perg-*) sutinkanti su to paties veiksmažodžio aoristine lytimi *hari* „aš esu mušęs, trenkęs, ich habe geschlagen“ (iš ide. **per-*). Plg. dėl to dar Brugmann, Grundriss der vgl. Gramm. d. idg. Sprachen II 1, 280; W. Schulze, Kleine Schriften 361; W. Vondrák, Vgl. slav. Gramm. I 549 t.; F. Specht ZfvSp XIX 215 t.; W. Havers Sprachtabu 180; Pokorny Idg. Wb. 918 t.; Vasmer Russ. Wb. II 345 t.

Kitų kalbininkų nuomonės dėl to jau daugiau įvairuoja. Pvz., A. Brückneris savo straipsny „Osteuropäische Götternamen“ (ZfvSp, 1922, L 161–197) teigia, kad lietuvių ir slavų vyriausia dievybė buvusi ąžuolo dievas, nes jis senovėj savo buveinę turėjęs ąžuolyne. Senovinis slaviškas Perkūno atitikmuo buvęs **perkyn*, kuris vėliau pagal veiksmažodį **per-* „mušti, trenkti“ buvęs perdirbtas į **peryn*, o šis savo ruožtu pagal kitus darinius su priesaga *-un* pagaliau buvęs paverstas į *perun*. Panašiai jis galvoja ir savo etimologiniame lenkų kalbos žodyne (Słownik etym. języka polskiego 414): čia jis taria lenkų *pierun* esant pagal *biegun* ir kt. perdirbtą iš senesnio **pieryn,*

**pierkyn*, kuris toliau esąs kilęs iš **perky*, lot. *quercus*, ir iš pradžios reiškęs „dębowiec“.

A. Mayeris ZfvSp (1948) LXX 81 tt. įrodinėja, kad got. *faírguni*, sudarytas iš **fairgus* ar **fairhus*, lot. *quercus*, iš pradžios reiškęs „ąžuolyną“, vėliau „(mišku apaugusį) kalnyną“ ir savo daryba atitinkąs mūsų *perkūniją*, sudarytą iš *perkūno*, kuris dabar reiškiąs „žaibą, griausmą“, bet seniau buvęs „perkūnijos dievas, Gewittergott“ ir galėjęs būti suprantamas kaip „ąžuolo dievas“, nes jis buvęs alkuose garbinamas prie šventojo ąžuolo. Čia pat priklausąs ir sen. isl. *Fjörgynn* „dangaus deivės Friggos vyras“, *Fjörgyn* „Thoro motina“. Sen. indų *Parjányas* turįs išplėstinę šaknį **perg-*, bet šalia to nesą panašios išplėstinės šaknies **perk-*. Taigi, norint mūsų dabartinį *perkūną* „griaustinį“ susieti su šaknimi **per-* „mušti, trenkti“, esą tektų pripažinti, kad griausmo dievo vardas turėtų būti gavęs pridėtinį priebalsį *k* iš ąžuolo dievo vardo, ir tuo būdu čia būtų supuolusios dvi įvairios šaknys – **per-* ir **perk-*.

Pagal W. Porzigą, Die Gliederung des idg. Sprachgebiets (1954) 120, 196 ide. audros, perkūnijos dievas buvęs „ąžuolo dievas, Eichengott“. Jo vardas išlikęs tik baltų kalbose (mūsų *Perkūnas* ir kt.) ir dar slypįs tolimesniuose keltų germanų vediniuose (keltų *Hercynia* silva, got. *faírguni* ir kt.). Slavų *Perun'e* mūsų *Perkūnas* esąs susikryžiavęs su graikų *keraunós* atitikmeniu.

K. V. Jaskevičius, Studi Baltici (1952) IX 92 t. mano, kad *perkūnas*, daugiausia reikšdamas „griausmą, griaustinį“, tesąs sietinas su *periù, peřti* „mušti, trenkti“. Tokie posakiai kaip *perkūnas įspyrė, nuspyrė* rodą pirminę šaknies reikšmę. Ta nuomonė, kad *Perkūnas* jungtinas su lot. *quercus* „ąžuolas“, esanti kilusi iš Simono Grunau, kuris, norėdamas per prūsus įrodyti artimą vokiečių ir skandinavų giminystę, sugalvojęs panašią kaip skandinavų ir prūsų religiją. Kaip reikėtų aiškinti šaknų *per-* ir *perk-* skirtumą, jis nieko nepasako.

E. Fraenkelis Lit. Wb. 575, rašydamas apie *perkūną*, iš esmės beveik nieko naujo nepasako, tik, remdamasis K. V. Jaskevičium, mano, kad *perkūnas* nebegalįs būti toliau siejamas su lot. *quercus* ir, panašiai kaip Endzelynas MV III 209, taria jį esant sudarytą iš išplėstinės šaknies **per-k-* „schlagen“, panašiai kaip sen. indų *Parjányas* turįs išplėstinę šaknį **per-g-*; sen. isl. *Fjörgyn* esanti išskirtina iš šios giminystės.

Pagaliau V. V. Ivanovas savo straipsny „K etimologii baltijskogo i slavianskogo nazvanij boga groma“ (1958 m. išspausdintame TSRS Mokslų Akademijos Slavistikos Instituto rinkiny 111) stengiasi viską draugėn suimti, kas kitų jau anksčiau buvo tvirtinama: iš vienos pusės jis lot. *quercus*, langob. *fereha*, keltų *herkos* (*erkos*) „ąžuolynas“ sieja su got. *faírguni*, keltų *Hercynia* (silva), iš kitos pusės šį ąžuolo pavadinimą lygina su baltų griaustinio dievo vardu (mūsų *Perkūnas*, latvių *Pērkuons*), nes esą apsčiai išlikusių žinių, rodančių šio dievo kulto sąryšį su ąžuolo kultu. Ir toliau jis prie šios grupės dar prijungia sen. rusų *Peryn'* (vienos Perun'ui pašvęstos augštumos pavadinimą, 988 m. minimą trečiajame Naugardo metrašty), Supraslio rankrašty paliudytą *pregyńi* (vienos kalnuotos vietovės pavadinimą), lenkų *Przeginia* (kaimo vardą) ir net hetitų *perunaš* „uola“. Tuo būdu jis konstatuoja tris šaknis: **per-* (rusų Perynia), **perg-* (sen. slavų *pergyńi*) ir **perk-* (mūsų *perkūnija*). Šaknys (jis sako: kamienai, osnovy) **perg-* ir **perk-* esančios pridėtiniais priebalsiais *g* ir *k* išplėstos iš **per-* „mušti, trenkti“.

Iš visų šių čia trumpai atpasakotų nuomonių jau galima matyti, kad vienos ir visuotinai priimtos *perkūno* etimologijos lig šiol vis dar nėra pavykę surasti. Kaip matėme, daugumas kalbininkų mėgino tai visų pirma spręsti darybos atžvilgiu: jiems atrodė, kad *perkū́nas* gali būti su priesaga *-na-* sudarytas iš kamieno **perku-*, kuris savo forma sutinkąs su lot. *quercus* (iš **perqus*); plg. mūsų *Medū́nas* : *medùs*, lot. *Portūnus* „uostų dievas“ : (*u-* kamieno) *portus* „uostas“ ir kt. Bet nei baltų, nei kaimyninėse slavų kalbose nėra išlikusių jokių **perkaus* „ąžuolo“ pėdsakų; taip pat iš šio kamieno nėra sudaryto griaustinio bei perkūnijos dievo vardo ir kurioj nors kitoj ide. kalboj. Visi tolimesnieji dariniai (keltų *Hercynia*, got. *faírguni*...) tik iš dalies formaliai tegali būti lyginami su *perkūno* kamienu **perku-*, nes lot. *quercus*, vienintelis bendrinis žodis, kuris savo forma galėtų atitikti baltų **perku-*, yra neaiškios kilmės (plg. Ernout-Meillet Dict. 838), ir todėl pvz. J. Pokorny Idg. Wb. 822, panašiai kaip ir A. Brückneris, siedamas *perkūną* su šiuo žodžiu, slavų *perun'ą* jau taria esant analogiškai perdirbtą pagal veiksmažodį **per-* „mušti, trenkti“, o Kluge-Götze Et. Wb. 219 iš tos grupės net visai išjungia ne tik *perkūną*, bet ir sen. isl. *Fjörgynn*. Taigi V. V. Ivanovas, jungdamas *perkūną* su lot. *quercus* ir tuo pat metu tarda-

mas šaknį *perk- esant kilus iš *per- „mušti, trenkti“, eina pertoli. Be to, jo ir kiti tvirtinimai yra abejotini; pvz. *Perkūno ąžuolas* „Kupiškio vls. Bėdos ganyklų ąžuolas išpuvusiu viduriu“, kurį jis tolygina su rusų vienam 1302 m. šaltiny minimu kalnu *Perunov Dub*, vargiai yra senas, nes, pasak žmonių, jis taip vadinamas dėl to, kad buvęs griausmo (perkūno) sudaužytas. Panašiai kaip *Perkūno ąžuolas*, dar pažįstamas ir *Perkūno akmuo, Perkūno klonys* ir kt. Taip pat ir Bretkūno *perkūnė* „audra, perkūnija“ (žr. mano ŽD 282), kurią V. V. Ivanovas lygina su sen. isl. *Fjörgyn* „Thoro motina“ (jis ją kildina iš **perkunī*), kitur nėra paliudyta, todėl gali būti tik Bretkūno raštų kalbos dalykas arba tiesiog rašymo klaida; plg. dar jo **langa* „langas“ (duota vs. vt. lytis: *langoje*), **perkūna* „perkūnija“ ir kt., žr. Bezzenberger, Beiträge zur Geschichte der lit. Sprache (1877) 66, 98 t. Pagaliau sen. slavų *pregyńi*, rusų *pereginia* „neišeinama miško vieta, negyvenamas kraštas“ ir kt. veikiausiai kildintina iš proslav. **pergybni* ir sietina su rusų *gnut'* „lenkti“, sen. slavų *gybati* „lankstyti“, latvių *gubt* „linkti“ ir kt. (Vasmer Russ. Wb. II 338) ir todėl išskirtina iš betkokios *perkūno* giminystės.

Kildinant *perkūną* iš **perku-* „ąžuolas“, šalia darybinės nėra visai be priekaištų ir reikšminė pusė. Visų pirma kyla klausimas: jei *Perkūnas* „griausmo ir perkūnijos dievas“ iš pradžios yra buvęs „ąžuolo (ar ąžuolų, ąžuolinis) dievas, Eichengott, Zeus fēgonaĩos“, tai ką senovėj yra reiškęs dabartinis mūsų *perkūnas* „griausmas, griaustinis“? Kurio šių žodžių reikšmė yra senesnė? O galbūt vieno iš jų reikšmė yra išriedėjusi iš kito? A. Schröderis AR I 531 kaip tik ir buvo linkęs manyti, kad *perkūnas* „griaustinis“ esąs antrinės raidos. Bet daugelis atvejų rodo, kad gamtos reiškinių ir šiaip bendrinės reikšmės pavadinimai ilgainiui gali būti pradėti garbinami, dievinami ir vėliau paverčiami pačių dievybių vardais; plg. sen. indų *dyāus* „dangus“ ir *Dyāus* „dangus dievas, dangaus dievas“, sen. isl. *thorr* „griaustinis, thunder“ ir *Thorr* „griausmo dievas“ ir kt. Antra vertus, siejant *Perkūną* su **perkus* „ąžuolas“, nebelieka jokio aiškaus etimologinio santykio su slavų *Perun'u*: vieni kalbininkai, kaip matėme, slavų griaustinio dievo vardą tiesiogiai kildina iš **per-* „mušti, trenkti“, o kiti jį taria vienokiu ar kitokiu būdu esant analogiškai perdirbtą iš slaviško mūsų *perkūno* lygmens. Visai ypatingai ir kategoriškai dėl to pasisako A. Brückneris: „Es gibt keine sprachli-

che Vermittlung zwischen *perun* und *perkūnas*, beide Namen: der Schläger und Eichler, berühren sich nur sachlich; es gibt keine lituslavische Gottheit – die Mythologien beider Völker gehen völlig auseinander, berühren sich in keinem Punkte" (AfslPh, 1925, XL 17).

Šitoks griežtas A. Brücknerio pasisakymas vargiai yra teisingas: viena, slavai, kaip ir baltai, jau nuo senovės yra pažinę griausmo ir žaibų dievą *Perun'ą*, kurį senovės rusų rašytiniai šaltiniai jau mini nuo X a., pvz.. 907 ir 945 metų sutartyse, žr. I. I. Sreznevskio Materialy dlia drevnerusskogo jazyka (1895) II 920; antra, netenka daug abejoti, kad tiek mūsų *Perkūnas*, tiek slavų *Perun*, kaip jau H. Güntertas anksčiau yra pastebėjęs, buvo vienas ir tos pačios dievybės pavadinimas, tik įvairiai sudarytas. Yra visiškai galimas dalykas, kad šitie abu artimai savo reikšme susiję žodžiai yra ir artimos kilmės, būtent – slavų *Perun* gali būti tiesiogiai su priesaga *-uno-* sudarytas iš **per-* „mušti, trenkti", o *Perkūnas* irgi gali turėti tos pat reikšmės išplėstinę šaknį **per-k-*, kuri, nors ir nepaliudyta baltų kalbose, visdėlto gali būti lengvai pateisinta; plg. mūsų *jaūti* „rausti, versti, maišyti, daryti netvarką" ir *jaūkti* „t. p." ir kt. Šituo atveju *Perkūno* kilmė pasidaro visiškai aiški ir gerai dera ne tik su slavų *Perun'o*, bet ir kaikurių kitų ide. „griaustinio" ir „griausmo bei perkūnijos dievo" vardo kilme; plg. vok. *Donner*, sen. vok. augšt. *thonar*, sen. isl. *thorr* „griaustinis, perkūnas" (ir tuo pat metu griaustinio dievo vardas) šalia sen. indų *tánvati* „ošia, dunda, griaudžia", lot. *tonāre* „griausti" ir kt. Taigi *Perkūnas* galėjo būti sudarytas tuo pat būdu, kaip pvz. *dundùlis* „perkūnas, griaustinis" šalia *dundéti, bildūnas* „bildukas, kaukas, Poltergeist" šalia *bildéti* ir kt.

4. Perkūno reikšmė ir jo prievardžiai

Dabar *perkūnas* daugiausia vartojamas bendrine reikšme „griausmas, griaustinis": p e r k ū n a s griaudžia, dunda, trankosi; p e r k ū n a s trenkė į medį ir t. t. Bet liaudis jį dar įsivaizduoja ir kaip tam tikrą dievybę. Seniau, sako, jis gyvenęs žemėj, buvęs visų žmonių gerbiamas, bet vėliau už gerus darbus buvęs paimtas į dangų. Dabar jis gyvenąs danguj, debesyse arba tiesiog ore. Pirmiau jis valdęs visą pasaulį, bet dabar tos valdžios jau nebeturįs, jis valdąs tik

griausmą bei žaibus, duodąs lietaus ir žemei teikiąs vaisingumą. Kartais jis pasirodąs žemėj kaip senis su ilga žila barzda arba kaip senas medžiotojas, ugniniu vežimu važinėjąs po debesis, rankoj laikąs kirvį (arba kūjį, strėlas) ir pastebėjęs ką nusikalstant, tuojau sviedžiąs tą kirvį, kuris žybtelėjęs vėl grįžtąs atgal. Apskritai imant, jis esąs didžiai rūstus, bet teisingas, persekiojąs velnius, juos trenkdamas, ir šiaip baudžiąs nusikaltėlius (vagis, melagius ir kt.), juos žaibu nudėdamas arba jų namus sudegindamas. Dainų kalboj Perkūnas dar pasireiškia ir kaip šeimos ištikimybės saugotojas; pvz. L. Rėzos paskelbtoj „Mėnesio svodboj" jis kardu perdalijęs Mėnulį už tai, kad šis, vedęs Saulužę „pirmą pavasarėlį", vėliau pamilęs Aušrinę ir tuo būdu pasidaręs nebeištikimas savo žmonai (žr. L. Rėzos Liet. liaudies dainos, Vilnius, 1958, 92 psl.). Ryšium su tuo įdomu dar pastebėti, kad mūsų liaudis Perkūną dar įsivaizduoja kaip gražų jaunikaitį, kaip dievaitį arba tiesiog kaip Dievą. Toliau žr. J. Balys TD II 149 tt., VI 5 tt., TSk II 7–14, LE XXII 303–305.

Yra galimas daiktas, kad kaikurie šie mūsų liaudies Perkūno įsivaizdavimai yra seni, nes jų panašių randame ir kitose tautose. Pvz., latvių Pērkuons važinėjąs juodais ar baltais žirgais, jo įrankiai esą žaibai, kalavijas, botagas, strėla arba kulka, esąs baisus, bet neblogas dievas, duodąs lietaus ir parūpinąs derlių, danginėse vestuvėse pasirodąs kaip piršlys arba dovanų dalytojas ir tt. Panašiai kaip mūsų Perkūnas, jis esąs priešas visokių priešgynų arba žáimotojų, piktų dvasių arba velnių, kuriuos jis persekiojąs; jis persekiojąs taip pat ir piktus, nedorus ponus, o vienoj pasakoj jis net teisiąs žmones už nedėkingumą (žr. K. Straubergs, Latviešu konversācijas vārdnīca, XVI 31645–47). Taip pat nemaža panašumo randama tarp Perkūno ir skandinavų griausmo dievo Thoro; plg. R. M. Meyer, Altgerm. Religionsgeschichte (1910) 281 t., J. Balys LSk II 8.

Mūsų vadinamieji perkūniniai vietovardžiai nedaug ką tepasako apie paties Perkūno kaip dievo pobūdį, pvz. *Perkūnai, Perkūniškiai, Perkūniškė, Perkūnkaimis* (kaimai) *Perkūnkalnis* (piliakalnis), *Perkūnija* (upė) ir kt. Kaikurie iš šių vietovardžių, tiesa, yra žmonių pasakojimais siejami su Perkūno garbinimo vieta, šventove ar pn., bet tie pasakojimai tėra tik blankūs padavimai ar prisiminimai. Galimas daiktas, kad kaikurie šios rūšies pavadinimai yra atsiradę, kaip jau minėta, ryšium su perkūno trenkimu kurioj vietoj, su Perkūno

(tuo vardu vadinto žmogaus) gyventąja vieta (plg. *Perkūniškė* ir *Butrimiškė*) ar pn.

Kiek konkretesnių žinių apie Perkūną teikia senieji rašytiniai šaltiniai. Visų pirma dievas Perkūnas, kuriam buvo aukos aukojamos, minimas XIII a. antros pusės Malalo pasaulinės kronikos prieraše: prinositi žrtvu skvernym bogam Andaevi i P e r k u n o v i rekše gromu (Mh 58). 1547 m. M. Mažvydo katekizmo lotyniškoj pratarmėj tvirtinama: Sunt qui P e r c u n o vota faciant (Yra tokių, kurie Perkūnui įžadus daro), žr. G. Gerullis, Mosvid, 1923, 5 psl. Taip pat ir M. Daukša savo 1595 m. katekizmo vertime sako: „Šitie... garbina ugnį, žemyną... p e r k ū n ą, medžius, alkus (E. Sittig, Der poln. Katechismus des Ledezma... 1929, 73 psl.). Jėzuitas St. Rostowskis rašo Lithuanicarum societatis Jesu historiarum provincialium (Vilniæ, 1768) I 118 po 1583 metais: Antiquæ colonis superstitiones: Jupiter ille fulmineus, vulgo P e r k u n a s ; quercus annosæ...; P e r k u n o ignem in sylvis sacrum... perpetuum alebant (Perkūnui miškuose laikydavo šventą... nuolatinę ugnį), arba 270 psl. po 1618 m. praneša, kad Kražiuose ordino narių buvę iškirsti lietuvių Perkūnui pašvęsti ąžuolai (in Krozy exsectæ Perkuno Jovi illi devotæ quercus), žr. A. Brückner AfslPh IX 33. J. Lasickio knygelėj „De Diis Samagitarum“, apie 1580 m. parašytoj ir 1615 m. Bazely išspausdintoj, rašoma: P e r c u n o s Deus tonitrus illis est... hisce verbis alloquitur: P e c u n e d e u a i t e (t. y. Perkūne Dievaiti), žr. G. Gerullis, Senieji lietuvių skaitymai, 1927, 208 psl. M. Praetorius savo rankraštiniame veikale „Deliciæ Prussicæ“ pasakoja, kad Perkūnas, žmonių vadinamas D i e v u arba D i e v a i č i u „ein Gott, ein Gottes Sohn“, buvęs žymiausias senovės lietuvių dievas, jam buvęs laikomas šventas ąžuolas, buvę jam aukojama ir audros metu meldžiamasi (W. Pierson leid., 1871, 17 tt.). *Perkūną Dievaitį* pažįsta ir Maž. Lietuvos žodininkai. Pirmasis jį savo žodyne mini J. Brodovskis: Kad tave D e i v a i t i s (Perkūnas)!, P. Ruigio (Ruhigo) žodyno pirmojoj daly D i e v a i t i s vadinamas „Donnergott, Juppiter“ (D i e v a i t i s griauja „es donnert“) ir antrojoj daly vok. „Donner“ verčiamas „Perkūnas, Dievaitis“, o Milkaus (Mielckės) žodyne (I 50), be to, dar pridėtas sakinys: D i e v a i t i s jį numušė „Der Donnergott hat ihn erschalgen“. Pagaliau Perkūnas Dievaitis dar sutinkamas ir vėlyvesniais laikais; pvz. apie Raseinius seniau buvusi kalba-

ma tokia maldelė: P e r k ū n e D i e v a i t i, susimilk ant mūsų, nustumk tą tamsybę, o mes būsim tau paklusnūs iki svieto pabaigos (J. Balys TSk II 8 t., LE XXII 304).

Šiaipjau dabar Perkūnas Dievaičiu beveik niekur nebevadinamas: didžiajame „Liet. kalbos žodyne“ (II 351), be augščiau minėtųjų šaltinių, šios reikšmės dievaitis iš niekur kitur neduodamas; J. Balys TD III 160–61, minėdamas visą eilę Perkūno (griausmo) prievardžių, tarp jų *Dievaitį* mini tik vieną kartą, ir iš tų pačių Raseinių, iš kur yra ir anksčiau minėtoji maldelė Perkūnui. Iš dabartinių Perkūno (griausmo) prievardžių daugiau pažįstamas *Dundulis* (arba *Dundusėlis*), o visi kiti jo pavadinimai rečiau vartojami ir yra labai įvairūs, pvz.: *Bruzgulis* (*Burzgulis*), *Burbulis, Dryžulis, Dudutis, Poškulis, Stungis, Šarkutis, Tarškulis, Tarškutis, Trenktinis*, taip pat *Akmeninis Kalvis, Dievo Rykštė, Dūdų Senis, Karalius Perkūnėlis* ir kt. Šitie pavadinimai yra ne kas kita, kaip liaudiniai Perkūno apibūdinimai: *Dundulis* yra dundantysis griausmas (plg.: perkūnas, griausmas d u n d a; jau girdėt d u n d u l i s d u n d a – bus lietaus); *Burbulis, Poškulis, Tarškulis, Tarškutis* visų pirma yra tas, kas b u r b a, p o š k a, t a r š k a (plg. *burbùlis* „burbeklis, burblys, plepys“, *tarškùtis* „barškutis, barškulis, Kinderklapper“ ir kt.); *Trenktinis* yra panašios darybos kaip *griaustinis* (t. y. trenkiantysis) ir tt.

Bet ką iš tikrųjų galėjo reikšti Perkūno prievardžiu ar jo pavadinimu vartotasis *Dievaitis*? Tas žodis, kaip rodo jo daryba, negalėjo būti iš pradžios tiesioginis Perkūno vardas. Kaip matyti iš pavyzdžių, jis visų pirma buvo vartojamas Perkūno priedėliu – *Perkūnas Dievaitis*, ir tik ilgainiui šis priedėlis galėjo tapti visos priedėlinės žodžių grupės, *Perkūno Dievaičio*, pakaitu – *Dievaičiu* „perkūnu, griaustiniu“. Tai galėjo atsitikti maždaug panašiai, kaip ir vienam subatėnui, pavarde *Karaliūnas*, kuris pasigėręs ar šiaip kalbėdamas mėgdavo dantimis griežti, todėl jis buvo pramintas *Karaliūnu Griežėle*, o ilgainiui buvo pradėtas vadinti ir trumpai – tiesiog *Griežėle*, ypač norint jį greičiau ir lengviau atskirti nuo kitų prievardinių Karaliūnų, pvz. *Karaliūnas Ponaitis* (jis dažnai dėdavosi apyponis), *Karaliūnas Stepukas* (jo tėvas buvo Stepas) ir kt. Plg. dar *traũko žolė̃* „traukažolė, traukutis, gyslotis (Plantago)“ ir *traũkas* „t. p.“, žr. mano ŽD 558.

Kadangi Perkūnas, kaip matyti iš senųjų šaltinių ir vėlyvesnių jo

pėdsakų tautosakinėj kalboj, buvo viena žymiausių senovės lietuvių dievybių (plg. Schroeder AR I 531), nuo kurios daug priklausė jų būtis, jie į jį žvelgė su baiminga pagarba, jį garbino, jam aukas aukojo, meldėsi ir, norėdami jam daugiau įsiteikti arba jo neužrūstinti, į jį dažnai kreipdavosi ne tiesioginiais, bet perkeltinės reikšmės vardais, visų pirma įvairiais epitetais. Štai sasnaviškiai seniau vengdavę žodžio *Perkūnas*, nes jis galįs supykti, ir todėl jį vadindavę *Perkūnėliu*; Šiaulėnų apylinkėj senieji žmonės drausdavę vaikams sakyti *Perkūną* ir jo vietoj liepdavę vartoti *griaustinį*; *Perkūną* tegalėję tarti tik suaugę žmonės, ir tai su didele pagarba, kad jo neužrūstintų, ir tt. Be *Perkūnėlio*, kaip jau matėme, *Perkūnas* dar vadinamas ir kitais maloniniais vardais, pvz. *Dundusėliu, Tarškučiu* ir kt., žr. J. Balys TD III 160 t. Latvių dainų kalboj *Pērkuons* irgi vadinamas maloniniu (mažybiniu) daiktavardžiu *Dievinš*, pvz.:

Dievińš rūc, Dievińš rūc,
Zibšņus met ozolā.

„Dievulis dunda, Dievulis dunda,
Žaibus sviedžia ąžuolan."

Taigi netenka daug abejoti, kad *Dievaitis*, vartotas Perkūno prievardžiu, irgi bus buvęs maloninis arba, kaip Haversas op. cit. 147 sako, respektyvinis diminutyvas. Taip pat panašiai galvojo ir A. Brückneris ZfvSp L 169, tarydamas *Dievaitį* (Perkūną) buvus ne ką kita kaip maloninę formą (Koseform, Gottchen), tos pat rūšies, kaip sen. rusų *Svarožič*, kuris buvęs ne Svarog'o sūnus, bet pats Svarog'as „vyriausia rusų pagonių dievybė".

Bet ar tai yra senas dalykas? Latvių mažybiniai daiktavardžiai su *-iņš* (pvz. *bērziņš* „berželis" ir kt.) yra kilę iš senesnių būdvardžių su *-inis*, kurių priklausomybinė reikšmė mūsų kalboj dar gana plačiai pažįstama (plg. *auksinis, beržinis* ir kt.), žr. mano ŽD 246 tt.; šios reikšmės pėdsakų yra kiek išlikę ir pačioj latvių kalboj, pvz. *lapiņš vainadziņš* (liaudies dainoj) „lapinis (t. y. iš lapų nupintas) vainikėlis", *kaimiņš* (t. y. kaiminis) „to paties kaimo gyventojas, kaimynas" ir kt., žr. Endzelīns LGr. 313 t., Rūk'e-Dravińa. Diminutive im Lettischen (Lund, 1959) 185 tt. Iš kitos pusės, mūsų priesaga *-aitis* yra balsių kaitos laipsniais susijusi su *-ietis* ir *-ytis* (plg. *gi-minaĩtis* ir *giminiẽtis, šiauliẽtis* ir *šiaulýtis* ir kt., žr. mano ŽD 358, En-

dzelīns LGr. 388 t., Rūk'e-Darvińa op cit. 239) ir iš dalies yra tos pat reikšmės kaip *-ynas*, *-inis* ir kt. (plg. mūsų *kaimýnas* ir latvių *kaĩmiņš*, mūsų *káiminis* „kas iš kaimo, kaimietis" ir kt.), todėl yra visai galimas daiktas, kad ir šios priesagos reikšmė iš pradžios yra buvusi priklausomybinė. Bet šalia to jau nuo seniai tiek senųjų raštų, tiek dabartinėj kalboj priesaga *-aitis* yra dar ir mažybinės bei maloninės reikšmės, pvz. *balandáitis* „balandžio vaikas" (Gargždai), *broláitis* „brolio sūnus, brolėnas" (Raseiniai), *kálvaitis* „kalvio sūnus" (Jušk. žod. II 22) ir *brolaitis* „brolelis, brolytis" (Bretkūno Post. I 77), *kúosaitis* „mažutė kuosa" (Kuršaitis), *žvirblaitis* „žvirbliukas" (Mielcke Wb. I 351) ir kt. Kad *dievaitis* būtų „dievo sūnus, dievynas, dievonis", nerodo nei mūsų dabartinė, nei senovinė raštų kalba. 1600 m. Margaritos Theologicos XVIII *dievonis* „dievo sūnus" yra knyginis, teologinės kalbos darinys, niekur kitur nepaliudytas, o dzūkų *dievynas* „t. p.", žinomas tik iš Kaniavos, Varėnos aps., atrodo, yra sporadinis žodis, kuris kiekvienu metu gali būti sudarytas, ypač tautosakinėj kalboj, plg.: Noriu, kad aš būčiau d i e v a s, mano pati d i e v i e n ė, o mano vaikai d i e v y n a i (kitur dievukai). Šis pastarasis darinys, *dievynas*, lengvai galėjo atsirasti dar ir dėl to, kad pietrytinėj Lietuvos daly priklausomybinė priesaga *-ynas* šiaipjau plačiai pažįstama, plg. *genýnas* „genio vaikas" (Ratnyčia, Alytaus aps.), *laumýnas* „laumės vaikas" (Leipalingis, Varėna) ir kt., žr. mano ŽD 267. Antra vertus, nei *dievonis*, nei *dievynas* minėtose vietose visai nesiejamas su *Perkūnu*. M. Praetoriaus *Dievaitis* „Dievo sūnus" kitų šaltinių nepatvirtinamas, todėl jis galėjo šiam žodžiui duoti ir savo sukurtą reikšmę, nes jo veikale „Deliciæ Prussicæ" yra ir daugiau nesusipratimų; pvz. prūsų vs. šauksmininkas *panike* „ugnelė" nesupratingai jo buvo paverstas *Ponike* „Herrin (Frau)", žr. Aidai, 1954, 222. Taigi iš kalbinių duomenų neįmanoma susekti labai gilios *Dievaičio*, Perkūno prievardžio, senovės. Bet visdėlto netikėtina, kad kalbamoji *Dievaičio* reikšmė būtų susidariusi tik krikščionybės įtakoje, kaip kad A. Sennas, Die Sprache 3, yra linkęs manyti. *Dievaičiu* Perkūnas veikiausiai buvo pradėtas vadinti dar tais laikais, kada jis buvo garbinamas ir juo tikima, ne tada, kada jis buvo pradėtas vartoti ir keikiamuoju žodžiu, t. y. kaip Perkūno prievardis, jis veikiau yra prieškrikščioninių laikų palikimas, ne krikščioninės įtakos padaras. Plg. dar F. Specht ZfvSp (1951) LXIX 120.

Ryšium su tuo dar tenka pastebėti, kad panašiai kaip Perkūnas iš dalies dabar pietrytinėj Lietuvos daly (pvz. Pelesoj, Nočioj, Rodūnėj ir kt.) Dievaičiu tebėra vadinamas ir Mėnulis. Kadangi Mėnulis mūsų ir latvių liaudies dainose pasireiškia tokia pat suasmeninta dievybe kaip Saulė arba Perkūnas (plg.: Mėnuo Saulužę vedė pirmą pavasarėlį, Rėza 95, arba: Mēness nēma Saules meitu, Pērkāns jāja vedībās, Barons 33 845) ir lig šiol išlikusiose maldelėse į Mėnulį kreipiamasi tokiais maloniniais vardais kaip *Mėnesėlis, Mėnulaitis, Dievaitėlis* ir kt. (plg.: Mėnuo, Mėnuo, Mėnulėli, dangaus Dievaitėli ir kt., žr. J. Balys TSk. II 47), tai ir *Dievaitis* „mėnuo, mėnulis“, be abejonės, yra panašios rūšies ir kilmės, kaip *Dievaitis* „perkūnas, griausmas“, t. y. seniau yra buvęs maloninis, arba respektyvinis, prievardis.

5. Reikšminiai senovės Dievo ir Perkūno santykiai

Įvedus krikščionybę, senovinio *Dievo* reikšmė ilgainiui iš esmės pakito, išblanko, ir dabar mes iš likusių autentiškų žinių tik šį tą begalime patirti apie jo gilesnę senovę. Tikrai seną jo reikšmę „dangus“ mums atskleidžia somų ir latvių kalbos, bet ir ši reikšmė visdėlto nėra seniausioji: viena, jos nerandame paliudytos nei vienoj kitoj ide. kalboj; antra, kaip rodo šios rūšies išvestinių žodžių daryba, ide. **deiwos*, būdamas būdvardis, iš pradžios veikiausiai yra buvęs „danginis“, vėliau „danginė būtybė, danguonis, Himmlischer“ ir pagaliau „dievas, deus, god“. Baltų **deivo* reikšmė „dangus“, kaip jau minėta, veikiausiai yra susidariusi baltų kalbose nykstančio arba išnykusio ide. **djēus* „dangaus“ įtakoje. Taigi vienu ar kitu atveju baltų **deivas* savo reikšme siekia labai tolimus laikus, kada vienu ir tuo pačiu žodžiu galėjo būti vadinamas gamtos reiškinys (dangus) ir atitinkama dievybė (dangus dievas, dangaus dievas).

Perkūnas, kaip jau matėme, mūsų ir kitose baltų kalbose lig šių laikų yra išlaikęs bendrinę reikšmę „griausmas, griaustinis“; bet tuo pačiu žodžiu senovėj buvo vadinamas ir griausmo bei perkūnijos dievas, kuris buvo tapęs viena iš žymiausių baltų dievybių.

Tad dabar kyla klausimas: kokie yra buvę Dievo bei Perkūno santykiai senų senovėj ir kaip tie santykiai iš tikrųjų galėjo vystytis? Ar tos dievybės yra buvusios visai skirtingos, savaimingos, ar jos kokiu nors būdu viena nuo kitos kada nors yra priklausiusios? Kokie tų dievybių santykiai yra buvę su kitomis dievybėmis?

Kaip rodo religijų istorija ir mitologija, pirminė dangaus dievo reikšmė yra buvusi daug senesnė ir platesnė, kaip skyrium besireiškiančio griausmo bei audros dievo. Dangaus dievui tuomet buvo priskiriama visa antgamtinė galia, pasaulio bei gamtos reiškinių, jų tarpe ir griausmo (perkūno) valdžia, ir todėl jis buvo vadinamas tėvu, viešpačiu, karalium ar pn. Ši dievybė buvo taip pat geriausia būtybė: ji žiūrėjo teisybės bei tvarkos ir persekiojo piktąsias dvasias bei baudė šiaip nusikaltėlius. Be to, dangaus dievas, kaip gamintojas bei rūpintojas, buvo dar siejamas su žeme motina (plg. sen. indų *dyāvā-pṛthivī* „dangus žemė“ ir kt.). O Perkūnas tokios visuotinės galios nėra turėjęs: savo veikla pasireikšdamas metuose tik ribotą, trumpesnį, laiką, jis senovėj buvo laikomas tik viena danginės dievybės dalimi, be savaiminės, individualinės būties. Kaip skirtinga dievybė jis tik vėliau ėmė reikštis, ir tai nevienodai. Pvz., sen. graikų *Zeus* ir romėnų *Juppiter*, ilgainiui tapę vyriausiais suasmenintais dievais, tarp ko kito buvo pasilikę ir perkūno (griausmo) valdovais, o skandinavų *Thorr*, viena iš populiariausių senovės šiauriečių germanų dievybių, jau buvo gerokai nutolęs nuo pirminio dangaus dievo sąvokos ir vėliau daugiausia besireiškė kaip griausmo dievas; tai rodo ir jo pavadinimas; plg. sen. isl. *thorr* „griausmas, perkūnas“, sen. ang. saksų *thunar* „t. p.“ ir kt.

Remiantis šitokiu samprotavimu, galima būtų manyti, kad ir mūsų Perkūnas iš pradžios bus buvęs visuminio dangaus dievo dalis, ir tik vėliau ilgainiui jis bus pradėjęs reikštis kaip skirtingas dievas. Bet šitai Perkūno reikšmės raidai pavaizduoti mums trūksta tiek kalbinių duomenų, tiek senesnių autentiškų rašytinių šaltinių; to kaip reikiant mums neparodo ir šių laikų tautosakinė medžiaga. Tai yra dėl to, kad Dievo ir Perkūno sąvokos yra pradėjusios formuotis labai tolimų amžių glūdumoje, gal prieš kelis tūkstančius metų, o mūsų tikresnės žinios apie juos siekia vos tik kelius šimtmečius, taigi tarp to yra didelis nežinios tarpas, kurio dabartinis mokslas vis dar neįstengia perkopti, nors jis į šią sritį jau ir nemaža šviesos yra įnešęs.

Štai R. Biezais, tyrinėdamas latvių liaudies religiją ir savo potyrius daugiausia remdamas liaudies dainų šaltiniais, prieina išvadą, kad latvių liaudies Dievs, įsivaizduojamas kaip stambus ir pasiturintis ūkininkas, esąs tokia pat suasmeninta dievybė, kaip pvz., Saulė arba Perkūnas, ir, lyginamas su kitomis dangaus dievybėmis, jis savo padėtim atrodąs kiek daugiau iškilęs, bet visai nematyti, kad jis būtų koks nors valdovas (žr. jo op. cit. 54–55, 134–35, 239). Taip pat ir mūsų tautosakoj, ypač sakmėse, vaizduojamas Dievas Senelis, kurį atitinka latvių pasakų vecais vīriņš, irgi yra suasmeninta, ribotos galios dievybė, gyvenanti tarp žmonių ir galvojanti panašiai kaip mūsų kaimiečiai ūkininkai.[1)] Bet tiek latvių liaudinis Dievs, tiek mūsų Dievas Senelis, yra paskesnių laikų liaudies įsivaizduojamosios dievybės, kurių gilesnės senovės, ypač jų reikšmės raidos, dėl autentiškų senesnių duomenų stokos tuo tarpu tikrai negalime plačiau nušviesti. Tatai ypač apsunkina dar ta aplinkybė, kad šis liaudinis Dievo vaizdas nemaža dalimi galėjo būti (ir, be abejonės, yra) paveiktas naujojo krikščionių Dievo; bet to dabar, kol dar trūksta specialių nuodugnesnių šios srities tyrinėjimų, neįmanoma visur aiškiau atskirti.

Šiuo tarpu galime aikštėn iškelti tik vieną kitą mūsų senovinio Dievo ypatybę, kuri vargiai gali būti išaiškinta krikščionybės būdu. Vienas iš tokių dalykų yra pvz. mūsų liaudies dainose minimieji *Dievo sūneliai, Dievo* (*Saulės*) *dukrytės* (žr. Rėza I 172, 282) arba latvių *Dieva dēli* „Dievo sūnūs“, *Saules meitas* „Saulės dukterys“ ir kt. Šitie *Dievo sūnūs*, kurie latvių dainose dažnai tuokiasi ir žaidžia su Saulės dukterimis, iš dalies primena sen. graikų Dioskūrus (*Dios kouroi* „Zeuso sūnūs“) ir sen. indų Ašvinius, kurie buvo vadinami *divo-nápātā* „dangaus nepuočiai, arba sūnaičiai“ ir Vedose pasireiškia kaip Sūrijos (deivės Saulės) dukterų vedliai arba vyrai. O šios Saulės dukterų sutuoktuvės toliau nėra skirtinos nuo senųjų danginių vedybų, kurios pažįstamos beveik visoms senosioms ide. tautoms. Taigi šitas liaudies dainų *Dievas*, latvių liaudies dainose dažnai dar vadinamas *Debestēvs* „dangaus tėvas“ (plg. sen. indų *Dyāuspitā* „dan-

[1)] Plačiau apie mūsų Dievą Senelį rašo A. Mažiulis savo rankraštiniame diplominiame darbe „Lietuviškoji Krikščionybė“ (Tübingen, 1949), kurį, tikimės, autorius papildęs kada nors išspausdins.

gus tėvas“, graikų *Zeus patēr*, lot. *Diēspiter, Jūpiter*) drauge su savo sūnumis, be abejonės, yra senųjų baltų dievybė, ir baltai ją savo ruožtu veikiausiai bus paveldėję iš ide. protautės; plg. P. Šmits, Latvieši 164 ir Latviešu mitoloģija (L. Bērzinio redaguotoj „Latviešu literatūras vēsture“, 1935, I 123 t.). Šituo būdu mes semasiologiškai per ide. **deiwos* priartėjame prie senovinio **djēus* „dangaus“. Tačiau tai konstatuodami, visdėlto negalime, bent tuo tarpu, ką nors tikriau pasakyti apie to Dievo vyresnybę arba jo kokią nors didesnę galią kitų dievų tarpe. Šis klausimas dar laukia nuodugnesnių tyrinėjimų, jeigu, žinoma, jis iš viso kada nors galės būti kaip reikiant išspręstas.

Santrauka ir išvados

Mūsų dabartinis *Dievas* per baltų **deivas* yra kilęs iš ide. **deiwos*, kuris, iš pradžių būdamas būdvardis, su priesaga *-wo-* yra sudarytas iš šaknies **dei-*, – jos pirminė reikšmė lig šiol dar nėra kaip reikiant išaiškinta, – ir visų pirma yra reiškęs „danginis; danguonis“, vėliau „dangus dievas, dangaus dievas“ ir pagaliau „dievas“. Baltų **deivo* reikšmė „dangus“ yra specifiškai baltiškas padaras. Sprendžiant iš kitų ide. kalbų duomenų ir baltų kalbose išlikusių tam tikrų reminiscencijų, šis **deivas* senovėj galėjo būti kokia vyresnė dievybė (dangaus tėvas), bet jo vyresnybės dabar dėl duomenų stokos negalime aiškiau apibrėžti.

Mūsų *Perkūnas* irgi yra didžiai senas, bet visdėlto vėlesnio kilimo kaip *Dievas*. Jis veikiausiai su priesaga *-ūna-* yra sudarytas iš išplėstinės šaknies **per-k-* ir iš pradžios reiškęs „mušėją, griaudėją“. Senoviniam **deivui* ilgainiui vis daugiau blankstant, *Perkūnas* buvo pasidaręs viena iš ryškiausių ir žymiausių baltų dievybių; bet nėra jokių žinių, kad jis kada nors būtų buvęs tolygus **deivui* ar šiaip kokia vyriausybe pasižymėjęs.

Apskritai tenka pastebėti, kad iš vienų kalbinių duomenų yra neįmanoma susidaryti pilnesnio tiek senovinio, priešistorinio, Dievo, tiek Perkūno vaizdo. Bet kalba visdėlto mums padeda žymiai giliau įžvelgti šių žodžių ir jų reikšmių raidą kaip kas kita. Ji rodo, kad dabartinio Dievo kilmė ir daryba siekia dar ide. prokalbę, o

griausmo ir perkūnijos dievo pavadinimas, priešingai, yra tik vėliau ir skirtingomis formomis pasireiškęs atskirose ide. kalbose. Kada Perkūnas yra susiformavęs kaip skirtingas, savaimingas dievas, dabar jau nebegalime tikrai pasakyti, nors tas procesas, atrodo, galėjo vykti pamažu ir ilgai. Iš pradžios Dievo ir Perkūno sąvokos, be abejonės, yra buvusios skirtingos, bet ilgainiui šiais žodžiais žymėtų dievybių funkcijos gerokai pakito, lyg suartėjo, ir todėl vėliau jos (tos dievybės) galėjo būti vienodai vadinamos – *Dievu* arba *Dievaičiu* (latvių *Dievs* arba *Dieviņš*). Visai kitas klausimas yra, kokios rūšies šių dievybių pavadinimai yra buvę senovėj ir vėliau. Kaikurie tyrinėtojai mano, kad *Dievas* ir *Perkūnas* seniau yra buvę tikriniai vardai ir tik vėliau jie pasidarę bendriniai. Šis didžiai įdomus klausimas irgi dar tebėr kaip reikiant neišspręstas ir laukia tolimesnių nuodugnių tyrinėjimų.

Dažniau cituotų šaltinių santrumpos

AfslPh – Archiv für slavische Philologie.

B. – K. Barono Latvju dainas.

Balys TSk. – J. Balys, Lietuvių tautosakos skaitymai. 1948.

Būga KS – K. Būga, Kalba ir senovė. 1922.

Endzelīns LGr. – J. Endzelīns, Latviešu valodas gramatika. 1951.

Endzelīns SV – J. Endzelīns, Senprūšu valoda. 1943.

Ernout-Meilet Dict. – A. Ernout et A. Meillet, Dictionnaire étymologique de la langue latine. 1939.

Fraenkel Lit. Wb. – E. Fraenkel, Litauisches etymologisches Wörterbuch. 1955–62.

Havers Sprachtabu – W. Havers, Neuere Literatur zum Sprachtabu. 1946.

Hofmann Et. Wb. – J. B. Hofmann, Etymologisches Wörterbuch des Griechischen. 1950.

Hopkins Ide. ***deiwos** – G. S. Hopkins, Indo-european ***deiwos** and related words. 1932.

Kluge-Götze Et. Wb. – F. Kluge-A. Götze, Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache. 1953.

LKŽ – Lietuvių kalbos žodynas. 1941 tt.

LM – Lietuvos Mokykla.

Mh – W. Mannhardt, Letto-Preussische Götterlehre. 1936.

MV – K. Mühlenbacha Latviešu valodas vārdnīca. 1953–56.

Pokorny Idg. Wb. – J. Pokorny Indogermanisches etymologisches Wörterbuch. 1951 tt.

Schrader RL – Reallexikon der indogermanischen Altertumskunde. 1917–29.

Schroeder AR – L. von Schroeder, Arische Religion. 1914–16.

TD – Tautosakos Darbai.

Vasmer Russ. Wb. – M. Vasmer, Russisches etymologisches Wörterbuch. 1950–58.

Walde-Hofmann Lat. Wb. – A. Walde-J. B. Hofmann, Lateinishes etymologisches Wörterbuch. 1938.

Wlade-Pokorny – A. Walde-J. Pokorny, Vergleichendes Wörterbuch der idg. Sprachen. 1927–30.

ZfslPh – Zeitschrift für slavische Philologie.

ZfvSp – Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung.

ŽD – Pr. Skardžius, Lietuvių kalbos žodžių daryba. 1943.

Nauja lietuvių kalbos sintaksė

(Draugas, 1963 05 25)

Šiemet Lietuvoj yra pasirodžiusi stambi (479 psl.) **Jono Balkevičiaus „Dabartinės lietuvių kalbos sintaksė“**. Ją rašydamas, autorius pirmoj vietoj rėmėsi J. Jablonskio, bet šalia jis yra dar naudojęsis ir kitų, ypač rusų, sintaksininkų darbais. Kalbos pavyzdžius šiai sintaksei jis yra rinkęs „iš lietuvių literatūros klasikų ir tarybinio laikotarpio grožinės, politinės ir mokslinės literatūros raštų, nevengiant ir periodinės spaudos“. Dažniau minimi šaltinių autoriai yra J. Balčikonis, J. Baltušis, J. Biliūnas, P. Cvirka, A. Gudaitis-Guzevičius, J. Jablonskis, V. Krėvė, Lazdynų Pelėda, P. Mašiotas, E. Mieželaitis, S. Nėris, V. Pietaris, V. Putinas-Mykolaitis, I. Simonaitytė, M. Sluckis, Vaižgantas, A. Venclova, A. Vienuolis, Žemaitė, J. Žiugžda, taip pat lietuvių tautosaka, „Dabartinės lietuvių kalbos žodynas“, didysis „Liet. kalbos žodynas“ ir kt.

Šiame savo darbe autorius eina daugiausia įprastiniu keliu, kokių nors įmantrių naujybių nesiekia, bet vis dėlto jis liečia daug daugiau dalykų, negu ligšiolinėse sintaksėse; pvz. jis rašo apie sakinio predikatyvumą bei modalumą, apie sakinio intonaciją, apie žodžių junginius, išskirtines sakinio dalis, aiškinamuosius sakinio dalių įterpimus ir kt. Ypač jis daug dėmesio kreipia į skyrybą, kuri lig šiol vis dar nemaža tebeįvairuoja. Sudarydamas skyrybos taisykles, jis dau-

giausia remiasi sintaksine sakinio sandara bei loginiais sakinio dalių ryšiais, o sakinio intonacija jam tėra tik antraeilis, pagalbinis dalykas. Skyrybos ženklų vartosenos esą negalima remti vien pauzėmis, nes „tos pauzės neretai atsiranda subjektyvių pergyvenimų poveikyje, o skiriamieji ženklai turi būti ir rašančiojo, ir skaitančiojo vienodai vertinami“. Tuo būdu pvz. iš prasmės skiriami sakiniai: *„Pinigus sugrąžinęs, piniginę pasilik sau“* ir *„Pinigus, sugrąžinęs piniginę, pasilik sau“*. Toliau panašiai kableliais skiriami palyginamieji posakiai, pvz.: *Likimas visados galingesnis, negu žmogus; jis gieda garsiau, nei gaidys; jis ėjo taip lengvai, kaip jauna mergaitė; nedrąsiai, kaip vagis, prisiartina...* Bet kableliai nevartojami tokiems palyginimams žymėti: *Jos rankos šaltos kaip ledas; jis mėgo tik raudonas kaip saulė gėles; lietus pasipylė kaip iš kibiro; jie ėjo kaip tikri vyrai; vakaro dangus žėrėjo kaip auksas; ji buvo laiba kaip siuvamoji adata...* Kableliais irgi skiriamos sudėtinės aplinkybės, kurias sudaro dalyvis, pusdalyvis ar padalyvis drauge su jų valdomu vienu ar keliais žodžiais, pvz.: *Taip pasakęs, senelis pranyko; grįždamas namo iš miestelio, ėjau basas; dienai brėkštant, šilas nubunda; išėjo, prieš saulei patekant; ilgą iešmą bedrožiant, šuo ir kepsnį nuneš; tėvui pasimirus, motina pavedė ūkį Adomėliui...*; bet: *dirba lyg miegodamas; skaitant arba rašant reikia būti atidžiam...*

Panašiai kaip skyrybą, autorius svarsto ir kitus sintaksės dalykus. Pvz., jis randa, kad veiksnys gali būti reiškiamas ne tik vardininku, bet, kaip Gimt. Kalboj dar prieš karą buvo rašyta, ir kilmininku: *žmonių laukuose jau nebuvo; pamotės būta raganos; Jonaičių jau kulia* ir tt. Bet vieną kitą dalyką jis svarsto ir savotiškai, kitaip, negu vieno kito anksčiau buvo daroma; pvz. jam tikslo aplinkybė atsako ne tik į klausimą **kam, kuriam tikslui**, bet ir **ko, kurių galų**: *Nusipirkau sąsiuvinį užrašams; avis laikom vilnai ir mėsai; kaimynas buvo kirvio atėjęs; vyrai išjojo arklius nakties; žvengė žirgas avižų...* Taigi čia tikslo aplinkybė laikoma ir tai, kas seniau (pvz. J. Jablonskio) buvo vadinama siekiamąja aplinkybe.

Apskritai imant, autorius sintaksinius dalykus nagrinėja sinchroniškai, beveik statiškai: atrodo, tie dalykai yra visai pastovūs, nekinta ir savo reikšmėmis tarpusavy nesusipina, nesumyšta. Pvz., vadinamuoju būvio vardininku išreikšta vardinė tarinio dalis žyminti pastovų veiksnio būvį (pasakanti veiksnio pavadinimą, jo tipą, rūšį,

pavidalą ar kokį kitą ypatingą jo požymį), o būvio įnagininku išreikšta ji jau rodanti, kuo veiksnys yra (buvo ar bus) tam tikrą ribotą laiką, kuo jis dirba, kuo jis virsta, tampa, pasidaro, kaip antai: *Dabar jis čia bus šeimininkas; tėvas Jonui buvo autoritetas;* bet: *tu būsi mokytoju; jiems buvau piršliu; mažas grūdelis didžiu medžiu užauga; jis darosi žmogumi* ir tt. Bet žmonių kalboj šio jau J. Jablonskio formuluoto dėsnio daug kur nesilaikoma, pvz.: *Šarka krykia šokinėja: nori martelė būti; tu man būk motutė, o aš tai sūnus; jis pargrįžo namo visiškas tinginys* (t. y. visai sutingęs); *jis nori būti* (pasidaryti) *daržininkas* (ir *daržininku*); *jis pasidarė* (tapo) *jo ištikimas draugas* ir tt. Rodos, platesnėj sintaksėj tokie gūdni žmonių kalbos dalykai neturėtų būti pamirštami; čia vienu ar kitu būdu turėtų būti paminėtas ir tos rūšies sintaksinių duomenų kintamumas, pereinamumas. Dogmatiškas normatyvinis metodas nevisados ir praktiniam, ypač platesniam, vadovėliui yra ganėtinas.

Plačiau nagrinėjant šios sintaksės sandarą, jos atskirų dalykų aiškinimus bei formulavimus, jos metodinę pusę, sintaksinę terminiją ir kt., būtų galima žymiai daugiau ką pasakyti, bet tai jau išeitų iš dienraštinės apžvalgos ribų. Antra vertus, ir pats autorius, nelaikydamas šio darbo „nei visiškai baigtu, nei tobulu“, irgi tariasi neišvengęs kai kurių trūkumų. Pagaliau ši sintaksė, kad ir stambiausia iš visų ligšiolinių sintaksinių lietuvių kalbos vadovėlių, visdėlto tėra tik praktinė, ne mokslinė, tiriamoji, taigi reikalauti iš autoriaus kokio didesnio savarankiškumo ir pagrindumo netenka, nes nematyti, kad jis būtų plačiau naudojęsis modernesniais kitų tautų (ne tik rusų) sintaksiniais potyriais; jo net ir pats sakinio mokymas yra sunkokas, apygramozdis. Bet, apskritai imant, visas dėstymas, palyginti, yra atsargus, santūrus, be žymesnės ideologinės tendencijos. Tai yra vertingas ir naudingas darbas.

PROF. B. LARINAS

(Gimtoji kalba, 1965 m., nr. 1, p. 8–10)

Šis vardas platesnei mūsų visuomenei beveik nežinomas; apie jį nei žodžio nėra ir Liet. Enc-joj. O tuo tarpu jis vis dėlto kiek plačiau pažintinas dėl jo turėtų santykių su Lietuva, ypač su lietuvių kalba.

Borisas Larinas, buvęs Leningrado universiteto profesorius, gimė 1893 m. sausio 19 d. Poltavos mieste. 1914 m. baigė Kijevo u-to Istorijos Filologijos fakultetą ir po jo tuojau buvo išsiųstas į Petrapilį ruoštis profesūrai; čia svarbesni jo mokytojai yra buvę profesoriai J. Baudouin de Courtenay ir L. Ščerba. Jo doktorato disertaciją sudarė trys monografijos: 1696 m. Ludolfo gramatika, 1586 m. Paryžiaus maskviečių žodynas ir 1618–19 m. R. Džemso rusų anglų kalbų žodynas-dienoraštis. Mirė 1964 m. kovo 26 d. Leningrade.

Svarbiausios jo kalbotyrinio darbo sritys yra rusų kalbos žodynai, rusų kalbos istorija ir tarmės. Visų pirma jis buvo vienas iš D. N. Ušakovo redaguoto aiškinamojo rusų literatūrinės kalbos keturių tomų žodyno autorių. Jis taip pat keliolika metų yra dirbęs ir senosios rusų kalbos žodyno redakcijoj, nors šio darbo lig šiol dar nepasirodė nei vienas tomas.

Lietuvių kalba jis pradėjo domėtis jau prieš pirmąjį pasaulinį karą. 1913–14 m. bent du kartus buvo atvykęs į Lietuvą lietuvių kalbos studijų reikalais; tų jo kelionių vaisius yra „Materialy po litovskoj dialektologii“ (Jazyk i literatura. 1926 m., 1-mas tomas, 93–170 psl.), kuriuos sudaro Nemunaičio tarmės aprašas, įvairių tarmių žodžių žodynėlis ir tarminių tekstų pavyzdžiai. 1959 m. sukaktuviniame J. Endzelyno leidinyje jis yra paskelbęs straipsnį apie gintarą, kur jis įrodinėja, kad slavai šį žodį (rusų *jantar'*) pasiskolinę iš baltų, kaip rodą vengrų *gyenta* ir *gyentár* „pušų sakai; gintaras; glazūra“, tai esąs ne pačių baltų padaras, o jų gautas iš tariamų senųjų Baltijos pajūrio gyventojų, neskiriamų nei prie indoeuropiečių, nei prie suomių ugrų. Kitame savo straipsnyje, išspausdintame 1963 m. „Lietuvių kalbotyros klausimų“ 6-me tome, jis rašo apie tiesioginio papildinio vardininko vartoseną baltų, slavų ir Pabaltijo suomių kalbose, ir mano, kad tokie bendraties bei padalyvio posakiai su vardininku kaip *Rugeliai piauti jau nusibosta* arba *Linai raunant, reikia šiltai apsivilkti* galėję būti paveldėti iš pačių seniausių Pabaltijo gyventojų tarmių substrato.

Antrą kartą jis buvo apsilankęs Lietuvoj 1941 m. Būdamas Vilniuj, jis pas mane gyveno bent 10–11 dienų, taigi man teko su juo plačiai įsikalbėti tiek apie kalbotyros, tiek apie kitus rūpimus dalykus. Jis pasirodė man gana atviras ir nuoširdus ukrainietis, gabus ir sumanus kalbininkas. Ypač man patiko jo Lietuvos Mokslų Aka-

demijoj laikyta paskaita apie dialektografinius rusų kalbos naujausius tyrinėjimus, kuriuos jis gana įdomiai dar pavaizdavo konkrečiais pavyzdžiais ir žemėlapiais. Turėdamas sveiką supratimą apie kalbotyrą, jis niekados nepripažino rusų akademiko N. Marro skelbtojo paiko „naujojo kalbos mokslo“, ir dėlto savo laiku jis net buvo pašalintas iš tarnybos. Aš pirmą kartą iš jo patyriau ir apie to meto rusų mokslininkų skurdą; pvz. lyg ir norėdamas man kuo atsilyginti, jis mane buvo pakvietęs pas jį sustoti Leningrade, jeigu man kada būtų reikėję ten nuvykti, ir, įdomu, prieš pat karą jis man dar atsiuntė atviruką su prašymu, kad aš, vykdamas į Leningradą, nepamirščiau su savimi pasiimti ir arbatos.

Trečias ir ilgiausias jo apsilankymas Lietuvoje buvo jau po antrojo karo. Dabar jis, čia įsikūręs, įsitraukė kaip reikiant į pedagoginį ir mokslinį, daugiausia organizacinį darbą. K. Korsako žodžiais tariant, jis „prisidėjo prie pačių svarbiausiųjų mūsų tarybinės filologijos darbų organizavimo bei vykdymo“ (Literatūra ir menas. 1964 m., 14 nr., 7 psl.). Vienas iš tokių jo darbų buvo jo aktyvus prisidėjimas prie naujų didžiojo lietuvių kalbos žodyno redagavimo instrukcijų sudarymo. „Lietuvių kalbos ir literatūros instituto leksikografai gerai prisimena, – rašo V. Ambrazas ir A. Sabaliauskas, – su kokiu užsidegimu B. Larinas stengėsi patikslinti metodinius „Lietuvių kalbos žodyno“ rengimo principus, suteikti jiems tvirtesnį mokslinį pamatą. Jo siūlymu buvo nutarta priešdėlinius veiksmažodžius Žodyne pateikti kaip atskirus žodžius, frazeologinius junginius išskirti iš iliustracinių pavyzdžių, tiksliau diferencijuoti žodžių reikšmes ir pan. B. Larino įdiegti metodiniai principai realizuoti trečiame ir vėlesniuose „Lietuvių kalbos žodyno“ tomuose; jais ir toliau vadovaujasi mūsų leksikografai“ (Lietuvių kalbos morfologinė sandara ir jos raida. 1964 m., 251 psl.).

Tuo būdu didysis lietuvių kalbos žodynas nuo trečiojo tomo buvo žymiai pakeistas: ilgametis to žodyno ankstyvesnis redaktorius J. Balčikonis dėl tų pakeitimų turėjo pasitraukti; užuot buvęs lietuvių kalbos lobynas, šis žodynas buvo padarytas aiškinamuoju žodynu, nepretenduojančiu „išsemti visos bendra[ta]utinės lietuvių kalbos (t. y. obščenarodnogo litovskogo jazyka) leksikos ir frazeologijos“ (žr. Žodyno 3-jo tomo pratarmę); pati žodyninė medžiaga tvarkoma beveik tuo pat būdu, kaip ir minėtame D. N. Ušakovo rusų

kalbos žodyne; daugelis žodžių pirmoj vietoj pavaizduojami propagandiniais komunistų raštų, tiesiog net rusiškų vertimų, pavyzdžiais; apsčiai pridėta tarptautinių žodžių, kurių plačiau šnekamojoj žmonių kalboj lig pastarųjų laikų beveik nepasitaikydavo, ir tt. Kiek čia visur pasireiškia B. Larino įdiegtieji „metodiniai principai", tuo tarpu, ypač iš toliau, nelengva pasakyti, bet neabejotina, kad jo pasidarbavimas šio žodyno pertvarkymui buvo didelis.

Baltistica

(Aidai, 1967 m., nr. 3, p. 116–120)

Kiek anksčiau Lietuvoj buvo leidžiami „Lietuvių kalbotyros klausimai", kurių pasirodė šešios knygos. Toliau šios kalbinių darbų serijos vietoj buvo pradėti skelbti atskiri tematiniai kalbinių tyrinėjimų rinkiniai; pirmasis toks rinkinys, 1964 m. pasirodęs, yra „Lietuvių kalbos morfologinė sandara ir jos raida". Ir štai šalia to 1966 m. dar pradėta leisti „Baltistica", specialus periodinis leidinys, skirtas aktualiosioms baltų kalbotyros problemoms. Kasmet šio leidinio numatoma išleisti po vieną dviejų sąsiuvinių tomą. „Šiame leidinyje, – pratarmėje rašoma, – bus skelbiami straipsniai baltų kalbų fonetikos bei fonologijos, akcentologijos, morfologijos, sintaksės ir leksikos klausimais; be to, bus skiriama dėmesio baltų kalbų tyrinėjimo metodikai, kontaktams su kitomis indoeuropiečių (ypač slavų) ir neindoeuropiečių kalbomis". Jo redakcinę komisiją sudaro: V. Grinaveckis, J. Kabelka (dar prieš karą studijavęs Vytauto D. Univ.), J. Kazlauskas (ats. red.), V. Mažiulis, J. Palionis, J. Pikčilingis, A. Sabaliauskas, V. Urbutis, H. Zabulis ir Z. Zinkevičius. Beveik visi šie kolektyvo nariai yra jaunosios kartos; pvz. Vytautas Ambrazas yra gimęs 1930, Vladas Grinaveckis, Vilniaus Pedagoginio Instituto docentas, gimęs 1925, Vytautas Mažiulis, Vilniaus Univ. docentas, gimęs 1927, Jonas Palionis, irgi to univ. docentas, gimęs 1924 ir kt. Taigi įdomu patirti, kaip dabartiniai naujieji Lietuvos kalbininkai žiūri į kalbotyrinius tyrinėjimus ir kaip jie pirmoj vietoj dirba arba yra linkę dirbti lietuvių kalbos mokslo darbą.

Pat pradžioje K. Korsakas, Lietuvių Kalbos ir Literatūros Instituto direktorius, reiškia pageidavimą, kad „Baltistica", skirdama

„pagrindinį dėmesį baltų filologijos visokeriopam vystymui, vienu iš svarbiausių savo uždavinių laikytų baltų slavų problemos įvairiapusišką nagrinėjimą“. Šis jo pageidavimas daros ypač suprantamas, pasiskaičius jo straipsnį „Lyginamoji kalbotyra ir tarybinės lietuvių filologijos uždaviniai“ (Lietuvių kalbotyros klausimai, 1963, VI, 5–18), kur jis, kad ir nebūdamas kalbininkas (jo specialybė yra žurnalistika ir marksistinė literatūros kritika), tarp ko kito lituanistams ne tik davinėja direktyvas, bet iš dalies jiems net ir priekaištauja, kad jie permaža kreipią dėmesio į baltų slavų santykių problemą, kad jie kol kas nesą nagrinėję ir senovės prūsų kalbos bei praeities klausimų ir t. t.

Toliau V. Mažiulis rašo apie kai kuriuos fonetinius baltų slavų kaitybos (fleksijos) aspektus. Čia autorius mėgina spręsti bendresnius baltų ir slavų balsių sistemos kilmės klausimus ir randa, kad senovinė bendroji slavų ir senovinė bendroji (prokalbinė) baltų ilgųjų balsių sistemos buvusios artimos. Pvz., baltų slavų galūninis *ō*, išriedėjęs iš ide. *-ōn* (plg. liet. *akm-uo*, slav. *kam-y* iš *-ūn* < *-ōn*, gr. *ákm-ōn* „priekalas“), buvęs ne ilgas susiaurėjęs, bet ilgas labializuotas vidutinio pakilimo balsis. Tai yra daugiau hipotezė, ne konkrečiai, induktyviai pagrįstas dalykas.

J. Kazlauskas nagrinėja baltų kalbų priešdėlinių veiksmažodinių vedinių darybą bei jų kirčiavimą (plg. *išdaga* : *išdėgti, āpavas* : *apaūti, ātmaina* : *atmainýti* ir kt.) ir randa, kad seniausiam darybos tipui atstovauja tie vediniai, kurie kirčiuoją priešdėlinį elementą, o pastarasis nuo atitinkamo veiksmažodžio priešdėlio skiriąsis priegaide, plg. *peřkasas* ir *pérkasti*. Kur šitokia metatonija (priegaidžių kaita) negalėjusi būti panaudota, kaip pagalbinė darybos priemonė buvusi naudojama kirčio vietos kaita, plg. *atóšylis* ir **àtāšilti* „atšilti“. Kad seniau dviskiemeniai veiksmažodžių priešdėliai galėję būti kirčiuojami pirmajame skiemenyje, rodanti M. Daukšos kalba (pvz. *âtateises* šalia *atâteyse*) ir kai kurių priešdėlių formalios ypatybės, be to, ankstyvas antrojo skiemens trumpėjimas ir nykimas. Iš visko atrodo, kad autorius pergreitai rekonstruoja senovinį lietuvių kalbos priešdėlinių veiksmažodžių kirčiavimą, kuris turėtų atitikti panašių lyčių kirčiavimą net sen. indų ir graikų kalbose.

Gana įdomus yra sintaksinis V. Ambrazo straipsnis „Lietuvių kalbos dalyvių ir veiksmažodžių konstrukcijos su *ir* bei jų slaviški ati-

tikmenys“. Čia jis cituoja visą eilę, daugiausia tautosakinių, pavyzdžių: Anas *pasiėmęs* visus skanesnius daiktus *ir* išėjo sergėti obelies; *išgelbėję* broliai seselę *ir* joja namo; man *beseniant* vandenėlį *ir* ištiko šiaurus vėjas; gaidžiokas *įlindęs* žabuos *ir* čieksi. Šiokios rūšies konstrukcijų pasitaiko ne tik seniausiuose slavų kalbų paminkluose, bet ir daugely kitų ide. kalbų.

Paskutinis didesnis pirmojo sąsiuvinio straipsnis yra V. Urbučio „Žodžio *trumpas* keleto tarminių sinonimų etimologija“; pvz. *bigas* „trumpas“ jis kildina iš **bigti* „mušti“ (dėl darybos plg. *knibas* „kumpas, užknabęs“ : *knibti* ir kt.), kuris toliau esąs susijęs su latvių *bidzīt* „maišyti krosnį, stumti“ ir kt.; be to, šis veiksmažodis esąs dar sietinas su *beĩgti* = *baĩgti*. Būdvardis *biznas* „trumpas, striukas; trumpauodegis; beuodegis; plikas, nusigyvenęs“, panašiai kaip ir *bizdras* „trumpas, beuodegis“, veikiau esąs jungtinas su *bizas* „vabzdys, nuo kurio karvės bizdelioja; gira, bizalas“, *bizdénti* „pamažu bėgti, biznoti“, *bizdinéti* „slankioti be darbo, dykinėti“, *bìzdinti* „striukinti, trumpinti; gadinti“, toliau *bezdéti* ir kt. Ar ši etimologija yra visai tikra, autorius kategoriškai nepasako, ir gerai: tenka dar palaukti, kol kas sugebės visa tai sėkmingiau etimologizuoti.

Pagaliau A. Sabaliauskas yra linkęs liet. *šaukštą* sieti su *šáuti*, kuris yra tos pat kilmės kaip ir rusų *sujú, sovát'* „schieben, stecken, stossen“ ir kt., taigi *šaukštas*, kaip kad iš dalies jau ir J. Jablonskis galvojo, iš pradžios galėjo būti toks įrankis, kuriuo kas *šaunama* (t. y. stumiama, kišama) į burną; plg. *šáutuvas* „geležinė velkė, skląstis“ (t. y. įrankis, kuriuo durys užšaunamos, užsklendžiamos)“, *šaudýklė* „prietaisas šeivai įdėti audžiant“ ir kt. Iš *šáuti* iš pradžios su priesaga *-sta-* buvęs sudarytas **šau-stas*, kuris vėliau asimiliacijos keliu pavirtęs į **šauštas*, o šis ilgainiui gavęs įterptinį *-k-*, plg. *pẽsčias* : *pẽkščias, kaĩštis* : *kaĩkštis, plúoštas* : *plúokštas* ir kt. Reikšmiškai ši etimologija yra visai įmanoma, bet garsinės šio žodžio atmainos dar sudaro tam tikrų sunkenybių, būtent – ar pirma buvo įterptas *-k-* ir vėliau po šio įtreptinio priebalsio *s* pavirto į *š* ar, kaip autorius aiškina, pirma *s* kuriuo nors būdu buvo pavirtęs į *š* ir tik paskui turėjo būti įterptas *-k-*. Tai teks dar plačiau patyrinėti.

Antrajame sąsiuvinyje yra dar daugiau įdomių ir šių dienų baltų kalbotyrai aktualių straipsnių. Čia pirmuoju straipsniu eina V. N. Toporovo „K voprosu o toponimicheskich sootvetstvijach na baltijskich

teritorijach i k Zapadu ot Visly“ (Dėl klausimo apie toponiminius atitikmenis baltų teritorijose ir į Vakarus nuo Vyslos). Šio straipsnio autorius, iš įvairių šaltinių surinkęs, skelbia visą eilę įvairiose vietose tarp Vyslos ir Elbės vartotų ar vartojamų toponimų, kurie, jo nuomone, gali būti baltiškos arba slaviškos arba baltiškai-slaviškos kilmės. Šių duomenų lingvistiškai jis plačiau nenagrinėja, pasitenkindamas tik palyginimais ir vienur kitur paminėdamas galimą arba spėjamą etimologiją. Pvz., Pomeranijos upėvardį *Persante*, panašiai kaip ir anksčiau H. Krahe, jis lygina su prūsų *Perses* (miškas), latvių *Pērse* (upė), liet. *Peršas* (Seirijų apl. ež.), rusų *Peresna* (upė Dniepro aukštupy) ir sieja su sen. indų *pars-*, tocharų *pars-*, *pärs-* „šlakstyti, besprengen“ ir kt. Tolimesni šios srities tyrinėjimai, reikia tikėtis, galės duoti apčiuopiamesnių vaisių. Plg. to paties autoriaus ir O. N. Trubačiovo „Lingvističeskij analiz gidronimov Verchnego Podneprovja“ (Moskva, 1962).

S. Karaliūnas savo platokame straipsnyje įrodinėja, kad ide. priebalsis *s* lietuvių kalboj ne tik po *k, g*, kaip kad manė J. Endzelynas, K. Būga ir kt., bet ir po *i, u* galėjęs pavirsti į *š*, tik tam buvusi reikalinga sąlyga – kad šis *š* būtų derivaciniu atžvilgiu izoliuotuose žodžiuose; bet tas pat *s*, jei jo fonetiškas pavirtimas būtų turėjęs paliesti morfologinę arba darybinę žodžio charakteristiką, būtų pasilikęs nepavirtęs į *š*; plg. *maĩšas* (rus. *mech*, avest. *maeša-...*), *jūšė* „žuvinė sriuba“ (rusų *jucha*, lot. *iūs...*), bet *blusà* (rus. *blocha*), *dùsas, dùsti, daũsas* (rusų *duch*), *prùsti, praũsti* ir kt. Tačiau dabar visas tas atmainas, vykusias prieš kelis tūkstančius metų ar vėliau, nebetaip jau lengva išaiškinti: viena, yra labai maža pavyzdžių, kurie, lyginami su kitų ide. kalbų atitikmenimis, aiškiai rodytų dabartinį *š* po *i, u* kilus iš senovinio *s*; antra, dabartinis *š* po *i, u* daugelio amžių būvyje gali būti daug kur gerokai pakitėjęs ir tuo būdu nutolęs nuo savo pirminio šaltinio; ir trečia, dabartinėj lietuvių kalboj randame pavyzdžių, rodančių priebalsį *s* po *i, u* galint būti didžiai seną, tiesiog iš prokalbės paveldėtą; plg. liet. *sùsti* : *saũsas*, gr. *aũos* (iš ide. **sausos*) ir kt. Kad čia šakninis *s*, kaip autorius spėja, dėl kažkokių priežasčių (gal dėl šaknies balsių kaitos) būtų galėjęs asocijuotis su priesaginiu *s* (pvz. **gaũ-sas* > *gausùs* šalia *gáuti* ir kt.), neatrodo labai reali galimybė. Gal būt kas, parinkęs apsčiai naujų duomenų ir juos pagrindžiai išinterpretavęs, ir galės ką nors nau-

jesnio apie šį dalyką pasakyti, bet iš mūsų autoriaus straipsnio dar daug kas pasilieka neaišku ir abejotina. Tas dalykas lig šiol nėra ir kitų kalbininkų kaip reikiant išaiškintas; kaip norvegų kalbininkas Chr. S. Stangas savo „Vergl. Grammatik der baltischen Sprachen“ (Oslo, 1966, p. 16) pastebi, galbūt tai niekuomet ir nepasiseks padaryti.

A. Valeckienė savo straipsny „Dėl dabartinės lietuvių kalbos negimininių įvardžių linksniavimo sistemų susidarymo ir raidos“ aprašo ir mėgina aiškinti šių įvardžių įvairuojančią vartoseną ir jų atmainas dabartinėse lietuvių tarmėse, pvz. vs. km. *manęs, manę, maniẽs, manẽs, mañ*, gl. *manè, manì, mañ, manį̀*, ds. gl. *mùs, mumìs, mumùs, mumñs, mùmì, mumį̀, mumñ* ir kt. Tai yra įdomus sintetinamas gramatinis straipsnis.

J. Kazlauskas savo straipsny „Apie lietuvių kalbos sangrąžinės morfemos vietą ir jos kirtį“ skiria du lietuvių kalbos sangrąžinių veiksmažodžių modelius: įtarpinį (pvz. *pa-sì-bara*) ir priesaginį (pvz. *nẽša-si*); tarmėse dar skiriama pvz. *nèbaras(i)* ir *pasìbara*. Tai autorius aiškina vėlesniu dalelyčių negu prieveiksmių suaugimu su veiksmažodžiu į vieningą fonetišką kompleksą. Įtarpinis modelis galįs būti žilos senovės atspindys. Remdamasis tarminėmis gale kirčiuojamomis sangrąžinėmis formomis (pvz. *sėdosì, stojosì, sėdõs, stojõs, stojomẽs, stojotẽs* ir kt.), jis dar mano, kad įvardis, suaugdamas su veiksmažodžiu į vieningą fonetišką kompleksą, galėjęs kirtį įgyti, palikdamas veiksmažodį proklitinėj padėty. Bet, man rodos, pirmiau būtų pravartu nuodugniau ištirti atskirų tarmių (pvz. Zietelos) kirčiavimą kaip sistemą ir tik paskui iš to daryti kokias apibendrinamas išvadas dėl atskirų sangrąžinių formų kirčiavimo.

V. Žulys pasisako dėl kelių žodžių kilmės: jo nuomone, J. Bretkūno *dragės* „mielės“ veikiausiai esančios paskolintos iš prūsų kalbos (plg. pr. *dragios* „mielės“), o Prūsijos lietuvių žvejų *dragės* „stintų riebalų nuosėdos“ savo reikšmę galėjusios gauti iš vietinės latvių žvejų tarmės. Be to, prūsų skoliniais jis dar linkęs laikyti ir Bretkūno *ešketras* (plg. pr. *esketres*), *lygus* (arba *lygius*) „teismas“ (plg. pr. gl. *līgan* „teismą“, *līgint* „teisti“). Bet J. Bretkūno *skrieliai* „sparnai“ ir B. Chilinskio *skrieliai* „pelekai“ esą gretintini su dabartiniu prieveiksmiu *skriẽliais* (bėgti *skrieliais* „skriste skristi“) ir vestini iš šaknies *skrie-*: *skriẽti* „daryti apskritimą, suktis ratu; greitai bėgti,

skristi“. Apskritai imant, autorius stengiasi savo teikiamąsias etimologijas pagrįsti tiek skolinamųjų žodžių daryba, tiek jų reikšmėmis, tiek kritiška tekstų interpretacija, kur tie žodžiai sutinkami. Linkėtina, kad autorius šios rūšies savo studijinį darbą toliau tęstų: tai būtų didelis indėlis lietuvių kalbos istorijai.

Iš visų kitų ypač išskirtinas B. Savukyno straipsnis „K probleme zapadnobaltijskogo substrata v jugozapadnoj Litve“ (Dėl vakariečių baltų substrato pietvakarinėj Lietuvoj). Čia autorius, remdamasis jotvingių kalbos liekanomis, mėgina pažvelgti į jotvingų kalbos kaip sistemos tyrinėjimą ir tuo būdu patikrinti substrato tiriamųjų metodų tinkamumą. Jo nuomone, sėkmingas jotvingų toponiminio substrato tyrinėjimas turi būti paremtas 1. toponimijos stratifikacija pagal substratą ir superstratą (t. y. posluoksnį ir antsluoksnį), 2. atsargiu bei ribotu leksikologinių metodų panaudojimu (tais metodais padarytos išvados nevisados gali būti patikrintos) ir 3. pranašiu * fonetinio lyginimo bei arealinės tipologijos metodų pritaikymu. Tuo būdu, remiantis vien leksiniais liudininkais, esą negalima visai tikrai pasakyti, kad pvz. *Kirsna* „deš. Šešupės įt. (Kalvarija)“ būtų vakarų baltų (jotvingų) žodis, nes prūsų būdvardžių *kirsnan* „juodas“ lietuvių kalboj atitinkąs *kéršas* ir gal **kirš(n)as*, plg. *Kiršinas* up., *Kirkšnó-upis* up. ir kt. Bet fonetiniai atitikmenys (prūsų *s* : liet. *š*), kaip kad ir K. Būga manė, jau aiškiai rodą, kad *Kirsnà* galinti būti priskirta prie vakarietiškų baltiškų (taigi ir jotvingiškų) pavadinimų. Šitaip galvodamas, jis aiškiomis jotvingybėmis laiko ir *Azãgis* ež. (Leipalingis) šalia *Ažagis* arba *Ažagỹs* up. (Šeduva; plg. *ežegỹs* „pužas, pūgžlys“), *Veisiẽjis* ež. (Veisiejai) šalia *Viešẽtė* up. (Seda), *Viešintà* up. (Viešintos), *Zebrỹs* ež. (Gudeliai) šalia *Žebẽrė* up. (Užventis), *Žebokštà* up. ir ež. (Musninkai; plg. dar *Žẽbras, Žebrỹs*) ir kt. Pagaliau šalia tokių vietovardžių arba vandenvardžių su *s* arba *z* (pvz. *Azãgis, Jiẽznas, Kirsnà, Peřsas, Veisiẽjis, Zapsỹs, Zebrỹs, Zervýnas* ir kt.) kaip tik toje pačioje srityje tam reikalui apsčiai vartojama ir priesaga *-ingis* (*-ingė*), pvz. *Apsìngis* ež. (Merkinė), *Léipalingis, Nedìngis* ež. ir up. (Varėna), *Pilvìngis* ež. (Merkinė), *Suvìngis* ež. (Daugai) ir kt.; plg. dar prūsų *Balyngen* ež., *Dobringe* up., *Seringe* ež. ir kt. Apskritai imant, autoriaus galvojimas iš esmės nėra naujas, –

* (preimuščestvennyj, vorzüglich)

tai jau teigė K. Būga ir kt., – gal tik tiek skiriasi nuo ankstyvesniojo, kad prie jotvingybių jo priskiriamas vienas kitas naujas žodis (pvz. *Peřsas, Veisiẽjis* ir kt.), bet tai kaip tik, bent tuo tarpu, ir sukelia kiek abejonių. Pvz., jis, remdamasis S. Karaliūno išvadomis, mano, kad šaknyje *vieš-* (iš **veiš-* : *Viešà, Viešėtė, Viešintà*) priebalsis *š* po *i* esąs kilęs iš senovinio *s*, kuris dar išlikęs jotvingų kalboj (plg. *Veisiẽjis*). Bet kaip tada aiškinti *Veiseĩstė* (arba *Veiseisčià*) „deš. Neries įt. (Lapės)“, *Viesà* (iš **veis-*) „deš. Širvintos įt. (Širvintos)“, *Viesỹs* ež. (Pabaiskas) ir kt.? Antra vertus, kaip jau minėta, senovinis priebalsis *s* po *i, u* daug kur gali būti ir neišvirtęs į *š*. Visa tai, reikia tikėti, daug daugiau paaiškės, kai bus surinktas ir moksliškai ištirtas visas Lietuvos žemės vardynas.

Kiek kitokesnis yra K. Kuzavinio straipsnis „Etymologica“. Jis mano, kad daugumas baltų kraštovardžių esą kilę iš vandenvardžių; pvz. *Lietuvà* kilusi iš **Lietavà*, iš kurios vėliau atsiradusi hibridinė *Lietáuka* „deš. Neries įt.“ (Gelvonai); senoji **Latva* „Latvija“ atsispindinti latvių vietovardžiuose *Latve, Liellatva, Latvīte* ir esanti susijusi su vandenvardžiais (plg. *Latavà, Latuvà* „deš. Šventosios įt.“); kraštovardis *Dainavà* esąs sietinas su upėvardžiu *Dainavà* „Vardaunios ež. įt. (Varėna)“; kraštovardis *Sūduvà* irgi atsiradęs iš upėvardžio **Sūduvà*, kuris vėliau, matyt, buvęs perdirbtas į *Sūduonià* „kair. Šešupės įt. (Liudvinavas)“ ir kt. Toliau jis senąjį aisčių vardą (Tacito *Aestiorum* gentes) sieja su bendrašakniais vandenvardžiais, pvz. *Aistà* „deš. Širvintos įt. (Bartninkai)“, *Aisetà* „kair. Nemunėlio įt. (Rokiškis)“ ir kt., taigi kraštovardis **Aistà* (Aistijà) galėjusi atsirasti iš upėvardžio *Aistà*. Senoji prūsų žemės kiltinė sritis *Nadrava, Nadruva* esanti susijusi su *Drēverna* „Kuršių marių įt. (Priekulė)“, *Sandravà* „deš. Luknės įt. (Šiluva)“ ir kt. Senovės sėlių kraštas *Séla* (lot. Selonia) veikiausiai irgi esąs kilęs iš atitinkamo upėvardžio; plg. *Séliupis* „kair. Šventosios įt. (Daugailiai)“ ir kt. Bet šitoks autoriaus galvojimas atrodo kiek mechaniškas. Visų pirma senoviniai prūsų žemės kiltinių sričių pavadinimai tėra išlikę sulotyninti: *Pamesania, Nattangia, Nadrowia, Sudowia* ir kt.; jų lietuviškos rekonstrukcijos (*Pamedẽ, Nótanga, Nadruvà, Sūduvà*) yra K. Būgos darbas. Analogiškai pagal sen. liet. *Prūsa* „Prūsai, Prūsija“ ir latvių *Kursa* „Kuršas, Kurland“ K. Būgos buvo susidaryta ir *Séla*, taigi ir K. Kuzavinio *Sėlos* etimologija tegali būti ne kas kita, kaip analoginė abs-

trakti rekonstrukcija. Taip pat ir vėlyvo naujadaro, *Aistos* „aisčių krašto“, siejimas su dabartine liet. *Aistà* irgi tėra tik grynas spekuliatyvus, konkrečiai neįrodytas dalykas. Ir apskritai visas K. Kuzavinio etimologizavimo būdas yra perskubus, paviršutiniškas. Pvz., norėdamas *Nadrava, Nadruva* susieti su upėvardžiu **Drava* (plg. prūsų *Drawe*), jis mano, kad „pačioje Nadravos teritorijoje užfiksuotas“ bendrašaknis upėvardis *Drúoja* „Priegliaus įt. (Įsrutis)“ esąs ne kas kita, kaip senesniosios **Dravos* perdirbinys pagal modelį *Knitúoja – Knituvà* (*Knitavà*) ir kt. Bet iš kur jis tai žino? Juk šalia *Druoja* dar pažįstami ir upėvardžiai *Srúoja, Suojà, Šuojà*, tad argi ir šie žodžiai būtų perdirbti iš **srava, *sava, *šava*? Yra gerai žinomas faktas, kad *uo* vienoj ir toj pačioj šakny dažnai kaitaliojasi su *au*; pvz. *Suõsas* ež., *Suosà* up. yra susiję su *suõsti* „kvaršinti“ (t. y. džiovinti) ir toliau su *saũsas*. Šalia *Srúoja* pažįstama ir *sraujà* „srovė“ greta *sraũjas* „sraunas“ ir *sravà* „sravėjimas“. Šalia *Drúoja* turime ir upėvardį *Drujà*, šalia kurio seniau galėjo būti ir **Drava*; bet tai yra ne kas kita kaip įvairūs šaknies balsių kaitos *u* : *uo* : *au* atstovai; plg. dar *srubà* : *sruõbti* : *sraũti, šliužas* : *šliuõžti* : *šliaũžti* ir kt.

Kitas savotiškas K. Kuzavinio etimologizavimo būdas yra daugelį įvairių darinių suplakti vienon krūvon ir juos visus kildinti iš vieno šaltinio. Pvz., jo nuomone, iš *alėti* „bėgti, tekėti, varvėti“ esą sudaryta *Alỹs* ež., *Alejà* up., *Alantà* up., *Alantas* up., *Alangà* up., *Alaušas* ež., *Aluonà* up. ir kt. Ir tai jam atrodo visai aišku; pvz. upėvardis *Alupė* dar labiau paryškinąs ryšį su *alėti*, nes jis esąs sudarytas „pagal panašų struktūrinį modelį kaip *Tekupỹs* : *tekėti*“; nuo *almėti* „pamažu sunktis, varvėti, bėgti, pūliuoti“, jis sako, mes turime galūninių vedinių (šaknis *el- / al-*): *Ẽlmė* up., *Ãlmė* up., priesaginius darinius *Ãlmenas* ež., *Ãlmajas* ež. ir kt. Pagaliau iš veiksmažodinės šaknies *al-* galįs būti atsiradęs ir *alùs*!

Nesileisdamas dėl to į platesnes diskusijas, čia paminėsiu tik vieną kitą dalyką. Kaip rodo priesaginė žodžių daryba, *Aluonà* veikiausiai yra vardažodinės, ne veiksmažodinės kilmės; plg. *Beržuonà, Ežeruona, Lazduonà, Šaltuonà, Vyžuonà* ir kt. Žodžiuose *Alantà, Alantas, Sãlantas* galime skirti senesnius kamienus *alan-, salan-* šalia *ala- / alā* kituose vediniuose, būtent – *Alan-tas* (= latvių *aluots* „šaltinis“ iš **alantas*), *Alan-tà* : latvių *aluôgs* „šaltinis“ (iš **alan-gas*), *Alan-gà* : latvių *Ala* (upė); *Sãlan-tas* : latvių *Sala-te, Salatu* ezers, liet. *Sã-*

la-kas : *Salà* up. ir ež., *Saló-tas* ež., *Salõ-tis* ež.||*salà* „insula“, *ãt-sala* „upės įsigraužimas į krantą, užtakis“ ir kt.; dėl darybos plg. dar *Alkañ-tis* ež. : *Alkas* ež., *Alkà* ež. ir up., *Kaman-tìnis* ež. : *Kama-tìs* up., *Kamã-nai* ež. (plg. *ratã-nas* „ratilas“ : *rãtas*) : *Kãmė* up., lat. *kams*, rus. *kom* „grumtas“, *Šlavañ-tas* ež. : *Ap-šlavas* ež. šalia *Šlavẽ* up. *Šlavìnas* ež., *Laukañtė* up. : *laũkas*, taip pat *lamañ-tas* „gabalas“ : *lamã-tas, lamã-kas* „t. p. : rus. *lom* „Bruch, Bruchstück, Brucheisen“, liet. *ãp-lamas* „paviršutiniškas, negudrus, apykvailis (t. y. aplūžęs)“, *lapañ-tas* „gabalas“ : *lãpa-tas* „skuduras, skurlis“ : *lãpas* „Blatt“ ir kt. Šitos rūšies dariniai (*Alantas, Sãlantas* ...), kaip rodo gausūs kai kurių kitų ide. kalbų atitikmenys, buvo pradėti daryti jau senų senovėj, veikiausiai dar net prieš dalyvių su *-nt-* susiformavimą. Antra vertus, žem. veiksmažodžio *sálti* „tekėti“, kaip ir *málti* (plg. slavų **melti* > lenk. *mleć*), *tařpti* „klestėti, vešėti“ ir kt., šakninis *a* gali būti ne pirminis, bet ilgainiui atsiradęs iš iteratyvinių arba intensyvinių tos pat šaknies veiksmažodinių lyčių, plg. **sélti* : *sáldyti* „daryti, kad tekėtų“, *nérti* : *nárdyti* ir kt. Taigi vandenvardis *Salà* ir *salà* „insula“, *ãtsala* gali būti sudaryti iš **selti* visai panašiai, kaip pvz. *laidà* „leidimas, nusileidimas“ : *léisti* ir kt.; šalia **selti* toliau savo keliu galėjo atsirasti ir *selėti, selù*; plg. *gèsti* : *gedėti, skélti* : *skelėti* „skolingam būti“, **tekti* (= latvių *tekt*, sen. slavų *tešti* iš **tekti*) : *tekėti* (latvių *tecêt*), *veržti* : *veržėti* ir kt. Taigi tiek *Alantas, Alantà*, latvių *aluogs*, liet. *Alangà* (dėl darybos plg. dar *žabán-gai* : *žãbas, žabà*), tiek *Sãlantas* veikiausiai yra sudaryti iš vardažodinių (nominalinių), ne tiesiogiai iš veiksmažodinių lyčių; plg. dar *Gausañtė* up., *Kražañtė* up., *Kregždañtė, Romintà, Širvintà* up., *Uolintà* up., *Uosintas* ež., *Žùvintas* ež. ir kt. Tokie dariniai kaip *Alùpė, Sãlupis* yra vėlyvesnių laikų padarai. Apie visa tai teks kur nors kitur plačiau pakalbėti.

Paskutiniajame straipsnyje A. Vanagas svarsto *Labguvõs (-avõs)* upės ir miesto vardo darybą ir kilmę. Jo nuomone, senoji šio vardo forma buvusi **Labjavā (*Labjuvā)* > **Labiavā (*Labiuva)*, iš kurios kilęs ir vok. *Labiau*. Vietoj *j* žodyje **Labjava* priebalsis *g* galėjęs atsirasti vokiečių kalbos įtakoje, nes XI–XIV amžiais, o kaikuriose vokiečių tarmėse ir vėliau, priebalsis *g* tam tikrose pozicijose buvęs tariamas kaip *j*. Ir tikrai: vietiniai Klaipėdos krašto vokiečiai (iš dalies suvokietėję lietuviai) pasiskolintuose lietuvių tikriniuose

varduose liet. priebalsį *g* dažnai tardavo kaip *j*, bet tuos vardus užrašydavo nevienodai – vienur iš tarimo, kitur iš kilmės; pvz. liet. *Gėgė, Begėdžiai, Uõgius* jie rašydavo *Jāge, Bejehden, Ojus,* o *Gaĩlius, Gēdkantas, Ilgìnis, Stulgỹs – Gailus, Gettkandt, Ilginnis, Stulgies*, nors tardavo *jeilus, jetkant, iljinis, stuljīs*. Kartais būdavo ir priešingai daroma: kai kuriuose suvokietintuose varduose liet. priebalsio *j* vietoj būdavo parašomas ir *g*, pvz. *Kalnuggen, Jurgoneit* (tariama: *kalnujen, jurjoneit*) iš liet. *Kalnùjai, Jùrjonaitis*. Dėl to vokiečių būdavo rašoma ir *Dange, Minge*, o tariama *danje, minje*, iš liet. *Dãnija, Mìnija*; šios pastarosios lytys vėliau Klaipėdos lietuvių tarmėj yra išvirtusios į *Dãnė, Mìnė*. Iš vokiškų parašymų kaikas ir lietuvių kalboj buvo pradėjęs *Dãnės, Mìnės* vietoj klaidingai rašyti ir tarti *Dangė, Mingė*, bet šios lytys plačiai nebuvo įsigalėjusios. Dėl visa to plg. dar W. Fenzlau, Die deutschen Formen der litauischen Orts- und Personennamen des Memelgebiets (1936). Todėl tenka abejoti, kad *Labgavà* (ir *Labguvà*), kuri jau nuo senesnių laikų pažįstama, galėjo būti dėl vokiečių kalbos atsiradusi iš **Labjava* arba **Labjuva*, juo labiau, kad prūsų šaltiniuose ji dar buvo parašoma ir *Labegow, Labegowe, Labigow*, panašiai kaip *Graudekaym, Graudikaym* ir kt. Šis klausimas turės būti dar pagrindžiau tiriamas.

Apskritai imant, abu pirmieji šio žurnalo sąsiuviniai yra gana solidūs: beveik visi autoriai stengiasi pasirinktuosius dalykus svarstyti tikrai moksliškai – blaiviai, dalykiškai, be jokių ideologinių priemaišų, ir visus savo svarstymus jie daugiau ar mažiau pagrindžia autentiškais duomenimis. Žinoma, daugumas iš jų dar tebėra mokslo žaliūkai, ir kai kurie jų įrodinėjimai dar neatrodo visai įtikinami. Bet reikia tikėtis, kad vieni kiti iš jų su laiku daugiau įsidirbs, įsigis esmingesnių ir pagrindesnių kalbotyrinių žinių ir tuo būdu išeis į platesnius kalbotyros plotus. Tada jie jau savaime pastebės, kad, norint geriau pažinti lietuvių ir kitas baltų kalbas, yra būtinai reikalinga pasižvalgyti ne tik kaimyninėse slavų ar germanų, bet ir kitose giminingesnėse indoeuropiečių kalbose, nes tai kaip tik daug kur padeda geriau ir giliau suprasti tiriamosios kalbos dalykus. Todėl nėra jokio reikalo, kaip kad kartais mėgsta daryti K. Korsakas, dabartiniams Lietuvos lituanistams priekaištauti, kad jie kol kas labai maža kreipią dėmesio į baltų slavų santykių problemą ar kitus panašius dalykus. Norint sėkmingiau spręsti lyginamąsias baltistikos

bei slavistikos ar kitų indoeuropiečių kalbotyros sričių problemas, reikia būti geriau ir pagrindžiau apsityrusiam tiek pačioj baltistikoj, tiek slavistikoj, tiek iš viso lyginamojoj indoeuropiečių kalbotyroj. Lietuvos lituanistai, kai jie įsigis reikiamo patyrimo šiose srityse, jau ir be pašalinių pagraudenimų galės vis daugiau pasireikšti gilesnėmis, solidesnėmis studijomis. Tam reikia daugiau paruošiamųjų darbų, daugiau šaltinių, daugiau sistemingos tiriamosios medžiagos ir, svarbiausia, vis didėjančio kalbinio įžvalgumo. Linkime jiems pasisekimo!

Dėl kai kurių mūsų tikrinių vardų aiškinimo

(Aidai, 1968 m., nr. 2, p. 74–77)

Lig šiol mūsų tikriniai vardai, ypač vietovardžiai ir vandenvardžiai, nuosekliau ir sistemingiau beveik netyrinėti. K. Būga savo darbuose tai tik iš dalies tėra palietęs, bet jų darybos ir kilmės ištisai nėra nagrinėjęs; to vėliau ir kiti nėra darę. Taip pat vis dar neturime ir pilno mokslinio tikrinių vardų žodyno. 1963 [m.] pasirodęs „Lietuvos TSR upių ir ežerų vardynas“ yra pirmas rimtesnis šios srities žygis, bet jis dar nėra ganėtinas: būdamas iš dalies praktinis, normuojamas darbas, jis duoda tik ribotą vardų skaičių, ir daugelio dalykų jame visai nerandame. Pastaruoju laiku (1966) A. Vanagas yra parašęs savo kandidatinę disertaciją „Lietuvos TSR upių vardų daryba“, bet šis darbas dar vis tebėra taisomas, papildomas ir tuo tarpu dar nespausdinamas. Todėl nenuostabu, kad tiek mums patiems, tiek kitataučiams, rašantiems apie mūsų kalbos onomastikos ar hidronimikos dalykus, tenka susidurti su įvairių įvairiausiomis sunkenybėmis, kurių vieną kitą čia noriu iškelti aikštėn.

Štai K. Būga, Rocznik slawistyczny, 1913, VI 7 = Rinktiniai raštai, I 501, Breslaujos aps. lenkišką (gudišką) ežero vardą *Drywiaty* buvo linkęs kildinti iš **Druv-intas*, su ta pačia priesaga kaip *Jūžintas, Žuvintas* ir kt. J. Pokorny, Idg. etym. Wb. 205, visai nenurodydamas šaltinio, šią rekonstruotą lytį gretina su galų upėvardžiu *Druentia* (prc. *Drouance, Durance*), serbų kroatų *Drava*, sen. lenkų *Drawa*, toliau su sen. indų *drávati* „bėga, teka“ ir kt.; panašiai dar

galvoja H. Krahe, Beiträge zur Namenforschung (toliau: BNF), 1951–52, II 14, Unsere ältesten Flussnamen, 1964, 54, ir kt. Bet Lietuvos upių ir ežerų vardyne šis ežeras vadinamas *Drùvetas*, ir B. Savukynas, Lietuvių kalbotyros klausimai (toliau: Lkk), 1962, V 196, laiko jį tos pat rūšies dariniu kaip *Dùsetas* ir lygina su latvių upėvardžiu *Druve* ir kt. Taigi, jei *Drùvetas* yra tikra lytis, tai rekonstruotinis **Druvintas* turi atkristi. Lietuvių enciklopedijos (toliau: LE) *Drivėtas* arba J. Andriaus Lietuvos žemėlapio *Drivėtai* tėra tik paprastas vertimas iš *Drywiaty*.

Arba štai vėl Vaižgantas (J. Tumas), Sąrašas geografiškųjų Lietuvos vardų (Dirva – Žinynas), 1904 X 45, o iš čia ir K. Būga, Rocz. slaw. VI 2 = RR I 515, duoda Lieplaukės par. ežero vardą *Gérbantas*. Tais šaltiniais pasikliaudamas, aš taip pat miniu šio ežero vardą savo „Lietuvių kalbos žodžių daryboj“ (1943, 374), o iš čia jį kartoja J. Otrębski, Lingua Posnaniensis (toliau: LP), 1949, I 231, ir R. Schmittlein, Revue internationale d'onomastique (toliau: RIO), 1960, IV 244. Bet *Gerbanto* nerandame nei „Lietuvių kalbos rašybos žodyne“ (Vilnius, 1948), nei J. Andriaus Lietuvos žemėlapy, kurio vardyną sudarė A. Salys, nei LE, nei Lietuvos upių ir ežerų vardyne, nei Maž. liet. enc-joj (1966); pagaliau jo visai nemini ir B. Savukynas *g*-raidės ežerų vardų sąraše, žr. Lietuvių kalbos leksikos raida (Vilnius, 1966, 183–194). Kodėl? Veikiausiai todėl, kad vietos žmonių jis ir nežinomas. Pagal mano gautąją informaciją *Gerbantas* yra ne kas kita kaip *Geřmantas*. Tai rodo ir geografinė padėtis: *Germantas*, kurį supa Alsėdžių ir Lieplaukės miškai, yra 6 km. nuo Telšių, prie geležinkelio į Klaipėdą; iš jo teka *Germantupis* „deš. Lušinės įt.“. LE dar minimas ir *Germantis* „Rokiškio aps. Juodupės vls. ež.“ XVI amžiuj Vilkmergės apskrity (v Vilkomirskom povete) ir Kauno aps. Darsūniškio girioje (pūščioje) dar minimas upėvardis *Germona* (žr. Akty izdavaemye Vilenskoju Komissieju, XXX 447; 1559 m. Revizija pušč, Vil'na, 1867, 41), kuris iš tikrųjų galėtų būti **Germanas* (arba **Germana*); plg. *Sālantas* ir *Solonta* „Platelių vls. upė“ (J. Sprogis, Geogr. slovar', 1888, 296). Taigi iš visko atrodo, kad *Geřmantas* „Telšių ap. ež.“ yra tikras dalykas, o *Gerbantas* – vėlesnis darinys ar perdirbinys, gal būt tiesiog per klaidą atsiradęs. Kas tai galėtų visai tikrai pasakyti?

LE duodamas *Aimantas* (ankstyvesnėj Lietuviškoj enc-joj: *Aiman-*

tis) „Maž. Lietuvos upelis, kair. Įsros (Priegliaus) įt. ties Kraupiškiu“; iš to pat šaltinio šį upėvardį mini ir R. Schmittlein, RIO IV 243. Bet iš tikrųjų šis upelis M. Nauburo pranešimu tebuvo vadinamas *Eimenis* arba vietomis *Eimena*, o prie jo esąs kaimas – *Eimeniškiai*; čia visai esąs nepažįstamas nei *Aimantas*, nei *Aimantis*. V. Kalvaitis (Liet. vardų klėtelė, 68), taip pat Lietuvos upių ir ežerų vardynas ir J. Andriaus Lietuvos žemėlapis rašo *Eimenys*. *Eimenio* senumą dar aiškiai rodo ir vok. *Eymenis* (G. Froehlich, Zeitschrift der Altertumsgesellschaft Insterburg, 1930, 37) bei *Eymenischken* (nuo 1938 m. *Eimental*). Etimologiškai *Eimenis*, arba *Eimenys*, sietinas su Maž. Lietuvoj vartotu bendriniu žodžiu *eimenas* arba *eimena* „upelis, tėkmė“ ir kt. Taigi senesnė ir autentiškesnė lytis, be abejonės, yra *Eimenis* arba *Eimenys*, ne *Aimantas* (*Aimantis*), kuris, be LE, kitų šaltinių tuo tarpu nepaliudytas. Įdomu, kad LE, pagrindine lytimi duodama *Aimantas*, o antrine – *Eimenis*, prie šio upelio esantį kaimą tevadina *Eimeniškiai*, ne *Aimantiškiai*. Pagaliau *Aimantas* pagal savo darybą tegali būti tarminė lytis *Eimanto* vietoj; plg. asv. *Eĩbutas, Eĩgirdas, Eĩmantas* (šalia *Eĩtmanas*), *Einóras, Eĩtautas, Eĩvydas* ir kt. Iš visko tad atrodo, kad *Aimantas* (*Aimantis*) iš tikrųjų yra ne kas kita kaip vėlyvas naujadaras arba veikiausiai koks *Eimenio* perdirbinys.

Tiek seniau, tiek kartais dabar tikrinių vardų lytys yra tarmiškai arba tiesiog klaidingai užrašomos, ir tokios ilgainiui toliau paplinta įvairių raštų kalboj. Pvz., K. Būga, Rocz. slaw., 1913, VI 16 = RR I 509 t. ir Tauta ir Žodis, 1923, I 40 = RR III 544, rašė *Vasintà* „kair. Jaros (Šventosios, Neries) įt.“ ir *Vasintėlis* „Svėdasų ap. ež.“ ir tai lygino su *Vãsaknas* „Antalieptės ap. ež.“, toliau su latvių *vasa* „drėgna žemė“ ir kt.; tą nuomonę dar kartoja J. Endzelīns, Latviešu valodas vārdnīca, IV 484, taip pat Fr. Specht, Ursprung der idg. Deklination, 1944, 171, ir kt. LE viena ir ta pati upė vadinama įvairiai: *Uosinta* (XXXII 269) ir *Vasinta*, arba *Uosinta*, tekanti iš *Vasintėlio* (*Uosintėlio*) ež. (XXXIII 229); šiuo šaltiniu naudodamasis ir R. Schmittlein, RIO, 1960, IV 246, tuo vardu vadina dvi upes: *Uosinta* „ruisseau de Rokiškis“ ir *Vasinta* „rivière de Rokiškis, affluent de la Jera (autre forme de *Uosinta*?)“. Bet Lietuvos upių ir ežerų vardyne duodama tik *Uosintà*: „deš. Dubysos įt. (Čekiškė)“ ir „kair. Jaros įt. (Svėdasai)“; šių abiejų upėvardžių tarminės lytys nu-

rodomos *Vosintà* ir *Vasintà*, kur nekirčiuotas *uo* vienur yra pavirtęs į *o* (siaurą, tarp *o* ir *u*), kitur – į *a* (pusilgį ar trumpą), bet kirčiuotas yra išlikęs, pvz. vs. gl. *Vúosintū*; plg. dar ryt. aukšt. *vodegà*, *vadegà*, bet *vúodegū* (apytikrė transkripcija) iš *uodegà*, *úodegą*. Taigi, pasirodo, *Vasintà*, *Vasintẽlis* yra tarminės lytys, kurios bendrinėj kalboj terašytinos *Uosintà*, *Uosintẽlis*; plg. dar *Uosintas* (*úos-*) „Kamajų ap. ež.“, *Uosijà* „kair. Šetekšnos įt.“, *Uosỹs* „Balninkų ap. ež.“ ir kt. Iš šių pavyzdžių jau nebesunku matyti, kad *Uosintas*, *Uosintà*, kaip ir *Uosijà*, *Uosỹs*, *Uosà* ir kt., gali būti siejami su *úosis*, panašiai kaip *Žùvintas*, *Žuvintà* – su *žuvìs* ir kt., ir nieko bendro neturi su latvių *vasa* „drėgna žemė“ ir kt.

Iš šitų kelių pavyzdžių jau galime aiškiai matyti, kaip kalbos tyrinėtojui yra didžiai svarbu turėti visai tikrų, autentiškų duomenų. Iš kitos pusės taip pat yra svarbu, kad tyrinėtojas tuos pačius turimuosius duomenis interpretuotų blaivai, realiai, įžvalgiai, ne dirbtinai, vien spekuliatyviai, izoliuotai, nes čia bet koks dirbtinumas ar sausas spekuliatyvumas tyrinėtoją gali kartais ir į balą įklampinti. Štai pvz. J. Otrębski, BNF, 1958, IX 116 t., kildindamas *Lietuvà* iš **Leituvā* iš **Leitūs*, o šią pastarąją lytį siedamas su upėvardžiu **Leitā* arba **Leitė* ir toliau su *líeti, lietùs* arba *lytùs*, sugalvojo, kad ir *Alytùs*, tariamai kilęs iš senesnio **Alytūs*, taip santykiaująs su **Alyta* (rusų, lenkų *Olita*), kaip **Leitūs* : *Lietuvà* su **Leitā* ir kt. Ir dar daugiau: senesnioji **A-lyta* galinti būti su pridėtiniu (protetiniu) *a-* sudaryta iš šaknies *lyt-* (*lýti* : *líeti*), visai panašiai kaip pvz. rusų tarm. *o-ržanoj* „ruginis“ ir kt. O savo liet. kalbos gramatikoj (Gramatyka języka litewskiego, 1958, I 5) jis dar mano, kad rusų formos *O-lita* pradinis *o-* netikros dekompozicijos keliu galėjęs atsirasti iš tokių samplaikų kaip **ko-Lite*, **vo-Lite*, **do-Lity*, ir tuo būdu ilgainiui susidariusi *Olita*, kurią paskiau lietuviai persidirbę į *Alytùs*. Bet iš tikrųjų tai nieko bendro neturi su realybe: *Alytùs* yra pačių lietuvių darybos žodis, atsiradęs be jokios slavų įtakos, būtent – kilęs iš **Alyta* (*Alytà* dar ir asmenvardžiu pažįstamas), šalia *Alỹtupis* „deš. Nemuno įt. (Alytus)“, jis savo šaknimi *al-* yra toliau sietinas su *Alovė* (*ãl-*) „deš. Nemuno įt. (Alovės vls. upelis)“, *Alỹs* „Širvintų ap. ež.“, *Alantas* „kair. Minijos įt.“ ir kt.; dėl to plg. dar B. Savukynas, Lkk 1960, III 294, ir K. Kuzavinis, Baltistica, 1966, I 181.

Kitas J. Otrębskio dirbtinio etimologizavimo pavyzdys yra *Ukmergė*

(LP 1950, II 7): jo nuomone, dabartinė *Ukmergė*, kaip tabu žodis, galėjusi būti metatezės keliu perdirbta iš **Merg-ukė*, t. y. šaknis *merg-* galėjusi būti sukeista su priesaga *-ukė*. Bet tai yra niekuo konkrečiai nepagrįsta nuomonė: viena, dabartinė *Ukmergė̃* yra gana vėlyva forma, o senesnė yra *Vilkamergė* arba *Vilkmergė̃*, kurios pirmosios sudaromosios dalies *vilk-* niekaip neįmanoma išvesti iš tariamos *-ukė*; antra, vėlyvesnės *Ukmergės* pirmoji sudaromoji dalis *uk-*, kaip tik priešingai, veikiausiai fonetiškai yra kilusi iš *vilk(a)-*; plačiau dėl to žr. Zeitschrift für slav. Philologie, 1958, XXVII 175–177.

Toliau pastebėtina, kad lietuvių, kaip ir kitų baltų kalbų vietovardžiai, vandenvardžiai ir taip pat asmenvardžiai visų pirma aiškintini iš pačios lietuvių, taip pat kitų baltų, toliau slavų ir galų gale, kai tose kalbose jau neberandame jokių etimologinių duomenų, iš kitų tolimesnių indoeuropiečių kalbų, ir aiškinti ne pavieniui, bet ryšium su visais kitais žinomais panašios darybos atstovais. Pvz., J. Otrębski, Gram. języka lit., 1963, II 270, mano, kad Maž. Lietuvos pavardė *Galindžius* esąs neabejotinas *galiñčiaus* „galiūno, galiūgo“ variantas, o šis pastarasis su priesaga *-ju-* esąs sudarytas iš esamojo laiko dalyvio **galint-* nuo *galėti* „turėti galios, pajėgti, įstengti“, panašiai kaip *sùkčius* nuo *sùktas* ir kt. Bet ši etimologija neatrodo įtikima: viena, šalia *Galindžius* Maž. Lietuvoj yra ir daugiau pavardžių su priesaga *-indju-* (pvz. *Klabindžius, Klebindžius* ir kt.); antra, *Galindžius* visai lengvai gali būti atsiradęs šalia *Galindis* (iš *Galindžiaus* ar *Galindžio* yra kilęs kaimo vardas *Galindžiai*, vok. *Gallingen*), visai panašiai kaip *Klabindžius* šalia *Klabindis*, o šalia *Klebindžius* : *Klebindis* yra dar *Klebiškis*, *Klebingis* ir kt.; dėl galūnės *-is* : *-ius* plg. Maž. Lietuvos pavardes *Gelžinis* : *Gelžinius* ir kt. Yra taip pat galimas daiktas, kad *Galindžius* buvo sudarytas šalia *Galindas* (plg. V. Kalvaitis, Liet. vardų klėtelė 3), visai panašiai kaip *Uogiñčius* šalia *Uogintas* (*úog-*) ir kt. Pagaliau, ta pati pavardė *Galinčius* (irgi Maž. Lietuvoj pažįstama) tuo būdu galėjo būti sudaryta šalia *Galintas*, kurio tikras variantas kaip tik ir yra *Galindas*, panašiai kaip *Kùrantas* „kair. Dubysos įt. (Betygala)“ šalia *Kùrantas* „t. p.“, *Samant-* (*Samañtės* „Papilės vls. miškas“, *Samantonys* „Ukmergės aps., Veprių vls. km.“) šalia *Samándis* „Smalvų ap. ež.“ ir kt.

Kad šalia *galint-* (dėl priesagos *-int-* plg. *Gáilintas* „Merkinės ap. ež.“, *Miežintà* „Anykštos įt.“, *Uolintà* „kair. Šventosios įt.“, *Žùvin-*

tas „Kuktiškio ir Simno ap. ež.“ ir kt.) liet. kalboj gali būti ir kamienas *galind-*, rodo dar visa eilė kitų pavyzdžių: *Balindaitis* pav. (V. Kalvaitis, Liet. vardų klėtelė 8) iš *Balindas* arba *Balinda*, taip pat *Dalìnda* ar *Dalindà*, *Dubrindỹs* (plg. *Dubrà*), *Tiliñdis* (plg. *Tìlius, Tiliūnas*) ir kt. Čia pat gerai dera ir prūsų *Galindo* (krašto vardas), *Galynde* (Sembos miškas), *Galinden* (vok. *Gallinden*) „Marungo aps. vieta“ ir kt. (G. Gerullis, Altpr. ON 35). Čia visur priesaga *-int-* taip santykiauja su *-ind-*, kaip *-ant-* (pvz. *Alantas, Gamantà, Kražañtė, Sālantas, Šlavañtas* ir kt.) su *-and-*; *Gilándis* „Onuškio ap. ež.“, *Gilánda* „Oplankio ež. įt. (Pagėgiai)“, *Krūvandà* „kair. Lazduonos įt. (Čekiškė)“ ir kt. Kaikurios iš šių priesagų gali būti tarpusavy ir balsių kaitos laipsniais susijusios; pvz. šalia *galint-* (plg. *Galintiškis* „Papilio vls. km.“ ir kt.) seniau galėjo būti ir kamienas *galant-*, iš kurio yra sudarytas prūsų ežero vardas *Galanten* (G. Gerullis, Altpr. ON 35), visai panašiai, kaip šalia *Laukintas* yra dar pažįstamas ir asv. *Laukantas*, toliau *Laukantė* „deš. Argos įt. (Tilžės aps.)“ ir kt. Taigi *-int-* : *-ind*, kaip ir *-ant-*: *-and-*, yra tikras baltų kalbų padaras, ir todėl J. Otrębski, Słowiane, 1947, 133–138, Studia historica w 35-lecie pracy naukowej H. Lowmiańskiego, 1962, 37–41, ir M. Rudnicki, LP 1949, I 272, Slavianskaja filologija (Moskva, 1958) I 136–160, pergreitai paniekia priesagą *-ind-* lietuvių kalboj ir galindus (Ptolemajaus *Galindoi*, sen. rusų *Goliad'*) priskiria slavams. Dėl to dar plg. K. Būga, Liet. kalbos žod., 1924, LXIX, LXXIII = RR III 117, 124–126, M. Vasmer, Russ. etym. Wb. I 290, E. Fraenkel, Lit. etym. Wb. 130, B. Savukynas, Lkk 1963, VI 322 ir kt.

Ypač nepaprastai daugelį mūsų tikrinių vardų aiškina R. Schmittlein savo 1948 m. Baden-Badene išleistame darbe „Etudes sur la nationalité des Aestii“ (I-oji dalis), taip pat prc. žurnale „Revue internationale d'onomastique“ arba įvairiuose onomastikos kongresų darbuose. Visų pirma jis yra įsitikinęs, kad senoviniai lietuvių didikų vardai esą visi germaniški (les noms lituaniens dits „noms de noblesse“ sont tous germaniques), taigi ir iš tų vardų kilę vietovardžiai bei vandenvardžiai taip pat esą germaniškos kilmės, pvz.: *Alvitas, Bygaudas, Bytautas, Byvainis, Butrimas, Daugirdas, Domantas, Einautas, Gamanta, Gardinas, Gedminas, Germantas, Giraudas, Kargantas, Leimantas, Maleiša, Merkys, Milvydas, Sintautiškis, Sirgėla, Sirvydas* (jis rašo *Širvydas*), *Tausalas, Ukmergė, Ušantė, Vaidotas, Vytau-*

tas, Vosgautas (jis rašo *Vozgautas*), *Žervynas* ir kt., žr. Proceedings of the Eighth International Congress of Onomastic Sciences, Le Hague, 1966 479. Ir visus šiuos vardus jis išaiškina gana paprastai, lengvai; pvz. *Gavénas* „Molėtų ap. ež.“ galįs būti „assuré par *Gavienius*, évêque de Tours en 769“; *Degùtė* „Alytaus ap. upelis“ ir *Gìraudas* „Orijos (Pyvesos) įt.“ esą tas pat, kaip ir prc. generolų vardai *Degoutte* ir *Giraud; Kařgantas* „Kelmės vls. kalnas“ esąs vestinas iš *Charigant; Maleišà* „Ilgosios (Jaros) įt.“, jo žodžiais tariant, „transcrit *Malicho* avec palatalisation de la gutturale et diphtongaison de *i*“; *Taũsalas* „Telšių ap. ež.“ esąs išlaikęs (a conservé) VI amžiaus Bavarijos karaliaus vardą *Tasilo; Ušantė* rodanti buvus gotų kario vardą *Usand*, ir tt.

Šitaip etimologizuodamas, R. Schmittlein visai nesirūpina, kaip tie vardai yra sudaryti lietuvių kalboj, kaip jie savo daryba santykiauja su kitais tos pat rūšies dariniais ir tt. O iš tikrųjų visi aukščiau cituotieji vardai yra perdėm lietuviški, baltiški ir turi daugiau ar mažiau giminaičių tiek pačioj lietuvių, tiek kitose baltų kalbose. Pvz., *Gavėnas* turi tą pačią priesagą, kaip ir ežerų vardai *Duvėnas, Gadėnas* bei upėvardžiai *Maménas, Vilbėnas, Žardėnas* ir kt., o savo šaknimi neskirtinas nuo *Gavỹs* (*Gaveĩkis*) „Ignalinos ap. ež.“, *Gaváitis* „tos pat ap. ež.“, *Gaujà* „deš. Nemuno įt.“, latvių *Gavene* (upė), prūsų vtv. *Gawen* (G. Gerullis Altpr. ON 37) ir kt. *Maleišà* yra sudaryta su ta pačia priesaga, kaip pavardės *Baleišà, Bareišà, Kuréiša*, toliau *Toleĩšė* „Raseinių vls. upė“, *nameĩšis* „kas visados esti namie; šeimos narys, namiegas“, o savo šaknimi gretintinas su *Malýnas* „Utenos ap. ež.“, *Malìnis* „Antalieptės ap. ež.“, toliau gal *lýg-malas* „pilnas sulig kraštais“ ir kt. Tokie vardai, kaip *Bùtrimas, Daũgirdas, Gedmìnas* (ir *Gedimìnas*), *Mìlvydas, Sìrvydas, Výtartas, Výtautas* ir kt. yra tokie aiškūs pačių lietuvių (baltų) padarai, kad čia nebėra net reikalo ir įrodinėti, kad jie galėtų būti kitokios, svetimos, kilmės. Net tas pats *Radvìlas, Radvilà* (iš čia *Radvìliškis, Radvilónys* ir kt.), kurį R. Schmittlein laiko germaniškos kilmės ir sieja su VIII amžiaus Saint-Malo vyskupo vardu *Ratwilius* ir Württembergo miestelio vardu *Rotweil*, yra savas žodis, būtent – *Radvìlas, Radvilà* (iš senesnių lyčių *Radivilas, Radivila*, o iš čia sen. rusų, gudų *Rodivil*, lenkų *Radziwill*) yra senas dvikamienis vardas, kurio antroji sudaromoji dalis *-vilas* (*-vila*) yra tokia pat, kaip ir varduose *Bùt-vilas,*

Ged-vìlas (*Ged-vilà*), *Mañt-vilas* (ir *Mantvìlas*), *Sur-vìlas* (*Sur-vilà*), *Vaĩš-vilas* (*Vaiš-vilà*) ir kt., o pirmoji dalis *rad(i)-* gali būti siejama su latvių *rads* „giminietis; giminė, padermė“, *radīt* „gimdyti; gaminti, kurti“, *radīties* „daugėti; užtekti; tarpti; rastis“, toliau *raža* „šaunumas, gerumas; tarpa; gausi šeima“ (iš **radjā*), *rasme* „tarpimas, našumas, derlius“, mūsų *rasmẽ* „geras, spartus augimas, derlius“ (iš **rad-smē*) ir kt. Latvių *rads* (iš **radas*) ir *radīt* dėl skirtingų reikšmių ir gausių tolimesnių vedinių laikytini ne slaviškais skoliniais, bet baltiškais žodžiais, giminingais pvz. čekų *rod* „gimimas; kilmė; giminė, padermė; vaisius“, *roditi* „gimdyti“, *raditi* „ko geisti; dirbti“, sen. indų *rādhnoti, radhyati* „apsieina, susivokia, pabaigia, padaro, laimi“, Avestos *rādaiti* „paruošia“ ir kt. Pagaliau latvių *radīt* (mūsų būtų **radyti*) gali būti priežastinis veiksmažodis šalia *rast*, mūsų *ràsti*, kaip pvz. mūsų *kasýti* šalia *kàsti* ir kt.; tai iš dalies rodo ir latvių sangrąžinių lyčių *radīties* ir *rasties* reikšmių artimumas. Toliau dėl to plg. dar R. Trautmann, Balt.-slav. Wb. 234 t., J. Endzelīns, Latviešu valodas vārdnīca, III 462 t. Taigi *Radvilas* (*Radvila*) savo pirmąja sudaromąja dalimi gali būti artimas tokiems sudėtiniams slavų vardams kaip čekų *Rodo-mil, Rodi-slav*, lenkų *Rad-mierz*, serbų *Rado-mysl* ir kt. Be to, šaknies *rad-* mes dar turime visą eilę priesaginių darinių, pvz. pavardės *Rãdžius, Radžiū̃nas, Radeĩkis, Radìškis* ir kt. Galimas daiktas, kad šalia *rad-* seniau buvo pažįstama ir šaknis **rād-* > *rod-*; plg. *Rótautas*, veikiausiai iš **Rod-tautas*, toliau *Rodaitis, Rodžius, Rodžiūnas* ir kt. Bet niekuo nepagrįstas yra *Radvilo* (*Radvilos*) santykis, sakysime, su *Rotweil*, nes mūsų *-vilas* (*-vila*), kuris balsių kaitos laipsniu santykiauja su *val-* (plg. *Vaĩ-mantas*, čekų *Voli-mír*, toliau mūsų *Valỹs, Valiū̃nas, Valaĩnis, Valeišà* ir kt.), neturi nieko bendro su vok. sudėtinių vietovardžių sandais *-wil, -weil, -weiler*: šių pastarųjų lyčių pagrindinis šaltinis yra lot. *vīlla* „namas kaime, dvaras, Landhaus, Landgut, maison de la campagne, ferme“ (iš čia prc. *ville* ir kt.); plg. F. Solmsen, Idg. Eigennamen als Spiegel der Kulturgeschichte, 1922, 63; Fr. Kluge-A. Götze, Etym. Wb. d. deut. Sprache, 1953, 865 t.

Daugelio kitų R. Schmittleino gana savotiškų, tiesiog kurioziškų etimologizavimo būdų čia nebeliečiu: juos iš dalies jau gerokai yra panagrinėjęs A. Vanagas, Baltistica, 1966, 97–102.

Lietuvių kalbos istorijos studija

(Aidai, 1968 m., nr. 3, p. 139–140)

J. Palionis: Lietuvių literatūrinė kalba XVI–XVII a., Vilnius, Mintis, 1967. 332 psl.

Lietuvių kalbos istorija, palyginti, dar visai mažai tėra tyrinėta, ir šios srities pagrindesnių veikalų beveik neturime. Daugiau kaip prieš 90 metų pasirodę A. Bezzenbergerio „Beiträge zur Geschichte der litauischen Sprache“ (Göttingen, 1877) yra parašyti remiantis daugiausia tik Prūsų lietuvių XVI ir XVII a. raštais, todėl juose teliečiami tik vienos (t. y. Prūsų) lietuvių senovinių raštų kalbos dalykai; be to, šis darbas dabar yra jau gerokai senstelėjęs, nors savo gausia medžiaga vis dar tebėra vertingas. Vėliau, po 75 metų, dr. P. Jonikas yra svetur išleidęs savo populiarią „Lietuvių kalbos istoriją“ (Chicago, 1952, 225 psl.), kur trumpai pavaizduojami patys svarbesnieji lietuvių kalbos istorijos tarpsniai, pradedant indoeuropiečių bei baltų prokalbėmis ir baigiant dabartine bendrine (literatūrine) kalba. Tai yra ne koks nors „populiarių emigrantinėje spaudoje paskelbtų straipsnių lietuvių kalbos istorijos klausimais rinkinys“, kaip kad J. Palionis galvoja, bet sistemingas, ištisinis darbas, skirtas daugiausia mokyklai ir šiaip platesnei visuomenei.

Visai kas kita yra Jono Palionio darbas: čia jis liečia tik vieną, XVI–XVII a., literatūrinės (bendrinės) lietuvių kalbos istorijos laikotarpį, ne visą jos istoriją. Jo pagrindinis dėmesys šiame darbe nukreiptas į tos kalbos užuomazgą, jos susidarymo pradžią ir ypatybes.

Bet kas yra ta literatūrinė kalba? Autoriaus žodžiais tariant, tai yra „rašto, literatūros, plačiąja šių žodžių prasme, kalba; tai daugiau ar mažiau apdorota, sunorminta kurios nors epochos liaudies šnekamoji kalba, tarnaujanti bendriems tam tikros tautybės ar nacijos tarpusavio susižinojimo ir ypačiai kultūros bei civilizacijos reikalams“. Pagal tai išeina, kad M. Mažvydo raštai yra jau tokie paminklai, kuriuose „ne tik apstu ryškių liaudies kalbos dorojimo, norminimo elementų, bet ir aiškiai matyti autoriaus pastangos kuo geriau ir visapusiškiau pritaikyti ją kultūrinio bendravimo, literatūrinės kalbos funkcijoms“. Kiek pats M. Mažvydas iš tikrųjų yra šios rūšies pastangų parodęs, dabar, kol dar trūksta išsamesnių tyrinėjimų, ne taip jau lengva aiškiai pasakyti; bet yra faktas, kad jo ka-

tekizme gausiai pasireiškusios senovinės žemaitybės kituose jo raštuose vis mažėjo, o aukštaitybių skaičius didėjo, t. y. ilgainiui buvo pasukta ano meto Prūsų Lietuvos daugumos, aukštaičių, tarmės keliu, ir prie to posūkio, gal lemiamai, yra dar prisidėję kiti, visų pirma jo pusbrolis tilžėnas B. Vilentas. Vėliau tuo keliu ėjo visi kiti, ir iš jo niekas nebeišsuko, todėl M. Mažvydą visai pagrįstai galime laikyti Prūsijos lietuvių **bendrinės** kalbos (Gemeinsprache) pradininku. O tuo tarpu Didž. Lietuvos bendrinės kalbos pradininku, arba veikiau savos rūšies kūrėju, laikytinas Mikalojus Daukša. Ir J. Palionis šitoj savo monografijoj nagrinėja M. Mažvydo bei M. Daukšos pradėtąją (kitų pradininkų tuo tarpu nežinome) XVI–XVII a. lietuvių raštų kalbą.

Savo pratarmėj autorius šio darbo tikslą šiaip apibūdina: „Jame (t. y. šiame darbe)... stengtasi duoti trumpą to meto lietuvių rašybos charakteristiką, nušviesti tuometinės lietuvių literatūrinės kalbos santykį su tarmėmis ir sinchroniškai bei iš dalies diachroniškai aprašyti būdingesniąsias tos kalbos fonetikos, morfologijos, sintaksės ir leksikos ypatybes“. Vadinasi, šiame darbe stengiamasi nušviesti tik būdingesniąsias ano meto raštų kalbos ypatybes, ne duoti sistemingą, nuodugnų tos kalbos ir jos raidos vaizdą. Tuo būdu, pradžioj trumpai pasisakęs dėl lietuvių literatūrinės kalbos kūrimosi pradžios ir davęs bendrą jos charakteristiką, jis visų pirma apžvelgia XVI–XVII a. lietuvių raštų kalbos rašybą ir joje randa tolydinę pažangą: nuo daugiareikšmių nenusistojusios ir gana sudėtingos formos rašmenų juo toliau, juo vis daugiau buvę pereinama prie vienareikšmių, pastovesnių ir paprastesnių rašmenų; ilgainiui balsių rašyboj ėmęs ryškėti fonetinis, o priebalsių – morfologinis principas, nors griežčiau šių principų nebuvę laikomasi. Kalbėdamas apie ano meto raštų kalbos ir tarmių santykį, jis yra linkęs manyti, kad M. Mažvydas buvęs žemaičių donininkų, klaipėdiškių, tarmės atstovas; kad Wolfenbüttelio postilės vertėjas galėjęs būti iš rytų Lietuvos į prūsų žemaičių tarpą patekęs ir čia ilgiau gyvenęs žmogus; kad vakarų aukštaičių tarmę visiškai „įtvirtinęs“ J. Rėza, tilžėnas, savo 1625 m. psalmyno kalboj, o kiek vėliau šią aukštaitinę tradiciją priėmęs, teoriškai apibendrinęs ir galutinai „įtvirtinęs“ D. Kleinas savo lietuvių kalbos gramatikoj. M. Daukša, kaip ir man rodosi, rašęs daugiausia prisilaikydamas savo gimtosios vidurio aukštaičių tar-

mės, kurią dabar Z. Zinkevičius savo naujojoj tarmių klasifikacijoj yra visai panaikinęs; tai pačiai tarmei esanti artima ir 1598 m. M. Petkevičiaus katekizmo kalba. 1605 m. anoniminio rytietiško katekizmo vertėjas buvęs ne rytinis dzūkas, kaip kad kas anksčiau manė, bet pereiginės tarp rytinės dzūkų ir puntininkų šnektos atstovas. Taip pat ir K. Sirvydas rašęs prisilaikydamas ryt. aukštaičių puntininkų šnektos, bet tiksliau lokalizuoti jo raštų patarmę esą sunku. Pagaliau 1646 m. S. Slavočinskio giesmyno kalboje esą nemaža tarminio mišinio: ir žem. dūnininkų, ir vak. aukštaičių, ypač veliuoniškių, ir ryt. aukštaičių tarmių elementų.

Platokuose morfologijos ir sintaksės skyriuose, panašiai kaip ir fonetikos skyriuj, apžvelgiamos tiktai būdingesnės žodžių kaitybos bei žodžių formos darybos ypatybės ir būdingesni sintaksės reiškiniai. Paskutiniame leksikos ir frazeologijos skyriuje irgi gana bendrais bruožais terašoma: išskiriami liaudinės kilmės žodžiai (**dėdė, motė, kaimynas, merga; bruvis, kreklas, pakala, subinė, tulžis**...), naujadarai (**atpuolenis, deivilas, melstuvė, prausta** „skaistykla“, **šventvagis**...) ir pagaliau skoliniai, kurių daugiausia priskaičiuojama iš mano slaviškų senovinės lietuvių kalbos skolinių darbo (Kaunas, 1931).

Šioj savo trumpoj apžvalgoj aš nesu pasiryžęs plačiau diskutuoti autoriaus aikštėn iškeltųjų dalykų, – tai jau būtų platesnio straipsnio reikalas; čia noriu tik vieną kitą probėgšminę pastabą padaryti. Pvz., K. Sirvydo **pajauta** „jausmas, pojūtis“ autoriui atrodo naujadaras; bet, kaip rodo Antano Baranausko **pajáuta** ir žem. (pvz. darbėniškių) **pãjauta**, tai lengvai gali būti ir liaudinis žodis. J. Bretkūno **farba**, kaip ir S. Chilinskio **forba**, gali būti paskolinta ir iš lenkų **farba**, ne būtinai iš vok. **Farbe**, iš kur vėliau randame **farbas** arba **parbas**.

Rašydamas apie mano skolinių darbą, autorius pastebi, kad mano esą neįtraukta „nemaža slaviškų žodžių, ypač slaviškos šaknies vedinių, ir iš panaudotų šaltinių“. Bet, kaip savo darbo pratarmėj esu pastebėjęs, aš sąmoningai slaviškos šaknies vedinius surašiau ne visus, bet tik tuos, kurie padeda reikiamų skolinių vartoseną pavaizduoti, todėl pvz. mano duota **cnatlyvas, čėsas, karūnavoti, nikčemnas, tijūnas,** bet praleista **cnatlyvai, čėsingas, čėsiškas, karūnavojimas, nikčemnystė, tijūnystė** ir kt. Dalies skolinių, kuriuos aš daviau, autorius yra nepastebėjęs; pvz. jis tariasi mano darbe neradęs

hanba, lakonia, o iš tikrųjų šalia **honba** duota ir **hanba** ir šalia **lachonė – lakonia**. Tačiau yra visai galimas daiktas, kad aš, ribotu laiku ir paskubomis skaitydamas daugybę šaltinių, ne vieną dalyką būsiu ir praleidęs; antra vertus, kai kurie šaltiniai (pvz. S. Slavočinskio giesmynas ir kt.) man nebuvo ir prieinami. Tam tikslui yra dar reikalingas nemažas, atidus lasinėjimas.

Aš visą šį J. Palionio darbą skaičiau su malonumu: tai yra rimta, solidi monografinė disertacija, už kurią jam sausio 15 d. buvo suteiktas filologijos mokslų daktaro laipsnis, – jis yra Vilniaus universiteto lietuvių kalbos katedros docentas, – ir kuri po minėtojo A. Bezzenbergerio veikalo yra pirmas lietuvių kalbos veikalas, skirtas plačiau tos kalbos XVI–XVII amžiaus istorijos laikotarpiui nušviesti. Autorius tam darbui yra panaudojęs visus jam prieinamus senovinius šaltinius ir naujus dialektologinius bei istorinius lietuvių kalbos tyrinėjimus, išskyrus Z. Zinkevičiaus „Lietuvių dialektologiją“, bet, kaip jis pats yra pastebėjęs, dėl paruošiamųjų darbų stokos (pvz. vis dar neturime išsamių M. Daukšos bei K. Sirvydo raštų kalbos monografijų ir jų specialių žodynų) tame darbe yra pasilikę dar nemaža atvirų, neišspręstų įvairių klausimų bei problemų. Antra vertus, rašydamas XVI–XVII a. lietuvių literatūrinės (veikiau – bendrinės) kalbos istoriją, jis tėra davęs bendrą to meto lietuvių raštų kalbos raidos apžvalgą, tik vienur kitur prisimindamas bendrinės kalbos reikalą, bet šiaipjau nėra esmingiau nagrinėjęs besusidarančios bendrinės kalbos (arba tikriau: besusidarančių bendrinių kalbų) funkcijų, kurios vienaip ar kitaip galėjo paveikti kalbinių priemonių pasirinkimą ir apskritai atsiliepti visam tos kalbos pobūdžiui. Tai, reikia manyti, tolimesniuose potyriuose bus nuodugniau paliesta.

Lietuvių kalbos dialektologija

(Aidai, 1968 m., nr. 5, p. 215–218, 240)

Kiekvienam lietuvių kalbos tyrinėtojui yra aišku, kad gilesnis lietuvių kalbos mokslas yra visai neįmanomas be pagrindaus mūsų tarmių pažinimo: tai yra, galima sakyti, pirmas ir svarbiausias šaltinis tiek pačiam mūsų kalbos garsų mokslui, tiek jos žodžių darybai bei morfologijai, tiek didžia dalimi ir jos istorijai; pagaliau tai yra la-

bai svarbi priemonė ir bendrinei kalbai nuolat turtinti, gyvinti. Todėl, suprantama, žymesnieji mūsų kalbininkai, stengdamiesi giliau pažinti mūsų kalbą, tuojau yra ėmę rūpintis ir mūsų tarmių dalykais. Štai vysk. Ant. Baranauskas, mūsų pirmasis dialektologas, dėstydamas lietuvių kalbą Kauno Kunigų Seminarijoj, su klierikų pagalba yra surinkęs apsčiai, nors gana įvairios vertės, tarminių tekstų, – juos Fr. Spechtas yra gramatiškai apdorojęs ir paskelbęs savo darbe „Litauische Mundarten“ (Leipzig, 1920–22), – ir šalia to, remdamasis pačios lietuvių kalbos duomenimis, pirmas yra rimčiau bandęs susisteminti Didžiosios Lietuvos, geriau pasakius – buv. Kauno gubernijos, tarmes, jų iš viso skirdamas net vienuolika. Taip pat mūsų tarmėmis yra gyvai domėjęsis ir jo gabus mokinys, Kazimieras Jaunius, kurio 1891–1899 m. paskelbtieji penkių (ukmergiškių, kauniečių, raseiniškių žemaičių, zarasiškių ir panevėžiečių) tarmių aprašai, dėl jo labai geros klausos, dar ir lig šiol tebėr didžiai vertingi. K. Būga, perkrautas begalės darbų ir, palyginti, trumpai tegyvenęs, nespėjo parašyti kokio nors specialesnio dialektologinio mūsų kalbos darbo, bet jis turėjo gana gerą supratimą apie mūsų tarmes, ir savo lietuvių kalbos dialektologijos paskaitomis jis mus, savo klausytojus, yra žavėte žavėjęs; tai iš dalies matyti ir iš jo trumputės mūsų tarmių apžvalgos, paskelbtos jo „Lietuvių kalbos žodyno“ įvade.

Po K. Būgos mirties (1924 m.) mūsų tarmėtyroj, kaip ir iš viso lietuvių kalbos moksle, buvo pasireiškusi tam tikra tuštuma – nebuvo nei vieno, kas būtų tuojau galėjęs toliau tęsti velionies darbą: šios srities darbininkai turėjo dar būti paruošti. Pirmieji iš šių naujokų, baigę užsieny mokslus 1929–30 m., tuojau negalėjo atsidėti vien tyrinėjimams: visų pirma jie turėjo patys kiek daugiau įsidirbti, paruošti sau naujų padėjėjų (iš jų du, Andrius Ašmantas ir Juozas Lābokas, netrukus dar visai jauni mirė), o čia dar ant jų pečių gulo jau nuo seniau gerokai aptrikęs lingvistinių lituanistikos dalykų dėstymas universitete; be to, ir pati kalbinė praktika jiems apsčiai atėmė laiko. Pagaliau trūko ir plano: ilgai, beveik 10 metų, vyriausybė nesiryžo nieko daryti su K. Būgos žodynu, o paskiau jį išjungė iš universiteto ir jo leidimą skyrium suorganizavo; kurį laiką tie patys lituanistiniai dalykai buvo lygiagrečiai dėstomi dviejuose įvairiuose fakultetuose, o tai, žinoma, negalėjo būti visai našus dar-

bas; pats Lituanistikos Institutas vargais negalais tik prieš pat karą tebuvo įkurtas, ir t. t.

Bet ir šitokioj padėty mūsų tarmėtyros darbas, kad ir pamažu arba su pertrūkiais, galėjo būti vieno kito varomas pirmyn. Čia visų pirma minėtinas Jurgis Gerulis (arba, kaip jis vokiškai rašydavosi, Georg Gerullis), vokiečių kalbininkas baltistas, bet kilimo klaipėdiškis lietuvis (iš Jogaudų kaimo, Vilkyškių par., Pagėgių aps.). Artimai bendradarbiaudamas su didžiai garsiu vokiečių fonetiku prof. Eduardu Sieversu ir apsčiai pasinaudodamas iš savo pirmųjų dviejų mokinių, vieno salantiškio žemaičio ir kito rytiečio aukštaičio, ir pats būdamas vakarietis aukštaitis, jis ilgainiui įsitraukė į fonetiką ir mūsų tarmėtyrą. Šių studijų reikalais jis kelias vasaras atostogų metu keliavo po Lietuvą, tyrinėdamas įvairias mūsų tarmes. Mūsų kirčiai bei priegaidės specialiai bent du semestrus kas sekmadienis po porą valandų buvo svarstomi keturiese: Ed. Sieverso, paties J. Gerulio ir mudviejų su A. Saliu (žinoma, daugiausia kaip įvairių skirtingų tarmių tarties atstovų). Paskui jis, jau vienas, ir su kitų tarmių atstovais yra gerokai dirbęs. Visi svarbesnieji, ypač kirčių bei priegaidžių, dalykai jo buvo dar eksperimentaliai tiriami. Ir viso šio triūso vaisius buvo jo „Litauische Dialekstudien“ (Leipzig, 1930), kuriomis buvo padėtas solidus pagrindas mūsų moderniajai tarmėtyrai. Čia jis pirmas pritaikė 1925 m. Kopenhagos fonetikų konferencijos nutarimus mūsų tarmių tekstams užrašyti, taip pat pagrindžiai aprašė šešias priegaides (stumtinę, tęstinę, trumpinę, kirstinę, vidutinę ir laužtinę) bei garsyną ir trumpais tekstais vykusiai pavaizdavo vienuolika svarbesnių tarmių. Kitas jo didžiai vertingas darbas, drauge su norvegu Chr. S. Stangu atliktas, yra „Lietuvių žvejų tarmė Prūsuose“ (Kaunas, 1933). Šis veikalas yra ypač tuo svarbus, kad jame aprašoma lig tol mažai žinoma ir jau benykstanti Gilijos-Tovės apylinkių žvejų tarmė. Pagaliau, Švietimo Ministerijos pavestas, jis Kaune 1931–33 m. buvo suruošęs kelis dialektografinius kursus, bet, naciams įsigalėjus Vokietijoj, šis darbas dėl politikos turėjo būti nutrauktas. Taip pat liko nebeišspausdintas ir jo didžiai svarbus Vilniaus krašto lietuvių (Zietelos, Lazūnų, Gervėčių) tarmių aprašas, kurio rankraštis karo metu yra žuvęs; vėliau žuvo taip pat ir pats autorius.

Nuo 1930 m. ligi antrojo pasaulinio karo daugiausia mūsų tar-

mėmis teko rūpintis A. Saliui, kuris jau nuo pat pradžios yra daugiau dėmesio kreipęs į tarmėtyrą. 1930 m. buvo išspausdinta jo disertacija „Die žemaitischen Mundarten“ (Tauta ir žodis, VI), kuri tesudaro tik pirmąją, istorinę geografinę, numatyto platesnio darbo dalį; antroji dalis turėjo apimti pačias žemaičių tarmes, bet lig šiol jis jos dar nėra parašęs. 1929 m. rudens semestre specializavęsis eksperimentalinėj fonetikoj Hamburge pas G. Pancocelli-Calzią ir įkūręs fonetikos laboratoriją Vytauto D. Universitete, jis visą laiką ir dėstė lietuvių kalbos dialektologiją iš pradžios Teologijos-Filosofijos, vėliau Humanitarinių Mokslų fakultete. Jo universitete skaitytosios paskaitos buvo J. Laboko užrašytos ir rankraščio teisėmis išleistos 1935 m.; antras šių paskaitų pataisytas ir papildytas leidimas pasirodė 1946 m. Tübingene, drauge su tarmių žemėlapiu, tuo pačiu, kuris buvo pridėtas prie jo ankstyvesnio straipsnio „Kelios pastabos tarmių istorijai“ (Archivum Philologicum, IV, 1933). Šiame pastarajame straipsnyje jis nagrinėja istorines mūsų tarmių susidarymo priežastis ir laiką, o savo paskaitose, be to, dar plačiau paliečia dabartines jų ypatybes, sandarą, suskirstymą ir ribas. Kiek geriau jam pasisekė aprašyti žemaičių tarmes, kurias jis pats kaip žemaitis daugiau pažino ir, be to, daugiau tiesiogiai yra tyrinėjęs; daug blankesnis yra jo aukštaičių, ypač rytiečių, tarmių aprašymas, nes jų tiesiogiai ir nebuvo tiek išstudijavęs, kaip žemaičių.

Be J. Gerulio ir A. Salio, prieš antrąjį pasaulinį karą tarmėtyriniais lietuvių kalbos darbais yra dar pasireiškę trys asmenys: estų kalbininkas P. Arumaa, kurio Tartu 1931 m. pasirodė „Litauische mundartliche Texte aus der Wilnaer Gegend“ (čia duodama, palyginti, gerų tekstų iš Gervėčių, Dieveniškių ir Zieťelos su neblogais trumpais komentarais, nors jo transkripcija yra paini ir nenuosekli), lenkų kalbininkas J. Otrębskis, pagrindžiai aprašęs Tverečiaus vls. Karališkių kaimo tarmės fonetiką ir morfologiją savo stambiame darbe „Wschodniolitewskie narzecze twereckie“ (Część I, Kraków, 1934) ir P. Jonikas, kurio 1939 m. Kaune buvo išspausdinta „Pagramančio tarmė“ (čia sistemingai, naudojant modernią kopenhaginę transkripciją, aprašyta Ringių kaimo žemaičių dūnininkų tarmė).

Po karo dialektologinis darbas Lietuvoj tuojau visu tempu negalėjo būti pradėtas: viena, dalis ankstyvesnių kalbininkų buvo pasitraukę į Vakarus; antra, tam darbui turėjo būti paruošta naujų dar-

bininkų, o jiems paruošti iš pradžios trūko ir prityrusio lietuvio fonetiko dialektografo, kuris būtų galėjęs šiai paruošai vadovauti. Bet ilgainiui pamažu viskas gerėjo: kaskart vis daugiau ėmė rastis studijuojančiųjų, kurie savo diplominiams darbams arba kandidatinėms disertacijoms pasirinkdavo savo tarmių aprašymus. Tačiau lig šiol šių darbų ištisai beveik nėra išspausdinta; jų daugiausia tėra pasirodžiusios tik atskiros dalys įvairiuose moksliniuose leidiniuose. Pvz., Vlado Grinaveckio 1956 m. parašytoji kandidatinė disertacija „Šiaurės vakarų dūninininkų tarmių fonetinės ypatybės ir jų raida“ dalimis buvo išspausdinta Vilniaus Valstybinio Pedagoginio Instituto Mokslo darbuose (1960, XI 41–110) ir kt. K. Morkūno „Rytų aukštaičių pietinės tarmės fonetika“ išspausdinta 1960 m. „Lietuvių kalbotyros klausimų“ trečiojoj knygoj; toj pat knygoj dar yra A. Jonaitytės „Šakynos tarmės daiktavardžių kaityba“, E. Grinaveckienės „Mituvos upyno tarmės daiktavardis“ (jos kandidatinės disertacijos „Mituvos upyno tarmės“ 2-osios dalies skyrius) ir kt. Daugumas šių autorių vartoja daugiau ar mažiau įvairuojančią, dažnai net labai suprastintą transkripcinę rašybą. Be to, šiose ištraukose liečiami didžiai įvairūs ir metodiškai nevienodai dorojami įvairių tarmių dalykai.

Pirmasis, šitokioj įvairovėj pradėjęs siekti vienovės, yra Zigmas Zinkevičius, ukmergiškis, dabar docentas, kilęs iš Juodaūsių, 3 km. nuo Ukmergės, ir gimęs 1927 m. 1957 m. buvo išspausdinta jo kandidatinė disertacija „Lietuvių kalbos įvardžiuotinių būdvardžių istorijos bruožai“. Nuo 1951 m. skaitydamas lietuvių kalbos dialektologijos kursą Universitete, o 1951–55 m. ir Pedagoginiame Institute, jis su savo studentais ilgainiui prisirinko apsčiai tarminės medžiagos, kuri pirmą kartą tarmių lyginamosios gramatikos būdu jo buvo surašyta 1958–61 ir iš esmės perdirbta 1961–64 m. Tuo būdu atsirado jo kapitalinė „Lietuvių dialektologija; lyginamoji tarmių fonetika ir morfologija“ (Vilnius, 1966, 541 psl.), 1967 m. gegužės 4 d. jo apgintoji daktaro disertacija.

Šiame savo darbe autorius stengiasi duoti ko daugiau informacijos apie lietuvių kalbos tarmių garsus bei formas, ir todėl visą šį savo darbą jis laiko pirmuoju tarmių duomenų inventorizacijos bandymu. Visi fonetiniai šio darbo dalykai užrašyti tik iš klausos, be jokių eksperimentinių tyrinėjimų, ir todėl skirtingų tarmių garsai aprašyti „tik bendrais bruožais, grubiai išskiriant labai jau aiškius

skirtumus“. Darbo metu, tiriant atskiras šnektas, pagal reikalą buvo vartojama įvairi transkripcija, pradedant sudėtinga kopenhagine ir baigiant labai suprastinta atlasine (t. y. vartojama lietuvių kalbos atlaso reikalams). Šioje knygoje visų pateikiamųjų tarmės pavyzdžių transkripcija yra autoriaus suvienodinta.

Pačios tarmės autoriaus skirstomos kitaip, negu jau buvo įprasta prieš karą ir iš tradicijos dar po karo plačiai buvo praktikuojama. Pagal jo drauge su A. Girdeniu sudarytą naują klasifikaciją žemaičiai ankstyvesnių dūnininkų, dounininkų ir donininkų vietoj skiriami į *pietų, šiaurės* ir *vakarų* žemaičius. Šiaurinė pietų žemaičių dalis vadinama *varniškiais*, o pietinė – *raseiniškiais*. Vakarinė šiaurės žemaičių dalis siūloma vadinti *kretingiškiais*, o rytinė – *telšiškiais*. Vakarų žemaičiai, kurių tarmė jau baigianti nykti, nebeskirstomi jokiais smulkesniais poskyriais. Aukštaičiai pagal žodžio pradžios arba vidurio ir žodžio galo balsyno (vokalizmo) santykį skiriami į *vakarų, rytų* ir *pietų*. Pietinė vakarų aukštaičių dalis vadinama *kauniškiais*, o šiaurinė – *šiauliškiais*. Šiaurinė rytų aukštaičių dalis laikoma *panevėžiškiais*, o pietinė – *širvintiškiais*. Ankstyvesnieji „rotininkai“ siūlomi vadinti *anykštėnais*, o „dadininkai“ – *kupiškėnais*. Likusi rytų aukštaičių dalis galinti būti vadinama *uteniškiais*, o rytų dzūkai – *vilniškiais*. Pietų aukštaičių pagal balsyną esą jau nebegalima skirstyti į patarmes; reikiant pagal priebalsyną (konsonantizmą) dar esą būtų galima skirti „dzūkus“. Taigi tuo būdu stambesnės tarmės vadinamos pagal pasaulio šalis, o patarmės – pagal stambiausią jų teritorijos miestą. „Mūsų siūlomoji klasifikacija, – rašo autorius, – remiasi ne izoliuotais faktais, o tam tikrais tarmių fonetinių – visų pirma, vokalizmo ir kirčiavimo (kirčio ir priegaidžių) – bendrumais ir skirtumais“. Kiek ši klasifikacija tiks praktikai ir apskritai tarmėtyrai, šiame apžvalginiame straipsnyje neįmanoma trumpai pasakyti; tai yra jau specialesnės dialektologinės diskusijos dalykas. Aš čia tik probėgšmais noriu pastebėti, kad man ji, ši klasifikacija, sukelia nemaža abejonių ir neatrodo visai akivaizdi. Pvz., ką tam reikalui sako žodis *anykštėnas rotininko* ir *kupiškėnas dadininko* vietoj? Paprastai *kupiškėnu* tevadinamas Kupiškio miestelio arba jo apylinkės gyventojas, o *dãda* sako ir nekupiškėnai, pvz. skapiškėnai ir kt. Subatėnai, kupiškėnų kaimynai, yra puntininkai, rotininkai ir dėdininkai, ne dadininkai: jie taria *dėdea*, su labai pla-

čiu *a* atspalvio galūniniu *e*. Arba vėl: pagal autorių rytų dzūkai galį būti vadinami *vilniškiais*; taigi į šių vilniškių sąvoką turėtų įeiti ne tik Vilniaus krašto, bet ir visos buv. Seinų ir didžiosios Alytaus aps. dalies lietuviai? Kitas dalykas: ar dzūkai iš viso gali būti laikomi atskira aukštaičių tarme? A. Salys į šį klausimą atsako visai teigiamai, o pvz. Ed. Hermannas, Nachrichten der Akademie der Wissenschaft in Göttingen, Phil.-Hist. Klasse, 1948, p. 138, buvo linkęs manyti, kad dzūkų nesančios atskiros, savaimingos tarmės. Pagaliau šioj naujojoj klasifikacijoj visiškai panaikinti vidurio aukštaičiai: tai irgi daug kam atrodys sunkiai suvirškinamas dalykas.

Pasirinkęs lyginamąją gramatinę dėstyseną, autorius tiek fonetikos, tiek morfologijos dalykus iš eilės dėsto ir aiškina paskirai, daugiausia juos vaizduodamas sinchroniškai, ne diachroniškai. Todėl jis beveik visai nekalba apie tarmės garsų ir formų kilmę bei raidą; aprašomųjų dalykų jis neparemia ir mūsų senųjų kalbos paminklų bei kitų artimųjų giminingųjų (pvz. latvių, prūsų...) kalbų atitikmenimis. Taip pat daugelio būdingesnių fonetikos dalykų aprašymuose jis dažnai vietos taupymo sumetimais tuojau nenurodo ir jų geografinio ploto; tai jau iš dalies (ir kartais tik apytikriai) turi pats skaitytojas susirasti knygos gale pridėtuose 75 žemėlapiuose. Pagaliau pasigendama bendros, suglaustinės visų mūsų tarmių charakteristikos, jų tarpusavinių santykių, taip pat jų tyrimo istorijos ir kt. Taigi, skaitydamas visą šią knygą, negauni bendro sintetinio mūsų tarmių sandaros, jų tarpusavinės sąsajos ir istorinės raidos vaizdo, kurį iš dalies A. Salys yra bandęs duoti savo dialektologinėse paskaitose.

Tačiau, šiaip ar taip, kalbamasis autoriaus darbas yra tos rūšies pirmas mūsų kalbotyrinėj literatūroj, ir, kiek žinau, tokio neturi nei mūsų kaimynai latviai; Martos Rudzītes „Latviešu dialektoloģija" (Rīgā, 1964, 431 psl.), parašyta universitetinių paskaitų pagrindu, tik iš dalies tegali būti lyginama su šiuo darbu dėl savo primityvios transkripcijos, dėl konspektyvinio latvių tarmių aprašymo (tik su vienu paviršutinišku žemėlapiu) ir pagaliau dėl visos sistemos bei aprašomųjų dalykų analizės. Tai yra monumentalus, impozantiškas dar jauno mokslininko dialektologo veikalas, kuriam jis yra paskyręs beveik 15 metų, čia, žinoma, įskaitant jo ir gana painų K. Būgos „Rinktinių raštų" (1958–61) redagavimą. Ypač gerą įspūdį daro au-

toriaus santūrumas ir atsargumas. Pvz., pratarmėj jis aiškiai pasisako, kodėl dėl daugelio priežasčių ir aplinkybių jis tegalėjo parašyti tokį, o ne kitokį darbą; taip pat ir visame savo darbe jis svarsto ir sprendžia viską gana blaivai, kritiškai. Štai kalbėdamas apie kirčio atitraukimo priežastis, jis pasisako prieš Vl. Grinaveckio hipotezę, pagal kurią kirčio atitraukimą ne tik lietuvių kalbos tarmėse, bet ir latvių kalboje sukėlęs galūnių trumpėjimas; jis (Z. Zinkevičius), priešingai, mano, kad „galūnių trumpėjimas atskirose tarmėse greičiau galėjo būti kirčio atitraukimo pasekmė, negu priežastis", juo labiau, kad šis trumpėjimas „liečia visas tarmes, o ne kirtį atitraukiančią jų dalį".

Kita svarbi šio darbo ypatybė yra didžiai gausi pateikiamoji autentiška medžiaga, kurią pats autorius yra tiesiogiai ar su studentų pagalba surinkęs beveik iš visos dabartinės Lietuvos teritorijos, ypač pakraštinių (pvz. Vilniaus krašto ir kt.) vietovių, kur lietuvių kalba sparčiai nyksta arba jau baigia nykti. Todėl autorius, daugybe naujų faktų apsišarvojęs, galėjo nemaža ir naujų dalykų aikštėn iškelti. Pvz., seniau kai kurių kalbininkų (K. Būgos, Fr. Spechto ir kt.) buvo manoma, kad debeikiečių pažįstama *a-* kamieno vs. nd. galūnė *-ai* (*tam vyrai...*) esanti iš senovės paveldėta; bet, kaip iš dalies jau K. Morkūnas, loc. cit. 33, spėjo ir dabar autorius visai įtikinamai įrodo, tai yra ne senovinė veldėmė, bet vėlyvesnis tarminis perdirbinys, būtent – šio linksnio galūnės pirmasis dėmuo (jis žymimas graikų alfa) yra ne senovinės, bet vėlyvesnės kilmės savotiškas, išblėsęs, pūstinis balsis (vok. Blähvokal), kuris fonetiškai yra kilęs iš senesnio *u* ir supuolęs su *a*; plg. dar tos pat vietovės *paskai* (su išblėsusiu galūniniu *a*) iš *paskui* ir kt.

Viso šio darbo pobūdis nėra vienodas. Pati geriausia ir turiningiausia dalis yra fonetikos skyrius (32–199 psl.), kurį sudaro kirčio bei priegaidės aprašai, vokalizmas ir konsonantizmas. Įdomus yra ir morfologijos skyrius, bet čia, turint mažiau tarminių duomenų, daug kas tik mozaiškai tepavaizduota; pvz. tarmių prieveiksmiams aprašyti daugiausia pasinaudota Kazio Ulvydo darbais, kurie betgi ne specialiai tarmėtyrai rašyti, arba nekaitomosios dalys aprašomos daugiausia remiantis tik spausdintais didžiojo „Lietuvių kalbos žodyno" I–VI tomais, kur tarmių reikalas, palyginti, apymenkiai teatstovaujamas. Taip pat, atrodo, vienas kitas jo sprendžiamas daly-

kas gali būti abejojamas arba kitaip aiškinamas. Pvz., jis mano, kad žemaičiai ir daugelis ryt. aukštaičių paprastai išlaiką senovinę kirčio vietą, sakydami *bė́gte*, bet *šauktė̀, neštė̀*, panašiai kaip vs. įn. *báime* šalia *katė̀*. Bet kadangi daiktavardžiai su priesaga *-tē* šalia atitinkamų tos pat šaknies veiksmažodinių lyčių dažnai rodo priegaidžių kaitą (plg. *bė̃gtė* arba *bėgtė̃, bė̃gtę* „bėgis“ : *bė́gti, apgaũtė* „apgaulė“ : *apgáuti, pamaũtės* „apatinės kelnės“ : *pamáuti* ir kt.), tai būdiniai *bėgtė̀, gautė̀, mautė̀* (senoviniai įnagininkai) gali būti seni dalykai, o *bė́gte, gáute, máute* naujai pagal bendratis sudaryti arba pagal tai perdirbti iš *bėgtė̀* ir kt. Neatrodo labai įtikima ir ta jo nuomonė, kad prieveiksmiai su galūne *-yn* galėtų būti kilę iš senovinių būdvardžių *-ija*-kamieno iliatyvų, plg. *aukštyn* šalia jo tariamo **aukštys* „aũkštis“ (žinomieji mūsų kalbos šaltiniai tokių lyčių nepažįsta) ir pvz. M. Daukšos *didynių* (*-yniui*), *žemynių* (*-yniui*) ir kt. Taip pat yra dar klausimas, ar žem. daiktavardžio *vókytis* vokalizmą „galėjo nulemti niekuomet kirčio negaunanti pozicija“, ar čia iš pat pradžios yra buvusi skirtinga žemaičių priesaga *-ytis* šalia aukštaičių *-ietis*; plg. dar žem. ežero vardą *Diẽvytis* ir *šiaulýtis, veliuonýtis*, latvių tarm. *vācītis* „vokietis“ ir kt. Ir tt. Bet tai nėra didžiai svarbus dalykas, – svarbiausia, kad pats autorius geriau už kitus žino, ko jo darbui trūksta. „Kruopšti visapusiška tarmės garsų ir formų analizė, panaudojant naujuosius struktūrinius tyrinėjimo metodus, – rašo jis, – yra ateities dalykas, ir nuo to anaiptol neatsisakoma. Bet tai yra ne vieno, o daugelio žmonių darbas. Per daugelį metų sukaupti duomenys tam ir skelbiami, kad į jų tyrinėjimą įsijungtų kuo daugiau žmonių. Didesnis skaičius dirbs, greičiau ir geriau padarys“. Kiek girdėti, ir pats autorius yra pasiryžęs netrukus parašyti dialektologinį darbą, kur sintetinis mūsų tarmių vaizdas bus pateiktas pilnesnis, aiškesnis, ir tam tikri atskiri dalykai, kurie vienam kitam dabar atrodo abejotini ar nekaip reikiant pagrįsti, bus, reikią manyti, geriau, sėkmingiau svarstomi, sprendžiami. Linkime jam sėkmės!

Prof. J. Gerulis ir jo likimas

(Aidai, 1970 m., nr. 6, p. 270)

Prof. Jurgis Gerulis (jis tepasirašydavo Georg Gerullis) buvo savotiškas žmogus. Kilimo jis gūdnas lietuvis – iš Jogaudų km., Vilkyškių par., Pagėgių aps., jo paties pasakojimu, jo tėvai gerai ir vokiškai nemokėję. Bet nacionaliai, politiškai jis buvo vokiškai nusiteikęs. Vieną kartą Vilniuje, Liet. kalbos žodyno redakcijoje, jis net įrodinėjo, kad jo pavardė iš tikrųjų kilusi ne iš būdvardžio **geras**, bet iš vok. **Gerhard**. Būdamas studentu, priklausė dešiniųjų studentų korporacijai. I-jo pas. karo metu tarnavo kronprinco pulke, buvo kulkosvaidžių kuopos vadas, kovojo pirmose fronto eilėse, buvo kelis kartus sužeistas ir už pasižymėjimą kovose apdovanotas aukščiausiais kariniais žymenimis. Po karo jis grįžo į universitetą. 1919 buvo išrinktas Karaliaučiaus un-to privatdocentu, o nuo 1922 profesoriavo Leipzigo un-te, buvo baltų kalbų katedros ir jo įkurto tų pat kalbų instituto vedėjas. Dirbdamas universitete, jis pasirodė kaip gabus kalbininkas: 1922 išleido didžiai vertingus prūsų kalbos vietovardžius (Die altpreussischen Ortsnamen); tais pat metais fotografuotiniu būdu jo buvo išleisti ir visi Martyno Mažvydo raštai, anksčiau žinomieji ir vėliau jo surastieji (M. Mažvydo giesmynas). 1927 Lietuvos universitetas išleido jo rūpestingai sudarytus **Senuosius lietuvių skaitymus**, jų tekstus su įvadais. Bet svarbiausias jo darbas yra **Litauische Dialektstudien** (Leipzig, 1930). Čia jis, pasinaudodamas eksperimentinės fonetikos priemonėmis ir pirmas pritaikęs 1925 m. Kopenhagos fonetikų konferencijos priimtus fonetinius rašmenis, vykusiai aprašė lietuvių kalbos priegaides bei garsyną ir tinkamais tekstais pavaizdavo vienuolika žymesnių tarmių; tuo jis padėjo tvirtą pagrindą moderniai lietuvių tarmėtyrai. Kitas jo darbas, drauge su norvegu Chr. Stangu parūpintas, yra didžiai vertinga ir tam tikra prasme lemtinga **Lietuvių žvejų tarmė Prūsuose** (Kaunas, 1933): viena, ta tarmė buvo mažai kam prieinama ir jau benykstanti; antra, tos tarmės žmonės, už Klaipėdos krašto ribų gyvenusieji, po karo turėjo apleisti savo ankstyvesnes gyvenvietes. Ir dar daugiau: išleidęs šią knygelę, kalbotyrinio darbo jis beveik daugiau jau nebedirbo. Kurį laiką buvo Saksonijos švietimo ministras, Prūsų švietimo ministerijos aukštųjų mokyklų departamento direktorius, vėliau Ka-

raliaučiaus un-to ord. profesorius ir to pat un-to rektorius, o nuo 1937 ligi II-jo pas. karo pradžios profesoriavo Berlyno un-te. Prasidėjus II-jam pas. karui, jis vėl įsijungė į kariuomenę ir majoro laipsniu tarnavo rytų fronte. Karo pabaigoje jis buvo susirgęs, parvyko į Berlyną, ir čia 1945 m. gegužės mėn. buvo užkariautojų sergantis paimtas iš lovos ir kažkur išdangintas. Iš tam tikrų šaltinių patirta, kad jis buvo teisiamas.

Tai iš tikrųjų yra gana tragiškas žymaus lietuvio kalbininko likimas. Iš vienos pusės, jis, gerai kalbėdamas lietuviškai ir savo kalbotyrinių tyrinėjimų objektu pasirinkęs pirmoj vietoj lietuvių bei kitų baltų kalbas, lyg savaime vis daugiau kreipė dėmesį į Lietuvą, į lietuvių kalbos žinovus, ypač į tuos, kurie po K. Būgos mirties ryžosi lietuvių kalbą toliau studijuoti. Nuo 1925 m. rudens Leipzigo un-te pradėjo studijuoti vienas kitas lietuvis kalbininkas, ir tuo būdu, vis daugiau bendraudamas su lietuviais studentais, jis vis daugiau įsitraukė į dialektologinį lietuvių kalbos darbą, dėl to kelis kartus vasaros atostogų metu važinėjo po Lietuvą, tirdamas įvairias lietuvių tarmes, ir Kaune net buvo suorganizavęs kelis dialektografinius kursus. Tų visų pastangų vaisius yra jo du jau minėti spausdinti dialektologiniai darbai; trečias jo tos rūšies darbas, Vilniaus krašto lietuvių tarmių aprašas, karo metu yra dingęs. Iš kitos pusės, jo santykiai su Lietuva tėra buvę riboti, daugiausia kalbiniai, o 1933 [m.] Vokietijoj įsigalėjus nacionalsocializmui, ir tie beveik nutrūko; įsitraukęs į šį sąjūdį, jis jau daugiau politikavo, ne kalbotyros darbą dirbo. Vėliau, II-jo pas. karo metu, kai vokiečių laimėjimo viltys ėmė blėsti, ir jo sūnus, vyresnysis artilerijos leitenantas, iš kurio jis tiek daug tikėjosi, žuvo rytiniame fronte, prie Ilmenio ežero, jis, gavęs mano **Lietuvių kalbos žodžių darybą**, man viename laiške pareiškė: „Ich bin satt vom Krieg“ (Aš esu sotus karo), ir toliau dar pridūrė, kad jis netrukus pasitrauksiąs iš kariuomenės ir grįšiąs prie kalbotyrinio darbo. Tam jo norui nebebuvo lemta įvykti.

Šia proga tenka dar pastebėti, kad J. Gerulis dabar Lietuvoje ne tik kaip kalbininkas vertinamas. Pvz., **Mažojoj liet. tarybinėj enciklopedijoj**, trumpai paminėjus jo svarbesnius darbus, toliau tarp ko kito rašoma: „1933 įstojęs į nacionalsocialistų partiją ir įsitraukęs į nusikalstamą hitlerininkų darbą, nuo liet. kalbos tyrinėjimo nutolo. II pasaul. karo metais aktyviai kovojo prieš tarybinę liaudį. 1944

antrojoje pusėje ragino liet. burž. nacionalistų lyderius organizuoti iš liet. karinius dalinius ir remti besitraukiančių hitlerininkų kariuomenę". Dėl tos priežasties gal ir didžiajame **Lietuvių kalbos žodyne** jo vardas visai išbrauktas; pvz. jo drauge su Chr. Stangu parašytoji **Lietuvių žvejų tarmė Prūsuose** padaryta vieno Chr. Stango darbu!

Etimologinio lietuvių kalbos žodyno problemos

(Lituanistikos in-to 1971 m. Suvažiavimo Darbai, 1971 m., p. 121–127)

Šiaipjau praktiniame gyvenime žodžių kilmė nėra labai aktualus dalykas, bet kalbos moksle, kalbotyriniuose tyrinėjimuose tai yra kas kita: čia žodžių susidarymas, jų atsiradimas ir jų reikšmės susiformavimas bei kitimas nemaža ką pasako apie pačią kalbą, jos pobūdį, jos santykius su kitomis kalbomis ir apie jos vartotojų buitį, jų kultūrą bei praeitį. Tirdami žodžių kilmę, mes tuo pačiu metu tiriame ir tų žodžių istoriją, kuri yra glaudžiai susijusi su socialiniu ir kultūriniu žmonių gyvenimu, su visa to gyvenimo raida. Todėl, suprantama, kalbininkai jau nuo seniau yra pradėję domėtis žodžių etimologijomis ir tam reikalui yra paruošę ir teberuošia įvairių etimologinių žodynų.

Kadangi lietuvių kalba yra didžiai sena, archaiška, turtinga įvairių įvairiausių senų žodžių bei formų, ir jos istorija atskleidžia daug įdomios, net tolimos senovės, todėl nemaža kreipiama dėmesio ir į jos žodžių kilmę, į jų etimologijas. Tuo dalyku didžiai rūpinosi ir Kazimieras Būga: tarp daugelio kitų savo kalbotyrinių darbų jis buvo pradėjęs rinkti medžiagą ir etimologiniam lietuvių kalbos žodynui, bet prieš ankstyvą savo mirtį jis tespėjo paskelbti tik trumpą to žodyno priedėlį. Šiuo atveju daug laimingesnis buvo E. Fraenkelis: jis sugebėjo parašyti beveik visą tokį žodyną, bet prieš savo mirtį tegalėjo išspausdinti tik vieną jo dalį; kitą jo dalį jau baigė spaudai ruošti E. Hofmannas ir E. Tanglis.

Dabar, praėjus kiek laiko nuo šio žodyno pasirodymo ir turint daugiau kalbinių duomenų, galima jau aiškiau matyti, kas jame gerai padaryta ir ko jam trūksta. Bet aš čia nesu pasiryžęs rašyti ko-

kią išsamesnę šio žodyno kritiką, – tam reikėtų žymiai didesnio ir specialesnio straipsnio, ir tam čia nė vieta, – bet, pasinaudodamas vienu kitu jo pavyzdžiu, noriu tik pastebėti, kas jame kaip reikiant nepadaryta, ir kas, pagal tai sprendžiant, turėtų būti daroma etimologiniame lietuvių kalbos žodyne.

Visų pirma E. Fraenkelis etimologizuojamus žodžius daugiausia tik gretina su kitais žodžiais arba lygina su kitų, kartais net tolimiausių indoeuropiečių kalbų atitikmenimis, bet gana mažai tesirūpina jų vartosena, daryba, susiformavimu ir ypač jų reikšmėmis bei tų reikšmių raida pačioje lietuvių arba kitų baltų kalbose. Štai jis iš 1932 m. Niedermanno-Senno-Brenderio *Rašomosios lietuvių kalbos žodyno* duoda *dailei* reikšmę „bildende Kunst, Kunstwerk“, ir ją sieja su *dailùs* „schön, anmutig, elegant“, latvių *dail'š* „zierlich, nett, anmutig, schön“, sen. indų *dīdyati* „jie šviečia, spindi, spinduliuoja“ ir kt. Bet iš tikrųjų yra kiek kitaip: dabartinėj bendrinėj rašomojoj kalboj *dailė̃* yra „vaizduojamasis menas, bildende Kunst“, o vok. *Kunstwerk* lietuviškai vadinamas „dailės, meno kūrinys, dailenybė“. Senųjų liet. raštų kalboje ir dabartinėse tarmėse *dailė̃* yra „darbas, veikalas; amatas, sugebėjimas ką padaryti (kartais ir gražiai); sudėjimas, figūra“; plg. *dailìdė* „baldų dirbėjas, stalius, namų statytojas“, *ratadáila* „račius; račiaus varstotas“ ir kt. Dabartinėj bendrinėj kalboj *dailė̃* vartojama nauja, suspecialinta reikšme „vaizduojamasis menas“; taip pat ir latvių *daile* „menas, dailusis menas“ yra naujadaras. Dėl to dar žr. mano *Liet. kalbos žodžių daryba* 589. *Dailė* yra to pat kilimo, kaip rusų *delo* (*e* yra buvęs jat') „darbas, veikimas“ ir kt. Taigi ir būdvardžio *dailùs* reikšmė „gražus, puikus“ veikiausiai yra vėlyvesnė, išriedėjusi pvz. iš „gerai, lygiai padarytas, lygus, gluotnas“; plg. *dailùs* (lygus) kelias, lentos *dailiõs* kaip stiklas ir kt. Plg. dar K. Būga, *Rinktiniai raštai*, I 436 t., II 486 tt; B. Jėgers, *Verkannte Bedeutungsverwandschaften baltischer Wörter*, 1966, 81 t. Dėl reikšmės atmainos plg. vok. *rein* „grynas, tyras“ (iš pradžios „kas gali būti išsijotas, išsijojamas“, *schön* „gražus (iš pradžios „didelis, žymus, bingus, ansehnlich“) ir kt.

Taip pat iš to pat Niedermanno-Senno-Brenderio žodyno *krósnis* vadinama „(Back)ofen, Feuerherd, Esse“, bet pačioj lietuvių kalboj ji visų pirma yra „akmenų krūva, krūsnis, Steinhaufen“, paskui „akmeninis, iš akmenų sukrautas pirties (ir vietomis jaujos) pečius“

ir pagaliau „(kiekvienas) pečius, Ofen“. Pats žodis *krósnis* su priesaga *-snis* sudarytas iš veiksmažodžio **króti* = latvių *krât* „rinkti, krauti“ tuo pat būdu, kaip *krū̃snis* „akmenų krūva“ šalia *krū̃tis, -ies* „t. p.“ (ir *krūtìs, -iẽs, krū̃tį* arba *krū̃tį* „moteries pieno liauka; krūtinė“, latvių *krûts* „iškyla, kalva, kupstas; krūtinė“) iš **krū̃ti* = slavų *kryti* „dengti“ : liet. *kráuti* ir kt.; dėl balsių kaitos plg. *lū̃žti* : *láužti* ir kt. Seniau Lietuvoje plačiausiai tebuvo pažįstama *krósnis* „akmeninis pečius“, o kiekvieną pečių *krósnimi* tevadino klaipėdiečiai; ilgainiui šia pastarąja reikšme ji buvo pradėta vartoti pečiaus vietoje ir bendrinėje lietuvių kalboje. Žr. dar K. Būga, *Rinktiniai raštai*, II, 201–203.

Nuo duodamosios reikšmės kartais priklauso ir jo kilmės supratimas. Pvz., E. Fraenkeliui *bambìzas* (s. v. *bámba*) yra vien lietuviškas žodis: „(verächtl.) Kalvinist, eigtl. Dickbauch“. Bet lietuvių kalboj *bambìzas* arba *bambizà* šalia „reformatas, liuteronas; reformatų, liuteronų kunigas (niek.)“ dar yra „stabmeldžių kunigas“ (M. Valančiaus raštų kalboj), „kas pasninkų nelaiko,“ ir „vaikas (kartais suaugęs žmogus) su dideliu pilvu, didžpilvis, pilvūzas“ ir „paauglys, vaikigalis“. *Bambìzas* (*bambizà*) „reformatas, liuteronas; reformatų, liuteronų kunigas“ veikiausiai yra paskolintas iš lenkų *bombiza* (bambiza) „nevikrus, nutukęs, storpilvis; protestantų kunigas (niek.)“ nuo vid. lot. *bombizare* „būti pasipūtusiam, išpūstai kalbėti“, o *bambìzas* „pilvočius, pilvūzas, paauglys, vaikigalis“ yra pačių lietuvių darybos; dėl šaknies *bamb-* plg. *bámbėti* „dideliam augti, bėmbėti“, *bam̃balas* „mažas ar paaugęs, (paprastai) riebus vaikas; bamblys, rubuilis“, *bambū̃zas* „didžpilvis, storulis“, o dėl priesagos *-izas-* [plg.] *kìbizas* „rykštė, plona ilga šatrelė“, *varlìzas* „varlys“ ir kt. Kad pirmosios reikšmės *bambìzas* (*bambizà*) gali būti lenkiškas skolinys, rodo tas faktas, kad jis lenkų kalboj pravardžiuojamu žodžiu buvo pradėtas vartoti anksčiau, negu jis pasirodė lietuvių kalboje.

Arba štai vėl jis būdvardį *krìvas* „krumm“ kildina iš gudų *kryvyj*, iš kurio toliau savo ruožtu su priesaga *-ingis* esąs sudarytas *krìvingis* „susisukęs daiktas“. Bet man ir tas jo galvojimas neatrodo įtikinamas: viena, lietuvių kalboj yra daugiau šaknies *kriv-* darinių, pvz.: *krìvis, -ė* „kreivas, sukrypęs žmogus ar daiktas; kairys“, *krìvė* „kreiva lazda; krivūlė“, *krivùlis* „kreivas medis, rąstas; lazda, ramentas; lenktuvas siūlams lenkti; tinklo lankas“ ir kt.; antra, būdvardis *krìvas*

taip gali santykiauti su *kreĩvas*, kaip pvz. *klìšas* „klyvas, šleivas“ su *kleĩšas* „kreivakojis (kojos į vidų arba į šonus išklypusios)“, *šlìvas* (ir *šlývas*) „klyvas, kleivas“ su *šleĩvas* „t. p.“ ir kt.; ir, trečia, šalia *kreivas* lietuvių kalboje pažįstamas ir *krìvas* „kreivas“, žr. Liet. kalbos žod. VI, 658.

Senuosiuose Lietuvos aktuose vartojamas gudiškas *djaklo* (lenk. *dziakło*) reiškė „javų saiką“, „javų duoklės saiką“, „duoklinę sėklą“, „javų, ypač rugių ir avižų, duoklę“ ir pagaliau „duoklę“. Šis žodis aiškiai yra lietuviškos kilmės, bet jo lietuviškas pavadinimas nėra išlikęs. E. Fraenkelis jį kildina iš liet. *dėklė* „kuprinė, Ranzen“ (žmonių kalboj ir „kišenė“). Bet tiek garsų, tiek reikšmės, tiek istorijos atžvilgiais šis žodis tegali būti kildinamas iš liet. **dėkla(s)* ir *dėkla* „seniausias Lietuvos javų saikas; tam tikra javų duoklė“ terminu jau vartojama Liet. enc-joj bei didžiajame liet. kalbos žodyne. Toliau dėl to žr. mano straipsnį *Russisch-weissrussisches djaklo (dzjaklo) und litauisches duoklė* (Lingua Posnaniensis, 1958, VII, 265–270).

Toliau tenka pastebėti, kad E. Fraenkelis savo žodyne pavartoja ir vieną kitą lietuvišką tikrinį vardą, bet labai trūktinai. Pvz., upėvardį *Alantà* jis abejodamas jungia su latvių *aluots, avuots* „šaltinis“, o prie šio pastarojo dar prideda sen. indų *avata-* „šulinys“. Bet šaknies *al-* yra ir daugiau liet. vandenvardžių, pvz. *Ãlantas, Alaušà, Ãlmė, Aluonà* ir kt., ir jie visi lengvai gali būti siejami su atitinkamais bendriniais žodžiais: *alėti* „tekėti, varvėti, bėgti“, *almẽ* „iš lavono burnos bėgantis skystimas“, *almėti* „pamažu sunktis, varvėti; pūliuoti“, *almuõ* „pūliai“, *alaušaĩ* „kur daug vandens prilyta ar prilieta; klanai“ ir kt. Taigi *Alantas* gali būti kilęs iš **alantas* = latvių *aluots*; taip pat šalia *Alangà* „dš. Jūros įt.“ seniau lietuvių kalboj galėjo būti ir **alangas* = latvių *aluogs*.

Prūsų Lietuvoj vartojama *dimstis* „kiemas, sodyba; ūkis, dvaras; prieangis (J. Bretkūno kalboj: Vorhof, atrium)“ yra labai senas žodis. Tai rodo prūsų vietovardis *Dymsteines* ir XVI a. šaltiniuose sutinkamas ryt. liet. dievaičio vardas *Dimstipatìs* „namų dievas“ iš *dimstis* ir *patis* (dabar *pats*) „ponas, galiūnas, valdovas“; dėl darybos plg. *Laukpatis* „laukų dievas“, *Žemėpatis* „žemės dievas“, taip pat *viẽšpats* „ponas, Herr“ (senų senovėj: „padermės valdovas, namų šeimininkas“), sen. indų *víś-pati* – „šeimininkas, bendruomenės galva“ ir kt.

Didžiausio Lietuvos miesto vardas, *Vìlnius*, E. Fraenkelio paliestas visai trumpai, ir tai ne atskirai, bet tik po žodžiu *vilnìs*. Čia jis rašo, kad aš 1956 m. *Aiduose* (X 450) bendrinius žodžius *vilnìs* ir *vilnià* „banga“ jungęs su senuoju *Vilniaus* vardu *Vìlnia* arba *Vilnià*. Bet to permaža etimologiniam lietuvių kalbos žodynui: čia būtų buvę ne pro šalį paminėjus, kad *Vilnius* dar dabar vietomis (pvz. Ramygaloj, Šeduvoj, Gelvonuos, Ukmergėj, Pelesoj, Gervėčiuos, Zieteloj ir kt.) tebevadinamas *Vìlnia*, ir tuo pat vardu yra per Vilnių tekąs Neries įtakas; taigi upė ir jos santakoj įsikūręs miestas turi vieną ir tą patį vardą; plg. *Ašmenà* (upė ir miestelis), *Rudnià* (upė ir bažnytkaimis) ir kt. Iš liet. *Vìlnia* yra kilęs ir gudų Vilniaus miesto vardas *Vil'nia*, sen. lenkų *Wilna* (dabar *Wilno*) ir kt. Dabartinis vardas *Vìlnius* yra su priesaga *-ju-* vėliau sudarytas iš *Vìlnia*; plg. *Surmiùs* ir *Surmià* (Jiezno ap. ežeras ir iš jo tekanti upė), *bařnius* arba *barniùs* „barimasis, barinys“ ir *barnià* šalia *barnìs* „t. p.“ ir kt. Plačiau dėl Vilniaus vardo žr. A. Salys, LE XXXIV, 210–214.

Panašiai kaip vietovardžiai ar vandenvardžiai, tam tikrais atvejais etimologiniame žodyne gali būti panaudojami ir asmenvardžiai. Pvz., *Radvìlas, Radvilà* (iš senesnių lyčių *Radivilas, Radivila*, o iš čia sen. rusų, gudų *Rodivil*, lenkų *Radziwiłł*) yra senas dvikamienis vardas, kurio antroji sudaromoji dalis *-vilas, -vila* yra tokia pat, kaip ir asmenvardžių *Bùt-vilas, But-vilà, Ged-vìlas, Ged-vilà* ir kt., o pirmoji dalis gali būti siejama su latvių *rads* „giminė, padermė; giminietis“, *radīt* „gimdyti, gaminti, kurti“, *raža* (iš **radjā*) „šaunumas, gerumas, Trefflichkeit; tarpa; gausus derlius“, *rasma, rasme* „tarpimas, našumas; derlius“, liet. *rasmẽ* (iš **rad-smẽ*) „geras, spartus augimas; derlius“ ir kt. Latvių *rads* ir *radīt* dėl skirtingų reikšmių ir gausių tolimesnių vedinių laikytini baltiškais žodžiais, ne slaviškais skoliniais. Taigi *Radvìlas* (*Radvilà*) savo pirmąja sudaromąja dalimi gali būti lyginamas su atitinkamais slavų dvikamieniais vardais, pvz. čekų *Rodo-mil*, lenkų *Rad-mierz*, serbų *Rado-mysl* ir kt. Be to, šaknies *rad-* dar randame lietuvių kalboj visą eilę priesaginių vardų, pvz. (pavardės) *Rãdžius, Radžiū̃nas, Radeĩkis*, (upės) *Radùtis, Rãdžiupis* ir kt. Toliau žr. Aidai, 1968, II, 77. Bet E. Fraenkelis, pripažindamas latvių *rads, radīt*, slavų *rod, roditi* ir kt. esant giminingais žodžiais, į šį būrį dar neįtraukė *Radvilo*, kuris, kaip ir *rasmė*, yra didžiai senas šaknies *rad-* atstovas lietuvių kalboje.

Apskritai imant, tam tikrų, bent svarbesnių ir senesnių, tikrinių vardų kondensuotas nagrinėjimas etimologiniame žodyne gali būti didžiai naudingas. Pvz., vandenvardžiai daugiausia yra kilę iš bendrinių žodžių, iš kurių jie sudaryti, bet kurie dabartinėj kalboj jau retai bevartojami arba visai nepažįstami; plg. *Kernavẽ, -ẽs, Keřnavę* „dš. Nemuno įt.; dš. Neries įt. (ir Ukmergės aps. bažnytkaimis)“, *keřnavė* „klampi vieta pievose“, *Palà* „dš. Mūšos įt.“, *palà* „bala, pelkė, raistas“, *Veprỹs* „Antalieptės ap. ež.“ (ir *Vẽpriai* „Ukmergės aps. bažnytkaimis“), latvių *vepris* „šernas“ (liet. būtų **veprỹs* arba **vẽpris*; plg. liet. *Šérnupis*), *Viešmuõ* „dš. Mūšos įt.“, *viešmuõ* „upokšnis, negili siaura upės vieta, kur smarkiai bėga vanduo“ (tos pat šaknies dar yra upėvardžiai *Viešà, Viešėtė, Viešintà, Víešvė* ir kt.) ir t.t. Toliau žr. A. Vanagas, *Lietuvos TSR hidronimų daryba*, 1970, 30 t.t. Bet E. Fraenkelis šita didžiai svarbia kalbine priemone savo žodyne naudojasi gana mažai.

Pagaliau dar prisimintina, kad E. Fraenkelis į savo žodyną tarp ko kito yra apsčiai pridėjęs ir tokių svetimybių, be kurių, rodos, buvo galima lengvai apsieiti, pvz.: *bagamazas, balaganas, desantas, drėbėlės, duršlėkas, galstukas, gvintas, kamzūlė, karafaika, kavalkas, kliomba, knipelis, knypkis, kontenas, krūzas, kukarka, kunteris* ir kt. Taip pat jo žodyne pasitaiko ir visai vėlyvų, dabar net nevartojamų naujadarų, pvz. A. Vireliūno neseniai sudaryta *agna* „energija“ ir kt.

Iš visa, kas pasakyta, galime maždaug matyti, kokie žodžiai dėtini į etimologinį lietuvių kalbos žodyną, o ko vengtina. Visų pirma, man rodos, dėtini visi, lietuviškieji ir paskolintieji, žodžiai, kurie plačiau vartojami, yra būdingi pačiai lietuvių kalbai ir jų kultūrai; siauriau vartojami, sporadiški ir neseni skoliniai, ypač barbarizmai, yra nereikalingi; taip pat lengvai galima apsieiti ir be atsitiktinių, naujesnių naujadarų. Iš tikrinių vardų dėtini tik tokie, kurie išsiskiria savo daryba bei kilme ir tuo pat metu paremia atitinkamų bendrinių žodžių darybą, kilmę bei senovę. Etimologizuojamųjų žodžių reikšmės tvarkytinos pagal jų raidą, t. y. pradėtina seniausiomis ir baigtina naujausiomis reikšmėmis, o ne atvirkščiai, kaip kad daroma, pvz. rašomosios kalbos arba didžiajame lietuvių kalbos žodyne. Taip pat šių žodžių kilmė ir reikšmė bei tos reikšmės raida pirmiausia aiškintina iš pačios lietuvių ir kitų baltų bei kaimyninių slavų kalbų, t. y. prieš bet kokius tolimesnius lyginimus reikėtų kiek ga-

lint daugiau panaudoti žodžio istoriją, jo atsiradimą, raidą, įvairias atmainas ir jo vartoseną pačioje lietuvių kalboje arba kitose baltų kalbose. Ypatingesnės, specialesnės reikšmės ir nepaprastesnės darybos žodžiai dėtini atskirais lizdais, pvz.: *bambìzas* (*bambizà*), *ėskà* „ėdesys; noras valgyti, apetitas“ (iš **ėd-skā*: ėdu, ėsti), *gabijà* „ugnis, šventoji namų ugnis; ugnies dievaitė“ (toliau: *gabėti, góbti* ir kt.), *keřnavė, palà* (toliau *pãlios* ir kt.), *Radvìlas* (*Radvilà*), *rasmẽ, Veprỹs, viešmuõ, Vìlnius* ir kt. Ir tam tikslui, savaime suprantama, reikia sunaudoti visus turimus kalbinius duomenis, kurie tik gali padėti geriau išaiškinti etimologizuojamus žodžius ir jų gilesnę praeitį, pvz. lietuviški ar baltiški skoliniai kitose kalbose (kaip antai: *indaujà* – rusų, gudų *jendova, jandova; vytìnė* „plokščiadugnė valtis“ – rusų, gudų *vitina,* lenkų *wicina* ir kt.), lietuviški tikriniai vardai (kaip antai: miesto vardas *Kaũnas* ir pavardė *Kaũnas* šalia *kaunùs* „kuris mėgsta kautis“ ir kt.) ir t. t.

Šitaip suprantant etimologinio lietuvių kalbos žodyno reikalą, tuojau iškyla ir jo paruošimo klausimas kitokioje šviesoje. Toks žodynas negali būti kaip reikiant paruoštas remiantis tik ligšioliniais spausdintais šaltiniais, nes jie neapima daugelio faktinės lietuvių kalbos medžiagos. Dabar leidžiamas didysis lietuvių kalbos žodynas yra labai svarbus šaltinis žodžių kilmei, jų darybai ir reikšmei aiškinti; jis tam duoda daugiausia medžiagos, negu betkoks kitas šaltinis; bet jis, šiaip ar taip, tėra aiškinamasis, selektyvus žodynas, ne thesaurus linguae lituanicae. Senųjų raštų žodynas, labai svarbus žodžių istorijai, dar neparuoštas. Tikrinių vardų (asmenvardžių, vietovardžių ir vandenvardžių) žodynai dar teberuošiami. 1963 m. išleistas *Lietuvos TSR upių ir ežerų vardynas* yra nepilnas, daugiau praktikos reikalui taikytas, ir kaikurie vardai kaip reikiant nepatikrinti, užrašyti su trūkumais; A. Vanago *Lietuvos TSR hidronimų daryba* tik dalį šios spragos teužkiša. Svarbiausia, didžiai pasigendame gerai užrašytų ir patikrintų užribinių vietovių vietovardžių bei vandenvardžių. Lietuviški vardai iš senųjų istorinių, kitomis kalbomis rašytų šaltinių dar kaip reikiant nėra išrankioti ir visi identifikuoti; J. Sprogio *Geografičeskij slovar' drevnej žomojtskoj zemli* (1867) apima tik vienos Lietuvos dalies žemės vardus, ir, be to, autoriui nemokant lietuviškai, nemaža vardų užrašyta darkytai, vietomis net neatpažįstamai. Atskirų tarmių leksika lig šiol taip pat dar nėra specialiau

surašyta ir tyrinėta. Pagaliau ir lingvistinis lietuvių kalbos atlasas dar teberengiamas. Taigi naujo, tinkamesnio ir išsamesnio, etimologinio lietuvių kalbos žodyno rašymas tuo tarpu susiduria su daugeliu sunkenybių. Antra vertus, kaip reikiant įsidirbusių etimologų mes dar ir neturime; jie dar turi būti paruošti.

Tad ką galime galvoti apie naujo etimologinio lietuvių kalbos žodyno rašymą šitokiose aplinkybėse? Man rodos, būtų geriausia, jei vienas kuris iš dabartinių jaunesniųjų Lietuvos kalbininkų imtų daugiau domėtis etimologine lietuvių kalbos sritimi ir toje srityje vis daugiau gilintis, specializuotis. Toks įsidirbęs lietuvis kalbininkas etimologas ilgainiui galėtų atsidėti ir etimologiniam lietuvių kalbos žodynui rašyti arba tokio žodyno rašymui vadovauti. Šalia to taip pat turėtų būti tam reikalui specialiai renkama ir dorojama etimologinė lietuvių kalbos medžiaga. K. Būga tam yra jau padaręs gerą pradžią, – jo, kiek žinau, yra pasilikusi apsti šitokio žodyno kartoteka, – taigi visas šis darbas turėtų būti ir toliau tęsiamas, ir ne kur kitur, kaip tik Lietuvoje: ten kaip tik yra daugiausia tiesioginių lietuvių kalbos šaltinių; ten yra sukoncentruota gausiausia lituanistinė literatūra (pvz. dar prieš karą buvo nupirkta turtinga A. Bezzenbergerio biblioteka); ten pat ruošiami kapitaliniai darbai, didžiai naudingi etimologiniam lietuvių kalbos žodynui: tikrinių vardų žodynai, lingvistinis atlasas, įvairūs tarmių aprašai, lietuvių kalbos istorija ir kt. Aš norėčiau tikėti, kad šis įdomus ir lietuvių kalbos mokslui didžiai svarbus darbas, K. Būgos pradėtas ir E. Fraenkelio dirbtas, bet kaip reikiant netesėtas, bus toliau dirbamas.

Problems of etymological dictionary of the lithuanian language

(Resumé)

An etymological dictionary of Lithuanian is very important not only for the study of the Lithuanian language, but also for Baltic studies and for comparative Indo-European linguistics. Therefore K. Būga had already begun to gather material for such a dictionary, but before his death he had succeeded in publishing only a short

addition to his dictionary. E. Fraenkel was able to write and entire dictionary of this kind, but before his death he was able to publish only a part of it. E. Hofmann and E. Tangl finished preparing the other part for publication.

Fraenkel wrote his dictionary far removed from Lithuania and was able to use for the most part only published literature. He had the opportunity to use only a small part of the most important linguistic sources being published and prepared now in Lithuania. On the other hand in his dictionary for the most part he relied on phonological relationships or comparisons, but was very little interested in the history and the development of the meaning of the words. Often he did not distinguish late innovations from naturally formed linguistic items. For example, for the word *dailẽ* he gave the meaning from the standard Lithuanian dictionary „bildende Kunst, Kunstwerk" and further compared the word with *dailùs* „schön, anmutig, elegant", Sanskrit *dīdyati* „sie leuchtern scheinen, glanzen, strahlen", etc. But in fact in Lithuanian dialects and in the lan – guage of the old documents *dailẽ* means „work, activity (German Werk); trade, ability to do something; structure, body (German Körperbau, Gestalt)". Therefore the word is to be compared with Slavic *dělo* „work, action", etc. The contemporary word *dailẽ* is a late innovation and German *Kunstwerk* is now translated by Lithuanian *meno veikalas* or *dailenybė* „work of art". Furthermore, in his etymologies, Fraenkel makes very little use of proper names, e. g. *Kernavẽ* „river name" – *keřnavė* „swampy place in a meadow", *Veprỹs* „lake name" – Latvian *vepris* „wild boar", etc. Finally the author has put in his dictionary a number of late and rarely used borrowings or even barbarisms, e. g. *bagamazas, durslėkas, galstukas, gvintas, knypkis*, etc. Therefore in view of the considerable new lexical material available and the more and more frequently appearing new studies, especially etymological investigations, it would seem necessary to undertake the preparation of a new Lithuanian etymological dictionary. And for this the best place would be Lithuania. Located there are the most direct sources for the Lithuanian language (dialects, old documents, etc.). Concentrated there is the richest literature on Lithuanian studies and major works on Lithuanian are being prepared there (the large

Lithuanian dictionary, dictionaries of proper names, a linguistic atlas, etc.). Finally, one finds there the material gathered by K. Būga for the etymological dictionary of the Lithuanian language.

Jan Otrębski, **Gramatyka języka litewskiego. Tom II, Nauka o budowie wyrazów.** Warszawa, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1965, 416 p. (Lituanistikos in-to 1971 m. Suvažiavimo Darbai, 1971 m., p. 309–314)

Prof. J. Otrembskis (1889.XII.8–1971.IV.25), anksčiau dirbęs Vilniaus, vėliau Poznanės universitete, yra žinomas lenkų senesnės kartos kalbininkas. Vienas iš jo svarbiausių darbų yra didžiulė lietuvių kalbos gramatika, kurios buvo numatyti bent penki tomai: I tomas (1958) apima platų įvadą ir fonetiką, II (1965) – žodžių darybą ir III (1956) – morfologiją. Paskutiniųjų tomų, kurių vienas turėjo apimti sintaksę, o kitas – platų indeksą, autorius nebesuspėjo prieš mirtį parašyti. III tomą aš esu recenzavęs vokiečių kalbotyriniame žurnale *Zeitschrift für slavische Philologie* (1959, XXVII, 2, 440–442). Iš eilės ruošiausi parašyti ir apie antrąjį tomą, bet dėl susidariusių aplinkybių ir dėl kitų darbų to lig šiol negalėjau padaryti. To darbo ėmiausi dabar, turėdamas jau daugiau atspėjamo laiko.

Savo gramatikos antrojo tomo pratarmėje autorius sakosi pasinaudojęs dviem šios rūšies darbais: A. Leskieno, *Bildung der Nomina im Litauischen* (Leipzig, 1891) ir ypač mano *Lietuvių kalbos žodžių daryba* (Vilnius, 1943; toliau vartojama santrumpa: *ŽD*). Šis jo darbas svarbiausia skiriąsis nuo minėtųjų tuo, kad jame „chodzilo głównie o stan rzeczy we współczesnym języku literackim". Aš, rašydamas savo darbą, taip pat turėjau galvoj dabartinės lietuvių kalbos vartoseną, esu plačiai pasinaudojęs tiek mūsų senųjų ir vėlyvesniųjų (J. Bretkūno, M. Daukšos, K. Sirvydo, M. Valančiaus, S. Daukanto, Žemaitės ir kt.) raštų, tiek ypač šių laikų šnekamąja, žmonių kalba; šiam pastarajam reikalui esu panaudojęs ir visą turimąją didžiojo lietuvių kalbos žodyno medžiagą. Bet J. Otrembskis, daugiausia pasinaudodamas mano surinktąja medžiaga, iš savo pusės gana dažnai cituoja pavyzdžius iš M. Daukšos Postilės, kartais dabar net plačiai vartojamiems dariniams, pvz. su priesagomis *-elis* ar *-imas*, pavaizduoti. Tai iš dalies reikia aiškinti tuo, kad jis

turėjo parašęs dar nespausdintą darbą *Die litauische Sprache von Dauksza*, ir todėl čia panoro daugiau pasinaudoti savo surinktąja medžiaga, nors šių laikų bendrinei kalbai pavaizduoti geriausiai tinka dabartiniai pavyzdžiai. Pvz., jis teduoda iš M. Daukšos Postilės nekirčiuotą *auglius* „augimas; ūgis“ ir tariamą dabartinių tarmių atmainą (odmianka) *ūglius* „metūgė“. Bet M. Daukša yra kirčiavęs *augliùs, -iaũs*, o dabartinėje žmonių kalboje gerai pažįstamas tiek *augliùs*, tiek *aũglius* įvairiomis reikšmėmis: „augimas; amžius; ūgis; javai, augalai; derlius“.

Nenorėdamas perdaug išplėsti savo recenzijos, – tam reikėtų parašyti ištisą atskirą darbą, – aš čia iš eilės paminėsiu tik tam tikrą skaičių autoriaus svarstymų, kurie man atrodo nelabai įtikinami arba šių laikų žodžių darybai sunkiai pritaikomi. Štai autorius (p. 3) mano, kad liet. *viřvė*, lat. *virve* esanti paremta reduplikacija *„vir-vir-“*, kur *vir-* sietina su *vérti*, o priesaginis *v* tesąs tik antrosios dalies *vir-* dalis. Tai yra hipotezė, kurios dabar konkrečiai niekuo negalima paremti. Antra vertus, dabartinės vartosenos atžvilgiu *viřvė* savo priesaga niekuo nesiskiria pvz. nuo *glėivės* (arba *gleĩvės*) : *gliẽti, kálvė* : *kálti, plėvẽ* : *plėnė́, smárvė* (iš **smard-vė*) : *smařdas, smirdẽti* ir kt., žr. *ŽD* 379; J. Endzelynas, *Lat. gram.* (1951), 289.

Autoriaus nuomone (p. 4, 53), liet. *geležìs* ir žem. *gelžìs* (= lat. *dzelzs* : pr. *gelso*) esanti dvejybinis darinys **gel-e-ž(el)-*, kur šaknis *gel-* esanti ta pati, kaip ir būdvardžių *geĩtas, geltónas*, o šaknis **ž(el)-* išlikusi lietuvių tarmiame būdvardyje *želtas* „gelsvas“, taigi *geležis (gelžis)* iš pradžios reiškusi „bronzinės spalvos metalą“. Aš savo darbe (p. 51) tesu pažymėjęs, kad *geležis (gelžis)* tėra *i-* kamieno ir į jokias tolimesnes hipotetines etimologijas nesileidau, nes tai nieko nepadeda šių laikų lytims išaiškinti.

Niekas lig šiol, sako autorius, nerinkęs nei mėginęs tirti tokių sandūrinių žodžių, kaip *namó-galas* „namo galas“ ir kt. (p. 5). Bet tas pat *namogalas* paimtas iš mano *ŽD* 430, o kiek anksčiau tame savo darbe (406 t.) šalia dabartinės kalbos darinių *grįžóratas* „grįžulo ratas“, *karklóžvirblis* „laukinis žvirblis, karklažvirblis“, *krikštotẽvas* „krikšto tėvas“, *krikštomóčia* „krikšto močia“, *šilóvarnis* „žalvarnė“ ir kt. esu dar davęs visą eilę šios rūšies darinių iš senųjų raštų, pvz.: *kariobalsas* „kario (karo) gandas, žinia apie karą“, *kariovedis, Laukožemė* „Laukžemė“, *turgovieta, turtogeidis, variodaris, vynomedis,*

vynošaka, vorotinklas ir kt.; plg. dar *dienūgalis* „nusibaigėlis“, *kojūgalis* „lovos galas, kur kojos dedamos“ ir kt. Taigi jis, visa tai nutylėdamas, be pagrindo tvirtina, kad tokių darinių lig šiol niekas nerinko nei tyrė. Be to, jis dar mano, kad lietuvių kalboje esą labai retai vartojama sudėtinių žodžių su galūne *-as*; bet jų visdėlto yra gana daug, pvz.: *akìbrokštas, akìplotas, akìsopstas, avìdvakas, dvìbradas, gývakaras, kāspinas, naktigulĩtas, pėdsakas, síelvartas, skařmalas, šāktarpas, tìtnagas, ugniākuras, vilktakas, žémgrindas* ir daugybė kitų, žr. *ŽD* 429.

Tokie vietovardžiai, kaip *Ariógala, Baisógala, Dievógala, Gimbógala, Tandžiógala, Vandžiógala* ir kt., autoriui dar nėra užtektinai aiškūs pavadinimai (p. 6). Bet čia antroji sudaromoji dalis *-gala* yra susijusi su *galas* ir reiškia „apylinkė, sritis“ (plg. lat. *gals* „šalis, kraštas, Gegend“), o pirmoji dalis yra koks vardas, dažniausiai asmenvardis, būtent – *Ariogala, Girdžiogala, Tandžiogala, Vandžiogala* yra „Ario, Girdžio, Tandžio, Vandžio gyvenvietė, sritis“, žr. K. Būga, *Rinkt. raštai*, I, 251 t.; mano *ŽD* 441.

Vietovardis *Eržvilkas*, autoriaus nuomone, galėtų būti kilęs iš **eržilas)-vilkas* „eržilas kaip vilkas“, *Vilkmergė* iš **vilka-mergė* „merga kaip vilkas“ ir kt. Tai jis sprendžia pagal tokius pavyzdžius, kaip *vištgaidis* „višta kaip gaidys“ ir kt. Bet labai abejotina, ar seni vietovardžiai būtų tokiu būdu sudaryti.

Nori-butas esąs tokios pat rūšies sudėtinių žodžių kaip *kaminakrėtys* ir kt. variantas, ir todėl sudedamųjų narių sukeitimo būdu jis galėtų būti kilęs iš **Buta-norys* (p. 15). Bet tai mūsų senųjų dvikamienių asmenvardžių daryboje yra neįmanomas dalykas. Visų pirma tokie vardai dažnai sukeičia savo sudedamąsias dalis, bet jų kamienai iš pradžios pasilieka, kokie buvę, pvz.: *But(a)-ginas* : *Ginbutas, Gand-rimas* : *Rim-gaudas* (plg. senesnę formą *Rama-vydas*) ir kt. Iš dvikamienių *a-* arba *ā-* kamieno vardų paprastai sudaromi *ja*-kamieno išvestiniai, iš pradžios priklausomybinės reikšmės vardai su vs. vd. galūne *-is* ir kirčiuojami priešpaskutiniame skiemenyje, pvz.: *Býtautas* : *Bytaũtis, Einóras* : *Einõris, Jótautas* : *Jotaũtis, Mingéla* : *Mingẽlis, Sìrvydas* : *Sirvỹdis* ir kt. Kad kada nors lietuvių kalboje būtų buvę sudaromi tokie asmenvardžiai, kaip **Bytautys, *Galvydys, *Sirvydys* ir kt., man dar neteko girdėti, ir žinomieji šaltiniai to visai

nerodo; plg. dar *vãkaras* : *vakãris, vilnónas* : *vilnõnis* ir kt. Taigi ir **Buta-norys* tėra tik galvote sugalvota, spekuliatyvinė forma.

Visai panašiai kaip (*geležìs*) ir *gulbìs, -iẽs* veikiausiai buvusi sudėtinis žodis **gul-b(el)-*, kuris turėjęs tas pačias šaknis, kaip ir būdvardžiai *gel͂tas* „gelsvas, geltonas“ ir *báltas* arba *bãlas* „t. p.“. Šalia *gulbìs, -iẽs* ir *gul͂bis, -io* bei *gul͂bė* dar pažįstamas ir *gul͂bas* „gulbinas“. Slavų kalbose tam rimažodžiui atliepia **kъlpъ* ir **kъlpъ*: sorbų *kolp'*, kašubų *kêlp* ir kt. Kad visus šios rūšies žodžius būtų galima išaiškinti ankstyvesne reduplikacija, dabar jau nebeįmanoma visai aiškiai įrodyti.

Miesto vardą *Alytùs* autorius kildina iš **Leitūs* arba **Lytūs*, o šis savo keliu esąs perdirbtas iš tam tikros srities Nemuno pavadinimo arba jo įtako *Lietā (p. 62). Senesnioji **A-lyta* (rus., lenk. *Olita*) galinti būti su protetiniu *a-* sudaryta iš šaknies *lyt-* (*lýti* : *líeti*) visai panašiai, kaip rus. tarm. *o-ržanoj* „ruginis“ ir kt. Savo *Gram. jęz. lit.* (1958, I, 5) jis dar mano, kad rusų formos pradinis *o-* netikros dekompozicijos keliu galėjęs atsirasti iš tokių samplaikų, kaip **ko-Lite, *vo-Lite, *do-Lity* ir kt., ir tuo būdu susidariusi *Olita*, kurią lietuviai persidirbę į *Alytùs*. Bet ši hipotezė neturi nieko bendro su realybe: *Alytùs*, kilęs iš **Alyta* (*Alyta* dar ir pavarde vartojamas), šalia *Alỹtupis* „deš. Nemuno įt. (Alytus)“ savo šaknimi *al-* toliau sietina su *Ãlovė* „Alovės vls. ež., iš to ež. ištekąs deš. Nemuno įt. ir Alytaus vls. bžk.“, *Alỹs* „Širvintų ap. ež.“, *Ãlantas* „kair. Minijos įt.“ ir kt. žr. *Aidai*, 1968, 2, 75. Dėl priesagos *-yta* plg. dar pvd. *Balytà* šalia *Baleikà, Baleišà* ir kt., toliau *klibytà* „kas eidamas šlubuoja, svyruoja“ ir kt., žr. *ŽD* 355.

Vilnius esąs kolektyvas su galūne **-iūs* (p. 62). Bet iš tikrųjų *Vilnius* seniau buvo ir vietomis ryt. augšt. tarmėse (Ramygala, Ukmergė, Gelvonai, Gervėčiai, Pelesa, Zietela ir kt.) vadinamas *Vìlnia*. Šiuo vardu miestas buvo pavadintas nuo kair. Neries įtako *Vìlnia*, kurios santakoje su Nerimi jis buvo įkurtas. Dabartinis *Vilnius*, jau pažįstamas nuo XVI a., su priesaga *-ju-* sudarytas iš *Vìlnia*; dėl darybos plg. *Surmiùs* „Jiezno ap. ež.“ : *Surmià* „iš Surmiaus ež. ištekantis upelis“ ir kt. Su priesaga *-ju-* turime sudarytų ir bendrinių daiktavardžių, pvz. *drùskius* „kas sūriai valgo“ : *druskà, giřnius* „girnakalys“ : *gìrnos, kiaũlius* „meitėlis“ : *kiaũlė, ragãnius* „burtininkas“ : *rãgana* ir kt., žr. *ŽD* 78 t. Šie *-ju-* priesagos vediniai rodo tam

tikrą santykį su pagrindiniais žodžiais, iš kurių jie sudaryti. Taigi ir *Vilnius* yra susijęs su *Vilnia*, ir neturime jokių įrodymų, kad jis kadaise būtų buvęs kažkoks kolektyvas su **-iūs*, kaip kad autorius galvoja. Toliau dėl *Vilniaus* kilmės žr. dar A. Salys, *LE,* XXXIV, 210–214.

Senãtvė kontaminacijos būdu kilusi iš *senatà* „senis“ + *senóvė* „seni laikai“ (p. 98). Bet labai sunku tikėti, kad dviejų visai skirtingų reikšmių dariniai galėtų būti kontaminuoti; be to, *senata* labai retai tarmėse tevartojama. Antra vertus, šalia *senãtvė* dar vartojama ir *senãtuvė*; dėl darybos plg. *rauduvẽ* „mekšras“ šalia *raũdas* „rausvas; sartas“ ir kt. Atrodo, kad čia prie kamieno *sena-* (vs. vd. *sẽnas*) gali būti pridėta priesaga *-tva*, kurią paremia pvz. *gráižtvos* „graižtai“, *narštvà* „nerštas“, sen. slav. *žętva* „pjūtis“ ir kt., žr. *ŽD* 378.

Dabartinis liet. *brólis* esąs sudarytas iš vs. šm. *brā* > *bro*, kuris, lig šiol išlikęs tverečėnų tarmėje, esąs reguliarios formos **brā-ter* santrumpa, o iš šios jau savo keliu su priesaga *-lis* buvęs sudarytas *brólis*. Bet dabartinės vs. šm. formos *brà, brá, brã* ir *brõ* lengvai gali būti kilusios iš *brãl, brõl, bról* < *bróli*; dėl santrumpos plg. *diẽ* „iš tikrųjų“ iš *dievè, palà* iš *paláuk* ir kt. Dabartinis *brólis* (lat. *brãlis*), be abejonės, yra naujadaras, atsiradęs senesnio **bróte* arba **brótuo*, vs. km. **bróteres* (plg. lot. *frãter*, sen. ind. *bhrãtar-*, mūsų dainų *broterẽlis* „brolelis“ ir kt.) vietoje ir iš pradžios veikiausiai buvęs malonines reikšmės; plg. lot. *fratellus* „brolelis“ ir t. t. *fratello* „brolis“, žr. *ŽD* 568, 575 t.

Pagal autoriaus hipotezę (p. 120) būtojo laiko veikiamasis dalyvis esąs paremtas to pat laiko lytimis su kamiengaliu *-e-*, būtent: *vedęs* esąs kilęs iš **vedẽ-ns*. Tuo būdu šalia *nevedęs* iš **ne-vedẽ-ns* ilgainiui galėjęs būti sudarytas tos pat reikšmės **ne-vedẽ-lis* > *nevẽdėlis*. Bet, kaip mūsų kalbos pavyzdžiai rodo, daiktavardžiai su priesaga *-ėlis* (*-ėlė*) iš pradžios nedaug ką bendro turėjo su būtojo laiko ẽ- kamieno lytimis; plg. *dusẽlis* „kas lengvai uždūsta“ : *duséti, netùrėlis* „kas nieko neturi“ : *turéti, pavýdėlis* „pavyduolis“ : *pavydéti, smirdẽlis, pasmìrdėlis* : *smirdėti* ir kt. Tik ilgainiui su *-ėlis* vis daugiau buvo pradėta daryti nomina agentis iš vientisinių veiksmažodžių būtojo kartinio laiko lyčių, žr. *ŽD* 179.

Autorius mano (p. 147), kad *paskuĩ* esąs sudarytas iš *pas* be dalelytės su priebalsiu *k* ir toliau jungtinas su sanskrito *paścāt* iš **pos-*

kẽt. Bet iš tikrųjų *paskui* neskirtinas nuo *pãsaku* (jis *pasaku* eina), iš *paskõs* (seniau iš *pasakõs*) ir toliau sietinas su *sẽka, sèkti*, žr. *ŽD* 304; E. Fraenkel, *Lit. etym. Wb.*, 545.

Káukolė galinti būti kilusi iš **kauka-kaulė*, ir kaikuriose tarmėse tikrai pasitaikąs *kaukaulis*. Bet tokio žodžio man lig šiol iš niekur neteko patirti; jo neduoda ir didysis *LKŽ*. Antra vertus, visai neįmanoma, kad iš *-kaulė* šiame žodyje galėtų būti atsiradusi *-kolė*. Veikiausiai *káukolė*, kaip ir *káukolas, káukolis* „t. p.“, yra priesaginis darinys; plg. dar *kaukõrė* „grūstuvis, piesta“ ir kt.

Krósnis „pečius“ ir *krūsnis* „akmenų krūva; (tarm.) pirties pečius“ turinčios šaknį **krāu-, *krū-*: *kráuti*, sen. slav. *kryti* (170 p.). Bet *krósnis* „krūsnis; akmeninis pirties pečius“ kildintinas ne iš *kráuti*, o iš **króti* = lat. *krât* „rinkti; krauti“, *krāstît* „kraulioti; rankioti“, o *krūsnis* su priesaga *-snis* yra sudaryta iš šaknies *krū-*, tos pačios, kurią turi slav. *kryti* (mūsų būtų **krūti*), toliau lat. *krùts* „iškyla, kupstas; krūtinė“, liet. *krūtis* ir kt.

Nẽmunas galįs būti savotiškas reduplikacinis darinys **Ne-munas*, kurio šaknis **mun-* esanti susijusi su šaknimi **min-* upėvardyje *Minija* (p. 205). Bet iš tikrųjų *Nemunas* su priesaga *-unas* yra sudarytas iš šaknies *nem-*, kurią dar aiškiai rodo *nemùnė* (arba *nemunẽ*) „toks valgomas grybas, kelmutis“, *nẽmuogė* „mėlynė“, toliau gr. *nemos* „giraitė, miškelis, ganykla“, lot. *nemus* „miškelis, giraitė su ganyklomis; alkas“ ir kt. Taigi pirminė *Nemuno* reikšmė galėjo būti „girinis, šilinis, t. y. per girias, šilus tekantis (upis)“, o *nemunė* iš pradžios galėjo reikšti „šilinė budis, šilabudė“. Toliau plg. *ŽD* 282; E. Fraenkel, *LEW*, 492; A. Salys, *LE*, XX, 168 t.

Panašiai kaip E. Fraenkelis (*LEW* 404) ir J. Otrembskis (p. 206) mano, kad mūsų *malūnas* esąs lenk. *młyn* perdirbinys (transpozicija). Bet, man rodos, šis žodis yra pačių lietuvių padaras, kuriam atliepia prūsų *malunis* „t. p.“; dėl darybos plg. *maigūnas* „miegamasis suolas“, *valkūnas* „medinė lentelė, ant kurios į lauką veža žagrę“ ir kt., žr. *ŽD* 279; R. Trautmann, *Balt.-slav. Wb.*, 168.

Priešingai su priesaga *-ba* sudarytiems daiktavardžiams *paliáuba* „paliova, atvanga“ šalia *paliáuti* ir senesnė **svarbà*, iš kurios buvęs sudarytas būdvardis *svarbùs* „turintis reikšmę“ šalia *svarùs* „sunkus“, – dabartinė *svarbà* „svarbumas, reikšmė“ esanti naujadaras; *kalbà* visai tikrai esanti sudėtinis žodis **kal-b(al)-*, kurio pirmoji dalis tu-

rinti tą pačią šaknį, kaip lat. *kal'uot* „plepėti“, o antroji esanti daiktavardžio *balsas* šaknies santrumpa (p. 230). Bet, man rodos, *kalbà* lengvai gali būti toks pat priesaginis žodis, kaip *paliáuba*, lat. *šk'irba* *plyšys“ šalia *šk'irt* „skirti“ ir kt.

Daiktavardį *svíestas* J. Otrembskis (p. 240) jungia su *svíesti* „rzucać, ciskać; bić“. Bet iš tikrųjų šis žodis sietinas su *svíesti* „tepti“, lat. *svaĩdīt* „salben, schmieren“ ir kt., žr. *ŽD* 325; taip pat J. Endzelynas, K. Mūlenbacha *Lat. valodas vārdnīca*, III, 1140.

Klõdas „paklotų pėdų eilė kulti, klojimas; sluogsnis“ plačiai vartojamas lietuvių kalboje ir sietinas su *klóti*, kaip *įklõdas* „įklotas vežimo dugnas, dugninė“ su *įklóti, paklõdas* „kas paklota po šienu, javais, kad jie sukrauti nepūtų; klojime sukrautų javų eilė; kraikas“ (ir daugybė kitų reikšmių, žr. *LKŽ* IX, 183 t.) su *paklóti, užklõdas* (ir *ùžklodas*) „antklodė“ su *užklóti* ir kt. Taigi visai netikėtina, kad, kaip autorius galvoja (p. 269), *klõdas* „sluogsnis, warstwa“ būtų kilęs iš senesnio *klõtas* „podłoga“ ir savo *d* turėtų iš *paklõdas*, kuris toliau savo keliu esąs paskolintas iš lenk. *pokład*. Iš tikrųjų *paklõdas* dėl pačios savo darybos ir daugelio skirtingų reikšmių neabejotinai yra pačių lietuvių darinys, ir todėl nėra jokio pagrindo jo laikyti lenkišku skoliniu. Plg. *paklõdė* : *paklõtė* ir kt.

Eigà iš pradžios buvusi ne priesaginis darinys, bet tautologinis sudėtinis žodis, sudarytas iš *eĩti* ir tarminio *góti* „skubiai eiti“. Ilgainiui *-ga* buvusi pradėta suprasti kaip priesaga ir imta vartoti kitiems nomina agentis sudaryti, pvz. *priimga* „vaišės, svečių priėmimas“, *paliauga* „paliauba“ ir kt. (p. 297). Bet tai yra niekuo konkrečiau nepagrįsta hipotezė. Šalia *-gas* lygiagrečiai vartojama ir priesaga *-ga*, pvz. *padár-gas* „įrankis, padarynė“ (: *pãdaras, padarýti*) ir *padár-ga* „t. p.“, *stõ-gas* „ūgis“ ir *núosto-ga* „nustojimas“, taip pat lat. *nirga* „naras, Taucherente“ šalia *nira* „t. p.“ : *nirt* „nirti, ћerti“ ir kt., žr. J. Endzelynas, *Lat. gram.* 368.

Moliūgà „molynė“ neabejotinai esanti sudėtinis žodis **molia-liūga* iš *mólis* + *liūgas* „klanas, valka; purvynas; liūnas“. Bet iš ko galėtų būti sudarytas *moliūgas* „tokia arklio karčių liga; susitepęs, nešvarus žmogus“ ir *moliūgas, -à* „molio spalvos; pilkšvai rusvas“, jis jau nebeaiškina. *Galiūgas* „galingas žmogus, stipruolis“ esąs perdirbtas iš *galiūnas, seiliūgas* esąs sudarytas iš *seilius* ir kt. Bet nieko vėl nebesako apie *lojūgas* „keiksmininkas“, *mėšliūgas* „mėšlungis“, *ter-*

liūgas „smaguris“ ir kt. Tik dar pastebėtina, kad *melãgis* ir *melùgis* „t. p.“ vienodai galį būti kilę iš „*mela-lugis*, iš *mẽlas* + *lug-* (plg. M. Daukšos *lúginaitė* pabuczawimas „išdavikiškas pabučiavimas“, sen. slav. *lъgati* „meluoti“).

Gana savotiška yra *vienguñgio* kilmė. J. Otrembskiui tai yra priesaginis darinys **vien(in)g-ungis* šalia *vienìngas* „vienybinis; vienalytis, vientisas“ (p. 306). Anksčiau (*Lingua Posn.*, III, 181 t.) jis *viengungį* laikė kontaminaciniu dariniu iš **vieningis* + **vienungis*. E. Fraenkelis (*LEW*, 1240) tai kildino iš **viengul(g)is*, **viengulingis* (iš *víenas* + *guléti*). Man atrodė, *viengungis* galėtų būti sudėtinis žodis, sudarytas iš *vienas* + *gung-* (plg. *gungti* „eiti, drožti, kūprinti“ ir kt.), t. y. kas yra, eina vienas; plg. vok. *Alleingänger, Einzelgänger.* Žr. *Zeitschr. für slav. Philologie*, 1929, XXVII, 437.

Šalia abejotinų, spekuliatyvinių šiame J. Otrembskio darbe, žinoma, yra ir daugiau ar mažiau pateisinamų, svarstytinų dalykų. Pvz., kaip *stuñbrė* šalia *stuñbras*, *vìlkė* šalia *viĩlkas* ir kt., seniau šalia *kárvė* galėjęs būti ir **karvas* „jautis“; plg. pr. *curwis* (vs. gl. *curwan*) „jautis“, lenk. *karw* „senas jautis“ ir kt.; bet *karvelis* „balandis“ esanti tikra mįslė; nieko tikro apie tai nepasako ir E. Fraenkelis (*LEW*, 225 t.). Kaip *baĩsas* „šmėkla, vaiduoklis“ šalia *baisùs*, seniau šalia *bailùs* galėjęs būti ir **bailas* „baimė, bailė“. Visai panašiai kaip aš (*ŽD* 88), ir J. Otrembskis *indaujà* kildina iš **indava*, iš kur yra paskolinta rus. *jandova, jendova*; plg. *Mintaujà* iš **Mintavà* > rus. *Mitava*, vok. *Mitau, žydaujà* „žydija“ iš sen. *žydava* „t. p.“ < gud. *židova* (*ŽD* 88). *Kuklùs* „neišdidus; drovus, padorus“ jis linkęs jungti su *kùkti* „linkti, svirti, klupti“; panašiai galvoja ir E. Fraenkelis (*LEW*, 306). Kaip savo darbe esu nurodęs, ir J. Otrembskis pripažįsta, kad kaikurie senesni būdvardžiai su *-as* (*-ras* ir kt.) vėliau yra pavirtę *u*-kamieniais, pvz.: *gailas, niauras, romas, pigas* arba *aštras, budras, mišras*, vėliau *gailus, niaurus, romus, pigus; aštrus, budrus, mišrus*. Tik senuosiuose mūsų raštuose vartojamas būdvardis *kruvingas* „kraujuotas, sukruvintas, krauju pasruvęs“, man atrodė (*ŽD* 120), panašiai kaip ir *kruvinas* (= slav. *krъvьnъ*), galėtų būti sudarytas iš **kruvis*, kuris pagal vs. gl. yra toliau kilęs iš vs. vd. **krūs* (= sen. lenk. *kry*), vs. km. **kruves*; plg. *bruvìs, -iẽs* „antakis“ iš **brūs*, vs. km. **bruves* ir kt.; toliau žr. mano straipsnį „Alte Wurzelnomina im Litauischen“, *Zeitschrift für indogerm. Forschungen* (LXII,

2, 158–166). Bet J. Otrembskis (p. 305) mano, kad *kruvingas* esąs sudarytas iš *kruvinas*, panašiai kaip pvz. *molingas* iš *molinas* ir kt.; šis klausimas yra dar pagrindžiau tirtinas.

Apskritai imant, autorius šiame savo stambiame darbe daugiausia duoda šių laikų lietuvių kalbos darybinės autentiškos medžiagos ir daugelį dalykų aiškina gana blaiviai, santūriai, vietomis pažymėdamas, kad šis ar tas dalykas dar tebėr neaiškus, toliau tirtinas. Bet šalia to jis nemaža dalykų mėgina aiškinti ir gana savotiškai, neįprastai, dažnai gana hipotetiškai, spekuliatyviai, be jokių konkretesnių įrodymų – vien abejotinais individualiais spėliojimais. Visa tai tolimesniems tyrinėtojams duos nemaža progos apie daug ką iš naujo pagalvoti ir mėginti abejojamus ar nevykusiai sprendžiamus dalykus, turint naujų duomenų, sėkmingiau, naujai aiškinti ir spręsti. Šituo atveju J. Otrembskio darbas yra kalbos mokslui didžiai naudingas ir vertingas.

Vandenvardžių darybos studija

(Aidai, 1971 m., nr. 4, p. 188–189)

Lietuvoj kaskart vis daugiau pasirodo rimtų kalbotyrinių tyrinėjimų. Štai pernai, 1970 m., pasirodė bent du šios rūšies darbai: Vytauto Mažiulio **Baltų ir kitų indoeuropiečių kalbų santykiai**, daktaro disertacija, ir Aleksandro Vanago **Lietuvos TSR hidronimų daryba** (Vilnius, 428 psl.).

Mums ypač įdomus yra pastarasis darbas. Pats autorius yra dar visai jaunas kalbininkas lituanistas, kupiškėnas, gimęs 1934, Vilniaus universitetą baigęs 1959 ir jau 1966 apgynęs kandidatinę disertaciją **Lietuvos TSR upių vardų daryba.** Daugiausia jis reiškiasi savo vietovardinėmis studijomis, kurių stambiausia yra Lietuvos hidronimų, arba vandenvardžių, daryba. Tai yra pirmas šios rūšies darbas lietuvių kalba iš viso. Visi ligšioliniai lietuvių kalbos ir kitų baltų kalbų vandenvardiniai tyrinėjimai (pvz. G. Gerullio, K. Būgos, J. Endzelyno ir kt.) daugiausia buvo etimologiniai, o A. Vanagas šiame savo darbe imasi nagrinėti dabartinę lietuvių kalbos vandenvardžių darybą. Tai jis šiaip motyvuoja: „Pastaraisiais dešimtmečiais suintensyvėjęs hidronimų tyrinėjimas visai aiškiai parodė, kad be darybi-

nės jų analizės negalima spręsti daugelio kitų toponomastikos klausimų. Antra vertus, darybinė vandenvardžių analizė padės išaiškinti ir jų etimologijas. Be darybinės analizės negali apsieiti ir lyginamasis hidronimų tyrinėjimas“.

Nagrinėdamas vandenvardžių darybą, autorius visų pirma skiria pirminius ir antrinius vandenvardžius. Pirminiais jis vadina tokius vandenvardžius, kurie visiškai nepakitėdami, yra kilę iš bendrinių (daiktavardžių, būdvardžių, dalyvių) ir tikrinių (asmenvardžių, kitų vietovardžių) žodžių, pvz. (upės) **Béržas, Daubà, Gaŕšas** (**gaŕšas** „garšva“), **Klãnas, Líeknas, Santakà, Sraũtas, Šaltìnis** arba (ežerai) **Dumblýnas, Dãgas, Gulbis, Lũgas, Lùkštas, Pólymas, Dáujotas, Tarùtis** ir kt.

Antriniai vandenvardžiai skiriasi nuo pirminių tuo, kad jie yra kokiu nors būdu sudaryti, turi darybinių požymių. Jų autorius skiria tris poskyrius: galūnės vedinius (pvz. **Bérž-as, Kup-à, Brãšk-ė, Márg-is, Riñg-us**), priesagų vedinius (pvz. **Kam-aĩnė, Dub-akà, Týrelis, Bamb-enà, Berž-uonà**) ir priešdėlių vedinius (pvz. **Ne-vėžis, Pãšakarnis, Pra-baudà, Ùž-takis**). Kitą antrinių vandenvardžių skyrių sudaro sudurtiniai dariniai, pvz. **Lap-gardỹs, Pìkt-ežeris, Saũs-vingis, Veniũ ežeras** (**Veniaĩ** km.) ir kt.

Analizuodamas vandenvardžius, autorius visų pirma stengiasi susekti, iš ko kuris iš jų yra atsiradęs – iš bendrinio žodžio ar tikrinio vardo; pvz. dešinįjį Vabalkšnės (Pilvės) įtaką **Lópė** jis lygina su **lópė** „skalų ryšulys prakurui“, ežero vardą **Duvénas** kildina iš asmenvardžio **Duvénas**, ir t. t. Ir, šitaip darydamas, jis apsčiai pateikia gana aiškių, patikimų ir įdomių palyginimų, pvz.: **Dãpai** ež. – **dãpas** „potvynis, tvanas“, **Grývа** up. – latvių **grīva** „žiotys“, **Palà** up. – **palà** „bala, pelkė, raistas“, **Šilià** up. – **šilià** „raistas, durpinė žemė; šilas“, **Šimšà** up. – **Šimšà** „šlapia pieva, pelkė“, **Švatrìs** up. – **švãtras** „švokščiąs“, **Švóginas** ež., **Švoginà** up. – **švógės** „tokios balų žolės“ ir kt. Bet nemaža jis tokių palyginimų duoda tik su klaustukais, abejodamas, o kai kurie jo samprotavimai ir šiaipjau neatrodo visai be priekaištų. Pvz., upėvardį ir ežero vardą **Páltis, -ies** (čia pat dar priskirtini upėvardžiai **Paltỹs, Páltį, Paltupis, Paltupalis** ir ežero vardas **Papáltis**) jis pirma lygina su **páltis, -ies** „kiaulės šono lašinių gabalas“, bet tuojau pat taria tai galint būti ir kitos kilmės, plg.

pãlios „balos“. Bet man neatrodo, kad šis palyginimas būtų vykęs. Visų pirma **páltis, -ies** „lašinių gabalas“, kaip lig šiol kalbininkų buvo manoma, yra slaviškas skolinys, ir tas pagrindas, iš kurio jis paskolintas, slavų kalbose plačiai pažįstamas (plg. rus. **polot'**, ček. **polt** ir kt.) ir etimologiškai jungiamas su sen. slav. **pol** „pusė, šonas“, o liet. kalboj jis neturi aiškių giminaičių; be to, **páltis** „lašinių gabalas“ ir savo reikšme nelabai tinka vandenvardžiams vadinti. Liet. upėvardis **Páltis** (ir pelkių pavadinimas **Pálčiabalės**), kurį J. Otrębskis (Lingua Posnaniensis, 1949, I 149) sieja su rus. **Polota** (iš ***Polta**) „Dauguvos įtakas“ ir kt., gerai dera su latvių **paĩts** (iš ***paltis**), **paĩte** „klanas, upelis“ ir toliau su liet. **pãlios** „balos, pelkės“ ir kt. Dėl to dar plg. M. Vasmer, Russ. etym. Wb. II 397; E. Fraenkel, Lit. etym. Wb. 533.

Šiokių ar kitokių abejonių vienam kitam dar gali sukelti visa eilė kitų autoriaus etimologinių samprotavimų, bet tai nėra esminis dalykas. Yra visai suprantama, kad, tik aprašant dabartinių vandenvardžių darybą, neįmanoma pažymėti ir visų vandenvardžių tikrą, kaip reikiant pagrįstą kilmę, nes toji kilmė dar daug kur tebėr visai nežinoma ir neištirta; antra vertus, autoriui čia kilmė tėra buvusi tik antrinė, pagelbinė priemonė. Ir jis pats visa tai gana gerai žino, todėl su etimologijomis yra didžiai atsargus ir daug kur dėl jų reiškia abejonių. Pagaliau autorius šį savo darbą laiko tik vandenvardžių nagrinėjimo pradžia; toliau, reikia manyti, lietuvių vandenvardžiai, kaip ir vietovardžiai bei asmenvardžiai, kaskart bus esmingiau ir pagrindžiau tiriami, ir kai kurios dabartinės abejonės ar neaiškybės ilgainiui bus daugiau išaiškintos.

Pagaliau baigiant dar pažymėtinos kelios bendros teigiamos viso darbo ypatybės. Kaip savo pratarmėj pastebi, autorius savo darbui pagrindiniu šaltiniu yra turėjęs 1963 m. išleistą **Lietuvos TSR upių ir ežerų vardyną;** bet jis yra dar pasinaudojęs ir vėliau surinkta medžiaga, todėl galėjo kai kurias Vardyne vartojamas formas patikslinti, atitaisyti klaidas ir kt. Tuo būdu šio darbo mokslinė vertė yra dar padidėjusi. Kitas didelis darbo pliusas yra gausi vandenvardžių rodyklė (293–377 psl.); tai labai palengvina naudotis visu darbu. Taip pat didžiai vertingas dalykas yra ir knygos gale pridėti 35 žemėlapiai, kuriuose pavaizduojami vandenvardžių priesagų paplitimo plotai: tai galės padėti geriau išaiškinti van-

denvardžių priklausymą atskiroms tarmėms, jų darybos santykius su bendrinių žodžių daryba (pvz. priesagos **-alis, -alė** vartosena) arba jų substratinį pobūdį.

Lietuvių kalbos tarmių chrestomatija

(Aidai, 1971 m., nr. 5, p. 235–236)

Z. Zinkevičius savo kapitalinėj **Lietuvių dialektologijoj** (Vilnius, 1966) aprašo ir aiškina atskirus lietuvių tarmių dalykus, bet jų tekstų visai neduoda. Šį uždavinį dabar su kaupu atlieka pernai Vilniuje išleista chrestomatija **Lietuvių kalbos tarmės**. Tai yra pirmas stambiausias šios rūšies darbas (517 psl.), kokio lig šiol dar neturėjome. Jo sudarytojai yra: E. Grinaveckienė, A. Jonaitytė, K. Morkūnas, B. Vanagienė ir A. Vidugiris, o redaktoriai – E. Grinaveckienė ir K. Morkūnas. Tekstų duota bent 643 – iš visos dabartinės Lietuvos ir iš dalies iš Gudijos ir Lenkijos, kur dar esama kiek lietuvių, pvz., iš Breslaujos, Apso, Gervėčių, Lazūnų, Armoniškių, Asavos, Rodūnios, Zietelos, Punsko ir kt. Transkripcija vartojama beveik tokia pat, kaip ir **Lietuvių kalbos atlaso medžiagos rinkimo programos**, tik taikantis prie techninių galimybių buvo pakeisti arba papildyti atskiri dalykai; tačiau sudarytojams nepavyko kaip reikiant išlyginti visus įvairius užrašinėtojų transkripcijos nevienodumus; pvz. kai kurie vienodi garsai žymimi skirtingais rašmenimis arba, priešingai, skirtingi atskirų tarmių garsai pažymėti vienodai. Šios chrestomatijos tarmių klasifikacija visiškai skiriasi nuo Z. Zinkevičiaus: šis vartoja savotiškai pakeistą A. Baranausko klasifikaciją, o chrestomatijos sudarytojai yra pasilikę prie tradicinės, t. y. K. Būgos ir A. Salio patobulintosios, K. Jauniaus klasifikacijos; pvz., jie skiria tris žemaičių patarmes – dounininkus, dūnininkus bei donininkus, o aukštaičių po senovei randa keturias tarmes – vakarų, vidurio, rytų aukštaičių ir dzūkų; taigi čia grąžinami viduriniai aukštaičiai ir dzūkai, kurių tarmių A. Girdenis su Z. Zinkevičium linkę nebepripažinti.

Visa ši chrestomatija sutvarkyta gana rūpestingai. Pradžioje aprašoma vartojamoji transkripcija. Toliau (15–40 psl.) pateikiama tarmių klasifikacija ir jų trumpa, bet aiški apžvalga. Po to eina žemėlapis, kur sužymėtos tarmių ribos, beveik tokios pat, kaip ir A. Sa-

lio 1933 m. nubrėžtosios, ir tos vietos, iš kurių chrestomatijoje pateikti tarminiai tekstai. Didžiausią knygos dalį (41–404 psl.) sudaro tekstai. Paaiškinimuose tiksliai pažymėta užrašymo vieta, teksto pateikėjas (jo amžius nurodytas toks, koks buvo užrašymo metu), teksto užrašytojas ir užrašymo data; be to, dar nurodytas šaltinis, iš kur tekstas imtas, ir teksto registracijos numeris tame šaltinyje. Pačiame gale yra ilgokas žodynėlis (405–492 psl.), kur aiškinami tarminiai tekstų žodžiai, skoliniai ir svetimybės, kurių nėra **Dabartinės lietuvių kalbos žodyne** arba kurių reikšmė skiriasi nuo šiame žodyne nurodytosios; be to, jame pateikiami ir tokie žodžiai, kurie tik nedideliame plote turi būdingas sudaromąsias dalis (priesagas, priešdėlius) ir kaitomi ar kirčiuojami pagal kitą paradigmą, negu bendrinėje (literatūrinėje) kalboje. Taip pat dar pridėta tarminių tekstų bibliografija.

Šioje chrestomatijoje duodamieji tekstai užrašyti daugiausia Lietuvių kalbos ir literatūros instituto mokslinių bendradarbių ir aspirantų, aukštųjų mokyklų lietuvių kalbos katedrų dėstytojų bei studentų ir atskirų lietuvių kalbos mokytojų. Daugumas tų tekstų užrašyti iš vyresniosios kartos žmonių, nes jie geriausiai yra išlaikę savo tarmės ypatybes. Jų, tų tekstų, tikslas yra „konkrečiais gyvosios kalbos pavyzdžiais parodyti būdingąsias **dabartinės** lietuvių kalbos formų fonetikos, gramatikos ir leksikos ypatybes, atskleisti pagrindinius jų specifikos bruožus, kai kurias jų tendencijas“. Todėl anksčiau skelbtųjų tarminių tekstų į chrestomatiją nedėta. Ir tai kaip tik yra didžiai įdomu: palyginę kai kurių tarmių ankstyvesnius ir dabartinius užrašytuosius tekstus, lengvai galime pastebėti, kas tarp jų yra bendra ar skirtinga. Štai subatėnų, mano gimtinės, tarmės tekstas, paskelbtas G. Gerullio **Litauische Dialektstudien** (1930) ir dabar išspausdintas šioje chrestomatijoje, rodo tam tikrų nevienodumų; pvz., pastarajame rašoma (vartoju įprastinę rašybą) **nebėr, gi.ven'č'a** (taškas apačioje žymi pusilgį balsį, o apostrofas – priebalsių minkštumą), **aikštė, korvė.** Bet seniau buvo tariama: **neba"r** (ir **nebar"a**; čia dviem apostrofais žymimas balsio ilgumas), **gi.vinč'a, gi.vins, aikšt'ae, korv'ae** (galūninis balsis yra tarpinis tarp **e** ir **a**; tekste jau dėsningai rašoma: **mo.tae**, t. y. **matė**). Būdvardis **šiltas** (taip dabar rašoma ir tekste) seniau buvo tariamas **š'ultas**; ar kas iš subatėnų seniau tarė ir **šiltas**, aš nebeatsimenu. Tokios formos, kaip

nebėr, gi.ven'č'a, korvė ir kt., be abejonės, yra vėlyvesnės, veikiausiai jau bendrinės kalbos įtakos paveiktos.

Kaip iš šių ir daugelio kitų pavyzdžių aiškiai matyti, tarmės, kaip ir visa kalba, nuolat kinta, be paliovos niveliuojamos, ir juo toliau, juo daugiau. Todėl yra labai geras dalykas, kad buvo sugalvota visų žymesniųjų tarmių ir iš dalies net patarmių arba šnektų tekstus surinkti draugėn ir išspausdinti. Tuo padaryta labai didelė nauda ir praktikai, ir kalbos mokslui; dabartinių aplinkybių veikiamos, ilgainiui tarmės vis daugiau blanks, nyks. Jeigu laiku nebus suspėta kaip reikiant, nuodugniai užrašyti, tai labai daug jose slypinčio neįkainojamo turto žlugs kalbos mokslui. Ir visas kolektyvas, kuris rūpestingai paruošė šią chrestomatiją, padarė labai naudingą darbą: lietuvių kalbos tyrinėtojai jam bus didžiai dėkingi. Reikia manyti, kad šis gražus darbas tėra tik pradžia, ir toliau jis bus dirbamas vis plačiau, išsamiau ir specialiau. Linkime didžios sėkmės šiame darbe.

Lituanistikos Instituto „Suvažiavimo Darbai"

(Draugas, 1972 06 24, nr. 148 (25))

1971.V.29–31 Chicagoje įvyko Lituanistikos Instituto trečiasis suvažiavimas, kuriame skaityta daug įdomių ir įvairių paskaitų. Dabar šios paskaitos išspausdintos atskiru leidiniu, kurį spaudai paruošė dr. Tomas Remeikis ir kuriam spausdinti parūpino lėšų Fondo Taryba. Skelbiamųjų mokslinių pranešimų yra 20; trys iš jų parašyti angliškai, o kiti – lietuviškai, su angliškomis santraukomis. Visas leidinys, 280 psl., paruoštas gana rūpestingai.

LI pirmininkas dr. V. Maciūnas savo įžanginėje paskaitoje pabrėžė, kad pagrindinis Instituto tikslas yra mokslinis ir tautinis. „Mes, kaip Lituanistikos Instituto nariai, savo svarbiausias pastangas skiriame Lietuvos mokslui, ar, tiksliau pasakius, mokslui apie Lietuvą, t. y. apie jos istoriją, kalbą, literatūrą, raštą...", – sako jis. Ir šiame suvažiavime skaitytosios paskaitos kaip tik yra susijusios su įvairiomis šio mokslo sritimis: 6 yra istorinės, 3 kalbotyrinės, 2 literatūrinės, 1 tautotyrinė, 2 visuomeninių mokslų, 2 apie lituanistinius šaltinius ir 3 apie lituanistinę veiklą išeivijoje. Paskutinė, V. S. Vardžio, paskaita užima ypatingą vietą.

Šio *Suvažiavimo Darbų* bendradarbiai yra gana įvairūs: vieni senyvo amžiaus, kiti jaunesni, aukštuosius mokslus baigę jau išeivijoje (LI pirmininko pranešimu ši grupė jau sudaro beveik ketvirtadalį visų LI narių); vieni yra humanitarai (kalbininkai, literatai, istorikai...), o kiti – įvairių kitų specialybių, bet juos visus draugėn jungia bendras mokslinis Lietuvos domesys; pvz. A. Dainauskas rašo apie įrodymų teisę Lietuvos Statute, R. Mišiūnas apie Švedijos politiką Lietuvos–Lenkijos padalijimų atžvilgiu, J. Račkauskas apie Edukacinės Komisijos nurodymus parapijų mokykloms (1774), L. Sabaliūnas apie Lietuvos socialdemokratiją ir tautinį klausimą 1893–1904, J. P. Slavėnas apie Stresemanną ir Lietuvą 1923–29 m., Z. Rekašius apie gyventojų kaitą Lietuvoje 1940–70 m. ir T. Remeikis apie preliminarinius Lietuvos kontroliuojamos urbanizacijos rezultatus bei perspektyvas. Toliau skyrium dar paminėtinos šios humanitarinės paskaitos: J. Puzino *Lietuvių kilmė ir jų gyvenamieji plotai naujausių tyrinėjimų šviesoje*, G. B. Fordo *Some remarks about Simas Vaišnoras, Žemčiūga Teologiška*, W. R. Schmalstiego *Profesoriaus Jono Kazlausko įnašas į baltų kalbotyrą*, Pr. Skardžiaus *Etimologinio lietuvių kalbos žodyno problemos*, J. Blekaičio *Henriko Radausko poezija*, I. Gražytės *Herojus lietuvių prozoje*, V. Bagdanavičiaus *Lietuviško koplytstulpio genezės klausimu*, V. Gidžiūno *Lietuvos istorijos šaltiniai Vatikano archyve*, A. Šešplaukio *Lituanika Europos bibliotekose*, V. Maciūno *Lituanistikos Institutas ir jo veiklos gairės*, L. Dambriūno *JAV kalbininkų lituanistų darbų apžvalga*, J. Jakšto *Lietuvos istorikų darbai Vakarų pasaulyje* ir V. S. Vardžio *Baltijos valstybių studijos Vakaruose*.

Visi šie pranešimai parašyti dalykiškai, be kokių pašalinių užmačių, – parašyti prideramai, kaip autoriams atrodė geriausia ir kiek leido jų turimieji šaltiniai. Bet spaudoje, dar nepasirodžius šiam leidiniui, buvo tuojau pradėta „kritikuoti". Pvz., dr. T. Remeikis gana kruopščiai pagal tarybinius (sovietinius) šaltinius bandė pavaizduoti ligšiolinius kontroliuojamos urbanizacijos pasiekimus ir perspektyvas Lietuvoje, o V. Kučys, Varpo redaktorius, nei nemėgindamas esmingiau paanalizuoti autoriaus pagrindines, urbanizacines, mintis, tuojau ėmė jam prikaišioti neobjektyvumą, neganėtiną įsigilinimą, vengimą vartoti Lietuvos nepriklausomybę (nors ji iš tikrųjų minima bent kelis kartus straipsnyje) ir t. t. (žr. *Varpas*, 1971–

72, Nr. 10). Arba štai vėl dr. V. S. Vardys, rašydamas apie Baltijos valstybių studijas Vakaruose, aiškiai pasisakė prieš baltų studijų supolitinimą, ir už tai jį smarkiai užsipuolė ne tik tas pats A. Kučys, bet *Naujosios Vilties* 3-me n-je ir slapukas Alfa (veikiausiai pats redaktorius). Į tokią „kritiką" čia nėra jokio reikalo toliau leistis: jei kam įdomu, tegu patys pasiskaito šiokias „gudrybes", palygina jas su autorių originalais ir įsitikina, ko iš tikrųjų jos vertos. Dėl A. Kučio priekaištų jau V. Trumpa yra pasisakęs š. m. *Akiračių* pirmajame numeryje.

Apskritai imant, šie *Suvažiavimo Darbai* yra solidus, rimtas lituanistinis leidinys, pirmas kolektyvinis LI darbas, pasirodęs po ilgos maišaties ir nereikalingos kontroversijos. Kad toks darbas galėjo pasirodyti, yra didelis LI naujosios vadovybės nuopelnas, – jis sugebėjo į Institutą grąžinti ramybę ir taiką, – bet daugiausia čia yra nusipelnęs dr. Tomas Remeikis: jis ne tik šį leidinį paruošė spaudai, bet labai daug prisidėjo ir prie trečiojo LI suvažiavimo suorganizavimo bei jo didelio pasisekimo; man Chicagoje pasakojo, kad be T. Remeikio tas suvažiavimas gal ir visai nebūtų įvykęs. Dėl to jam didi lituanistinė padėka. Toliau dėl to suvažiavimo plg. dar mano straipsnį 'Lituanistiniai įspūdžiai' (Draugas, 1971, Nr. 172).

Donum Balticum

(Aidai, 1972 m., nr. 3, p. 92–97)

Norvegas Christian S. Stangas, Oslo universiteto slavų kalbų profesorius, 1970 kovo 15 sulaukė 70 metų amžiaus, ir ta proga Stockholme buvo išleistas jam skirtas stambus (598 psl.) jubiliejinis leidinys *Donum Balticum to Professor Christian S. Stang on the occasion of his birthday 15 March 1970*. Redagavo Velta Rūķe-Draviņa, latvė kalbininkė baltistė ir šiuo metu Stockholmo universiteto profesorė.

Prof. Chr. Stangas yra gana produktyvus mokslininkas, daugiausia domėjęsis baltų ir slavų kalbomis. Jo žymesni darbai yra: *Die Sprache des litauischen Katechismus von Mažvydas* (1929), *Die westrussische Kanzleisprache des Grossfürstentums Litauen* (1935), *Die altrussische Urkundensprache der Stadt Polozk* (1939), *Das slavische und*

baltische Verbum (1942), *Slavonic accentuation* (1957, 2 laida 1966) ir *Vergleichende Grammatik der baltischen Sprachen* (1966). Šis pastarasis jo darbas yra žymiausias ir didžiai naudingas ne tik baltistikai, ypač lietuvių kalbos mokslui, bet ir lyginamajai indoeuropiečių kalbotyrai. Be to, jis drauge su J. Geruliu yra išleidęs *Lietuvių žvejų tarmę Prūsuose* (1933) ir paskelbęs daugybę straipsnių įvairiuose kalbotyriniuose žurnaluose. Tyrinėjimų tikslais jis kelis kartus yra buvęs Lietuvoj ir gerai pažįstamas lietuviams kalbininkams. Man su juo teko susitikti Kaune 1924–25 ir Krokuvoje 1930 m.

Šiame leidinyje savo rašiniais dalyvauja bent 75 įvairių kraštų ir tautybių autoriai ir rašo įvairiomis (anglų, latvių, lietuvių, prancūzų, rusų ir vokiečių) kalbomis. Lietuvių autorių yra 12 (9 iš Lietuvos ir 3 iš užsienio, P. Jonikas, A. Klimas ir J. Lingis) ir iš jų lietuviškai rašo 11, o angliškai tik vienas (A. Klimas). Čia pat dar tenka priskirti už vokiečio ištekėjusią ir vokiškai rašančią lietuvę Lucia Baldauf (Jurgutytę).

Visų šio leidinio straipsnių, ypač specialių lyginamų arba lietuvių kalbai tolimesnių, aš čia nesu pasiryžęs aprašyti; iš eilės paliesiu tik keliolika, kurie mums gali būti įdomesni. Pvz., L. Baldaufienė („Über die Pronominalform des Adjektivs im litauischen Prädikat") mano, kad įvardžiuotinis būdvardis niekad negalįs būti vartojamas nepriklausomu tariniu, – jis galįs eiti tik tarinio vardažodžio pažyminiu. Pvz., sakiniu *šitas žodis tikras* „dieses Wort ist richtig" mes galime atsakyti į klausimą: koks yra žodis?, o sakiniu *šitas žodis tikrasis* „dieses Wort ist das richtige" atsakome į klausimą: kuris iš dviejų žodžių yra tikras?

H. H. Bielfeldas („Die baltischen Lehnwörter und Reliktwörter im Deutschen") rašo apie lietuvių kalbos skolinius vokiečių kalboje. Visų pirma jis tokių skolinių randa daugiau, negu sužymėta A. Sabaliausko sąraše (*Lietuvių kalbos leksika,* 1966, 96–101), pvz.: *Bluss* – liet. *blusà*, *Krepsch* – *krepšỹs, Stagutt* – *stagùtas* ir kt. Kai kurie iš tokių skolinių iš Rytų Prūsijos yra toliau paplitę į vakarus arba net patekę į vokiečių rašomąją kalbą, pvz.: *Daggut* – liet. *dagùtas* (*degùtas*), *Elen* (*Elentier*) – *élnias, élnis* (sen. *elenis*) ir *Kaddig* – *kadagỹs* (*kadigỹs*). Vienam kitam skoliniui autorius nurodo nevisai tikrą šaltinį, pvz. *Marginne* „margas sijonas" – liet. *márgas* arba *Palwe* „Heideland" – *plýnas* „kahl, baumlos"; šie žodžiai veikiau gali būti

paskolinti iš *margìnė* „margas sijonas“ ir **palvė̃*, plg. *palvė* „tekšė, Rubus chamaemorus“, *palvas* „šviesiai geltonas, gelsvas“, taip pat prūsų vtv. *Palwe*, latvių upv. *Palva* ir kt. (žr. W. P. Schmidas šios knygos p. 474).

T. Buchienė („Zur Akzentuierung des Futurums im Litauischen“) svarsto šakninį būsim. laiko lyčių kirčiavimą (vak. aukšt. *eĩsiu, sùksiu* ir ryt. *eisiù, suksiù*) ir prieina išvadą, kad šakninis šių formų kirčiavimas esąs naujas ir veikiausiai analogiškai išlygintas pagal kitas iš bendraties sudarytas finitines formas, o galūnėje jos esančios kirčiuojamos pagal F. de Saussure'o dėsnį. Chr. Stangas, *Vgl. Gram. der balt. Sprachen*, 471, mano, kad šis kirtis šakny buvęs apibendrintas pagal trečiąjį asmenį ir daugiskaitą, būtent – *eĩsiu‖eĩs, eĩsime, eĩsite*.

R. Eckertas („Zum Bestand der Nomina mit *i*-Stamm im Ostbaltischen“) randa iš viso tik 28 *i*- kamieno vardažodžių atitikmenis lietuvių ir latvių kalbose. Bet, man rodos, tokių darinių gali būti žymiai daugiau, plg. *brandìs* „branda; žirnių, pupų ankštys“ – latvių *bruods* „pumpuras“ ir kt. *Liet. kalbos žodžių daryboj*, 51 tt., aš esu pavartojęs vien lietuvių kalbos to kamieno darinių per 60.

G. B. Fordas („The origin of the Lithuanian first person singular optative“) mano, kad pagrindinė lietuvių tariamosios nuosakos forma su **-tjā* (pvz. *būčia, eičia* ir kt.) iš pradžios buvusi veiksmažodinis vardažodis (a verbal noun) ir reiškusi „buvimą, being“, taigi pvz. sakinys *jéigu žinóčia, taĩ pasakýčia* iš pradžios galėjęs reikšti „If (there is) a knowing (by me), then (there is) telling (by me)“. Chr. Stangas linkęs šį sakinį truputį kitaip versti: Falls Wissen gewesen wäre... (žr. jo *Vgl. Gram. der balt. Sprachen*, 433), tik toks skirtumas, kad jis šią tariamosios nuosakos formą sieja su bendraties forma, o G. Fordas – su gerundyvu.

E. P. Hampas („*Priemenė* 'entrance (building), lobby'“) yra įsitikinęs, kad liet. *priemenė̃, prieminė̃* galinti būti perdirbta iš *priemnė̃*, o ši savo keliu kilusi iš **prei-mno-*, kur priebalsių junginys *-mn-* galįs būti toks pat, kap formose *vandemi, vandimi* (*vandenimi*) ir kt. Ir jis tą savo nuomonę tarp ko kito remia tuo, kad *priemnė̃* kaip tik esanti vartojama ryt. aukštaičių (Kaltinėnai, Zietela, Lazūnai, Rodūnia ir kt.), kurie ir daugiau pažįstą senų formų, pvz. vs. km. *ausès, debesès*, ds. vd. *dañtes, dùres, móteres* ir kt. Bet tie patys ryt.

aukštaičiai daugeliu atvejų nekirčiuotą *e* ar *i* išmeta, pvz.: *áuksnas, dešnỹs, didlỹs, Dùstos, kélnios, nežnià, pãkulnis, Panvėžỹs, šulnỹs*, vs. km. *vándnio* (Zietela) iš *áuksinas, dešinỹs, didelỹs, Dùsetos, kėlinios, nežinià, pãkulinis, Panevėžỹs, šulinỹs, vándenio (vándinio)* ir kt., žr. Z. Zinkevičius, *Liet. dialektologija*, 131 tt. Taigi be jokios sunkenybės ir *priemnẽ (prienẽ)* tuo būdu gali būti lengvai sutrumpėjusi iš *priemenẽ (prieminẽ)*. Antra vertus, *priemenẽ* dar plačiai pažįstama vak. aukštaičių, o žemaičių yra *preimenẽ*; dėl *prie-||prei-* plg. *priekãlas (príekalas)* ir žem. *preikãlas*. Todėl, man rodos, K. Būgos etimologija *(priemenẽ* iš **preima-* „priekinis“; dėl darybos plg. *margėnis, sūrėnis, šaltėnis*, (pavardės) *Skurdėnis, Tylėnis*, taip pat vtv. *Juodėnės* ir kt.) dar ir dabar tebegalioja; tai kaip tik rodo ir reikšmė, būtent – *priemenẽ* yra „priešinė, priešakinis kambarys, prieangis, vestibiulis, Vorhaus, Vorzimmer“. Toliau žr. K. Būga, *Rinktiniai raštai*, II, 69, 302; mano *Liet. kalbos žodžių daryba*, 75, 236. Iš *priemenẽ* dzūkų susidaryta *mėnė* „kamara, sandėliukas priešinėje; svetainė, seklyčia“, o rusų, gudų pasiskolinta *primen* (vs. km. *primna*), žr. K. Jablonskis, *Lietuviški žodžiai senosios Lietuvos raštinių kalboje*, 1941, 183 t.t.

E. Hofmannas („Das Halbpartizip in Daukšas Postille“) randa Daukšą vartojant pudalyvius su *-damas* šalia panašios darybos neveikiamųjų dalyvių, pvz.: *nesa visokiam prašančiam est duodama* „denn jedem Bittenden wird gegeben“ (389) ir *jei bažnyčia paklydo, duodama tą sakramentą* „wenn die Kirche irrte, indem sie Sakramente austeilte“ (136) arba *ir buvo mokydamas kiek dienos bažnyčioj* „et erat docens quotidie in templo“ (309) ir *nuog to jau būsi žmones gaudąs* „ex hoc iam homines eris capiens“ (288). Autorius linkęs manyti, kad pusdalyviai esą išsivystę iš neveikiamojo intranzityvinio dalyvio su *-amàs* ir būtojo dažninio laiko formų su *-davo* mišinio. J. Endzelynas manė, kad seniau buvo daugiau vartojama esamojo laiko lyčių su priesaginiu *-d-*, iš kur ilgainiui galėjo atsirasti ir pusdalyvinė priesaga *-damas*; plg. *dúoti, dúoda – dúodamas, pūti, *pūda – pūdamas* ir kt. Dėl to toliau plg. Chr. Stango *Vgl. Gram.* 444 t.

B. Jėgeris („Zur Etymologie von. lit. *kaũlyti* ‘zudringlich betteln, feilschen’ und lett. *kaũlêt* ‘ds.’“) yra tos nuomonės, kad liet. *kaũlyti* „prisispyrus, nuolat ko prašyti“ ir latvių *kaũlêt* „dingen, feil-

schen; mit Hörnen fechten wie die Böcke“, refl. *kaûlêtiês* „feilschen; durch vieles unaufhörliches Bitten etwas zu erlangen suchen“ kildintina iš *káulas*, latvių *kaũls* „t. p.“. Ir ta pačia proga jis dar net linkęs manyti, kad ir pats *káulas* galįs būti išvestas iš *káuti* „schlagen“, jeigu, žinoma, jis (*kaulas*) iš pradžios reiškęs „das, womit man schlägt“. Tuo tarpu tuo dar nelengva patikėti.

P. Jonikas („Tarmės ir bendrinė rašyba; apie tarmių derinimo atspindžius XIX a. antrosios pusės lietuvių rašyboje“) vaizdžiai aprašo, kaip ligi XX a. pradžios buvo stengiamasi sukurti vienodesnę raštų kalbą, skaitytojams paliekant laisvę skaityti pagal savo tarmę. Tuo būdu, pvz. A. Baranauskas stengėsi sukurti bendrinę rašomąją kalbą, remdamasis visomis tarmėmis ir „suvesdamas fonologines tarmių lytis į bendrą etimologinę formą, iš kurios vėliau ir išriedėjusios garsinės atskirų tarmių lytys“. K. Jaunius, priešingai, ne tiek rūpinosi, kaip A. Baranauskas, nustatyti vienerias lytis rašomosios kalbos reikalui, kiek tarmes suderinti rašte, specialų dėmesį kreipdamas į raidyno pritaikymą tam derinimui. Visai kitu keliu buvo pasisukta, 1901 m. pasirodžius J. Jablonskio *Lietuviškos kalbos gramatikai*: rašomosios kalbos pagrindu pasirinkus vieną, vak. aukštaičių, tarmę, ilgainiui pamažu atkrito reikalas ir derinti tarmes raidyne.

S. Karaliūnas („Baltų šaknis **dēb-* ‘mušti, smogti, kirsti’“) suranda ištisą šaknies **dēb-* balsių kaitos eilę: *duob-* : *dob-* : *dēb-*, pvz.: *duõbti* (ir *dúobti*) „daryti dubimą; skobti, skaptuoti; plėšti, drengti; mušti, smogti, trenkti; žudyti, galabyti“, *duobẽ* (*duõbę* ir *dúobę*) „iškasta ar šiaip įdubusi vieta žemėje; dauba, slėnys, duburys; kūdra; gili vieta upėje ir t. t.“: *dóbti* (ir *dõbti*) „mušti, smogti, trenkti; žudyti, galabyti; kankinti, varginti“, *dobà* (*dõbą*) „iškasta duobė (su pastoge) linams džiovinti, duoba“, *dóbsnis, dóbstis* „susidėvėjęs, sudubęs daiktas“, *dẽbti* „remti, smeigti akis, kreivai pažvelgti; mušti, dobti, galabyti“ ir kt. Čia pat autorius linkęs jungti ir *dabstýti* „mėtyti, drabstyti“, *dãbyti* „mušti“ ir *daburỹs* „sūkurys, verpetas“. Bet kaip šiuos pastaruosius šaknies *dab-* žodžius reikėtų reikšmiškai į visą grupę įjungti, jis plačiau nepaaiškina. Antra vertus, šalia *dabstýti* nežinoma kartinio veiksmažodžio lytis; taip pat neaišku, ar *dãbyti* yra tikrai lietuviškas žodis; o *daburys* tėra iš vieno Karaliaučiaus archyvo rankraštinio žodyno ir vėliau G. Nes-

selmanno pakartotas, bet Fr. Kuršaičiui buvo nežinomas, ir iš kitų šaltinių nepaliudytas, taigi nevisai aišku, ar tai tikras žodis ir ką jis iš pradžios galėjo reikšti.

J. Kazlauskas („Liet. *džiaũgtis* ir jo giminaičiai") bando nustatyti veiksmažodžio *džiaũgtis* giminystę su *daũg, dùksas* „kūningas, tvirtas, pilnas", latvių *padūgt* „paspėti, pajėgti, galėti" ir kt. Galiniuotinis veiksmažodis *džiaũgti* „džiuginti" anksčiau galėjęs reikšti „daryti, kad pajėgtų", t. y. „stiprinti, daryti šaunų, patenkintą". Kai *džiaũgti* įgijęs reikšmę „džiuginti", lengvai jau galėjusi atsirasti ir sangrąžinė lytis *džiaũgtis*. Gana originali ir įdomi etimologija.

A. Klimas („Baltic, Germanic, Slavic") pats sakosi, kad jo šio straipsnio tikslas esąs nesileisti į smulkmenų diskusijas, bet apibrėžti kai kurias pagrindines sąvokas, liečiančias ištisą problemų grupę, todėl nėra ko čia man bendrai ir diskutuoti. Šia proga noriu tik paliesti vieną autoriaus teigimą – kad slavai savo **ronka* (rašomas nosinis *o*) esą pasiskolinę iš probalčių **rankā* (prūsų *rancko*, liet. *rankà*, latvių *rùoka*). Šio slavų žodžio nesą galima susieti su jokia šaknies balsių kaitos eile, jis esąs visai izoliuotas, o atitinkamas baltų žodis nesąs skirtinas nuo liet. *riñkti*; panašią nuomonę vienas kitas kalbininkas jau yra ir anksčiau reiškęs. Bet man nelabai atrodo įtikinama, kad visi slavai, dar prokalbės metu, būtų pasiskolinę šį žodį tokiai svarbiai kūno daliai vadinti: viena, panašių aiškesnių pavyzdžių, bent tuo tarpu, nežinome; antra, baltų protėviai, kaip manoma, senų senovėj kurį laiką bus gyvenę tam tikroj atskirumoj, net nuo tų pačių slavų; ir pagaliau, trečia, jeigu slavai dabar neturi panašių giminaičių, kaip liet. *riñkti*, tai dar nėra įrodymas, kad jie tos šaknies darinių iš viso nėra turėję ir senovėj, – tai galėjo išnykti laiko būvyje.

Cz. Kudzinowskis („Aus dem Gebiet der Intonationen im Litauischen") rašo apie lietuvių kalbos priegaidžių kaitą, arba, kaip jis norėtų pavadinti, disintonaciją, gana trūktinai ir vietomis net visai klaidingai. Pvz., jo nuomone A. Brückneriо (1877 m.) ir mano (1931 m.) skolinių kirčiavimai esą prieštaringi: aš kirčiuojąs *blõznas, burõkas, põsmas, rẽtežis*, o A. Brückneris – *blóznas, burókas, pósmas, rétežis*. Šis skirtumas veikiausiai esąs aiškintinas tuo, kad cituojamoji medžiaga esanti iš įvairių tarmių. Bet tai yra nesusipratimas: A. Brückneris, kaip A. Bezzenbergeris ir kt., anuomet

dar nemokėjo skirtingais ženklais skirti tvirtapradės priegaidės nuo tvirtagalės.

J. Lingis („Išnykę ir pasikeitę socialinės reikšmės žodžiai lietuvių kalboje“) svarsto tris senuosiuose oficialiuose Lietuvos aktuose vartotus terminus: *krienas* „mokestis už nuotaką uošviui“, *veldamas* „valstietis, priklausęs privačiam žemės savininkui“ ir *kaimýnas* „nelaisvas, baudžiauninku paverstas valstietis, davus jam žemės dvare“. Pirmasis iš šių žodžių, dar minimas Mykolo Lietuvio 1615 m. išleistoje knygelėje apie lietuvių, totorių ir maskviškių papročius, vėliau lietuvių kalboje yra visai išnykęs; *veldamas*, sudarytas iš veiksmažodžio *veldėti, vélda* „ką nors valdyti, turėti valdžioje“, dar vartojamas pvz. M. Daukšos Postilėje „pavaldinio (padono)“ reikšme; o *kaimýnas*, iš pradžios reiškęs „kaime gyvenąs, kaiminis“, dabar yra įgavęs visai naują reikšmę. Šių žodžių reikšmės raida yra tikrai įdomi: *kriẽnas*, kaip matyti iš XVI a. M. Lituano *De maribus Tartarorum, Lituanorum...* (1550), seniau reiškė perkamąją nuotakos kainą (pretium pro sponsis) ir yra sudarytas iš šaknies **krei-* „pirkti“ (plg. sen. indų *kretum* „pirkti“ iš **krei-, kraya-* „pirkis, perkamoji kaina“ ir kt.), žr. Aidai, 1959, X, 443; *veldamas* yra sudaiktavardėjęs senovinis neveikiamasis dalyvis (iš *veldėti, vélda* „valdyti, turėti valdžioje“), panašios rūšies, kaip pvz. *kándamas, -aĩ* „valgomos duonos gabalas“ ir kt., žr. mano *Liet. kalbos žodžių daryba*, 207; *kaimýnas* iš pradžios yra buvęs ne kas kita, kaip priklausomybinis būdvardis, būtent – **kaimynas, -a* „kaime gyvenąs, kaiminis“ (plg. lot. *vīcīnus* „arti kaimynystėje esąs“, šalia *vīcus* „kaimas“ ir kt.); panašios būdvardinės kilmės yra ir *Žemýna* „žemės, žeminė deivė“, žr. mano *Liet. kalbos žodžių daryba*, 296 t.

J. Otrębskis („Lit. *šakà* und Verwandtes“) nagrinėja žodžių *šakà, šãkė, šaknìs* ir *šakarnis* „šakotas“ darybą ir kilmę. Jo nuomone, *šakarnis* ir *šaknìs* esą sudaryti iš kamieno **šakar/n-*. Pats žodis *šakà* esąs senas, iš kamieno **šak-ern-* išvestas kolektyvas su galūne *-ã-*, o *šãkė* esanti su kolektyvine priesaga *-jā* perdirbta iš *šakà*. Pagal savo kilmę kamienas **šakarn-* esąs reduplikacinis darinys, susidedąs iš šaknies **ker/n-* arba **kar/n-* ir reduplikacinio skiemens *ša-*. Toliau šaknis **ker/n-* esanti tolygi su liet. *kẽras* „medžio kelmas su visomis šaknimis; augalas su kamienu ir šaknimis, krūmas“. Kaip daugelis kitų, taip ir ši jo etimologija yra gana raizgi, neakivaizdi.

H. Schallis („Preussische Namen längs der Weichsel (nach Lucas David, ca. 1580)“) mini visą eilę prūsiškų Pavyslio vardų, vartojamų L. Dovydo „Prūsų kronikoje“ („Preussische Chronik“), pvz.: *Alga* (prūsų kaimo vardas toj vietoj, kur buvo pastatytas Marienburgas), plg. liet. upv. *Algė, Algupỹs, Alguvà*, toliau *algė* „toks augalas, berutis“, lot. *alga* „jūros žolė, Seegras“ ir kt.; *San-tīrs* (Sumpfniederung zwischen Weichsel/Nogat) iš priešdėlio *san-* ir šaknies *tīr-*, plg. liet. *týras, -ai* „dykuma, tyruma, tyruliai; pelkė, klampynė“, *týras, -à* „plikas, tuščias“, taip pat upėvardžiai *Týrelis, Týrupis* ir kt.

W. P. Schmidas („Zur primären Ableitung in einigen baltischen Gawässernamen“) pradžioje mini kelis senus gretiminius darinius su priesagomis **-wo-*, **-no-* bei **-ko-* (pvz. avest. *aēva-* „vienas, vienintelis“, gr. *oinos*, lot. *ūnus* iš *oinos*, sen. indų *ēka-* „ūnus“ iš **oiko-* ir kt.) ir pagal tai taria, kad liet. *Marà* „kr. Juodosios Ančios ųt.“ gali santykiauti su **Marva* (iš čia *Marvėlė* „kr. Nemuno ųt. prie Kauno“, kuri nieko bendro neturinti su *marvà* „sparva, varmas“) ir **Marna* (> *Marne* > *Mare* „upė prie Leideno, Olandijoj“); *Palà* „dš. Mūšos ųt.; kr. Minijos ųt.“ su latvių upv. *Palva*, liet. *palvas* „šviesiai geltonas, gelsvas“ ir *Palnė* (pelkė); *Salà* (ež.) su *Sálva* „Liaudės ųt.“ ir sen. slavų *slan* iš **sol-no-* (šiaipjau *Salà, Sālantas* ir kt. paprastai siejami su prūsų *salus* „upokšnis, Regenbach“, liet. *sálti* „tekėti, bėgti“, *atsala* „užtakis“ ir kt.); ang. upv. *Soar* (iš **Sorā*) su liet. *Sárva* „Šušvės ųt.“ ir vok. *Sorna* „Reino ųt.“ ir kt.

A. Sennas („Slavic and Baltic linguistic relations“) šiaip samprotauja apie slavų ir baltų kalbinius santykius. Genealoginei kalbų giminystei nustatyti netinkanti nei sintaksė, nei žodynas: sintaksė esanti pažeidžiamiausia kalbos dalis, visados atvira išoriniems įtakoms, o žodynas, kaip ir sintaksė, taip pat esąs didžiai pažeidžiamas, nepastovus, nes jis esąs tiesiogiai susijęs su vis kintančiomis kalbančiųjų sąlygomis, su jų politine, ekonomine, religine ir kultūrine istorija. Tam tinkamiausių kriterijų reikią ieškoti fonologijoj ir morfologijoj, bet ir čia neapsieinama be slavų įtakos baltų kalboms. Kaip jau 1949 m. (*Die Sprache*, Wien, I, 7 tt.), taip ir dabar jis tebemano, kad pvz. liet. *sniẽgas* ir latvių *sniegs* savo dvibalsį *ie* gavęs pagal slavų atitikmenis (plg. rusų *sn'eg*, lenkų *śnieg*). Bet tokia prielaida nėra kaip reikia pagrįsta nei fonetiškai, nei dialektologiškai, nei istoriškai: dvibalsis *ie* yra pačioj lie-

tuvių kalboj savaimingai, be kokios ypatingos svetimos įtakos, išriedėjęs iš senesnio *ei*; dėl to dar plg. mano straipsnį *Zum Wandel ai, ei > ie im Litauischen* (*Zeitschrift für slav. Philologie*, 1958, VII, 375–382), taip pat E. Fraenkel, *Lit. etym. Wb.* 853 ir J. Kazlauskas, *Baltistica*, 1968, IV, 125 tt.

Toliau iš A. Senno straipsnio dar štai kas pastebėtina. Pirmame tūkstantmetyje prieš Kr. baltų protėviai gyvenę šiaurės rytuose nuo indoeuropiečių kalbos erdvės. Rytuose jie siekę mardvius (suomių ugrų padermę), o šiaurėje ir vakaruose susidūrę su suomių padermėmis ir pietvakariuose su proslaviais (vakarinių slavų protėviais). Pietuose probalčiai (Proto-Balts) buvę nuo proslavių atskirti didelio, dabar išdžiūvusio ežero ir didžiulio pelkėto krašto, šių dienų Pripetės pelkių. Prieš Kristaus laikus ir pirmame tūkstantmetyje po Kr. rytiniai baltai (lietuviai ir latviai) gyvenę gana toli į rytus, o prūsai šios eros pradžioje jau buvę pasiekę Baltijos krantus. Slavai ir baltai pradėję susidurti pietvakariuose dar prieš Kr., o rytuose jie susisiekę apie VI a. po Kr., kai slavai pradėję plėstis. Proslaviams ir probalčiams susiduriant, probalčių kalba dėl savo konservatyvumo dar buvusi labai artima indoeuropiečių prokalbei, o proslavių kalba tuomet jau buvusi pasidariusi atskira kalba ir greitai kitėjusi; pvz. joje išnykęs būsimasis laikas su *-s-* (plg. liet. *ei-s-iu, ei-s-ime*), anksti atkritęs galūninis *-s* (plg. liet. *vilka-s*) ir dvibalsis *ou* buvęs paverstas į *u* (plg. suomių *rauta* „geležis“ iš proslav. **roudā* > sen. slav., rusų ir kt. *ruda* > liet. *rūdà*). O probalčių kalba, priešingai, dar ilgą laiką nerodžiusi kokios žymesnės atmainos: VI a. po Kr. ji buvusi dar beveik tokia, kaip ir VI a. prieš Kr. Probalčių kalba esanti tolygi ankstyviausiai proslavių kalbos formai pirmame tarpsnyje. Proslavių epochos pradžioje, t. y. kada probalčiai atskilę ir pasitraukę į šiaurės rytus, proslavių ir probalčių kalbos buvusios ne kas kita, kaip paprasta proslavių ir probalčių vartotoji proindoeuropiečių kalba.

F. Sławskis („Lexikalische Neuerungen im Baltisch-Slavischen“) analizuoja R. Trautmanno žodyne (Baltisch-Slavisches Wörterbuch, 1923) vartojamus vardažodžius. Jų jis randa 888, padalytus į tris grupes: 1. 265 (arba apie 30%) indoeuropiškieji paveldėtieji žodžiai, 2. 334 (arba apie 37,5%) tik baltiškieji arba slaviškieji žodžiai ir 3. 289 (arba 32,5%) baltiškos slaviškos naujenybės, kurios sudaro es-

minę baltų slavų leksikinės medžiagos dalį, viršijančią net indoeuropiškąją veldėmę.

O. N. Trubačevas („Etimologičeskie zametki“) šalia *plieno* bando etimologizuoti ir liet. prielinksnį *iki*. Jis mano, kad *iki* esąs sutrumpintas iš *liki*, o šis savo keliu galįs būti paskolintas iš vok. žemaičių, panašiai kaip kašubų slovincų *l ï k' ī* „iki, iki pat“ veikiausiai esąs kilęs iš vok. kalbos. Visai tikslaus vokiško atitikmens jis neduoda, tik palygina su vok. žem. *licken* „būti panašiam, panėšėti“, sen. saksų *galīk*, vok. *gleich* „lygus, vienodas“ (iš germ. **galīka-*: liet. *lýgus* ir kt.). Bet toks spėjimas visai netikėtinas: mes neturime jokių tiesioginių pačios lietuvių kalbos duomenų tai nuomonei paremti; antra vertus, mes ir pačioj vok. kalboj nerandame visai aiškios gramatinės formos, iš kurios galėtų būti paskolintas *lik, liki*; pagaliau tolimos kašubų slovincų kalbos panašybė absoliučiai nieko nesako apie liet. prielinksnio kilmę. Man rodos, J. Endzelyno, E. Fraenkelio ir kt. nuomonė dar ir dabar tebegalioja, būtent: liet. *lik, liki* lengvai galėjo atsirasti iš *lig, ligi||lýg* (*lýgi*), o šis pastarasis iš *lýgu* arba *lýgiai*; plg. latvių *līdz* (*līdzi*), *lidz* „lig, lik“. Liet. *ik, iki*, latvių *ik* gali būti sutrumpėjęs iš *jiek* „aliai, iki“ (plg. dar *jiekvienas* „visi iki vieno, aliai vienas“ arba *iekvienas* „kiekvienas“, latvių *ik viens* „t. p.“) arba yra antriniu būdu perdirbtas iš *lik, liki*. Plg. dar E. Fraenkel, *Syntax der lit. Postpositionen und Präpositionen*, 1929, 232 tt.

A. Vaillant'as („Le suffixe baltique *-ingas*“) lygina baltų priesagą *-ingas* su germanų *-ing-* ir randa skirtumą: germanų *-ing-* vartojama daiktavardžiams sudaryti (pvz. sen. vok. aukšt. *arm* „neturtingas“ ir *arming* „neturtingas žmogus“), o su baltų *-ingas* sudaromi būdvardžiai, pvz. *laimìngas, protìngas* ir kt. Todėl jam rodos, kad baltai savo minėtą priesagą pasiskolinę iš germanų: „Il paraît clair que le baltique a emprunté *-ing-* au germanique en faisant un suffixe d'adjectifs“. Bet tuo dabar vargiai kas bepatikės: priesaga *-ingas*, kaip ir *-iškas*, kurią jis irgi laiko germaniška, aiškiai yra sava, baltiška, ne kokiu nors būdu paskolinta. Tai rodo ne tik jos plati vartosena baltų kalbose, bet ir pati daryba. Pvz., liet. kalboj yra darinių, kurie prieš formantą *-ng-* turi ne tik balsį *i*, bet ir *a, u*: *Alangà* „dš. Jūros įt.“ (plg. latvių *aluogs* „šaltinis“ iš **alangas*) šalia upėvardžių *Alantà, Aluonà*, latvių *Ala* ir kt.; *žabángai* šalia *žãbas, ža-*

bà; *Bãbrungas* „dš. Minijos įt.“ šalia *babrùs* „bebrus“ ir kt. Plg. dar K. Būga, *Rinktiniai raštai*, III, 105 tt., mano *Liet. kalbos žodžių daryba*, 105 t.

T. Witkowskis („Baltische Ortsnamen westlich der Oder?“) griežtokai pasisako prieš H. Schallį ir V. N. Toporovą, kurie savo paskutiniųjų laikų straipsniuose yra bandę rasti baltiškų vietovardžių į vakarus nuo Oderio. Jis teigia, kad nesą jokių istorinių liudijimų, rodančių baltus gyvenus į vakarus nuo Oderio; to nepatvirtinanti ir archeologija. Tie vietovardžiai, kuriuos minėtieji kalbininkai mėgina aiškinti kaip baltiškus, galį būti ir kitaip aiškinami. Pvz., *Alkun* „dykuma prie Bartho, Ribnitzo-Damgarteno apskrityje“, kurį H. Schallis kildina iš baltų **Alkūnė* (plg. liet. *upės alkūnė* „upės vingis, Windung eines Flusses“), galįs būti aiškinamas ir kaip sen. polabų **Alkunj-* „Ort des Alkun“ ir toliau sietinas su slavų **olkati* (čekų *lákati* „trokšti“ ir kt.). Arba štai *Plane* „Havelio įt., į pietų vakarus nuo Berlyno“ H. Schallis lygina su latvių upv. *Plãne*, liet. *plonė* „samanų rūšis, eine Art Lebermoos“ ir kt.; bet T. Witkowskio nuomone šis upėvardis esąs kildintinas iš **Plona* ir toliau sietinas su sorbų *plony* „lygus, plokščias“, čekų *planý* „nevaisingas“ ir kt. Ir savo straipsnio gale autorius daro tokią išvadą: „Die Beschäftigung mit den Hypothesen von Schall und Toporov hat gezeigt, dass Substanzgehalt dieser Hypothesen minimal, wenn nicht gleich null ist“. Tai per griežtas sprendimas: reikia dar palaukti, ką parodys būsimieji pagrindesni tyrinėjimai.

V. Voigtas („Hungaro-Baltica“) pasisako dėl liet. *gintaro* ir latvių *dzîtars* santykio su vengrų *gyanta||gyantár* „gintaras“. Prieš kiek metų B. A. Larinas (*Rakstu krājums*; veltījums... Dr. Jānim Endzelīnam..., Rīgā, 1959, 149–162) dėl šio pavadinimo šiaip galvojo: nei liet. *gintaras*, nei vengrų *gyanta||gyantár* negali būti išaiškinti iš tų kalbų; šis pavadinimas tegalėjęs atsirasti tų padermių kalboje, kurių krašte gintaro pramonė klestėjusi; o tai galėję būti tik Pabaltijo ir Baltosios jūros pakrantėse, už tūkstantmečio ar dar anksčiau prieš pasirodant baltams ir slavams; taigi pirmykščio gintaro pavadinimo tenką ieškoti vadinamųjų šiaurinių europiečių „pamarėnų“ kalboj, iš kur jis pirma patekęs į vengrų (vienos suomių ugrų padermės) kalbą, – tie „pamarėnai“ galėję su vengrų pirmatakais susisiekti kur nors šiaurinėj rytinėj Europos daly, – paskui iš vengrų jį (tą pava-

dinimą) pažinę baltai, o per juos iš pradžios šiaurės rusai ir vėliau kiti slavai. V. Voigtas, specialiau pasvarstęs *gyantár'o* pasirodymą bei jo atmainas vengrų kalboj, priėjo išvadą, kad B. V. Larino etimologija iš principo esanti priimtiniausia, baltiški bei vengriški gintaro pavadinimai rodą seną giminystę, ir pirmykščių baltų bei suomių ugrų grupės galėjusios šį žodį kaip **dž.ntar* formą perduoti baltams, kur jis gavęs galūnę *-s*, ir vengrams, kur be jokios fonologinės sunkenybės jo pradžia galėjusi būti pakeista į *gy-*. Vengrai gintaro pavadinimą bus įgiję pirmame tūkstantmetyje prieš Kr.

Šalia aukščiau minėtųjų šiame jubiliejiniame leidinyje yra dar ir daugiau įdomių straipsnių, pvz.: H. Anderseno *On some old Baltic-Slavic isogloses*, P. Arumaas *Zur Geschichte der baltischen Genera*, H. Biezais *Die Bedeutung der Varianten für Verständnis der Dainas*, I. Duridanovo *Baltico-Bulgarica*, E. Hauserbergos-Šturmos *Ergänzende Bemerkungen zum baltischen -sta- Präsens*, W. Merlingeno *Phonematik und Orthographie: Baltische Probleme*, J. Prinzo *Zur Isoglose z/ž in Namen des baltischen Substrats*, K. H. Schmido *Zum Typus der baltischen Personalflexion*, O. Szereményi *The Indo-European name of the „heart"*, A. Valeckienės *Dėl lietuvių kalbos bevardės giminės būdvardžių* ir kt. Visa tai rodo, kokia didelė yra mokslinė viso šio jubiliejinio leidinio vertė.

Kalbotyrinių terminų žodynėlis

(Aidai, 1972 m., nr. 8, p. 405–407)

William R. Schmalstieg and Antanas Klimas. Lithuanian–Englisch glossary of linguistic terminology. Department of Slavic Languages, the Pennsylvania State University, 1971, 115 psl.

Šių autorių tikslas yra parūpinti lietuviškai anglišką kalbotyrinių terminų žodynėlį baltų kalbotyros studentams ir tyrinėtojams. Tam reikalui jie yra rinkę terminų iš maždaug 50 pastarųjų metų lietuviškų kalbotyrinių knygų ir periodinių leidinių, taip pat iš mokyklinių vadovėlių, žodynų ir kitokių šaltinių. Bet tas žodynėlis nėra normuojamasis: jame duodamieji žodžiai esą tokie, kokie iš tikrųjų buvę rasti minėtuose šaltiniuose, ir autoriai visai nesiimą spręsti apie jų vertę (to pass any value judgement of them).

Apskritai imant, daugumas žodynėly duodamųjų terminų yra gerai parinkti, tinkamai išversti į anglų kalbą, ir tie iš jų, kurių kaip reikiant negalima išversti, tinkamai aprašyti, pvz.: *aukštaičių viduriečių tarmė, aukštaitis vakarietis, derinamasis pažyminys, dūnininkų tarmė, dzūkų tarmė, greitakalbė, kirstinė priegaidė, palengvos kartotinis veiksmažodis, pusdzūkis, sudurtinis pradėtinis laikas, žemaičių dzūkų tarmė, žiemgalis* ir kt. Taigi šis darbas yra didžiai vertingas ir naudingas visiems, kurie lietuvių kalbą studijuoja ir tyrinėja įvairiuose užsieniniuose kraštuose. Už tai jie nusipelno didelę mūsų padėką. Ir aš čia, jų prašomas, ketinu tą darbą ne kaip nors „kritikuoti", bet tik dėl jo pareikšti vieną kitą pastabą, aikštėn iškelti praleistą ar nepastebėtą dalyką ir nurodyti vieną kitą nevienodumą.

Visų pirma, skaitydamas šį žodynėlį, aš pasigedau visos eilės terminų, kuriuos, mano nuomone, būtų buvę pravartu įtraukti į žodynėlį, nes jie šen bei ten raštuose buvo arba tebėra vartojami, pvz.: *afrikãtinimas* – affrication (teduotas *suafrikãtinimas*); *anakolùtas* (teduotas *anakoliùtinis*); *añtdantis* – alveolae; *añtsluoksnis* – superstratum (teduotas *superstratas*; plg. *pósluoksnis* „substratum" šalia *substrãtas*); *ãprašas* – description (pvz. tarmės *aprašas*; teduotas *aprãšymas*); *ãsmeninimas* (ir *personifikãcija*) – personification; *ãsmeninti* (ir *personifikúoti*) – personify; *aspèktas* – aspect (teduota *aspektològija* ir *véikslas* „verbal aspect"); *atgalìnis darinỹs* – retrograde formation, Rückbildung (teduotas prieveiksmis *atgál* „back, backward"); *augmuõ* ir *augmeñtas* – augment; *baigmuõ* – Auslaut; *barbarìzmas* – barbarism; *bãzė* – basis; *bendrìnė kalbà* – standard language, Gemeinsprache (šis terminas jau buvo įsigalėjęs prieš karą ir dabar vis daugiau pradedamas vartoti Lietuvoje); *dalỹkas* – thing, object, subject; *diatèzė* – diathesis; *distáncinė*, arba *núotolinė, asimiliãcija* – assimilation at a distance (teduota *disdãktinė asimiliãcija*); *eksprèsija* – expression; *ekspresyvùs* – expressive; *èpas* – epos (teduotas *èpinis*); *heteroklìzė* ar *heteroklìtaš* – heteroclite; *hipostãzė* – hypostasis (teduotas *hipostãtinis*); *hipotãksė* – hypotaxis (teduotas *hipotãktinis*); *islándas* ir *islandiẽtis* – Icelander; *islándų kalbà* – Icelandic language; *įvadas* – introduction; *izoliãcinė kalba* – isolating language (teduoda *izoliuojanti kalba*); *jaunãgramatikis* – young grammarian (teduotas *jaungramãtikis*); *jungtìnis* – copulative (teduotas *sujungtìnis*); *katalògas* – catalogue; *katalogúoti* – to catalogue (teduotas *katalogi-*

zãvimas); *kompaktùs* – compact (teduotas *kompãktiškas*); *kryptìs* – direction, Richtung; *Kuršas* – Courland; *kuršýbė* – Couronianism (teduotas *kuronìzmas*); *Lãtgala* – Latgalia, *latgãlis* – Latgalian; *latvýbė* – Letticism (teduotas *leticìzmas*); *linkmẽ* – inclination, trend, tendency (teduota *tendeñcija*); *literatūrinė kalbà* – literary language (duotoji *nacionãlinė literatūrinė kalbà* iš tikrųjų yra ne *literary language*, bet *national literary language*, nes pažyminys *nacionalinė*, kaip ir *bendranacionalinė* arba *bendratautinė*, tiesiogiai nepriklauso pagrindinei sąvokai; antra vertus, *literatūrinė kalba* Lietuvoje yra ne tik *literatūros kalba*, bet ir *bendrinė kalba*: be tam tikro paaiškinimo kitataučiui kartais gali būti tai nevisai aišku); *malãjas, -jė* – Malayan (teduotas *malajiẽtis*, bet *malãjų – polineziẽčių kalbos*); *malóninė*, ar *malõninė, reikšmė* – hypocoristic meaning (teduota *malonùmo reikšmẽ*); *naujóvė* – innovation; *neigtùkas* – neigiamas žodis ar neigiamas priešdėlis, negation (teduotas *neiginỹs*), *páiniava* – confusion; *paratãksė* – parataxis (teduotas *paratãktinis*); *parentèzė* – parenthesis; *pašnekesỹs* – conversation; *patronìmikas* – patronymic; *pérbalsa* – Umlaut (teduotas *umliautas; pérbalsa* jau vartojama A. Senno bei A. Salio žodyne ir Liet. Kalbos Vadove); *perfèktas* – perfect; *perfektỹvinis* – perfective; *pérkaita* – Veränderung, Wandel (pvz. *príebalsių pérkaita*; duota *príebalsių kaità* ir *príebalsių pakitìmas* „consonantshift, consonant alternation, Lautverschiebung"); *pleištãraštis* – cuneiform writing (teduotas *dantìraštis* ir hibridas *kyliãraštis*); *plėtõtė, plėtrà* – development, expansion; *polinèzas* ir *polineziẽtis* – Polynesian; *paroksìtonas* – paraxytone; *pratarmẽ* – foreword; *pratýba* – exercise (teduotas *pratìmas*); *príedainis* – refrain (teduotas *refrènas*); *priešýbė* – contrary, contrast; *próindoeuropiečiai* – Proto-Indo-European; *próslaviai* – Proto-Slaves; *provincialýbė* – provincialism (teduotas *provincializmas*); *raiškùs* – expressive; *reikšmẽs skolinỹs* – Bedeutungslehnwort (teduotas *vertinỹs* „loan translation"); *romãnų kalbos* – Romance languages; *roménai* – Romans; *rotacìzmas* – rhotacism; *sándūra* – juxtaposition, *satemìnės kalbos* – Satem languages; *sãvitas, -à* – individual, peculiar (teduotas *savitùmas*); *senóvinė bažnýtinė slãvų kalbà* – Old Church Slavic language; *sinkretìzmas* – syncretism; *slavéti* – to become Slave, to become slavicised (teduota *suslavéti*); *sudėtìnis žõdis* – compound word; *sumèras* – sumerian person (duotas paprastai lietuvių kalboje nevartojamas *šumèras*); *šak-*

nìnis vardãžodis – root noun, Wurzelnomen; *švãbas* – dabartinis *Swabian, Schwabe* (duotas tik senov. *svèbas* „Swabian“); *tautóvardis* – ethnonym; *tolygùs* – adequate; *varijúoti* – variate, *varijãvimas* – variation ir *variãcija* „t. p.“ (duotas *variãvimas* „variation“, bet mes neturime **variúoti* „variate“; tėra *variúoti* „daryti variuotą, traukti variu“); *varìngas* – Varangian, Varingian (K. Būgos vartotas terminas; duotasis *variãgas* yra paskolintas iš rus. *variag*, kuris savo keliu yra kilęs iš sen. skand. **varingr*; plg. *jótvingas* arba *jótvingis* ir rus. *jatviag*, lenk. *jaćwing*) ir kt.

Kai kurių terminų duodamos nevisai tikslios ar tikslingos formos ar jų reikšmės, pvz.: *akìmirkos póveikslis* – momentary (verbal) aspect, instantaneous aspect (žodynėly duotas *póveikslis* yra „subaspect“, taigi turėtų būti *akimirkos véikslas*, ne *póveikslis*); *ajoliẽtis* – Aeolian person (šiaipjau rašoma pvz. *egiptiẽtis,* ne *aigiptiẽtis* ir kt., taigi pagal lotynišką tarimą turėtų būti ir *eoliẽtis*, plg. LE VII 428 t.); *baltarùsas* – Belorussian (yra klaida vietoj *baltarùsis*; plg. *baltarùsių kalbà*); *hebrãiškai – aramėjiškoji kalbà* – Hebrew-Aramaic language (bet šiaipjau žodynėly duodama *aramėjų, hebrãjų kalbà*); *hìksos/as* „Hyksos“ (lietuvių kalbai neįmanoma forma *hiksos*); *isoglòsinis* – isoglossal (o *isoglòsos* ar *isoglòsės* nėra; teduodama *izoglosà, izoglòsė*); *kalbìnis, -ė* – linguistic, language, speech (neaišku, ką čia bendro turi *linguistic* su *language, speech*); *kentumìnis* – centum (atrodo, daug geriau būtų davus *kentumìnė kalba* „centum language“, nes šiaipjau būdvardis *kentuminis* paprastai kitam reikalui nevartojamas); *pra-* – prafix which denotes „proto“ when combined with the name of a language (pvz. *pralietùvių kalbà* „proto-Lithuanian language“); šiaipjau lietuvių kalboje vartojamas priešdėlis *pro-* „proto“ : *prótėvis, prósenolis, prósenis, prókalbė, prósenovė, prótautė*, taigi ir *próbalčiai, prógermaniai, prólietuviai, próslaviai* ir kt.; priešdėlis *pra-* tevartojamas slaviškos kilmės žodžiuose arba slaviškuose perdirbiniuose, pvz., *prãbobė, prabõčius, pradiẽdas* ir kt. (Pačiame žodynėlyje šalia *pralietuvių* duodamas ir *próbaltis* „proto-Balt“); *prozòdija, prozòdinis* (bet ir *prosòdinis, archiprosodema*) ir kt. Dar skyrium paminėtina *daiktãvardis* – noun ir *vardãžodis* – substantive. Ang. *noun* ir *substantive* savo reikšmėmis skiriasi nuo liet. *daiktavardžio* (vok. Substantivum, Gegenstandswort) ir *vardažodžio* (vok. Nomen, t. y. kaitomasis daiktavardis ir būdvardis). A. Senno ir

A. Salio žodyne *vardažodis* vokiškai verčiamas „Nomen, Nennwort (Sammelbezeichnung für Haupt- und Eigenschaftswort)“. Taigi ir šiame žodynėlyje gal būtų buvę ne pro šalį *vardažodį* „substantive“ kiek plačiau paaiškinus.

Tam tikra žodynėly duodamųjų terminų dalis dabar jau nebevartojami ir yra nebūdingos darybos, pvz.: *brùgas* – Phrygian; *įdėjìmas* – epenthesis; *įnagìnis* – įnagininkas; *naudìnis* – naudininkas; *žodykilminis* (A. Jauniaus terminas) – etymological ir kt. Bet panašių terminų seniau buvo ir daugiau vartojama, ypač A. Baranausko ir K. Jauniaus raštuose, pvz.: *esybėvardis* „daiktavardis“, *įvardovietė* „įvardis“, *lankis* „linksnis“, *sąjama* „skiemuo“, *santaika* „sintaksė“, *smagumas* „kirtis“, *žodžiūgis* „žodžių daryba“ ir kt., žr. mano *Liet. kalbos žodžių daryba*, 597 t.; žodynėlio autoriai tačiau jų neduoda, ir gerai daro, taip elgdamiesi. Jeigu šiame žodynėlyje būtų buvę norima kalbotyrinių terminų raidą daugiau nušviesti, tada būtų suprantamas ir jų dėjimas; bet jeigu to ištisai nedaroma, tad ir atsitiktinis tik jų kelių pavartojimas nebuvo labai reikalingas.

Žodynėlyje ypač nemaža pasitaiko kirčiavimo nevienodumų. Visų pirma įvairuoja priesagos *-inis* būdvardžių kirčiavimas. Paprastai stengiamasi išlaikyti pagrindinio žodžio kirčio vietą, pvz.: *įvardinis, kařtinis, mètrinis, nòrminis, nósinis, príebalsinis, priešflèksinis, príeveiksminis, prìncipinis, siñtaksinis, tìtulinis, trùpmeninis, veiksmãžodinis, vienkařtinis* ir kt. Bet gana dažnai šios rūšies dariniai kirčiuojami ir priesagoje, pvz.: *akcentìnis, daiktavardìnis, įnagìnis, kontekstìnis, leksikìnis, linijìnis, prielinksnìnis, objektìnis, paradigmìnis, pokirtìnis, postpozicìnis, sintagmìnis, tranzityvìnis, vardininkìnis, veikslìnis, visuomenìnis* ir kt. Pagal aukščiau minėtą sistemą galėtume laukti: *akceñtinis, bū̃dvardinis, daiktãvardinis, įnaginis, kontèkstinis, lèksikinis, príelinksninis, objèktinis, paradìgminis, pókirtinis* (plg. *pókarinis, pómirtinis* ir kt.), *postpozìcinis, sintãgminis, tranzitỹvinis, véikslinis, visúomeninis*, nors, reikia pastebėti, kai kas vis dėlto anksčiau yra kirčiavę ir *principìnis, sintaksìnis, titulìnis, trupmenìnis, veidrodìnis, veiksmažodìnis* ir tt.

Toliau vienas kitas žodis kirčiuojamas neįprastai, pvz.: *apibendrinamóji reikšmẽ, aprašomóji gramãtika, dviláipsnis, grỹnas, kalbos ùgdytojas, parodomàsis, pažemaĩtė, sándas, sąsajumas, skatinamàsis, -óji, sudaromàsis, -óji, vaizdingàsis, variañtas*. Bendrinei kalbai teiktines-

nės yra formos: *apibeñdrinamoji reikšmẽ, aprãšomoji gramãtika, dvilaĩpsnis* (plg. *dvigalvis, dvinõsis, dvipẽdis, dvisiũlis...*), *grýnas, -à* (*grỹnas, -à* yra tarminė forma), kalbos *ugdýtojas* (norminė forma tėra *ugdýti*), *paródomasis, -oji, pažemaitẽ, sañdas* (plg. *iñdas, sarñdas* ir kt.), *sąsajùmas* (plg. *sąsaja – sąsajùs, sántara – santarùs, sántūra – santūrùs* ir kt.), *skãtinamasis, -oji, sudãromasis, -oji, vaizdìngasis, variántas* ir kt. Aiškiomis, veikiausiai korektūros, klaidomis laikytina: *doũninininkas, lenkỹbė* (paprastai žodynėly kirčiuojama *-ýbė*: *graikýbė, lietuvýbė...*), *parõdomoji fùnkcija, tarmẽmokslis, teiginỹs* (pažymėta tik trečioji kirčiuotė, bet nenurodyta kuri – 3a ar 3b). Turi būti: *dóuninininkas* (plg. žem. *dóuna, dū́na*), *paródomoji, tarmémokslis, teiginỹs* 3b.

Iš visa, kas aukščiau pasakyta, galime pasidaryti šiokių išvadų. Autoriai yra susirinkę apsčiai terminų, bet jų rinkinį, sistemingiau parinkus, galima dar šiek tiek papildyti. Reikėtų kiek išlyginti kai kuriuos pasitaikančius nevienodumus ir patikslinti ar daugiau paryškinti kai kurių terminų reikšmes. Ypač reikėtų kiek galima suvienodinti kirčiavimą. Bet šios antrinės pastabos nei kiek nesumažina didžiosios viso žodynėlio vertės: tai yra, kaip minėjau, didžiai naudingas ir numaningai parašytas darbas.

„Lituanistikos darbų“ trečiasis tomas

(Draugas, 1973 12 01)

Lituanistikos institutas, įkurtas 1951 m. vasario 17 d., kad ir pamažu, nuolat vis auga, tvirtėja: savo laiku pasireiškusi visai nereikalinga trintis ilgainiui savaime išnyko; ankstyvesnis Instituto statutas buvo pakeistas – daugiau pritaikytas tiesioginiam paties Instituto tikslui ir šių dienų realybei. 1964 metų narių skaičius 40 šiemet pakilo iki 87. Ligi šiol buvo išleisti dveji **Lituanistikos darbai**, o šiemet pasirodė ir tretieji; be to, 1971 m. dar buvo išspausdinti Instituto trečiojo suvažiavimo darbai.

Tretieji **Lituanistikos darbai**, dėl kurių aš čia noriu pareikšti tik kai kuriuos savo įspūdžius, gerokai skiriasi nuo pirmųjų dvejų. Pirmojoje knygoje iš 227 psl. beveik trečdalį (72 psl.) sudaro B. Jonaičio baltų bibliografija; antrojoje knygoje iš 186 psl. J. Balio (B. Jo-

naičio) baltų bibliografijų bibliografija užima 45 psl., ir K. Škirpos straipsniui **Apie lietuvių aktyvistų fronto veiklą** skirti 46 psl.; o trečioji knyga, kuri turi 307 psl. ir yra kiek didesnio formato, kaip pirmosios dvi, daugiausia skirta lituanistikai ir iš dalies baltistikai. Čia visų pirma minėtini kalbiniai straipsniai: mano **Lietuvių vandenvardžiai su -nt-** (64 psl.), P. Joniko **Žemaitė ir bendrinė kalba, Keturi Kazimiero Būgos laiškai** bei **Lietuvių studentų pavardės XV–XVIII amž. Europos universitetuose** ir V. R. Šmolstygo (W. R. Schmalstiego) **Kelios prūsų kalbos studijos** (Several studies on Old Prussian, gana rimta lyginamoji studija). Lietuvių literatūrai arba jos istorijai priklauso R. Šilbajorio **Kai kurie Kosto Ostrausko dramaturgijos principai** (Some Structural Principles in the Theater of Kostas Ostrauskas), V. Maciūno **Dvidešimt septyni Žemaitės laiškai** (visi pirmą kartą spausdinami) ir B. Vaškelio **Iš Jurgio Baltrušaičio kūrybos palikimo**. J. P. Slavėno **Lietuvių–vokiečių trintis dėl Klaipėdos ketvirto dešimtmečio pradžioje** (Lithuanian–German Friction over Klaipėda-Memel in the early 1930's) ir P. Reklaičio **Lietuvos lietuviškos kartografijos pradžia** jau priskirtini istorijai.

Iš šių dešimties straipsnių septyni parašyti lietuviškai, o trys (V. R. Šmolstygo, amerikiečio, R. Šilbajorio ir J. P. Slavėno) – angliškai. Šeštadieniniame Draugo (Nr. 265) priede kiek abejojama dėl lietuvių akademikų (R. Šilbajorio ir J. P. Slavėno) angliškai parašytų lituanistinių straipsnių skelbimo **Lituanistikos darbuose** tikslingumo ir klausiama, ar nebūtų geriau, kad šie autoriai šiais savo straipsniais „prasiveržtų į tos kalbos akademinius leidinius". Tai, žinoma, yra pageidautinas dalykas, bet nieko negalima griežtai pasakyti ir prieš tai, kad kai kurie mūsų akademikai savo angliškai parašytus mokslinius lituanistinius straipsnius skelbia ir moksliniuose lituanistiniuose leidiniuose: viena, minėtieji lietuviai autoriai jau yra savo moksliniais straipsniais pasireiškę ir mokslinėje amerikiečių spaudoje; antra, Lituanistikos **darbuose** paskelbti jų angliški lituanistiniai straipsniai lengvai gali būti suprantami tiek pačių lietuvių, tikrai besidominčių lituanistikos dalykais, tiek nelietuvių; trečia, mūsų šio krašto mokslininkai, ypač jaunesnieji, dažnai rašo apie jų universitetinio darbo sričiai priklausančius dalykus, ir todėl jie juos iš dalies jau gali laisviau, tiksliau ir subtiliau išreikšti anglų kalba; ketvirta, jie tokius savo specialybinius straipsnius skelbdami lietuviškuo-

se moksliniuose leidiniuose jaučiasi daugiau susirišę su visa kita lietuvių mokslininkų visuomene ir tuo būdu tiesiogiai prisideda prie lietuvių bendro lituanistinio darbo; ir, penkta, šis mūsų mokslininkų žygis, šiaip ar taip, nėra visai tos pat rūšies, kaip kai kurių dabartinių Lietuvos lietuvių mokslininkų, kurie ten rusiškai rašo dėl tam tikrų ypatingų priežasčių; plg. mano straipsnį **Mokslininkų disertacijų bibliografija** (Draugas, 1971.X.16, Nr. 243).

Toliau, skaitydamas **Lituanistikos darbų** III knygos straipsnius, lengvai gali pastebėti, kad juose teikiama faktinė mokslinė medžiaga yra visa nauja, aktuali, tinkamai argumentuota ir didžiai vertinga tiek pačiai lituanistikai, tiek baltistikai, todėl ja neišvengiamai galės pasinaudoti daugelis lituanistų, baltistų ir net kitų artimų sričių tyrinėtojų, tiek pačių lietuvių, tiek kitataučių. Reikia tikėtis, kad tolimesniuose **Lituanistikos darbuose** daugiau ir aktyviau pasireikš ir kitų lituanistikos sričių atstovai, kurių šioje trečioje knygoje kiek pasigendama, pvz. archeologai, tolimesnės Lietuvos praeities tyrinėtojai, tautosakininkai, tautotyrininkai ir kt. Šis leidinys yra geriausia ir tinkamiausia vieta skelbti ir koncentruoti visų lituanistikos sričių potyriams; šiaip jau šie dalykai išblaškytai skelbiami įvairiuose leidiniuose sunkiau prieinami lituanistikos tyrinėtojams ir šiaip mokslui.

Taip pat turiningas ir įdomus yra **Lituanistikos darbų** III knygos recenzijų skyrius, kur recenzuojami bent devyni įvairūs veikalai. Beveik visos recenzijos parašytos dalykiškai, numaningai ir blaivai, tik vienas L. Dambriūnas kiek išsiskiria, recenzuodamas mano paskutinę knygelę **Ankstyvesnė ir dabartinė lietuvių bendrinės kalbos vartosena.** Čia jis ir toliau užsispyręs teigia tai, ką anksčiau yra tvirtinęs, šaukdamasis visuomenės pagalbos prieš kalbininkus ir net griebdamasis kalbinių prietarų, būtent – būdvardinius prieveiksmius su **-iniai** dabar esą visuotinai linkstama vartoti, ir jis negalįs pasakyti, kad šiokie dariniai būtų nebūdingi bendrinei kalbai, o veiksmažodinių daiktavardžių su **-imas** vartojimas esąs gana subjektyvus dalykas, ir sintaksiškai esą vienodo gerumo, pvz. (mokslininkas) **daro bandymą** (eksperimentą) ir (skerdikas) **daro skerdimą**. Nenorėdamas toliau leistis į tuščią polemiką su juo, čia dar trumpai pastebėsiu vieną kitą dalyką. Prieveiksmių su **-iniai** norminėmis lytimis neteikė bendrinei kalbai ne tik ankstesnieji mūsų didieji (K. Būga,

J. Jablonskis, J. Balčikonis), bet to nedaro ir dabartiniai tiek užsieniečiai (A. Salys, P. Jonikas ir kt.), tiek Lietuvos kalbininkai, kurių netiesioginiu kolektyviniu atsakymu L. Dambriūnui gali būti **Dabartinės lietuvių kalbos žodyno** 1972 m. antroji laida. Polemizuodamas su manimi, L. Dambriūnas pasirenka sau tinkamus dalykus, juos savaip suraizgo ir negirdomis nuleidžia, kas jam netinka, pvz. mano teigimą, kad jis, L. Dambriūnas, savo laiku yra mėginęs visai dirbtinai, neva logiškai įrodyti skirtingą prieveiksmių su **-iniai** reikšmę (pvz. **gramatiniai** „gramatikos atžvilgiu“) ir tuo būdu ją pateisinti šalia **-iškai** (pvz. **gramatiškai, logiškai, stilistiškai** ir kt.). Kai kurie dabartinės spaudos arba vieno kito rašto žmonės kartais pavartoja prieveiksmius su **-iniai** ten, kur iš tikrųjų geriausiai tinka **-iškai** ar kitos panašios darybinės lytys, ir tuo būdu jie siaurina, niveliuoja arba tiesiog susina natūraliąją, plačiai pažįstamąją lietuvių kalbos vartoseną; pvz. L. Dambriūno galvojimu gali būti lengvai pateisinama ir **loginiai, stilistiniai, tautiniai** ir kt.; bet aš vis dėlto ir toliau niekaip normine lytimi negalėčiau bendrinei vartosenai teikti pvz. **šis rašytojo kūrinys gerai stilistiniai parašytas** arba **jis tautiniai galvoja**. Mano, kaip ir daugelio kitų kalbininkų, įsitikinimu čia geriausiai tinka *stilistiškai* „pagal stilistikos reikalavimus, kaip stilistikai būdinga“ ir **tautiškai** „kaip tinka, būdinga tautai, nacionaliai, patriotiškai“.

Kaip V. Ambrazas, jaunosios kartos kalbininkas, visai teisingai pastebi veiksmažodiniai daiktavardžiai su **-imas** paprastai „vartojami tada, kai norima ne tik nusakyti veiksmą, bet kartu išryškinti ir jo objektą ar rezultatą“; todėl pvz. sakoma: **jaunimas suruošė pasilinksminimą** (t. y. pobūvį, šokius, vakaronę ar pan.), **aš jam daviau patarimą** (t. y. aš jam patariau tam tikrą dalyką), **jis padarė nusikaltimą** (nusikalstamą darbą) ir kt.; bet mūsų kalbai jau nebevisai tinka pvz. **mašinos paleidimas ir sustabdymas atliekamas palaipsniui** (t. y. mašina paleidžiama ir sustabdoma palaipsniui), **mašina melagiams gaudyti kaskart įgauna didesnį pritaikymą** (t. y. kaskart vis daugiau pritaikoma) arba **solistė sugebėjo dainai duoti tinkamą apipavidalinimą** (t. y. solistė sugebėjo dainą tinkamai apipavidalinti arba dainai duoti tinkamą pavidalą). Apie visa tai mano jau rašyta minėtoje knygelėje (31–36 psl.), ir skaitytojai pasiskaitę lengvai gali palyginti mano teigimus su L. Dambriūno tvirtinimais.

Norėdamas parodyti savo didesnį žiningumą, L. Dambriūnas savo recenzijos gale priskaičiuoja visą eilę šaltinių, kurių aš nepaminėjęs, rašydamas apie dabartinę rusų kalbos įtaką lietuvių kalbai, bet man to visai ir nereikėjo: man visai užteko **Lituanus** žurnale paskelbto A. Salio straipsnio **The Russianization of the Lithuanian Vocabulary under the Soviets**, kuriame sukaupta pačių reikalingiausių žinių apie vėlyviausią rusų kalbos įtaką, ir todėl visi kiti šaltiniai, iš dalies politiškai parašyti ir beveik nieko naujo nebepasaką, turėjo savaime atkristi, nors daugumas iš jų man ir buvo gerai žinomi.

Baigdamas šį savo straipsnį, noriu drauge su kitais lituanistais pasidžiaugti, kad trečioji **Lituanistikos darbų** knyga pasirodė ir stambesnė, ir turiningesnė, ir įvairesnė, ir jai pasirodyti kaip tik daugiausia padėjo Lietuvių fondas – sumokėdamas tris ketvirtadalius visų spausdinimo išlaidų (3000 dol.): be šios pagalbos tie Darbai veikiausiai visai nebūtų galėję išvysti pasaulio šviesos. Tai rodo, kad visuomeninė finansinė parama lituanistams yra didžiai reikalinga, ir lituanistai už ją Fondui yra didžiai dėkingi.

Lietuvių vandenvardžiai su *-nt-*

JŲ DARYBA, KILMĖ IR REIKŠMĖ

Pratarmė

Nominaliniai lietuvių kalbos *nt-* dariniai, ypač tos priesagos vandenvardžiai, dėl savo darybos yra didžiai įdomūs ne tik lietuvių kalbos mokslui ir, apskritai, baltistikai, bet ir lyginamajai ide. kalbotyrai, tačiau jie lig šiol nėra plačiau ir specialiau tyrinėti. A. Leskienas savo veikale *Die Bildung der Nomina im Litauischen* (1894) duoda tik keliolika darinių su *-nt-*: du tikrinius vardus (*Rominta, Širvintas*), o visus kitus bendrinius žodžius: *birbinta, aiškintelis, kartunta, kiekuntas, serbenta, ramentas* ir kt. K. Būga šito dalyko iš viso nėra nagrinėjęs, kaip kad jis pvz. yra mėginęs daryti su *ng-* dariniais, žr. jo RR III 789–797. Aš savo *Lietuvių kalbos žodžių daryboj* (1943) esu davęs jau žymiai gausesnį, kaip A. Leskieno, bet, palyginti, visdėlto gana trumpą tiek tikrinių, tiek bendrinių *nt-* darinių sąrašą, beveik be jokių komentarų, o J. Otrębskis savo *Gramatyka języka litewskiego* II-me tome (1963) apie tai duoda dar mažiau žinių, tik vieną kitą pastabą pridėdamas. Kiek plačiau kaikuriuos baltų kalbų *nt-* vandenvardžius yra H. Krahe komentavęs savo lyginamosiose hidroniminėse studijose, ypač savo straipsnių rinkiny *Alteuropäische Flussnamen* (BZN 1949–54), bet dėl duomenų ir šaltinių stokos jis tai galėjo daryti gana ribotai; antra vertus, jis atskirus baltų kalbų pavyzdžius daugiausia tėra lyginęs su kitų, ypač tolimesnių, ide. kalbų atitikmenimis, pirma jų darybos ir kilmės plačiau neišsiaiškinęs iš tų pačių baltų kalbų. Tais dalykais iš dalies domisi ir R. Schmittleinas: jis jau daugiau, kaip H. Krahe, cituoja pavyzdžių, plg. jo *Les hydronymes en -nt- et le problème de antia* (RIO

1960, IV 241–255), bet, aplamai imant, mažai tesirūpina cituojamųjų pavyzdžių tikslumu bei autentiškumu, daugelį dalykų svarsto gana savotiškai, be gilesnės kritikos, ir todėl nemaža senų, tikrai lietuviškų tikrinių vardų be jokio aiškesnio pagrindo, kartais visai dirbtinai, kildina iš germanų kalbų.

Pastaruoju laiku, nuo 1960 m., *Lietuvių kalbotyros klausimuose* dalimis spausdinamas didžiai vertingas platesnis B. Savukyno darbas *Ežerų vardai*, kuris, paties autoriaus nuomone, vėliau galėtų sudaryti etimologinį lietuvių ežerų vardų žodyną, bet lig šiol šio darbo tėra pasirodę lig raidės G. Čia autorius kiekvienam lietuviškam ežero vardui atitikmenų arba artimesnių giminaičių pirma jieško pačiame baltų kalbų vardyne ir tik po to, pritrūkęs baltiškų duomenų, naudojasi dar kitų ide. kalbų atitinkama leksika. Daugumas jo duodamųjų etimologijų yra gana aiškios, bet dalis jų pasilieka abejotinos, dar tirtinos. Šiaipjau šis darbas yra didžiai naudingas baltų hidroniminėms studijoms.

Kitas svarbus šaltinis yra 1963 m. Vilniuje išleistas *Lietuvos TSR upių ir ežerų vardynas*. Tai yra pirmas stambesnis sistemingas Lietuvos upių bei ežerų vardų rinkinys, kuriame duodama iš viso apie 7000 upių ir apie 3000 ežerų vardų. Tarminės lytys verčiamos į bendrinę kalbą pagal tarmės garsų dėsnius. Daugumą vietovardžių stengiamasi apytikriai lokalizuoti. Šis darbas, kad ir pirmoj vietoj skirtas praktikai (pvz. dalis vardų norminama) ir, be to, yra nepilnas Lietuvos vandenvardžių rinkinys, net su tam tikrais trūkumais (plg. J. Balčikonis, *Kalbotyra*, 1964, X 281–283), visdėlto duoda apsčiai naujos medžiagos ne tik praktikai, bet ir kalbos mokslui, ypač Lietuvos hidronimikai. Plg. dar aut. GK 1963, III–IV, 1–5.

Visų naujausias hidroniminis darbas yra A. Vanago *Lietuvos TSR hidronimų daryba* (Vilnius, 1970). Tai yra pirmas šios rūšies darbas (428 p.) lietuvių kalba. Jo paskirtis yra liet. vandenvardžių daryba, jų dabartinė darybinė analizė, ne jų kilmė ar istorinė raida bei reikšmė. Daugiausia vietos jame skiriama priesaginiams dariniams, kiek mažiau galūniniams bei priešdėliniams vediniams ir sudurtiniams, kilmininkiniams žodžiams. Visiems vandenvardžiams skirstyti vartojama struktūrinė-gramatinė klasifikacija. Dažni palyginimai yra gana atsargūs; pvz. *Livintà* „Želvos įt.“ su klaustuku lyginama su pr. *Lywa*. Pagrindinis šio darbo šaltinis yra jau minėtasis *Lietuvos TSR*

upių ir ežerų vardynas; bet autorius pasinaudojo ir vėliau surinktąja medžiaga, kuria remdamasis jis galėjo patikslinti kaikurias šiame vardyne vartotas formas ir tuo būdu atitaisyti tam tikrus jo netikslumus, klaidas ir kt. Taigi šio darbo vertė hidronimikai yra gana didelė. Bet liet. *nt-* vandenvardžių dalykui jame nedaugiausia ko naujo randame; pvz. *Ãlantas, Alantà* tik palyginta su *Alỹs* ež., *Ãliai* (pelkė), *alėti* „bėgti, tekėti, varvėti“, *Deimántas* – su *Deimẽ, Deimenà, Sãlantas* – su *Salà, salėti* (su klaustuku), *Šlavañtas, Šlavantà* – su *Šlavẽ, Šlaveità, Gausañtė* – su *Gausùtė* ir, galbūt, su *gausùs, Alkañtis* su *Alkà* ir kt. Nuo gilesnės šios rūšies vandenvardžių analizės autorius visai atsisako: viena, bendrojoje vandenvardžių darybos apžvalgoje tai ir neįmanoma daryti; antra, šį savo darbą laikydamas tik vandenvardžių tyrinėjimo pradžia, autorius savo pirmo platesnio hidroniminio potyrio tikslu, kaip minėta, pasirinko tik dabartinę vandenvardžių analizę. Toliau dėl to žr. aut. *Aidai*, 1971, IV, 188–189.

Tačiau, apskritai imant, lietuvių hidronimijos tyrinėtojų laukia dar didelis ir sunkus darbas. Visų pirma turi būti sukaupta šių ir senesnių laikų hidroniminė medžiaga ir kaip reikiant išstudijuota ne tik sinchroniškai, bet ir diachroniškai. Panašiai kaip asmenvardžių ir vietovardžių, taip ir vandenvardžių reikia pagrindžiai ištirti ne tik sudėtį (struktūrą), darybą, bet ir jų raidą, tos raidos atmainas ir jų priežastis, visas tas aplinkybes, kuriose jie yra atsiradę ir ilgainiui kitėję. „Pour retracer l'histoire d'un nom de rivière, – rašo P. Lebel PM, p. 3, – on recherchera en tout premier lieu à déterminer les conditions, dans lesquelles il a pris naissance et s'est transformé“.

Taigi dabar, trūkstant pagrindinių šaltinių (pilnų asmenvardžių, vietovardžių bei vandenvardžių žodynų) ir paruošiamųjų darbų, yra gana sunku svetur esmingiau rašyti apie tokį painų dalyką, kaip apie *nt-* vandenvardžius, ypač kada čia dažnai negali gauti net paprasčiausių ir reikalingiausių dalykų. Bet, kad ir visa tai gerai numatydamas, aš visdėlto ėmiausi šio darbo, norėdamas kiek plačiau pasvarstyti šios rūšies darinių vartoseną, jų darybą, kilmę ir reikšmę. Todėl tam tikslui pirmojoj šio darbo daly aš peržvelgiu žinomesnius šių darinių pavyzdžius bei jų giminaičius, o antrojoj bendriau ir platėliau pasisakau dėl specifiškų šių darinių ypatybių ir ypač dėl

priesagos *-nt-* reikšmės bei funkcijos. Svarbesniųjų vandenvardžių etimologijas paliečiu tik tiek, kiek tai atrodė esant reikalinga jų darybai suprasti bei paaiškinti ir kiek tai esamose aplinkybėse buvo įmanoma. Nuo jų istorinės argumentacijos dėl aplinkybių teko atsisakyti; dėl tos pačios priežasties nemaža klausimų palikta atvirų: tai turės išspręsti tolimesni tyrinėjimai.

Quod potuī fēcī, faciant meliora potentes.

Washington, D. C.
1971 *P. S.*

I. LIETUVIŲ *nt-* VANDENVARDŽIAI IR JŲ GIMINAIČIAI

Acìntas 1 ir (*Aciùntas*) „Pabradės ap. ež.“ B. Savukynas LKK III 291 tai sieja su pavarde *Acỹs*, bet daugiau šaknies *ac-* darinių tuo tarpu nežinome. Galbūt, čia *ac-* yra perdirbta iš *as-*: *Asỹs* „Balninkų ap. ež.“, *Asìnis* „kr. Vabalkšnės įt. (Sasnava)“, *Ãsavas* „Salako ap. ež.“ ir kt. Tai iš dalies lyg rodytų rus. *Osinta* (t. y. *Asintas* arba *Asinta*) „Ariogalos vls. upelis“ Akty 1568, XXIV 307, Sprogis 215. Dėl *as-* > *ac-* plg. *Ãctravas* „dvaras ties Biržų miestu“ (K. Būga Žod. II) iš *Ãstravas* (rus. *Ostrov*). *Aciùntas* gali būti tarminė lytis iš *Acìntas*.

Ãlantas 1 „kr. Minijos įt. (Kartena)“, *Alantà* 3b (tarm. *Alunta*) „kr. Nevėžio įt. (Vadokliai); kr. Viriņtos įt. (Alanta)“ : *Alangà* 3b „dš. Jūros įt. (Tauragė)“, *Alỹs* „Širvintų ap. ež.“, *Ãliai* „Švenčionių ap. pelkė“, *Alùpė* „Raudondvario ap. upelis“, *Alejà* 3b (tarm. *Alaja*) „dš. Viešintos įt. (Subačius); Subačiaus ap. ež.“, *Ãlovė* „dš. Nemuno įt. (Alovė)“, *Ãlovės ežeras* (t. p.), *Alaušas* 3b „Daugailių ap. ež.“, *Alaušà* 4 „kr. Šventosios įt. (Užpaliai; teka iš Alaušo ež.)“, *Aluonà* 3 „dš. Nevėžio įt. (Babtai)“, *Aluošià* (ir *Aluošà*) 3 „Ašmenos įt. (Gervėčiai)“, *Aluotìs* 3 (ir *Aluõtė*) „dš. Jaros įt. (Svėdasai)“, *Ãlmė* „Dubysos įt. (Šiluva)“. *Ãlmenas* 1 „Linkmenų ap. ež.“, *Ãlmajas* 3b „tos pat ap. ež.“, *Almuonė* „Prūsų Lietuvos upė ties Kraupišku“ ir kt.; plg. dar lat. *Ala* up., *Aluotiņš* up., *Aluotenes* pv., pr. *Almoyn* 1397 (vok. Almoyener See), *Alowe* 1355 „ež. prie Parkyčių,

Heilsbergo aps.“, vok. *Aland* „kr. Elbės ųt.“ (*-d-* iš ide. *-t-*), *Alantia* 773 (dabar *Elz* „dš. Neckaro ųt.“) ir kt. Visi šie vardai etimologiškai sietini su liet. bendriniais žodžiais: *alė́ti* „tekėti, varvėti, bėgti“, *almẽ* 4 „iš lavono tekantis skystimas, Blutserum, Blutwasser“, *almė́ti, alma* „pamažu sunktis, tekėti be sustojimo, varvėti, bėgti; pūliuoti“, *almuõ* 3b „pūliai“, *alaušaĩ* (ir *ãlaušos*) 3b „kur daug vandens prilyta ar prilieta; klanai“ ir kt. Be to, *Ãlantas, Alantà* gali būti siejama su lat. *aluots* „versmė, šaltinis“ (jei *uo* yra kilęs iš *an*, ne iš *ō*; plg. *Aluonà, Aluotìs* ir kt.). Visai panašiai ir lat. *aluôgs* „šaltinis, Quelle, Wassergruft“ (jei *uo* iš *an*) gali atliepti liet. **alangas||Alangà* ir kt. Plg. K. Būga RSl. VI 6 = RR I 500 t., G. Gerullis ON 9, J. Rozwadowski Stud. 149 tt., J. Endzelīns ZfslPh XI 140, L. Gr. 389, Lvv I 18, 24 t., E. Fraenkel LEW 6, 8 (s. v. *almės*), H. Krahe *Festschr. E. Walde* 296 tt., BZN IV 50, XVI 2, Hydr. 25–28, UFN 35–38, P. Jonikas BNF II 14, K. Kuzavinis Balt. I 180 t., A. Vanagas LHD 92, 93.

Ryt. augšt. *Aluntà* kaimyninėse slavų kalbose vadinama dvejaip: *Olonta* ir *Ovanta*. Tuo skirtumu remdamasis, J. Rozwadowskis Stud. 1–3 tarė lietuvių kalboj šalia *Alanta* buvus ir didžiai seną lytį *Avanta*. Taip pat ir K. Būga Žod. 67 = RR III 423 t. manė, kad lietuvių kalboj seniau galėjo būti skiriama *Alantà* „kr. Nevėžio ųt.“ ir *Avantà* „kr. Virintos ųt.; Utenos aps. miestelis“, viena, dėl įvairaus ryt. augšt. *Aluntos* atliepimo slavų kalbose ir, antra, dar dėl to, kad senoviniam junginiui *-van-* ryt. augšt. tarmėse dažnai atliepia *-lun-*, pvz. *lūšas* ~ **vañšas* > *vą̃šas* „kablys, Haken, Henkel“ ir kt.; dėl *v* : *l* pakaitos plg. dar J. Otrębski Gram. lit. I 327 t. Be to, didelį *Avantos* senumą dar rodo ne tik lat. *avuots* „versmė, šaltinis“, sen. ind. *avatáḥ* „šulinys“ ir kt. (žr. J. Pokorny Idg. Wb. 78), bet ir nemaža įvairių šaknies *av-* upėvardžių kaikuriose V. Europos kalbose, pvz. prc. *Avance* „kr. Garonne upės ųt.“ (iš **Avantia*), it. *Avenza* „į Viduržemio jūrą tekanti upė Etrurijoj“ (iš *Aventia*) ir kt., žr. H. Krahe BZN IV 47–49, Hydr. 36 t., UFN 43–44. Bet liet. *Ovà* 4 „kr. Nemuno ųt. (Lekėčiai)“, kurią R. Schmittleinas ZONF XV 67 = Top. lit. 122 jungia su *Avanta*, nėra, kaip H. Krahe galvoja, slav. lytis *Ova* iš liet. **Ava*, panašiai kaip *Ovanta* iš *Avanta*: liet. *Ovà* tėra kilusi iš **āvā*, kuri, jei gimininga, savo šaknies balsiu taip galėtų santykiauti su *Avanta*, kaip pvz. *krovà* „krovinys, krūva“ su *pa-kravà*

„patalpa javams krauti; šermenys“ ir kt. J. Otrębski LP I 146 liet. *Ovà* jungia su *ovyje* „na jawi, im Wachen“ Daukšos Post. 273, 583, bet šių žodžių reikšminis santykis nėr visai aiškus.

Alkañtis 2 „Onuškio ap. ež.“ : *Alkas* „kitas tos pat ap. ež. (abu šie ežerai yra prie Kareivonių km.); Kruosto įt. (Dotnuva)“, *Alkà* „Darbėnų ap. upelis; Dubingių ap. ež.“, *Alkus* „Seredžiaus ap. ež.“, *Alkupis* „dš. Sruojos įt. (Alsėdžiai)“ arba *Alkupỹs* „dš. Nevėžio įt. (Kėdainiai)“ ir kt. Tos pat šaknies yra ir vietovardžių: *Alkas* „Rietavo ap. soda; Salantų ap. kalnas; Labardžių ap. soda“, *Alkà* „Alsėdžių ap. soda; Mituvos ež. sala prie Skapiškio“, *Alkakalnis* „kalnas netoli nuo Linkmenų“, *Alkãvietė* „mišku apaugęs kalnelis netoli Visdievų km., Obelių vls.“, *Alkagiris* „Tandžiogalos vls., Šaukoto dvaro žemė“ Sprogis 4, *Alkija* „Pavandenės vls., Drobūkštų dvaro dirva“ ib. ir kt. Plg. dar pr. vtv. *Alkayne* 1312, *Alkayn* 1423 (vok. *Alkehnen*, Fischhauseno aps.), lat. *Elkalauks, Elkezars* ir kt. Viena šių, ypač biržtvų, kalnų, salų ir kt., vardų dalis etimologiškai gali būti siejama su *alkas* (ir tarm. *elkas*) „(šventas) miškas, gojus, beržynas, biržtva, berezovyj gaj, Hain, lūcus“ (dėl šios reikšmės plg. aut. *Aidai*, 1959, X 439–442), lat. *elks* „stabas, dievaitis, Götze, Abgott“ (pagal Endzelyną ME I 567 ši reikšmė galėjusi būti abstrahuota iš tokių žodžių grupių, kaip *elka dievs* „dievaitis, Abgott“ arba *elka kalns* „dievaičių kalnas, Götzenberg“), got. *alhs* „šventovė, maldykla, Tempel“ ir kt.; bet kita jų dalis, ypač vandenvardžiai, dėl reikšmės gali būti jungiama ir su *alkà* „balokšnis, tvenkinys“, toliau lat. *aluogs, aluots* „šaltinis, versmė“ ir kt.; plg. K. Būga Žod. 57, 59 = RR III 403, 407, G. Gerullis ON 8 t., J. Endzelīns ME I 67 (s. v. *àlksna*), SV 140, Lvv I 269, E. Fraenkel LEW (s. v. *almės*), B. Savukynas LKK III 294, K. Kuzavinis Balt. I 180 t., A. Vanagas LHD 68, 93.

Alsintà 3b „Susėjos (Nemunėlio) įt. (Juodupė, Rokiškio aps.)“ : *Alsà* 4 „dš. Agluonos įt. (Akmenė); dš. Mituvos įt. (Šimkaičiai); kr. Šešuvies įt. (Viduklė)“, *Alsė* „Švėkšnalės įt. (Švėkšna)“, *Alsupis* „dš. Mišupės įt. (Plungė)“, *Alsetà* 3b „kr. Nemunėlio įt., teka iš to pat vardo ež. (Rokiškis)“, *Alsūnė* „Virintų ež. įt. (Molėtai)“, *Alsuõdis* „Linkmenų ap. ež.“ ir kt. Šaknies *als-* taip pat yra asmenvardžių ir vietovardžių, pvz.: asv. *Alsỹs, Alsáitis, Alséika, Alšbutas*, km. *Alsiaĩ,*

Alsiónys; pr. *Alsitten* (kalnas), asv. *Alsune, Alsutte, Alsebut* ir kt., žr. G. Gerullis ON 9, R. Trautmann PN 131. Galimas daiktas, kad asmenvardžiai ir iš jų kilę vietovardžiai, bent iš dalies, yra tos pat kilmės, kaip ir atitinkami bendriniai žodžiai, plg. asv. *Alséika* ir *alséika* „dusulingas žmogus“ ir kt.; bet vandenvardžių šaknis *als-* gali būti išplėsta ir iš *al-*: *Alỹs, Ālantas* ir kt.; plg. it. *Ausa* (senovėj *Alsa*) „į Adrijos jūrą tekanti upė“ ir kt., žr. H. Krahe BZN IV 51, Hydr. 28, UFN 37 t.

Birbìntė 1 „Jūros įt. (Vilkyškiai)“ veikiausiai yra kilusi iš senesnės lyties *Birbinta* (plg. *Romintė* : *Rominta, Tilžintė* : *Tilžinta*) ir etimologiškai sietina su *birbinta* „klanas, valka“ (ŽD 375); dėl reikšmės plg. *Klānas* „Gargždų ap. upelis“, *Klanùkas* „Semeliškių ap. ež.“ : *klānas* „valka, Pfütze, Lache“; *Lekmėnė* „Betygalos ap. upelis“ : *lekmėnė* „pelkė, liūnas, klampynė“, lat. *lekmenis* „balota pieva“ ir kt. Toliau *Birbinta||birbinta* gal dar yra susijusi su pr. *Barba-lanke* („via ad mare“), gr. *bórboros* „dumblas, purvas“ ir kt., plg. Fr. Specht Dekl. 171, H. Krahe BZN V 105. Klaipėdos krašto dvaro pavadinimas *Birbintai* KV 28 ir kaimo vardas *Birbinčiaĩ* (W. Fenzlau 131) gali būti kilę ir iš asv. *Birbintas, Birbiñčius* (W. Fenzlau 90). Plg. dar A. Vanagas LHD 170 (jis *Birbintę* abejodamas lygina su asv. *Birbilas*).

Dabintà 3b „kr. Strėvos įt. (Semeliškės)“, *Dabiñčius* „Semeliškių ap. ež.“ (per jį teka Dabinta), *Dabintupỹs* „dš. Nemuno įt. (Kruonis)“ : *Dabõtis* „Veisiejų ap. ež.“, *Dabulis* „Utenos aps., Joniškio vls. ež.“ (LE), *Dābikinė* „dš. Ventos įt. (Akmenė); kaimas, seniau dvaras kairiajame tos upės krante, 3½ km. nuo Akmenės mstl.“ (veikiausiai iš asmenvardinio kamieno *dabika-*; plg. lat. *Dabik-dīkis*, t. y. Dabiko tvenkinys, žr. J. Endzelīns, Lvv I 188). Šaknies *dab-* yra dar ir asmenvardžių bei vietovardžių, pvz.: *Dābaras, Dabeika* (*Dobeiko* Voišvilaitis Akty XIV 244), *Dabinius* VK 9, *Dabùšis, Dabùžis*; *Dabìniai* „Vyžuonų vls. km.“, *Dabitaĩ* „Gelgaudiškio ap. km.“ ir kt.; plg. dar lat. *Dabas-gràvs, Dabespurvs, Dabna* (pv.), toliau *Dabari, Dabaicēni, Dabeikas* (J. Endzelīns l. c.), pr. asv. *Dabore, Dabote, Dabune, Dabutte, Lange-dabe* (R. Trautmann PN 22, 51). Asmenvardžiai ir iš jų kilę vietovardžiai gali būti siejami su *dabà* „prigimtis, būdas, paprotys“, *dabìnti* „taikyti, tinkinti; puošti, gražinti“

(LKŽ II 202), *dabùs, dabnùs* „puošnus, dailus“; lat. *daba* „rūšis, būdas, natūrali ypatybė, paprotys“, *dabls* „tankiai suaugęs, krūmuotas; lieknas, stiprus“, *labdabls* „geros rūšies, gutgeartet“, sen. slav. *dobiti* „tinkinti, passend machen“, got. *gadaban* „tikti, pritikti, passen, passend sein“ ir kt., žr. R. Trautmann Wb. 42, PN 135, J. Endzelīns ME I 427, M. Vasmer REW I 356, F. Sławski, Słow. języka polsk. I 150, E. Fraenkel LEW 76. Kaikurių šių bendrinių žodžių (pvz. *dabìnti, dabnùs* ir kt.) reikšmės gali būti pakitėjusios, vėliau atsiradusios; plg. liet. *puõšti* (ir *púošti*) „dabinti, gražinti“ ir lat. *pùost* (arba *puôst*) „valyti, švarinti, šluoti; skinti, roden; pùošti, putzen, schmücken“ šalia *puôsums* „išskinta vieta miške, skynimas, Rodung“, taip pat *Puosums* (pievos, miško, lauko vardas); žr. B. Jēgers, *Verkannte Bedeutungsverwandschaften baltischer Wörter*, 1966, 13–15. Plg. dar *Gražùpis* „Gražiškių ap. upelis“, *Lydimas* „Kazlų Rūdos ap. upelis“ ir kt.

B. Savukynas LKK V 192 šaknies *dab-* vandenvardžius sieja su *daburỹs* „sūkurys, verpetas“, kuris težinomas iš XVII a. Karaliaučiaus archyvo rankraštinio žodyno ir Ness. 124 pakartotas, bet iš niekur kitur daugiau nepaliudytas, ir su dzūkų *dabstýti* „mėtyti, drabstyti“ (Liškiava, Leipalingis). S. Karaliūnas DB 244 dar mano, kad šie žodžiai (*daburys, dabstyti*) drauge su *dābyti* (praes. *dābija*) „mušti“ galį būti priskirti baltų šakniai **dēb-*: *dẽbti* „mušti, dobti“, *dóbti* (ir *dõbti*) „mušti, smogti, trenkti; žudyti, galabyti“, *dúobti* (ir *duõbti*) „daryti įdubimą; skobti, skaptuoti; plėšti, drengti; mušti, smogti; žudyti“, *duoburỹs* „duburys“ ir kt.

Bet iš šių nuomonių dar neaiškėja, kaip minėtųjų žodžių (*dabstyti, duobti* ir kt.) reikšmės iš tikrųjų gali būti suderinamos, juo labiau, kad *daburys* neatrodo net visai autentiškas. Galimas daiktas, kad šalia *dap-* (pvz. *dāpas* „potvynis, tvanas“ ir *Dāpai* „Semeliškių ap. ež.“ ir kt.) seniau galėjo būti artimos ar panašios reikšmės ir šaknis *dab-||deb-*, iš kurios jau galėtų būti sudaryta *Dabintà* ir kt. Plg. dar pr. *debīkan* „didelis“, rus. *debelyj* „apkūnus, tvirtas, riebus“ šalia *dobolyj* „tvirtas, stiprus“ ir kt., žr. J. Endzelīns SV 157, M. Vasmer REW I 332, 356, E. Fraenkel LEW 82. Pagaliau jeigu šaknis *dab-* balsių kaitos laipsniu santykiautų su *dob-||duob-*, tada *Dabinta* gal galėtų būti siejama su *Dóbis* „kr. Žeimenos įt. (Švenčionėliai)“, *Duobẽ* „dš. Jūros įt. (Tauragė)“, *Duobỹs* „Alantos ap. ež.“, *Duobù-*

lis „Dubysos įt. (Kurtuvėnai); Molėtų ap. ež.“, *Duobùris* „Ažytės (Šušvės) įt.“ ir kt. Taigi visas šis dalykas dar tebėr tirtinas.

Deimántas 1 (arba *Deimančiùkas*) „kr. Gumiltos įt. (Šaukėnai)“, *Deimantãlis* „Žem. Naumiesčio ap. upelis“. Tos pat formos, kaip upėvardis, sutinkamas ir asmenvardis: Michał *Deymont* (t. y. Mykolas *Deimantas*) K. Jablonskis Liet. ž. 338. Bet tuo tarpu, neturint daugiau žinių, negalima tikrai pasakyti, kokios iš tikrųjų kilmės yra šis asmenvardis; dėl galėjimo jis gali būti kilęs ir iš *deĩmantas* „diementas, Diamant“; plg. Stas *Sidobr* (= Sidabras) K. Jablonskis Arch. 214. Kita vertus, kaip *Dómantas* šalia *Domijà*, *Geřmantas* šalia pr. *Germ*, liet. *Germukšna* ir kt. (žr. toliau), taip ir *Deimantas* gali būti šalia *Deimẽ* 4 „dš. Priegliaus žemupio šaka“ (pr. *Deim, Deyme*, vok. *Deimefluss*) ir *Deimenà* 3b „t. p.“, žr. A. Vanagas LHD 93. G. Gerullis ON 27 pr. *Deim, Deyme* laiko trumpine forma (Kurzform) iš *Deimenà* < **Deiv-mena* (: pr. *deywis* „dievas“), panašiai kaip *diẽmedis* iš *diẽvmedis, dievãmedis*; plg. dar V. Grinaveckis LKK III 322. Bet tiek *Deimẽ*, tiek *Deimenà* gali būti su priesagomis *-mẽ, -mena* sudaryta iš šaknies *dei-* ir taip tarpusavy santykiauti, kaip pvz. *Aĩmė* „Dubysos įt. (Šiluva)“ ir *Aĩmenas* „Linkmenų ap. ež.“, *Kuĩmė* „dš. Vilkos įt. (Pagėgiai)“ ir *Kulmenà* arba *Kuĩmenas* „t. p.“, taip pat *gilmẽ* „giluma“ ir *gilmenà* „t. p.“ ir kt., žr. ŽD 206. Toliau šaknis *dei-* balsių kaitos laipsniu dar gali būti susijusi su *dai-*: *Dainỹs* „Rukų ež. įt. (Krakės)“, *Daĩnupis* „dš. Bartupės įt. (Veiveriai)“, *Dainavà* 3b „Vardaunios ež. įt. (Varėna)“, taip pat *Daĩnabalis* „Seirijų vls. pelkė“, *Daĩnamiškis* „Leipalingio vls. miškas“ ir kt. K. Būga Žod. LXXXII = RR III 143 t. šaknis *dei-*: *dai-* sieja su lat. *deju, diêt* „šokti, pašuokomis bėgti, tanzen, hüpfen“, sen. ind. *dīwati* „skrenda, plevena“, gr. *dī́nē* „verpetas, sūkurys“ ir kt., žr. J. Pokorny Idg. Wb. 187; plg. dar A. Salys LE IV 235, A. Vanagas LKK IV 228. Kad upė gali būti pavadinta nuo šokimo, rodo pvz. *Šókupis* „Rubikių ež. įt. (Leliūnai)“, *Šóktakis* „Smalininkų ap. upelis“. Visai kitaip galvoja J. Otrębskis, *Voprosy slavianskogo jazykoznanija*, 1963, VII 4 tt. Jo nuomone, priesagos *-na* ir *-mena*, su kuriomis sudaryti tikriniai vardai **Dai-na* (iš čia kilęs *Daĩnupis* ir kt.) ir **Dei-mena*, esančios ne kas kita, kaip ide. dalyvinių priesagų *-(e)no-* ir *-meno-* įvairybės (raznovidnosti), plg. sen. slav. *zna-nъ* : *znati* ir gr. *peuthómenos* :

peúthomai „sužinoti, patirti“ ir kt. Bet Gram. lit. II 178 jis priesagą *-mena* jau laiko tikra, tik dar kaip reikiant neišaiškinta priesagos *-ena* atmaina. Man rodos, priesaga *-mena* visų pirma gali būti lengvai atsiradusi šalia *-muo*; plg. upv. *Akmenà* : *akmuõ, Armenà* (ir *armenà* „ariamoji dirvos žemė“) : *armuõ* „gelmė, praraja, klampynė; armena“, *Graumenà* : *Graumuõ* (ir *graumuõ* „miško gelmė, tankynė; liūnuota vieta girioj“), *lašmenà* „neužšąlanti vieta ežere“ : *lašmuõ* „neužšąlanti vieta upėj ar ežere; vieta, kur įteka ar išteka upelis“ (ir upv. *Lašmuõ*), *Linkmenà* (J. Balčikonis LP VII 242) ir *Liñkmenas* ež. šalia *Liñkmenes* (ar *Lìnkmenes*) ir *-ys, -nų̃* (miestelis, netoli nuo kurio yra *Linkmenas*) : *linkmuõ* „linkymas, linkis; pakinklis“ (arba *lenkmuõ* „t. p.“ ir *Lenkmuõ* ež.) ir kt., žr. ŽD 232 t., A. Vanagas LKK IV 229 t. Tuo pat būdu, kaip kad K. Būga loc. cit. manė, ir *Deimenà* bei *Deimenìs* (Ness.) gali būti atsiradę šalia **Deimuõ||Deimà* (liaudies dainos kalboj *Deimõs* miestas); plg. *maumenìs, -iẽs* „vieta tarp kaktos ir viršugalvio“ : *maumuõ* „t. p.“, *sėmenis* „birželio mėnuo“ ir *sėmenà* „pūdymėlis (toks paukštis)“ : *sėmuo* „sėja“ ir kt., žr. ŽD 234 t. Galimas daiktas, kad prie *Deimenos, Graumenõs* ir kt. atsiradimo yra kiek prisidėję ir priesagos *-ena* dariniai; plg. upv. *Graudenà, Kaimenà, Lomenà* (šalia *lomà* „slėnys, klonis“, *lomuõ* „t. p.“), *Novenà* (šalia *Nóva*) ir kt. Pagaliau neatrodo kaip reikiant pagrįsta ir ta J. Otrębskio nuomonė, kad **Daina, Dainava* iš pradžios buvusios ne upėvardžiai, bet šalies pavadinimai (daugybė kitų pavyzdžių kaip tik priešingai rodo), kad šaknis **dei-* galinti būti šaknies **tei-* variantas (plg. lenk. ežero vardą *Tajno*, sen. slav. *timeno* „dumblas, purvas“ ir kt.) ir kad liet. *dainà* „Lied, song“ galėtų būti siejama su lenk. priedainiu (refrenu) *dana-ż moja, dana*!

Dergintas „Gudžiūnų ap. upelis“ šalia *Dérgionių* ež. (Rūdiškių ap.) A. Vanago LHD 170 laikomas priesaginiu dariniu – *Derg-intas*. Bet iš tikrųjų šis upėvardis gali būti ir asmenvardinės kilmės – iš **Der-gintas* (plg. asv. *Der-vydà* ir kt.) arba **Derg-gintas* (plg. asv. *Derg-vilas*). Pirmasis sandas *der-* : *derg-* balsių kaitos laipsniu gali būti susijęs su *dir-* : *dirg-* ir *dar-* : *darg-*; plg. asv. *Dir-butas, Dir̃-mantas* ir *Gu-dirgis, Su-dirgas; Dár-butas, Dár-vinas* šalia *Dau-daras*, pr. *Wisse-dar, Darutte* ir *Dárg-vainis, Darg-vilas* šalia *Su-dárgas, Vis-dargas*,

taip pat *Dárgis, Dargẽnis, Dargùžis,* upv. *Dargė, Dargáitė, Dargùpė* ir kt. Antrąjį sandą *-gintas* aiškiai rodo pvz. *Giñt-vilas, Jó-gintas, Sù-gintas*, taip pat *Giñtas, Giñtilas* ir kt. Ežero vardas *Dérgionys,* kilęs iš asv. *Dérgionis*, gali būti sudarytas iš trumpinio vardo šaknies *derg-*.

Dómantas 1 „Lūksto ež. įt. (Varniai)“ dėl darybos gali būti asmenvardinės kilmės: *Dó-mantas, Do-gėla, Dó-vainis, Do-vìlas* ir kt.; dėl vartosenos plg. *Býgaudas* „Semeliškių ap. ež.“, *Daũgirdas* „Vaiguvos ap. upelis“, *Galmonas* „dš. Ančios įt. (Batakiai)“, *Gėdvydas* „kr. Kvistės įt. (Ylakiai)“, *Sìrvydas* „kr. Bartuvos įt. (Mosėdis)“, *Viñ-baras* „kr. Neries įt. (Pažaislis)“ ir kt.; plg. dar A. Vanagas LHD 47 t. Bet šalia to yra ir priesaginių šaknies *dām-* darinių: *Domijà* 3b „dš. Sruojos įt. (Seda)“, lat. *Dāmaspurvs, Dāmis* (sodyba), *Dā-mēns* ež., pr. vtv. *Dome* 1331, *Domeliten* 1423 (G. Gerullis ON 29 šiuos pr. vietovardžius lygina su liet. asv. *Domas, Domeikis*). Taigi, atrodo, ir varniškis ežero vardas galėtų būti priesaginis darinys – *Dom-antas*. Plg. dar K. Būga Žod. CXXVII = RR III 289 (be latvių ir prūsų kalbų pavyzdžių, jis *Domija* dar sieja su *Domėnai* „Sedos vls. soda“), J. Endzelīns Lvv I 200, J. Otrębski LP I 231. Galbūt, *Dómantas, Domijà* dar yra susiję su *Damašà* „Skirvytės įt. (Rusnė)“, *Damãšės* „Telšių ap. pieva“, *Damėlis* „Šukėto (Nemuno) įt. (Kriukai)“ ir kt. Visa tai bus galima tikriau išspręsti, tik turint daugiau duomenų ir geriau ištyrus paties *Domanto* bei jo giminaičių praeitį ir atmainas.

Elbentas 3b „kr. Ežeruonos įt. (Žygaičiai)“. 1571 m. Tauragės inventoriaus apraše ši upė vadinama *Albènta*: nad rzeczką *Albentą* (K. Jablonskis Arch. 185). Čia šaknys *elb-*: *alb-* gali tarpusavy taip santykiauti, kaip pvz. *elksnis* : *alksnis* ir kt., žr. P. Jonikas BZN II 12. Todėl A. Vanagas LHD 135, kad ir abejodamas, šį upėvardį pirmoj vietoj jungia su asv. *Elbỹs*, toliau su pr. vtv. *Albenicken* (G. Gerullis ON 9) ir lat. kaimo vardu *Albuzs* (J. Endzelīns Lvv I 19). J. Otrębskis LP I 231 tai lygino su IX a. Vulfstano *Ilfing*, vok. *Elbing*; dėl *Elbingo* kilmės plg. dar K. Būga RR III 790, 796. O K. Kuzavinis Balt. I 183 t. sugalvojo, kad tiek *Elbingas*, tiek *Elbentas* galį būti kilę iš šaknų *elv-*: *alv-*: liet. *alvėti* „tekėti, bėgti“, lot. *alveus* „upės vaga“. Bet liet. *alvėti* vargiai ką bendro turi su lot. *alveus* : *alvėti* neatskirtinas nuo *alėti* „bėgti, tekėti, varvėti“ ir kt., o *alveus* „įdu-

ba; gelda, lovys ir kt.“ visų pirma sietinas su *alvus* „įduba, išduba; papilvys, pilvas; aulys“, o šis pastarasis laikytinas metateziniu perdirbiniu iš *aul-* : gr. *aulós* „vamzdis, Rohrflöte“, *aulōn* „dauba, klonis, griovys“, liet. *aũlas, aulỹs* ir kt., žr. J. Pokorny Idg. Wb. 88, E. Ernout-A. Meillet, *Dict. étym. de languae latine* (1967) 25, J. B. Hofmann, Gr. Wb. 28, E. Fraenkel LEW 25 t. Antra vertus, dar tebėra neįrodyta, kad ir liet. šaknys *elb-* : *alb-* būtų kilusios iš *elv-* : *alv-*. Man visdėlto rodos, kad *Ẽlbentas* : *Albenta*, kaip kad ypač H. Krahe Hydr. 8, 24 t., UFN 52 t. įrodinėja, priklauso gausiai V. Europos kalbose pasitaikančių šaknies *alb-* vandenvardžių šeimai, pvz. vok. *Albe* „kr. Saro įt.“ (1200 *Alba*), prc. *Aube* „dš. Seine įt.“ (877 *Alba*), *Aubance* „dš. Louet įt.“ (iš *Albantia*) ir kt. Visi šie vardai toliau gali būti siejami su sen. skand. *elfr* „upė“, vvž. *elve* „upės vaga, Flussbett' bei kt. ir kildinami iš ide. šaknies **albh-* „baltas“ : gr. *alphós*, lot. *albus* ir kt., žr. J. Pokorny Idg. Wb. 30. Liet. šaknies *alb-* asmenvardžiai (pvz. *Albáitis, Albužỹs* ir kt.) gali būti kilę iš trumpinių vardų (pvz. *Albas* ir kt.), o šie pastarieji – iš *Albinas*.

Gáilintas 1 „Merkinės ap. ež.“ : *Gáiliekas* „Seirijų ap. ež.“ kaip tik yra Suvalkijoj, senovės jotvingių sūduvių krašte, ir todėl gali būti susiję su pr. *Gailen* 1311/15 ež., vtv. *Gaila* (vok. *Bialla*, lenk. *Biała*), *Gailgarben* 1317 („Weissenberg“) ir *gaylis* „baltas“, kuris toliau siejamas su liet. *gaĩdras* > *gaidrùs* „saulėtas, šviesus, hell, heiter“, *gaĩsas* „šviesa, pašvaistė“ ir kt., žr. G. Gerullis ON 35, K. Būga Žod. LXXVIII = RR III 135, J. Endzelīns SV 174, Lvv I 291, E. Fraenkel LEW 128, B. Savukynas LKK VIII 186. J. Otrębskis, *Voprosy slav. jazykoznanija* (1961) V 4, visai savotiškai yra linkęs pr. **gaila-* (> *gaylis*) laikyti perdirbiniu iš tos pat šaknies, kaip liet. *gaĩdras* : *giẽdras*, būtent – baltų šaknis *gaid-* prūsų kalboj pagal slavų **bě̀ъ* *„baltas“ buvusi paversta į *gail-*; bet iš tikrųjų pirminė šaknis *gei-*: *gai-* prūsų kalboj veikiau buvo išplėsta priebalsiu *l*, lietuvių – *d*; plg. gr. *faidrós* (= *gaĩdras*) „skaidrus, giedras“ ir *faiós* „apytamsis, rausvas, pilkas“ (iš **fai-wós* arba *-sós*), *faikós* (Hesychius) „šviečiantis, spindintis“, liet. *gaĩsas* (iš **gai-sas* arba **gaid-sas*) ir kt., žr. J. Pokorny Idg. Wb. 448 t., J. B. Hofmann Gr. Wb. 389 t., Fr. Specht Dekl. 199. Kiti liet. šaknies *gail-* vandenvardžiai (pvz. *Gaĩlupis* „Jurbarko ap.

upelis“, *Gailẽšis* arba *Gailẽšius* „dš. Viešetės įt., Tirkšliai“, *Gailiavilkis* „Pilstupio įt., Taujėnai“) dar gali būti siejami ir su *gáilas* (*gaĩlas*) arba *gáilus* (*gailùs, gailų*) „dagus, karštas, smarkus, staigus; aštrus, aitrus, kartus“, lat. *gails* „žėrintis, rusenantis, glühend, glimmend“ ir kt. Šis dalykas galės būti tikriau sprendžiamas, tik kaip reikiant ištyrus šių vandenvardžių praeitį ir jų raidą.

J. Balčikonis LP VII 248 vietoj *Gáilintas* rašo *Gáilentas* (ir *Gailentėnai*), su ta pačia priesaga, kaip *Elbentas*, pvd. *Gaĩdentas* ir kt.; plg. dar jo rašymą *Verėnà* vietoj *Varėnà*. Ar ši lytis yra senas dalykas, tuo tarpu sunku pasakyti.

Gamantà (ir *Gamentà*) 4 „dš. Laukystos įt. (Žasliai)“ : *Gãmė* „Ventos įt. (Papilė)“, *Gamenà* 3b „dš. Siesarties įt. (Molėtai)“. Iš seniau paliudyta forma yra *Gamanta* : rus. *Gomonta* „Trakų aps. upelis“ Sprogis 80, Akty (1590) XVIII 88, (1608) XXX 249. Etimologiškai šie vardai gali būti siejami su *gãmalas* „gabalas; gurvolis“ (ir pvd. *Gãmalas*), rus. *gomola* „grumstas, gniužulas, sniego gniūžtė“ ir kt., žr. K. Būga KZ LII 277 = RR III 456, M. Vasmer REW I 291, E. Fraenkel LEW 132. Dėl reikšmės plg. *Grùbė* „dš. Vidaujos įt. (Eržvilkas)“ : *grùbas* „gruodas; kupstas“, *grubà* „grubas, gruodas“, *grùblas* „gumulas, gurvolis“; *Gruoblė* „Širvintos įt. (Širvintos)“ : *gruoblẽ* „grublas“, *gruoblỹs* „gruodas“ ir kt.

Gausañtė 2 „kr. Mituvos įt. (Veliuona)“ : *Gausùtė* „Kuršių marių įt.“ (= pr. *Gausutte* „Stelle am Kurischen Haff“), lat. *Gaũsa, Gaũsene* (pievos) : *gáusus* ir *gausùs* (*gaũsų*) „skalsus, apstus; derlingas“, lat. *gaũss* „gausus, verschlagsam; lėtas, langsam“ ir kt., žr. G. Gerullis ON 37, K. Būga TŽ I 24 = RR III 523, J. Endzelīns Lvv I 305, A. Vanagas LHD 93.

Geřmantas 1 „Telšių ap. ež.“, *Germ̃antupis* „dš. Lušinės įt. (Alsėdžiai; teka iš Germanto ež.)“, *Germantis* „Rokiškio aps., Juodupės vls. ež.“ (LE). Čia priskirtinas ir XVI a. upėvardis **Germanas* arba **Germana* : rus. *Germona* „Ukmergės aps. upelis“ Akty (1596) XXXII 447, „Darsūniškio girioj tekanti upė“ 1559 m. *Revizija pušč*, Vilna, 1847 41; dėl kamieno plg. rus. *Solonta* „Platelių vls. upė“ Sprogis 296 ir *Sãlantas*. Pagal savo darybą šis ežero vardas visų pirma gali būti kilęs iš seno dvikamienio asmenvardžio: *Geř-man-*

tas||Geř-manas, Geř-minas, Ger-tautas, pr. *Ger-kant, Ger-man* ir kt., žr. K. Būga AV 38 = RR I 257, R. Trautmann PN 139, A. Vanagas LHD 48. Pr. vtv. *Germ* (vok. *Germen*, Marienwerderio aps.) gali būti siejamas su pr. asv. *Germe*, kuriam liet. kalboj galėtų atliepti **Germas*, žr. G. Gerullis ON 40, R. Trautmann PN 32. Bet, kaip J. Otrębskis LPI 231 pastebėjo ir vėliau H. Krahe BZN VIII 15 tt. galvojo, tas pat vardas gali būti ir priesaginis darinys, su priesaga *-ant-* sudarytas iš *germ-*; plg. *Germukšna* „Ukmergės aps. upelis“ Akty XXXII 358. Prūsų kalbos vietovardžiai *Germ* 1293, *Germayn* 1331 (ir *Girmayn, Girmein* 1391, *Germein* 1515, vok. *Germehnen*, Karaliaučiaus aps.) ir *Girme* 1258, *Germo* 1310, *Girmow* 1335 (vok. *Germau*, Fischhauseno aps.), kaip iš dalies matyti iš šakninių balsių *e* ir *i* kaitaliojimosi (dėl to žr. dar *Livinta*), gali būti sudaryti iš šaknų *germ-||girm-*, žr. G. Gerullis ON 40, 42; plg. dar *Girmuõ||Girmuonỹs* 3a „dš. Jiesios įt. (Pakuonis)“. Etimologiškai, kaip jau J. Basanavičius, *Lietuvių tauta*, 1925, III 550 pastebėjo, *Germantas* gali būti susijęs su *germẽ* „senas miškas, Urwald“, *girià* „didelis miškas“ ir kt.; plg. dar B. Savukynas LKK VIII 189.

Gramančià 2 „kr. Akmenos įt. (Tauragė)“ : *Grãmas* „dš. Lankesos įt. (Šėta)“, pr. *Gramen* 1394, *Gramme* 1420 (vok. Grammen-See, Ortelsburgo aps.). Plg. dar *Gramantiškė* (Vilniaus krašto vietovė), *Pagramučiai* „Šilutės aps. km.“ KV 49. Iš vienos pusės *Gramančia*, kaip jau ir J. Otrębskis LP IV 46 pastebėjo, gali būti jungiama su *gramañtas* „grumtas, luitas, Klumpen, Erdkloss“, *grãmatas* „krūva, kuopa“ (ir pvd. *Grãmatas, Grãmas*) ir kt.; dėl reikšmės plg. *Gamantà* ir *Kamantìnis*. Iš kitos pusės, tas pat upėvardis gali būti susijęs ir su *gramėti, grãma* „smarkiai bėgti, lėkti; kristi, skęsti, garmėti“, lat. *grimt* „skęsti, grimsti“, *grèmdêt* „skandinti“ ir kt. Dėl darybos plg. *drebančià* 3b „drebėjimas, drebà“ (Armoniškės) : *drebėti*, o dėl reikšmės *Lėkinỹs* „Kražantės įt. (Kelmė)“ : *lẽkti, Skeñdė* (ir *Skendinỹs*) „t. p.“ : *skęsti* ir kt. Plg. dar G. Gerullis ON 45. Taip pat ir P. Jonikas mano, kad pagal vietovės aplinką *Gramančią* geriau tiktų sieti su *gramėti*, nes ji kaip tik krintanti nuo didokos augštumos ir tuojau įtekanti į *Akmeną*.

Ivañčius 2 „Žarėnų ap. ež.“ : pr. *Iwanthi* 1304 „upelis prie Rewuseno, Braunsbergo aps.“, *Iwogarge* 1331 „huwimbaum“ (= „Eu-

lenbaum“ : liet. *ývas* „į pelėdą panašus paukštis (Bubo bubo); pelėda“ + pr. *garian* „medis“), lat. *Ivandas* (sodyba), *Ivandes-valks* (pieva) su ilguoju pradiniu *ī* ir kt., žr. G. Gerullis ON 50, J. Endzelīns Lvv I 372. Čia pat gal priklauso ir rus. *Ivata* „kr. Dniepro įt.“, *Ivota* „dš. Desnos įt.“ ir kt., žr. Toporov-Trubačev Ling. an. 189. Ďabartinis *Ivančiaus* trumpas *i-* gal yra vėliau sutrumpėjęs iš ilgo *ī-*; pvz. K. Būga, Draugija, 1913, XXI 273 = RR I 447 dar rašė *Yvančiaus* ež., bet *Paivančio* km. Ar *Ivañčius* galėtų būti asmenvardinės kilmės (plg. asv. *Ivančikas*), kaip kad A. Vanagas LHD 91 mano, tuo tarpu yra neaišku.

Jūžintas 3a „Degučių ap. ež.; Jūžintų ap. ež.“ (LE rašoma: *Jūžintų* ež., arba *Jūžintai*), *Jūžintẽlė* „Rašų ež. įt. (Jūžintai)“. XVI a. aktų kalboj šis pastarasis ežero vardas irgi daugiskaitoj vartojamas: lenk. *Jużinty*, rus. *Jużinty* (Akty 1596, XXXII 408, 415). Bet senesniosios kartos žmonių *Jūžintas* lig pastarųjų laikų dar tebebuvo tariamas *Jūzintas*, todėl jis gali būti sėliškas; plg. *Zálvas* „Degučių ap. ež.“ : *žalvas* „žalsvas“ ir kt., žr. K. Būga Žod. CXLVII = RR II 278 t., A. Salys LE XXVII 222. Tolimesnė šio vardo kilmė tuo tarpu nežinoma.

Kamantìnis 2 „Rimšės ap. ež. (prie *Kamantiškės* km.)“ formaliai gali būti asmenvardinės kilmės – su priesaga *-inis* sudarytas iš asm. **Kamantas* ar **Kamantis*; tai iš dalies rodo kaimų vardai *Kamantiškė* ir *Kamantai* VK 37; plg. dar A. Vanagas LHD 156 t. Bet šios rūšies asmenvardis (**Kamantas, *Kamantis* ar pn.) dabar nepažįstamas. Galimas tad daiktas, kad šio ežero vardo kamienas *kamant-* yra su *-ant-* sudarytas iš tos pat šaknies *kam-*, kaip ir kiti vandenvardžiai: *Kãmė* „dš. Mituvos įt. (Jurbarkas)“, *Kamajà* 3b „dš. Neries įt. (Gelvonai)“, *Kamanỹs* 3b „Joniškio ap. ež. (Nemenčinė)“, *Kamãnai* „Akmenės ap. pelkė“, *Kamatìs* (ir *Kamatė̃*) 3b „dš. Visinčios įt. (Šalčininkai)“, *Kamenà* 3b „dš. tos pat upės įt. (Šalčininkai)“, *Kamojà* 3b „dš. Birvėtos įt. (Adutiškis)“ ir kt.; plg. dar K. Būga TŽ I 27 t. = RR III 528. Toliau *kamant-* gali būti siejamas su *kãmas* „kamuolys, gniūžtė, gurvolis“ (= lat. *kams* „gniutulas, gniužulas“, rus. *kom* „gniužulas, gumulas, kamuolys“, *kamíenas* „medžio liemuo, stiebas; drūtgalys“, lat. *kamans* „sijos drūtgalys“ ir kt. plg. dar E. Nieminen LP III 191 t. (jis čia pat skiria ir *kamãnė* „laukinė bi-

tė, samanė“ ir kt.), E. Fraenkel LEW 212, 214. Dėl reikšmės plg. *Gamantà* ir *Gramančià*. Pagaliau, atrodo, čia gal galėtų priklausyti ir *kamántas* „gabalas; sklypas“ (Daugėliškis, Rudamina); dėl priesagos priegaidės plg. *Deimántas*.

Kíementas 3a „Giedraičių ap. ež.“ (arba *Giedraičių ež.*; seniau šis ežeras dar buvo vadinamas ir *Kiemeitis* SG II 546), *Kiementà* 3a „kr. Strėvos įt. (Žiežmariai)“ : *Kiemėlių* ež. (Kaišiadorys, *Kiemelių* km.), *Kiemelė* „dš. Neries įt.“ LE XX 215 (s. v. *Neris*), *Kiemė́nas* „Mūšos įt. (Saločiai)“, *Kiemìnis* (arba *Dragaitis*) „Vievio ap. ež.“ (su šaknies balsių kaita), *Kaimenà* 3b „dš. Musės įt. (Musninkai)“, pr. *Caymenape, Kaymenap* 1331 „Sembos krašto upė“, *Kaymino* 1313 ež. (vok. *Leimangel-See*, Heilsbergo aps.), žr. G. Gerullis ON 53. Toliau visi šie vardai sietini su *kiẽmas* (*kiemà*) „Hof; sodžius“ ir *káimas* (*káima, káimė*) „sodžius“, *kiẽmena* „vieno kurio kiemo paprotys, ypatybė“, *kiemìnis* „kiemo, su kiemu susijęs“; plg. J. Endzelīns Lvv I 171 t., E. Fraenkel LEW 251, A. Vanagas LHD 135.

Kražañtė 2 (rus. *Krožonta* Sprogis 102, lenk. *Krażenta, Krażęta* SG IV 721) „dš. Dubysos įt. (Kražiai)“ : *Krãžiai* „Raseinių aps. miestelis“ (Kražantė kaip tik ir teka per šį miestelį), *Krãžupis* „Kaltinėnų ap. upelis“; plg. lat. *Kražas, Kraziški* (sodybos), žr. J. Endzelīns Lvv I 128. Kadangi kaimai ar miesteliai savo pavadinimus dažnai gauna nuo upių (pvz. *Kurkliaĩ – Kurklė̃, Vembriaĩ – Veñbrė* arba *Kriokliaĩ – Krioklỹs, Meĩžiai – Meĩžis*, taip pat *Vařniai – Várna, Žãsliai – Žaslà* ir kt., žr. J. Balčikonis LP VII 241–243), tai ir miestelio vardas *Krãžiai* tuo būdu galėjo atsirasti iš upėvardžio, pvz. **Kraža, *Kražė* ar **Kražis*; plg. J. Otrębski LP VII 264, IX 115, R. Schmittlein RIO IV 253. Bet tuo atveju šis pastarasis upėvardis tegalėjo būti ne kas kita, kaip ta pati *Kražañtė*. Galimas daiktas, kad seniau, kaip ir dabar vienur kitur pasitaiko, viena ir ta pati upė kurį laiką buvo vadinama trumpesniu vardu (**Kraža, *Kražė*...) ir *Kražañtė*, bet ilgainiui iš šių gretiminių pavadinimų tik pastarasis įsigalėjo. Pats *Krãžių* vardas jau buvo žinomas XIII amžiuj, žr. A. Salys TŽ VI 219.

Kregždañtė 2 „dš. Jotijos įt. (Gelgaudiškis)“ : *Krẽgždė* „Viduklės ap. upė“, *Krẽgždupė* „Apaščios įt. (N. Radviliškis, Bičiūnų km.); LE I 214 ir XIII 47 minima ir *Kregždūnė* „dš. Apaščios įt., N. Radviliš-

kio vls.“ Iš vienos pusės, šie upėvardžiai gali būti gyvūninės kilmės – iš *krẽgždė* (ir *kregždẽ*) „blezdinga, Schwalbe“; plg. lat. *Bezdelīga* pv., *Bezdelīgas-purvs* : *bezdelīga* „kregždė, blezdinga“, žr. J. Endzelīns Lvv I 100. Bet, iš kitos pusės, *Krẽgždė* yra ir asmenvardis; plg. dar *Tilvìkas* up. ir *Tilvìkas* asv., *tilvìkas* (paukštis), *Vãbalas* up. ir *Vãbalas* asv., *vãbalas* (vabzdys) ir kt.; taigi upv. *Krẽgždė* formaliai gali būti tiek gyvūninės, tiek asmenvardinės kilmės. Pagaliau kamieną *kregždė-* dar randame ir veiksmažodyje *kregždė́ti* „girgždėti, kreknoti“, kuris veikiausiai yra onomatopoetinės kilmės, žr. E. Fraenkel LEW 291. Toliau plg. dar A. Vanagas LHD 32 t.

Kùrantas (ir *Kùrandas*) 3b „kr. Dubysos įt. (Betygala)“ : *Kuržys* „Šuojos (Kiršino kr. įtako) augštupys“, *Kurõnas* „Smalvų ap. ež.“, *Kūrà* 4 „dš. Mūšos įt. (Gruzdžiai)“. *Kurbutū* ež. (Vištytis), *Kurė́nų* ež. (Deltuva) ir *Kuriónių* ež. (Smalvos) aiškiai yra kilę iš asv. *Kurbutas, Kurėnas* ir *Kurionis* (šalia *Kuronis*); plg. dar asv. *Kùras, Kùratas, Kurõnas, Kuráitis, Kuraĩšis, Kuréiša* ir kt. Galimas daiktas, kad ir *Kùrantas*, panašiai kaip *Kurõnas*, yra asmenvardinės kilmės. Latvių kalboj, tik su ilgu šakniniu *ū*, šios šaknies pažįstami tiek vandenvardžiai, tiek vietovardžiai, pvz.: *Kūra* up., *Kùrens* ež., *Kūrītis* ež., *Kûriņa ezers* ir *Kūras-mežs, Kūras, Kùrāni* (sodybos), *Kūr-kalns* ir kt., žr. J. Endzelīns Lvv II 189. Čia pat priskirtini ir pr. vtv. *Curicken* 1460, *Curow* 1297 (vok. *Kurau*, Braunsbergo aps.), žr. G. Gerullis ON 76–77. Tolimesni šių vardų etimologiniai santykiai su bendriniais žodžiais tuo tarpu nėra visai aiškūs; plg. J. Endzelīns loc. cit., M. Rudzīte, *Somu ugriskie hidronīmi Latvijas PSR teritorijā* (Latviešu leksikas attīstība, Rīgā, 1968, p. 184). A. Vanagas LHD 66, 93, 188 iš vienos pusės mano, kad upv. *Kuržys* sietinas su *kùrti* „greitai bėgti“, iš kitos – *Kùrantas* greičiausiai esąs suomių-ugrų kilmės, plg. estų *Kuranda* ir pn.

Laukañtė (vok. Laukandt) „dš. Argos (Lauknos, Nemunyno) įt.“ (Tilžės aps.; dėl krašto nusausinimo šis upelis dabar jau išnykęs, buvo likęs tik kaimo pavadinimas *Laukantai*, 9 km. į pietus nuo Tilžės) VK 69, G. Froelich 40: *Laũkė* „Prūsų Lietuvos, Fischhauseno aps. upė; kr. Aitros įt. (Tverai)“, *Laũkupis* „dš. Šventosios įt. (Darbėnai); kr. Alanto įt. (Kartena)“, *Laukìnis* „dš. Aitros įt. (Tverai)“, *Laukesà* 3b „dš. Dauguvos įt. (Zarasai)“, *Laũkesas* 3b „Smalvų ap.

ež.“, *Laukystà* 4 „kr. Neries įt. (Žasliai)“ ir kt.; lat. *Laucīte, Laũkupe, Laũkupis* (J. Endzelīns Lvv. II 269, 279); pr. *Laukappe* 1321, *Lauken* 1306, *Lawkaser* 1354 (vok. Lockhäuser-See, prie Seeburgo), *Laucyn* 1351/82, *Laucke* (vok. Lauk, Heiligenbeilio aps.), *Laukins* 1317 (G. Gerullis ON 83–84): *laũkas, -aĩ* „vieta, kur nėra medžių, lyguma; dirbama žemė, dirva, žemės plotas; vieta po atviru dangumi“, *laũkas, -à* „balta kakta ar baltu snukiu (kalbant apie gyvulius); praplikusia kakta, plikas“, *laũkymė* „proguma, aikštė girioj, Lichtung im Walde“, lat. *laũks* „laukymė, bemiškė lyguma girioj“, lot. *lūcus* „alkas, Hain“ ir kt., žr. K. Būga KS 260 = RR II 257, J. Pokorny Idg. Wb. 689, E. Fraenkel LEW 343 t. Be to, dar pažįstamas ir asv. *Laukantas* VK 13 šalia *Laukintas* (K. Būga pas G. Gerullį loc. cit.), taip pat *Laukinčiai* „Miroslavo km.“, *Laukintukai* „t. p.“ (LAV 12).

Šaknies *lauk-* vandenvardžiai balsių kaitos atžvilgiu galėtų būti siejami su šaknies *luk-* atitikmenimis; plg. *Lauknà* 4 „kr. Nemuno įt.“ : *Luknà* 4 „kr. Minijos įt.; Rūdiškių ap. ež.“, *Laukojỹs* 3b „Ignalinos ap. ež.“ : *Lukójus* „dš. Dubysos įt. (Kelmė); Kelmės ap. ež.“ ir kt.; plg. R. Schmittlein RIO IV 249 t. Bet, kita vertus, šaknies *luk-* vandenvardžiai (pvz. *Lùknas* „Vyžuonų ap. ež.“, *Lùknė* „kr. Dubysos įt. (Betygala)“, *Lùkštas* „Alantos ap. ež.“, *Lukštìnis* „Dusetų ap. ež.“ ir kt.) etimologiškai gali būti susiję ir su *lùknas, -à* „nusisukęs, nulinkęs į šonus“ (kalbant apie ragus: *luknà* karvė, *luknì* galvijai), *lùkšas, -à* „t. p.“, *lùknė* „vandenė lelija (Nymphaea lutea)“, *lùkštas* „luknė; pelkinė puriena (Caltha palustris)“, lat. *lukns* „lankus, biegsam, geschmeidig“, *lukt* „nukabti, schlaf herabhängen“ ir kt., žr. K. Būga RFV LXXII = RR I 460, Žod. LXXXIII = RR III 145, J. Endzelīns ME II 510, E. Fraenkel ŁEW 389 t.

Leĩmantas 1 „Bartininkų ap. upelis“ gali būti asmenvardinės kilmės: jis taip gali santykiauti su asv. *Lý-mantas*, kaip pvz. *Leĩkantas* su *Lý-kantas, Žeĩmantas* su *Žýmantas* ir kt.; plg. dar upv. *Butrìmas, Daũgirdas, Gẽdvydas* ir kt.; toliau žr. dar A. Vanagas LHD 48. Bet J. Otrębskis LP I 231 šį upėvardį, panašiai kaip ir *Dómantą* bei *Geĩmantą*, laiko priesaginiu dariniu, tos pat rūšies, kaip *Ãlantas, Sãlantas* ir kt., tik neteko pastebėti, kuo jis tą savo nuomonę pagrindžia. Lietuvių ir prūsų kalbose dar randame šaknies *lim-* vanden-

vardžių: *Lìminas* (bent keliolikos ežerų vardas), *Limenė* „dš. Šventosios įt. (Anykščiai)“, *Limšiùs* „kr. Strėvos įt. (Žiežmariai)“, pr. *Lima* 1394 (pieva), *Limaio* 1362 arba *Lymange* 1383 ež. (vok. Leimangel-See, prie Guttstadto) ir kt., žr. K. Būga RSl. VI 11 = RR I 505, G. Gerullis ON 88. Dėl šaknies balsių kaitos, jei ką bendro turėtų, čia galėtų priklausyti gr. *limnē* „bala, tvenkinys, ežeras“ šalia *leimōn* „drėgna pieva“, sva. *līm* „molis“ (iš germ. **līma-*, ide. **leimo-*), toliau lat. *leja* „klonis, žemuma“ ir kt.; plg. K. Būga loc. cit., J. Endzelīns ME II 447, J. B. Hofmann Gr. Wb. 170, Kluge-Götze EWD 448. Bet ar *Liminas* ir kt. turi ką bendro su *Leimantas*, tuo tarpu sunku ką aiškiau pasakyti. A. Vanagas LHD 155 mano, kad šis vardas, *Liminas*, galįs būti kilęs iš dabar nežinomo fiziografinio termino **liminas*.

Liùlenčia 1 „Sangrūdos ap. ež.“ : *Liūlỹs* 4 „kr. Šuojos įt. (Smilgiai)“, *Liūliupis* „Nasvės įt. (Užpaliai)“ : *liulėti* (ir *liūlėti*) „liūliuoti, siūbuoti, vilnyti; liumpsėti, linksėti; tekėti, sroventi“, *liulỹnas* (ir *liūlỹnas*) „liūnas, pelkė, klampynė“ ir kt. Dėl reikšmės plg. *Lumpė* „kr. Piktupės įt. (Pagėgiai)“, pr. *Lumpe* 1411/19 : *lùmpa* „liūnas“, *lùmpti* „linkti“ ir *liùmpa* „liūnas“, *liumpėti* „linkti, linksėti“ ir kt. Plg. dar A. Vanagas LHD 66, 134.

Livintà 3b „kr. Želvos įt. (Kaišiadorys)“; iš čia yra kilęs ir kaimo vardas *Livintaĩ*. LE šis upėvardis klaidingai rašomas *Levinta*. Prūsų kalboj randame upv. *Lywa* 1250 (*Lyue* 1320, *Libe* 1324, *Liebe* 1438, dabar vok. Liebe-Fluss) ir ežero vardą *Liwencz* 1260 (*Lewencz* 1330), per kurį kaip tik ir teka ši upė. G. Geruliui ON 90 šie pr. vandenvardžiai primena liet. *Lėvuõ* (vs. gl. *Lė́venį*) „kr. Mūšos įt. (Pasvalys)“ ir lat. *lēvens* „Sumpfboden“; bet lat. *lēvens* ar *levens* yra nepatvirtinta forma, – tėra žinomas *lèvenis* (*lēvenis, lêvenis*) „pelkėta, judanti vieta; išplautas upės krantas; krūva, daugybė“, žr. ME II 463, EH V 735. K. Būga KS 272 t. = RR II 297 t. *Lė́venį* ir lat. *lēvenis* dar jungia su *lė́veris* (arba *lėveryš* 3a) „lebeda, išsižiojėlis“, lat. *lēveris* „skarmalius, driskis“, toliau *liáutĩ, paliáuti* „nustoti, nutraukti, pabaigti“ ir kt.; plg. dar E. Fraenkel LEW 362 t. Bet iš tikrųjų kalbamųjų pr. vandenvardžių šakninis balsis veikiausiai yra buvęs trumpas *i*: viena, tai rodo liet. *Livintà*; antra, šalia prūsų *liv-* vartojamoji šaknis *lev-* gali būti tos pat rūšies, kaip *dim-*: *dem-*, *mil-*: *mel-*

ir kt., pvz. pr. vtv. *Nodimste* ir *Nodemste, Myluken* ir *Meluken*. Kaip aiškiai rodo Prūsų Lietuvoj plačiai vartota *dimstìs* „kiemas, sodyba“, seniau ir pr. kalboj, reikiai manyti, tebuvo šaknis *dim-*: *Dymsteines, Nodimste* (pr. *no-* „ant“ ir liet. *dimstìs*). Taip pat pagal pr. asv. *Miluke* ar *Myluke, Mileke, Milune, Milegaude, Milikante* ir liet. asv. *Mìlas, Mìlius, Mileikà, Milùkas, Miliū̃nas, Mìlgaudas, Mìlkantas, Jómilas* ir kt. sena lytimi telaikytina šaknis *mil-*: *Myluken*, t. y. *Milukai*. Šalia *i* kartais pakaitomis vartojamasis *e* iš dalies gali būti aiškinamas tuo, kad anų laikų vidurinių vokiečių, to pat meto ir Vokiečių ordino, kalboj buvo *i* maišomas su *e*, ir todėl vokiečiai raštininkai, užrašydami prūsiškus vietovardžius, galėjo tą pačią maišatį daryti; plg. Elbingo žodynėlio vokiškus žodžius *hemel* „dangus“ (vva. *himel*, vok. *Himmel*), *schene* „pavaža“ (vva. *schîne*, vok. *Schiene*) ir kt., žr. J. M. Marchand, *Baltic linguistics* (1969) 114 t. Šiaipjau senovinis *i* prūsų kalboj paprastai išlaikomas; plg. pr. vtv. *Birsuke* (liet. būtų **Biržukas*) : *Biržulis* ež., *Biržupỹs*, toliau *bìržis* arba *bìržė* „beržynas, beržynėlis“; *Kirno, Kirne* (miškas) : *Kìrnė* up., *Kirneĩlis* ež., toliau *kìrna* „smailas kelmas, keras; vandens išplauta medžio šaknis upės krante; lūžtvė, kemsynė“; vtv. *Pillekaym* (liet. *pilis* + pr. *caymis* „kaimas“) ir kt., žr. G. Gerullis ON 215. Taigi ir pr. *Lywa* gali atliepti liet. *Livà* „kr. Paserijos (vok. Pasarge) įt. (vok. *Liebe*)“, kuri LŽ vardyno sudarytojo gali būti rekonstruota iš prūsų atitikmens; plg. dar H. Schall DB 452. Šalia pr. *Lywa* (*Lyue*) vartojami *Libe, Liebe* gali būti jau vokiečių kalbos paveikta, plg. vok. *Liebe-Fluss*. Pr. *Liwencz (Lewencz)* kildintas iš **Livint(a)s* ar **Livent(a)s*.

Mélmentas 1 „dš. Tenenio įt. (Kvėdarna)“, panašiai kaip ir *Šelmentas* šalia *Šelmuõ* ir *šelmuõ*, pagal savo darybą gali būti siejamas su *melmuõ* 3a „kryžkaulis, Kreuz, Rückgrat“, ds. *mélmens* (*-ys*) „strėnos, inkstus supančios mėsos dalys“, lat. *melmeni* „melmuo; slėpsnos, paslėpsniai, kirkšnys“, bet reikšminiai šių žodžių santykiai pasilieka nevisai aiškūs. Galbūt, šis ežero vardas yra perkeltinės (metaforinės) reikšmės; plg. *Inkstupis* „Liaudies įt. (Krekenava)“ : *ìnkstas* ir kt. A. Vanagas LHD 135 tai abejodamas (su klaustuku) jungia su *Malmažà* 3b „Juostos įt. (Troškūnai)“.

Miežintà 3b (ir *Miẽžiškis*) „Leliūnų ap. upelis, Rubikių už. įt.“ : *Miežià* 4 LP VII 250, *Miežių už.* (Viekšniai), *Miẽžupis* „kr. Vadaksties įt. (Vegeriai)“, toliau *Meĩžis* „kr. Šešuvies įt. (Gaurė)“, *Meĩžupis* „Rudijos įt. (Kelmė)“ ir kt.; (kaimų vardai) *Miežiaĩ* (ir *Meĩžiai*), *Miežiónys, Miežiškiai, Miežulėnai*, rus. *Mejžiški* „Karšuvos vls. žemė“ Sprogis 184, lat. *Miêzis* (sodyba), *Miezaine* (miškas), *Mìezājs* (miškas ir bala) ir kt., žr. J. Endzelīns Lvv II 499. Čia pat dar galėtų priklausyti ir *Maĩžupis* „Šiluvos ap. upelis“, *Maižuvà* 3b (*Maĩžiuva*) „dš. Viršyčio įt. (Linkuva)“. Plg. *miẽžis*, lat. *mìezis* „Gerste“ ir *màize* „duona“, pr. *moasis* „miežis“. Bet, iš kitos pusės, tas pat *Maĩžupis* ir *Maižuvà* (*Maĩžiuva*) šalia *Mỹžupė* „Tatulos įt. (Krinčinas)“, *Mỹžupis* (bent 10 įvairių upių įtakų vardas) ir *Mižãvas* „Sušvės įt. (Grinkiškis)“, *Mìžupis* „kr. Alsos įt. (Šimkaičiai)“, *Mižupỹs* „Gynėvės įt. (Pernarava)“ gali būti siejama ir su *máižyti, máižioti, mỹžti* ir *mìžčioti, mìžas* „kas myža“, *mìžnius* „kas mižčioja ar myžčioja“ ir kt.; plg. K. Būga RFV LXXII 191 = RR I 464, A. Vanagas LHD 103, 211 t.

Narañtis 2 (tarm. *Naruñtis*) „dš. Šventosios įt. (Svėdasai)“ : *Narupis* „irgi dš. Šventosios įt.“ (LE XXX 228), *Narùpis* „dš. Bytvano įt. (Lapės)“, *Narìnis* „Degučių ap. už.“, *Narõtis* „Ašučio įt. (Šilalė)“, *Narùtis* „Vadoklių ap. už.“, toliau *Neris* „dš. Nemuno įt.“, *Nerìnis* „Kuktiškių ap. už.“, *Neretà* 3b „dš. Nemunėlio įt. (Papilys)“; pr. *Narus* 1306, *Narussa* 1389, *Naruse* 1374 (upeliai), *Narusz* 1337 (kaimas) : *nãras* „vieta, kur labai klampu; narūnas, Taucher, Taucherente“, *nérti* „tauchen“, rus. *nora* „ola, duobė, skylė; guolis“ ir kt., žr. K. Būga RSl. VI 14 = RR I 508, G. Gerullis ON 105, H. Krahe UFN 59. Seniau *naras* arba **nara* galėjo būti ir nomen actionis; plg. *dãgas* „degimas, gaisras; karštis, kaitra, pjūtis“, *dagà* „saulės karštis, kaitra; pjūtis“ : *dègti* ir kt., žr. ŽD 31 t., 38 t.

Nemenčià 2 (lenk. *Niemencza* SG VII 85) „dš. Neries įt. (Nemenčinė)“, *Nemenčėlis* (arba *Nemenčiùkas*) „Paberžės ap. už.“ : *Nẽmunas* (arba *Nẽmanas*) „didžiausia Lietuvos upė, tekanti į Kuršių marias“, *Nemunýnas* (ir *Nemanýnas*) „pietinė Nemuno deltos šaka, irgi tekanti į Kuršių marias“, *Nemunaĩtis* „Gelgaudiškio ap. už.“ ir kt.: *nemùnė* (ir *nemunẽ*) „toks valgomas grybas, kelmutis (Armillana mellea)“, *nẽmuogė* „mėlynė, Heidelbeere (Vaccinium myrtillus)“, lot. *nemus* „giraitė, miškelis, alkas“ ir kt. R. Schmittlein ZONF XV

56 = Top. lit. 110 t., RIO IV 242 t. rašo *Nemančia* (*Nemenčia*) ir šį upėvardį linkęs laikyti sudėtiniu žodžiu – *Nem-ančia* (*Nemenčia* esanti vėlyvesnė forma), kurios antroji sudaromoji dalis (*-ančia*) seniau galėjusi būti atskiras, apeliatyvinis, žodis, reiškiąs „vandenį“ arba „upę“, ir savo kilme prilygusi dabartinį vdv. *Ančia* (kelių upių ir ežero vardas) šalia *Ánta||Ántė* „dš. Dabrako įt. (Rietavas)“. Bet tai tėra abstrakti, dirbtinė hipotezė, kurios negalime paremti jokiais autentiškais tiek pačios lietuvių, tiek kitų baltų kalbų duomenimis. Jau daug patikimesnė yra K. Būgos Žod. 79 = RR III 450 nuomonė, kad *Ančia* yra kilusi iš *ántis* „Ente“, visai panašiai kaip pvz., *Žąsà* „kr. Lėvens įt. (Pušalotas)“ ir *Žą̃sė* arba *Žasỹs* „Širvintų ap. ež.“ iš *žąsà* (A. Vanagas LHD 32), *žąsìs* ir kt.; plg. dar *Žą̃sinas* „dš. Aluonos įt. (Čekiškė)“, *Žąsinùkas* „Ančiupio įt. (Šilavotas)“ ir kt. Ilgainiui šalia *Ančia* (ir *Anta, Antė*) galėjo atsirasti ir *Ančiupis* „kr. Jiesios įt. (Šilavotas)“ arba *Añtupis* „Krūvandos įt. (Čekiškė)“; plg. dar *Antýtupis* „Liūlio įt. (Smilgiai)“. Vokiški Maž. Lietuvos upėvardžiai *Entenfliess* (Pr.-Eylau aps.) ir *Gänsefliess* „kr. Eimenio įt. (Įsruties aps.)“ irgi rodo liet. kalboj buvus **Antupė* (arba **Ančiupė*) ir *Žąsupė* (vok. Zassupe), žr. G. Froelich 16. Darybos atžvilgiu *Ančia* taip gali santykiauti su *ántis*, kaip pvz. *Kalčià* „dš. Apšės įt. (Ylakiai)“ su *Kaltìs* „t. p.“, *Vìlnia* „kr. Neries įt. (Vilnius)“ ir „senas Vilniaus vardas“ šalia *vilnià* „banga“ su *vilnìs* „t. p.“, taip pat *dalià* : *dalìs, kándžia* : *kandìs, liaudžià* „didelė šeimyna, visi namiškiai“ : *liáudis* ir kt. (žr. ŽD 70), todėl R. Schmittleinas visai be pagrindo mano, kad iš *ántis* turėtų būti kilusi **Antija*, ne *Ančia*. Plg. dar B. Savukynas LKK III 295. H. Krahe BZN 1955, VI 4 t. liet. *Ančia*, kaip ir it. *Anza* (iš **Antia*) „Lepontinų Alpių upė“ bei kt., yra linkęs sieti su sen. indų *ántaḥ* „galas, riba, kraštas“, got. *andeis*, sva. *anti* „galas“ ir kt. ir taria ją (Ančią) pradžioje galėjus reikšti „die am Ende (an der Grenze) befindliche“ = „Endbach“, „Grenzbach“; bet ši etimologija yra pertolima, kad ką nors tikriau apie ją dabar būtų galima pasakyti. Pagaliau A. Vanagas LHD 217 upėvardį *Nemenčià* priskiria prie darinių, kurie tarp ko kito galį būti sudaryti ir su priešdėliu *ne-*, būtent – *Ne-menčia*, visai panašiai, kaip pvz. *Ne-strė́vantỹs, Ne-strė́vis* : *Strevà, Strėvỹs, Nẽ-vardas, Ne-vardà* : *Vařdas, Várduva* ir kt. Bet antrojo sando *-menčia* tik tariamas (abejojamas)

jungimas su *Mìnčia* „Lūšių ež. įt. (Salakas)“ dar nieko tikro nepasako, nes šiuo metu nežinome jokių kitų šaknies *men-* vandenvardžių.

Nestrėvantỹs 3b (ir *Nestrévis*) „Semeliškių ap. ež.“ : *Strėvà* 3 „dš. Nemuno įt. (Žiežmariai; teka per Nestrėvančio ež.)“, *Strėvỹs* 4 ir *Strėváitis* (Semeliškių ap. ežerai); čia pat priklauso ir pr. *Strewe* 1420 (vok. Striewer-See, Rösselio aps.). Liet. *Strėvà*, iš kurios gali būti kilęs *Strėvỹs*, kildintina iš būdvardžio **strėvas, -a* „sraunas“, kurio vietoj pažįstamas *strėvùs, -ì* (ir *strėvà*) „sraunus“; dėl darybos plg. *Sukrà* 4 „kr. Neries įt. (Vievis)“ : *sùkras, -à* ir *sukrùs, -ì* „kuris greitai sukasi, judrus, vikrus“, *Žulnà* 4 „kr. Pyvesos įt. (Daujėnai)“: *žulnùs, -ì* (ir *žulnà*) „sklemptas, įstrižas, nuožulnus“ ir kt. Taigi *Strėvà* iš pradžios galėjo reikšti **strėva* [upė], t. y. srauni upė; plg. upv. *Baltà, Juodà, Luknà, Raudà* šalia būdvardžių *báltas, -à, júodas, -à, lùknas, -à* „nusisukęs, nulinkęs į šonus“, *raūdas, -à* ir kt., žr. A. Vanagas LHD 50, 52. Toliau šaknis *strėv-* kildintina iš **srēu-*//**sreu-*: (> *sriau-*) : *srau-*; plg. *Sriaūtas* ir *Sraūtas* (upėvardžiai) šalia *sriaūtas* ir *sraūtas* „srovė, tėkmė; upelis“, *sriaūnas* ir *sraūnas* „smarkiai, greitai bėgąs“ šalia *sraūjas* „t. p.“, *sravėti* „pamažu tekėti, sroventi“, sen. ind. *srávati* „teka, srava“ (iš ide. **sreu-*) ir kt., žr. K. Būga RFV LXXV 147 = RR I 485, J. Pokorny Idg. Wb. 1003, E. Fraenkel LEW 888 t. Dėl įspraustinio *-t-* plg. dar *Straujà* 4 „dš. Nemuno įt. (Merkinė)“, tarm. *straujà* „srovė“ (= lat. *strauja*, sen. slav. *struja* „t. p.“) ir *sraujà* „vandens tekėjimas“ šalia *sravà* „sravėjimas“, *straūjas* „sraunas“ ir *sraūjas* „t. p.“ ir kt.

Nestrėvantỹs//*Nestrévis* šalia *Strėvà, Strėvỹs* turi tokį pat priešdėlį *ne-*, kaip pvz. *Nėvardas* „Dubingių ap. ež.“, *Nevardà* „dš. Nakačios įt. (Varniai)“ šalia *Vařdas* „kr. Siesarties įt. (Želva)“, *Várduva* „kr. Ventos įt. (Mažeikiai)“ ir kt.; plg. K. Būga RSl. VI 18 = RR I 507, J. Otrębski LP I 236, A. Vanagas LHD 216.

Ošvenčià 3b „kr. Nemuno įt. (Prienai)“, *Ošventis* „Rokiškio aps. ež. ties Duokiškio bažnytkaimiu“ (LE). Plg. dar lenk. *Oszwięta* „Rietavo vls. upė“ Akty 1554, XIV 164 (jeigu ji nėra kilusi iš **Ašventa*?). Šių vandenvardžių neaiški nei kilmė, nei daryba; plg. A. Vanagas LHD 254.

Romintà 3b „kr. Pisos įt. (Galdapė); Galdapės aps. bžk.“ Ness. 446, K 358. *Romintė* (vok. *Rominte*) KV 70, panašiai kaip *Tilžintė* šalia *Tilžinta* ir kt., laikytina vėlyvesne forma; pvz. G. Froelich 46 šią upę lietuviškai vadina *Rominta*, o vokiškai – *Rominte*. Unguros (vok. Angerburg, lenk. Węgobork) aps. ež. *Romint* SG IX 736 šalia upv. *Rominta* (t. p.) gali atliepti liet. *Romintas*, panašiai kaip *Viešintas* šalia *Viešintà* ir kt. Tos pat šaknies kaip *Rominta* yra dar *Rõmara* „Naujamiesčio ap. upelis“, *Romãtas* „Kaišiadorių ap. ež.“; plg. pr. vtv. *Romaw* 1394 (vok. Rohmau, Vėluvos aps.), *Romiten* 1423 (vok. Romitten, Pr.-Eylau aps.) ir kt. Toliau šaknis *rom-* balsių kaitos laipsniu yra susijusi su *ram-*; *Rãmis* „Smalvų ap. ež.“, *Ramýtė* „dš. Daugyvenės įt. (Pakruojis)“, *Ramójus* „kr. Mūšos įt. (Joniškėlis)“ ir kt. Etimologiškai visi šie vardai sietini su *romas* arba *romùs* (M. Daukšos *rómus*) „ramus, švelnus, taikus“, lat. *rãms* „jaukus, ramus“, pr. *rãms* „doras, sittig“, sen. liet. *ramas* arba *ramùs* „nejudantis, tylus“ ir kt. Plg. dar G. Gerullis ON 144, K. Būga RR III 808, E. Fraenkel LEW 695, A. Vanagas LHD 170.

Sãlantas 3b „dš. Minijos įt. (Salantai)“ : *Salà* „Dusetų ap. ež.“, *Salõs ež.* (Rudnia), *Salõs upis* „kr. Pietrio įt. (Kriūkai)“, *Sãlupis* „Šešuvies įt. (Gaurė); Šilupio įt. (Kiduliai)“, *Salìnis* „Antazavės ap. ir kelių kitų ežerų vardas“, *Salýtė* „dš. Dubysos įt. (Raseiniai)“, *Salùtė* „kr. Priegliaus įt. (Įsruties aps., žr. G. Froelich 67), *Salótas* „Žarėnų ap. ež.“, *Salõtis* „Alantos ap. ež.“, *Salõtė* (ir *Salaĩtė*) „Neviedžio ež. įt. (Kapčiamiestis)“, *Sãlakas* (ir *Salakaĩ*) „Degučių ap. ež., 6 km. į š. v. nuo Salako mstl.)“; lat. *Sala* „Lubanės ež. įt.“, *Salainis* ež. (J. Endzelīns ZfslPh XI 64), *Salate* up., *Salatu ezers* (E. Blese BZN V 64), pr. vtv. *Nasiliten* 1359/70 (pr. *na-* „ant“ + *sal-*), *Ramgesalus* 1314 up. (**Ramje* + *salus*) (G. Gerullis ON 106, 138): pr. *salus* „Regenbach“, liet. *salà* „Insel“, *ãtsala* „užtakis, Einbuchtung an einem Flussufer“ (dėl darybos plg. *ãtsala* : *sálti* „tekėti, fliessen“, *ãttaka* „atsala, užtakis“ : *tekéti* „fliessen“), lat. *sala* „Insel; eine Höhe im Morast“ ir kt., žr. G. Gerullis ON 256, K. Būga KS 279 = RR II 305, J. Endzelīns ME III 664, R. Schmittlein ZONF XV 64 = Top. lit. 118, P. Jonikas BZN II 14, H. Krahe BZN III 242, XI 261, UFN 49 t., E. Fraenkel LEW 758, A. Vanagas LHD 93. Šalia *sal-* pažįstamos ir išplėstinės šaknys *sal-p-*, *sal-v-*: *Salpas*

(ir *Sálpas*) „Agluonos įt. (Skaudvilė)“, *Salpà* 2 „Švėmalio įt. (Šiaulėnai)“: *salpas* (ir *salpà*) „maža, giliau į sausžemį įsiterpusi upės įlanka, atsala, užtakis“, slov. *slap* „krioklys, banga“, rus. upv. *Solpa* ir kt., žr. K. Būga KS 280 = RR II 305, R. Trautmann Wb. 256, M. Vasmer REW II 693, E. Fraenkel LEW 760; *Sálva* „Liaudies įt. (Baisogala)“, *Sálvis* „Mūšos įt. (Pakruojis)“ : *salvėti, salva* „pamažu tekėti, sunktis“. Bet W. P. Schmid DB 473 mano, kad upėvardžiai *Sálva, Sálvis* galį būti siejami ir su būdvardžiu **salwo-*: sva. *salo* (iš germ. **salwa-*) „schmutzig-grau, trübe“, rus. *solovoj* „gelsvai pilkas“ ir kt.; plg. *Palà* „dš. Mūšos įt. (Pakruojis); kr. Minijos įt. (Tverai)“, *palà* „bala, pelkė, raistas“ – lat. *Palva* up., gud. *Polóta – palvas* „šviesiai geltonas, gelsvas“, rus. *polovyj* „blassgelb, fahl“, sva. *falo* (iš germ. **falwa-*) „fahl“; *Salà-Sálva-*salwo-* – pr. *salowis* „lakštingala“ ir kt. Bet kadangi šalia *Sálva, Sálvis* yra *salvėti*, panašiai kaip šalia *Salà – salà, ātsala, sálti* „tekėti“, taip pat *seléti* (*saléti*) ir daugybė įvairių šaknies *sal-* vandenvardžių, tai man atrodo, kad upėvardžiai *Salà, Sálva* ir kt. ir toliau neskirtini nuo šių pastarųjų žodžių (*sálti* „tekėti“ ir kt.).

Taigi, *Sālantas*, kaip rodo apsčiai tikrinių ir bendrinių šaknies *sal-* darinių baltų ir kitose ide. kalbose, yra didžiai senas žodis, tos pat rūšies, kaip *Alantas* ir kt.; plg. dar H. Krahe BZN V 205, UFN 49 t.

Serbeñtas 2 „Žeimelio ap. upelis“, *Serbentà* 2 „kr. Kalnupio įt. (Šimkaičiai)“ ir kt.: *serbeñtas* ir *serbentà* 2 (*serbénta*) „vašoklis, Johannisbeere“, *sir̃bti* „sirpti, nokti“ ir kt., žr. K. Būga KS 281 = RR II 306, E. Fraenkel LEW 764, 776, 787.

Sỹsvantas 3b ir *Sysvantáitis* 1 „Semeliškių ap. ežerai“. Šių vardų etimologija nei tikra daryba tuo tarpu nežinoma.

***Šarmenta(s)** (iš čia vok. Scharment) „Įsruties aps. upė, Priegliaus įt.“ G. Froelich 47: *šarmuõ* (ir *šermuõ*) „šermuonėlis, laukinė katė, Wiesel, Hermelin“, toliau *šar̃mas* ar *šarmà* „šerkšnas, Reif“, lat. *sar̃mulis* arba *seŕmulis* „šermuo“ ir kt., žr. K. Būga RR II 336, E. Fraenkel LEW 965. Dėl kamieno plg. *Širvintà* : vok. *Schirwindt*.

Šel̃mentas 3b „Alėcko aps., Vižainio ap. ež. (= pr. *Schelment* 1475, vok. *Schelment-See*); Suvalkų aps. ež., 11 km. į š. nuo Suvalkų miesto (lenk. *Szelment* SG XI 890)“, *Šelmentėlis* (arba *Mažasis*

Šelmentas) „Suvalkų aps., Punsko vls., ež., 10 km. į v. nuo Punsko mstl.“, *Šelmentà* 3b „dš. Šešupės įt.“ (teka iš Šelmentėlio ež.): *Šelmuõ* 3b „kr. Šusties įt. (Žem. Naumiestis)“, *šelmuõ* 3a „ketera, kraigas, viršutinė gulsčioji stogo briauna, gūbrys, Dachfirst, Dachgiebel“, čeк. *slémě* „sija, skersinis, kraigas“ ir kt., žr. Vasmer REW II 659, E. Fraenkel LEW 971, A. Vanagas LKK IV 230, LHD 135, 184, H. Schall DB 451. Tos pat šaknies vietovardžių iš dalies randame ir slavų kalbose, pvz. čeк. *Slemeno* ir kt., žr. Fr. Miklosich BPO 316. Dėl reikšmės plg. *Briaũnis* „Semeliškių ap. ež.“ : *briaunà* „kokio nors daikto kraštas, aštruma; kampas“; *Kaũprė* „Neries įt. (Lapės)“, *Kùprė* „kr. Kražantės įt. (Kražiai)“ : *kaũprė* (ir *kauprẽ*) „iškyla, kauburys“, *kuprà* „koks nors iškilimas; atsikišusi nugaros dalis; nugara“ ir kt.

Šerentà (ir *Serentà*) 4 „kr. Nemuno įt. (Kiduliai)“ : *Šẽrupis* „Vaiguvos ap. upelis“, „*Šẽrinė* „Mirglono įt. (Žem. Naumiestis)“, *Šerũna* „Šilalės ap. upelis“, toliau *Šeřmis* „Onuškio ap. ež.“ ir kt. Tolimesnė šių vandenvardžių kilmė tuo tarpu neaiški; taip pat neaiškus ir šaknies *šer-* : *ser-* santykis.

Širvintà 3b „kr. Šešupės įt. (Kybartai); Vaiguvos įt. (Plokščiai)“, *Širvintà* 3a „kr. Šventosios įt. (Širvintos); kr. Šeimenos įt. (Žalioji)“ : *Šìrva* „Kurtuvėnų ap. ež.“, *Širvỹs* 4 (ir *Širvena, Širvinta*) „Paberžės ap. ež.“, *Širvinas* „Dubingių ap. ež.“, *Širvėnõs ež.* (Biržai). Čia pat dar priskirtina ir *Šiřvintas* „miškas prie Metelio ež.“ (K. Būga RR II 316, 383, LE XXX 16) arba *Širvintà* 3b „Mikolavos miškas, Kazlų Rūda“ (J. Senkus LKK VI 231), toliau pavardės *Šiřvintas, Širvỹs, Širváitis* ir kt. Plg. dar pr. ežero vardą *Syrwentin* 1362, *Syrwynthen* 1427, upv. *Sirwis* 1297, *Sirwe* 1330. Visų šių vardų pagrindu laikytinas *šiřvas* „širmas“ (žr. G. Gerullis ON 158, E. Fraenkel LEW 989), nes upės ir ežerai savo pavadinimą dažnai gauna nuo spalvos, pvz. *Báltas* „Smalvų ap. ež.“, *Báltupis* „Siesarties įt. (Šakiai)“, *Juodỹs* „Kuktiškių ap. ež.“, *Rudmenà* „dš. Nemuno įt. (Pažaislis)“ ir kt.; plg. dar P. Jonikas BZN II 13. Augustavo aps. ežero vardas *Siřvas* (lenk. *Serwy*) laikytinas jotvingių žodžiu, kuriam liet. kalboj gali atliẽpti *Šiřvas* šalia *Šìrva* ir kt., žr. K. Būga TŽ I 36 = RR III 539.

Šlavañtas 2 „Veisiejų ap. ež.“, *Šlavantà* 3b (ir *Šlavañtė* J. Senkus LKK VI 231) „Amalvo ež. įt.“, *Šlavantẽlė* „Ančios ež. įt. (Veisiejai)“ arba *Šlavanta* „t. p.“ LE XXX 43, *Šlavantẽlis* „Veisiejų ap. ež.“ (iš jo teka *Šlavantėlė*) : *Šlavẽ* 4 „kr. Šventosios įt. (Anykščiai)“, *Šlavėna* (rus. *Šloviana* Akty 1596, XXXII 299) „Ukmergės aps. upelis“, *Šlavìnas* „Joniškio ap. ež. (Nemenčinė)“, *Šlaveità* 3b „dš. Armenos įt. (Darbėnai), *Ãpšlavas* 3b „Leliūnų ap. ež.“ Visų šių vandenvardžių šaknis *šlav-* formaliai gali atitikti slav. *slov-*; pvz. pagal J. Otrębskį LP I 149 Meklenburgo srity, Goldbergo apylinkėj, yra bent keli ežerai, vardu *Sloue*; taip pat ir Pomeranijoj viena bala bei vietovė vadinama *Slouin*. Sen. rus. Igorio giesmėj (Slovo o polku Igoreve) Dniepras vadinamas *Slovutič'*, kurį M. Vasmer REW II 662 kildina iš veikiamojo esamojo laiko dalyvio (part. praes. act.) **slovǫtь* (iš slav. *slovǫ* : *sluti* „garsiam būti, garsėti“) ir toliau lygina su liet. *Šlavañtas, Šlavantà*, iš pradžios neva „(wasser)reich“. Be to, liet. kalboj dar yra ir *Šloviũ* ežeras (Varniai), kurio šaknis *šlov-* gali atitikti slav. *slav-*; plg. liet. *šlovė̃* „didelė garbė, Ruhm“ ir slav. *slava* „garbė, šlovė“. Bet liet. upėvardžiai *Šlavė̃, Šlavìnas, Šlavañtas* ir kt. vargiai ką bendro turi su *šlãvė* „Ruhm“ arba *šlovė̃* „t. p.“ : etimologiškai jie veikiau lygintini su žem. *šlavù, šlúoti* „fegen, t. y. valyti, reinigen“, lot. *cluō* „purgō“, taip pat *šliaũkti* „paviršium šluoti, braukyti“, *šlaukýti* „šlavinėti, klastyti“ ir kt. Toliau šaknis *šlav-* dar gali būti susijusi su *šlev-*: *Šleverỹs* „Ariogalos up. ež.“, *Šlevétra* „Lazdijų ap. upelis ir km.“ (J. Balčikonis LP VII 241): *šlavétra* (ir *šlavédra*) „nevala, Schmutzbartel, Schlampe“ ir kt. Plg. K. Būga TŽ I 466 = RR III 698, E. Fraenkel LEW 1003, 1011, J. Otrębski LP VII 264, B. Savukynas LKK III 297.

Térmentas 1 (ir gal tarminė lytis *Tarmentas* LE XXX 368) „Lazdijų aps. ež., 6 km. į š. r. nuo Veisiejų mstl.“ Lenk. *Termont* SG XII 312 rodo, kad šalia *Termentas* liet. kalboj galėjo būti ir *Termantas*. Panašiai kaip *Mélmentas* ir *Šelmentas*, šis ežero vardas galėtų būti sudarytas iš priebalsinio kamieno *termen-*, bet šiokios darybos pėdsakų lig šiol dar nepastebėta. Formaliai tas vardas gali būti su priesaga *-ent-* (ar *ant-*) sudarytas iš šaknies *term-*: *termà* „jovalas; terlius“, *termóti* „tepti, terlioti“, *terménti* „t. p.“ ir kt.; dėl reikšmės plg. *Dẽmenas* „Degučių ap. ež.“ : *Dėmẽ* „Švento ež. įt. (Švenčio-

nėliai)“ ir *dėmẽ* „suteršta, sutepta vieta“, ir kt., žr. B. Savukynas LKK V 194. A. Vanagas LHD 135 laiko šį ežero vardą bene vieninteliu šios šaknies (ir neaiškios kilmės) vandenvardžiu visame baltų vardyne ir tarp ko kito lygina su suomių-ugrų ežerų vardais *Termant, Termand, Termando*. Tai turės išspręsti ateities tyrinėjimai.

Tilžintà „kr. Įsruties įt. (Viliūnai, Pilkalnio aps.)“ G. Gerullis ON 256, K. Būga TŽ I 18 = RR III 516 ir vėlyvesnė forma *Tilžintė* (vok. *Tilsinte*) VK 71, toliau vok. *Tilsintgraben* „t. p.“ ir *Tilsintbach*, iš pietų taip pat tekąs į Įsrutį (G. Froelich 50) : *Tilžė* „kr. Nemuno įt. Prūsų Lietuvoje“ (*Tilže* „fluvius“ D. Klein Gram. 61; vok. *Tilse* arba *Tilszelle* G. Froelich 50; dabar ji lietuviškai paprastai tevadinama *Tilželė* arba *Tilžùtė*), iš čia miesto vardas *Tilžė* (seniau vok. *Tilse*, vėliau *Tilsit*, veikiausiai iš pr. **Tilzītė*, liet. *Tilžytė*; plg. G. Gerullis ZfslPh I 198, J. Otrębski BZN XIII 267), toliau *Tilžė* (ir *Tilžýtė*) „dš. Dubysos įt. (Šiauliai); Upynos įt. (Skaudvilė)“, *Tilžeta* „Šiaulių aps. upelis“ Sprogis 309 ir kt. Etimologiškai *Tilžė* jungtina su *tilžti* „vandeniu aptekti, pasrūti, wässerig, nass, durchweicht werden, im Wasser liegen“ ir kt. Seniau šalia *tilžti* galėjo būti ir bendrinis žodis **tilžė* ar pn.; dėl darybos plg. *Liñkė* „Lėvens įt. (Panevėžys)“, *lìnkė* „įlinkimas, linkmuo; lankstas, vingis“ ir *linkẽ* 4 „rogių pavaža“, *liñkti* „svirti žemyn, lenktis“ ir kt. Plg. dar H. Krahe BZN III 14, A. Vanagas LHD 61, 170.

Tvarkañtė 2 „kr. Dubysos įtakas (Šiluva)“. Kaip rodo lenk. *Twarkończa* SG XII 680 ir rus. *Tverkonta, Tverkonča* „Raseinių vls. upelis“ Sprogis 307, seniau dar galėjo būti pažįstama ir *Tvarkančia, Tverkantė, Tverkančia*. Čia pat priskirtina ir *Tverktà* (šalia *Tverkà*) 4 „Alovės ap. ež.“, *Tverktà* 4 „dš. Nemuno įt. (Alovė)“, pr. *Twarkte* (bala, pelkė) 1331, žr. G. Gerullis ON 189. Formaliai yra galimi trys balsių kaitos laipsniai: *tvirk-, tverk-* ir *tvark-*; plg. *tvìrkti, ištvìrkti* „klibti, išklibti, atsileisti, wackelig werden, sich losschrauben lassen; pasileisti, ausgelassen, sittenlos werden“, žr. K. Būga KZ LII 258 = RR II 437, E. Fraenkel LEW 1154. Kokios reikšmės iš tikrųjų yra buvusios vandenvardinės šaknys *tverk-* : *tvark-*, tuo tarpu visai aiškiai negalima pasakyti.

Úoginta 1 „Tauragės aps. miškas“ RŽ 427: *Úogė* „kr. Avižlio įt. (Tryškiai)“, *Uogỹs* „kr. Ventos įt. (Viekšniai)“, *Uoginẽlis* „Jūžintų ap.

ež.“ : *úoga* „Beere“. Tos pat darybos kaip *Uoginta* yra ir pvd. *Úogintas* šalia *Uogiñčius*.

Úosintas 1 (ir *Uosìjus*) „Kamajų ap. ež.“, *Uosintẽlis* „Svėdasų ap. ež.“, *Uosintà* 3a „dš. Dubysos įt. (Čekiškė); kr. Jaros įt. (Svėdasai)“, *Uosis* „Kapčiamiesčio ap. ež.“, *Uosỹs* 3 „Balninkų ap. ež.“, *Uosýtis* „Gaidelio įt. (Pasvalys)“, *Uosupis* „kr. Šiladžio įt. (Lygumai); kr. Ašvos įt. (Mažeikiai)“, *Uosijà* 2 „kr. Šetekšnos įt. (Kamajai)“, *Uosỹnė* „Šilupės įt. (Gelgaudiškis)“ : *úosis* „Esche“.

Ušañtė 2 „Luknės įt. (Šiluva)“ : *Ušnà* 2 „ kr. Ventos įt. (Užventis)“, *Ušnėlė* „Ušnos įt. (t. p.)“; čia pat priskirtina ir *Uošnà* 4 „kr. Babrungo įt. (Plungė)“. LE ir LŽ minimoji *Ušà* (lenk. *Usza*) „kr. Nemuno įt. (Naugarduko aps.); kr. Neries įt. (Vileikos aps.)“ yra tas pat žodis, kaip rus. *Uša* „dš. Berezinos įt.; dš. Pripetės įt.“, kuriai pagal K. Būgą RSl. VI 21 = RR I 514 liet. kalboj galinti atliepti **Ausia* arba **Aušia* arba esanti kilusi iš liet. **Uosia* „uosupis, Eschenbach“; plg. dar Toporov-Trubačev Ling. an. 211 t. G. Gerullis ON 209 pr. *Wusen* (*Wosen*) „vok. Wusen-See, Karaliaučiaus aps.“ lygina su liet. *Ušantė* (tariamai iš *ušìs* „usnis, Distel“) arba su *Usióginė* „Deltuvos ap. upelis“ ir taip pat su lat. *Usmas ezers* (šiauriniame Kurše, tarp Talsių ir Kuldingos); tačiau iš to palyginimo tuo tarpu negalime pasidaryti jokios tikresnės išvados: viena, prūsų ar latvių *us-* liet. kalboj gali atliepti tiek *us-*, tiek *uš-*; antra, lat. *Usmas ezers*, kaip K. Būga TŽ I 379 t. manė, gali būti siejamas su suomių *usma* „migla“; ir, trečia, liet. *ušìs* iš kitų šaltinių tuo tarpu nepaliudyta, o *usnìs* (kirčiuojama *ùsnis, -ies* arba *usnìs, ùsnies* ir *usnìs, -iẽs*) dabar plačiausiai pažįstama. Pagaliau A. Salys savo ir A. Senno žodyne vok. *Wusen* laiko liet. atitikmeniu *Vusiaĩ*. Taigi visa tai dar tebėr tirtina.

Viešintas 3a „ežeras ties Viešintų miesteliu“, *Viešintà* 3a „kr. Lėvens įt. (teka iš Viešinto ež.)“ ir *Viešinta* „kr. Krašuonos įt. (Utena; teka iš Viešio ež.)“, lat. *Viesĩte* „kr. Nemunėlio (Lielupės) įt.“ (*-ī-* iš *-in-*): *Viešis* (ir *Viešỹs* 3) „Utenos ap. ež.“ (4 km. nuo Kuktiškių mstl.)“, *Viešà* 3 „kr. Krašuonos įt. (Utena; teka iš Viešio ež.)“, *Viešià* 3 „Zversos įt. (Pažaislis)“, *Viešėtė* „kr. Ventos įt. (Seda)“, *Viešmuõ* 3b „dš. Mūšos įt. (Joniškėlis)“, *Viešdaubà* 3a „dš. Minijos įt.

(Plungė)“, *Viešnautas* 1 „Liaudies įt. (Surviliškis)“, *Viešvė* „dš. Judros įt. (Telšiai)“, rus. *Veišmena* „Upytės aps. upelis“ Akty XXVI 45, toliau *Vîšakis* „dš. Šešupės įt. (Kazlų Rūda)“, *Vaĩšupis* „dš. Nemuno įt. (Alytus)“ ir *Váišvė* „kr. Upynos įt. (Raudėnai)“, *Brìdvaišis* „Tytuvėnų ap. ež.“ (dėl pirmosios sudaromosios dalies *brid-* plg. *Brideĩkis* „kr. Širvintos įt., Alvitas“). Taigi čia turime tris šaknies balsių kaitos laipsnius: *viš-* : **veiš-* (> *vieš-*) : *vaiš-*. Kaip iš dalies dar rodo lig šiol liet. tarmėse (pvz. Vadokliuose ir kt.) pažįstamasis bendrinis žodis *viešmuõ* 3b „upokšnis, upelis“ (jis minimas ir DLKŽ 1937), šaknis *viš-*: **veiš-* seniau galėjo reikšti „tekėti, bėgti“; plg. dar K. Būga RFV LXVII 246 t. = RR I 335, R. Schmittlein ZONF XV 61 = Top. lit. 124, P. Jonikas BZN II 14, H. Krahe BZN III 16, IV 39. Bet kad šios šaknies priebalsis *š* po *i* būtų kilęs iš ide. *s* (plg. sen. ind. *vēsati* „ištvinsta, zerfliesst“ ir kt., žr. J. Pokorny Idg. Wb. 1134), kaip kad B. Savukynas Balt. I 170 yra linkęs manyti, dabar dar negalime visai tikrai pasakyti: viena, priebalsis *š* šioje šaknyje pernelyg reguliariai pasireiškia beveik visoj Lietuvoj; antra, liet. kalboj randame apsčiai pavyzdžių, kur *s* po *i* ir *u* nėra pavirtęs į *š*, pvz.: *vìsti* : *veĩsti* : *vaisýti, vaĩsius; sùsti* : *saũsas* (gr. *aũos* iš **sausos*) ir kt. S. Karaliūnas, kuriuo remiasi B. Savukynas, tame pačiame leidinyje (p. 124) pareiškia, kad dabar esą jau nebegalima priebalsio *s* buvimo išaiškinti kiekvienu tokiu konkrečiu atveju, o Chr. S. Stangas, Vgl. Gram. 99, nuodugniai visą šią problemą apžvelgęs lyginamai, randa, kad *s* po *i, u* (ir *ī, ū*) esąs dėsningai išlikęs (blieb lautgesetzlich erhalten). Taip pat nėra aiškaus pagrindo manyti, kad tais atvejais, kur po *i, u* pasirodo slavų *ch* resp. *š*, lietuvių gimininguose žodžiuose, kaip galvoja J. Otrębskis, Gram. lit. I 301, priebalsis *s* pirmiau galėtų būti kilęs iš *š*, o jau toliau iš ide. *s*, pvz. *saũsas* (sen. slav. *suchъ*) iš **sauša-* (< ide. **sauso-*) ir kt. Galbūt, šalia ide. **ueis-* tos pačios ar artimos reikšmės dar buvo pažįstama ir šaknis **ueik'-*, iš kur galėjo išriedėti baltų **veiš-*: liet. *viešmuõ* = *Viešmuõ* ir kt.; plg. dar sen. ind. *vēśantáḥ, véśantā* „tvenkinys“, žr. J. Rozwadowski Stud. 174, J. Otrębski LP VIII 258.

Vìrintas „Utenos aps. ež., 6 km. į š. r. nuo Molėtų mstl.“ LE XXXIV 295 (lenk. *Wirynta* SG XIII 568) ir *Virintaĩ* 3b „t. p.“ UEV 198, LŽ, *Virintà* 3b „kr. Šventosios įt. (Molėtai; teka iš Virinto

ež.)“ : *Virà* 4 (ar *Virinta*, lenk. *Wiranka*) „dš. Šilvės (Beržūnos, Nemuno) įt.“ (LŽ, LE), *Virángė* „kr. Nemuno įt. (Plokščiai)“, *Virėkštà* 3 „kr. Ringės įt. (Daugeliškis); Daugėliškio ap. ež.“ (su šaknies balsiais *e* ir *a*), *Verỹs* „Zarasų ap. ež.“, *Veretà* 3b „Apšės, Bartuvos dš. įtako, augštupys (Ylakiai)“, *Vãrė* „kr. Viekviedžio įt. (Kaltinėnai)“, *Vãrės* „Skaudvilės ap. ež.“, *Vãrius* „dš. Šventosios įt. (Anykščiai)“, *Vãrupis* „Lazdinių ež. įt. (Varėna)“, *Varėnė* (ir *Varėnà* 3) „dš. Merkio įt. (Varėna)“, *Varėnis* „Varėnos ap. ež.“, *Variekà* 2 „Maišiagalos ap. ež.“ ir kt. Šalia *vir-* : *ver-* : *var-* sutinkamos ir išplėstinės šaknys *vird-*: *verd-*: *vard-*: *Vìrda* „Ežerupio įt. (Kaltinėnai)“ ir (gal su iškritusiu *d* prieš *m*) *Vìrma* „kr. Tausalo įt. (Telšiai)“; *Verdėnis* „Kruojos įt. (Pakruojis)“, *Verdėnė* „Piestinės įt. (Joniškėlis)“, *Verdùlis* „kr. Sandravos įt. (Šiluva)“, *Verdū́nas* „Jiezno ap. ež.“, *Vérdupis* „tos pat ap. ež.“ (ir veikiausiai su iškritusiu *d* prieš *m* ir *s*), *Vermẽ* 4 „Kvietupio įt. (Skaistgirys)“, *Vermėnė* „Linkuvos įt. (Krekenava)“, *Versmẽ* 4 „Utenaitės įt. (Utena); Dūkšto ir Mielagėnų ap. upė“, *Veršnė* „Šeimenos įt. (Vilkaviškis)“; *Vařdas* 4 „kr. Siesarties įt. (Želva)“, *Vardùkšnė* „kr. Kiršino įt. (Šeduva)“, *Várduva* „kr. Ventos įt. (Mažeikiai)“ ir kt.; plg. dar K. Būga RSl. VI 22 = RR I 515, B. Savukynas LKK VIII 189. Visi šie vandenvardžiai toliau sietini su tų pat šaknų bendriniais žodžiais: *virulỹs* „vandens sukimasis, verpetas“, *vir̃dulas* „vandens burbulas, kunkulas“, *virdùklis* „šaltinio verdanti akis, versmė“ ir žem. *verė́nas* „viralas“, *verdėnė* „versmė; verpetas“, *versmẽ* 3 ir 4 (iš **verd-smė*) „šaltinis, Quelle“, *varùs* „lengvai suverdąs, kochbar“; lat. *vira* „kas virta, viralas; mėsiška sriuba“, *vireklis* „verdenė, verpetas“, *virulis* „verpetas, sūkurys; vieta, kur vanduo iš žemės trykšta“, *atvars* „verpetas, sūkurys“ : *vérdu, vìrti* „kochen; sprudeln“, lat. *vir̃t* „t. p.“, *verdêt* „čiurkšti, sprudeln“, skr. *vrelo* „šaltinis, upės pradžia“, *izvor* „šaltinis, versmė“ ir kt., žr. K. Būga KZ LI 132 = RR II 410, R. Trautmann Wb. 361, E. Fraenkel LEW 1227, 1267, A. Vanagas LHD 216. Taigi visi minėtieji lietuvių ir latvių kalbų dariniai visų pirma kildintini iš baltų *vir-* : *ver-* : *var-* (= slav. *vьr-* : *ver-* : *vor-*) „kunkuliuoti, virti, vilnyti“; toliau dar plg. J. Pokorny Idg. Wb. 80 t., H. Krahe Hydr. 5 t., UFN 30–40.

Viržintẽlė 2 „Krašuonos įt. (Utena)“ yra mažybinė *Viržintõs* forma: *Vir̃žė* (lenk. Wierża) „kr. Merkio įt.; Ilgio ež. įt. (Kaišiadorių aps., Strošiūnų km. ap.)“ LŽ, LE XXXIV 35, *Viržuonà* „dš. Šaltuonos įt. (Eržvilkas)“, *Vìržuva* „Virvyčios įt. ties Viržuvėnais (Varniai)“, *Pavìržupė* „Kybartų ap. upelis“, *Vei-vìržas* „kr. Minijos įt. (teka per Veiviržėnų mstl.)“; plg. dar *Viržonys* „Krekenavos vls. km.“ (LAV 157), rus. *Verža* „deš. Dniepro įt.“ (iš baltų **virž-* žr. Toporov-Trubačev Ling. an. 179) ir kt. Toliau šaknis *virž-* dar gali santykiauti su *veržˉ* : *varžˉ*: *Verža* „kr. Merkio įt. (Šalčininkai)“, *Neveržẽlis* „Krašuonos įt. (Utena); Kuktiškių ap. ež. (prie Paneveržio km.)“, *Varžė* „Piliakalnio aps. upė, dš. Šalteikės įt., prie Varžynų km.“ (VK 71, G. Froelich 51, K. Būga TŽ I 43 = RR III 548), *Varžavietė* „Šventosios įt. (Anykščiai)“; čia pat priskirtinas ir pr. ežero vardas *Warssen* 1365, *Worsen* 1367, žr. G. Gerullis ON 197. K. Būga TŽ I 40 = RR III 545 upėvardžius *Viržuonà, Vìržuva* jungia su *vìržės* „šilojai, Heidekraut“; plg. dar A. Vanagas 204, J. Prinz DB 378. Bet etimologiškai, atrodo, tiek *Viržinta, Viržuona*, tiek *Verža, Varžė, Varžavietė* gali būti siejama ir su *viržti* „trauktis pluta, kietėti paviršiui (apie duoną, žemę); menkėti, džiūti“ : *veržti* „kietai rišti, laikyti, spausti“ : *varžýti* „daryti, kad kas būtų veržiama, suveržta, spausti“, *várža* „vytelinis prietaisas žuvims gaudyti, Fischreuse, Fischwehr“ ir kt.

Visinčià 4 (rus. *Visinča* Sprogis 56, lenk. *Wisińcza* SG XII 570) „dš. Šalčios įt. (Šalčininkai)“ : *Viesà* 4 „dš. Širvintos įt. (Širvintos)“, *Viesai* „Trakų ap. ež.“, *Viesỹs* 4 „Pabaisko ap. ež.“, *Viesùrkis* „dš. Nemuno įt. (Birštonas)“, *Veisiẽjis* (ir *Veisiẽjus*) „Veisiejų ap. ež.“, *Veiseĩtė* (ir *Veiseisčià* 2) „dš. Neries įt. (Lapės)“. Toliau čia pat gal dar priklauso ir *Vaĩsupis* „Paršėkės įt. (Ūdrija)“, *Vaisíetis* „Semeliškių ap. ež.“, *Vaisìnis* „Smalvų ap. ež.“ ir kt. Galimas daiktas, kad kaikurie iš šių vardų yra jotvingiški arba sėliški, ir todėl jų šakninis *s* gali atliepti liet. *š*; plg. *Siřvas* ir *Šiřvas, Viesỹs* ir *Viešis* (*Viešỹs*), *Vaĩsupis* ir *Vaĩšupis* ir kt.; žr. K. Būga Žod. LXXVIII, CXLVII = RR III 134, 278, B. Savukynas Balt. I 169 t. K. Būga RSl. VI 29 = RR I 521 ir TŽ I 141 = RR III 546 Dysnos aps. ežero vardą rus. *Visiaty* (lenk. Wisiaty) kildina iš **Veisintas, *Veisintā* arba **Veišintā* ir Gardino gub. Žoroslavo par. upv. rus. *Vist-*

va iš **Veistuvā* = liet. **Vieštuva* : *Vieštóvė* „kr. Minijos ųt. (Kuliai)“. G. Gerullis ON 198 pr. *Weyssen* 1420 (vok. Weiss-See, Sensburgo aps.) lygina tik su liet. *Veisiejus*, ne su *Viešintà, Vieštóvė, Viešmuõ*, o K. Būga loc. cit. (RSl. VI 29 = RR I 521) mano, kad šis pr. ežero vardas galįs būti kilęs tiek iš šaknies *veis-*, tiek *veiš-*. Pagaliau A. Vanagas LHD 143 *Veisiejį* lygina su pr. *Weyssen*, liet. *Viešà* ir, galbūt, *Víešis*. Bet kuris iš minėtųjų vandenvardžių iš senovės yra turėjęs šakninį *s* ar *š*, tuo tarpu aiškiai negalima pasakyti: visas šis dalykas dar tebėr tirtinas.

Výžintas 3a (lenk. *Wiżynta* SG XIII 689) „Kuktiškių ap. ež.“, *Vyžintà* 3a „Galuono ež. ųt. (Kuktiškės)“ : *Výžupis* „kr. Šešupės ųt. (Kalvarija); dš. Milupės ųt. (Žvirgždaičiai)“, *Výžbalė* „Dubysėlės ųt. (Rozalimas)“, *Vyžuonà* 3a „kr. Šventosios ųt. (Vyžuonos); dš. Nemunėlio ųt. (Rokiškis)“, *Vyžuonáitis* „Utenos ap. ež.“; plg. dar *Výžiai* „Klaipėdos krašto km.“ (W. Frenzlau 48), *Vyžeičiai* „Rokiškio vls. km.“ (LAV 259) ir kt. Iš pirmo žvilgsnio atrodo, kad šie vandenvardžiai galėtų būti siejami su *výžas* arba *vyžà* „iš karnų pintas apavas, Bastschuh“, ir todėl pvz. *Výžupis* galėtų būti „vyžų, vyžinė upė, Bastschuhfluss“; taip pat ir J. Endzelīns ZfslPh XI 124 lat. *Vīzupe* (plg. *vīze* „vyža“) su klaustuku verčia į „Bastschuhfluss“. Plg. dar 1596 m. Jūžintų dvaro ir Limenbaro (Limenbor) palivarko dalybų akte minimą upelio vardą *Naginė*: nad rzeczką *Naginią* (Akty XXXII 406).

Toliau šalia *vyž-* yra dar ir šaknies *viž-* vandenvardžių: *Vìžė* „dš. Šiaušės (Dubysos) ųt. (Šiauliai, Pakapės mstl.)“, *Vìžainis* „Suvalkų aps. ež.“ ir kt. Todėl H. Schall DB 458 mano, kad liet. šaknis *vyž-*: *viž-* esanti išplėstinė ir priklausanti ide. šakniai **vei-* : **vī* : **vi-* „winden, drehen, flechten“; plg. dar J. Endzelīns ME IV 650. Bet K. Būga RR II 653 t. manė, kad veiksmažodis *výžti* esąs kilęs iš **vinžti* ir sietinas su slav. *vęzati* „rišti, pinti“; čia pat jis dar jungė *vìnkšna* „guobinių šeimos medis, Ulme“, pr. *winsus* „kaklas“ ir kt. Tačiau tai dar nėra kaip reikiant įrodyta, ir todėl *vyžos* etimologija tuo tarpu pasilieka netikra; plg. dar E. Fraenkel LEW 1270.

Žùvintas 3b (lenk. *Żuwinta* SG XIII 869) „Kuktiškių ap. ež.; Simno ap. ež.“, *Žuvintà* 3b (ir *Žuvintẽ* 3b) „kr. Šventosios ųt. (Gelvonai)“,

Žuvinčių ež. (Gelvonai, *Žuvinčių* km.): *Žuvìnė* „Vėkės įt. (Kurtuvėnai); Gelgaudiškio ap. ež.“, *žuvìs* „Fisch“.

Živintà 3b „kr. Lomenos įt. (Kaišiadorys)“ gali būti sudaryta iš tarminės formos *žìvis, žìvė* „žuvis“ arba pagal tai perdirbta iš *Žuvintà*. Plg. dar A. Vanagas LHD 170.

Žvarantà 3b „kr. Žąsino įt. (Čekiškė)“ : *Žvãrilas* 3b „dš. Švėtės įt. (Gruzdžiai)“. Sprogis 119 mini *Žvarenta* „Vilkijos aps. upelis“ šalia *Žorenta, Vžorenta* „t. p.“. Tai gali būti tas pat vardas, tik su kita priesaga; plg. *Gamantà* ir *Gamentà*. Etimologiškai šaknis *žvar-*, atrodo, galėtų būti susijusi su *žver-, žvẽr-* : *žvir-*; plg. lat. *zvēruôt* „rusenti, žėrėti, spindėti, švitėti, mirgėti“, *zvirêt* „mirgėti, žėrėti, žibėti, švitėti“ ir kt. Dėl reikšmės plg. *Švẽtė* „kr. Lielupės įt. (Žagarė)“ : *nušvèsti, nušvẽto* „nušvisti, aufhellen“, *Žibà* „kr. Darbos įt. (Darbėnai)“, *Žibùtė* „Liubavo ap. ež.“ : *žibė́ti* ir kt.

Žvėriñčius „Upės įt. (Eržvilkas); Ukojo ež. įt. (Linkmenys); kr. Lėvens įt. (Subačius); Armenos įt. (Veliuona)“ : *Žvẽrė* „dš. Jūros įt. (Šilalė)“, *Žvérupis* „dš. Dubysos įt. (Čekiškė)“, *Žvėrupė* „Ignalinos ap. upelis“, *Žvérnas* 1 „Dubingių ap. ež.“, *Žvérna* „Baluošų ež. įt. (Dubingiai)“ : *žvėrìs*.

Žvėrinčius veikiausiai yra pačių lietuvių darybos, ne hibridinis darinys; plg. *Dabiñčius* : *Dabintà*, žr. ŽD 334.

Šalia šitame sąraše svarstytųjų pavyzdžių, žinoma, yra arba yra buvę ir daugiau vandenvardinių pavadinimų su *-nt-*, bet tuo tarpu apie juos maža kas žinoma arba beveik nieko nežinoma, todėl, išskyrus vieną kitą pavyzdį, neįtraukti ir į šį sąrašą. Štai UEV minimi pvz. tokie vandenvardžiai: *Drigantas* „kr. Malčiaus įt. (Kėdainiai)“ (A. Vanagas LHD 93 laiko jį priesaginiu dariniu – *Drig-antas* ir abejodamas lygina su *Drìgunka* „Arino ež. įt. (Joniškis, Nemenčinė)“, *Garántupis* „dš. Lankesos įt. (Šėta)“, *Grivañčiupis* „dš. Dubysos įt. (Seredžius; plg. Seredžiaus vls. *Grivančių* km. LAV 77)“, *Leveñčiupis* „dš. Pateklos įt. (Telšiai, *Leveñčių* km.)“, *Pãgrebentė* „Viekšnupio įt. (Luokė)“ (A. Vanagas LHD 219 abejodamas lygina su lat. *Grebe* pv. ir kamieną *grebent-* taria turint priesagą *-ent-*) ir kt. J. Sprogio 55 duodamoji rus. *Virvinta* „Mažųjų Dirvėnų vls. upelis“ gali būti *Virvintà* arba *Virviñtė*; plg. *Virvyčià* arba *Virvýtė* „kr. Ventos įt. (Tryškiai)“. K. Būga TŽ II 28 = RR 600 dš. Neries įt. rus. *Strača* (iš

senesnės formos *Striača* < *Sъręča*) kildina iš liet. **Sirinčia*, su tokia pat priesaga, kaip *Visinčià* ir kt. Pagaliau raštuose kartais dar vartojama tokių vandenvardžių, kurių iš tikrųjų arba visai nėra, arba kurie yra kaip nors iškreipti. Pvz., LE duodamas *Aimantas* „kr. Įsros (Priegliaus) įt. ties Kraupišku", bet iš tikrųjų tėra *Eimenỹs* arba *Eimenis* (vok. *Eymenis*), iš kurio yra kilęs ir kaimo vardas *Eimeniškiai* (vok. *Eymenischken*); plg. Maž. Lietuvoj seniau vartotą bendrinį žodį *eimenas* arba *eimena* „tėkmė, upelis" (ŽD 233). K. Būgos RSl. VI 21 = RR I 515 duodamas ir mano ŽD 374 bei J. Otrębskio LP I 231 kartojamas *Gérbantas* „Lieplaukės par. ež." kaip reikiant nėra paliudytas ir veikiausiai yra ne kas kita, kaip *Geřmantas*. K. Būga RSl. VI 2 = RR I 509, TŽ I 40 = RR III 544, J. Endzelynas ME IV 484, Fr. Spechtas Dekl. 171 ir kt. vartoja tarminę lytį *Vasintà* „kr. Jaros (Šventosios, Neries) įt." ir ją jungia su *Vãsaknas* „Zarasų ap. ež.", lat. *vasa* „drėgna žemė", bet iš tikrųjų, fonetiškai į bendrinę kalbą išversta, ji tėra tik *Uosintà*, kuri nieko bendro neturi su lat. *vasa* ir kt. Ir tt. Dėl visa to žr. dar aut. Aidai, 1968, II, 74 tt.

II. LIETUVIŲ *nt-* VANDENVARDŽIŲ DARYBA IR REIKŠMĖ

1. *nt-* vandenvardžių kamienai

Kiek platėliau pasvarsčius atskirus autentiškesnius *nt-* vandenvardžių pavyzdžius ir jų santykius su kitais gimininga is vardais bei bendriniais žodžiais, dabar tenka kiek nuodugniau pažvelgti į jų darybą, kilmę ir reikšmę.

Visų pirma pastebėtina, kad šios priesagos dariniai, nors ir dabar nebedarūs, nėra visai izoliuoti, bet yra glaudžiai susiję su kitų atitinkamų priesagų deriniais, ir jų daryba sudaro integralinę visos lietuvių kalbos žodžių darybos dalį. Šią sąsają ypač aiškiai rodo jų kamienai. Daugumas dabartinių *nt-* vandenvardžių yra *a-* ir *ā-* kamienų. Pirmieji iš jų, *a*-kamieniai, gali būti tiek upių, tiek ežerų vardai, pvz.: (upės) *Acìntas, Ãlantas, Deimántas, Dómantas, Elbentas, Kùrantas, Leĩmantas, Mélmentas, Sãlantas, Serbeñtas* ir (ežerai)

Gáilintas, Jūžintas, Kíementas, Šelmentas, Šlavañtas, Térmentas, Úosintas, Víešintas, Vìrintas, Výžintas, Žùvintas; plg. (upės) *Brãdas, Glùdas, Gakštìkas, Líelukas, Kiršinas, Gervýnas, Palõnas, Miegótas* ir (ežerai) *Dãgas, Glùdas, Síesikas, Šermùkas, Duvénas, Daũsinas, Dusýnas, Baldõnas, Salótas* ir kt. Kiti iš jų, *ā*-kamieniai, paprastai tėra upėvardžiai, pvz.: *Alantà, Alsintà, Dabintà, Gamantà, Kiementà, Livintà, Miežintà, Romintà, Serbentà, Šelmentà, Šerentà, Širvintà, Tilžintà, Uolintà, Uosintà, Viešintà, Virintà, Viržintà, Vyžintà, Žuvintà, Žvarantà*. Kartais *a*-kamienis yra ežero, o *ā*-kamienis – upės vardas, pvz.: *Kíementas – Kiementà, Šelmentas – Šelmentà, Šlavañtas – Šlavantà, Úosintas – Uosintà, Víešintas – Viešintà, Vìrintas – Virintà, Výžintas – Vyžintà, Žùvintas – Žuvintà*; plg. *Kiaũnas – Kiaunà, Puñtas – Puntà, Suõsas – Suosà, Almajas – Almajà, Grabuõstas – Grabuostà, Samãvas – Samavà, Švóginas – Švoginà* ir kt. Bet *jā*- ir *ē*-kamieniai *nt*- vandenvardžiai daugiausia tėra upėvardžiai, pvz.: *Gramančià, Nemenčià, Ošvenčià, Visinčià* (bet *Liùlenčia* ež.) ir *Gausañtė, Kražañtė, Kregždañtė, Laukañtė, Tvarkañtė, Ušañtė*; plg. upv. *Apaščià, Nakačià, Ramóčia, Sūduonià, Virvyčià; Lupõnė, Raudõnė, Smárdonė, Vaipõnė*; *Augū̃nė, Babrū̃nė* ir kt. Priesagos *-antė* vandenvardžiai, iš vienos pusės, gali būti toliau susiję su priesagos *-antis* dariniais; plg. *samãnis, -ė* „samaninis“ (ir ežerų vardai *Samãnis, Samãnė*), *vakãris, -ė* „vakarų, vakarinis, -ė“ (pvz. *vakãris* vėjas), taip pat *marškõnis, -ė* „lininis, -ė“, *vilnõnis, -ė* „iš vilnų, vilninis“ šalia *márškonas, -a* „drobinis, lininis“, *vìlnonas, -a* „vilninis“ ir kt., žr. ŽD 62, 273 t. Tuo pat būdu panašios darybos gali būti ir *Alkañtis, Narañtis, Nestrėvantỹs* (šalia *Nestrévis*); dėl kamiengalio plg. *Sirgẽlis, Sirvỹdis* (ežerai) ir *Sirgéla, Sìrvydas* (asmenvardiniai upėvardžiai) ir kt. Iš kitos pusės dalis *ē*-kamienių darinių galėjo atsirasti ir kamienų mišimo keliu; pvz., šalia senų darinių *Romintà, Širvintà, Tilžintà, Žuvintà* ir *Šir̃vintas, Úosintas, Víešintas, Žùvintas* ir kt. dabar vietomis pasitaiko ir *Romintė, Širviñtė, Tilžintė, Žuvintė̃*; plg. dar upv. *Labà : Labė̃, Svalià : Svalė̃, Sūduonià : Sūduõnė* ir kt.

Be to, kaikurie *nt*- vandenvardžiai ne tik savo kamiengaliais, bet ir savo ištisomis priesagomis atitinka kitus tolygius šios rūšies darinius. Pvz., vandenvardžiai su *-antas* (*Ālantas, Kùrantas, Sãlantas, Šlavañtas*) yra arba gali būti panašios darybos, kaip kalnų vardai

Kařgantas, Kū́kantas (ŽD 374), asmenvardžiai **Galantas, Laukantas*, bendriniai žodžiai *gramañtas, lamañtas, lapañtas*. Toliau plg. ŽD 374 t.

2. Apeliatyvinė ir asmenvardinė *nt*-vandenvardžių kilmė

Daugumas vandenvardžių, kaip dar dabar galime aiškiai matyti, yra susiję su pirminiais bendriniais (apeliatyviniais) žodžiais, reiškiančiais ar reiškusiais kokias nors fizines ypatybes, pvz. *Ãklas, Ãklažeris, Ãklikas, Aklìnis; Daubà, Daubìnis, Daubùlis, Daũbupis; Šalčià, Šalteĩkis, Šaltẽnis, Šáltupis* ir kt. Kaikurie bendriniai žodžiai, iš kurių yra kilę vandenvardžiai, dabar jau rečiau bevartojami arba yra jau visai išnykę, pvz.: *Ãlaušas* arba *Alaušaĩ* ež. – *alaušaĩ* „vieta, kur daug vandens prilyta ar prilieta; klanai“, *Armenà* up. – *armenà* „klampynė, liūnas, praraja, gelmė“, *Dãpai* ež. – *dãpas* „potvynis, tvanas“, *Graumuõ* up. – *graumuõ* „miško gelmė, tankynė; liūnuota vieta girioje“, *Máiva* up. – *máiva* „klampi bala, klampynė“, *Palà* up. – *palà* „bala, pelkė, raistas“, *Pėdãmė* up. – *pėdãmė* „kulgrinda“, *Raguvà* up. – *raguvà* „siauras, stačiais krantais slėnys, dauba, vandens išneštas griovys“, *Sietuvà* – *sietuvà* „gili upės vaga“, *Šimšà* up. – *šimšà* „šlapia vieta, pelkė“, *Švékšna* up. – *švékšna* „kas šokinėja, mėtosi į šalis“, *Vangà* up. – *vangà* „dirva“, *Viešmuõ* up. – *viešmuõ* „upokšnis, negili siaura upės vieta, kur smarkiai bėga vanduo“ ir kt.; toliau žr. A. Vanagas LHD 30 tt. Kita dalis vandenvardžių dabar jau nebeturi jokių ištisų bendrinių atitikmenų, jų reikšmės paprastai yra išblėsusios, ir jų kilmę arba senesnes formas galime dabar tik iš dalies atsekti kalbotyriniu būdu (lyginimais, rekonstrukcijomis ar pn.). Pvz., *Nẽmunas* tam tikslui lyginamas su liet. *nemùnė* „toks valgomas grybas, kelmutis“, *nẽmuogė* „mėlynė, šilauogė“, lot. *nemus* „giraitė, miškelis, alkas“, gr. *némos* „ganykla, giria, šilas“ ir kt. ir laikomas sudaiktavardėjusiu būdvardžiu **nemunas, -a* „miškinis, girinis“, taigi šis upėvardis atrodytų iš pradžios reiškęs „miškinė, šilinė upė, šilupis“, žr. K. Būga KS 245 t. = RR II 280 tt., E. Fraenkel LEW 492 t., A. Salys LE XX 168 tt. Arba štai *Niedà* 4 „dš. Balto-

sios Ančios įt. (Kapčiamiestis)“, *Niẽdulis* „Daugų ap. ež.“, *Niedùs* 4 (arba *Niẽdis*) „Kapčiamiesčio ap. ež.“ šalia *Nidà* 4 „Kopų bažnytkiemis“, lat. *Nida* (kiemo ir balų vardas), pr. *Nyda* 1343 arba *Neyde* 1420 (vok. Neide-Fluss, Neidenburgo aps.), lenk. *Nida* „Vyslos įt.“, vok. *Nidda* „kr. Maino įt.“ ir kt.; žr. K. Būga Žod. CXXVIII = RR III 241, H. Krahe UFN 48 t. Toliau plg. dar A. Sherer, *Der Ursprung der „alteuropäischen“ Hydronymie* (II. Congresso internazionale di scienze onomastiche, 1963, p. 405–417) ir V. Georgiev, *Die europäische Makrohydronymie und Frage nach der Urheimat der Indoeuropäer* (Proccedings of the Eight International Congress of Onomastic Sciences, 1966, p. 188–195).

Visai panašiai ir priesagos *-nt-* vandenvardžiai, būdami senos, dabar jau nebegyvos darybos, daugiausia yra apeliatyvinės kilmės, pvz.: *Ãlantas, Alantà* – lat. *aluots* „versmė, šaltinis“; *Alkañtis – alkà* „balokšnis, tvenkinys“; *Birbinta (-tė) – birbinta* „valka, klanas“; *Gáilintas* – pr. *gaylis* „baltas“; *Gausañtė – gausùs; Gramančià – gramañtas, gramẽti; Kiementas, Kiementa – kiẽmas; Kregždañtė – krẽgždė* (ir *kregždẽ*); *Laukañtė – laũkas, -aĩ; Mélmentas – melmuõ; Miežintà – miẽžis; Narañtis – nãras||*narà, nérti; Nestrėvantỹs – Strėvà* (iš **srėva* „srauna upė“)*||sravà* „sravėjimas“, *sravėti; Romintà – romùs; Sãlantas – salà, ãtsala*, pr. *salus; Serbeñtas, Serbentà – serbeñtas, serbentà* (*serbénta*); **Šarmenta(s) – šarmuõ (šermuõ)*; *Šelmentas, Šelmentà – šelmuõ; Širvintà – šir̃vas; Tilžintà – tilžti, telžti; Uolintà – uolà; Úosintas, Uosintà – úosis; Vìrintas, Virintà – vìrti*; *Viržintà – viržti, veržti; Žùvintas, Žuvintà – žuvìs* ir kt. Galimas daiktas, kad kaikurie *nt*-vandenvardžiai (pvz. *Kregždañtė, Laukañtė, Miežintà, Širvintà* ir kt.) yra tiesiogiai kilę iš atitinkamų apeliatyvinių darinių su *-nt-*, būtent – iš **kregždantis, -tė, *laukantis, -tė* (plg. asv. *Laukantas*), **miežintas, -ta||miẽžinas, -à, *širvintas, -a||*širvinas, -a* (plg. *Širvinas* ež.), **žuvintas, -à||žùvinas, -à* „žuvinis, (vėliau) žuvėtas“, o šie pastarieji jau iš *kregždė, laukas, miežis, širvas, žuvis*. Dėl galėjimo minėtos rūšies vandenvardžiai su *-nt-* gali būti sudaryti ir iš trumpesnių tos pat šaknies tikrinių vardų, plg. *Gamantà, Gamentà – Gãmė, Gamenà; Kražañtė – *Krãžis, *Kražė; Kregždañtė – Krẽgždė; Šelmentas – Šelmuõ; Tilžintà – Tilžė* up.; *Úosintas, Uosintà – Úosis* ir kt. Pagaliau kaikurie iš tokių vėlyvesnių *nt-* darinių gali būti analogiškai sudaryti pagal senesnius pavyzdžius.

Nors žymiai mažiau kaip apeliatyvinės, yra dar vandenvardžių asmenvardinės kilmės, pvz.: *Berčiū́nas* arba *Berčiū́nų ež.* (prie *Berčiū́nų* km., kurio vardas yra kilęs iš asv. *Berčiū́nas* < *Beřčius, Berčỹs*; plg. pr. ežero vardą *Berting, Bertung*, lat. asv. *Bertiņš* ir kt.), *Býgaudas* arba *Bygaudų ež.* (dėl darybos plg. asv. *Bý-mantas, Bý-tautas ir Gēd-gaudas, Gaūd-rimas*), *Daūniškis* ež. (iš asv. *Daunỹs* ir kt.), *Mìlkuškė* (iš asv. *Mìlkus), Sìrvydas* up., *Sirvỹdis* ež., *Viñbaras* up. (iš **Vinbaras*; plg. *Vin-taras, Daug-vinas*) ir kt. Tokie vandenvardžiai kaip *Bijõtas* up., *Byvaĩnis* ež., *Gēdvydas* up. ir kt. gali būti kilę iš žodžių grupių *Bijõto upė, Byvaĩnio ežeras, Gēdvydo upė*. Tai dar aiškiai rodo tokie gretiminiai vardai, kaip *Býgaudas* ež., *Daūgirdas* up. ir *Mažrìmo upė, Mìklovo ežeras* ir kt.; tai patvirtina ir tokie sudėtiniai ar priesaginiai vandenvardžiai, kaip *Noreĩkupis* (t. y. *Noreikos* upis ar upė), *Nórupis* (t. y. *Noro* upis ar upė), *Mìlkuškė* (t. y. *Milkaus* upė), *Rimšiškė* (t. y. *Rimšos* upė) ir kt. Toliau dėl to plg. B. Savukynas LKK VI 235–241, A. Vanagas LHD 258 tt. Tuo būdu iš asmenvardžių gali būti kilę ir tokie vandenvardžiai, kaip *Domantas, Geřmantas, Leĩmantas*, taip pat gal *Jūžintas, Kùrantas* ir kt.; bet tuo tarpu jų visų asmenvardinės kilmės dar negalime visai aiškiai teigti, nes kaip reikiant dar nežinome nei jų istorijos, nei aplinkybių, kuriose jie yra atsiradę, juo labiau, kad pvz. šalia *Dómanto* yra ir *Domijà* (lat. *Dāma*), o šalia *Geřmanto* dar pažįstami upėvardžiai *Germana(s), Germukšna*, toliau *germė* „senas miškas“ ir kt.

Kiek kitaip galvoja A. Sennas: jam *Sālantas* „macht den Eindruck eines ursprünglichen Personennamen“, o *Geřmantas* ir *Leĩmantas* „machen durchaus einen deutschen oder germanischen Eindruck“; tuo būdu jam ir *Galmonas* „dš. Ančios įt. (Batakiai)“ yra „deutsches *Hallmann* oder *Hellmann*, worauf möglicherweise auch *Almenas* zurückgeht“ (Instituto Universario Orientale Annali, Sez. slava, Napoli, 1959, II 42, 46). Dar toliau eina R. Schmittleinas: jam germaniškos kilmės yra ne tik *Býgaudas, Bijõtas, Býtautas, Butrìmas, Daūgirdas, Daūmantas, Gedmìnas, Jósvainis* ir daugybė kitų panašių, bet ir *Dabintà, Dómantas, Gamantà, Geřmantas, Kařgantas, Leĩmantas, Sỹsvantas, Skómantas, Ušañtė* ir kt., žr. *Proceedings of the Eighth International Congress of Onomastic Sciences*, 1966, p. 478–479. Dėl to tenka trumpai tiek pasakyti. *Sālantas*, kaip rodo gausūs kiti įvairūs lietuvių ir kitų ide. kalbų tos pat šaknies vandenvar-

džiai (pvz. *Salà, Sãlupis, Salìnis, Salýtė, Salùtė, Salótas, Salõtis, Salaĩtė, Sãlakas* ir kt.) ir kaikurie giminingi bendriniai žodžiai (pvz. *salà, ãtsala*, pr. *salus* ir kt.), yra senas darinys, tos pat rūšies, kaip *Ãlantas, Víešintas* ir kt., ir nematyti, kad jis būtų kilęs iš asmenvardžio, nes kiti šaknies *sal-* vandenvardžiai paprastai nesiejami su asmenvardžiais; plg. dar H. Krahe BZN XI 259–62, J. Otrębski ib. XII 43, B. Savukynas LKK VII 238. Tokie vardai, kaip *Daũgirdas, Daũmantas, Dómantas, Gedmìnas (Gedimìnas), Geřmantas, Leĩmantas* ir kt., baltistui yra visai aiškūs, neabejojami lietuviški ir iš dalies net baltiški dariniai, – jų lietuviškumą K. Būga jau seniai yra įrodęs, – todėl čia nebetenka įrodinėti, kad jie nėra svetimos kilmės; plg. dar A. Vanagas Balt. 1966, II 97–102, aut. Aidai, 1968 II 74–77. Liet. *Galmonas* gali būti siejamas su asv. **Galmanas*||*Galmantas* šalia *Galminas (Galiminas)*, kaip *Ařmonas* su *Ařmanas* šalia *Ařminas, Ãšmonas* su *Ãšmanas* šalia *Ašminas* (plg. dar pr. vtv. *Galmen*, asv. *Galme*, sen. lat. *Galmene* ir kt., žr. G. Gerullis ON 35, R. Trautmann PN 28), todėl jis nieko bendro neturi su vok. *Hallmann* ar *Hellmann*. Ežero vardas *Ãlmenas* šalia *Ãlmė, Ãlmajas, Almajà, Almuonė* ir kt. kildintinas iš priebalsinio kamieno *almen-* (plg. *almuõ* „pūliai“) lygiai taip pat, kaip pvz. *Ãkmenas* „Dysnų ežero dalis“ šalia upv. *Akmenà, Akmẽnis, Akmẽnė* ir kt. yra kilęs iš *akmen-* (vs. vd. *akmuõ*), *Liñkmenas* ež. šalia upv. *Linkmenà* ir vtv. *Lìnkmenes* ir *Lìnkmenys* – š *linkmen-* (vs. vd. *linkmuõ*) ir kt.

3. Denominalinė liet. *nt-* vandenvardžių daryba

Kiek išsiaiškinus apeliatyvinę bei asmenvardinę *nt-* vandenvardžių kilmę, toliau tenka pasvarstyti, iš ko būtent jie yra sudaryti ar sudaromi. J. Rozwadowski RSl. VI 43–44 mano, kad upėvardžių *Alantas, Alantia, Alens* ir kt. pagrindą sudaręs dalyvinis kamienas **alant-* (**olont-*) arba **alent-*. G. Gerullis ON 250 teigia, kad tokiems dariniams kaip *Laukantė, Salantas* ir kt. pradžią davę esamojo laiko dalyviai su *-ant-* (ausgegangen vom Part. Präs. auf. *-ant-*), o priesagos *-int-* dariniai (*Tilžinta, Virinta* ir kt.) iš pradžios buvę tokios pat rū-

šies būtieji neveikiamieji dalyviai (part. praes. pass.), kaip pvz. *vìrintas* „gekocht“ : *vìrinti* „kochen“ ir kt. Beveik panašiai galvoja ir R. Schmittleinas ZONF XIV 65 = Top. lit. 118: kaip rodanti priesaga, *Ālantas, Sālantas* galį būti kilę iš dalyvių.

Bet P. Kretschmer, Glotta, 1925, XIV 84–106, jau reiškė nuomonę, kad priesaga *-nt-*, be dalyvinės, dar turinti nominalinę funkciją ir iš pradžios galėjusi reikšti priklausomybę; pvz. pietinės Italijos miesto vardas *Taranto* (senovėj gr. *Táras, -antos*, lot. *Tarentum*), sudarytas iš upv. *Tara*, iš tikrųjų esąs „Taros miestas, miestas prie Taros (Tara-Stadt, Stadt an der Tara)“.

Dar toliau eina H. Krahe. Jo nuomone, nominalinių sąvokų *nt*-vediniai esą senesni arba senoviškesni (altertümlicher), kaip verbalinių. Visų pirma su šia priesaga būdavę iš daiktavardžių sudaromi priklausomybiniai būdvardžiai, kurie ilgainiui vėl patys galėdavę sudaiktavardėti ir tuo būdu pakeisti ankstyvesnius daiktavardžius, iš kurių jie buvę sudaryti; pvz. **Aquantia* (dabar *Echaz* „dš. Neckaro įt. prie Reutlingeno“) sietina su sva. *aha* „tekantis vanduo“, lot. *aqua* „vanduo; vandentiekis“ ir kt., iš pradžios reiškusi „mit. Wasser versehen“, vėliau „wässerig, wasserreich“ ir pagaliau „vanduo, Wasser“, žr. BZN II 115, 117 III 164–65, IV 106, 109–10, V 201, UFN 41 t. Specialiai rašydamas apie baltiškus vardus (BZN III 12–18), dėl duomenų stokos jis randa tik vieną kitą liet. *nt-* vandenvardį denominalinės kilmės, pvz. *Álantas, Kregždañtė, Laukañtė, Romintà, Žùvintas* ir kt.; dėl kitų šios priesagos darinių jis yra netikras; pvz. jam yra neaišku, ar *Viešintas* esanti denominalinės ar verbalinės kilmės; *Virintà* „könnte sehr gut ‘mit Höhe versehen’ bzw. ‘zur Höhe gehörig’ > ‘Höhenbach’ heissen“ ir tt. Dėl denominalinės slavų ir baltų *nt-* vandenvardžių kilmės plg. dar E. Fraenkel, *Revue des études indoeuropéennes*, Bucarest, 1947, IV 271 t., P. Jonikas BZN II 12 ir kt.

Kiek kitokesnių išvadų prieina G. R. Slota. Jis pripažįsta, kad priesaga *-nt-* esanti viena iš seniausių ide. kalbų darybinių priemonių ir kad deverbaliniai (tikriau sakant, dalyviniai) *nt-* dariniai esą žymiai retesni ir vėlyvesni, negu denominaliniai, bet, iš kitos pusės, mano, kad priesaga *-nt-* vargiai buvusi priklausomybinės reikšmės (Zugehörigkeitsbedeutung), – jos funkcija, bent pradžioje, turėjusi būti ekspresyvinė, įvardijanti, individualinančioji (expressive,

namengebende, individualisierende Funktion). „Der Typus *Aquantia*, – rašo jis, – kann ursprünglich nichts anders gewesen sein als die emphatische, für einen **Eigen**-namen besser empfehlende Variante zu dem bloss appellativischen *aqua*“ (GD 34). Ir tuojau pat išnašoj jis dar priduria, kad šnekamojoj kalboj gal dar yra buvę *Aqua Aquantia* tipo dubletų, kaip kad dar pasitaiką gyvosiose slavų ir romanų kalbose.

Dar kitaip galvoja J. Otrębskis savo straipsny *Die nt-Deminutive in den litauischen Personen- und Gewässernamen* (LP 1963, IX 115–116). Jo nuomone, liet. asv. *Gaĩdentas* iš pradžios žymėjęs *Gaĩdžio* (vs. vd. *Gaidỹs*) „įpėdinį, palikuonį, Nachkomme“ ir esąs panašiai sudarytas, kaip pvz. sen. lenk. *Chwalęta* (trumpinis vardas, kilęs iš tokių sudėtinių vardų kaip *Chwali-bog, Chwali-sław*) ir kt. Taip pat ir liet. upėvardžiai *Gamantà, Kražañtė, Kregždañtė, Šlavantà* šalia *Gãmė, *Kražė, Krẽgždė* ir *Šlavẽ*, jo nuomone, esą tolygūs dariniai, kaip slav. deminutyvai su *-ęt-*, pvz. sen. slav. *agnę* „avinėlis“, *telę* (ds. vd. *telęta*) „teliukas“ ir kt. Bet vėliau, 1965 m. Gram. lit. II 267, apie šių upėvardžių (*Gamantà* ir kt.) deminutyvumą jis jau nieko nebesako, bet dar tebemini deminutyvinę patroniminę priesagą *-entas* (pvz. asv. *Gaĩdentas* ir kt.), kuriai atliepią slav. *-ętъ* arba *-ęta*, pvz. lenk. asv. *Godzięt, Borzęta* ir kt.

Bet kaip iš tikrųjų yra su liet. *nt-* vandenvardžių sudarymu? Jie yra denominaliniai ar deverbaliniai? Kaip iš pirmosios šio darbo dalies duotojo sąrašo matyti, daugumas liet. *nt-* vandenvardžių aiškiai yra denominaliniai dariniai, pvz.: *Alkañtis* : *Alkas, Alkà, Alkus, Alkupis; Alsintà* : *Alsà, Alsė, Alsupis; Dabintà* : *Dabõtis, Dabulis*, lat. *Dabas-gràvs* ir kt.; *Deimántas* : *Deimẽ, Deimenà; Gáilintas* : *Gáiliekas, Gailupis*, pr. *Gaila, Gailen* ir kt.; *Gamantà* : *Gãmė, Gamenà; Gausañtė* : *gausùs, Gausùtė*, lat. *Gaũsa; Kiementas, Kiementà* : *kiẽmas, kiemà, Kiemìnis, Kieménas, Kiemeitis* ir kt.; *Kražañtė* : *Krãžupis, Krãžiai; Kregždañtė* : *Krẽgždė* (ir *krẽgždė, kregždẽ*), *Krẽgždupis, Kregždūnė; Laukañtė* : *laũkas, Laũkė, Laũkupis, Laukìnis* ir kt.; *Mélmentas* : *melmuõ; Miežintà* : *miẽžis, Miežià, Miẽžupis* ir kt.; *Narañtis* : *Narùpis, Narìnis, Narõtis, Narùtis; Nestrėvantỹs* : *Nestrė́vis, Strėvà; Romintà* : *romas, romùs, Romãtas*, pr. *Rome* ir kt.; *Šelmentas, Šelmentà* : *Šelmuõ* (ir *šelmuõ*); *Širvintas, Širvintà* : *šir̃vas, Šìrva, Širvỹs, Šir̃vinas; Šlavañtas, Šlavantà* : *Šlavẽ, Šlavìnas, Ãp-*

šlavas; Tilžintà : *Tilžė, Tilžýtė, Tilžeta; Uolintà* : *uolà* (ir *úola*), *Uõlė, Uolià, Uolỹs, Úolainis; Uosintas, Uosintà* : *úosis, Úosis, Uosỹs, Úosupis, Uosýtis; Výžintas, Vyžintà* : *Výžupis, Vyžuonà; Žùvintas, Žuvintà* : *žuvìs, Žuvìnė*.

Tai iš dalies rodo ir prūsų kalba, pvz.: *Dalgantis* 1352 (pieva), *Dalgandt* 1447 (miškas) : pr. *doalgis*, liet. *dalgis* „Sense“ (G. Gerullis ON 25; plg. dar rus. *Dalginče*, t. y. Dalginčiai, „Beržėnų vls. km.“ šalia *Dalgiškia* „Viduklės vls. dykuma“ Sprogis 89, toliau kaimų vardai *Dalgiai, Dalgynė* LAV 135, 374); *Galanten* 1379 „Sensburgo ap. ež.“ : liet. *Galà* „Lygumų ap. upelis“, *Gãlupis* „kr. Nemuno įt. (A. Panemunė)“, *Galìnis* „Giedraičių ap. ež.“, *Galijà* „Tauragės vls. pieva“, toliau asv. *Galintas* ir kt., žr. G. Gerullis ON 35, E. Fraenkel LEW 130, kitaip B. Savukynas LKK VII 186 t.; *Ilantz* 1317 „Rosenbergo aps. ež.“ (iš **īlant(a)s*) : vtv. *Ilaw* 1419, *Ilauia* 1343 „Dt.-und Pr.-Eylau“, *Ilie* 1351 (iš **īlijā*) „Vėluvos aps. upė prie Yliškių“ : liet. *Ýlupis* „Telšių aps. upelis“, *Ylėlis* „Simno ap. ež.“ : lat. *īls* „visiškai tamsus, stockfinster“ arba slav. *ilъ* „dumblas“, žr. K. Būga RSl. VI 9 = RR I 503, G. Gerullis ON 49, J. Endzelīns Lvv I 371; *Iwanthi* 1304: *Iwogarge* ir kt.; *Kelincz* 1363 (iš **Kelint(a)s*) „Riesenburgo krašto upelis“ : pr. *kelan* „ratas“ (dėl reikšmės plg. *Račiupỹs* „kr. Kuopos įt., Kupiškis“, *Rãtupis* „Šaltuonos įt. (Raseiniai)“ ir kt., žr. G. Gerullis ON 60); *Liwencz* 1260, *Lewencz* 1330 „ež. prie Riesenburgo“ : *Lywa* „Liebe-Fluss“ (teka per *Liwencz* ež.), toliau liet. *Livintà* ir kt.; *Perwante* 1388 „Ortelsburgo aps. ež.“ (G. Gerullis ON 121 tai jungia su liet. *pervė* „abgelaichter Fisch“ Ness. 287); *Pestinte* 1316 „Stuhmo aps. raistas“ : *Peštỹs* „Uogio (Ventos) įt. (Tryškiai)“, *Peštìnis* „Tauragnų ap. ež.“ ir kt.; *Syrwentin* 1362, *Serwynte* 1420, *Syrwynthen* 1427 „vok. Serwent-See, Allensteino aps.“ : pr. *Syrwis* up., liet. *Širvintà* ir kt.; *Schelment* 1475 „vok. Selment-See, Lycko aps.“ : liet. *Šelmentas* ir kt.

Kaikurių liet. *nt-* vandenvardžių daryba dabar nebėra tokia aiški, kaip augščiau minėtųjų, pvz.: *Ãlantas, Alantà, Jūžintas, Livintà, Ošvenčià, Sãlantas, Sỹsvantas, Šerentà, Tvarkañtė, Ušañtė, Viešintaš, Viešintà, Žvarantà*. Tai yra todėl, kad pagrindiniai žodžiai, iš kurių šie vardai sudaryti, dabar lengvai nebeatpažįstami arba jau visai nebežinomi. Štai *Ãlantas, Alantà*, kaip rodo įvairūs šaknies *al-* vediniai tiek baltų, tiek kaikuriose kitose ide. kalbose (pvz. *Alantia, *Alen-*

tia, Alara ir kt., žr. H. Krahe UFU 23 tt.), yra, be abejonės, didžiai seni dariniai, bet jų pirmykštė daryba dabar jau nebevisai aiški. Iš vienos pusės, balsiniai kamienai *alanta-||alantā*, atrodo, galėtų būti kilę iš dalyvinių kamienų **alants||*alantī* šalia *alėti, *ala||alėti, ali* (plg. *budėti* ir *bùda*), tos pat rūšies, kaip pvz. **skelants* > *skelą̃s, -antì* Daukšos Post. 359, 481 (plg. pr. *skellānts* „skalnas, skolingas“) šalia *skelėti, skẽla* „skalnam būti“ ir kt.; plg. rus. *Reut* „dš. Dniestro įt. Besarabijoj“ iš **revǫt-* „baubiąs, riaumojąs, brüllend“ : sen. rus. *revu, rjuti* „baubti, brüllen“ ir kt., žr. M. Vasmer JF XLII 395, REW II 517. Bet mes tikrai nežinome, ar *alėti, *ala* yra senesnės ar tokio pat senumo lytys, kaip *Alantas, Alanta*, juo labiau, kad trukminiai (duratyviniai) veiksmažodžiai su *-ėti* yra įvairios rūšies ir gali būti įvairiais laikais atsiradę; plg. Fr. Specht KZ LXII 72 tt., J. Endzelīns LGr. 803 tt., aut. ŽD 521 tt., Chr. Stang Verbum 163 tt., Vgl. Gram. 362 t. Iš kitos pusės, tokie dariniai, kaip *Ālantas* (= lat. *aluots*)||*Alantà, *avantas* (= lat. *avuots*)||*Avantà* šalia **alangas* (= lat. *aluogs*)||*Alangà* ir kt., galėjo būti pradėti daryti gana seniai, gal dar net prieš *nt-* dalyvių susiformavimą ir jų kaip gramatinės kategorijos įtraukimą į veiksmažodžių sistemą; plg. E. Benveniste, *Origines de la formation des noms en indo-européen* (Paris, 1935) 126 t., Fr. Specht KZ LXIV 215 t., V. Machek ZfslPh XV 85 t., T. Burrow, *The Sanskrit language* (1965 143 t., G. A. Solta GD 41 t.).

Kaip *Ālantas, Alantà*, taip ir *Sālantas* yra didžiai senas darinys, bet iš turimųjų duomenų nematyti, kad ir šis upėvardis būtų kilęs iš dalyvio **salants*: viena, veiksmažodis *sálti* „tekėti, bėgti“ gali būti vėliau atsiradęs senesnio **selti* vietoj (plg. **selti* – *sáldyti* „daryti, kad tekėtų“, *nérti* – *nárdyti* ir kt., žr. ŽD 481, Chr. Stang Verbum 39 tt., Vgl. Gram. 333); antra, kiti šaknies *sal-* upėvardžiai arba ežerų vardai daugiausia yra nominaliniai, pvz.: *Salà, Sãlupis, Salìnis, Salýtė, Salótas, Saladis, Sãlakas* ir kt. Taip pat tiek *Alanto*, tiek *Salanto* gali būti skiriami priebalsiniai kamienai *alan-, salan-* šalia balsinių kamienų *a-, ā-* ir kt., būtent: *Ālan-tas, Alan-tà||Alan-gà* : lat. *Ala*, liet. *Alỹs, Aluonà, Aluotìs, Ālaušas* ir kt.; *Sālan-tas* : *Sāla-kas, Salà, Salótas* ir kt.; *Alkañ-tis* : *Alkas, Alkà; Kaman-t-ìnis* : *Kama-tis, Kama-stà, Kamajà, Kamojà* ir kt.; *Laukañ-tė* : *laũkas, Laũkė* ir kt. Šios rūšies vandenvardžiai savo daryba yra gana artimi bendriniams dariniams su *-antas*, pvz.: *gramañtas* „grumtas, luitas; didelis gaba-

las“ : *grãma-tas* „krūva, būrys“, *grãmas* „gromulys, Wiederkauballen“ (ir *grumañtas* „grumtas, gurvolis“ : *gruñslas* arba *gruñstas* „t. p.“, *grùmulas* „gamalas, gumulas“, *grùmutas* „kekė, kemuras“ ir kt.); *lamañ-tas* „gabalas, lustas“ : *lamã-tas* „gabalas“, *lamã-kas* „gabalas; sklypas“, *lãmas* „gabalas, lamantas; žemės gabalas, sklypas“; *lapañtas* „gabalas, lamantas“ : *lãpa-tas* „skarmalas, lupatas“, *lãpas* „Blatt“ (E. Fraenkel LEW 340) ir kt., žr. ŽD 374. Plg. dar Fr. Specht Dekl. 163, 247.

Toliau dar pastebėtina, kad priesagų *-antas, -anta, -antis, -antė* balsis *a* prieš *n* veikiausiai iš senovės yra buvęs trumpas, kilęs iš ide. *ŏ*, ne ilgas *ā*, vėliau liet. kalboj atvirame skiemenyje pavirtęs į *o*, todėl šių priesagų dvigarsis *an* (pvz. *Ãlantas, Sãlantas, Šlavañtas, Alkañtis, Laukañtė*, taip pat *gramañtas, lamañtas* ir kt.) laikytinas tos pat rūšies, kaip ir žodžių *lañkanas* „lankstus“, *vařganas* „vargingas“ arba *lãskanas* „skara“, *ratãnas* „lankas, ratilas“ šalia *lañkas, vařgas, lãska-tas* „skarmalas“, *rãtas* ir kt., žr. ŽD 226 t. Taigi netikėtina, kad, kaip galvoja A. Sabaliauskas LKK VI 322, upv. *Kùrantas||Kùrandas* būtų kilęs iš **kurān-* (plg. *Kurõnas* ež.), panašiai kaip *balánda* (ir *bãlanda, balandà* 3b) „toks augalas“, jo nuomone, „turėtų būti kilęs iš **balānas* šalia *bãlas, -à* „baltas“ (plg. *raudónas* šalia *raũdas* ir kt.).

Panašiai kaip su *-antas, -anta*, yra sudarytų ir vandenvardžių su *-intas, -inta*, pvz.: *Alsintà* : *Alsà, Alsė̃, Alsetà, Alsū́nė, Alsuõdis* ir kt.; *Miežintà* : *Miežià, Miẽžiškis, Miẽžupis; Romintà* : *Romãtas, Rõmara, romas, romùs; Uolintà* : *Uõlė, Uolỹs, Uolià, uolà; Víešintas, Viešintà* : *Viešà, Viešià, Víešis* ir kt.; *Žùvintas, Žuvintà* : *žùvinas, žuvìnis, žuvìs* ir kt.

Su *-int-* yra taip pat sudarytų ir asmenvardžių; pvz. kaimų vardai *Eidiñtai* (Batakiai), *Mažiñtai* (Skaudvilė), *Sudintaĩ* (Židikai) ir *Svirìntai* (Klaipėdos kraštas) yra kildintini iš trumpinių vardų *Eidiñtas* arba *Eĩdintas* (plg. asv. *Eĩdas, Eidė́nas, Eĩdikas, Eĩdinas, Eidùkas* : *Eĩd-gintas, Eĩd-imtas, Eĩd-minas*), *Mažiñtas* (iš čia rus. *Možintiška* „Viduklės vls. apirubas, rus. uročiščе“, t. y. *Mažintiškė*, Sprogis 192; plg. asv. *Mažỹs, Mažė́ika, Mažė́nas, Mažionìs, Mažõnas, Mažùlis* : *Mãžbutas, Maž-rìmas, Mãž-vydas*), *Sùdin-tas* (plg. asv. *Sùdikas, Sudeĩkis, Sudilà*, rus. *Sudatje* „Pavandenės vls. dvaras“ Sprogis 302, *Sudiški* „Užvenčio vls. žemė“ ib. 303: *Sùd-imtas, Sùd-manas, Sud-vinas, Jo-*

sùdis), *Svirìntas* (plg. asv. *Sviras, Sviraitis, Svironis* : *Svir-butas, Svirgaila, Svir-gaudas*) ir kt. Taip pat šalia vtv. *Šiřvintas* ir upv. *Širvintà* dar pažįstama ir pvd. *Šiřvintas* šalia *Širvỹs, Širváitis* ir kt. Greta pavardžių *Uogỹs, Uõgius* yra ir *Úogintas, Uogiñčius*; šalia *Mìkas, Mikáitis, Mikénas, Mikiškis* (pvz. Jokūbas *Mikiškis* užkurys, žr. K. Jablonskis Liet. ž. 243) pažįstamas ir *Mikintas* (VK 14) ir kt. Kaip rodo kaimo vardas *Kurkliñtiškis* (Vidiškių ap.), gali būti ir *Kurkliñtas*; plg. *Kurklẽ* up., *Kurklỹs* ež., *Kurkliaĩ* mstl. ir kt. Iš prūsų kalbos čia dar paminėtini trumpiniai vardai: *Massinte* (= liet. *Mažintas* : *Mase-buth*, liet. *Mažbutas*); *Mawdint* : *Mawde* (liet. *Maũdas*), *Mawdio* : *Tule-mawde, Wisse-mawde* ir kt., žr. R. Trautmann PN 184. Visai panašiai kaip baltų vardai su *-int-*, sudaromi ir slavų trumpiniai vardai su *-ęt-*, pvz. lenk. *Borzęta*, ček. *Borata* : ček. *Bor, Borena, Boruta* : serb. *Borislav*, lenk. *Mścibor, Wszebor* (plg. liet. *Vìsbaras*); lenk. *Bożęta*, ček. *Božata* : lenk. *Bogun, Bogumił*, ček. *Božek, Božen, Bohdan*, serb. *Božić, Božidar*; lenk. *Sławęta*, ček. *Slavata* : serb. *Slav*, ček. *Slavek, Slavobor*, lenk. *Słowomierz* ir kt., žr. Fr. Miklosich BPO 12, 33 t., 96 t.

Pagaliau priesaga *-int-* dar vartojama tokiuose liet. būdvardiniuose dariniuose, kaip *geriñtelis* „visai geras, gerutėlis“, *mažiñtelis* „visai mažas, mažutėlis“. Wolfenbüttelio Postilėj dar sutinkamas *mažintulis* „kūdikis, t. y. mažutis vaikelis, mažulis“, žr. LKŽ VII 973. Čia pridėtinės priesagos *-elis, -ulis* yra tos pačios, kaip ir mažybinių būdvardžių *mažẽlis* „gana mažas, mažutis“, *mažùlis* „t. p.“; toliau dėl *mažiñtelis* ir kitų šios rūšies būdvardžių darybos plg. E. Fraenkel APh VII 31 t. Latvių kalbos būdvardiniai deminutyvai *mazītiņš* (ir *mazintiņš*) „labai mažas, visai mažas“ (ME II 573 ir HE V 788), *plānītiņš* „visai plonas, plonytis“ (šalia *plânīniņš* ir *plāniņš* „labai plonas“) ir kt. veikiausiai su mažybine priesaga *-iņš* yra sudaryti iš kamienų **mazint-* (= liet. *mažint-*), **plānint-* (= liet. *plonint-*, plg. *ploniñtelis*); plg. lat. upv. *Viesĩte* šalia liet. *Viešintà* ir kt., žr. K. Būga TŽ I 41 = RR III 546, J. Endzelīns LGr. 387, A. Gaters KZ LXXII 55. Dėl galėjimo liet. kalboj galėtų būti ir **mažintinis* (= lat. *mazītiņš, mazintiņš*; plg. liet. *galintìnis*), bet iš tikrųjų čia nelinkstama tokių darinių susidarinėti. S. Stanevičiaus ir K. Jauniaus gramatiniu terminu vartotas *mãžintinis* „mažybinis, deminutyvinis“ LKŽ VII 973 yra ne kas kita, kaip

naujadaras, sudarytas iš būtojo neveikiamojo dalyvio *mãžintas* nuo *mãžinti* „daryti mažesnį“.

R. Aitzetmülleris, *Slavična revija* (Ljubljana, 1950) III 290 t., *Die Sprache* (Wien, 1956) III 132 t. mano, kad baltų būdvardinė priesaga *-int-* (liet. *mažiñt-elis*, lat. *mazīt-iņš*) turinti tokią pat, eliatyvinę, funkciją, kaip ir slav. *-ǫt-*, su kuria, išplėsta antrine priesaga *-jo-*, irgi sudaroma atitinkamų būdvardžių, pvz. sen. ček. *bělúcí* „visai baltas“ (čia *-úcí* yra iš *-ǫtъ-jъ* < **-ont-jo-*), rus. *bol'šuščij* „labai didelis“ (čia *-ščij* yra iš sen. bažnytinės slavų kalbos; grynai rusiška forma yra *-učij*, pvz. *glazučij* „viską matąs“) ir kt. Be to, jis baltų priesagai *-int-* randa ir slav. atitikmenį *-ęt-* rus. būdvardy *rabotjaščij* „didžiai darbštus, stropus“ ir kt., žr. *Die Sprache* III 132. Bet šalia *rabotjaščij* toj pačioj rusų kalboj yra ir *rabotjuščij* (žr. V. Dal', *Tolkovyj slovar'* IV 6), panašiai kaip šalia *gorjačij* „karštas“ vartojamas ir *gorjučij* „galįs degti, dagus“ ir kt. Dabartinėj čekų kalboj dalyvinis būdvardis *horoucí* (iš **gorǫt-*) vartojamas šalia dalyvio *horící* (iš **goręt-*) ir kt.; plg. sen. slav. dalyvinius kamienus *gorǫšt-* ir *goręšt-* nuo *goréti* „degti“ ir kt., žr. W. Vondrák Vgl. Gram. I^2 537, 664, V. Machek ZfslPh XV 87 t. Kita vertus, šalia *mažiñtelis, naujiñtelis, vieniñtelis* liet. tarmėse dar vartojama ir *girtìtelis, naujìtelis* arba *girtitelỹs, jaunitelỹs, mažitelỹs*, taip pat *maštelỹs, maštitelỹs* ir tverečėnų *gerỹtelis, jaunỹtelis, sausỹtelis* ir kt. Visos trys šios priesagos, *-intelis, -itelis (-itelys)* ir *-ytelis*, yra sudėtinės ir atlieka vienodą funkciją. M. Daukšos *mažitelỹs* „mažintelis, mažutėlis“ gali būti sudarytas šalia jo *mažitỹs* „labai mažas, mažytis“. *Vieniñtelis* gali būti atsiradęs šalia **vienintas*, kaip J. Bretkūno *vienuntelis* „vienišas, einsam“ (žr. A. Bezzenberger BGLS 62, 339) arba *vienuntelis* „vienintelis, einziger“ Ness. 64 šalia *vienuntas* „t. p.“ (ŽD 375). Ryt. augšt. *gerỹtelis, sausỹtelis* taip gali santykiauti su *geriñtelis, sausiñtelis*, kaip pvz. tarm. *darbinỹkas* su *darbiniñkas, gỹti* „varyti“ su *giñti* „t. p.“ ir kt. Bet J. Otrębskis Gram. lit. I 352 mano, kad priesaga *-intelis||-ytelis* neabejotinai esanti susijusi su *-ytis, -ė* (pvz. *mažýtis* arba *mažỹtis* „visai mažas, mažutis“ ir kt.), nors šalia *-ytis, -ė* tos pat reikšmės priesaga *-intis, -ė* ir visai nepažįstama; dėl *-it-||-yt-* plg. dar *-il-||-yl-*, pvz. mažybiniuose būdvardžiuose *mažilýkštis* „labai mažas“ šalia *mažỹlis* „mažas, mažytis“ ir kt.

Ypač įdomi yra priesagos *-mentas||-menta* darinių daryba ir rai-

da. Štai šalia *Mélmentas* ir *Šel̃mentas, Šelmentà* dar pažįstami pagrindiniai priebalsinių kamienų žodžiai, iš kurių jie sudaryti, būtent – *melmuõ* ir *Šelmuõ, šelmuõ* (kamienai *melmen-, šelmen-*). Tuo būdu, tik be kamiengalinio *-t-*, yra sudaryta ir daugiau panašių darinių, pvz.: *Al̃menas* „Linkmenų ap. ež.“ šalia *almuõ* „pūliai“ ir kt., *Liñkmenas* „Švenčionėlių ap. ež.“ šalia *Linkmenà* „tos pat ap. upelis“, *Liñkmenes* (arba *Lìnkmenes*), *-ys, -nų̃* „Švenčionių aps. miestelis“ : *linkmuõ* „linkymas, linkis“ ir kt. Dėl darybos plg. dar lot. *augmentum* „prieauglis, Zuwachs“ : *augmen, -inis* „t. p.“, *sėmentum* „sėjimas, sėja“ : *sēmen, -inis*, „sėkla“, *Sēmō, -ōnis* „sėjos deivė“ (= liet. *sėmuo* „sėja“) ir kt., žr. J. Perrot, *Les dérivés latins en -men- et -mentum* (Paris, 1961) 296 tt.

Panašiai kaip *Mélmentas* ir *Šel̃mentas*, gali būti ir *Kíementas, Kiementà* bei *Térmentas* sudaryti iš priebalsinių kamienų *kiemen-*, *termen-*, bet jų vs. vd. lytys **kiemuo, *termuo* tuo tarpu nežinomos, nors savaime jos galimos; plg. *Lomenà* 3a „kr. Neries įt. (Kaišiadorys“) : *Lomà* 4 „Upio įt. (Seredžius); Kretingos ap. upelis“, *lomà* 4 „įdubęs žemės plotas, slėnys, klonis“, *lõmas* 2 „t. p.“*||lomuõ* 3b „loma, lomas“ (Klovainiai); *Žeimenà* 3b „dš. Neries įt. (Pabradė)“ : *Žeĩmenes* arba *Žeĩmenys, -nų̃* „Kaltanėnų ap. ež.“*||*žeimuo* : **žeima* > *žiemà*; dėl darybos plg. ŽD 222 t., A. Vanagas LKK IV 227 tt. Taip pat yra galimas daiktas, kad seniau šalia *kiẽminas, -à* „kieminis, t. y. naminis“ (pvz. *kiẽminas* paukštis, *kieminóji* antis*)* iš *kiẽmas, kiemà* galėjo būti sudarytas ir būdvardis **kiemenas, -a*; dėl darybos plg. *gluõdenas* 3b „varinė gyvatė“ šalia *gluobenà* 3b „t. p.“, lat. *gluodens* „lygus, gludus“ : sen. liet. *gluodas, -a* „t. p.“ ir kt., žr. ŽD 229. Ilgainiui šalia **kiemenas, -a* ar **Kiemenas, *Kiemena* galėjo atsirasti ir *Kíementas, Kiementà*.

Vandenvardžių su *-ent-* yra palyginti visai nedaug (pvz. *El̃bentas, Gamentà, Šerentà, Liùlenčia, Nemenčià, Ošvenčià*), ir jų visų kilmė bei daryba dar nėr kaip reikiant išaiškinta. Antra vertus, priesaga *-ent-* kartais vartojama pakaitais su *-ant-*, ir todėl, jų praeities kaip reikiant neištyrus, tuo tarpu sunku pasakyti, kuri forma yra senesnė, o kuri naujesnė. Pvz., iš seniau yra paliudyta *Gamantà*, bet šalia *Gamentà* yra dar *Gamenà*; plg. dar *rameñtas* ir *ramañtas* „ramtis, lazda pasiremti einant“, *dovanà* ir žem. *dovenà* ir kt. Šalia *Elbentas, Albenta* kitose ide. kalbose yra atitikmenų ir su *-ant-*, pvz.

prc. *Aubance* iš **Albantia* ir kt., todėl H. Krahe Hydr. 25, tuo remdamasis, ir dabartinį liet. *Elbentą* kildina iš **Albanta*, bet tai dar visai neįrodyta. Pagaliau *-ent-* lygiagrečiai vartojama dar šalia *-int-*, plg. pvd. *Gaidentas, Galentas* ir *Laukintas* (šalia *Laukantas*), *Mažintas, Uogintas*. Yra tad pagrindo manyti, kad iš pradžios yra buvusios ar galėjo būti trys įvairaus laipsnio priesagos: *-int-*, *-ent-* ir *-ant-*, pvz. *Jūžintas, Úosintas* : *Ẽlbentas, Gamentà* : *Ãlantas, Sãlantas, Žvarantà* ir kt.; plg. *Šiřvinas, Šlavìnas* : *Dẽmenas, Dúobenas* (ežerai), *Laũkenas, Novenà* (upės) : *Kamãnai* (pelkės), *Stauganà* (upė), taip pat *laũkanas* „lankstus“ : *laũkena* „lenktas drožtuvas“ (šalia *lenkenà* „t. p.“), lat. *slidans* „lygus, slidus“ : *slidens* „t. p.“ ir kt. Ilgainiui šios priesagos galėjo tarpusavy sumišti, ir todėl jų dariniai dabar gali būti nevienodo senumo.

4. Priesagos *-nt-* sudėtis ir priesaga *-nd-*

Priesaga *-nt-* vartojama ne tik vėlyvesniuose, bet ir senuose, paveldėtiniuose žodžiuose, ir ne tik baltų, bet ir kitose ide. kalbose; todėl jos kilmė kalbininkų buvo daug svarstyta ir dabar tebesvarstoma. Vieni (pvz. K. Brugmannas ir H. Hirtas, A. Meillet) mano, kad ši priesaga yra sudėtinė, o kiti (pvz. H. Pedersenas, P. Kretschmeris, V. Machekas) yra linkę manyti, kad *-nt-* yra nominalinė, homogeninė priesaga. Kuri iš šių nuomonių yra teisingesnė, daugiau pagrįsta, čia neįmanoma plačiau nagrinėti, – tai jau yra bendrosios lyginamosios kalbotyros klausimas, – bet, kad ir į tai specialiau nesigilinant, galima matyti, kad *-t-* šioje priesagoje yra ne pirmykščio kilimo; plg. pr. *smūnents* (vs. gl. *smunentin*) „žmogus“ (kamienas **zmānent-*) : *smūni* „asmuo“, *smūnin* „garbę“, *smūnint* „garbinti, ehren, t. y. žmoninti“, *smūnenisku* „žmoniškai, menschlich“ (žr. J. Endzelīns SV 251 t.); sen. slav. *telę* (ds. vd. *telęta*) „teliukas“ : rus. *telenok* „t. p.“; gr. *drákōn, -ontos* „slibinas, gyvatė“ : fem. *drákaina* (senas *n-* kamienas); av. *mazant-* „didelis“ : *mazan-* „didybė“ ir kt.; žr. H. Hirt Idg. Gram. III 122 t., W. Vondrák Vgl. Gram. I^2 664 t., P. Chantraine, *Formation des noms en grec ancien* (1933) 265 tt.,

E. Schwyzer Gr. Gram. I 526, T. Burrow, *The Sanskrit language* (1965) 128 t., 143 t., G. R. Solta GD 34 t ir kt.

Pridėtinį priebalsį *-t-* po *n* žodžių kamiengaliuose rodo irgi visa eilė liet. kalbos pavyzdžių. Štai Pasvalio vls. kaimo vardas *Galintiškis* (LAV 40) kildintinas iš asv. *Galintas*, kuris toliau savo ruožtu jau sietinas su **galinas* (iš čia priev. *galinaĩ* LKŽ III 67)||*galìnis* „gale esąs, gališkis“ (ir asv. *Galìnis*, iš čia *Galiniškis* „Daugailių vls. viensėdis“); plg. dar *galintìnis* „paskutinis“ LKŽ III 69. Arba štai vėl šalia būdvardžio *samãnis, -ė* „samaninis“ (pvz. *samãnė* bitė) ir ežerų vardų *Samãnis, Samanìnis, Samãnius* (UEV 141 t.) bei pvd. *Samãnis* yra dar ir kamieno *samant-* darinių: *Samañtės* „Papilio vls. miškas“, *Samantónys* „Ukmergės aps., Veprių vls. km.“, rus. *Somonty* „Rietavo vls. apirubas (rus. uročišče)“, t. y. **Samantai*, veikiausiai iš asv. **Samantas*, šalia *Somon* „Breslaujos aps. ež.“ Sprogis 196 ir kt. Plg. dar *Oginty* (t. y. *Uogintai*) „Upytės aps. laukas“ Sprogis 139 ir *Oginy* „tos pat aps. dvaras“ ib., taip pat *Eidintas, Širvintas* šalia *Eĩdinas, Širvinas, druskiñtė* „(senovinis) indas druskai laikyti (Anykščiai)“ šalia *drùskinė* arba *druskìnė* „t. p.“ ir kt. Be to, priebalsį *-t-* randame priesagose įterptą ne tik po *n*, bet ir po *l, r*, pvz.: *Obeltìs* 3a „kr. Verknės įt. (Butrimonys)“ šalia *Obelìs* 3a „kr. Nevėžio įt. (Kėdainiai)“, *Obelẽ* 3a (ir *Obelià* 3a) „Kruojos įt. (Pakruojis)“, *Obelijà* 2 „Seirijų ap. ež.“, *Obelìnė* „dš. Upytės įt. (Ramygala)“, toliau *obelìs* 3a ir *obelẽ* 3a „Apfelbaum“; *Mótertis* „dš. Nemuno įt. (Alovė)“ šalia *Moterà* 3a „kr. Girmuonio įt. (Pakuonis)“, *Moteriškė* „Giedraičių ap. upelis“ ir kt. Čia pat dar priskirtina ir *dabartìs* 3b „dabartinis laikas“, *dabařtės* priev. „dabar“, šalia *dabař* „jetzt“ ir *dãbar* „noch“ (plg. dar *dabãris* arba *dabarìnis* „dabartinis“, *dabarýkštis* arba *dabarnýkštis* „t. p.“ ir kt. (žr. LKŽ II 200), taip pat *vakártis, -ies* arba *vakartìs, -iẽs* „įsidedamas valgis į kelionę važiuojant ar einant į darbą“ šalia *vãkaras*; žr. R. Eckert Balt. V 11 t.

Ypač dažnai latvių kalboje priebalsis *-t-* prieš priesagą *-iņš-* (fem. *-iņa*) įterpiamas po *n, m, l, r* ir *s, c*, pvz.: *akmentiņš* „akmenėlis“, *deguntiņš* „nosytė“ (šalia *deguns* „nosis“), *ābuoltiņš* „obuolėlis“, *dievertiņš* „dieverėlis“, *mēnestiņš* „mėnesėlis“ ir kt. Galimas daiktas, kad dalis šios rūšies darinių, kaip V. Rūķe-Draviņa Dim. 189 t. yra linkus manyti, turi kamiengalinį *-t-* abstrahuotą ir apibendrintą iš

tokių žodžių, kur jis darybiškai visai pateisinamas, pvz. *pirtiņa* „pirtelė“, *smiltiņa* „smiltelė“ ir kt.; prie to dar galėjo prisidėti ir tokie dariniai, kaip *alutiņš* „alutis“, *ragutiņas* „rogutės“ (plg. dar liet. tarm. *rãgutės* „rogės“) ir kt. Bet tenka abejoti, kad taip būtų buvę visais atvejais; pvz. latvių būdvardiniai deminutyvai *mazītiņš* arba *mazintiņš* „labai mažas, visai mažas“, *plānītiņš* „visai plonas, plonytis“, kaip jau augščiau minėta, gali būti sudaryti iš kamienų **mazint-* (= liet. *mažint-*), **plānint-* (= liet. *plonint-*).

Toliau pastebėtina, kad kaip kaikuriose kitose ide. kalbose, taip ir lietuvių kalboje šalia *nt-* pasitaiko ir *nd-* darinių, pvz.: *balánda* (ir *balandà* 3b, *bãlanda, balañdė*) „tokia lauko žolė, Melde (Chenopodium)“ (= lat. *baluoda, baluodė* „t. p.“) ir *balañdis* „karvelis“ (= lat. *baluôdis* „t. p.“): *bãlas, -à* „baltas“, *bãlas, -aĩ* „baltai žydinti pievų žolė (Anemone)“, lat. *bala* ir *balata* „balanda“; *klibindà* 2 (ir *klibìnda*) „išklibęs daiktas; išklypęs, šlubas žmogus ar gyvulys, išklyptakojis“ : *klìbas* „išklibęs; šleivas, klišas“, *klìbti* „pradėti klibėti“, *klibiñgis* „klibinda“; *laskìnda* „driskius, nuogalis“ : *lãskana* „skuduras, skarmalas“, *lãskatas* „t. p.“ ir kt. Toliau žr. ŽD 101 t. Iš tikrinių vardų čia paminėtini: *Gelañdupis* „kr. Pietvės įt. (Alsėdžiai, *Gelindėnų* km.)“ : *Gėlušė* „dš. Nemuno įt. (Alovė)“, *Gėluva* „Kurtuvėnų ap. ež.“, *Gelvė* „Žirnajų ež. įt. (Gelvonai)“ ir kt.; *Gilándis* (ir *Gelándis*) „Onuškio ap. ež.“, *Gilánda* (ir *Gilándė*) „Oplaukio ež. įt. (Pagėgiai)“ : *Gìlis* „Daugų ap. ež.“, *Gìlupis* „dš. Jotijos įt. (Kiduliai)“, *Gilijà* 3b „kr. Nemuno šaka, tekanti į Kuršių marias“, *Gilùvė* „kr. Jūros įt. (Pagėgiai)“; *Kelìnda* „Medingėnų ap. upelis“, plg. *Kėležeris* „Obelių ap. ež.“; *Krūvandà* 3a „kr. Lazduonos įt. (Čekiškė)“ : pvd. *Krūvėlis, Krūveliaĩ* km., toliau gal *krūvà* 4 „kas į vieną vietą sukrauta, krūsnis; būrys, pulkas“ ir kt.; *Samándis* „Smalvų ap. ež.“ (arba *Samaniū* ež.): *Samãnis, Samanìnis* (ežerai), *sãmana* „Moos“; *Tarañdė* „Gineitiškių ež. įt. (Riešė, Vilniaus aps.)“ : *Tãramas* (ir *Taramà*) „Salako ap. ež.“; (pavardės) *Balindaitis* VK 8 (iš *Balindas* ar *Balinda*), *Dalìnda* arba *Dalindà* (plg. *Daliniškių, Dalinionių* km. LAV 358, 405); *Dubrindỹs* (plg. *Dubrà* pvd., *Dubriškiai* km. ir kt.), taip pat *Galindžius* (šalia *Galìnis*), *Klabindžius* arba *Klebindžius* (šalia *Klabys, Kleba, Klebingis*) ir kt. Šios pastarosios Prūsų Lietuvos pavardės, *Galindžius* ir *Klabindžius, Klebindžius* (VK 10, 12), lengvai gali būti atsiradusios šalia *Galindis, Klabindis, Klebindis* (plg. *Tiliñ-*

dis šalia *Tìlius, Tiliū́nas* ir kt.), nes pvz. Klaipėdos krašte pavardės su *-ius* ir *-is* dažnai pakaitomis vartojamos, pvz. *Gelžìnius||Gelžìnis* ir kt., žr. W. Fenzlau 110. Be to, iš *Galindžius* ar *Galindis* yra kilęs Prūsų Lietuvos bažnytkaimis *Galiñdžiai* (vok. *Gallingen*, Ylavos, arba Pr.-Eylau, aps.); čia vok. *-ing-* yra iš *-ind-*, plg. pr. *Galindien* : *Gelyngenn* (vok. Gallingen), *Stabynden* : *Stabingen* (vok. Stobingen) ir kt., žr. G. Gerullis ON 223.

Tam tikrais atvejais priesaginis *-d-* kaitaliojasi su *-t-*; pvz. *Kùrantas* dar vadinamas ir *Kùrandas*; šalia *Samándis* yra ir *Samañtės, Samantonys*; šalia kamieno *kalant-* pažįstamas ir *kaland-* : *Kalančių* ir *Kalandiškio* km. (LAV 101, 521); šalia *Valantiškės* viensėdžio (plg. *Valančius* ir kt.) yra ir *Valandiškės* km. (LAV 720); pr. *Iwanthi*, liet. *Ivančius* atliepia lat. *Ivanda, Ivande* (su pradiniu ilgu *ī-*, J. Endzelīns Lvv I 372); šalia trumpinio vardo *Ginas* (plg. *Gin Mitkevič* K. Jablonskis Arch. 16, *Mis Ginevič* ib. 13, taip pat asv. *Gineikà, Gineĩtis, Giniū́nas, Ginùlis, Ginùtis* : *Bùtginas, Liáud-ginas, Saūginas*) yra ir *Gintas* KV 10 (plg. Petras *Gintovič* Akty XXIV 316, toliau asv. *Giñtalas, Giñtilas, Gintẽnis*, pr. *Gyntis, Gintil, Gintune* : liet. *Giñt-vilas, Jó-gintas, Sù-gintas*) bei *Gindas* (= pr. *Gin-de*; plg. liet. asv. *Gindulis, Gindaitis* Akty XXV 405: *Gind-vilas, Jau-gindas* > rus. *Evgind* K. Jablonskis Liet. ž. 50, pr. *Nyr-ginde* R. Trautmann PN 139); rus. *Ivot* „dš. Desnos ąt." turi variantą *Ivod* (Toporov-Trubačev Ling. an. 189); liet. *tvìrtas*, lat. *tvirts* atliepia slav. **tvьrdъ*; lenk. *twardy* ir kt.; liet. *dẽšimt, dešimtìs*, sen. slav. *desętь* priebalsiu *-t-* skiriasi nuo gr. *dekás, -ádos*, ir tt. Taigi liet. *-and-, -ind-* šalia *-ant-, -int-* yra visai tikras dalykas, ir todėl pr. vietovardžiai *Galindo* 1231 (vietovė), *Galynde* 1331 (Sembos krašto miškas), *Galinden* 1348 (vok. Gallinden, Marungo, arba vok. Mohrungen, aps.), sudaryti iš kamieno **galinda-||-ā*, gali visiškai atitikti liet. **galinta-* ir reikšti „galinis, gališkis". Todėl J. Otrębski, *Słowianie* (1947) 133–138, *Studia historica w 35-lecie pracy naukowej H. Łowmańskiego* (1962) 37–41 ir M. Rudnicki LP I 272, *Slovianskaja filologija* (Moskva, 1958) I 136–160 pergreitai paneigia priesagos *-ind-* buvimą liet. kalboje ir *galindus* priskiria slavams; plg. dar G. Gerullis ON 35, K. Būga Žod. LXII, LXXIII = RR III 117, 124–26, J. Endzelīns SV 174, M. Vasmer REW I 290, E. Fraenkel LP II 267 t., LEW 130.

Be to, J. Otrębskis Gram. lit. II 270 dar mano, kad *Galindžius* esąs neabejotinas *galiñčiaus* variantas, o šis pastarasis su priesaga *-jus* esąs sudarytas iš esamojo laiko dalyvio **galint-* nuo *galėti* „pajėgti, įstengti“, panašiai kaip *sùkčius* „apgavikas“ iš *sùktas* ir kt. Bet tai neatrodo įtikinama: viena, šalia *Galindžiaus* Maž. Lietuvoj, kaip jau minėta, yra ir daugiau pavardžių su *-indžius* (*Klabindžius, Klebindžius* ir kt.), kurių lengvai negalima išaiškinti kokia nors analogija; antra, *Galindžius* visai lengvai gali būti sudarytas šalia *Galindas* (plg. VK 3) visai panašiai, kaip pvz. *Uogiñčius* šalia *Úogintas* ir kt.; ir, trečia, pavardė *Galiñčius* tuo būdu gali būti sudaryta šalia *Galintas* (t. y. galinis, gališkis), kurio tikras variantas kaip tik ir yra *Galindas*, panašiai kaip *Kùrantas* šalia *Kùrandas* ir kt. Plg. dar B. Savukynas LKK VI 321 t.

5. Liet. *nt-* vandenvardžių reikšmė

Liet. *nt-* vandenvardžiai, kaip ir tos pat priesagos vietovardžiai, asmenvardžiai ir negausūs bendriniai daiktavardžiai, šalia įvairių *nd*-darinių yra dar, palyginti, gerai pažįstami, bet jau nebedarūs. Vieni iš jų yra gana seni (pvz. *Ālantas, Sālantas, Viešintas* ir kt.), ir jų pirmykštė reikšmė yra nebeaiški, išblankusi; kiti iš jų yra, atrodo, vėlyvesni, tik lietuvių kalboje tesutinkami, ir jų reikšmė yra kiek aiškesnė, nes jie yra susiję su dabar vartojamais, mums žinomais žodžiais, pvz. *Alkañtis, Gausañtė, Kíementas, Kražañtė, Laukañtė, Miežintà, Romintà, Širvintà, Tilžintà, Úoginta, Uolintà, Úosintas, Uosintà, Žùvintas, Žuvintà* ir kt. Bet ką iš tikrųjų yra reiškusi pati priesaga *-nt-*? Kokia yra tikroji jos funkcija?

Lygindami *nt-* vandenvardžius su gretiminiais kitokios darybos upių ir ežerų vardais, galime pastebėti, kad kaikurie iš jų šia savo priesaga savaip pažymimi, vienas nuo kito atskiriami arba iš kitų tarpo išskiriami, įvardijami, pavadinami. Pvz., viena ir ta pati upė vadinama *Miežintà* ir *Miẽžiškis*: čia priesagos *-inta* ir *-iškis* yra įvairios, bet jos atlieka tą pačią funkciją. Arba štai vienas ir tas pat ežeras vadinamas dvejaip – *Nestrėvantỹs* ir *Nestrévis* (dėl darybos plg. *Nevéžis* ir kt.); šalia to toj pačioj Semeliškių apylinkėj dar pažįstami

ir kiti du tos pat šaknies ežerų vardai – *Strėvỹs* ir *Strėváitis*; ir visų šių ežerų pavadinimų pagrindas yra *Strėvà*, nuo kurios savo vardą dar yra gavęs *Strėviniñkų* km. (Kaišiadorių aps.). Seniau pats miestas ir pro jį tekanti upė buvo vadinama *Tilžė*, bet ilgainiui ši upė, norint ją skirtingiau pažymėti, buvo pavadinta *Tilžėlė* arba *Tilžùtė*, o vokiečiai senovinį miesto vardą *Tilse* pakeitė į *Tilsit*, todėl ir Įsruties įtakas, esąs tame pat krašte (Pilkalnio aps.), nelabai toli nuo Tilžės, galėjo būti išskiriamai pavadintas *Tilžintà*. Taip pat ir dabartiniai Onuškio ap. ežerai, *Alkañtis* ir *Alkas*, abu prie Kareivonių km., seniau galėjo būti pradėti skirti įvairesne daryba. Pagaliau tuo pat būdu šalia **Kražė* arba **Kražis* (iš čia *Krãžiai*) galėjo šalimais atsirasti ir *Kražañtė*, ir iš pradžios abu šie vardai, **Kražė* ir *Kražañtė*, kurį laiką galėjo būti lygiareikšmiškai vartojami pagrečiui. Plg. prc. upėvardžius *Braye* (seniau *Brigia*) ir *Briance* (seniau *Brigantia*), kurie yra kilę iš gālų būdvardžių **brigios* (fem. **brigia*) „kalnų, kalninis“ ir **brigantios* (fem. **brigantia*) „t. p.“ (iš galų *briga* „aukštuma, kalva“ ir kt.), žr. P. Lebel PM 287, 316. Plg. dar *Kiementas* ir *Kiemeitis, Samándis* arba *Samaniū* ež., ir *Samãnis, Samanìnis* ir kt.

Toliau *nt-* vandenvardžiai savo vartosena ir reikšme yra didžiai artimi priesagų *-ijas||-ija, -inis||-inė, -ynas||-yna, -iškis||-iškė* ir kt. vandenvardžiams; jie taip pat dažnai dar prilygsta kilmininkines žodžių grupes arba sudėtinius žodžius, kurių pirmoji sudaromoji dalis gali atstoti kilmininką arba būdvardį, pvz.: *Alkañtis||Alkupis; Kražañtė||Krãžupis; Kregždañtė||Krẽgždė, Krẽgždupė, Kregždūnė; Laukañtė||Laũkė, Laũkupis, Laukìnis; Miežintà||Miežiū* ež., *Miežupis, Miežiškis; Narañtis||Nãrupis, Narìnis; Sãlantas||Salõs upis, Sãlupis, Salìnis, Salìnė, Salótas, Salõtis (-tė); Šiřvintas, Širvintà||Širvỹs, Šiřvinas; Šlavañtas, Šlavantà||Šlavẽ, Šlavìnas; Úoginta||Uõgė, Uogỹs, Uoginẽlis; Uosintas, Uosintà||Uosio upelis, Uosỹs, Úosupis (-upė), Uosijà, Uosỹnė; Výžintas, Vyžintà||Vỹžupis, Výžuonas, Vyžuonà; Žùvintas, Žuvintà||Žuvìnė* ir kt. Plg. dar *Dùbis, Dùbė, Dubióji, Dubijà, Dubingà, Dubìnė, Dùbupis; Júodas, Juodà, Júodasai, Juodóji, Júodis, Júodė, Juodijà, Juodìnė, Juodýnas, Juodỹnė, Juodìškis, -ìškė, Júodupis, (-upė); Puřvas||Puřvis, Puřvė, Purvìnis, -ìnė, Purvýnas, Pùrupis* (iš **Purvupis*); *Rùdė, Rudijà, Rudìnė, Rùdiškis, Rudõkė, Rùdupis; Šakà||Šãkė, Šakìnė, Šakýna, Šakýnė, Šakìškis* ir kt.

Iš šių ir daugelio kitų pavyzdžių galime matyti, kad priesagos

-ijas||-ija, -ynas||-yna, -ynė seniau galėjo būti ir iš dalies dar dabar tebėra būdvardinės, tokios pat ar artimos reikšmės, kaip *-inis||-inė, -iškis||-iškė* ir kt., pvz.: **galijas, -a* (= lat. *galijs*) „galinis, gališkis“ : *Galijà* (t. y. galinė) „Tauragės vls. pieva“; **juodijas, -a* „juodasis, juodinis“ : *Juodijà* (t. y. juodoji, juodinė) „kr. Nemuno įt. (Jieznas)“ ir kt.; **galynas, -a* „galinis, gališkis“ : *Galýna* (t. y. galinė) „Batakių vls. pieva“; **purvynas, -a* „purvis, purvinis“ : *Purvýnas* „Dumblės įt. (Linkmenys)“; **šakynas, -a* „šakis, -ė, šakinis, šakiškis“ : *Šakýna* (t. y. šakinė) „kr. Švėtės įt. (Šakyna)“; plg. dar *kaimýnas* „gretimas (iš pradžios – to pat kaimo) žmogus, gyventojas, Nachbar“ (dėl darybos plg. lot. *vīcīnus* „arti kaimynystėj esąs“ : *vīcus* „kaimas“) : *káiminis* „kaimo žmogus, kaimietis, Dorfbewohner“, lat. *cieminš* (= liet. *kiemìnis*) „to pat kaimo gyventojas, vėliau svečias iš artimos kaimynijos ir svečias apskritai imant“, taip pat *Žemýna* „žemės, žeminė deivė, Erdgöttin“ ir kt., žr. ŽD 269 t. Kad priesaga *-ija* gali būti ir individualinės reikšmės, aiškiai rodo ne tik *Galijà, Juodijà*, bet ir *Gilijà* 3b „kr. Nemuno šaka, tekanti į Kuršių marias“ (plg. dar *Gilióji* up., *Gilìnė* ež., *Gìlupis*), *Rudijà* 3b „dš. Lomenos įt.“ (plg. *Rudìnė, Rudõkė, Rùdupė*), *Tárpija* (t. y. tarpinė) „Plinkšių ež. įt. (Seda)“ ir kt., žr. ŽD 82, J. Endzelīns LGr. 276 t. Tuo pat būdu, panašiai kaip *Ilgýnas* (t. y. ilgasis, ilginis) „Molėtų ap. ež. ir upelis“ (plg. *Ĩlgė* up., *Ilgàsis* ež., *Ilgóji, Ilgója* up., *Ilgìnis* ež., *Ilgupỹs*), *Juodýnas* (t. y. juodasis, juodinis) „Švenčionėlių ap. ež.“ (plg. dar ežerų vardus *Juodìkis, Juodìnis, Juodìšius, Juodẽnis*) ir kt., galime aiškinti ir *Dumblýnas* „Utenos ap. ež.“ (šalia ežerų vardų *Dum̃blis, Dum̃blinis*, upv. *Dum̃blė, Dumblìnis* ir kt.), *Gervýnas* „kr. Vilkos įt.“ (Pagėgiai; plg. dar upv. *Geřvinis, Geřvis, Gérvupis* ir kt.), *Varlýnas* „Molėtų ap. ež.“ (šalia ežerų vardų *Vařlis, Varlìnis, Varlìškis, Vařliupis*) ir kt.

Kadangi *nt-* vandenvardžiai, kaip jau augščiau minėta, savo vartosena prilygsta būdvardinių kitų priesagų (*-is, -inis, -iškis...*) vandenvardžius ir atlieka tą pačią funkciją, tai galima manyti, kad ir jie ar bent jų dalis yra buvę būdvardiniai dariniai. Tuo būdu pvz. *Gausañtė, Kražañtė, Širvintà, Tilžintà, Úosintas, Uosintà, Žùvintas, Žuvintà* seniau yra reiškę ar galėjo reikšti „gausioji, gausinė“, „kražinė, kražiškė“, „širvoji, širvinė“, „tilžinė, tilžiškė“, „uosinis, -inė“, „žuvinis, -inė“ ir kt. Šią prielaidą dar paremia ta aplinkybė, kad

vandenvardžiai su *-antas, -anta, -intas, -inta*, kaip jau iš dalies matėme, gali būti darybiškai susiję su priesagų *-anas, -ana, -inas, -ina, -inis, -inė* ir kt. dariniais; plg. *Laukantas||Laukintas* ir **laukanas, -a||*laukinas, -a* (panašiai kaip *rūkanas* „miglotas“ : *rūkas, kiẽminas* : *kiẽmas* ir kt.) šalia *laukìnis, -ė; Šiřvintas||Širvintà* : *Širvinas* ež.*||Šiřvas; Žùvintas||Žuvintà* : *žùvinas, -à* šalia *žuvìnis, -ė||žuvis* ir kt. Plg. dar *paskutìntas* (Giedraičiai) ir *paskutinas* (atėjo *paskutinóji* „galas, mirtis“, dirba iš *paskutinõsios*, t. y. iš paskutinių jėgų) šalia *paskutìnis, galintìnis* šalia *galìnis* ir kt.

Kaip vandenvardžiai arba iš dalies vietovardžiai su *-intas*, panašios reikšmės yra arba galėjo būti ir tos pat priesagos asmenvardžiai. Pvz., pavardės *Galintas, Laukintas, Mažintas, Sudintas, Svirintas, Širvintas, Uogintas* ir kt. iš pradžios galėjo būti tokios pat reikšmės, kaip ir pavardės su *-inis, -iškis, -ėnas, -ynas, -ūnas, -aitis* ir kt., kaip antai: *Galìnis, Kálvinis, Galìškis, Kálviškis, Mažėnas, Ragėnas, Gudýnas, Bìronas, Mažõnas, Mažū̃nas, Medū̃nas, Daukšáitis, Skiráitis* ir kt. Panašios reikšmės galėjo būti ir pvd. *Gaĩdentas, Gãlentas*.

Šitaip galvodamas, aš anaiptol nenoriu pasakyti, kad visi *nt-* vandenvardžiai yra arba būtų buvę tokios pat ar panašios reikšminės kategorijos, kaip atitinkami bendriniai priesaginiai dariniai arba iš dalies asmenvardžiai. Ne, to dabar negalima teigti. Visų pirma *nt-* vandenvardžiai yra nebedarūs, jų semantinė raida yra sustingusi, ir todėl jų pirminė reikšmė daug kur yra nebeaiški, jie kokios nors ryškesnės reikšminės kategorijos nebesudaro. Bet *nt-* vandenvardžiai, kaip ir tos pat priesagos vietovardžiai ir asmenvardžiai, visdėlto lietuvių kalboj, palyginti, dar gerai pažįstami, nemaža jų dalis aiškiai yra tik lietuvių kalboj atsiradusi, net vėlyvesniais laikais, ir jie savo vartosena bei funkcija yra gana artimi ypatybiniams hidroniminiams dariniams, pvz. su priesagomis *-inis, -iškis* ir kt., todėl, tuo remiantis, galima manyti, kad jie ar bent jų dalis yra buvę ypatybiniai, būdvardiniai dariniai, kuriais žymimi daiktų ar jų ypatybių santykiai su pagrindiniais žodžiais, iš kurių jie sudaryti. Kad jie visi būtų buvę tik priklausomybinės reikšmės, kaip kad H. Krahe galvojo, negalima pasakyti. Dabar, bent tuo tarpu, galime tik spėti, kokios reikšmės yra buvę seniausieji *nt-* vandenvardžiai, pvz. *Ālantas, Sālantas* ir kt.

Toliau kyla klausimas, ar tokie liet. *nt-* vandenvardžiai, kaip *Ga-*

mantà, *Kražañtė*, *Kregždañtė*, *Šlavantà* ir kt., iš tikrųjų yra buvę ar galėjo būti tolygūs slav. *ęt-* deminutyvams (im Grunde die gleichen Bildungen wie die slawischen Deminutive auf *-ęt-*), pvz. sen. slav. *agnę* „avinėlis", *otročę* „vaikelis" ir kt., kaip kad J. Otrębskis LP IX 9 galvoja? Ar liet. *Širvintas*, *Viešinta*, *Virinta, Žuvinta* ir kt., kaip kad samprotauja A. Gāters KZ LXXII 55, priklauso „teils zu der Sprachgruppe der Zugehörigkeit, teils zu der Deminuierung und Steigerung?" Tatai man neatrodo visai įtikinama. Visų pirma lietuvių kalboj mes randame daugybę įvairių mažybinių vandenvardžių šalia kitų tos pat šaknies nemažybinių, kurie gali eiti jų pagrindu; pvz. *Briauniùkas* ir *Briaūnis* yra Semeliškių ap. ežerai (abu prie Bajorų km.); *Dysnẽlė* yra *Dysnos*, o *Karklẽlis – Kařklio* upės įt.; *Leitãlė* yra dš. *Leĩtės, Šalpãlė* – kr. *Šalpės* įt.; *Metelýtė* „kr. Peršėkės įt." teka iš *Mẽtelio* (vs. vd. *Metelỹs*), o *Vasakýtė* „Šlavantos įt." – iš *Vasakū̃* ež.; *Nykùtė* ir *Nykà* yra tos pat Kriūkų ap. kairieji Nemuno įtakai; *Snietelaĩtė* įteka į *Sniẽtalą*, o *Vidaujáitė* – į *Vidáują*, ir kt. Kartais viena ir ta pati upė pagrečiui vadinama mažybine ir nemažybine forma be kokio reikšminio skirtumo, pvz.: *Alantà* ir *Alantẽlė* „kr. Virintos įt. (Alanta)", *Baltỹs* ir *Baltẽlis* „Obelių ap. ež.", *Daubà* ir *Daubẽlė* „Ventos įt. (Papilė)" ir kt. Šios rūšies vandenvardiniai deminutyvai dažnai tikrai reiškia kokią mažybę, mažesnę upę ar mažesnį ežerą, o kartais, kaip W. Brandensteinas, *Slavistična revija* III 302 pastebi, jie mažybę gali reikšti savo priklausomybe (das Zugehörige ist das Kleinere!). Bet nei vienam iš *nt-* vandenvardžių nerandame atitinkamų palyginamų pavyzdžių, iš kurių būtų matyti, kad jie yra ar būtų buvę deminutyvai; pvz. šalia *krẽgždė* pažįstami deminutyvai *kregždẽlė, kregždýtė*, *kregždùtė* ir kt., bet nėra aiškių duomenų, kurie rodytų, kad pvz. *Kregždañtė* šalia *Krẽgždė* (arba *krẽgždė*) kada nors būtų reiškusi mažybę arba būtų kieno suprantama kaip mažybinė lytis. Tas faktas, kad slav. *ęt-* dariniai reiškia mažas gyvas būtybes (plg. sen. slav. *otročę* „vaikelis", *telę* „teliukas" ir kt.) arba su šia priesaga gali būti sudaromi trumpiniai vardai (plg. sen. lenk. *Godzięt, Chwalęta*, *Dobręta* ir kt.), dar nerodo, kad ir liet. kalboj yra arba galėjo būti *nt-* deminutyvai; iš visko tik matyti, kad tokie liet. vardai, kaip *Mažintas, Sudintas* arba *Gaidentas, Galentas*, yra tokios pat reikšmės, kaip ir atitinkami asmenvardžiai su *-ėnas, -ynas, -onas, -ūnas* ir kt., pvz.: *Eidėnas*, *Mažėnas, Gudýnas, Mažõ-*

nas, Narúnas ir kt. Dar mažiau ką galime iš to spręsti apie *Gamantos, Kražantės* ir kt. deminutyvumą.

Kita vertus, bendrinių darinių priesagos, kuriomis reiškiama mažybė arba malonybė, taip pat dar reiškia ir priklausomybę, kilmę ir kt. Pvz., liet. priesaga *-ytis* (fem. *-ytė*) labai plačiai vartojama jaunoms gyvoms būtybėms ar šiaip mažučiams daiktams žymėti, pvz.: *brolýtis, paukštýtis, vilkýtis* arba *avýtė, saulýtė* ir kt.; čia pat priskirtini ir patroniminiai vardai, pvz.: *Kumutýtis, Naujokýtis* (arba *Kumutáitis, Naujokáitis*), *Labutýtė, Paliulýtė* (Labučio, Paliulio duktė) ir kt. Bet žem. tarmėse ši priesaga dar vartojama ta pačia reikšme, kaip ir *-ietis*, pvz.: *šiaulýtis* „šiaulietis“, *veliuonýtis* „veliuonietis“, *vókytis* „vokietis (t. y. Vókios gyventojas)“ ir kt., žr. ŽD 359 t. Latvių mažybinė priesaga *-ītis* (*-īte*) vartojama tokia pat reikšme, kaip ir *-inš* (*-iņa*), pvz.: *brālītis, krūmītis, vīrītis* „vyrelis“, taip pat *pelīte, saulīte* ir kt. Kaip lietuvių, taip ir latvių kalboj ši priesaga tarmėse, ypač Latgaloj, dar vartojama kilmei žymėti, pvz.: *latvītis* „latvis“ (= *latvietis*), *tautītis* „jaunuolis iš svetur, der Fremde“, *vācītis* „vokietis“ ir kt., žr. J. Endzelīns L. Gr. 386 t., V. Rūķe-Draviņa Dim. 232 tt. Taip pat panašiai vartojama ir slav. priesaga *-itь*; plg. sen. slav. *goląbištь* „balandėlis“, *otročištь* „vaikytis, vaikelis“, serb. *vučić* „vilkytis“ ir sen. ček. *božic* „dievo sūnus, dievaitis“, serb. *bratić* „brolio sūnus, brolėnas“, *kraljić* „karaliaus sūnus, karalaitis, karaliūnas“ ir kt., žr. W. Vondrák Vgl. Gram. I^2 598 t., St. Rospond, *Południowosłowiańskie nazwy miejscowe z sufiksem *-tj-* (Kraków, 1937) 5 tt., 135 tt. Ir ši pastaroji, priklausomybinė ar kilminė, reikšmė, kaip ypač St. Rospond, op. cit. 139, linkęs manyti, veikiausiai yra senesnė, iš kurios ilgainiui jau galėjo atsirasti ir deminutyvinė reikšmė; dėl to plg. dar F. Metzger KZ LXXI 118. Tai iš dalies rodo ir etimologinis priesagos *-ītis* (= slav. *-itь*) sąryšis su *-ietis*: *-aitis*; plg. *vókytis*: *vókietis, giminiētis*: *giminaĩtis*, lat. *tautītis*: *tautietis*: *tautaitis* ir kt., žr. ŽD 358 t.

Kad mažybinė priesagos reikšmė gali būti vėliau atsiradusi, aiškiai rodo priesagos *-inis* (= lat. *iņš*, slav. *-ьnь*) reikšmės raida. Lietuvių kalboj ši priesaga tebėr labai dari ir plačiai vartojama santykiniams, priklausomybiniams būdvardžiams sudaryti, pvz.: *auksìnis, beržìnis* (ir *béržinis*), *kalnìnis, namìnis, rytìnis, žiemìnis* ir kt. žr. ŽD 246 tt. Su šia priesaga dažnai dar sudaromi asmenvardžiai ir van-

denvardžiai, pvz. (pavardės) *Antìnis*, *Beržìnis*, *Galìnis*, *Gelžìnis*, *Kálvinis*, *Kařklinis*, *Káulinis*, *Kaupìnis*; (ežerai) *Agarìnis*, *Beržìnis*, *Ešerìnis*, *Kraštìnis*, *Miškìnis*, *Purvìnis*; (upės) *Eglìnis*, *Klevìnis*, *Ožkìnis*, *Sidabrìnis* arba *Graužìnė*, *Juodìnė*, *Lydẽkinė*, *Obelìnė* ir kt., žr. ŽD 258. Bet latvių kalboj šios priesagos būdvardinės vartosenos bėra likęs tik vienas kitas pėdsakas, pvz. *lapiņš vainadziņš* (= lapinis vainikėlis) ir kt. Ankstyvesni šios priesagos būdvardžiai čia yra sudaiktavardėję ir išvirtę daugiausia deminutyvais, pvz.: *bērziņš* „berželis“, *dēliņš* „sūnelis“, *kalniņš* „kalnelis“ (ir pvd. *Kalniņš* = liet. *Kalninis*) ir kt. Iš to jau galime matyti, kad latvių šios priesagos deminutyvai yra vėliau kilę iš būdvardžių su *-inis*. Dėl to žr. dar J. Endzelīns LGr. 313 t., V. Rūķe-Draviņa Dim. 168 t.

Savo reikšme su *-inis* iš dalies yra susijus ir priesaga *-inas*. Visų pirma su ja buvo senovinėje liet. raštų kalboje ir retkarčiais vienur kitur dabartinėse tarmėse yra sudaromi būdvardžiai tos pat reikšmės, kaip ir su *-inis*, pvz.: *áuksinas* „auksinis“, *dróbinas* „drobinis“, *geležinas* „geležinis“, *kiẽminas* „kieminis, t. y. naminis“, *mẽdinas* „medinis, t. y. laukinis“, *sidābrinas* „sidabrinis“ ir kt. Ypač dažnai ši priesaga dabar vartojama ta pačia reikšme kaip ir *-uotas* ar *-ėtas*, pvz.: *degùtinas* „degutuotas“, *dùlkinas* „dulkėtas“ ir kt. Iš šios priesagos daiktavardžių gana plačiai vartojami įvairūs gyvulių patinų pavadinimai, pvz.: *añginas, geřvinas, kātinas, lāpinas, stiřninas, žąsinas* ir kt.; plg. lat. *avins, gulbins, katins, zuosins* ir kt. Vienur kitur tarmėse dar pasitaiko daiktavardžių su *-inas* didybinės (amplifikatyvinės) arba mažybinės reikšmės, pvz.: *añginas* „didelė gyvatė“, *mùsinas* „didelė musė“ (arba Prūsų Lietuvos žvejų tarmėj) *langìnas* „visai mažas langas, langelis“, *mergìnas* „mergaitė“, *žąsìnas* „jauna žąsis su plunksnomis, žąsiukas“ ir kt. Lyg vidurį tarp šių pastarųjų darinių užima žem. tarmių šios priesagos daiktavardžiai, kurie reiškia vidutinį didumą ar gerumą, pvz. *alìnas* „vidutinis alus“, *arklìnas* „vidutinis arklys“, *jautìnas* „gerokas jautis“, *lydekìnas* „geroka lydeka“, *paršìnas* „gerokas, stambus paršas“ ir kt. Toliau žr. ŽD 240 tt. Latvių tarmėse vietomis irgi pasitaiko deminutyvų su *-ins* (fem. *-ina*), pvz.: *ganins* „piemenėlis“ (nuo *gans* „piemuo“), *kucins* „kalytė“ (nuo *kuce* „kalė“), *puišķins* „vaikelis“ (= *puišķēns* „t. p.“) ir kt., žr. J. Endzelīns LGr. 309 t., V. Rūķe-Draviņa Dim. 200 t. Bet kadangi priesagos *-inas* deminutyvų tiek lietuvių, tiek latvių kalboje sutinkama

rečiau, tik atskirose tarmėse, ir tai nevienoda reikšme, o šios priesagos santykinės, priklausomybinės ar kilminės reikšmės darinių randame ne tik senovinėj lietuvių raštų kalboje arba dabartinėse tarmėse, bet iš dalies ir kitose ide. kalbose (plg. sen. slav. *materьnъ* „motinos, motininis“, *zemьnъ* = liet. *žẽminas* „žeminis“, lot. *fāginus* „skroblinis“ ir kt.), tai atrodo, kad ši pastaroji reikšmė iš tikrųjų gali būti senesnė, o deminutyvinė vėlyvesnė; plg. V. Rūķe-Draviņa Dim. 202 t. Tai iš dalies galime matyti ir iš šios priesagos vandenvardžių, pvz.: (ežerai) *Gulbinas* (šalia *Gulbis*, *Gulbìnis*), *Laūminas* (šalia *Laūmių* ež., *Laūmis*, *Laūmežeris*), *Pilvinas* (šalia *Pìlvė* up., *Pilvìngis* ež.), *Širvinas* (šalia *Šìrva*, *Širvỹs*), *Šlavìnas* (šalia *Šlavẽ* up.); (upės) *Geřvinas* (šalia *Geřvis*, *Geřvinis*), *Gìršinas* (šalia *Gìršupis*), *Gulbinas* (šalia *Gulbė*, *Gulbìnė*, *Gulbiškė*), *Mėdinas* (šalia *Mėdinis* ež., *Medìnupis*, *-upė*), *Tùminas* (šalia *Tumėjà*, *Tumìškis*), *Žiurkinas* (šalia *Žiùrkupis*), taip pat *Mólina* (arba *Mólaina*, šalia *Mólė*, *Mólupis*), *Telšinà* (šalia *Telšė*) ir kt. Taigi tiek priesaga *-inas*, tiek *-inis*, kuri savo formantu *-in-* sietina su *-intas*, *-inta*, panašiai kaip *-anas*, *-ana* su *-antas*, *-anta* ir kt., beveik nieko nesako apie kokį nors senesnį *nt-* vandenvardžių (pvz. *Gáilintas*, *Livintà*, *Miežintà*, *Romintà*, *Širvintà*, *Tilžintà*, *Úosintas*, *Uosintà*, *Víešintas*, *Viešintà* ir kt.) deminutyvumą. Toliau dėl šios darybos vandenvardžių plg. dar A. Vanagas LHD 154 tt.

Išvados

Iš visa to, kas augščiau sakyta, galime jau pasidaryti tokių išvadų. Lietuvių *nt-* vandenvardžiai sudaryti panašiai, kaip tos pat priesagos vietovardžiai, asmenvardžiai ar bendriniai žodžiai. Iš pradžių jie daugiausia yra buvę bendriniai (apeliatyviniai) žodžiai ar su priesagų pagalba sudaryti iš bendrinių žodžių; tam tikra jų dalis yra arba gali būti kilę iš tikrinių vardų. Šios rūšies dariniai dabartinėje lietuvių kalboje yra nebedarūs, bet jų dar nemaža tebevartojama lig šių laikų. Vieni iš jų yra didžiai seni, iš dalies net paveldėti iš senų senovės (pvz. *Ālantas*, *Sālantas* ir kt.), kiti veikiausiai yra arba gali būti sudaryti vėlesniais laikais, jau pačioje lietuvių kalboje, ir daugumas iš jų yra denominalinės darybos. Aiškios dalyvinės kilmės

pavyzdžių dabartinėj kalboj randame tik vieną kitą, pvz. *Bėgantỹs* „Dubysos įt. (Čekiškė)“, *Tėkančioji* „Nevėžio įt. (Vilkija)“. Ar patys senieji *nt-* vandenvardžiai (pvz. *Ālantas* ir kt.) yra denominalinės ar deverbalinės kilmės, dabar nelengva pasakyti, bet, sprendžiant pagal daugelį vėlesnių šios priesagos darinių, galima manyti, kad ir šie pastarieji pavyzdžiai veikiau panašiai sudaryti. Priesagos *-nt-* priebalsis *-t-* yra pridėtinis, be kokios ypatingesnės reikšmės. Šių vandenvardžių formantai *-an-*, *-en-* (*-men-*), *-in-* prieš *-t-* yra tokie pat, kaip ir atitinkamų darinių be šio priebalsio; plg. *Gamentà* : *Gamenà*, *Šelmentas* : *šelmen-* (vs. vd. *Šelmuõ, šelmuõ*), *Širvintas* : *Širvinas*, *Žùvintas* : *žùvinas* ir kt. Šios priesagos vandenvardžių, bent vėlesniųjų, funkcija veikiausiai yra buvusi išskirtinė, pažymimoji, įvardijamoji; priklausomybinė jų reikšmė, atrodo, tėra buvusi tik dalinė. Kad kurie nors iš šiokių darinių būtų buvę aiškūs deminutyvai, tuo tarpu dar nėr kaip reikiant įrodyta.

SANTRUMPOS

I

Akty=*Akty izdavaemye Vilenskoju kommissiẽju dlja razbora drevnich aktov*. Vil'na, 1865–1915.

APh=*Archivum Philologicum*. Kaunas, 1930–39.

Balt.=*Baltistica*. Vilnius, 1965 tt.

Bezzenberger, A. BGLS=*Beiträge zur Geschichte der litauischen Sprache auf Grund litauischer Texte des XVI. und des XVII. Jahrhunderts* von Adalbert Bezzenberger, Göttingen, 1877.

Būga, K. AV=*Apie lietuvių asmens vardus*. Vilnius, 1911.

Būga, K. KS=*Kalba ir senovė*. Kaunas, 1922.

Būga, K. RR=*Rinktiniai raštai*. I–III. Vilnius, 1958–62.

Būga, K. Žod.=*Lietuvių kalbos žodynas*. Sudarė K. Būga. Kaunas, 1924.

BZN=*Beiträge zur Namenforschung*. Heidelberg, 1949 tt.

DB=*Donun Balticum*, edited by Velta Rūķe-Draviņa. Stockholm, 1970.

DLKŽ=*Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*. 2-ji laida. Vilnius, 1972.

EH žr. ME.

Endzelīns, J. LGr=*Latviešu valodas gramatika*. Rīgā, 1951.

Endzelīns, J Lvv=*Latvijas PSR vietvārdi*. 1–2 sējums. Rīgā, 1956–61.

Endzelīns, J. SV=*Senprūšu valoda*. Rīgā, 1943.

Fenzlau, W.=Walter Fenzlau. *Die deutschen Formen der litauischen Orts- und Personennamen des Memelgebiets*. Halle/Saale, 1936.

Fraenkel, E. LEW=*Litauisches etymologisches Wörterbuch* von Ernst Fraenkel, Göttingen, 1955–62.

Froelich, G.=Georg Froelich, „Flussnamen in Ostpreussen", *Zeitschrift der Altertumswissenschaft*. Heft 19. Insterburg, 1930.

Gerullis, G. ON=*Die altpreussischen Ortsnamen*, gesammelt und sprachlich behandelt von Georg Gerullis. Berlin, 1922.

GK=*Gimtoji Kalba*.

Hirt, H. Idg. Gram=*Indogermanische Grammatik* von Hermann Hirt. Heidelberg, 1927–29.

Hofmann, J. B. Gr. Wb.=*Etymologisches Wörterbuch des Griechischen* von J. B. Hofmann. München, 1950.

IF=*Indogermanische Forschungen*. Strassburg, 1899 tt.

Jablonskis, K. Arch.=K. Jablonskis. *Istorijos archyvas*. Kaunas, 1934.

Jablonskis, K. Liet. ž=K. Jablonskis, *Lietuviški žodžiai senosios Lietuvos raštinių kalboje*. Kaunas, 1941.

K=*Litauisch-deutsches Wörterbuch* von Fr. Kurschat. Halle a. S., 1883.

Kluge-Götze EWD=Friedrich Kluge, Alfred Götze. *Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache*. 16. Aufl. Berlin, 1953.

Krahe, H. Hydr.=*Die Struktur der alteuropäischen Hydronymie* von Hans Krahe. Wiesbaden, 1963.

Krahe, H. UFN=*Unsere ältesten Flussnamem* von Hans Krahe. Wiesbaden, 1964.

KZ=*Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung auf dem Gebiete der indogermanischen Sprachen*, begründet von A. Kuhn. Berlin, 1852 tt.

LAV=*Lietuvos apgyventos vietos*. Kaunas, 1925.

LE=*Lietuvių enciklopedija*. Boston, 1953–69.

Lebel, P. P. M.=Paul Lebel, *Principes et méthodes d'hydronymie française*. Paris, 1956.

LKK=*Lietuvių kalbotyros klausimai*. Vilnius, 1941 tt.

LKŽ=*Lietuvių kalbos žodynas*. Vilnius, 1941 tt.

LP=*Lingua Posnaniensis*. Poznań, 1949 tt.

LŽ=*Lietuvos žemėlapis*. Sudarė J. Andrius. [Vardyną paruošė A. Salys]. Boston, 1956.

ME=K. Mūlenbacha *Latviešu valodas vārdnīca*. Rediģējis, papildinājis, turpinājis J. Endzelīns. Rīgā, 1923–25. 4 tomai. Naudotasi fotografuotiniu čikagiškiu, 1953–56, leidimu. Penktas ir šeštas tomai, *Papildinājumi un labojumi K. Mūlenbacha Latviešu valodas vārdnīcai*, J. Endzelyno ir E. Hauzenbergos paruošti, žymimi santrumpa EH.

Miklosich, Fr. BPO=*Die Bildung der slavischen Personen- und Ortsnamen* von Franz Miklosich. Heidelberg, 1927.

Ness.=*Wörterbuch der Littauischen Sprache* von G. H. F. Nesselmann. Königsberg, 1851.

Otrębski, J. Gram. lit.=Jan Otrębski, *Gramatyka języka litewskiego*. I–III. Warszawa, 1956–63.

Pokorny, J. Idg. Wb.=*Indogermanisches etymologisches Wörterbuch* von Julius Pokorny. Bern, 1951 tt.

RFV=*Russkij filologičeskij vestnik*. Varšava, 1879–1918.

RIO=*Revue international d'onomastique*. Paris, 1949 tt.

Rozwadowski, J. Stud.=Jan Rozwadowski, *Studia nad nazwami wód słowiańskich*. Dzieło pośmiertne. Kraków, 1948.

RSl.=*Rocznik sławistyczny*. Kraków, 1908 tt.

Rūķe-Draviņa, V. Dim.=Velta Rūķe-Draviņa. *Diminutive im Lettischen*. Lund, 1959.

RŽ=*Lietuvių kalbos rašybos žodynas*. Kaunas, 1948.

Schmittlein, R. Top. lit.=Raymond Schmittlein. *Études sur la nationalité des Aestii*. Tom I: Toponomie lituanienne. Bade, 1948.

Schwyzer, E. Gr. Gram.=*Griechische Grammatik* von Eduard Schwyzer. I. Bd., 2. Aufl. München, 1953.

SG=*Słownik geograficzny Królewstwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*. Warszawa, 1880–1904.

Solta, G. R. GD=Georg Renatus Solta, *Gedanken über das nt-Suffix*. Wien, 1958.

Specht, Fr. Dekl.=Franz Specht, *Der Ursprung der indogermanischen Deklination*. Göttingen, 1944.

Sprogis=*Geografičeskij slovar' drevnej žomojtskoj zemli XVI stoletija*, sostavlennyj... Ivanom Jakovlevičem Sprogisom. Vil'na, 1888.

Stang, Chr. Verbum=Chr. S. Stang. *Das slawische und baltische Verbum*. Oslo, 1942.

Stang, Chr. Vgl. Gram=Chr. S. Stang. *Vergleichende Grammatik der baltischen Sprachen*. Oslo, 1966.

Toporov-Trubačev Ling. an.=V. N. Toporov i O. N. Trubačev. *Ligvističeskij analiz gidronimow verchnego Podneprov'ja*. Moskva, 1962.

Trautmann, R. PN=*Die altpreussischen Personennamen* von Reinhold Trautmann. Göttingen, 1925.

Trautmann, R. Wb.=*Baltisch-slavisches Wörterbuch* von Reinhold Trautmann. Göttingen, 1923.

TŽ=*Tauta ir Žodis*. Kaunas, 1923–31.

UEV=*Lietuvos TSR upių ir ežerų vardynas*. Vilnius, 1963.

Vanagas, A. LHD=*Lietuvos TSR hidronimų daryba*. Vilnius, 1970.

Vasmer, M. REW=*Russisches etymologisches Wörterbuch* von Max Vasmer. Heidelberg, 1950–58.

VK=W. Kalwaitis. *Lietuwiszkų wardų klėtelė*. Tilžėje, 1910.

Vondrák, W. Vgl. Gram.=*Vergleichende slavische Grammatik* von Wenzel Vondrák. I. Bd., 2. Aufl. Göttingen, 1924.

ZfslPh=*Zeitschrift für slavische Philologie*. Berlin, 1925 tt.

ZONF=*Zeitschrift für Ortsnamenforschung*. München, 1925 tt.

ŽD=Pranas Skardžius. *Lietuvių kalbos žodžių daryba*. Vilnius, 1943.

II

ap.=apylinkė
aps.=apskritis
asv.=asmenvardis
aut.=autoriaus
av.=Avestos, avestiškai
bžk.=bažnytkaimis
ds.=daugiskaita
dš.=dešinysis, -ioji
ež.=ežeras
fem.=genus femininum, moteriškoji giminė
gl.=galininkas
gr.=graikų
ib.=ibidem, tas pat
ide.=indoeuropiečių
it.=italų
įt.=įtakas
km.=kaimas
kr.=kairysis, -ioji
lat.=latvių
mstl.=miestelis
p.=puslapis, -iai
plg.=palygink
pr.=prūsų
prc.=prancūzų
priev.=prieveiksmis
pv.=pieva
pvd.=pavardė
pvz.=pavyzdžiui
ryt.=rytiečių
rus.=rusų
sen. ind.=sen. indų
sen. slav.=senovinės bažnytinės slavų kalbos
skr.=serbų kroatų
slov.=slovėnų
s. v.=sub voce, po žodžiu
sva.=senovinės vokiečių augštaičių, althochdeutsch
t.=tolimesnis puslapis ar numeris
t. p.=tas pat, ten pat
tt.=tolimesni puslapiai, numeriai ar metai; taip toliau
up.=upė, upelis
upv.=upėvardis
vd.=vardininkas
vdv.=vandenvardis, hidronimas
vls.=valsčius
vs.=vienaskaita
vva.=vidurinių vokiečių augštaičių, mittelhochdeutsch
vtv.=vietovardis, toponimas
vvž.=vidurinių vokiečių žemaičių, mittelniederdeutsch
žr.=žiūrėk

Pastaba. Vandenvardžiai, imti iš UEV, paprastai duodami be šaltinio nurodymų; bet vietovardžiai ar vandenvardžiai, iš kitų šaltinių imti, svarbesniais atvejais jau duodami su šaltinių nurodymais. Dėl laiko stokos ir ypač dėl nepatogumo naudotis 1959 metų *Lietuvos TSR administraciniu suskirstymu*, administraciniai pavadinimai vartojami prieškariniai (valsčiai, apskritys), ne pokariniai (apylinkės, rajonai). Lokalizuojant ežerus, tepa-

žymima apylinkė (suprantama platesne prasme); pvz. *Uosintas* „Kamajų ap. ež.", t. y. artimesnė didesnė gyvenamoji vieta, kur šis ežeras yra, vadinas *Kamajai*. Kur žinoma, pažymima upės įtekėjimas, jo kryptis ir stambesnė gyvenamoji vieta prie to įtekėjimo, pvz. *Alantà* „kr. Nevėžio įt. (Vadokliai)".

Lithuanian hidronyms in *-nt-*

Lithuanian hydronyms in *-nt-* are very interesting both for Baltic studies and for comparative Indo-European linguistics, but until the present there have been few special investigations devoted to these hydronyms. In recent times Hans Krahe has studied them somewhat more broadly in his comparative hydronymic studies, but he has been able to do this only in a rather limited way as a consequence of the lack of sources and data. Likewise some hydronyms of this kind have been in part studied by J. Otrębski, R. Schmittlein, G. K. Solta and others. In his most recent work *Lietuvos TSR hidronimų daryba* (1970) „The formation of the hydronyms of the Lithuanian SSR" A. Vanagas has chiefly dealt with the formation of contemporary hydronyms and their analysis, but he has not gone deeply into their development, origin and meaning. Finally, until now, except for the *Lietuvos TSR upių ir ežerų vardynas* (1963) „A list of names of the rivers and lakes of the Lithuanian SSR", no dictionary of place names, no dictionary of personal names nor any other major work has been published in this field. Particularly little has been done in the field of the history of Lithuanian proper names. Therefore under such conditions and in a foreign country it is rather difficult to write about such a complicated matter as Lithuanian hydronyms in *-nt-*. Although he has taken into account all these difficulties, the author, nevertheless, has undertaken this work, wishing to investigate somewhat more thoroughly the use of forms of this sort and their formation, origin and meaning. For this purpose in the first part of this work the more well known examples of these forms and their congeners are examined and in the second part somewhat more is given about the specific characteristics of these forms and particularly about the

meaning and function of the suffix *-nt-*. The etymologies of the more important hydronyms are touched upon to the extent that these etymologies are necessary for understanding and explaining the formation of the hydronyms and to the extent that it was possible for the author under existing conditions. In addition, as a result of the conditions it was necessary to refrain from broader historical argumentation.

In this work the author has come to the following conclusions: Lithuanian hydronyms in *-nt-* are formed in the same way as place names, personal names and appellatives with the same suffix; a certain proportion of them may have derived from proper names. Forms of this type are no longer productive in the contemporary Lithuanian language, but a good number of them are still in use up to the present time. Some of them are very old, in part even inherited from ancient times (e. g., *Alantas, Salantas, Viešinta*, etc.), but others were or could have been created in later times, already in the Lithuanian language itself, and most are of denominative origin. There are only a few examples with a clear participial meaning, e. g., *Bėgantys* 'running', *Tekančioji* 'flowing', etc. It is not easy to determine now whether the oldest hydronyms in *-nt-* (e. g., *Alantas*, etc.) are of denominative or deverbative (participial) origin, but, judging from examples of later forms with this suffix and similar forms of this type from other Indo-European languages, one can conclude that they are in all probability formed in a similar fashion. In the suffix *-nt-* the consonant *-t-* is supplementary and has no special meaning. The formants *-an-*, *-en-* (*-men-*), *-in-* before *-t-* are the same as the corresponding forms without this consonant; cf. *Gementa* : *Gamena*, *Šelmentas* : *šelmen-* (nom. sg. *šelmuo*), *Širvintas* : *Širvinas*, *Žuvintas* : *žuvinas*, etc. The function of this hydronym suffix, even in later hydronyms, was distributive, deictic or designative. The possessive function was only partial. In the meantime it has not been satisfactorily proven that any of these forms were clear diminutives.

Petras Jonikas, **Lietuvių bendrinės rašomosios kalbos kūrimasis antrojoje XIX a. pusėje**. Čikaga. Pedagoginis Lituanistikos Institutas, 1972, 334 p.

(Lituanistikos darbai, 1973 m., t. III, p. 265–269)

Dabartinė lietuvių bendrinė kalba, skiriama visos lietuvių tautos susižinojimo ir kultūrinio bei civilizacinio gyvenimo reikalams, lig šiol nedaugiausia tebuvo moksliškai tiriama. Ir pats jos pavadinimas pradėtas vartoti tik 1927 m. (žr. *Švietimo Darbas*, 1927, Nr. 4, p. 341). Į didelę tos kalbos reikšmę bendrajai kalbotyrai pirmas atkreipė dėmesį Ed. Hermannas savo straipsnyje „Die litauische Gemeinsprache als Problem der allgemeinen Sprachwissenschaft", *Nachrichten von der Gesellschaft der Wissenschaften zu Göttingen, Philol.-Hist. Klasse*, 1929, I, p. 65–125. Prieš II pas. karą šios kalbos problemomis daugiau ėmė domėtis P. Jonikas: šalia įvairių šios srities straipsnių (pvz. „Lietuvių bendrinės rašomosios kalbos idėja priešaušrio metu", *Archivum Philologicum*, VI, 1937, p. 36–73; „Kleino gramatikų bendrinė kalba", *Ibid.*, VII, 1938, p. 57–72 ir kt.) jis parašė savo plačią daktarinę disertaciją *Lietuvių bendrinės rašomosios kalbos kūrimasis priešaušrio ir Aušros laikais*, kurią apgynė Vilniuje 1941.I.31., bet dėl įvairių aplinkybių ji negalėjo ilgai pasirodyti. Dabar, po 30 metų, šis darbas, kiek papildytas ir patobulintas ir iš dalies kitokesne antrašte, yra svetur išspausdintas.

Šiame savo darbe autorius tyrinėja XIX a. antrosios pusės, tiksliau – priešaušrio ir *Aušros* laikų, lietuvių bendrinės rašomosios kalbos tarpsnį, kuris prasidėjo maždaug nuo XIX a. vidurio, kada pasirodė pirmieji Fr. Kuršaičio lietuvių kalbos tyrinėjimai, ir baigėsi *Aušros* (1883–1886) sustojimu. Čia jis specialiai nagrinėja to laikotarpio raštų kalbos raidą D. Lietuvoje; to pat meto M. Lietuvos bendrinė rašomoji kalba, kuri buvo maždaug prieš 200 metų nusistojusi, teliečiama tiek, kiek ji yra prisidėjusi prie D. Lietuvos tos kalbos sudarymo.

Kalbamasis laikotarpis buvo pasirinktas tyrinėjimui todėl, kad tuo metu pradėjo kurtis dabartinė lietuvių bendrinė rašomoji kalba, kuri tolydžio plito lig šių dienų ir kurios kūrimąsi dar galima aiškiai matyti, sekti; bendrine šnekamąja kalba buvo pradėta daugiau rūpintis tik paskutiniaisiais XX a. dešimtmečiais, todėl ji savaime negalėjo būti įtraukta ir į šį autoriaus tyrinėjimą. Bendrinės kalbos ty-

rimas taip pat yra svarbus lietuvių kalbos istorijai apskritai, nes „kai kurių lietuvių kalbos duomenų rašto kalbos paminkluose negalima tinkamai suprasti ir išaiškinti, neišsiaiškinus juose bendrinės kalbos funkcijos pasireiškimo“. Be to, tam tikra istorinė perspektyva yra naudinga ir pačios bendrinės kalbos praktikai.

Visas šis darbas susideda iš trijų skyrių: įvado (p. 1–32), tarmės (p. 33–169) ir rašybos (p. 171–287). Gale pridėtas „Apibendrinamasis žvilgsnis“ (p. 288–299) ir šaltiniai bei literatūra, taip pat santrumpos ir išnašos (p. 301–334).

Pirmajame skyriuje, įvade, iš pradžios autorius apibrėžia bendrinės kalbos sąvoką ir nusako jos ypatybes, toliau svarsto sąlygas bei aplinkybes, kuriose pradėjo formuotis dabartinė bendrinė rašomoji kalba, ir nurodo būdus, kuriais ji buvo mėginta kurti. Kituose dviejuose, didžiausiuose, skyriuose jis nagrinėja tarmės ir rašybos dalykus, kurie anuomet buvo vieni iš aktualiausių lietuvių rašomosios kalbos problemų.

Visų sunkiausias ir painiausias nagrinėjamuoju laikotarpiu buvo tarmės klausimas. M. Lietuvoj bendrinė rašomoji kalba tuomet jau buvo nusistojusi vak. augštaičių tarmės pagrindu, ir čia nebesudarė jokios problemos. Visai kas kita buvo D. Lietuvoj: čia visas kraštas buvo daugiau susiskirstęs tarmėmis bei šnektomis, negu M. Lietuvos; iš seniau čia nebuvo paveldėta bendrų rašomosios kalbos tradicijų ir, svarbiausia, čia nebuvo pačių reikalingiausių priemonių (gramatikų, žodynų...), kuriomis būtų buvę galima pagrįsti bendrinės kalbos vartoseną; taip pat čia nebuvo ir centralizuotai rūpinamasi kalbos reikalais. Todėl tais laikais D. Lietuvoje buvo einama įvairiais keliais: vieni norėjo rašomąją kalbą remti viena, nustatyta tarme; kiti pageidavo vienos, bet nenustatytos tarmės – kiekvienas autorius galįs rašyti vis sava tarme; ir pagaliau treti galvojo, kad bendrinę rašomąją kalbą reikėtų grįsti visomis, rašte suderintomis tarmėmis. Visa tai, suprantama, atsispindėjo ir praktikoje: tuometinė rašomoji kalba įvairavo pagal vietines tarmes, žiūrint, kam ji buvo skiriama – žemaičiams ar rytiečiams bei vakariečiams augštaičiams. Bet iš tikrųjų anų laikų raštuose nerandame nei vienos grynos, nesumaišytos tarmės; tik viena ar kita iš šių tarmių daugiau ar mažiau iškilo ir kartais, atrodo, ėjo pagrindu. Štai S. Daukantas iš pradžios daugiau mėgino laikytis savo pajūriškių žemaičių tarmės,

bet ilgainiui ėmė vis daugiau maišyti ir kitų tarmių, ypač vak. augštaičių formų; pvz. žemaitiškų atitikmenų vietoj, kad ir nenuosekliai, jis įsivedė augštaitiškus dvibalsius *ai, ei, ie, uo*, kaip antai: ds. vd. *wirai*, vs. nd. *martei* (t. p. marčiai), *wirui, wargdienis, pieno* šalia žemaitiškų lyčių ds. vd. *wìraa*, vs. nd. *martee, wirou, stīĳbas, līĳsas, anoudu, wissoutīnis* ir kt. Taip pat ir M. Valančius iš pradžios daugiau rašė savo gimtosios dounininkų tarmės pagrindu, bet vėliau, tapęs vyskupu ir norėdamas daugiau įtikti įvairiatarmiams skaitytojams, ėmė atsisakyti kaikurių būdingesnių žemaitybių ir, nors nenuosekliai, jas keisti augštaitybėmis; pvz. jis gana dažnai rašo dvibalsius *ai, ei, ui*; kiek mažiau vartoja dvibalsius *ie, uo*; ilgainiui kiek svyruodamas ėmė vartoti ir afrikatas *č, dž* iš *tj, dj*, pvz.: *erszkieczej, siuncziu, priderąnczei* ir kt.; šios pastarosios rūšies pasitaiko net ir hipernormalizmų jo kalboje, pvz.: vs. vd. *jaunikajczis, mergaicze* ir kt. A. Baranauskas, ryt. augštaitis anykštėnas, bendrinės rašomosios kalbos vartosenai stengėsi lyginamuoju etimologiniu būdu nustatyti bendrąsias seniausias įvairių tarmių lytis, ir jo tos nustatytosios lytys pasirodė beveik sutampančios su vak. augštaičių pietiečių tarmės ir A. Schleicherio bei Fr. Kuršaičio gramatikų normomis, nes tos bendrosios, o drauge ir senesnės garsinės lytys kaip tik ir yra geriau išlikusios minėtojoj vak. augšt. tarmėj, negu kur kitur. Taip pat ir K. Jaunius, kvėdarniškis žemaitis ir A. Baranausko mokinys, savotiškai mėgino įvairias tarmes derinti tik rašte, o parašytą raštą kiekvienam paliko skaityti pagal savo tarmę. Visai kitu keliu pasuko *Aušra*, pirmasis tautinis, visiems lietuviams skiriamas laikraštis: jos raštų kalbos pagrindu buvo pasirinkta vak. augš. tarmė, ir kitų, ypač žemaičių bei ryt. augštaičių, tarmių jau buvo sąmoningai vengiama. Tam lemiamos reikšmės turėjo vak. augštaičiai redaktoriai, leidėjai ir iš dalies žymesni bendradarbiai (J. Basanavičius, J. Šliūpas, J. A. Vištelis ir kt.), A. Schleicherio ir Fr. Kuršaičio gramatikos, M. Lietuvos bendrinės rašomosios kalbos tradicijos ir kt. Ir vėliau tuo keliu jau buvo toliau einama.

Šalia tarmių kitas didžiai aktualus dalykas anuomet buvo raidynas ir rašyba. Raidyno srityje tuo laikotarpiu išsiskiria dvi kryptys: vieni, ypač tikybiniuose raštuose, buvo daugiau linkę verstis tradiciniu, jau anksčiau prigijusiu raidynu; kiti rūpinosi tą tradicinį raidyną daugiau pritaikyti lietuvių kalbai. Pačioje *Aušroje* buvo atsisakyta nuo didesnių raidyno reformų ir kurį laiką svyruota, kol

pagaliau buvo nusistota prie tradicinio M. Lietuvos raidyno su A. Schleicherio pataisomis: uodegėliniais *į, ų* šalia *ą, ę, v* vietoj *w* ir čekišku *ž* šalia *č, š* vietoj ankstyvesnio *ż*.

Rašybos dėsniai kalbamuoju laikotarpiu irgi gerokai įvairavo. A. Schleicheris savo gramatikoj balsius bandė rašyti fonetiškai, nors *ą, ę, į, ų* rašė etimologiškai, o priebalsių rašybai teikė etimologinį principą, nors ir čia ne visur to principo laikėsi (plg. *vesdamas, mesdamas*). Fr. Kuršaitis, norėdamas būti nuoseklesnis, savo kalbiniuose raštuose mėgino taikyti vien fonetinį rašybos principą, bet, nusileisdamas tradicinei M. Lietuvos rašybai, populiariniuose raštuose ir pats tuo nesinaudojo. *Aušroje* ilgainiui buvo nusistoję A. Schleicherio priimtieji pagrindai, nors jie čia ir nebuvo visur griežtai taikomi.

P. Jonikas tiek aprašomojo laikotarpio tarmės, tiek raidyno ir rašybos vartoseną bei jos atmainas šiame savo darbe nagrinėja gana nuodugniai, atsargiai, ir visus savo teigimus pavaizduoja gausiais pavyzdžiais bei paremia daugybe literatūros ir įvairių archyvinių šaltinių, kuriais didžia dalimi galėjo pasinaudoti, dar dirbdamas Lietuvoje arba savo studijas papildydamas užsienyje. Ypač svarbus dalykas yra, kad jis anksti suprato savo darbo reikalingumą, ir tuojau nedelsdamas ėmė jį ruošti; po kelerių metų veikiausiai jis ir visai nebebūtų galėjęs jo atlikti. Ir štai dabar, po įvairių sutrikimų, matome tą darbą pagaliau išspausdintą. Tai yra žymus įvykis visame lietuvių kalbos moksle, ypač lietuvių kalbos istorijoje. Dabar mes aiškiai matome, kad lietuvių bendrinė rašomoji kalba pradėjo kurtis priešaušrio laikais, – su ankstyvesnėmis bendrinėmis kalbomis ji tiesioginio ryšio beveik neturėjo, – ir *Aušros* metu galutinai nusistojo vak. augštaičių tarmės pagrindu. Vėliau J. Jablonskis, vakarietis augštaitis zanavykas ir pirmas gerai moksliškai pasiruošęs kalbininkas, įstojo į šį kelią ir toliau tęsė pradėtąjį darbą, bet jau žymiai tvarkingiau, sistemingiau. Savo 1901 m. *Lietuviškos kalbos gramatikos* kalba jis pasirinko „paprastąją suvalkiečių“ (t. y. pietinių vakariečių augštaičių) tarmę, kuria paskutiniuoju laiku jau daugelis buvo pradėję rašyti; žr. J. Jablonskis, *Rinktiniai raštai*, I, 1957, p. 60. Toje savo gramatikoje jis nedaug tebuvo nutolęs ir nuo paskutiniųjų *Aušros* laikų rašybos: gerai suprasdamas, kad tuometinėse sąlygose buvo neįmanoma daryti kokių didesnių atmainų, jis tenorėjo, kad

rašyboje būtų daugiau vienodumo ir nuoseklumo, ir todėl pvz. rašė: *augštas, rūgštus, kibšas, migšas; mėšlas, grįšiu, grįštu; šąla, kįla, bįra; kiaulė, siauras, biaurus, piauti* ir kt.; žr. J. Jablonskis, *op. cit.*, p. 64, 67 t., 180. Savo vėlyvesnėj gramatikoj jis kai ką jau kitaip rašė, pvz.: *aukštas, kipšas, kyla, byra* ir tt.

Kita P. Joniko darbo ypatybė yra, kad jis savo tyrinėjimo dalyku pasirinko lietuvių bendrinę rašomąją kalbą ir ją išsamiai nagrinėja istoriškai. Tai yra pirmas kartas, kada lietuvių bendrinė kalba plačiau pagrindžiama moksliškai. Kaip tik kalbamojo laikotarpio pradžioj D. Lietuvoj nebuvo jokios bendrosios kalbos, visi rašė įvairiai, daugiausia laikydamiesi savosios tarmės; bet tuojau paaiškėjo, kad tas įvairavimas neatsiekia norimojo tikslo. Kad platesnė visuomenė galėtų geriau suprasti raštą, būtinai reikėjo rašyti ne kokia visai skirtinga, vietine tarme, bet plačiau įmanoma, didesniam skaitytojų skaičiui artimesne, aiškesne kalba. Ir taip iš tikrųjų netrukus buvo pradėta daryti: L. Ivinskis, S. Daukantas, M. Valančius, A. Baranauskas ir kt., taikstydamiesi platesnei visuomenei, ilgainiui ėmė savo raštų kalbą kaskart vis daugiau bendrinti, t. y. atsisakyti nuo žymesnių vietinių, skirtingų tarmybių ir vis daugiau vartoti kitų, daugiausia vak. augštaičių, tarmių priemaišų. Pagaliau aušrininkai, skirdami savo laikraštį visai lietuvių tautai, jau aiškiai stengėsi, kad ir dar nevisai nuosekliai, vartoti vieną bendrąją rašomąją kalbą, pagrįstą viena, vak. augštaičių, tarme. Taigi *bendrinė* kalba, kurią vienas aušrininkas yra pavadinęs *bendriška* kalba, o J. Karlovičius – *język ogólno-litewski*, yra daug tinkamesnis ir tikslingesnis terminas, kaip dabar Lietuvoj šia reikšme vartojamoji *literatūrinė kalba*, versta iš rus. *literaturnyj jazyk*, istoriniais lietuvių kalbos duomenimis menkai tepateisinama ir be reikalo suplakama su tiesiogine literatūrine (literatūros, literatūrinių raštų) kalba, kuri savo paskirtimi aiškiai skiriasi nuo bendrinės kalbos; antra vertus, dabar ir Lietuvoj jau daugiau pradedama suprasti šio vertinio netikslingumą ir vis daugiau imama vartoti *bendrinę* kalbą; plg. A. Piročkinas, *Kalbos kultūra*, XIX, 1970, p. 26 tt.

Pagaliau P. Jonikas šiame savo darbe ne tik plačiai pavaizduoja pačią lietuvių bendrinės rašomosios kalbos užuomazgą ir jos tolimesnį formavimąsi kalbamuoju laikotarpiu, bet vaizdžiai aprašo ir tas sąlygas bei aplinkybes, kuriose visa tai vyko. Tai jis vykusiai ga-

lėjo padaryti naudodamasis ne tik gausiais pačios kalbos duomenimis bei šaltiniais, bet iš dalies tiesiogiai ar per liudininkus sekdamas jos raidą. Tiriant kitų indoeuropiečių senųjų bendrinių kalbų susidarymą, dažnai to jau kaip reikiant nebegalima padaryti. „Damit gewinnt die litauische Gemeinsprache eine ungeheuere Bedeutung für die allgemeine Sprachwissenschaft, – rašo prof. Ed. Hermannas. – Die hier erzielten grundsätzlichen Erkenntnisse müssen sich auswerten lassen für die Erforschung der Schrift- und Gemeinsprachen andern Völkern. So werden Ergebnisse am Litauischen von grossem Wert sein können für das Griechische, Lateinische, Deutsche und alle älteren Kultursprachen" (*op. cit.*, p. 67). Taigi P. Jonikas tuo savo darbu yra didelę naudą padaręs tiek pačiam lietuvių kalbos mokslui, tiek bendrajai kalbotyrai. Dabar nei vienas XIX–XX a. lietuvių kalbos istorijos tyrinėtojas negalės apsieiti be šio didžiai vertingo, nepakeičiamo veikalo.

Baigiant dar tenka pastebėti vieną kitą antrinį dalyką. Kaip jau minėta, autorius šiame savo darbe šalia bendrojo įvado nagrinėja tik tarmę ir rašybą, o daugelį kitų bendrinės kalbos dalykų (žodžių darybą, naujadarus, skolinius, taip pat sintaksę, stilistiką ir kt.) yra palikęs nuošaly, ir tai suprantama: visi tie dalykai yra gana sudėtingi, specialūs, ir todėl jie negali būti apimti vienoje monografijoje; tam dar reikalingos atskiros studijos. Ir pats autorius dėl to pratarmėje visai teisingai rašo: „Viso šio laikotarpio bendrinės rašomosios kalbos klausimų komplekso tyrinėjimas yra uždavinys, reikalingas ilgų metų darbo ir atsidėjimo, kurio autorius, deja, nėra turėjęs. Bendrinės kalbos funkcijos pasireiškimas žodyne, semantikoje, sintaksėje, tautinė sąmonė ir kt., kad ir vien šio laikotarpio rėmuose, yra vis plačios problemos, reikalingos atskirų studijų". Ypač pageidautina, kad kas nors specialiai patyrinėtų poaušrinį laikotarpį, kuriame labai didelį vaidmenį tolimesnėje bendrinės kalbos raidoje yra vaidinęs J. Jablonskis.

Kitas pastebėtinas dalykas yra trūktina grafinė šio darbo prezentacija: ekonominiais sumetimais jis spausdinimui rinktas ne specialia mašina, bet paprasta rašomąja mašinėle; specialesni rašmenys įrašyti ranka, vietomis net nelabai aiškiai; cituojamieji pavyzdžiai, atskiri žodžiai ar garsai, grafiškai neišskiriami, ir tai gerokai sunkina patį teksto skaitymą. Be to, pasitaiko kiek ir nemalonesnių spau-

dos klaidų, kurios pačioje knygoje neatitaisytos, bet vėliau autorius jų atskirą sąrašą yra pridėjęs.

J. Kazlauskas, **Lietuvių kalbos istorinė gramatika: kirčiavimas, daiktavardis, veiksmažodis**. Vilnius, Mintis, 1968 (Pratarmė: 1966), 414 p.

(Lituanistikos darbai, 1973 m., t. III, p. 269–280)

Jonas Kazlauskas, vienas iš žymiausių jaunosios kartos kalbininkų lituanistų, kad ir gana trumpai tegyvenęs, – gimė 1930.VIII.1 ir tragiškai žuvo 1970.X.8, – jau spėjo pasireikšti vertingais kalbotyriniais darbais. 1958 m. jis Vilniaus universitete apgynė savo kandidatinę disertaciją *Lietuvių kalbos daiktavardžių linksniavimo paprastėjimas*, vėliau paskelbė daugiau kaip 50 mokslinių straipsnių įvairiuose kalbotyriniuose žurnaluose ir 1965 m. tapo naujai įsteigto ir greitai plačiai pagarsėjusio *Baltisticos* žurnalo atsakinguoju redaktorium. Bet svarbiausias jo darbas yra *Lietuvių kalbos istorinė gramatika*, už kurią jam 1967 m. buvo suteiktas filologijos mokslų daktaro laipsnis ir 1971 m. paskirta pomirtinė respublikinė premija. Tai yra pirmas šios rūšies lietuvio parašytas veikalas, kuris gerokai skiriasi nuo kitų panašių ligšiolinių darbų tiek gausiai panaudota senųjų lietuvių raštų kalbos ir dabartinių tarmių medžiaga, tiek moderniu vidinės rekonstrukcijos metodu, tiek tiriamųjų dalykų analize ir daugeliu naujų išvadų. Dėl J. Kazlausko darbų bibliografijos žr. *Baltistica*, VII(1), 1971, 11–16 p.

Pats autorius pratarmėj taip nusako šio savo darbo uždavinį ir pobūdį:

„Šio darbo uždavinys – išryškinti baltų kalbotyroje kai kuriuos galimumus, atsiradusius pastaraisiais metais, pakitus pažiūrai į indoeuropiečių kalbų istoriją ir jos tyrinėjimo metodus. Pasitraukiant į praeitį tam tyrinėjimo etapui, kai priešistorinio indoeuropiečių kalbų periodo modelis buvo sutapatinamas su s. indų ir graikų modeliu, darosi gana aišku, kad nė viena indoeuropiečių kalba, išlikusi istoriniame periode, negali betarpiškai atspindėti bendraindoeuropiečių kalbų faktų. Vadinasi, vidinė atskirų indoeuropiečių kalbų priešistorinės būsenos rekonstrukcija dabar įgyja nepaprastai svarbią reikšmę.

Čia nekeliamas uždavinys – rekonstruoti priešistorinį lietuvių kalbos ar kitų baltų kalbų periodą kaip sistemą. Šiuo metu, kai dar nėra vidinės rekonstrukcijos metodais kaip reikia patyrinėta lietuvių ir kitų baltų kalbų atskirų reiškinių istorija, kol nėra aiški atskirų pakitimų santykinė chronologija, toks siekimas būtų beveik neįvykdomas. Todėl kirčiavimo istorija, daiktavardžių fleksijos, veiksmažodžių galūnių, laikų ir nuosakų istorija čia tiriama, neturint tikslo rekonstruoti prokalbę kaip sistemą. Minėtieji reiškiniai čia nagrinėjami iki to praeities etapo, kurį galima pasiekti vidine rekonstrukcija, tam tikru būdu koreguojama kitų indoeuropiečių kalbų faktų".

Šitame savo darbe autorius, kaip ir pratarmėje jis pažymi, tyrinėja tik dalį lietuvių kalbos istorinės gramatikos dalykų, kirčiavimo, daiktavardžių fleksijos ir atskirų veiksmažodžio formų istoriją, o kitų kalbos dalių, taip pat žodžių darybos ir sintaksės visai neliečia; net ir garsų istorija, išskyrus ilgojo ide. *ō* likimą lietuvių kalboje, ir tai praleista. Yra pagrindo manyti, kad autorius, būdamas gyvas, neabejotinai būtų ir daugiau parašęs specialių darbų iš lietuvių kalbos istorinės gramatikos. Bet ir šioj dalinėj gramatikoj jis yra pasirinkęs pačius svarbiuosius dalykus ir juos nagrinėja savaimingai, specialiai.

Pirmajame savo knygos skyriuje („Kirčiavimo istorija"), iš pradžios fonologiškai aprašęs lietuvių kalbos tarmių kirčio bei priegaidės pobūdį ir kirčio atitraukimą šiaurės lietuvių bei žemaičių tarmėse, jis prieina išvadą, kad galūnių trumpėjimo ir kirčio atitraukimo priežastimi reikią laikyti besivystantį dinaminį ar kiekybinį kirtį. Seniau, dar prieš galūnių trumpėjimą ir redukciją, t. y. kada galiniai ilgieji ir nesutrumpintieji balsiai dar tebebuvę gerai išlikę, dabartinėse tarmėse pasireiškiančio dinaminio ar kiekybinio kirčio vietoje buvęs melodinis kirtis; tuomet ir kirčiuoti ilgieji balsiai ar dvibalsiai vienas nuo kito dar skyręsi priegaidėmis, kurios vėliau lietuvių kalboje pavirtusios į tvirtapradę (akūtinę) ir tvirtagalę (cirkumflektinę). Dabartinės lietuvių priegaidės, tvirtapradė ir tvirtagalė, galėjusios būti kitaip realizuojamos. „Akūtinė priegaidė cirkumflektinei galėjo būti priešpastatoma kaip aukšta – neaukštai. Tik vėliau, melodiniam kirčiui pereinant į dinaminį, kirčiuotas aukštesnis skiemuo lietuvių kalboje virto tvirtapradžiu, o žemesnis cirkumflektinis – tvirtagaliu. Latvių kalboje – atvirkščiai:

cirkumflektinis skiemuo virto krintančiu, o akūtinis – tęstiniu arba tam tikrais atvejais laužtiniu“ (p. 30).

Kalbėdamas apie kiekybinio kirčio formavimąsi, autorius tarp kitko pastebi: „Kalbėti apie tai, kad rytinių aukštaičių tarmėse priegaidės yra išlikę kirčiuotuose dvigarsiuose ir niveliavęsi ilguose balsiuose ir dvibalsiuose *ie, uo*, yra didžiai neteisinga. Apie jokias rytinių aukštaičių priegaides dabar negali būti kalbos, nes kirčiuoti dvigarsiai vienas nuo kito čia skiriasi ne priegaidėmis, o kirčiuoto komponento kiekybe“ (p. 14). Bet tai nėra kaip reikiant įrodytas tvirtinimas. Tiesiogiai susidurdamas su ryt. aukštaičiais, aš visados gaudavau įspūdį, kad jų daugiau ar mažiau skiriama akūtinė priegaidė nuo cirkumflektinės. Pvz., prieš II pas. karą iš subatėnų tarimo nelabai sunkiai dar galėdavai skirti *kótas* ir *kõtas* ir kt. Prof. J. Gerulis subatėnų tarmėje galėjo skirti net penkias priegaides: trumpinę, stumtinę, tęstinę, taip pat vidurinę ir nukirstinę; žr. jo *Litauische Dialektstudien*, 1930, p. 67. Taip pat ir Z. Zinkevičius sakosi visą laiką manęs, kad ryt. aukštaičiai skirią akūtą nuo cirkumflekso, tik tas skyrimas ne visur esąs vienodas, daug kur jau gerokai niveliuotas. O dabar štai A. Girdenis (*Baltistica*, VII(2), 1971, p. 206 t.) tiesiog tvirtina, kad ta pažiūra, jog rytiečiai neskirią priegaidžių, esanti neteisinga ir todėl atmestina, nors ji jau ir spėjusi „tapti kone kertiniu vienos kitos diachroninės teorijos akmeniu“.

Priešingai ligšiolinei baltistų daugumos nuomonei, pagal kurią dabartinės lietuvių kalbos vardažodžių keturios kirčiuotės kilusios iš dviejų senovinių, baritoninių ir oksitoninių, paradigmų, autorius mano, kad dabartinė lietuvių kalbos kilnojamoji kirčio paradigma šalia pastoviosios galinti būti ir iš senovės paveldėta. Dabartinės oksitoninių tarminių iliatyvų ir aliatyvų formos (pvz. *laukañ, langóp* ir kt.) dar nerodančios, kad vs. galininkas ir kilmininkas, iš kurių šie vietininkai sudaryti, senovėj būtų buvę galūnėj kirčiuojami, nes šių formų kirtis, kaip savo laiku ir Fr. Spechtas galvojo, galėjęs būti postpozicijos iš šaknies atitrauktas į galūnę; plg. M. Daukšos *rankósn*, Tverečiaus *rankósun* ir kt. Ir dėl to J. Kazlauskas šiaip samprotauja: „Oksitoninis vietininkų formų kirtis, matyt, yra susiformavęs savarankiškai ir neturi kokio nors ryšio su kirčiu tų linksnių, kurių pagrindu jie buvo sudaryti. Ir kilnojamosios paradigmos vie-

naskaitos galininkas, ir *o*-kamieno vienaskaitos kilmininkas, nepaisant iš jų išvestų iliatyvo ir aliatyvo formų galinio kirčio, galėjo turėti baritoninį kirtį. Baritoninį kirtį šios formos turėjo ir slavų kalbose, ir jų baritoniškumas, matyt, yra paveldėtas iš slavų-baltų epochos“ (p. 42). Bet slavų kalbose kilnojamojo kirčio dviskiemeniai daiktavardžiai vieni vs. galininke gali turėti šakninį, kiti – galūninį kirtį; plg. rus. *zimá, zímu* ir *žená, ženú*. Lietuvių kalboj, kaip mano Chr. Stangas (*Vergleichende Grammatik der baltischen Sprachen*, 1966, p. 291; toliau bus cituojama: *Vgl. Gram.*), galėjo šis skirtumas ilgainiui išnykti, ir todėl, prieš dabartinėms kirčiuotėms susidarant, čia galėjo būti skiriamos tik dvi pagrindinės paradigmos – šakninio ir galūninio kirčiavimo. Tai rodytų, kad vietininkų formos su kirčiuojamomis galūnėmis *-õn, -añ, -óp* ir kt. gali būti kilusios iš pagrindinių oksitoninių formų, plg. *vařdas, -aĩ*: *vardañ* (iš *vardanà*), *šakà, -õs*: *šakõn* ir kt.; plg. dar mano *Daukšos akcentologija*, 1935, p. 131 tt.

Panašiai kaip vietininkų, autorius sprendžia ir veiksmažodžio sangrąžinių formų kirčiavimą, pvz. *sédasi, šnẽkasi, pasìkalba, kélėsi, sédosi* ir M. Daukšos kalboje ir rytinių bei pietinių augštaičių tarmėse *sėdasì, sėdosì, sėdõs, stojõs, kėlẽs* ir kt. Jis mano, kad kažkada ne tik kilnojamai, bet ir pastoviai kirčiuojamųjų veiksmažodžių sangrąžinė dalelytė, prisišliejusi žodžio gale, galėjusi kirtį į save atitraukti tuo pat būdu, kaip ir polinksniai *-na, -pi* vietininkuose. Bet tai tėra tariama hipotezė, nes dar kaip reikiant neįrodyta, kada kirtis buvo pradėtas kilnoti į sangrąžos dalelytę; antra vertus, tiek M. Daukšos kalboje, tiek minėtose tarmėse šalia galūnėj kirčiuojamų vartojama ir šakny kirčiuojamų sangrąžinių formų. Toliau dėl viso to plg. Chr. Stango *Vgl. Gram.*, p. 478 tt.

Rašydamas apie akūtinių galūnių kitimą (pvz. *gerà* šalia *gerój, dailì* šalia *dailýji, gerù* šalia *gerúoju, šakàs* šalia *šakósna, dès, sakìs* šalia *dẽsiu, sakýsiu* ir kt.), autorius paliečia ir kirčiuotų trumpųjų balsių *a, e* išlikimą, pvz.: *geràsis, gerèsnis, màno, tàvo, kàsti, nèšti* ir kt., ir mano, kad tų balsių buvimo priežastys esančios neaiškios, bet visdėlto vieną kitą iš jų mėgina aiškinti. Pvz., savybiniai įvardžiai *màno, tàvo, sàvo*, jo nuomone, galį būti vėliau sudaryti iš savybinio įvardžio **man, *tau, *sau* (plg. ryt. augšt. *mañ, taũ, saũ* „manęs, tavęs, savęs; mane, tave, save“) ir vs. km. galūnės *-o*. Bet šalia *mà-*

no, tàvo, sàvo tarmėse yra ir *mãno, tãvo, sãvo*, ir todėl tenka aiškinti, kodėl vienu atveju yra trumpinė, kitu – tvirtagalė priegaidė. Man, kaip ir Chr. Stangui (*Vgl. Gram.*, p. 239), rodos, kad *mano, tavo, savo* veikiausiai yra savybinių įvardžių *mãnas, tãvas, sãvas* kilmininkai. Tam paralelė gali būti ryt. augšt. *kienàs, -à* „kieno“; plg. *mãnas arklys* šalia *mãno* (*màno*) *arklys* ir *kienàs arklys* šalia *kienõ arklys*. Galimas daiktas, kad *màno, tàvo, sàvo* turi kirtį neseniai iš galūnės atitrauktą į šaknį; plg. tarm. vs. gl. *mãnę, tãvę* ir *mànę, tàvę* iš *manę̃, tavę̃* (= *manę̃s, tavę̃s*). Autoriaus minimos vs. km. formos *man, tau, sau* veikiausiai yra sutrumpėjusios iš tarmėse dar pažįstamų formų *mane, tave, save* arba *manę, tavę, savę*, žr. *Lietuvių kalbos gramatika*, I, Vilnius, 1965, p. 641; A. Valeckienė, *Baltistica*, I(2), 1966, p. 129 tt; plg. dar kupiškėnų *manī* „manęs“ ir *mañ* „t. p.“. Taip pat nelabai tikėtina ir tai, kad trumpasis balsis *e* augštesniojo laipsnio būdvardžiuose, kaip autorius galvoja, būtų galėjęs išlikti dėl to, kad jis egzistavęs kirčiuotose ir nekirčiuotose morfemose (plg. *gerèsnis, gražèsnis* ir M. Daukšos *baĩsesnis, brángesnis*): viena, dabartinėje kalboje augštesniojo laipsnio formos turi ne tik trumpinę, bet ir tvirtagalę priegaidę, panašiai kaip ir augščiau minėtieji savybiniai įvardžiai (plg. *gerèsnis* ir *gerẽsnis*); antra, šių formų kirčio vieta dabar, kaip ir iš dalies M. Daukšos kalboje, yra galūninė arba priesaginė, pvz.: *geresnì, -iũ, -iáms, -iaĩs*, vs. km. *geresnẽs, geresnéms, -ėmìs* arba *gerèsnių, gerèsniams* ir kt. Taigi seniau, kaip iš šių formų matyti, galėjo būti kirčiuojama galūnėje, pvz. **didesnỹs, -ẽ* (plg. *didesnỹsis, -ėji*), *didesnì, -iũ, -iáms* ir kt. Toliau plg. mano *Daukšos akcentologija*, p. 168 t.

Antrajame savo gramatikos skyriuje („Daiktavardžio linksniavimo istorija“) autorius nemaža dalykų irgi savaip aiškina. Pvz., *o*- kamieno vs. nd. galūnė *-ui* seniau buvo kalbininkų kildinama iš *-uoi* (< ide. *ōi*), kuri tarmėse, atkritus *-i*, pavirtusi į *-uo* (plg. ryt. augš. *výruo* ir žem. *výrôu/vyrū*), žr. J. Otrębskio *Gramatyka języka litewskiego*, III, p. 14; Chr. Stango *Vgl. Gram.*, p. 70, 181. J. Kazlauskas mano, kad tarminė šio linksnio galūnė *-uo* (*výruo* ir kt.) kilusi iš senovinio *ō*; bet galūnė *-ui* atsiradusi iš to pat *-ō*, pridedant *-i* pagal kitų kamienų, pvz. *ā*- kamieno vs. nd. **rankāi*, modelį, taigi *-ō + i* > *-ōi* > *-ui*. Toliau paralelė *výruo*‖*výrui* galėjusi dar sudaryti pagrindą trečiai to pat linksnio formai *výru* atsirasti. Kiek kitaip

tuos pačius dalykus aiškina V. Mažiulis (*Baltistica*, II, 1966, p. 133–145 bei III, 1967, p. 29–46 ir *Baltų ir kitų indoeuropiečių kalbų santykiai*, 1970, p. 106–127 ir p. 272 tt.). Jo nuomone, liet. *o*- kamieno vs. nd. galūnė *-uo* kilusi iš ide. *-ō*; tarminė to pat linksnio galūnė *-u* (pvz. *vil̃ku*) esanti ne kas kita, kaip pirmykštė *u*- kamieno vs. nd. galūnė (pvz. *sū́nu* „sūnui"); o dabartinė *o*- kamieno vs. vd. galūnė *-ui* ne iš *-uoi* kilusi, bet esanti sudėta iš *u*- kamieno vs. nd. galūnės *-u* ir fleksinio formanto *-i*; tuo pat būdu atsiradusi ir *u*-kamieno vs. nd. galūnė *-ui* (pvz. *sū́nui*). Kuri iš šių dviejų, J. Kazlausko ar V. Mažiulio, hipotezių yra tikresnė, parodys tolimesni tyrinėjimai; man kiek patikimesnė atrodo J. Kazlausko nuomonė.

Kitas dalykas, iki šiol daugelio kalbininkų svarstytas, yra daiktavardžių ds. vd. galūnė *-ai* (pvz. *vaikaĩ*) ir būdvardžių bei įvardžių *-i, -ie* (pvz. *gerì* šalia *geŕieji* ir *tiẽ, aniẽ*). Dėl to J. Kazlauskas rašo: „Baltų kalbose, kaip matyti iš liet. *tiẽ*, lat. *tie* ir *mažì*, lat. *mazi*, įvardžių daugiskaitos galūnė yra buvusi *-ei*. Ji, matyt, savo laiku pateko į daiktavardžių daugiskaitos vardininką, kur, apibendrinant šiam linksniui kietą visų kitų linksnių kamiengalio priebalsį, *-ei* galėjo pavirsti į *-ai*, pvz. **tėvei* > *tėvai*. Įvardžių ir būdvardžių ds. vardininke išliko *-ei*, kadangi minkštas kamiengalio priebalsis čia egzistavo ir kai kuriuose kituose linksniuose, plg. naud. *tíemus* ir pr. *stēimans* „tiems". Prūsų kalboje galūnė *-ai*, atsiradusi daiktavardžiuose, galėjo būti perkelta ir į įvardžius bei būdvardžius, plg. pr. *maldai* „jauni" ir vartojama greta dar išlikusios senesnės *-ei*, plg. pr. *wertei* „verti"" (p. 175). Daug paprasčiau ir tikriau galvoja V. Mažiulis: daiktavardžių ds. vd. galūnė *-ai* kildintina iš balt. **-ai* < ide. **-oi*, o būdvardinė galūnė *-i* (plg. *gerì* šalia *geŕieji*) ir įvardinė *-ie* (plg. *tiẽ, aniẽ*) galinti būti kilusi iš baltų **-ei*; prūsų kalboj galūnę *-ei*, išlikusią būdvardžio ds. vardininke *wertei*, vėliau galėjusi išstumti daiktavardinė *-ai*: vietoj ds. vd. **maldei* atsiradus *maldai*, nebesunku buvę vietoj **stei* (plg. *tennei* „jie") atsirasti ir *stai* „tie"; žr. jo *Baltų ir kitų ide. kalbų santykiai*, p. 170 t. ir 175 tt. Toliau dėl dvibalsio *ei* kilmės plg. dar mano straipsnį „Zum Wandel *ai*, *ei* > *ie* im Litauischen", *Zeitschrift für slavische Philologie*, XXVI, 1958, p. 376–382.

Viena iš sunkiausių ir daugiausia svarstytų baltų kalbotyros problemų yra *ē*- kamieno daryba. J. Endzelynas, K. Būga ir kt. tarė

kamiengalį *-ē-* kilus iš senovinio *-ē-* arba *-yē-* (čia *y* žymi pusbalsį). 1954 m. savo straipsny „Zur Entstehung des *-ē-* Ausganges im Litauischen“ (*Zeitschrift für slavische Philologie,* XXIII, 1955, p. 171–176) aš irgi reiškiau nuomonę, kad ligšioliniais žinomais duomenimis negalima įrodyti, kad šis *-ē-* būtų kilęs iš *-yā-* arba *-iyā-*. J. Kuryłowiczius (*Acta Baltico-Slavica*, III, 1966, p. 83–88) mano, kad fonetiškai irgi negalima išaiškinti liet. kamiengalį *-ē-* kilus iš *-iyā-*: „Ogólnie rzecz ujmując zestawiać należy rzeczowniki na *-ē-* z rzeczownikami na *-(i)yā-* innych językow nie w celu ustalania form fonetycznie zgodnych, – rašo jis, – lecz dla wykazania, że funkcje słowotwórcze elementu *-ē* są te same, co funkcje słowotwórcze sufiksu pierwotnie przymiotnikowego *-(i)yā-*“ (p. 86). Todėl, jo nuomone, liet. kamiengalinis *-ē-* dėl funkcinio atitikimo galįs būti kilęs iš *-(i)yā-*, ir tuo būdu pvz. *žẽmė*, kaip ir slav. *zemlja*, galinti būti toks pat sudaiktavardėjęs būdvardis, kaip *sẽnė* šalia *sẽnis* arba *vilkė* šalia išnykusio būdvardžio **vilkis*; tą savo nuomonę jis dar paremia ir kuršaitine paradigma *didė, didžiõs, dìdžiai, dìdę* ir tt. Bet aš savo minėtame straipsnyje esu nurodęs, kad šiokia paradigma yra vėlyvas naujadaras, o *žẽmė*, slav. *zemlja*, kaip savo laiku N. van Wijkas (*Archiv für slav. Philologie*, XLII, p. 286) yra pastebėjęs, veikiausiai vėliau yra atskirose kalbose išriedėjus iš priebalsinio kamieno; dėl *vìlkė* : *vil̃kas, prū́sė* (*prūsė*) : *prū́sas* ir kt. plg. mano *Lietuvių kalbos žodžių daryba*, 1943, p. 70 t. (toliau cituojama: *ŽD*). Chr. Stangas (*Vgl. Gram.*, p. 201 tt.) ir šiaip ir taip galvoja: iš vienos pusės jam atrodo, kad *-ē,* bent iš dalies, galinti būti kilusi iš *-iyā*, iš kitos pusės – ji galinti atstoti ir pirmykštę galūnę *-iyē*. Bet J. Kazlauskas, naudodamas beveik tuos pačius argumentus, kaip buvo minėtame straipsnyje, prieina tradicinę išvadą, kad „baltų kalbų *ē*-kamienas greičiausiai yra indoeuropiečių *(y)ē*-kamieno tęsinys“ (p. 191). Plg. dar *Baltistica*, III (2), 1967, p. 241.

Šalia dabartinės *i-* kamieno ds. vd. galūnės *-ys* (*ãvys* ir kt.) rytinėse liet. kalbos tarmėse (Tverečius, Latakiškės ir kt.) vartojama ir galūnė *-ies*: *ãvies*, *kárties*, *nãkties* ir kt. J. Endzelynas savo laiku šias formas laikė naujadarais, galėjusiais atsirasti dėl įvardžių *pãties, ãnies* (= *pãtys, ãnys*) įtakos, o forma *ãnies* veikiausiai sąmyšio keliu kilusi iš *aniẽ* ir *ãnys*. Panašios nuomonės yra ir Chr. Stangas, *Vgl. Gram.*, p. 211 t. Bet J. Kazlauskas savo gramatikoje, kaip ir 1958 m.

Kalbotyroje (I, p. 42), mano, kad minėtosios ryt. augšt. ds. vd. formos su *-ies* nesančios naujadarai, ir jų galūnė *-ies* galinti būti per *-eis* kilusi iš ide. *-eyes*, plg. sen. indų *aváyas* „avys“, gr. *póleis* „miestai“ ir kt. Tos pačios nuomonės yra ir V. Mažiulis (*Baltų ir kitų ide. kalbų santykiai*, p. 297 tt.): pirmykštė galūnė *-eyes* galėjusi morfologiškai-fonetiškai sutrumpėti į *-eis* > *-ies*, panašiai kaip ryt. augšt. ds. vd. galūnė *-aus* (pvz. *grãžaus* „gražūs“), kilusi iš *-awes*, plg. sen. indų *sūnávas* „sūnūs“, sen. slav. *synove* ir kt. Toliau jis dar pastebi, kad šalia *-aus* vartojamoji tarminė ds. vd. galūnė *-uos* (pvz. *grãžuos* „gražūs“) galinti būti apofoniškai (ne fonetiškai) kilusi iš *-ous*. Bet kaip nekirčiuota galūnė *-eis* (< *-eyes*) galėjo pavirsti į *-ies*? Plg. ds. vd. *ãvies* ir vs. km. *aviẽs*. 1968 m. *Baltisticoje* (IV(1), p. 129 ir 132) J. Kazlauskas reiškia nuomonę, kad žodžio gale tiek kirčiuotas, tiek nekirčiuotas *ei* galėjęs virsti į *ie*. Tai yra problema, kurios čia neįmanoma plačiau svarstyti. Kitas klausimas yra, ar tokios ds. vd. formos, kaip *ãvies* ir kt., yra tikrai senos? Jos gana siaurai vartojamos ryt. augšt. tarmėje ir iš senesnių šaltinių tuo tarpu visai nepaliudytos. Be to, toje pačioje tarmėje šalia *-ies* ir *-ys* to pat kamieno ds. vd. dar turi ir galūnę *-es*, pvz. *ãnies, ãnys* ir *ãnes*, taip pat *ãkes* ir kt. Tad ar *ãvies, ãkies* ir kt. negalėjo būti vėliau kontaminacijos būdu sudarytos? Man rodos, to lengvai negalima paneigti.

Dabartinėje lietuvių kalboje *i-* kamieno vs. vietininkas turi galūnę *-yje, -yj* ir *-y*: *avyjè, avỹj* ir *avỹ*. Kaikuriose vak. ir vid. augšt. tarmėse šio linksnio galūnė vietoj *-y-* turi ir *-i-*, pvz. *akìj, nósij* ir kt., o Gelvonų, Pabaisko, Bagaslaviškio apylinkėse šalia *akỹ, širdỹ* yra ir *káilij, mólij*. J. Kazlausko nuomone, dabartinės vietininko formos *akỹ, ašỹ* kilusios iš *akìj, ašìj*, o greta vartojama ilgoji forma *akijè* pagal *akỹ* galėjusi būti perdirbta į *akyjè*. Pazanavykio kapsų tarmėj greta *akỹ, ausỹ* vartojamos formos *akỹj, ausỹj* kilusios ne iš *akyjè, ausyjè*, bet iš *akỹ, ausỹ*, pridedant *-j* pagal kitų kamienų modelį, plg. *žẽmėj, rañkoj*. Bet šis aiškinimas yra gerokai painus, todėl abejotina, ar taip iš tikrųjų galėjo būti gyvojoje kalboje. Pats autorius savo gramatikoj rašo: „Paradigmos lyginimas lietuvių kalboje paprastai vyksta morfologinio trumpėjimo keliu, plg. vns. įnag. *vandenim* < *vandenimi*, vns. viet. *rankoj* < *rankoje*, dgs. naud. *rankoms* < *rankomus* ir t.t.“ (p. 249). Tuo būdu be didelės sunkenybės galėjo ir *akyjè* sutrumpėti į *akỹj, akỹ*, juo labiau, kad šalia *rañkoj,*

galvõj kaikuriose tarmėse pažįstamos ir dar daugiau sutrumpėjusios formos *rañko, galvõ*, kurioms gera paralelė gali būti *tõšy, akỹ* šalia *tõšyj, akỹj*. Dabartinė galūnė *-yje* gali būti ir analogiškai pagal *-ojje, -ėje* perdirbta iš *-ije*. Plg. Chr. Stang, *Vgl. Gram.*, p. 196, 209 t.

Senuosiuose lietuvių kalbos paminkluose vartojamas *žmuo* „žmogus“, iš dalies dar ir dabar pažįstamas (plg. *žmuoi* Lazūnai ir pr. *smoy* „vyras“), jau beveik visur pakeistas *žmogaus*, šalia kurio vartojamas kamienas *žmon-*: *žmónės* arba *žmónys, -ių* ir *žmonà*. Visų šių žodžių daryba yra labai nepaprasta ir lig šiol tebėr kaip reikiant neišaiškinta. K. Būga (*Rinktiniai raštai*, II, 1959, p. 376) žodžių *žmogùs, žmónės* (arba *žmónys*) ir *žmonà* skyrė pagrindinę dalį *žmo-* ir priesagas *-gu-*, *-nė-*, *-ni-* ir *-na*, o šaknį *žmo-* tarė esant sudarytą iš nykstamojo laipsnio *žm-* ir pridėtinio *-o-*. E. Fraenkelis (*Lingua Posnaniensis*, VII, p. 6 tt. ir *Litauisches etymologisches Wörterbuch*, II, 1965, p. 131 tt.) mano, kad *žmonės* galį būti sudaryti iš ankstyvesnio mot. giminės abstrakto **žmonė* (plg. pr. *smūni* „garbė; asmuo“ iš **zmānē* ir *smūnint* „garbinti, ehren“, t. y. *žmoninti*), o tverečėnų ds. vd. *žmónes* pagal *žmónės* galėję atsirasti iš **žmuones* (plg. sen. lot. *hemõ, hemõnem*) arba iš **žmunes* (plg. M. Daukšos vs. gl. *žmuni* ir dv. vd. *žmune*); pats *žmogus* galįs būti priesaginis darinys arba, kaip jau ir K. Būga galvojo, sudėtinis žodis (plg. sen. indų *vanargu-* „miške, dykumoj bastąsis“). Chr. Stangas (*Vgl. Gram.*, p. 225 tt.) mano, kad *žmónės* esą kilę iš abstrakčios reikšmės **žmānē-*, kuri toliau galinti būti sudaryta iš būdvardžio **žmānas, -a* (plg. *žmonà*) ir iš pradžios maždaug reiškusi „asmenybę“, vėliau „asmenį; žmogų, vyrą“; ds. vd. *žmónes* kilęs iš daiktavardžio *žmuo* vardininko. Pagaliau J. Kazlauskas šiaip samprotauja: *žmona* M. Daukšos kalboje dar vartojama „moteries“ reikšme, o *žmones* seniau galėję būti ir mot. giminės (plg. *wissos žmones* M. Daukšos *Postilė*, p. 52, 244), tad *žmona* veikiausiai esanti priesaga *-na* išplėsta seniau greta *žmuo* „vyras“ vartota lytis **žmā* moteriai vadinti; vėliau *žmuo* galėjęs būti išplėstas priesaga *-gus*, ir *žmuogus* (šio žodžio šakninio dvibalsio *uo* vietoje M. Daukša, *Post.*, p. 275, 334 rašo *u* su rutuliuku viršuje) greta *žmona* ilgainiui galėjęs pavirsti į *žmogus*. Tai yra originali, bet problematiška hipotezė: jo rekonstruota **žmā* moteriai vadinti tiek turi pagrindo, kiek ir Chr. Stango sukurtas būdvardis **žmānas, -a*: šalia *žmuo* galėjo būti sudarytas ir kamienas

žmon-, plg. *aumuõ* „supratimas, nuovoka“ ir *aũmonė* „sąmonė, nuomonė“ (Daugėliškis) šalia *aũmonia* „t. p.“ (Tverečius) arba *pjūmuo* „pjūtis“ greta *pjūmonies mėnuo* (K. Sirvydo *Dictionarium*, p. 331), taip pat *armuõ* „klampynė, liūnas; gelmė, bedugnė“ šalia *armenà* „t. p.“, *Armenà* „dš. Nemuno įt.“ ir *Armonà* „dš. Šventosios įt.; Siesikų ap. ež.“ (dėl šio pastarojo vandenvardžio plg. H. Krahe, *Die Struktur der alteuropäischen Hydronomie*, 1963, p. 20 tt., ir *Unsere ältesten Flussnamen*, 1964, p. 64, 67, taip pat A. Vanagas, *Lietuvos TSR hidronimų daryba*, 1970, p. 188) ir kt. Šalia *žmuo* M. Daukšos kalboje retkarčiais vartojamas *žmuogus* (su rutuliukiniu *u* dvibalsio *uo* vietoje) gali būti tokia spaudos klaida, kaip ir jo *žmó* „lud“, kurį J. Otrębskis (*Gram. języka lit.*, III, p. 59) siejo su dabartinių tverečėnų *žmónes*, visai nepagalvojęs, kad šio žodžio šakninis *ó* galėjo būti pavartotas, anuomet spaustuvei neturint specialaus *u* su rutuliuku viršuje ir drauge su akūtiniu ženklu. Toliau dėl *žmuo*: *žmonės* darybos plg. dar mano *ŽD*, p. 296 t.

Iš J. Kazlausko gramatikos trečiojo skyriaus („Iš veiksmažodžio istorijos“), nebenorėdamas perdaug išplėsti savo recenzijos, trumpai paminėsiu tik vieną kitą dalyką.

Viena iš painiausių lietuvių ir kt. baltų kalbų veiksmažodžių problemų yra vs. ir ds. 3 a. formų vienodumas: *jis, jie neša, nešė* ir kt. Seniausiose ide. ir kaimyninėse slavų kalbose paprastai tos formos skiriamos, pvz.: sen. ind. *bhárati*: *bháranti*, gr. *phérei*: *phérousi* (dor. *phéronti*), lot. *fert*: *ferunt*, got. *bhairi*: *baírand*, rus. *beret*: *berut*, lenk. *bierze*: *biorą* ir kt. Todėl daugumas kalbininkų lig šiol manė, kad toks skirtumas seniau galėjęs būti ir baltų kalbose, tik jis vėliau dėl tam tikrų priežasčių išnykęs, t. y. vs. 3 a. forma buvusi apibendrinta ir daugiskaitai bei dviskaitai. Taip pvz. galvoja J. Endzelynas (*Latviešu valodas gramatika*, 1951, p. 709 tt.), Chr. Stangas (*Das slavische und baltische Verbum*, 1942, p. 233 t., *Vgl. gram.*, p. 411 tt.) ir kt. Bet J. Kazlauskas, sekdamas V. N. Toporovu, mano, kad baltų kalbose vartojamosios vienodos vs. ir ds. 3 a. formos esančios ne naujadarai, o archaizmai, būtent – priešistoriniai gryni kamienai; tai jo nuomonei yra linkęs pritarti ir V. Mažiulis (*Baltistica*, VII(1), 1971, p. 10, 102). Bet man neatrodo, kad J. Kazlauskui būtų jau pavykę šią didžiai keblią problemą išspręsti sėkmingai ir įtikinamai: viena, jis savo nuomonę grindžia daugiau bendrais samprotavimais,

ne konkrečiais ir neabejojamais pačių baltų kalbų duomenimis, kurių jis, žinoma, ir negalėjo rasti; antra, kaip teisingai pastebi J. Endzelynas savo gramatikoje, yra perdrąsu tik kelis šimtmečius tepažįstamosiose baltų kalbose ieškoti prokalbinių pradmenų, kurie yra svetimi prieškristinių laikų iranėnų, graikų ir italikų kalbų paminklams, juo labiau, kad ir artimiausiai giminingos slavų kalbos tebeskiria įvairias vs. ir ds. 3 a. formas.

Dabartinėse lietuvių tarmėse, vakarinėj ir pietinėj bei rytinėj Lietuvos dalv, vietomis vartojamos sutrumpintos būtojo laiko formos, pvz.: *dė́* „dėjo“, *stó* „stojo“, *gulė́* „gulėjo“, *žinó* „žinojo“, *dainául* „dainavo“, taip pat (Dūkšte, Rimšėj, Linkmenyse, Mielagėnuose ir kt.) *išneš* „išnešė“, *núlėk* „nulėkė“ ir kt. J. Kazlausko nuomone, šios rūšies formos negalėjusios atsirasti iš pilnųjų, pvz. *dė́* iš *dėjo* ir kt., ir tai jis šiaip aiškina: „Visų pirma, tose lietuvių tarmėse, kur vartojamos *dė́, dėj, miegó, miegój* ar *stovė́, stovėj* tipo formos, ilgasis žodžio galo *-o* (*-jo*) dėl fonetinių priežasčių išnykti negalėjo, kadangi čia žodžio gale išlieka sveiki net trumpieji balsiai, nekalbant jau apie ilguosius (reguliarus galūnių trumpėjimas šioms tarmėms nėra būdingas). Tiesa, ir čia, kaip ir visame lietuvių kalbos areale, sutrumpėjo, pavyzdžiui, kai kurių linksnių formos, plg. vns. naud. *gerám* < *gerãmui*, vns. viet. *galvõj* < *galvojè*, dgs. viet. *miškuõs* < *miškuosè* ir kt. Tačiau čia diftongas ar balsis žodžio gale yra išnykęs dėl sisteminių priežasčių, dėl to, kad tie galiniai elementai neteko morfologinės reikšmės, išlyginant linksniavimo sistemą, kur visi sutrumpėję linksniai buvo vienu skiemeniu ilgesni, negu kiti. Tuo tarpu būtojo laiko 3 a. galūnė *-o* (*-jo*) dėl sisteminių priežasčių išnykti jokiu būdu negalėjo“ (p. 342). Šios trumposios formos primenančios sen. ind. ir kt. ide. kalbų šakninius atematinius aoristus, plg. *dìria, dẽra* – sen. ind. *adar*; *gẽma, gìmė* – sen. ind. *agan*, arm. *ekn* ir kt. Bet vargiai tikėtina, kad dabartinės sutrumpintosios formos galėtų siekti tokius tolimus laikus. Man visdėlto rodos, kad tokios trumposios formos, kaip *dė́, jó, stó, gulė́, žinó, dainául* ir kt., veikiausiai yra vėlesni padarai, kurie lietuvių kalboj, vienose vietose daugiau, kitose mažiau, gali būti įvairiais laikais atsiradę arba atsiranda. Pvz., vak. augšt. tarmėj į klausimą *ar jis ten padėjo knygą*? gali būti atsakoma *padėjo, padė́* ir net tiesiog *pà*. Arba štai ramiai, aiškiai, įsakmiai sakoma: *paláuk, aš tuoj ateisiu*; bet greičiau kalbant, staigiau

reiškiant mintį, pasakoma ir trumpiau: *palà, palà, neskubėk*. Tverečiaus tarmėje vartojamos sutrumpintosios įvardžiuotinių būdvardžių formos *brangý* „brangioji“, *didė́* (tarm. *didzė́*) „didžioji“, taip pat *ilgó* „ilgoji“ (Breslauja), *trumpój* „trumpoji“ (Tauragnai), *katró* „katroji“, *anó* „anoji“ (Skapiškis, Bartninkai, Vilkaviškis), žr. *Liet. kalbos gramatika*, I, p. 497. Panašių trumpųjų įvardžiuotinių įvardžių formų vartojama ir K. Sirvydo *Punktų sakymų* antrojoje dalyje, pvz.: vs. vd. *anoy* „anoji“ (p. 92), ds. vd. *aniey* „anieji“ (p. 11) ir kt., žr. *Baltistica*, VII(2), p. 158 t. Šiokių formų galinė akūtinė priegaidė (*brangý, didė́, ilgó, trumpój...*) aiškiai rodo, kad jos yra vėlyvesnės, sutrumpintosios, ne pirmykštės. Apskritai imant, lietuvių kalboje įvairios formos dažnai trumpinamos vien kalbos ekonomijos, patogumo sumetimais, kartais nepaisant net sisteminių priežasčių, ypač tais atvejais, kai jų baigiamosios dalys netenka gramatinės reikšmės, pvz.: *testà* < *testó* < *testóu* < *testóv* < *testóvi*, *sudiẽ* < *sudiẽu* < *sudiẽv* < *su Dievù*, *dà* < *dá* < *dãbar*, *daũg* < *daugi* (plg. lat. *daũdz* < *daudzi* ir kt.). Taigi ir tokios ryt. augšt. būtojo laiko formos kaip *išneš*, *nùlėk* lengvai gali būti kilusios iš *išnešė*, *nùlėkė*, juo labiau, kad šioje tarmėje šalia sutrumpintųjų dar pažįstamos ir pilnosios formos. Plg. dar Chr. Stango *Das slav. und balt. Verbum*, p. 160, ir *Vgl. Gram.*, p. 375 t.

Paskutiniame savo gramatikos straipsnyje autorius gana plačiai nagrinėja įvairias tariamosios nuosakos formas ir darybą. Seniausiomis iš jų jis laiko pvz. *būtumei, būtumbime, būtumbite* ir kt., kurios sudarytos iš jų supino ir išlaikiusios senojo ide. atematinio optatyvo balsių kaitą *-yē-* : *-ī-* (plg. sen. lot. *siēm*: *sīmus*); pridėtinių dalių *-bime*: *-bite* trumpasis *-i-* galįs būti kilęs iš ilgojo *-ī-*. Sena kamieno *bhū-* optatyvo vs. 3 a. forma *bē-* galinti būti išlikusi ir rytinių dzūkų optatyvinėse vs. 2 a. formose *praustumbe, praustumbės*. Bet vs. 1 a. formas jis jau aiškina gana nepaprastai. Pvz., *likčiau* jis kildina iš senesnės formos **likjau*, o šią iš **likjēō* (plg. sen. ind. *iyām*, sen. lot. *siēm*); ilgainiui **likjau*, gavusi *t* iš kitų asmenų, galėjusi pavirsti į **liktjau* (> *lìkčiau*). Formos su *-čia* (*eičia, sukčia, neščia...*) esančios sutrumpėjusios iš formų su *-čiau*, o formos su *-čio* (*būčio, eičio...*) galėjusios susidaryti dėl analogijos su sangrąžinėmis formomis. Bet tai yra gana painus ir abejotinas aiškinimas. Visų pirma formos su *-čia* ir *-čio* plačiausiai vartojamos tiek lietu-

vių senųjų raštų kalboje, tiek dabartinėse tarmėse, todėl jos veikiausiai ir yra senesnės, o su *-čiau* – vėlyvesnės. Galūnės *-čia* ir *-čio* galėjo būti kilusios iš **-tja*, plg. *sukčia* ir *sukčios*. Chr. Stangas (*Das slav. und balt. Verbum*, p. 252 t., ir *Vgl. Gram.*, p. 453 t.) mano, formos su **tjā* iš pradžios galėjusios būti vardažodiniai priesagos *-tjā* abstraktai (plg. *dėčià* „dėtis, kiaušinių dėjimo laikas", *imčios* „imtynės" ir kt.), ir todėl pvz. sakinys *jéi žinóčia, taĩ pasakýčia* seniau galėjęs reikšti „falls Wissen gewesen wäre...". Plg. dar G. B. Ford, *Donum Balticum*, 1970, p. 124 tt. Tai, žinoma, tėra hipotezė, kurios tikrumą ar neganėtiną pagrįstumą turės parodyti tolimesni tyrinėjimai. J. Kazlauskas tuo jau dabar abejoja: „Manydami, kad šios formos pamatas yra veiksmažodinis daiktavardis, susiduriame su keletu dalykų, aiškiai prieštaraujančių jos daiktavardinei kilmei. Jeigu daiktavardis, tai kodėl jis neturi formanto *-b-*? Kodėl vns. 1 a. reikėjo įsivesti kitą daiktavardžio formą, o ne supiną? Į tai neatsakyta, ir vargu ar iš viso galima atsakyti" (p. 400).

Iš visa, kas augščiau pasakyta, galime pasidaryti šiokių išvadų. Ši J. Kazlausko gramatika yra solidus ir didžiai vertingas mokslo darbas, pirmas toks lietuvių kalba. Toje gramatikoje, kad ir dalinėje, nagrinėjami patys svarbiausi istoriniai gramatiniai lietuvių kalbos dalykai. Šio darbo vertę ypač padidina gausus senųjų lietuvių raštų ir dabartinių tarmių medžiagos panaudojimas ir istoriškas daugelio, visų pirma daiktavardinių, formų raidos nušvietimas. Kita svarbi to darbo ypatybė yra, kad autorius, naudodamasis vidinės rekonstrukcijos metodu, tiriamuosius dalykus pirmiausia aiškina iš pačios lietuvių bei kitų baltų ir jau toliau iš kitų tolimesnių ide. kalbų. Taip pat jis gana įdomiai fonologiškai aiškina ir lietuvių tarmių kirčiavimo sistemos raidą. Bet kadangi daugelis lietuvių kalbos atmainų yra vykusių senais, dar priešistoriniais laikais, kurių nebesiekia jokie žinomieji kalbiniai duomenys, ir daug kas dar tebėra kaip reikiant moksliškai neištirta, tad, suprantama, daug kur autoriui pačiam teko skintis kelią, juo labiau, kad, šį darbą rašydamas, jis savo rankose neturėjo ir Chr. Stango lyginamosios baltų kalbų gramatikos, kurią jis gavo tik 1967 m. pradžioje. Todėl jis, tuo keliu eidamas, daugelį anksčiau kaip reikiant neišaiškintų arba įvairiai aiškinamų dalykų imasi aiškinti savaip, naujai ir tam reikalui susidaro naujų, savotiškų hipotezių, kurių vienos galės kam pasirodyti ge-

ros, vykusios, o kitos abejotinos, neįtikinamos. Bet ne tai yra svarbiausia: J. Kazlauskas, didelis mokslo entuziastas ir aistringas tyrinėtojas, nuolat skverbiasi į tolį ir, taip elgdamasis, jis gyvai svarsto ir sprendžia įvairias problemas, stengdamasis vis ko daugiau pasiekti mokslinės tiesos; kiek tas siekimas vaisingas, yra jau kitas klausimas. „Die Wissenschaft ist ein Dialog, – rašo Chr. Stangas savo gramatikos pratarmėje, – und niemand von uns kann den Anspruch erheben, auf allen Punkten zu einem bleibenden Ergebnis zu gelangen. Aber was man vorlegt, wird ja kritisiert, andere melden vielleicht Widerspruch an. Mit Hilfe dieses unorganisierten teamworks schreitet die Wissenschaft fort". Reikia manyti, kad kiti jaunesni, energingesni kalbininkai, kaip reikiant darbui pasiruošę ir turėdami daugiau medžiagos bei šaltinių, galės velionio pradėtąjį darbą toliau tęsti, vis daugiau tai papildydami, pataisydami ir net kaiką visai pakeisdami.

Ir tai iš dalies jau daroma. Štai du gabūs ir energingi jaunosios kartos kalbininkai, A. Girdenis ir V. Žulys, jau gerokai apsišarvoję lietuvių kalbos fonetikos bei dialektologijos žiniomis ir atitinkama kalbotyrine literatūra, 1972 m. *Baltisticoje* (VII(2), p. 193–202) šalia „tikrai įspūdingų atradimų ir interpretacijų" šioje J. Kazlausko gramatikoje randa ir „daug abejotinų, nepakankamai pagrįstų ir net klaidingų dalykų, apie kuriuos būtina atvirai ir tiesiai kalbėti", bet savo recenzijos pabaigoje juodu pastebi, kad šiuos trūkumus „atsveria kūrybinė autoriaus mintis, mokslinė drąsa, pastangos nepasitenkinti paviršutinišku empirizmu ir ieškoti moksle naujų kelių ir problemų". Taip pat ir K. Morkūnas savo recenzijoje (*Lietuvių kalbotyros klausimai*, XIV, 1973, p. 239–243) rašo, kad ši gramatika yra „brandus ir labai originalus veikalas", kuriame šalia teigiamybių (pvz. autoriaus esanti gerai argumentuota pažiūra, jog baltų kalbų vienaskaitos ir daugiskaitos 3 a. viena forma esanti archaizmas, ne naujadaras, ir kt.) esą ir abejotinų dalykų (pvz. kad *dė, sto* esančios senesnės formos, kaip *dėjo, stojo*, arba kad liepiamosios nuosakos formantas *-k(i)* galėtų būti kilęs iš dalelytės *-gi*).

Dėl šių autorių keliamųjų dalykų aš savo recenzijoje nebepasisakau, nes ji jau buvo parašyta ir atiduota spausdinti dar prieš gaunant leidinius, kuriuose jų recenzijos pasirodė.

Baltistica, VII(1–2)

Vilnius, Mintis, 1971, 213 p.
(Lituanistikos darbai, 1973 m., t. III, p. 280–284)

Šis baltų kalbotyros reikalams skiriamas žurnalas, kurio kasmet pasirodo po du sąsiuvinius, pradėtas leisti 1965 m. Vilniuje. Jo atsakingasis redaktorius nuo pirmojo ligi septintojo numerio pirmojo sąsiuvinio buvo Jonas Kazlauskas. Nuo septintojo numerio antrojo sąsiuvinio tą žurnalą redaguoja Vytautas Mažiulis, jau spėjęs pasireikšti vertingais kalbotyriniais darbais, ypač savo *Baltų ir kitų indoeuropiečių kalbų santykiais* (Vilnius, 1970).

Septintojo, čia recenzuojamojo, numerio pradžioje redaktorius trumpai apžvelgia J. Kazlausko gyvenimą ir sumini bei įvertina jo mokslinius darbus, o V. Urbutis duoda išsamią velionio bibliografiją. Toliau spausdinami kalbotyriniai straipsniai: dvylika kitataučių ir devyni lietuvių kalbininkų. Visi tie darbai yra įvairios srities ir gana įdomūs; pvz. V. Pisanis rašo apie iranėnų-slavų-baltų santykius, W. P. Schmidas apie liet. upėvardį *Aitrą*, E. P. Hampas apie prūsų *seggē, seggīt* „daryti“, Wm. R. Schmalstiegas apie prūsų *kērdan* „laikas“, A. P. Nepokupnas apie *Litaviją* ir kitus lituanizmus XVI–XVII a. ukrainiečių gramatikose ir žodynuose, J. V. Otkupščikovas apie slavų-baltų leksinius santykius, D. Zemzarė apie galvijų vardus latvių kalboje, A. Girdenis apie Mažeikių tarmės fonologinę sistemą, A. Sabaliauskas apie *mañglyti* „suktumu išgauti, išvilioti“ kilmę, Z. Zinkevičius apie M. Petkevičiaus 1598 m. katekizmo tarmę bei K. Sirvydo *Punktų sakymų* genezę ir kalbą, A. Jakulis apie 1680 m. katekizmą ir *Knygą nobažnystės*, A. Valeckienė apie anaforinius įvardžius – daiktavardžių variantus ir kt. Gale įdėtos keturios recenzijos ir informacijos.

Iš šiame *Baltisticos* numeryje svarstytųjų dalykų čia skyrium kiek platėliau noriu paliesti tik vieną kitą, visų pirma upėvardį *Aitrà, -ōs, Aĩtrą* „kr. Jūros įt.“ K. Būga (*Rinktiniai raštai*, III, p. 338) šį vardą sieja si *aitrùs* „gaižus, kartus, gailus; karštas, kaitrus“ ir taria jį iš pradžios reiškus „Greitupį“. W. P. Schmidas tai jungia su vok. upv. *Aitrach* (1394 *Aytra*) „dš. Dunojaus įt.“, *Aiterbach* „dš. Trauno įt. Austrijoje“ (1488 *Eyttra*) ir pagrindinę jų dalį *Aitr-, Aiter-* kildina iš **Aitra*, bet ši forma nesanti tas pat, kaip liet. *Aitrà*: germ. **ait-*

ra-, iš kurio atsiradusi **Aitra*, kildintinas iš ide **oid-ro-*, o balt. **aitra-* (iš čia *Aitrà*) – iš ide. **oit-ro*, ir abu tuos kamienus jis laiko identiškais. Ide. šaknys **oid-* ir **oit-* taip galėjusios tarpusavy santykiauti, kaip pvz. sen. ind. *nadī* „upė“, germ. **nata-* „šlapias, vok. nass“ su gr. *nótios, noterós* „t. p.“ ir kt. Bet šaknis **oid-* yra gerai paliudyta atskirose ide. kalbose; plg. gr. *oīdos* „sutinimas, tinulys“, arm. *aitnum* „tinstu“, rus. *jad* „nuodai“ iš **oido-*, sen. isl. *eitr,* sen. vok. augšt. *eitar* „pūliai, Eiter“ iš ide. **oidro-*, taip pat J. Bretkūno *aidinti* „reizen“ ir kt., o šaknis **oit-* teremiama liet. būdvardžiu *aĩtras, aitrùs*, kuri K. Būga (loc. cit., p. 339) kildina iš ide. šaknies **ei-/ *oi-* „degti = švitėti“ ir gretina su sen. bulg. *jar* „aitrus“, rus. *jaryj* „karštas, greitas, staigus, degąs“ iš ide. **oiros*, taigi išeitų, kad *aĩtras* yra sudarytas ne su priesaga *-ro-*, bet su *-tro-*; dėl priesagos *-tra-/-dra-* žr. mano *ŽD*, p. 301. Dėl visa to plg. J. Pokorny, *Idg. etym. Wb.*, p. 774 (šaknies **oit-* jis visai neduoda); Kluge-Götze, *Etym. Wb. d. deut. Sprache*, 1953, p. 166; E. Fraenkel, *Lit. etym. Wb.*, p. 2, 4 (čia šaknis *ait-* sujaukta su lat. *at-*, kuri atliepia liet. *ot-*, plg. lat. *ātrs* „greitas, vikrus“, liet. *otrùs* „opus, karštas; uolus, greitas“, *otùs* „skubus; otrus“, toliau rus. *jad*, *jaryj* ir kt.). Bet kaip visa tai reikėtų semantiškai paaiškinti? K. Būgos nuomone pagrindinė *aitraus* reikšmė buvusi „dagus“, o iš „dagumo“ lengvai jau galėjusi išriedėti „greitumo, staigumo“ reikšmė. H. Krahe (*Unsere ältesten Flussnamen*, p. 30) sako, kad ide. būdvardžio **oidros, *oidrā* „schwellend“ sudaiktavardėjusi vyriškoji giminė germanų kalbose gavusi reikšmę „nuodai, pūliai“ (Gift, Eiter)“, o moteriškoji giminė, vartojama upėvardžių pagrindu, ėmusi reikšti „die Schwellende, Anschwellende (Schwellbach)“. W. P. Schmidas mano, kad šaknis **oid-* „schwellen“ per „Schwall des Meeres“ (plg. gr. *oĩdma* „Aufschwellung, Wogenschwall“) ilgainiui įgijusi reikšmę „stiprus, tvirtas, greitas“; plg. sen. bulg. *jędro* „greitas“ iš **indro-*, kuris su įterptiniu *-n-* toliau esąs kilęs iš silpnojo laipsnio šaknies **id-* (plg. lat. *idra* „faules Mark eines Baumes, im Kern verwitterter Baum“ ir kt.) šalia **oid-*; plg. liet. upv. *Indrajà* ir kt. Ar taip yra kitėjusi būdvardžio *aĩtras, aitrùs* ir upėvardžio *Aitrà* reikšmė, tuo tarpu negalime visai aiškiai pasakyti, nes neturime daugiau šaknies *ait-* arba **eit-*, **it-* darinių, iš kurių gal būtų galima kiek daugiau ką spręsti apie šių žodžių reikšmės raidą.

Kitas didžiai įdomus straipsnis yra Z. Zinkevičiaus „Dėl K. Sirvydo 'Punktų sakymų' genezės ir kalbos". Tekstologiškai tirdamas, autorius priėjo išvadą, kad *Punktų sakymų* kalba yra ne vieno žmogaus, o kolektyvinė: lietuviškų evangelijų tekstai ne paties K. Sirvydo versti, bet paimti iš J. Jaknavičiaus *Ewangelie polskie i litewskie* ir iš dalies jo kiek taisyti; paskutinės septynios evangelijos savo kalba skiriasi nuo visų kitų evangelijų, ir todėl, atrodo, jos yra verstos kokio kito anonimo vertėjo; antrosios, po K. Sirvydo mirties išleistosios *Punktų sakymų* dalies kalba turi nemaža aiškių nesirvydinių ypatybių, kurios sutampa su J. Jaknavičiaus kalbos ypatybėmis, – tai rodo, kad šios dalies kalbą bus J. Jaknavičius taisęs ir joje padaręs kiek atmainų, – bet tos pat dalies kalboje yra ir tokių dalykų, kurie pasitaiko tik paskutinių septynių evangelijų kalboje, taigi prie šios dalies kalbos taisymo galėjo prisidėti ir jau minėtasis anonimas. Ištyręs būdingąsias sirvydines *Punktų sakymų* ypatybes (K. Sirvydas nevartojo *ou* vietoj *au* cirkumflektinėse galūnėse, nerytietiškų *an* tipo tautosilabinių junginių jis beveik nevartojo; jam svetimas buvo priebalsių *t, d* prieš *i, y, ie* vertimas dzūkiškomis afrikatomis *c, dz* ir kt.), autorius sprendžia, kad K. Sirvydo gimtosios šnektos iš dalies galima būtų ieškoti į šiaurės vakarus nuo Vilniaus, bet jos visai tiksliai negalima lokalizuoti. „K. Sirvydas rašė ne savo gimtąja tarme, – sako jis, – bet ano meto rytietiška bendrine raštų kalba, kuri buvo vartojama daugiausia Vilniaus vyskupijai skirtuose leidiniuose. Toji raštų kalba rėmėsi šnekamąja Vilniaus miesto lietuvių rytietiška koine, susiformavusia rytietiškos Vilniaus bei apylinkių tarmės pagrindu. K. Sirvydas, ilgą laiką gyvendamas Vilniuje ir čia net 10 metų sakydamas lietuviams pamokslus, buvo gerai pramokęs tą Vilniaus lietuvių bendrinę kalbą. Todėl jo *Punktų sakymų* tik vienur kitur teprasikišo atskiri aukščiau nurodyti gimtosios šnektos elementai, kurių tačiau nepakanka pačiai šnektai tiksliau lokalizuoti" (p. 164 t.). Tai yra visai patikima išvada: K. Sirvydas, kaip ir M. Daukša arba ano meto M. Lietuvos rašytojai (M. Mažvydas ir kt.), negalėjo rašyti vienos kurios siauros vietovės šnekta, – jie savo raštų kalba turėjo taikytis platesnės srities gyventojams, ir tam reikalui kaskart vis daugiau atsisakydavo nuo tam tikrų, visai skirtingų vietinės šnektos žymių ir vis daugiau vartodavo bendresnių dalykų, kurie galė-

tų geriau tikti didesniam skaitytojų skaičiui. Tuo būdu radosi sritinės XVI–XVII a. bendrinės kalbos, ir viena iš tokių kaip tik buvo anuomet Vilniaus vyskupijoje vartotoji bendroji arba tik apibendrintoji ryt. augštaičių kalba. Taigi, tiriant lietuvių senųjų raštų kalbą, reikia kreipti dėmesį ne tik į skirtingus jos tarminius elementus, jų lokalizaciją, bet ir į bendrinamąsias, niveliacines tendencijas. Z. Zinkevičius gerai daro ir viena ir kita tirdamas.

Iš recenzijų trumpai paminėsiu dvi: A. Girdenio ir A. Laigonaitės. Pirmasis, rašydamas apie *Lietuvių kalbos tarmių chrestomatiją* (Vilnius, 1970), kaip iš dalies jau augščiau esu minėjęs, neigia tą pokarinių laikų nuomonę, kad ryt. augštaičių nebeskiriamos priegaidės. „Išsamūs tyrinėjimai, – sako jis, – visai nedviprasmiškai rodo, kad *balsių priegaides rytiečiai* tebeturi, nes jų atstovai gana sėkmingai (maždaug 8 atvejais iš dešimties) atskiria ir tiksliai identifikuoja tokių minimalinių porų, kaip *išdỹksta* ir *išdýgsta, kõšė* ir *kóšė, rũksta* ir *rűgsta*, žodžius, tariamus kito rytiečio visai atsitiktine tvarka“ (p. 206). Toliau jis dar pastebi, kad kalbamosios chrestomatijos įvairių fonetinių ir net fonologinių netikslumų bei apsirikimų svarbiausia priežastis yra neaugštas fonetikos lygis Lietuvoje. „Net vienintelis stambesnis fonetikos darbas – akademinės *Lietuvių kalbos gramatikos* (Vilnius, 1965) pirmasis skyrius – yra silpnokas tiek savo teoriniais pagrindais, tiek konkrečių faktų interpretavimu. Remdamiesi tokiais pagrindais, dialektologai vargu ar gali pasiekti fonetinio tikslumo ir gilumo, negu dabar yra pasiekę“ (p. 208). Tai reikia aiškinti tuo, kad po karo neatsirado ir vis dar ten nėra gero specialisto fonetiko, kuris būtų galėjęs paruošti tinkamų dialektografų, ir todėl ligšioliniuose paskelbtuose, daugiausia daliniuose tarmių aprašuose matyti nemaža blaškymosi, įvairavimo ir net paviršutiniškumo; net ta pati transkripcija yra didžiai nevienoda ir prieštaringa; plg. *Aidai*, 1971, Nr. 5, p. 235 t.

A. Laigonaitė rašo apie mano *Lietuvių kalbos kirčiavimą* (Chicago, 1968). Ji rašo apie lietuvio kalbininko emigranto darbą Lietuvoje leidžiamame kalbotyros žurnale ir gale net giriamai vertina: „Knyga, be jokių abejonių, yra įdomi ir naudinga visiems, kas domisi lietuvių kalbos akcentologijos dalykais“. Ir dar daugiau: jos recenzijoj keliamieji dalykai galį būti vieno kito ir diskutuojami, t. y. kiti gali būti ir kitokios nuomonės, negu pati autorė. Tai teisinga

pastaba: kaikurie jos teigimai nevisai tikslūs arba abejotini. Pvz., rašydama apie iš dviskiemenių žodžių sudarytus būdvardžius su *-inis*, ji sako, kad aš manąs tokius darinius esant tikslingiau kirčiuoti pagal antrąją kirčiuotę: *dienìnis, grobìnis, pasaulìnis, popierìnis*, bet *kaimýninis, senóvinis* ir kt. Bet iš tikrųjų nevisai taip yra: aš esu pastebėjęs, kad vieni bendrinėj kalboj yra linkę, su tam tikromis išimtimis, išlaikyti pagrindinių žodžių kirčio vietą (*krū̃minis, mókslinis, rañkinis...*), o kiti yra siūlę tokį kirčiavimą daugiau išlyginti (*eglìnis, molìnis, mūrìnis, rankìnis, vištìnis...*). Ir tik gale pridėjau: „Ši pastaroji kirčiuosena daugiau sutinka su kitų priesagų kirčiavimu ir išvengia daugelio išimčių“. Tas pat pasakytina ir apie veikiamųjų esamojo laiko dalyvių kirčiavimą: autorė sako, kad šie dalyviai mano knygoje kirčiuojami, kaip juose kadaise K. Būga siūlęs kirčiuoti, pvz.: *nègina – ginąs, pàkalba – kalbą̃s*, bet: *pageñda – geñdąs, paliẽka – liẽkąs* ir kt. Jokioj tarmėj šiokie būdvardžiai taip nekirčiuojami, ji sako, ir todėl esą visai neteisinga nutylėti tendenciją juos dabartinėje kalboje kirčiuoti žodžio gale. Bet man nei nereikėjo nieko nutylėti: aš tik konstatavau, kad šių „dalyvių kirčiavimas dabartinėj kalboj dar nemaža priklauso nuo to paties laiko tiesioginės nuosakos kirčiavimo“, ir toliau nurodžiau jų kirčiavimo įvairavimą, pvz.: *dẽdąs : dedą̃s, ẽsąs : esą̃s, bė́gąs : bėgą̃s, dìrbąs : dirbą̃s* ir kt. Be to, dar pastebėjau, kad senesnę šakninę kirčio vietą ilgiau yra išlaikę tie veikiamieji esamojo laiko dalyviai, kurie yra sudaryti iš to pat laiko lyčių su priesaga *-sta*, su įtarpu *-n-* ir kamiengaliu *-o*, pvz.: *álksta̧s, suprañta̧s, sãka̧s* ir kt. Taigi aš čia esu visai trumpai pavaizdavęs tą dalyvių kirčiavimo raidą, kurią maždaug panašiai, tik žymiai plačiau, aprašo ir J. Kazlauskas savo istorinėje lietuvių kalbos gramatikoje.

Šia proga reikia pastebėti, kad visai panašiai, kaip aš savo *Liet. kalbos kirčiavime* (p. 109) reiškiau abejonę dėl L. Laigonaitės siūlymo visus veikiamuosius esamojo laiko dalyvius kirčiuoti galūnėje (pvz. *einą̃s, skaitą̃s, važiuoją̃s* ir kt.), dabar panašiai galvoja ir E. Grinaveckienė: „Šių dalyvių vyriškosios giminės vienaskaitos ir daugiskaitos vardininkus autorė (t. y. A. Laigonaitė savo *Liet. kalbos kirčiavime*, 1970) be išimties rekomenduoja kirčiuoti galūnėje, – rašo ji. – Tačiau šalia visuotinai kirčiuojamų *nešą̃s, nešą̨* vis dėlto nelabai jau įprastas atrodo kirčiavimas galūnėje ir dalyvių *saką̃s, rašą̃s*,

o ypač *dainuojąs, pietaująs*, net *painiojąs*. Literatūrinė tartis (bent dabartiniu metu) vadovėlyje rekomenduojamo jų kirčiavimo nepatvirtina. Juk jai vis dėlto daug įprastesnis negalūninis pastarųjų dalyvių kirčiavimas“ (*Kalbos kultūra*, XXI, 1971, p. 94).

J. Gerulis savo dialektologinėse studijose (*Litauische Dialektstudien*, 1930) yra įrodęs, kad priegaidė yra kompleksinis reiškinys, kurį sudaro balso spūdis, spūdžio vieta, kiekybė ir balso, arba tono, judėsena, bet tie komponentai priegaidės daryboje pasireiškia nevienodai. Trumpinė priegaidė (vok. Kurzton, ang. short intonation), kaip R. Ekblomas, N. van Wijkas ir J. Gerulis yra nustatę, yra visdėlto atskira priegaidė, kuri pasižymi trumpu vidutinio stiprumo balso spūdžiu, ir todėl ji, priešingai A. Laigonaitės samprotavimams, „statytina“ greta tvirtapradės ir tvirtagalės priegaidės, ne kur kitur.

Padavimų katalogas ir E. Volterio biobibliografija

(Draugas, 1974 08 17, nr. 192)

Pernai Lietuvoje pasirodė dvi įdomios knygelės, su kuriomis pravartu čia kiek susipažinti. Pirmoji yra Bronislavos Kerbelytės *Lietuvių liaudies padavimų katalogas* (Vilnius, 1973, 129 psl.), antroji – S. Bušmienės *Eduardas Volteris*; biobibliografija (Vilnius, 1973, 99 psl.).

B. Kerbelytė skirsto padavimus dviem skyriais: 1. Padavimai apie gamtos objektų kilmę ir 2. Padavimai apie istorijos paminklus ir įvykius. Pirmąjį skyrių sudaro: milžinai ir jų veiklos pėdsakai, ypatingai akmenys bei keliaujantys ežerai, o antrąjį – piliakalnių kilmė, karai; nugrimzdę miestai, dvarai, bažnyčios; mieganti kariuomenė; nuskendę varpai; aukos statybos metu; gyvenviečių, jų vardų ir kitų vietovardžių kilmė.

Iš viso kataloge duodama apie 2000 variantų, kurių nurodomas skaičius, toliau pažymimos vietovės, apie kurias pasakojama tuose variantuose, o šalia jų nurodomi atitinkamų tekstų šaltiniai. Štai keli pavyzdžiai: milžinas pasemia saują smėlio vienoje vietoje ir išpila kitoje – atsiranda ežeras ir kalnas; velnias neša akmenį, norėdamas užtvenkti Nemuną, bet, pragydus gaidžiui, jį išmeta; debe-

simi atėjęs ežeras nukrenta, kai žmogus, šaukdamas vardu jautį (ar kitą gyvulį), netyčia atspėja jo vardą; kol niekas neprigeria, ežeras nerimsta; baudžiauninkai prakeikia piktą poną – dvaras nugrimsta; Velykų rytą, žmonėms einant aplink bažnyčią, girtuokliai, skambindami buteliais, eina aplink karčiamą – juos praryja žemė; moteris randa ežere virvę ir traukia už jos varpą; netyčia sukeikia – varpas vėl paskęsta, ir kt.

Gale duodamas padavimų lokalizacijos objektų sąrašas. Kad lietuviškoji medžiaga būtų prieinamesnė lyginamiesiems tyrinėjimams, dar pridedamas tipų indeksas rusų ir anglų kalbomis.

Apskritai imant, padavimų katalogas surašytas gana rūpestingai ir yra didžiai vertingas: juo galės pasinaudoti mokytojai, literatai, mokslo žmonės bei šiaip mėgėjai – jie visi galės geriau pažinti ankstyvesnę mūsų liaudies pasaulėžiūrą.

Kitokios rūšies yra S. Bušmienės darbas: jame aprašomas prof. Eduardo Volterio gyvenimas ir pateikiama jo raštų bibliografija (nuo 1887 ligi 1915 m., iš viso 416 dalykų); gale duodama dar literatūra apie E. Volterį ir jo darbus. Iš pateiktųjų žinių matyti, kad E. Volteris, gimęs 1856.III.19 Rygoje ir miręs 1941.XII.14 Kaune, yra buvęs šakotas mokslo darbininkas, pasireiškęs įvairiose srityse: mitologijoje, tautosakoje, istorijoje, archeologijoje, etnografijoje, bibliografijoje, bibliotekininkystėje ir kt. Jau 1886 m. tapęs Petrapilio universiteto privatdocentu (juo jis išbuvo ligi 1917 m.) ir 1894 m. paskirtas Rusijos Mokslų akademijos bibliotekos vedėju, jis šalia ko kito gana anksti ėmė domėtis ir lituanistika; rūpinosi lietuvių tautosakinės bei etnografinės medžiagos rinkimu, senųjų lietuvių raštų leidimu, archeologiniais kasinėjimais ir kt. Iš jo svarbesnių darbų paminėtinas 1595 m. Daukšos katekizmo suradimas Vilniaus Viešojoje bibliotekoje ir jo rūpesčiu šio katekizmo perspausdinimas 1886. Po dvylikos metų, artėjant M. Daukšos Postilės 300 metų jubiliejui, 1892 m. E. Volteris pasiūlė Rusijos Mokslų akademijai perspausdinti ir šį darbą. Pirmasis šios Postilės sąsiuvinis pasirodė 1904, o antrasis 1909 m.; trečiasis sąsiuvinis buvo išspausdintas tik 1927 m.

Skaitydamas E. Volterio bibliografiją, pastebi jį gana anksti pradėjus rašyti lituanistinėmis temomis; pvz. Brockhauso ir Efrono žodyne jis 1887 m. rašė apie dievą, dievaitį, deivę, dėklą, 1890 m. –

apie lietuvių legendas, 1896 m. – apie laimę ir laumę, taip pat apie lietuvių kalbą bei literatūrą ir kt.

Į Lietuvą E. Volteris atvyko 1918 m., iš pradžios į Vilnių, o 1919 m. į Kauną, kur ligi 1922.I.1 buvo Centrinės bibliotekos vedėju. 1919–1920 m. buvo paskirtas Aukštųjų kursų Humanitarinio skyriaus vedėju, o nuo 1922 m. profesoriavo naujai įkurtame Lietuvos universitete – dėstė Lietuvos archeologiją, bibliografiją, latvių kalbą, senovinę bažnytinę slavų kalbą ir kt. Kai kurių jo paskaitų nuo 1923 m. rudens semestro dar teko ir man klausyti. Jis tuomet jau buvo gerokai susenęs ir nebepasižymėjo didesniu savo dėstymo tvarkingumu bei tikslumu.

S. Bušmienė, paskelbdama E. Volterio biobibliografiją, atliko didžiai svarbų darbą – atskleisdama jo ankstyvesnius lituanistinius žygius ir tuo nemaža pasitarnaudama pačiai lituanistikos istorijai.

Kalbiniai svaičiojimai

(Draugas, 1974 12 14)

Kaip kitur, taip ir mūsų tarpe vis pasitaiko vadinamųjų liaudies etimologų, kurie, nesivaržydami jokia faktine žodžių interpretacija, jų istorija bei garsų dėsniais, bet vadovaudamiesi savo palaida fantazija, mėgina kitų kalbų žodžius aiškinti visai įnoringai, neva lietuviškai. Štai XIX a. pabaigoje kai kurie aušrininkai *artistą* vadino *daidaliu, muziejų – krautuve* ir kt.; jiems ir *Roma* atrodė kilusi iš *romyti*, vok. *Kóeln* – iš *kelnių* ir tt. Nepriklausomybės laikais vienas žemaitis, Pranas Butkus, aiškino, kad *Kretinga* esanti kilusi iš *kreta-linga*. O šiame krašte vienas žymus mūsų dvasininkas tarė *bažnyčią* esant sudarytą iš *bažmo* „daugybė, aibė". Ir tt.

Bet visus šios rūšies etimologus pralenkia Česlovas Gedgaudas, 1972 m. išleidęs didelio formato knygą *Mūsų praeities beieškant*. Čia jis paberia visą eilę mandrybių; pvz. vok. *Muetze* esanti mūsų *maučia* (t. y. „vilnonė megztinė, užsimaunama po šalmu"; pačių lietuvių tiesiogiai iš vokiečių yra pasiskolinta *mučė*, o latvių – *mice*); ispanų *hidalgo* esąs mūsiškis *gudelga* „gerasis, taurusis, kilmingasis žmogus"; evangelinė *Golgota* – tai *Galgautė* „egzekucijos, galo gavimo vieta"; gotų istorikas *Jordanas* – tai *Girdonis*, graikų istorikas

Tukididas – Taučiadydis, Apolonas – Upelionis, titanas *Prometėjas* – taučionis *Pramatėjas* („kuris pramato ateitį“) ir kt. Visi šie tariamieji lietuviški „atitikmenys“ yra fabrikuote sufabrikuoti ir lietuvių kalboje neturi jokio pagrindo. Tai yra palaidos fantazijos „kūriniai“, neparemti jokiais konkrečiais, autentiškais lietuvių kalbos duomenimis bei jų garsų dėsniais, nei natūralia jų reikšmės raida. Štai vienas iš „pačių pirmųjų septyneriopų Dievo titulų“ pagal mūsų autorių buvęs arijų *Bhagas* (slavų *Bog*), iš kurio atsiradęs mūsų *Baugas*, kuris užsirūstinęs svaidydavęs žaibus ir griausmais drebindavęs dangų, o iš pastarojo (*Baugo*) vėliau buvusi sudaryta *baugnyčia*, kuri vėliau pavirtusi į *bažnyčią* (Dirva, 1974, Nr. 68). Bet tai tėra tuščias prasimanymas. Sen. ind. *bhagas* „gėrybė, laimė; teikėjas, viešpats“ (plg. *bhagati* „teikti, dalyti“ iš **bhageti*), slavų *bog* „dievas“ (gimininga su sen. indų *bhagas*) dėsningai lietuvių kalboje tegalėtų atliepti **bagas*, taigi jis nieko bendro neturi su mūsų *baugas* „baidyklė, vaiduoklis“, *baugus* „bailus, baikštus“, o lietuvių *bažnyčia* (latvių *baznīca*), kaip visi žinomieji kalbininkai pripažįsta, yra paskolinta iš sen. gudų ar lenkų *božnica*, kur iš senovės po *ž* yra buvęs, bet vėliau išnykęs minkštasis jeras, kilęs iš *i*, ir todėl pirminis *g* čia galėjo išvirsti į *ž*, visai panašiai kaip prieš seną *e* (plg. *bog* – šauksmininkas *bože* ir kt.).

Šitokius Č. Gedgaudo svaičiojimus gali lengvai pastebėti kiekvienas supratingesnis žmogus, kad ir nebūdamas kalbininkas, ir todėl mūsų žymusis istorikas dr. J. Jakštas savo straipsny *Klaidžiojimas žodžių istorijoje* (Dirva, 1974, Nr. 71) visai teisingai yra pareiškęs, kad „Č. G. bravūriškas žodžių darybos aiškinimas, švytėjimas savo originalumu... žadina apmaudą ḅent kiek nusimanančiam skaitytojui“. Šią nuomonę, niekuo rimčiau konkrečiai nepagrįsdamas, pirmas mėgino sukritikuoti Ant. Diržys (Dirva, 1974, Nr. 78), o pats Č. Gedgaudas, pasirinkęs motto Krylovo žodžius „Bėda, kad batus ima siūti kepėjas, o pyragus minkyti batsiuvys“, jau drožia iš peties: girdamasis esąs „rimtas kalbininkas“ nesivaržydamas teigia, kad „kalbotyros dėsniais“ nėra kitokios išeities, kaip pripažinti, kad „bažnyčia atsirado iš bauginyčia, bauginyčia iš Baugo arba sanskritų Bhagas“ (Dirva, 1974, Nr. 79). Bet, kaip jau iš dalies minėta, tiek *Baugas*, kuris dirbtinai lyginamas su sen. indų *Bhagas* arba slavų *Bog*, tiek iš jo tariamai sudaryta hibridinė *baugny-*

čia (su slaviška priesaga *-nyčia*) yra pramanytos, tiesiog sufabrikuotos lytys, kurių lietuvių kalba visai nepažįsta ir kurios pagal tarpusavinius minėtųjų kalbų dėsnius yra neįmanomos. Koks nors rimtesnis kalbininkas tokiais svaičiojimais jau nebepatikės, ir tenka tik apgailestauti, kad šiokių pramonių vis dar pasitaiko mūsų spaudoje. Tai yra beprasmis žygis, kuris nieko bendro neturi su kalbos mokslu ir mums nesudaro jokios garbės.

Prūsų kalbos gramatika

(Aidai, 1975 m., nr. 5, p. 236–238)

William R. Schmalstieg: *An Old Prussian grammar;* the phonology and morphology of the three catechisms. The Pennsylvania State University, University Park and London, 1974, 358 psl.

W. R. Schmalstiegas (Šmolstygas), gimęs 1929.X.3, nuo 1967 m. yra valstybinio Pensilvanijos un-to profesorius. Jo svarbiausia mokslinio darbo sritis yra baltų ir slavų kalbos. Gerai pramokęs lietuviškai, jis ypač daug rūpinasi lietuvių ir kitų baltų kalbotyros dalykais. Ir vienas iš stambiausių jo kalbotyrinių darbų kaip tik yra ši prūsų kalbos gramatika.

Senieji prūsai, vakariniai baltai, yra XVII a. visai išnykę. Svarbiausi jų išlikę kalbos paminklai yra vadinamasis 800 žodžių vokiškai prūsiškas Elbingo žodynėlis, surašytas maždaug apie XIV a. pusę, ir trys katekizmai, pirmasis ir antrasis išleisti 1545 m. ir turintys vos po 5 psl., o tretysis išleistas 1561 m. ir turintis 134 psl. vokiško bei prūsiško teksto. Tai yra M. Liuterio mažojo katekizmo vertimas. Jo vertėjas yra Abelis Vilis, vokietis, prūsiškai nekaip temokėjęs ir savo vertimui naudojęsis vieno prūso pagalba. Be to, S. Grunavas savo kronikoje yra davęs apie šimtą labai netiksliai užrašytų ir vėliau iškraipytų prūsiškų žodžių. Visus žymesniuosius prūsų kalbos paminklus yra išleidęs R. Trautmannas (Die altpreussisischen Sprachdenkmäler, Göttingen, 1910), o vėliausiai ir lig šiol geriausiai tų paminklų kalbą yra aprašęs J. Endzelynas (Senprūšu valoda, Rīgā, 1943, ir Altpreussische Grammatik, Riga, 1944). Pastaruoju laiku V. Mažiulis fotografuotiniu būdu yra išleidęs *Prūsų kalbos paminklus* (Vilnius, 1966) ir dabar apie tų paminklų kalbą rašo antrąją dalį. Šalia

to dar išleisti prūsų kalbos vietovardžiai ir asmenvardžiai: G. Gerulis, Die altpreussischen Ortsnamen, 1922, ir R. Trautmann, Die altpreussischen Personennamen, 1925.

Dabar W. Schmalstiegas ėmėsi naujai ir savotiškai aiškinti gramatinius prūsų kalbos dalykus. „The assumption behind this work, – rašo jis savo pratarmėje, – is that there was indeed a system to the Old Prussian language, i. e. there was a limited number of distinctive phonological units, a definite and limited number of morphological elements and a syntax which was not much different from the syntax of the other Baltic languages. With some exceptions I have established the forms of Old Prussian merely by means of a comparison with the extant Lithuanian and Latvian. The orthography of Old Prussian is so confusing that there are doubtless numerous errors in my guesses. On the other hand it seems preferable to interpret the evidence rather than to accept it at face of value". Taigi autorius, priešingai daugeliui ankstyvesnių prūsų kalbos tyrinėtojų, pirmiausia stengiasi fonologiškai spręsti apie prūsų kalbos garsus, t. y. ne iš prieštaringų prūsų kalbos rašybos dalykų, bet iš akivaizdybės (evidencijos), kurią galima susidaryti su lietuvių ir latvių kalbų pagalba. Pvz., prūsiškai rašoma *mensā, mensai* ir *menso* arba *auctimmiskū* „vyresnybė" šalia *auctimmiskai* „t. p." Autorius šiuos du žodžius sufonemina: **mensā* (plg. žem. *męsà* šalia *meisà* ir lat. *miesa*) ir **auktimiskā* (lietuviškai būtų **augtimiška*, iš **augtas* „aukštas" ir priesagos *-imiška*). Čia visur rašybinės pr. galūnės *-ā, -o, -ū* ir *-ai* iš tikrųjų tegali žymėti vieną fonemą *-ā*. Arba štai vėl prūsiškai įvairiai rašomą ds. km. *grīkan, grecon, grekun* ir *griquan* „griekų, nuodėmių" autorius sufonemina **grēkan*, t. y. ds. km. galūnę jis taria buvus tik *-an*. Prūsiškai rašoma *gallū, gallu* fonologiškai tegalėjusi būti **galvā*; plg. liet. *galvà*, lat. *galva*, rus. *golova* ir kt. Taip pat ir prūsų *urs* „senas" jis panašiai, kaip ir J. Endzelynas, taria buvus **vāras*; plg. liet. tarm. *vóras, -à* arba *võras, -à* „senas", *vórupė* „senupė" ir kt.

Šitaip fonemindamas įvairiai parašytus prūsų kalbos žodžius arba jų formas, autorius daug kur geriau įžvelgia prūsų kalbos tikrovę, negu kai kurie ankstyvesni tyrinėtojai. Bet jis pats pripažįsta, kad tai dažnai tėra tik jo spėjimai (guesses), ir ar tie spėjimai visados yra tikri, gali būti įvairiai manoma. Pvz., R. Trautmannas (Balt.-

slav. Wb. 119) rus. *korova*, lenk. *krowa* ir kt. bei liet. *kárvė* (antrinis *ē*- kamienas) kildina iš **karvā*, o pr. *curwis*, gl. *kurwan* „jautis“ ir sen. lenk. *karw* „senas jautis“ veda iš **kūrva-*. J. Gerulis (Die altpreuss. Ortsnamen 77) pr. vietovardžius *Curwin*, *Corwen, Kurwingen, Carwingen* (vok. *Karwinden*) ir *Curwedumpne, Corwedompne* (vok. *Cordommen*), *Korwelaucken* jungia su pr. *curwis*, kurį J. Endzelynas (Senprūšu valoda, 199) pirmoj vietoj sieja su lenk. *karw* ir jau toliau su liet. *kárvė*, rus. *korova* ir kt. Iš visos prūsiškos rašybos, atrodo, pr. *curwis* (gl. *kurwan*) galėtų būti kildinamas iš **karva-* ir **kurva-*.

Autoriaus nuomone, rytiniai baltai skirią ide.**ō* ir **ā* (plg. liet. *dúoti*, lat. *duôt*, gr. *didōmi* „duodu“ ir *mótė* „moteris, motina“, lat. *māte* „motina“, gr. *mātēr* „t. p.“), o vakarinių baltų, prūsų, kalboje tie balsiai supuolę, plg. pr. *dāt, dātwei* „duoti“ ir *mūti* „motina“ (iš **mātē*), *smūnents* „žmogus“ (iš **zmānent-*), *smūnint* „gerbti“ (= liet. *žmóninti*) ir kt. Bet liet. kalboj šalia *dúoti* seniau galėjo būti ir **dóti*, kurio šaknį *do-* dar rodo visa eilė vedinių: *dōtas* „dovis, dovana“, *dōtalas* „t. p.“, M. Daukšos *dotilas* „dovis, duoklė“, *dōsnas, dosnùs*, lat. *dāstît* „lengvai davinėti, dalyti“ ir kt. Plg. J. Endzelynas, Filologu biedrības raksti, IV 136 ir mano Liet. kalbos žodžių daryba, 166, 219 ir 479.

Pr. *rikijs, rikis, rykyes, reykeis, rikeis, rekis*, vs. km. *rikijas*, gl. *rikijan* vienur jis kildina iš **rīkēj*[*a*]*s*, o išnašoje (p. 325) jau taria šį daiktavardį galint būti sufonetintą **rikij*[*a*]*s*, *rikij*[*a*]*n*. Tai veikiausiai yra paskolinta iš gotų **reikeis* (germ. **rīkīs*). Man rodos, pr. *rikijs* (*rikijan*) gali būti kildinamas iš **rīkijas*, panašiai kaip *dagỹs*, lat. *dadzis* iš **dagijas*, iš kurio yra paskolintas estų *tagijas*, žr. mano ŽD 61, 71. Dėl liet. kalbos priesagos *-ėjas* žr. ib. 83–84.

Autorius (Baltistica, 1971, VII, 47–48) įrodinėjo, kad pr. vs. gl. *kērdan, kerdan* „laiką“ galėtų būti foneminamas **kartan* ir toliau siejamas su liet. *karˆtas*, bet, pasikalbėjęs su J. Kazlausku, kurio nuomone lietuviai niekados nevartotų šio žodžio ta pačia reikšme, kaip pr. *kerdan*, jis suabejojo: „Probably Kazlauskas is right here and I am wrong“ (p. 57). Iš tikrųjų pr. *kerdan* (vs. vd. **kerdā*) yra tas pat žodis, kaip liet. **kerdà* „galvijai, banda“, iš kurios yra kilęs *keřdžius* „piemenų vyresnysis“ ir slav. **čerda* (rus. *čereda* „Reihe, Reihenfolge“, lenk. *trzoda* „banda, kaimenė“ ir kt.). Pr. **kerdā* reikšmė „lai-

kas“ galėjo išriedėti iš „Reihe, Reihenfolge, Zeitfolge“; plg. iš baltų paskolintą karelų *kerda* „Ordnung, Reihenfolge“.

Pr. *deiwūtiskai, deiwutiskai* „palaima“ autorius teisingai fonemina **deivātiskā*; bet, užuot lyginęs su liet. *dievúotis* „siekti Dievo vardu“, jis pirma galėjo tai veikiau sieti su sen. liet. *deivótas* „dievotas, pamaldus“, toliau su *deivótis* arba *dievótis* „atsisveikinti“, lat. *dievâtiês* „dievuotis“ ir kt. Pr. **deivātiskā* yra sudaryta iš to paties kamieno **deivāta-*, iš kurio yra kilęs ir pr. *deiwuts* „palaimintas, selig“ (= liet. *deivótas, dievótas*).

J. Endzelynas (Senprūšu valoda, 27–28) mano, kad ide. *ō* vietoje pr. katekizmų kalboje vartojamas *ō* ar *o* lietuvių bei latvių kalbose skaitytinas kaip *uo*, pvz. *perōni* „bendruomenė“ (plg. liet. ir lat. priesagą *-uon-*), *tikrōmai* „teisūs“ (plg. liet. *-uom-* žodžiuose *didúomenė, visúomenė*), *enkopts* (ir *enquoptzt*) „palaidotas“: liet. *kuõpti* „kaupti, kasti“ ir kt. Bet W. Schmalstiegas šiuos žodžius fonemina: **perānin* arba **perunin* (p. 99), **tikrāmai* arba *tikrumai* (su ta pačia priesaga *-um-*, kaip liet. *tikrumà, tikrùmas*): čia pr. *-ō-* veikiau atliepia liet. *-uo-* (plg. *tikrúomenė* „tikrieji giminės“), ne *-u-*. Kaip rodo ryt. aukšt. *kōpti* ir *kuōpti* „laidoti“, pr. *enkopts* (*enquoptzt*) galėtų būti **enkāpt*[*a*]*s* ir gal **enkōpt*[*a*]*s*.

Sekdamas J. Kazlausku, autorius (p. 156 t.) yra linkęs manyti, kad liet. tarminės būtojo kartinio trečiojo asmens lytys *dė́, stó* esančios senos aoristinės šaknys, plg. sen. indų *a-dhā-t, a-stāt* ir kt. Tokia lytis kaip *atjó* seniau galėjusi būti kirčiuojama **atjõ*, bet vėliau pagal naujadarą *atjója* buvusi paversta į *atjó*. Bet lytys *stó, atjó* gali rodyti, kad jose neseniai yra atkritusi galūnė *-jā*, ir todėl galėjo išlikti tvirtapradė priegaidė; plg. ryt. aukšt. *didė́* iš *didė́ja, ilgó* iš *ilgója* ir kt. Lytys *ilgó, trumpó* taip santykiauja su *ilgój, trumpój*, kaip *jó, norė́* su *jój, norė́j* ir kt.; plg. dar tarm. *dainau* iš *dainãvo* ir kt. Taigi nelabai tikėtina, kad pvz. liet. preteritinė lytis *stó* „stojo“ būtų tolygi senovinei, labai tolimai sanskrito aoristinei šakniai *-sthā-*. Pagaliau autorius gana hipotetiškai aiškina pačios preterinių lyčių galūnės *-jā* susidarymą; jotas, sako jis, čia buvęs kaip hiatas įvestas pagal šiokią analoginę proporciją: *dìrbti* syji su **dirb-a*, kaip **dė́-ti*, **stā-ti* su **dė́-jā*, **stā-jā* (žr. p. 157). Toliau plg. Chr. Stang, Vgl. balt. Grammatik 315 t. ir mano J. Kazlausko gramatikos rezenciją (Lituanistikos darbai, III 227 t.).

Kaip lietuvių kalboje, W. Schmalstiegas ir prūsų kalboje nemato preteritą turėjus galūnę *-jā*, todėl pvz. *postāi*, *postai* „tapo“, *dai* „davė“ jis fonemina **pa-stā*, **dā* ir kt. Šį gana painų dalyką kalbininkai sprendžia įvairiai, ir aš čia to plačiau nebenagrinėsiu; dėl to plg. dar J. Endzelynas, Senprūšu valoda, 116–119.

Prūsų veiksmažodį *guntwei* „ginti, varyti“ autorius fonemina **gantvei*, *gunimai* „varome“ – **ganama*. Bet man, kaip ir J. Endzelynui, E. Fraenkeliui ir kt., rodos, kad šios prūsų veiksmažodinės lytys veikiausiai turi tą pačią šaknį *gun-*, kaip ir liet. *gùnyti* „ginti, varyti“, *gunióti* „vaikyti, baidyti“, ir kt.; kad ji būtų paskolinta iš slavų, visai netikėtina. Pr. *guntwei* galėtų atliepti liet. **gunti*. Dėl balsių kaitos *gin-* : *gan-* : *gun-* (pvz. *gìnti* : *ganýti* : *gunióti, pagunìkis* „pasiuntinukas, Laufbursche“) plg. *tilžti* : *telžti* : *tálžyti* : *tulžti* „šlapti, mirkti“, *tulžìs* ir kt.

Šitomis savo keliomis abejonėmis aš nenoriu sumažinti autoriaus viso darbo vertės. Ne, šis jo veikalas parašytas labai rūpestingai ir numaningai, panaudojant gausią naujausią literatūrą ir pasitariant su šių dienų įvairių kraštų kalbininkais. Tyrinėdamas gana prastai užrašytus negyvosios kalbos paminklus, jis, pirmoj vietoj spręsdamas ne iš prieštaringų rašmenų, bet, kaip jau minėjau, iš kitų baltų kalbų evidencijos, daug kur gana sėkmingai atkuria prūsų kalbos fonemas. Bet išlikusiuose prūsų kalbos paminkluose yra apsčiai tokių dalykų, kurių kaip reikiant, visai aiškiai, jau nebegalima išaiškinti ne tik iš pačios prūsų kalbos, bet ir iš kitų baltų kalbų, ir tokiais atvejais tenka tik spėlioti, griebtis įvairių hipotezių. Tačiau W. Schmalstiegas, spėliodamas ar hipotezuodamas, elgiasi gana atsargiai ir blaivai; jis, dažnai griežtai nespręsdamas, nurodo tik vieną ar kitą galimybę. Tuo būdu visas šis jo darbas įgauna didelę mokslinę vertę, ne tik baltų, bet ir lyginamajai indoeuropiečių kalbotyrai. Tai yra tikrai geras, modernus ir kruopštus darbas, galima sakyti, tam tikra kalbotyrinė retenybė šiais laikais.

K. Būgos niekinimas

(Draugas 1975 06 14)

Prieš kurį laiką Česlovas Gedgaudas, girdamasis esąs „rimtas kalbininkas“ ir net 40 metų dirbęs kalbotyros bei proistorės srityje, savo 1972 m. išleistoje stambioje knygoje *Mūsų praeities beieškant* ir vėliau įvairiuose Dirvoje spausdintuose straipsniuose yra paskelbęs visą eilę keistų ir primityvių etimologijų, kurios nieko bendro neturi nei su tikrove, nei su mokslu; plg. mano straipsnį *Kalbiniai svaičiojimai* (Draugas, 1974, Nr. 290) ir V. Maciūno linksmą feljetoną *Gedgaudizmo mokslo laimėjimai: Nauji vaistai menkavertiškumu sergantiems* (Akiračiai, 1975, Nr. 1). O dabar štai Ged. C. Stanaitis (kai kas mano, kad tai yra tas pat Č. Gedgaudas) savo ilgame straipsnyje *Žalingos K. Būgos klaidos*, išspausdintame Naujienų š. m. vasario 4–7 d. numeriuose, išsijuosęs niekina mūsų žymiausią ir plačiai mokslo pasaulyje išgarsėjusį kalbininką mokslininką K. Būgą. Šis „kritikas“ pats savarankiškai, rimtai moksliškai visai nesvarsto K. Būgos pateiktųjų duomenų bei šaltinių, bet, surinkęs įvairių autorių palaidų pasisakymų, stengiasi sudaryti tam tikrą baubą – vadinamąją K. Būgos klaidų žalą tiek mūsų praeičiai, tiek pačiam mokslui.

Kad geriau paaiškėtų G. C. Stanaičio galvosena ir elgsena, aš čia paminėsiu jo kelias svarbesnes mintis. „K. Būgos gerbėjai, – rašo jis, – šiais metais mini jo 50 mirties sukaktį. Jie K. Būgą kelia į padanges, laikydami jį geriausiu Lietuvos mokslininku“. Bet „būgininkai“ vengia minėti K. Būgos padarytas klaidas, ir todėl mūsų autorius nori paliesti kitą medalio pusę. Jis sako, kad K. Būga, pasirėmęs savo mokytojo A. Sobolevskio ir A. Kočubinskio tyrimo duomenimis, rodžiusiais lietuvius gyvenus ir Gudijoje, tvirtinęs, jog „lietuviai ligi 6 amž. gyveno tik tarp Dniepro ir Berezinos upių, o po to, slavų spaudžiami, pasitraukė į dabartinę Lietuvą, gi Mažąją Lietuvą kolonizavo tik apie 15 amžių po Kristaus“. Tai yra didžiausias K. Būgos nusikaltimas: „Šiuo savo klaidingu aiškinimu, – rašo jis toliau, – K. Būga padarė didžiausią žalą lietuvių tautai, geriau sakant, įstatė genocidan, nes pagal K. Būgą lietuviai iš savo tėvynės pasitraukė, o čia kaip įsiveržėliai į svetimas žemes gana vėlai apsigyveno“. Tuo kaip tik politiniams tikslams pasinaudoję vokiečių

mokslininkai pangermanistai, kurių įtakai pasidavę K. Būgos satelitai A. Salys bei Z. Ivinskis, taip pat ištikimas K. Būgos mokinys istorikas J. Jakštas, A. Salio mokinys A. Klimas ir kt. Pagaliau jis paima į nagą ir St. Šalkauskį bei jo sekėjus, kurių žymiais autoritetais buvę pasidarę būginiai fanatikai A. Salys ir Z. Ivinskis.

Nesiimdamas plačiau svarstyti G. C. Stanaičio šios rūšies samprotavimų ir nesileisdamas su juo į polemiką (tai būtų beprasmis dalykas), aš čia paminėsiu tik vieną kitą dalyką.

Visų pirma K. Būga buvo mano mokytojas, klausiau jo paskaitų, tiesiogiai mačiau jo didelį žiningumą, begalinį atsidavimą savo mėgiamai specialybei – lietuvių kalbos mokslui. Aš niekados nepastebėjau, kad jis kada nors būtų rodęs kokį šališkumą: jis kiekvieną savo sprendimą mėgino pagrįsti autentiškais faktais ir pagal tai darė išvadas bei sudarinėjo kokias hipotezes, kur trūko tų faktų, bet tai darė gana atsargiai, kaip pridera rimtam mokslininkui. Pvz., jis, nerasdamas, kad trakai bei frigai būtų buvę baltų (aisčių) giminės nariai, smarkiai sukritikavo J. Basanavičiaus teoriją, pagal kurią tariami trakiški tautovardžiai (*bisaltai, kimmerioi, maidoi, pelasgoi* ir kt.) turėtų būti baltiški (aistiški, tikriau, lietuviški). Tačiau K. Būga, kaip ir kiti kalbininkai bei istorikai, „nepaneigė J. Basanavičiaus nuopelnų lituanistikai ir lietuvių kultūrai, – sako J. Jurginis, – bet jo trakologijos niekas nestojo ginti nei jam gyvam esant, nei jam mirus“ (Legendos apie lietuvių kilmę, Vilnius, 1971, 154). Arba štai rusų akademikas A. Šachmatovas 1911 m. įrodinėjo, kad Lietuvoje ir Gudijoje seniau gyventa keltų; bet K. Būga, remdamasis gausiu vietos vardynu, įtikinamai įrodė, kad keltai tuose kraštuose niekados nėra gyvenę, ir A. Šachmatovas netrukus atsisakė šios savo nuomonės.

Remdamasis pirmaisiais baltų pasirodymais istoriniuose šaltiniuose ir gausiai naudodamasis baltiškais upių bei ežerų vardais, randamais Gudijoje bei dabartinėje Lietuvoje ir iš dalies Latvijoje (plg. gudų upv. *Lučesa* ir liet. *Laukesa*, lat. *Laucesa* ir kt.), K. Būga buvo susidaręs teoriją, kad baltų seniau gyventa į šiaurę nuo Pripetės, tik vėliau jie pasitraukę iš savo ankstyvesnių gyvenviečių ir VI–VIII a. įsikūrę Latvijoje bei Lietuvos šiaurės vakaruose. Bet ar ta jo teorija galutinė? Turėdamas tam tikrą kiekį žinių bei faktų, jis anksčiau buvo susidaręs ir daugiau tam tikrų išvadų, bet vėliau, daugiau ap-

sityręs, įgijęs naujų faktų, ne vieną savo ankstyvesnę nuomonę yra ar būtų pakeitęs. Štai vokiečių slavistas M. Vasmeris įrodė (tai patvirtina ir archeologiniai tyrinėjimai), kad baltų iš tikrųjų gyventa daug toliau į rytus nuo Smolensko, būtent – Kalugos, Maskvos ir Tverės gubernijose. Rusų XI–XII a. kronikose minimi galindai (rusų Goljad') Možaisko ir Gžatsko apskrityse, palei Protvos upę, laikytini sena rytinių baltų liekana, kuri ilgainiui veikiausiai vietoje išnyko (kokių nors žinių apie jų pasitraukimą neturime), visai panašiai, kaip pvz. Vilniaus krašto Lazūnų ir Zietelos lietuviai dabar baigia nykti. Taip pat ir rusų kalbininkai V. Toporovas bei O. Trubačevas (Lingvističeskij analiz gidronimov verchnego Podneprov'ja. Moskva, 1962) irgi mano, kad baltai niekur nėra išsikėlę iš savo senųjų gyvenviečių Dniepro aukštupyje.

Bet baltai buvo toli nutįsę ne tik į rytus, bet ir į vakarus, net ligi Vislos upės. Taigi baltų gyventasis plotas senovėje yra buvęs gana didelis. Tarp Vislos žemupio ir Kuršių marių buvo įsikūrę prūsai. Šių dienų lietuvių gyvenamame plote anksčiau gyveno tikrieji senovės lietuviai ir vėliau sulietuvėję jotvingiai (sūduviai), skalviai, kuršiai, žiemgaliai ir sėliai. Iš šių visų genčių gajausi pasirodė lietuviai; kitos iš jų ilgainiui išnyko, nepalikusios jokių rašytinių paminklų. Taip pat ir latviai yra asimiliavę dalį kuršių, žiemgalių ir beveik visus suomių-ugrų padermės lybius, kurie gyveno vakarinėje šiaurinėje dabartinės Latvijos dalyje.

Baltai (prūsai, kuršiai ir kt.) priklauso indoeuropiečių šeimai ir tarp savęs yra artimai giminingi, bet jų kalbos nėra vienodos: vakariniai baltai, arba prūsai, savo kalba gerokai skiriasi nuo rytinių baltų, lietuvių ir latvių, kalbų. Prūsų kalba išsiskiria tiek savo fonetika, tiek morfologija ir ypač savo žodynu; plg. pr. *anctan* – liet. *sviestas, austo – burna, dadan – pienas, dalptan – kaltas, kails – sveikas, lauxnos – žvaigždės, panno – ugnis, strigeno – smegenys, twaxtan – vanta, waitiāt – kalbėti* ir kt. Visi šie dalykai negali būti kieno nors pramanyti: daugelis jų aiškiai patvirtinami kitų indoeuropiečių kalbų. Kad ir daug kas gana darkytai užrašyta, bet mokslininkai kruopščiai viską ištyrę, galėjo pelus atskirti nuo grūdų ir tuo būdu konstatuoti didelį prūsų kalbos senumą. Taigi prūsų kalbos visai negalima sutapatinti su lietuvių kalba, kaip kad tai savo laiku mėgino daryti P. Pakarklis, V. Vileišis ir kt. Kalbininkui tyrinėtojui atrodo

tiesiog nesąmonė, kad baltai (arba aisčiai) būtų tie patys lietuviai, kaip kad iš dalies Ged. C. Stanaitis samprotauja. Apie prūsų kalbą teikia naujų mokslinių žinių latvio J. Endzelyno *Senprūšu valoda* (1943) ir amerikiečio W. Schmalstiego *An Old Prussian Grammar* (1974).

Pagaliau dar pastebėtina, kad nepriklausomos Lietuvos laikais ir iš dalies dabar ginčijamasi dėl lietuvių įsikūrimo (arba kolonizacijos) Maž. Lietuvoje (Prūsijoje) – tvirtinama, kad lietuvių ten iš senovės gyventa. P. Pakarklis *Senojoje lietuviškoje knygoje* (1947, 115–123) net įrodinėjo, kad ir M. Mažvydas kilęs ne iš Didž. Lietuvos, bet iš kažkurios vietos Prūsijoje. Bet dabar jau tikrai žinome, kad M. Mažvydas yra gyvenęs Didž. Lietuvoje ir, hercogo Albrechto kviečiamas, atvyko į Prūsiją. Tokie pat atvykėliai yra B. Vilentas, A. Kulvietis, S. Rapolionis, A. Rodūnionis ir kt. Iš istorinių šaltinių žinoma, kad lietuvių ir daugiau keltasi į Prūsiją. Pvz., XIII–XIV a. Sasnos, Galindos, Sūduvos, Nadruvos ir Skalvos sritys drauge su vak. žemaičiais buvo paverstos negyvenama dykuma (Wildnis); bet pagal 1422 m. Melno sutartį ši dykuma buvo padalyta tarp Ordino ir Lietuvos bei Lenkijos, ir XV–XVI, iš dalies net XVII a. ji buvo apgyvendinta rytuose lietuvių, o pietuose mozūrų (žr. Liet. enc-ja, XXIV, 151). Taip pat ir J. Jakštas pripažįsta, kad „negalima vis dėlto neigti lietuvių kėlimosi į Ordino ir vėliau kunigaikštijos Prūsiją“ (Maž. Lietuvos apgyvendinimas iki XVII a. pabaigos. 1970, 403). Skalviai ir nadruviai, kiek galima iš jų kalbos liekanų ir istorinių šaltinių spręsti, iš tikrųjų yra buvę prūsų padermės, bet XVI a. jau buvo sulietuvėję.

Baigdamas dar noriu štai ką pasakyti. K. Būga lietuvių kalbos mokslui nėra padaręs jokios žalos; priešingai, jis tą mokslą yra naujai pagrindęs, labai daug ką naujo ištyręs ir paskelbęs, ir be jo mes lietuvių kalbos mokslo net negalime įsivaizduoti. Jeigu jis iš pradžios yra, ypač K. Jauniaus įtakoje, nemaža dalykų tvirtinęs, kurie dabartiniu požiūriu nepateisinami, tai nė kiek nesumažina jo kaip mokslininko vertės: ilgainiui jis pats pamatė savo ankstyvesnes klaidas ir vėliau jas pripažino – garbingai atitaisė; jeigu būtų kiek ilgiau gyvenęs, gal būtų ir daugiau ką kitaip nusakęs, formulavęs. Antra vertus, mokslininkas paprastai mokslinę tiesą sprendžia ir skelbia tokią, kokią jis tyrimo keliu pasiekia, kokią jis gali

motyvuoti, įrodyti, turėdamas tam tikrus duomenis ir šaltinius. Vėliau kiti, daugiau ištyrę reikiamą problemą, gali jau kai ką kitaip nusakyti, pakeisti arba net tą pačią problemą visai naujai formuluoti. Pvz., A. Salys, K. Būgos mokinys, buvo gabus ir savarankis kalbininkas, bet jis nebuvo būginis fanatikas: savo tyrinėjimuose pirmiausia vadovavosi faktais ir pagal tai darė išvadas; rašydamas apie baltų protėvynę, jis aiškiai pastebi, kad kai kurios K. Būgos tezės šiandien jau nebepriimtinos (žr. Liet. enc-ja, II, 143). Šituo būdu mokslas žengia pirmyn, ir vadinamosios mokslinės klaidos yra ne kokia nors žala, bet nauja pakopa tai pačiai mokslo pažangai. Žmonės mokslą kartais savavališkai panaudoja antriniams tikslams (politikai, propagandai ir kt.), bet mokslo esmės nekeičia: mokslas pasilieka mokslas. Pigus, diletantiškas mokslininkų niekinimas nesudaro jokios garbės nei tam pačiam niekintojui, nei mūsų tautai: tai yra pilka, kad ir įžūliai skelbiama, menkysta.

Skardžius Pranas

Sk-12 Rinktiniai raštai / Pranas Skardžius; [sudarė ir parengė spaudai Albertas Rosinas]. – Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos inst., 1996–.

ISBN 5-420-01364-9 (įr.)

[T.] 4: Moksliniai straipsniai ir studijos. – 1998. – [983] p.: iliustr., portr. – (Kalbos ugdymo programa). – Dalis teksto vok. – Kn. taip pat: Pratarmė / Albertas Rosinas, p. 12–17. – ISBN 5–420–01430–0

Ketvirtajame P. Skardžiaus „Rinktinių raštų" tome spausdinama 1927–1975 m. parašytos studijos, recenzijos ir moksliniai straipsniai, reikšmingi ir šių dienų lietuvių kalbotyrai. Ypač vertingos yra studijos apie slavybes lietuvių kalboje ir onomastikos tyrinėjimai. Mokslinę vertę turi ir lietuvių kalbos istorinės gramatikos paskaitos, straipsniai apie žymių kalbininkų nuopelnus lietuvių kalbotyrai ir baltistikai.

Knyga skiriama visiems, kam svarbus lietuvių kalbos mokslo ugdymas ir plėtra.

UDK 808.82

Pranas Skardžius
Rinktiniai raštai, t. 4

Moksliniai straipsniai ir studijos

Redaktorės: Marytė Treigienė, Edita Grybauskaitė
Viršelio dailininkė Genovaitė Kairytė
Techninė redaktorė Elvyra Volkienė
Korektorės: Danguolė Baliukynienė, Ninel Semionova
Maketuotoja Alė Zimanienė

1998 12 04. 62,08 apsk. leid. l. Tiražas 1000 egz. Užsakymas **1430** Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, L. Asanavičiūtės g. 23, LT-2050 Vilnius. Spausdino Leidybos centro poligrafinių paslaugų įmonė, Strazdelio g. 1, LT-2600 Vilnius